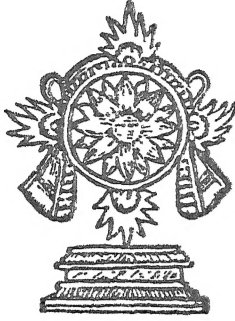

శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ ర సు

శ్రీ హయగ్రీవానమః

వేద వ్యాస మహర్షి ప్రణీతం

శ్రీమద్భాగవతమ్

శ్రీ శ్రీ శ్రీ షీరరాఘవవిద్యద్భి ర్విరచితయా
శ్రీమద్భాగవత చంద్రికయా సనాథం-
ప్రథమ - ద్వితీయ - తృతీయ స్కంధత్రయమ్.

శ్రీమదుభయ వేదాంతాచార్య షీత సంస్థాపకైః
శ్రీమత్పురమహంస పరివ్రాజకాచార్యైః
శ్రీమద్భిః త్రిదణ్డి శ్రీమన్నారాయణ రామానుజజీయర్
స్వామిపాదైః ప్రకాశితమ్-

1976

*

మూల్యము : రూ. 40-00

ప్రథమ ముద్రణము : 500 కాపీలు

గ్రంథ ప్రాప్తి స్థానములు :

1. శ్రీమదుభయ వేదాంతాచార్యపీఠ కార్యాలయము,
294 సతారా వీధి, శ్రీరంగమ్.
(తిరుచ్చి జిల్లా)

2. శ్రీ విశిష్టాద్వైత ప్రచారక సంఘ కార్యాలయము
నడిగడ్డపాలెం. తెనాలి తాలూకా
(గుంటూరు జిల్లా)

శ్రీమద్భాగవత మహాపురాణ వ్రథమస్కంధీయ విషయానుక్రమణికా

అధ్యాయే

విషయాః

పుష్టాంకాః

1. నైమిషక్షేత్రే శ్రీమద్భాగవతవిషయే సూతం వ్రతి శౌనకాదిమునీనాం వ్రత్నః. 1
2. సూతప్రతివచనమ్, భగవత్కథాయాః శ్రవణకీర్తనయోః నిశ్చేయసకరత్వం భగవద్భక్తేః మాహాత్మ్యసర్జనం చ. 22
3. భగవత శ్చతుర్వింశ త్యవతారాణాం సంక్షేపతో నర్జనమ్. 39
4. మహర్షే ర్వాసస్యాపరితోషః తదాశ్రమే దేనర్షి నారదస్యాగమనం చ. 53
5. నారదస్యాస సంవాదః, భగవద్గుణకర్మవర్ణస్య మహత్త్వం దేవర్షినారద కర్తృకం స్వకీయ పూర్వజన్మసృతాంత కథనం చ. 62
6. పూర్వజన్మసృతాంతశేషాంశః — నారదస్య భగవదారాధనపూర్వకం బ్రహ్మణః సకాశాత్ జన్మగ్రహణమ్. 76
7. నారదోపదేశేన వ్యాసద్వారా శ్రీమద్భాగవతారంభః, తత్ర పరీక్షిజన్మ ప్రస్తావేఽశ్వథామ్నా కృతః సుప్తానాం శ్రావదీనుతానాం వధః, అశ్వత్థామ్నః పరాభవశ్చ. 85
8. ఉత్తరాగచ్ఛేదాణామ్రుతః పరీక్షితో రక్షణమ్. కుంతీకృతా శ్రీకృష్ణస్తుతిః, యుధిష్ఠిరానుతాపశ్చ. 98
9. యుధిష్ఠిరాదీనాం భీమసమీపే గమనమ్. తత్ర వివిధాన్ ధర్మా నుపదిశ్య శ్రీకృష్ణస్తననపూర్వకం భీష్మస్య మహాప్రస్థానం చ. 112
10. భగవతః శ్రీకృష్ణస్య ద్వారకాగమనమ్. 125
11. ద్వారకావాసిభిః కృతఃభగవతోఽభినందనమ్. పురప్రవేశనర్జనం చ. 133

12. పరీక్షితో జన్మోత్సవః. 142
13. విదురోపదేశేన గాంధార్యా సహ ధృతరాష్ట్రస్య వనాయ ప్రస్థానమ్. 150
14. అపశకునదర్శనేన యుధిష్ఠిరస్య చింతా, ద్వారకాతోఽర్జున స్యాగమనం చ. 164
15. అర్జునాత్ యదుకులసంహారం, భగవత స్త్రిరోధానం చ శ్రుత్వా పాండవానాం హిమాలయదిశి మహాప్రయాణమ్. 173
16. పరీక్షితో రాజ్యలాభః, దిగ్విజయః, భూమిధర్మసంవాదశ్రవణం చ. 188
17. పరీక్షి ధర్మసంవాదః. 198
18. పరీక్షితే మునికుమారశాపః. 203
19. పరీక్షితో గంగాతటే ప్రాయోపవేశనమ్, ఋషినమాగమః, శుకాగమనం, రాజ్యః ప్రశ్నశ్చ. 221

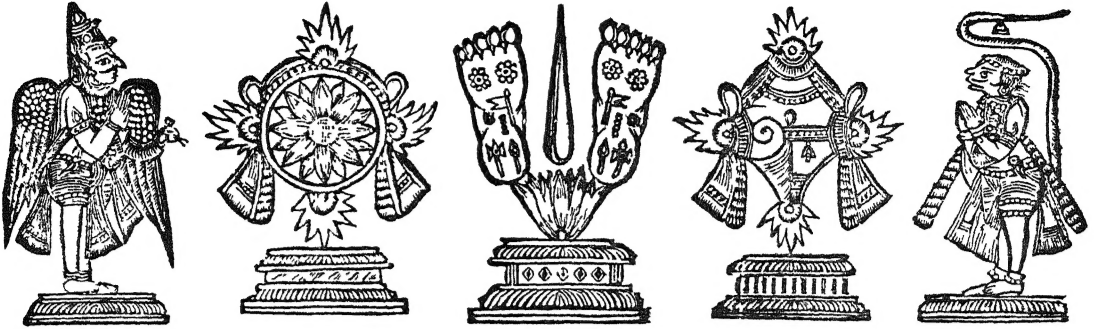
పరిశిష్టమ్

ప్రథమస్కంధీయ శ్లోకానుక్రమణికా.

శ్రీ రస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

శ్రీ మతేరామానుజాయనమః.

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

ప్రథమ స్కంధే - ప్రథమోధ్యాయః శ్రీ శౌనక ప్రశ్నః

కుక్టామృతధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ । వ్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నైశ్చాన్తయే॥
యస్యద్విరదవప్తద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ । విఘ్నం నిఘ్నన్తి సతతం విష్ణుకృతానంత మాశ్రయే

॥ హరిః ఓం ॥

శ్లో॥ జన్మాద్యస్య యతోన్వయాది తరత శ్చార్థేష్వభిజ్ఞ స్స్వరాట్ ।
తేనేబ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయే ముహ్యన్తి యం సూరయః॥
తేజోవారి మృదాం యతో వినిమయో యత్ర త్రిసర్గో మృషా
ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్త కుహకం సత్యం పరం ధీమహి॥ ౧

శ్లో॥ వద్దేవాత్స్యమహోబలార్యతనయం వాత్సల్యవారానిధిం
శ్రీశైలేశగురుం శ్రియః పతి మపి ప్రాచార్యపారంపరీమ్,
తుర్యం పూహమశేషమేతు మజిశస్యాజం తదుత్సజ్జం
దేవర్షిప్రవరం పరాశరసుతంవ్యాసంచ వైయాసిమ్ ॥

శ్లో॥ శ్రీశైలపూర్ణాదఖి లేతిహాస
పురాణజాలం సమవాప్య యేన।
ప్రావర్తి సందర్శయతేవశిష్ట
భావంమునిం లక్ష్మణ మాశ్రయేహమ్ ॥

౨

శ్లో॥ శ్రీరామానుజ యోగిపూర్ణకరుణాపాత్రంమహాంతంతత
స్సంపాప్రాఖిలవేదవిద్యమఖిలాన్యోద్రావిడాన్వ్యాకరోత్ ।
వేదాంతాన్ కురుకేశ్వరం గుణనిధిం శ్రీవిష్ణుచిత్తం గురుం
వాత్సల్యం తంవరదంచ వాగ్విజయిజంవ్యాసార్య మీడి మహి॥

౩

శ్లో॥ శ్రీ మద్భాగవతం పురాణమఖిలం వ్యాఖ్యాతృభిర్వాప్యకృతం
వ్యాసార్యైర్వతిరాజభాష్య వచసా మ్వర్తం బుధానాం ముదే।
మన్దానామపి మాదృశామవగమాయాహం తదా దర్శితం
వన్దానం సముపాశ్రితో వివృణుయాం మత్సాహసం తమ్యతామ్ ।

౪

తత్ర భవాన్నారాశర్య స్సత్యవత్త్వాం భగవదంశేనా వత్తిర్ణో బాదరాయణోఽఖిలహేయ
ప్రత్యసీకకల్యాణగుణగణేన పరేణ బ్రహ్మణా విరచితేఽస్మిన్నగ్రహ్మది స్తమ్భవర్యస్తే దేవమనుష్యకశుపాదస
స్త్రీపుంసచాతుర్వర్ణ్య చాతురాశ్రమ్యాది భేదభిన్నే జగతి తదుపకల్పిత తదారాధనోపయుక్త కరణక శేబరాన్
చతుర్ముఖాదిపరంపరాప్రవర్తితన్మిశ్రస్థిసితరూప ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయ తత్సాధనావబో
ధ్యధీతవేదానపి స్వస్వకర్మవాసనానువర్తిబుద్ధ్యనుగుణప్రవృత్త కర్మానుగుణ గర్భజన్మజరామరణాది సాం
సారిక దుఃఖోపహతా - ననుపగతవేదార్థాన్ జనా నవలోక్యానుకమ్పితమనాస్త దుజ్జీవయిషయా తేషాం
దురవబోధం ప్రతిజన్మహితోపదేశేన మాతాపితృసహసేభ్యో పృథితవత్సలతమం భాగద్వయాత్మకం వేదం
వ్యాచిఖ్యాసు స్తావత్స్వశిష్యేణ భగవతా జై మినినా మహర్షిణా పూర్వభాగం వ్యాఖ్యాప్య స్వయం ముత్తర
భాగం సమీచీనై శ్శార్గరీకనయై ర్వాఖ్యానియ ప్రాయశః పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకం పశ్యమవేదత్వేన
ప్రసిద్ధం శ్రీమహాభారతాఖ్య మితిహాసం నిర్మాయ ప్రాధాన్యేన వేదాంతార్థోపబృంహణాత్మకం శ్రీమద్భాగ
వత్సాఖ్యం పురాణరత్నం చిక్కిర్లు స్తావద్విష్ణుదేవతోపాసనాత్మకం మృగశమాచరతి. ప్రథమశ్లోకేన జన్మాధీత్యాదిసా
యద్యపి కేచి దిదం పురాణం శుకకర్తృక మితి వదన్తి యద్యపి చోపనిషద్భాగోపబృంహణవరేషు తత్ప్రాప్తి
సాత్త్విక తయా ప్రత్యక్షశ్రుత్యనుగుణార్థతయా చ ప్రబలేషు ప్రబలేషు వాసిష్ఠపాత్రప్రత్యక్షశ్రుత్యభీష్మకమ
పశ్యమ శ్రుతిప్రవర్తక భగవదంశ చారాశర్యతనయ పరమృద్ధిప్రణీతం పురాణం శ్రీమద్భాగవత మశేషజగ
త్సృజితం పరమనిశ్చేయ సాభ్యర్థిభిరత్యస్త ముపాదేయమ్॥ యథాహి పాద్యైలమ్మరిషం ప్రతిగౌతమేనోక్తం
“అమ్మరిషశుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా పఠస్వ స్వముఖేనాపియదీచ్ఛసి భవత్యమ్”మితితి శ్రీవ్యాసార్య
శ్రీసూక్తేశ్చ శుకకర్తృకత్వమవగమ్యతే,తథాపి, తత్ర ప్రణీత మిత్యన్య ప్రవర్తితమిత్యర్థః॥పారాశర్యేత్యన్య
కృతేతిశేషః తనయేత్యన్య తదిత్యాదిః అన్యతై తత్పురాణస్త బహువచనవిరోధాపత్తే,తథాహి తానదస్మిన్నే
వస్కుస్తే తృతీయాధ్యాయే“ఉత్తమశ్లోకచరితంచకార భగవాన్పుషిః॥నిశ్చేయసాయ లోకస్యధన్యం స్వప్రయ
నంమహత్॥తదిదం గ్రాహయామాస సుత మాత్మవిదాం పర”మితి వ్యాసకర్తృకత్వం స్పష్టం ప్రతీయతే॥తథా

శ్రీనారదస్యాజ్ఞయా ఏతత్పురాణనిర్మాణం తచ్చాస్మిన్నేవ స్కంధే సృష్టిభవిష్యతి॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తి
యోగ మధోక్షజేః లోకస్యాజ్ఞానతో వ్యాస శృక్రేతాత్వతసంహితా”మితి-తథా ద్వితీయే ప్రథమోఽధ్యాయే-
“ఇదం భాగవతంనామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం అధీతవాన్ద్వాపగాదా పితృర్ద్వైపాయనాదహ వితిశుకోక్తైరపి
తదవగమ్యతే॥ తథా నవమే ద్వావింశాధ్యాయే-“యస్యాంపరాశరా త్సాక్షాదవతీర్ణో హరేఃకలా-వేదగ్రస్తో
మునిః కృష్ణోయతోహ మిద మధ్యగామ్ ॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్వైలాదీ నృగవాన్భూతరాయణః । మహ్యం
పుత్రతాయ శాంతాయ పరం గుహ్య మిదం జగ”మితి, శుకోక్తేశ్చ తదవగమ్యతే॥ ఉదాహృతవ్యాసార్థశ్రీసూక్తి
గత హేతుభిరేవాస్య పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్య మత ఏవోపాదేయత్వం చ స్పష్ట మవగమ్యతే॥ ఇతి చ
తత్రాస్మాభిః కార్యో యత్నః-పురాణాంతర సంవాదశ్చ తదనంతరమేవ సృష్టిభవిష్యతి-అత్ర గాయత్ర్యుప
క్రమత్వం ప్రతీయతే ధీమహితి శబ్దతః పదాంతరైర్దర్శితశ్చ తసుప్రకమస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - గాయత్ర్యుప
క్రమత్వం చాస్య సాంధ్యే పురాణే ఉత్తరఖండే, “గ్రన్థోష్టాదశసాహస్రీ ద్వాదశస్కంధసమ్మితః॥ హయగ్రీవ
బ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా - గాయత్ర్యాశ్చ సమారమ్భో యత్రభాగవతంవిదు” రితి ॥
తథా చోక్తం మాత్యే, “ఆరభ్య యత్ర గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః । వృత్రాసురవధశ్చాపి
యత్ర భాగవతం విదురితి” ॥ తత్ర జన్మాద్యస్య యత ఇతి జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తదర్థక
సవితృశబ్దార్థ ఉక్తః - వేదాంతప్రసిద్ధిం ద్యోతయతా యత ఇతి పదేన తచ్చబ్దార్థ శ్చసూచితః-సూరయ
ఇత్యనేన వరేణ్య శబ్దార్థ ఉక్తః, ఉక్తంహి సర్వజ్ఞైస్సావిత్రీవివరణే, “వరైర్జ్ఞేతం వరేణ్యంతు వరా ధ్యాతార
ఈరితా”, ఇతి-తేనే ఇత్యాదినా దేవశబ్దార్థ ఉక్తః, “ద్యోతన స్సర్వభావానాంద్యోతమానస్వయం సదా” అజ్ఞాన
మఖిలం తున్యన్ని” తిత్రోక్తం, ద్యౌన్ ఖణ్డయన్ దో అవఖణ్డ సేద్యోతనః ప్రకాశకః జన్మాదీత్యనేన చ దేవశబ్దార్థ
ఉక్తః జగద్వ్యాపారోహితల్లిలా-ధామైత్యాదినా “భగ్గశబ్దార్థ ఉక్తః-భగ్గస్తేజ సమాఖ్యాతం భగ్గయత్యఖిలం
కప్త”మితిచతత్రహ్యుక్తం, స్వరాట్ స్వతంత్రః, ప్రేరకత్వేన ధీప్రచోదనం-ద్యోతనమ్-ధియో ధీపూర్వికా శ్చే
ష్టాః ప్రేరణం తు ప్రచోదన-మితిహి తత్రోక్తం, ఏవం ప్రవర్ణితయా దిశా గాయత్ర్యుపక్రమస్విధిః, అథ
పదాని యోగ్యస్తే-ప్రబంధస్య వేదాంతార్థోపబంధమావతాం దర్శితాం ద్యోతయతి-జన్మాదీతి-“యతోహ
ఇమాని భూతాని జాయంత” ఇతి వేదాంతార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ శారీరకార్థ సంగ్రహం చాత్ర ద్యోతయతి॥ శారీర
కద్వితీయసూత్రస్యైవా దాపుపాదానాత్-శ్రుత్యర్థప్రత్యభిజ్ఞానా దేవ పరంధీమహిత్యత్ర బ్రహ్మేత్యధ్యా
హరో బోధ్యః-అస్య చిదచిన్మయస్య జగతో యతోజన్మాద-తం సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహిత్యన్వయః-కార
ణంతు ధ్యేయ” ఇతి శుతేరీతిభావః-ఏవమన్వేషా మపి యచ్చబ్దానాః జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహుప్రీహిః
జన్మస్థితిలయమన్యవదార్థః - అతఏవ నపుంసకత్వమేకవచనత్వం చ, అతద్గుణసంవిజ్ఞాన బహుప్రీహిత్యే సృష్టి
కారణత్వాసిద్ధిః -తథా స్థితిలయయోరేవాన్యవదార్థ త్వేన జన్మాదిశబ్దస్య ద్వివచనాంత్యే, “ఈదూదేద్వివచన”
మితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం సర్వభావప్రసక్తః తద్గుణసంవిజ్ఞానబహుప్రీహిపక్షే జన్మాదిత్రయాణా మసముదితా
నా మన్యవదార్థత్వే జన్మాదిశబ్దస్య బహువచనాంత్యాపత్తిః॥ జన్మన ఏవాన్యవదార్థత్వం సమస్యమానపదార్థ
త్వం చ విరుద్ధం-జన్మప్రత్యేవ తస్మాదిత్వానుపపత్తిశ్చ-అతో జన్మస్థితిలయ సమాహారమన్యవదార్థం వివక్షిత్వా
జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానబహుప్రీహిః ప్రయుక్తః-తస్యాన్యవదార్థస్య గుణా విశేషణాని సమస్యమానపదార్థా
ఇతి యావత్ -తేషాం-సమిత్యేకీకారే సంవిజ్ఞానం విశేష్యభూతాన్యవదార్థాంతర్భావేణ విజ్ఞానం యస్మాద్బహు

ప్రవీషార్థమృకణ్డోగత ఇత్యాదేవ తద్గుణసంవిజ్ఞానోబహుప్రవీహః - తద్వివరిత శ్చిత్రగురిత్యాది స్వతద్గుణసంవిజ్ఞానః-యతో జన్మాది త ద్దీపహీ త్యసేన జన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణంవివక్షితం'యతోవాఙ్మూనీ త్యాది' శ్రుతప్రతివాక్యం తద్రూపేత్వమక్తే రనేకలక్షణవైయర్థ్యాచ్చ జన్మాది హేతుత్వసముదాయః ఏకం లక్షణం-నతు జన్మకారణత్వం స్థితికారణత్వం లయకారణత్వం, చేత్యేకైకం లక్షణం - అప్రహీ సత్యం వరం బ్రహ్మ దీపహీత్యేతావ న్మాతోక్తా బ్రహ్మశబ్దస్య బృహన్మహదాదిశబ్దవర్ణాయ త్యాభిధానేన ప్రకృతిజీవాది వరత్వస్వాస్థ్య సంభవాత్తేషామేవాత్ర ధ్యేయత్వం ప్రసక్తం-తద్వ్యుదాసాయాత్ర ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయబృహత్త్వం స్వరూపగుణబృహత్త్వం తదేవ బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం, ఏకకృత్యాదిమ బ్రహ్మ శబ్దస్త్యైవచారిక శ్చేతి వక్తుమ. త లక్షణముచ్యతే తత్ర చై కేనైవ సముదాయః కణేన ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయ బృహత్త్వలాభా తత ఏవ ప్రకృత్యాదిపుదాసాన్నానేక లక్షణత్వం- అన్యథా సృష్టికారణత్వమాతాత్రిత దనుకూల జ్ఞానశక్త్యాదిలాభేపి స్థిత్యాద్యనుకూలజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభేన నిరతిశయ బృహత్త్వాసిద్ధిః- నచ త్రితయోక్తాపి మోచకత్వోపయోగి జ్ఞానశక్త్యాద్యలాభ ఇతి వాచ్యమ్ మోక్షస్య స్థితిలయాన్యతరాన్తరూపత్వేన తత్కారణత్వోక్త్యేవ తల్లాభాత్-స్థితిర్నామానిష్ఠ పరివారపూర్వ కేష్టపాప్రదయాపా-మోచకత్వంచ తాదృశమేవ-యదిచాయం మోక్ష ఆత్యంతికనాశరూపః ఇష్టః శ్రీలయాన్తరూపః-యత ఇతి హేతౌపంచమి-నతు, జనికర్తుః ప్రకృతి రిత్యపాదానసంజ్ఞాయాం పశ్యమి ప్రధానతి స్థితిప్రళయయోర నన్వయస్సాన్విత-జనికర్తుః ప్రకృతిరితి సూత్రేహి ప్రవృత్తిశబ్దః ఉపాదానకారణవాచీ- జాయమానసోపా దానకారణ మపాదానసంజ్ఞ కమితి తత్సూత్రార్థాత్ -అత్ర తత్సూత్రవిహితాపాదాన సంజ్ఞానిమిత్త పశ్య మృత్యువగమే జన్మకారణత్వస్య లక్షణత్వలాభేప్యాదిశబ్దగ్రహ్య స్థితిలయకారణత్వస్య లక్షణత్వాలాభా త్తయోరనన్వయ స్టుటపవ - హేత్వర్థ పశ్యమాంతు - హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదాన సాధారణ్యాత్తదన్వయః ఉపపన్నః । తత్ర భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వము పాదానత్వం, నిమిత్తత్వంనామకర్తృత్వం, ఏవంచాత్ర జగజ్జన్మాదీన్నృత్యుపాదానత్వ నిమిత్తత్వరూపోభయవిధ కారణత్వం బ్రహ్మణో లక్షణంవివక్షితం॥ననులోకే మృత్యు-లాలయోర్విభిన్నయోరేవోపాదానత్వ నిమిత్తత్వ దర్శనాత్కథ మేకసోభ్యభయ విధకారణత్వమిత్యతాహా, అన్వయాది తరతశ్చార్థేష్వీతి-అర్థేషుకార్యభూతేష్వర్థేషు దేవమనుష్యాదిమ -అన్వయాదనువృత్తే రుపాదానత్వం, ఇతరతో వ్యతిరేకాద నన్వయాప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణత్వేన తన్నియన్తృతయా పృథగేవావస్థానా నిమిత్తత్వం చై కస్మిన్నేవ బ్రహ్మణ్యు పపన్నమిత్యర్థః । కులాలస్యాసర్వశక్తేర్లుటాదిమ మృత్యు-ర్యేష్వనన్వయా న్నోపాదానత్వం, అచేతనాయా మృదస్తువ్యతిరేకాభావాన్న నిమిత్తత్వం బ్రహ్మణస్తు ప్రసిద్ధిజ్ఞాది ప్రమాణాన్తరానవ గతస్యకేవలవేదా న్నేకసమధి గమ్యస్య చిదచిన్దిలక్షణసోభ్యభయ విధకారణత్వోపయుక్త సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తస్యాన్వయ వ్యతిరేక యోర్వేదానైభ్యోఽవగతత్వాదుభయవిధకారణత్వోపపత్తి రితిభావః ॥ వేదాన్తాశ్చ, "సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ-ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం-అయమాత్మాబ్రహ్మ-తత్త్వమసీ"త్యాదయోఽన్వయప్రతిపాదకాః"తదైక్షత-యఃపృథివ్యాం తిష్ఠా పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ నవేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమన్తరోయమయతియఆత్మనితి స్థన్నాత్మనోఽన్తరోయమాత్మానవేదయ స్యాత్మాశరీరం య ఆత్మాన మన్తరోయమయతి"త్యాద్యాః వ్యతిరేకప్రతిపాదికాః॥ యుద్వా॥ ఏవం విధానా ముభయవిధ కారణత్వనిర్వాహకాన్వయ వ్యతిరేక ప్రతిపాదకానాం ఉభయవిధకారణత్వ ప్రతిపాదకానాం - "సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వి

తీయం, తదైతత్ బహుస్యాం ప్రజాయేంతు, నన్మూలా సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజా, "ఇత్యాదీనాంచ వేదాంతానాం బ్రహ్మణి ప్రతిపాదకతయాన్వయాత్, అర్థేషు ఇతరతోఽనన్వయాత్ ప్రకృతిపురుషాదిమూలభేదవిధికారణత్వప్రతిపాదకత్వేనా న్వయాభావాచ్చ బ్రహ్మైవోభయవిధం కారణమిత్యర్థః ॥ యథా బ్రహ్మస్వరూప గుణాదికం శాస్త్రైకసమధిగమ్యం తద్వదుభయవిధం కారణత్వం బ్రహ్మణ్యేవ శాస్త్రైభ్యోఽవగతం నతు ప్రకృత్యాదిస్వీతి భావః ॥ అస్మిన్నపి అన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధ్యాయప్రథమపాదార్థ ఉక్తిః-ఇతరత ఇత్యనేనప్రతిపాద్యర్థః ॥ బ్రహ్మకారణమేవ బ్రహ్మైవ కారణ మిత్యయోగాన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదేన కారణత్వం హి సమన్వయాధ్యాయే సమర్థితం-పూర్వ వ్యాఖ్యానేతు అనువృత్త్యననువృత్తి భ్యాముపాదానత్వనిమిత్తత్వ-నిర్వాహకాభ్యాం తదుభయవిధికారణత్వే సాధితే అర్థాదేవ ప్రకృత్యాదీనా మకారణత్వ సిద్ధేరయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదా వర్థాదేవ సిద్ధ్యతః ॥ యద్యాః సమన్వయాదుభయవిధికారణత్వస్య బ్రహ్మణ్యేవ సంగతేశ్చ బ్రహ్మణ్యేవ కారణత్వమిత్యర్థః ॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యనేన హి కృతస్సజగత్ ఏకమేవోభయవిధం కారణమవగతం, తత్ర ప్రకృత్యాదిమూలభయవిధికారణత్వోపయుక్త సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యభావస్య బ్రహ్మణి తత్సద్భావస్య చ శ్రుతిభ్యోప-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-సత్యకామ సత్యసంకల్పః, పరాస్య శక్తిర్నివిధై వశా యతేస్యాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ ॥ జ్ఞాజ్ఞో ద్యావజావీశానీశా ॥ అజామేకాంబోహితశ్చ కృష్ణా మిత్యాదిభ్యోఽవగమాదుభయవిధికారణం బ్రహ్మైవేతి భావః అస్మిన్నపి సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాది గుణప్రతిపాదకత్వేన వేదాంతానాం బ్రహ్మణ్యన్వయా తస్మిన్నుభయవిధికారణత్వోపపత్తిః, తదుపపత్తేశ్చ జన్మాదికారణత్వస్యలక్షణత్వసిద్ధిరవగతవ్యా-అస్మిన్నపివపి అయోగాన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదా శాబ్దా-యద్యాః, బ్రహ్మ, న, లక్షణేన ప్రతిపత్తవ్యం, అనుమానేనాప్యవగస్తుం శక్యత్వాత్-అపాప్రేహి శాస్త్రమర్థవత్-శాస్త్రైకప్రమాణకత్వేపివా తస్మిన్ప్రతి నివృత్త్యుభయరూపరహితే అపురుషార్థస్వరూపేన వేదాంతానాం బోధకత్వేనాన్వయః ॥ పురుషార్థపర్యవసానానంభావాన్న శాస్త్రం ప్రమాణమిత్యత ఆహా ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి అన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధికరణసిద్ధాంతార్థ ఉక్తిః శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధాంతార్థస్తు అర్థాదత్ర వివక్షితః శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాజ్ఞేపపరిహారరూపత్వేన లక్షణకథనే నైవ తదాజ్ఞేపపరిహారయోరవ్యత్ర వివక్షితత్వప్రతీతేః - సమన్వయాధికరణంతు శాస్త్రయోన్యధికరణలక్షణాజ్ఞేపపరిహారరూపమితి తదన్వయాదిత్యనేన ప్రదర్శితం ॥ అయం భావః ॥ నతావదనుమానగమ్యం బ్రహ్మ తస్మాన్భవాత్ యద్యపి ఘటాదివత్సానయవత్వాదినా జగతః కార్యత్వమునుమీయతే ॥ కార్యంచ తదభిజ్ఞ కర్తృక మిత్యనభిజ్ఞ జీవవ్యతిరిక్త కృతస్సజగన్నిర్మాణచతుర ఈశ్వరోఽనుమాతుం శక్యతే-తథాపి లాఘవాత్కార్యత్వాది హేతునానుమీయమానో యః కశ్చిత్కర్తా జీవ ఏవ స్యాత్ ॥ తస్య దృష్టత్వాత్, తేనజీవక్ష్మా లాఘవం-ఈశ్వరక్ష్మా గౌరవమితి నేశ్వరసిద్ధిః-నను జీవానామల్పజ్ఞత్వాత్కథం మహి మహిధారాదర్ధకర్తృత్వమితిచేన్న ॥ తత్తద్విలక్షణపుణ్యవిశేషోపచిత శక్తివిశేషాణాం విశ్వామిత్యాదీనామేవ తత్సంభవాత్, అస్త్యేకస్మిన్నుద్దే విశ్వామిత్రోఽన్యత్ర స నాస్తీతిచేన్న-అన్యత్రాప్యన్యన్యవిధ్యమానత్వాత్-భవద్భిరనన్తావయోగినః కల్ప్యస్తే ససర్వజ్ఞాస్సర్వశక్తయశ్చైతి తైరేవ తత్రతత్ర విశ్వసృష్టిః ప్రపర్తతాం, కిమనేన నిత్యజ్ఞానచిక్ష్ితప్రయత్నవత్తాది విజాతీయతయా పరికల్పితేన తథాచాన్యధాసిద్ధిరూపితాని కార్యత్వాద్యనుమానానీ శ్వరమనుమాతుం న ప్రభవన్తి తస్మిన్సర్వం కార్యమేకకర్తృకం కార్యత్వాదితి సాధయామ ఇతిచేత్తవ్యనేక కర్తృకేషు ఘటపటాదిషు వ్యభిచారః అన్యధాసిద్ధిర్యానపాత్య కర్తృకత్వాభావే కోపి విరోధస్యాత్, అనేకకర్తృకంన భ

వతికార్యత్వాదిత్యుక్తేష్యయ మేవ దోషః తస్మాదనుమానానా మనేకదోషదుష్టత్వా ద్వేదాన్తవాక్యానా మ
ప్రాప్తత్వ లక్షణం తాత్పర్యలింగ మస్త్యేవేతి లక్షణమువపన్నమితి, నాపి ప్రవృత్తినిష్పత్త్యన్వయ విరహిణో
బ్రహ్మణోఽపురుషార్థరూపత్వాత్తత్ర పరమపురుషార్థ పర్యవసాయి నాం వేదాన్తానాం న తాత్పర్యమితి
వాచ్యమ్ అవ్యయాత్-వేదాన్తానాం నిరతిశయపురుషార్థరూపే బ్రహ్మణి తత్స్వరూప రూపాది తాత్పర్య
కతయాన్వయాత్-ఇతరతః తద్వ్యతిరిక్తేష్యధేషు పురుషార్థాభాసేషుస్వగ్గాదిషు, "ఏవమేవాముత్రపుణ్యచితో
లోకః క్షీయతే" ఇత్యాదిభిః పురుషార్థత్వ ప్రతిపేధాచ్చ తత్ర శాస్త్రం ప్రమాణమేవేతి, బ్రహ్మణః పురుషార్థ
రూపత్వంతు - ఆనన్దో బ్రహ్మ, కం బ్రహ్మ, ఖం బ్రహ్మ, రసోవై సః, రసగ్గో హ్యేవానం లబ్ధాన్వేనస్థి భవతి
యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్, ఏష హ్యేవానన్దయాతీత్యాదిభి రవగతమ్-నిరతిశయసుఖస్యైవ పురుషార్థ
త్వాత్-అయోగవ్యవచ్ఛేదికాం కారణత్వోపయుక్త సార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తామాహా, అభిజ్ఞ ఇతి, అభివత్సర్వ నా
సర్వత్ర సర్వం జానాతీత్యభిజ్ఞః, ఇదంచ సార్వజ్ఞ్యం నిమిత్తకారణత్వోపయుక్తమ్, తచ్చోపాదానకారణ
త్వోపయుక్త సర్వశక్తిత్వస్యాపుష్పలక్షణమ్, సర్వజ్ఞత్వాత్సర్వ శక్తిత్వాత్సర్వోభయ విధం కారణత్వ
మువపన్న మితిభావః, -నను సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం స్యాదిత్యేవం రూపం కర్మవశ్యత్వ
మధ్యేయత్వాపాదక మాశక్యాహా, స్వరాద్దితి, స్వరాట్ స్వతంత్రః, అకర్మవశ్యః, కర్మవశ్యానాం ప్రేరకః తస్మా
ద్ద్యేయ ఏవేతిభావః, యద్వా, సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం చేత్ సుకృతస్యతస్మాదక సార్వజ్ఞ్యాదేశ్వరిమి
తత్వ సంభావనయా కృత్సంజగత్కారణత్వా నిధిః, తతశ్చ కారణంతు ధ్యేయఇతి శ్రుతివిరుద్ధమకారణ వస్తు
ధ్యాన మనుచితమితి, తాహా || స్వరాద్దితి స్వేనైవ రాజతే ప్రకాశతే సర్వం విషయీకరోతి నతు కర్మణేతి
స్వరాట్ అనేన సార్వజ్ఞ్యాదికం స్వరూపానుబన్ధ్యైవ-నతు కర్మమూలక మిత్యుక్తమ్-ఏవం సార్వజ్ఞ్యాదిగుణ
వత్తాకథనేన బ్రహ్మణోఽకారణత్వస్యవచ్ఛేద రూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేదకత్తః సపవ పున రాక్షిప్యపరిహాయతే,
తేనేక్యాదినా || అత్రేయమాశక్యా యద్యపీశ్వరః ప్రాకన్యప్తేరేక ఏవ సన్ సకలేతరవిలక్షణత్వేన సర్వార్థ
శక్తియుక్తస్త్వయమేవ విచిత్రం జగత్సృష్టం శక్నోతి తథాపీశ్వరకారణత్వం న సంభవతి, ప్రయోజన
వత్త్వాద్వి చిత్రసృష్టేః, ఈశ్వరస్యప్రయోజనాభావాత్, బుద్ధిపూర్వకారిణా మారమ్భే ద్వివిధం హి ప్రయో
జనం, స్వార్థఃపరార్థోవా, నహి పరస్య బ్రహ్మణస్స్వభావత ఏవావాప్త సమస్తకామస్య జగత్సృజేణ కించిత్ప్ర
యోజన మనవాప్త మవాప్యతే, న పరార్థః-అవాప్త సమస్తకామస్య పరార్థతాహి పరానుగ్రహేణ భవతి-న
హీదృశ గర్భజన్మజరామరణనరకాది నానావిధానన్త దుఃఖబహులం జగత్కరుణావాన్ సృజతి, ప్రత్యుత
సుఖైక తానమేవ జన్యేజగత్కరుణయాహీసృజన్, అతః ప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మణః కారణత్వ ముప
పద్యతే ఇతీ మాంచాశక్యా ముక్తాదేవావసయన్నాహా|| తేనేత్యాదినా! హృదా-సంకల్పేన-ఆదికవయే చతుర్ము
ఖాయ, బ్రహ్మ-ధర్మాదిపురుషార్థ తత్సాధనాదికం నిరతిశయ పురుషార్థ రూప స్వస్వరూపగుణాదికం చావేద
యతీతితథా, తం వేదం-తేనే, విస్తృతవాన్ ప్రకాశితవాన్-హితార్థమ్ ప్రాదాదితి యావత్ "యోబ్రహ్మణం
విదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితన్వై" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసంధేయః-ఏవంచ శాస్త్ర
ప్రవర్ధనం-తుల్యన్యాయతయా జగత్సృష్టిరపి హితార్థేవేతినూచితమ్-తతశ్చ కారుణ్యాచ్చేతనానామపవగ్గోప
యుక్తజ్ఞానప్రవృత్తి నిష్పాదక కరణ కళేబరప్రదానాయ జగత్సృష్టిః-తదపి పరిపూర్ణత్వాదితి ఫలితం. గర్భ
జన్మాదదుఃఖానుభవస్తు స్వస్వకర్మమూలక ఇతి నేశ్వరస్య దోషః ఇతిభావః, తేనే ఇత్యాదినా నామప్రపజ్ఞ

సృష్టిరుచ్యత ఇతి కేచిత్, తన్న-నామకల్పనస్య సృష్ట్యస్త రాభివేన పృథగు క్త్యనవేతత్వాత్-నామరూపవ్యాకరణంహి సృష్టిః-నామరూపే వ్యాకరవాణి-తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్రుతేః-బ్రహ్మశబ్దస్య నామధేయ పర్యాయత్వాభావాచ్చ-సహి వేదపర్యాయశబ్దః-బ్రహ్మచ "సహ-మూలం కృష్ణో బ్రహ్మచ త్రాన్మూడాశ్చేతి" ప్రయోగాత్-కవయ ఇత్యస్యానన్వయాపత్తేశ్చ-యచ్చాస్త్రప్రవర్తనేనచిక్షీరితంహితం తద్దర్శయితుం తత్ప్రవర్తనాభావేనర్థం దర్శయన్విశిష్యేముహ్యన్వియంసూరయఇతి, సూరయోజ్ఞాన వస్త్రః ఉపాసకాః యంత్రతి ముహ్యన్వి అపరిచ్ఛేద్యవై భవత్వాద్వాన్వికులి భవస్తీత్యర్థః, అపరిచ్ఛిన్న బ్రహ్మను సంధానం హి శాస్త్రప్రవర్తనస్య పరమం ప్రయోజనం శాస్త్రప్రవర్తనాభావే అపరిచ్ఛేద్య స్వరూపరూపగుణ విభూత్యాదీన్నానాస్తరానవగమ్యాన్నిరతిశయ పురుషార్థరూపా నవగన్తు మశక్తాస్సూరయో ముహ్యాయుః అత ఏషాం మోహో మా భూదిత్యేతదర్థం బ్రహ్మ తేనే ఇత్యర్థః-యదితిపాతే య ద్యస్మా చ్చాస్త్రప్రవర్తనా భావే ముహ్యన్వి అతో బ్రహ్మ తేనే ఇత్యన్వయః యద్వా ఆశీర్నమస్మియా వస్తునిర్దేశోవాపితమృణ మిత్యభియుక్తోక్తే శిశిక్షీత కృత్స్న ప్రబన్ధార్థరూపవస్తున శ్యాశీరకాధ్యాయ చతుష్టయార్థరూపస్యాత్ర ప్రబన్ధాదౌ నిర్దేష్టవ్యత్వేన తత్ర తావ త్కవయఇత్యనేన సమన్వయాధ్యాయార్థరూపం వస్తునిర్దేష్టం ముహ్య స్తీత్యాదినా వినిమయఇత్యనేన ద్వితీయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దేశ్యతే, సూరయ ఇత్యనేనద్వితీయాధ్యాయార్థధికరణార్థానాం-తేజోవారిమృదాం యతో వినిమయఇత్యనేన తదధ్యాయాస్త్యస్య సంజ్ఞామూర్తిక్లృద్ధి కరణస్య చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ఏవంచా యమర్థః సూరయః-కపిలహిరణ్యగర్భ కణభజ్జాతపాద తపణక పశుపత్యాదయః సాఃఖ్యయోగాది తస్మి ప్రణేతారః-ప్రకృత్యాద్యుపాదానత్వ నిమిత్తమాత్రేశ్వరవాదినో యం ప్రతి ముహ్యన్వి-ఈశ్వరస్యసూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టస్య జగద్రూపేణ పరిణామం తదుపయు క్తనర్మకత్వాది గుణయోగం చాజానస్త్రః ప్రధానస్థోపాదానత్వం వదస్త స్తస్మిర్వోధుం చాసమర్థా వ్యాకరణీభవస్తీత్యర్థః, యదితిపాతే-యస్మిన్వియంభూతే బ్రహ్మాణి ముహ్యస్తీత్యర్థః, తేనే బ్రహ్మహృదా య ఆదికవయఇత్యేతదపి ద్వితీయాధ్యాయార్థ నిర్దేశపరమితి కశ్చిత్సంప్రదాయః-తత్ర "నప్రయోజనవత్త్వాదిత్యధికరణార్థప్రత్య"భిజ్ఞానాత్, యద్వా ప్రతి పిపాదయపితార్థప్రామాణ్యజిజ్ఞాసాయాం వేదాంతానా మేవ తత్ప్రమాపకత్వం వక్తుం కృత్స్నస్య వేదస్యాది నిధనావిచ్ఛిన్న సంప్రదాయా సంభావ్యమాన దోషగస్థతాం పూర్వతస్మి నిర్ణీతాం స్మారయితుం తేనేబ్రహ్మహృదా య ఆదికవయ ఇత్యుక్తమ్-ఏవం కారణస్య సంబంధవ్యవచ్ఛేద రూపాఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః అథానేయం కారణత్వ సంబంధవ్యవచ్ఛేద పరిహారౌ సూచయన్ ఛేయం పరమాత్మానం విశిష్యే, తేజోవారిమృదాం యతోవినిమయఇతి-అత్రేదమాశ్చిన్యతే-తావత్పు రుషస్యా కారణత్వం నోపపద్యతే కారణత్వావగమాత్-తథాహి తావత్-హస్తాహ మిమాన్సిస్రో దేవతా, అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి, తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణ నామరూపవ్యాకరణే సమానకర్తృకే ప్రతీయేతే-త్రివృత్కరణంచ హిరణ్యగర్భరూప సమష్టిజీవ కర్తృకం చతుర్ముఖసృష్టేష్వణాస్తర్వర్త్య గ్నాన్విదిమూపదేశాత్, యదగ్నే రోహితం రూపం తేజస్స్తద్రూప-మిత్యాది భిస్తీవృత్కరణ మగ్నాన్విదిత్య చన్ద్రవిద్యుత్స-ఏవంచ త్రివృత్కర్త్రేకకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణ మవ్యధ్ధాధిపతి చతుర్ముఖ కర్తృకమేవేతి తమిమమాశేవ మభిప్రేత్య సమాధత్తే, తేజోవారిమృదాం యతోవినిమయ ఇతి-వినిమయః పరస్పరం మిశ్రికరణం-తేజోవారిమృదాం తేజోఽబ్రహ్మనాం-వినిమయః యతో బ్రహ్మణః-న తచ్చతుర్ముఖాదిత్యర్థః-అయంభావః-తావ త్త్రివృత్కరణంహ్యజ్ఞప్రప్యర్థమ్, "నానావీర్యాః పృథగ్భూ-

తాస్తతస్తే సంహతిం వినా॥ నాశక్నువన్వతాస్సప్టుమసమాగమ్య కృతస్సశః, సమేత్యావోన్యసంయోగం
 పరస్పరసమాశ్రయాః, మహదాద్యా విశేషాస్తాహృణ్ణ ముత్పాదయన్తితే॥ ఇత్యాదిభిరైవ్యష్టవాది పచనై
 స్తస్యావగమాత్ - అణ్ణసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖోత్పత్తిః - "తదణ్ణమభవద్దైమం - తస్మిన్ జజ్ఞేన్వయం బ్రహ్మ"తి
 స్మరణాత్ ॥ ఏవంచాణ్డోత్పత్తేః ప్రాక్తనం త్రివృత్కరణం పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తత్కర్తృకకర్తృకం
 నామరూప వ్యాకరణమపి పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తస్యైవ జగత్కారణత్వం, నతు జీవప్రధానయోరితి -
 తస్మాద్దయదగ్నేరోహితమిత్యాది త్రివృత్కరణోపదేశపరశ్రుతివిరోధ ఇతి చేన్తైవం తత్రహ్య ణ్డాన్తర్వర్తిష్య
 గ్నాద్విదిషు న త్రివృత్కరణప్రదర్శనం - కింతు - శ్వేతకేతో శ్శుశ్రూషోరణ్డాన్తర్వర్తిష్యేన తస్య బహిష్కవ -
 స్తుషు త్రివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్ - త్రివృత్కృతానాం భూతానాం కార్యభూతేష్యగ్నాద్విదిషు త్రివృ
 త్కృత భూతకార్యత్వప్రదర్శనాయాగ్నాద్విదీనాం భూతత్రయాత్మకత్వ మాత్రముపదిశ్యతే - యథేతిపాతే -
 యథావినిమయః - యథాయథం వినిమయః - యత ఇతి పూర్వస్మాదనుషజ్ఞః ॥ నన్వేవమపి న బ్రహ్మోపాదానకా
 రణం - తద్ది - 'అథవరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే - నిష్కలం నిష్క్రియం శాస్తం నిరవద్యం నిరంజన' - మిత్యా
 దిభి ర్నిర్వికారమవగతం - ఉపాదానకారణత్వంచభావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపం - తచ్చ
 బ్రహ్మణి నోపపద్యతే॥ తథాసతి బ్రహ్మణో వికారాశ్రయత్వాపత్తేరుక్తశ్రుతివిరోధ ప్రసజ్గాదిత్యాశక్యా మభి
 ప్రేత్యాహ॥ యత్ర త్రిసర్గోమృషేతి॥ త్రయాణాం సత్వరజ స్తమసాం - సర్గః, సృజ్యత ఇతి సర్గః - కర్మాణి ఘణో, గుణ
 త్రయసృష్టః ప్రవణో యత్రయస్మిన్ యత్స్వరూపే - మృషా - మిథ్యా, నాస్తీతియావత్ ॥ త్రిసర్గస్య సత్వాది
 గుణగతత్వేన న తస్య బ్రహ్మస్వరూపగతత్వమితి వికారాభావాన్న నిర్వికారశ్రుతివిరోధ ఇతి భావః ॥ నను
 వికారాశ్రయత్వరూపం కారణత్వం నిర్వికారత్వంచేత్యభయం పరస్పరవిరుద్ధం కథమేకస్మిన్నుచ్యత ఇతి
 చేచ్ఛంబుతావత్ - ఈశ్వరప్రధానయోస్వరూప భేదస్సర్వ సిద్ధాంతసంప్రతిపన్నః - తథా జీవేశ్వరయోరపి,
 "క్షరం ప్రధాన మమృతాక్షరం హరః, క్షరాత్మానా వీశ తే దేవ ఏకః - ప్రధానతేత్రజ్జవతిర్గుడేశః - సకారణం
 కరణాధిపాధిపీనచాస్యశక్తిజ్ఞనితానచాధిపః, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్, జ్ఞాఽజ్ఞాద్వావ
 జావీశానీశా - నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్, భోక్తా భోగ్యం
 ప్రేరితారం చ మత్వా, తయోరన్యః ఏవం స్యాద్వత్త్వసశ్చన్నయో అభిచాకశీతి, పృథగాత్మానం ప్రేరితా
 రంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణా" మిత్యాదిభిశ్శృతిభిః స్వరూప
 స్వభావ భేదక్ర్యావితః - ఏవం స్వరూపత స్వభావతత్వాత్వస్త విలక్షణయోః కార్యకారణోభయావస్థయోః
 ప్రకృతి పురుషయోః పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వం, "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యోఽవ్యక్తమన్తరేసంచరన్
 యస్యా వ్యక్తం శరీర" మిత్యాదిభిక్ర్యావితమ్, ఏవం సర్వావస్థావస్థిత చిదచిద్దుష్టశరీరతయా తత్ర
 కార, పరమపురుష ఏవ కార్యావస్థ కారణావస్థ జగద్రూపేణావస్థిత ఇతి మమర్థం జ్ఞానముతుం
 కాశ్యనశ్రుతయః కార్యావస్థకారణావస్థంచ జగత్సపతేత్యాహుః - "సదేవసోమ్యేద మగ్ర ఆనీదేక మేవా
 ద్వితీయం, తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి, తత్తేజోస్సృజతే" త్యాదిభ్య - "సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః"
 ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్రప్తిష్ఠాః, ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్వం సతత్త్వా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో" ఇతి,
 తథా, "సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి సతపోతవ్యత సతవస్తప్తా ఇదగ్ం సర్వమసృజతే" త్యాదిభ్య
 సత్వం చాన్యతంచసత్యమభవది" త్యాద్యాః, తదేవం భోక్తృభోగ్యనియంత్రాన్విభక్త స్వభావాన్రూపిపాద్య

భోగ్యగతముత్పత్త్యాదికం భోక్తరి జీవేప్రతిషిధ్యతస్య నిత్యతాంచ ప్రతిపాద్య భోగ్యభూత ప్రధానగతము
 ఉత్పత్త్యాదికం భోక్తృగతం తచ్చపురుషార్థాశ్రయత్వం నియన్తరి ప్రతిషిధ్యతస్య నియన్తృత్వం నిరవద్యత్వం
 సర్వదా సర్వజ్ఞత్వం సత్యసంకల్పత్వం కరణాదిపాదివత్వం విశ్వసర్వపతిత్వం చ ప్రతిపాద్య సర్వాఽస్థాపఘ్నిత
 యోశ్చిదిచిత్ స్తాప్రతి శరీరత్వం తస్యచాత్మత్వం ప్రతిపాదితం-అతస్సర్వదా చిదచిద్వస్తుశరీరతయా
 తత్రప్రకారంబ్రహ్మతత్కదాచిత్స్వస్మాద్విభక్తవ్యపదేశానర్హాతిసూక్ష్మదశాపన్న చిదచిద్వస్తుశరీరం తిప్తి -
 తత్కారణావస్థంబ్రహ్మ కదాచిచ్ఛుభిక్త నామరూప స్థూలచిదచిద్వస్తు శరీరం-తచ్చ కార్యావస్థ -తత్ర
 కారాణావస్థ స్వకార్యావస్థాపైత్రావచిదంశస్య కారణావస్థాయాం శబ్దాదివిహీనస్య భోగ్యత్వాయ శబ్దాదియ
 త్తయాస్వరూపాన్యధాభావరూపఃవికారో భవతి । చిదంశస్యచ సంకుచితజ్ఞానస్య కర్మ ఫలవిశేష భోక్తృ
 త్వాయతదనురూపజ్ఞాన వికాసాత్మక స్వభావాన్యధాభావాత్మకఃవికారో భవతి । ఉభయత్ర ప్రకారవిశిష్టే
 నియన్తరినేత దవస్థతదుభయ విశిష్టతారూప వికారో భవతి ॥ కారణావస్థాయా అవస్థాన్తరావస్థిరూపో
 వికారఃప్రకారద్వయేప్రకాసర్వ రిణిచ సమానః, అతపవైకస్యావస్థాన్త రావస్థిరూపవికారాపేక్షయా
 యేనాశ్రుతంశ్రుతమిత్యేకవిజ్ఞానేన విజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ మృదాది దృష్టాన్తో యథాసోమ్యైకేనేత్వా
 దినానిదర్శితః, ఉద్యోగజ్ఞానసంకోచవికాస కర తత్త్వద్వేహ సంబన్ధ వియోగాభిప్రాయా జీవసోమ్యైత్తి
 మరణవాదిన్యఃప్రజాఽతిః ప్రజాఅస్పృశతేత్యాద్యా శ్రుత్యయః అచిదంశవత్స్వరూపాన్యధాత్వాభావాభి
 ప్రాయాః ॥ ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదినోన్య నిత్యత్వవాదిన్యశ్చ. నజాయతేమియత ఇత్యాద్యా-నితోన్యిత్యానా
 మిత్యాద్యాశ్చశ్రుతయస్వరూపాన్యధాత్వజ్ఞానసంకోచ వికాసరూపో భయవిధానిష్ట వికారాభావాభి
 ప్రాయాఃనిష్క్రియం - నిష్క్రలం-నవాపష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమృతోనితోన్య నిత్యానామిత్యాద్యాః
 పరమాత్మ విషయాశ్రుతయః, ఆతస్థూలసూక్ష్మచిద చిత్ప్రకారకం బ్రహ్మైవకార్యంకారణంచేతి
 బ్రహ్మోపాదాన కారణమితి బ్రహ్మోపాదానకత్వేన చిదచితోబ్రహ్మణ్యశ్చ స్వభావాసంకరోవృ
 పపన్నతరః-యథా శుక్లకృష్ణరక్తతన్మసంఘాతోపాదానత్వేపి విచిత్రపటస్య తత్త్వస్తు
 ప్రదేశ ఏవ తత్తచ్చౌక్లాది సంబన్ధ ఇతి కార్యావస్థాయామపి నసర్వత్ర వర్ణసంకరః-తథాచిదచిదీశ్వర
 సంఘాతోపాదాన త్వేపి జగతః కార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వ భోగ్యత్వనియన్తృత్వాద్యసంకరః-
 ఇయాంస్తు పిశేషః-తస్తూనాంపథక్ష్మినానామేవ పురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం కారణత్వం
 కార్యత్వం చ, ఇహతు చిదచితోస్సర్వావస్థయోః పరమపురుషశరీర త్వేన తత్ప్రకారతయైవ పదార్థ
 త్యాన్తప్రకారః పరమపురుష స్వరూపసర్వశబ్దవాచ్య ఇతి స్వభావభేద స్తదసంకరశ్చ దృష్టాన్తద్వార్తాని
 కయోస్తుల్యః-ఏవంచసతిపరస్య బ్రహ్మణః కార్యామప్రవేశేపి స్వరూపాన్యధా భావాభావాదవికృతత్వ
 ముపపన్నతరమ్-స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగ విభక్తస్య చిద చిద్వస్తు నాతత్వతయాఽవస్థానాత్కార్యత్వ
 ముపపన్నతరమ్-అవస్థాన్తరావస్థిరేవహికార్యతేతి సగ్ధమనవగ్ధమితి తత్ర జన్మాదీత్యాదినా జగదు పాదా
 నత్వం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మనిష్ఠమ్-తేన ఇత్యాదినా మృషేత్యజ్ఞేన నిమిత్తకారణత్వం విశేష్యభూత
 శుద్ధ స్వరూపిష్ఠమితిచ సూచితం - శాస్త్రప్రవర్తన త్రివృత్కరణ నామరూపవ్యాకరణ త్రివర్గ
 ప్రప్యత్యాదేర్విశేష్యనిష్ఠత్వ ప్రతీతే. ఏవమేక నైవబ్రహ్మణో విశిష్టాకారేణ జగదు పాదానత్వం శుద్ధస్వరూ
 పేణ నిమిత్తకారణత్వం చేతుభయవిధ కారణత్వం సమన్వితం, ఏవం చ జన్మాది కారణత్వం విశిష్ట
 బ్రహ్మణో విశేషణభూతం లక్షణం - విశుద్ధస్వరూపస్య తూపలక్షణతయాలక్షణ మిత్యవగ స్తవ్యమ్-

తస్య శుద్ధస్వరూప నిష్కర్త్యాభావస్య యత్ర త్రిసర్గోమృషేత్యనేనావగతత్వాత్ - నచ తదనిష్ఠస్య కథం లక్షణస్య తదసాధారణధర్మస్యైవలక్షణత్వాదితివాచ్యం-ఇతిరవ్యాప్యత్రవస్తు ప్రత్యాయకత్వస్యైవ వాత్తోపలక్షణశ్చేన వివక్షితత్వాత్ । జగత్కారణత్వస్య శుద్ధస్వరూపానిష్ఠస్యాపి తదుపలక్షణతయా సకలేతరవ్యాప్యత్రత్వేన బ్రహ్మ ప్రత్యాయకత్వ సంభవాత్-నచ తస్యశుద్ధస్వరూపోపలక్షకత్వమపి సంభవతి తస్య తదవృత్తిత్వాదితివాచ్యమ్-తటస్థస్యాపి శాఖాగ్రత్వస్య చన్ద్రోపలక్షకత్వదర్శనాత్-విశేష్యనిష్కర్త్యానిష్కర్త్యాభ్యాం విశేషణత్వోపలక్షణస్వయోద్భేదః-తతశ్చకారణత్వస్య బ్రహ్మనిష్ఠతయా విశేషణత్వం-ప్రవక్ష్య గతజన్మా దేస్తుబ్రహ్మస్వరూపానిష్ఠతయోఽపలక్షణత్వమితి విభావనీయమ్॥యత్ర త్రిసర్గోమృషేత్యనేనోపాదన ప్రయుక్తాచిద్గత దోషోవివారితః॥ అశః చేతనగతం భ్రాన్త్యాదికమన్యచ్చ సర్వమవద్యం నేతి వదంశ్చిదచిద్వాప్య వృత్తం-బ్రహ్మస్వరూపం శోధయన్విశిష్యే ॥ధామేతి॥ నమజగజ్జన్మాదికారణత్వలక్షణేనైవ సకలేతర వస్తు వ్యాప్యత్రిసర్గతి కిమనేన యత్నేనే తిచేన్న జగజ్జన్మాదికారణత్వైవరకారణత్వవ్యాప్యత్రిసిద్ధావపి జీవ జడజాతీయత్వశ్చక్యా స్యాదేవ-కమ్మగ్రీవాదిమ త్వరూప సంస్థానవిశేషవత్త్వాదినా పటాదివ్యాప్యత్ర ఘటా దేర్గర్హవత్త్వాదినా తజ్జాతీయత్వదర్శనాత్-అబాదేస్తదభావేన తచ్చక్యానివృత్తిదర్శనాత్-అతస్తన్నివృత్త్యర్థం ధామేత్యాది విశేషణాని-నమసంస్థానవిశేషోహి ఘటపటాదిభ్యపవ వ్యావర్తయతి-నతు పృథవీమాత్రాత్- పటస్యాపి పృథివిత్వాత్-ఏవంచ సంస్థానాదికం యేభ్యః పటాదిభ్యోవ్యావర్తయ తితత్పటాతీయత్వమపి తేనైవసిద్ధమ్- అబాదేరపి పృథివీమాత్రవ్యావర్తకాప్యాదియోగాదేవహి పృథివీవైజాత్యమ్-యస్మాత్పృథివీ జాతియాత్సంస్థానాదినా వైజాత్యం నసిద్ధతి తస్మాద్వాప్యవర్తకత్వమపి సంస్థానాదేర్నాస్తి-ప్రకృతేతు కారణ త్వం జీవాదిభ్యోబ్రహ్మ వ్యావర్తయతీతి కథం తేనాకారణేభ్యో జీవాదిభ్యో వైజాత్యం తదస్త్రాభావాయోగ్య త్యాదిరూపం నసిద్ధేత్-తదనిష్ఠజాతియోగిత్వంతు ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాదినాలక్షణాన్తరేణాపి నసిద్ధతి కారణత్వవన్నిరుపాధికధామ నిరస్తకుహకత్వాదేరప్యజాతిరూపత్వాత్-తస్మాద్ధామనిరస్తకుహకత్వా దివత్కారణత్వమపి స్వేతరస్రవ్యావర్తకమితిచేదుచ్యతే- వైజాత్యంహి తద్వృత్తిధర్మయోగరాహిశ్యం- తచ్చవ్యాప్యత్తిబోధక కారణత్వ బలాన్నసిద్ధతి-సహి ధర్మిభేదగ్రాహకసామగ్ర్యేన తద్గర్భాభావగ్రాహికా- కించ సూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణోపలక్షణమిదం జగజ్జన్మాదికారణత్వ మితి తతో విశిష్టస్వేతర వ్యాప్యత్తి తద్వైజాత్యసిద్ధావపి కేవలవిశేషస్య విశేషణభూతచిదచితానుజాత్యశ్చక్యా-యాం తద్వారణార్థం ధామనిర స్తకుహకత్వాదికం స్వరూపలక్షణం-వస్తుతస్తు-యతోవేత్వాది శ్రుత్యా బ్రహ్మణ్యుపాదానత్వస్యాప్యవగమా త్తస్యచ మృదాదౌ వికారదోషసహచరితత్వదర్శనాద్బ్రహ్మణ్య పితప్రేయ్యుర్దదోపశ్చక్యా-వారణార్థం నిరుపాధికధామ నిరస్తకుహకత్వాది విశేషణత్రయమితి నతద్వైయర్థ్యశక్తి-అత్ర ధామేత్యాది విశేషత్రయేణ సత్యంజ్ఞానమనస్తమిత్తిశ్రుత్రుక్తం విశేషణత్రయం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే ధామపదేన జ్ఞానపదస్య- పరపదేన జ్ఞానాధిక్యవాచినా అనస్తపదస్యచ-సత్యపదేన తస్యచ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్-ధామ్నా తేజసా నిత్యా సంకుచితజ్ఞానరూపేణ స్వేనస్వాభావికేన నిరుపాధికేనేతియావత్ ।నిరస్తం కుహకంవక్ష్యకమవిషయభూత మస్తీతియావత్ తదస్య తం నిత్యనిరుపాధికాసంకుచితదర్మభూత జ్ఞానేనానవగత వస్తురహితమిత్యర్థః-అనే. ముక్తజీవావ్యాప్యత్రాః, తేషాం ముక్తికాయామసంకుచిత జ్ఞానశ్చేపి తస్య పరమాత్మప్రసాదాయత్రత్వేన సోపాధికత్వాత్,బద్ధత్వదకాయామభావేన నిత్యత్వాభావాచ్చ-సత్యపదం నిరుపాధిక సత్తాయోగినం పరమ పురుషమాహ । తేన వికారాన్నద మచేతనం తత్సంస్పృష్టశ్చేతనశ్చ వ్యాప్యత్రాః-నామాన్తరభజనావస్థాన్తరయో

గేన తయోర్నిరుపాధికసత్తా యోగరహితత్వాత్ - పరశబ్దోఽధికవాచీనన్ స్థానప్రమాణాదపరిచ్ఛిన్నాధిక్య
పరః అనన్తమిత్యర్థః - అనన్త్యంచాత్ర దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితత్వరూపం - తచ్చ సగణత్వాత్స్వరూపస్య
స్వరూపేణగుణైశ్చాభి ప్రేతమ్ - అనేన పూర్వపదద్వయ వ్యాప్త త్తకోఽద్యయ విశేషణాః సాత్వికయ
స్వరూప స్వగుణాః నిత్యావ్యాప్తతాః - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ - సత్వాదివాక్యస్యాత్ర ప్రత్య
భిజ్ఞానాదేవ విశేష్యసమగ్గుకం బ్రహ్మపద మధ్యాప్రీయతే - ఏవంచ జగజ్జన్మాదినా లక్షణేనావగత స్వరూపం
బ్రహ్మ సకతేతరవస్తువిజాతీయ మితిబింబం - తత్రదేశపరిచ్ఛేదోనామ సర్వదేశావర్తిత్వరూపః - ఇదమత్ర
భవతిబ్రహ్మ సభవతిత్యేవం విధః - కాలపరిచ్ఛేద స్త్విదమిదానింభవతి - ఇదానింతు నభవతిత్యేవం విధః - వస్తు
పరిచ్ఛేదోనామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యాభావః - స్వాపేక్షయోత్కృష్టవస్తు సద్భావోవా - తదభావో
వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం - తత్రాద్యే వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం బ్రహ్మ స్వరూపస్త్రివ - నతు తద్గుణా
నాం - తత్స్వరూపస్య సర్వవస్తు శరీరకత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యసత్త్వేపి తద్గుణానామసం
భవాత్ - ద్వియేతు తద్గుణానామపి తత్సంభవతి - బ్రహ్మగుణాపేక్షయోత్కృష్ట గుణానామ భావాదితి
విచేకః - సామానాధికరణ్యం ద్వివిధం - శబ్దసామానాధికరణ్యమర్థసామానాధికరణ్యం ఛేతి - తత్రశబ్ద సామా
నాధికరణ్యంనామ - బిన్నప్రవృత్తి నిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్విశేష్యే పర్యవసానమ్ - అభి ధానమి
త్యర్థః - యథా నీలోత్పలశబ్దయోః - అర్థసామానాధికరణ్యంతు భిన్నార్థానామేకస్మిన్నర్థేవృత్తిః, యథా
నీలోత్పలాదీనాం - అత్ర విశేష్యసమగ్గుణాయాధ్యావృత్తో బ్రహ్మశబ్దః స్వభావతో నిరస్త నిఖల దోష
మనవధికాతిశయాసంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణం పురుషోత్తమమాహ || తథాచా భాషి భగవద్విశ్లేషిరామా
నుజమునిభిః - బ్రహ్మశబ్దేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖల దోషోఽనవధికాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణగుణ
గణః పురుషోత్తమోభిదధీయతే - బృహత్త్వగుణయోగేనహి బ్రహ్మశబ్దః - బృహత్త్వంచ స్వరూపేణ గుణైశ్చ
యత్రానవధికాతిశయం సోస్యముఖ్యోర్థ ఇతి - తత్ర స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయ బృహత్త్వం బ్రహ్మశబ్ద
ప్రవృత్తినిమిత్తం - స్వభావతఃకర్త్యాదివిశేషణద్వయంతు బ్రహ్మశబ్దస్య పురుషోత్తమసరత్వప్రతిపాదనోప
యోగితయోక్తం, నతు ప్రవృత్తినిమిత్తతయా - బృహత్త్వస్య నిరతిశయత్వంనామఅనన్త్యం - నను బృహతి
బృహాయతి తస్మాదుచ్యతే - పరంబ్రహ్మ - బృహత్త్వాద్బృహంహణత్వాచ్చ తద్భృహత్వభిధీయతే - ఇతి
శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బ్రహత్త్వ బృహత్త్వాత్వే ఉభేచ ప్రవృత్తినిమిత్తతయాఽవగతే - కథమహ బృహత్త్వమా
త్రం ప్రవృత్తినిమిత్తమచ్యతే - గుణతోబృహత్త్వే బృహంహణత్వస్యావ్యవర్తకత్వాదితిభావః - సచాన్త్రాయ
కల్పతే ఇతిశ్రుతి ప్రసిద్ధం - సకలసంకోచనివృత్తిపూర్వక నిరవధిక జ్ఞానవికాసరూపానన్త్రాయమాత్వంహి
తద్ది సకల హేయ ప్రత్యసీకత్వ జ్ఞాన్తికారుణ్యాది మోక్షప్రదత్వోపయికుణత్వం - బ్రహ్మశబ్దశ్చ యోగ
రూఢిభ్యాం శ్రీనివాసమభిధత్తే - తథాచ స్మర్యతే - శ్రీమతిగారుడే పురాణం || వేదే భూరిప్రయోగాచ్చ గుణ
యోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి తస్మిన్నేవ || బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామనః - ఇత్యాంభ్య - యస్మిన్ప్రయు
జ్యమానేతు గుణయోగస్సపుష్కలః || తత్రైవ ముఖ్యవృత్తాయమన్యత్రహ్యుపచారత ఇతి - అనేనజగత్కా
రణభూత వస్తువిశేషజ్ఞానసాయాం దేవతావిశేషావగమశ్చసిద్ధః, ఉక్తప్రకారేణ సర్వవిలక్షణం - శ్రీయఃపతిం
ధీమహి ఉపాసీషీమహీత్యర్థః - ధీయంతుర్యాస్మేతి విగ్రహే దేశజ్ఞాతకర్తృత్వేతి ణీతి స్వపద్యావాత్ప్రకృత్యై
కాజితి ప్రకృతిభావాట్టిలోపాభావే తస్మాదాశిషి లిడిణిచక్రేత్యాత్మనేపదే ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా
త్వాద్వా సీయుడిటో రభా వాణ్ణేరనిటీతి ణిలోపే చ ధీమహీతి రూపం వేదనోపాసన ద్రువాస్మృతి చిన్తా

ధర్మః ప్రోక్షితకైతవోత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం

వేద్యం వాస్తవమత్రవస్తు శివదం తాపత్రయోన్ములనమ్।

శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కింవా వరై రీశ్వర

స్వద్యో హృద్యవరుధ్యతేత్ర కృతిభిశ్చుక్రామభిస్తజ్జణాత్॥

౨

సృష్టి భక్త్యాది శబ్దవర్ణాయస్య ధీశబ్దస్య ధ్యానమర్థః - లిజస్త్యలభ్యలిపాన్మరూపాః జః-అనేనాశీర్నమస్మి) యావస్తుద్దేశోవేత్యభియుక్తోక్తాశ్చ కృతాభవతి-అహోక్తవిశేషణ విశిష్టస్య ధ్యేయస్య బ్రహ్మచోధ్యాతు స్వస్మాదుత్కృష్టతావగమాత్స్వస్యత తతోఽపకృష్టత్వావగమా త్ప్రహ్నిభావావగమాన్నమస్మి) యాపి కృతాభవతి-పూర్వద్వికప్రతిపాద్యార్థరూపవస్తుసంగ్రహస్తు జన్మాదీత్యాదినా వినిమయఇత్యనేన కృతఃపరస్థా దేవదర్శితః-యత్ర త్రిసర్గోమృషేత్యనేనప్రకృతిపురుషగత దోషప్రసక్తవరిహారవరేణబివదోపకీర్తనపర తార్థీయ ప్రథమపాదార్థః-తేనే సత్యమిత్యాదివిశేషణ చ ఉభయలింగపాదార్థశ్చ నిర్దిష్టః-ధామ నిరస్తమనాకత్వాద్య సేకగుణవిశిష్ట బ్రహ్మచోధ్యేయత్వోక్త్యాగుణివసంహారపాదార్థశ్చసూచితః-ధీమహిత్యుక్తస్యోపాసనస్యానేన సాధనత్వావేత్యప్రసిద్ధ్యాఅజ్ఞపాదార్థశ్చసూచితః-అధ్యాత్మత బ్రహ్మజ్ఞప్రవృత్తినిమిత్తభూత బృహత్సాస్త్రైర్బృహత్ బృహద్రూపేనాభిప్రేతేన తురీయఫలాధ్యాపార్యశ్చ సూచితః-ఏవమగ్నియైక్యాభిమతంత్రీధం ముక్తశం శక్యమపి శిష్యశిష్యాయై గ్రన్థాదా శబ్దతోపి కృతమిత్యవగస్తవ్యం - యత్ర త్రిసర్గోమృషా ధామై త్యాదినా పరమిత్యనేన నిరస్తనిభిలదోషత్వ కల్యాణగుణాకరత్వకీర్తనాత్సగుణనిర్గుణత్వోర్విషయ భేదశ్చ ప్రదర్శితః ॥

౧

2. అథ విషయప్రయోజనసంబన్ధాధికారి రూపమనుబంధచతుష్టయమూ హద్విత్తియగ్లోకేన ధర్మఃప్రోక్షితకైతతల ఇత్యాదినా॥ విషయోనామ ప్రధానప్రతిపాద్యవస్తురూపః, సచాత్ర ధర్మః సోపి సాధ్యస్సిద్ధశ్చేతి ద్వివిధః, సిద్ధరూపే వస్తుని ధర్మశబ్దప్రయోగో మహాభారతే దృష్టః ॥ యథా-“యేవవేదవిదో విప్రా యేచాధ్యాత్మవిదో జనాః। తేవదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి॥ తథాభియుక్తైశ్చాతా కికశ్వేనతి శ్రేయస్సాధనత్వం ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం మన్వానైస్సిద్ధరూపేఽర్థే ధర్మశబ్దః ప్రయుక్తః “ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాం ధర్మత్వం స్థావయవ్యతే । తేషామైన్ద్రియకత్వేన స తాద్రూప్యేణ ధర్మతే”తి॥ తత్ర సిద్ధధర్మః పరమాత్మా-అమృతన్త్రైవసేతురిత్యాదిశాస్త్రేణ తస్యాఽర్థాకికశ్వేనతిశ్రేయస్సాధనత్వావగ మాత్-సాధ్యధర్మస్తు పరమాత్మారాధనాత్మికాభక్తిః, తత్ర సతామిత్యనేనసాధ్యధర్మఉచ్యతే-వేద్యమి త్యాదినా తాపత్రయోన్ములనమిత్యనేనసిద్ధధర్మః-ఈశ్వర ఇత్యాదినా ప్రయోజనముచ్యతే-తచ్ఛాపి ద్వివి ధమ్ - వ్యవహితమవ్యవహితంచేతి - తత్రయశ్చేనహృదీశ్వరావస్థావనమవ్యవహితం ఫలమ్ తాపత్రయ నివృత్తిభగవదనుభవ పరమృరయా వ్యవహితం ఫలమ్-సంబన్ధోపిద్వి విధః-సాధ్యసాధనభావరూపః, ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదకభావరూపశ్చేతి - తత్ర ప్రయోజనోక్త్యా సాధ్యసాధనభావరూపః-విషయోక్త్యా ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదకభావరూపశ్చార్థతోవివక్షితః-ఏవం సాధయము ప్రతిపిత్సురూపోముముకు రధికారార్థతో వివక్షితోవేదితవ్యః-తత్ర సాధ్యధర్మమహాధర్మఇతి ॥ అత్ర-అస్మిన్పురాణే-ప్రోక్షితకైతవః పరమో నిర్మత్స

రాణాం సతాం ధర్మసాధ్యతయోచ్యత ఇతి శేషః ॥ కైతవం వజ్రసమ్ ప్రోజ్జితం కైతవం నితరాం త్యక్తం కైతవం యస్మిన్ - అనేన విప్రలిప్సా మూలజాహ్నిగ మోక్తచైత్య వస్తనాదివ్యావృత్తిః నిర్మత్సరాణాం సతామితి సంబంధసామాన్యే వక్తి నిర్మత్సరాణాం సతాం సంబంధీ ధర్మోఽత్ర సాధ్యతయోచ్యత ఇత్యర్థః ॥ సంబంధశ్చానుష్ఠేయానుష్ఠాత్మభావరూపః-నిర్మత్సరాణాం సతాం ధర్మ ఇత్యనేన వేదోక్తా భిచారాదివ్యావృత్తిః-అభిచారాదయోహి మత్సరాదిమతామనుష్ఠేయాః-పరమః-సర్వోత్కృష్టః-అనేన శుద్రఫలప్రదకామ్యుక్త్యర్థవ్యావృత్తిః - యద్వా - మత్సరశబ్దః కామాదీనాం ప్రదర్శనార్థః-శమద మార్ద్య పేతానాం ముముక్షూణాం ధర్మః-అనేన స్వర్గాదర్థకర్మవ్యావృత్తిః-పరమః-సర్వేషామేవ ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిరిత్యుక్తప్రకారేణ భగవత్సంతోషైకఫలకత్వాత్పరమః-ఏవం సాధ్యధర్మరూపో విషయ ఉక్తః-అదైవవిధ మోక్షైకప్రయోజనక సాధ్యధర్మ సమారాధ్యమేతత్పురాణవేద్యం పరబ్రహ్మాత్మకం సిద్ధధర్మరూపం విషయమాహ ॥ వేద్యమితి ॥ సతామిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాదత్రాపి సంబంధతే ॥ అత్ర అస్మిన్ మహామనిశ్చితే-శ్రీమద్భాగవతే శ్రీమద్భాగవతాఖ్యే పురాణే-అన్వర్థమిదం నామ భగవత్సన్న్యూపరూప గుణవిభూతిప్రతిపాదకత్వేన భగవత ఇదం భాగవతమితి పుష్కలత్వే-సతాం వేద్యం వస్తు వాస్తవం శివదంతాపత్రయోన్మూలనం - వాస్తవత్వాది గుణవిశిష్టమిత్యన్వయః-మహామునినా బాదరాయణేన కృతే మునే ర్మహాత్మ్యమత్రాఽసంభావ్యమాసపౌరుషేయ దోషగన్ధాపౌరుషేయప్రత్యక్షప్రతివాక్యే-సహోవాచవ్యాసః ॥ పారాశర్య ఇత్యనేనా ప్రతమతయా శ్రావితత్వరూపం వివక్షితం - అనేనాస్య పురాణస్య వక్తృవైలక్షణ్యవత్త్వం సిద్ధమ్-అతఏవ ప్రమాణతమత్వంచ-ఇతరదేవతానామసద్గుణరోపేనాస్తోతవ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం వాస్తవమిత్యుక్తం-వస్తువో భావోవాస్తవం-యువాదిత్వాద్ధాయనాస్తయువాదిభోగిత్యణ్-తతో మన్వీర్ణీయోచ్-స్వాభావికధర్మయుక్తమిత్యర్థః-శివదమ్ మజ్జశదమ్-మోక్షానన్దప్రదమ్-అనే నేష్టప్రాపకత్వముక్తమ్-తాపత్రయోన్మూలనం-ఆధ్యాత్మికాది తాపత్రయోచ్ఛితకరమ్. అనేనానిష్ట నివర్తకత్వముక్తమ్-యద్వా-వాస్తవశబ్దేన శాస్త్రాన్తరాఖ్యపేతా బ్రహ్మాత్మకస్యతస్త్రప్రధానాదేర్వైలక్షణ్యమభిప్రేతం - అ బ్రహ్మాత్మకప్రధానాదీనా మప్రామాణికత్వాత్-ఇతరవిశేషణద్వయేన శుద్రోపద్రవశతోపప్లుతపరిమితసుఖప్రద దేవతాన్తరవ్యావృత్తిః-ఏవం మోక్షసాధనధర్మ స్తత్సమారాధ్యపరదేవతాచాస్య ప్రబంధస్య విషయ ఇత్యుక్తమ్-యతఏవ వేదమీదృశి విశిష్టవిషయకమ్-అతఏవ సశాస్త్రాన్తరైః ప్రయోజనమస్తీత్యాహ ॥ కింవా పరై రితి ॥ అపరైః - శాస్త్రజాలైః-కింవా-నకించిదపి ప్రయోజనమస్తీత్యర్థః-అథప్రయోజనమాహ-ఈశ్వర ఇత్యాదినా-శుశ్రూషుభిః-శ్రవణేచ్ఛామూత్రవద్భిః-అతఏవ తత్క్షణాత్-కృతిభిర్దైన్యైః-సద్యః ఏతత్పురాణశ్రవణాన్తరమేవహృదీశ్వరోఽవరుధ్యతే-శ్రుతివధేన హృదయం ప్రవిశతీత్యర్థః-యత్నేన చిత్తే నివివేశనీయేతి న్యాయేన దుర్గా హస్తేశ్వరస్యాయత్నేన హృద్యవస్థానమవ్యవహితం ఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిశ్చ భగవదనుభవపరంపరయా ఫలమిత్యుక్తంభవతి-ప్రయోజనేన సాధ్యసాధనభావరూపః-విషయేణ ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదక భావరూపశ్చ సంబంధోఽధికారీచార్థసిద్ధ ఇతి పురస్తాదేవోక్తమ్. ॥

నిగమ కల్పతరోర్గళితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవ సంయుతమ్ |

పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః ||

౩

నై మిషేఽనిమిషక్షేత్రేమునయశ్శౌన కాదయః |

సత్రం స్వర్గాయ లోకాయ సహస్ర సమమాసత ||

౪

3. ఏవం విషయప్రయోజన కథనేపి ప్రామాణ్యనిశ్చయంచినా శ్రవణం నోపపద్యత ఇత్యా శక్యం వేదాంతమూలత్వం వదంశ్యేతనానభిముఖయతి తృతీయేన శ్లోకేన నిగమేత్యాదినా పేరసికాః రసజ్ఞా భావుకాః భగవత్సంశీలనపరాః - నిగమో వేదస్స ఏవ కల్పతరుః - తస్య ఫలం ఫలరూపమిదం భాగవతం పురాణమ్ - ఆలయమ్ - అమరణమ్ ముహుః - పునఃపునః - పిబత - నిగమస్య కల్పతరుత్వరూపణం ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార చతుష్టయ తత్సాధనావబోధనద్వారాధర్మాది ఫలజనకత్వాత్ - భాగవతస్య తత్ఫలత్వరూపణం నిగమసారాంశ రూపత్వాత్ - భాదతేత్యనుక్త్యా పిబతేతి వదన్నేతత్సూచయతి || నామ్రాదిఫలేష్వివామసాదేయాంశ స్త్యగ్గీజాది రూపః కల్పతరుఫలేఽస్తి - కి - తు - కేవలం పేయః కృత్స్నైరసవసన్నపివా త్వగ్గీజాదిరపుష్పాదేయపవ - ఏవమస్మిన్నపి పురాణే నామసాదేయాంశో విద్యతే అపితు సర్వోపుష్పాదేయ ఏవేతి నిగమద్రుమఫలత్వంచాస్య పురాణస్య ప్రధానప్రతిపాద్యనిరతిశయానన్తబ్రహ్మసన్తసాధనభూతభక్తి ద్వారాఽవగన్త వ్యమ్ | ఏవమమృత ద్రవః సంయుతమిత్యాదీనన్య ఏవిశేషణాని - నిగమద్రుమఫలత్వం స్వర్గాదితత్సాధనావబోధి వేదపూర్వభాగోప బృంహణాత్మక కల్పసూత్రాదేరవ్యస్తీతి తద్వ్యుదాసాయాహ/అమృతద్రవసంయుతమితి అమృతం మోక్షః ముక్తిః కైవల్యనిర్వాణాశ్రేయోనిశ్చేయసామృతమితి ముక్త్యాద్వి శబ్దవర్ణయత్వస్మరణాత్ | సవన ద్రవ సారాంశః - తేన సంయుతం - రసం రసవత్ - గుణవచనేభ్యోమతుబోలుగిష్టఇతి లుక్ - భగవదనుభవానన్దవత్ - అనేన భక్తిరూపత్వం సిద్ధమ్ - భక్తిర్నామ - స్నేహపూర్వమనుధ్యానం భక్తి రిత్యభిధీయత ఇతి స్మరణాత్ - ప్రీతిమద్భగ వత్స్మరణం ఫలమత్ర సమృజ్జానాత్మకం విపక్షితమ్, శుకముఖాదగళితం అత్యుచ్యంతం ఫలం శుకాఖ్యపక్షిముఖ పాతితం సుగ్రహంస్యాత్ ద్వద్వేదవృత్త శాఖాగ్రగణం జ్ఞానఫలం శుకముఖ సంబన్ధాత్ఫలభిమిత్యర్థః || ద్వా సుపర్ణాసయుజాసఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే || ఇతి శుశ్రూమసారేణ బాదరాయణేశ్శుకాఖ్య పక్షిత్వ రూపణః | ఆలయాదితిపారే - అమరణాదిత్యర్థః - నిగమ ద్రుమ ఫలత్వరూపణేన వేదమూలత్వం శుకముఖాదగళిత మిత్యనేన కేవల నివృత్తిధర్మపరాయణాస్వాదితత్వప్రతీత్యా శిష్టపరిగృహీతత్వ మతపవ ప్రామాణ్యం ముముక్షుభిరతివోపాదేయంచేత్యాది ఫలితమ్ - యద్య ప్యేతత్ప్రబంధనిర్వాణోపక్రమ దశాయామస్య శుక ఘృణాస్వాదితత్వం నవిద్యతే || తథాపి - భక్తిస్య దభిప్రాయేణ త్రైకాల్యజ్ఞస్య నిర్మాతురేవ ముక్తిః ౩

4 తదేవ మనుస్థిత క్రివిధమగ్గళః ప్రదిర్భితానుబంధచతుష్టయప్రామాణ్యో భగవాన్బాదరాయణ ప్రైకాల్యజ్ఞోఽస్య చిక్కితస్య వేదాంతార్థోపబృంహణరూపస్య పురాణస్య పరిక్షిచ్ఛానకశుకసూతాది ప్రప్రప్రీతిపక్ష ప్రశ్నోత్తర ముఖేన భావినీ ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్రతేహం ప్రశ్నోత్త రరూపాన్ శ్లోకాన్ స్వయమేవ తత్రతత్రనిర్మిత్తుస్తావ త్తదుపోద్ధాత రూపేఽన్విగ్రధమస్మన్నేప్రథమప్రప్టుః పరిక్షితః ప్రతి వక్తు శ్శుకస్య చైకత్రసమావేశం, ప్రతివ త్తుశ్శుకస్య సమాగమం పరిక్షితః ప్రప్టుః ప్రశ్నోద్ద్యోగహేతుం ప్రాయా

తపకదాతు మునయః ప్రాతర్దుతహు తాగ్నయః।

సత్కృతం సూతమాసీనం ప ప్రచురిదమాదరాత్॥

౫

పవేశం తన్నిమిత్త విప్రశాపం చ వివక్షుః ప్రాయోపవేశాత్ప్రాక్తనంజన్మావధికం పారీక్షితం వృత్తాంతం, తతః ప్రాక్తనం తత్ప్రిత్యాది వృత్తాంతం తదైవై తత్ప్రిబన్ధకర్తుస్వస్వస్యైతన్నిర్మాణ నిమిత్తదర్శన సమాగత దేవర్షేశ్వ సంవాదం, తదాజ్ఞయై తత్రప్రబన్ధ నిర్మాణం చ-శానకసూత ప్రశోత్తరముఖేన వివక్షస్తావచ్చాన కాదిప్రశ్న ప్రకారం పక్తుం తదుపోద్ఘాతమాహ॥ నైమిష ఇతి॥ అత్ర కేచిచ్చానకాది ప్రశ్నాది రూపాల్లోపి కాస్తదర్శ్యాచిన్వైన్నిర్మాణయత్ర తత్ర నిబద్ధాః, పరీక్షిదాచి ప్రశ్నాదిరూపాస్తు సూతేనేతి వదన్తి, తదసా రం-తైకాల్పజ్ఞస్య ప్రబన్ధప్రబన్ధరేపాన్నిర్మాణోపపత్తేః-చహి సద్విద్యానన్తవల్లి ప్రతర్దన విద్యాదిమ-శ్వేపి కేతుర్హృద జేయ ఆసతగ్ం హపితోవా చ శ్వేతతో-భృగుర్వైవారుణః వరుణం పితరముప ససార, అధిహి భగవోబ్రహ్మైతి-ప్రతర్దనోవానై దైవోదాసిరిన్ద్రస్య పియం ధామోపజగామేత్యాదీనాం ప్రశ్న ప్రతివచ నాది రూపాణాం శ్రావచసా మాధునికత్వం పక్తుంయుక్తమ్ । ననుచేదేకర్తురభావాత్స్వయమేవవేదః ప్రశోత్తరరూపేణప్రతిపాదయిషితానర్థాప్రతిపాదయతి - అత్రతు పౌరుషేయేనన్యకర్తృకాణామపి వచసాంసందర్భస్తత్ర తత్ర నదోపావహ ఇతి చెన్న-ఏవ మపి కృశ్న ప్రబన్ధస్యైకకర్తృకత్వాసిద్ధేః-కృతస్య స్యపురాణ ప్రపజ్ఞస్య ప్రశోత్తర రూపత్వేన కానిగ్రన్థకర్తుర్వచాంసికాని చేతరేపామితి విభాగస్యాశక్య త్వాచ్చ, తస్మాద్యథోక్త మేవ యుక్తమ్ శానకఆదిర్యేపాంతేమునయః, బ్రహ్మణావిసృష్టస్య చక్రస్య నేమి శ్చిర్యతేక్షణీభవతియత్రేతి శన్నేమిశం, తదేవనైమిశంతదైవనైమిశంచ వాయుపురాణప్రసిద్ధమ్, నైమిశఇతి పారేనివిశస్తేత్ర మహర్షయ ఇతి నివిశం-తదేవ నైమిశమిశ్వస్వర్గం నామ నైమిశాఖ్యేనని, మిషక్షేత్రేదేవ క్షేత్రభగవత్సాన్నిధ్యవతీతి భావః॥ స్వర్గాయ లోకాయ-స్వర్గోనిరతిశయావన్తః తాదృశోలోకః పరమ పదం-తస్మై-తత్ప్రాప్తయే-తత్సాధనం సత్రం సహస్రసమం సహస్రసంవత్సరం - ససత అనుష్ఠితవన్తః స్వర్గోలోకోత్ర పరమపదమేవ-అనన్తే స్వర్గేలోకేనేయే ప్రతితిష్ఠతీతి-స్వర్గోకా అమృతత్వం భజన్త ఇతి శ్రుత్యనురోదేనాస్యనిర్దేశాత్-అన్యథాశానకాదయ ఇతి సఘటేతేతి దశాశ్వమేధీపునరేతిజన్మకృష్టప్రణామి సపునర్భవాయేతివదతః పరమభాగవతస్య శానకస్య ప్రసిద్ధ స్వర్గాద్యర్థిత్వా యోగాత్-ఋత్విజ ఏవ యత్ర యఃమానాస్తస్సత్రం-యద్వా-అత్ర సత్రశబ్దేన భగవద్గుణానుభవాత్మకం బ్రహ్మ సత్రం వివక్షితమ్॥తథా చ తల్లక్షణం వక్ష్యతి దశమే శ్రుతిగీతాధ్యాయే॥ తుల్యశ్రుత తపశ్శీలాస్తుల్య స్వీయారిమధ్యమాః॥ అపిచద్రకుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవోపర ఇతి॥ ఆత ఏవాసీనాదీగ్ధ సత్రేణేతి వక్ష్యమాణోపపత్తిః॥

5 తఇతి-తేమునయః శానకాదయః కదాచిత్ప్రాతః హుతహుతాగ్నయః-హుతేశ్వర్హృదై క్తః-హుతేన హోమార్హద్రవ్యేణ పయస్సర్పి-రాదినాసాధనేన-హుతాః-అగ్నయః ఆహవనీయాదయోద్యై స్తథాభూతాః సత్కృతం యథోచితం బహుమతం ఆసీనం ఉపవిష్టం చ సూతం-ఇదం వక్ష్యమాణం ఆదరాత్-అదరపూర్వకం ప్రవచ్యః

ఋషయః ఊహుః॥ త్వయాఽఖిల పురాణాని నేతిహాసాని చానఘ॥

ఆఖ్యాతాస్యస్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత॥

౯-

యానివేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్పాదరాయణః॥

అన్యైచమున యన్యుత పరాపర విదోవిదుః॥

౭

వేతత్త్వం సౌమ్యతత్సర్వంతత్త్వతస్సదనుగ్రహాత్॥

బ్రూయుస్సిద్ధస్య శిష్యస్య గురవోగుహ్య మప్యత॥

౮

తత్రతత్త్రాజ్ఞాసాయుష్మన్భవతాయద్వినిశ్చితమ్॥

పుంసామేకా న్తతశ్చేయ స్తన్నశృంశితుమర్హసి॥

౯

6. ప్రశ్న మేవాహత్వయేత్యాది నాయావదధ్యాయ పరిసమాప్తి - తావద్ద్యుష్మత్ప్రశ్నోఽత్తర్థం వక్తుంనాహం సమర్థఃకథాశక్యాం నిరాకుర్వంతాహుః॥ త్వయేతితిభిఃపేలనఘ-తాప్రాధాన్యాననిమిత్తకరం రూప పాపరహిత-జాతి ప్రయుక్తావమత్వ రూపాఘరహితేతివా ॥ త్వయా-ఇతిహాస సహితాని సర్వపురాణాని ఉత అపిచ-యానిధర్మశాస్త్రాణి మానవాదీని-తాని సర్వాణ్యధీతాన్యాఖ్యా తాని కథితాని శాసితాని చ

7. కానితాని పురాణధర్మ శాస్త్రాణి తత్త్వత ఆహ ॥ యానీతి ॥ పేసూత - వేదవిదాం స్వరూప తోఽనుష్ఠానపర్యవ్రాజంత వేదం విదంతి తథా-తేహం మధ్యే శ్రేష్ఠభగవాన్పాదరాయణః - తథావిధా అన్యైచమునయః పరాశరాదయోఽనుష్ఠానయశ్చ-పరాపరవిదః-పరంపరమాత్మత్త్వం-అపరం-ప్రకృతిపురుషతత్త్వం-తద్విదః తత్త్వత్రయ సూధాత్మ్యవిదః-యానిపురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చ విదుః-తాన్యధీతాన్యాఖ్యాతాని చేతి పూర్వేణాన్వయః॥ వేదవిచ్ఛేద్య బాదరాయణోఽన్యైచ మునయః యాని విదురిత్యనేన స్మృతీతిహాసపురాణానాం వేదములత్వమత ఏవ ప్రామాణ్యం చ దర్శితమ్

8. నన్వపశూద్రాధిపరణ్యాయేన అనధిక్యతశారీరకోఽహమితిహాస పురాణాద్యధ్యయనజ్ఞం పాతప్రతిహిమాన్కంఠంబ్రహ్మవిదాం యుష్మాకం ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుం ప్రభురితీమామాశక్యాం వారయంతాహుః॥ వేత్తేతి ॥ పాసౌమ్యసదనుగ్రహాత్ ॥ సతోవ్యాసస్యాను గ్రహాద్దేతో-తత్సర్వం ఇతిహాస పురాణాది ప్రధాన ప్రతిపాద్యంవస్తుతత్త్వతత్త్వంవేత్తజానాసి, అనధిక్యతశారీరకోపిత్యం సదనుగ్రహాదితి హాసపురాణాద్యర్థరూపం వస్తు యథావద్వేత్త-సత్త్వాపాతత ఇతిభావః॥ సదనుగ్రహాదపే ఏకథం శారీరకాధ్యయన నిర్జేతవ్యంవస్తుతత్త్వమహం వదామిత్వత్తాహుః-బ్రూయిరితి - సిద్ధస్యాసుర కృష్ణ-శిష్యస్య-త్యాద్యశిష్యగురవో బాదరాయణాదయః-గుహ్యమప్యతగుహ్యమపిబ్రూయఃశారీరకముఖేనానుక్త్యావలముపది శేయిరితిభావః॥

9. ఏవం తస్యప్రతిపచనసామర్థ్యమావిష్కృత్య ప్రప్తవ్యం పృచ్ఛన్తి॥ తత్రతత్రేతి ॥ పేలయుష్మన్-పుంసాం ఏకా న్తతో నియమేన-నిరతిశయం శ్రేయఃఇతివా-యతస్సాధనాత్ శ్రేయోభవేత్తద్భవతా

ప్రాప్యేణాల్పాయుషస్సభ్యకలా వస్మిన్యగేజనాః।

మద్ధాస్సు మన్దమతయో మన్ద భాగ్యాహ్య సదు్రితాః॥

౧౦

భూరీణి భూరి కర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః।

అతస్సాధోఽత్రయత్సారం*సముద్భుత్యమనీషయా।

బ్రూహిన్శ్రద్ధ దానానాం యేనాత్మా సంప్రసీదతి॥

౧౧

తతతత పురాణాదిషు నిశ్చితం నిర్ణీతం-నాన్యభ్యంః శంసితుం ప్రస్తోతుమర్హసి ॥ ఏవం ముక్తిసాధనభూతో ధర్మఃపుష్టః-కింనిరతిశయం శ్రేయఃకోవా తత్సా ధనభూతో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నార్థః॥

10. అథ త్రివర్గసాధనానామ శ్రోతవ్యత్వం సూచయన్తస్త్వన్నిహనాం దౌర్భాగ్యం తైశ్శ్రోత వ్యానాం బహుత్వం చ వదన్తస్సర్వకాప్తార్థపారభూతం ముక్తిసాధనమేవ వృచ్ఛన్తిప్రాయేణేతి సార్థాభ్యామ్ । హేనభ్య-అస్మిన్ కలా యుగేజనాః మానవాఃప్రాప్యేణాల్పాయుషః అనియత శతవత్సాయుషః-అనేన కృతాదియుగ్యేష్వి వయథేష్టం భోగానన్తరంముముఖోదయాసమ్భవ ఉక్తః-మద్ధాఃమన్దప్రకృతయః-సుమన్ద మతయోః నితరాం మన్దబుద్ధయః-ఉపద్రుతాఃతాపత్రయ వర్గ శ్రయత్పష్టాభ్యా మితిశేషః-సుమన్దమతయః ఇత్యసేన ఝడితి శ్రేయస్తత్సా ధనాన వగమస్సూ చితః-మద్ధాఇత్యసేనశ్రేయస్సాధనోపసంహారాసామర్థ్యం సూచితమ్-ఉపద్రుతా ఇత్యసేన క్వచిచ్ఛ్రేయ స్సాధనోద్యోగస్యా అనేకాన్తరాయవిహతత్వం-అత ఏవతే జనామన్దభాగ్యాః దుర్బుగా ఇత్యర్థః-

11. హియస్మాత్-ఉపద్రుతాః అత ఏవ తైర్విభాగశః-స్వస్యాపేక్షితఫలభేదేన శ్రోతవ్యాని భూరి కర్మాణి ఆయాస బహుళాని కర్మాణిభూరీణిబహూనినన్తి - పౌండరీకవాహివేయ ధర్మాదిభేదేన భూరీణి- ఏతైకస్మి న్ననేకేతి కర్తవ్యతా కలావపత్త్యేనభూరిధర్మాణితివా - యతఏవమతోఽత్రశ్రోతవ్యేషు మధ్యే యత్సారంఅనిష్టనివర్తక మిష్టప్రాచకం చ సారంసాధనం-తత్మనీషయా సూక్ష్మయాధియా-సముద్భుత్య దధ్నిమృతమివోద్భుత్య శ్రద్ధదానానాం శ్రద్ధాంకుర్వతాం నోఽస్మాకం బ్రూహి-సారం విశింషన్తియేనేతి॥ యేన సారేణాత్మాచిత్తం-సంప్రసీదతిరాగాదిభిరకలుషితస్స్యాత్-తత్సారం బ్రూహి-త్యన్వయః - ప్రాయే ణేశ్యేతదల్పాయు రాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే-ప్రాయేణాల్పాయుషః ప్రాయేణ మద్ధాఇతి-ఏతేన “మను ష్యాణాం పవానైషుకశ్చిద్య తస్మిన్దయే” - ఇతిభగవద్వచనార్థస్సాన్మరితః - యేనాత్మాసమ్మన్సిదతీత్యసేన- ఆత్మప్రసాదార్థమేవతావన్ముముక్షుభిర్యతితవ్యం - సతిచ ప్రసాదే - “ప్రసాదేనర్వ దుఃఖానాం హానిరస్యో షజాయతేప్రసన్నచేత సోహ్యోకుబుద్ధిః పర్యవర్తిత్యతి”తుక్తికరీత్యాదుఃఖహాన్యాదిరర్థాదేవ భవతీతి సూచితమ్- యద్వా-యేన సారభూతేన సాధనేన-ఆత్మాపరమాత్మా - ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతీత్యర్థఃఏవం-“కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతన”- ఇతివత్సమాణరీత్యా పర్వకర్మాణి శ్రోతవ్యానిపన్తితత్సారం బ్రూహిత్యసేన భూరికర్మాణి నశ్రోతవ్యానీతి ప్రతీయతే, యద్యపికర్మాణ్యపి ఫలద్వా రాహానాయ స్వరూపేణోపాదా నాయచ శ్రోతవ్యాన్యేవ - అన్యథా సాంసారిక ఫలనిర్దేదానంభవేన నిశ్చేయస సాధనావబోధ్యధ్యాత్వ

సూత జానాసి భద్రంతే భగవాన్సాత్వతాం పతిః।

దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతోయస్య చిక్కిర్షయా॥

౧౨

తన్నశ్శుశ్రూషమాణా నామర్హస్యజ్ఞాను వర్జితమ్।

యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయచ భవాయచ।

౧౩

అపన్నస్సంస్మృతిం ఘోరాం యన్నా మవివశోగృణాః।

తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్భిభేతి స్యయం భవః॥

౧౪

శాస్త్ర శుశ్రూషాయా ఏవాసంభవాత్-పరమాత్మోపాసనస్యానభిసంహితఫల కర్మోపకార్యస్య జ్ఞానాభావ ప్రసక్తాచ్చ-తథా ప్యేకయైవోక్త్యా సర్వాణికర్మాణిఫలతస్త్వాజ్ఞానీ, ఉపాసనాగ్గతయా యథాశక్త్యనుష్ఠేయానీత్యే తావదేవశ్రోతవ్యం - ముముక్షు భరిత్యభిప్రాయేణైవముక్తమ్॥

12. ఏవంముక్తిసాధనం పృష్ట్యా అథ తదనుగ్రాహకేషు ప్రధానతమమ్-శ్రవణం కీర్తనంవిష్టాస్మై రణ"మిత్యాదిషు ప్రథమోపాత్తం భగవచ్ఛరీత్ర శ్రవణం చిక్కిర్షవస్తతాపి సాధుపరిత్రాణాయావత్కిర్ణ సమనస్తరశ్రీకృష్ణావతారచరిత్రం పృచ్ఛన్తిసూతేత్యాదిభిష్టద్భిః, హేసూత తుభ్యంభద్రం కల్యాణమస్తు-సాత్వతాం భక్తానాం పతిః పాలయితా భగవాన్ వసుదేవస్య-అపాదానస్య సంబంధవివక్షయాపప్లి-వసుదేవాత్తథాభిర్యాయం దేవక్యాం యస్య చిక్కిర్షయా యత్కర్మకర్తుమిచ్ఛయాజాతోఽవత్కిర్ణః తత్సర్వం జానాసి॥

18 తచ్ఛ్రీకృష్ణచరిత్రం-శ్రోతుమిచ్ఛ తామస్మాకమ్-వర్జితంఅజ్ఞ-హేసూత-అర్హసి జానాసి అర్హసీత్యనేన సదనుగ్రహీతః కా ర్హస్యైన్యతచ్ఛరీత్రవేదీత్యం వక్తుం ప్రభురితిసూచితమ్॥ మహోపకర్తృత్వాత్తదవతారచరిత్రమవశ్యం శుశ్రూషితవ్య మిత్యభిప్రాయేణ తదవతారం విశింషన్తి॥ యస్యేతి॥ యస్య భగవతోఽవతారః శ్రీకృష్ణరూపః భూతానాం-భవాయ-యోగావర పర్యాయేష్టాదయాయ - క్షేమాయ, తత్పాలనాయచ భక్తానామిత్యనుక్త్యాభూతానామితి వదతామయ మభిప్రాయః॥ శత్రురామాపి దమన పూర్వక మవవర్గదాయిత్యేన మహోపకర్తేతి కీము వక్తవ్యం తదవతారో భూతానాం యోగక్షేమార్థః-

14. అతస్తన్నామైవానిష్ఠపరిహరేష్టప్రావణక్షమమిత్యభిప్రాయేణాహుః ఆపన్నఃఇతి-ఘోరాంగ గర్భజన్మ జరామరణాది రూపాం సంస్మృతిమావన్నః ప్రాప్తఃశత్రురపి వివశోపి పారశ్యేనాపీత్యర్థః॥ యస్య శ్రీకృష్ణస్య, యచ్ఛ్రావాం కొవా భగవతస్తస్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః నామగృణన్ ఉచ్చరన్, దేహోపహాన ఇతిశేషః॥ తతస్సంస్మృతేనర్హ ఏవ విముచ్యేత - ముక్తోభవేత్, కథం పారవశ్యేనాప్యుచ్చారణమాత్రేణాపి శత్రురపిముచ్యే తేత్యుత్తోచ్చారణంవిశింషన్తి-యద్భిభేతిస్సయంభవఇతి యన్నా మోచ్చారణంప్రతి భవస్సంసారః-స్వయంభిభేతి - భయమితిపాశేపి - జన్మమరణాదిభయపేతుత్వాద్భవ ఏవ భయశబ్దేన వివక్షితః దేహోపహానకాలిక భగవన్నామోచ్చారణ ప్యావ్యవధానేన ముక్తిసాధనత్వమితరకాలిక స్యతు కర్మజ్ఞానయోగాది వత్-భక్తియోగానుగ్రాహకత్వేన తద్వారేతి అజామిలోపాభ్యానే. ప్రపజ్ఞయిష్యతే.

యత్పాదసంశ్రయా స్ఫూత మునయః ప్రశమాయనాః।

సద్యః పునస్తుపస్పృష్టాః స్వస్వర్థన్యాపోఽను సేవయా॥

౧౩

కోవాభగవత స్తస్య పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః।

శుద్ధికామో సశృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్॥

౧౬

తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః।

బ్రూహి సశ్రద్ధధానానాం లీలయా దధతః కలాః॥

౧౭

అథాఖ్యాహి హరే ర్ధీమన్నవతారకథా శ్శుభాః।

లీలా విదధత వైస్విర మీశ్వరస్యాత్మ మాయయా॥

౧౮

౧౩. అస్తాంతావదవతారనామమాహాస్మ్యంతరీక్షీయ నాంమాహాస్మ్యమేవవాఙ్మనసాగోచరమిశభ్య ప్రాయేణాపూః॥యత్పాదేతి॥ సేవసూత్ర-యస్మిన్దశవతః-పాదసంశ్రయాఃపాదావేషప్రాప్త్యత్యేనసంశ్రయస్త ఇతితథామునియః,ఉత్పాదారవిన్దమనశీలాః-ప్రశమాయనాః శమదమాదిగుణానామాశ్రయాఃతదీయాః-ఉప స్పృష్టాః-పాదయోగితిశేషః - పాదస్పర్శమాత్రేణాపీతిభావః-సద్యఃపునన్తి-స్పృష్టానితిశేషః-ఏవంతత్పద సంబద్ధిన్యాః స్వర్థున్యాః గజ్గాయాః, ఆపోహి అనుసేవయాస్నానపానాది రూపయా సేవకాఃపునన్తి-స్వర్థున్యావస్తు అనుసేవయాపునన్తి-మునయ స్తదీయాస్తూప స్పర్శమాత్రేణాపి పునన్తి కేచిద్వాద్య చక్షతే, యథా స్వర్థున్యాపోఽను సేవయా పునన్తితథామునయోప్యప్సస్పృష్టాః పునన్తితిదృష్టాన్తోవాఽఖిలేతః॥

౧౬. ఉత్తేరవైశ్చ గుణైస్తంశింషస్తతచ్చరిత్రమవశ్యమాత్మ శుద్ధిమిచ్ఛద్భిశ్శో తవ్యమిత్యభి ప్రాయేణాపూః॥కావేతి॥ తస్యోక్తవిధస్య-పుణ్యః-శృణ్వతాంవదతాంచపుణ్యావహః-శ్లోకఃశ్లోకశ్చ ఇతిశ్లోకో యశఃయస్య - అశపవఃచాపా - ఈడ్యం స్తుత్యంకర్మచరిత్రంయస్యః-తన్యభగవతో యశః-కలిమలాపహం, కలిప్రయుక్తపాపహస్త్య-చిత్తశుద్ధికామఃకోవాపుమాగ్నశృణుయాత్-సర్వోపశృణుయాదేవేత్యర్థః

౧౭. తస్యైతి - అలీలీలయా-సకర్మ క్షేతిభావః - కలాఃమూర్తిః అవతారాస్తరరూపాఃదధత స్త-ఉదారాణివిమలాని-సూరిభిః నారదవరాహరపారాశర్యాదిభిః-పరిగీతానిచర్మాణిచరితానిశ్రద్ధధానానాంసః అస్మాంబూహి శీలయేత్య నెనాఽవతారాణామకర్మ మూలస్య ముక్తమ్-కలాదధత ఇత్యనేన శ్రీకృష్ణస్యావతారస్య ప్రతీత్యాపూర్ణావతారత్వం సూచిమ్॥ తేనైవావతారాస్తకథా ప్రశ్నశ్చకృతః.

౧౮. రీలయేత్య నేనఅవతారాణామకర్మమూలస్యముక్తమ్-అథాపితారచేష్టితానామాప్యుచ్యమూలత్వంపద స్తకాన్త్యైస్సత దవతారచరిత్రాణివృచ్చన్తి॥అథేతి॥ సాధీమణి అస్మమాయయాఆర్యసః స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్తి యోగేన-ఆశ్చర్యత్వం మాయాశబ్దప్రప్రతినిమిత్తం-సంకల్ప రూపజ్ఞానేనవా-మాయాచవయునం జ్ఞానమితివై ఘట్టుకాః॥ “మాయయాసతతంత్రిప్రాణినాంచ శుభాశుభ”మిత్య

వయంతు న విత్పప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే।
యవృణ్యతాం రసజ్ఞానాం స్వాదు స్వాదు పదే పదే॥

౧౯

కృతవాక్ కిల వీర్యాణి సహామేణ కేశవః।
అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానవః॥

౨౦

కవి మాగత మాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మి నైవృష్టవే వయమ్।
ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం సక్షణా హరేః॥

౨౧

భియుక్తై ర్జ్ఞానపర్యాయత్వేన మాయాశబ్దఃప్రయుక్తః-స్వైరం యథాశీలాశ్చేష్టాః - మిధశఃకుర్వంతః-
ఈశ్వరస్యసర్వనియంత్రః-హరేరా శ్రితగురితహరస్య భగవతః-శుభాః-శృణ్వ తాంవదతాంచ శుభావహః-
అవతారకథాః-అధికార్థేన్నైవ-అఖ్యాహితధయ ॥ “మజ్జిశానంతరారమృప్రశ్నకాన్తేన్నైవప్య ధోఅథే”తి-
ఘట్టకాః॥ అత్మమాయయా స్వైరంశీలావిదధతఇత్య నేనదేవమనుష్యాదిసజాతీయా నామవతారచెష్టా
నామాత్మీయసంకల్ప మూలత్వ మకర్మవశ్యస్య ప్రయుక్తత్వం చసూచితమ్.

౧౯. నన్వాభీక్ష్యేన శ్రుతావతభగవదవతార కథాభవద్భిః-అత స్త్రైమర్థంపుచ్చ ధేత్వత్రావహః
॥ వయంత్యితి ॥ ఉత్తమైః బ్రహ్మాదిభిఃశ్లోకగ్రత ఇత్యుత్తమః శ్లోకోయస్యేతివాచ్యః-విక్ర మేచరిత్రేవిషయే-
యంతృప్యా మః-అత్మప్రాపేతుం పదస్త్యక్చి త్రంవిశింష నియదితి, యత్ఉత్తమశ్లోకచరితం, శృణ్వ తాం
వీరసజ్ఞాసాం పదేపదేక్షణేకచెష్టాః పునర్వా-స్వాదుస్వాదు, రుచిజనకంభవతి-పూర్వ పూర్వశ్రవణాపే-
యోత్తరోత్తరోశ్రవణేఽతివ రుచిరమేవభవతీతిశ్రుతమవీపునః పునగ్నవనవమేవభవతీతిభాసః-యద్యస్మాన్పదే
పదేస్వాదుస్వాదుశస్మాదుత్తమశ్లోకవి క్రమేనవిత్పప్యామ ఇశ్యన్వయః

౨౦. యుక్తంచైతదిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కృతవానితి । కపటమానవః ఛక్ష్మమానవఃమనుష్యః
పత్రప్రతీయమానఇత్యర్థః ॥ ఏవమపిభగవాన్-పూర్ణషాద్గుణ్యః-తథాపిగూఢః సత్త్వతోఽయమీశ్వర ఇతి-
నాపృష్టజ్ఞాతః-కేశవః “ఇతిబ్రహ్మణో నామఈశో హంసర్వదేహినామ్ । ఆవాంలవాగ్జేనమ్భూతౌ తస్మాద్దై-
శవనామవా”నితి-రుద్ర నిరుక్తకేశవ పదపుష్కల ప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయ శ్రీకృష్ణః-రామేణబలరామేణసహ-
అతిమర్త్యాని అతిమానుషాణి మనుష్యేకర్తుమశక్యా నీతియావత్ ॥ వీర్యాణిచేష్టితానికృతవాన్ - క్షేత్రే-
ప్రసిద్ధిః-మానుషాణిహి కర్మాణిసకృచ్చ తానిపునఃపునశ్చ శ్రూపాంసజనయేయః॥ భగవద్వీర్యాణి అతిమాను-
షత్యాద్విలక్షణవిషయత్వాదేవస్య విషయాంశుశ్రూ పామపుత్రరోత్తిరాధి కాంవిలక్షణాం జనయన్తిఅపి-
త్రవవిత్పప్యామఇతిభావః.

౨౧. ననుభగవద్వీర్యాణి బహూనిమహతాకా లేనశ్రోతవ్యాని-భవతాంతునిత్యం సవశ్చరతాంకో-
ససరఇత్య త్రాహుః ॥ కలిమితి ॥ కలింతపోవిఘ్నకరం కలిమాగతం ప్రవృత్తం విజ్ఞాయాలక్ష్య-వయం
ఉపాయాంతరేణకలిం జేతుమశక్తాః । హరేఃకలికృతదోషహరస్య భగవతః-కథాయాం నిమిత్తభూతాయాం
కథాశ్రవణార్థమిత్యర్థః ॥ సక్షణాః సావసరాలబ్ధావసరా ఇతియావత్ - ఆస్మిన్నైవృష్టపేష్టోన్సంబద్ధినిత తా-

త్వం న స్సందర్శితో ధాత్రా దుస్తరం ని స్తిత్తిర్షతామ్।

కలిం సత్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్॥

౨౨

బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి।

స్వాం కాష్ఠా మధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః॥

౨౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

నిర్భయతి-తేత్రేనై విశాఖ్యే, దీప్తసత్తేణ-సహస్రసంవత్సరపర్యంతేన బ్రహ్మసత్తేణ “అధ్యయనేనపసత్తితి” సర్వే
వ్యర్థే లృతీయా దీప్తసత్తాధిమిత్యర్థః-ఆసీనా ఉపవిష్టాః

౨౨. ౧౦చ ॥ పుంసాం-సత్వహరం-తపఃపారహరం-అపవదమస్తరం ఉపాయాస్తరై స్తరిశుం
జేతుమః క్ష్యం-కలిం ని స్తిత్తిర్షతాం నితరాం చరితుమిచ్ఛ తాం-గః-అస్మాకం-అర్ణవంసాగరం-ని స్తిత్తిర్షతాం
ఐనానాం కర్ణధార ఇవ-త్వం ధాత్రాః శ్వ రేణ-సందర్శితః ఉపాయత్సేనేతి శేషః-దైవనశాదిపం సంపన్నమి
తిభావః.

౨౩. అవ-స్వస్త్వవర్ణాశ్రమధర్మేదైవం లింతరత - కింహరికథా శ్రవణేనేతిగర్భాం నిరావర్త్యః
ప్రశ్నము వసంహరన్తిః. బ్రూహితి ॥ బ్రహ్మణ బ్రహ్మమలేసాధుః బ్రహ్మణ్యతస్మిన్-ధర్మవర్మణి-ధర్మసర్వస్య
వత్సవచ వత్సాలకే యోగేశ్వరేభక్తియోగారాధ్యే శ్రీకృష్ణే-అధునాస్వాం కాష్ఠా-అభియోగప్రకర్షం-
స్వాందిశం వావై కుణ్ఠలోకమితియావత్-ఉపేతగ తేనతి-ధర్మవర్ణా శ్రమానుకూలః-కంఠ్యష్టాదస్యం-శరణం
రక్షితారం-గతఃగచ్ఛే త్ నకమపీత్యర్థః అధునాధర్మగోపురభావాత్-కలినాభిభూతో ధ్మస్తంజేతుమప్రభుః-
అతః-కేవలంకలిఘ్నం భగవచ్ఛరితమేవబ్రూ హిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయ పయఃపారావార రాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చ క్రవర్తినః

శ్రీకైలగ్రోస్తుతేన తచ్చరణ కమలవరిచర్యా ప్రసాదిత తత్సృక్తిసమధిగత

శ్రీభాగవతార్థ హృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషాలిభి

తాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్ర చన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవత

వ్యాఖ్యానాయాం ప్రథమస్కంధే ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమ స్కంధే - ద్వి తీ యో ధ్యా యః భక్తి మహా త్మ్యం

* ఇతి సంప్రశ్న సంహృష్టో విప్రాణాం రోహష్యుణిః॥

ప్రతిపూజ్య వచ నేషాం ప్రవక్తు ముపచక్రమే॥

౧

యం ప్రవ్రజస్త మనుషేత మపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజహవ॥

పుత్రేతి తన్మయతయా తరవో భినేదు స్తం సర్వభూతహృదయం ముని మానతోస్మి॥ ౨

౧. ఏవం సంపృష్ట నిశ్చేయ సాధన తదనుగ్రాహక ప్రధానతమ శ్రీకృష్ణ చరిత్రస్సూత శ్శాసకాదీనాం ప్రశ్నానభిసంప్రసంగం ప్రేషాముత్తరరూపం శ్రీభాగవతాఖ్యం పురాణమాహేత్యాహ బాదరాయణః ॥ ఇతీతి ॥ అతః శ్రీసూత ఉవాచ-ఇతి సంప్రశ్న సంపృష్ట ఇతి క్వచిత్వాతోదృశ్యతే నచానంగః ఇతి త్యాదిశ్లోకస్య సూతోక్తి త్యాఖ్యావాత్-యం ప్రవ్రజస్తమితి త్యాదిర్హి సూతోక్తిః-అతః స్తతః ప్రాగేవ సూత ఉవాచేతి పరిపఠితం యుక్తమ్-ఇహాను వ్యాస ఉవాచేతి ఇతి త్థం విప్రాణాం శాసకాదీనాం సంప్రశ్నైః సమీచీనైః ప్రశ్నైః సంహృష్టో రామహర్షణః-రోమహర్షణస్యావత్యం పుమాన్ సూతః తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రశ్నా త్పరం వచః-ప్రతిపూజ్యాభి సస్య ప్రతివక్తుం ప్రతివచనరూపం పురాణ మిదం వక్తుమ్-ఉపచక్రమే ఆరేభే-విపాఞామిత్థ్యనేన సాపేక్ష స్యాపి సంప్రశ్న కల్పస్య నిత్యసాపేక్ష త్యాదార్ష త్యాద్యా అసమాసః-తేషాం విపాఞాం వచః ప్రతిపూజ్యేతి వాన్వయః-సంప్రశ్న సంపృష్ట ఇతి పాతాన్తరం-అదాసమీచీనః ప్రశ్నోయస్య తస్మై ప్రతివచనాయ-సంపృష్టః ప్రత్యుత్తరం వక్తుం వృష్ట ఇత్యర్థః-యద్యా-విప్రాణామిత్థ్యనవచ ఇత్యనేనై వాన్వయః-సంశోభనాః ప్రశ్నా యేషాంతైః-శాసకాదిభిః సంపృష్ట ఇత్యర్థః.

౨ ప్రశ్నానాముత్తరరూపమిదం పురాణం శుక్రావయిషురన్వైర్భగవతా వయిత్పృథిరేవం కాన్యమితి సూచయితు మేతత్పురాణ ప్రథమప్రవర్తకత్వ రూపమహోపకర్తృ బాంరాయణిరూప గురునమస్కారతచ్చగణవరణాత్మకం మగ్గళమాచరతి సూతః॥ యం ప్రవ్రజస్తమితి ద్యాభ్యామ్-ద్వైపాయనః శ్రీవ్యాసః-విరహ కాతరస్పృక్ యం పుత్రేత్యాజుహోవ ఆహూతవాత్-తదా తస్మయగయా తరవో భినేదుః-గంసర్వభూతహృదయం ముని ఆనతోస్మిత్యన్వయః-కథంభూగం ప్రవ్రజస్తమ్-తదైవ పితౄదీనస్సృజ్య ప్రవ్రజస్తమ్-అను పేరం ఉపేతరహితం అసహాయమిత్త్యర్థః-అపేత్యం త్యం యస్య తంకర్తవ్యం శరహిణం నివృత్త బ్రహ్మోపాసన త్యావృత్తికృత్యమితి భావః॥ ప్రవ్రజస్తమిత్థ్యనేన దేహానుబద్ధిత్వాగ్-ఉక్తః-అనేన మనుతారాహిణ్యం ఫలితం-అనుపేతమిత్త్యనేనాసహాయత్వం వక్తుమ్॥ అనేన దేహానుబద్ధి సహాయత్వం రాహిణ్యం సూచిన్-

యస్సాస్వనుభావ మఖిల శ్రుతిసారమేక మధ్యాత్మదీప మతితీర్థతాం తమోన్దమ్ |

సంసారిణాం కరుణయా హ పురాణగుహ్యం తం వ్యాససూను ముపయామి గురుం ౩

మునీనామ్ ||

తేనచదేహాత్మ భ్రనురూపాహంకారరాహిత్యం ఫలితం - ద్వేషపాయనో విరహాకాంత బహుపర్యనే నద్వేషపాయనా దవ్యతిశయిరజ్ఞానవత్త్వం సూచితమ్ - యద్యపిపుత్రేత్యస్య దూరాదాహ్నిన విద్యయాచాక్ర్యస్య త్యాధూరా దూతేచేతిపుత్రత్వేనతి "పుత్ర ప్రగృహ్యో అచినిత్య"మితి ప్రకృతి భానేచలి సన్నిర్గుర్భః - సాభావ, "గురోరస్యత" ఇత్యత్రప్రాచామితి యోగింవిగత్య సర్వసర్వపుత్రస్య వైకల్పికత్వాభ్యుపగమాత్ - అగ్నిప్రేరణే వరస్య చేతిసూత్రే, సర్వఃపుత్రస్సాహస మనిచ్ఛతా విభాషాక ర్తవ్య ఇతిమహాభాగ్యకారో ద్వైత్తపుత్రాభావపక్షే సన్నిస్సులభపవేతి బోధ్యమ్ - సాహసంశాస్త్రత్యాగః - తపనిచ్ఛ తాశాస్త్రమనురుద్ధానే నేప్యర్థ ఇతిహరదత్తే చూర్ణాదివిధి - సత్త్వద్విత్తివబ్ధస్త్వేవచాక్యాన్తద్యేస, పుత్రశబ్దేపుత్ర ప్రసక్తి ఏవనాస్తిఅనుకాన్యస్య, పుత్ర శబ్దాంతబోధినియత్యే పుత్రానుకరణ సర్వసర్వభావాచ్చ - తన్మయే గ్రామయత్ - ప్రాచ్యైర్బంబస్య మాత్రేవా - సత్ప్రచురతయాతస్సంబన్ధితయావా - తరవోభినేదూః - శుకాత్మకావయమి త్యేవం హాపేణ ప్రసక్తి సద్భవనిర్మల్యః - చత్వారిచుర్యం చ తరూదాం తేనశుకేన జ్ఞానవ్యాప్త్యాధిష్ఠితత్వాదవగర్తవ్యమ్ - సంబన్ధ మాత్రమయట్వ చేజ్ఞానద్వారాఅధిష్ఠా ప్రధితేయభావరూప ఏవసంబన్ధోద్రుభోధ్యః - స్వరూపేణ సర్వాధిష్ఠాత్వత్వాసంఘవాత్ - ఏవోఽనురాధ్యా - ఆరాగ్రమాదోహ్యవరోపిదృష్ట, ఇత్యాదిభిక్యంతిభిః - తేనాస్య రూపస్యబాధ్యావగమాత్తత్త్వవిరూపేణా నేకాధిష్ఠాత్వత్వాసంఘవాత్ - యన్తవిధిసర్వభూతజ్ఞానసామ్యః - సచా సన్త్రాయకల్పిత ఇత్యాది శ్రుతిభిర్బుద్ధి సాధ్యామేవత్వానన్త్యమవగతం - తథావిహింసస్యపరినిష్పన్న బ్రహ్మోపాసనత్వేన ముక్తానామివ నివృత్త జ్ఞానసంకోచక ఉక్తరూపావరణత్వా సపరిచ్ఛిన్న ధర్మభూతజ్ఞానద్వారా అనేకతర్పధిష్ఠాత్వత్వముక్తిమ్ - యతపవనన్తయతయాతరవోభినేదుః - అతపవనస్యభూత హృదయం - సన్య భూతానాంహృత్ - అయతేగ చ్చతిజ్ఞానద్వారావ్యాప్తోతితి సర్వభూతహృదయ, స్తం - అయగణావిధిధాతుః యద్వా సర్వభూతానాం హృదయం యన్యజ్ఞానద్వారా వ్యాప్యంస సర్వభూతహృదయ, స్తం - యద్వా హృదయ శబ్దేన ధర్మభూతం జ్ఞానం లక్ష్యతే స్పృయన్యజ్ఞానసాహచర్యాత్ - సర్వభూతేషు హృదయః - ధర్మభూతం జ్ఞానం అధిష్ఠాత్వయస్య సః - తంమునింస్యాత్మ పరమాత్మయాధాత్వ్య మసంశీలం శ్రీకుః మితివిశేష్య మధ్యాహార్యమ్ - ఆసతఇతికర్తృత్వః - సమస్కృతవానస్మిర్యర్థః.

౩. యజ్ఞతియఃకరుణయాపురాణగుహ్యం, "విశేషణం ఏశేష్యేణ బహుళమితి" బహుళగ్రహణాత్ - విశేష్యస్యాపి పురాణ శబ్దస్య పూర్వనిపాతః - గుహ్యం పురాణం, యద్వాపురాణగం గుహ్యమాహ - తంమునీనామ పిగురుం వ్యాససూనుం ఉపయామి, శరణం ప్రజామి పురాణం కథం భూగం-స్వానుభావం స్వేనశుకేన అనుభావం - ఉక్తే ఘోషో . ప్రథమ మనుభూత మిత్యర్థః || అథలానాం శ్రుతీనాంసారో యస్మిన్ప్రతిపాద్యస్తత్తథా - పేదపూర్వభాగార్థభూత కర్మణామవ్యత్రపురాణే భగవదారాధనరూపతాయాస్త త్రతస్ర ప్రతిపాదానాంభాగశ్రుతి సారమిత్యుక్తమ్ - ఏతం స్వతుల్యాధిక పురాణాన్తరంహింస అధ్యాత్మ దీపం - ఆత్మనీత్యధ్యాత్మ మితివిభక్త్యర్థేఽవ్యయాభావః - స్వాత్మ సమమాన్యయాధ్యాత్మ్య

నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్ |

దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయ ముదీరయేత్ ||

౪

మునయ స్సాధు పృష్టోహం భవద్భి ర్లోకమగ్గళమ్ |

యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి ||

౫

ప్రకాశనేదీప్యతుల్య మిర్బద్ధః || అతితీర్షతాంసంస్మృతం తిరుమిచ్చా రహితానామపి సంసారిణాం, గమోద్ధం రమస్సంస్మృతిరుచిజన కమజ్ఞానమస్థయతితిరో ధావయతి నివర్తయతితి తథా ||

౪ ఏవంశ్రావయిత్పు భిరాదౌమహోపకర్తుర్బాద రాయణేగ్న మస్కా రాత్మరం మగ్గళమనుష్ఠేయమితిసూచితమ్ - నకేవలం బాదరాయణిరేవ నమస్కార్యః-అపిత్వ న్యేవీ నారాయణాదయశ్చత్యభిప్రాయేణాహః||నారాయణమితి||నారాయణాదీన్నిమస్కృత్యతతోజయముదీరయేత్-కథయేత్ శ్రావయేదితియావత్ - జయమితి, అనైవ్రవ పురాణస్యాన్వర్థ నామాన్తరం - అఖిలదురితజయ్యావి నాభూతత్వాజ్ఞయ మితి - తత్ర నరనారాయణ యోర్భ దర్శ్యా శ్రమవాసిసోర్భ గవదవతార భూతయోః-“యోవై భావత వక్షస్మైక జేమాయ స్వస్తియేన్మచామ్ || ధర్మజ్ఞాన శహోపేత ఆకల్పాదాస్థితస్తపశ్చితి”-వక్ష్య మాణిత్వాశిష్యా చార్య రూపేణస్వానుష్ఠాన ద్వారా - అఖిలధర్మప్రవర్తకత్వేననారదాది ముఖేనాఖిలా ధాత్మ్య శాస్త్రప్రవర్తకత్వే నచగురూణామపి గురుత్వే నచమ హోపకర్తృత్వాత్తన్నమస్కృతి రవశ్యం కార్యేతిభావః| వాగధిష్ఠాత్వదేవతాత్వాత్సరస్వ తీనమస్కార్యేత్యభిప్రాయేణ సరస్వతీమిత్యుక్తమ్ - దేవస్య చతుర్ముఖస్య స్త్రీదేవీ - తాం - పుంయోగాదాఖ్యాంయామితిజిమ్ - అత్రసరస్వత్యాశ్చతుర్ముఖ సంబన్ధప్రత్యాయక దేవీత్వ విశేషణే చతుర్ముఖ నమస్కృతిరపికార్యేతి సూచితమ్ - చతుర్ముఖోహి - అనిరుద్ధాచ్యుత్ముఖ్యధిపత్తురీయమ్యాహ నాభికమలసంభూతస్తవస్తోమి తానిరుద్ధోపదిష్ట భాగవత చతుర్స్లోకీంకృతైన్ని తత్పురాణ నిదానభూతాం నారదాయోపదిదేశ - అతస్సోపిమహామహకైవగురుశ్చేతి నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయః - అనైవేవానిరుద్ధ నారద యోరపి నమస్కార్యత్వమర్థసిద్ధం వేదితవ్యమ్ | అనిరుద్ధాచ్యుత్ముఖ్యధిగమోనారదాయతదుప దేశశ్చద్వితియేన్మప్టీభవిష్యతి - నారదాచ్యుత్ముఖ్యేమధిగమ్యకార్యేన్నివై తత్పురాణనిర్మాణే నోపకర్తృ తమత్వాద్వాస్యసో నమస్కార్యఇత్యభి ప్రాయేణ వ్యాసమిత్యుక్తమ్-తత్రాయం క్రమోవివక్షితః, తావన్ని మస్కార్యశ్చ కస్తతోవ్యాసస్తతో నారదస్తవస్సరస్వతీతద్వల్లభౌతతో నిరుద్ధస్తతశ్చ సరనారాయణావతి ||

౫. తదేవం-“మగ్గళాచార్యుక్తానాం నిర్బంచప్రయతాత్మనామ్ - జవతాం జుహ్వతాంనిర్బంబిని పాతోనవిద్యత”ఇత్యుక్తిర్త్యాకృతృ గురుదేవతోపాసనాత్మక మగ్గళ స్తవప్రీశ్చమభినందతి || మునయశ్చితి || హేమునయః భవద్భిః సాధుయథా భవతితథా || లోకమగ్గళం ప్రవృత్తంపృష్టః-పుచ్చతిర్దివకర్మకః-వక్తృకర్మకోవాచ్య కర్మకశ్చేతి, తత్రలోకమగ్గళమితివాచ్యకర్మోచ్చే - తస్మాదనభిహితత్వాద్దివితీయా - వక్తృకర్మకస్తవహం శబ్దార్థస్యకప్రత్యయే నాభిహితత్వాద్వప్రీధమాప్రయుక్తా - లోకమగ్గళమితిస్రన్న సాధుగ్విహేతుః - లోకమగ్గళవిషయ కత్వాత్ప్రీశ్చసాధురిచర్ధ్యః-కథంప్రశ్నస్యలోక మగ్గళవిషయః స్యమిత్వతః|| యత్కృతః కృష్ణ సంప్రశ్నశ్చితి || యద్యన్మాత్ - కృష్ణవిషయకః సంప్రశ్నః కృగఃమగ్గళానాంచమగ్గళమిత్యుక్తిర్త్యా నిరతిశయ

నవై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తి రధోక్షయః ।

* అహైతుక్య ప్రతిహతా యయా త్మా సుప్రసీదతి ॥

౬

వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః ।

జనయత్యాశు వై రాగ్యం జ్ఞానం చయదహైతుకమ్ ॥

౭

మజ్జకస్వరూప చృష్టవివయక సంప్రశ్నః కృతః సతోలోకమజ్జక మహం పృష్ట ఇన్ద్రః ॥ చృష్టసంప్రశ్నస్య లోకమజ్జకవివయత్వ మేవోపపాదయతి ॥ యేనేతి ॥ యేగకృష్టేన తద్వివయక సంప్రశ్నేనహాపేతునా - ఆత్మాచిత్తం - సుష్టుప్రసన్నం భవతి-ప్రశోత్తరాభ్యాం సస్వరూపగుణ విభూతిః కృష్ణోను సంహితశ్చిత్తగతం మాలిన్యనుపనయతి - తతశ్చిత్తంసుప్రసీదతి - చిత్తప్రసాదేచలోకానాం సర్వాణి మజ్జకానిను లభాన్యేవేతిభావః ॥

౬. తత్రయత్తావత్పృష్టం-“భవతాయద్వినిశ్చితమ్ - పుంసామేకాంతతశ్చేరియ స్తన్నశ్చం సీతుమర్హసితి”, కింనిరతిశయంశ్రేయః - కోవాతత్సాధనభూతో ధర్మగతి-తత్రగర్భజన్మజరామర కాద్యసర్థ రూపసంసృతినివృత్తిపూర్వక బ్రహ్మసన్ధానుజవాత్మకోమోక్ష ఏవనిరతిశయం శ్రేయః, తత్సాధనభూత ధర్మశ్చ, పరబ్రహ్మోపాసనాత్మికా - విజాతీయ ప్రత్యాస్తరావ్యవహితా - ప్రత్యక్షతాపన్నా - ప్రీత్యాత్మికాతదభక్తిరేవ చన్నిష్ఠుత్తిశ్చాసభి సంహిత - ఫలైర్వర్ణాశ్రమ ధర్మైర్జ్ఞానయోగశమదమాదిభిః సత్సన్ధాదిప్రణాడాచ భగవద్గుణ శ్రవణాదిరుచిజవనద్యారాభవతీతివత్త తాదృగభక్తి యోగానుగ్రాహక ఏవవర్ణాశ్రమ ప్రయుక్తోధర్మః శ్రేష్ఠః - తనస్యస్వభిసంహితఫలః పునస్సంసృతి హేతుత్వేనానర్థావహ ఇత్యాహ ॥ సహాభిప్రాయః ॥ యతోనభిసంహితఫలాద్ధర్మాద్యర్థాశ్రమానుగుణాత్, స్వసృష్టితాత్పుంసా మథోక్షతే భక్తిర్భవతి - సమధర్మః పరమః ఉత్కృష్టః - భక్తిమమీవిశిష్ట - అహైతుకీఫలోపాధిరహితా - అప్రతిహతా - అస్తరాయానుపహతా - అవ్యవహితేపాతాంతమ్ ॥ తదావిజాతీయ ప్రత్యాస్తరావ్యవహితా - యయాభక్త్యా ఆత్మాను ప్రసీదతి పూర్వాల్పభక్తిరుత్తర భక్తిప్రకర్షాపయితమనోవైర్మల్య హేతురిత్యర్థః ॥ యద్యా - యయాత్మా సుప్రసీదతీత్యనేన ప్రీత్యాత్మకత్వముచ్యతే - అనుకూలజ్ఞానేనైవహించిత్త ప్రసాదః ప్రతికూలేనతుచిత్త విక్షేపపవ - అనుకూల జ్ఞానమేవహ్యవన్దః సుఖం ప్రీతిశ్చేతి పర్యాయాంతరైరుచ్యతే, అవ్యవహితేత్యనేన తైలధారాపదవిచ్ఛిన్న స్ఫుటిస్తానరూపత్యము క్తమ్ ॥ ✓

౭. సస్వవ్యవహితేత్యయం క్తం - శబ్దాది విషయాన క్తమనసోఽకామేనాపి మధ్యేమధ్యే విషయాన్తరానుధ్యానవ్యవహితత్వ ప్రసక్తాదితిశబ్దాం నిరాచర్యన్నుక్త భక్తిరేవవిశేషణాంతరమాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతిషాడ్గుణ్య పరిపూర్ణే-వాసుదేవే, ప్రయోజితో భక్తియోగః వై రాగ్యమా శుజనయతి ॥ సర్వతాసానమస్తంచవనత్యతేరితివైయతః - తతస్సవాసుదేవేతి విన్వద్యః పరిగీయతఇతి - నిరుక్తవాసుదేవశబ్దేన సర్వాస్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం భగవచ్ఛబ్దేన షాడ్గుణ్య పూర్తిశోక్తా-సర్వాస్తరాత్మత్వేన నిరతిశయ ప్రియత్వంబిష్టమ్ - ఆత్మైవహినిరతిశయప్రియః - ఎవమనేనపదద్వయేన శబ్దాదిలోక విషయేభ్యోపై లక్ష్యణ్య మభిప్రేతమ్ - ఏవంచవిషయస్య విలక్షణత్వాదేవతదనుధ్యానరూపో భక్తియోగశ్శబ్దాదివిషయేష్వనాన్తీ రూపం

ధర్మ స్వస్థుష్టితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః |

నోత్పాదయేద్ద్యది రతిం శ్రమ ఏవ హి కేవలమ్ ||

౮

ధర్మస్య హ్యేవవర్గస్య నార్థోఽర్థాయ ప్రకల్పతే |

నార్థస్య ధర్మైకాంతస్య కామో లాభాయ హి స్మృతః ||

౯

వై రాగ్య మాశుజనయతి - కస్మింశ్చి ద్విషయే విలక్షణే అనురాగాతిశయస్య విషయాంతర వై తృప్త్యావహన్త
ధర్మానాత్, తస్మాద్భక్తి యోగవిధమనసః, శ నై ర్విషయాంతరనై తృప్త్యస్యార్థాదేవోదయాద్విషయాంతరాను
ధ్యానా వ్యవహితత్వంభక్తేనంపత్స్యైవ ఏవేతిభావః || తథా, యదప్రేతుకం,, నానాం వేదైర్నశపసే,,
త్యుక్తరీత్యాభక్తివ్యతిరిక్తహేత్వస్తరాలభ్యం జ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మ కంతచ్చ జనయతి, అనేన భక్తేన
సాక్షాత్కారాత్మకత్వం విశేషణము క్తమ్ ||

౮. తదేవం శ్లోకగ్యయేనోక్తవిధభక్త్యనుగ్రాహక ఏవానభీ సంహిత ఫలవర్ణాశ్రమోప్రయుక్తధర్మ
శ్చేష్ఠిభ్యుక్త్యుక్తమ్ || అథాస్యధర్మస్య భగవద్గుణ శ్రవణాదిరుచిజనన ద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం
వదన్నభిసంహిత ఫలధర్మస్య శ్రమఫలకత్వమాహ || ధర్మభక్త్యేన || యస్సమ్యగమప్థితోధర్మః, పుంసాం,
విష్వక్సేనస్య భగవతఃకథాసు, రతింరుచిం యగినోత్పాదయేత్, తస్మి, సధర్మః కేవలం శ్రమవప్రశమ ఫలం
ఏవ-సంస్కృతిరూపానర్థావహ పజేత్యర్థః || రతింనోత్పాదయేదిత్యనేనరత్వేక ప్రయోజనతయానుష్ఠితోధర్మః
వర్గః - ఐహికాముష్మిక ఫలార్థస్తుశ్రమఫలకత్వప్రతితేః-ఫలానభినన్ద్యభినన్దిభ్యాం ధర్మసోత్కృష్టప్రత్యావకల్పప్ర
త్యేవేదితవ్యే ||

౯. తదేవమనభిసంహిత ఫలోభగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ
ధర్మః - పరః - అన్యస్థు శ్రమఫలకత్వ్యుక్తమ్ || అథోక్త విధధర్మానుగ్రాహ్య భగవద్భక్తియోగసాధ్యమోద
నైష్ఠికమిరతిశయ పురుషార్థత్వ మితిధర్మయితం ధర్మార్థ కామానాం సన్వతః పురుషార్థత్వం - ధర్మస్యార్థా
ర్థత్వం అర్థస్య కామార్థత్వం కామస్యేంద్రియ తృప్త్యర్థత్వమింద్రియచ్చప్రేక్షితనార్థత్వం జీవనస్య పునర్ధర్మా
ర్థత్వమిత్యాదిరూపాం చక్రవవత్పరివృత్తిం లోకికాభిమతాంచనిరస్య ధర్మాదీనామపివరం పరయానిరతిశయ
పురుషార్థ రూప మోక్ష సాధనభక్తియోగానుగ్రాహకత్వమాహ || ధర్మస్యేతిత్తితి || తత్రధర్మస్య ఫలమన్యః
అర్థఫలం కామః కామఫల మింద్రియశృప్తి రితిలోకికమతం-తత్రధర్మఫలత్వమర్థస్యనిరస్యతి - ధర్మస్యేత్వదేన -
అపవర్గస్య అపవర్గసాధనస్య అనభిసంహిత ఫలత్వే సతివరం పరయా నిరతిశయ పురుషార్థరూప మోక్షసాధ
నీభవిష్యతోధర్మస్య - అర్థాయ ప్రయోజనాయ - అర్థః ధనం-నప్రకల్పతే - ధనంధర్మస్య ఫలం సభవతీత్యర్థః ||
ధర్మస్యార్థ ఫలకత్వరూపలోకిక మతానుపాదేనైవసత్వతః పురుషార్థత్వమపినిరస్తం వేదితవ్యం - ఏవముత్తర
తాపీద్రప్తవ్యం - ఏకనైవ దానయాగాది రూపస్య ధర్మస్యఫలానభినన్ద్యభినన్దిరూపాకార భేదేనోత్కృష్టా
వక్యప్రఫలసాధనత్వే సతితత్రానభి సంహిత ఫలత్వ రూపాకారానాదరేణసహేతర పురుషార్థరూపార్థార్థత్వ
వాదరూపం లోకికానాం మతమతివాదరణీయమితిభావః || అథకామస్యార్థఫలత్వం నిరస్యతి,, నార్థస్యేతి||
ధర్మైకాంతస్య ధర్మైక ప్రయోజనకస్య - అర్థస్యవిత్తస్యలాభాయ ప్రయోజనాయకామోనస్మృతః - అర్థస్య
ప్రయోజనం నకామోభవతీత్యర్థః - అత్రకామశబ్దేనకామ్యత ఇతికామ ఇతిపుత్రత్వాన్నిపానాదిరుచ్యతే||

కామస్య నేన్ద్రియప్రీతి ర్లాభో జీవేత యావతా ।

జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థోయ శ్చేహ కర్మభిః ॥ ౧౦

వదన్తి తత్తత్త్వ విద స్తత్త్వం యజ్ఞాన మధ్వయమ్ ।

బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్దతే ॥ ౧౧

తచ్చృద్ధధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయు క్తయా ।

పశ్యన్త్యైత్తని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా ॥ ౧౨

౧౦ అథకామస్యేన్ద్రియ తృప్తిఫలకత్వం నిరస్యతికామస్యేతి - యావతాన్నపానాదినాకామేన కామ్యమానేనవస్తు నాజీవతితావతోన్నా దేర్భోగ్యవస్తునః - లాభః - ఫలంనేన్ద్రియ వృప్తిః - కింతు - దేహ ధారణమేవాన్నపానాదికామఫలమిత్యర్థః, అథజీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వం నిరస్యతి - జీవస్యేతి - జీవస్యజీవనస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవ - నతుజిహలోకేయః కర్మభిసాన్భోగ్యభర్తృసోస్థిర్థః ప్రయోజనం - అప్రధర్మార్థ కామజీవనానాం క్రమేణాన్యకామేన్ద్రియ తృప్తిధర్మార్థత్వంనిరస్యతేహం క్రమేణావపగ్గ భగ్న దేహధారణ మాశ్రతత్త్వజిజ్ఞాసార్థత్వోక్తేరయంభావః, సతిచిత్తే తేనానభిసంహిత ఫలం ధర్మం సంపాద్య, తేనభిచ్ఛేదాః పరగ్గసాధనభూతం భక్తియోగముపరుర్యాత్ - సతితుకామేతేన దేహధారణమాశ్రోపయక్తేన దేహాధృత్వా తేనదేహేన ఫలనియతత్త్వజిజ్ఞాసాకార్యేతి ॥

౧౧. జీవస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవేత్తుక్తమ్ - కింతత్త్వం యజ్ఞానీతవ్యమిత్యటలహః ॥ వదన్తి ॥ యత్జ్ఞానం జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానగుణకంచ అద్వయం స్వతుల్యాభ్యధివస్త్యస్తర రహితం అవయవ భేదరహితంవా జాత్యాదిభేదరహితంవాబ్రహ్మ పరమాత్మ భగవచ్చట్టాభిహితం తదేవతత్త్వమిత్యటలహః ॥ వదన్తిబ్రహ్మ పరమాత్మ భగవచ్చట్టాసామాన్య విశేషభక్త్యాః ప్రయుక్తాః - ఏవం ప్రయుక్తానస్య సదాకాకాది శబ్దా అపికారణవాక్య గతాభగవత్పురా ఇత్యభిప్రాయః ॥

౧౨. ఏవం పరధర్మాది వగ్రత్రయస్యాపి పరంపరయాఽపవర్గసాధనత్వం ప్రసక్తాదృజనీయ వస్తు స్వరూపంచోక్తమ్ ॥ అథయద్వివక్షితం మోక్ష ఏవనిరతిశయం శ్రేయస్తత్సాధనంతుభక్తి రేవతన్నిష్పత్తిశ్చ వర్ణాశ్రమ ధర్మజ్ఞాన యోగశమాది భిరిత్యాది, తదుపపాదయతి, తదిత్యాదిభిసాన్సర్వైశ్చభిః, తత్తత్త్వే - భక్తి యోగానుగ్రాహక నైవపధర్మస్య పరత్వాత్త్రివర్గస్యాపి పరంపరయాఽపవర్గార్థ త్యాదపవర్గాతిర్క్త నిమిత్తయ పురుషార్థాభావాచ్చేత్యర్థః, శ్రుతం యజ్ఞాదికర్మ - తస్యకర్తవ్యతయాచేదే శ్రుతత్వాత్ - తేనగృహీతయా అనుగృహీతయా - జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం యుక్తయా భక్త్యాతత్త్వనిజీవాత్మస్తవ్రరాస్మితయాస్థితం బ్రహ్మాది శబ్దవాచ్యం భగవన్తం - శ్రద్ధధానాః - మునయః - పశ్యన్తి - హేమునయైతి సంబోధనంవా - తదాయేశ్రద్ధ ధానానై - ఏవం విధయాభక్త్యాపశ్యన్తి - జ్ఞానశబ్దేన ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానయోగోవివక్షిగః - వైరాగ్యం విషయాన్తరేషు వైతృష్ట్యం - తేనశమదమాది సంగ్రహః - ఏభిగజ్జైరపకృతయా - ఇత్యాది ఆప్తనిష్ఠిం పరమాత్మానం పశ్యన్తి - సాక్షాత్పురస్కృత్య సేనభక్తేరేవ పరమాత్మధర్మసమన్తరం భావిష్యాడు, సంధ

అతః పుష్పి ర్విజ శ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః।

స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధి ర్నారితోషణమ్॥

౧౩

తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః।

శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః శ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యదా॥

౧౪

సత్వముక్తం - కర్మయోగ జ్ఞానయోగయోశ్చ మాదీనాంచ - భక్తియోగానుగ్రాహకత్వంచ - భిద్యతేహృదియగ్రస్థిరితిశ్రుత్యా - తదర్థానువాది నావక్ష్య మాణశ్లోకేన చ మోక్షస్య దర్శనానంతర భావిత్వమువగలం - ఏవం చ భక్త్యావశ్యస్తీత్యస్య దర్శనరూపాపన్నా యాభక్తైరవ్యవధానేన మోక్షసాధనత్వ మిత్యభిప్రాయః॥

౧౩. శ్రుతగృహీత యేత్యనేన వర్ణాశ్రమ ధర్మస్య భక్తియోగాను గ్రాహకత్వముక్తం,, “ధర్మ స్వనుష్ఠితః పుంసాంవిష్వక్సేన కథానుయః, నోత్పాదయేద్ద్రవిరతి, మితిధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రహ ప్రకారఉక్తః, ఇదానీనుస్యధావితదనుగ్రహ ప్రకారం దర్శయతి॥ అత ఇతి॥యతోభక్తే రేవసాక్షాన్మృక్తిసాధనత్వం అతోపా ద్విజ శ్రేష్ఠాః పుంభిః వర్ణాశ్రమ విభాగశః, అవస్థితస్యేతిశేషః, తత్తద్వర్ణాశ్రమానుగుణస్యేత్యర్థః, వర్ణాదిభేదేనావస్థితైఃపుంభిరితివా, సమ్యగనుష్ఠితస్య ధర్మస్య పశ్చిమహాయజ్ఞాదిరూపస్య సంసిద్ధిః, ఫలం హరితోషణమేవ, అయంభావః॥ స్వనుష్ఠితాధర్మార్థార్థభక్తియోగ ప్రతిబంధనివృత్త్యనుకూల సంకల్ప పాతకవిరోధః, తతశ్చ భక్తియోగనిష్పత్తి ప్రతిబంధక పాపక్షయస్తతో భక్తియోగనిష్పత్తిరితి, యద్వాపారిస్తుష్యతేయేనానుభవేనతద్ధరితోషణమ్ - తదేవధర్మస్య స్వనుష్ఠితస్య సంసిద్ధిఃఫలమ్, భక్తియోగోత్పత్తి ప్రతిబంధనివృత్త్యాపారిహరితోషపాతకభక్తియోగ నిష్పత్తి రేవధర్మస్య ఫలమిత్యర్థః, అన్యధాధర్మేణ పాపమపనుదతి, అపిద్యయామృత్యం తీర్త్యేత్యాదిశ్రుతేధర్మస్యభక్తి యోగోత్పత్తి ప్రతిబంధక పాపనిరాసకత్వం వదన్త్యా విరోధాపత్తైః, ధర్మస్యైవహరితోషఫలకత్వే భక్తైర్వైవిధ్యర్థ్యాపత్తైశ్చ, ననుజ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మ సార్కురూతేతథే,, తిభక్తియోగస్యైవ సర్వదురిత నివర్తకత్వ స్మరణాత్, భక్తియోగవద్ధర్మస్వాపి హరితోషపాతున్మేవయుక్తమితిచేత్ - శృణు - ప్రాపక ప్రతిబంధకం ప్రాప్తి ప్రతిబంధకం చేతిద్వివిధం దురితం - తత్రపాపకస్య భక్తియోగస్య యదుత్పత్తి ప్రతిబంధకం దురితం తద్ధర్మాపనోద్యం - ఎవం ధర్మనిరస్త ప్రతిబంధకే భగవత్పాపకే భక్తియోగే నిష్పన్నే తేనయద్భగవత్పాప్తి ప్రతిబంధకం దురితం తదపనోద్యం. తదభిప్రాయరాజిజ్ఞానాగ్ని రిత్యాదినివచనాని॥

౧౪. ఏవం వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగోపకారస్తత్ప్రకారశ్చ భక్తియోగ ప్రతిబంధనిరసనేభగవద్గుణాది శ్రవణరుచిజననద్వారా చేతిద్విధా సందర్శితః - అధతుల్యన్యాయతయా భగవద్గుణస్వరూపాది శ్రవణాదీనామపి భక్తియోగోపకారకత్వ ముపకార ప్రకారం చవక్తుం తేషామవశ్యక ర్తవ్య తాంతావదాహతస్మాదితిద్వాఖ్యామ్ - తస్మాత్ - ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వ తత్ప్రకార ప్రదర్శనాదేవ - తత్తుల్య॥ న్యాయత యాభగవద్భక్తి యోగోపకార కత్వేన - సాత్వతాం భక్తానాం పతిర్భగవాన్ - ఏకేన-ఏకాగ్రేణ-మనసా - నిత్యదాశోతవ్యఃకీర్తితవ్యః ధ్యేయఃస్మర్యవ్యః పూజ్యశ్చ - ధ్యానమత్రశ్రుతార్థ ప్రతిష్ఠాపనాత్వం మనసాపరపర్యాయం స్మరణం వివక్షితం - భక్త్యాత్మకస్యధ్యానస్య శ్రవణాద్యనంతర భావిత్యం హివక్ష్యతే॥

యదనుధ్యాసినాయుక్తైః కర్మగ్రన్థినిబన్ధనమ్।

చిన్తన్త కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్॥

౧౫

శుశ్రూషో శృద్ధదానస్య వాసుదేవకథారుచిః।

స్యా న్మహాత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థ నిషేవణాత్॥

౧౬

శృణ్వతాం స్వకథాం కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః।

హృద్య స్రో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృ త్సతామ్॥

౧౭

నష్టప్రాయేష్యభద్రేషు నిత్యం భాగవత సేవయా।

భగవత్కృతమశ్లోకే భక్తి ర్భవతి నైష్ఠికీ॥

౧౮

౧౫. యస్య భగవతః - అనుధ్యా - అనుధ్యానం - భక్తిః సై వాసిః ఖడ్గస్తేన యుక్తాః సహితాః
కలాలా - కలైవ గ్రన్థిః తద్రూపం నిబన్ధనం చిన్తన్తి - కర్మణో గ్రన్థిత్వరూపణం గ్రన్థివద్ధుర్వోచత్వాత్ -
గ్రన్థివద్ధుర్వోచేన కర్మణానిబధ్యత ఇతి నిబన్ధనం, కర్మాయత్తస్సం సారః తంచిన్తన్తీతివా - తస్య కథాసురలిం
కోవాపుమాన్న కుర్యాత్ - సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః - యస్యభక్తిరనిర్ధావ హసంస్మృతి నిరాసహేతు
స్తస్య మహోపకర్తుభక్తియోగాస్యానుగ్రాహక తయాతత్కథాసురలిం సర్వోపిజనఃమర్యాదేవేత్యర్థః ॥

౧౬. యద్యపి,, ధర్మస్వస్థుస్థితః పుంసా,, మితిధర్మస్య వాసుదేవ కథారుచిననద్వారా భక్తి
యోగానుగ్రాహకత్వోక్తై ర్భవకథారుచినకత్వ మప్యుక్తమేవభవతి - తథాపి న సాక్షాదేవధర్మః కథారతి
హేతుః - అపితునస్సజ్గాదిద్వారా హేత్వన్తరేణచేత్వాహ - శుశ్రూషోరితి॥ శ్రోతుమిచ్ఛోః స్వధర్మ నిరర్తు
శుశ్రూషా ప్రతిబన్ధకస్యేత్యర్థః - శ్రద్ధాయుక్తస్యపుంసః వాసుదేవకథాయాం రుచిః హేవిప్రాః మహతాం
సేవయా, పుణ్యతీర్థానాం గజాదీనాం నిషేవణాచ్చ భవతి ॥

౧౭. శ్రవణాదీనాం భక్తియోగోపకార ప్రకారం దర్శయతి॥ శృణ్వతామితిద్వాఖ్యామ్॥ పుణ్యం,
శృణ్వతాం కీర్తయతాం చ పుణ్యావహం - శ్రవణం కీర్తనం చయస్యసః కృష్ణః - స్వకథాంశృణ్వతాం -
సతాం సాధూనాం - హృదయాన్తస్థితస్సక - అభద్రాణి భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకాని దురితాని - విధునోతి
సుహృత్ - హేతుగర్భమిదం - సుహృత్త్వాద్ధునోతిత్యర్థః ॥

౧౮. నిత్యం భాగవతానాం సతాం సేవయాతత్సేవాపూర్వక భగవద్గుణశ్రవణేనేతంధః॥ అభ
ద్రేషు - నష్టప్రాయేషునత్సు - ఉత్తమశ్లోకేభగవతి - నైష్ఠికీదృఢా, భక్తిర్భవతి - నష్టప్రాయేష్యితిప్రాయ
గ్రహణేన - భక్తియోగావసోద్యం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధక ముత్తరపూర్వాధురూపం త్వవశిష్యత ఇతిసూచితం-
ఏవం తుల్యన్యాయతయాస్వధర్మేణాపుష్పాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధక మాశ్రమేవ నిరస్యత ఇతిసమ్యగుక్తంప్రాక్॥

తదా రజస్తమో భావాః కామలోభాదయశ్చయే।

చేత ఏతై రనావిధం సితం సత్వే ప్రసీదతి॥

౧౯

ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః।

భగవత్తత్వవిజ్ఞానం ముక్తసజ్జన్యజాయతే॥

౨౦

భిద్యతే హృదయగ్రన్ధి శ్చిద్యన్తే సర్వసంశయః।

క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీ శ్వరే॥

౨౧

అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా।

వాసుదేవే భగవతి కుర్వన్త్యాత్మప్రసాదనీమ్॥

౨౨

౧౯. కథమబ్రద్రేషు నప్టేష్వపి భక్తిర్భవతీర్యత్రాహ॥ తదేతి॥ నృణాం సరసిం మహాత్మేవైవ ధర్మస్తస్మాత్ - తదా - అభద్రేషు నప్టేషు తస్మాల్లాశ్చిత్త విక్షేపావరణహేతవోరజస్తమసోర్భావాః ధర్మాః కార్యభూతా ఇతియావత్ - యేకామలోభాదియస్సన్తి - ఆదిశబ్దగ్రాహ్యైః క్రోధమోహాదయః - తేనర్హేన శ్చన్తి - నప్టేషుచరజస్తమోభావేషు - ఏతైః - రజస్తమోభావైః - అనావిధం అవిక్షిప్తమనూఢం చ అసంపద - సత్వే - రజస్తమోభావమనభి భూతేనర్హగుణే, స్థిరంసర్వ ప్రధానంసత్ - స్థిరం సదితియావత్ - ప్రసీదతి - ప్రసన్నేచ చ చేతస్సైష్ట్యీకీకృతాశు భవతీతిభావః॥

౨౦. తదేవాహవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా ప్రసన్నం మనోయశ్యతస్య ముక్తసజ్జన్యోః క్తస్య పుంసః నైష్ఠికి భక్తిర్భవతీతిభేదః - తస్మాచ్ఛక్తియోగా, ద్భగవత్తత్వవిజ్ఞానం భగవత్సర్వరూపగుణయాథాత్మ్య సాక్షాత్కారార్చకజ్ఞానం జాయతే - దృష్టశ్చత్వనస్తరోక్షే - తచ్చజ్ఞానం పరభక్తేఃఫలం॥ ఉక్త్యానస్యయాశర్య ఆహవేషం విధోర్లున॥ జ్ఞాతుండ్రష్టుంచతత్తేన ప్రవేష్టుం చ పరంతపేతివచనాత్॥

౨౧. ఏవం సాక్షాత్కారం పర్యంత భగవద్భక్తియోగసాధ్యం ఫలమాహ॥ భిద్యతఇతి॥ అత్మని సరమాత్మని, శుశ్రవోరేభగవతి - దృష్టవదృష్టమాత్రేనలేవ - అన్యద్రష్టుఃపుంసః - సర్వకర్మాణి భగవత్ప్రాప్తి ప్రవీలన్తకాని ఉత్తరపూర్వాపురూపాణి - క్షీయన్తేశ్చన్తి - అతపవతస్మాల్లాస్సర్వే సంశయాసశ్చన్తి సర్వశబ్దే నాస్య థాజ్ఞానన విపరీకజ్ఞానాజ్ఞానసంగ్రహః - అతస్తస్మాల్లోహ్యయగ్రన్ధివదనిర్మోచ్యోఽహంమమాభి మానః - భిద్యతేనమూలాసంసృతిర్నివర్తతే - తన్నివృత్తౌచ బ్రహ్మప్రాప్తిస్తదనుభవశ్చాయస్మి సిద్ధశ్చితిభావః॥

౨౨ ఉక్త్యానస్యనుష్ఠానం దగ్ధయతి॥ అరశితి॥ యతోమోక్షపవనిరతిశయ పురుషార్థస్తత్సాధనంతు భక్తిరేవ - అతఃకవయః నిత్యయ శ్రేయస్తత్సాధనాభిజ్ఞాః - పరయాముదా - భగవతి వాసుదేవే - భక్తియాత్మ ప్రసాదనీం - కుర్వన్తి - అత్యప్రసాదనీం భక్తిం కుర్వన్తీత్య నేనారబ్ధ భక్తియోగస్య చిత్త ప్రసాదోపేక్ష నైశ్చ నైశ్చక్తి యోగాదేవ భవతీతిసూచితమ్॥

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణా నై ర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహోన్య ధత్తే ౨౩
స్థిత్యాదయే హరి విరిణ్చి హరేతి సంజ్ఞా శ్చేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనో ర్మృణాం స్యుః॥

౨౩. సనుసృష్ట్యాదికారణేషు బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు సత్సుకథం వాసుదేవభక్తిరేవమోక్షో
పాయత్వేనోచ్యత ఇతిశక్యా-యామాహ॥ సత్త్వమిత్యాదినాయావదధ్యాయ సమాప్తిః॥ తత్రభగవాన్వాసుదేవ
ఏవ - హిరణ్యగర్భ రుద్రాఖ్య జీవశరీరకతయా - స్వావతారరూపేణచ, జగత్సృష్టిలిలయకారణభూతః -
తత్రసాక్షాద్వాసు దేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయ భూతా - తచ్ఛరీర భూత హిరణ్యగర్భాది భక్తిస్తు-యోయో
యాంయాంతనుంభక్తః, ఇత్యాద్యుక్తిరీత్యా, అస్తవ త్తల్లోకాదిప్రాప్తిప్రపాయః-యద్యపి, హిరణ్యగర్భాది జీవ
శరీరకతయా, రుద్రాపేణావస్థితః - పరమాత్మైవ - తథాపి, కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదికం జీవగతిమేవ, నతు
పరమాత్మగతం - సహిశరీరగతధర్మాణాం శరీరిణి ప్రసక్తిరిత్యయమర్థోఽత్రప్రతిపాద్యతే॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వా
ధ్యస్త్రయః - ప్రకృతేర్గుణాః - ప్రకృతేరితిసావధారణం వివక్షితం - ప్రకృతేరేవగుణాః-సతుజీవస్య పరస్య
చేత్యర్థః - తైస్సత్త్వాదిభిర్యుక్తః-పరః - పురుషః-పరమపురుషయోగోత్తరీరాత్మ భావోవివక్షితః-ఏకఃసృష్టేః
ప్రాగితిశేషః॥ సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ, దిత్యాదిశ్రుత్యనురోధాత్-ఏకశ్చం చకార్య దశావస్థ నామరూ
పభాగః ప్రయుక్త బహుత్వ, ప్రతినంబస్తి నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వ రూపం వివక్షిం.-
సృష్టేః ప్రాక్ నామరూప విభాగానర్హ సూక్ష్మ చిదచ్ఛరీరకతయాపకఫవ సన్నిత్యర్థః । అచ్యుష్టాలచిన్
చిదాత్మకస్యజగతః - స్థిత్యాదయే - స్థితిసృష్టియార్థం - స్థితిప్రాథమ్యం - భగవత్ప్రాథమ్య వివక్షయా -
పరమపురుష ఏవబ్రహ్మరుద్రరూపేణ ఉన్నద్యేస్వావతార రూపేణస్థితిసృష్ట్యాదికృత్ -హరివిరిణ్చి వారేతినంజ్ఞాః
విష్ణుబ్రహ్మరుద్ర సంజ్ఞాః-ఇతిశబ్దః ప్రకారార్థః-తేనరూపసంగ్రహః మార్గాదిరూపాణిత ద్వాచకాని మార్గాది
నామానిచ-ధత్తేభిర్నిత-తత్ర-సత్త్వంతమః శరీరమధ్యమేయం యస్యతస్మాత్-సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ - తద్భూ
నాదేవ - సృణాంభజతాం - శ్రేయాం సిజ్ఞాసనిష్పత్తి భవనిష్పత్తి పరప్రాప్తిరూపాణిస్యః ఖలు-సర్వకారణ
త్వాత్ సర్వసాత్త్వరత్వాత్ సమ్యజ్ఞానవర్ధక సత్త్వప్రవర్తకత్వాచ్చవాసుదేవభక్తిరేవమోక్ష ప్రదేత్యర్థః-
నన్వేక ఏవమార్గాది సంజ్ఞాధత్తఇత్య నేనమార్గాదీనాం పరస్పర సంజ్ఞాభేదఏవ, సవస్తుభేదఇతి ప్రతీత్యాగ్ర
యాణా మైక్యమేష్టవ్యం-తథాచశ్రూయతే । బ్రహ్మనారాయణః శివశ్చనారాయణఇతి-స్మర్యతేచ-“బ్రహ్మ
నారాయణా భ్యోసౌకల్యాదౌ భగవాన్ యథా-ప్రబంసి సర్వభగవాన్ బ్రహ్మనారాయణాత్మరూపః - తత్స
భగవాన్విష్ణో రుద్రరూపధరోఽవ్యయః॥ తతఃకాలాగ్నిరుద్రో సౌభూత్వా సర్వహరోహరిః॥ సర్గస్థిత్యస్త
కరణీం బ్రహ్మవిష్ణు శివాత్మికామ్-ససంజ్ఞాం యాతిభగవానేక ఏవజనార్థసత్తి॥” తతశ్చ వాసుదేవస్య
సర్వసాత్త్వరత్వం నోపపద్యతే కించైకఏవ మార్గాదిసంజ్ఞాధత్త ఇత్యనేనమార్గాదిభ్యః పరంతత్త్వ మస్తీత్య
వగమ్యతే-యుక్తం చైతత్-అత్వపహి విష్ణుర్మన్వాదయః కాలః-యస్మిన్ప్రహ్మ “విష్ణురుద్రేన్ద్రాన్దైవశ్చైవ
ప్రసూయనైతేనేదంపూర్ణం పురుషేణసర్వం తతోయదుత్తరతరం తదరూపమనామయం యఏతద్విదురమృతా
స్తేభవస్థితి విష్ణోరపిపరతత్వ విభూతిత్వం తతఉత్పత్తిః-పురుషశబ్దనిర్దిష్ట నారాయణాతి రిక్తతత్వస్య మోక్షపా
తుత్వమిత్యాదికం సర్వంశ్రూయమాణం సంగచ్ఛతే కించ అమృతస్త్వేష సేతురితి సేతువద్భగవతోన్య ప్రాస

కతోఽపి త్రిమూర్తుత్తిర్థమేవ సర్వజగత్కారణ మితి నారాయణస్య సర్వస్యం, నామగర్భణాన్ముక్తిః-
 కారణం తు ధ్యేయకతి శ్రుతివిరోధ ప్రక్షాదితి చేత్త్రాచీవ్యతే-సాహితీ సూర్యైశ్చ ముపసంగం-
 “నారాయణాచ్ఛివ్యోహయతే నారాయణా గ్రుహ్యోహయతే నారాయణా ధ్యావ్యవశారిత్వా రుద్రాన
 సప్తర్యాశ్చిచ్ఛ్వాన్-సినారాయణా దేవసముష్కం నే-ఏకోహతై-నారాయణ ఆసీన్నబ్రహ్మణేశానా,
 ఏకోహతై నారాయణ ఆసీన్నబ్రహ్మణచ శంకరా-సమునిర్భూత్వా సమచిత్తయత్-సంపత్తేవ్య జాయన్తస్యశ్చే
 హిరణ్యగర్భగ్నిర్వ మనరుణ రుద్రేన్ద్రాః-యన్నాభి ఏద్యారగవత్స మహాత్మాప్రజాపతిః సద్రబ్రహ్మచతుర్ము
 ఖోఽజాయత సోగ్రేభూతానాం మృత్యువస్పజత్-స్త్రిం త్రిశిరస్కం త్రిపాంఖణ్డపశుం బ్రహ్మణః
 పుత్రాయశ్చేష్టాయ - బ్రహ్మదక్షాగయః కాలస్తధే వాగబజస్తవః ॥ విభూతయో హరేరేవేజ గతస్సృష్టి
 హేతవః ॥ రుద్రః కాలాస్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవజస్తవః ॥ చతుర్విధాశ్చ దేహద్యే జనాన్తనవిభుః ॥

అద్యో నారాయణో దేవస్తస్మాద్రుహ్యో తతోభవః-పరో నారాయణోదేవ స్తస్మాద్జ్ఞానశ్చ తుర్ముఖః ॥ సస్మా
 ద్రు దోభవద్దేవ-కశతి బ్రాహ్మణోనామ ఈశోహం సర్వదేహినామ్ ॥ ఆహంస్వదగ్గేసం భూతాతస్మాద్దేశవ
 నానుభాక్ ॥ తవాస్తరాత్మా మమచయేచాన్యే దేహిసంజ్ఞతాః ॥ సర్వేషాం సాక్షిభూతో సాన్తగ్రాహ్యః
 కేనచిత్స్వచిత్ ॥ ఏతోద్వవిబుదశ్రేష్ఠా ప్రసాదక్రోధ జాన్మృతౌ ॥ తదాదర్శినః పథానౌసృష్టిసంహృ
 కారకా ॥ విష్ణురాత్మా భగవతోభవస్యామిత తేజన ॥ సృష్టిసంహృకరిష్యా మిత్వా మావిశ్య ప్రజాపతే-హరో
 హరతితద్వక్ ॥ ఇత్యాదిశ్శ్రుతి స్మృతిభ్యః బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుష సృజ్యత్వసద్వి భూతిత్వ తదవమ
 తత్వతత్ప్రసాదాయ త్తజ్ఞానవ త్త్వితచ్ఛరీరత్యాది ధర్మాణాంబదైశ్చ విరుద్ధానామవగ తత్వాత్ “బ్రహ్మ
 నారాయణః శివశ్చనారాయణ ఇత్యాదిసామానాధి కరణ్యస్యచ - సృష్టిం శరణకరిష్యా మిత్వామావిశ్య ప్రజా
 పతే - హరోహర తితద్వక్ ॥ ఇత్యాదిప్రమాణా స్తరామగుణ్యే నాస్తరాశ్చసయీ ఆకృత్యధిరరణన్యా
 యేనశరీరవాచినాం శరీరపర్యవృత్తేనా పుణ్యవత్తేః బహుప్రమాణావగత భేదస్యనిర్వాహం సంభవాచ్ఛ -
 నాసినారాయణా దుత్తిర్థం తత్త్వాస్తరమస్తి - “విశ్వమేవేదం పురుషస్తద్విశ్వ ముపజీవతి-పతిం విశ్వస్యా
 త్త్యేశ్వరం - యమస్తస్సముదేక వయోవయన్తి - సతస్యేశేకశ్చన తస్యనామ మహాద్యుః - పరాత్పరం
 యస్మహతో మహాస్తమ్ - సతతస్మ శ్చాత్యధికశ్చ దృశ్యతే - అగ్నిరవమో దేవానాం విష్ణుః పరమః-మత్తః
 పరతరం నాన్యత్కించిద స్థిధనంజయ ॥ ఆభూతసం ప్లవేప్రాప్తే ప్రతీనే ప్రకృతామహా ॥ ఏక స్థిత్వతి విశ్వా
 త్మాసతు నారాయణస్మృతః ॥ సపరః పుణ్డరీకాక్షా ద్యుశ్యతే పురుషర్షభః ॥ పరంహి పుణ్డరీకాక్షాన్న భూతం
 సభవిష్యతి ॥ సనిష్ఠోః పరమోదేవోవిద్యతేస్పృశ సత్తమ ॥ సవాసుదేవా త్పరమస్తి దైవతం న నాసుదేవం
 ప్రణిపత్య సీదతి దేశతః కాలతో వ్యాప్తిరోక్ష చత్వంతశ్చేవచ ॥ హరేర్విభూతి మాత్రంతకువలం సంప్రభా
 షితమ్ ॥ సదైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ రాజాధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మ మయోమహా ॥ పరః పరాణాం
 సకలానయత్రకేక్లా దయస్సన్తి పరావరేశే - ఇత్యాది భిన్నమఖిః ప్రమాదైః విష్ణోస్సర్వాధికత్వ ప్రదర్శన
 పూర్వకం తదధిక దేవతా స్తరనిషేధాత్ బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రేన్ద్రాఃసై సర్వేసం ప్రసూయన్తై ఇత్యత్రవిష్ణోరుత్ప
 త్తిర వతారరూపాన్వసంకల్ప ఘోలోచ్యతే, సత్తుబ్రహ్మరుద్రాదీ నామివకర్మమూలా - కారణవాక్యే
 ష్మైకస్యైవకృత్సన్ని జగత్కారణ త్యావగమాత్త్రీ యాణాంస ముచ్చిత్యకారణ త్యానుపపత్తై - కారణ
 త్వోపాసృత్యతోధిక వాక్యగతానాం శివశంభాది సామాన్యశబ్దానాం ఛాగపశున్యాయే సవిశేషవాచి
 నారాయణశబ్దార్థ పర్యవసానో పపత్తైః అచిక్ష స్సర్వకారణ త్యానుప పత్తే రీక్షణాదర్థ విరోధాచ్ఛ -

పార్థివా ద్దారుణో ధూమస్తస్మా దగ్ని త్రయీమయః ।

తమనస్తు రజస్తస్మా త్సత్వం య ద్భ్రహ్మ దర్శయమ్॥

౨౪

భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవః స్త మధోక్షజం॥

సత్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పనై యేఽను తానిహ॥

౨౫

రుద్రాదీనాం-అనంతరపాపాహ్లావా అహమస్మి త్యాదినాకావ్యవస్థానైవశ్య త్యాదిశ్రవణా ద్వాసు దేవాదిషు వాచ్యస్య కుత్రాపి చ్యవశ్య త్యాశ్రవణాత్ - “గుర్వత్తేజః” అనయమానో బహుధావిజాయత” ఇత్యవతాన రూపవ్య శ్రవణాత్ అజాయమాన ఇతి ర్థాయత్తోపత్తి నిషేధాచ్చ శబ్దసంకర్మ కృతత్వస్యా పోదిని త్యాత్ స్వేతరోత్పత్తే ప్రధానవాచకాభావాచ్చ - తతోయదుత్తర చర మిశ్యనేన య ముచ్యత ఇతిచేత్ - ఉచ్యతే-త్రిమూర్తిమధ్యే రక్షత ష్టేనావత్త్విస్య నారాయణ్య - అస్యేశానా ఉగతో విష్ణుపత్నీ”ఇత్యాది నావగతస్య- “అదృశ్యం భూత”ఇత్యర్థ పూర్వాను వాకోక్తం మహాపురుషత్వం వెదాహమేతమిత్య నేనైవ వాక్యేన ప్రత్య భిజ్ఞాప్య తస్య శ్రియఃపతిత్వ మహాపురుషత్వాది శ్రవణాత్తమేన నిర్దోష్టనం మహాపురుషం - “యస్మాత్పురం నాపరమ స్త్రీంచిత యస్మాన్నాణియోజ్యా యోస్తీశ్చిత్-వృత ఇవ నల్లోద్గిత్తిష్టత్వేన నేనేనంపూర్ణం పును షేణసర్వ”మితి స్రస్య భిజ్ఞాప్య ఉపరిచ “సర్వాననశిరోగ్రీవాన్సర్వ భూతగుహాఃయః-సర్వవ్యాపీచ భగవానితి సహస్ర శిర్ష త్యాది ధర్మాన్ప్రభిజ్ఞాత్, అనయో ర్వాక్య యోగ్యధ్యే ప్రయుక్తస్య, తతోయదుత్తర పర మితి వాక్యస్యసంబంధన్యాయేన నారాయణ పరత్వస్యావశ్య కత్యాత్ తత ఇత్యస్య శబ్దతోర్ధతశ్చ ప్రత్యభి జ్ఞాపిత త ద్దేతు పరామృచ్ఛిన్యైవ న్యాయ్యత్యాత్ - అస్యథా యస్మాత్పురుషాద పరం వ్యతిరిక్తం పరము-త్కృష్టం నాస్తీతి పూర్వవాక్యేనోక్తం పురుషమేన పరామృశ్య తదవ్యతిరిక్త స్వోత్తరత్వ ప్రతిపాదనే పూర్వ పరవ్యాఘాత ప్రసక్తాచ్చ తతఉక్త హేతుభ్యయత్పురుష శబ్దవాచ్యం తత్వం తదేవోత్తరతరం ఉచ్య మితి, “అమృత్యన్యైవ వసేతు”రిత్య నేనాపి విష్ణో ర్మతత్వాన్తర ప్రావకవ్యముచ్యతే, అపితుస్యప్రాప్తే స్వయ మేవ హేతురితిక్.

౨౪ ననుప్రకృతి గుణత్వేనమానేపికథం సత్వం మోక్షహేతుకథమితరౌ గుణాతద హేతుసర్వ మపిమోక్షహేతున్న వాస్యాదితి శజ్కాయాం దృష్టానైగుణానాం వైషమ్య ముపపాదయతి పార్థివాదితి దారుణఇతి పశ్యమీ - పార్థివాత్, పృథివీపరిణామరూపా ద్దారుణఃకాష్ఠాత్తావద్దూమ ఉత్పద్యతే - తస్మాద్దూ మాత్, అనంతర మిత్య ద్యాప్రియతే-ధూమోహ్యగ్నేః హ్వాముత్పద్యతే-తస్మాద్దూమాది సత్తరం అగ్ని రుత్పద్యతే - సచత్రయీమయః-యథా పార్థివ దారూ త్వన్న త్యావిశేషేషి ధూమో సప్రకాశకః సచ న్యగ్గ-ప్రదశ్చేతి త యోర్దృష్టా దృష్టకార్య వైషమ్య సిద్ధిః॥ ఏవంనుత్తస్య పురుషస్య తమో గుణా దసత్తరం రజః తదసత్తరం మనసోఽనా విలత్వ హేతుర్యత్సత్వం తదేవ బ్రహ్మదర్శన సాధనమితి కార్యవై చిత్రోపపత్తిరిత్యర్థః.

౨౫. యతస్సత్వన్యైవ బ్రహ్మదర్శన సాధనత్వం యతశ్చసత్వప్రపరకా ద్విష్టోరెవ నృణాం శ్రేయాంస్యత ఏవ సత్వతనం విష్ణుం మునయోఽభజ నిత్యాహ భేజిరజితి అథ తస్మా త్పూర్వ కాలేము నయఃవిశుద్ధం రజస్తమోభ్యా మననువిద్ధం, సత్వంసత్వశరీరకం తత్ప్రవ ర్తకంభగవ న్తమధోక్షజం భేజిరే ఉపాసాం చక్రీర ఏవమిహ తాన్ము సీన సుస్య శ్య యే-తద్య త్సత్వత నుం భగవన్తం యే జనా ఉ పాసత ఇత్యర్థః॥

ముముక్షవో మోరరూపాన్విత్వా భూతపతీనథ।

నారాయణకలా శ్చాన్తా భజన్తి హ్యనసూయవః॥

౨౬

రజస్తమః ప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తివై।

పితృభూతప్రజేశాదీశ్చియైశ్వర్యప్రజేషవః॥

౨౭

వాసుదేవపరావేదావాసుదేవపరామభాః।

వాసుదేవపరాయోగావాసుదేవపరాక్రియాః॥

౨౮

తేమాయ కల్పన్తే శ్రయోయంతాభవన్తి త్యర్థః - నిస్తమః ప్రధానో బ్రహ్మరుద్రో ఘోరస్త్వితి తేమాయ కల్పన్తే అ పిన్వి-స్తవత్ఫల భాగోభవన్తితి భావః.

౨౬. సను కేచిన్పూర్వబ్రాహ్మణాసకా అ పితృ శ్చ నై సర్వేసి విష్ణుమేవ తేన సైస్త ఇతి శబ్దా-యాముపాసకానాం స్వస్య గుణానుసారేణైవోపాస్య దేవతావిషయకోపాసనాయాంబుచి త్తాయత ఇత్యాహ ముముక్షవ ఇతిద్వాభ్యామ్ ముముక్షవ స్సత్వగుణ ప్రధానాః అనసూయవః ఘోరరూపాన్ - భూతపతీ-రుద్రాదీన్ తమః ప్రధానాన్ హిత్యా శాస్త్రాః శుద్ధపత్వప్రవర్తికాః-నారాయణస్య కలాః అపతాంఠన్ భగవన్తి. అనసూయవ ఇత్యనేన విష్ణు భక్తానాం దేవతాస్తరేషు తదుపాసకేషుచానసూయారా హిగ్గం దేవతాస్తర భక్తానాంతు విష్ణో గత్వరేషుచానసూయావత్త్వం చాస్తీతి సూచితమ్

౨౭. రజస్తమస్త్వభావాన్తు జనాః సమశీలాన్ రజస్తమస్త్వభావాన్ పితృభూతేశాన్రుద్రాదీన్ ప్రజేశాన్ హిరణ్య రాధీన్ ఆదిశబ్దైః సంక్షిప్తదేవతాః సరస్వతీ ప్రభృతిశ్చ, “ప్రేతాన్ భూతగుణాన్ శ్చాన్యేయ జన్తే తామసాజనా” ఇత్యుక్తాన్భజన్తి, కథంభూతాః శ్రీసంపచ్చ ఐశ్వర్య మాధిపత్యంచ ప్రజాఃపుత్రాదయశ్చ ఈష్టన్తి, ఆప్తుమిచ్ఛన్తి, ఉధాభూతాః అనేన విష్ణుభక్తానాం అనన్యప్రయోజనస్వయం అనన్యస్థితిఫలప్రాప్తిః, అన్యేషాం త్యస్తవత్ఫల ప్రాప్తి శ్రేతి సూచితమ్

౨౮. అథ “సర్వేవేదాయత్పదమామగన్తితపాంసిగర్వాణిచయశ్చదన్తి ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాగం జాయమానంవిశ్వం ఖిభర్తిభువనస్యనాభిః-తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదుచన్ద్రమాః, వేదైశ్చసర్వైశ్చహమేవ వేద్యః-యోయోయోయంతనంభక్త” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృత్యుక్త రీత్యా భాగ్యయాత్మకవేదపేద్య శ్చతుర్ముఖరుద్రాది శరీరకస్తదస్త్రామితయాననస్త శ్చియైశ్వర్యఫలదశ్చ వాసుదేవ ఏవేశ్వభిప్రాయేణాహ వాసుదేవపరా ఇతిద్వాభ్యామ్ వేదాః పూర్వోత్తర భాగ ద్వయాత్మకాఃవేదాః వాసుదేవపరా వాసుదేవః పరస్తాత్పర్యభూమి రేణాం తథాభూతాః-నన్య గ్నాది దేవతోదేశ్యై యాగ హోమాది కర్మ ప్రతిపాదక మేవ పూర్వభాగస్య కథం వాసుదేవ పరత్వమిత్యుత ఆహ॥వాసుదేవపరామభాగితి॥ మఖాఅగ్నాదిదేవతా పూజాగ్ని కాః యాగాదయఃవాసుదేవ పరాః వాసుదేవః పరః ప్రధానః ప్రధానతయా ఆరాధ్యోయేషాంతథాభూతాః అగ్నాది శరీరకతయా తద్రూపోవాసుదేవ ఏవ మఖై రారాధ్య ఇత్యర్థః. కేవల మగ్నాది దేవతా పూజా

వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం తపః ।

వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః ॥

౨౯

స ఏవేదం స సర్వాగ్రే భగవానాత్మమాయయా ।

సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యా లగుణో విభుః ॥

౩౦

తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవా నివ ।

అస్తః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృంభితః ॥

౩౧

మాత్రాత్వాభిమానే, యేమిథా సనుభిష్టన్తి తేషామపి తత్సమీహితం ఫలం తైరవిజ్ఞాతోపి వాసుదేవోఽగ్న్యై
ఽన్యైస్త్రామిషి యా రాధిః ప్రయచ్ఛతీతి భావః ॥ ఏవ మారాధితో నైవత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చ భావః
సాధాచోక్తమ్

“అహం హి స్వీయజ్ఞానాంభోక్తా చ ప్రభురేవ చ సత్తుమామభిజానన్తి త్వేనారశ్చైవన్తి”
ఇతి ఏవం తుల్యన్యాయం యా వేదానేషు క్వచిత్కవచి త్తాలా గ్నిరుగ్రోహన్ముచ్చిర్దహన్ ద్యాదిషురు ద్రేష్టా
ద్యుపాస నామోకా యోగా అపి రుద్రాది శరీరక వాసుదేవవిషయా ఇత్యాహ వాసుదేవపరాయోగా ఇతి వాసు
దేవః పరో విషయోయేషాంశ్చ ఇత్యర్థః ప్రాయశోవేదా నైషువిహితాయోగాః వాసుదేవవిషయా ఏవశ్రూయన్తై
క్వచిదాపారతో రుద్రాదివిషయత్వేనప్రతీయమానా అపి తత్ప్రకరణగ త్తైర్నిజై రుద్రాది ష్వసమ్భావ్యమానై
స్తచ్చ రీరక వాసుదేవవిషయత్వేనైవనిశ్చీయన్త ఇతిభావః. ఏవం నిఖలనిగమవేదో వాసుదేవవేత్తుక్తమ్, అథ
అత్సర్వ భాగో పబ్బంహణాత్మక తస్మాల్లక స్మృత్యాది ప్రతిపాద్యస్సార్థ త్రీయా రాధ్యశ్చ స ఏవేత్యాహ ॥
వాసుదేవపరాః త్రీయా ఇతి ॥ త్రీయా-స్మార్త్యః, శ్రౌతీనాన్తు మథా ఇత్యుక్తత్వాత్-పూర్వపద్యః.

౨౯. అథ వేదాంతార్థో పబ్బంహణార్థతయా ప్రవృత్త కపిలాద్వైగమోక్త ప్రకృతిపురుష విషయక
జ్ఞానమపి ప్రకృతిపురుషశరీరః పరమాత్మ విషయకమేవేత్యాహ వాసుదేవపరం జ్ఞానమితి జ్ఞానం ప్రకృతిపురుష
విషయకం వాసుదేవపరం వాసుదేవవిషయకం-విశేషణబుద్ధిశబ్దయో ర్విశేష్య పర్యంత్యాదిభావః. కపిలాదిభిస్తు
తథానబుద్ధ మితిచ భావః, తథా వేదాంతార్థో పబ్బంహణ పర మన్వాదిస్మృత్యుక్త ర్పప్ర చాన్త్రాయణా స
నాది తపశ్చ వాసుదేవారాధన రూపమిత్యాహ. వాసుదేవపరం అపి ఇతి-కింబహునాన ర్మేవైదికాస్సార్థాశ్చ
ధర్మాన్తత్ప్రార్థా గతయశ్చ వాసుదేవాధీనా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవ పరోధర్మో వాసుదేవ పరా గతిరితి.

౩౦ ౩౧. యథావేదాదీనాం వాసుదేవపరత్వం మిత్యాశక్త్యాం “సదాత్మాసగ్గోస్థయముక్తః”
ఇత్యుక్తరీత్యా సూక్ష్మచిరచిద్విశిష్టం స్వాత్మానం జగద్రూపేణపరిణమయ్యత తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవా
వస్తానాత్ అవాసుదేవాత్మక వస్త్య భావాది త్యాహ స ఏవేతి ద్వైత్యాహ అగ్రే సృష్టేప్రాక్, స ఏవ వాసు
దేవపవ నామరూపవిభాగాలస్త్ర సూక్ష్మచిరచిచ్ఛరీ రకలయాల్వర్తిర ఇత్యర్థః. ఏవకారేణ యచ్చబ్రహ్మస్త్వ-
పూర్వప్రస్తుత భగవద్వాచర వాసుదేవ శబ్దాలవయవాధేనచ ఇదం లబ్ధంభవతి ॥ యద్వా ఇదంపరి దృశ్యమా
నం జగత్, అగ్రే సృష్టేప్రాక్ స ఏవ అసీదిత్యధ్యాహరః “సదేవ సోమ్యేదమగ్ర అసీత్” ఇతి స్థానప్రమాణాత్
ఏవంచ ఇద మిశ్యనేన నామరూపవిభాగభిన్నం జగన్నిర్దిశ్య తస్య వాసుదేవరూపేణాల్వస్తానోక్త్యా, వియదాది

యథాహ్యవహితో వహ్ని ర్దారుష్యేక స్వయోనిషు।

నానేవ భాతి విశ్వాత్మా భూతేషు చ తథా పుమాన్॥

౩౭

వస్త్యస్తర వ్యాపర్తైః పంచ ప్రయోగేణచ, “వస్త్యుని పురఃపంచైవ స్థితివాది ఉభావపీ” అని వ్యాఖ్యమరొ ధాచు, ఆన్యథా “సర్వాఽపిభాగాదీచేన్నా నాదిత్వా” దిత్తుక్త న్యాయేన, అర్థతాఽభాగ్యమర్థగ విప్ర తాశాది దోషప్రశ్నాచు, సూత్రుచిదచిదైవ స్థితిం లభిమ్. స్పృహేప్రాక్ ఏవ సుస్థితో భగవాన్, ఆస్థితి స్వస్య, మాయయా, స్వశరీరభూతయా మాయయా, గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రదాయక, సదాద్రూపయా మహదాదిపృథి వ్యస్త కార్యకారణరూపేణ పరిణమమాణయా, విభువ్యావహరిక, సదాద్రూపే స్వస్తరాస్థితి- యా ఽనుప్రవిష్ట ఇర్ధ్యర్థః. అగ్రాఽపి అగుణః వ్యాపర్ణగలగుచై రస్పృష్టః ఇదం జగత్ సుగంధ ౩౭॥

౩౬ ఏవం సమష్టి వ్యప్త్యవస్థాఽచిదాస్తరామితయా సత్త్వాదయోచ సద్రూపేణాఽవస్థాన ముక్తమ్ అథోభయాఽవస్థ ప్రకృతి సంస్కృత్య జీవ శరీరరకయా సుస్తరామితయా సద్రూపేణ వాసుదేవ నైవ అవస్థితిమాహ తయేతి సయా ఆత్మమాయయా, విరచితేషు ఏషు వర్ణిష్యమానేషు గుణేషు. గుణశబ్దోలాటణికః గుణకార్యభూర బ్రహ్మదిస్తమ్భ పర్వస్థి శరీరేష్విర్భగః విజ్ఞానేన-జీవేన “విజ్ఞానం యజ్ఞం సమతే-య అగ్నినిశ్చిదన్-యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్” ఇతి శ్రుతి ప్రయోగాత్ సదాద్రూపిణః విశిష్టః తచ్చరీరక ఇర్ధ్యర్థః. “యర్థవిజ్ఞానం శరీరమ్” ఇతి శ్రుతేః యద్వా విజ్ఞానరూపేణ పిష్టమిభిరః భాగ మానః తచ్చరీరకయా సదాస్తరామితయాచ సద్రూపేణ ప్రకాశమాన ఇర్ధ్యర్థః ॥ అర్థఃప్రవిష్టః దేవద్వారా దేవాది శరీరేష్వనుప్రవిష్టః - గుణవానిన - సాక్షాత్ దేవాదిశరీర, తచ్చరీరక జీవగన ధర్మవానిన అభాతి॥ ఇవ శబ్దస్య అయమభిప్రాయః. “కానిన్యవాన్ యోభిర్ధర్మ - సృసింహరూపీ భగవాన్ శ్వేతః” ఇర్ధ్యప్రకాశస్య శ్వేత్యాద్యది-పత్ శరీరభూతజీవే హేయసంబంధః. సత్య శరీరణి వాసుదేవ ఇతి. సత్త్వాస్త్యైర్ధ్యకస్తైర్ధ్య దేవాది శరీరభేదేన అనేకథా ఽవస్థితిశ్చేతి ॥

౩౭. ఏవదేవ దృష్టాస్తముఖేన ఉపపాదయతి యథేతి అభివ్యక్తి స్థాన మస్థి యోనిరజ్జేహోక్తమ్. సవా వహ్ని ర్దారుపాదానమ్. ఇన్దు నిమిత్తమ్. “వాయోరగ్నిః-అగ్నేరావః” అతిపి స్పృష్టిక్రమః ॥ యథా దారుభ్యోవహ్నిః అవస్థితిః. వ్యతిరిక్త ఏవ అభివ్యక్త ఏవవాసన్, స్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థితేషుదారుషు, నావ-అనేక భేదనే భాతిజ్వలతి, అగ్నిత్వస్థైర్ధ్య రూపత్వేఽపి తార్థ్య పార్థ్య శాఖాది భగవాన్ భాతి ఏకం ప్రకృతి పరిణామదేహే అభివ్యక్తోజీవః జ్ఞానానందరూపత్వేన ఏకరూపోఽపి “దేవోహం-మనుష్యోఽహం” ఇతిదేవాది భేద భిన్నోభాతీత్యర్ధః-పుంశద్దో జీవవాచి ॥ తచ్చరీరకవగమాత్మపర్యస్తః. పుమాన్-విశ్వాత్మా, శరీరరకః ఏక ఏవ సర్వేశ్వరః దేవాదిరూపేణ నానా భాతీత్యర్ధః. దారుషు భూతేష్వతి దృష్టాస్త దాక్షాన్తరయోః అధిష్ఠేయ-బహుతోవ్యక్త్యా యథా ప్రాప్యశ్య, స్థూలత్వ-వక్రత్వాది భేదశ్చదారుగత ఏవ, నాగ్నిగతః, తథాదేవ త్యాఽజ్జల్య, దుఃఖత్వాది భేదోఽపి న విశ్వాత్మగతః. ఇన్దు తచ్చరీరక జీవ గత ఇతి సూచితమ్. హ్నిర్విశ్వా త్మై త్యైర్ధ్యకస్త-నిర్దేశేన, వహ్నివత్ విశ్వాత్మనస్స ర్వత్రాఽవ స్థితస్య స్వరూపతః, స్వభావతోవానాఽవస్థాస్త రావత్తిరితి సూచితమ్. ఇయాంస్తు విశేషః, దారు ష్యగ్ని సాక్షా దభివ్యక్తో నానాభాతి, దాక్షాన్తరీతే జీవ ద్వారా దేవాదిరూపేణ, నానాభాతీతి, జీవవిశిష్ట దేవాది శరీరాణామేవ అధిష్ఠేయత్వాత్.

అసౌ గుణమయై ర్భావై ర్భూత సూక్ష్మేద్వియాత్మభిః ।

స్వనిర్మితేషు నిర్విష్టో భుక్తై భూతేషు తద్గుణాః ॥

౩౩

౩౩ యథా విశ్వాత్మనః స్వశరీరభూత ప్రకృతి స్థిరగద్భారాదేవాదిరూపేణ నానాభాసం - వనం సుఖదుఃఖాదిభోక్తృ త్వంబన్నిమిత్తంక తృప్త్యంబచ్యవశరీరభూతగదభారై న, స్వస్థుః దుఃఖయః సుఖత్యాహ అసౌ వితి అసౌపశ్వాత్మా, గుణమయై-సత్వాదిగుణ పరిణామరూపత్వై ర్భూతసూక్ష్మైర్భూతైః-భావైఃపదార్థైః-శత్రుభూతాని - పృథివ్యాదీని, సూక్ష్మాణి సన్ధాదీని-ద్వియాణి శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదిక ర్మేంద్రియాణి-చ-ఆత్మా-అస్త్యంబిణఃజీవోవా, పృథిః, స్నేహైరసౌనిర్మితేషు, భూతేషుదేవాదిషు, నిర్విష్టఃజీవదావరాజమహాప్రభుః-ద్గుణాః సన్ధాదీనిష్టయన్నుక్తే జీవదావరాజయన్నుక్తే-సత్సుస్వతత్త్వార్థః భోక్తృత్వ సమవ్యాప్తం తృప్త్యమవ్యవ్రవిపడిం-దేవదావ రాఘవప్రభుత్వరూపాణి రాత్రిచ కరోతీత్యర్థః-అత్రవిశ్వాత్మన్యవ్య మాసంభోక్తృత్వం కర్తృత్వం చ ప్రయోజ్యప్రకాశంవిపడింమ.

౩౩. యద్వా, యథా “సర్వంరజస్తమఇతి ప్రకృతేర్గుణ-”ఇత్యాది నా నిర్వికారాన్నిమపురు-పాదేవోపాస్మమానాత్-సృజాంత్రయాంసి-కారణోపాస్మాన్వి మోగుంత్యాదీనాం, కారణంబుధ్యేయః, అన్యురన్వేయసేతు,” రిత్యాదిప్రమాణై రేకనిష్ఠత్వావగమాత్-చ బ్రహ్మరూద్రాద్భిః-సేషాం స్మవశ్యత్వసగ మపురుషస్సబ్ధత్వసుఖదుఃఖాదిభోక్తృత్వాదిసోపాకతుర్యత్వాదిసూచిమ్, అథ పదుపాకనాయ స్వ సహాంబుసంపుంసి సృష్ట కర్మానుగుణ కరణకశేబరాది సంబంధం, తత్ప్ర యుక్తంకర్తృత్వంభోక్తృత్వ, మేషాం స్మవశ్యగ్యప్రయుక్తత్వేనోపాధికర్యం, స్వభావతస్తుజ్ఞానైకాకార్యంచేత్వాహ - సపతేత్వాదిభిశ్చ తుర్భిః-సపతేమిత్యన్యయధోక్తపదార్థః. ౩౦. తయేతి తయా అస్మమాయయావిలసితేషు, రచితేషు పషుగుణేషు గుణకార్యేషు బ్రహ్మాది శరీరేషు, అస్త్యప్రవిష్టః జీవ ఇతి శేషఃపుమా నిర్విసోత్తరస్థోకావపకర్షోవా-విజ్ఞానై, స్వధర్మభూత జ్ఞానై, విజ్ఞప్తిః దేహమాన్త్యై నాభిమన్వాన ఇన్ద్రియః గుణవానిన దేహత్వాదిగన్ధవానిన, ఆభాతి, దేవోహం మనుష్యోహంకృశోహం స్థూలోహమిన్ద్రియభి మన్యగ్భ త్యర్థః-ఇవశబ్దేనవస్తుతోదేహవిలతణ స్తద్గతధర్మై ర్సృష్ట పతేతి సూచ్యతే ౩౧. అదేవోపాకయతి యథేతి యతై కప వపహ్నిఃస్వ యోనిషుస్వ స్యాభివృద్ధీ-స్థానేషు ప్రాణవర్ణాదిష్యభివృద్ధీ నానేవ భాతి-తార్థప్య, పార్థ త్యాది భేదేన భాతి. ఇవశబ్దేన వస్తుతో వహ్ని త్వేన రూపేణ ఏకరూపవన-ఏవం విశ్వాత్మా-విశ్వస్య అచేనసజాతస్య ఆత్మా-పుమాన్-చీవోఽపి, భూతేషు-దేవాది శరీరేషునానేవభాతి “దేవోహం మనుష్యోహం” ఇత్యాది రూపేణ నానాభాతి వస్తుతో జ్ఞానై కాకారేణ ఏకరూప పతేత్యర్థః. పుమానితి జాత్యభిప్రాయక ఏకత్వనిర్దేశః. “ఏకోప్రహిస్సుసమ్మన్సుస్సు పుష్టం కురుతే ప్రజాః” ఇన్ద్రియప్రహిశబ్దవత్. ఏవంజుజీవైకత్వభ్రమో సకార్యః-దృష్టాన్తేఽపి వహ్ని త్వేనై కత్వేఽపి తద్వృద్ధీ భేదోఽభిప్రేతః. నచైవమేకైకస్యజీవస్య దేవాదిశరీరస్థస్య యుగవన్నానా-ప్రతిభానాభా వః - ఇతివాచ్యమ్. ఏకైక ఏవ జీవః క్రమేణ దేవమనుష్యాది శరీరాణ్యుపావదానః దేవోఽహం మనుష్యోఽహమి-త్యాభాతి త్వేన మభిప్రాయాత్-సహి దృష్టాన్తేఽపి తాగ్భస్యపహ్నిపార్థత్వేన భాసమస్తి. ౩౨ అసౌజీ వః గుణమయైః సత్వాది గుణత్రయాత్మక భగవన్నాయా పరిణామస్వరూపైః, భావైః-పదార్థైః, స్వనిర్మితేషు

* భావయ న్నేష సత్వేన లోకాన్వై లోక భావనః।

లీలావతారానురతో దేవ తిర్యక్పురాదిషు॥

౩౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః

స్వక రామనారాయణనిర్మితేషు, భూలేషు-దేవాది చరిత్రేషు-నిర్వృత్య, గుణైః-చైతన్యవిభిన్నైః, సద్భి
మిత్రానికర్మాణిచ పుణ్యాదుపుణ్యరూపాణిచరోహితీచ పవిత్రీం వేదవిద్యమ్ యద్యు “విద్యావిద్యోపనిషద్”
త్యాదిభిః, కేవలం సకమాత్మైవ ప్రతిపాద్యతే సదా విజ్ఞానసాక్ష్యగ్రంథైర్బ్రహ్మసంజ్ఞాపతే-స్కంధః, పుమాన్-
మమపురుషః, గుణాన్ భుక్తే ఇన్ద్రియ-లీలాః, రూపాన్ గుణాన్ భుక్తే భ్యర్థః.

౩౭ తదేవం “పుంసా మేకాంతః శ్రేయో ద్దృష్టంసేతు మర్త్యవి” ఇన్ద్రియైర్దృష్టం ముక్తమ్ అథ
యత్ “సూత జానాసి ఛత్రంస” ఇత్యాదినా శ్రీకృష్ణావతారాని చర్చిత్రైః, సద్విగరావతారాని చర్చిత్రాదిరంచ
పుష్టం చక్ర శ్రీకృష్ణావతార చర్చిత్రాదిరిం దివిష్య దిశమైకా చక్ర-స్థాభ్యాం సర్వావతారాని చర్చిత్రాణిచ
విశిష్య చక్ర చక్ర తృతీయాదిషు వివక్షుః తావత్సమా-సహః, సర్వావతారాని సాధారణం-జనమాహ
భావయన్తి ఏష - సర్వేశ్వరః లోకప్రప్యత్వేనలోకాన్ భావయన్, కర్మవశ్యాన్ చేనానుజ్ఞియతుం,
సత్త్వే-నోపలక్షిణః-శుద్ధ సత్త్వమూర్తిః, తిర్యక్పురి సురాదిషు లీలావతారే ష్వనురతో నిలితి, భావయన్తి
పాతే-లోకభావనః-లోకప్రప్యత్వేన ఏషసర్వేశ్వరః, తిర్యగాదిషు మత్స్యగిషు మధ్యే యే లీలయావతారాః
తేష్యను రహః, లోకాన్ భావయతి, త్రాయతి - సాధుపరిత్రాణ-య మత్స్యగిషువతారం ధత్తే ఇన్ద్రియః.

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయ పయఃపారావార రాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః

శ్రీకైలగురో స్సతేన తచ్చరణకమలపరిచర్య ప్రసాదిత తత్సృక్తినమధిగత

శ్రీభాగవతార్థ హృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖి

తాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్ర చన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవత

వ్యాఖ్యానాయాం ప్రథమస్కంధే ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీవీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమస్కంధే - తృతీయోధ్యాయః భగవదవతారాః

జగ్మహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః ।

సంభూతం షోడశకలం ఆదాలోక సి సృక్షయా ॥

౧

యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః ।

నాభిప్రదామ్బుజా దాసీత్ బ్రహ్మ విశ్వసృజాం పతిః ॥

౨

౧ తదేవం ప్రథమేధ్యాయే ప్రక్షుః క్షుః-ద్విలయేతు స్వప్రసక్తక శ్శక్తిరేనమోష ప్రాప్త్యాత్ గుణదీయ ప్రబంధ ఏవ శ్రోతవ్య ఇతి స్థాపిమ్ అవతార ప్రయోజనం-చోపక్షిప్తమ్ అధఃగవర-వతార విశేష చచ్చరితాని విస్తరేణో పరి వివక్షతా సూతేన భగవతోఽనేకేఽవతారాః స న్తీప్రతిపాద్యతే చృతీయేధ్యాయే జగ్మహే ఇత్యాదినా తత్రాఽవతారాశ్చ ద్వివిధాః. ౧. అనుప్రవేశాఽవతారాః ౨ స్వేన రూపేణాఽవతారాశ్చేతి. అకర్మహేతుత్వాఽవిశేషాత్ ఉభయత్ర అవతార శబ్దప్రయోగఃకృతః. ద్వివిధానపి తాన్ ఏత్తం న దువయోగిచ్యేత ప్రథమం చేరసమిద్రం ప్రసృతిప్రాకృతజాన మేకం, శుద్ధసృష్టమయం పరంచేతి రూపద్వయం భగవతోఽస్తీతి వివక్షన్ పూర్వం ప్రసృతిప్రాకృతాత్మక రూపపరిగ్రహ మాహ. జగ్మహేతి పురుషా-క్షేత్రజ్ఞాః. సృష్టమ్భునిపౌరుషం, చన్త్రిశ్రమిన్యధః ఏకాదశేన్ద్రియ పఞ్చభూతాత్మకాః షోడశ-కలాః, యస్మిన్ చ త్తథా మహదాదిభిఃసంభూతం రూపం అణ్వరాగం సమష్టితత్త్వజాత మిహ రూప శబ్దేన వివక్షితమ్. సముదాయస్యమహదాదిభిఃసమ్మూల్యత్వాత్ మహదాదిభిః సమమ్భుత మిత్యుక్తం. లోక సిసృక్ష-యాజగ్మహే-బ్రహ్మాణ్ణ తద న్తర్వర్తి కార్యజ్ఞానసిగృహయా రూపం జగ్మహే ఇతి అర్థః.

౨ అధస్యాసాధారణంరూపమాహ యస్మైతి ప్రథమస్య యస్మైతి పదస్య యోఽర్థః సతద్వా-ఇతి తచ్చబ్దేనపరామృశ్యతే. ద్వితీయంతు యస్మైతిపదం చతుర్ముఖపరం. చతుర్ముఖ-శరీరాద్ధి దేవమనుష్యాది సృష్టిః పురాణాన్తరేషుదృష్టా. యస్యాఽవయవ సంస్థానైః-యచ్చరీరాఽవయవ పరిణామైః దేవమనుష్యాది విస్తరః-సబ్రహ్మ విశ్వసృజాం-మరీచ్యాదీనాం పతిః యస్యామ్భసి శయానస్యయోగనిద్రాంవితన్వతః, - అని రుద్ధస్య, నాభిప్రదామ్బుజా దాసీత్-రత్ భగవతోరూపం, ఉజ్జితం-నిశుద్ధం, సత్త్వం-శుద్ధసత్త్వమయం-ఇతి శోకద్వయమేకవార్తమ్.

యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితోలోకవిస్తరః ।

తద్వైభవగతోరూపం విశుద్ధంసత్త్వమూర్తితమ్ ॥

౩

పశ్యన్త్యదోరూప మదభ్రవక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాసూదుభుతమ్

సహస్రమూర్ధ శ్రవణాక్షి నాసికం సహస్రమౌళ్యమ్పరకుణ్డలోల్లసత్ ॥

౪

ఏతన్నానావతారాణాం నిదానం వీజమవ్యయమ్

యస్యాంశాంశేన సృజ్యన్తే డేవతిర్యజ్పరాదయః

౫

స ఏవప్రథమందేవః కౌమారంరూపమాస్థితః ।

చచారదుశ్చరం బ్రహ్మబ్రహ్మచర్యమఖణ్డితమ్ ॥

౬

౪ ఏవస్య రూపసృజ్జానో దృశ్యోఽపి, అపరిచ్ఛేద్యోఽపి, సర్వాపతాని నిదానంబునచాపి సృజ్యన్తీతి సార్థ-శ్లోకేన-“యద్వా “జగ్రహ” ఇత్యాది శ్లోకానామేవ మర్థః అజడేఽపి నుప్రవేశేరూపేణ స్వరూపేణ చ ద్వివిధే అవతారే తత్ర ప్రథమస్య దేవాదిష్యను - ప్రవేశరూపత్వాత్ తత్ర వక్తవ్యాం శాఖావాత్, స్వేనరూపేణావతారోపయోగి దివ్యమగ్గ - విగ్రహయోగ ఉచ్యతే. ఆదౌ మహాదాదిభిః లోకసిగ్గుడ యాషోడశకలం, భూతేంద్రియాభిమాని దేవతాశ్రయం, పౌరుషం - సకలం - పురుషమృష్టి, అనిరుద్ధాఖ్యం రూపం, సంభూతం - ఆవిర్భూతం, జగ్రహే - పరిజగ్రహ. యస్యామ్భుసీతి స్ఫుటమ్ । యస్యావయవేతి । యస్య అనిరుద్ధస్య అవ-యవ సంస్థానైః - శరీరభూత ప్రకృత్యేకదేశ - పరిణామైః, లోకవిస్తరః కల్పితః, తస్య భగవతో రూపంతు శుద్ధసత్త్వమయం, ఊర్జితం - ఉత్కృష్ట - మిత్యర్థః ॥౩॥

౫. ౫ శ్లో నీతి అదః ఏవదనిరుద్ధాఖ్యంరూపం, అదభ్ర - చతుషా - అనల్పజ్ఞానేన మనసావశ్యం నై “మనసాతు విశుద్ధేన-దృశ్యతే త్వగ్ర్య యాబుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభి” గిత్వాద్యుక్తరీత్యాద్యోగ-పరిశుద్ధ మనసా పశ్యన్తీత్యర్థః. ప్రచ్ఛేదం సహస్రసంఖ్యాకైః పాదాదిభి ర్దుష్కం, తథా ప్రచ్ఛేదం సహస్ర మూర్ధా - దయోయస్మిన్ - తత్ర శ్రవణం - శ్రోత్రం - సహస్రేణ మౌళిభిః - కిరీటైః, అమ్బురై శ్చగుణ్డ లైశ్చ ఉల్లసత్ ॥ ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం నానావిధానా మవతారాణాం నిదానం - మూలకారణం, బీజం-కృత్సన్ని జగద్బీజభూతం, కృత్సన్ని జగత్సృష్టృ చతుర్మఖోఽప్తిస్థానత్వాదితి భావః, అవ్యయం-అవశయాది వికార రహితం, అనేన అప్రాకృత్యనుక్తమ్ ॥ యోగ్యో యస్య భగవతః అనిరుద్ధస్య, అంశాంశేన - శరీర భూత - చిదచిత్తత్వైక దేశేన దేవాయస్మింజ్యన్తే ॥

౬ స ఏవ-పరమపురుష ఏవ, బ్రహ్మ - చతుర్ముఖాచీరకస్పన్, ప్రథమం, కౌమారం-సనత్కు-మారాది-సర్గం, ఆస్థితః-సనకాదిరూపేణావతీర్ణ భగవద్గః ఖండినం-నిర్విషమ్, బ్రహ్మచర్యం-ఊర్ధ్వరే-స్కతోఽపేతం, భగవదుపాసనం, చచార-చకాగ్ తెనుమారాః ప్రథమావతారరూపాః. ప్రథమమితి విశేషణాత్, ద్వితీయమిచ్ఛన్తరోక్తేశ్చ తథాచతుర్ముఖోఽపిబ్రహ్మరూపభరః. “బ్రహ్మనారాయణాశ్చకః” ఇత్యాదిభిః సృష్ట్యాది-కాలేపదాశ్చకతయాయోగిభిశ్చ న్యవచనాత్. భగవతాశాసకేనచ “అబ్రహ్మస్తమ్భ

ద్వితీయస్తుభవాయాఽస్య రసాతలగతాం మహీమ్ ।

ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశ సౌకరం వపుః ॥

౭

తృతీయ మృషిసర్గోవై దేవర్షిత్వ ముపేత్య సః ।

తన్త్రం సాత్వత మాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మిణాం యతః ॥

౮

తుర్యే ధర్మకలా సర్గే నరనారాయణా వృషీ ।

భూత్వా త్మోపశమోపేత, మకరోద్భుశ్చరంతపః ॥

౯

మృన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినల్లకర్మజనిన సంసార-వశనర్తినః ॥ యతస్తతోనతేధ్యానే ధ్యానినా ముప-కారకాః । అవిద్యాన్తర్గతాస్సరే తేహిసంసారగోచరాః ॥ పశ్చాదుద్భూతబోధాస్తే ధ్యానే నైవోపకారకాః ॥ నై సర్గికోనై వబోధస్తేషామవ్యవ్యత్యోయతః ॥ ఇతి. చదుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినాం అవిద్యా-వేష్టితత్వేన శుభాశ్రయత్వానన్తర్గతాముక్త్వా బద్ధానామేవ సతాం. పశ్చాద్యోగేనోద్భూత బోధానాం స్వస్వరూపా పన్నానాంచ, స్వతశ్శుద్ధి విరహేణ ముముక్షూ సాన్స్వప్స్వ నిషేధాత్, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్యప్రజాపతే” ఇతి శ్రీ జన్మ-రహస్యవచనై కాధ్యాయచ్చ, తదేవంచతుర్ముఖసనకాదయః భగవదను ప్రవేశావతారః ప్రథమశ్చేత్యుత్తంభశ్చ బ్రహ్మచర్యంచచారేత్యవతార ప్రయోజనము క్తమ్ ఏవముత్తర త్రాఽపిద్రష్టవ్యమ్ ॥౬॥

౬. అథ ద్వితీయావతారమాహ ద్వితీయంత్యితి అస్య - జగతః, భవాయ - అభ్యుదయాయ, రసాతల-గతాంమహిం-వృధీవీముద్ధరిష్యన్ యజ్ఞేశో-భగవాన్ ద్వితీయం సౌకరంవపుః-వారాహం ఉపాదత్త-జగృహే॥ వరాహోద్వితీయాఽవతార ఇత్యర్థః. అయంచస్వేనరూపేణైవాఽవతారః, యజ్ఞేశ ఇత్యనేన యజ్ఞారాధ్యక్ష చత్పుల దత్వ-లచ్చరీరకత్వాద్యుక్తే, వపురాదత్త ఇతి వపురాత్ర-వరిగ్రహోక్తే, అన్యభవా యేతికేవలసాధు-పరిత్రాణార్థత్వ సూచనాచ్చ. ॥౭॥

౭. తృతీయమితి తృతీయం వపురుపాదాసం, ఋషినర్గః - ఋషిరూపజన్మేత్యర్థః. తత్రతృతీయేఽవతారే సభగవాన్ దేవర్షిత్వంనారదరూపత్వ మాపద్య

౮. దేవర్షిత్వం నారదరూపత్వమాపద్య, నారదాఖ్యణీవ మమ ప్రవిశ్యేత్త్యర్థః సాత్వశాన్తన్త్రం పశ్చరాత్ర శాస్త్రమాచష్ట-అవోచత్ । ప్రవర్తయా-మానేత్యర్థః । తన్త్రంవిశిష్యే-, యతః తన్త్రాత్, కర్మిణాం నివృత్తిధర్మవతాం, నైష్కర్మ్యం-ప్రవృత్తిధర్మవిరహః, ప్రవృత్తిధర్మాణాం, అకర్తవ్యతాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః.

౯. తుర్యిణి ధర్మకలాసర్గే ధర్మాత్పేతుః, కలాసర్గే దేహజన్మరూపే తుర్యేచతుర్థాఽపి తారే, నరనారాయణావృషీ, భూత్వా, అత్మోపశమః ఇంద్రియ నిగ్రహః తేనోపేతం,దుశ్చరం-ఇతరైశ్చాతు మశక్యం, తపశ్చకార

పశ్చిమఃకపిలో నామ, సిద్ధేశః కాల విప్లవమ్ ।

ప్రోవాచా ఒసురయే సాంఖ్యం, తత్త్వగ్రామ వి నిర్ణయమ్ ॥ ౧౦

షష్ఠ మత్రే రపత్యత్వం, వృతః ప్రాప్తో ఒనసూయయా ।

అన్వీక్షికీ మలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యః ఊచివాన్ ॥ ౧౧

తత స్సప్తమ అకూత్యాం, రుచే ర్యజ్ఞో ఒభ్యజాయత ।

స యామాద్యై స్సురగణైః, ఓపా త్స్వామ్యంభువా న్తరమ్ ॥ ౧౨

అష్టమే మేరుదేవ్యాంతు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః ।

దర్శయన్ వర్త్య ధీరాణాం నర్వాశ్రమ సమస్కృతమ్ ॥ ౧౩

ఋషిభి ర్యాచితోభేజే, నవమం-పార్థవం వపుః ।

దుగ్ధే మా ఓషధీ ర్విప్రా, నైనా యం స ఉశత్తమః ॥ ౧౪

౧౦. పశ్చిమ ఇతి పశ్చిమోఽనతారః, కపిలోనామ - కపిలాఖ్యః, సిద్ధానాం - ఆస్మియా ధాత్యాన సుసంధాన యోగేన సిద్ధానాం, స్వస్వరూపా ఒపన్నానామీశః, కాలేన - ప్రవర్తయిత్వరహితం కాలేన, విప్లవం - తిరోహితం సాంఖ్యం, కథంభూతం, తత్త్వానాం - ప్రకృతి మహదాదీనాం గ్రామ్యా కలాపస్య, వినిర్ణయో-యాధ్యాత్మ్య నిర్ణయో యస్మాత్ప్రధాభూతం, ఆసురయే ప్రోవాచ ఆసురిర్నామ సిద్ధేమ ప్రధానస్తస్యై.

౧౧. షష్ఠమితి॥ అత్రేః - ప్రజాపతేః - అపర్యవ్యం, వృతః - “మమ పుత్రోభవేద్య”త్రిణా వృత ఇన్ద్రభ్యః, అనసూయయా అత్రేర్భార్యయా ప్రాప్తః, అస్యాః, పుత్రో - అత్తాగ్రీయాభ్యోభూత్వేతన్ద్రభ్యః ఆలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యం, అన్వీక్షికీం, అధ్యాత్మ విద్యాం, ఊచివాన్, అంఘ్రికీచివాన్ - సంపత్తం అన తారం విద్యాత్ ॥ ఇతియత్తచ్ఛక్తాధ్యాహరణానన్వయః. ఉష్ణం-ఉష్ణరూపమిహివా.

౧౨. తత ఇతి సప్తమేవతారే, రుచేస్తద్భార్యా యా మాకూత్యాం, పృజాయత సచయజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః సః-యజ్ఞః, యామ - ఆద్యోయేషాం తై స్సురగణై స్సహ, స్వామ్యంభువ మన్వన్తరమ్-అపాత్ - పాలయామాన.

౧౩. ఉష్ణమేవతారే ఉరుక్రమో - భగవాన్ । నాభేః - స్వామ్యంభువ-మనుషాత్రస్య, భార్యా-యాం-మేరుదేవ్యాం, జాతః, సచఋషభాఖ్యః, ధీరాణాం-యోగీశ్వరాణాం, వర్త్య-అనుష్ఠేయం-ధర్మ మార్గం, దర్శయన్-దర్శయితుం, జాతఇత్యర్థః । వర్త్య విశిష్ట సర్వైరాశ్రమైః-అశ్రమస్తైః, సమస్కృతం-పూజితం, అశ్రమధర్మవర్త్యభ్యః ఉత్కృష్టమితిభావః.

౧౪. ఋషిభిరీతి హుంకారై ర్వేనం, హరవద్భిః, ఋషిభిర్యాచితో, జగత్పాలనార్థం యాచితో భగవాన్, నవమం-పార్థవం-పుత్రోస్సమృద్ధి, వపుః-భేజేప్రాప్తః, అంశేనాఒనుప్రవిష్టః, పృథ్యాఖ్యజీవాఒను

రూపం స జగృహే మాత్స్యం, చాక్షుషాంతర సంప్లవే ।

నావ్యారోప్య మహీమయా, మపా ద్వైవస్వతం మనుమ్ ॥

౧౫

సురాసురాణా ముదధిం, మథ్నతాం మన్థనాచలమ్ ।

దద్రే కమతరూపేణ, పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః ॥

౧౬

ధాన్వంతరం ద్వాదశమం త్రయోదశమ మేవచ ।

అపాయయ త్సురా నన్యాన్, మోహిన్యా మోహయన్ త్రియా ॥

౧౭

చతుర్దశం నారసింహం బిభ్ర దైత్యేన్ద్ర మూర్జితమ్ ।

దదార కరజై రూరా వేరకాన్ కటకృ ద్యథా ॥

౧౮

పంచదశం వామనకం, కృత్వాగా దధ్వరం బలేః ।

పదత్రయం యాచమానః, ప్రత్యాదిత్సప్తివిష్టపమ్ ॥

౧౯

ప్రవేశేన, పృథురూపేణ-అవతీర్ణితత్వం హేవిప్రాః. ఇమాంపుధిలీం గోరూపం ధృతవతీమ్, ఓషధిః దుగ్ధ-దుదోహ అడభావఆర్హః యతోఽదుగ్ధ తేన కారణేన, సప్యధు రుశత్రుమః సర్వేషామ పీష్టప్రమో బభూవ.

౧౫. రూపమితి చాక్షుషాంతరం - చాక్షుషమన్వంతరం, శత్రుయన్సంప్రళయః తస్మిన్సభగవాన్ మాన్యైందశమంరూపంజగృహే అవతారప్రయోజనమాహ ॥నాపితి॥ వైవస్వతంమనుం - వైవస్వతమను రూపేణజనిత్యమాణం సర్వప్రపంచం, మహీమయ్యాం పృథ్వీరూపాయాంనావి, ఆరోప్య, అపాత్-రచన

౧౬. ఏకాదశేత్వివతారే విభుఃసభావాన్, సురాసురాణాం ఉదధిం, అమృతాదర్థం మథ్నతాం - తాం, కమతరూపేణ-కూర్మరూపేణ, పృష్ఠే, మన్థరాఖ్య మచలం, దద్రే-ధృశవాన్.

౧౭. ద్వాదశమంవపుస్త దాన్వంతరం - ధన్వంతర్యాఖ్యజీవాను ప్రవేశరూపమిత్యర్థః త్రయోదశమంరూపస్త, య నోహిన్యాఖ్యాయా, అన్యాన్, అసురాన్ మోహయన్, సురాన్ అమృత మపాయయత్ తదేన మోహినిరూపం త్రయోదశమ మిత్యర్థః.

౧౮. నారసింహం చతుర్దశం రూపంచిత్రత్, ఊర్జితం - బలిష్ఠం, దైత్యేన్ద్రం, హిరణ్య-కళింబు నడసి, కరజైర్నఖైః, దదార యథా - కటకృత్ ఏరకాన్ - తదర్థ-తృణవిశేషాన్, విదారయతి-తదవృత్.

౧౯. వామనకం వామనాఖ్యం, పంచదశం, వపుః కృత్వా, బలేరధ్వరం - యజ్ఞ-వాటం, అగోత్-జగామ ప్రయోజనమాహ త్రివిష్టపంప్రత్యాదిత్సుః-అహృత్య ఇద్దోయ దాతు మిచ్ఛుః, పదత్రయం-పదత్రయవ్యాజేన త్రిలోకిం, యాచమానః యాచిష్యమాణః, అధ్వరమగాదత్యన్వయః.

అవతారే షోడశమే, పశ్య స్పృహ్యద్రుహో నృపాన్ ।

త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో, నిఃక్షత్రా మకరో నృహీమ్ ॥ ౨౦

తత స్సప్తదశే జాతః, సత్యవత్సాం పరాశరాత్ ।

చక్రే వేదతరో శ్శాఖా, దృష్ట్వా పుంసో లల్పమేధసః ॥ ౨౧

నరదేవత్వ మాపన్న, స్ఫురకార్య చిక్కిర్షయా ।

సముద్ర నిగ్రహాదీని, చక్రే వీర్యాణ్య నేకశః ॥ ౨౨

ఏకోనవింశే, వింశతిమే, వృష్టిమ ప్రాప్య జన్మనీ ।

రామకృష్ణావితిభువో, భగవా నహర ద్భరమ్ ॥ ౨౩

తతఃకలౌ సంప్రవృత్తే సమ్మోహాయ సురద్విషామ్ ।

బుద్ధిో నామ్నా జినసుతః, కీకలేషు భవిష్యతి ॥ ౨౪

౨౦. షోడశవేత్సవతారే భాగవరామాఖ్యే నృపాన్ కార్తవీర్యాదీన్, బ్రహ్మద్రుహఃబ్రహ్మ కుల శ్రోహకాన్, పశ్యన్, కుపితః, త్రిస్సప్తకృత్వః-ఏకవింశతివారం మహిం నిఃక్షత్రాం-క్షత్రబీజ రహితామ్ అకరోత్.

౨౧ తతస్సప్తదశవతారే పరాశరా త్సత్యవత్సాం జాతో, బావరాయణ ఇతి ప్రసిద్ధః, అల్పమే-ధసః - కృత్స్న వేద తదర్థాఽవగమోప యుక్త బుద్ధి శూన్యాన్ పుంసః పురుషాన్, దృష్ట్వా వేద ఏవతరుః, తస్యశాఖాశ్చక్రే ఋగజుస్సామాది - భేదేన తదవాదర భేదేనచ విభక్తవానిశ్శర్ధః.

౨౨. అతఃపరం, అష్టాదశవతార ఇత్యర్ధః, సురకార్యం రాక్షస వధరూపం, కర్తృమిచ్చయా, నరదేవత్వం క్షత్రియత్వం ప్రాప్తః, శ్రీరామరూపేణాఽవతీర్ణ ఇత్యర్ధః సముద్రనియామకోనిగ్రహ ఆదిర్యే పాంతాని వీర్యాణి కర్మాణి చక్రే.

౨౩. ఏకోనవింశే వింశతిమే ఽవతారే, భగవాన్ వృష్టిమ - యాదవేషు, రామ - కృష్ణావితి జన్మనీ, రామః - బలరామః, కృష్ణశ్చేతి, ద్వేజన్మనీ - ప్రాదుర్భావరూపే, ప్రాప్యభువో భార మహరత్. రామ స్త్యేకోనవింశః, కృష్ణస్తు వింశతితమో ఽవతార ఇత్యర్ధః.

౨౪ తతః కలాయుగే సంప్రవృత్తేనతి, సురద్విషాం ఆర్హతానాం, అమరాణాం వా సమో హర్షం, భగవాన్, కీకలేషు దేశేషు, జినసుతోభవిష్యతి నామ్నాబుద్ధ ఇతి ప్రసిద్ధః అయ మేకవింశోప-తారః.

అథాఽసౌ యుగసంధ్యాయాం, దన్యుప్రాచ్యేషు రాజసు ।

జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్మి ర్జగత్పతిః ॥

౨౫

అవతారా హ్యసంఖ్యాతా, హరేస్సత్వనిధే ద్విజాః ।

యథా ఽవిదాసినిః కుల్యా స్సరస స్ఫు సహస్రశః ॥

౨౬

ఋషయః పితరో దేవా మను పుత్రా మహాజనః ।

కలా స్సర్వే హరే రేవ సప్రజా పతయ స్తథా ॥

౨౭

ఏతే చాంశ కలాః పుంసః, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్ ।

ఇన్ద్రాగ్రి వ్యాకులం లోకం మృడయన్తి యుగేయుగే ॥

౨౮

౨౫ అథాఽసౌజగత్పతిః భగవాన్, యుగయోః చ లిప్త్యం యుగయోః, సంధ్యాయాం సంధౌ, రాజసు దన్యుప్రాచ్యేషు, చోరప్రాచ్యేషు కేవలాఽధర్మ బహులేషు సత్పు తద్వ్యథార్థం, విష్ణుయశసోజనితా విష్ణుయశసః పుత్రరూపేణాఽవతరిష్యతి స చ నామ్నా కల్మిరితి ప్రసేష్యతి.

౨౬ దిక్షాత్ర మేత ద్దర్శితమి త్యభిప్రాచ్యేణాహ అవతారాఽఽతి హెద్విజాః, సత్త్వనిధేః-శుద్ధ సత్త్వమూర్తే ర్భగవతో నిరుద్ధా దేతేఽవతారా, అన్యేఽప్య సంఖ్యేయాః స్యుః-ప్రవర్తంతే, యథాఽ విదాసినిఽశోష్యాత్ సరసః, సహస్రశః కుల్యాః స్యుః సృష్టంతే తద్వత్, కుల్యాః ముద్రనద్యః.

౨౭ కే త ఇత్యుచ ఆహ॥ ఇతి ఋషయో-మన్త్రిప్రప్తాః, పసిష్ఠాదయః, మనునయః-కేవలస్వాత్మ-పరమాత్మయాథాశ్చ్యమననశీలాః, శుకాదయః, దేవాః-ఇన్ద్రాగ్రిదయః, మనుపుత్రాః - ప్రియవ్రతాదయః, మహాజనః-మహాప్రభావాః, సప్రజాపతయః, దక్షాదిభి ససహ తాః ప్రజాపత శ్చేత్యర్థః త ఏతే సర్వే, హరే రేవకలాఃస్మృతాః, భగవదంశేనైవ సంభూతా ఇత్యర్థః తథా చోక్తంభగవతా “యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జిత మేవ త త్తదేవాఽవగచ్ఛత్వం మమ తేజోం సంభవమ్” ఇతి.

౨౮ ఏతద్వచనాఽర్థమేవాహ ఏత ఇతి త ఏతే సర్వే ఋషిప్రభృతయ స్తుపుంసోఽనిరుద్ధాఖ్యస్య, అంశకలాః-అంశాంశసంభూతాః, “కృష్ణస్తు-భగవాన్ స్వయమ్”మితి శ్రీ కృష్ణస్యపూర్ణాఽవతారత్వ ముక్తమ్ ఉదాహృతభగవద్గీతావచనేన, విభూత్యాదిమతాం-జంతూనాం, మమత్వేననిర్దిష్టస్య శ్రీ కృష్ణస్యతేజోంశసంభ వత్వం, శ్రీకృష్ణస్య తు పూర్ణత్వం చావగతమ్ అత్రాఽపి భగవానిత్యనేనకృష్ణస్య పూర్ణపాదుణ్యవ త్వమవగతం, యద్వా అత్ర, ఏత ఇత్యనేన పూర్వోక్తేషు హిరణ్యగర్భననకాదిషు, కేషాంచిత్, వరాహనారాయణ, మత్స్య కూర్మ, మోహినీ-నృసింహ, వామన, శ్రీరామాఽవతారాణాం, పూర్ణానాం స్తత్వేఽపి, చృత్రిన్ద్రాయేన, సర్వేఽపి అవతారాః పరామృశ్యంతే తత్ర పూర్ణత్వంనామ, పాదుణ్య పూర్ణస్వేనరూపేణ సాక్షాత్ పాదుణ్య పూర్ణస్య భగవతః, కేనాప్రైశ్యవర్త్య వీర్యాదిగుణలేశన, జీవద్వారాఽవిరూపితేన, విశిష్టయా సంజాతత్వం అవతీర్ణత్వమేవ అంశాంశ సం భూతత్వం నామ త త్త జ్ఞీవాఽస్తరాత్మ శయా ఽవస్థి తస్య నిరంశస్య బ్రహ్మ-

జన్మగుహ్యం భగవతోః యపిత త్రప్తయతో సరః ।

సాయంప్రాత గృణన్ భక్త్యా, దుఃఖగ్రామా ద్విముచ్యతే ॥

౨౯

ఏతద్రూపం భగవతో, హ్యరూపస్య చిదాత్మసః ।

మాయాగుణై ర్విరచితం, మహదాదిభి రాత్మని ॥

౩౦

యథా నభసి మేఘాఘో, రేణుర్వా పార్థివోనిలే ।

ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వ, మారోపిత మబుద్ధిభిః ॥

౩౧

స్వరూపస్య, ఏకదేవ - భేదే నానిర్భావానుభవాత్ సను ధర్మస్వరూపైకదేశవాచినోఽనుభవస్య రథం గుణవరగ్యమితిచేన్న, అపృథక్స్వనిశేషాస్యావ్యంత చబ్దవాచ్యత్వాత్, నిశ్చిత్తనస్త్వేన దేశ్యనస్త్వేన, అంశవచః - ప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్ విశిష్టవస్త్వేన - దేశ్యం చ - విశేషణ విశేష్యయోరేవ దేశనయో స్వయోగ పృథగిశిష్టం వరాహోద్యవతారాణాం పూర్ణత్వంతు నిర్వృత్పరాణాదిభ్య ఏవా న్నిర్వృత్తమ్ ॥ సర్వాజనానాం ధాగణం ప్రయోజనముపసంహరతి ఇద్దోశి ఇన్ద్రో రిభిః, అసురాదిభిః, వాల్మీకిం - ఉపద్రుపిం, లోకం, యుగేయుగే - ప్రతియుగం, మృగయన్తి - సుఖయన్తి

౨౯. అవతారకీర్తనాది ఫలమాహ జన్మగుహ్యమితి యః ఉచ్ఛిన్నరో, ఘోరపాప ముజ్జన్మగుహ్యం అవతార రహస్యం, సాయంప్రాతః, సమాహితచిత్తో, భక్త్యా గృణన్ కీర్తయన్, దుఃఖఘాతాద్విముచ్యతే సంసారా న్ముక్తోభవతీశ్యర్థః జన్మగుహ్యమిచ్ఛయేన, జన్మ నజీవజన్మవ త్కర్మమూలమ్ అపితు స్వ సంకల్ప-మూల మిచ్ఛభిప్రేనమ్.

౩౦ ఏదేవదర్శయితుం, రూపప్రసక్తో నకేవలమవత్తీర్ణమేవ, రామకృష్ణాద్యాఖ్యం భగవతో రూపమ్ అ పితువర్ష్యశ్యమానం ప్రవృత్తిగుణవైషమ్య మహదాదికృత జగదపి ప్రద్రూపమిత్యాహ పూద్రూప మితి చిదాత్మనః జ్ఞానస్వరూపస్య, అపవ, అరూపస్య అమూర్తస్వరూపస్య, భగవతః, మాయా గుణైః, గుణ పరిణామరూపైః మహదాదిభిః, ఆత్మని ఆధారభూతే, స్వస్మిన్, ఏకత్ పరిచ్ఛేద్యమానం, జగదావృణం, రూపంవిరచితం ఆత్మనీకృతేన, రూపశబ్దేనచ జగతో భగవ ద్రూపాద్విముపపాదితమ్ శరీరస్యా లక్షణనా ధాగ్యత్వ నియమాత్

౩౧. ఏవం జగదన్తర్గత దేవమనుష్యాది శరీరస్యాప్రి భగవద్రూపత్వేనతి, జీవానాం కేవలందేవో హం, మనుషాఽహం ఇత్యభిమానోద్రిమ ఏవేత్యాహ “యథేతి” యథామేషు సమూహః, నభసి యథాశే, అబుద్ధిభిః ఆకాశయాధాత్మావిద్భిః ఆరోపితాః, యథావా, పృథివ్యాస్పంబంధీరేణుః ధూళిః, అనిలే, సద్యా ధాత్మావిద్భిః, ఆరోపితః, ఏవం, అబుద్ధిభిః, ప్రసక్తగార్త గూధాత్మావిద్భిః, ద్రష్టరి జీవే, దృశ్యత్వ మారోపితం, దేవాదిశరీరజాత, మహంమమాఽభిమానవిషయత్వేన ఆరోపిత మిత్యర్థః. అహం దేవాదిశరీర, మాత్మనస్స్వరూపమితిభావః యద్యపిదేవాది శరీరస్య నరభిమానిజీవేన, ధార్యత్వాత్, తంప్రతిరూపత్వ-ఘట్టేన తథాఽపి “యత్యత్మనితిష్ఠన్ యన్యాత్మా శరీరం” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా జీవస్యాఽపి పరమపురుష

అతఃపరం యదవ్యక్తం, మహ్మాథ గుణ బృంహితమ్ ।

అదృష్టాఽశ్రుత వస్తుత్వాత్, స జీవోయః పునర్భవః ॥

౩౨

యత్రేమే సదసద్రూపే, ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా ।

అవిద్యయా ఽఽత్మని కృతే, ఇతి తద్రూపా దర్శనమ్॥

౩౩

ధార్యత్వాత్, ముఖ్యధారణం గర్భత మనీయం ప్రత్యేక-దేహా వ్యతీతజారం, ముఖ్యంయూపం దేహాగ్రహణం
రుభయోరపి పరమపురుషధార్యత్వాత్, సదసయూపం - ప్రసిద్ధిం సదయోరబ్రహ్మస్థితివిజ్ఞానంప్రకృతా
వాత్మాఽభిమానః, స్వాసంత్యగ్భిమానః, దేహాగ్రహణగతై స్తద్ధార్య త్యాభిమానశ్చాఽబుద్ధికృత ఇత్యభి-
ప్రాయః.

౩౨. సమస్తకర్మధర్మస్తస్మిన్నారో విరశేత్ సజీవః స్వేచ్ఛాత్రాహ అతఃపరం అయః-అచిదాత్మక
దృశ్య ప్రపశ్నా, రూపం-గౌడణం తత్త్వం, సజీవః సర్వమేవాస్తియతుం, విశేషి । అవ్యక్తం-బాహ్య
ద్వియైర్దృష్టుమశక్యం, కుంభకృతేషామయం పాతుః “అదృష్టాఽశ్రుతవస్తుత్వాత్” ఇతి । సప్రసాదమాహ-
“అహ్మాథగుణ బృంహితమ్” మితి । పూర్వైః-బహుధావిధైః గుణైః, బృంహం-స్థూలీకృతం, యగ్నశపతి,
తదహ్మాథగుణబృంహితమ్ । అనేనా ఽచిదావృత్తిః । కారణశాయామస్థుం మచేరం, కార్యరశా
యాంసి, పూర్వైః-గుణైః, సత్త్వాదిభిశ్చాన్వితం, స్థూలీభవతి, సదధేర్వర్ధః । అరవీవాఽవృష్టాఽశ్రుత
వస్తుత్వం । తదన్యార్థే నశ్ । తత్రదృష్టం, కార్యావస్థం అచిద్రోవృత్తం, శ్రుతంతు కారణాఽవస్థమ్ । “అచే-
తనా పరాధావ నిత్యానతత విద్రూ” ఇత్యాది శాస్త్రై శ్చుం । విద్యయ విలక్షణవస్తుత్వాత్, అవ్యక్తం,
“అవ్యక్తోయ మ చిన్తోయ మ వికారోయ ముచ్యతే” ఇతిహి గగవతాగీయతే । ఏవం భూతం యదవ్యక్తం,
సజీవః, యః పునర్భవః, ప్రకృతి సజ్గత్ పునః పునః స్వస్థభాగిన్యధః, యత్పునరిపారే-యతో-యస్సంబన్ధాత్,
పునర్భవః, నతః పరమిత్యన్వయః.

౩౩. తస్మి కేనోపాయేన, ప్రకృతి సజ్గమూలక పునర్భవస్య నివృత్తిః కీదృశం వానివృత్త పునర్భ
వం జీసస్వరూప మివ్యక్తాహ యత్రేతి ద్వైతామ్ సదసచ్చబ్దాకాన్యకారణవతో । “అసద్వా ఇమగ్ర
ఆసీత్-తతోవై సదజాయత” ఇతిప్రయోగాత్ । కారణాఽవస్థాచ-ప్రళయశా, తతశ్చాయమర్థః యత్రా
త్మని ఇమే, అచిదగ్రతే సదసద్రూపే, ఉత్పత్తివినాశావిత్వర్థః, అవిద్యయా-అజ్ఞానేన, ఆద్యనికృతే-ఆరోపితేచ
తస్మిన్నాత్మని, స్వసంవిదా-స్వశరీరక పరమాత్మవిషయ సమ్యజ్ఞానేన, ప్రతిషిద్ధే-నివృత్తే భవతః, అనేన స్వసం-
విదేవ పునర్భవ నివృత్తి పాతు రితి దర్శితమ్ । ఇతి శబ్దః ప్రకారవాచీ, ఇతి-ఏవం విధం-స్వసంవిన్ని వృత్తోత్పత్తి
వినాశవిత్వర్థః । అత ఏవ దర్శనం, జ్ఞానం-ప్రకృతి సజ్గవియుక్తం, కేవలవిశుద్ధ జీవాగ్రా స్వరూపజ్ఞానం,
యత్, తత్-బ్రహ్మ, గుణతోబృహత్త్వాత్ । బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం, ముక్తాత్మస్వరూపం, “బ్రహ్మభూయాయ
కల్పతే । బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాఽహం” ఇతి ముక్తాత్మ స్వపీ బ్రహ్మశబ్ద ప్రయోగో దృశ్యతే.

య ద్యేషో పరతా దేవీ. మాయా వై శారదీ మతిః ।

సమృన్న ఏవేతి విదుః, మహిమ్ని స్వే మహీయతే ॥

౩౪

ఏవ జన్మావికర్మాణి, హ్యకర్తు రజనస్య చ ।

వర్ణయన్తి స్మ కవయో, వేదగుహ్యోని హృత్పతేః ॥

౩౫

౩౪. యదీతి యది-యదా ఏమావై శారదీ - మహాదాదికార్యముఖేన వినిలతా - ఏనామాయా, గన్మూలామతిః-అభిమతిః, దేహాత్మాభిమానాది - రూపాచ, ఉనరతాభవతి - నిన్మృత్యాభవతి । ఉనరతిగ్రహ సంబంధవిరహః, “నిత్యాననన విప్రయా, గౌరవాద్యస్తవతి”తి మాయాశబ్ద దాద్యాయాః ప్రసిద్ధిః, నిత్య త్వావగమేన, వివాశాయోగాత్, ఏవేన్మృత్యుదేత్యాదిః, ఏదైవ, సమృన్నే-సరిమృత్ । ప్రాప్త్యాభివృద్ధే, స్వే-స్వయే, మహిమ్ని-గుణాభిరూపే, ముక్తైశ్వర్యాభిరేమసిమ్ని, మహిమ్నః-సమయః-పుంసః, మహ శబ్దాదాచార-కర్మజ్ఞాత్ కర్మణ్యాప్తవేదం । స్థానీయమహిమలభ్యాపేతునా, ఏవ మహిమ్నః-హాసిభిః, బహు మతో భవతీతివిదుః, ముక్తాత్మ స్వరూపయాథాన్యపిదః । యదాద్వా । సమృన్న ఇతి ప్రథమా స్థాన యాచ్ఛేదః స్వేమహిమ్ని-ముక్తైశ్వర్యే సమృన్నః, ఏలలభ్యా మహీయతే, ఇతి నిరవశేషత్వేన ప్రసిద్ధి సమృద్ధతత్తార్థ నివృత్తౌ, ఆవిరూఢగుణాప్తకయుక్తః, పరబ్రహ్మైకమనభవన్, పరమహ్యోమ నివాపిభిః, బహుమతో వత్తిష్ఠత ఇత్యర్థః । అపహతిపాపృత్వాఽఽది గుణాప్తరూప - మహిమ్నిః, “ప్రకాశ్యస్తేనజన్మన్తే” ఇత్యాదికాస్తే) భ్యః, పాపాధావికత్వాఽవగమాత్ స్వేమహిమ్ని త్యుక్తమ్.

౩౫. ఏవం ప్రసక్తానం ప్రసక్తగ్రయా జీవస్వరూపం కథిణం, అథవరమ స్రస్తుతస్య భగవజ్జన్మనో జీవజన్మ విలక్షణత్వమాహ ఏవమితి అజన్మ-జీవవత్కర్మా-యత్త జననరహిణ్య, అకర్తుః-గద్వదేవపుణ్య పాపాత్మక కర్మరహితస్య, హృత్పతేః-హృదయకమలమధ్యైవస్థానేన, పాతి-సర్వాణి భూతాని నియమ యతీతి వ్యుత్పత్తిః. తస్య సర్వాస్తర్యాభిర్యో భగవదః, ఏవముక్తవిధాని జన్మాని కర్మాణి, కవయః-వేద గుహ్యోని వర్ణయన్తి । కవయో-జ్ఞానాధికాః, “సముపేచ్ఛిన్తయన్ కనిః” ఇతి ప్రయోగాత్ । వేద గుహ్యోని-వేదరహస్యానివర్ణయన్తి “అజాయమానోబహుధా విజాయతే - తస్యధీరాఃపరిజానన్తియోని ” మిత్యాదిక్చి వేదః, తాత్పర్యవృత్త్యా, విషయవిభాగ ప్రసర్గనపూర్వకం, యాదృశానిభావయతి తా దృశాని వర్ణయన్తి । తత్రహి “అజాయమాన” ఇశ్యనేన జీవస్యయా కర్మాయత్తోత్పత్తిః, సేశ్వరస్య ప్రతి పిద్యతే, “బహుధావిజాయత” ఇశ్యనేన, అకర్మాయత్తా స్వసంకల్ప - మూలాచోగృహ్యైబోధ్యతే । “సహింస్యాద్భూతాని పశుమాలభే”త్యాదివత్, విధినిషేధరూర్భిన్న విషయత్వావశ్యంభావాత్ । తయో రేక విషయత్వే, పూర్వోత్తరవ్యాపారాఽవతేః । ఏవ ముత్సర్గావపవాద-సామాన్య విశేషన్యాయాధిభిః నిర్ణేతవ్యమిమ మర్గం కవయ ఏవ జానన్తీ త్యభిప్రాయేణోక్తం “శస్యధీరాః పరిజానన్తియోనిమితి । తస్య-ప్రస్తుతస్య, భగవతో, యోనిం అధిషేయం శరీరం,ధీరాః పరిజానన్తి-అకర్మాఽఽయత్తస్వే వ్యోపాత్తత్వాఽ-జహత్స్విభావత్వాదిరూపేణ, ధీరా ఏవ జానన్తీత్యర్థః, “అకర్తుః కర్మాణివేదగుహ్యోని” ఇత్యనేన, కర్మవిధి-నిషేధవాదిన్యోః, “నిష్క్రియం నిష్కలం,యస్యచై తత్కర్మసవై వేదికవ్యః” ఇత్యాది శ్రుత్యోరపి, కవిభిర్నిర్ణే

సవా ఇదం విశ్వమహోసలీలః. సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జతేఽస్మిన్ ।

భూతేషుచాన్తర్హిత ఆత్మత స్త్రీః, పాద్యర్థికం జిప్రుతి షడ్గుణేశః ॥

౩౬

నచాస్య కశ్చిన్ని పుణేనదాతు, రవై తిజ స్తుః కుమనీష ఊతీః।

నామానిరూపాణి మనోవచోభిః వితన్వతోనటచర్యామివాఽజ్ఞః।

౩౭

౩౬ వ్యో విషయవిభాగోఽస్మి ఇతి సూచితమ్ । ఇదం సగుణ-నిర్గుణ, సశరీరాశరీర, వికారాఽవికార, జీవ బ్రహ్మభేదాభేద, శ్రుతివిషయ విభాగస్యాఽమృతపలదణమ్ । ఏకంచ జన్మకర్మగుణ శరీర వికారభవప్రతి- పాకానాం, వేదాన్తవాక్యానాం, తత్ప్రతిషేధవరైర్వాక్యైః పాద్యర్థ్యం మృషా-వాదిభిరుక్తమనాదరణీ యమితి భావః । తథాచోక్తం వాత్సేన్యర్థవచగురుభిః, “యస్మిన్మాణో గుణశరీర వికారభేద కర్మాఽఽది గోచరవిధిః ప్రతిషేధవాచః । అనోఽన్యభిన్న విషయానవిరోధగంధ మర్హన్తివన్నవిధయః ప్రతిషేధభా- ధ్యాః ఇతి ॥ “అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యేనీ” శ్లోనేన భగవచ్ఛేష్టితాని, జగద్వ్యాపారాది రూపాణి జీవచ్ఛేష్టిత సజాతీయతయా చిన్తయితుమశక్యాని, కిన్తుగద్యైజాత్యేన వేదాదేవాఽవగస్తవ్యాని । తద్దేవచ కవిభిరపివర్ణ్యస్త ఇతిచోక్తమ్ । కవయోనర్ణయ నీత్యనేన, కవీనాం భగవజ్జన్మ కర్మయాధాత్మ్యవేదనా - మూలకపద్యర్థయితృత్వోక్త్యాకు బుద్ధీనాం, భగవజ్జన్మ కర్మాదియాధాత్మ్యాఽవేదిత్యంచ సూచితమ్.

౩౭ తదేవోపపాదయితుం తావత్, భగవతస్తచ్ఛేష్టితస్య, జీవచ్ఛేష్టితాభ్యాం, వైజాత్యందర్శ యతి, సవా ఇతి సవై భగవాన్, అమోఘలీలః, అమోఘా అవిఠా లీలాయస్యః ఇదం పరిదృశ్యమానం చిదచిదాస్మకం జగత్ సృజతి, అవతి-రక్షతి, అత్తి-సంహరతి, సచాఽస్మిన్ జగతి సజ్జతేచ । లీలాశబ్దేన జగ ద్వాప్తపారస్య లీలాత్వముక్తమ్ । అనేనప్రాచీనకర్మవాసనాఽనుగుణ, ప్రవృత్తబుద్ధ్యనుగుణ కేనల సుఖ దుఃఖాద్యర్థ జీవకర్మవ్యాప్తుత్తిః । అమోఘపదేన లీలాయానిర్విఘ్న సమాప్తింవరతాఽపి, అనేకాఽన్తరా యోపహా జీవకర్మవైజాత్యముక్తమ్ సముదాయేనజీవవైజాత్యం, “విన్యం సృజామహ్యత్” శ్లోనేనసగ్గాది కర్మణః, కర్మస్య జగద్విషయకత్వోక్త్యాఽసంబంధ మవగతం । అనేనాఽన్యత్వి జీవకర్మవ్యాప్తుత్తిః అస్మిన్న సజ్జత ఇతి సజ్జనిషేధేన, సజ్జపాతుకరాగద్వేషాదిరాహిత్యంబంధం, తేనచ వైపర్యయైర్బృహద్యాఽభావః, ఏవంజీవవ్యాప్తుత్తిః । క్షిప్రభూతేషు-చిదచిదాస్మకేషు “సహింస్యామ్యాతానీ” త్యాదావపి, అప్రభూత శబ్దోఽచేతన సంస్కృప్తచేతనవాచీ, అన్తర్హితః-అన్తరాత్మ్యాఽవస్థితోఽపి, భూతైః విజ్ఞాన ఇంద్రియైః, జీవస్త్వ నుమాపకైర్గత్యైః విజ్ఞాయత ఇతి సతో వ్యాప్తుత్తిః, అన్తఃస్త్రీః, స్వఃస్త్రీః, దీపస్తుకాలకన్త్యైర్వాది పునస్త్రీః షడ్గుణేశః-జ్ఞానశక్తి బలైశ్చసప్తవిధైః పంచాంగుచానామీః, అధిగతీః, ఆగ్రయ ఇతియా వత్ । దీపస్తుగద్విపరీతగుణాశ్రయః । పాద్యర్థికమ్ పడిన్ద్రియవేద్యం శబ్దాదిం, శుక్లైః, తేనలీలాంసమను భవతి । జీవస్తు, సుఖ్యుతి, దుఃఖ్యుతి, హుమ్యుతి, చేతిభావః

౩౮. నేతి యర ఏవ, మతపవ, అస్యమనసా - సజ్జత్యేన, వచోభిః-వేదాన్తపై శ్చ । నామాని దేవమనుష్యాదినామాని, రూపాణి-దేవాదిరూపాణిచ, సటచర్యామివ, విగన్వతః-వివధతః, ధాతుః-ఈశ్వ రస్య, ఊతీః - గతీః, అవతేర్గతిశ్చాఽర్థః పదవీ - ప్రకారానికీయావత్ । నిపుణేన - భావప్రధానోనిరేశః,

నవేదధాతుః పదవీంపరస్య, దురన్త వీర్యస్యరథాజ్ఞపాణేః ।

యోఽమాయయాసన్త తయాఽనువృత్త్యా, భజేతతత్పాద సరోజగన్ధమ్ ౩౮

అధేహ ధన్యా భగవన్త ఇత్థం యద్వా సుదేవే లభిల లోకనాథే ।

కుర్వన్తి సర్వాత్మక మాత్మ భావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః ॥ ౩౯

నై పుణ్యేనాఽవిజన్తుః-నాఽవైతి-నాఽవ సచ్చతి. అనుకౌహతుంపదన్ జన్తుం విశిష్టమితి-పశుమి
బుద్ధిర్బుద్ధ్యశక్తిదివిషయాఽన్తబుద్ధిః, అక్షః-అపంపసూఽభిమానాభ్యాంసావ్యస్త పరమసత్త్వసూతాత్మక
నభిజ్ఞః, “మనోవచోభిః నాహనిరూపాని చమిన్తి” ఇన్తి, మనసా-చా త్వే-రూపాన్యప్తి, సేగవచోభి
ర్నామలంబు మితమితి ॥ “నామరూపం భువనానాం, సర్వానాంచ ప్రపచ్ఛమ్ । తేవశ్చేదగ్రహాదే”
దేవాదీనాంచారణః॥ ఇతి పంచనాత్ సతచర్మామితి - గుర్తి-సరోజధాహిన్య - యద్వా-సతచర్మా
మివ-సతోయథావిచిత్రవేమానుపాన్త్ర, సప్తద్రూపాని, ముగ్ధసూక్ష్మాదిని సన్నమాన వ, సప్తభుజ-
బిభ్రణః, అస్యధాతుర్జగద్బుద్ధుః, శక్తిర్బుద్ధి, ఊతీః సతీః, జన్తుః, మనా, వచోభిః, నిపుటే-సప్తైస్సస్య
సచ, నావైతీత్యర్థః । అప్రతేకతచర్మామివేతి సప్తావేనే సంపద్యే ॥ చర్మాఽనేక తమ గ్రహీత, య
ధాస్యస్యభావాఽత్యాగః, వేషాణాం చేష్టామూలచర్మాయాశ్చ లీలాన్తం, సప్తైర్బుద్ధిః ॥ పశు
పోఽజ్ఞోజన్తుః, నావైతీత్యనేన, శబ్దాదిషు విచ్ఛేదః, పృథ్వీభూమనాస్య యోధాత్మక మనోశీలస్యైవేత్య
సూచిత్వ తదేవాహని ఇతి పుమాన్ అమాయయా మానసాగ్రహణమాటహినియా సప్తయా అనుగూ
తయా, దురన్తవీరస్య అపార వీర్యస్య, రథాజ్ఞపాణే అనువృత్త్యా సేవయా, సస్య రథాజ్ఞపాణే, సార
రోజగన్ధం, భజేత అనుభవత్, సః, రథాజ్ఞపాణే (ధాతుః), పరివీం పేదనానాతి. రథాగ్రస్తం పరివీం
“భక్త్యాత్వసస్య యాశ్చర్యః అహమేవం నిధోఽర్జున జ్ఞాతుం ప్రస్తుం చ సత్త్వేన ప్రవేషుంచ మిన్తవ “భగ్”.

౩౮. అవ పదం మయోపపాదిగం భగవదపతంతరాది సహోగ్రం, అమాయకాఽవిచ్ఛిన్న సగవృత్త్యం
యోగ నిష్కాభవన్తో జానన్తేగ్రవ. అప్రప విప్రతిపత్తిరితి సూచయతుం, శ్రోత్యాణాంకానకా. దీనాం, కృత్యాం
తాం సహేతుకా మావిప్కరోతి లభేతి.

౩౯. భగవన్త ఇతి సమ్యక్సం, యూయన్మిన్య భగ్నహః యద్వా హిమసయః, సగవృత్తః
పూజ్యః, భవన్తః, ధన్యా కృతాఽర్థాః, సః, హియన్మిన్, అహో , అభిలలోకనాథే వాసుదేవే,
సర్వాత్మకం స్వప్రకాం, కలణప్రయేచా వీర్ధిః సర్వాన్ని ఇతి పాణే సర్వాన్ని, సర్వశరీరకేవేలి,
వాసుదేవ నిశేణం, అస్యభావం భావో భక్తియోగః అగ్రనోభావః అగ్రన్త్యైః, అగ్రనా మపనా, యో
భావః భక్తీః, ఉంపన్తన్తి. అనోధన్యా ఇన్తిర్థః సద్భక్త్యయోగ మార్గర్థ్యత్వేన ధన్యత్వేన్యపేడాయాం
ఆత్మభావం విశేష్య “యత్ర యస్మిన్ అగ్రభావేనతి, ఉగ్రః గర్భజప్న జరామరణాది దుఃఖపాతుత్వేనసరోరః
పరివర్త సంసార పరివృత్తిః, భూయోనభవతి. అవ సదేవం “పుంసామేకా శ్శశ్శేయః భన్నశ్శంసితుమర్హసి
ఇత్యాదీనాం కానకాదిప్రశ్నానాం సజ్గిహేణోక్తరాణ్యభి ధాయ, అధైశచ్చక్రావయిషిత భాగవతాఖ్య

ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మ సమ్మితమ్ ।

ఉత్తమ శ్లోక చరితం చకార భగవాద్ ఋషిః ॥ ౪౦

నిశ్చేయ సాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్వయనం మహత్ ।

తదిదం గ్రాహయామాస సుతమాత్మవతాం వరమ్ ॥ ౪౧

సర్వవేదేతి హాసానాం సారం సారం సముద్భుతమ్ ।

సతు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమ్ ॥ ౪౨

పురాణ ముఖ్యం, తాన్వేన, విస్తరణః ప్రతిపాదియమ, తాన్ విస్తరణ నిర్మాణప్రకారం నిర్మాతృత్వాదేవరాయణస్య, నిర్మాణ ప్రవృత్తినిమిత్తం నిర్మితస్య పునఃశుకం ప్రత్యధ్యావనం, తేనాదీతస్య రాజ్ఞే శ్రావణంచ సహేతుకంప్రప్తం అహంప్రదానాయ భగవాన్ భారతరాయణః తదిదం పురాణం నిర్మాయ, పుత్రమధ్యాప్య చన్మృతేవ ప్రవర్తయామాస. చదాహం చన్మృతేనాదీగమితం పురాణం వశశ్రావయిష్యామి ఇత్యాహ సూరిః ఇదమితి

౪౦ ఇదం భాగవతమితి ప్రసిద్ధం, పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం, బ్రహ్మ వేదః, లేవసమ్మితం సమీకృతం, సేవతత్పుత్ర మింద్రధః. యద్వాబ్రహ్మ పరంబ్రహ్మ, తత్సమ్యక్మీయతే ప్రమీయత ఇతి కర్మచ్యేవక్తః బ్రహ్మ, సమ్మితం యస్మాత్ చ త్ బ్రహ్మసమ్మితమ్. సమ్భారాత్ ఇహగతావిత్యస్మాద్వాత్ కర్మణిక్తః “జనోప్రసాదాచిజముణ్ణిత్య” మితి జముడాగమః. బ్రహ్మసమ్యక్, ఇదం వచనతం యేనయస్మాద్వా ఉచ్చిహ్య సమ్మితమ్. చత్రహేతువదన్ విశిష్టి “ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః చరితం చరిత ప్రతిపాదకం ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదకయోరభేద వివక్షయా ఉత్తమశ్లోక చరిత మిత్యుక్తమ్. ఎవం విధం పురాణం, భగవాన్ ఋషి నిఖల నిగమద్రష్టావ్యాసః చకార

౪౧ కీమద్ధం లోకస్య, శృణ్వతోజగస్య, నిశ్చేయసాధ్యం ముక్త్యం, అహంపితృయితం సశిష్టి భగ్నం సప్రజ్ఞాని జనద్రావరాకృతార్థత్వావహం, స్వస్త్వయనం మగ్గశాస్త్రం, “పవిత్రాణాం పవిత్రంయో మగ్గశానాంచ మగ్గం” మిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమగ్గశావహ భగవత్ శృగూళగూపాది ప్రతిపాదకత్వేన మగ్గశాస్త్ర మింద్రధః తత్ ఉక్తివిధం, ఇదం పురాణం, అహం చతాంజ్ఞానినాం శ్రేష్ఠం సుతం శ్రీశుంగ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస

౪౨ పురాణమేవ విశిష్టసర్వేషాం పూర్వోత్తర భాగాత్మకానాం, వేదానాం, ఇతిహాసానాం, సారం సారం సముద్భుతమ్ ఏతత్పురాణ రూపేణతిశేషః, సారి ధిరాంశః, సమీచిన్ నాన్యైః, పరస్మత్తోఽర్థ ఇతి యావత్ సారంసారి సముద్భుతమింద్రధేన వేదేతిహాసాదిసిద్ధస్య అర్థశరీరస్య ద్రుహితేపని వేశనం, వేదాద్విధ పరిపూరితంచ వ్యాస బుద్ధ్యధీన మింద్రధగమ్యతే. సతు అగ్నేస్తేరత్పురాణః శుకస్త, పరీక్షింశమహారాజం ఇం శ్రావయామాస పృతోత్పబ్ధిరీంద్రః, అణ్డచేక రుః, పరీక్షితః, తాగతిబుద్ధిరీంద్ర సజ్జాయాం ద్వితీయా ఏవం “గ్రాహయామాస సుం” ఇంద్రతాపి. సంద్రహేపిబ్ధ కర్మత్యాత్

ప్రామోహవిష్టం గజ్జాయాం పరీతం పరమర్షిభిః ।

తత్ర కీర్తయతో విప్రా విప్రస్యే రూపరీతేజసః ॥ ౪౩

అహం చాద్యగమం తత్ర నివిష్టస్త దనుగ్రహత్ ।

సోఽహం వశ్యా వయిష్యామి యథాధీతం యథా మతి ॥ ౪౪

కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ ।

కలౌ నష్ట దృశామేష పురాణాఽర్కోధు నోదితః ॥ ౪౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే తృతీయోఽధ్యాయః

౪౩. పరీక్షితం కథం భూతం, గజ్జాయాం ప్రామోహవిష్టం అననప్రవృత్తిహీనం, ఋషిగో సరీసం పరివేష్టితం, తత్ర పరీక్షితస్సన్నిధౌ, భూరితేజసో విప్రవైశ్చకస్య కీర్తయః శ్రావయంతి సః హేఃప్రాః.

౪౪. తత్ర నివిష్టోహం, తదనుగ్రహత్ శుశానుగ్రహత్ అధ్యగమం అధిగమనస్య, పురాణ మితి శేషః. గమేర్పదిత్యాత్ అజి, అధ్యగమమితి రూపమ్. సతదను గ్రహత్ అధిగతైర్పురాణోఽహంచ యథాధీతం యథా వధీరితం, యద్వా అధిగమితి భావేక్షః. యథాధ్యయసం అధ్యయనమనతిక్రమ్య, అధ్యయనాఽనుసారేణేత్యర్థః. యథామతి, శ్రావయిష్యామి, యథామతీగత్యసే, పురాణస్యదుసవబోధ్యస్వం సూచ్యతే.

౪౫. పురాణంస్తాతి కృష్ణ ఇతి కృష్ణే భగవతి, ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ, స్వధామ స్థితోఽం గతవతి, అన ఏవ కలియుగే, నష్టదృశాం నష్టప్రజ్ఞానాం, జనానాం, దృష్టి ప్రదానడమః, ఏవపురాణ రూపోఽర్కః సూర్యః, అధునా ఉదితః, యథారాత్రౌ నష్టదృష్టీనాం, అర్కోదియేనతి, దృష్టిః స్వనిపయగ్రహణసమర్థా భవతి ఏవంరాత్రి రూపేకతానష్ట ప్రజ్ఞానాం పునరేతత్పురాణాఽర్కోగయేన ప్రజ్ఞాప్రపరతే ఇత్యర్థః.

ఇతి శ్రీవత్సాన్దయ వయఃపారావార రాకానుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్వరవర్తినః

శ్రీశైలగురో స్ఫుటేన తచ్చరణకమలపరిచర్యా ప్రసాదిత తత్సాక్షిసమధిగత

శ్రీభాగవతార్థ హృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదిషా తిభి

తాయాం శ్రీమద్భాగవతచంద్ర చంద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవత

వ్యాఖ్యానాయాం ప్రథమస్కంధే తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వాఙ్మాసహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

చతుర్థోఽధ్యాయః - వ్యాసాశ్రమే నారదా గమనమ్

శ్రీ వ్యాస ఉవాచ :

ఇతి బ్రువాణం సంస్తూయ మునీనాం దీర్ఘసత్రిణామ్ ।

వృద్ధః కులపతిస్సుతంబహ్వౌ చ శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥

౧

సూతసూత మహాభాగ వద నో వదతాం వర ।

కథాం భాగవతీం పుణ్యాం యదాహ భగవాన్ శుకః ॥

౨

ఇథం—లబ్ధావ సరః శౌనకః పృచ్ఛతీత్యాహ ఇతితి.

౧ అత్రవ్యాస ఉవాచేతి పర్యతే. యుక్తంచైతత్. కృపస్స - ప్రబంధస్యవ్యాసోక్తి రూపత్వేఽపి పరీక్షిచ్ఛుక, శౌనకసూత-ప్రశ్నోత్తరరూపేణప్రణీతత్వాత్, తద్రతత్రి, పరీక్షిచ్ఛుక-ప్రశ్నోత్తరచ్యుత్తాపనాయ “రాజోవాచ-శుకఉవాచేత్యాదీనాం, పారేఽపి, యద్రశౌనకసూతప్రశ్నోత్తర - ప్రకారాఽనుకారరూపాః శ్లోకాః, దృశ్యంతే, తేషాంసర్వేషాం, ఆదౌశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరత్యజ్ఞాపనాయ, తేషాంవ్యాసోక్తిత్యజ్ఞాపనాయ చ అదాదౌ, వ్యాసఉవాచేత్యస్యపాఠాఽవశ్యంభావాత్, క్వచిత్తదభావేఽపి అర్థతస్యస్యవిపక్షితత్వాత్, శౌనకాదేరప్యాచీనస్య, నియత-ప్రప్త్యస్తరాదేరభావాదేవఅముకఉవాచేతిపారాఽయోగాత్, ఏతేన “అత్రైవవ్యాసఉవాచేతి పర్యతే. నకావపస్యస్యర్రాస్మిన్పురాణే తత్రమూలంమృగ్య - మితి” కేషాంచిదాశ్చాపరాస్తా. ఇతి-ఇథంబ్రువాణంసూతం, సంస్తూయ, దీర్ఘసత్రిణాం-బ్రహ్మసత్రిణ-దీక్షితానాం-మునీనాంకులస్య సమూహస్య, పతిః-కులశబ్దస్యనిత్యసాపేక్షత్వాత్ దేవదత్తస్యగురుకులమిత్యాదావివసమాసః, వృద్ధః-జ్ఞానేన వయసాచవృద్ధః, బహ్వౌచః-ముగ్వేదీ, శౌనకః,-అబ్రవీత్.

౨. తదేవాహ సూతసూతేత్యాదిభిః డ్వాదశభిః పేసూతసూత, ఆదరాత్ - సంభ్రమాద్వాద్విరుక్తిః, పేమహాభాగ, భాగ్యవన్-భాగ్యమత్రనిఖిలతత్త్వజ్ఞానిత్వరూపం, పేవదతాంవర, భాగవతీం - శ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాద్యాంకథాం, నః-అస్మభ్యం, వద. భాగవతంవిశిష్య-యత్భాగవతం, భగవాన్ శుకఆహ పరీక్షితఇతిశేషః. వృత్తస్యాఽపిభాగవతస్య బుద్ధ్యానిష్కృష్టస్య యదిత్యనేనపరామర్శః.

కస్మిన్యగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేనహేతునా ।

కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్ సంహితాం మునిః ॥

౩

తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమద్భు జ్ఞిర్వికల్పతః ।

ఏకాంత మతి రున్నిద్రో గూఢో మూఢ ఇవేయతే ॥

౪

దృష్ట్వాఽనుయాంతమృషి మాతృజమవ్యసగ్నుం ।

దేవ్యోహియాపరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్ ।

తద్వీక్ష్యపృచ్ఛతిమునౌ జగదుస్తవాస్తీ

స్త్రీపుంధిదా సతు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః ॥

౫

౩. అప ఏవంసామాన్యతః పృష్ట్యా విశేషః సృచ్ఛతి ఓస్మిన్పితి-ఇయం భాగవతీకథా, ఓస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తా-ఇతేర్థః ప్రశ్నః. ఓస్మిన్ స్థానే, ఇత్యుపాసః, కేనహేతునా తస్మిన్యగే, కేనపుంసా, సంబోధితః కృష్ణః, మునిః-ద్వైపాయనః, ఇమాంసంహితాం, భాగవద్రామం, కృతవానితి చతుర్థః

౪. “యదుక్తిం సతు సంత శ్రావయామాం మహారాజంపరీక్షిం” మితితదఘటమనమివాఽభి ప్రేప్య తదేతుభూతైః విశేషతైః, శుకం నిశిస్య తస్మైర్భాదీభిః పల్లభిభిః గుల్మ-సృష్ట్యర్థమనైః, పుత్రైశ్చతైః, మహాయోగీ-యోగిశ్రేష్ఠః, శ్రేష్ఠమేవాహ-సమ్మత్, నిద్ర-దేవమనుష్యాదిభిః సమద్భుతాన్యైశ్చానామ రూపైశ్చ, పరాక్రేష్టసచ, తివసర్గం-జ్ఞానైశ్చానాం గోఘో, సర్వప్రాణసూక్ష్మం, పరమాత్మానం సర్వజ్ఞానాది కల్యాణ-గుణాకరత్యేనచే, త్యేవంరూపంసమంసర్వభిః మద్భుత్ ఏవంనిదమేవసమగర్భ్యత్వం “పితృప్రియ సంపన్నే బ్రాహ్మణోపహస్తిని శునిచైః క్లిపాకేచుట్టాన్సవసర్భ్యతః” ఇత్యా-దాపద్భుగీయనిర్విగల్భాః-భేదాఽనుసన్ధానాహింస, దేవగగఃపాలనాం దేవమనుష్యాత్వాదీనాం జ్యోతి-నారోహయతం, యద్యా-అబ్రహ్మస్త్వేనైవ స్త్రీపుం-జ్ఞానరహితః, ఏకాన్తమతేః, ఏకాన్తా-అన్యభిచారాన్-నిష్క్రియోపైత్-మతః, ఇవేయతే య్యైవభావూతః, ఉన్నిద్ర-జాం రూపః, “యనిశాన్యభూతానాం సప్తాంబుజైర్నిసంయతః” తుల్కైర్నిద జాగరయత్ ఇన్ద్రః గూఢ-స్వమాహిత్యాం నాపిహ-అశీలః, మూఢోఽజ్ఞః, గూఢ-ప్రశ్నయః, దృశ్యచే ఇన్ద్రః.

౫. సర్వజ్ఞానాధిగమేన వర్ణజయన్తేంచిదిహసమాహ దృష్ట్యైత్యనేన ఓదాచిత-నివచిత. దేవప్రియః గాఢః, జలేహంత్యైః, పురోగచ్ఛంతం శుకమాలోక్య, వాసాంసంపరీక్షయః, సమద్భుతా ఆయాంతం, శ్రీవ్యాగ మాలోక్య ప్రయాపయిధుః. “సచిత్తప్రమదలోర్భాగం వివాసంసంపరీక్షయత” తదా, తాఃతయః. తవతుస్త్రీపుంసంపరీక్షోఽస్తి. నిత్యసర్వజ్ఞతవదమాత్మ-నిష్టైకమగః సర్వభిగర్తజ్ఞానాః. భావేన స్త్రీపుం-విభాగోనాస్తి. అన్తమవలోకంపరిజ్ఞాపితాః, సపరీక్షిమ త్వంగియలోక్యపరీక్షిమేతి. సోఽయమత్రోచ్యతే. ॥ ఆత్మజమనుయాంతం, అనగ్నుమసిముపిం వ్యాసంధృష్ట్యా, దేవ్యో-దేవానాం

నమన్తి యత్పాద నికేత మాత్మనఃశివాయ హో నీయ ధనాని శత్రవః ।

కథం స వీరశ్రియ మజ్గ దుస్త్యజాం యువైష తోత్సప్తు మహోసహసుభిః ॥ ౧౧

శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోక పరాయణా జనాః ।

జీవన్తి నాత్మార్థ మసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కశేబరమ్ ॥ ౧౨

తత్సర్వం న స్సమాచక్ష్య పృష్టం యదిహ కిచ్ఛన ।

మన్వేత్వాం విషయే వాచాం, స్నాతమన్యత్రచాన్దసాత్ ॥ ౧౩

కర్తరిల్లుః సమ్రాట్ సార్వభౌమః, సః పరిశిత్, కస్యపేతోః కస్మాదేతోః అధిరాట్ఛ్రియం అధిరాజ్య సమ్పదం, అనాదృత్య, గజాయాం ప్రాయోపవిష్టః.

౧౧. శత్రవః, ఆత్మనశ్శివాయ, ఆత్మనాంయోగతేమాయ, ధనాని అనీయ-అదాయ, నమర్వే త్యర్థః యస్య-పరిశితః, పాదనికేతనం పాదపీఠం, నమన్తి హేత్యాశ్చర్యే. సవీగః-పరిశిత్ యువాసన్నపి, దుస్త్యజాం-శ్రియమ్ అధిరాట్ఛ్రియం అసుభిః-ప్రాణైస్సహ ఉస్సృష్టుం-త్యక్తుం ఐషతి - ఐచ్ఛత్ అహో అత్యాశ్చర్యమేతమ్.

౧౨. అవ-నను “భాగవతం ప్రాహు రితివ్య యైవోక్తత్వాత్ భాగవతానాం చ దేహ తగను బద్ధిషువిరక్తే స్వాస్థ్యాభివృద్ధ్యాచ సేగ మాశ్చర్య మివ, అహ-శివాదేతి.

యద్యపి భాగవతా విరక్తాః కథాఽపి, ఉత్తమశ్లోకః - భగవానేహ హం అయగం - ప్రాప్యః; ప్రాపక మాధారశ్చ యేషాంతేజనాః భాగవతాశ్చ నాత్మార్థః జీవన్తి యై లోకస్య శివాయ మజ్గశాయ-భూతయే-శ్రియై భవాయ-తస్యా ఉత్తరోత్తరోత్తరోగయాయ చ జీవన్తి పవంపరాశ్రయం - పరైలోకైః శివాద్యర్థం ఆశ్రయణీయం పరోపకారకమివ్యర్థః కశేబరం కతోపేతోః నిర్విద్య హేయంమత్వా ముమోచ-తత్యాజ.

౧౩. ప్రశ్నముప సంహరణి నిదితి॥

౧౩. సః-అస్మాభిః పృష్టస్త్వం కదేత్ పృష్టం సర్వం, సమ్యక్ - ఆచర్య - అభ్యాసా యదిహ కిచ్ఛనా లెప్పప్త-మన్తి కదపి సమాచక్ష్య యగపీతి పారే గుప్-యస్మాత్ పృష్టస్త్వం గుహ్యపృష్టం-కదే త తస్యం అన్యదపికిచ్ఛిత్ సమాచక్ష్య త్వాం అగ్గత్రచాన్దసాత్-నేదవాక్యంపినా వాచాం-ఇతి హోపురా ణాది రూపాణాంవిషయే స్నానం-పారంగిం అస్మింవా మన్యే, నేదవాక్య-వ్యతిరిక్తే తిహా పురాణాది శ్రావణే త్వామేవ అధికారిణం వ్యాసానన్యుగ్రహీణి రో మహద్వణ సుతం మన్యే ఇవ్యర్థః.

సూత ఉవాచ :

ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగ పర్యయే ।

జాతః పరాశరాత్ యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః ॥

౧౪

సకదాచిత్ సరస్వత్యాం ఉపస్సృశ్య జలంకుచి ।

వివిక్త ఏక ఆసీత ఉదితే రవిమణ్డలే ॥

౧౫

పరావరజ్జన్య ఋషిః కాలేనావ్యక్తరం హసా ।

యుగధర్మవృత్తికరం ప్రాప్తం భువి యుగేయుగే ॥

౧౬

ధౌతికానాం చ భూతానాం శక్తిహ్రాసంచ తత్కృతమ్ ।

అశ్రద్ధధానాన్ నిస్సత్వాన్ దుర్మేధాన్ హసితాయుషః ॥

౧౭

సూత ఉవాచ :

౧౪. ఏవమాపుష్టస్సూతః కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాది ప్రశ్నాన్ ప్రతివివక్షుః తావత్ ఉపోద్ఘాత రూపం జన్మప్రభృత్యేతత్పురాణయోగావధికం శ్రీ వ్యాసచరిత్రం తదను ప్రయుక్తం శ్రీనారద వృత్తాంతం చాహ ద్వాపర ఇత్యాదినా యావత్క్షపాధ్యాయ సమాప్తి.

ద్వాపరేయుగే సమనుప్రాప్తే తత్రాపి తృతీయస్య-యుగస్య-పర్యయే-అవసానే పరాశరాత్ వాసవ్యాం-ఉపరిచరపను-బీజజాతాయాం సత్యవత్యాం హరేః కలయా-అంశేన యోగీ-వ్యాసః జాతః-జ్ఞే.

౧౫. వ్యాసః కదాచిత్-సరస్వత్యాం శుచి-వవిగ్రం జలం ఉపస్సృశ్య-ఆచమ్య ఇసంనిత్య కర్మో పలక్షణం రవిమణ్డలే ఉదితేసతి ఏకానసహాయః వివిక్తే-నిర్జనేదేశే ఆసీత ఉపవివేశ.

౧౬. ఋషిః-నిఖలనిగమద్రప్తా పరావరజ్జః ప్రకృతి - పురుషేశ్వరరూపో ఽగ్రహైవకృష్టతత్త్వ-యాధాత్మ్యదర్శి సః-వ్యాసః అవ్యక్తం రంహః-నేగః యస్య తేన దుర్నిరీత - పేగేసకాలేన హేతునా భువి-భూలోకే ప్రతియుగంప్రాప్తం ధర్మవృత్తికరం-ధర్మవృత్త్యాసం కృతాదియుగ క్రమేణ ప్రాప్తం ధర్మస్య వృద్ధి హ్రాసాదికం ఇత్యర్థః

౧౭. తథా తత్కృతం - ధర్మవృత్తికరకృతం ధౌతికానాం - ఆకాళాదిభూత పరిణామరూపాణాం దేవాది శరీరాణాం భూతానాం-తత్సంస్మృష్టానాం జీవానాంచ శక్తిహ్రాసం-శక్తిహ్రయంచ తథా జనానపి వీక్ష్య కథం భూతాన్ అశ్రద్ధధానాన్ - శ్రద్ధా - మకుర్వాణాన్ స్వస్వపక్షాశ్రమానుగుణ ధర్మానుష్ఠాన విషయ-త్యరాంహితాన్నిస్సత్వాన్-దుర్బలాన్ సత్వామపిశ్రద్ధాయాం దుర్బలాన్ సత్యపిన్ద్ర్యే దుర్మేధాన్ హసితం-సంక్కుచితం ఆయుః యేషాంతాన్ అనుష్ఠానోపయుక్త జ్ఞానాయూరహితాన్ .

దుర్భగాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా ।

సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యత్ దధ్యాహితమమోఘదృక్ ॥

౧౮

చాతుర్వోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్యవై దిక్ష్మమ్ ।

వ్యదధాత్యజ్ఞసంతత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్ ॥

౧౯

ఋగ్యజుస్సామా ధర్వాభ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్భృతాః ।

ఇతిహాసః పురాణం చ పశ్చమో వేద ఉచ్యతే ॥

౨౦

తత్రగ్వేదధరః పైలః సామగో జై మినిః కవిః ।

వై శమ్పాయన ఏవైకో నిష్ఠాతో యజుషాం మతః

౨౧

అధర్వాక్షీరసామాసీత్ సుమస్తర్దారణోమునిః ।

ఇతిహాస పురాణానాం పితామేరో మహర్షణః ॥

౨౨

౧౮. అత ఏవదుర్భగాన్-భాగ్యహీనాన్ మునిః-పరమాత్మయాథాశ్చర్య మసాశీలః అత ఏవాఽమోఘదృక్-అవితథ-సజ్గుల్మః దివ్యేన-చక్షుషా యోగపరిశుద్ధేన మనసా సర్వేషాం వర్ణానాం ఆశ్రమిణాం చ హితం దధ్యా-చింతితవాన్ చింతాపూర్వకం చ కారిత్యర్థః

౧౯ తదేవాహ ప్రజానాం-త్రైవర్ణి కానాం సమ్మన్వి తాసాం శ్రేయస్సాధనవిధాయానుష్ఠేయం వై దిక్-నేదపూర్వభాగబోధ్యం అత ఏవ విశుద్ధం-భ్రమప్రమాద విప్రలమ్బాది పురుషదోషాన్సృష్ట-విధి-బోధితం చాతుర్వోత్రం-చాతుర్వోత్రశబ్ద వాచ్యమస్త్రీ-ప్రకాశ్యంకర్మ పీఠ్య ప్రజానా మనుష్ఠేయమాలోచ్య. తావత్ యజ్ఞానాం సంతత్యై కర్తవ్య యజ్ఞకలాప విషయక-బోధార్థం తదోద్భవకం పూర్వం ఏకరూపేణావస్థితంవేదం ఋగ్యజుస్సామాధర్వ భేదేన చతుర్విధం వ్యదధాత్-వ్యభాక్షీత్.

౨౦. చాతుర్విధ్యేన విధానమేన దర్శయతి-ఋగితి ఋగ్వద్యాః చత్వరోవేదాః ఉద్భృతాః మిశ్రిభూతవేదరాశేరుద్భృత్య - సన్ని వేశ విశేషేణ యోజితా ఇత్యర్థః. శథా ఇతిహాసాః పురాణానిచ ఉద్భృతానీ త్యనషక్తః కాలేన విప్లుతాని మాత్స్యదిపురాణాని ఇతిహాసాశ్చ ఉద్భృతా ఇత్యర్థః ఇతిహాస పురాణాని విశిన్షి-సచ్చమోవేదఉచ్యతే. పశ్చమవేదశ్చేన ప్రసిద్ధ్యస్తే ఇత్యర్థః.

౨౧. తత్రఋగాదీనామధ్యే ఋగ్వేదధరః పైలః అధ్యయన - పూర్వమృగ్వేదం పైలోముని ర్గృథారిత్యర్థః. కవి ర్విద్యాన్ జై మినిస్తు సామగః - అధ్యయనపూర్వకం ఋగాధారాణి సామాని జగా విత్యర్థః వై శమ్పాయన ఏక ఏవ ఋషిః యజుషాం నిష్ఠాతః-పారంగతః మతః-స్మృతః అవాస్తరభేదాభిప్రాయేణ యజుషామిత్యుక్తమ్.

౨౨. ఏవమధర్వాక్షీరసామిత్యత్రాపి తేషాం నిష్ఠాతః దారుణః దరుణోఽపత్యం దారుణః

తపత ఋషయోవేదం స్వంస్వం వ్యస్యన్ననేకథా ।

శిష్యైఃప్రశిష్యైస్తచ్చిష్యైః వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్ ॥

౨౩

తపవవేదా దుర్మేధైర్ధార్యస్తే పురుషైర్ధృతాః ।

ఏవం చకార భగవాన్వ్యాసః, కృపణవత్సలః ॥

౨౪

స్త్రీ శూద్ర ద్విజ బన్ధూనాం త్రయా న శ్రుతిగోచరా ।

కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భ వేదిహ ।

౨౫

ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః ।

సర్వాత్మకేనాపి యదా నా తుష్య ద్ద్వందయం తతః ॥

౨౬

సుమస్త్రుర్నామమునిః ఆసీత్. అధర్వాణ్యాని అగ్గిరాంసితేషాం ఇతిహాసానాం పురాణానాంచ నిష్ఠాతప్తుమే మమ సూతస్య పితా-రోమహర్షణః.

సర్వ ఏవైతే భగవతో వ్యాసస్యానుగ్రహోదేవ నిష్ఠాతా బహుపురిత్యర్థతో ద్రష్టవ్యమ్.

౨౩. తత స్తపతేపైలాచయః స్వంస్వం వేదం శిష్యైః ప్రశిష్యైః శిష్యాణామపిశిష్యైశ్చ. శిష్యాది ద్వారే త్యర్థః అనేకథా వ్యస్యన్-వ్యభాజ్జురిత్యర్థః. తపస్తేనేదాః ॥ శాఖినోఽభవన్. వ్యస్తశాఖా అభవన్. తత్ర ఋగ్వేదః-ఏకవింశతి శాఖాభేదంప్రాప్తః । యజుర్వేదస్తు ఏకశతథాసామనేదస్తుసహస్రథా । అధర్వణ వేదస్తునవధేతి వివేకః.

౨౪. అ. కిమర్థమేవమాత్మనా శిష్యాదిముఖేన వ్యభాజీదిత్య-వేషాయాం ప్రయోగం వర్ణయన్ వ్యాసనామ నిర్వక్తి తథా దుర్మేధైరల్పవక్షైః పురుషైః తపతేవేదాయథాధాన్యస్తే యథాన్ని నేశితేషు ధార్యస్తే ఏవం-తథా చకారభగవాన్ వ్యాసః తత్రహేతుః-కృపణేషువత్సలః వాత్సల్యయుక్తః యతో వేదాన్వ్యస్యత్-వ్యభాజీత్ అత ఏవవ్యాస ఇతి ప్రసిద్ధో బహువేతి భావః.

౨౫. ఏవంకృతవతాపి పునర్బుని నావ్యాసేన స్త్రీణాం శూద్రాణాంచ ద్విజబన్ధూనాం-తైర్విష్ణికాభాసానాంచ శ్రుతిగోచరా-శ్రవణవిషయా త్రయా-ఋగాదిభిన్నో వేదః సభవతి అధ్యయన్య ఉపనయ-నాగ్గత్యాత్ ఉపనయనస్య చ తైర్విష్ణికాధికారత్వాత్ స్త్రీశూద్రాదీనాం వేదాధ్యయనయోగ్యతా నాస్తి. అత ఏవకర్మశ్రేయసి వైదిక కర్మసాధ్యేశ్రేయసి మూఢానాం పురుషార్థచతుష్టయరత్నాధన విషయక జ్ఞానవిధురాణాం అన్యథాశ్రేయోనభవేత్ ఇత్థంతు భవేదిహేత్యాలో చ యతా కృపయా భారతమాఖ్యాసం కృతమ్

౨౬. ౨౭. హేద్విజాః ఏవం సర్వాత్మకేన కేవలకారేణంపి భూతానాం-లోకానాం శ్రేయసి నిమిత్తై సదా ప్రవృత్తస్యానుపి బాదరాయణస్య హృదయం - మనోయథా నాతతుష్యత్ - నజహర్ష తతః -

నాతి ప్రసీద ద్ధృదయః సరస్వత్యాస్తతే శు చౌ । వితర్కయన్ వివిక్తస్థః ఇదం ప్రోవాచ ధర్మవిత్ ॥	౨౭
ధృతవ్రతేన హిమయాఛన్దాసి గురవోఽగ్నయః । మానితా నిర్వ్యసీతేన గృహీతం చా ను శాసనమ్ ॥	౨౮
భారత వ్యవదేశేన హ్యేషామూర్ధశ్చ దర్శితః । దృశ్యతే యత్ర ధర్మాదిః స్త్రీ కూద్రాదిభి రప్యత ॥	౨౯
అథాఽపి బతదై హ్యేషామేహ్యతా చై వాత్మనా విభుః । అసమ్మన్న ఇవా భాతిబ్రహ్మవర్చస్య శ త్తమః ॥	౩౦
కింవా భాగవతా ధర్మానప్రాయేణ నిరూపితాః । ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యమృతప్రియాః ॥	౩౧

తదా నాఽతీవ ప్రసీదత్ - ప్రసన్నం హృదయం యస్య తథాభూతః శుచౌ-పరిశుద్ధే సుస్వత్వా స్తతేహేతుః
కోవేతి విచారయన్ ధర్మవిత్ -బాదరాయణః ఇదం స్వగతం వక్ష్యమాణం ఉవాచ.

౨౮. తదేవాహధృతవ్రతేనేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః-ధృతంవ్రతం ఛన్దోగుర్వగ్ని సేవోపయుక్తం యేన -
తేనమయా-ఛందాంసి-ఛందోద్ధిదైవతాని గురవోఽగ్నయశ్చ నిర్వ్యసీతేన నిష్క-వటభావేన మానితాః-బహు
మానితాః పూజితా ఇతియావత్ ఛన్ద-ఆదీనాం అనుశాసనం గృహీతం-ర్పణంచ.

౨౯. ిశ్చభారతవృవదేశేన-భారతవ్యాజ్ఞేన ఆమ్నాయానాం-వేదానాం అర్థశ్చదర్శితః భారతం
విశిష్య. యత్రధారతేస్త్రీకూద్రాదిభిరపి ధర్మో దృశ్యతే స్వస్వాఽపేక్షిత శ్రేయస్సాధన స్వాస్విను రూపో
ధర్మో దృశ్యతే ॥ అవగమ్యతే.

౩౦. అథాఽప్యేషమపి బతేతిభేదే మమగై హ్యః దేవస్థః విభుః-శ్రభుః ఆత్మాప్రత్యగాత్మా ఆత్మనా
అన్తఃకరణేన సహ యద్వా దై హ్యః విభుః-ఆత్మా అన్తఃరణం ఆత్మనా-స్వయం బ్రహ్మవర్చసి - వృత్తస్వా
ధ్యాయనిమిత్తే-తేజాని సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ “బ్రహ్మహ స్తిఖ్యాం వర్చసః” ఇత్యజభావః ఉశ త్తమః -
శుద్ధతమోఽపి అసమ్మన్న ఇవ - అసమ్మద్ద ఇవ ఆభాతి. “అసత్తమ” ఇతి పారే బ్రహ్మవర్చసి అసమ్మన్న ఇవ -
బ్రహ్మవర్చసరహిత ఇవ-ఆభాతి యథా అసత్తమః-అసజ్జనతమః ఆభాతితద్వత్.

౩౧. ఏవం వితర్క్య సూక్ష్మదర్శిత్యాత్ అసన్తోపహేతుం ఉత్ప్రేక్షతే కింవేతి యతోభాగవత
ధర్మాః ప్రాయశోమయాన నిరూపితాః । తతోవాఽసౌకిమసన్తోషః. పారిశేష్యాదయమేవ అసన్తోష -
హేతుర్భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణ అనిరూపణస్య అసంతోష హేతుత్వము పపాదయితి-ప్రియాఇతి. సర్వాస్త

తస్యైవం ఖిన్నమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః ।

కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగా దాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్ ॥

౩౨

తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయా గతం మునిః ।

పూజయామాస విధివత్ నారదం సురపూజితమ్ ॥

౩౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కంధే, చతుర్దోఽధ్యాయః

రాత్మని భగవతిప్రీతే సతిహితన్నియామ్యస్యమనస్తోషః సచ భగవాన్ భాగవతేషు తుష్టేషు సత్సు స్వయం తుష్యతి తేహంచ సంతోషపాతవః-తపవ-భాగవత దర్శాపవ రచనిరూపాణాత్ ఉచితపవ అసంతోష ఇతిభావః ప్రాయేదేత్యనేన క్వచిత్ క్వచిదేవభారతే భాగవతధర్మ నిరూపణమితి సూచితమ్.

౩౨. ఏవం-ఇథం ఆత్మానం ఖిన్నం-దూనం మన్యమానస్య అత ఏవఖిద్యతః తస్యకృష్ణస్య-వ్యాసస్య పాగుదాహృతం-పూర్వము క్తం సరస్వతీతటస్థసూత్రమంప్రతి నారదోఽభ్యాగాత్-అభ్యాగచ్ఛత్.

౩౩ తమాగతమభిజ్ఞాయ చిహ్నైర్నారదం మునింజ్ఞాత్వా-సహసా-త్వరయా విధివ త్పూజయా మాస కథంభూతం-సురైః పూజితం-పూజ్యమానం “మతి బుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి” వ ర్తమానే క్తః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

పంచామోధ్యాయః సత్సంకల్పమహిమ ప్రతిపాదనం నారదేన స్వపూర్వజన్మవర్ణనం చ

అధతం సుఖ మా సీన ఉపా సీనం బృహచ్చవాః ।

దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణా పాణిస్సమయన్నివ ॥

౧

నారద ఉవాచ :

పారా శర్య మహా భాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా ।

పరి తుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవవా ॥

౨

జిజ్ఞాసి తం సుసమ్మన్న మపితే మహదద్భుతమ్ ।

కృతవా న్నారతం యత్త్వం సర్వాఽర్థ పరిబృంహితమ్ ॥

౩

జిజ్ఞాసి తమధీతం చ బ్రహ్మ య త్తత్సనాతనమ్ ।

తథాఽపిశోచ స్యాత్మాన మకృతాఽర్థ ఇవ ప్రభో ॥

౪

౧. అథ యథా వత్సూజానన్తరం సుఖ మాసీనః బృహత్-శ్రవః-కీర్తిర్యస్య వీణా పాణాయస్యః దేవర్షి ర్నారదః స్మయన్నివ స్యాజ్జయూ ఉపాసీనం-ఉపసీష్టం విప్రర్షిం వ్యాసం ప్రాహ.

౨. ॥తదేవాహ॥ పారా శర్యేతి త్రిభిః-అసన్తోషమాలంకారాహ-కచ్చిది స్తీప్తప్రశ్నే. పేపారాశర్య మే మహాభాగ భవతః-తవ ఆత్మనా-స్వయం శారీర-ఆత్మా-తే ప్రజ్ఞః మానసః-మనస్సబద్ధి-మనః రిరిణః సమనస్క-ఇతియావత్. పరితుష్యత్యేనవా-పరితుష్యత్యేనహి కచ్చిత్.

౩. తే త్వయా జిజ్ఞాసితం-జ్ఞాతుమిష్టం సర్వం సుసమ్మన్నమపి అపిశబ్దః ప్రశ్నదోర్ధ్వతరః జ్ఞాతమేవహి త్యర్థః. పదగతౌ గత్పర్థాః-బుద్ధ్యర్థాః యత్-యస్మాత్ సర్వాఽర్థైః-పరిబృంహితం సర్వాఽర్థాః-పరిబృంహితాః ఉపబృంహితాః యేనతదితివా అతఏవ మహత్-విపులం ఆద్యుః-శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రం భారణం కృతవాన్ అతస్మిన్ సమ్మన్నం జిజ్ఞాసిత మితిభావః

౪. కిచ్చ యత్సనాతనం అనాదినిధనాఽపిచ్ఛిన్న సంప్రదాయం బ్రహ్మ-వేదః తదధీతం జిజ్ఞాసితంచ సన్నర్థస్త్య వివక్షితః. విచారితమితివా పూర్వోత్తర మీమాంసయోః ప్రణాయన ప్రణయ నాభ్యామితిభావః

వ్యాస ఉవాచ :

అస్త్యైవమే సర్వమిదం త్వయోక్తం తథాపినాత్మా పరితుష్యతేమే ।

తన్మూల మవ్యక్త మగాధ బోధం పృచ్ఛా మహే త్వాత్మ భవాత్మ భూతమ్ ॥ ౫

సవై భవాన్వేద సమస్త గుహ్య ముపాసితో యత్పురుషః పురాణః

పరావరేశో మనసైవ విశ్వం సృజత్యవత్యత్తి గుణై రసజ్ఞః ॥ ౬

త్వం పర్యటన్మర్క ఇవ త్రిలోక మస్తశ్చ రోవాయు రివాత్మసాక్షీ ।

పరా వరే బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతై స్సాన్వితస్యమే న్యూన మలం విచక్ష్య ॥ ౭

తథాపి - ఏవం కృతకృత్యోఽపిత్యమ కృతార్థః - అకృతకృత్యశ్చ పేప్రభో - శోచసి శోచన్నివ లక్ష్యసే ఇత్యర్థః.

౫ ఏవమాపృష్ట ఆహవాన్సః॥ అస్తీత్యాదిభిస్త్రిభిః త్వయోక్తం సర్వమిదం “జిజ్ఞాసితం సుసమ్మన్న” మిత్యాదినోక్తం మమాస్త్యైవ తథాపి మమాత్మాన పరితుష్యతే. తస్మాదసంతోషస్య మూలం-నిమిత్తం అవ్యక్తం-నమయాజ్ఞాతం అతః త్వా-త్వామేవ అగాధబోధం-అపారజ్ఞానం సర్వజ్ఞమితి యావత్. ఆత్మభవో బ్రహ్మ తస్మాత్సత్య శ్శరీరాత్-ఉత్సజ్ఞాత్-భూతం పృచ్ఛామహే.

౬. ఆవ-నాహం జానామీతిమావోచ ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥సవాఇతి॥ సవై జ్ఞానినా మగ్రణీః భవాన్ సమస్తం గుహ్యం । దేహీనామస్తగ్రతం వేద-జానాతి. కుతః-యత్ - యస్మాత్ స్వయాపురాణః పురుషః సర్వ జగత్కారణభూతః సర్వజ్ఞః పరమపురుషః ఉపాసితః. కథం పరమ పురుషోపాసన-మాత్రేణాఽహంజానీయా మిత్యత్రాహ. పరావరేశః పరే - బ్రహ్మదయః అవరేయస్మాత్. సచాసావీశః సర్వనియన్తా భగవాన్ మనసైవ-సజ్గుల్పమాత్రేణైవ విశ్వం సృజత్యవతి అత్తి-నంహరతిచ అథాపి గుణైః-సత్త్వాదిభిః ససజ్జత ఇత్యసగ్గుః స్వసజ్గుల్పకృత-జగదుదయ విభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వనియన్తుః సర్వప్రాణ్యస్తగ్రత వస్తువేదిత్వాత్. “యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పురుషోభవతీతి” న్యాయే నేశ్వరవత్ సర్వం ముక్తప్రాయస్తస్య మపిజానాన్యేవేతి భావః.

౭. ఏతదేవ ఉపపాదయన్న సన్తోషనిమిత్తం పదేత్యాహ త్వమితి త్వం అర్క-ఇవ - సూర్యశవ, త్రిలోకిం పర్యటన్ బహిష్టవస్తు-ద్రష్టా. వాయురివాఽన్తశ్చరః జ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వేషామన్తశ్చరన్. ఆత్మ సాక్షీ-ఆత్మనోఽస్తః కరణస్య సాక్షీ-సాక్షా ద్దప్తో హృద్గతాఽర్థవేదీత్యర్థః అతః పరంచ అపరంచతయోః సమాహారః తస్మిన్ బ్రహ్మణి-పరేబ్రహ్మణి తదావేదకే - వేదాఖ్య బ్రహ్మణిచ విషయే ధర్మతః నివృత్త ధర్మైః వ్రతైః కాండవ్రతాదిభిశ్చ సాన్వితస్య పారంగతస్య సమాస్త ధర్మ వ్రతస్యేత్యర్థః మమ న్యూనం-అసన్తోషరూపం అలం విచక్ష్య. న్యూనశబ్దః-తద్దేతాపు పచారాద్వర్తతే. న్యూనపాతుం విచక్ష్య చక్షిర్దర్శ

నారద ఉవాచ :

భవతాఽనుదిత ప్రాయం యశో భగవతోఽమలం ।

యేనైవాసౌ నతుష్యేత మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్ ॥

౮

యథా ధర్మా దయశ్చార్థా మునివర్యాఽను కీర్తితాః ।

న తథా వాసుదేవస్య మహిమాతేను వర్ణితః ॥

౯

న త ద్వదశ్చిత్ర పదం హర్యేర్యశో జగత్పవిత్రం ప్రగృహీత కర్షించిత్ ।

తద్వాయసం తీర్థము శన్తిమానసా నయత్ర హంసానిరమన్త్య శిక్షయాః ॥ ౧౦

నేఽపి వర్తతే. పశ్య-అలోచయేత్పర్వః అలం-ద్రష్టుం నమర్థస్త్యం యద్వా-న్యూనమితిభావప్రధానో నిర్దేశః అలం అధికం న్యూనం-న్యూనత్వం విచక్ష్య. అధవాచక్షిర్భాషణాఽర్థ ఏవ న్యూనతాసౌతుం విచక్షేత్పర్వః.

౮ అవ-ఇత్థం ప్రచోదిత ఆహ భగవాన్నారదో యావదధ్యాయ సమాప్తి. “కింవా భాగవతా ధర్మాన ప్రాయేణ నిరూపితా” ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవతావద సన్తోష హేతుమాహ భవతేతి ద్వాభ్యామ్ అమలం-శృణ్వతాం వదతాంచ అఖిల దురితాఽవహాః భగవతో యశః భవతాఽనుదిత ప్రాయం-ప్రాయే ణాఽవర్ణిత మిత్యర్థః. ప్రాయ గ్రహణేన భారతే ప్రాచక్షికతయా అప్రాధాన్యేన భగవద్యశః కర్షించిత్కర్షించి దుదితమ్. నతుకృత్స ప్రబంధాఽను స్యూతత్వేన ప్రాధాన్యేనచోదిత మితి సూచ్యతే. యేన-భగవద్య శోఽనను వర్ణనే నై న అసౌతవాత్మా నతుష్యేత. అసౌ భగవాన్ వాసతుష్యేత. భగవద పరితోషేనతి తన్నియామ్యం త్వదీయమన్తః కరణమపి నతుష్య త్యేవేతిభావః యద్వా-యేనైవ కారణేన నతుష్యేత అసౌ తవాఽత్మాభగవాన్ వా తత్కారణం కిమితిచేత్ ఖిలం-నూనం తద్దర్శనమేవ. భగవద్దర్శనమేవ భగవత్స్వ రూప రూపగుణ విభూతి యాథాత్మ్యజ్ఞాన పూర్వకం ప్రాధాన్యేన త ద్వర్ణనాఽభావ ఏవేతి. మన్య ఇత్యర్థః.

౯. 1 అవ॥ ప్రాయ శబ్దాఽభిప్రేతం వ్యసత్. హే మునివర్య-ధర్మాదయః-ధర్మార్థకామాదయః అర్థాః-పురుషార్థాః యథా పహ సాధనై రను కీర్తితాః భావ ఇతిశేషః. తథావాసు దేవస్య మహిమా తే-త్వయా నానువర్ణితః.

౧౦. అవ-ఏవం తదుత్ప్రేక్షితమేవాఽసన్తోష హేతుం దృఢీకృత్య అథ “ప్రియాః పరమ హంసా నాం త ఏవహ్యచ్యుత ప్రియా” ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ దృఢీకర్తుం అభాగవత ధర్మ ప్రతిపాదకస్య ప్రబంధస్య పరమహంసై రనాదరణీయత్వమాహ ॥నేతి॥ తత్ చిత్రాణిపదాని యస్మిన్ అర్థవై చిత్ర్య స్యాపుపలఙ్ఘనమేతత్ ఏవం విధమపి యద్యచ-వాక్యం ప్రబంధ ఇతియావత్ పరిపిం - శృణ్వతాం వదతాంచ పవిత్రత్వా పాదకం హరేర్యశః కర్షించిపి సప్రగృహీత-నోపాదదితచేత్ సప్రగృహీతేతి పాశే-నవదేచ్చేత్ ప్రబంధయిత్సగతం పదనం ప్రబంధే ఆరోప్య సప్రగృహీతేత్తుక్తమ్ । యద్వా చిత్ర పదమపివచః తత్రహరేర్యశోన సప్రగృహీతచేత్ ప్రబంధ కర్తేతిశేషః తద్వచః-ప్రబంధం వాయసం-తీర్థం ఉశన్తి. వాయసతీర్థతుల్యమిచ్చన్తి తీర్థం విశింషన్ ఇచ్ఛా

తద్వాగ్వి సర్గో జనతాఘ విప్లవో యస్మిన్ ప్రతి శ్లోకమ బద్ధవత్సపి ।

నామాన్య నస్తస్య యశోజ్జితాని యత్ శృణ్వంతి గాయంతి గృణంతి సాధవః ॥ ౧౧

నైష్కర్మ్య మప్యచ్యుత భావ వర్జితం నశోభతే జ్ఞానమలం నిరజ్జనమ్ ।

కుతః పునశ్చక్వ దభద్ర మీశ్వరేన చార్పితం కర్మయ దస్య కారణమ్ ॥ ౧౨

ఫలమాహ ॥యత్ర వాయసే-తీర్థ మానసా - హంసాః ఉశీక్ షయాః-కమనీయనివాసాః సనిరమన్తి. మాన సాఖ్య సరోసర కమనీయ నివాసస్థాన విహారిణో మానస హంసా యథావాయస తీర్థముచ్చిష్ట పాత్రాది యుత రథోద్దక-యుక్తం షేత్రం వాయస సజ్జాచరయోగ్యం ఉశనీచ్ఛన్తి మన్యన్త ఇతియావత్ యత్రన నిరమన్తి-సనితరాంరమన్తే తణమాత్రమపి సతత్రావతిష్టన్త ఇత్యర్థః తథా ఉశీక్ - కమనీయం నిరతిశయ ప్రియం-బ్రహ్మైవ షయః - ఆశ్రయః యేషాం మానసాః - మనస ఇమే మానసాః బ్రహ్మసన్దాన భావుకాః హంసాః-విశుద్ధాన్తః కరణాః పరమహంసా ఇతియావత్ తద్వచః-వాయసం తీర్థ - ముశన్తి వాయసతుల్యా నాం కామకానాం అనుభవయోగ్యం మన్యన్తే యత్ర-సనిరమన్తి-నాద్రియన్తే సతత్రకర్ణం దత్వాశృణ్వన్తి త్యర్థః ఉశీక్షయేతి పారే ఉశబ్దోఽవధారణే పరప్రేరణయాఽపీత్యర్థః.

౧౧ అవ-తదేవం భగవద్యుక్తోఽనర్జితస్య ప్రబన్ధస్య శబ్దతోఽర్థవశ్చ చిత్రపదస్యాపి భాగవతానాం పాదేయత్వముక్తం అథ తదర్జితస్య వైచిత్రరహితస్యాపి ప్రత్యుత శబ్దతోఽర్థవశ్చ దుష్టస్యాపి ఆతీవ తదుపాదేయత్వమాహ ॥తదితి॥ ప్రతి శ్లోకం అబద్ధవత్సపి శబ్దతోఽర్థవశ్చ దోషవత్సపి యస్మిన్ - ప్రబన్ధే అనస్తస్య-భగవతో యశసా అజ్జితాని-చిహ్నాని భగవద్గుణ ప్రత్యాయకాని నామాని నారాయణవాసు దేవ కృష్ణాదీని నామాని దృశ్యన్త ఇతిశేషః తద్వాగ్విసర్గః స ఏవవాక్సృష్టి రూపః ప్రబన్ధః జనతా-జనానాం సమూహః “గ్రామజనబద్ధభృచ్చలి”తి సమూహార్థే తల్పిత్యయః “తలన్తం స్త్రియా” మితిస్త్రీత్వం తస్యాః అఘం-పాపం విప్లవః అస్త్రాస్థానాద్భూత్ స్తవేః పచాదిత్వాదచ్ యద్వాభావే “ఋదోర” బిత్వన్ జన తాయా అఘస్య-విప్లవః నాశః యస్మాత్ స తథా అత ఏవ భాగవతా ఉపాదదతే ఇతివదన్ విశిష్య- “యచ్ఛృణ్వన్తి”తి యద్వాగ్వి సర్గం సాధవశ్శృణ్వన్తి శ్రావయిత్వ సద్భావే. గృణన్తి - కథయన్తి శ్రోత్వ సద్భావే. తదుభయాఽభావే కేవలం స్వయంగాయన్తి సామాన్యాభిప్రాయేణ యత్తదిచినపుంసక- నిర్దేశః శబ్దదోషోనామ అనుపస్థాప్యాఽర్థాభిప్రాయేణ ప్రయోగః యథా-స్వేఇత్యన్త-జ్ఞాతిధనాభిప్రాయేణ ప్రయోగః అర్థదోషోనామ - అనుపస్థాపకశబ్దో పస్యాన్యత్వమ్ యథా ఆత్మాక్షీయయోః స్వాశబ్దోప స్థాప్యత్వమ్ తదేవం త్రివర్గసాధన-సాధన ప్రతిపాదకం ప్రబన్ధం భాగవతానాం పాదేయం నిన్ది త్వాభగవద్యుక్తః ప్రతిపాదకస్యైవ తదుపాదేయత్వముక్తమ్.

౧౨. నను ధర్మాదితత్సాధనా నామపి పురుషాభిలషితత్వేన హితత్వాత్ తన్నిరూపణమవ్యర్థవ దేవేత్యాశ్చక్రాయాం విపమిశ్ర పయః ప్రశంసాతుల్యం తన్నిరూపణమిత్యభిప్రాయేణ ఐశ్వర్య కైవల్యతత్సా ధనానాం పురుషార్థత్వ తత్సాధనస్వం ప్రతిక్షిపతి ॥నైష్కర్మ్యమితి॥ నిర్గుణం కర్మణో నిష్కర్మ-నిష్కర్మైవ నైష్కర్మ్యం స్యాద్దేవ్యక్ష. కర్మణో బహిర్భూతం కర్మేతరత్-ఆత్మ యాథాత్మ్యపాసనాత్మకజ్ఞానమిత్యర్థః.

అహో మహాభాగ భవానమోఘదృక్ శుచి శ్రవాస్పృశ్యరతో ధృత వ్రతః ।

ఉరుక్రమస్యాఖిల బంధ ముక్తయే సమాధినాను స్మరత ద్విచేష్టితమ్ ॥ ౧౩

అతోన్యథా కింజ్ఞాన యద్వి వక్షతః పృథగ్గృ శ స్త్రుత్రుత రూపనామభిః ।

న కుత్ర చిత్ క్వాపి చ దుస్థితా మతిర్లభేత వాతాహతనౌరి వాస్పదమ్ ॥ ౧౪

తన్నిరజ్జనం రాగద్వేషాదర్బజ్జన రహితం రాగాదిభిః సుప్లుమ పృచ్యుత్యై-భగవతో భావేన ధర్మయోగేన
వర్జితఞ్చ జ్ఞానమలం-జ్ఞానానాం మధ్యే మలవద్దీనం అత ఏవన శోభతే యద్వా నైష్కర్మ్యం నిరజ్జనం జ్ఞాన
మపి అచ్యుతభావ వర్జితం చేత్ నాలం శోభతే నాతివశోభత ఇన్ద్రుః. “సర్వేచగ్రసా ధర్మాణః ప్రతిబింబస్తు
మోక్షభాక్” ఇతికేవలినోఽపి పునశ్చవన ధర్మోక్తేస్తావత్ కై నబ్యస్యస పురుషార్థత్వమ్ నాఽపితత్వాభవ
జ్ఞానయోగస్య పురుషార్థసాధనత్వ మితిభావః యతో నైష్కర్మ్యజ్ఞానమేవ సోభతే రుద్రపునస్త్రుగ్మ
శోభతే-కింయత్-చత్కర్మ ఈశ్వరేనచార్పితం అభినంపితాఽర్థకామాదిఫలం అచ్యుతభావవర్జితంచేత్కర్మ
అత ఏవ శశ్వత్-సదా అనుభవదశాయాంవా అభద్రం దుఃఖం యస్మిన్ తత్ అనుష్ఠానదశాయాం అభద్ర
వత్త్వం కాయక్లేశా ద్యావహిత్యేనదృష్టమేవ ఫలదశాయామపి పునఃవతన-భయశక్యయాఽభద్రవత్త్వమవ
గస్తవ్యమ్ “యదవ్యకారణం” నిష్కామకర్మాఽపి అచ్యుతభావవర్జితం చేత్ నశోభతే అయమర్థః జ్ఞానయోగః
కర్మయోగశ్చ భగవద్భక్తివర్జితోనశోభతే కామ్యం కర్మనశోభత ఇతికై ముశ్యన్తాయస్సిద్ధమితి,

౧౩ తదేవం లోకహితార్థం ప్రవృత్తస్యభవ కేవల త్రివర్గతత్సాధన - నిరూపణమనుచిత
మిత్యుక్తం భవతి యత్ర సైవిగ్రిక కర్మణోఽనర్థగర్భత్వం అత స్తవ్యమఖిలాఽనిష్టపరిహారేష్ట ప్రాపణక్షమ -
భగవద్భక్తి యోగనిష్పాదకతచేష్టిత జ్ఞానజనకం ప్రబంధం గుర్విత్యాహ ॥పామహాభాగ-భాగ్యమత్ర భగవదంశ
భూతత్వం అఖిల నిఘమప్రప్తవ్యంచ సహాన్-సత్యరతః-సత్యం భూతహితం సన్నిగతః నకేవలం సత్యరత
ఏవ అపిత్యమోఘదృక్ సత్త్వమూలమమోఘ మపి తథంపశ్యతీతి శథా భూతహితా చరణోపయుక్త జ్ఞాన
సమ్మన్న శ్చేత్యర్థః నకేవలమమోఘదృగేవ అపిత్యధృతవ్రతః ధృతం సజ్జలితం-సత్యార్థదీక్షారూపం యేనసః
భూతహితాచరణాయబద్ధదీక్ష ఇత్యర్థః “రథమేవ మహంజ్ఞాయే” ఇన్ద్రతో విశిషష్టి శుచిశ్రవాః శుచి-విశుద్ధం
శ్రవః-“లోకహితార్థమపీర్ణోవ్యాన” ఇత్యేవం విధా ప్రధాయశ్యసః పాతుగర్భాణ్యేతాని విశేషణాని
ఏవంవిధస్య అనర్థగర్భత్వేవిగ్రిక నిరూపణమనుచితమితి భావః ఉక్తవిధస్త్యం ఉరుక్రమస్య-ఉరవః - విభుతాః
క్రమాః పాద - న్యాసాః త్రిలోకీ సజ్గాహకాః యస్యతస్య భగవతో యద్విచేష్టితం భత్ - తదేవ నృణాం
అఖిలానాం-బద్ధానాం గర్భజన్మ మరణాదిరూపాణాం ముక్తయే బద్ధేభ్యోముక్తయే (ఇతి) వా సమాధినా-
అనుస్మర సమగ్రా లోచనపూర్వకం ప్రబధానేత్యర్థః.

౧౪. ఏవశ్చేత్ త్వదాత్మని అసన్తోహీనివ ర్తతే నాన్యధేత్యాహ ॥అతఃఇతి॥ అతోఽన్యథా ఉరుక్రమ
చేష్టాకథనాదన్యథా వైపరీత్యేన తత్కృతరూపనామభిః-పుథగ్గృః-పుథగ్భూతాన్ సంబద్ధరహితాన్ అర్థాన్
చివక్షతః-వర్ణయతః తవ అతపవ దుస్థితామతిః కదాచిదపి యత్కించిదపి అన్యథం-ప్రతిష్ఠాం అవ్యాకులతా

జుగుప్సితం ధర్మకృతేన శాసత స్వస్థావ రక్తస్య మహాన్ వ్యతిక్రమః ।

యవ్యాక్యతో ధర్మ ఇతీ తరస్థితో నమన్యతే తస్య నివారణం జనః ॥ ౧౫

వివక్షణోఽస్యా ర్హతి వేదితుం విభోరనస్తపా రస్య నివృత్తిత సుఖమ్ ।

ప్రవర్తమానస్య గుణైరనాత్మన స్తతో భవాన్ దర్శయ చేష్టితం విభోః ॥ ౧౬

మితియావత్ నలభేత ప్రత్యుత్పాదకైవభవతీత్యర్థః. యద్వా అతోఽస్యధా యత్కించన వివక్షనే తత్ నానావిధ శాస్త్రాద్ధర్మార్థాని ప్రేమిణి కాపి తత్కృతరూప-నామభిః కృతమితిభావేక్తః కర్మేత్యర్థః తస్యోరుక్ర మన్య-కన్య-రూపనామభిర్దే తుభిః ఆస్పదం-ప్రతిష్ఠాం నలభేత్ బుద్ధేరవ్యాకులత్వం నామ భగవత్కృతరూప నామగోచరత్వం తన్నసిద్ధతీత్యర్థః-యథా-వాతేన-వాయునా ఆహతా-ఉత్పదంసీతానాః ఆస్పదం-నలభతే తన్వత్ యద్వా అతః ఉరుక్రమాత్ అన్యథా-అన్యత్వేన ఉరుక్రమానాత్మకత్వేన అబ్రహ్మోత్పాదక స్వగస్త్రో వస్తుజ్ఞేనేతియావత్ యత్కించనస్తు వివక్షతః 'వర్ణయతుమిచ్ఛతః అతపవ తత్కృతైరు రుక్రమకృతైరైవ మనుష్యాది రూపనామభిః పృథగ్ద్రృశః-పృథగ్ద్రృక్షేతవ-అతపవ దుఃస్థితామతిః కావలపిక్వర్తిచిదపి ఆస్పదం నలభేత్ యత్కించన వివక్షిరంచేత్ తదురుక్రమాత్మకం యాతద్విభూతిత్వేనైవవర్ణనీయంచేత్ తవమతిః సుస్థానతీ ఆస్పదలభతే అతదాత్మకతయా స్థితస్త్రోవస్తుజ్ఞేన వర్ణయతుమద్యుక్తశ్చేత్ తర్హతపవ పృథగ్ద్రృష్టేననుష్ఠితాసతీ మతిరాస్పదం నలభతే ఇత్యర్థః ప్రాధాన్యేన ఉరుక్రమచేష్టితం వర్ణనీయం తత్ప్ర సజ్జాదపి యత్కించనస్తు వర్ణయతుమిచ్ఛం తదపి తద్విభూతితయైవ వర్ణనీయం ఏవంచేత్ మతిరవ్యాకులా అన్యథాతు వ్యాకులాభవతీతి భావః

౧౫ భూతహితాచరణార్థం ప్రవృత్తస్తవమహిమేవ కృతవానసీత్యాహ ॥జుగుప్సితమితి॥ స్వభావరక్తస్యేత్యన్య అర్థకామయోరిత్యాదిః అర్థకామయోస్వభావత ఏవరక్తస్య జనస్య-ధర్మకృతే - అర్థ కామ-సాధన ధర్మార్థం అనుశాసనః - భారతనిర్యాణ ద్వారా బోధయతః తవ అయంమహాన్ వ్యతిక్రమః చిరీక్షితవి విపరీతాననుష్ఠాన రూపః ఆవతితః భూతహితం చిరీక్షిత మధునా తద్వివరీతమేవకృత మిత్యయం మహాన్ వ్యతిక్రమ ఇత్యర్థః అత ఇదం జుగుప్సం-నిన్దితం స్వభావత ఏవ అర్థకామ పారవబ్రహ్మమూలకతావ ప్రయాఖిహతం జనం ప్రతి పునరర్థకామసాధనమేవానుష్ఠితేత్యన్య శాసనం నిన్దితమితి భావః సనుమయైవ మనుశాసనేకృతేఽపి స్వరుచ్యనుసారాలోకోనిశ్రేయససాధన ఏవ ప్రవర్తతాం భారతేఽపిక్వచిదర్థకామయోః హేయత్వేనోక్తత్వాన్న దోషశ్చేత్యతాహ ॥యద్భాగ్యత ఇతి వరః - కృతన్న పేద్యున్యోన్యోన్యాచీనః అకృతన్నవిజ్ఞః యస్య - తవ వాక్యాత్ అర్థకామసాధనమేవ ధర్మఇతి స్థితః అర్థకామాదేవ నిశితయ పురుషార్థా తత్సాధనమేవ నిరతిశయ ధర్మ ఇత్యర్థవసానయుక్తః ఉన్మత్రివర్గస్య నివారణం సమన్యతే త్వయావిస్తరేణ త్రివర్గస్య ప్రతపాదితత్వాత్ త్రివర్గస్యనివారణం త్వదఖిచేత-మితిజనోనజానాతీత్యర్థః

౧౬. సన్వకృతన్నవిజ్ఞనో నజానాతునామ కృతన్న విత్తుమమాభిప్రాయం జానాత్యేవేత్యతాహ ॥వివక్షణ ఇతి॥ యద్యపి అన్యవిభోర్భగవతః ఆనస్తపారస్య కర్మణిషడ్వీయమ్ అపారం చేష్టితం వివక్షణః - నిపుణబుద్ధిః నివృత్తిధర్మతః, నివృత్తి-ధర్మనిష్ఠతయా సుఖం యథా వేదితుమర్హతి నివృత్తిధర్మనిష్ఠో భగవద్వై

త్యక్వా స్వ ధర్మం చరణామ్బుజం హరేర్భజన్నవక్సోఽదపతేత్ తతో యది ।
యత్రక్వవాఽభద్రమ భూదముష్యకిం కోవాఽర్థ ఆప్తోఽ భజతాం స్వధర్మతః ॥ ౧౭

తస్యైవహేతోః ప్రయతేతకోవిదో నలభ్యతే యద్భ్రమతా ముపర్యధః ।
తల్లభ్యతే దుఃఖ వదన్య తస్సుఖం కాలేన సర్వత్ర గంభీర రంహసా ॥ ౧౮

భవాఽభిజ్ఞో దుర్లభ ఇతిభావః తథాఽపి గుణైః-రజ ఆదిగుణములకై రాగాదిభిః ప్రవర్తమానస్య అనాస్త్వ
నః-ఆత్మజ్ఞానరహితస్య జనస్య విఖోశ్చేష్టితం దర్శయ-ప్రబన్ధ నిర్మాణేన దర్శయేత్సర్వః శాసనంనామ-అజ్ఞాత
జ్ఞాపనరూపమ్ తత్రార్థ-కామయోఃకవ్చిదిపి హేయత్వాఽనుక్తావపి విచక్షణోజానాత్వేవ అతస్సమ్ప్రీతి
యోరర్థకామయోఃకవ్చిదిపి హేయత్వఽజ్ఞాపనం వర్ధమేవ అవిచక్షణం-త్వదభిప్రాయాఽనభిజ్ఞం ప్రత్యపి
తద్వర్ధమేవ అతో విచక్షణ జనస్యాఽపి సుఖప్రతిపత్తయే అర్థకామయోర్తైయత్వం భగవద్విశేష్టత జ్ఞానస్య
నిరతిశయ పురుషార్థసాధనత్వంచ విపులప్రబన్ధ నిర్మాణేన దర్శయేతిభావః.

౧౭ యదుక్తం “కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచాఽర్పితం కర్మేతి” కర్మణోఽభద్ర గర్భత్వం
భగవద్భక్తియోగనన్త్రమ శశ్వద్భద్రగర్భత్వంచ తదుభయ ముపపాదయతి । త్యక్త్వేతి॥ పతేదితి శరీరపాతోక్తిః
ఈశ్వరేనచార్పితం స్వధర్మంస్వ సమీహితఫల సాధనం ధర్మం త్యక్త్వా హరేశ్చరణామ్బుజం భజన్-భజనోద్య
తస్సన్ అపక్వః-అపక్వకషాయః పతేత్-మ్రియతేయది అముష్య-యత్రక్వాపి కిమభద్రం భవిష్యతి నకిచ్చిద
పీత్యర్థః “సహకల్యాణకృత్కృత్సద్గుణిం తాతగచ్ఛతి. ప్రాప్యపుణ్య కృతాం లోకాన్ ఉపిత్వాశాశ్వతీస్సమూః
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహేయోగభ్రష్టోఽభిజాయతే. అథవా యోగినామేవకువేభవతిధీమతాం” ఇతి భగవ
దుక్తేరితిభావః అభజతామితిచ్ఛేదః హరేశ్చరణామ్బుజమభజతాం. యద్వా-స్వధర్మత ఇతి సార్వవిభక్తిక స్తసిః
స్వధర్మంభజతాం స్వధర్మమనుషిత్వతాం, కర్తరిషష్ఠీయం కోవాఽర్థ ఆప్తః ప్రాప్తః, నకోఽపీత్యర్థః. “తేతం
భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం ఊచే పుణేమర్త్యలోకం విశ న్నీతి” భగవదుక్తే. “అస్తవదేవాఽస్యతదభవతి-
తద్యథేహకర్మచిత్ లోకఃక్షీయతే ఏవమేవాఽముత్ర పుణ్యచిత్ లోకఃక్షీయతే-ప్లవాహ్యేతే అభృథా
యజ్ఞరూపాః” ఇత్యాది శ్రుతేచ్ఛేతిభావః.

౧౮. ఏవం భగవద్భక్తి స్వధర్మయోః శశ్వద్భద్రగర్భాఽభద్రగర్భత్వే ప్రతిపాదితే అథ తత్ఫలయో
రుపాయాంతరాఽలభ్యత్వలభ్యత్వేవదన్ ఉపాయాంతరాఽలభ్య సుఖసాధనోఽయుక్తమేవ భూతహితం కార్య
మిత్యాహ ॥ తస్యైవహేతి ఉపరి-బ్రహ్మలోకాదిషు అధః-పాతాశాదిషు భ్రమతాం-జీవానాం తావత్సుఖం పర
బ్రహ్మేఽఽనందాఽనుభవాత్మకం నలభ్యతే తస్యైవహేతోః-తత్సుఖసాధనోపయుక్తోపాయ ప్రదర్శనార్థమేవ,
కోవిదః నిపుణబుద్ధిః తాదృశోయతేత ఏవంచేత్ భూతహితకారిత్యం నాన్యధేతిభావః తత్సుఖం-వైషయిక
సుఖంతు సర్వత్ర-ఉపర్యధశ్చ గంభీరరంహసాదుర్లభ్య వేగేన కర్మణేషుపలక్షణమిదం. భ్రమతామిత్యనుషజః
కాలేన తదుద్బోధితేన ప్రాచీనేనకర్మణాచ భ్రమతాంజాయ మానానాం జనానామిత్యర్థః అన్యతః-ఉపా
యాంతరాదేవ కాలకర్మాదిరూపాల్లభ్యతే దుఃఖంత యథా దుఃఖంతద్వత్ అప్రాప్తితమపి దుఃఖం కాల

నవై జనోజాతు కథం చ నావ్రజేత్ ముకున్దసేవ్య న్యవ దజ్ఞ సంస్మృతిమ్ ।

స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్రి వగూహనం పునః విహాతు మిచ్ఛేత్ నరసగ్రహో యతః ॥ ౧౯

ఇదం హి విశ్వం భగవానివే తరో యతో జగత్సాన నిరోధ సమ్భవాః ।

తద్ధి స్వయం వేద భవాన్ తథాఽపిమే ప్రాదేశ మాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౦

కర్మాదిపాత్యన్తరేణ-ప్రయత్నమన్తరేణైవభవతి తద్వత్ వైషయిక-సుఖమపీత్యర్థః. యద్వా భక్తిసాధ్యమై శ్రేయస సుఖస్య - అభూతపూర్వత్వ దుఃఖాఽసమ్భిన్నత్వ జ్ఞాపనాయ ఖిత్తి-వ్యతిరిక్తోపాయాన్తర సాధ్యస్య సర్వస్యాఽపి దుఃఖమిశ్రిత్వమాహ ॥తదితి॥ అన్యతః-అనభిసంహిత ఫలవర్ణాశ్రమధర్మోపకృత భగవద్భక్తి వ్యతిరిక్తోపాయాత్ యత్సుఖం మహతా కాలేన సర్వత్రలభ్యతే తత్ దుఃఖవత్ - దుఃఖమిశ్రమేవ దుఃఖాఽ సమ్భిన్నంతు ప్రాగుక్తోపాయాదేవేత్యర్థః.

౧౮. “యత్రకవ్యాచాదద్రమ భూతముద్యకి” మితి కాక్వాసూచిత మభిప్రాయం సింహాఽవలోక నన్యాయేన వివృణోతి నవాశ్చి అజ్ఞ-పాబాదరాయణ ముకున్దసేవీ-ముకున్దభక్తోజనః కథంబుదపి సంస్మృతిం, నావ్రజేత్ కిన్తు తతో ముచ్యతఫివేత్యర్థః. ఇదం నిషన్న భక్తియోగనిష్ఠ పురుషాఽభిప్రాయకం, “తస్యతావ దేవచిరం యావన్నవిమోక్ష్యాఽధసమ్మత్య” ఇతిశుత్రేః. అనిష్పన్న భక్తియోగోఽపిజనః అన్యవత్ - కేవల కామ్యకర్మివత్ ననంస్మృతింప్రజేత్. “వహికల్యాణకృత్కళిత్” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా కర్మివిలక్షణమేవజన్మ ప్రాప్నోతీతిభావః తదేవ విశదయతి స్మరన్మితి ముకున్దాఙ్ఘ్రిపగూహనం-“గుహూసంవరణ” ఇతిధాతుః. ముకున్దాఙ్ఘ్రి-సంవరణం-సమ్యగ్వరణం ప్రపదనమితియావత్. తస్మైరన్-పౌర్వదై హికం స్మరన్మిత్యర్థః తత్పునర్విహాతుం త్యక్తుం సేచ్ఛేత్. కుతః-యతోముకున్దసేవీజనః రసగ్రహః, “రసోవైసః రసగోపేవ్యావాయంలభ్యావనన్దీ భవతీ” త్యాది నిరతిశయానన్దాత్మక రసరూపపరమాత్మానం గృహీతవాన్ ఇత్యర్థః. తథా చోక్తం భగవతా “తత్రతం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదై హికమ్. యతతే చతతో భూయస్సంసిద్ధౌకురు నన్దన ॥పూర్వాభ్యాసేనతేనైవప్రాయతే హ్యవశోపిసః॥ ఇత్యాదినా.

౨౦. అవ-“ననుతర్హి కేతే భగవద్గుణాః - యేమయావర్ణనీయా” ఇత్యపేక్షాయాం తేషామా నన్త్యాన్నమయోపదేష్టుం సాకలేన్విత్యయావర్ణయితుంవా శక్యాః కిన్తు సజ్గిహేణతాన్ దర్శయామిత్యాహ ఇదమితి యతో-యస్మాత్ జగత్స్థితిసంహార-సర్గా ప్రవర్తనేన భగవానిదం విశ్వం ఏవమపి ఇతరఇవ-ఇతరఏవ “వద్వా యథాతదైవైవం” ఇతివ శబ్దస్యాప్యేవశబ్ద-పర్యాయత్వాఽనుశాసనాత్. విశ్వాఽభిన్నోఽపి విశ్వ విలక్షణ ఇత్యర్థః. “యత” ఇతి “జన్మాద్యనయత” ఇత్యత్రైవపేతా వచ్చమి “భగవానిద” మిత్యనేన “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మతజ్జలా”నితి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిప్రేతః ఏవం జగదుపాదానత్వ - జగన్నిమిత్వ తదు భయాక్షిప్త సర్వశక్తిత్వ సర్వజ్ఞత్వ స్థానకారణత్వాఽఽక్షిప్త సర్వాస్తరాత్మత్వ చిదచిద్విశిష్టత్వ తన్మూలక జగద్విశేష్యత్వ తన్మూలక తద్విలక్షణత్వ నిరోధకారణత్వాక్షిప్తోపాస్యత్వ మోక్షదత్వా దయోగుణాః సామర్థ్యాదత్ర ఫలితాః ఏవమూదయస్త్యయావర్ణనీయా ఇతిభావః. తద్ధి-ఉక్తగుణాదిజాతం భవాన్ స్వయ

త్వమాత్మ నాత్మానమ వేహ్యమోఘ దృ కృరస్య పుంసః పరమాత్మనఃకలామ్ ।

అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయశ న్మహానుభావాఽభ్యుదయోఽధి గణ్యతామ్ ॥ ౨౦

ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్చుతస్య వా స్విష్టస్య పూర్తస్య చ బుద్ధద త్తయోః ।

అవిచ్యుతోఽర్థః కవిభిర్ని రూపితః యదు త్తమ శ్లోక గుణాఽను వర్ణవమ్ ॥ ౨౧

అహం పురాఽతీత భవేఽభవం మునే దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్ ।

నిరూపితో బాలక ఏవ వాదినాం శుక్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివిక్షతామ్ ॥ ౨౨

మాత్మనా వేద తథాఽపి మే-మయా భవతః ప్రాదేశమాత్రం ప్రదేశపరి - ప్రాదేశః స్వాధిరైఽఽఽ. ప్రాదేశ ఏవ ప్రాదేశమాత్రం గుణానామే-దేశమాత్రమేవ గర్భితమ్. యద్యపి జగదుపాదానత్వాదీనాం భగవద్గుణానామానన్త్యం భవాన్ జానాతేభ్య తథాఽపివృష్టేః మయా దిజ్ఞాత్రం ప్రదర్శితమిన్దిగ్ధః.

౨౦. అ-“నాహంజానామీతిమావోచ” ఇతిపక్షం త్వమాత్మానం భగవదంశ - సంజానంజానీహి త్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అమోఘదృక్-అమోఘం సత్యం సర్వం యథావన్నశ్యతీతి అమోఘదృక్ స్థితి పరస్య పుంసః-పరమపురుషస్యకలాం అంశజమపి అజం-కర్మాయశ్చోన్నతైరహితం అథాఽపిజగతశ్శివాయ-హితాయ స్వేచ్ఛయా జాతం ఆత్మానమాత్మనా స్వయమేవావేహి. కలాశబ్దస్యనివృత్తిత్యావత్ స్త్రీపుంసయోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఉపపన్నః యతోఽమోఘదృక్ - భగవదంశ సంభూతశ్చ తత్తస్మాదేవ ఏతేన - స్వయా మహాఽనుభావస్య-భగవతః అభ్యుదయః జన్మకర్మగుణాదీనామపుష్ప లక్షణ మిదం జన్మకర్మగుణాది అధిగణ్యతామ్ - కథ్యతామ్. ప్రబద్ధ్యతామితియావత్ ఏవంచేత్ కృతకృత్యస్య తప, ఆత్మస్య సంతోషోనిశ్శేషం నివర్తత ఇతిభావః.

౨౧. అ-ననుమహానుభావాఽభ్యుదయాఽధి గణనామాత్రేణ కథం కృతకృత్యత్వం కథంశరామ సన్తోష నివృత్తిశ్చేత్యత ఆహ ఇదమితి ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానామను వర్ణనమితి యత్ తదిదమేవ కృతార్థి భవతు మిచ్ఛతః పుంసః సంబంధినాం తప ఆదీనాం అవిచ్యుతః చ్యవనరహితః ప్రతిహతి రహితః అర్థః - ప్రయోజనం కవిభిః నిరతిశయ ప్రయోజనయాథాత్మ్య విద్భిః నిరూపితః తత్రతపః-అనశనాని మన్త్రజపావా శ్రుతమధ్యయనం స్విష్టం యాగాది పూర్తం-వాపీకూషగటాకృతనాది బుద్ధం-జ్ఞానం దత్తం-దానం భారతా దేరతివిస్తృతత్యావత్ తత్రసారగ్రహణం జలధిమన్థనాత్పూర్ణగ్రహణకల్ప - మచిచక్షణైర్దుష్కరం శస్మాన్మృ ముతూఢాం అతీవసేవ్యం సారం-అర్థజాతం సజ్జలయ్యదగ్గయ ఏతావత్కర్తవ్య మిత్యుక్తంభవతి ఉత్తమ శ్లోకగుణాఽనువర్ణనం శ్రవణస్యాప్యూహ లక్షణమ్ తప ఆదీననుతిష్ఠతః పుంసోయద్యుత్తమ శ్లోకగుణాఽను వర్ణన-శ్రవణయోరుచిర్జాయేత్ తదైవతేషాం సాఫల్య మన్యథాతు తపఆదీనాం వైయర్థ్యమేవేత్యుక్తమ్.

౨౨. అ- ననుభగవద్గుణ వర్ణనాదేరపి తప ఆదివత్ క్రియారూపస్యసస్వతః పురుషార్థరూపత్వ మితి కథం తస్యాఽవిచ్యుతాఽర్థత్వమితి శక్కాయాం స్వతఃప్రయోజనరూపత్వాఽభావేఽపి భగవద్భక్తియో

తే మయ్యపేతాఖిల చాపతేఽర్భకే దాన్తే ధృతక్రీడనకేఽను వర్తిని ।

చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్య దర్శనాః శుశ్రూష మాణేమునయోఽల్ప భాషిణీ ॥ ౨౪

ఉచ్చిష్టతే పాననుమోదితో ద్విజైః సృక్మత్స్నేఘజ్ఞోత దపాస్త కిల్బిషః ।

ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేత సస్తద్ధర్మ ఏవాత్మ రుచిః ప్రజాయతే ॥ ౨౫

తత్రాఽన్యహం కృష్ణకథాం ప్రగాయతామనుగ్రహేణా శృణవం మనోహరాః ।

తాశ్శుద్ధయామేఽను సవం విశృణ్వతః ప్రియ శ్రవస్య జ్ఞమమాఽభవ ద్రతిః ॥ ౨౬

గరుచిజననద్వారా లన్నిష్పాదిన ద్వారాచ నిశ్రేయః సాధసత్వాత్ అవిచ్యుతాఽర్థః-మస్త్యేవేతివత్తుంశతో దృష్టాంతతయా స్వస్యపాఙ్గ దైహికం పృత్తాంతమాహ ॥ అహ మిత్యాది నాయావదధ్యాయ సమాప్తి ॥ హేమునే పురా - పూర్వస్మిన్-తే అతీతభవే - పూర్వజన్మని అహం కస్యాభిప్సో వేద - వాదినాం దాస్యాః అభవమ్. పుత్ర ఆసమిత్యర్థః. వేదవాదినాం గృహేషు ప్రావృష్టి-వర్షరై నిర్వివిక్షతాం-నిశరాంవేష్టుం ప్రవేష్టు-మిచ్ఛతాం చాతుర్మాస్యదీక్షాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం యోగినాం-సన్న్యాసినాం శుశ్రూషణే నిమిత్తే శుశ్రూషణాఽర్థం బాలక ఏవసన్ అహం వేదవాదిభిః నిరూపితః-నియోజితః

౨౪ యద్యపి తేయోగినః తుల్యదర్శనాః-సమదర్శినః తథాఽపిమయి కృపాంచక్రుః కృపాకరణే హేతుంవదన్నాత్మానం విశిషిష్టే. అర్భకే-అథాప్యవేతం-త్యక్తం అఖిలంచాపలం-జైహ్విదికంయేన అధృత క్రీడనక ఇతిచ్ఛేదః అధృతాన్యవరిగృహీతాని క్రీడనకాని-బాలక్రీడా సాధనాని భావేవాల్ప్యట్ క్రీడావాయేన అనువర్తిని - అనుకూలే శుశ్రూషమాణే - తదనుశాసన శుశ్రూషాపూర్వకం సేవాంకుర్వతి అల్పభాషిణీ-మిత భాషిణి.

౨౫. కృపాఫలం వదన్నాత్మానం విశిషిష్టే ॥ ఉచ్చిష్టేతి ॥ ద్విజైర్లోగిభిః అనుమోదితః తైర్దత్తా నుచ్చిష్టలేపాన్ - ఘక్తాఽవశిష్టాన్నాదీన్ సక్యత్ భుజ్జ్వల్మ-భుక్తవానస్మి తేన-భోజనేన అపాస్తాని - కిల్బిషాణి భాగవతధర్మరుచి ప్రతిబంధకాని యస్య తథాభూతః ఆసమ్ ఏవం భాగవత శుశ్రూషణే ప్రవృత్తస్య అతపవ విశుద్ధం-భాగవత ధర్మరుచి ప్రతిబంధకరహితం - చేతోయస్య-తస్య మమ తద్ధర్మపవ అత్మని-అన్తఃకరణే రుచిః ప్రజాయతేప్రాజాయత.

౨౬. తత్రాత్మరుచౌ జాతాయాం సత్యాం అన్యహమనుదినం కృష్ణస్య-భగవత ॥ కథాఃప్రగాయ తాంయోగినాం అనుగ్రహేణ మనోహరాః అతిమనోజ్ఞాః కృష్ణకథా అశృణవం-శ్రుతవానస్మి తాఃకృష్ణకథాః అనుసవం-త్రికాలం శ్రద్ధయా విశృణ్వతోమమ అజ్ఞ-హేవాన్స ప్రియం-శ్రోతవ్యాణాం ప్రీత్యాసహంః శ్రవః కీర్తిః యస్యతస్మిన్-భగవతి రతిః-అనురాగః బభూవ.

తస్మిన్స్తథా లబ్ధ రుద్రేర్మహామునే ప్రియ శ్రవస్య స్థలితా మతిర్మమ ।

యయాహ మేత త్పద సత్స్వమాయయా పశ్యేమయి బ్రహ్మణి కల్పితం పరే॥ ౨౬

ఇథం శరత్ప్రావృషికా వృతూహరే ర్విశృణ్వతోమేఽను సవం యశోఽమలమ్ ।

సజ్జీర్తమానం మునిభిర్మహాత్మభిః భక్తిః ప్రవృత్తాఽఽత్మ రజస్తమోఽపహా॥ ౨౭

తస్యైవం మేఽను రక్తస్య ప్రశితస్య హతై నసః ।

శద్ధ ధానస్య బాలస్య దాన్త స్యాఽను చరస్య చ ॥

౨౯

జ్ఞానం గుహ్య తమం య త్త త్సాక్షాద్భగవతోదితమ్ ।

అన్యవో చన్గ మిష్యంతః కృపయాదీన వత్సలాః ॥

౩౦

యేనై వాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః ।

మాయాఽను భావమ విదం యేన గచ్ఛన్తి తత్పదమ్ ॥

౩౧

౨౬. తదా తస్మిన్ ప్రియశ్రవసి లబ్ధారుచిర్యేనతస్య మమ హేమహామునే ప్రియశ్రవసి మతిః అస్థలితా - స్థిరా బభావ. అస్థలితాం మతిం విశినష్టి యయామత్యా పరేబ్రహ్మణి పరబ్రహ్మధార్యే - మయి వర్తమాన మేతత్ - సదనతార్కర్య కారణాత్మకం జగత్ స్వమాయయా - స్వసమ్మన్దిన్యాప్రకృత్యా కల్పితం - నిష్పాదితం సతుస్థత ఇత్యర్థః పశ్యే - దృష్టవాసస్మి. “తద్యథా రథస్యాఽరేషునేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితాః ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్పర్షితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేర్పితాః” జీవభూతాం మహాబాహోయయేదం ధార్యతేజగత్” ఇత్యుక్తప్రకారేణ “ప్రకృతిశ్చేతనధార్యా చేతనః పరమాత్మధార్య” ఇతిదేహాత్మభేదం ఆత్మ పరమాత్మ సంబంధంచ జ్ఞానవాసస్మిత్యర్థః.

౨౭. ఇథం శరత్ప్రావృషికౌ శరత్ప్రావృషావృతూ అనుసవం - అమలం - మహాత్మభిర్మునిభిః సజ్జీర్తమానం హరేర్మహో విశృణ్వతో-మమ అస్మిని యేరజస్తమసీ తయోరపహా-భక్తిః ప్రవృత్తాబభావః

౨౯. తస్య-ప్రవృత్తభక్తే రనురక్తస్య బాలస్యాఽపి ప్రశితస్య-విసీతస్య. హత మేనం - పాపం యస్య శ్రద్ధాయుక్తస్య దాన్తస్య-జితేంద్రియస్య అనుచాస్య అనువర్తినో మే-మహ్యం.

౩౦. యద్భగవతానామౌదాదితం జ్ఞానం-అత్ గ. మిష్యంతః-గన్తు-ముద్యతాః దీనవత్సలాః యోగినః కృపయా అన్యవోచన్ - ఉపదిదిశుః.

౩౧. జ్ఞానం విశినష్టి ॥ యేనజ్ఞానేనాహం భగవతో వేధసః - విశ్వ - విభాతు ర్వాసుదేవస్య మాయాఽనుభావం-త్రిగుణాత్మక ప్రకృతి-మహిమాగం అవదం-జ్ఞాతవాసస్మి. అనేన విరోధి స్వరూపజ్ఞాన-ముక్తం యేనచజ్ఞానేన తస్య-వాసుదేవస్య పదం-స్థానం గచ్ఛన్తి-అనేనప్రావృ ప్రాపబ విషయ జ్ఞానముక్తం. అర్థపఞ్చకజ్ఞాన-ముపదిదిశురితి ఫలితమ్.

ఏ తత్సం సూచితం బ్రహ్మం స్తావత్రయ చికిత్సితమ్ ।

యదీశ్వరే భగవతి కర్మ బ్రహ్మణి భావితమ్ ॥

౩౨

ఆమయో యేన భూతానాం జాయతే యశ్చ సువ్రత ।

తదేవహ్యమయం ద్రవ్యంన పునాతి చికిత్సితమ్ ॥

౩౩

ఏవం సృణాం క్రియా యోగా స్సర్వే సంసృతిహేతవః ।

త ఏవాత్మ వినాశాయ కల్పన్తేఽ కల్పితాః పరే ॥

౩౪

౩౨. ఆ-తదేవం స్వపూర్వ జన్మవృత్తాంత దృష్టాన్తేన భగవద్గుణశ్రవణాదేః రద్ధక్తియోగ సాధనత్వముక్తం. ధక్తియోగస్య శశ్వద్భద్రగుణత్వం పూర్వమేవ ప్రతిపాదికమ్. “ధర్మకృతేఽనుశాసనస్య భావరక్తస్యేత్యనేన త్రైవిర్గిక కర్మమూలక తాపత్రయాఽభిహత జనోద్దేశేన పునస్త్రైవిర్గికధర్మాఽనుశాసనం తావత్రయనిమిత్త ధర్మాఽర్థత్వేన నిర్దిశమిత్తుక్తమ్. “తేనచేశ్వరేనచార్పితం కర్మేన్య”నేనచ అనభిసంహిత ఫలస్యకర్మణోభక్తియోగ నిష్పాదనద్వారా తావత్రయ నివృత్తిహేతుత్వం వదన్ త్రైవిర్గికస్యకర్మణః పునః పునస్తావత్రయ హేతుత్వమేవ సదృష్టాంత ముపపాదయతి ॥ఏతదితితిభిః॥ హేబ్రహ్మన్ తావత్రయచికిత్సితం తాపానాం ఆధ్యాత్మికాఽఽధి భౌతికాఽఽధిదైవికానాం దుఃఖానాం త్రయం తావత్రయం తచ్చికిత్సితం ప్రతికృతం-భవతి యేన-తావత్రయచికిత్సితం తావత్రయప్రతి కారకమిత్యర్థః తదేతదేవసం సూచితం శ్రుతిస్మృత్యాదిధిచితిశేషః ॥కీమ్॥ యద్భృహ్మణి-ఈశ్వరే-భగవతి భావితం సమర్పితం కర్మేతి. ఈశ్వరార్పితం కర్మైవ తావత్రచియఃకిత్సితమితి సూచితమిత్యర్థః. “ధర్మేణపాపమపనుదతి - అవిద్యయామృత్యుంతీర్తాస్” ఇత్యాదికా శ్రుతిః. స్మృతిశ్చ “యజ్ఞదాన తపఃకర్మ పాపలాని మనీషిణా” మిత్యాదికా. తావత్రయంహిపాపమూలకం అనభిసంహితఫలేన ధర్మేణ పాపేనివృత్తే భక్తియోగనిష్పత్తి ద్వారా తావత్రయం నివర్తతీతి శ్రుతి స్మృతిభిస్సూచ్యతే.

౩౩. త్రైవిర్గిక కర్మణఃతావత్రయ హేతుత్వం వక్తుంతావద్దృష్టాంతమాహ ॥ఆమయథితి॥ యద్య పృథాహృత శ్రుతిస్మృతినచోభిః పాపస్యైవతావత్రయమూలత్వం సూచితమ్ తథాఽపి త్రైవిర్గికకర్మణోఽన్తతోఽనిష్టావహత్వేన పాపవదనిష్ట సాధనత్వాత్ తదపి తావత్రయ నిమిత్తమేవ హేతుగణ యథా-యేనాఽపధ్యాన్నాదినా భూతానాం య ఆమయో-రోగోజాయతే తదామయకారణం ప్రకృతం చికిత్సితమపి-ప్రతీకారత్వేన సేవితమపి ఆమయం నపునాతి-సశోధయతి చికిత్సితోఽపివ్యాధిః అపధ్యాదినా పునఃపర్థే ఇత్యర్థః. చికిత్సితమిత్యామయ-విశేషణంవా ఆమయకారణేన చికిత్సితం-ప్రతికృతమపి ఆమయం - వ్యాధిం యదామయకారణం ద్రవ్యం నపునాతీత్యర్థః.

౩౪. దృష్టాన్తేనాఽభిమతమర్థం దార్ఢాన్తికేనాఽనుగమయతి ॥ఏవమితి॥ ఏవమపధ్యాన్నాదే రామయకారణత్వాత్ సృణాంసర్వే క్రియా యోగాః - అనభిసంహిత ఫలకర్మవ్యతిరిక్తాస్సర్వే త్రైవిర్గికాః క్రియా

యద త్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పురితోషణమ్ ।

జ్ఞానం య త్త దధీనం హి భక్తియోగ సమన్వితమ్ ॥

౩౫

కుర్వాణా యత్ర కర్మాణి భగవత్ శిక్ష యాఽ సకృత్ ।

గృణన్తి గుణనామాని కృష్ణస్యాఽను స్మరన్తి చ ॥

౩౬

ఓం నమో భగవతే తుభ్యం వాసుదేవాయ ధీమహి ।

ప్రద్యుమ్నా యాఽనిరుద్ధాయ నమస్స జ్ఞర్షణాయ చ ॥

౩౭

యోగాః సంస్కృతేః పాతవః తపవపరస్మిన్నాస్మిన్ అరల్పితాః - అసమగ్నితాః ఆస్మదినాశాయకల్పన్తే ఆత్మనః-అన్తః స్థావరత్వరూపవినాశాయకల్పన్తే-సమృన్నాభవన్తి.

౩౫. తస్మిన్ రస్మిన్ కల్పితాః క్రియా యోగాః ఓంవా సాక్షాన్ని శ్రేయ సహేతవఃఽ - న - భక్తియోగ నిష్పాదన ద్వారేత్యాహ యదితి భగవాన్పురితుష్యతే-భక్తియోగోత్పత్తి ప్రతి - బద్ధక నిరసనోపయుక్త పరితోషయుక్తో భవతి, యేన తదాచా ధనరూపేణ కర్మణా తత్ భగవత్పురితోషణమ్, యత్కర్మాత్రక్రియతే, “అనుక్రియత” ఇతిపాతే అన్యూన్యూత తయా ఆ శరీర పాతం క్రియతే తదధీనం-తస్కర్మాధీనం తస్మిన్పాద్య మేవ భక్తియోగ సమన్వితం జ్ఞాన మత్ర ధ్యానసాధ్యం దర్శనాత్మకం వివక్షితమ్. “భక్త్యాత్వ నన్యయాశక్య ఆహమేవం విధోఽర్జున జ్ఞాతం ద్రష్టం చ శతేషాం ప్రవేష్టుం చేత్సుక్తత్వాత్.

౩౬ న కేవలం భగవత్పురితోషణాత్మకం కర్తవ్యమ, భక్తియోగాఽను గ్రాహకః అపితు భగవద్గుణ శ్రవణాదిక మపీత్యాహ తర్వాణాఇతి భగవచ్ఛిష్యయా “యత్కరోషియ శ్చాదసి నిష్ఠహోషి దదాసియత్. మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యసే” త్యాద్యుక్త భగవచ్ఛిష్యయా అసకృత్కర్మాణి వర్ణాశ్రమాఽనురూపాణి కుర్వాణాః కృష్ణస్య భగవతో గుణాన్ నామాని చ కల్యాణగుణ ప్రకాశకాని నామాని చ గృణన్తి - అను స్మరన్తి చ నామాని గృణన్తి, గుణాననుస్మరన్తి చేత్యర్థః “భక్తియోగ నిష్పత్తికామా” ఇతి కర్తవ్యవద మధ్యాహర్తవ్యమ్. యథా భగవచ్ఛిష్యయా ఽసకృత్కృతాని కర్మాణి భక్తియోగాఽనుగ్రాహకాణి తథా గుణనామాను స్మరణాదికమితి భావః.

౩౭. గుణనామ స్మరణాది పూర్వకం అనభిసంహిత ఫలకర్మాఽనుష్ఠాన ప్రకారమేవ దర్శయన్ తథా కుర్వాణ ఏవోత్తమాధికారీత్యాహ ఓమితిద్వాభ్యామ్ ఓమ్ - బ్రహ్మణే “ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రి విధః స్మృతః” ఇతి భగవదుక్తేః వాసుదేవాది పూర్వ-చతుష్టయ రూపేణాఽవస్థితాయ భగవతే నమోనమ ఇతి నామోచ్చారణ ప్రకార ప్రదర్శనం ధీమహి ఓమాది శబ్ద ప్రకాశిత కల్యాణగుణ విశిష్టం పరమాత్మానం ధ్యాయేమ స్మరేమేతి గుణస్మరణ ప్రకార ప్రదర్శనం. తత్రాఽవతేర్ధాతో ర్నిష్పన్నే నోమిత్యనేన సర్వరక్షకత్వం అకారోకార మకారాణాం సంహితావశాన్నిష్పన్నేనో మిత్యనేన తు సర్వ కారణత్వ సర్వశేషిత్వాదికం ఉభయ విధేనోమిత్యనేన ప్రత్యభిజ్ఞాపిత బ్రహ్మజ్ఞేన స్వరూపతో గుణతశ్చ

ఇతిమూర్త్య భిదానేన మస్త్రీమూర్తి మ మూర్తికమ్ ।

యజతే యజ్ఞ పురుషం స సమ్యగ్దర్శనః పుమాన్ ॥

౩౮

ఇమం స్వ నిగమం బ్రహ్మన్ అవేత్యమ దనుష్ఠితమ్ ।

అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్తిన్ భావం చ కేశవః ॥

౩౯

త్వమస్య భద్ర శ్రుతవి శ్రుతం విభో స్సమాప్యతే యేన విదాంబుభుత్సితమ్ ।

ప్రఖ్యాహి దుఃఖైర్ముహూ రర్ది తాత్మనాం సంక్లేశ నిర్వాణము శన్తి నాన్యథా ॥ ౪౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే, పంచమోఽధ్యాయః

కల్యాణ గుణానన్త్యం అబృహతామపి బృహత్వా వహత్యం చ వాసుదేవ పదేన సర్వాధారత్వం సర్వాన్త-
రాత్మత్వం చ ప్రద్యుమ్న శబ్దేన, “న తత్ర సూర్యోఽఘాతీ” త్యుక్తవిధ నిరతిశయదీప్తి యుక్తత్వం అనిరుద్ధప
దేన సర్వవ్యాపకత్వం సజ్కర్షణసదేన అతీంద్రియాదృగ్ విషయక జ్ఞానాపాదకత్వం చ ఫలితమ్ ఉపలక్షణ
మివం ఏతత్పూర్వతయోగుణా అను సన్ధేయా ఇత్యర్థః. సజ్కర్షణ శబ్ద నిరుక్తిః పంచమే వత్స్యతే.

౩౮. ఇతిష్ఠం అమూర్తికం కర్మవశ్య ప్రాకృతమూర్తి రహితమ్ మస్త్రీమూర్తిం ఓమిత్యాద్యుక్త
సుస్త్రీ ప్రకాశ్యాప్రాకృతా మూర్తి రకర్మమూలా స్వేచ్ఛోపాత్తా చ యస్యతం మస్త్రీ శరీరకంవా
అభిధ్యాయన్ ఓమాదనామాన్యను గృణంశ్చ యజ్ఞారాధ్యం పరమపురుషం యో యజతే స్వధర్మైరా రాధ
యతి సపవ పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః. “జ్ఞానీత్యాన్తైర్దేవ మేమత” మిత్యుక్త విధోఽధికారీ త్యర్థః.

౩౯. అవ ఏవం యజతామాశు భక్తియోగో నిష్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణ ఆత్మానం దృష్టాన్తయతి
ఇమమితి హే బ్రహ్మన్ మదనుష్ఠితమిమం స్వస్య భగవతో నిగమ మను శాసన మవేత్య-దృష్ట్వా కేశవః,
స్వస్తిన్ భావం భక్తిం తతాన్ద్యం-దర్శనాత్మకం జ్ఞానమైశ్వర్యం చ దేవర్షిత్వో చితమదాత్.

౪౦ ఉత్తర ముప సంహవతి త్వమితి హే అదభ్రశ్రుత - అసంపీకీరే, త్వం విభోర్భగవతో
విశ్రుతం-యశః, ప్రఖ్యాహి-ప్రబద్ధిహి యేన విశ్రుత ప్రఖ్యానేన విదాం-బోద్ధృణాం, బుభుత్సితం - బోద్ధు
మిష్టం, సమాప్యతే-ఆపూర్వతే. ననిరవ శిష్యత ఇతియావత్. యచ్చ తస్య జిజ్ఞాసితవ్యం నావశిష్యతే.
తథా విధమాఖ్యానం కుర్విశ్యర్థః. కిం దుఃఖైః త్రిభిస్తానైః, ముహుర్ముహూగర్హిణః-పీడితః, ఆత్మా-మనో
యేషాం తేషాం, యత్క్లేశ నిర్వాణం, క్లేశా-ఆధ్యాత్మికా దయః, నిర్వాప్యతే అపనోద్యతే యేన అన్యథా
ఉపాయాన్తరేణం తు ననిర్వాప్యతే తథా విధం యథోశన్తి అతీవాద్రియన్తే, తాదృశం ప్రఖ్యాహిత్యన్వయః.

ఇతి శ్రీభాగవతచర్మ చన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కంధే పంచమోఽధ్యాయః

షష్ఠోఽధ్యాయః నారదేన భగవదారాధనం బ్రహ్మణః జననం చ

సూత ఉవాచ :

ఏవం ని శమ్య భగవాన్ దేవర్షే ర్జన్మ కర్మ చ ।
భూయః ప్రవచ్ఛ తం బ్రహ్మన్ వ్యాసస్స త్యవతీ సుతః ॥

౧

వ్యాస ఉవాచ :

భిక్షు భిర్వి ప్రవసితే విజ్ఞానాఽఽ దేష్టు భిస్త వ ।
వర్తమానో వయ స్యాద్యే తతఃకి మక రోద్భవాన్ ॥

౨

స్వాయం భువ కయా వృత్త్యా వర్తితంతే పరం వయః ।
కథం చేద ముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కశేబరమ్ ॥

౩

ప్రాక్కల్ప విషయా మేతాం స్మృతింతే ముని సత్తమ ।
సహ్యేష వ్యవధాత్కాలః ఏష సర్వ నిరాకృతిః ॥

౪

౧. అవ “అన్యవో చన్గమిష్యంతః ర్భగయాదీన హస్సలాః” ఇత్తుగ్తం చల ఉపరితనం దేవర్షి వృత్తాంతం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతివ్యాస ఇత్యాహ సూక్తిః ఏవం భక్తం వర్ణనం దేవర్షే ర్జన్మ కర్మ చ పార్వదైహికం నిశమ్య సత్యవత్సాస్సుతః భగవాన్వ్యాసః సః దేవర్షిం హే బ్రహ్మన్ శౌచ భూయః పునః ప్రవచ్ఛ.

౨. ప్రశ్న మేవాహ భిక్షుభిరితిభిః శే చవ విజ్ఞానాదేష్టుభిః భిక్షుభిః సన్న్యాసిభిః విప్రవసితే చాతుర్మాస్యాఽస్తే అన్యత్రగతసతి చగః హృత్ భవాన్ ఆద్యేవయసి వర్తమానః కింకృగవాన్

౩ హే స్వాయమ్ముప, తే-త్వయా, పరం-వయః, భిక్షు విప్రవాగ ప్రభృతి, రయా వృత్త్యావర్తితం, నీతమ్, కథంవా, ప్రాప్తేకాలే, ఇథం కశేబర, ముదస్రాక్షీః, ఉస్పృష్ట వానసి, ప్రాక్కల్పీయ మపి కశేబరం, వృత్తాంత కథన ముఖేన ప్రస్తుతత్వాత్, ఇదమితి గన్నిహిగ వయాపరామృశ్యతే.

౪. హే మునిసత్తమ, ప్రాక్కల్ప విషయాం-పూర్వ రల్పియామేతాం, భిక్షూపదేశ ప్రాప్తాం, భగవత్స్మృతిం, ఏషకాలో, సవ్యవధాత్-సతిరోహితవాన్, అడభావ ఆర్హః, ఆగమ శాస్త్రస్యాఽనిర్వృత్వాద్వా. సవ్య వధాత్కిమితి ప్రశ్నో వివక్షిరః. వ్యవధాయ కస్య సూచనాయ కాలం విశినప్తి. సర్వ నిరాకృతిః-సర్వవివాశకః.

నారద ఉవాచ ;

భిక్షు భిర్వి ప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృ భిర్మమ ।

వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏత దకార్షమ్ ॥

౫

ఏకాత్మ జామే జననీ యోషిన్మాథా చ కింకరీ ।

మయాత్మజేన నన్యగతౌ చక్రే స్నేహాను బన్ధనమ్ ॥

౬

సాన స్వతంత్రా నకల్పాసీత్ యోగ క్షేమం మమేచ్ఛతీ ।

ఈశస్య హి వశేలోకో యోషాదారు మయీ యథా ॥

౭

అహం చ తద్భ్రహ్మకుల ఊషివాన్ తదవేక్షయా ।

దిగ్దేశ కాలాఽవ్యుత్పన్నో బాలకః పఞ్చహాయనః ॥

౮

ఏక దా నిర్గతాంగేహాత్ దుహస్తీం నిశిగాం పథి ।

సర్వోఽదశత్పదాస్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః ॥

౯

౫. ఇథమా పృష్టః, యథావద్వక్తుమా రేభే నారదః భిక్షు భిరితి తత ఇత్యన్తస్య పూర్వవ దేవాఽర్థః. ఏకత్-వక్ష్యమాణం, అకార్షం-కృతవానితి.

౬. తదేవాహ ఏకాత్మజేత్వాదినా కల్పాన్త ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్తేన. ఏకోఽహమాఽర్పజః-పుత్రోయస్యాసాని, మమ జననీ మాతా యోషిదితి స్వభావోక్తిః జననీత్యనేనైవ స్త్రీత్వోక్తిః అతపవ, మూఢా-కింకరీ, అనేనవరాధీనత్వ ముక్తం, అనన్యగతౌ గతిః పోషణోపాయః అనన్యపోషకే-మయాత్మజే స్నేహానుబంధనం-స్నేహ పార్శవశ్యం, చక్రే.

౭. సా-మమ జననీ అస్వతంత్రా-కింకరీత్వాత్ అత ఏవ మమ యోగక్షేమ మిచ్ఛత్యపి, నకల్పా-నసమర్థా, బభూవ యోగశ్చ-క్షేమశ్చతయోస్సమా హారః. యోగోఽలబ్ధిలాభః, లబ్ధపరి రక్షణం రక్షిత వివర్ధనం తస్యపాత్రే ప్రతిపాదనం చ క్షేమః.

౮. అహం తుతదా పఞ్చహాయనః పఞ్చవర్ష వయస్కో బాలః అతపవ దిగ్దేశకాలాఽవ్యుత్పన్నః దిగ్దేశకాల స్వభావాఽనభిజ్ఞః, తదవేక్షయా మాత్రవేక్షయా, తద్దేహాఽవసాన ప్రతీక్షణేనపాతునేత్యర్థః. తస్మిన్-బ్రహ్మకులే, బ్రాహ్మణ గృహే ఉపితవానస్మి.

౯. ఏవం క్షితే కదాచిత్ నిశి గేహాన్నిర్గతాం, తాం దుహస్తీం దోగ్ధం, ప్రవృత్తాం, కృపణాం, మమ మాతరం, పథి-మార్గే, సదా-పాదేన స్పృష్టః కాలచోదితః-కాల శరీరకేణ దైవేనచోదితః సర్వః, అదశత్-దశంశ. సానమియతేన్యగతో ద్రష్టవ్యమ్.

తదా తదహమీశస్య భక్తానాం శమ భీష్మతః

అనుగ్రహం మన్య మానః ప్రాతిష్ఠం దిశము త్తరామ్ ॥ ౧౦

స్ఫీతాన్జన పదాం స్తత్ర పురగ్రామ వ్రజాకరాన్ ।

భేట ఖర్వట వాటిశ్చ వనాన్యపవనాని చ ॥ ౧౧

చిత్ర ధాతు విచిత్రాద్రీ నిభ భగ్న భుజద్రుమాన్ ।

జలాశయాశ్చ పజలాన్ నళినిస్సుర నేవితాః ॥ ౧౨

చిత్ర స్వనైః పత్రరధై ర్విభ్రమ ద్భ్రమర శ్రియః ।

నలవేణు శర స్తమ్భ కుశ కీ చ కగహ్వరమ్ ॥ ౧౩

ఏక ఏవాఽతి యాతోఽహం అద్రాక్షం విపినం మహత్ ।

మోరం ప్రతి భయాకారం వ్యాశోలూక శివాఽజిరమ్ ॥ ౧౪

౧౦. తదాఽహం, తత్-మరణం, భక్తానాం, శం-సుఖ, మభీష్మతః, కామ-యాసస్య - ఈశస్య - భగవతోఽను గ్రహరూపం, మన్యమానః, ఉత్తరాందిశం ప్రతి, ప్రాతిష్ఠం-ప్రస్థితవానస్మి.

౧౧. తత్ర-ప్రస్థానే, స్ఫీతాన్-సమృద్ధాన్; జనపదాన్-దేశాన్, ద్వితీయాంతాం అతియాత ఇత్యు పరిష్టాదన్వయః, పురాణి-పట్టణాని, గ్రామాన్-అట్ట-రహితాన్, వ్రజాన్-గోపాల నివాసాన్, ఆకరాన్-రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని భేటాన్-కృషీవల గ్రామాన్, ఖర్వటాన్-నిషాద గ్రామాన్, వాటిః పుష్పవాటికాః వనాని అరణ్యరూపాణి ఉపవనాని-కృత్రిమవనాని చ.

౧౨ తథా చిత్రైః-నానావిధైర్ధాతుభిః, రి కాదిభిః విచిత్రాన్ అద్రీన్ పర్వతాన్ ఇత్యై-ర్గతైః, భగ్నైః-భిన్నాః, భుజాః-శాఖాః యేషాం తాన్, ద్రుమాన్ శివాని-విశుద్ధాని, జలాని యేషుతాన్ జలా, శయాన్-సరాంసి, తథా-మరై స్సేవితాః-క్రీడతాః, నళినిః-పద్మాకరాన్.

౧౩. కథం భూతాః, చిత్రాణి-నానావిధాని, స్వనానియేషాం తైః, పత్రరతైః - పక్షిభిః, సంకులా ఇతిశేషః, భ్రమద్భిః-భ్రమరైః, శ్రీః-శోభా, యాసాంతాః.

౧౪. అతియాతోఽతిక్రాంతః, ఏకోఽసహాయ ఏవాఽహం, వలాదిభిః, గహ్వరం, మహత్-విపినం-వనం, అద్రాక్షం - దృష్టవానస్మి తత్ర నలః-గన్ధివర్ణి, వేణవః-స్థూలవంశాః, ముశ్తాః కీచకాః, (సూక్ష్మాః సచిత్రాః) రర స్తమ్భాః-అశ్వవాలాః, కుశాః-ప్రసిద్ధాః, విపినమేవ విశినప్తి, మోరం-ఉగ్రం-దుష్ప్రవేశం, అత ఏవ వ్యాశానాం-దుష్ట గజానాం, అ జగరాఖ్య సర్పవిశేషాణాం వా ఉలూకానాం-ఘూకానాం, శివానాం-సృగాల విశేషాణాం చ అ జిరం-క్రీడాస్థానం అతివ ప్రతిభయాఽకారం, ప్రతి ముఖం గచ్ఛతాం భయాపాదకమ్.

పరిశ్రాంతే స్థిర్యాత్మాఽహం తృప్తురీతో బుభుక్షితః ।

స్నాత్వా పీత్వా హ్రదే నద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః ॥

౧౫

తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆసితః ।

ఆత్మ నాత్మాన మాత్మస్థం యథాశ్రుత మచింతయమ్ ॥

౧౬

ధ్యాయత శ్చరణామ్భోజం భావ నిర్జిత చేతసా ।

జౌత్కం త్యాశ్రు కలాక్షస్య హృద్యాసీన్మే శ నైర్హరిః ॥

౧౭

ప్రేమాఽతి శయ నిర్భిన్న పులకాఽఙ్గోఽతి నిర్వృతః ।

ఆనంద సంప్లవేలీనో నాఽపశ్యముభయం మునే ॥

౧౮

రూపం భగవతో యత్తన్మనః కాంతం శుచాఽపహమ్ ।

అపశ్యన్ సహసోత్తస్థా వైక్లభ్యాద్దుర్భవా ఇవ ॥

౧౯

౧౫. తత్రాఽహం, పరిశ్రాంతాస్థిర్యాణి, ఆత్మా-దేహశ్చ యస్య. తృప్తా-విపాసయా, పరీతః-వ్యాప్తః, బుభుక్షితః-తుభితశ్చ, నద్యా-హ్రదేస్నాత్వా, ఉపస్పృష్టః-కర్తరిక్తః, ఆచాంతః-పీత్వా-జలమితి శేషః, గతః శ్రమః యస్య తథా భూతః.

౧౬. తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే. పిప్పలస్య-అశ్వత్థస్య, ఉపస్థే-మూలే, ఆశ్రితః-ఉపవిష్టః ఆత్మస్థం-జీవాత్మని స్థితం, హృదయకమల-స్థితంవా, ఆత్మానం పరమాత్మానం, ఆత్మనా-మనసా, అచింతయం-ధ్యాతవాస్మి.

౧౭. భావనిర్జితేన-అభ్యాస వశీకృతేన, చేతసా, చరణాఽమ్భోజా - ధ్యాయతః చింతయతః, జౌత్కం త్యాత్ ప్రేమ పూర్వకాఽనుధ్యానార్థేతోః అశ్రూణాం ఆనంద జనేత్ర జలానాం కలా బిందవః, యయోస్తే అఱిణి యస్య తస్య మే-మమ, హృది శనైర్హరిరాసీత్-ఆవిరాసీత్.

౧౮. తదా-ప్రేమాధిక్యేన హేతునా, నిర్భిన్న-అభివ్యక్తాః, పులకా-రోమాఞ్చ, యస్మిన్, తథఙ్గం-శరీరం, యస్యసః, అతీవ-నిర్వృతః సుఖతః, ఆనంద సమ్ప్లవే-ఆనంద పరీవాహే, తీనో-మగ్నః, హేమునే ఉభయం-దేవమాత్మానం చ నాఽపశ్యం నదృష్ట వానస్మి.

౧౯. యత్ ఆవిర్భూతం మనఃకాంతం మనసోఽతీవ ప్రియం అతిపవ శుచా పహం శుచాయాః-శోకస్య అపహంతృ భగవతో రూపం తత్పున రపశ్యన్ వైక్లభ్యాత్ అదర్శన కృతాత్ అధార్ణ్యాత్ దుఃఖత మనా సహసా అశు ఉత్తస్థా ఉత్థితవానస్మి. కైవల్యాదితి పాఠాంతరం తదా అసహాయత్వాత్.

౨౦. తద్రూపం భూయః పునః ద్రష్టమిచ్ఛరహం హృది మనః ప్రణిధాయ స్థిరీ కృత్య వీత మాణః చింతయన్నపినాఽపశ్యమ్ అతపవ ఆతురగవ విషయాతురగవ అవితృప్తోఽభవమ్.

తద్ది దృక్షరహం భూయః ప్రణిధా య మనోహృది ।

వీక్ష మాణోఽపినాఽపశ్య మవితృప్త ఇ వాతురః ॥

౨౦

ఏవం యత స్తం విజనే మామాహఽగో చరో గిరామ్ ।

గమ్భీర శ్ల క్షణాయా వాచా శుచః ప్రశమ యన్నివ ॥

౨౧

హస్తాస్మిన్ జన్మని భవాన్ మా మాం ద్రష్టు మిహార్హతి ।

అవి పశ్య కషాయాణాం దుర్దర్శోహం కుయోగినామ్ ॥

౨౨

స కృద్యద్దర్శితం రూపం మత్కామాయ తవాన ఘ ।

మత్కామ శ్మనకైస్సాధుః సర్వాన్మృచ్చతి హృచ్చయాన్ ॥

౨౩

సత్యేవయాఽ దీర్ఘయాతే జాతామయి దృఢా మతిః ।

హిత్వాఽవద్య మిమం లోకం గన్తా మజ్జనతా మసి ॥

౨౪

౨౦. ఏవం ద్రష్టుం పునర్ల పునర్యత స్తం యత్నం కుర్వంతం మాముద్దిశ్య గిరా మగోచరః - “యతో వాచో నివర్తంత” ఇత్యుత్తరీత్యా వాగ వివయః అపరిచ్ఛేద్యత్వాదితి భావః. అదృశ్యస్సన్నితి తాత్పర్యం. భగవానితి విశేష్య మధ్యాహారవ్యం గగనే గమ్భీరయా వాచా శుచః శోకాన్ ప్రశమయన్నివ ఆహ.

౨౧. ఉక్తిమే వాహ హస్తేతి చతుర్థిః. ఇహలోకే అస్మిన్ జన్మని భవాన్ మాం ద్రష్టుం, మార్హతి నార్హతి. మా శబ్దోఽయం సర్వో పర్యాయః. అతో మాజీలుజీతి లుజభావః. దర్శనాఽసర్వత్వే హేతుంవదన్ అత్యానం విశిష్టి. అవిపశ్యః ఆవిసప్తః కషాయః దర్శన ప్రతిబద్ధకః పుణ్య పాపాత్మకః కషాయః కషాయవద్దురపనేయః కర్మోపాధిర్యేషాం తేషాం కుయోగినాం అహం దుర్దర్శః రుఃఖేనాపి ద్రష్టుమ శక్యః.

౨౨ తస్మి సకృత్కథం దృష్టోఽసీత్యత్రాహ సకృదితి హే అనఘ సకృద్రూపం మదీయం దర్శితమితియత్ తత్ తవ మత్కామాయ మద్దియక దిదృక్షాద్యై. “ఏతత్కామయ తే ఇతి పాఠాంతరమ్. తత్ర తే తుభ్యం సకృద్దర్శితం రూపం ఏ తత్ కామయ ద్రష్టుమితిశేషః. నివృత్తప్రేరణాత్ స్వారేణిజన్తాత్, కమేర్వేతుమణ్ణిచి “ణిశ్చేతి” వైకల్పికం పరస్మైవదమ్. కింకామమాత్రేణేత్యత ఆహ మత్కామః-మాం-ద్రష్టుం కామయమానః సాధుః సాధు చరితః పుమాన్ శనైః సర్వాన్ హృచ్చయాన్ హృద్గతాన్ రాగాది దోషాన్ ముచ్చతి నిరస్యతి.

౨౩. యస్తే తవ అదీర్ఘయాఅల్పకాలికైర్లవ సతాం సేవయా మయి దృఢామతిర్జాతా తత స్తస్మి మమవద్యం లోక్యతఇతి లోకః దేహః తం కూద్రదేహ మిత్యర్థః. హిత్వా త్యక్త్వా మజ్జనతాం-మదృఘత్యత్వం గన్తా గమిష్యే. కల్పాంతరే ఇతిశేషః.

మతిర్మయిని బద్ధేయం న విపద్యేత కర్హిచిత్ ।

ప్రజాసర్గ నిరోధేఽపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్ ॥

౨౫

ఏతావ దుక్త్వో పర రామ తన్మహ ద్భూతం నభో లిఙ్గమ లిఙ్గమైశ్వరమ్ ।

అహం చ తస్మై మహతాం మహీయనే శీరాఽవనామం విధధేఽను కమ్పితః ॥ ౨౬

నామాన్య న స్తస్య గతత్రపః పతన్ గుహ్యోని భద్రాణి కృతావి చ స్మరన్ ।

గాం పర్యటం స్తుప్తమనాగత స్పృహః కాలం ప్రతీక్షన్ విమదోవి మత్సరః ॥ ౨౭

ఏవం కృష్ణమతే ర్భూమాన్ అన క్తస్యాఽ మలాత్మనః ।

కాలః ప్రాదుర భూత్కాఽలే తటిత్సేదా మనీ యథా ॥

౨౮

౨౫. మిదనుగ్రహాతి హేతోః కర్హిచిదపి ప్రజాసర్గ నిరోధే ప్రళయకాలేఽపి తవఽపిబి-ని నిశ్చితేయం మతిః స్మృతిశ్చ నవిపదేత ననశ్శ్రేత్. కర్హిచిన్మయి నిబద్ధామతిః ప్రజాసర్గ నిరోధేయిమద్ధా స్మృతిశ్చ నవిపద్యేతేతివా అర్హయః

౨౬ అవిఙ్గం కర్మరూప దేహరహితం నభోతిఙ్గం అకాశ శరీరకం ఈశ్వరం సర్వనియస్త్ర, ఐశ్వరమితిపారే ఈశ్వర శబ్ద వాచ్యం తత్ మహత్ సర్వవ్యాపకం భూతం స్యాదీన సత్తాదిమత్, బ్రహ్మ- “తస్యహవా ఏతస్యమహతో భూరస్య నిష్ఠసిత” మితి శ్రుతేః. ఏతావదుక్త్వా విరరామ తూష్టిమాస తతో, మహతాం తేజస్వినా మమి మనీయనే తస్మై మహతే భూతాయ తేనాఽనుకమ్పితోఽహం అవనామం- ప్రణామం విదధే కృతవానస్మి.

౨౭. తతోఽన స్తస్య భగవతోనామాని అహం గతి లఙ్ఘిపరన్ భద్రాణి లోకానాం మగ్గళావహాని గుహ్యోని వేదగుహ్యోని జన్మాని కర్మాణి చ స్మరన్ గాం భూమిం పర్యటన్ తుప్తం మనోయస్య గతా, స్పృహో శబ్దాదివిషయా యస్య విగతః మదః దేహపారవశ్య రూపో యస్యసః. “ఆపవ” ఇతిపారే-అనికేతిః కాలం దేహోఽవ సాంకాలం ప్రతీక్షన్ ఆసమితి క్రియా పది మధ్యాహర్యం యావత్కల్పావ సాసం జీవిత వానస్మిత్యర్థః.

౨౮. హే బ్రహ్మాన్ కృష్ణే భగవత్వేవ మతిర్మన్య అత ఏవాఽమలః విశుద్ధః ఆత్మా మనోయస్య, అతఏవ శబ్దాది విషయేష్యసక్తస్య మమ కాలేతద్దేహరమ్భక ప్రారబ్ధాఽవ సాసకాలే కాలః మృత్యుకాలః, ప్రాదురభూత్ ఉపస్థితో బహువ మృత్యుకాలస్య ఊణికత్వద్యోతనాయ దృష్టాస్త మాహ. సౌదామనీ- సుదామ్నః పర్యవస్యాదూరభవా సౌదామనీః చాతురర్థికేఽణి, “అన్ని” తి ప్రకృతిభావే అణ్ణస్తత్వాన్వీనః సౌదామినీత్యప పాఠః

ప్రయుజ్యమానే మయితాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్ ।

ఆరబ్ధ కర్మ నిర్వాణో న్యప తత్పాశ్చ ఖాతికః ॥

౨౯

కల్పాంత ఇద మాదాయ శయానేన న్తరం విభోః

శిశయి షోరను ప్రాణం వివిశేన స్తరహం విభోః ॥

౩౦

సహస్ర యుగ పర్యంత ఉత్థా యేదం సి సృక్షతః ।

మరీచి మిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోహం చ జజ్ఞిరే ॥

౩౧

అన్తర్బహిశ్చ లోకాం శ్రీన్ పర్యేమ్యస్కన్దిత వ్రతః ।

అనుగ్రహో న్యహో విష్ణో రవిఘాత గతిః క్వచిత్ ॥

౩౨

దేవ దత్తా మిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మ విభూషితామ్ ।

మూర్చ యిత్యా హరి కథాం గాయ మానశ్చ రామ్యహమ్ ।

౩౩

౨౯. తదా తాం ప్రసిద్ధాం సర్వజీవ లయాధారి భూతాం శుద్ధాం అప్రకృతీం భాగవతీం - అని రుద్ధాఖ్యాం తనుం ప్రతి మయి ప్రయుజ్యమానే సంక్లిప్తమాణే లయం ప్రాప్తుముద్యుక్తే సతీర్లగ్ధః. ఆరబ్ధ-కర్మణః వద్దేహోఽస్థితి నిమిత్తస్య ప్రారబ్ధ కర్మణః నిర్వాణ మదనానం యగ్యసః పాశ్చాత్తోతికోదేహః స్యపతత్

౩౦. అవ ఏవం ప్రాక్కిల్పీయ పృత్యాస్తః కదిటః అథ సహ ఉపగమ్య సాం పృత్యాన్తమాహ కల్పాంత ఇత్యాదినా తదా కల్పాంతే ఇదం జగదా దాయ స్వస్థిన్ ప్రసేలావగ్ధ ఉపగమ్యః ప్రళయాన్తర్ణవస్య అమృసి శయానేన నిరుద్ధాఖ్య భగవతి శిశయిషోః తన్నాభివద్మే శిశయిషోః విభోశ్చతుర్ముఖస్య అస్తఃప్రాణ మను వివిశే అనుప్రవిష్టవానస్మై స నర్థస్తవి విపక్షిసః

౩౧. సహస్రయుగాఽవసానే ఉత్థాయ నాభి రమలాదితిశోః ఇదం వ్యష్టాత్పరం జగత్ సి వృక్షో శ్చతుర్ముఖస్య ప్రాణేభ్యః ప్రాణేభ్యః మరీచి సహితా ఋషయః స సిష్టాగయః అహం నాగదశ్చ జజ్ఞిరే ఉద్మథూపుః అహం చ జజ్ఞేఇతి పురుష సరిరణామేనాఽన్వయః.

౩౨. తతో మహావిష్ణో రనుగ్రహత్ క్వచిదపి అనిఘాతా అప్రతిహతా గతిర్లస్య ఆస్కన్దిగం, అఖణ్డితం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యః సోఽహం త్రిలోకాన్తర్బహిశ్చ పర్యేమి పరిసస్సక్తాచరామి.

౩౩. దేవేన భగవతా బ్రహ్మణావా దత్తాం స్వరాః నిషాద ర్షభగాన్ధార షట్ట మగ్ధమ దైవత పశ్చాత్తమాఖ్యాస్సవ్ర తవేన బ్రహ్మ తేనవి భూషితాల స్వరై స్సన్నిధావితేన బ్రహ్మణా భగవతావా విభూషితా మిమాం పాణిస్థాం వీణాం మూర్చయిత్యా వాదయిత్యా “మూర్చావీణాది వాదనం వాదనే మూర్చనా-చేతి వైజయన్టీశాత్ హరి కథాం గాయమానః అహమేవం చ రామి.

ప్రగాయతశ్చ వీర్యాణి తీర్థ పాదః ప్రియ శ్రవాః ।

ఆహూత ఇవమే శీఘ్రం దర్శనం యాతిచేత సి ॥

౩౪

ఏతద్వ్యాతుర చిత్తానాం మాత్రా స్పర్శేచ్ఛయా ముహూః ।

భవసిన్ధు స్లవో దృష్టో హరిచర్యాఽను వర్ణనమ్ ॥

౩౫

య మాది భిర్యోగ పథైః కామ లోభ హతో ముహూః ।

ముకున్ద సేవయాయద్వత్ తథా త్మాద్ధాన శామ్యతి ।

౩౬

సర్వం తది దమాఖ్యాతం యత్పృష్టోహం త్వయాఽనఘ ।

జన్మ కర్మ రహస్యం మే భవత శ్చాత్మతోషణమ్ ।

౩౭

సూత ఉవాచ :

ఏవం సమ్భాష్య భగవాన్ నారదో వాసవీ సుతమ్ ।

౩౮

ఆమ స్త్ర్యో వీణాం రణయన్ యయౌ యాదృచ్ఛికౌ మునిః :

౩౪ ప్రియం-భక్తానాం ప్రీత్యావహం, శ్రవః-యశో, యస్య, తీర్థా-పవిత్రా, గంగాది తీర్థాశ్ర-
యా వా, పాదౌ యస్య, తీర్థం పాదే యస్యేతివా, స భగవాన్, స్వ వీర్యాణి, యశాంసి, ప్రగాయతో,
మే చేతస్యాహూత ఇవ శీఘ్రం దర్శనం యాతి దృష్టో భవతీ త్యర్థః.

౩౫. అవ తదేవమా పృష్టం యథా వదనుశర్ణ్య అథ సర్వభాత్వం హరి-చరిత్రాణ్యేవ వర్ణయే-
త్యభిప్రాయేణ తాపత్రయాతు రజనానాం భగవద్గుణ వర్ణనాఽను శ్రవణమన్తరేణ తాపత్రయ విఘాతంకం,
నోపాయాన్తర మస్తీత్యాహ ఏతదితి ద్వాభావ అసకృన్నాత్రా స్పర్శేచ్ఛయా మాత్రాః శబ్దాది విషయాః,
తాసాం స్పర్శేచ్ఛయా అనుభవరృష్టయా ఆతురం పీడితం చిత్తం యేషాం తేషాం జనానాం భవసిన్ధోః-స్లవః,
పూరః సః హి యస్మాత్ కారణాత్ అవృష్టో నష్టో భవతి తదేవదేవ క్షిప్రే హరిచర్యాయా అనువర్ణనమితి.

౩౬ ముహూః కామలోభా భ్యాం హతః ఆత్మా మనోయద్వత్ యథా ముకున్దసేవయా
గుణాఽను శ్రవణాది రూపయా అథా స్ఫుటం శామ్యతి కామాదిరహితో భవతి తథా యమాదిభిః యోగ
మార్గైః స శామ్యతి.

౩౭. ప్రశ్నస్యోత్తర ముపసంహరతి సర్వమితి హే అనఘ త్వయా అహం యస్మిన్ పృష్టః,
తదే తర్సర్వమాఖ్యాతమ్. ఆఖ్యాతమేవ సజ్గహ్యదర్శయతి. మే మమ జన్మ కర్మణోః రహస్యం యథా
భవతః తవ ఆత్మా మనః తుష్యతేయేన తచ్చ తత్సర్వమాఖ్యాత మిత్యన్వయః.

౩౮. వ్యాస నారద సంవాద ముపసంహరతి సూతః ఏవమితి ఏవం ఇత్థం సమ్భాష్య భగవన్నా

అహో దేవర్షిర్ధన్యః యః కీర్తిం శార్జ ధన్వనః ।

గా యన్మాద్యన్నిదం తస్మై రమ యత్యా తురం జగత్ ॥

౩౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే షష్ఠోఽధ్యాయః

రదో మునిః వాసవీసుతం ఉపరిచరవసు వీర్యజాయాస్సత్యవత్త్యా సుసతం వ్యాసమా మన్త్ర్యి అప్రచ్యుషీణాం
రణయన్ ధన్వనయన్ యౌచ్యచ్ఛిశ్శేచ్ఛాచారీయయే

౩౯ అవ దేవర్షిస్తౌతి అహో ఇతి ధన్యశ్చ స్య స్యస్యపరస్య చ సుఖాపాదకత్వం తదేవాహ-
యోదేవర్షిః శార్జధన్వనో భగవతః కీర్తింగాయన్ తస్మై వీణయా మూద్యన్ మదం ప్రాప్నువన్ స్వయం
వీణాస్వనజ హర్షమగ్నస్సన్నిత్యద్ధః ఆతురం తావత్రయాతురం జగదపి రమయతి సుఖయతి.

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయ పయఃపారావార రాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః

శ్రీకైలగురో స్సతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యా ప్రసాదిత తత్సృక్తిసమధిగత

శ్రీభాగవతార్థ హృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదూషా లిఖి

తాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్ర చన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవత

వ్యాఖ్యానాయాం ప్రథమస్కంధే షష్ఠోఽధ్యాయః

సప్తమోఽధ్యాయః శ్రీమద్భాగవతారం భః-ద్రోణీకృత శిశుహత్యా తత్పరాభవశ్చ

శౌనక ఉవాచ :

నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్పాదరాయణః ।

శ్రుతవాం స్తభిప్రేతం తతః కిమ కరో ద్విభుః

౧

సూత ఉవాచ :

బ్రహ్మన ద్యాం సరస్వత్యాం ఆశ్రమః పశ్చిమేతతే ।

శమ్యా ప్రాస ఇతిప్రోక్త ఋషీణాం సత్రవర్ధనః ॥

౨

తస్మిన్ స్వ ఆశ్రమే రమ్యే బదరీషణ్ణ మణ్ణితే ।

ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిద ధ్యౌమనస్స్వయమ్ ॥

౩

భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమరే ।

అపశ్య త్పురుషం పూర్వం మాయాం చ తద పాశ్రయామ్ ।

౪

౧. అవ “వాసవీసుత మా మన్త్ర్యి యయా” ఇత్యుక్తం, తత ఉపరితనం వ్యాస వృత్తాంతం పృచ్ఛతి శౌనకః నిర్గత ఇతి. పే సూత, తదభిప్రేతం, “కిం వా భాగవతా ధర్మాన ప్రాయేణ నిరూపితా” ఇత్యుక్తేషీత మేవ నారదస్యా లభిప్రేతం శ్రుతవాన్ భగవాన్ మునిర్పాదరాయణః, నారదే నిర్గతే సతి తతః కి మకరోత్.

౨. ఇథ మా పృష్ట ఆహ నూతః బ్రహ్మనద్యా మిత్యాదిభి స్సప్తభిః. బ్రహ్మన ద్యాం-సరస్వత్యా ఖ్యాయాం, పశ్చిమేతతే, శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రసిద్ధః, వ్యాసస్యాశ్రమః, స చ ఋషీణాం సత్రవర్ధనః సతాణి వర్ధస్తేఽ స్మిన్నితి తథా.

౩. తస్మిన్ బదరీణాం షణ్డైర్మ ణ్ణితే ఆశ్రమే శమ్యాప్రాసే, వ్యాసః, అప ఉపస్పృశ్య-ఆచమ్య, స్వయమాత్మనా, మనః-ప్రణిదథౌ, విషయాన్త రేభ్యః ప్రత్యాహృత్య ఆత్మస్థ మకరోదిత్యర్థః

౪. భగవద్భక్తి యోగేన, అమవే-మనసి, సమ్యక్ప్రణిహితే-సమాహితే, పూర్వం తావత్పురుషం, పరమ పురుషం, అపశ్యత్, తతస్తదపాశ్రయాం, పురుషాఽపాశ్రయాం, తదా ధారాం, తచ్ఛరీరభూతామితి యావత్.

య యాసమ్మోహితో జీవ అత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్ ।

పరోఽపి మనుతేఽ నర్థం తత్కృతం చా భి పద్యతే ॥

౫

అనర్థోప శమం సాక్షాత్ భక్తియోగ మధోక్షజే ।

లోకస్యాఽ జానతో విద్యాన్ చక్రే సాత్వత సంహితామ్ ॥

౬

యస్యాం వైశ్రూయ మాణాయాం కృష్ణే పరమ పూరుషే ।

భక్తి రుత్పద్యతే పుంసాం శోకమోహ భయాఽపహే ॥

౭

స సంహితాం భాగవతీం కృత్వాఽనుక్రమ్యచాత్మజమ్ ।

శుక మధ్యాప యామాస నివృత్తి నిరతం మునిమ్ ॥

౮

శౌనక ఉవాచ :

సవైని వృత్తిని రతస్సర్వత్రో పేక్షకో మునిః ।

కస్యవా బృహతీ మేతాం ఆత్మారామ స్స మభ్యసత్ ॥

౯

౫. మాయాం విశినష్టి యయేతి పరోఽపి మాయాఖగ్న ప్రకృతేః. పరః, పరోఽపి, జీవో, యయా మా యయా, మోహితః, త్రిగుణాత్మకం, గుణత్రయ పరిణామాస్మకం, శరీరమేవ, అత్మానం, మనుతీ, తత్కృతం దేహేత్వభ్రమకృతం, అనర్థం చ తాపత్రయ రూపం ప్రతిపగ్యతే.

౬. అనర్థోపశమం - తాపత్రయ రూపాఽ నర్థోప శామకం, ఉపాయం అజానతో లోకస్య, అథోక్షజే భక్తియోగమేవ, అనర్థోపశమం, వ్యాసోఽపశ్యదిత్యనుషక్తి, భగవద్భక్తియోగమేవ, అనర్థోపశమ నోపాయత్యేన నిశ్చితవానిత్యర్థః, తత స్సాదృశ్య సంహితాం, భాగవత రూపాం సంహితాం, చక్రే, సంహితా-సం స్థాపితేషః. సాంప్రతి శబ్దస్తుపు రస్తా దేవ నిరుక్తః

౭ తాం విశినష్టి యస్యామితి యస్యాం సాగృహ సంహితాయాం శ్రూయ మాణాయాం, మోహోద్భవ హర్తరి పరమ పూరుషే, కృష్ణే భక్తురుత్పద్యతే, శత్రుమోహో నామ - “అనాన్య న్యాన్య బుద్ధిర్భా అన్యేస్త్వమితి యామతి,” ఇత్యుక్తవిధః. శోకో బాహ్యకేళిః. దుఃఖమాన్తరః. భయం - అగామి దుఃఖ దర్శనః ప్రతికూలం జ్ఞానం.

౮ సః-వ్యాసః, అనుక్రమ్య - వివక్షితాఽర్థాన్ క్రమ విశేషేణ విన్యస్య తదను క్రమేణైవ, ఇమాం సంహితాం కృత్వా, సుతం-శుకం, అధ్యాపయామాస. ప్రశ్నాఽవసరదానాయ శుకం విశినష్టి. నివృత్తి నిరతం-సాంసారిక ధర్మ వైముఖ్యద్వారా కేవల చిత్తైకాగ్రావహశ్యమ దమాదిర్నివృత్తిః. తత్ర నిరతం, ముని-పరబ్రహ్మయా ధాత్యై మనస శీలం.

౯. అ తత్ర లభ్యావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః సవాణితి వైశిష్ట్యవధారణే. నివృత్తి నిరతః-మునిః. అతపవ సర్వత్ర శ్రోతవ్యేషు-అధ్యేతవ్యేషు, చ ఉపేక్షకః ఆదరి రహితః. ఆత్మారామః-పరమాత్మైకపరః,

సూత ఉవాచ :

ఆత్మా రామాశ్చ మునయో నిర్గన్థా అప్య రుక్రమే ।

కుర్వన్త్వ హైతుకీం భక్తిం ఇత్థం భూతగుణో హరిః ॥ ౧౦

హరే ర్గుణాక్షిప్తమ తిర్భగవాన్పాదరాయణిః ।

అధ్యగాన్మహాభ్యాసం నిత్యం విష్ణు జనప్రియః ॥ ౧౧

పరీక్షితోఽ ధరాజన్నే ర్జన్మ కర్మ విలాపనమ్ ।

సంస్థానం పాణ్డు పుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్ ॥ ౧౨

ఏవం-విధః, కన్యవాపేతోః, ఇతిశేషః కస్మాద్యేతోః, బృహతీం-విపులాం, ఏతాం-సంహితాం, ఆభ్యసత్-అధీతవాన్ కథమేకాగ్రచిత్తో-భగవన్మనన పరః, చద్విరోధినీమేతాం బృహతీం సంహితా మభ్యసత్ ఇతి ప్రశ్నాశయః

౧౦. అ “నేయం సంహితా భగవన్మనన విరోధినీ-ప్రత్యుత, చదుపయుక్తా, భగవత్స్వరూప రూప గుణ ఏవరణ రూపత్వాత్. అతోఽధీతవా” నిత్యురం వత్తుం తావత్, భక్తేస్వరూప రూపగుణ విషయక తా మాహ సూతః ఆత్మా రామాశ్చ యద్యపి-మునయః, ఆత్మా రామాః, పరమాత్మైక నిష్ఠాః, అతపవ, నిర్గన్థాః-తాకికార్థ ప్రబంధ ధారణ రహితాః, అనిర్గోహ్యిణి పాశే-అతిశయిణీ, అపరప్రేక్ష్యాః, ఇత్యర్థః, చధాఽపితే ఉరుక్రమే భగవతి, అహైతుకీం-అనన్య ప్రయోజనాం, భక్తిం-కుర్వన్తి, స విషయా యాః భక్తే స్వరూపమాహ “ఇత్థం భూత గుణోహరి” రితి ఇత్థం భూతాః-ఏవం విధాః, గుణాయస్య తథా భూతో హరిరితి. ఏవం విధాం భక్తిం కుర్వన్తిత్వన్వయః. హరిరేవంవిధ గుణకః, ఏతస్వరూపక ఇతీత్థం, అనుధ్యానాఽఽత్యక్తత్వాద్భక్తేః, గత్ర భజనియ స్వరూపగుణ విషయక జ్ఞానస్య అపేక్షితత్వాత్, తద్విపరణ రూపామిమాం సంహితాం, అధీతవానితి భావః.

౧౧ ఏదేవాహ హరేరితి హరేర్గుణై ర్వేదాన్తేభ్యోఽవగతైః. అనుభూయ మానైర్గుణైః, అక్షిప్తా-ఆకృష్టా, మతిర్భస్యసః, భగవాన్-బాదరాయణిః-శుకః, నిత్యం విష్ణు జనప్రియః, మహాదివమాఖ్యా నం అధ్యగాత్-అధీతవాన్, “హరేర్గుణాక్షిప్త మతిః-విష్ణు జనప్రియః” ఇతిదం విశేషణ ద్వయం, హేతు గర్భం. విష్ణోః జనాః-భక్తాః ప్రియాయస్యేతి, బహుప్రీహి ఆయం భావః-యద్యవస్యమాఖ్యా భగవద్గుణా వేదాన్తేభ్యోఽవగతాః, చధాఽపి “స్వాధ్యాయాద్యోగమా సీతయో గాత్స్విధ్యాయ వాన్మవేత్.” ఇత్యుక్తరీత్యా, భగవద్గుణ ప్రతిపాదక ప్రబంధ సంశీలనస్సావేశ్యా-పేక్షితత్వాత్, కార్నేయన అస్యప్రబంధస్య, భగవద్గుణ ప్రతిపాదకత్వాత్, సావతార, చద్గుణక స విభూతిక, స భక్త తద్గుణ సైవ, భగవతోఽను భావ్యత్వాత్ అవతార తద్గుణ, భక్త తద్గుణానాం, విశిష్ట వేదాన్తేభ్యోఽ నవగతానాం. వేదాన్తావగత గుణేభ్యోఽపి, అతిశయితానాం. అస్మాదాఖ్యానా దవగమాత్, ఇదమధ్యగాదితి అనేన ప్రబంధ ప్రాశస్త్యం సూచితమ్.

య దామృధే కౌరవ సృజ్ఞ యానాం వీరేష్యథో వీరగతిం గతేషు ।

వృకోదరాఽఽ విధగదాభిమర్శ భగ్నోరు డణ్డే ధృతరాష్ట్ర పుత్రే ॥ ౧౩

భర్తుః ప్రియం ద్రోణిరితిస్మ పశ్యన్ కృష్ణా సుతానాం స్వపతాం శిరాం సి ।

ఉపాహర ద్విప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయన్తి ॥ ౧౪

మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశామ్య ఘోరం పరితప్య మానా ।

తదా తుతద్భాష్యకులాఽఽ కులాక్షి తాం సాన్త్య యన్పాహ కిరీట మాతీ ॥ ౧౫

౧౨ తదేవం, కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తేయ మిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తర-ముక్తం, అథ “తస్య పుత్రోమహాయోగీ” త్యాది ప్రశ్నసోత్తరం, వివక్షిప్యం స్తావత్,” అభిమన్యు సుసం సూర ప్రాహు ర్భాగవతోత్తమ్ తస్య జన్మ మహాశృర్యం కర్మాణి చ గృణీహిషః” ఇత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరం సోపోద్ఘాతం, వక్తుం ప్రతిజానీతే పరీక్షిత ఇతి పరిక్షితో-రాజర్షేః, జన్మ, కర్మాణి చ విలూపనం-విలయం చ, తేషాం పమాహరః, తదుపోద్ఘాతరూపం, పాణ్డు పుత్రాణాం, సంస్థానం-క్లితిం, పృత్యైస్త్రిమిలి యావత్, తదే తప్పర్వం, కృష్ణస్య కథాయా-ఉదయః, అనుప్రసక్తిర్యస్మిన్, చత్, వక్ష్యే. సంస్థాం చ-కృష్ణోదయ కథో దయాం, ఇతి చ పాతాన్తరం, తదా, కృష్ణ కథో దయామితి. సంస్థా విశేషణమ్, సంస్థా-శబ్దస్య యథోక్త ఏవాఽర్థః, తస్య పాణ్డు పుత్రాణాం సంస్థానం పరిక్షిజన్మ కర్మాద్యుపోద్ఘాత రూపం, పరిక్షిజన్మకర్మాదికం తు ఇతః ప్రభృతి ప్రధానశః ప్రతిపాద్యం, తదు భయాఽనుప్రసక్తా, కృష్ణ కథా, సర్వోదయం స్కంధః, కృత్ ప్రబంధోపాధ్యత రూప ఇతి వివేకః

౧౩. తావత్పరిక్షితో జన్మ కర్మాదికంవక్తుం, పాణ్డు పుత్రాణాం, సంస్థాన మాహ “యదేత్యాది నా యావత్పశ్యదశాధ్యాయ సమాప్తి. తస్య పరిక్షితో జన్మ ఉపోద్ఘాత ఏవాన్తర్భావ్యోచ్యతే. కర్మాది కంతు తత ఉపరితన గ్రన్థేనేతి వివేకః. యదేత్యస్య తదేతి పృతీయేనాఽన్యయః పృథే-యుద్ధే, కౌరవా-ణాం, సృజ్ఞయానాం చ వీరేషు, వీరగతిం-వీరాణాం గతిం-స్వర్గతిం, గతేషు-ప్రాప్తేషు తస్య, ధృతరాష్ట్ర పుత్రే-దుర్యోధనే, వృకోదరేణ-భీమేన, అపవిద్ధాయాః, ప్రయుక్తాయాః, గదాయాః, అభిమర్శేణ-ఆఘాతేన, భగ్నో ఊరూ ఏవదణ్డే యస్య తథా భూతే సలి

౧౪. ద్రోణి-అశ్వత్థామా, ద్విచిక్షింసం, భర్తుః-ధృతరాష్ట్రస్య-అప్రియమపి, ప్రియమితి పశ్యన్, మన్యమాసః, స్వపతాం, శయానానాం, కృష్ణాయాః-ద్రౌపద్యాః, సుతానాం-సిరాంసి, అపాహరత్ - చిత్వానీతవాన్, ఇదం కర్మ, తస్య-ధృతరాష్ట్రస్య, విప్రియమేవ, యద్వా-తస్య-అశ్వత్థామ్నః, కర్మవిప్రియ మేవ, సర్వలోకస్యాఽపీతి శేషః, అవ ఏవ జుగుప్సితం, విగర్హయన్తే-అధునాఽపివినిష్ఠన్తి.

౧౫. యదైవం, తదా మాతా-ద్రౌపది, శిశూనాం-సుతానాం, ఘోరం, నిధనం-మరణం. నిశామ్యా-దృష్ట్వా, పరితప్యమానా, జామ్యేరాకాలే, అక్షిణీ, యస్యాన్తథా భూతాః, బభూవేతిశేషః, తదా తాం-ద్రౌపదిం, సాన్త్యయన్-ఉపచ్ఛన్దయన్, కిరీటమాతీ-కిరీటానాం, రాజాన్తర కిరీటానాం, మాలా-

తథా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే యద్భ్రహ్మ బన్ధోశ్చిర అత తాయినః ।
 గాణ్ధీవముక్తై ర్విశిఖై రుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్సాన్యసి దగ్ధపుత్రా ॥ ౧౬

ఇతిప్రియాం వల్గువిచిత్రజలైః, స్ససాన్త్యయిత్వాఽచ్యుత మిత్రసూతః॥
 అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా, కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన ॥ ౧౭

తమాపతంతంస విలక్ష్యదూరాత్, కుమారహోద్విగ్నమనారథేన ।
 పరాద్రవత్రాణ పరీపురుర్వాన్యం, యావద్గమంరుద్ర భయాద్యథాకః ॥ ౧౮

యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాన్తవాజినం ।
 అత్తం బ్రహ్మశిరోమేనే, ఆత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః ॥ ౧౯

సేవమానా, అస్యాస్తీతి, కిరీటమాలీ, వ్రీహ్యదే-రాకృతి గణత్యాత్ “ప్రీహ్యదిభ్యశ్చేతి” మత్స్యర్థీయ ఇనిః
 ఇదం-వత్సవమాణమాహ.

౧౬. తదేవాహ హే భద్రే, బ్రహ్మబన్ధోః-బ్రాహ్మణాఽధమస్య. ఆతతాయినః “అగ్నిదో,
 గరదశ్చైవ, శస్త్రపాణిర్దనావహః. షేత్ర దారాఽవహర్తా చ షడేతేహ్యత తాయినః” ఇతి శస్త్ర
 పాణిర్నామ, శస్త్రధారణేవ, నిరపరాధి ప్రాణిఘాతుకః, తస్య శిరో, గాణ్ధీవేనముక్తై ర్విశిఖై-ర్వాణైః,
 యత్-యదా, ఆహరేయం, యత్-యదా చ ఆహృతం శిరః, పాదేనాక్రమ్య, దగ్ధపుత్రాత్వం సాన్యసి,
 తదా తే-తవ, శుచః, విమృజామి-మార్జయామి.

౧౭. ఇతిత్థం, వల్గుభిః సున్దరైః, విచిత్రైశ్చజలైః-భావణైః, ప్రియాం-ద్రావదీం సాన్త్య
 యిత్వా, అచ్యుతః-కృష్ణః, మిత్రం, సూతః-సారథిశ్చ-యస్య సారథీకృతాఽచ్యుత ఇత్యర్థః, ంశితః-కవ
 చితః, ఉగ్రం-ధనుః, గాణ్ధీవం యస్య, కపిధ్వజః-హనుమచ్చిహితః-ధ్వజోయస్య, సోఽర్జునః, రథేన-సాధ-
 నేన, గురోర్ద్రాచార్యస్య, పుత్రం-అశ్వత్థామానం, అన్వాద్రవత్-అన్వధావత్.

౧౮. ఆపతంత మర్జునం, దూరాదేవాఽభిలక్ష్య - ప్రత్యభిజ్ఞాయ, కుమారహో కుమారఘాతీ,
 సోఽశ్వత్థామా, ఉద్విగ్నం భీతం మనోయస్య-తథా భూతః, ప్రాణపరీపునః, ప్రాణాన్ప్రాప్తుమిచ్ఛుః-జిజీవిషు
 రిత్యర్థః, ఉర్వాన్యం-ఘోమౌ, యావద్గమం-యావద్గమం శక్యం, తావద్రథేన-సాధనేన, పరాద్రవత్ - పలా
 యితవాన్, కో-దక్షః, యథా రుద్ర భయాత్ తద్వత్.

౧౯. యదా అశరణం-రక్షక రహితం, శ్రాన్తా-వాజినో యస్యత, మాత్మానం, ఐక్షత-పర్యాలో
 చితవాన్, తదా, సద్విజాత్మజః, ద్రాణిః, ఆత్మాత్రాయతేఽనేనేత్యాత్మత్రాణం, స్వరక్షణోపాయం, బ్రహ్మ
 శిరోనామకమస్త్రం, మేనే-అబుద్ధ్యత, బ్రహ్మ శిరోస్త్రేణ అర్జునం హత్వా, ఆత్మానం రక్షిష్యామీతి అధ్యవ-
 సితవా నిత్యర్థః.

అథో పస్పృశ్య సలిలం, సన్దధే తత్సమాహితః ।

అజానన్నపి సంహారం, ప్రాణకృచ్ఛ ఉపస్థితే ॥

౨౦

తతః ప్రాదుష్కృతంతేజః, ప్రచణ్డం సర్వతోదిశమ్ ।

ప్రాణాపదమ భిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచహ ॥

౨౧

అర్జున ఉవాచ- కృష్ణకృష్ణ మహాబాహో భక్తానామ భయంకర ।

త్వమేకో దహ్యామానానాం, అపవర్గోఽసి సంస్పృతే ॥

౨౨

త్వమాద్యః పురుషస్సాక్షత్, ఈశ్వరః ప్రకృతేః పరః ।

మాయాంవృతస్య చిచ్ఛక్త్యా, కై వల్యేన్ద్రిత అత్మని ॥

౨౩

౨౦. అథ స లిలముపస్పృశ్యాఽఽ చమ్య, సమాహితః, అస్త్రప్రయోగోపయుక్త మసః ప్రణిధాన యుక్తః, సంహార-మస్తోప సంహార-మజానన్నపి, ప్రాణాపద్యువస్థితాయాం, సద్రుహృశిరోఽస్త్రం స్రస్తథే-ప్రయుయోజ.

౨౧. తత స్సర్వతో దిశం-సర్వదిశు, ప్రాదుష్కృతం-ప్రాదుర్భూతం, ప్రచణ్డం-ఉగ్రం, తేజః, పాణాపదమభిప్రేత్య-ప్రాణవిపత్తి-కారిత్వేనోత్పేక్ష్య, జిష్ణు రర్జునో, విష్ణుం-కృష్ణ-మువాచ.

౨౨. తదేవాహ కృష్ణేత్యాది పంచభిః-ప్రాదుష్కృత తేజోయాథాత్మ్య త దుపసంహారాఽనభిజ్ఞః, తదు భయ జ్ఞాపనాయ, భగవంతం, కృష్ణం ప్రష్ఠుకామోనాఽహ మపి వేద్మితి మావో చ ఇత్యభిప్రాయేణ, తాపద్భగవంతం స్వాభావికైర్ధర్మైః స్తౌతి చతుర్భిః, హే కృష్ణ, కృష్ణ, “కృషిర్భూవాచక శృద్ధోఽణశ్చ నిర్వృతివాచకః” ఇతి నిరుక్త కృష్ణ శబ్దోపస్థాపిత సర్వలోక సుఖావ హత్యరూప గుణాఽనుసన్ధాన కృత సమ్భిమా ద్విరుక్తిః, హే మహాబాహో “బాహూరాజన్యః కృత” ఇత్యుక్తరీత్యా, రాజన్యకుల ప్రభవబాహో, భక్తానామ భయంకరోతి తథా భూత, స్తస్య సమ్పాదనం, దహ్యామానానాం-తాపత్రయేణ దహ్యామానానాం జనానాం, సంస్పృతే రపవర్గః-పారభూతః, సంసారాద్విమోచక ఇతియావత్. త్వమేక ఏవ, కృతస్సజగత్సుఖావహస్య, తత్రాఽపి భక్తాభయంకరస్య, సంస్పృతి రూప మహాభయ తేపణక్షమస్య, తవ, కియాన్ ఏతదుపస్థిత భయాఽపన యనే ప్రయా స ఇతి భావః.

౨౩ సన్దేవం విధస్త్రీశ్వరోనాహ మిత్యత ఆహ త్వమితి స్వమేవ సాక్షాదీశ్వరః, యత్కించ దీశిత వ్యవస్త్యవేషయా సర్వోఽపిలోక ఈశ్వర ఏవేతి అనితర సాధారణైర్ధర్మైః, అభిప్రేతమిశ్వరం ఇత రస్మాద్వాన్త యతి. ఆద్యః-ఆదోభవః, ఆద్యః నిఖల జగత్కారణత్వేనాఽవస్థితః, పురుషః - సర్వాన్త రాత్మతయా, సర్వప్రశాసితృత్వేన, సర్వహృదయాన్తర్వర్తీత్యర్థః, అథాఽపి, ప్రకృతేఃపరః, “భూమిరా-బోఽన లోవాయుఃఖం మనోబుద్ధిరేవచ” “ఆపరేయ మితస్త్యన్యాం,” ఇత్యాది శ్లోకద్వయోక్త ప్రకృతి ద్వయాత్ విలక్షణః, పురుషశబ్దేన, “పూస్సం జ్ఞేవై శరీరేస్మిన్ శయనాత్ పురుషోహరిః” ఇతి నిరుక్తేన,

సవీరజీవలోకస్య, మాయా మోహిత చేతనః ।

విధత్సే స్వేనవీర్యేణ, శ్రేయోధర్మాది లక్షణమ్ ॥ ౨౪

తథాఽయంచావతారస్తే, భువోభారజి హీర్షయా ।

స్వానాం చానస్య భావానాం, అనుధ్యానాయ చాసకృత్ ॥ ౨౫

కిమిదం స్వీత్ కుతోవేతి, దేవదేవన వేద్యహమ్ ।

సర్వతోముఖ మాయాతి, తేజః పరమదారుణమ్ ॥ ౨౬

సర్వాస్తరాస్త్రచ్ఛం సర్వాధారత్వం చ ఫలితమ్. పర ఇత్యనేన ప్రకృతిగత ధర్మాఽ స్పర్మశ్చ. నస్వీశ్వర స్సర్వధార కశ్చేత్ తస్య కిం ధాఽఽం దేహోద్విలక్షణస్థాఽపి జీవస్య “దేహోఽహం మనుష్యోహ” మితి, దేహధర్మ స్పర్శ దర్శనాత్ కథం తస్య ప్రకృతి ధర్మాఽ స్పర్శశ్చ ఇత్యతో విశిష్య-చిచ్ఛక్త్యా శక్తిశబ్దః, సర్వత్ర కార్యోపయోగ్య పురస్కృత విశేషణవాచీ చిచ్ఛక్త్యా-జ్ఞానశక్త్యా, నిత్యావిర్భూతాఽపరిచ్ఛిన్నధర్మ భూత జ్ఞాన శక్త్యా, మాయాం ప్రకృతిం చేతనాఽచేతనాద్వికాంవృతస్య-మాయా శబ్దోద్ర ఉపధారాత్ మాయా ధర్మపరః మాయా ధర్మాన్ పుణ్యస్య మాయా ధర్మైగ స్పష్ట ఇత్యర్థః. కేవల ఏవ కైవల్యః-స్వార్థేపర్జ్. కేవలే ఆత్మనిర్దితః, “స్వేమహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత” ఇత్యుక్తిరిత్యా ఆధారాంతరాఽనవేక్ష ఇత్యర్థః జీవస్తుకర్మణా సజ్గు-చిత జ్ఞానత్వాత్ దేహోఽప్ర భ్రమేణ దేహధర్మానాశ్చనృధ్యస్యతి. ఈశ్వరస్తు చిచ్ఛక్త్యా, తాన్ పుణ్యస్య, తత్తజ్జీవాంతరాత్మ తయా తత్తజ్జీవ కర్మాఽను రూపం ఫలం ప్రయచ్ఛ న్ననివరధార్యోఽవ తివృత ఇతిభావః.

౨౪. తదేవాహ న ఏవేతి ఉక్తవిధ ఈశ్వర సత్త్వం మాయయా దేహోఽప్ర భ్రమ స్వతంత్రాత్మ భ్రమాదిరూప మాయా కార్యేణమోహితం చేతోయస్య తస్య జీవలోకస్య ధర్మాది లక్షణం-ధర్మాఽర్థకామ మోడు రూప పురుషాఽర్థ చతుష్టయరూపం శ్రేయః తద్వి పర్యయ రూపమ శ్రేయశ్చ తత్తత్కర్మాను గుణ్యేన స్వేన వీర్యేణ స్వాభావికేన అప్రచ్యుతేన మాహాత్మ్యేన ఉపలక్షితః విధత్సే-ప్రయచ్ఛసి.

౨౫. న కేవల మంతరాత్మత యైవం విధత్సే. అపితు అవతార ముఖేనాఽపి ఇత్యభిప్రాయేణాహ తథేతి భువోభార భూతానాం దుష్కృతాం జహీర్షయా-సంహారేచ్ఛయా అనన్యభావానాం అనన్యప్రయో-జన భక్తియోగ నిష్ఠానాం, స్వానాం-స్వకీయానాం, అసకృదనుధ్యానాయ చ అయం తవాఽవతారః

౨౬. ఏవం సంస్తుత్య ప్రకృతం పృచ్ఛతి కిమిదమితి ఇదం తేజః కిం స్విదితి యాధాత్వ్య ప్రశ్నః కుతోవేతి పాతు ప్రశ్నః కుతోవా ఆగచ్ఛతి-కుతశ్చ శమిష్యతీత్యర్థః స్వస్య తద జ్ఞానమావేద యతి నవేద్యహమితి. తద్వి కింజానా సీత్యత్రాహ. సర్వతోముఖం-పరమదారుణం తేజ ఆయాతీత్యేతావ దేవ వేద్యిత్యర్థః.

శ్రీ భగవాను వాచ :—

వేత్తే దండ్రోణ పుత్రస్య బ్రాహ్మమస్తుం ప్రదర్శితమ్ ।

నై వాఽసౌవేదసం హారం ప్రాణబాధ ఉపస్థితే ॥

౨౭

సహ్యాస్యాఽన్యతమం కిఞ్చిత్, అస్తుం ప్రత్యవమర్శకమ్ ।

జహ్యత్తేజ ఉన్నద్ధ మత్తజ్ఞో హ్యత్తతేజసా ॥

౨౮

శ్రుత్వా భగవతా ప్రోక్తం, ఫల్గునః పరవీరహః ।

స్పృష్ట్యాప స్తం పరిక్రమ్య, బ్రాహ్మం బ్రాహ్మీయసద్ధధే ॥

౨౯

సంహత్యాఽన్యోఽన్యముభవోః, తేజసీ శరసంవృతే ।

ఆవృత్య రోదసీఖంచ, వవృధాతేఽర్క-వహ్నివత్ ॥

౩౦

దృష్ట్యాఽస్త్రతేజస్తుత్రయోః, త్రీన్ లోకాన్ ప్రదహన్మహత్ ।

దహ్యామానాః ప్రజాస్సర్వాణిః, సాంవర్తక మమంసత ॥

౩౧

౨౭. ఇత్థం సంస్తుతో విజ్ఞాపి తశ్చ భగవాన్ సర్వజ్ఞ ఆహ వేత్తేతిద్వాభ్యామ్ ప్రాణబాధే-ఉపస్థితే సతి ద్రోణ పుత్రస్యేతి కర్తరివష్టి. తేన ప్రదర్శితం ప్రయుక్తం బ్రాహ్మమస్తు మిదం తేజోవేత్త-జానీహి, అసౌ-ద్రోణపుత్రః సంహారం ప్రయుక్త బ్రహ్మాస్త్రోఽపి సంహారం నవేద-నజానాతి.

౨౮. తస్మి కథ మితుప్య సంహర్తవ్య మిత్రత్రాహ నహీతి అస్య ద్రోణపుత్ర ప్రదర్శితస్య బ్రహ్మాస్త్ర స్య ప్రత్యఖిమర్శకం - ప్రతిభటమస్తుం తతోఽన్యతమం కిఞ్చిదపి నవిద్యతే. అతోఽస్త్రజ్ఞః-బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగోప సంహరణః త్వం అస్తు తేజసా-బ్రహ్మాస్త్ర-తేజనైవ ఉన్నద్ధ ముద్రిక్తం. ఆస్తు తేజః బ్రహ్మాస్త్ర తేజః జహి త్వమపి బ్రహ్మాస్త్రేణైవ తదభి భావయేత్సర్వః.

౨౯. ఇత్థం భగవతా ప్రోక్తం అస్త్రోప సంహారోపాయం శ్రుత్వా పరవీరహః ఫల్గునః-అర్జునః, అప అచమ్య తం స్పృష్టం పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీ కృత్య బ్రాహ్మీయ ప్రతిభటం బ్రాహ్మమేవాఽస్తుం సందధే-ప్రయుయోజ.

౩౦. తతస్త్రయోరు భయోరస్త్రయోః తేజసీ శరైర్వ్యాపైరన్యోన్యం సంహత్య - సంగత్య, రోదసీ-ద్యావాపుభివ్యో ఖం ఆకాశం చ ఆవృత్య ఆవేష్ట్య ఆర్క-వహ్ని ఇవ వృధాతే.

౩౧. తత త్రీన్ లోకాన్ ప్రదహత్ తయోః-ద్రోణార్జునయోః అస్త్రతేజః తత్ప్రియుక్తాఽస్త్ర తేజో దృష్ట్యా తేనదహ్యామానాః సర్వాః-ప్రజాః, సాంవర్తకం-ప్రళయాఽగ్నిం అమం సత-అమన్యస్త.

౩౨. లోకవ్యతికరం లోకోపమర్దన రూపం ప్రజోపప్లవం వాసుదేవమతం-అభిప్రాయంచ, ఆ లత్య అర్జునః ద్వయం బ్రహ్మాస్త్రద్వయం సంజహర-ఉపసంహృతవాన్.

ప్రజోపప్ల వమాలక్ష్మ, లోకవ్యతి కరంచతమ్ । మతం చవాసుదేవస్య, సంజహారాఙ్జనో ద్వయమ్ ॥	౩౨
తత ఆసాద్యతరసా, దారుణం గౌతమీసుతమ్ । బబన్ధామర్షతామ్రాక్షః, పశుంరశనయాయథా ॥	౩౩
శిబిరాయనినీషంతం, రజ్జ్వాబధాన్విరపుంబలాత్ । ప్రాహార్యనం ప్రకుపితో, భగవానంబుజేక్షణః ॥	౩౪
నై నం పార్థార్హసిత్రాతుం, బ్రహ్మబన్ధ మిమంజహి । యోఽసావనాగసస్సుప్తాన్, అవధీన్నిశి బాలకాన్ ॥	౩౫
మత్తం ప్రమత్త మున్మత్తం, సుప్తం బాలంశ్రీ యంజడం । ప్రపన్నం విరథంభీతం, నరిపుంహన్తి ధర్మవిత్ ॥	౩౬
స్వప్రాణాన్యః, పరప్రాణైః, ప్రపుష్టా త్యఘ్నః ఖలః । తద్వధస్తస్య హిత్రేయః, యద్దోషా ద్యాత్యథః పుమాన్ ॥	౩౭

౩౩ తత ఆసాద్య-సమీపమేత్య దారుణం-ఉగ్రం గౌతమ్యాః-ద్రోణపత్న్యాః కృప్యాః సుతం ద్రోణిం అమర్షేణ-క్రోధేన తామ్రే-అక్షిణి యస్య సోఽర్జునః తరసా-బవేన బబన్ధః యథా రజ్జ్వాపశుం తద్వత్.

౩౪. రిపుం-ద్రోణిం బలాత్ రజ్జ్వాబధాన్ శిబిరాయ రాజనిజేశాయ శిబిర ప్రతినినీషంతం నేతు మిచ్ఛంతం అర్జునం భగవాన్ అమ్బుజేక్షణః కృష్ణః ప్రకుపిత ఆహ ధర్మ పరీక్షార్థమితి భావః.

౩౫. తనేవాహనై నమితి పశుభిః పేపార్థ ఇమం బ్రహ్మ బంధుం త్రాతుం జీవయితుం నై వాఽర్హసి కీర్త్యజహి అత తాయిన మాయాన్త హన్యాదేవాఽ విచారయన్ ఇతి స్మృతేరితిభావః ॥తదేవాహ॥ యోఽసౌ బ్రహ్మ బన్ధః నిశిబాలకాన్ తత్రాఽపి సుప్తానవధీత్.

౩౬. ధర్మవిత్పుమాన్ మత్తాదిరూపం రిపుం నహన్తి. ఏవంతు ధర్మస్థితి రిత్యర్థః తత్ర మత్తం-మధునా ప్రమత్తం ఆనవహితం ఉన్మత్తం పిత౯ాదినాజడం కేవలమజ్జమ్.

౩౭. అఘ్నః నిష్క్రూపః ఆత ఏవ ఖలో దురాత్మా యఃపుమాన్ పరేషాం ప్రాణైః స్వప్రాణాన్ ప్రపుష్టాతి తస్య వధః తస్మైవిత్రేయస్కరః ఆన్యథా యస్మాద కృత ప్రాయశ్చిత్తాద్దోషాత్పుమాన్ అధః నరకే పతతి.

౩౮. కింఞ్చమమశృణ్వత స్సతః భవతా పాశ్చాత్యై ద్రౌపద్యై ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం కిమితి హేమానిని యస్తవ పుత్రహన్తా తస్యశిర ఆహరిష్యే ఆహరిష్యామితి.

ప్రతిశ్రుతంచ భవతా, పాశ్చాత్యైశ్య శృణ్వతో మమ ।

అహరివ్యై శిరస్తస్య, యస్తే మానిని పుత్రహా ॥

౩౮

తదసౌ వధ్యతాంపాప, ఆతతా య్యాత్మబంధహా ।

భర్తుశ్చ విప్రియంవీర, కృతవాన్కుల పాంససః ॥

౩౯

ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః ।

నైచ్చద్ధన్తుం గురుసుతం, అప్యాత్మజహనం మహాన్ ॥

౪౦

అథోపేత్య స్వశిబిరం, గోవిన్దప్రియసారధిః ।

న్యవేదయ త్తం ప్రియాయై, శోచన్త్యా ఆత్మజాన్ హతాన్ ॥

౪౧

తథాఽహృతం పశువత్పాశబద్ధం, అవాఙ్మఖం కర్మజగుప్సితేన ।

నిరీక్ష్య కృష్ణాఽపకృతం గురోస్సుతం, వామస్వభావా కృపయాసనామచ ॥

౪౨

ఉవాచచా సహస్త్వస్య, బన్ధనాఽఽనయనం సతీ ।

ముచ్యతాంము చ్యతామేష, బ్రాహ్మణోనితరాంగురుః ॥

౪౩

౩౮. తత్తస్మాత్ అసౌపాపత్వా అహ తాయీ ఆస్మన స్తవ బన్ధహం రుమాగభాతి హేపీర భర్తుః దృతరాష్ట్రస్య విప్రియమిదం కర్మ కృతవాన్ కులపాంససః కులదూషకశ్చ ఆతో వధ్యతామ్.

౪౦. ఇథం ధర్మం పరీక్షతా ధర్మ పరీక్షార్థ మేవం బ్రువతా కృష్ణే నచోదితో పీష్కర్థః అర్జునః అస్మఖ హసమపి సుతహసమపి తం గురు సుతం హన్తుం నైచ్చత్ యతోఽర్జునో మహాన్ గురు కృతోప కారాఽభిజ్ఞః.

౪౧. తతో గోవిన్దః ప్రియసారధిర్య స్వసోఽర్జునః స్వశిబిరమాగన్య హతానాన్మజాన్స్సృతి శోచ-న్త్యై యప్రియాయై ద్రోపద్యై రం ద్రోణిం న్యవేదయత్.

౪౨. ఆ హృతం ఆసీతం పశునాతుల్యం పశువత్ పాశేనబద్ధం పశుర్యథా పాశేనబద్ధతే గద్వి ర్బద్ధం కర్మణః స్వకృతస్య జగుప్సితేన జగుప్సాశబ్దాత్ స్వాఽర్థ సన్నన్తాద్యావేక్తః నిన్దయా హేతునా అవాఙ్మఖం అధోముఖ అపకృతం అపకారిణం అర్జునేనాఽపకృతంచా గురోస్సుతం అశ్వత్థామాసం నిరీక్ష్య దృష్ట్వా ద్రోపదీ వామ స్వభావా హేతుగర్భమిదం సు స్వభావత్వాత్ ననామ.

౪౩. అన్యగురుసుతస్య బన్ధనేనాఽఽనయనం బన్ధన పూర్వకమానయనం బన్ధసంచాఽనయనంచవా అన్యాఽర్జునస్య-అర్జున కర్తృకం బన్ధనానయన మితివా అసహన్తీ సతీద్రోపదీ ఉవాచ । ఉక్తిమేవాహ-ముచ్యతామిత్యాది భిష్మాగ్ధః పశ్చాభిః ఏషముచ్యతాం ముచ్యతాం త్వరయాద్విరుక్తిః మోచనీయత్వేహేతుం దర్శయన్తీ విశిష్య-బ్రాహ్మణః తత్రాఽపిగురుః॥

సరహస్యోధనుర్వేదః, సవిసర్గోప సంయమః ।

అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితోయ దనుగ్రహాత్ ॥

౪౪

సఏష భగవాన్ ద్రోణః, ప్రజారూపేణ వర్తతే ।

తస్యాఽత్మనోఽర్థం పత్న్యస్తే, నాన్వగాద్వీరమూః కృపీ ॥

౪౫

తద్ధర్మజ్ఞః, మహాభాగ, భవద్విర్గోరవం కులమ్ ।

వృజినం నార్హతిప్రాప్తం, పూజ్యం వన్ద్యమభీక్ష్య శః ॥

౪౬

మాఽరోదీదస్య జననీ, గౌతమీపతిదేవతా ।

యథాఽహంమృతవత్సాఽఽర్తారోదిమ్య శ్రుముఖీముహుః ॥

౪౭

యైఃకోపితం బ్రహ్మకుల, రాజన్యైరజితాత్మభిః ।

తత్కులం ప్రదహత్యాశు, సాఽనుబన్ధంశు చార్పితమ్ ॥

౪౮

౪౪. సహస్యగురుః అపిత్వప్యాఽయంపితేత్యత్రాహ “సరహస్యఇతి” భవతా-యస్యాఽనుగ్రహాత్ రహస్యేన రహస్యేన సహితో ధనుర్వేదః సవిసర్గోపసంయమః బ్రయోగోపసంహార సహితోఽస్త్రగ్రామః అస్త్రసముదాయశ్చ శిక్షితః॥.

౪౫. సభగవాన్ ద్రోణవపషః ప్రజారూపేణ వర్తతే । ఏతచ్ఛబ్దో ద్రోణస్యైవ ఆకారాన్తరేణాఽవస్థితి పరామర్శకః “ఆత్మావైపుత్ర” ఇతి శ్రుతేరితిభావః । పుత్రవిషయాఽపకారేణ వీతైవాఽపక్రియత ఇతిభావః । ననుసః స్వర్గతత్త్వాత్తామతస్యేతి॥ తస్యద్రోణస్యాఽఽత్మనః శరీరస్యాఽర్థం అర్థాంశరూపా తత్పత్నీ కృపీ వీరమూః-పుత్రవతీసతీ ఆస్తే । నాన్వగాత్-నాఽనుమరణం కృతవతీ ॥ అర్థమితి-సమాంశాఽభిప్రాయేణ సపుంసకనిర్దేశః “అర్థోవాపష ఆత్మనోయత్పత్నీ” తిశ్రుత్యభిప్రాయేణాఽర్థమిత్యుక్తమ్ । ద్రోణస్యస్వర్గతత్త్వేపితదర్థ శరీరభూతా తత్పత్నీ పక్రియత ఏవేతిభావః॥.

౪౬. తత్తస్మాత్ పేథర్మజ్ఞ-మదుక్తధర్మాభిజ్ఞ గుర్వవమానరాహిత్య రూపమహా-భాగ్యయుక్త భవద్భి-ర్గురూణాం బహుమన్తృభిః గౌరవంకులం-గురోస్సమ్మన్తి కులం వృజినం దుఃఖంప్రాప్తం-ప్రాపయితుం భవద్భిర్దేతుభిః వృజినం ప్రాప్తు-మితివా నార్హతి-కిన్తు అభీక్ష్యశః పానః పున్యేన పూజ్యం వన్దనీయంచ భవద్భిరిత్యనుషజః ॥.

౪౭. ఏతద్విషయాఽపకృత్యాకృపీ నితరాం ఆహమివదుః ఖతా స్యాత్ । తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ మృతాః వత్సాఃయస్యాసా అత-ఏవాఽఽర్తా అహంముహుర్ముహుర శ్రుముఖీయ ధారోదిమితథాఽన్యబ్రాహ్మణస్య జననీ పతిరేవదేవతాయస్యాసా గౌతమీ-గౌతమస్య దుహితా కృపీమారోదత్ ॥.

౪౮. కిఞ్చేదంకర్మాఽస్మత్కులస్యాఽపి అనర్థకారీత్యాహ “యైరితి” అజితాఽఽత్మభిః అజితః క్రోధపరవశః ఆత్మా-మనో యేషాన్తైః యైః-రాజన్యైః బ్రహ్మకులం-విప్రకులం కోపితం-కోపవిషయా

సూత ఉవాచ :-

ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం, నిర్వ్యశీకం సమంమహత్ ।

రాజాధర్మసుతో రాజ్ఞాః, ప్రత్యనస్త ద్వచోద్విజాః ॥

౪౯

సకులస్సహ దేవశ్చ, యుయుధానో ధనంజయః ।

భగవాన్ దేవకీపుత్రః యేచాన్యే యాశ్చయోషితః ॥

౫౦

తత్రహోమమర్షితో భీమః, తస్యశ్రేయాన్ వధస్మృతః ।

సభర్తుర్నాత్మన శ్చార్ధే, యోహన్ సుప్తాన్ శిశూన్స్పృధా ॥

౫౧

నిశమ్య భీమగదితం, ద్రౌపద్యాశ్చ చతుర్భుజః ।

అలోక్య వదనం సఖ్యుః, ఇదమాహస్మయన్నివ ॥

౫౨

శ్రీ భగవాను వాచ :-

బ్రహ్మబంధుర్నహస్తవ్యః, ఆతతాయీ వధార్హణః ।

మయైవోభయ మామ్నాతం, పరిపాహ్యను శాసనమ్ ॥

౫౩

కృతం అతపవశుచా-శోకేన అర్పితం-ప్రాపితం దుఃఖితం సదిత్యర్థః । తేషాం-రాజన్యనాం కులంసాఽనుబంధం అనుబంధి సహితం ఆశుదహతి అప్రప్రదహక్రియాకర్తృ-బ్రహ్మకులం నశురాజన్యకులమ్ ॥

౪౯. పౌద్విజాః ఇథం ధర్మ్యం - ధర్మాదనశేతం న్యాయ్యం - న్యాయాత్ - నీతే - రసశేతం న్యాయ్యమ్ । స్వకరుణం-కరుణాయుక్తం నిర్వ్యశీకం-అన్యతాఽప్రియ-రహితం సమం-అవిషమం అనురూపం-మహత్ ఆశయా గమ్భీరంచ రాజ్ఞాః-ద్రౌపద్యాః వచోనిశమ్య ధర్మసుతః-యుధిష్ఠిరః ప్రత్యనస్తః॥

౫౦. తథా నకులాదయః యేచాన్యే తద్వర్తిరిక్తాః షురుషాః యాశ్చస్త్రియః సర్వేతే ప్రత్యనస్తన్నితి వచనవిపరిణామేన పూర్వేణాఽన్వయః॥

౫౧. తత్ర భీమస్త్యమర్షిత ఆహ॥ టిమితి :-తస్య-బ్రహ్మబంధోః-ద్రోణే వధవ శ్రేయాన్-స్మృతః కుతః యతోయం భర్తుః ధృతరాష్ట్రస్య ఆత్మనస్స్వ స్యచాఽర్ధే ప్రయోజనాయ సుప్తాన్ శిశూన్నాహన్ సహతవాన్ కిన్తువృత్తైవహత వానితి॥

౫౨. భీమస్య ద్రౌపద్యాశ్చ గదితం వచః శ్రుత్వా చతుర్భుజో భగవాన్ శ్రీకృష్ణః సఖ్యుః అర్జునస్య వదనమాలోక్యస్మయన్-ఈషద్ధసన్నివేదం వక్ష్యమాణ-మాహ॥

౫౩. తదేవాఽహబ్రహ్మబంధురితి ద్వాభ్యామ్ । బ్రహ్మబంధురితి పేతుగర్భం బ్రహ్మబంధుత్వాదయం నహస్తవ్యః । ఆతతాయీత్యపి పేతుగర్భం-ఆతతాయిత్యాదయం వధార్హణః వధమర్హతీతి వధార్హణః సన్ధ్యా-దిత్వాత్ కర్తరిల్లుః మయైవ ఉభయమామ్నాతమ్ । వధాఽర్హత్వం అనర్హత్వం చేత్సుభయమపి

కురుప్రతిశ్రుతం సత్యం, యత్తత్సంత్యయతా ప్రియామ్ ।

ప్రియంచ భీమసేనస్య, పాశ్చర్యైమహ్య మేవచ ॥

౫౪

అర్జునస్సహసాఽజ్ఞాయ, హరేర్నార్దమథాఽసినా ।

మణింజహార మూర్ధస్యం, ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్ ॥

౫౫

విముచ్య రశనాబద్ధం, బాలహత్యాహత ప్రభమ్ ।

తేజసామణి నాహీనం, శిఖరాన్నిరయా పయత్ ॥

౫౬

సూత ఉవాచ :

వవనం, ద్రవిణాదానం, స్థానాన్నిర్యాపణం తథా ।

ఏషహిబ్రహ్మ బంధూనాం, వధోనాఽనోన్మిదై హికః ॥

౫౭

పుత్రశోకాతురాస్పర్శే, పా డవాస్సహ కృష్ణయా ।

స్వానాంమృతానాం యత్కృత్య, చక్రుర్నిర్వరణాదికమ్ ॥

౫౮

ఇతి, శ్రీ భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కంధే సప్తమోఽధ్యాయః

సహేతుకము క్తం । అనుశాసనమ్-మదను-శాసనమ్ “సప్రబ్రాహ్మణం హన్యాత్ - ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవాఽ-విచారయన్” ఇత్యాదిశాస్త్రాన్నియమతం ఇదముఖ్యం పాహి పాలయ, నాఽతిక్రమస్వ యథే తదుభయం పాలితం స్యాత్తథాకుర్విత్వర్థః॥

౫౪. తతాఽన్యతరకరణే అన్యతరదకృతం స్యాత్ అత్తవాఽనుచితమిత్యభి-ప్రాయేణాఽఽహ “కుర్వీతి” ప్రియాండ్రాపదీం సాన్త్యయతాత్వయా యత్-ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం శిరశ్చిన్ద్యామితి తదపి-సత్యం-యథాఽర్థం కురు భీమాదీనాం ప్రియంచకురు॥

౫౫ తతపవముక్తోఽర్జునో భావజ్ఞో హరేఃహార్దం-హృగ్గతం అభి-ప్రాయమాజ్ఞాయాఽసినా-ఖగ్గేన సాధనేన ద్విజస్యమూర్ధస్యం-మూర్ధ్ని - ధారితంమణిం మూర్ధజైః - కేతైఃసహిగం యథాచధా జహార-హృతవాన్ ॥

౫౬. తతోరశనాం విముచ్య పూర్వమేవ బాలానాం హత్యయా హతాప్రభాయస్యతం తేజసా తేజః ప్రదేన మణినాచ । హీనం రహితం సుతరాం హతప్రభం శిఖరాన్నిరయా పయత్-బహిర్నిస్సారయా మాస ,॥

౫౭. నన్వేదమపి స్వప్రతిశ్రుతం భీమగదితంచ సకృతమేవేత్యాశ్చిజ్ఞమానం శాసకం ప్రతాహ సూతః “వవనమితి” వవనం-ముణ్డనం ద్రణాఽఽదానం ధనాఽవహగణం స్థానాన్నిర్యాపణం చేత్యేషవహి బ్రహ్మబస్థానాం వధః అనోన్మిదై హికః-శిరఃపాశ్చాదిచ్ఛేదనరూపః నాస్తిహి తత్రైతత్త్రియమపి కృతమేవేతి తేనైవవధోఽపి కృతప్రాయపజేతి భావః॥

౫౮ తతస్పర్శే పాణ్డవా-యుధిష్ఠిరాదయః కృష్ణయా-ద్రాపద్యాసహ శోకపీడితాస్సన్తో మృతా నాంస్వానాం పుత్రబస్థానాం యత్కృత్వవ్యమ్ । నిర్వరణాదికం-తచ్ఛక్రూః॥

ఇతి, శ్రీభాగవత, చంద్ర, చంద్రికాయాం, ప్రథమస్కంధ తీకాయాం, సప్తమోఽధ్యాయః

శ్రీ మ తే రా మా ను జా య న మః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వాఙ్మోసహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

అథాఽష్టమోఽధ్యాయః— ధృతరాష్ట్రా దీనాం శ్రీకృష్ణకృతసాస్త్రనమ్

కు స్తీకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః

సూత ఉవాచ:-

అథతే సమ్మరేతానాం, స్వానాముదక మిచ్ఛతామ్ |

దాతుంస కృష్ణాగ్గ్గాయాం పురస్కృత్యయత్ప్రియః ||

౧

తేనీనియోదకం సర్వే,విలప్యచభృశంపునః |

అప్లుతాహరిపాదాబ్జ, రజఃపూతే సరిజ్జరే ||

౨

తత్రాసీనం కురువతిం, ధృతరాష్ట్రంసహానుజమ్ |

గాన్ధారీంపుత్రశోకార్తం పృథాంకృష్ణాంచమాధవః ||

౩

౧. అథతే పాణ్డవాః సమ్మరేతానాం-మృతానాంస్వానాం, ఉదకం-తిలోదకం, ఏతచ్ఛాప్తి
థాదీనామప్యపలక్షణమ్ || ఇచ్ఛతాం-ప్రేతరూపేణకామయమానానాం, దాతుం-ఉదకందాతుం, ప్రీయః-
ప్రదాపద్యాదిప్రియః, పురస్కృత్యకృష్ణేన సహితాః, గ్గ్గాంయయః ||

౨. తత్ర, తేనసర్వే-పాండవాయః, భృశంపునః పునః, సమ్మరేతానాముదకం నీనియ-
ప్రదాయ, హరేః కృష్ణస్య, పాదాబ్జయోః రజసాపూతే, సరితః-గ్గ్గాయాః జరే, అప్లుతాః | అప్లుతశుక్లా
బభూవురిత్యర్థః ||

౩. తత్ర-గ్గ్గాతీరే, ఆసీనం-ఉపవిష్టం, సహానుజం కురుథాంపతిం, ధృతరాష్ట్రం, పుత్ర
శోకార్తామితి, గాన్ధారీ కృష్ణయోర్విశేషణమ్ || తత్రగాన్ధారీ-ధృతరాష్ట్రభార్య, పృథాకుస్తీ, కృష్ణాప్రదాపదీ,
మాధవః -కృష్ణః, సాస్త్రయామాసే -త్యుత్తరేణాఽన్వయః || సహానుజ మిత్యత్ర, అనుజశబ్దః, పాణ్డ
వసూత -ధర్మ రాజాదీనాము పలక్షకః, తేపామప్యత్ర శోకార్తత్వేన సాస్త్రనీయత్వాత్ || నతువిదుర, పరః,
తస్యపూర్వమేవ ధృతరాష్ట్రేణ నిగ్వాపితత్వాత్, యాదవక్షయాఽ - నస్తరమాగామినః, తదాపస్తానాఽ
సంభనాత్ ||

సాన్త్య యామాసమునిభిః, హతబన్ధా న్శుచార్పితాన్ ।

భూతేమకాలస్యగతిం, దర్మయన్నప్రతిక్రియామ్ ॥

౪

సాధయిత్వా ఓ జాతశత్రోః, స్వరాజ్యంకితవైర్హృతమ్ ।

ఘాతయిత్వా ఓ సతోరాజ్ఞాః, కచస్పర్శక్షతాయుషః ॥

౫

యాజయిత్వా ఓ శ్వమేదైస్తం, త్రిభీరుత్తమకల్పకైః ।

తద్యశః పావనం దిక్షశత మన్యోః ఓ రివాతనోత్ ॥

౬

ఆమన్త్యై పాండుపుత్రాంశ్చ, శై నేయోద్ధవసంయుతః ।

దైవపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైఃప్రతిపూజితః ॥

౭

గన్తుంకృతమతిర్భహ్మన్, ద్వాదశాం రథమాస్థితః ।

ఉపలేభే ఓ భిధావన్తిం, ఉత్తరాంభయవిహ్వలామ్ ॥

౮

౪. హతాః - బంధవః యేషాంతాన్, అతిపవశుచా, అర్పితాన్ - అర్ధితాన్ - ధృతరాష్ట్రాదీన్ బన్ధూన్, భూతేషు, నవిద్యతే, ప్రతిక్రియా - ప్రత్యుపాయోపస్యాస్తాం, కాలస్యగతిం, జన్మమరణాద్యాపాదనరూపాం, దర్మయన్ - ముచిభిస్సహసాన్త్యయామాస॥ మాధవ ఇత్యనుషంజనీయం॥ ఏవముత్తరత్రాఽపి॥

౫. కీతవైః - అతర్క్యాతాద్యుపాయేన, ఏకైకైః, దుర్యోధనాదిభిః, హృతం, అజాతశత్రోః - యుద్ధిష్ఠిరస్య. స్వరాజ్యం, సాధయిత్వా, రాజ్ఞాః - ద్రౌపద్యాః కచస్పర్శేన - కేశపాశ్చహణేనైవ, క్షతం - క్షిణం, ఆయుః, యేషాంతాన్ అసతోదుష్టాన్ దుశానాదీన్, ఘాతయిత్వా - అర్హనాదిధిశేషః ॥

౬. ఉత్తమకల్పకైః - ముఖ్యకల్పకైః, అన్యూనమన్తగణితైః, త్రిభిరశ్వమేదైః తంయుద్ధిష్ఠిరం, యాజయిత్వా, పావనం - పవిత్రం - తస్యయుద్ధిష్ఠిరస్యయశః, శతమన్యోః - శత్రువ్య, యశః, వ్యతనోత్ - విస్తారయామాస ॥

౭. తతః - పాండుపుత్రాన్, చశబ్దానిన్యాంశ్చ, ఆమన్త్యై - ఆపృచ్ఛ్య, శైనేయః - శివే ర్మప్రాసాత్యోః, శైనేయోద్ధవాశ్చాన్ - సాత్యకర్ణధర్మవాశ్చాన్ సహితః, అత్రనాపూజితైః - దైవపాయనః, ఆదిః - ముఖ్యః, యేషాంతైః, విప్రైః ప్రతిపూజితః ॥

౮. ద్వాదశాం, ప్రతిగన్తుం, కృతమతిః - నిశ్చితమతిః, హేబ్రహ్మన్, రథమాస్థితః, అధిష్ఠితః, తదా, అభిధావన్తిం, భయేనవిహ్వలాం, ఉత్తరాం - అభిమన్యుపత్నీం, ఇత్థం, విజ్ఞాపయన్తిమితిశేషః, ఉపలేభే పధిదదర్శేత్పర్థః ॥ యద్వా - అభిధావన్తిం - విజ్ఞాపన పూర్వకమను వర్తమానాముపలేభే ఇత్యన్వయః.

పాహిపాహి మహాయోగిన్, దేవదేవ జగత్పతే

నా ఽన్యంత్యదభయంపశ్యే, యత్రమృత్యుః పరస్పరమ్ ||

౯

అభిద్రవతిమామీశ, శరస్తాప్తాయసోవిభో ।

కామందహతుమాంనాథ, మామేగర్హోనిపాత్యతామ్ ||

౧౦

ఉపధార్యవచస్తస్య భగవాన్ భక్తవత్సలః ।

అపాండవమిదంకర్తుం, ద్రోణేరస్త్రీమబుధ్యత ||

౧౧

తరేవ్యావచమునిశ్రేష్ఠ, పాండవాః పశ్యసాయకాన్ ।

ఆత్మనో ఽభిముఖాన్దీప్తాన్ ఆలక్ష్యస్త్రాణి పాదదుః ||

౧౨

వ్యవసనంవీక్ష్య తత్తేషాంఅనన్యవిషయాత్మనామ్ ।

సుదర్శనేనస్వా ఽస్త్రేణ, స్వానాంరక్షంవ్యధ్వాద్విభుః ||

౧౩

౯ విజ్ఞాపనమేవాహ || పాహీతిద్వాభ్యామ్ || పేదేవానాందేవ, పేజగత్పతే నిఖిలజగత్కృతః, పేమహాయోగిన్ - నూత్నాఽర్థదర్శిన్, పాహిపాహి || నవిద్యతేభయం యస్మాత్తదాభూతం, త్వత్ శ్వతోఽన్యం నపశ్యే అదర్శనే పేతుంవదన్తీ, అన్యాన్ విశిష్య యత్రత్వద్వ్యతిరిక్తేషు పరస్పరం మృత్యుః, మృత్యుగ్రస్తా ఇత్యర్థః, సహిష్వయం మృత్యువశ్యోఽన్యం మృత్యోస్త్రాణితుం ప్రభురితిభాషః

౧౦. ననుకింతవ భయమువస్థితం, యస్మాత్త్వం మయూరక్షణీయేత్యత్రాహ | అభిద్రవతీతి || ఈశ-విభో, తత్తశ్చాసా, వాయసః - అయసోవికారః, శరః, మామభిద్రవతి || మదభిముఖ మాగచ్ఛతి, పేనాథః సశరోమాంకామం - యధేచ్ఛందహతుమే - మమ, గర్భశ్చ, యథామాని పాత్యతాం, తథా - అనుగృహీతేత్యర్థః ||

౧౧. తస్మాఉత్తరాయావనోఽవధార్య - ఆకర్ణ్య, భక్తవత్సలః - భగవాన్, అబుధ్యత - అధ్యవస్యత్ । కిమితి । అపాణ్డవం - పాణ్డవాభావంకర్తుం, ఇదం శరరూపేణ ద్రవత్, ద్రోణేరస్త్రం, ద్రోణీప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి ||

౧౨. యదాభగవానే వమబుధ్యత, తస్మి - తదైవ, పేభ్యగుశ్రేష్ఠ - శానక, పాణ్డవాఅపి, ఆత్మనోఽభిముఖాన్ - అభిముఖమాగచ్ఛతః, దీప్తాన్ - పశ్యసాయకాన్, శరానాలక్ష్య, అస్త్రాణి ఉపాదదుః జగృహుః ||

౧౩. తథా, అనన్యవిషయః - ఆత్మామనో యేషాం, అనన్యరక్షకాణాం, పాండవానాం, తద్వ్యవసనం - దుఃఖమవలోక్య, విభుః - శ్రీకృష్ణః, స్వాఽసాధారణేన - సుదర్శనాస్త్రేణ, స్వానాం పాండవానాం, రక్షామకరోత్ । సుదర్శనేనతాన్ సాయకాన్నిరస్య, పాణ్డవాన్ రరక్షేత్యర్థః ||

అస్తస్థ స్పర్శ భూతానామాత్మా యోగేశ్వరోహరిః ।

స్వమాయయాఽఽవృణోద్గర్భం వై రాట్యాః కురుతస్తవే ॥ ౧౪

యద్యవ్యత్తం బ్రహ్మశిర, స్త్వమోఘంచాఽప్రతిక్రియమ్ ।

వైష్ణవంతేజ ఆసాద్య, సమశామ్య ద్భృగుద్యహ ॥ ౧౫

మామంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం, సర్వాశ్చర్యమయేఽచ్యుతే ।

యథదం మాయయాదేవ్యాసృజ త్యవతి హస్త్యజః ॥ ౧౬

బ్రహ్మతేజో వినిర్ముక్తై రాత్మజై స్సహకృష్టయా ।

ప్రయాణాఽభి ముఖంకృష్ట, మిదమాహపృథాసతీ ॥ ౧౭

౧౪. తతః - అస్తస్థః - సర్వాస్తరాత్మతయాఽవస్థితః, ఆత్మాఅస్తః ప్రవిశ్యధారకశ్చ భగవాన్, అతపవ, యోగేశ్వరః - నిరతిశయ సూక్ష్మాఽర్థదర్శి, ఉత్తరాగర్భప్రవిష్ట పాణ్డవాస్త్ర దర్శితిభావః। హరిః - కృష్ణః కురుతస్తవే - కురువంశవిస్తారార్థం, వై రాట్యాః - విరాటపుత్రాః - ఉత్తరాయాః, గర్భంస్వయ మాత్మవైవ ఆవృణోత్ । వై రాట్యా ఉదరంస్వయ ప్రవిశ్య, తద్గర్భం యథాబ్రహ్మస్త్రీణ - నహస్యేత, తథాఅవృణోత్, గర్భమాచ్ఛాద్య, సుదర్శనేనాస్త్రం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ॥

౧౫. కథమప్రతిభటం, సుదర్శనేనాఽపి, నిరస్తమితి, శావకాఽభిప్రేతం వోద్యమనూద్య, తత్ప్రీతివక్త్రీ - ॥ యద్యపీతి ॥ బ్రహ్మశిరోనామకమస్త్రం, అప్రతిక్రియం - కేనాప్యనివార్యం, అతపవాఽమోఘం - అప్రతిహతం, తథాఽపి, హేభృగుద్యహ, వైష్ణవం విష్ణోస్సమ్మన్తి. తేజః - తేజోరూపం, సుదర్శనమాసాద్య, సమ్యగశామ్యత్ - సుదర్శనేతరాఽప్రతిక్రియం బ్రహ్మస్త్రం, సుదర్శనమేవసర్వాఽప్రతిక్రియమితిభావః ॥

౧౬. అత్రనవిస్మయః కార్యశత్యాహ ॥ మేతి ॥ సర్వేభ్యోఽప్యాశ్చర్యేభ్యోఽప్యాశ్చర్యమయే, ఆశ్చర్యశక్తిప్రచురే, అచ్యుతే, స్వాఽఽశ్రితాస్త్ర భూషణగుణ విభూత్యాదీన్న చ్యావయతి - నవిహతాన్ కరోతీతి, అచ్యుతః, తథాభూతే భగవత్సే తత్సుదర్శనేన, బ్రహ్మస్త్రం, నిరస్తమిత్సేతదాశ్చర్యం, మామంస్థా, సమన్యస్వ, సర్వాఽఽశ్చర్య మయత్వమేవ వ్యజ్ఞాయతుంవిశినష్టి । యోభగవానచ్యుతః, అజః - స్వయం కర్మాఽఽయత్తోత్పత్త్యాదిపద్భావ - వికారరహితః, ఇదం - చిదచిదాత్మకం, కృత్నం - జగత్, మాయయా - దేవ్యా, దేవస్య - స్వస్వసంబద్ధిన్యా, మాయయా - ఆశ్చర్యసక్త్యా, సృజత్యవతి, హస్తీచ । కృత్నజగత్సృష్టి స్థితి, లయలీలస్య కియదేతత్సుదర్శన నిరస్తంబ్రహ్మస్త్రమితి । అతోనాశ్చర్యం కార్యమిత్యర్థః ॥

౧౭. తతః - బ్రహ్మతేజసా - బ్రహ్మస్త్రీణ - వినిర్ముక్తై రాత్మజై ర్యు ధిష్ఠిరాదిభిః, కృష్టయా - ద్రౌపద్యాచనహ, సతీ, పృథా - కుస్త్రీప్రయాణాఽభిముఖం కృష్టం ఇదం - వక్ష్యమాణమాహ ॥

౧౮. తదేవాహ ॥ నమస్యశతి వడ్మింశత్యా ॥ ప్రయాణాఽభిముఖం కృష్టమవలోక్య తద్విశ్లేష మసహమానా, తంతతోని వర్తయితుం, “లౌకికోఽపి, కశ్చిద్గుణాధ్యైపుమాన్, ఆశ్రితాన్నహాశుముత్సహతే।

కుస్తువాచః—

నమస్యే పురుషంతాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః పరమ్ ।

అలక్ష్యం సర్వ భూతానాం; అన్తర్పహిరవస్థితమ్ ॥

౧౮

మాయా యవనికాచ్ఛన్న, మజ్జాఽదోక్షజ మవ్యయమ్ ।

సలక్ష్యనేమూఢదృశా, నటోనాట్యధ రోయథా ॥

౧౯

పరమకారణస్య, సర్వాఽన్తరాత్మనోఽ - చిత్త్యవినిధ పిచిప్రశక్తేః, స్వేచ్ఛోపాత్తాఽప్రాకృతాఽఽశ్వర్య
ఽనోః, ఆశ్రితవాప్సల్య జలధేః, ఆశ్రితాఽఽర్తిహరస్య, నిఃశివయ యఖ్యస్య, యోగ - పశుద్దమనసైవగో
చరస్య, అవిజ్ఞాత చిక్కితస్య, సర్వశరీరకస్య, సర్వసమృద్ధోఽచిత్త్య పినిధిచిగ్ర చేష్టిస్య అవిహర్యాఽ
వతారస్య, తవపదాముఖ మన్తరేణ, నాఽస్మాకం శరణమస్మి । అతిరథమనన్యాఽఽస్మానోఽస్మాన్విహాయ
గన్తుముద్యుజ్ఞైః” ఇతివిజ్ఞాపయతి ॥ తత్రతావల్లాకిక పురుషవైభావ్య - జ్ఞాపనాయాఽనిగ సాధారణైర్దర్శై
ర్విశిష్టం నమస్కరోతి ॥ అద్యం - సర్వ - జగత్కారణం, ప్రకృతేః పరం - పురుషం, ఈశ్వరంతాం, నమస్యే-
నమస్కరోమి । నమస్కారేణ పూజయామీశ్వరః ॥ సమశ్శబ్దాత్, “శబ్దవైరకలహోఽభ్రకణ్య - మేఘేభ్యః
కరణే” ఇత్యంకరణే ఇత్యనువస్తమానే, “నమోవరివశ్చిత్రజిక్య” జితి కరోత్యర్థైర్భవత్ ॥ అర్హత్యాదాత్మనే
పదమ్ ॥ సాక్ష్యాఽభిమతపురుష - వ్యావృత్త్యర్థమీశ్వర మిత్యుక్తం । సావేదమీశ్వరస్యం, బ్రహ్మరిసాధా
రణమితి తద్వాప్యవృత్త్యర్థం, సర్వభూతా నామ స్తర్పహిత్యాఽవస్థితమిత్యుక్తమ్ ॥ అనేన “యచ్ఛోభిజ్ఞః
త్సర్వం దృశ్యతేశ్రూయతేఽపివా” ॥ అన్తర్పహిత్యవస్థిర్వం వ్యాప్కినారాయణ్యైః” ఇతిశ్రుతిరుపబృంహితా
భవతి ॥ అనేనచేవతా విశేషత్వంచ ఫలితం, సర్వభూతానాం - బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తానాం, ఆ స్తర్పహిత్యవ్యాప్యః
నియస్తృతయాఽవస్థితమిత్యర్థః ప్రకృతేః పరత్వేపేతుః - “అలక్ష్య” ఇతి, ప్రకృతి - వస్తులక్ష్యతే - సదృ
శ్యత ఇత్యలక్ష్యః, యదా - అన్తర్పహిత్యాఽవస్థితమవ్యవధ్యం అన్యశ్యం ॥

౧౯. తత్రపేతుః - మాయాయవనికాచ్ఛన్నం, మాయైవ - యవనికా - నేపథ్యా, గద్యత్తిరో
ధాయకత్వాత్, తయాజీవాఽజ్ఞాన రూపయాపేతుభూతయా, చ్ఛన్నం - తిరోహితం, ఇన్ద్రియాఽవిపయమితి
యావత్ కింసర్వేషామవ్యతీర్ణియం - నేత్వాహ ॥ “అజ్ఞాఽదోక్షజమ్” । ఇతి । అజ్ఞా ఇన్ద్రియవృత్తయః,
అథః - అథోభూతాః, అక్షజాః, యస్మాత్సోఽదోక్షజః । ఇన్ద్రియవృత్త్యవిపయః, అజ్ఞానా - మనుషాసానా
కానాం, అథోఽక్షజం, అజ్ఞాదోక్షజం, సగ్రహేతురవ్యయమితి, సవ్యేతి - వివిధంవికాగం గచ్ఛతీత్యవ్యయమ్ ।
వివిధవికారభాగేవహి అజ్ఞాఽక్షజవిషయః, త్వంత్వవ్యయత్వా, దజ్ఞాదోక్షజ ఇత్యర్థః । అనేనైతత్సాన్వితే
“యోగవిశుద్ధమనసా తుగ్రాహ్య” ఇతి । తథానశ్రూయతే “నచతుపాపశృతికశ్చనై సమ్ । నమాంసచతురభి
వీక్షతేతం । దృశ్యతేత్వ గ్రయబుద్ధ్యా సూక్ష్మయాసూక్ష్మదర్శిభిః । హృదామనీషామనసాఽభిసృప్తోయ ఏనం
విదు” రిత్యాది । తదేవాహ ॥ సలక్ష్యనేమూఢదృశేతి ॥ యోగాఽవశిశుద్ధ ధియాసలక్ష్యనే - సదృశ్యనే,
నమస్తరైవరషిదృశ్య ఏవాహమిత్యత్రాఽఽహ ॥ “నటోనాట్య - ధరోయధేతి” ॥ నాట్యధరో నటోయథా

తథా పరమహం సానాం మునీ నామ మలాత్మనామ్ ।

భక్తి యోగవిధానార్థం, కథం పశ్యే మహిస్త్రియః ॥ ౨౦

కృష్ణాయ వాసుదేవాయ, దేవకీనందనాయచ ।

నన్ద గోపకుమారాయ గోవిందాయ నమో నమః ॥ ౨౧

నమః పంజుజనాభాయ, నమః పంజుజమాలినే ।

నమః పంజుజనేత్రాయ నమస్తే పంజుజాష్టయే ॥ ౨౨

యథాహృషీ కేశభలేన దేవకీ, కంసేనరుద్ధౌఽతిచిరం శుచార్పితా ।

విమోచితాఽహంచ సహాత్మజా విభో త్వయైవనా దేనముహుర్వి పద్మణాత్ ॥ ౨౩

దృశ్యతే తదాదృశ్యసృత్యర్థః యద్వా ॥ మూఢదృశా - నటయాథాత్మ్య మజానతా - ఘంసా, నాట్య ధరోసతో యథానలత్యతే, అయమేవంవిధ ఇతిసజ్జాయతే, కిన్తునాట్యోపయుక్తవేష విశిష్టతయైవ దృశ్యతే తద్వత్-అనేన - అజ్ఞాఽధోక్షజ ఇత్యనేనచ, యోగపరిశుద్ధ మనోగ్రాహ్యః, అపరిశుద్ధమనసాత్వ గ్రాహ్యఇతి । తత్రనలత్యసే ఇత్యనేనాఽగ్రాహ్యత్వము పపాదితమ్ ॥

౨౦ అధపరిశుద్ధ మనోగ్రాహ్యత్వం వదన్తి యోగాఽనధికారిణ్యోఽపరిశుద్ధ - మనస స్త్రిన్రియో వయంకథంజానీమ ఇత్యాహ ॥ తథేతి ॥ తథా - తథాహిత్యర్థః । మునీనాం - సదాత్మత్వస్వరూపమనసశీలనాం, అమలాత్మనాం - విశుద్ధమనసాం, పరమహంసానాం, భక్తియోగవిధానార్థం, ! అర్థశబ్దోఽత్రవిషయ భూతపదార్థవాచీ । భక్తియోగవిధానస్య - భక్తియోగ ప్రపంచస్య, అర్థం - విషయభూతం, భక్తియోగ దృశ్యంత్యాం, స్త్రిన్రియో - వయం, కథంపశ్యే మహిజానీమహి ॥

౨౧ త్వర్హికింజానాసీత్యపేక్షాయాం, నటంనాట్యధరం, నాట్యోపయుక్తనామ - రూపాది విశిష్టతయైవజానతే । నతుతత్త్వలోఽయమేతజ్ఞాతి నామరూప - గుణకఇతి, తద్వదస్మిన్న వతారేయాని కృష్ణ వాసుదేవ, దేవకీనందనాది. నామాని, యచ్ఛపంజుజనాభావ్య వతారోపేతం, తాన్యేతాన్యేన, సర్వేషాం, అవ భాసమానాని, కేవలంజానీనుః” ఇత్యభిప్రాయేణోక్త నామరూప విశిష్టం నమస్కరోతి ॥ కృష్ణాయేతి ॥ శ్లోకద్వయం నిగదేనైవవ్యాఖ్యాతమ్ ॥

౨౩. నన్దవతారదశాయాం అయోగపరిశుద్ధ మనోభిరపి సరైర్విదృశ్య - మానస్య, భగవతః, కథమలత్యత్వం, “అజ్ఞాధోక్ష జమవ్యయం నలత్యసే మూఢదృశే” - త్యుక్తం, “నమాంసచతురభి వీక్ష తేతం, నచకుషాపశ్యతి కశ్చనైన” మిత్యా - దిభిశ్శృతంచ, అదృశ్యత్వమితిచేన్న । సరైర్విదేవమనుష్యత్వాది సాజాత్యేన, దృశ్యమానత్వేఽపిచ ద్విలక్షణత్వేనాఽదృశ్యత్వాత్ ॥ విలక్షణ దర్శనమేవహి, “అలత్య” మిత్యాదిభిః ప్రతిపిద్యతే । నటదృష్టాన్తేనాఽప్యేతదేవాఽవగతమ్ । జానన్త్యా అపికథంపశ్యేమహి స్త్రియ ఇత్యుక్తిః, లోకపరిపాట్యభిప్రాయికా యత స్త్వం సాక్షాత్ప్రకృతఃపరః, పరమపురుష ఈశ్వరః, తతపఽవా

విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదదర్శనా దసత్సభాయాం వనవాస కృచ్ఛ్రతః ।

మృధే మృధై నేకమహారథా త్రతో, ద్రౌణ్యస్త్రి తశ్చస్మహరేఽభిరక్షితాః॥ ౨౪

విపదస్సన్తు నశ్యశ్వత్, తత్ర తత్ర జగద్గురో ।

భవతోదర్శనం యత్స్వాత్, అపునర్భవ దర్శనమ్ ॥ ౨౫

జన్తైశ్వర్య శ్రుత శ్రీభి, రేధమానమదః పుమాన్ ।

నైవార్హత్య భిదాతుంవై, త్వమకిఞ్చన గోచరమ్ ॥ ౨౬

సాస్మమవ - తారదశాయామపి, స్వస్వభావమ జహత్సస్వి సాధారణాన్ ధర్మాన్దర్శయ - సీత్యభిప్రాయే
ణాహ ॥ యధేతి ॥ పేహృషికేశ, ఖలేన - దురాత్మనాకంసేన, చిరం, శుచా - శోకేన, ఆర్పితా-నిధాపితా,
శోకంప్రాపితేతియావత్ । రుద్ధాచదేవకీయథా విమోచితా, తథాఽహమపినపుత్రా, పేవిభో - సర్వశక్తే,
త్వయైవ - నాధేన, విపదాంగణాత్, ముహుర్ముహుర్విమోచితాకిం, కిమిత్వస్యనేత్యాదిః, విమోచితైవే
త్యర్థః । అనేనస్వాఽర్థనిరపేక్ష పరదుఃఖనిరాచి కీహూరాపం కృపాశుత్వం, ఆశ్రితాఽనిష్టపరిహర్తృత్వం,
నిమోన్నతాఽనాదరేణ ఆశ్రితమాబ్ర పక్షపాతిత్వం చప్రదర్శితమితి ఫలితమ్ ॥

౨౪. కోఽసౌవిపదగ్గః, యస్మాత్త్వం విమోచితేత్యత్రాఽఽహ ॥ పిషాదితి ॥ మహాగ్నేః, పురు
షాదానాం - రాక్షసానాం, దర్శనాత్ - దర్శనజాత్ - భయాత్, వనవాసస్థిచ్ఛ్రీః, వనవాసక్లేశాత్, మృధే
మృధే - ప్రతియుద్ధం, మహారథానాం, అప్రేభ్యః, ద్రౌణః - అస్త్రప్రతిభి, బ్రహ్మస్త్రాత్, పేహారేగక్షితాఃస్మ,
అభతామ. విషాదిభ్యో రక్షణప్రకారో మహాభారతా యవగస్తవ్యః । పిస్తరభయాన్నాబ్రలిఖ్యతే ॥

౨౫. యదేవద్విపదగ్గః నివారకత్వం, తదేవత్తవయత్. అర్థాదేవతన్నివృత్తే - రిశ్యభిప్రాయే
ణాహ ॥ విపదఇతి ॥ పేజగద్గురో, తత్రతత్ర - శ్వత్ - సిదా, తాః - త్వయానిరసనీయాః, సః - ఆశ్రితానాం,
విపదఃసన్తు । అసతాంనరస్య రసనాయ యత్నఃత్వయా కార్యః ఇతిభావః । యద్యది అపునర్భవదర్శనం,
స్యాత్, నవిద్యతే - పునర్భవస్య - సంస్మతేః దర్శనం యస్మాత్తథాభూతం, భవద్దర్శనం యదిస్యాత్, సంభావ
నాయాంవిజ్ । సకలాపన్యూల సంస్మృతిపరిహరణమం, పద్యదిస్యాత్, విపదస్సన్తునామ అర్థాదేవతన్నివృత్తే
రితిభావః ।

౨౬. సస్వహమీశ్వరశ్చేత్త్వత్త్వ మివసర్వేఽపి మామేవంవిధం కింనవదస్తీత్యతహ ॥ జన్తేతి,
జన్తైశ్వర్య శబ్దోధనపరః, శ్రుతశబ్దోవిద్యాపరః, జన్తైశ్వర్యశ్రుతా, -నాం, సత్కులప్రసవధన విద్యానాం,
శ్రీభిస్సమృద్ధిభిః, ఏధమానః మదోయస్య-సఃపుమాన్, త్యామభిధాతుంనచాఽర్హతి । త్రిమదోస్త్యత్తత్వేన
స్వపరయాథాత్మ్య వివేకాఽభావాదితి భావః । అన్వర్తతామేవ సూచయతుం విశినిష్టి ॥ అకిఞ్చన గోచరం-
నాస్తీకించన యేషాంతే, అకిఞ్చనా-నిష్కామాః తేషాంగోచరమ్ ॥

సమోఽకింశ్చన విత్తాయ, నివృత్తగుణ వృత్తయే ।

ఆత్మా రామాయ శాంతాయ, కైవల్య పతయే నమః ॥ ౨౭

మన్యేత్వాం కాల మీశానం, అనాదిని ధనంవిభుమ్ ।

సమంచ రన్తం సర్వత్ర, భూతానాం యన్మితః కలిః ॥ ౨౮

నవేద కశ్చిద్భ గవం శ్చిక్షీర్షితం, తవేహమా నన్యన్మణాం విదమ్మనమ్ ।

నయన్యకశ్చిద్ధ యతోఽస్తికర్షిచిత్, ద్వేష్యశ్చయస్మి నిష్కమామతిర్నృణామ్ ॥ ౨౯

౨౭. అన్యైశ్చ చిదచిద్వాన్య వర్తకైః, ఈశ్వరాఽసాధారణ ధర్మైర్వి శింషన్తీనమస్కరోతి నమశ్చి అకింశ్చనానాంవిత్తాయ, విదృలాభశ్చి ధాతుః విద్యతే-లభ్యత ఇతివిత్తః తస్మై, నివృత్తాః -గుణానాం - వృత్తయః - కామక్రోధాదయో యన్యతస్మై, అసేనాఽచిద్వాన్యవృత్తిః । శాంతాయ-ఊర్విషటగురహితాయ, ఆశానాయాపిపాసా, శోకమోహ, జరామృత్యవః"-వదూర్భయః । అనేనబద్ధజీవవ్యావృత్తిః, తత్రపేతుః ఆత్మాఽఽరామాయ, స్వాఽనుభవైక పరాయ । కైవల్యం-ప్రకృతिसంబద్ధ రాహిత్యం, మోక్ష ఇతియావత్ ॥ తన్యవతిః-తస్మై, మోక్షప్రదాయ, అసేనముక్త నిత్యజీవవ్యావృత్తి

౨౮. సనుబ్రహ్మరుద్రే న్ద్రావ్యనృతమః కశ్చిత్ త్వదుక్తవిధోనత్వహ మిత్యత్రాహ । మన్యేత్వా మితి । ఈశానం - బ్రహ్మాదీనపిన్వవశీ కుర్వాణం, కాలంతావంమన్యే, కాలశరీరకంతావంమన్య ఇత్యర్థః । అత ఏవకాలకృతజన్మమరణాది రహితం, । నన్యహమపిప్రాకృతవ దైష్ణమాద్విదమానేవ, ఇత్యతః కాలంవిశిన్పిత సర్వత్రసమం చరన్తం-కాలయన్తం, యత్-యస్మాత్, కాలాన్ని మిత్తాద్భూతానాం, మిథః కలిః-కలహో భవతి । సమంచరన్త మిత్యనేన కాలశరీర కన్యతవ, నవైషమ్య నైర్భృణ్యాదికమస్తీతి సూచితమ్ యస్మిన్ మిథః కలిరిత్యనేన, అధాఽపిజీవ కర్మాఽనుసారేణ, సుఖదుఃఖాదీన్ప్రీతి, నిమిత్త మాత్రత్యమస్తీతిసూచితమ్.

౨౯. నన్యహమపి కాంశ్చిదమగృహ్లాన్, కాంశ్చిన్నిగృహ్లాన్, కథంవైషమాదిరహిత ఇత్యత ఆహ ।నేతి । పౌభగవన్, నృణాంవిదమ్మన - మనుకారం, ఈహమానన్య - కుర్వాణన్య, తవచిక్షీర్షితం॥ నకోఽపివేద క్వచిన్నిగ్రహోఽపి, అన్తతోఽనుగ్రహ రూపతయా, ఫలతితి, నవైషమాదికమస్తి । పూతనా, శకట, యమలాఽర్జున, ధేనుక, కేశి, కువలయాపీడ, చాణూరముష్టిక కోసల, కంసాదివిషయన్య నిగ్రహ స్యాన్తతస్తేషాం, నిరతిషయ పురుషాఽర్థరూప, ముక్తిపేతుత్వ - దర్శనాదితిభావః ॥ యతఏవ - మతఏవ, త్వయి - వైషమాదిరహితే, తదాపాదయతాంనృణాం, మతిరేవవిషమేత్యాహ నయన్యేతి కర్షించిదపి । వయతః - ప్రియో, ద్వేష్యశ్చనాస్తి, యస్మిన్, నృణాం, మతిర్విషమా, రజన్తమోఽన్యయాదయథార్థా, భవతి, నృణాంవిదమ్మన మీహమానస్యేత్యనేన, నరచేష్టాఽనుకార మాత్రమేవ, 'నతుసర్వధాతన్వ జాతీయ చేష్టిశం, "జన్మకర్మచమేదివ్య" మితిభగవత్తై - వోక్తద్వాదితి సూచితమ్.

- జన్మకర్మచవి శ్వాత్మన్, అజస్యాఽకర్తురాత్మనః ।
 ర్యతి పిన్మయాజ్ఞుదస్సు, తదత్యంత విడమ్బునమ్ ॥ ౩౦
- గోప్యాద దేత్వయి కృతాగసి దామతావ, ద్యాతేదశాఽశ్రుకలిలాజ్జన
 సప్రమ మాక్షమ్ । వక్త్రంనినీయ భయభావ నయాస్థి తస్య,
 సామాం విహోహయతి, భీరపి ను ద్వి ఖేతి । ౩౧
- కేచిదాహురజం జాతం, పుణ్య శ్లోకస్య కీర్తయే ।
 యదోః ప్రియస్యా ఽన్యవాయే, మలయన్యేవ చన్దనమ్ ॥ ౩౨
- అపరే వసుదేవస్య, దేవక్యాం యాచితోఽభ్యగాత్ ।
 అర్చత్వ మస్య తేమాయ, వధాయ చసురద్విషామ్ ॥ ౩౩

౩౦. విడమ్బునమ్బునమ్ వాఽన్యథాఽనుప వత్త్వాద్రధయతి ॥ జన్మేతి ॥ అజస్య-జన్మహింసస్య, కర్మాయత్తోత్పత్తిరహింసస్య, అరర్తుః - ప్రాచీనకర్మాఽనురూప - ప్రవృత్తబుద్ధ్య భీనకర్మరహింసస్య, అస్మత్స-సర్వాన్తరాత్మనస్తవ, తిర్యగాదిమజస్య, శాస్త్రిజాతీయం కర్మచేతి, యత్, తదత్యంత విడమ్బునమ్బునమ్ । అన్యథా, అజస్యాఽకర్తు, రాత్మనశ్చిత్తన్న ఘటతః ఇతిభావః । తత్ర, తిర్యక్తు - వరాహాదిమ, ఋషిమ - భాగవాఽఽత్రేయ, కార్మమాదిమ, సృమ - రామవ, యాదవాదిమ, యాచస్సు - మత్స్యకూర్మాదిమ, జలైకస్సు ॥

౩౧. విడమ్బునమాప్రింసచేత్, ఇదంసఘటత ఇశ్యభిప్రాయేణాహ ॥ గోపీతి । తావద్యథా, స్వయి, కృతమాగోఽపరాధోయేన, తథాభూతేనతి, గోపీ - యశోదా, దామ, రజ్జుమాదదే, చంద్రస్తనాఽర్థం పరిజగాహ, తదా, అశ్రుభిః, - కలిలం - కలుషితం, అజ్జనం - యయోనై, సంభ్రమే - భయసూచికాఽఽటోప, యుక్తే - అక్షిణీ - యస్యతద్వక్త్రం, నినీయ - ఉన్నీయ, ఉన్నామ్య, అశ్రుకలిలేత్యాది క్రియావిశేషణంవా అశ్రుకలిలాజ్జన సంభ్రమాక్షం యథాతథావక్త్రంనినీయ-ప్రావయ్యేత్యర్థః, యస్మాత్పత్తోభీరపిభిఖేతి, శస్యవ, భయభావనయా - భయాఽభినయేన, స్థితస్యయా - దశా, సామాంవిమోహయతి, అస్థిభిశ్చేన, సర్వేషాం భయపేతుర్మృత్యుర్లక్ష్యతే “భీషాఽస్మాద్వాతఃపవతే - భీషోదేతినూగ్యః భీష్మాస్మాదగ్ని శ్చేద్ధృశ్చ - మృత్యుర్వావతి వశ్చను” ఇత్యుక్తవిధస్యతవేత్యర్థః । తావద్విమోహయతి - మూఢాంకరోతి । వశ్చాత్పునః చేష్టాఽనుకారమాత్ర - మిధమితిజ్ఞాపయతీతితా వచ్చజ్ఞాశయః ॥

౩౨. యతోవిడమ్బునమాప్రం - నతుతాత్వికం, అతపవత్పదవతార ప్రయోజన నిమిత్తంచేదమ్ వేతినిశ్చేతుమశక్తాః, తన్నానాతర్క-యన్తీత్యాహ ॥ కేచిదితివశ్చభిః ॥ కేచిత్త్వదవతార ప్రయోజననిర్ణయా యప్రవృత్తానాంమధ్యే, అజమపిత్వాం, ప్రియస్య - భక్తస్య - పుణ్యశ్లోకస్య, యదోః, కీర్తయే, తద్వంశే జాతమాహుః, యదువంశకీర్తి జననాయ, తత్రత్యాం, జాతమాహురిత్యర్థః । యథా - మలయస్య పద్వతస్య కీర్తయేచన్దనం జాతంపదన్తితద్వత్ ॥

భారాఽపతారణాయాఽన్వే భువోనావ ఇవోదధౌ ।

సీదన్త్యా భూరిభారేణ, జాతోహ్యఽత్మ భువార్ధితః ॥

౩౪

భవేఽస్మిన్ క్లిశ్యమానానాం, అవిద్యాకామ కర్మభిః ।

శ్రవణ స్మరణాఽర్హాణి, కరిష్యన్నితి కేచన ॥

౩౫

శృణ్వన్తిగాయన్తి గృణన్త్యభీక్ష్యశః, స్మరన్తినన్దన్తి తవేహితంజనాః ।

తపవపశ్యన్త్య చిరేణతావకం, భవప్రవాహో పరమం పదామ్బుజమ్ ॥

౩౬

అవ్యద్యనన్త్యం స్వకృతేహితః ప్రభో, జిహోససిన్వి త్సుహృదోఽను జీవిసః ।

యేషాం నచాఽన్యదభవతః పదామ్బుజా త్పరాయణం రాజసుయజ్జితాం హసామ్ ॥ ౩౭

౩౩. అవరేతు, అస్య - సాధులోకస్య తేమాయ, సురద్విపాంవధాయ చాఽజస్త్యమ్ ॥ వసుదే వస్యదేవక్యాం, తాభ్యాం, పూర్వజన్మనియాచితః, అభ్యగాత్ - పుత్రత్వం ప్రాప్త ఇత్యాహుః, । వసుదేవస్యేత్య పాదానసైన్యపశేషత్వ వివక్షయాపక్షీ ॥

౩౪. అన్వేతు, ఉదధౌ - అర్ణవే, నావఇవ, భూరిభారేణసీదన్త్యాః క్లిశ్యర్థిః, భువోభారాఽపహో రాయ, అత్మభువా చతుర్ముఖేణాఽభ్యర్థితో, భగవాన్ జ్ఞైకత్యాహుః ॥

౩౫. కేచవతు, అస్మిన్లోకే అవిద్యాదిభిః, క్లిశ్యమానానాం - జనానాం, శ్రవణస్మరణాద్య-ర్హాణి, చేష్టితాని కరిష్యన్, కర్తుంజాత ఇత్యాహురిత్యర్థః అవిద్యా-దేహాత్మ భ్రమాదేర్ని మిత్తమజ్ఞానం, కామః-తన్మూలకశబ్దాది విషయాఽభిలాషః, కర్మాణి-తత్తదనుకూల వ్యాపారాత్మకాని ॥

౩౬. అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం, జనానాం, శ్రవణాద్యర్హాః ఇత్యనేన, భగవచ్ఛేష్టితానాం, క్లేశాఽపహన్తృత్వం సూచితమ్ । తచ్ఛసాక్షాత్, కిన్తుసంస్మృతినివర్తక భగవచ్చరణారవిన్ద సాక్షాత్కారా వహభక్తియోగ - నిష్పాదనద్వారేత్యభిప్రాయేణ, భగవచ్ఛేష్టిత శ్రవణాదిపరాణామే తచ్ఛరణాఽమ్బుజ సాక్షాత్కారో నాన్వేషామిత్యాహ ॥ శృణ్వన్తితి ॥ యేజనాః, తవేహితం - చేష్టితం, శృణ్వన్తి - వక్తృసాన్నిధ్యే, గృణన్తి - శ్రోతృసాన్నిధ్యే - తదుభయాఽసన్నిధౌచ, స్వయంగాయన్తి, నన్దన్తిచ - తపవభవప్రవాహస్య - సంసారప్రవాహస్య, ఉపరమోయస్మాత్, తస్మాత్, తావకం - త్వదీయం, పదామ్బుజ మచిరేణ పశ్యన్తి ॥

౩౭. తదేవంసంస్తుత్యాఽధునా, ప్రయాణముపసంహరేతి సూచయితుం, త్వత్పదామ్బుజైక శరణానస్మాన్, హాతుముత్సహసేకిమితి కాక్యాఽఽహ ॥ అపీతిశడ్భిః ॥ స్వకృతే - స్వాధ్యే, త్వమపీహితః ఈహి యఃకిమ్ - ప్రవృత్తఃకిమిత్వర్థః, యత్-యస్మాత్, హేప్రభో, సుహృదోఽనుజీవిసో-భృత్యాంశ్చ, నోఽస్మానధునా, జిహససిన్వీత్ - హాతుమిచ్ఛసిహి. త్యాగిగాఽనర్హతాం సూచయితుం, అత్మనోవిశినష్టి-యేషాం, భగవ

కేవలం నామరూపాభ్యాం, యదుభిస్సహ పాణ్డవాః ।

భవతోదర్శనం యర్హి, హృషీకానామి వేశితుః ॥

౩౮

నేయంశోభిష్యతే భూమిః యధేదానీం గదాధర ।

త్వత్పదై రజ్జితాభాతి, స్వలక్షణ విలక్షితైః ॥

౩౯

ఇమేజనపదా స్వస్పృద్ధాః, సుపక్వాషధి వీరుధః ।

వనాదినద్యు దస్వంతో హ్యేధస్తేతవ వీక్షితైః ॥

౪౦

అథవిశ్వేశ విశ్వాత్మన్, విశ్వమూర్తే స్వకేషుమే ।

స్నేహపాశమి మంచిన్తి, ధృఢం పాణ్డుమ వృష్టిమ ॥

౪౧

తఃపదామ్బుజాత్, అన్యత్పరాయణం - శ్రేయఃప్రాపకం, ప్రాప్యంచనాన్తి । అపవ - రాజసు - దాక్షాం మధ్యే, జితాంహసాం - జితదుఃఖానాం, యేషాం, అన్యత్పరాయణంనాన్తి, తానస్మానిస్సర్వయః.

౩౮. సర్వమిదంనిర్దేతు కయాత్వత్కృపయైవ సమ్మన్తం, నత్వస్మగ్తగుణ నిరీక్షణేనేత్యభిప్రా యేణాహ కృతి నామరూపాభ్యా, ముపలక్షి - తస్మేతిశేషః, మనుచ్యసజాతీయ నామరూపాభ్యాముపలక్షి తస్య - తవ, దర్శనం, హృషీకాణాం, చన్ద్రియానాం ఈశితుః రరణాఽధిపస్యతేప్రజ్ఞస్య - రిగ్భసమివ, యర్హి - యదా, యేషాంజాతం, తేపాణ్డవావయం, యదుభిస్సహ, 'కే' - నకేఽపి । సకేనాఽపిస్వద్ధన్వన హేతునా, గుణేనయుక్తాః, క్షన్తు, త్వత్కృప - యైష్ఠ్యంజాతమితి, భావః, తేవయం, నామరూపాభ్యాంకే ఇతివాఽన్వయః । నత్వద్దర్శనహేతునా, ఋష్యాదినామ్నా, తావసాదిరూపేణ చాన్వితాశ్చస్యర్థః.

౩౯. హేగదాధర, అధునాఇయంభూమిః, సైవ, స్వాఽసాధారణైః, లక్షణైః - చిపెన్నైః, ధ్వజపత్రజాఽఙ్కుశాది రేఖారూపైః, విలక్షితాని, తైస్తత్త్వద్వై రజ్జితాసతీభాతి తథాసప్రస్వద్గమనాఽస స్తరకాలేన, శోభిష్యతేహి.

౪౦. తవవీక్షితై రేవేమేజనపదా - దేశాః, అధునా, స్వస్పృద్ధాః, సుపక్వస్పృద్ధాః, స్వస్పృద్ధావేవవాహ । సుపక్వా - ఓపథ్యో - వీరుధః, గుల్మానిచయేషు, తథావనానిచ, ఆద్రయశ్చ, ఉదస్వంతః, జలాశరాశ్చ వర్షస్తేహి.

౪౧. మదభిప్రాయం జానాస్మేప్యేభిప్రాయేణ సమ్పాదయన్త్యాహ ॥ అథేతి । అథశబ్దః - ప్రశ్న ద్యోతకః, హేవిశ్వేశ - సర్వాన్తఃకరణ నియంతః, హేవిశ్వాత్మన్ - సర్వాఽన్తరాత్మన్, హేవిశ్వేశరీరర స్వకేషు - పాండవేషు, మే-మయి, విభక్తివ్యవస్థాయత్నః, పృష్టిషుచేమం ధృఢం, స్నేహపవపాశః - తం, చిన్తి అథచిన్తికిం - యదా - పృష్టిషుపాండవేషు చన్వద్విషయస్నేహపాశః, త్వయితుమన్నేహపాశః ఇత్యభిప్రా యేణమే ఇత్యుక్తం.

త్వయిమేనన్య విషయా, మతిర్మధు పతేనసకృత్ ।

రతిముద్వ హతాదద్ధా గజేవౌఘము దన్వతి ॥

౪౨

శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ, వృష్ణ్యైషభావనిధు గ్రాజన్యవంశ దహనాననవర్గవీర్య ।

గోవిందగో, ద్విజసురార్తి హరావతార, యోగేశ్వరాఖిలగురో భగవన్నమస్తే ॥ ౪౩

సూతఉవాచ—

పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః ।

మన్దంజహాస వై కుణ్ఠో మోహయన్నివ మాయయా ॥

౪౪

తాంబాధమిత్య పామస్త్ర్య, ప్రావిశద్గజ సాహ్వయమ్ ।

త్రియశ్చ స్వపురం యాస్యన్, ప్రేష్టారాజ్ఞా నివారితః ॥

౪౫

౪౨. తదేవవృక్షాయస్తీ ప్రార్థయతే త్వయీతి హేమధుపతే, యాదవానా-మేవ మాధవా ఇతి నామాంతరమ్ । తచ్చనవమేస్ఫుటీ భవిష్యతి, త్వయి అనన్యవిషయా — త్వదితరావిషయా, మమ మతిః, అసకృత్, అద్ధా-తత్త్వతః, ఉదన్వతి-సముద్రై, గజ్జాజలౌఘమివ ఉద్వహతాత్, యథాగజ్గా, సముద్ర మప్రాప్య, నస్వజలౌఘంవోఘం, తుమా, సముద్రంప్రాప్యై వస్వజలౌఘంవహతి, ఏవంతామప్రాప్యర్హన్తు మతమామేమతిః త్వయ్యైవరతిముద్వహతామిత్యర్థః.

౪౩ స్వాఖిప్రేత విజ్ఞప్త్యనుమతా “ఆజ్ఞలిఃపరమా ముద్రాక్షిప్రందేవప్రసాదినీ” - త్యుక్త విధాజ్ఞలిరేవ, ఉపాయోనతతోనన్వీస్తీత్యలిప్రాప్యేణ, కేవలమనితర సాధారణగుణ విశిష్టంసంబోధ్య నమ్కరోతి శ్రీకృష్ణేతి హేశ్రీకృష్ణ - సర్వలోకసుఖకర, కృష్ణోర్జునః - తస్యసఖా - కృష్ణసఖః, రస్య సమ్బోధనం, వృష్ణీనాంబుషభః - శ్రేష్ఠః, అవనిద్రుహం, అవన్యవలక్షిత లోకో-పద్రవకారిణాం, రాజ న్యానాం - వంశస్యదహనం, యథావేణానాం, దహనోఽగ్నిర్నాశకః, తద్వద్రాజన్య కులనాశకం, అనప వర్గ - మనస్తం వీర్యంయస్య, హేగోవింద, గవాం, ద్విజానాం, సురాణాంచ, ఆర్తిహరోఽ-వతారోయస్య, యోగేశ్వర, సూక్ష్మదర్శిన్, అఖిలగురో - హితోపదేష్టః.

౪౪ ఇత్థంకలాని - మధురాణి, పదాని - వచాంసి, తైః, పృథయా - కున్త్యాపరిణాహః, అఖిలః ఉదయః-మహిమా, యస్యసః, వై కుణ్ఠఃశ్రీకృష్ణః, మాయయా, హాసాత్ప్రికయాశ్చర్యశక్త్యా, లోకంమోహ యన్నివ, మన్దమిషత్ జహాస - హసితవాన్, మన్దమితిక్రియావిశేషణమ్.

౪౫. తావత్స్వపురం, యాతుముద్యుక్తోభగవాన్, తాం-పృథాం, అన్యస్త్రీశ్చబాధం-ఓమిత్య పామస్త్ర్య-ఆగ్గీకారపూర్వక మనుజ్ఞాప్య, ప్రేష్టారాజ్ఞా-యుధిష్ఠిరేణచ, నివారితః, గజసాహ్వయం హస్తిన పురమేవ, ప్రావిశత్ । ప్రవిశ్యేతివాతే ప్రవిశ్యతతైర్నివ కఞ్చితకాలము వాసేతిశేషః.

వ్యాసాద్యై రీశ్వరేహాక్షైః, కృష్ణేనాఽద్భుత కర్మణా ।

ప్రబోధితోఽపీతిహానైః, నాన్వబుధ్యచ్ఛు చార్పితః ।

౪౬

ఆహరాణా ధర్మసుతః, చిన్తయన్ సుహృదాం వధమ్ ।

ప్రాకృతేనాత్మ నావిప్రాః, స్నేహమోహ వశంగతః ॥

౪౭

అదో మేపశ్యతాఽజ్ఞానం, హృదిరూఢం దురాత్మనః ।

పారక్యన్యైవ దేహస్య, బహ్వో మేక్షాహితీర్లతాః ॥

౪౮

బాలద్విజ సుహృన్నిత్ర పితృభ్రాతృ గురుద్రుహః ।

నమేస్యాన్ని రయాన్మోక్షో, హ్యపివర్షాఽయుశాఽయుతైః ॥

౪౯

నై నోరాజ్ఞః ప్రజాభర్తుః, ధర్మయుద్ధే వదోద్విషామ్ ।

ఇతిమేనతు బోధాయ, కల్పతేశాననం వచః ॥

౫౦

౪౬ తదా ఈశ్వరేహాక్షైః, వ్యాసాద్యైః, రద్భుతం, కర్మ-చేష్టితం, యస్యతేన, కృష్ణేన - భగవతాచ, ఇతిహానైః ప్రబోధితో ధర్మసుతః, శుచాఽర్పితః-బన్ధనాశజ శుచార్పితః, నాన్వబుధ్యత-కాలస్య గతి-రీదృశీతనవిజ్ఞతే ॥

౪౭ కిన్తు పేవిప్రాః, బన్ధను-స్నేహమోహయోః వశంప్రాప్తః, అతపవ, ప్రాకృతేన - దేహతదనుబద్ధాది ప్రవణేనాఽఽత్మనా, సుహృదాంవధమే వచిన్తయన్, ధర్మసుతో, రాజాఽబ్రవీత్ ॥

౪౮ తదేవాహయావత్సమాప్తి ॥ అహోరురాత్మనో మమహృది, రూఢమజ్ఞానం, వశ్యత, తదేవ ధర్మయతి, పారక్యస్య-శ్వస్యగాలాదిభక్ష్యస్య, దేహస్యైవ, దేహసుఖాఽర్థమేవ, మే-మయా, బహ్వశ్చ, అక్షాహితీః, అక్షాహిణ్యోహతాః ॥

౫౦. బాలాదిద్రుహః - బాలాదిహస్తుర్ముమ, వర్షాయుతానా మయుతైరపి నిరయాన్మోక్షో నహిభవేత్ ॥

౫౦. నమ “శార్యంకేచో ధృతిర్దాత్యం, యుద్ధేచాఽవ్యవలాయనమ్ ॥ ధర్మాన్యధ్యుద్ధాచ్ఛేహోఽన్యర్థత్రియస్య నవిద్యతే” ఇత్యాది శాస్త్రైః, ధర్మయ్యుద్ధస్య, ధర్మత్వాఽవబోధనాత్ తత్ర హతాన్రృతి కింశోచసీత్యత్ర ఆహ ॥ నేతి ॥ ప్రజాభర్తుః - ప్రజాపోషణాఽధికృతస్య రాష్ట్రో, ద్విషాంవధః ధర్మాదనపేతః, నై నః - నపాపం, కిన్తు ధర్మమేపేతియదను శాసనాత్మకం, వచో - భగవద్వచః, తస్మత్సమబోధాయ వివేకాయ, న కల్పతే - వివేకంజనయితుం, నసమర్థ మిత్యర్థః, ధర్మయ్యుద్ధస్యధర్మత్వేఽపి, తదనుబద్ధితయా మహతః పాపస్యైవ ప్రాప్తత్వాదితిభావః ॥

స్త్రీణాంమద్దత బన్ధనాం, ద్రోహోఽసావిహోత్థితః ।

కర్మభిర్గృహ మేధీయైః, నాహంకల్యోవ్య పోహితుమ్ ॥

౫౧

యథాపజ్జేన పజ్జాంశ్చ, సురయావాసు రాకృతమ్ ।

భూతహత్యాం తథైవై కాం, నయజ్ఞైర్మార్జ్వు మర్హతి ॥

౫౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కంధేఽష్టమోఽధ్యాయః

౫౧, నను ధర్మాత్వం యతమాస్మ్య, అవర్జనీయతయావ్రసక్తమపిపాపం, వర్ణాశ్రమధర్మైరైవ పోహితుం, శత్రుమేవ “ధర్మైరపాపమపనుచలి” ఇతి శాస్త్రాదిత్యైతదహం ॥ స్త్రీణామితి ॥ మయాహతా బన్ధనః - పతయః యాసాం తాసాం, స్త్రీణామయోఽసాద్రోహః, తద్విపయకోయోద్రోహః పాపాత్మకః, ఇహ - ధర్మయద్ధేప్రవృత్తేమయ్యుత్థితః, తమహం, గృహమేధీయైః, గృహోశ్రమిణః కర్తవ్యైర్గరైశ్చైవ్య పోహితుం, నకల్యః సప్రభుః, బహుకాలానుభావ్యఫలోవిపులోద్రోహోల్బకాలనిర్వృత్తైర్గృహమేధీయైః కర్మభిఃనాపోహితుంకల్యః, కర్మణాకర్మనిర్హారశ్చాయుక్తఇతిభావః ॥

౫౨ ఏతదేవసద్వృష్టాంతముపపాదయతి, ॥యథేతి॥ పజ్జాంశ్చ, సపజ్జామశ్చ, పజ్జేనైవయథా; మార్జ్వుంశోధయితుంనాత్వతి, లోకీయథాచసురాకృతం - సురాకలితదూషితంభాణ్డం, పునస్సురయైవ మార్జ్వుం, నార్హతి, తథాయజ్ఞైరేకామపిభూతహత్యాం సమార్జ్వుమర్హతి పజ్జాంశ్చ ఇతిపాఠే -పజ్జాంశ్చితపాదాద్యవయపపుమాన్, పజ్జే ఆత్మానం మార్జ్వుంనార్హతితద్విదిత్యర్థః । పజ్జాంశ్చమితిద్వితీయాస్తపాఠే, పజ్జాంశ్చాఙ్గోయస్మిన్తదశ్చం పజ్జేనమార్జ్వుంనార్హతి తద్వత్ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవత చంద్రిచంద్రికాయాం ప్రథమస్కంధేఽష్టమోఽధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

అధనవమోఽధ్యాయః-భీష్మేణయుధిష్ఠిరంప్రత్యుసదేశః భీష్మనిర్వాణంచ

సూత ఉవాచ: -

ఇతి భీతః, ప్రజా ద్రోహాత్ సర్వధర్మ వివత్సయా ।

తతో విసశనం ప్రాగాత్ యత్ర దేవప్రతోఽపతత్ ॥

౧

తదా తే భ్రాతర స్సర్వే సదశ్చైః స్వర్ణ భూషితై ।

అన్వగచ్ఛన్ రథై ర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాదయ స్తథా ॥

౨

భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనజ్ఞయః ।

స తై ర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః ॥

౩

దృష్ట్వా నిపతితం భూమౌది వశ్యుతమివామరం ।

ప్రణేముః పాణ్డవా భీష్మం సానుగాః సహ చక్రిణా ॥

౪

౧. తతః, ఇతితం, ప్రజాద్రోహాద్భీష్మః,యుధిష్ఠిగః, స్వర్గాన్ధర్మాన్ బోద్ధమిచ్ఛయా, విశసనం-విశసితా, హింసితాయత్ర బద్ధవః, తద్విశసనం, కురుక్షేత్రంప్రాయాత్ । ప్రతస్థే విశసనం విశసన్ । యత్రదేవప్రతో-భీష్మః అపతత్ । భీష్మార్ధర్మాన్ బోద్ధం, ప్రయయావిశ్యర్థః.

౨. తదాతస్యయుధిష్ఠిరస్య, భ్రాతరోబిమాదయస్సర్వేసన్తోశ్చాయేషాంశ్చైః స్వర్ణభూషితై రతైరన్వగచ్ఛన్ । తథాపే విప్రాః వ్యాస ధౌమ్యాదయశ్చాన్వగచ్ఛన్.

౩. పేవిప్రర్షే, సధనంజయః సాంధ్యనః, భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపిరథేనాన్వగచ్ఛత్. తదాసన్యపోయుధిష్ఠిరోవ్యరోచత, యథాగుహ్యకై ర్యజ్ఞేః, కుబేరః తద్వత్.

౪. దివః- స్వర్గాత్, చ్యుతం, అమరమివస్థితం, భూమౌ, నిపతితం భీష్మం, దృష్ట్వా, సానుగాః సభృత్యాః, పాండవాః, చక్రిణా-శ్రీకృష్ణేన సహప్రణేముః.

తత్ర బ్రహ్మర్షయ స్సర్వే దేవర్షయశ్చ సత్తమ ।	
రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుంగవమ్ ॥	౫
పర్వతో నారదో ధౌమ్యో భగవాన్ బాదరాయణః ।	
బృహదశ్వో భరద్వాజః సశిష్యో రేణుకాసుతః ॥	౬
వసిష్ఠ ఇన్ద్రప్రమదః త్రితో గృత్సమదోఽసితః ।	
కశీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః ॥	౭
అన్యేచ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మరాతాదయోఽమలాః ।	
శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కశ్యపా జ్ఞిరసాదయః ॥	౮
తాన్ సమేతాన్ మహాభాగాన్ ఉపలభ్య వసూత్తమః ।	
పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశ కాల విభాగవిత్ ॥	౯
కృష్ణంచ తత్రప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వరమ్ ।	
హృదిష్ఠం పూజయామాస మాయయోపా త్తవిగ్రహమ్ ॥	౧౦

౫. తత్ర భరతపుంగవం-భరతవంశశ్రేష్ఠం భీష్మం, ద్రష్టుం, దేవర్షిప్రభృతయః, ఆసన్-ఆగత్యుత్థిత
వస్త్రః ॥

౬. తానేవకాంశ్చిదాహ ॥ తత్ర, పర్వత ఇతిద్వాభ్యామ్ ॥ రేణుకా ॥

౭. సుతః- భార్గవరామః, కౌశికో-విశ్వామిత్రః ॥

౮. పేబ్రహ్మన్-అన్యే బ్రహ్మరాతః-శుకః ఆదిఃయేషాంతే అమలా-మునయః, శిష్యైరుపేతాః,
కశ్యపాదయశ్చ ఆజగ్ముః ॥

౯. తాన్ బ్రహ్మర్షిప్రభృతీన్ సర్వాన్, సమేతాన్-సముదితాన్ ఉపలభ్య-అభిజ్ఞాయ, ధర్మజ్ఞో
దేశ కాలవిభాగజ్ఞశ్చ, వసూత్తమో-భీష్మః, యథాఽర్హం పూజయామాసః ॥ పూర్వజన్మనివసుత్వాత్, వసూ
త్తమ ఇత్యుక్తమ్ ॥

౧౦. తథాకృష్ణం చతత్రప్రభావాఽభిజ్ఞోహృదిష్ఠం పూజయామాస। ధ్యానేనహృదిష్ఠంకృత్వా
మానసైరుపచారైః పూజయామాసేత్కర్థః కథం భూతం-అసీనం, అగ్రత ఉ-పవిష్టం, జగదీశ్వరం, మాయయా
సజ్జల్పరూపజ్ఞానేన, ఉపాత్తోవిగ్రహోయస్యతమ్ ॥

౧౧. తతఉపాసీనాన్-ఉపవిష్టాన్। అనువర్తమానాన్వా। ప్రశ్రయేణ-వినయేణ, ప్రేక్ష్యచ,
సజ్గతాన్- పాండు పుత్రాన్, అనురాగాఽసై-అనురాగజైరశ్రుబిందు భిః, అన్ధీభూతేన చతుషా, అభ్యా

పాణ్డువుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయ ప్రేమ సజ్జతాన్ ।

ఆభ్యాచష్టానురాగాన్తై రస్థిభూతేన చక్షుషా ॥

౧౧

అహోకష్ట మహోఽన్యాయం యద్యాయం ధర్మనన్దనాః ।

జీవితం నాఽర్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాఽచ్యుతా శ్రయాః ॥

౧౨

సంస్థితేఽతిరథే పాణ్డౌ పృథా కాలప్రజా వధూః ।

యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః ॥

౧౩

సర్వం కాలకృతం మన్యే భవతాంచ యదప్రియమ్ ।

సపాలో యద్వశేలోకః వాయోరివ ఘనావళిః ॥

౧౪

యత్రధర్మసుతో రాజా గదాపాణిర్వక్రోదరః ।

కృష్ణోఽస్త్రిగాణ్డివం చాపః సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥

౧౫

చష్ట, దదిర్శోవాచచ, చక్షేరుభయార్థకత్వాత్ అత్రశ న్నేతా ఉభయమపి వివక్షితమ్ ॥

౧౧. తత్రోక్తిమాహ॥ అహోఇతిద్వాదశ భిః ॥ పేధర్మనన్దన, అహో ఇదం కష్టం జీవనమ్, అహోఽన్యాయమితి ఛేదః । సన్నిష్టావిర్హః, “ఓ”దితి ప్రకృతి భావే చిత్త్యాతే। యత్-యాస్మాత్ విప్రాః, ధర్మోఽచ్యుతో భగవాంశ్చ, ఆశ్రమోయేషాంతే, విప్రధర్మనువర్తినో యూయం, క్లిష్టం కృచ్ఛ్రియథా తథా జీవితంనా ఽర్హథ ॥

౧౩. అతిరథేపాణ్డా సంస్థితే ప్రేతేనతి, భాలాః, ప్రజాః-పుత్రాః యస్వాస్వా వధూశ్చపృథా కుస్తీ, తోకవతీ-అవత్యవత్ సత్యపీ, ముహుర్ముహుః, బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తాహి ॥

౧౪. భవతాయ దప్రియం-దుఃఖ మహాభూత్, ఏతత్సర్వం కాలకృతం మన్యే. కోసాకాలః, యత్కృతమిదమప్రియం తత్రాఽఽహం। వాయోర్వశేమేఘ పక్షిరివయస్యవశే సర్వోలోకోవర్తతేన ఏవకాలః ।

౧౫. అత్యంతావిదితమిదమితి విస్మయతే॥ యత్రేతి॥ యత్రధర్మసుతా-దయఃతత్రవివదితి తచ్చి త్రమిత్యర్థః। ఆద్యః కృష్ణశబ్దః అర్జునపరః, ద్వితీయస్తభగవత్పరః, తద్వితీయం సుహృదితి, ధర్మసుతాదీనాం సుహృద్. స్త్రీశబ్దేన కృష్ణస్త్రీద్రౌపదీ వివక్షితా, ధర్మసుతాదీనామన్యతమ ఏవసర్వవిపక్ష ఉపణిషత్ సతి, సమ్భూయసర్వేషాం అవస్థానేఽపివివదభవత్ ఇత్యేతదతి, చిత్రమితి ఇదంకాలకృతమేవేతి భావః। సుహృత్కృష్ణ ఇత్యనేన, సుహృదపికృష్ణః కాలమేవాఽన్య-వర్తతేతి సూచితమ్। ద్రవ్యం కర్మచకాలశ్చస్వభావో జీవవచః। యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తియదుపేక్షయా” ॥ ఇత్యుక్తవిధస్య, తత్రాఽపి భవతామతీ వసుహృదః కృష్ణస్య వివస్త్రిమిత్త కర్మోద్బోధక కాలాఽనువర్తిత్వాదేవ ఉపేక్షా సజ్జతిః। నాఽన్యథేత్యాశయః ॥

౧౬. ననుయద్వశేలోక స్సకలోఽపీతి శ్రీకృష్ణాఽఽయత్సత్తాది మాంశ్చేత్త్వార్థికాలాఽను

నహ్యస్య కర్హిచి ద్రాజన్ పుమాన్వేద విధిత్వితమ్ ।
 యద్విజిజ్ఞాసయా యుక్తా ముహ్యస్తేకవయోఽపిహి ॥ ౧౬

తస్మా దిదం దైవతస్త్రిం వ్యవస్య భరతర్షభ ।
 తస్మాఽనువిహితోఽనాథా నాథపాహిప్రజాః ప్రభో ॥ ౧౭

ఏషవై భగవాన్ సాక్షాత్ ఆద్యో నారాయణః పుమాన్ ।
 మోహయన్ మాయయా లోకం గూఢశ్చరతి వృష్టిషు ॥ ౧౮

అస్మాఽనుభావం భగవాన్ వేద గుహ్యతమంశివః ।
 దేవర్షి ర్నారదస్సాక్షాత్ భగవాన్ కపిలోన్మప ॥ ౧౯

యం మన్యనే మాతురేయం ప్రియం మిత్రం సుహృత్తమమ్ ।
 అకరో స్సచివం దూతం సౌహృదా దథ సారధిమ్ ॥ ౨౦

వృత్త్యాశి మన్యచి కీర్షిత మిత్యత్రాహ ॥ నహితి ॥ పేరాజన్ అస్య కృష్ణస్య, విధిత్వితం — చిక్కిరితం. నఽపి పుమాన్ వేదః । అవేద్యత్వ జ్ఞాపనాయ విధిత్వితం విశినప్తి ॥ యస్య — విధిత్వితస్యః జిజ్ఞాసయా యుక్తాః — సహితాఃః విధిత్వితం జ్ఞాతుం ప్రవృత్తాః, కవయో — బ్రహ్మదయోఽపి ముహ్యన్తి ॥

౧౬ అస్త్రైవం ప్రకృతే కిమిత్యత్రాహ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్ — సర్వలోకస్య కాలాయత్త సుఖాదిమత్వాత్ః కర్మాదేశ్వ కృష్ణాయత్తత్వాత్, కృష్ణస్య కాలాద్యనువర్తి — త్యాచ్ఛ, పేభరత్వభ. ఇదం సుఖదుఃఖాదికం సర్వం, దైవతస్త్రిం — దైవాయత్తం వ్యవస్య — నిశ్చిత్య, దైవమత్ర కాలకర్మా ద్యుద్బోధయితా, తదనువర్తి చ ఈశ్వరః కృష్ణో వివక్షితః, తస్యదైవస్య అనువిహితః । తస్యేతి ఉత్తరిషష్టి ॥ తేన ప్రవర్తితస్త్రిం, పేప్రభో — పేనాథ, అనాథాః ప్రజాః పాహి — పాలయ ॥

౧౮. ఏవం తమనుశాస్య లోకాఽనుగ్రహ కామ్యయా శ్రీకృష్ణ — యాధాత్మ్య మావేద యతి ॥ ఏషశితి ॥ ఏషః — శ్రీకృష్ణః, సాక్షాత్ భగవాన్, షాఢ్గుణ్య పరిపూర్ణః, ఆద్యో — జగత్కారణభూతః, పరమపురుషో నారాయణః ఏవసన్, మాయయాలోకం, మోహయన్, గూఢః తిరోధాపిత స్వకీయ వేషః, వృష్టి — యాదవేషుచరతి, కశ్చిద్యా దవశివాఽనుకరోతి ॥

౧౯. త్వమేవ ఇమమిత్యం జానాసికిమన్వే పిత్యత్రాహ ॥ అస్త్రైతి ॥ అస్య కృష్ణస్య, గుహ్యతమ మనుభావం — మాహాత్మ్యం, పేన్మప భగవాన్ — ఉప్పత్తి ప్రలయాద్యభిజ్ఞః, శివోవేద తథాదేవర్షిః నారదో, భగవాన్ కపిలశ్చవేదః ।

౨౦. శివాదయ స్త్రైవం విదుః, త్వం త్వన్యథాజానాసిః తథాఽపి సతస్య తత్కృతం వైషమ్యమస్త్రైత్యాహ ॥ యమితిద్వ్యాభ్యామ్ ॥ యం కృష్ణం, మాతురేయం — మాతులపుత్రం, ప్రియం — ప్రితి విషయంచ మిత్రం — స్వతుల్యంచ, సుహృత్తమం — మహోపకారకంచ మన్యనే, యంచత్వం, సచివం

సర్వాత్మన స్సమదృశో హ్యద్వయస్వాననహంకృతేః ।

తత్కృతం మతివైషమ్యం నిరవద్యస్య న క్వచిత్ ॥ ౨౧

తథాఽప్యేకాంత భక్తేషు పశ్యభూపాననుకమ్పితమ్ ।

యన్మేఽసూం స్త్యజత స్సాక్షత్ కృష్ణో దర్శన మాగతః ॥ ౨౨

భక్త్యావేశ్య మనోయస్మిన్ వాయన్నామకీర్తయన్ ।

త్యజన్ కశేబరం యోగీ ముచ్యతే సర్వకర్మభిః ॥ ౨౩

మంత్రిణంచ, కదాచిద్దూతం, కదాచిత్, సాహృదాఽతి శయాత్, సారధించాకరోః-కృతవాససి, శస్వాననుభావం భగవాన్ శివోపేదేతి పూర్వేణాఽన్వయః॥

౨౧ యద్యప్యేవం మన్యసే, అకరోశ్చ, తత్కృతం - దౌత్య - సారథ్యాది క్రియాకృతం, మతివైషమ్యం కదాచిదపి అన్యనవిద్యతే, మతివైషమ్యాఽభావే హేతుం వదన్ విశిష్యి ॥సర్వాత్మనఙ్ఞతి॥ సర్వాత్మనః, మాతులేయాదీన్ మన్యానస్య, దూతం సారధించ రుద్రతః తథాఽప్యంతరాత్మ తయాఽవస్థాయ దూతత్వాది కరణాయ, త్వామపిచోద యతి ఇతిభావః, అథావపి, అనవద్యస్య - నియామ్యతాఽవద్యాఽ-సంస్పృష్టస్య, తత్రహేతుః - అనహం కృతేః, దేహాత్మ భ్రాన్తిరహిసస్య, కిజ్ఞాచిదన్వయస్య, ద్వితీయవస్తు రహితస్య, స్వాఽవ్యాప్య స్వతన్త్రివస్తు-రహితస్యేత్యర్థః, అతఏవ-సమదృశః, సర్వమపి ప్రకృతి ఘరుషా-ద్యాత్మకం ఉచ్చావచం, స్వశరీరతయా, స్వనియామ్యతయాచ, ఏకరూపం పశ్యతః, ఉక్తగుణ విపరీత వైర్లవహిషుంసోమతి వైషమ్య - మితిభావః॥

౨౨. సర్వాత్మన ఇన్యనేన సర్వస్య తత్త్వీతి విషయత్వ మవగతం, శరీరం హ్యంత్రనః ప్రీతి విషయం, యద్యపి సర్వం చిదచిదాస్మకం జగత్, శరీరభూతం, ప్రియం, కృపావిషయంచ, ఏథాఽపి తేప్రజ్ఞాఽ - నుజిఘృక్షయా, జగద్వాపారే ప్రవృత్తస్య, స్వస్య, వైషమ్య వైర్ల - ణ్యాది పరిహారాయ వ్యాజమాత్రాఽపేక్షిణః స్వాననువర్తినో నితరాం ప్రియాః, కృపావిషయాశ్చేతి, తదేవ కర్మయితం, భక్తస్య ముముక్షోర్మమ చక్షుర్విషయం గత ఇత్యాహ ॥తథాఽపీతి॥ యద్యపి, సర్వాత్మా సమదర్శిచ సథాఽపిహే భూవ, ఏకాంత భక్తేషు, అనన్య ప్రయోజన భక్తేషు, అనుకమ్పిణం - అనుకమ్పాఽస్య సంజాతేతి అనుకమ్పి తః, తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ అనుకమ్పాయుక్తం, పశ్య - అవేషి, తస్మిన్ భగవాన్ - యత్ కృష్ణాత్, కృష్ణః, అసూన్ - ప్రాణాన్, త్యజతః - త్యక్తుముద్యుక్తస్య, మమసాక్షాత్, దర్శనం ప్రాప్తః॥

౨౩, కింఽవతర్దర్శనజం ఘమిశ్రత్రాహ ॥ భక్తేయస్మిన్ భక్త్యా మనోనివేశ్య, 'వాచా-యస్య భగవతో నామమాత్రమేవ, కీర్తయన్, కశేబరం త్యజన్, యోగీకామ కర్మభిః, కామ్యస్త ఇతి కామాః, శబ్దాది విషయాః, తేషాంనిమిత్తభూతైః, కర్మభిః, పుణ్యపాపార్థయైః, కామైః కర్మభిశ్చేతివా, ముచ్యతే - సంసృతి బద్ధాన్ముచ్యత ఇత్యర్థః, యచ్ఛస్య, న కృష్ణ ఇత్యధ్యాహృత తచ్ఛబ్దవతా పూర్వేణా

సదేవదేవో భగవాన్ ప్రతీక్షతాం

కశేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్ ।

ప్రసన్న హాసాఽరుణ లోచనోల్లస

—స్మృ భామ్నుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః ॥

౨౪

సూత ఉవాచ :—

యుధిష్ఠిర స్తదాకర్ణ్య శయానం శరపఞ్జరే ।

అపృచ్ఛ ద్వివిధాన్ ధర్మాన్ ఋషీణాం చాఽను శృణ్వతామ్ ॥

౨౫

పురుష స్వభావ విహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమమ్ ।

వైరాగ్య రాగో పాధిభ్యాం ఆత్మాతో భయలక్షణాన్ ॥

౨౬

స్వయః॥ స దేవః ఇత్యుక్త రేణవా, నామసంక్కిర్తన మేవకా మకర్మవిమో—చన ద్వారా నిశ్చేయస ఫలకం, కిముసాక్షాద్దర్శనమితి భావః॥

౨౪ యతపవనమతో యావత్ప్రయాణం భగవాన్ ప్రతీక్షతామితి ప్రార్థయతే ॥నఇతి॥ యావదిదం కశేబరంహినోమి—త్యజామి,యావత్ బిభర్షితిభావః॥ తావత్ప్రసన్నోన హాసేన,అరుణలోచనాభ్యాంచ ఉల్లసన్ము భామ్నుజంయగ్న్య, సచతుర్భుజో భగవాన్, కృష్ణః, దేవః, ధ్యానపథః — ధ్యాన విషయ భూతస్సన్, ప్రతీక్ష తాం — చతుష్పథత్వం పార్శ్వపవేతి ధ్యానపథోఽపి భవతు ఇత్యభిప్రాయేణ, ధ్యానపథ ఇత్యుక్తంయద్వా, ద్విభుజత్వేన ధ్యానపథోభవత్వి త్యభిప్రాయేణ, తదుక్తిః, తత్రత్యానాం ద్విభుజత్వేన, చతుష్పథోఽపి, స్వస్య చతుర్భుజ — శ్వేన, చతుష్పథః, తేనైవరూపేణ, ధ్యానపథోఽవ్యస్తు, ఇత్యభి — ప్రాయేణవా ధ్యానపథ శ్చతుర్భుజ ఇత్యుక్తమ్॥

౨౫ తద్భీష్మవచో నిశమ్య, యుధిష్ఠిరః, శరపఞ్జరే శయానం భీష్మం ఋషీణాం శృణ్వతాం, సతాం, నానాధర్మా నపృచ్ఛత్ ॥

౨౬ ధర్మాన్ విశిష్య॥ పురుషస్వభావః, జ్ఞతాఽజ్ఞత్వ, శక్తత్వాఽశక్తత్వా, దిరూపః, తదనురూపేణ విహితాన్ — కర్తవ్యతయా విధిచోదితాన్, యథావర్ణం, యథాశ్రమం, బ్రాహ్మణాది వర్ణానాం, బ్రహ్మచర్యాద్యా — శ్రమాణాం, చయోగ్యాన్, యోగ్యాదర్థ యథాశబ్దస్య అవ్యయభావః॥ వైరాగ్య రాగో, అకామకామో, తాపేవోపాధి, తాభ్యాం ఆత్మాతాన్, ఉ-భయలక్షణాన్ — ఉభయవిధాన్ ప్రవృత్తి నివృత్తి భేదభిన్నాన్, యదైక నైవైవాఽగ్ని హోత్రాది కర్మణః “అగ్నిహోత్రం జహుయాత్ స్వర్గకామః” — యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జహుయాత్, “ ఇతి స్వగ్గాదికార జీవనాఽధికార రూపాభ్యా ముపాధిభ్యామేవ భేదః, ఏవంవైరాగ్య- రాగోపాధిభ్యాం, ప్రవృత్తి ధర్మత్వేన, నివృత్తి ధర్మత్వేన చాత్మా తాన్, పస్తుత ఏకరూపాన్, వర్ణాశ్రమాధి ధర్మానిత్యర్థః॥

దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్ మోక్షధర్మాన్ విభాగశః ।

శ్రీధర్మాన్ భగవద్ధర్మాన్ సమాసవ్యాసయోగతః ॥ ౨౭

ధర్మాదర్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్ యథామునే ।

నానాభ్యాసేతిహాసేషు వర్ణయామాస తత్త్వవిత్ ॥ ౨౮

ధర్మం ప్రవదత స్తస్య సకాలః ప్రత్యుపస్థితః ।

యో యోగిన శ్చంద్రమృత్యోః, వాఙ్మిత మ్మూర్తరాయణః ॥ ౨౯

తదోపసం హృత్య గిర సహస్రణీః, విముక్తసంఘం మన ఆదిపూరుషే ।

కృష్ణై లసత్పితవపే చతుర్భుజే పురస్థితేఽమీలిత దృగ్వ్యధారయత్ । ౩౦

౨౭. ఆమూతానిత్యనేన వైదికధర్మాన పృచ్ఛదితి సూచితమ్! తథాస్మార్తధర్మాన పృచ్ఛదిత్యభిప్రాయేణాహ దానధర్మానీతి రాజధర్మాః - నీతిశాస్త్రోక్తాః, మోక్షధర్మాః - పశ్చరాత్రాది - తన్తోక్తాః, తత్రావ్యవహర భేదాభిప్రాయేణ, పురుష - స్వభావభేదాభిప్రాయేణచ విభాగశః ఇత్యుక్తమ్ భగవద్ధర్మాస్తచ్చరణ కీర్తనారయః, సమాసవ్యాసయోగతః - సంక్షేపవిస్తారాభ్యాం యుక్తాః శాస్త్రేషు ప్రతిపాద్యతేతి సమాసవ్యాసయోగాః, సార్వవిభక్తి కస్తసిః॥ సమాసవ్యాస - యోగాన్, యద్వా - సమాసవ్యాసయోగాత్ - సంక్షేపయోగాత్, విస్తరయోగాచ్చ, అపృచ్ఛత్, సంక్షిప్తత్వేన, విస్తృతత్వేనచ అపృచ్ఛదిత్యర్థః.

౨౮. ద్వితీయాంతానాం, వర్ణయామా సేత్యుత్తరత్రావన్వయః! హేమునే, సహోపాయాః, ససాధనాః, ధర్మాదర్థకామ మోక్షానపి, యథావత్, నానావిధాభ్యాసేషు, ఇతిహాసేషుచ యత్తత్త్వం - తద్విత్, భీష్యవర్ణయామాస.

౨౯. ఏవం పృష్టాన్ ధర్మాన్, ప్రవదతః - యోగినః, చంద్ర-మృత్యోః - స్వచ్ఛందానుసారీ మృత్యుః, యస్యతథా, భీష్మస్య, యోవాఙ్మిత ఉత్తరాయణః, సకాలః ప్రత్యుపస్థితః! యద్వా, తస్య సకాలః ప్రత్యుపస్థితః, యః చంద్రమృత్యోః యోగినః - వాఙ్మితః, సచాపిః - ఉత్తరాయణ ఇతివా - వన్వయః.

౩౦. తదేతి యదా సకాలః ప్రత్యుపస్థితః, తదాసహస్రణీః, సహస్రాణాం కురుపాండవాది రూపాణాం, నాయకః, సహస్రం, స్వవంశ్యానాం, నయతి - సద్గతిం ప్రాపయతీతివా, సభీష్మః, గిరః - ఉపసంహృత్య విరమ్య, ముక్తః - సజ్జః - దేహతదను బద్ధ్యాది సజ్జః, యస్యతస్మాదః, పురఃస్థితే, లసన్తే - పితౌ విశక్లౌపతేయస్య తస్మిన్ కృష్ణే వ్యధారయత్, కథంభూతః, నిమిలితేదృశా - దృష్టియేనసః, నిమేషణమవ్య కుర్వన్, కృష్ణ - మేవ, పశ్యన్, తద్విగ్రహ ధ్యానైక ప్రవణం చిత్తమకరోదిత్యర్థః ॥

విశుద్ధయా ధారణయా హతాఽశుభ స్తదీక్షయైవాశు గతాయుధ శ్రమః ।

నివృత్త సర్వేంద్రియ వృత్తి విభ్రమ స్తుష్టావ జన్యం విసృజన్ జనార్దనమ్ ౩౧

శ్రీ భీష్మ ఉవాచ-

ఇతి మతిరుపకల్పితా విత్పృష్టా భగవతి సాత్వతపుజ్యవే విభూమ్ని ।

స్వసుఖ ముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతి ముపేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥ ౩౨

త్రిభువన కమనం తమాలవర్ణం రవికర గౌరవరాఽమృరం దధానే ।

వపు రలక కులావృతాననాజ్ఞం విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవన్యా ౩౩

౩౧. విశుద్ధయాధారణయా, భగవద్విగ్రహోనుధ్యానాత్మికయా, హతం-నిరస్తం, అశుభం, భగవత్ప్రాప్తీవిలంబాఽఽవహం ప్రారబ్ధం యస్య, తదీక్షయైవ-భగవద్దర్శనేనైవ, ఆశు, గతా-నిరస్తా ఆయుధప్రహారజా-వ్యథా, యస్య, నివృత్తాః. సర్వేషాం ఇంద్రియ-యాచాం, వృత్తయః, విభ్రమః-దేహోత్పాది శ్రమశ్చ యన్యసః, భీష్మః, జన్యం శరీరం, విసృజన్ జనార్దనంతుష్టావ॥

౩౨ స్తుతిమేవాహ ఇతిత్యాదిభిరేకాదశభిః ॥ తాదత్ పరమ-వ్యోమస్తం వేదాస్త వేద్యం, దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రకృతాఽవతార-రూపం తత్ప్రహోజనంచాఽనుసన్దాయతస్మిన్ స్వమతి-దార్ద్ర్యం ప్రార్థయతే ఇతీతి ఇతి-వక్ష్యమాణ ప్రకారేణమమతిర్భగవతి, విత్పృష్టా-అనలంబుద్ధిరహితాసతీ, ఉపకల్పితా-ప్రతిష్ఠితా భవతు యద్వా, ఇతిర్వేతా, మతిర్విత్పృష్టా ఇతియస్మాత్ తస్మాత్, భగవత్పుపకల్పితాభవత్త్విత్యర్థః కథంభూతే-సాత్వతపు జ్గవేసాత్వతానాం యావ వానాం, పుజ్యవే-శ్రేష్ఠే, భాగవతానాం నాయకేవా, విభూమ్ని విలక్షణే భూమ్ని, వాగాదిభ్యః, ప్రాణశబ్ద-వాచ్యాత్, జీవాచ్ఛవిలక్షణే, అపరిచ్ఛిన్నే-భూమశబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః, “భూమాత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యః-యోవై భూమాతత్సుఖం, నాలేసుఖమస్తీతిహాశ్రయతే తదాహ, స్వసుఖముపగత ఇతి॥ స్వంస్వాభా-వికం, సుఖం-ఉపగతవతి, అపరిచ్ఛిన్న స్వాభావికాఽఽనన్దశాలినీత్యర్థః క్వచిద్దేశే విహర్తుం, ప్రకృతిం-విగ్రహ, ముపేయుషి, యద్భవప్రవాహః యస్మాత్ భవప్రవాహః, సంసారప్రవాహోభవతి యత్సంక్కుల్ప-మూలాత్కేత్రజ్ఞానాం సంసారవృత్తిః తస్మిన్నిత్యర్థః

౩౩. ప్రకృతం రూపమనుభూయ, మతి దార్ద్ర్యం ప్రార్థయతే॥ త్రిభువనకమనమితి త్రిభువనకమనం-త్రిభువనకమనీయం, తద్వపుః, దధానే, విజయసఖే-అర్జున సఖే, శ్రీకృష్ణే అనవద్యా-నిర్దుష్టా, అనన్యప్రయో-జనేతియావత్ మమరతి రనురాగోఽస్తు కథంభూతం వపుః-తమాలసేవ, వర్ణోనీలోయస్య రవేః కరః-కిరణసముదాయ ఇవ, గౌరంవరంచాఽమృరం యస్మిన్, అలకకులైః-కున్తలజాలైః ఆవృతమాననాజ్ఞం యస్యతథాభూతం.

౩౪. యుద్ధదశాఽవస్థితమనుసన్దాయ, ప్రార్థయతే॥ యదీతి కృష్ణే-భగవతి, మమాత్మా-మనః అస్తు-దృఢమవతిష్ఠతు, కథంభూతే యుధి-యుద్ధే, తురగరజోభిః-అశ్వశఘోఞ్ఞితరజోభిః, విధూమ్యైః-ధూసరితైః, విష్వగ్విలమ్బమానైః, కచై రలకైః, లులితైఃస్రవద్భిః, శ్రమవారిభిః-శ్రమస్వేదబిందుభిః, చ, అలం

యుధి తురగరజో విదూమ్రవిష్య క్రచ లలిత శ్రమవార్యలఙ్కృతాన్యే ।
 మమ నిశితశరై ర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా ॥ ౩౪
 సపది సఖివచో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయో ర్చులయో రథం నివేశ్య ।
 స్థితవతి పరసై నికాయురజ్ఞౌ హృతవతి పార్థ సఖే రతి ర్మమాఽస్తు ॥ ౩౫
 వ్యవహిత స్తుతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధా ద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా ।
 కుమతి మహార దాత్మవిద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు ॥ ౩౬
 స్వనిగమమవహాయ మత్రప్రతిజ్ఞా మృత మధికర్తు మవప్లతో రథస్థః ।
 ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్ఛలద్గు ర్హరిరివ హస్తుమిమం గతోత్తరీయః ॥ ౩౭

కృతం ఆస్యం, యస్య, నిశితై శ్చరై ర్విభిద్యమానా - త్వక్, యస్య, అతపవ విలసన్ - ఉరజేన విలసన్ కవచోయస్మిన్ .

౩౪. యుద్ధప్రారమ్భదశాఽవస్థం, రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే । సపది-యుద్ధప్రారమ్భస మయే, సఖ్యుః అర్జునస్యవచః, “సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథంస్థాపయమేఽచ్యుత । యావదేతాన్నిరీక్షే-హం యోద్ధు కామాతపస్థితాన్ ॥” ఇత్యాదిరూపం వచోనిశమ్య । నిజపరయోః పాణ్డవకారపయోర్బలయోర్మధ్యే రథం, నివేశ్య-స్థాపయిత్వా, స్థితవతి, అజ్ఞైవ-దృష్టిమాత్రే శైవ, పరసై నికానామాయుర్హృతవతి, పార్థ స్య-అర్జునస్య, సఖాటస్మిన్, మమరతిరస్తు .

౩౬. గీతోపనిషదుపదేశదశా ౭ వస్థంరూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ వ్యవహితేతి వ్యవహి తాయాః-నాఽతి దూరస్థాయాః, పురనాయాః-శత్రుసేనాయాః, ముఖం-పురోభాగం, అవలోక్య, దోష బుద్ధ్యా-స్వజనవధాత్ విముఖస్య, అర్జునసేన్యతి విశేషమధ్యాహ్నార్తవ్యమ్ ॥ కమతిం-“దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణే”త్యాదినా, తేనై వాఽఽవిష్కృతా బన్ధహన్యయాపాపమాశఙ్కమానాంకుమతి-మాత్మవిద్యయా, గీతోపనిషదుపదేశేన యోఽవహృతవాన్, తస్య-పరమస్య-పరోమాయస్మాత్స పరమః, సర్వాఽభ్యధికస్య, భగవతః, చరణయోరతిర్మమాఽస్తు ॥

౩౭. ౩౮. జిఘాంసయా స్వస్థోపరి ఆధావన దశాయాం ఆవస్థితం రూపమనుసన్ధానస్త మేవ తత్రాప్తుప్రపాయ మధ్యవస్థతి ॥ స్వనిగమ మిత్యాది శ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥ ఆతతాయినః - ప్రహరతో, మే-మమ, తావత్, శితై ర్విశిఖై ర్బాణైః, హతః-తాడితః, అతపవ, విశీర్ణః- శిథిలః, దంశః కవచోయస్యసః, ఉరజేన- రుధిరేణ పరిప్లుతః - వ్యాప్తగాత్రస్సన్, స్వనిగమం, “అయుధం నగృహ్మహి”తి స్వప్రతిజ్ఞా మపహాయ, అయుధం గ్రాహయా మీత్యేవం విధాం మత్రప్రతిజ్ఞామృతం సత్యం కర్తుం, స్వప్రతిజ్ఞాముపేక్ష్య, భక్తప్రతిజ్ఞా మేవ యథార్థం కర్తుం ఇత్యర్థః । రథస్థః, తతోఽవప్లుతః, ధృతః, రథచరణః సుదర్శనాఖ్యం చక్రంయే నసః, చలన్తి-గౌరూపిః యస్మాత్, భూమించాలయన్, గతం - గచ్ఛ, దుత్తరీయం యస్యసః, ఇభం- గజం,

శితవిశిఖహతో విశీర్ణ దంశః, క్షతజ పరిప్లుత ఆతతాయినో మే ।

ప్రసభ మభిససార మద్వధాఽర్థం సభవతుమే భగవాన్గతి ర్ముకున్దః ॥ ౩౯

విజయ రథ కుటుమ్మ అత్తతోత్రే ధృత హయరశ్మిని తచ్చియేక్షణీయే ।

భగవతి రతి రస్తు మే ముమూర్షో ర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతా స్వరూపమ్ ॥ ౪౦

లలితగతి విలాస వల్లహాస ప్రణయ నిరీక్షణ కల్పితోరు మానాః ।

కృత మనుకృతవత్య ఉన్మదాన్ధాః ప్రకృతిమగన్గిల యన్య గోపవధ్వః ॥ ౪౧

మునిగణ స్పృహవర్య సజ్కులేన్త స్సదసి యుధిష్ఠిర రాజసూయ ఏషామ్ ।

అర్హణ ముపపేద ఈక్షణీయో మమదృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా ॥ ౪౨

హస్తం, హరిః సింహశవ, బలాన్మన్యధాఽర్థం, అభిససార, మదభిముఖమాగతవాన్, సముకున్దో - మోక్షదో భగవాన్, మమగతిః, స్వప్రాప్త్యై పాయోభవతు.

౩౯. సారథ్యదశాఽవస్థితం రూపమనుసంధాయ, తస్మిన్రతి, దార్ధ్యం ప్రార్థయతే! విజయరథ కుటుమ్మశిః॥ విజయన్య, అర్జునన్య రథః, కుటుమ్మః - కుటుమ్మవ ద్రక్షణీయో యన్య, అత్తం, - తోత్రం - వేత్రంయేన, ధృతాః - హయానాసుశ్వానాం, రశ్మయః - ప్రగ్రహాయేన, తస్మిన్ తచ్చియా - తోత్రహయ రశ్మిగ్రహణ జశోభయా, ఈక్షణీయే - సదై వేక్షితుమర్హే, భగవతి, ముమూర్షోః, మర్తుముద్యతన్య, మమ రతిరస్తు, ద్వన్ద్వ యుద్ధే, యనిరీక్ష్య, యేహతాః, తేచ, స్వరూపం - స్వాభావికం రూపం, అపహతపా స్మత్వాది గుణాఽష్టక విశిష్టం, రూపం, ముక్తిమితి యావత్, గతాః - ప్రాప్తాః, తస్మిన్ భగవతీస్వయః, సరూపమితి పాతే - సమానరూపం - సాధర్మ్యమితియావత్॥

౪౦ న కేవలం తం నిరీక్ష్య, యుద్ధేహతా ఏవ, స్వరూపం గతాః అపితు తత్కామేన త మను వర్తమానా అపీత్యాహః లలితేతి లలితయా - సుందరయాగత్యా, విలాసేన, వల్లహాసేన - సుందరతహాసేన, మన్దస్మితేన, ప్రణయ నిరీక్షణేన, కల్పితః, ఉరుః - అధికః, మానః - బహుమానః యాసాంతాః, గోప వధ్వః, ఉన్మదేన - ఉద్రిక్త - కామేన, అన్ధాః - స్వపర వివేక రహితాః కృష్ణం సామాన్యం మన్యమానాః ఇత్యర్థః, అతపవ, కృతం - భగవత్కృతం చేష్ఠితం, భగవత్తేష్ఠితం, పూతనా నిరాసాది కమితయావత్! అనుకృతవత్యః అనుకుర్వత్యస్సత్యః, ఏవం చస్ఫుటీ భవిష్యతి, యన్యప్రకృతిం - స్వభావం సాధర్మ్యం, అగన్ అగమన్, కీలేతి ప్రసిద్ధిర్దోత్యతే! తస్మిన్ భగవతి రతిరన్వీతి పూర్వేణాన్వయః

౪౧ యుధిష్ఠిర రాజసూయ సభాస్థం, రూపమను సన్ధాయతస్యస్య - చక్షుర్విషయతాం ప్రార్థ యతే॥మునీతి॥ యుధిష్ఠిర రాజసూయే, మునీనాంగళైః, నృపత్రేష్టైశ్చ, సంకులే, అన్తస్సదసి - సభామధ్యే, యపేషాం యుధిష్ఠిరకృతం, మునిగణాధ్యభిమతం చార్హణం, అగ్రపూజాదికం, ఉపపేదే - ప్రాప్తః, ఏష, ఈక్షణీయో, మదన్తరాత్మా కృష్ణః, మమదృశి గోచరః, దృష్టి విషయస్సన్నావిర్భవతు యావత్తనుత్యాగ మవతిష్ఠత్వితి భావః యద్వా ఆవిరాత్మా - ప్రకాశస్వరూపః దృశి గోచరోఽన్వీత్యన్వయః.

తమిమ మహ మజం శరీరభాణం హృది హృది ధిష్ఠితమాత్మ కల్పితానమ్ ।

ప్రతిదృశమివ నై కథార్కమేకం సమధిగతోఽస్మి విధూతభేదమోహః ॥

౪౨

౪౨. అథసర్వాఽన్తరాత్మాన మనసద్దాయ, ఉక్తవిధం భగవన్తం, ప్రాప్తోఽస్మిత్వాహ తమితి తం ఉక్తవిధం - ఆత్మనా భగవతా స్వేనైవ, తత్త్వ - కర్మా రూపం కల్పితానాం, దేహభాణం, హృది హృది ప్రతిహృదయం వస్తుత ఏకమేవ, ప్రతిదృశం, నైకథాఽనేకథాఽవస్థితం, అర్కం సూర్యమివ, ధిష్ఠిత మధిష్ఠితం సమధిగతోఽస్మి - సంప్రాప్తోఽస్మి, కథంభూతః, విధూతః - భేదమోహః, అబ్రహ్మత్వక స్వతన్త్ర్యవస్తుభేద జ్ఞానాత్మకో మోహః, ఏకరూపే ఆత్మని, దేవమనుష్యాది భేదమోహశ్చ, యస్యోతథా భూతః, యథాదివిష్ట సూర్యః, ఏకఏవసన్, ప్రతిదృశం, దృశాచృశా, వారిగతేనాఽపి నయనేన, ఆత్మాభి ముఖం జలాదౌభా సమానః జలాదిగత వృద్ధి ప్రోసాది దోషాఽగోచరః, వ్యావృత్తవస్తుగత దోష- సగ్గర హితోఽర్కః, తమివహృది ధిష్ఠితమితి దృష్టాంతాఽర్థః, అన్యథా అర్కదృష్టాన్తోనఘటతే, అతోఽయం నిర్దో షత్వే దృష్టాంతః, “వృద్ధిప్రో సభాక్త్వ మన్తర్భావా దుభయసామజ్ఞస్యా దేవం దర్శనాచ్చేతి” హిసూత్రి తమ్, తత్రహి “సప్తాసతోఽపి పరస్యోభయలింగం” ఇత్యనేన పృథివ్యాదివస్తున్తరాత్మ తయాఽవస్థితస్యాఽపి పరమాత్మనో నిరన్త- నిఖల దోషత్వ, సమన్తకల్యాణ గుణాకరత్వ రూపోభయలింగ శ్రవణాత్ పృథివ్యాది గత దోష సంస్పర్శాఽ భావమభిధాయ, “అతఏవ చోపమా సూర్యకాదివ”దిత్యనే నయతో నానావిభేషు స్థానేషు స్థితస్యాఽపి పరస్య బ్రహ్మణో న తత్పయిక్త దోషభాక్త్వ మతఏవ, జలదర్పణాది - ప్రతిబిమ్బిత సూర్యాదివత్, పరమాత్మా తత త్రాఽవస్థితోఽపి నిర్దోష ఇతి శాస్త్రే ఘోషమా ద్రియతే “ఆకాశమేకంహి యథాఘటాదిషు పృథగ్భవేత్” తథాత్మై కోహ్యనేక స్థో జలాధారే ష్వివాంశుమాన్ ॥ ఏకఏవహి భూతాత్మా భూతేభూతే వ్యవస్థితః । ఏకథా బహుథాచైవదృశ్యతే జలచంద్రివత్” ఇత్యాదిషు “ఇత్యభి థాయ, పునః “అమృతదగ్రహణాత్తున తథాత్వ మిత్యనేన సూత్రేణ, అమృతదర్పణాదిషు యథాసూర్య ముఖాదయో గృహ్యన్తే, నతథా పృథివ్యాదిషు స్థానేషు పరమాత్మా గృహ్యతే, అమృత్విషు హి సూర్యా దయో బ్రాహ్మ్య తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే, న పరమార్థతః తత్రస్థాః, ఇవాతు, “యం పృథివ్యాం తిష్ఠన్- యోఽపున్తిష్ఠన్- య ఆత్మ నితిష్ఠన్” ఇత్యేవ మాదినా పరమార్థత ఏవ పరమాత్మా పృథివాదిషుస్థితో గృహ్యతే, అతస్సూర్యాదేరమ్బు దర్పణాది - ప్రయిక్తదోషాఽననుపజ్ఞః, తత్రతత్ర స్థిర్య భావాదేవ, అతోనతథాత్వం, దార్ఢ్యాన్తికస్య- నదృష్టాన్త తుల్యత్వం, ఇతి పరిచోద్య “వృద్ధిప్రోసభాక్త్వ” మిత్యాది సూత్రేణ, పృథివ్యాదిస్థానాఽన్తర్భావాత్ స్థానినః, పరస్య బ్రహ్మణః, స్వరూపతో, గుణతశ్చ, పృథివ్యాది- స్థానగత వృద్ధిప్రోసాది దోషభాక్త్వమాత్రం, సూర్యాది దృష్టాన్తేన నిరస్యతే, రథమిథమవ గమ్యతే, ఉభయ సామజ్ఞస్యా దేవమితి నిశ్చయతే “ఆకాశమేకంహి యథాఘటాదిషు పృథగ్భవేత్, జలాధారేష్వివాంశుమాన్” ఇతిదోషవత్స్య నేకేషు వస్తుతోఽవస్థిత స్యాఽఽకాశస్య, వసుతోఽవస్థితస్యాఽంశు మతశ్చ, ఉభయస్య- దృష్టాన్తస్యో పాదానం హి, పరమాత్మనః, పృథివ్యాదిగత దోషభాక్త్వ నివర్తన మాత్రే, ప్రతిపాద్యే సమజ్ఞసం భవతి ॥ ఘటకరకాదిషు యథావృద్ధిప్రోస - భావ మృథగ్భవద్ధి, సంయుజ్యమాన మప్యాయకాశం,

సూత ఉవాచ -

కృష్ణ ఏవం భగవతి మనో వాగ్దృష్టి వృత్తిభిః ।

అత్మన్మాత్మానమావేశ్య సోఽస్తశ్శ్వాస ఉపారమత్ ॥ ౪౩

సమృద్యమాన మాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కలే ।

సర్వే బభూవు స్తే తూష్టిం వయాంసీవ దినాత్యయే ॥ ౪౪

తత్ర దుష్టభయో నేదుః దేవ మానవ వాదితాః ।

శశంసుః స్సాధవోరాజ్ఞాం భాత్రేతుః పుష్పవృష్టయః ॥ ౪౫

తస్య నిర్వరణాదీని సమృరేతస్య భార్గవ ।

యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం దుఃఖితోఽభవత్ ॥ ౪౬

వృద్ధిప్రోసాది- దోషైర్నస్పృశ్యతే, యథాచ జలాధారేషు విషయేషు, దృశ్య- మానోఽప్యంశుమాన్, తద్గత వృద్ధిప్రోసాదిభిః, నస్పృశ్యతే, తథాఽయం పరమాత్మా, పృథిన్యాదిషు నానాకారేషు, అచేతనేషు, చేతనేషుచ, స్థితః, తద్గత వృద్ధిప్రోసాది దోషైరసం- స్పృష్టః, సర్వత్ర వర్తమానోఽపి ఏకఏవాఽస్పృష్ట దోషగన్ధః కల్యాణ గుణాకర ఏవ। యథాజలాదిషు వస్తుతోఽనవస్థితస్యాఽపి, అంశుమతో, హేత్యభావా జ్ఞలాది దోషాఽనభిష్వగ్గః, తథా పృథివాదిషు అవస్థితస్యాఽపి పరమాత్మనో. దోషప్రత్యగీకా- కారతయా దోషహేత్య భావాన్న దోషగన్ధ ఇతి భాషితమ్.

౪౩. ఇథం భగవతి, కృష్ణే పరమాత్మని, మనోవాగ్దృష్టినాం వృత్తిభిః - వ్యాపారైః ఆత్మా సం ప్రత్యగాత్మాన మావేశ్యతేన, సంయుక్త మనుసంధాయేత్యర్థః, స భీష్మః, అస్తశ్శ్వాసః - అస్తర్గీనః ప్రాణవాయుర్యస్య, సతథా భూతః ఉపారమత్ - శరీరంవిహాయాఽర్చిరాదిగత్యా పరమపురుషం ప్రాప్త ఇత్యర్థః.

౪౪ తథా భీష్మం, నిష్కలే - నిర్దోషే బ్రహ్మణి, సమృద్యమానం. సర్వోపాధి విధూనన పూర్వకం బ్రహ్మప్రాప్ను వస్తం, ప్రత్యభిజ్ఞాయ, సర్వేతత్రత్యాః తూష్టిం బభూవుః, యథాదినాత్యయే- రాత్రౌ వయాంసి - పక్షిణః - తద్వత్.

౪౫ తత్ర తదాదేవై రాన వై శ్చవాదితాదున్మ భయో, నేదుః- దధ్యనుః, సాధవో భాగవ తాః, శశంసుః, అహోభీష్మస్య భాగ్యం మాహాత్మ్యం చాఽనిత సాధరణమతి తుష్టువుః । రాజ్ఞాం పుష్ప- వృష్టయః - రాజభిః కారితాః పుష్పవృష్టయః, భాదుపరి దేశాత్ । పేతుః- పతితవత్యః.

౪౬ హేభార్గవ, సమృరేతస్య - పరలోకం ప్రాప్తస్య, భీష్మస్య - నిర్వరణాదీని - దాహాది కర్మాణి కారయిత్వా, యుధిష్ఠిరః, ముహూర్తం దుఃఖితో బభూవ.

తుష్టపుర్నునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః ।

తతస్తే కృష్ణహృదయాః స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః ॥

౪౭

తతోయుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్ ।

పితరం సాన్త్యయామాస గాన్ధారీంచ తపస్వినీమ్ ॥

౪౮

పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః ।

చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృవైతానుహం విభుః ॥

౪౯

ఇతి యుధిష్ఠిర రాజ్య ప్రతిలంఘో నామ నవమోఽధ్యాయః

౪౭. తథామునమోహృష్టాః, తస్య కృష్ణస్య గుహ్యం స్వరూప రూపయాథాత్మ్యం, వేదాంత వేద్యం, తత్ప్రకాశ కైర్నామభిః తుష్టపుః । తతస్తేమునయః, కృష్ణపవ హృదయం యేషాంత థాభూతాః పునరాశ్రమాన్ ప్రయయుః.

౪౮. తతః కృష్ణేన సహితోయుధిష్ఠి రోహంస్తి న పురంగత్వా, పితరం - ధృతరాష్ట్రం, తపస్వినీం పతివ్రతాం గాన్ధారీంచ సాన్త్యయామాస.

౪౯. తతః పిత్రా ధృతరాష్ట్రేణానుమోదేన, భగవతానుమోది తశ్చ, విభు - ర్యుధిష్ఠిరః, పిత్రాది క్రమప్రాప్తం, రాజ్యం, ధర్మేణ చకార, శశాస.

ఇతి శ్రీమద్భాగవత చంద్రి చంద్రికాయాం ప్రథమస్కంధే నవమోఽధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వాఙ్మసహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

అథ దశమోధ్యాయః - ద్వారకా నాం శ్రీకృష్ణ గమనమ్

శౌనక ఉవాచ :

హత్వా స్వరిక్తస్పృహ ఆతతాయినో యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం పరిష్ఠః ।

సహౌనుజైః ప్రత్యవరుద్ధ భోజనః, కథం ప్రవృత్తః కిమకాక్షీతతః ॥ ౧

సూత ఉవాచ :

వంశం కురోర్వంశ దవాగ్ని నిర్వృతం, సంరోహ యిత్వా భవభావనో హరిః ।

నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరః, యధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవహ ॥ ౨

నిశమ్య భీష్మోక్త మథాచ్యుతోక్తం, ప్రవృత్త విజ్ఞాన విధూత విభ్రమః ।

శశాసగామిన్ద్ర ఇవాచ్యుతాశ్రయః, పరిధ్యు పాంతామ నుజానువర్తితః ॥ ౩

వ్యాఖ్యా ౧. ధర్మేణ రాజ్యం చకారేత్సుక్తమ్ । తదేవవిస్తరతో బుభుత్సుః ఉక్తాను వాద పూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః హత్వేతి స్వరిక్త స్పృహః - స్వదాయలిప్సాన్, స్పృధ ఇతి పారేఽపి స ఏవాఽర్థః । హకారస్య ధకార ఆర్థః । అత ఏవ ఆతతాయినో, దుర్యోధనాదీన్, హత్వా, ప్రత్యవరుద్ధం - ప్రత్యధిగతం, ప్రతిప్రాప్తం, భోజనం - రాజ్యం యేనసః, ధర్మభృతాం పరిష్ఠః, యుధిష్ఠిరః, గవిష్ఠిర ఇతి పారే - గవి - వచసి, స్థిరః, యుధిష్ఠిరః, అనుజైః - భీమాదిభిస్సహ, కథం ప్రవృత్తః, రాజ్య - శాసన ఇతి శేషః । తతో - రాజ్య శాసనానన్తరం, కిమకాక్షీ - దితి ప్రశ్నద్వయమ్.

౨. తత్రతావత్ కథం ప్రవృత్త ఇతిప్రశ్నస్య, ఉత్తరం వివక్షుః, తదుపో ధ్వాతతయా భగవతః కృత కృత్యత్వమాహ వంశమితి వంశదవాగ్నినా, వేణువనసక్షిర్నణజ దవాగ్నితుల్యేన, కులకలపేన, దగ్ధం వినష్టం, కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా - పరిక్షి - ద్రూపేణోత్పాద్య, భవభావనః, - భవో - జగత్, తంభావయతివర్ధయతీతి - భవభావనః, హేతుగర్భమిదం, భవభావనత్వాత్, సంరోహయిత్వా, హరిరీశ్వరః శ్రీ కృష్ణః, యుధిష్ఠిరం నిజేరాజ్యే నివేశయిత్వా, ప్రీతమనాబభూవ, కృత కృత్యత్వాదితిభావః.

౩. ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ, నిశమ్యేతి చతుర్భిః, భీష్మోక్తమచ్యుతోక్తంచ నిశమ్య, ప్రవృత్తేన - సుప్రతిష్ఠితేనవిజ్ఞా, నేన, దేహాత్మ వివేకాదిరూపేణ, విధూతః విభ్రమః, దేహాత్మాది భ్రమోయస్య, అనుజైః -

కామం వవర్ష పర్జన్యః, సర్వకామ దుఘామహీ । సిపిచుస్మ వ్రజాన్ గావః, పయసో ధన్వతీర్ముదా ॥	౪
నద్యస్సముద్రాగిరయః, సవనస్పతి వీరుధః । ఫలన్యోషధయస్సర్వా కామమన్వృతు తస్యవై ॥	౫
నాధయో వ్యాధయః క్లేశాః, దైవ భూతాత్మ హేతవః । అజాత శత్రాభవన్, జన్తూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥	౬
ఉపిత్యా హోస్తీనపురే, మాసాన్కృతి పయాన్ హరిః । సుహృదాంచ విశోకాయ, స్వసుశ్చ ప్రియ కామ్యయా ॥	౭
అమన్త్యైవాభ్యనుజ్ఞాతః, పరిష్వజ్యైభి వాద్యతమ్ । ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్, పరిష్వక్తోభి వాదితః ॥	౮

భీమాదిభిః అనువర్తితః, యధిష్ఠిరః, ఇన్ద్రాగ్రవ, అచ్యుతపవ ఆశ్రయోయస్య, అచ్యుతమా, శ్రయతే - సేవతే భజత ఇతివా, తథాభూతః, పరిధ్యుపాంతాం - దిగంతావధిం, చతుస్సముద్రాంతాం పృథివీంశశాస ॥

౪ అజాత శత్రురాజ్ఞీత్యేతత్, కామమిత్యాది పూర్వోక్తక్లోకద్వయేఽపి, అపకర్షణీయమ్ । అజాతశత్రు - యుధిష్ఠిరేరాజ్ఞిసతి, పర్జన్యః, కామం - యథేష్టం వవర్ష, సర్వాన్ కామాన్ దోగ్ధి - ప్రపూరయతీతితథా, మహాభూత్ । గావః, పయసాశీరేణ, ఉదస్వతీః, ఉదస్వత్యః, భూమ్నోత్తమతుమ్. పృథూధసభిత్కర్తృః ముదా, వ్రజాన్ - వ్రజస్థాన్ ప్రతి, సిపిచుః శీరం - దుహుః.

౫. తస్యయుధిష్ఠి రస్యసమ్బుద్ధిస్య, నద్యావయః, స్వధర్మాన్ నతత్యజరితి శేషః వనస్పతిభిః, వీరుద్భిశ్చ, సహితాః సర్వాఃషధయః, అన్వృతు - ఋత్వనుకూలం, ఫలన్తి - పఫలుః.

౬. అజాతశత్రు రాజ్ఞిసతి, జన్తూనాం - ప్రాణీనాం, కదాచిత్ ఆధయః, - మానసికాః, వ్యాధయః - దైహికాశ్చ, క్లేశాః । తానేవాహ దైవభూతాత్మహేతవః, ఆధిదైవికా, ఆధ్యాత్మికానాభవన్.

౭. కిమకర్షీతత ఇత్యసోత్తరం వివక్షష్యన్, పూర్వ ప్రస్తుతస్య, నివృత్తప్రయాణస్య, భగవతో, పృతాంతమాహ॥ ఉపిత్యేత్యాదినా, యావదేకదశా ధ్యాయపరిసమాప్తిః సుహృదాం - యుధిష్ఠిరాదీనాం విశోకాయ, - శోకాభావాయ, స్వసుః - భగిన్యాసుభద్రాదయః, ప్రియకామ్యయాచ, హోస్తీనపురే, కతిపయాద్భాసానుమిత్యా - అవస్థాయ.

౮. తం - యుధిష్ఠిరమామన్త్యై - పృష్ట్యా, తేనాభ్యనుజ్ఞాతః, తంపరిష్వజ్యైభివాద్యచ, కైశ్చిన్నాన్యనయస్యైగ్, పరిష్వక్తః - ఆలిజీతః, అభివాదితశ్చ, హరిః - కృష్ణః, రథమారురోహ.

సుఖద్రా ద్రౌపదీకుస్తీ, విరాట తనయాతథా ।

గాన్ధారి ధృతరాష్ట్రీశ్చ, యుయుత్సర్గైతమోయమా ॥

౯

వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ, త్రియోమాత్యు సుతాదయః ।

ననే హిరేలిముహ్యన్తో, విరహం శార్జధన్యః ॥

౧౦

సత్సజ్గాన్ముక్త దుస్సజ్గో, హాతుంనోత్సహతే బుధః ।

కీర్త్యమానం యశోయస్య, సకృదాకర్ణ్యరోచనమ్ ॥

౧౧

తస్మిన్మ్యస్తధియః పార్థాస్సహేరన్ విరహం కథమ్ ।

దర్శనస్పర్శ సల్లాప, శయనా సనభోజనైః ॥

౧౨

సర్వేతేఽని మిషై రక్షై, స్తమనుద్రుత చేతసః ।

వీక్షంత స్నేహసంబద్ధాత్, విచేలుస్తత్రతత్రహ ॥

౧౩

న్యరున్ధ మ్నదగ్గశద్బాష్ప, మౌత్క-త్యాదేవకీసుతే ।

నిర్యాత్యగారాన్నాభద్రమితి స్యాద్బాన్ధవస్త్రియః ॥

౧౪

౯. తదాసుఖద్రా ప్రభృతయః, విముహ్యన్తో - మోహంగతాః.

౧౦. విరహం - విశ్లేషం, సనేహిరే - నాఽసహస్త.

౧౧. యుక్తంచైతదిత్యభి ప్రాయేణాహ సత్సజ్గాదితిద్వ్యాఖ్యామ్ సతాం - సాధూనాం, సజ్గాదేతోః, ముక్తః దుస్సజ్గః - దురాత్మసజ్గః, యేనసబుధః పుమాన్, యస్య, రోచనం - రుచికరం, కీర్త్యమానం, యశవ - సకృదాకర్ణ్యహాతుం నోత్సహతే.

౧౨. తస్మిన్ భగవతి కృష్ణే, దర్శనాధిభిః నిహితాధీర్యేషాంతే, పార్థాః, తస్యవిరహం కథంసహేరన్, ససహేరన్నే వేత్యర్థం.

౧౩. తేపార్థాదయః, సర్వే, స్నేహశ్చసమృద్ధశ్చతయోః సమాహరః, తస్మాత్, స్నేహాత్, శరీరసమృద్ధాచ్చ, అనుద్రుతం అనుపృతం, చేతోయేషాంత థాభూతాస్సన్తో, ౭నిమిషైః నిమేషరహితైః, అన్యవరైరతైః - అక్షిభిః, అక్షబద్ధిన్ద్రియవాచీ, అత్రాచిత్వాచ్చకుః పరః. తమేవవీక్షంతః, తత్రచేలుః పరిబ్రజ్ఞముః.

౧౪. తదాబాన్ధవాః, కుస్తీప్రభృతయః స్త్రియః, అగారాత్గృహాత్, దేవకీసుతే, నిర్యాతి - నిర్యాతేనతి, అభద్రంసన్యాదితిబుద్ధ్యా, మౌత్కత్యాప్రేమ పూర్వకాఽనుధ్యానాత్, ఉగ్గళమపిబాష్పం, న్యరున్ధన్.

౧౫. మృదజ్గాదయః - సమంయుగవత్, నేదుః - దధ్వనుః.

మృదఙ్గ శఙ్ఖభేర్యశ్చ, వీణాపణవ గోముఖాః । దున్దుర్యానక ఘంటాద్యాః, నేదుర్దున్దు భయస్తథా ॥	౧౫
ప్రాసాద శిఖరారూఢాః, కురునార్యోది దృక్షయా । వవృషుః కుసుమైః కృష్ణే, ప్రేమ వీడాస్మితేక్షణాః ॥	౧౬
సితాత పత్రం జగ్రాహ, ముక్తాదామ విఘాపితమ్ । రత్నదండంగుడాకేళః, ప్రియః ప్రియతమస్యహ ॥	౧౭
ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ, వ్యజనే పరమాద్భుతే । వికీర్య మాణఃకుసుమై, రేజే మధుపతిః పథి ॥	౧౮
అశ్రూయంతా శిషస్సత్యాః, తత్రతత్ర ద్విజేరితాః । నాను రూపాఽను రూపాశ్చ, నిర్గుణస్య గుణాత్మనః ॥	౧౯
అన్యోఽన్య మాసీత్సం జల్పః, ఉత్తమ శ్లోక చేతసామ్ । కౌరవేన్ద్ర పురస్త్రిణాం, సర్వశ్రుతి మనోహరః ॥	౨౦

౧౬. కురూణాంనార్యః, కృష్ణంధ్రఘమిచ్ఛవః, ప్రాసాదశిఖరారూఢాః, ప్రేమాదీని ఆసాంస
స్తీతితథా, ద్వంద్వస్మత్పద్ధియోఽర్థ ఆద్యచ్. ప్రేమాదిపూర్వకం ఈక్షణం యాసాంతాళితివా, కృష్ణే
కుసుమైః వవర్షుః

౧౭. ప్రియః ప్రీతివిషయః, గుడాకేళోఽర్జునః, ప్రియతమస్య కృష్ణస్య, సితాతపత్రం - శేష్తచ్ఛ
త్రం, జగ్రాహ, కథంభూతం ముక్తానాందామభిస్సరైః, విఘాపితం, రత్నమయోదండోయస్యతత్.

౧౮. ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చౌభౌ, పరమే - శ్రేష్ఠే, అద్భుతేచ - వ్యజనే, బగృహతుః, పథికుసుమైర్వి
కీర్యమాణో, మధుపతిః యదుపతిః రేజే - రరాజ.

౧౯ నిర్గుణస్య, సత్వాదిప్రాకృతగుణ రహితస్య, గుణాత్మనః జ్ఞానశక్త్యాది పాఙ్గుణ్యస్వభావస్య
“సత్త్వాదయోనసస్తీతే, తేజోబలైశ్చర్యే” త్యాదివచనాత్. నాఽనురూపాః అవాప్త సమస్త కామత్వాత్,
అనురూపాః-భక్తి స్నేహకారితత్వాత్ తత్ర తత్ర, ద్విజైరీరితాః, అతపవసత్వాః, ఆశిషోఽశ్రూయన్త.

౨౦. ఉత్తమశ్లోకే కృష్ణవచనేతాంసియా సాంతాసాం, కౌరవేన్ద్ర పురస్త్రిణాం, అన్యోఽన్యం,
సర్వేషాంశ్రుతీనాం, మనోహరః సుఖకరః, శ్రోత్రాణిమ నాంసిహరతి - వశీకరోతి తథావా సంజల్పః
సంవాదః, ఆసీత్.

౨౧. సంజల్పమేవాహ నవైకిరేత్వాదిభిర్దశభిః తావత్ప్రలయదశాయాం, కృత్స్న జగదు
పాదాసత్వేన, నిమిత్తత్వేనయదశోఽవస్థితః, యశ్చతతో “బహుస్యాం. ప్రజాయేయ, నామరూపే వ్యాకర

సవై కిలాఽయం పురుషోఽద్వితీయో, యఏక ఆసీద విశేషాత్మని ।
 ఆగ్రే గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే, నిమిలితాత్మన్నిశుప్త శక్తిషు ॥ ౨౧
 సఏవభూయో నిజవీర్య చోదితాం, స్వజీవ మాయాం ప్రకృతిం సిస్పృక్షతీమ్ ।
 అనామ రూపాత్మనిరూపనామనీ, విధితృమానోఽను ససారశాస్త్రకృత్ ॥ ౨౨
 సవా అయంయత్ప దమత్ర సూరయో, జితేంద్రియా నిర్జిత మాతరిశ్వనః ।
 పశ్యన్తి భక్తుతక్కులితాఽమలాత్మనా, నన్వేష సత్త్వం పరిమార్జ్య మర్హతి ॥ ౨౩
 సవా అయం సఖ్యనుగీత సత్కథో, వేదేషు గుహ్యేషు చగుహ్యవాదిభిః ।
 యఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా, సృజత్య వత్సత్తిన తత్రసజ్జతే ॥ ౨౪

వాణి” తిసజ్కుల్ప పూర్వకం నామరూప వ్యాపారా, యచ్చ “రస్యహవావతస్యమహతో భూతస్య నిశ్వసితః
 ఏతద్యన్మగ్నేదః, యోబ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వంయోవై వేదాంచ్చ ప్రహణోతితస్మై” ఇతివేదావిష్క-
 ర్తృత్వేన తద్రవం ద్విత్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యచ్చముః కుణః, ధ్యేయోఽప్యశ్యచ్ఛ, యచ్చ వేదాన్త వేద్య
 స్వరూప స్వభావః, యచ్చజగత్సర్గస్థితిలయలీలః సేవ అయంకృష్ణ ఇతిజ్ఞాన్తి - చతుర్థిః ॥ నిశిప్రళయ
 దశాయాం, గుణభ్యస్సత్వాది గుణోన్మేషాత్ ప్రాప్, సుష్టశక్తిమంతీషు, కర్మరూపశక్తిమనుష్టాసు, ఫల
 ప్రదానాఽచాప్రవృత్తాసు, ఆర్మని - స్వస్మిన్, జగదాత్మని, సూక్ష్మచిచ్ఛిద్రూప జగచ్ఛరీరకే, కార్యదశా
 యాం, జగదన్త రాత్మనీతివా, ఈశ్వరే - నియన్తరి, నిమిలితాత్మన్, త్యామతిః, నిష్పర్వగ్గాది సజ్కులే,
 స్వస్మిన్న విశేషేనతి, విశేషాః-పుధివ్యాదిభూతాని, “మహదాద్యా విశేషాన్తా” ఇతి ప్రయోగాత్ । తచ్చ
 ప్రదర్శనార్థం, కార్యవర్గరహితే సతి, నామరూప విభాగరహితే సతీతివా, యఏకోఽస్మిన్, నిమిత్తాఽ
 న్తర రహితః, ఏక ఇత్యనేనోపాదా నతోన్విత్యా, నిమిత్తస్యైవధీష్ఠత్వాత్, అద్వితీయం యోగేన నిమిత్తాన్తర
 నిషేధః, ఏవంవిధోయ ఆసీత్సేవవాఽయంకిల శ్రీ కృష్ణ ఇశ్వస్వయః

౨౧. సఏవభూయఇతి॥ యఏకోఽద్వితీయశ్చభూత్వా, భూయః నిజవీర్యచోదితాం, “బహు
 స్యాంప్రజాయేదే” తిస్వసజ్కుల్పప్రేరితాం, స్వజీవమాయాం, స్వశేషభూం జీవతిరోధాయికాం, ప్రకృతిం
 వికృతిం ప్రతిస్పృశతీం - స్రష్టుమున్ముఖం, అనుసార, అన్తరాస్కగయాప్రవిష్ట, నామరూపే వ్యాకరోత్,
 కథంభూతః అనామరూపాత్మని సవిద్యతే నామరూపే యన్యరస్మిన్నాత్మనిజీవే, రూపనామనీ - నామరూపే,
 విధిగ్మానః - చిద్భూతః, శాస్త్రకృత్ వేదప్రపంధః, యస్సేవవాఽయం శ్రీకృష్ణః.

౨౩ సవాఅయంయత్పదమితి ॥ నిర్జితానీంద్రియాః, అన్తరాహ్యనియైః, నిర్జితఃమాతశ్వా,-
 ప్రాణఃయైస్తేసూరయః, భక్త్యా ఉత్కలితంసంయుక్తం, అసేవవాఽమలంచేతః, తేన, యన్యపదం - స్వరూపం,
 పశ్యన్తి, యోఽయంచ, సత్త్వం అన్తః కరణంపరిమార్జ్యం - శోధయతుం అర్హతిసేవవాఽయం కృష్ణః.

యదాహ్య ధర్మేణ తమోధియోన్మపాః, తీవ్ర నితత్తైః వహిసత్వతః కిల ।
 ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాంయశో, భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే ॥ ౨౫
 అహోఅలం క్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహోఅలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్ ।
 యదేష పుంసామృష భశ్శీయః పతిః స్వజన్మనా చక్రమదేన చాఞ్చతి ॥ ౨౬
 అహోబత స్వర్య శనన్తరస్కరీ కుశన్తరీ పుణ్య యశస్కరీ భువః ।
 వశ్యన్తి నిత్యం యదనుగ్రహోపితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మయత్రప్రజాః ॥ ౨౭

౨౫ సవాఅయమి॥ పోధ, గుహ్యము - వేదేను, వేదావేష, గుహ్యపిత్తి నిశేషణాత్ ।
 గుహ్యవాదిభిః, వేదాన్తగుహ్యరూప నిగూఢగుణ యాధాత్మోష్ఠ్యపదేష్టృభిశ్చాచన గీతాఅనుగీతమానా,
 సతీ - విశుద్ధా, ధాయత్య, యశ్చేష్టాపరిపూర్ణ, అస్మిన్-స్వస్య, లీలాయా-లీలార్థం, జగన్స్వస్య, అపతి -
 రక్షతి, అత్తి - సంహరతి, చక్రజగతిన్ నిజ్జితే, జగన్తరాస్త్రిసయాస్థితి, సగ్గోపాన్తేన్ నిజ్జితేచ, సచక్ష
 పాతీతివా, సవపాదయం శ్రీ భృష్టః ॥

౨౫. “సన్వేషంవిభక్తృత్తిమర్థం, మానవాదవ్యసమరూపేణ అనన్తవత్” ఇతిశ్లోకాయాం,
 దుష్కృ ద్విశాశాయ, సాధువిరత్రాణాయచ, ప్రతియుగమవతీర్య, అభునెవంరూపేణావతీర్ణ ఇన్ద్రభి
 ప్రారేణజల్పన్తి యదాహీతి యదాతమోధియోన్మపాః, తమోజుషఇతివపాఠః ॥ తామసా అరపవాద
 ధర్మేణజీవన్తి, తత్రతదా, ఏష-ఉక్తవిధోభగవాన్, భవాయ - దుష్కృ ద్విశాశపూర్వకం, సాగూనామభ్యు-
 దయాయ, నిష్టాః- శుద్ధ సర్వమయానిరూపాణి, యుగేయుగే, చధత్ - భిక్షాః, భగమైష్ట్యం, నిష్టం
 వాచిం, ఋచంపుణ్యంర్య, దయాం, యశశ్చధత్తే । స్వాభావికైర్ధర్మైర్గుణ పేషివపాదపత్తివత్ ఇన్ద్రభిః ।
 ఋతశబ్దః పుణ్యవాచీ, “ఏవంపుణ్యస్య కర్మణోదూరాగ్ధోవాతీ” ర్యత్ర “ఏవమన్యతాదాత్మానంబుగుషేత్”
 ఇతిపుణ్య ప్రతియోగితేన అన్యతశబ్దప్రమోగాత్ । భగవత్కర్మణః పుణ్యత్వంనామ చరతాంశ్రోహాణాంచ
 పుణ్యావహవ్యమ్.

౨౬. యతోభగవానుక్త విధశ్రీమన్నారాయణ ఏవశ్రీకృష్ణరూపేణ యనుకూలేపతీర్య,
 మధువనే విహృత్య ద్వారకాయామధివసన్, ప్రజాః పాలయన్నప్తభిః, మహాషిఖిరన్యాభిశ్చ విహరతి, అతో
 యదుకుల, మధువన, ద్వారకామహిష్యాదీనాం, భాగ్యంతపత్నైతావదితివాచామససాచావపగన్తమశక్యం,
 ఇత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి అహోఇత్యాదిభిష్షడ్భిః, ॥ యదోఃకులం, అలం-నిరరాం । క్లాఘ్యతమం, మధోర్వనం,
 అలం - నిరరాం, పుణ్యతమం, చ । కుతః, యత్-యస్మాత్, పుంసాం సాగ్ధతానామృషభః, నాయః,
 శ్రీయః- లక్ష్మ్యాఃపతిః, ఏవభగవాన్ శ్రీకృష్ణః, స్వజన్మనా, యదుకులం, చక్రమదేన - పునః పునస్సం
 చారేణ, మధువనంచ, అఞ్చతి - ప్రశస్తంకరోత్తీర్యర్థః.

౨౭. అహోబతేతి కుశన్తరీ ద్వారకా, స్వర్య శసః - కర్మణిపత్తి । స్వల్లోకయశః, తిరస్కరో
 తీతి, తథా, భువో - భూమేః, పుణ్యం యశశ్చ, కరోత్యా వహతీతి, తథా, తదేవపృష్టాయితం విశింషన్తి
 యత్రప్రజాః, యత్ - యస్మాం కుశన్తర్యాం, ప్రజాః, యత్ - యస్మాత్, అనుగ్రహే ణోపితం - అధి

నూనం వ్రతస్నాన హుతాదినేశ్వరః, సమర్చితోహ్నా స్వగృహీత పాణిభిః ।

పిబన్తియాస్సఖ్యధరామృతం ముహూః, వ్రజస్త్రియస్సం ముముహూర్షదాశయాః॥ ౨౮

యా పీర్య కుర్కేన హృతాస్వయంవరే, ప్రమధ్య చైద్య ప్రముఖాన్ హిశుష్పిణః ।

ప్రద్దుమ్నసామ్న ప్రసవాదయోపరా, యాశ్చ హృతా భౌమవధే సహస్రశః ॥౨౯

ఏతాః పరస్త్రీ త్వమపాస్తపేశలం, నిరస్త శౌచం ఐతసాధు కుర్వతే ।

యాసాంగృహాన్ పుష్కర లోచనః పతి, నజాత్వ వైత్యాహుతిభిర్ హృదిస్పృశన్॥౩౦

ఏవం విధాగదస్తీనాం, సగిరః పురయోషితామ్ ।

నిరీక్షణేనాభినందన్, సస్మితేన యయాహరిః ॥

౩౧

వనస్తం, స్మితయంత్రోఽపి లోకోయంత్రం, స్వపతిమార్చనాయకం, నిష్క్రం పశ్యంత్రస్మి । యా నుహార్థం - యత్రప్రభా విపయకాను - గ్రహార్థం, ఉపిరి మితివాఽన్వయః

౨౮. సూనమితి అర్థ - కర్తరిషస్త్రి । అనేన కృష్ణేన గృహీతాః - పాణయః యాసాంతా భిః - పీర్తిభిః, వ్రతైః ఉపవాసాదిభిః, స్నానైః పుణ్య జలానాం, హుతైః హోమైః, ఆదికర్తేన దానాది - భిశ్చ, వ్రతాదీనాం సమాహారం పుష్కరకల్పం । ఏభిస్సాధనైః సూరమీర్షయః, సమర్చితః - పూర్వజన్మ సీలిశేషః । కుం ఏనదనుమియతే ఇన్ద్రతో విశింషన్తి । యా అస్య గృహీత పాణయః స్త్రియః, హేళి అధరామృతం ముహూర్షహుః పిబన్తి । అనారాధితేశ్వరాణామేతత్ దుర్లభమితి భావః । కస్యాఽధరామృతం, యస్మి న్నాశయో మనః, యాసాంతాః వ్రజస్త్రియః, సం ముముహూః, తస్య శ్రీకృష్ణస్యా దరామృత - మిత్యన్వయః

౨౯. యాభితి యాభివ్యస్య ఏతా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః, శుష్మిణో - మత్నాన్, చైస్త్రి ప్రముఖాన్ - శిశుపాల ప్రభృతీన్, స్వయంవరే ప్రమధ్య - మధన పూర్వకం విజిత్య, పీష్మేష శుల్కం - ఉపాయగత్వే నదేయం ప్రవ్యంతేనయా ఆహృతాః, ప్రద్దుమ్నసామ్న ప్రసవాదయః స్త్రియః, పత్ర ప్రద్దుమ్న ప్రసవారుక్మణీ, సామ్న ప్రసవా - జామ్నవతీ, ఆది కర్తేన సర్వభామాది సక్లీహాః, పథా అపరా - అన్యాశ్చ, యాః స్త్రియో, భౌమవధే - సహకారసువధే, సహస్రశః - షోడశ సహస్ర సంఖ్యాకాః, ఆహృతాః

౩౦. ఏతాస్సార్వాః నిరస్తం, శౌచం - పవిత్రతా యేన, అపాస్తం పేశలం - మార్దవం యేన, సధాభూత మపిస్త్రీన్ద్రం, పరం - కేవలం, సాధు - యథా తథా కుర్వతే - కుర్వన్తి, బల, ఉదేవ దర్శయితుం విశింషన్తి - యాసాం స్త్రీణాం, గృహాన్ పతిః - పుష్కరాఽక్షః, ఏదా చిదపి, నాఽపైతి - నత్యక్షతి । ఏధం భూతస్సాన్ - ఆహుతిభిః - "హేరుక్మణి - ఏహి" త్యాదిభిరాహ్వయైః, హృదిస్పృశన్ - హృదయంగ మస్పృశన్.

అజాత శత్రుః పృతనాం, గోపీదాయ మధుద్విషః ।

పరేభ్యశ్శక్తిత స్నేహాత్, ప్రాయుజ్ఞ చతురజ్జిణీమ్ ॥

౩౨

అథదూరాగతాన్ శౌరిః, కౌరవాన్ విరహాతురాన్ ।

సన్నివర్త్య దృఢస్నిగ్ధాన్, ప్రాయాత్స్వనగరీం ప్రియైః ॥

౩౩

కురుజాఙ్గల పఞ్చులాన్, కూరసేనాన్ సయామునాన్ ।

బ్రహ్మవర్తం కురుక్షేత్రం, మత్స్యాన్సారస్వతా నథ ॥

౩౪

మరుధన్వ మతిక్రమ్య, సౌవీరా భీరయోః పరాన్ ।

ఆనర్తాన్సర్గవో పాగాత్, శ్రాన్తవాహో మనాగ్ని భుః ॥

౩౫

తత్రతత్ర హితత్రస్తై, ర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః ।

సాయంభేజేదిశం పశ్చాత్, గవిష్ఠోగాం గతస్తథా ॥

౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహా పురాణే ప్రథమస్కంధే దశమోఽధ్యాయః

౩౧ వదన్తీనాం జల్పన్తీనాం, పురయోషితా మేవం విధాగిరః, ఉక్తిః, సస్మితనైవ నిరీడునేన అభినన్దన్, సహరిర్యయా.

౩౨ అదా అజాతశత్రుః, పరేభ్యః - శత్రుభ్యశ్శక్తితః, స్నేహాత్, మధుద్విషః - కృష్ణస్థి, గోపీదాయ - రక్షణదాయ, చతురజ్జిణీం, హస్త్యశ్వరం పదాతి రూపాణ్యజ్ఞాని, అన్యోస్సన్తితి లభా, తాం సేనాం, పాయుజ్ఞ - సమయుజ్ఞ.

౩౩ అథ విరహేణ - విశ్లేషేణ, ౨౨తురాన్ - దుఃఖితాన్, అత ఏవ దూరమాగతాన్ కౌరవాన్, యుద్ధిష్ఠిరాదీన్, దృఢం స్నిగ్ధం, అనురాగో యేశాంతాన్, సమ్యక్ - సాన్తవసేననివర్త్య, ప్రియై స్సహ, స్వనగరీం - ద్వారకాం, ప్రాయాత్ - ప్రయయా.

౩౪. కుర్వాది మరుధన్వానాన్ దేశానతిక్రమ్య, తతస్సౌవీరా౨౨భీరయోః

౩౫ పరాన్, పశ్చాదవస్థితాన్, ఆనర్తాన్ - ద్వారాకానన్న జననదాన్, విభుర్హరిః. కృష్ణః, ఉపాగాత్. కథంభూతః - హేభాగవ. మనాక్-రహిత్, శ్రాన్తవాహో అశ్వాన్యయస్య.

౩౬ తత్రస్తైః- తద్దేశస్తైః, తత్ర తత్ర, ప్రత్యుద్యతం - శిరస్యాదాయ అభిముఖ మానీతం, అర్హణంపూజాసాధనం, యస్యచ భూతః, యదా ఆనర్తానుపాగాత్పదా, గవిష్ఠస్సృష్టః, గోభిః కరణైః, తిష్ఠతీతి వృత్తంతే, పశ్చాత్-దిశంప్రతి, సాయంభేజే-ప్రాప్తః॥ గాంఉదకం, గతశ్చ, “సాయమన్యప్రవిశతి” త్రిశుతే.

ఇతి శ్రీ భాగవత చంద్రి చంద్రికాయాం ప్రథమస్కంధే దశమోఽధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

అదైకాదశోధ్యాయః - ద్వారకామధ్యే శ్రీకృష్ణ ప్రవేశవర్ణనమ్

సూతఉవాచ :

అనర్తాన్ స ఉపవ్రజ్య, స్వృధ్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్ ।

దధ్మో దరవరంతేషాం విషాదంశ మయన్నివ ॥

౧

స ఉచ్చకాశే ధవళోదరో, ధరోపి, ఉరుక్రమస్యాఽధరశోణ శోణిమా ।

దాధ్మాయమానః కరకంజసమ్పుతే, యథాజ్జిషణ్ణేకల హంసఉత్స్వనః ॥

౨

తముపశ్రుత్యనిరదం, జగద్భయ భయావహమ్ ।

ప్రత్యుద్యయః ప్రజాస్సర్వాః, భర్తుదర్శనలాలసాః ॥

౩

తత్రోపసీతబలయో, రవేర్దిపమివాఽఽదృతాః ।

ఆత్మారామంపూర్ణ కామం, నిజలాభేననిత్యదా ॥

౪

ప్రీత్యుత్పల్లముఖాః ప్రోచు, ర్హర్షగర్హ దయాగిరా ।

పితరంసర్వసుహృదమ వితారమివాఽర్చకాః ॥

౫

వ్యాఖ్యా -

౧. అనర్తానితి స భగవాన్. స్వృధ్ధాన్ - సమృధ్ధాన్, స్వకానానర్తాన్, జనపదానుపవ్రజ్య, తత్రత్యానాం విషాదం- స్వవిశ్లేషజం, శమయన్నివ- దరవరం- శష్టశ్లేషం, పాశ్చజన్యం దధ్మో- ధ్వనయా మాన॥

౨. సరదా, దాధ్మాయ మానోదరః, స్వతో ధవళముదరం యస్య, తథాభూతోఽపి, దామో దరస్య- భగవతో, ఽభరేశోదేన శోణిమాయస్యనః, భగవత్కర కమలయో స్సంపుతే, ఉచ్చకాశే - నితరాంచ కాశే, యథా అజ్జిషణ్ణే - రక్తకమల సమూపే, ఉత్స్వనః, ఉచ్చైఃస్వనోయ స్వనహం సంతద్వత్ః

౩, జగతోభయం యేభ్యస్తేషాం, భయమావహతీతి తథా. రంనిసదముపశ్రుత్య. సర్వాః ప్రజాః, భర్తుర్భగవతో దర్శనే. లాలసాః - ఆసక్తచిత్తాః, ప్రత్యుద్యయః - ప్రత్యాజగ్ముః ॥

౪ తత్రాదృతాః- ఆదరయంతాః, రవేర్దిపమివ, ఆత్మానం జగచ్ఛ,

నతాస్మతేనాథ తవాఽఙ్ఘ్రిపఙ్కజం, విరిఙ్గి వై రిఙ్ఘ్రి సురేంద్రీవద్భవమ్ ।
 పరాయణంక్షేమ మిహేచ్ఛతాంపరం, నయత్రకాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః ॥ ౬
 భవాయన స్త్వం భవవిశ్వభావన, త్వమేవమాతాఽథసుహృత్పతిః పితా ।
 త్వంసద్గురుర్భుః పరమందడైవతం, యస్యాఽనువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ ॥ ౭
 అహోసనా ధాభవతాస్మయ ద్వయం, త్రై విష్టపానామపి దూరదర్శనమ్ ।
 ప్రేమస్మిత స్నిగ్ధనిరీక్షణాననం, పశ్యేమరూపంతవ సర్వసౌభగమ్ ॥ ౮

౫ స్రకాశయనః, ప్రకాశాస్తరాఽగపేదన్యః, సూక్ష్మస్త్రి, దీపమిషీ, ఉపస్థానః బలిః- పూజాఽర్థ
 వస్త్రం, యాభిస్తాః, ప్రీతుక్తుల్లాని- విరసితాని సుభాష్యుడాని, యాసాం గథా భూతాః, ప్రబాః, హర్షేణ,
 గర్గదయా కుఠిని యాగిరా, సంస్రోచుః, రవి- గృప్తావ్తాఽభిప్రేసం వ్యజ్జయన్విశిష్టః ॥ నిజలాభేన, నిగ్ర-
 నిరవధికస్వాఽఽ నన్దాఽనుభవ లాభేన, పూర్ణ కామం- అవాప్త సమస్త కామం, ఆత్మారామం - సావను
 భవైకనిష్ఠం, బల్యనపేక్షి మితిభాషః కేకమివోచుః? - సర్వేషు పుత్రేషు- సుహృదం- సౌహృద్ధయక్తం,
 అవితాపం - గణితారం, పితరమర్భకాః - శిశవః, పుత్రాశ్చ ॥

౬ ఉక్తి మేవాహ సతాస్మేతి చతుర్భిః॥ హేనాథ- సవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం, ప్రతినతాః, స్మ, కథం
 భూతం? విరిఙ్గైన - చతుర్భుభేన, వై రిఙ్ఘ్రి స్ససకాదిభిః సురేంద్రీరింద్రాదిభి శ్చపద్భవం- సమస్కృతం,
 ఇహాక్షేమం - నిశ్శ్రేయస మిచ్ఛతాం, పరముత్కృష్టం, పరాఽయణం, క్షేమసాధన భూతం, పరమితి క్షేమ
 విశేషణంవా, యత్ర- పదారవిన్దే, పరేషాం- బ్రహ్మదీనామపి- ప్రభుః, తానపివశీకరన్, కాలోఽపి, న
 ప్రభవేత్ - సమర్థో భవేత్, యత్ర - ద్వయవిషయే, పరః- ప్రభుః కాలోఽపి స ప్రభవేత్, తస్యతవ
 పదామ్బుజ మితివాఽన్వయః, “సూక్ష్మ వశీ- సర్వస్యేశానః - సర్వస్యేశే కశ్చనే” త్యాది- శ్రుత్యర్థోఽ
 త్రాఽనుసంజేయః, ॥

౭ హేవిశ్వభావన, కిశ్చం బగత్, భావయతి - సత్తాస్థితి- ప్రవృత్తిమగ్నరోతితి సథాభూత,
 త్వం, నోఽస్మాకం, భవాయ- అభ్యుదయాయ, భవ “మాతా, పితా, భ్రాతా, నివాస, శ్శరణం, సుహృ,
 ద్గతి, రాజాయణః” “తం దైవతానాం పరమశ్చ దైవం, షటిం పతీనాం హమం పరస్తాత్”- సతస్య
 కశ్చిన్నతి రస్తిలోకే, నచేశితా. నైవచగన్య లింగం” “యోవైవేదాంశ్చ ప్రహిణోతి” త్యాది। శ్రుత్యర్థ
 మనుసన్దాయోచుః “త్వమేవ మాత్” త్యాది। తావత్తుబన్ధురేవ ఏవ. స్వస్తుకర్తృ విధ బన్ధురీతి భావః।
 యస్యసాఽను వృత్త్యా- సేవయా, వయం కృతినః- కృతాఽర్థాః కృతకృత్యా బభూవిమ. సత్త్వం నో
 భవాయ భవేత్సన్వయః ॥

౮. అహోఇతి భవతా - ద్వయ, వయమహో సనాథాః, స్మ నిరతిశయ సుఖప్రదసాధవన్తో
 బభూవిమ- కుతః? - యత్ - యస్మాత్, లవరూపం పశ్యేమ, కథంభూతం- త్రైవిష్టపానాం- దేవానామపి,
 దూరదర్శనం - దుర్దర్శనం, ప్రేమ పూర్వకంస్మృతం - స్నిగ్ధే- సానురాగే, ఈడుణచయస్మిన్, శిత్-ఆననం

యర్హ్యమ్బుజాజ్ఞైఃపససారభోభవాన్, కురూస్మధూన్వాఽథ సుహృద్దిదృక్షయా ।

తత్రాఽబ్ధికోటిప్రతిమః తణోభవేత్, రవేర్వినిఽజ్ఞామివనస్తవాఽచ్యుత ॥ ౯

ఇతిచోదీరితావాచః, ప్రజానాంభ క్తవత్సలః ।

శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్వా, వితస్వన్ ప్రావిశత్పురమ్ ॥ ౧౦

మధుభోజదశాద్ధార్వా, కుకురాన్ధకవృష్టిభిః ।

ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం, భోగై ర్భోగవతీమివ ॥ ౧౧

సర్వర్తు సర్వవిభవైః, పుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః ।

ఉద్యానోపవనారామై, ర్వృతపద్మాకర శ్రియమ్ ॥ ౧౨

గోపురద్వారమార్గేషు, కృతకౌతుక తోరణామ్ ।

చిత్రధ్వజ పతాకాఽగ్రైః, అస్త్రః ప్రతిహతా తపామ్ ॥ ౧౩

సమూర్జితమహా మార్గ, రథ్యాపణకచత్వరామ్ ।

సిక్తాంగస్తజలై రుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాంకురైః ॥ ౧౪

య్య, రతేస్సభగం సున్దరం :

౯ యక్షీతి ధోఅమ్బుజాతఫవాన్, సుహృద్ది వృషయా యదాకురూన్ మధూన్వా జన పదాన్, అపసార - జగముగ్రత్ర - తదా పా అచ్యుత, నోఽస్మాకం, త్వానమశ్యతాం రవేర్విని, రవిం వినేప, అజ్ఞాం, ఉదశాలః- అబ్ధికోటి ప్రతిమః। సంవచ్చసకోటి తుల్యోభవేత్.

౧౦ ఇతిత్థం - ప్రజానాముదీరితావాచః, శృణ్వానో భక్తవత్సలః, భగవానవలోకనేన, అను గ్రహంవితస్వన్, పురంప్రావేశిత్। పూశ్శబ్దోఽయం సపురశబ్దః.

౧౧. కథంభూతాం మధ్వాదయో యాదవాఽవాస్తవవిశేషః, తైరాత్మతుల్యబలైః-కృష్ణతుల్య బలై, రాగైః కాద్రవేయాదిభిః, భోగవతీమివ, గుప్తాం,-రక్షితాం। భోగవతీనాగానాంపురీ.

౧౨. సర్వర్తుఘయుగ పత్రవృత్తేషు, యస్సరోవిభవః, ఫలపుష్పాదిసమృద్ధి, రేఖాంతే, పుణ్యావృక్షాశ్చ, మన్దారాపారిజాతాదయః, లతాస్తద ధస్తనాః, ఆశ్రమాశ్చ, యేషుతై, రుద్యానోపవనారామై, ర్వృతానాం, పద్మాకరాణాం, శ్రీశోభానాం, తత్రోద్వానం- రాజ్ఞాంక్రీడాస్థానం, ఉపవనబ- వనసమీపస్థం, ఆరామః-కృతకః.

౧౩ గోపురాకారాణాం ద్వారాణాం-మార్గేషు, కృతానిమగ్నాఽర్థానితోరణాని, జమ్బువి మ్రపల్లవాదినిర్మితాని,యస్యాం, చిత్రాణాం ధ్వజానాం, పతాకానాంచ, అగ్రైస్త్రైః, ప్రతిహతో - నిరస్త్రః, అతపోయస్యాం.

ద్వారి ద్వారి గృహణాంచ దధ్యక్షత ఫలేక్షుభిః ।

అలంకృతాంపూర్ణకుంభైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥

౧౫

నిశమ్యప్రేషమాయాంతం, వసుదేవోమహామనాః ।

అక్రూరశోభగ్రసేనశ్చ, రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥

౧౬

ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్టశ్చ, సామోజాంబవతీసుతః ।

ప్రహర్షవేగోచ్చ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥

౧౭

వారణేంద్రపురస్కృత్య, బ్రహ్మణే ససుమజ్జకైః ।

శజ్జతుర్యనినాదేన, బ్రహ్మమోషేణచాదృతాః ॥

౧౮

ప్రత్యుజ్జగ్మురథైర్హృష్టాః, ప్రణయాగతసాధ్వసాః ।

వారముఖ్యాశ్చశతశో, యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥

౧౯

లసత్కుంజలనిర్భాత, కపోలవదనశ్రియః ।

నటనర్తకగన్ధర్వా సూతమాగధవన్దినః ॥

౨౦

౧౫ సమూర్జితా - మహామార్గా గయోయస్యాం, మహామార్గరాజవీధాయః, రథ్యా - ఉపవీధయః, అపణరాః, వణిజా, క్రయానిర్దయాదిగృహణి, చత్వరః-గజాశ్వాదిశాలాః, గన్ధోదకైః పీక్తాం, ఫలాది భీరుప్తాం. వికీర్ణాం.

౧౬. ప్రతిద్వారం దధ్యాదిభిః, బలిభి - పూజాద్రవ్యైః, ధూపైర్దీపైశ్చాలంకృతాం, ఏవంభూతాం పురమితి పూర్వేణ స. అంగః

౧౭ ప్రేషం - నిరతిశయ ప్రయోగమం, భగవత్తమాయాంతం, నిశమ్య, ఆర్ద్ర్య, మహామనాః వసుదేవః, అక్రూరాచయశ్చ

౧౮ ప్రకృష్టో హర్షస్తస్యవేగేన, జాగృత్కేన్, ఉచ్చ్వసితాని, పృగ్గస్తాని, పృక్తాసీతియావత్, శయనాదీనియైస్తథాభూతాః

౧౯. వారణేంద్రం గచ్ఛేన్, పురస్కృత్య - పురోఽవస్థాప్య, ససుమజ్జకైః స్వస్తివాచసహితైః, బ్రాహ్మణైః, శజ్జానాం తుర్యాణాంచనినాదేన బ్రహ్మమోషేణ - వేదమోషేణచ, సహగృతాః, ఆదరయంతాః.

౨౦. ప్రత్యుజ్జగ్మురితి॥ పేబ్రహ్మన్ ప్రణయేనపేతునా, ఆగతం.

౨౦. సాధ్వసంభయం, యేషాం చ ధాభూతస్సన్తో, రథైర్గమనసాధవైః, ప్రత్యుజ్జగ్ము అభిః, ముఖంయయుః । తథా, వారముఖ్యా - గణికాః, శ్రేష్ఠాశ్చ, లసద్భాగ్యం - కుణ్డలాభ్యాం, నిర్భాతాక

గాయన్రిచో త్రమగ్లోక, చరితాన్యద్భుతానిచ ॥

భగవాన్ స్తత్రబన్ధానాం, పౌరాణా మనువర్తినామ్ ।

యథావిధ్యుపసంగమ్య, సర్వేషాంమానమాదధే ॥ ౨౧

ప్రహ్వభివాదనాఽఽశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః ।

అశ్వాన్యచాశ్వపాకేభ్యః, వరై శ్చాభిమతైర్విభుః ॥ ౨౨

స్వయంచ గురుభిర్విప్రైః, స్వదారై స్థవిరై రపి ।

అశీర్భిర్భుజ్యమానోఽన్వైః, ర్వన్దిభిశ్చఽఽవికత్పురమ్ ॥ ౨౩

రాజమార్గం గతేకృష్టే, ద్వారకాయాఃకులప్రియః ।

హర్యాణ్యాదురుహుర్విప్ర, తదీక్షణమహోత్సవాః ॥ ౨౪

నిత్యంనిరీక్షమాణానాం, యదపిద్వారకాకసాం ।

నవిత్వస్యన్తిహిదృశ శ్చియోధామాఽజ్ఞమచ్యుతమ్ ॥ ౨౫

పోహియేభు, తేషాంవదనానాం, శ్రీశృంగభాయాసాంతాః, తద్విదృక్షయా, యానైర్గమవ సాధనైః ప్రత్యుజ్జిగ్ముః। నటావయోఽద్భుతాని, ఉత్తమగ్లోకస్య భగవదృచితానిబిగుః, నటా - అభినేతాః। సర్తకాః-స్త్రిణాంసృత శిక్షకాః, గన్ధర్వాగాయకాః, సూతాః-ఘోరాణికాః, మార్గధా - వంశావళిపారకాః, వన్దినః-మజ్జకవాదినః, స్తోత్రపారకాశ్చ

౨౧ చత్ర - భగవాన్, యథావిధి - సమస్కారాఽఽభిజ్ఞసకస్పర్శస్మితాఽఽవలోకనాదిభిః

౨౨ యథాయోగ్యం, వసుదేవాది భిరుపజ్ఞమ్య, సర్వేషాంపౌరాణాం, అనువర్తినాం భృత్యానాంచ, మానమాదధే సమ్మానంచకార। విభుర్భగవాన్, శ్వపాతపర్యైశ్చ, చతుర్థైఃప్రేమిదం, అశ్వాన్య - ఉపచ్ఛన్ద్య, అభిమతైర్వరైః, మానసూదధే ఇత్యన్వయః

౨౩ స్వయంచ సదారైర్గురుభిః, స్థవిరై ర్విప్రైః, విప్రైః, రన్వైర్బిర్బిభిశ్చ, కర్తృభిరాశీర్భిర్భుజ్యమానః, పురమావికత్

౨౪. ద్వారకాయా రాజమార్గం, కృష్ణేగతేసతి, తత్ర తత్రప్రియః, తస్య - కృష్ణస్య, ఈక్షణే, మహానుభవోహర్షోయాసాంతాః, హేవిప్ర, హర్యాణి సౌధాన్యాదురుహుః

౨౫. నిత్యంనిరీక్షమాణా నామపికుతోదిదృక్షాబభూవేత్యత్రాహ నిత్యమితి యద్యస్మాన్నిత్యం. శ్రీయోధామాఽజ్ఞం, లక్ష్మీనివాసదేహం, “శ్రీయోధామానమితచపాతః, అచ్యుతం నిత్యంనిరీక్షమాణా నామపి, ద్వారకాకసాం - ద్వారకా, ఓకః స్థానం, యాసాంతాసాం, స్త్రిణాందృశః, నవిత్వస్యన్తి। తస్మాత్తదీక్షణమహోత్సవా హర్యాణ్యాదురుహురిత్యర్థః। హిశబ్దేన - అత్యవేః ప్రసిద్ధిర్దోర్భవ్యతే.

శ్రీయోనివాసోయస్యోరః, పానపాత్రంముఖందృశామ్ ।

బాహువోలోక పాలానాం, సారణ్ణాణాంపదామ్ముజమ్ ॥ ౨౬

సితాతపత్రవ్యజనై రుపస్కృతః, ప్రసూనవర్షరేఖవర్షితఃపథి ।

విశజ్జవాసావనమాలయాబభౌ, ఘనోయథాఽర్కోడుపచాపవై ద్యుతైః ॥ ౨౭

ప్రవిష్టస్తుగృహంపిత్రోః, పరిష్వక్తశ్చమాతృభిః ।

వవన్దేశిరసాసప్తదేవకీప్రముఖాముదా ॥ ౨౮

తాఃపుత్రమజ్కుమారోవ్య, స్నేహస్రుతపయోధరాః ।

హర్షవిహ్వలితాత్మానః, నిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః ॥ ౨౯

అథాఽవిశత్స్వభవం, సర్వకామమనుత్తమమ్ ।

ప్రాసాదాయత్రపత్నీనాం, సహస్రాణిచషోడశ ॥ ౩౦

౨౬ ఉచితానై పాహస్యస్థితిర్విభిప్రాప్యేణాహ శ్రీయతి యస్యేభ్యస్య, ఉరోముఖబహు పదామ్ముజైః ప్రత్యేకమన్వయః, యస్యోరః, శ్రీయోనివాసః-స్థానం, ఉరోలాపశ్యాఽనుభవాయ, తదేవా వాసమాశ్రితవతీ శ్రీరిత్యభిప్రాయః, యస్యముఖందృశాం - పశ్యజ్జనదృశాం, పానపాత్రం - తల్లా వణ్యరసపానపాత్రం, యస్యచరాహువో లోకపాలానాం పానపాత్రం, సర్ణావణ్య (సద్విర) రసపానపాత్రం, యస్యపదామ్ముజం - సారణ్ణాణాం, సారంగచ్ఛతాం - సాంగ్రహిణాం, మునీనాం, ఉల్లావణ్యపానపాత్రం, సారంగాయ నీతి సారంగాః, సారతమార్థవక్తార ఇతివా, రమచ్యుతం, నిత్యం నిరీక్షమాణా నామపిదృశోన విశృప్య నీతియుక్తమేవేత్యర్థః.

౨౭. సితేతి పథిసితాతపత్రంచ, వ్యజనేచతై రుపస్కృతః । సితాతపత్రేణావృతః, వ్యజనాభ్యాం వీజ్యమాన ఇత్యర్థః. విశజ్జేవా సనీయస్యస భగవాన్, వనమాలయాబభౌ । కథం? యథాఽర్కాదిభిః, యుగ పత్నిముదితైః, ఘనోనీలామ్బుదః, తద్వత్, అభూతోపమైషా । నహ్యర్కోడు పయోస్సహో వస్తానమస్తి, తత్రాఽర్కాదిస్థానీయా మకుట వనమాలా, పస్త్ర, భూషణాదయః, విద్యుదేవవైద్యుతం, ఉదుపశ్చన్ద్రీః, యద్వాఉదు పగ్రహణం, గురు శుక్రయోరస్యేషాం, నక్షత్రాణామ పుష్పలతాణాం, ఉత్రోదుపస్థానీయం సితాతపత్రం, గురు శుక్రస్థానీయే వ్యజనేనక్షత్రిస్థానీయానిప్రసూనాని, ఆన్ద్రధనుస్థానీయా వనమాలా, విదుత్థాసనీయం విశజ్జవస్త్రం, అర్కు స్థానీయం మకుటమితి సితాతపత్రాద్యుప స్కృతత్వాది విశేషణ సామర్థ్యాత్.

౨౮. తతస్తు పిత్రోద్దేవకీ వసుదేవయోః, గృహం ప్రోష్ఠో భగవాన్ మాతృ భిర్దేవకీ రోహిణ్యా దిభిః, పరిష్వక్తః-ఆలిక్తః, దేవకీ ప్రముఖామూత్యోః, ముదాశిగసావవన్దై.

౨౯. తాదేవశ్యాదయః, పుత్రంకృష్ణ, మజ్కుమారోవ్య, స్నేహస్నుతౌ ప్రప్రవన్తౌ, పయో ధరా - స్తనౌ, యాసాం, హర్షేణ విహ్వలిత ఆత్మామనో యాసాం తథాభూతా, నేత్ర జైర్జలైః, అనన్ద బాహైస్సీషిచుః.

పత్న్యః ప్రియం ప్రోష్యగృహనుపాగతం, విలోక్యసంజాతమనోమహోత్సవాః ।

ఉత్తస్తురారాత్సహసాఽఽసనాశయాత్, సాకంప్రతైర్వీడితలోచనాననాః ॥ ౩౧

తమాత్మ జైర్దృష్టిభిరన్తరాత్మనా, దురన్తభావాః పరిరేభిరేపతిమ్ ।

నిరుద్ధమప్యాస్రవదమ్బు నేత్రయో, ర్విలజ్జతీనాం భృగువర్యవైక్లబాత్ ॥ ౩౨

యద్యవ్యసౌపార్శ్వగతోరహోగతః, తథాఽపితస్యాజ్ఞ్రియుగం నవంసవమ్ ।

పదే పదే కావరమేతతత్పదాత్, చలాఽపియచ్ఛీర్నజహాతి కర్షిచిత్ ॥ ౩౩

౩౦. అథ - తది, స్వభవనం - స్వప్నహం, ప్రాఽవిశత్, కథంభూతం, సర్వేకామాః - కామ్యమానా, బోగ్యభోగో పరిణభోగిస్థానా వయోయస్మిన్, నాస్తుత్తమంయస్మాత్, యద్రపత్నీనాం, పొడవహస్రాణి ప్రాసాదాన్తథాభూం.

౩౧ తదా - ప్రోష్య - ప్రవాసం కృత్వా, గృహనుపాగతం, ప్రియం దూరాద్విలోక్య, పత్న్యః రుక్మిణ్యాదయః, సంజాతోమనసి మహామత్సవో - హర్షోయాశాం, వీడితే - లోచనే, యేషుతానాననాని యాసాంత థాభూతాః, ప్రతైస్సహ, ఆసనాశయాత్సహసా - ఆశుఉత్తమః, తత్ర ప్రతేభ్య ఉత్థానం నామ-భర్తాగమనాఽర్థ ప్రతత్యాః, అసనాదుత్థానం ప్రసిద్ధం, ఆశయచభిప్రాయాదుత్థానం, దివ్యక్షౌర్యైర్విత్యాః । చర్శనస్యజాతత్వాత్.

౩౨. తమితి దురన్తః - అగాధః, భావః - స్నేహః, యాసాంతాః, పత్న్యః, సమాగతం - పతి, మాత్మ జైర్దృష్టిభిః, అన్తరాత్మనాచ, పరిరేభిరే - అలిగ్గిరపన్యః, శారీర పరిరమ్భస్య, రహః కాలికత్వాతీ, రం ససాణా చక్రః అపితువుతైః ప్రద్యుమ్నాది పుత్రద్వారేణ తృణిప్రాయేణ పుల్లైరితుక్తం మనసా చతుపాచసమం సాణాదేవచక్ర రితృణిప్రాయేణ, అన్తరాత్మనాగృప్తి భిశ్మేతుక్తమ్, పాశ్యగుర్య, విలజ్జతీనాం తాసాం, అతపవనేత్రయోరమ్బు నిరుద్ధమపి వైక్లబా - దధార్ధ్యావ ప్రవత్

౩౩ “ప్రతై సాకం, ఆసనా శయాదు తన్యః తమాత్మజై” రిత్యాదినాచతాసాం ఉద్విరహోఽసహిష్టుత్వం సూచితం । తదేవోప పాదయతి యద్యపితి యర్యవ్యసౌ భగవాన్ - కృష్ణః తాసాంపార్శ్వగతః, రహోగతశ్చ తథాఽపి సస్యాజ్ఞ్రియుగం తాసాంసవం నవమేవాఽభూత్, యతపవ మతః, తత్పదాత్ - తస్యపాదార విద్వాత్ కావరమేవ । విశ్లిష్యాఽవస్థాతుముత్సహేతు? । స కాఽపితన్యః, తదేవదర్శయితుం విశిసప్తి । చలా - ఇతరత్రచచ్చలా, శ్రీర్లక్ష్మీరపి, కదాఽపియం యదజ్ఞ్రిం నజహాతి, తత్పదాత్కావరమే తేత్యన్యయః ఉదాపీతి పాతాన్తరం తత్ర - యద్యపి - యదాఽపి, పార్శ్వతో రహోగతశ్చ, తదాఽపి, తస్యాజ్ఞ్రియుగం సవంసవం, కింపునః కదాచి - దన్తరిషం నవం సవమితి కైముస్య న్యాయసిద్ధమితిభావః, ఉత్తరార్థంతు యథోక్తాఽర్థమేవ.

౩౪ అథోపరితనం వృత్తాంతం సంగృహ్య వివక్షుః, ఉక్తవృత్తాంతం సమాసతోఽనువదతి ఏవమితి తీతేర్భూమేర్భూరస్య, జన్మ ఉదయః యేభ్యః, అహోవాణిభిః పరివృత్తం పరితోవాన్తం, తేజః - శౌర్యం

ఏవంనృపాణాంక్షితి భారజన్మనాం, అజహిణీభిఃపరివృత్తతేజసామ్ ।

విధాయవైరం శ్వసనోయధానలం, మిథోవధే నోపరతోనిరాయుధః ॥ ౩౪

సఏషనరలోకేఽస్మిన్నవత్తిర్ణస్వమాయయా ।

రేమేస్త్రీ రత్నకూటస్థో, భగవాన్ ప్రాకృతోయథా ॥ ౩౫

ఉద్దామ భావపిశునాఽచులవల్లహాన ।

ప్రీడాఽవలోక నిహతోమదనోఽపియాసామ్ ॥

సమ్మూహ్యాచాపమజహాత్పుమదోత్తమాస్తాః ।

యస్యేన్ద్రియం విమధితుంకుహకైర్నశేకుః ॥ ౩౬

తమిమంమన్యతేలోకోహ్యసజ్గమపి సజ్గినమ్ ।

అత్యైవమ్యేనమనుజం, వ్యావృత్త్యానమతోఽబుధః ॥ ౩౭

యేషాంతేషాం, నృపాణాం కౌరవాణాం పాండవానాంచ, మిథఃవైరం, శ్వసనో- వాయుః అనలం- అగ్నిమివ, విధాయ- వర్షయిత్వా, స్వయం నిరాయుధ ఏవ, తేషాం మిథోవధేన - వధాత్, య ఉపరతః- ఉపరరామ, ఉపసంహృతవాన్, సఏష ఇత్యుత్తరేణాఽన్వయః, స్వయం నిరాయుధ ఏవసన్, తేషాం మిథోవధం కారయన్, యః-స్వయం, తూష్టిం పృష్ఠస్థిత ఇత్యర్థః.

౩౪. సఏషస్వమాయయా, అస్మియేన సజ్గుత్పేర, అస్మిన్నర - లోకేవత్తిర్ణః, భగవాన్ యస్త్రి ఏవరత్నాని, తేషాంరూపే సముదాయేస్థిః, రేమే-చిద్రీడ, యథాప్రాకృతః- స్త్రీవశ్యః తదవత్, ప్రాకృతో యధేత్యనేన. స్త్రీవశ్యత్వాఽనుకార మాప్రమేవ, నతుపరమార్థః, తదస్తీతి సూచితమ్.

౩౬. రదేవవృక్షాయితం విశిస్టతాః ప్రమదోత్తమా, కుహకైర్వశ్యునోపాయైః, యస్యేన్ద్రియం, ప్రమధితుం నశేకుః, సప్రాజభవన్, తమిమం ఇత్యుత్తరేణాఽన్వయః । సుహరాంపారవశ్యాఽభావసూచనాయ ప్రమదోత్తమా విశిస్టయాసా ముద్దామ భావాదిభిః, నిహతస్సన్ మదనోఽపి సమ్మూహ్యా-మోహంప్రాప్య, స్వయంచాపం, ధనుః, అజహాత్ - రత్యాజతాః ప్రమదోత్తమా ఇత్యన్వయః । ఉద్దామ-ఉదారః, అగాధ ఇతియావత్ । భావోఽభిప్రాయః తే నపిశునః - చిత్రాకర్ష సూచకః అమలః, సుందరశ్చ, హాసః తేనచ ప్రీడా పూర్వకాఽవలోక నేనచ నిహతః - అభిభూతః.

౩౭. ఏవం విధం తం, యఃస్త్రీవశ్యం మన్యతేనః అజ్ఞఇత్యాహ తమితి మనుజం వ్యావృత్త్యానం, మనుజవచ్చేష్ట మానం, మనుష్యభావేన స్వయాథాత్మ్య మాచ్ఛాదయంత మిత్యర్థః । వస్తుతోనిస్సజ్గమపి, సజ్గినమివ భాసమానం తమిమం, భగవంతం, యో, లోకో- జన, అత్యైవమ్యేన - స్వతుల్యత్వేన మన్యతే, సోఽయం లోకః అతోపేతోః అబుధః ని తరామజ్ఞః.

ఏతదీశనమీశస్య, ప్రకృతిస్థోఽపితద్గుణైః ।

నయుజ్యతే సదాత్మనై, ర్యథాబుద్ధిస్తదాశ్రయా ॥

౩౮

తం మేనిరేఽబలామూఢాః, నైరిణంచానువ్రతంరహాః ।

అప్రమాణవిదోభర్తు, రీశ్వరం నుతయోయథా ॥

౩౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కంధేఏకాదశోధ్యాయః ॥

౩౮ అథ విషయైరనా కృష్ణత్వ మిష్వరస్య, నాశ్చర్యమిష్వరభిప్రాయేణ ఈశ్వరత్వం నిర్వృత్తి ఏతదితి ప్రకృతిస్థోఽపి మూలప్రకృతి వ్యాపకోఽపి, తద్గుణైస్సిత్యాదిభిః ఆశ్మయైః - జీవగతైః అవిద్యాఽస్మితారాగ ద్వేషాదిభిః గుణైః సదానయుజ్యతే ఇతి యదేతదే వేద్యరః - ఈశనం, ఇత్యన్వయః। సదేత్యనేన ముక్తవ్యావృత్తిః। సహిపూర్వం తైర్గుణైః। హేయగుణాఽస్పృశ్యేదా హరణమాహ ॥ యదేతి తదాశ్రయా- ఈశాశ్రయా, బుద్ధిః తద్దానం యథాసత్వాది భిన్నయుజ్యతే। సహి “సాక్షాభావికీ- జ్ఞానబలక్రియాచే” త్యుక్తవిధం స్వతస్సర్వగతస్య - తస్మాజ్ఞానం స్వస్య రజస్తమోఽన్వయాఽధీనసమ్యక్తాఽసమ్యక్త్వయుక్తం, ఏవం సర్వ ప్రకారేణాఽపి, చిచ్ఛిగ్గత హేయరహిణః ఇతి, ఏవదేవహి ఈశ్వరస్వేచ్ఛరత్వ మిష్వరః.

౩౯ యధైవమజ్ఞోలోకః, సముక్తవిధ మిష్వరం ఆశ్మతుల్యం మన్యతే తథాతాత్ప్రినియోఽపి అజ్ఞానాత్ ఆశ్చర్యశ్య మమన్యస్తేత్యాహ తమితి సంసారిణాం ఇన్ద్రియ ప్రసూతా మతయః, యధేచ్ఛరం, నజానత్తి, క్షిప్తమౌఢ్యాదన్యథామన్యతే ఏవం నూథాస్తాః- అబలాః స్త్రియోఽపి, తం- భగవంతం రహాః, నైరిణం- స్త్రీసమూహం అనువ్రజంతం స్త్రీసమూహానువర్తనం, మేనిరే। రత్రహేతుః- భర్తర ప్రమాణవిదః - ప్రమీయత ఇతిప్రమాణం, స్వరూపం, తస్మిన్వరూప మజానత్యః.

— ఇతి శ్రీమద్భాగవత చంద్రిచంద్రికాయాం ప్రథమస్కంధే- ఏకాదశోధ్యాయః —

శ్రీ వీరరాఘవీయ వాఙ్మనఃహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః, పరీక్షిజ్ఞన్మకథనమ్ ।

శౌనక ఉవాచ -

అశ్వత్థామోపయ క్తేన, బ్రహ్మశీరోరుతేజసా ।

ఉత్తరాయాహతోగర్భ ఈశేనాఽఽజీవితః పునః ॥

౧

తస్యజన్మ మహాబుద్ధే, కర్మాణిచ మహాత్మనః ।

నిధనం చయధైవాసీత్, సప్రేత్య గతవాన్యథా ॥

౨

తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి, గదితుం యదిమన్యసే ।

బ్రూహిసత్కుద్ధ ధానానాం, యస్యజ్ఞాన మదాచ్ఛుకః ॥

౩

వ్యాఖ్యాని —

౧. యద్యపి పరీక్షిజ్ఞస్య కర్మాదికం పురస్తాదేవవృష్టం, యద్యపిచ తద్వక్తుమేవతదు పోద్ధాత రూపోఽయంప్రపచ్చః ప్రవృత్తిః, “ఏమకార్షీత్సం” ఇతి ప్రకృత ప్రశ్నస్య ఉత్తరంచాఽశ్రుతం, ఏ వంచ అన్తరా పునస్తప్రప్నాఽను పవత్తి, రథాఽపి “ఏమకార్షీత్సం” ఇతివృష్టస్య రాజ్యశాసనాఽనన్తరభావి నోయుధిషిర-వృత్తాన్తస్య పరీక్షిజ్ఞస్యానన్తర కారిత్యాత్, సునన్తరమేవ తచ్చుశ్రాఘః తావత్స్వయ మేహఽఽవృణోద్గర్భంవైరాట్యాః కురుతస్తవ” ఇతిప్రకరమ్యాఽపరిసమాపితం, సావశేషం, శుశ్రాఘః పృచ్ఛతి శాసకః-అశ్వత్థామేతి అశ్వత్థామా-ఉపయ క్తేన-ప్రయ క్తేన, ఉరు-అధికం, దుస్సహం ప్రభూతం చతేజః, యద్యతేన, బ్రహ్మశీర్షా-బ్రహ్మశీరో-నామకేనాప్రేరణ, తావద్దతరాయాగర్భో హః, తతః పునరీ శేన-కృష్ణేన ఆజీవితఇత్యుక్తాఽను వాఙ్మనః

౨. తత ఉపరితనం, తస్యోర్ధ్వరా ససయస్య-మహాత్మనః, యజ్ఞస్మాది-నిధనం, మేమహాబుద్ధేశ్రో తుమిచ్ఛామి. నిధనం-మరణం, యధైవాసీత్, ప్రేత్య-మృత్యా, యథాగతవాన్ - యాంగతింప్రాప్తవాన్, తదిదమిచ్ఛన్వయః.

౩. యదిగదితుంమన్యసే, వక్తుమిష్టం యోగ్యంచ, మన్యసే-చేత్తర్హి, శ్రద్ధధానానామస్మాకం-బ్రూహి, కుతోవ స్తజ్ఞస్మాది శుశ్రావాశ్రద్ధా బభూవేత్యత స్తం విశిష్ట-యస్యపరీక్షితః శుకః, జ్ఞానం-పరమాత్మ-యాథాత్మ్య జ్ఞానం, అదాత్-ఉపదిష్టవాన్, మహా-భాగవత్త్వాత్, తజ్ఞస్మాది శుశ్రావానస్సమభవదితిభావః.

సూత ఉవాచ-

అపీపలద్ధర్మరాజః, పితృవద్రజ్జయన్ ప్రజాః ।

నిస్సృహస్సర్వ కామేభ్యః, కృష్ణపాదానుసేవయా ॥

౪

సమ్పదః క్రతవో లోకా, మహిషీభ్రాతరో మహీ ।

జమ్బూద్వీపాధిపత్యంచ, యశశ్చక్రి దివంగతమ్ ॥

౫

కింతేకామాస్సురస్యార్హా, ముకున్దమనసో ద్విజః ।

అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్యః, జ్ఞధితస్య యథేతరే ॥

౬

మాతుర్గర్భగతోపీరః, సతదా భృగునన్దన ।

దదర్శ పురుషం కశ్చిత్, దహ్యామానోఽస్త్రతేజసా ॥

౭

అజ్ఞప్తమాత్ర మమలం, స్ఫురత్పురట మౌళినమ్ ।

అపీచ్య దర్శనం శ్యామం, తటిద్వాసస మచ్యుతమ్ ॥

౮

అత్రజన్మైవప్రాధాన్యేన పృచ్ఛ్యతే, తస్యకర్మాధికంతు, యుధిష్ఠిరవృత్తాంతానన్తర కాలికత్వాత్ అత్ర వచానన్తరమేవవిశేషతః ప్రప్తవ్యమపి, జన్మకాలిక జారకద్వారా సామాన్యతోబు భుత్సూనా, జన్మనా సహోపాత్తం, అరవవ ఉత్తరేఽపిజాతక ద్వారైవ తత్కర్మాధికం ప్రసర్జ్యైవ ఇత్యవగన్తవ్యమ్.

౪ పరీక్షితోజన్మ ప్రకారం వక్తుంతావత్, తాదాత్మికం యుధిష్ఠిరానన్తరావస్థానప్రకారమాహ అపీ పలదితి త్రిభిః అపీపలత్-అపాలయత్, కథంభూతః-కృష్ణస్య-పాదయోః అనుసేవయా-అనుధ్యానేన పేచునా, సర్వేభ్యః-కామేభ్యః, నిర్గతా-స్పృహోయస్యతథాభూతః, కృష్ణపాదానుసేవకత్వాత్ నిస్సృహస్సన్నిత్యర్థః.

౫, ౬. తత్సేవాయాః-స్పృహాభావపేతుత్వమేవ సదృష్టాన్త. మాహ సంపద ఇతి ద్వాభ్యామ్ యథాతుధి తస్య-అశనాయా-యుక్త స్యపుంసః, ఇతరే-స్రక్చన్దనాదయః, నమువమావహన్తి. కిన్త్యకమేవ, తథాపేద్విజ, యేసమ్పదాదయః-తేకామాః సురస్యాదర్హాః-సురాచామవిస్పృహణీయా అపి, ముకున్ద ఏ వమనోయస్య తస్య, రాజ్ఞో-యుధిష్ఠిరస్య, ముదం అధిజహ్రుః కిం, అసమ్పాదిత వన్తః కిమ్? న సమ్పాదిత వన్త ఏవేత్యర్థః తత్రసమ్పదో-భోగ్య భోగోపకరణాది సమ్పద్యయః, క్రతవః-స్వగ్రాదిచుఖ సాధనాని, అశ్వ మేధ రాజమాయాధీ-ని, లోకాః-కరప్రదా జనాః, మహిష్యః-పత్నీయః, భ్రాతరో-దిగ్విజయినోభీమాదయః, మహీ-నిష్కం-టకా పృథివీ, త్రిదివంగళం-త్రిదివ పర్వతవ్యాప్తంయశశ్చ ॥౫॥౬॥.

౭. అథ పరీక్షితో జన్మ వక్తుంతావత్తస్య మాతృదరానన్తరావస్థాన-దశామాహ మాతరితి సార్థ పశ్యభిః పేభ్యగు-నన్దన, వీరః-ఉత్తరాతనయః, మాతుర్గర్భగతః-ఉదరగతః, బ్రహ్మస్త్రితేజ సాదవ్యా మానః, కంచిత పురుషం దదర్శ.

శ్రీమద్దీర్ఘ చతుర్బాహుం, తప్తకాఞ్చన కుంజలమ్ ।

క్షతజాక్షం గదాపాణి, మాతృనం, పరితోదిశమ్ ॥

౯

పరిభ్రమస్తముల్కాభాం, భ్రామయంతం గదాంముహూః ।

అత్రతే జస్వగదయా నీహారమివ గోపతిమ్ ।

విధమంతం సన్నికర్షే, పర్యైక్షతక ఇత్యసౌ ॥

౧౦

విధూయతదమేయాత్మా, భగవాన్పర్యభుగ్విభుః ।

మిషతోదశమాస్యస్య, తత్తైవాన్తర్దధేహరిః ॥

౧౧

తతస్సర్వగుణోదర్కే, సాన్తనుకూల్య గ్రహోదయే ।

జ్ఞేపంశధరః పాణ్డో, రూప్యః పాణ్డరివౌజసా ॥

౧౨

తస్యప్రీత మనరాజా, విప్రైర్ధామ్య కృపాదిభిః ।

జాతకం కారయామాస, వాచయిత్వాను మజ్జశమ్ ॥

౧౩

౮. అంజుష్ట సరిమితా, మాత్రా-ఉన్నాహః, యస్య, సవిగ్రహే, మలం-దేహజం, యస్య, స్ఫురత్, పురటో-హిరణ్మయో మోహః-రిటం, యస్య, అపీచగ్గం-వృష్ట-పుష్టాజ్ఞాయా, స్పృహణీయం-దర్శనం యస్య తటిదివాన్మృతం పశ్యంత్యస్య, ఆశ్రితాన్నచ్యవయతీతి ఏధా.

౯. శ్రీమంతః-వృత్తత్వాదిగుణైః, శోభావంతో, దీర్ఘాః, అజానులమ్మినశ్చత్వారో బాహవోయస్య, తాపేననిర్మలీ కృతే, కాఞ్చనమయే కుంజలేయస్య, ఉత్తరే-చ కైరేణమణి యస్య, గదాపాణి యస్య-తం, పరిభ్రమంతం, ఉల్కాస్య-అజ్గ రణీవా భాయస్యాస్త్రాగదాం, ముహుర్ముహూః పరిహః-సర్వవిః, దిశం భ్రామయంతం ఆత్మానం-ధారకం.

౧౦. గోపతిం-సూర్యమివ, నీహారం, స్వగదయాబ్రహ్మస్త్రితేజో, విధమంతం నాశయంతం, సన్ని కర్షేణం-ఏవంవిధంపురుషం, కోఽసాః-తి వర్తేదన్, పర్యాలోచింవాన్, యః-చ వర్తేక్షత్, తతవప్రవృత్తిమితాత్, పరీక్షిత్ శబ్దవాచ్యశ్చ బభూవేతి భావః.

౧౧. తద్రూప్యైస్త్రతేజో, విధూయ-నిరస్య, అమేయాత్మా అపరిచ్ఛిన్న స్వరూప స్వభావః, ధర్మగోప్తా, విభుః భగవాన్, హరిః దశమేమాని అస్యగర్భస్థశిశోః మిషః-పశ్యితస్సతః తత్తైవాన్తర్దధేహన్.

౧౨. తతస్సర్వగుణోదర్కే-సర్వగుణాదధికే తదేవాహ “సాన్తను కూల్య గ్రహోదయ” ఇతి అనుకూల్యేనసహితానాం గ్రహణాం భృగ్వజ్జీరతిదీనాంఉదయః యస్మిన్ “లగ్న” ఇతి విశేష్యమధ్యాహ్నవృత్తం సానుకూల్యాగ్రహాయస్మిన్ తస్మిన్, ఉదయే-లగ్నైవా, పాణ్డోర్వంశధరః-పంశవర్ధనః, పునరోజసా పాణ్డరివ-పాణ్డనదృశోజ్ఞే.

హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్, హస్త్యశ్వాన్నపతిర్వరాన్
ప్రాదాత్స్వన్నంచ విప్రేభ్యః, ప్రజాతీర్థే సతీర్థవిత్ ॥

౧౪

తమూచుర్రాహ్మణాస్తుప్తాః, రాజానంప్రశ్రయానతమ్ ।
ఏషహ్యస్మిన్నప్రజాతన్వై, పురూణాం పౌరవర్షభ ॥

౧౫

దైవేనాప్రతిమాతేన, శుక్లేసంస్థా ముపేయుషి ।
రాతోవోఽను గ్రహోఽర్ధాయ, ఏష్టునా ప్రభవిష్టునా ॥

౧౬

తస్మాన్నామ్నా విష్టురాత, ఇతిలోకే బృహచ్ఛ్రవాః ।
భవిష్యతి ననన్దేహో, మహాభాగవతో మహాన్ ॥

౧౭

యుధిష్ఠిర ఉవాచ-

అప్యేషవం శ్యాన్రాజర్షీన్, పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః ।

అనువర్తితాస్వి ద్యృశసా, సాధువాదేన సత్తమాః ॥

౧౮

౧౩ తతః ప్రితం-హృష్టం, మనోయస్య సరాజాయుధిష్ఠిరః ధామ్యైకృపాది భిద్వప్రైస్సమం, సుమగ్గళం-స్వాశిషం, వాచయిత్వా జాతకం-జాతకర్మ, కారయామాస.

౧౪. తతోన్యపతిర్దుర్ధిష్ఠిరః హిరణ్యాదీనన్యాంశ్చ వరాన్ కామాన్ యథాయోగ్యం-యథా భిలాషం చ కామం ప్రాదాత్ అర్ధిభ్యః ప్రాయచ్చత్ సతీర్థవిత్-దానపాత్రవిత్ రాజా ప్రజాతీర్థే-పౌత్రో త్వత్త్రినిమిత్త దానకాలే, స్వన్నం సుమృష్ట మన్నంచ విప్రేభ్యః ప్రాదాత్.

౧౫ హిరణ్యాది భిస్తుప్తా బ్రాహ్మణాస్తం ప్రశ్రయేణ-వినయేన.

౧౬ అవనరం-నమ్రం రాజానమూచుః తదేవాహ “ఏషహీ” ి

౧౭. సార్వద్యయేన పురూణాం భవతాం ప్రజాతన్వై ప్రజాసంతానే నిమిత్తే శుక్లే-గంధపిణ్డే సంస్థామస్తం ఉపేయుషి సతిహియస్మాదేషజాతః అప్రతిఘాతేన ప్రతిహతిరహితేన దైవేన ప్రభవిష్టునా సమర్థిభవనశీలేన విష్టునా, వో-యుష్మాకం, అనుగ్రహోఽర్ధాయరాతో-రక్షితః తస్మాత్ విష్టురాతత్వరూపా త్రవృత్తినిమిత్తాత్, నామ్నావాచకేనశబ్దేన, లోకే విష్టురాత ఇతి ప్రసిద్ధో బృహచ్ఛ్రవాః- విపులశ్రీః గుడైర్మహాన్ మహాభాగవతశ్చ భవిష్యతినాప్రసన్దేహః

౧౮. విప్రైరేవ ముక్తోయుధిష్ఠిరః తస్యభావినోగుణాన్ బుభుత్సుః, పృచ్ఛతీ అభీతి అపిస్వి దిత్యేత ద్ద్యయం సముదితం, ప్రశ్నద్యోతకం పాసత్తమాః, ఏషజాతః శిశుః, సాధువాదేన-సాధునాము పదేశేనపాతునా, మహాత్మనః - పుణ్యశ్లోకాన్, వంశ్యాన్-రాజర్షీన్పాణ్డ్యాదీన్ యశసా అనువర్తితాస్విత్-

ద్రాహ్మణా ఊచుః-

పార్థప్రజాఽవితా సాక్షత్, ఇక్ష్వకురివ మానవః ।

బ్రహ్మణ్య స్సత్యసన్దశ్చ, రామోదాశరధిర్యథా ॥

౧౯

ఏషదాతా శరణ్యశ్చ, యథాహ్వాశీన రశ్మిభిః ।

యశోవితనితాస్వానాం, దోష్యన్తిరివ యజ్జనామ్ ॥

౨౦

ధన్వినామగ్రణీరేష, తుల్యశ్చార్జున యోర్ద్వయోః ।

హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షః, సముద్రఇవ దుస్తరః ॥

౨౧

మృగేన్ద్ర ఇవ విక్రాన్తో, నిషేవ్యోహిమవానివ ।

తితిక్షర్వసుధేవాఽసౌ, సహిష్ణుః పితరావివ ॥

౨౨

పితామహ సమస్సామ్యే, ప్రసాదేగిరిశోపమః ।

ఆశ్రయస్సర్వ భూతానాం, యథాదేవోరమాశ్రయః ॥

౨౩

అనుప ర్తిష్యతేఽమ్ పాణ్డావ్విది వత్ యశస్వీ ఫనిస్త్రితీతి ప్రశ్నః సాధూనాం వాసిః యస్మిన్ కివయభూతన
యశసా, అనుప ర్తితాస్వీత్ ఇతివాఽన్వయః

౧౯ ఏవమాప్యప్తా జాగతకోవిదాబ్రాహ్మణాః సస్య భావినోగుణాన్ పర్ణయన్తి పార్థేత్యాది
భిర్దశభిః నకేపల మనిపరసాధారణైకగుణమేకమేవాఽనుప ర్తితా అపితు తత్త్వసాధారణ గుణాన్ సర్వాన
పీత్యామః పేపార్థమానవ మనోరైవస్వసస్యసతః ఇక్షావకురివ సాక్షాత్ప్రబలితా బ్రహ్మనామహితా-
రక్షితా యథాదాశగధిః గళగద పుత్రః శ్రీరామః, సుప్తద్రవ్యహృణ్యః బ్రహ్మసులేసాధుః సత్యే-వాచికే
సంధా-స్పృహఽభిసన్తిః యస్త్వహధాభూషశ్చ.

౨౦ ఏషదాతా-ఆస్మిపర్ణస్తదాతా, సుద్యుః-కరిణంకరిణోపాయ మర్హతితిశగణ్యః యథా
జాశీనరః-ఉశీనః సుతః శిశిశ్చద్రవ ర్తి-స్వాత్, దోష్యన్తిరివ-భూషఇవ యజ్జనాం - యజ్జనాం యశో
వినితా-యశోవిస్తారయితా.

౨౧ ధన్వినాం-ధనుష్కృతాం అగ్రణీః శ్రేష్ఠః తస్మాద్వయోరహర్షర్జునయోః కార్తవీర్యపార్థయోః
తుల్యః - తాభ్యాంతుల్య ఇగ్గణ్యః హుతాశోఽగ్నిరివాదుర్ధర్షః ప్రసోధుమశస్త్రిః సముద్ర ఇవదుర్ధర్షః
అగాధాశయః

౨౨ సింహఇషిక్రాన్తః, చిత్తరిక్తః పరాక్రమి-పారవితేపవాన్వా హిమవానివనిషేవ్యః
భూతానామపబేవ్యః అసౌశిశుః వసుధేవ భూమిరివ తితిక్షుః ప్రసహిష్ణుః పితరావివమాతాపితరావివ సహిష్ణుః
అపరాధసహిష్ణుః.

సర్వసద్గుణ మాహాత్మ్య, ఏషకృష్ణ మనువ్రతః ।

రన్తిదేవ ఇవోదారో, యయాతి రివధార్మికః ॥

౨౪

ధృత్యాబలి సమః కృష్ణే, ప్రహ్లాద ఇవ సద్గ్రహః ।

అహరైషోఽశ్వ మేధానాం, పృథ్వానాం పర్యుపాసకః ॥

౨౫

రాజర్షీణాం జనయితా, శాస్తాచోత్పథ గామినామ్ ।

నిగ్రహీతా కలేరేష, భువోధర్మస్య కారణాత్ ॥

౨౬

తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం, ద్విజపుత్రోప సర్పితాత్ ।

ప్రపత్స్యత ఉపశ్రుత్య, ముక్తసంజ్ఞః పదం హరేః ॥

౨౭

జిజ్ఞాసితాత్మ్య యాథాత్మ్యై, మునేర్వాస సుతాదసౌ ।

హిత్యేదం నృపగజాయాం, యాస్సత్యద్ధౌ కుతోఽభయమ్ ॥

౨౮

౨౩. సామ్యే-సర్వభూతసమత్వే పితామహేన- బ్రహ్మచా, సమః తుల్యః ప్రసాదే-జ్ఞానప్రసాదే అనుగ్రహేనా గిరిశోపమఃరుద్రతుల్యః సర్వభూతానాం-పురుషార్థలిప్సానాం ఆక్రమ్యః ఆశ్రయితుంయోగ్యః యథాగమాశ్రయః శ్రీనివాసః-చంద్రశేఖరే

౨౪. సర్వసద్గుణాః నిర్విషాదుణాః తత్కృతంయన్మాహాత్మ్యంయస్మిన్ కృష్ణం-భగవత్తమ్ అనువ్రతః అనువర్తతా కృష్ణతుల్యసద్గుణ మాహాత్మ్యాయుక్త ఇత్యర్థః రన్తిదేవఇవోదారః త్యాగీ.

౨౫. ధృత్యాధైర్యేణ బలిసమః వైరోచనితుల్యః-ప్రహ్లాదఇవ కృష్ణే-భగవతి భక్తజితేశేషః సద్గ్రహః సతాంగ్రాహకశ్చ ఏష-శిఖః అశ్వమేధానామాహారా-అనుష్ఠాతా పృథ్వానాం జ్ఞానేన వయసా స్థానేనచ పృథ్వానాంపర్యుపాసకః యథోచితసేవకః.

౨౬ రాజర్షీణాం-జనమేజయాదీనాం జనయితా ఉత్పథగామినాం ధర్మమార్గాఽతీపత్రినాం శాస్తా భువః పృథ్వాసహితోః ధర్మస్య-కారణాత్-నిమిత్తాత్ దర్మార్థంచేత్సర్వః ఏషకలేః నిగ్రహీతా-కలినిగ్రహవ్యతి

౨౭. ద్విజపుత్రేణ ఉపసర్పితాత్-శాపద్వారా నియోజితాత్ తక్షకాత్ ఆస్మనః-స్వప్న, మృత్యుం-మరణం ఉపశ్రుత్య-అకర్ణ్య ముక్తి-దేహాను నుబన్ధిషు సజ్గోయేన తథాభూతో హరేః పాదం-స్థానం ప్రపత్స్యతే-ప్రాప్నోతి

౨౮. “ముక్త సజ్గోహరేఃపంచప్రపత్స్యత” ఇత్యేతదేవోపపాదయతి॥ వ్యాససుతాన్మునేశ్వకాత్-జిజ్ఞాసితం-విచారితం-నిర్ణీతమితి యావత్-అత్యయా ధాత్మ్యం-చత్రప్రత్యగాత్మ పరమాత్మ స్వరూప-స్వభావ తత్త్వం, దేహతదను బద్ధ్య సజ్గమేతుభూతంయేన. సోఽసాపరిశీత్, హేమవ్రత, ఇదంబోధం, గజ్గయాంశ్య క్షాన్తాస్త్రీకుతశ్చిత్ భయం యస్మాత్-తద్దరేః పపం, అద్ధా-స్ఫుటం, యావ్యతి.

ఇతిరాజ్య ఉపాదిశ్య, విప్రాః జాతకకో విదాః ।

లబ్ధాఽపచిత యస్సర్వే, ప్రతిజగ్ముస్స్వకాన్ గృహాన్ ॥

౨౯

స ఏషలోక విఖ్యాతః, పరీక్షదితి యత్ప్రభుః ।

పూర్వదృష్ట మనుద్యాయన్, పరైశ్యత నరేష్యహ ॥

౩౦

సరాజపుత్రో వవృధ, ఆశుశుక్ల ఇవోడుపః ।

ఆపూర్వమాణః పితృభిః కాష్టాభిరివసోఽన్యహమ్ ॥

౩౧

యత్యమాణోఽశ్వమేధేన, జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయా ।

రాజాఽలబ్ధ ధనోదధ్యా, వన్యత్రకర దండయోః ॥

౩౨

౨౯ ఇంద్రం, రాజే-యధిష్ఠిరాయ, సద్గుణం లాభి, సాపాదిశ్య-అపేర్వ, జాతకే-జాతం ముత్పన్న, మధ్యస్థ ప్రవృత్తే జాతిశ్చాస్త్రే, కోవిదా నిపుణాః, నిప్రాః, సర్వే లబ్ధా, అపచితిః-బహుమతిః, యైస్తదాభూతాః, స్వకాన్ గృహాన్-స్వగృహాన్ ప్రతిజగ్ముః

౩౦ సజాగత కోవిదైః సు వర్జిస భావిగుణః, ఏష-ఉత్తరాముగః, పరీక్షదితి లోకే, విఖ్యాతః, కుః-యద్యస్మాత్, ప్రభుః-యముత్తరాసుతో, సర్వే-మాతురురే స్పృష్టం, పురుషం ధ్యాయన్, ఇహలోకే, నరేమతం పురుషం, పరైశ్యత-పరీక్షి-వాన్-అన్వేషి-వానితి యావత్, పరీత్య శ్రీ దృష్ట మధ్యవస్థది త్యర్థః. ౩౧ సప్రవృత్తి నిమిత్తాత్ పరీక్షచ్ఛబ్ద వాచ్యో విఖ్యాత ఇంద్రః పూర్వం “పరైశ్యత ఇత్యసా” పితి గర్భావస్థాయాం పరీక్షణ మపిచ్ఛబ్ద-ప్రవృత్తి నిమిత్తమితి సూచిగమ్ పరిపూర్వా దీక్షితేశ్వర పరీక్షదితి రూపమ్ పరీక్షిదితి చప్రాయికః పారోదృశ్యతే. తదా “హృస్పరుహియుషిభ్య ఇనిత్యైచాదిర సూత్రే ఈక్షతేర్గ్రహణాభావేఽపి, బాహులకాది శ్రవ్యయే, హరిస్సరిదాది శబ్ద వద్వ్యత్యావ్యయః.

౩౧ పరీక్షిదితి ప్రసిద్ధో రాజపుత్రః ఏకస్తచ్ఛబ్దః- ప్రసిద్ధిర్వ్యతకః, అపస్తు ప్రకృగ పరామర్శ కః, ఇత్యతోన పానరుక్తం, పిగృభిర్హేతు భూతైః అన్యహమాశు వవృధే యథాశుక్లే పక్షే, ఆపూర్వ మాణాభిః - కాష్టాభిః కలాభిః, ఉడుపశ్చన్దో వర్ధ-ప్రేక్ష్యత్.

౩౨. అథ “యసకాక్షీత్తన” ఇత్యన్య ప్రశ్నస్య ఉత్తరం సోపొద్ధౌత మాహ “యత్యమాణ ఇత్యాది నాయావత్పృష్ఠ దశాభ్యాయ- పరిగమాప్తి. జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయా, జ్ఞాతివధ ప్రయుక్త దోషపరి జిహాసయా అశ్వమేధేన “సగర్భిరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజర” ఇతిబ్రహ్మ హత్యా దీనామపి పరిహాసకం యాశ్రుతేన “బ్రహ్మహత్యాశ్వ మేధాభ్యాంనాఽపరం పుణ్యప్రాపయోః” ఇతి నిరతిశయ పుణ్యత్వేనచ ప్రసిద్ధేనాఽశ్వ మేధేన, యత్యమాణో- భగవన్త మారాధయతు కామో, రాజా- యధిష్ఠిరః, అన్యత్రకరదండయోః, కరః స్వామిగ్రాహ్యః, దండః - ప్రసిద్ధః తయోఃస్వస్త్రి - తాభ్యాం వినేత్యర్థః అలబ్ధధనః-ఉపాయాఽన్తరేణాఽ ప్రాప్తధనః, మనోదధ్యా - చిన్తితవాన్ కరదండాభ్యాం - లబ్ధ ధనం గాఽనర్హం, ఉపాయాఽన్తరేణాఽన ప్రాప్తం ధనం అతః కథం యత్యామితి చిన్తావ్యాకులో- బభూవేత్యర్థః.

తదభిప్రేతమా లక్ష్మ్య, భ్రాతరోఽచ్యుత చోదితాః ।

ధనం ప్రహీణమాజప్రా, రుదీచ్ఛాం దిశిభూరిశః ॥

౩౩

తేన సంభృత సంభారో, లబ్ధికామో యుధిష్ఠిరః ।

వాజిమేధై త్రిభిర్భీతో, యజ్ఞైస్సమయ జద్ధరిమ్ ॥

౩౪

ఆహూతో భగవాన్, రాజ్ఞా, యాజయిత్వాద్విజై ర్నైవమ్ ।

ఉవాసకతిచిన్మాసాన్, సుహృదః ప్రీతికామ్యయా ॥

౩౫

తతోరాజ్ఞాఽభ్యనుజ్ఞాతః, కృష్ణయా సహబన్ధుభిః ।

యయాద్వారవతీం బ్రహ్మన్, సార్జునోయదుభిర్వృతః ॥

౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే ద్వాదశోఽధ్యాయః

౩౩. తస్య- యుధిష్ఠిరస్య- అభిప్రేతమా లక్ష్మ్యఽచ్యుతేన, ఆహూతేన శ్రీకృష్ణేన, చోదితా- ఆదిష్టాః “ఆహూతో భగవానితి” విశ్వమాణత్వాత్, భ్రాతరో - భిమాదయః, ఉదీచ్ఛాందిశి, ప్రహీణం- పరాజితై రాజభిన్యక్తం ధనం భూరిశ ఆజప్రాః

౩౪. తేనధనేన, సంభృతా- స్సంచితా, స్సంభారాః, యాగ సాధనాని యస్యః, అభవ లబ్ధికామ యుధిష్ఠిరత్రిభిర్వాణి మేధైర్భీతో- మన్త్రితస్త్రో లోపాదిభ్యోభీతః, నిశ్చిద్రం యథాతథేతి భావః, హరింసమ్య గారాధితవాన్.

౩౫. భగవాన్ కృష్ణోఽపి రాజ్ఞా - ఆహూతః, ద్విజైర్నైవం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా, సుహృదాం ప్రీతింకర్తుమిచ్ఛయా కతిచిన్మాసానువాస

౩౬. తతోబన్ధుభిస్సహ, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ, కృష్ణయా- ద్రౌపద్యాచాఽనుజ్ఞాతోఽర్జునేన సహితో, యధుభిశ్చ పరివృతో, హేబ్రహ్మన్, ద్వారవతీం, యయా.

— ఇతి శ్రీమద్భాగవత చంద్రి చంద్రికాయాం ప్రథమస్కంధే ద్వాదశోఽధ్యాయః :—

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

త్రయోదశోఽధ్యాయః - హస్తినాపురే విదురాగమనం ధృతరాష్ట్ర ప్రయాణంచ

సూత ఉవాచ-

విదుర స్తీర్థయాత్రాయాం, మైత్రేయాదాత్మనోగతిమ్ ।

జ్ఞాత్వాఽగద్ధాస్తినపురం, తయావాప్త విధిత్పితః ॥

౧

యావతః కృతవాన్ ప్రశ్నాన్, క్షత్తా కాషార వాఽగ్రతః ।

జ్ఞాతైకభక్తి ర్గోవిన్దే, తేభ్య శోచప రరామ హ ॥

౨

తంబన్ధ మాగతందృష్ట్వా, ధర్మపుత్ర స్సహానుజః ।

ధృతరాష్ట్రో యయుత్సుశ్చ, సూత శ్కారద్వితః పృథా ॥

౩

గన్ధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్, సుభద్రా చోత్తరా కృపీ ।

అన్యాశ్చ జామయః పాణ్డో ర్జాతయ స్ససుతా స్త్రియః ॥

ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ, ప్రాణం తన్వ ఇవా గతమ్ ॥

౪

వ్యాఖ్యా

౧. కురు పాండవ యుద్ధాత్పాగేవ, మన్తాయ ధృతరాష్ట్రేణాహూతః శత్రుత్వేణ పరాధూతో, విదుర స్తీర్థ యాత్రాయాం నిమిత్త - భూతాయాం గతః, తత్రాత్మనః - పరమాత్మనః, గతిం-యాథాత్మ్యం, మైత్రేయాదృష్టేర్జాత్వా, తయా - ఆస్మగత్యా, విషయ భూతయా, అవాప్త విధిత్పితః-కృత కృత్యః విధిత్పిత ఇతిపాతే విధిత వేద్యః “యేనాఽశ్రుతం శ్రుతం భవత్య మనం మతమవిజ్ఞానం - ఆత్మ నిఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విధితే ఇదం సర్వం విజ్ఞానం భవతీతి” శ్రుతేః, పునః హస్తినపురం ప్రాగాత్.

౨ “తయాఽవాప్త విధిత్పిత” ఇత్యే దేవోప పాదయతి॥ యావతః - క్షత్తావిదుగః, కాషారో మైత్రేయః, కాషారవ గోశ్ర ప్రసూతత్వాత్, తస్మాదగ్రతః, యావతః - ప్రశ్నాన్ పృశవాన్, ప్రశ్నరతి పయానామేవ ప్రశ్నానా, ముత్తరైర్గోవిన్దే జాతా - ఏకా అవ్యభిచారిణీ అనన్య-ప్రయోజనా భక్తిగ్రన్థిత తథా భూతః తేభ్యోఽవశిష్ట - ప్రశ్నేభ్యః, ఉపరరామ అవశిష్ట ప్రశ్నానా ముత్తరాణి సశు త్రావేద్యైః జాతైక భక్తిరిత్యనేన కృతకృత్యత్వముక్తమ్.

౩. తమాగతం - బన్ధం విదురం, జ్ఞాత్వా సహానుజో - ధర్మపుత్రో.

అభి సజ్గమ్య విధివత్, పరిష్కంజ్ఞాఽభివాదనైః ।

ముముచుః ప్రేమ బాష్పేషుం, విరహాత్కణ్ఠ్య కాతరాః ॥

౫

రాజా తమర్షయా ఇచ్చత్రే కృతాసన పరిగ్రహమ్ ।

తం భుక్తవంత మాసీనం, విశ్రాంతం సుఖ మాసనే ॥

౬

ప్రశ్రయాఽవనతో రాజా, ప్రాహ తేషాంచ శృణ్వతామ్ ।

౭

యుధిష్ఠిర ఉవాచ-

అపి స్మరథ నో యుష్మ, తృక్ష చ్ఛాయా సమేధితాన్ ।

విపద్గణా ద్విషాగ్న్యదే, రోమచితాయ తస్మాత్కృతాః ॥

౮

కయా వృత్త్యా వర్తితం వ, శ్చరద్భిః ఊతి మణ్డలమ్ ।

తీర్థాని క్షేత్ర ముఖ్యాని, నేవితా నీహ భూతవే ॥

౯

భవద్విధా భాగవతా, స్తీర్థీభూతా స్వయంవిభో ।

తీర్థీ కుర్వంతి తీర్థాని, స్వాంతస్తేన గదాభృతా ॥

౧౦

౪. యుధిష్ఠిరః ధృతరాష్ట్రాధీశయః సూతస్సంజయః, శాకవ్యతః కృపః, అన్యశ్చజామయః - అస్తేః పురస్త్రియః, సమతాః - పాణ్డోర్జ్ఞాతయశ్చ పేబ్రహ్మన్ ప్రహర్షేణ - ప్రత్యుజ్జగ్ముః - అభిముఖం యయుః యథా అగతం ప్రాణం - తస్యశ్శరీరాణి - తద్వత్, ప్రాణమాగత మివతం ప్రత్యుజ్జగ్ము - రిత్యర్థః.

౫. పరిష్కంజ్ఞాఽభి వాచనైః విధివత్ - యథోచితం, అభిసజ్గమ్య విరహా ప్రయుక్తాత్కణ్ఠ్యైన కాతరాః ప్రేమ బాష్పేషుం అనన్దాఽశ్రుసమూహం ముముచుః

౬. కృత-ఆసన పరిగ్రహః యేనతం విదురం రాజా-యుధిష్ఠిరః అర్హయామాస-పూజయామాస

౭. తతో భుక్తవంతం విశ్రాంతం అసనే సుఖమాసీనం తం విదురం స్వానాం శృణ్వతాం సతాం ప్రశ్రయేణాఽవనతః ప్రాహ

౮. తదేవాహ - అపీత్యాది భిశ్చతుర్భిః యుష్మత్పక్షయోః పరిగ్రహ రూపయోః ఛాయాయాం సమేధితానో - అస్మాన్ అపిస్మరథ - శ్చరథః ఆత్మనాం తత్పక్షచ్ఛాయా సమేధి - తత్వం స్మారయతి. సమాత్మకాః - మాత్రాసహితాః వయం విషాగ్న్యది రూపాద్విపద్గణాత్ యద్యేన త్వయామోచితాః.

౯. ఊతిమణ్డలం చరద్భిః కయావృత్త్యా వర్తితం ఇహభూతలే కానితీర్థాని భగవక్షేత్ర ముఖ్యాని చ భవద్భిస్సేవితాని.

౧౦. సహితృత కృత్యానాం భవతాం తీర్థయాత్రయాస్వప్రయోజన మస్తీత్యభి ప్రాయేణాహ॥ భవద్విధాశ్చి తేవేవిభో భవాచ్యకాః భాగవతాః స్వయమేవ తీర్థభూతాః- పవిత్రభూతాః అత స్తీర్థ - యాత్రా

అపి న సుహృద స్తాత, బాన్ధవాః కృష్ణ దేవతాః ।

దృష్టా శ్రుతా వా యదవ స్వపుర్యాం సుఖ మాసతే ॥ ౧౧

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన సర్వం త త్సమవర్ణయత్ ।

యథాఽను భూతం క్రమశో, వినా యదుకుల ఉయమ్ ॥ ౧౨

నన్వప్రియం దుర్విషహం, నృణాం స్వయ ముపస్థితమ్ ।

నాఽవేదయ త్సకరుణో, దుఃఖితా స్థిప్తు మక్షమః ॥ ౧౩

కఞ్చి త్కాల మథాఽ తీర్ణిత్వా సత్కృతా దేవత త్సుఖమ్ ।

భ్రాతు ర్జ్యేష్ఠస్య శ్రేయస్కృత్, సర్వేషాం ప్రీతి మావహన్ ॥ ౧౪

అబిభ్ర దర్యమా దణ్డం యథావ దఘ కారిషు ।

యావ ద్దధర సూద్రత్వం, శాపా ద్వర్షకతం యమః ॥ ౧౫

కృతం పవిత్రత్వం నాపేక్షితమితి భావః చర్మముద్ధం తీర్థాస్యట నీత్యత్రాహ లీలీమర్షస్తీలి స్వాఽన్తస్థేన, గదాభృతా భగవతా తీర్థాస్యపి తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాస్యపి తీర్థీకర్తుం తాన్యటన్తితి భావః. పస్తుభః పరిశుద్ధాన్యేన గజ్గాది తీర్థాని తథాఽపిపాపి భిష్టేషు పరిహృతాని పాపాన్యాదాయ తాస్యపి పవిత్రీకుర్వన్తి స్వగతాని తుస్వాఽన్తరాత్మతయాఽవస్థితో గదాభృత్పవయతి తస్యత్వపుప్రతిభటత్వాన్న సస్మిన్ పాపసమావేశ ప్రసక్తిరితి భావః ఏతదభిప్రాయేణైవ గదాభృతేత్యుక్తం తథాచనవమే “కింకాహన్తు భువంయాన్యే సరామయ్యా మృజన్త్యుం మృజామితదఘం క్వాఽహం రాజం- స్త్రవించిన్త్యతా” మితి గజ్గాయోక్తో భగీరథ ఆహ “సాధవోన్యాసినశ్శాన్తా ధర్మిష్ఠాలోక పావనాః। హరన్త్యుం తేఽజ్గసజ్గాత్ తేష్వాప్తేహ్యభిద్రః ఇతి.

౧౧. అపిన ఇతి పాతాత కృష్ణ ఏవదేవతా యేషాం తేనోఽస్మాకం సుహృదో బాన్ధవాశ్చయ దవః దృష్టాః అథవా స్వపుర్యాం ద్వారకాయాం సుఖమాసగ ఇతిశ్రుతాః కిం.

౧౨ ఇతిష్ఠం ధర్మరాజేనోక్తః విదురో యదుకులజయం వినాఽన్యపుర్వం యథాఽనుభూతం దృష్టం శ్రుతంచాఽనతిక్రమ్య క్రమశస్సమవర్ణయత్.

౧౩ యదుకులజయం కుతోనాఽవర్ణయదిత్యత్రాహ నన్వీతి సనుపేశానక దుర్విషహం- సోధుమశక్యం స్వయముపస్థితమ్ స్వయమేవోపస్థాస్య దప్రియం- యదుకుల ఉయాత్మకం నాఽవేదయత్- కుతః- యతస్స కరుణః దయావాన్ అతపన దుఃఖతాన్ దుఃఖవ్యమాదాన్ ద్రష్టుమక్షమః అసహిష్యమాణః.

౧౪ అయం దేవదదీశ్వరవత్ సత్కృతో- బహుమతః కఞ్చిత్కాలం జ్యేష్ఠస్య భ్రాతుః- ధృత రాష్ట్రస్య శ్రేయస్కృత్ సర్వేషాం- ధర్మరాజాదీనాం ప్రీతిమావహన్ సుఖమవాప్నోత్- ఉవాస శ్రేయః కర్తుం ప్రీతిమావోడుంచాఽవాప్నీ దిత్యర్థః భ్రాతుశ్రేయస్కరణమత్ర తస్యమరణ జ్ఞాపనపూర్వకం ముక్త్యు పాయ- ప్రవర్తన రూపం వివక్షిమ్.

యుధిష్ఠిరో లబ్ధరాజ్యో, దృష్ట్యా పాత్రం కులం ధరమ్ ।

భ్రాతృభి ర్లోకపాలాభై ర్ముముదే పరమ శ్రీయా ॥ ౧౬

ఏవం గృహేషు సక్తానాం ప్రమత్తానాం తదీహయా ।

అత్యక్రామ దవిజ్ఞాతః కాలః పరమ దుస్తరః ॥ ౧౭

విదుర స్తమభిప్రేత్య, ధృతరాష్ట్ర మభాషత ।

రాజ నిర్గమ్యతాం శీఘ్రం పశ్యేదం భయమాగతమ్ ॥ ౧౮

ప్రతిక్రియా న యన్యేహ కుతశ్చి త్కర్త్తించిత్రభో ।

స ఏష భగవాన్కాలః, సర్వేషాం న స్సమాగతః ॥ ౧౯

౧౫. “ఉభయస్య ఉద్భావన సామర్థ్య” మితీకజ్ఞా వ్యుదాసాయ సప్రప్రాణి మృత్యుకాలజ్ఞః తద్దణ్డధరశ్చ యోయమ్న ఏవాఽయం విదురః ఇతివచన్ శక్యాస్తరం చ నిరాహ అభిభ్రదితి శాపాత్ - మూర్ఖావ్యశాపా ద్దేతోః యమో యావత్ శూద్రత్వం - విదురరూప శూద్రభావం దధాన, తావత్ - వ్యశతం అగ్రమా - సూర్యః అమకారిషు - పాపిషు యథాఽఘం - తత్పాపాఽనురూపం చడ్డ - మభిభ్రత్ - కార యామాస అనేన “యమ ఏవ విదురశ్చైత్ యమాఽధికారం కఃకృతవాని”త్యా - శక్యా వ్యుత్పా. యమాఽధికారం స్వాధికారం చ అగ్రమైవాఽకరోదితి భావః

౧౬ భ్రాతృః, శ్రేయస్క్రియా, మేన, ప్రపజ్ఞయితుం, తావత్, తాదాత్మికం, యుధిష్ఠిరాది, సంస్తాన, ప్రకారం ఆహ యుధిష్ఠిర, ఇతి, ద్వాభ్యామ్ లబ్ధం - రాజ్యం, యేన, సః-యుధిష్ఠిరః, కులధరం - కుల నిర్యాహకం, పాత్రం - పరీక్షితం, దృష్ట్యా ఇన్ద్రాది లోక పాల సదృశైః భ్రాతృభిః పరమయా శ్రీయా చ ముముదే

౧౭. ఏవం గృహేషాం సక్తానాం తదీహయా-గౌరీయ చేష్టయా ప్రమత్తానాం- అవిదితమృత్యు కాలానాం కర్తరిషష్ఠీ తై రవిజ్ఞాతః పరమః - సర్వం పశీకుర్వన్ అతఏవ దుస్తరః - కస్యాఽప్యవశ్యః కాలోఽత్యక్రమాత్ - అతిక్రాంతవాన్ తదీహయా అవిజ్ఞాతః ఇతివాఽన్వయః. యుధిష్ఠిరాదీనాం విష యాఽనుభవ కాలః వ్యతిక్రాదో బహువేత్యర్థః

౧౮ భ్రాతృః శ్రేయస్క్రియా ప్రకారం ప్రపజ్ఞయితి “విదుర ఇత్యా” దిభి ర్దశభిః. తం- కాలాఽతిక్రమ మభిప్రేత్య విదురో ధృతరాష్ట్ర మభాషత - తదేవాహ రాజన్ని త్యాది సార్థై ర్నవభిః పే రాజన్ ఇతః శీఘ్రం నిర్గమ్యతాం త్వయేతి శేషః అగత ముపస్థిత మిదం భయం పశ్య ఆలోచయ

౧౯. ప్రతిక్రియేతి కుతశ్చిదపి పేతోః కదాచిదపి యస్య ప్రతీకారః - నివారణం నాస్తి స ష థగవాన్ భగవన్నియామ్యః సర్వేషాం నః అస్మాకం కాలః మృత్యుకాలః సమాగతః - సముపస్థితః

యేన చైవాభి పన్నోఽయం ప్రాణైః ప్రియతమై రపి ।

జన స్సద్యో విముచ్యేత, కిముతాఽన్యైర్ధనాదిభిః ॥ ౨౦

పితృ భ్రాతృ సుహృ త్పుత్రా హతాస్తే విగతం వయః ।

అత్మా చ జరయా గ్రస్తః, పర గేహ ముపాసనే ॥ ౨౧

అహో మహీయసీ జన్తో, రీవితాశా యయా భవాన్ ।

భీమేనా వర్జితం పిండం, ఆదత్తే గృహ పాలవత్ ॥ ౨౨

అగ్ని ర్విస్మష్టో దత్తః, గరో దారాశ్చ దూషితాః ।

హృతం క్షేత్రం ధనం సర్వం తద్దత్తైరసుభిః కియత్ ॥ ౨౩

తస్యాఽపి తవ దేహోఽయం, కృపణస్య జిజీవిషోః ।

పరైత్య నిచ్చతో జీర్ణో, జరయా వాససీ ఇవ ॥ ౨౪

౨౦. గృహసంక్తిం త్యాజయితుం కాలం విశిషన్నాహ యేనేతి అయం పరిగృహ్యమాసో జనః యేన-మృత్యు కాలేన- అభిపన్నః- అభిపద్యమానః ప్రియముః- ప్రాప్తౌరపి సద్యో ముచ్యేత్- సర్వభేదం అన్యైః- ప్రాణాఽనుబంధిభిః ధనాదిభిః ముచ్యేతేతి కిముపక్తవన్- మిత్యన్వయః

౨౧. విరక్తి ముత్పాదయితుం తస్యాఽవస్థాం వర్ణయతి “పితృభ్రాతృపుత్రభిః తే పితౄణామౌ హతాః వయో యథావనం చ అపగతం అత్మా - దేహో జరయాగ్రస్తః తథాఽపి పరేషాంశ త్రూణాం గేహ ముపాసనే జీవనార్థమితి శేషః

౨౨. జీవితాశాం త్యాజయితుం విస్మయనూన ఆహ “అహోమహీయసీ” తి అహోజన్తోః జీవి తాశా మహీయసీ- బలవతీ యయాజీవితాశాయా భవాన్ భీమేనా ఆహర్జితం- పరిభూయదత్తం పిండం రబలం ఆదత్తే - గృహ్సంక్తితి యావత్, గృహపాలః-శ్వాతిద్యత్.

౨౩. పిండస్య భౌమాఽవపర్జితస్య భ్యాసనాయ భీమాదీనాం శత్రుత్వం భ్యాపయం స్తదవపర్జిత పిండేనప్రాణ- ధారణ మత్యస్తం నిహీనమిత్యాహ అగ్నిరితి యేషామిత్యస్య అగ్నాన్యదిభిః ప్రత్యేకమన్వయః యేషామగ్ని ర్విస్మష్టః లాఙ్ఘ్యపేష్యితీశేషః యేషాం గరో- విషం దత్తం యేషాంచ దారాః- ద్రౌపది దూషితాః- కద గ్రహణ వస్త్రావహరణాదిభి ర్దూషితాః యేషాంచ ధనం క్షేత్రం రాజ్యం చాఽవహృతం సర్వం త్వయేతిబోధ్యం త్వత్పుత్రైరితి కర్తృవదంబోధ్యమ్. తద్దత్తైరిత్యుక్తమ్. అసుభిః ప్రాణైః కియత్- న కించిత్ నిహీనమిదం జీవితమిత్యర్థః.

౨౪. కిం, విధేయం ప్రారబ్ధమనుభావ్య మేవేత్యత్ర జీవితాశాం త్యాజయితుమేవ విశిషన్నాహ తస్యేతి తస్య-తద్దత్తాఽసోః కృపణస్య జీవిత మిచ్చోరపి-అనిశ్చతః దేహత్యాగ మనిచ్చతోఽపితవ దేహశ్చి శేషః. జీర్ణే వాససీ ఇవ జరయా పరైతి అపగమివ్యత్యేవ.

గత స్వార్థ మిదం దేహం విరక్తో ముక్త బంధనః ।
 అవిజ్ఞాత గతి ర్జహ్యత్ స వై ఛీర ఉదాహృతః ॥ ౨౫
 య స్వకా త్వరతో వేహ జాత నిర్వేద ఆత్మవాన్ ।
 హృది కృత్వా హరింగేహత్, ప్రవ్రజే త్స నరోత్తమః । ౨౬
 ఆధో దీచీం దిశం యాతు నైవైరజ్ఞాతగతి ర్భవాన్ ।
 ఇతోఽర్వా క్రూయశః కాలః పుంసాం గుణ వికర్షణః ॥ ౨౭
 ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞా చక్షు ర్సేధితో హ్యజమీధః ।
 చిత్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రధిమ్నా నిశ్చక్రామ బ్రాతృ సందర్శితా ధ్వా ॥ ౨౮
 పతిం ప్రయాంతం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుగతా చ సాధ్వీ ।
 హిమాలయం న్యస్తదక్ష ప్రహర్షం మనస్వినా మివ సత్సంప్రహరః ॥ ౨౯

౨౫. తస్మింజ్ఞాతి నన్ని ధౌతైశ పరైత్విర్యత్రాహ గతేతి గతః- స్వార్థః- స్వాపేక్షిత పురుషార్థోయస్మాత్ తమిమం దేహం యోజహ్యత్- అ్యజేత్ కథం భూతః పరత్తః- దేహేదిమ రాగ రహితః ముక్తాని- బంధనాని- సంస్కృతి బంధాఽఽధాయకాని యేన అవిజ్ఞాతా- జ్ఞాతిబిరజ్ఞాతా గతిః- దేహ త్యాగ- లోకాంతర ప్రాప్తి ప్రకార రూపాయస్య - స ఏవధీరః- యోగీ- ఉదాహృతః

౨౬. క్షిప్యకాత్-స్వస్మాత్ పరతః - అన్యస్మాత్ అన్యోపదేశాద్వా ఇహ జాతో - నిర్వేదః- వైరాగ్యం యస్యసః యః పుమాన్ ఆత్మవాన్-జితేంద్రియః హరి-అశ్రితానాం సంస్కృతి బంధహరం భగవంతం హృది కృత్వా- నిధాయ ధ్యానేన సన్నిధాప్య గేహత్ ప్రవ్రజేత్- నిర్గచ్ఛేత్ స ఏవ నరేషామత్తమః త్వమే వం కుర్వీతి భావః.

౨౭ తదేవాహ అధేతి అతః స్వైర్జ్ఞాతిభిః అజ్ఞాతా గతి ర్యస్య స భవాన్ ఉదీచీం - దిశం యాతు. తత్రపేతుమాహ ఇతోఽర్వాన్ ఇతోనంతరం కాలః ప్రాయశః పుంసాం గుణాన్- ఆత్మగుణాన్- అక్రోధాధీన్ వికర్షణి అపనుదతీతి తథాభూతః “నన్యాదిత్యావల్లభః యద్వా ఇతోఽనంతర కాలః అర్వాక్- అధరః నికృష్టః కలికాల ఇతియావత్ అర్వాక్త్వమేవాహ. గుణవికర్షణ ఇతి గాణవికర్షణః- ఉక్తోఽర్థః.

౨౮. ఏవమిత్థం అనుజేన - విదురేణ బోధితః అజమీధః అజమీధపంశజః. ఏతచ్ఛనవమే స్ఫుటం ప్రజ్ఞైవ చతుర్యస్య అన్తఃకరి భావః యద్వా అన్తఃకేఽపి ప్రజ్ఞయా- చక్షుస్థానీయయా సర్వం సాక్షాత్కర్యాణః రాజా- ధృతరాష్ట్రః బ్రాత్రా- విదురేణ సద్భృతః అధ్వా- గన్తవ్య దేశాధ్వా యస్య-సః అనేన విదురో- దితేనైవ సహ నిరగాదితి సూచ్యతే ద్రధిమ్నః నితరాం దృఢాన్- దృఢమూలాన్ స్వేషు- దేహ- తదనుబన్ధ్యాదిమ స్నేహో అనురాగా స్తపవ పాశాః పాశవద్భస్మన పేతుత్వాత్ తాన్- చిత్వా నిశ్చక్రామ గృహేదితిశేషః.

అజాత శత్రుః కృతమైత్రో హతాఽగ్నిః, విప్రా న్నత్వా తిలగోభూమి రుక్తైః ।

గృహం ప్రవిష్టో గురు వన్దనాయ, న చావశ్య త్పితరౌ సౌబలీంచ ॥ ౩౦

తత్ర సంజయ మాసీనం పప్రచ్ఛో ద్విగ్న మనసః ॥ ౩౧

గావల్గణే క్వ న స్తాతో, వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః ।

అమ్బ వా హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గత స్సుహృత్ ॥ ౩౨

అపి మయ్య కృత ప్రజ్ఞేహత బన్ధు న్నభార్యయా ।

ఆశంసమాన శృమలం గజ్గాయాం దుఃఖితోఽపతత్ ॥ ౩౩

పితర్యుపరతే పాణ్డౌ నర్వా న్న స్సుహృద శ్శిశూన్ ।

అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతా వితః ॥ ౩౪

౨౯ పతిమితి సుబలగ్న- పుత్రీ గాన్ధారీ సృష్టిః - సృష్టిః గడ్డో - భూమిద్రోహోయైనేపాం సర్వభూత సుహృదాం యోగినాం స్రవద్ధం - హర్షకం హిమాలయం- ప్రతియాంతం గచ్ఛంతం పతి మను జగామ యుక్తం చైవ సృజిప్రాప్యేణ తం విశిష్ట పతివ్రతా సాధ్విచేత మనన్వీరామివేతి స ధృవ రాష్ట్రో నిర్గమ ఇత్యధ్యాహారః స నిర్గమ మసస్విసాం - విపేనాం సంప్రహార ఇవసన్ అనస్థితః మసస్విసా ముద్బోధక ఇవ అవర్తతేనర్మః

౩౦ తతోఽజాతశత్రుః హతాః- అగ్నియః ఆహవ-నీయాదయః యేనతిథా భూతః అనేన రాత్రావేవ ధృతరాష్ట్రో నిరగాదితి సూచితమ్ తిలాదిభిస్సగృత్య విప్రాన్ సత్వా పిత్రోః కృహం మైత్రం యేన సః అతిపవ గురోవః గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రయోః వన్దనాయ సయోః గృహం ప్రవిష్టః పితరౌ- సౌబ లీంచ గాన్ధారీంచ నాఽగశ్యత్- నదదగ్ధ పితరావితి ద్వివచనేన విదురో వివక్షితః సౌబల్యాః పృథగుపా దానాత్.

౩౧. పితస్తత్ర ధృతరాష్ట్రగృహే ష్వాసీనం- ఉపవిష్టం సంజయ మజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ. కథం భూతః? ఉద్విగ్నం- భీతం మానసం యస్య- తథాభూతః.

౩౨ ప్రశ్నమేవాహ - గావల్గణ ఇత్యాదిభిత్రిభిః॥ హేగావల్గణే - సంజయ నోఽస్మాకం తాతః- పితా నేత్రయోః- నేత్రాభ్యాం హీనో- రహితః వృద్ధశ్చ క్వగతః హతాః- పుత్రాః యస్యాస్సా అపవ ఆర్తా- దుఃఖతా అమ్బ- గాన్ధారీత క్వగతా తథా పితృవ్యః- పితృప్రాతా సుహృచ్చ, విదురః క్వగతః.

౩౩. అపీశ్వపి శబ్ద స్సంభావనాతోర్థతకః ప్రశ్నద్యోతకోవా హతాః- మయా హతాః బన్ధుః పుత్రాః యస్యః అతిపవ దుఃఖతో - భార్యయాసహ అకృతప్రజ్ఞే- వివేకహీనే మయి శమలం - దోషం అప రాధమితి యావత్ ఆశం సమానః చింతయన్ గజ్గాయా మవతత్- పతితవాన్ స్వాత్- పతితవాన్ కిమితి వాఽర్థః.

సూత ఉవాచ-

కృపయాన్నేహ వైక్లభ్యాత్ సూతో విరహకర్పితః ।

ఆత్మేశ్వర మచక్షణోన ప్రత్యాహం లిపిపీడితః ॥ ౩౫

విమృశ్యా శ్రూణి పాణిభ్యాం విష్టభ్యా త్మాన మాత్మనా ।

అజాత శత్రుం ప్రత్యూచే ప్రభోః పాదా వనుస్మరన్ ॥ ౩౬

సంజయ ఉవాచ-

నాహం వేద వ్యవసితం, పిత్రో ర్యః కులనన్దన ।

గాన్ధార్యాచ మహాబాహో ముషితో లస్మి మహాత్మభిః ౩౭

అథా జగమ భగవాన్నారద, స్సహ తుమ్భురుః ।

ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యా హ, సాలసుజో లభ్యర్చయన్మృనిమ్ ॥ ౩౮

యుధిష్ఠిర ఉవాచ-

నా లహం వేద గతిం పిత్రో ర్భగవన్ క్వ గతా వితః ।

అమ్భా వా హతపుత్రాలైర్తా క్వ గతా సా తపస్విని ॥ ౩౯

౩౫. వాక్సల్య యుక్తత్వాత్ సాలపరాధేవ్యపి దోషమనవేత్య అవకాశమపి ఉపకారత్వేన చిన్తయన్ పృచ్ఛతి పితరీతి పితరి - పాణ్డో ఉపరతే మృతేనతి సర్వాన్నోలసాన్ సుహృదః పుత్రాన్ ఛశూన్ వ్యసనతః- ఆచన్ద్యః యావరక్షతాం-తాపితృవ్యో పితృశ్రావణం ధృతరాష్ట్ర విదుర ఇతః క్వగతౌ ఛత్రిన్యాయేన విధురాభిప్రాయాద్వా వ్యసనతోలరక్షతా మిత్తుక్తమ్.

౩౬. ఏవముక్తసూత స్సంజయః ఆస్మానః స్వస్య ఈశ్వరం ప్రభుం ధృతరాష్ట్రం అచక్షాణః- అవస్యన్ అతపవ అతీవ పీడితో- దుఃఖితః తద్విరహేణ కర్పితః తదాదేవ కృశీభూతస్సన్ కృపయాన్నేహా కృత- వైక్లభ్యాత్ అథార్వాణ్యచ్చ తావన్న ప్రత్యాహ ప్రత్యుత్తరం వక్తుం న ప్రబభూవేత్యర్థః

౩౭. తతశ్చనైః పాణిభ్యామ శ్రూణివిమృశ్య - ఆత్మనా- వివేకాత్మికయాధియా ఆత్మానం నజ్జల్ప వికల్పాత్పకం మనో విష్టభ్య-ప్రతిబధ్య ఛిరీకృత్య - ప్రభోర్ధృతరాష్ట్రస్య పాదావనుస్మరన్ అజాత శత్రుం ప్రత్యూచే.

౩౮. ఉక్తిమేవాహ నాహమితి హే కురునన్దన వః యుష్మాకం పిత్రోః విదుర ధృత రాష్ట్రీయోః గాన్ధార్యాశ్చ వ్యవసితం- నిశ్చితం నాహం వేద్మి. హే మహాబాహో త్వమివాహమపి మహాత్మభి నైర్ముషితోలస్మి-వశ్చితోలస్మి.

౩౯. అథ తస్మిన్నేవ - సమయే తుమ్భురుణా సహితో భగవాన్నారదః తత్రాజగమ. త మవ లోక్య సానుజో యుధిష్ఠిరః ప్రత్యుత్థాయాభివాద్య అభ్యర్చయన్నేవాహ.

దిప్త్యా నో భగవాన్ స్తప్తః, మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే ।

కర్ణధార ఇవా లపారే, భగవాన్ సారదర్శనః ॥

౪౦

ఇత్థం పృష్ట స్స దేవర్షిః, ధర్మపుత్రేణ భార్గవ ।

తమా బభాషే భగవాన్ నారదో మునిసత్తమః ॥

౪౧

మా కఞ్చన శుచో రాజన్, యదీశ్వర వశం జగత్ ।

లోకా స్సపాలా యస్యేమే, వహన్తి బలి మీశితుః ॥

౪౨

(స సంయుక్తి భూతాని స ఏవ వియుక్తి చ)

యథా గావో నసి ప్రోతాః, తన్త్ర్యాం బద్ధాశ్చ దామభిః ।

వాక్తన్త్ర్యాం నామభి ర్బద్ధా వహన్తి బలి మీశితుః ॥

౪౩

౩౯ ఉక్తి మేవాహ నాహం వేదేతిద్యాభ్యామ్ పేభగవన్ పిత్రోర్గతిం నాహంవేద- అహం న జానే తావిహః కర్ణగతో తథా హతపుత్రా ఆర్తాచ తపస్విని- పతివ్రతాచ అమ్బా కర్ణగతా

౪౦. దిప్తేత్యానన్దద్యోతక మవ్యయమ్ చాదే-రాకృతి గణత్యాత్ నిపాతసంజ్ఞాయాం“స్వరాది నిపాత మవ్యయ” మితి అవ్యయ సంజ్ఞా. వ్యసనార్ణవే పిత్రువిశ్లేషజ దుఃఖార్ణవేమగ్నానా మస్మాకం కర్ణ రిషష్ఠీనోఽస్మాభిర్భగవాన్ త్వం దిప్త్యా-దృష్టః త్వదర్శనేన వ్యసన మవగత మేవ. అనన్దశ్చ భవిష్యతీతి భావః కథం దృష్టః? అపారే-దుష్పూరితరే సముద్రే తత్తారయితా కర్ణధారఇవ నావికఇవ అపస్త్యం పిత్రోర్గతిం బ్రూహి. నవేద్మితి మాంవోచః ఇత్యభి - ప్రాయేణతం విశినష్టి. పారదర్శనః - సర్వస్యాఽవ్యవధి దర్శనః. సర్వజ్ఞ ఇతి యావత్.

౪౧. పేభార్గవ- ఇత్థం ధర్మపుత్రేణ- యుధిష్ఠిరేణ పృష్టః సర్వజ్ఞో భగవాన్ మునిశ్రేష్ఠో నారదస్తమా బభాషే

౪౨. భాషణమేవాహ మాకం చనేతి వింశత్యా యత్పృష్టం పిత్రోర్గతిం బ్రూహిత్సమితి తస్మోత్తరం వివక్షుస్తావత్ తత్తజ్జీవ కర్మానుగుణ సుఖ దుఃఖాది ఫలప్రదాన ప్రవృత్తే శ్వరాయత్తత్వా త్కృతస్సస్య జగతిః తదన్తర్గత స్త్వం కర్మాయత్తదేహ తదనుబద్ధాది సంశ్లేష విశ్లేష-నిమిత్తం శోకం మా కుర్వతి వైరాగ్యోత్పాదనాయాహ చతుర్భిః పేరాజన్ కంచన దేహం తదను బద్ధినంవా కంచదపి మా శుచః శోకం మాంకాక్షీః శుతః! యద్యస్మాదిదం జగత్ ఈశ్వరవశం కర్మాఽనుగుణ - ఫలప్రదాన ప్రవృత్తేశ్వరాయత్తం తన్నియామ్య మిత్యర్థః. కోఽసావీశ్వర ఇత్యత్రాహ సపాలాః ఇన్ద్రాదిలోకపాలై స్సహితాః లోకాః విరిజ్చి ప్రభృత్య కింపున పర్యన్తాః ఇమేజనాః యస్యేశితుః బలిం పూజాం వహన్తి కింకరా భవన్తీత్యర్థః

౪౩. బలివహనమేవ సదృష్టాంతం ఉపపాదయతి యథేతి తన్త్రీతి రశ్మినా మహతీరజ్జుః తద్బద్ధాః తుద్రరజ్జుః ఉపదామాని యద్వా తన్త్రీనామ నాసారజ్జుః తత్సంబద్ధా అకర్ణణ పాశా దామాని యథాగావః.

యథా క్రిడో పస్కరాణాం సంయోగ విగమా విహ ।

ఇచ్చయా క్రిడితు స్వాంతాం, తత్రైవే శేషయా నృణాం ॥ ౪౪

యన్మన్యనే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా నచోభయం ।

సర్వదా హి నశోఽన్యో స్తే, స్నేహో దన్యత్ర మోహజాత్ ॥ ౪౫

తస్మా జ్ఞహ్యస్య వైక్లవ్యం, అజ్ఞాన కృత మాత్మనః ।

కథం త్వనాథాః కృపణా జీవేరన్త్రత మాంవిహ ॥ ౪౬

కాల కర్మ గుణా ధీనో, దేహో ఽయం పాశ్చ భౌతికః ।

కథ మన్యాంస్తు గోపాయేత్, సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్ ॥ ౪౭

చతుష్పాదః ససి రస్థీః, కృతాయాం నాసికాయాం ప్రోతాః సంయుక్తజ్జవ స్సన్తః తస్మాముపదామఖి
ర్భద్రాః ద్విపదే కిం కుర్వన్తి తథావాక్తస్త్వాం వేదాఖ్య తస్త్వాం నామఖిః-వర్ణాశ్రమ విశేషాన్వయాత్మక
నామఖిః ఉపదామస్తాసీయైః బద్ధాస్సపాలాః లోకాః శశితురీశస్య బలిం వహన్తి.

౪౪. కిందేహ తదనుబద్ధాదీన్ నిత్యాన్ మత్వాశోచసి కింవా అనిత్యాన్ అధవో భయథా ।
తథాఽపి సత్ర శోక విషయా ఇతివక్తుం తావత్ దేహాదిశ్లేష విశ్లేషా క్రిడార్థం జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యై
శ్వరస్య ఇచ్చయా తత్తత్కర్మాను గుణ్యేన సమ్మద్యేతే ఇతి సదృష్టాన్తమాహ యథేతి యథా ఇహలోకే
కన్యచిత్ క్రిడితుః పుంసః ఇచ్చయా క్రిడోపస్కరాణాం- క్రిడాసాధనానాం సంయోగ వియోగా వన్యథా
చ భవశః యథాక్రిడోపస్కరాః క్రిడితురిచ్చయా కదాచిన్సిన్లిష్య పునః రదిచ్చయైవ విశ్లిష్టాశ్చభవన్తి తథా
ఈశ్వరేచ్ఛయా నృణామపి సంయోగ వియోగోస్యాతామ్.

౪౫. ఉక్తం శిరస్త్రియం అనువాచ పూర్వకం ప్రతిఃపతి యదితి యదిలోకం ధ్రువం - స్థిరం
మన్యనే యద్వా అధ్రువం అథవోభయం తత్రతావత్ తృతీయ కల్పః అసంభవాదేవ నిరస్త ఇన్యఖిప్రాయే
తాహ నచోభయమితి నహిద్వాస్థిరకం వస్తుదృష్టం శ్రుతం చేత్యర్థః । పరస్పర విరుద్ధయోః ధ్రువత్వాఽ
ధ్రువత్వయోః ఏకత్ర సమావేశోఽసమ్భవ నిరస్త ఇతి భావః తదభ్యుపగమ్యాఽపి తేన సహ ఇతరచ్ఛిరో
ద్వయం ప్రతిఃపతి సర్వథాహీతి ధ్రువత్వేఽధ్రువత్వే చ ఉభయ విధత్వేచ తేదేహాదయః తత్త్వమేవేతి
నశోఽన్యః తత్త్వాదేవ నశోఽన్యః సహివస్తుతో యావదాత్మ భావీధర్మః కేనాఽవ్యవసేతుం శక్యఇతి భావః
ఏవంసతి తచ్చోకపాతుః కేవల దేహాత్మ భ్రమమూలకో దేహాదివ్యను రాగఏవ ఇత్యఖిప్రాయేణ “స్నేహాదన్య
త్రదేహ జాదితి” దేహజాద్దేహత్వ - భ్రమజాత్ స్నేహాదన్యత్ర అన్యస్థిన్ శోకపాతుత్వం నాస్తితిశేషః.

౪౬. తస్మాదగ్గ పారాజన్ అజ్ఞానకృతం - దేహాత్మ - భ్రమకృతం ఆత్మనః - స్వస్య మనసోవా
వైక్లవ్యం - దైన్యం జహి - అపనయ తదఖిప్రేతం ప్రశ్నాన్తరం సర్వజ్ఞత్వాత్ స్వయమేవ అవిమృత్య
ప్రతిపత్తి కథమితి సార్థద్వయేన తత్ర కథమిత్యర్థేన ప్రశ్నాఽఽవిమృతః తతస్లోకద్వయేన తస్య ప్రతి
వచన మితి వివేకః మాంవిహ అనాథాః రక్షితృహీనాః అతి ఏవదీనాస్తే కథం జీవేరన్. ఇతి శబ్దోఽత్ర
అధ్యాహృతవ్యః కథం జీవేరన్మితి పృచ్ఛ సిచేదిత్యర్థః.

అహస్తాని సహస్తానాం, అపదాని చచుష్పదామ్ ।

ఫల్గాని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్ ॥

౪౮

తదిదం భగవా ద్రాజన్, ఏక ఆత్మా౭౭త్మనాం స్వదృక్ ।

అన్తరో౭నన్తరో భాతి, పశ్య తం మాయయో రుధా ॥

౪౯

సో౭య మద్య మహరాజ, భగవాన్ముత భావనః ।

కాలరూపో౭వత్తిరో ౭స్యాం, అభావాయ సురద్విషామ్ ।

౫౦

౪౭ తావత్తత్తుల్య యోగక్షేమే స్వస్మిన్ తద్రథ కత్వా౭భిమానం త్యజే నృభిప్రాప్యేణాహ తాలేతి కర్మ - అచ్యుప్తం గుణాస్సత్వాదయః పృథివాద్వి - పశ్చిభూతారబ్ధో౭యం దేహః కాలాచ్యుధీనః అయమిత్యనేన త్వద్దేహోపేష్వం విధ ఏవతి సూచితమ్ స్వయమేవం విధ దేహః కథమన్య్యా న్గోపాయేత్ - రక్షేత్ సరతే దేవేత్యర్థః యథా స్వయం స్ఫుగ్రస్తః అన్యాన్ తద్గ్రస్తాన్ నగోపాయతి తద్యత్.

౪౮. అస్త్యేవ మధా౭పి జీవికావతి గృహేస్థితానా మస్మాకం జీవనం సుశకం కథమితో గతా నాం తేషాం జీవనస్యాత్ ఇత్యత ఆహ అహస్తానీతి అహస్తాని భూతాని సహస్తానాం తేషాం జీవనం. యథా లాభం - యథా యోగ్యం ఓషధి ఫల మూల - పశుమృగాదీని జీవన మిత్యర్థః. తథాహస్త రహితానామపి చతుష్పదాం అపదాని - అవిద్యమాన పాదాని భూతాని జీవనం తత్రా౭పి - అపదేష్వపి మహతాం - అజ- గరాదీనాం భూతానాం ఫల్గానిక్షుద్రాణి - భూతాని జీవనం కింబహునా జీవస్య - సజీవస్య భూతస్య జీవ ఏవ జీవనం. జీవన శబ్దో భక్ష్యవరః.

౪౯. సర్వత్ర వనే గృహేవా భగవానేవ రక్షితేత్యభి - ప్రాయేణ తదుపయుక్తతయా భగవత సానిర్యాత్మ్యం కృతస్మి జగత్స్తదాత్మ కతయా తదన న్యత్యం చాహ తదిదమితి హేరాజన్ తదిశ్వర వశత్వేనోక్తం ఇదం పరిదృశ్యమానం చిద చిదాత్మకం జగత్ భగవాన్ ఏక ఏవ మృదయంఘట ఇతివత్ - స్వరూపా౭భేదశక్త్యాం వారయితుం విశిష్టః । ఆత్మనాం దేవమనుష్యాది దేహభృతాం జీవానాం ఆత్మా - అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసన ధారకత్వాభ్యాం అవస్థితః ఆత్మ శబ్దస్యై తదేవహి ప్రవృత్తి నిమిత్తం. యదస్త ప్రవిశ్య ప్రశాసన ధారకత్వాభ్యా మవస్థానం అనేన శరీరాత్మ భావని బన్ధనం జగద్రూపాణో రనన్యత్వం ఇత్యుక్తం భవతి. శరీరాత్మ భావని బన్ధనశ్చ అనన్యత్వ - వ్యవదేశో దృష్టచరః ఆత్మాదేవో జాతః మనుష్యో జాత ఇతి వ్యాప్యవస్తుగత దోష సంస్పర్శ శక్త్యాం నిరాకుర్వన్ విశిష్ట స్వదృక్ - ఆత్మనామాత్మతయా అవస్థితో౭పి స్వాత్మయా ధాత్వదర్శి అతోనా౭స్య దోషసంస్పర్శ ఇతి భావః. తథాచశ్రూయతే “అన శ్చిన్నస్యో అభిచాకళితి” ఇతి నకేవల మన్తరాత్మైవ అపితు అన్తరో౭వ్యనన్తరోభాతి బహిశ్చభాతి సన్యే కస్య కథం దేవ మనుష్యాది రూపేణ బహుధా౭వస్థాన మిత్యత్రాహ వశ్యతం మాయయోరుధా ఇతి మాయయా - దేవ మనుష్యాది రూపేణ పరిణతయా శరీర భూతయా జీవసంస్పృష్టయా ప్రకృత్యా తం భగవన్తం ఉరుధా - బహుధావశ్య చిద చిదాత్మక దేవాది శరీర భేదేన ఏక ఏవా౭వస్థిత ఇతి విజానీ హిత్యర్థః.

నిష్ఠాదితం దేవకృత్య మవశేషం ప్రతీక్షతే ।

తావద్యాయ మవేక్షద్వం, భవే ద్యావ దిహే శ్వరః ॥

౫౧

ధృతరాష్ట్ర స్సహ బ్రాత్రా గాన్ధార్యా చ స్వ భార్యయా ।

దక్షిణేన హిమవత ఋషీణా మాశ్రమం గతః ॥

౫౨

స్రోతోభి స్సప్తభి ర్వావై, స్వర్ధనీ సప్తథా వ్యథాత్ ।

సప్తానాం ప్రీతయే నామ్నా, సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే ॥

౫౩

స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్, హుత్వా చాగ్ని న్యథా విధి ।

అబ్ధక్ష ఉపశాన్తాత్మా, స ఆస్తే విగతేషణః ॥

౫౪

౫౦ “కేశలం చ్యవీశ” స్సాస్విధమేష వినిర్గతాః అపితు యుష్మాభిః ఏవమేవ నిర్గస్తవ్యమితి భవతాం ప్రవచ్యనార్థమపి ఇన్ద్రభిప్రాయేణాహ సోఽయమితి ద్వాభ్యామ్ హేమహారాణః - నిఖిల జడతస్త రాత్మా వశీకృత లోకప్రయః కాల శరీరకోఽయం భగవాన్ శ్రీకృష్ణః భూతాని స్వాక్షాఽనువర్తీని భావయతి అభ్యుదయ యుక్తాని కరోతీతి చథా హేతుగర్భమిదం సాధు పరిత్రాతృత్వాదితి భావః సుర ద్విషాం - దుష్కృతాం అభావాయ - నాశాయ కాలరూపో - మృత్యు రూపోఽస్యాం భువ్యవతీర్ణః - కాల రూపత్వేనాఽపతీర్ణః

౫౧ తేనచ దేవకృత్యం - దేవాఽర్ధం కర్తవ్యం కృత్యం - ప్రయోజనం శద్విషత ఉపణరూపం నిష్పాదితమ్ అధునాప్వయం భగవాన్ అవశేషం - కర్తవ్య ప్రయోజనాఽవశేషం స్వికుల వినాశాత్మ కమితి గూఢాఽభి న్ధిః ప్రతీక్షతే అతోయావ దిహ భూమా భగవానీశ్వరః కృష్ణః భవేద్వర్తేత తావదేవ యూయమప్య వేక్షద్వం తథాపితృవన్నిర్గచ్ఛతేతి భావః

౫౨ బ్రూహిత్యమితి ప్రకృత ప్రశ్నస్యోత్తర మాహ “ధృతరాష్ట్ర” ఇతి ద్వాభ్యామ్. స్వ భార్యయా - గాన్ధార్యా బ్రాత్రా విదురేణచ సహ ధృతరాష్ట్రో హిమవతో దక్షిణేన ఋషీణామాశ్రమంగ తః హిమవతో దక్షిణ పార్శ్వాలన న్దరవర్తిన మాశ్రమంగత ఇన్ద్రర్థః “ఏనబన్ధుత్వరన్యామదూరే వశ్చిన్యా” ఇత్య ఎధ్యవధి మతోస్సామీప్యే ఏనప్రవృత్తయే పుత్రపన్నమిదం దక్షిణే నేతృవ్యయమ్

౫౩. కోఽసావాశ్రమ ఇన్ద్రత్రాహ స్రోతోభిరితి యం సప్తస్రోత ఇతి ప్రచక్షతే సమాశ్రమం గత ఇన్ద్రస్వయః తత్ర తన్నామ్నః ప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ యావై ప్రసిద్ధా స్వర్ధనీ - స్వర్ధనదీ గంగా సప్తానాం ఋషీణాం ప్రీతయే యతః సప్తభిః - స్రోతోభిః ప్రవాహైః నానా బహుధా తదేవాహ సప్తథావ్యథాత్ - సువిభక్తా బభూవ అతస్తం దేశం సస్త్రస్రోత ఇత్యా చక్షతే యమేవ మాచక్షతే తంగత ఇన్ద్రర్థః

౫౪. తత్ర కీం కరిష్యతి కిథం వావర్తిష్యత ఇన్ద్రత్రాహ స్నాత్వేలి తత్ర అనుసవనం - త్రిసంధ్యం స్నాత్వా అగ్నిన్ యథావిధి - హుత్వాచ అబ్ధక్షః అపి ఏవ శతయన్ ఉపశాన్తః కామాద్య

జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతః ష డిన్ద్రియః ।

హరి భావనయా ధ్వస్త రజ సృత్వ తయో మలః ॥

౫౫

విజ్ఞానా త్మని సంయోజ్య తేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్ ।

బ్రహ్మణ్యా త్మాన మాధారే, ఘటామ్బర మివా మ్బరే ॥

౫౬

ధ్వస్త మాయా గుణోదర్శో, నిరుద్ధ కరుణాశయః ।

నివర్తితా లఖిలా హరి, ఆస్తే స్థాణు రివా ధునా ॥

౫౭

కలుషితః ఆత్మా - మనోయన్త్ర నిగతా కులః శాః దారేనశా - ధనేనశా - పుత్రేషశాః యన్త్ర సధాభూషః
ఆస్తే - ఆసిష్టతే

౫౫ నిగతాశాః - చిరమాసీనోఽపి క్షమ రహిత ఇత్యర్థః జితాః-శ్వాసాః ప్రాణాది
వాయవః యేన ప్రత్యాహృతాని - శబ్దాది విషయేభ్యో నియమితాని షడిన్ద్రియాని యేన హరి భావనయా
భగవద్రూప ద్రువామస్మృత్యాధ్వస్తాని నిరస్తాని రజ ఆది గుణవ్రయ కార్యాణి ముక్తి ప్రతిబంధకాని
పుణ్యాదుపుణ్యాది రూపాణి మలాని యన్త్ర సధా భూషః

౫౬ విజ్ఞానాత్మని - విజ్ఞాన స్వరూపే తేత్రజ్ఞే - ప్రత్యగత్మని సంయోజ్య పూర్వప్రస్తుతా
సిన్ద్రియాణీత్యర్థాత్పిదం ఇంద్రియాణి సంయోజ్య ఇన్ద్రియైరనాకృష్ట చిత్త ఇత్యర్థః తమాత్మానం తేత్రజ్ఞం
ఆధారే - ధారకే బ్రహ్మణో విలాప్య విలీనం కృత్వా ఉపాధి విధూననేన బ్రహ్మసమానాలకారశయా
అనుబంధాయేతి యావత్ తత్ర చృష్టాస్తమాహ ఘటామ్బర మివామ్బరే ఇతి మహాకాశే ఘటాకాశమివ
బ్రహ్మణో విజ్ఞానం ప్రవిలాప్య స్థాణురివాస్తే ఇత్యుత్తరేణాన్వయః అమ్బర దృష్టానేన జీవ బ్రహ్మణోః
స్వరూపైకత్వం అనుబంధాయేతి సక్రమిపవ్యమ్ ఘటాద్యుపాధ్యవగమేన ఘటాకాశస్య మహాకాశ సంక్లేషేఽపి
స్వరూప భేదసద్భావాత్ పక్షిపకణ స్థూరణాత్ ఆకాశేపి అంశ భేదస్య వేదాన్తిభి రవశ్యాన్తర్జీకార్యత్వాత్
యదా ఆకాశే అంశభేదో నాభివగమేన తదా చృష్టస్యాన్తర్జీకార్యత్వం ఘటాద్యుపాధ్యవగమేన ప్రసక్తః
సచేష్టా పక్షిః ఘటాకాశ మహాకాశయోః వ్యాప్య - వ్యాపకభావ వైపరీత్యాపాతాత్ కారైన్నిర్మల ఆకా
శస్య ఘటోపహింశేష్టహి తర్పరిచ్చిన్నాకాశస్య వ్యాప్యత్వం సుప్రప్తం అతస్సంక్లేప దశాయామపి ఘటాకాశ
మహాకాశయోః ప్రదేశ భేదోఽస్త్యేవ ఉపాధ్యవగమేన సమానాకారత్వ మాత్రాన్తర్జీకార్యత్వం ఏవామయం
దృష్టాన్త ఇత్యవగమేన

౫౭ ధ్వస్తః - మాయాగుణానాం రజ ఆదీనాం ఉదర్శో రాగద్వేషాది కార్యద్వారా ఉత్త
రోదయోయన్త్ర నిరుద్ధాని కులః శాః ఇన్ద్రియాణి ఆశయోవాసనా అన్తఃకరణం వాయేన నివర్తితాః
అఖిలాః సర్వే ఆహారాః - అబ్బుతణావయోఽపి యేనతథా భూషః స్థాణురివామలలోనిశ్చలః ఆస్తే -
ఆసిష్టతే “ప్రత్యాహృతః షడిన్ద్రియ” ఇత్యనేన - ఇన్ద్రియాణాం విషయేభః అర్హణమాత్రముక్తమ్.
“నిరుద్ధకరణాయ” ఇత్యనేనతు పునర్విషయేషు ప్రప్రక్షిప్తబింబ ఉక్తః అతోన పౌనరుక్త్యం తథా
“ధ్వస్తరజస్తమోమలః ఇత్యనేన పుణ్య పాపాద్య భావ ఉక్తః “ధ్వస్తమాయా గుణోదర్శో” ఇత్యనేన
పుణ్యాదుపుణ్యమూలక రాగ ద్వేషాద్య భావ ఉక్తః తథాతావ దబ్బుతణః-తతోనివర్తితాదుఖలామలరశి.

తస్యా ఽస్తరాయో మైవా భూ, స్పన్ద్యస్తా భిల కర్మణః । ౫౮

స వా అద్యతనా ద్రాజన్, పరితః పఞ్చమే ఽహని ।

కశేబరం హాస్యతి వై, తచ్చ భస్మీ భవిష్యతి ॥ ౫౯

దహ్యమానే ఽగ్నిభి ర్దేహే, పత్యుః ఽత్ని సహో టజే ।

బహి స్థితా పతిం సాధ్వీ, తమగ్ని మనువేక్ష్యతి ॥ ౬౦

విదురస్తు తదాశ్చర్యం, నిశామ్య కురునందన ।

హర్ష శోకయుత స్తస్మాత్, గన్తా తీర్థ నిషేవకః ॥ ౬౧

ఇత్యుక్త్వా ఽథాఽఽరుహత్ స్వర్గం, నారద స్సహ తుమ్బురుః ।

యుధిష్ఠిరో వచ స్తస్యః హృది కృత్వా ఽజహచ్చుచః ॥ ౬౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే - హస్తినాపురే విదురాగమనం
ధృతరాష్ట్ర ప్రయాణంచేతి, త్రయోదశోఽధ్యాయః

౫౮, ౫౯. ౬౪౦ చిత్రమానయిష్యా మితి యుధిష్ఠిరాఽభి ప్రాయమాలక్ష్యాహ తస్మైతి సన్యస్తాని - త్యక్తాని అఖలాని - దేహధారణా వ్యర్థాస్యపి కర్మాణియేనసన్య ధృతరాష్ట్ర స్వాఽస్తరాయో - విఘ్నభూత స్త్యం మాభూః - సభవ. పౌరాజన్ సధృతరాష్ట్రః అవ్యతనాత్ - పరమాన దినాత్ ఆరభ్య పరితః పఞ్చమేఽహని స్వం కశేబరం హాస్యతివై - నూనంత్యక్ష్యతి తచ్చ కశేబరం యోగాగ్నినైవ భస్మీ భవిష్యతి.

౬౦. తతస్సహోటజే - పర్ణశాలాఽహితే భర్తుదేహే అగ్నిభి ర్దహ్యమానే సతి తస్యపత్ని సాధ్వీ పతివ్రతా గాన్ధారి బహిస్థితా తమగ్ని మనువేక్ష్యతి - అను ప్రవేక్ష్యతి.

౬౧. హేకురునందన తత స్తదాశ్చర్యం నిశామ్యబృహస్పా విదురః హర్షశోకాభ్యాం భ్రాతుర్ముక్తి విశ్లేషజాభ్యాం యుక్తః తస్మాద్దేశాత్ తీర్థాని నిషేవకః సేవితుమిచ్ఛన్ గన్తా - గమిష్యతి.

౬౨. ఇతీర్థముక్త్వా సతుమ్బురుః - భగవాన్ నారదః స్వర్గమారుహత్ స్వర్గ ప్రత్యుద్ధృతిం జగమేత్యర్థః యుధిష్ఠిరస్తు తస్య నారదస్య వచః హృదికృత్వా నిధాయ శుచః శోకాన్ అజహత్ - తత్యాజ.

ఇతి శ్రీమద్భాగవత చంద్రివంద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాసహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

అథ చతుర్థశ్లోకధ్యాయః

సూత ఉవాచ-

- సంప్రస్థితే ద్వారకాయాం జిహ్వా, బన్ధు దిదృక్షయా ।
జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్ ॥ ౧
- వ్యతీతాః కతిచిన్మాసాః తదా నాయాత్తతోఽర్జునః ।
దదర్శ ఘోరరూపాణి నిమిత్తాని కురూద్వహాః ॥ ౨
- కాలస్య చ గతిం రౌద్రీం విపరీతర్తు ధర్మణః ।
పాపీయసీం నృణాం వార్తాం క్రోధ లోభాః సన్మతాత్మనామ్ ॥ ౩
- జిహ్వాప్రాయం వ్యవహృతం శాత్యమిశ్రం చ సౌహృదమ్ ।
పితృ మాతృ సుహృద్భ్రాతృ దమ్పతీనాం చ కల్కనమ్ ॥ ౪

వ్యాఖ్యా

౧ సంప్రస్థితే ఇతి బన్ధూనాం-యదూనాం దిదృక్షయా ఉత్తమశ్లోకస్య విచేష్టితం జ్ఞాతుంచ జిహ్వా వర్జనీ ద్వారకాయాం సంప్రస్థితే - ప్రస్తావన పూర్వకం ద్వారకాయాం ప్రవీక్ష్యేతి ద్వారకాయాం బన్ధూనాం దిదృక్షయేతివా అన్వయః.

౨. కతిచి న్మాసా వ్యతీక్రాంతా బభూవుః తథాఽపి తతో - ద్వారకాతోఽర్జునో నాగచ్ఛత్ । తదా కురూద్వహో - యుధిష్ఠిరః ఘోరరూపాణి నిమిత్తాని దుఃఖ నిమిత్తాన్యరిష్టాని దదర్శ

౩ విపరీతా - ఋతూనాం వసంతాదీనాం ధర్మాయస్య తస్యకాలస్య రౌద్రీం - ఘోరాం గతించ ద్వితీయాంతానాం దదర్శేతి పూర్వేణ ద్వివీక్ష్యేత్పుత్రరేణ వాఽన్వయః । క్రోధాదిప్రవణ ఆత్మా - మనో యేషాంతేషాం నృణాం పాపీయసీం వార్తాం - జీవనార్థ ప్రవృత్తిం.

౪ జిహ్వాప్రాయం - కౌటిల్యప్రచురం వ్యవహృతం - వ్యవహారం శాత్యమిశ్రం - మౌఖ్య యుక్తం సౌహృదంచ పితృదీనాం పరస్పరం కల్కనం - రాగాదిదోషంచ.

కన్యా విక్రయికం తాతం సుతం పిత్రో రపోషకమ్ ,
బ్రహ్మణాన్ వేద విముఖాన్ శూద్రాంశ్చబ్రహ్మవాదినః ॥

౫

నిమిత్తా న్యత్యరిష్టాని కాలే త్వనుగతే నృణామ్ ।
లోభా ద్యధర్మ ప్రకృతిం దృష్ట్వోవాచానుజం నృపః ॥

౬

యుధిష్ఠిర ఉవాచ.-

సంప్రేషితో ద్వారకాయాం జిష్ణుర్బంధు దిదృక్షయా ।

జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్ ॥

౭

గతాఃస్సప్తాధునామాసా భీమసేన తవా నుజః ।

నాయాతి కస్యవాహేతోః నాహంవేదేదమజ్ఞానా ॥

౮

అపి దేవర్షిణా దిష్టస్య కాలోఽయముపస్థితః ।

యదాత్మనోఽజ్ఞమాక్రీడం భగవానుత్పి సృక్షతి ॥

౯

యస్మాన్నస్సమ్మదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః ।

ఆనన్ సపత్న విజయో లోకాశ్చ యదనుగ్రహాత్ ॥

౧౦

౫. కన్యాం విక్రీణాతీతి - తథా ఉంతాతం - పితరం పిత్రోః - మాతాపిత్రో రపోషకం సుతంచ పేదేభ్యో విముఖాన్ - బ్రాహ్మణాదీన్ బ్రహ్మవాదినో - వేదపాఠకాన్ - శూద్రాంశ్చ

౬. ఉథాఽత్యరిష్టాని నిమిత్తాని - దుఃఖసూచకాని కాలే త్వనుగతే - నిమిత్తే నిమిత్త భూత విపరీతకాలాఽనుసారమిత్యర్థః. నృణాం లోభాద్య ధర్మ స్వభావాన్ దృష్ట్వా. లోభాదీత్యాదిశబ్దేన క్రోధాదిశ్లోహః. నృపో - యుధిష్ఠిరః అనుజం - భీమం ప్రోవాచ.

౭. తదేవాహ “సంప్రేషిత” ఇతి షోడశభిః ద్వారకాయాం యేబాన్ధవాః తేషాం దిదృక్షయా కృష్ణస్య - విచేష్టితం జ్ఞాతుంచ జిష్ణుః సంప్రేషితః ప్రస్తాపితః.

౮. హేభీమసేన సప్త - మాసాః పృథిక్రాంతాః అధునాఽపి కస్మాద్దేతోః తవాఽనుజోఽర్జునో నాఽఽయాతి ఇదం అనాగమన నిమిత్తం అహం అజ్ఞానా నవేద్మి అజ్ఞానేత్యవ్యయం తత్త్వ శీఘ్రార్థ యోర్వర్తతే.

౯. అవేతి అవిశబ్ద స్సంభావనాద్యోతకః దేవర్షిణా నారదేన ఆదిష్టః సూచితః సకాలోఽధునా ఉపస్థితోఽపి? - ఉపస్థితస్సాన్యత్మి- మిత్యర్థః కోఽసాయస్మిన్నాకాలే భగవాన్ - కృష్ణః అత్యనస్పృహ్యాక్రీడం క్రీడార్థ మగ్నం ఉత్పిష్యతీతి - శబ్దక్రమిచ్ఛతి సకాలః ఆక్రీడం - క్రీడాగ్ధం మనుష్య సంస్థానం అగ్ధం - శుద్ధ సత్యమయం అప్రాకృతం - శరీరం ఉత్పిష్యతీతి భూమే ర్విశ్లేషయితు మిచ్ఛతీత్యర్థః.

పశ్యో త్పాతాన్ సరవ్యాఘ్రు దివ్యాన్ ఖౌమాన్సదైహికాన్ ।

దారుణాన్ శంసతో ఓదూరాత్ భయంనోబుద్ధిమోహనమ్ ॥

౧౧

ఊర్విక్షి బాహవో మహ్యం స్ఫురన్త్యఙ్గ పునః పునః ।

వేపథు శ్చాఽపి హృదయే ఆరాధ్యాప్యన్తి విప్రియమ్ ॥

౧౨

శివై షో ద్యన్త మాదిత్య మభిరౌత్య నలా ననా ।

మా మఙ్గ సారమేయాఽయమభిరోదిత్య భీతవత్ ॥

౧౩

శస్త్రాః కుర్వన్తి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే ।

వాహంశ్చ పురుష వ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ ॥

౧౪

మృత్యుదూతః కపోతోఽయం ఉలూకః కమ్పయన్ మనః ।

ప్రత్యులూకశ్చ కూహ్యన్తైః అనిద్రౌకూన్యమిచ్ఛతః ॥

౧౫

౧౦ భగవన్తంవిశిష్టి యస్మాదితి యస్మాత్ భగవతో పేతోః నోస్మాకం సమ్పదాద యో బభూవుః యస్యచాఽనుగ్రహత్ లోకాః పుణ్యలోకా భవన్యన్తి సభగవాన్ ఉత్తిస్సృజతీ త్యస్వయః సంపదః భోగ్యభోగోప కరణాది సమృద్ధయః సవన్నవిజయః - శత్రువిజయః

౧౧ పేసరవ్యాఘ్రు దివ్యాన్ - దివిభవాన్ భూమా - భవాన్ దేహేచభవాన్ దారుణాన్ - ఘోరాన్ అదూరాత్ సమన్తరమేవ నోఽస్మాకం బుద్ధిం మోహయతీతి తథా భూతం భయం శంసతః - సూచకాన్ ఉత్పాతాన్పశ్య.

౧౨. తావదైహికానుత్పాతాన్ దర్శయతి ఊర్వితి అఙ్గ - పేభీమ మే వాయోర్వాదయః పునః పునఃస్ఫురన్తి చలన్తి హృదయే వేపథుః కమ్పశ్చ భవతి. తాన్యే తాన్యూర్వాది స్ఫురణాని ఆరాత్ - సమన్తర కాలమేవ మహ్యం అప్రియం దాస్యన్తి - మమవిప్రియప్రాప్తి సూచకాని భవన్తీత్యర్థః

౧౩ ఏషా శివా - సృగాల విశేషః అనలవజ్జ్వల దాననం యస్యాస్మా ఆదిత్యమభి - ఆదిత్యాభి ముఖం రౌతి అఙ్గ - పేభీమ అయం సారమేయః - శ్వా మమాభిముఖం - అభీరువత్ అభీతవత్ రోదితి రోదనం కరోతి.

౧౪ శస్త్రాః - ప్రశస్తా గవాశ్వాదయః పశవోమాం సవ్యం ఆత్మానం సవ్యపార్శ్వ స్థంకుర్వన్తి అపరే - అప్రశస్తాః ఖరమహిషాదయస్తు దక్షిణం కుర్వన్తి పే పురుషవ్యాఘ్ర మమవాహన్ - గజాఽశ్వాదీన్ రుదతో - రోదనం కుర్వాణాన్ లక్షయే

౧౫. అయములూకో - ఘూకః మృత్యోర్దూతః - తద్వ్యగ్నిప్తకరః సచ - ప్రత్యులూకశ్చ - తదభి ముఖ మనశ్చోలూకః తావేతా వనిద్రౌ - నిద్రారహితౌ కూహ్యన్తైః కూ ఇత్యేవం విధైః హ్యన్తైశ్చర్దిత తచ్ఛబ్దాఽనుకారః. ఇమందేశంకూన్యం ఇచ్ఛతః సూచయతః.

ధూమ్రా దిశః పరిధయః కమ్పతే భూ స్పహాద్రిభిః ।

నిర్ఘాతశ్చ మహా నాసీత్ సాకం చ స్తనయిత్నుభిః ॥

౧౬

వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శః రజసా విస్ఫుజం స్తమః ।

అస్యగ్వమన్తి జలదాః బీభత్స మివ సర్వతః ॥

౧౭

సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి ।

సుసంక్కులై ర్భూతగణైః జ్వలితే ఇవరోదసీ ॥

౧౮

నద్యో నదాశ్చక్షుభితాః సరాంసి చ మనాంసి చ ।

నజ్వలత్కగ్ని రాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాన్యతి ॥

౧౯

నపిబన్తి స్తనం వత్సాః నదుహ్యన్తి చ మాతరః ।

రుదన్త్య శ్రుముఖా గావో న హృష్యం త్యవభావనే ॥

౨౦

దైవతాని రుదన్తి వ స్విద్యన్తి వో చ్చలన్తి చ ॥

౨౧

ఇమేజనపదా గ్రామాః పురో ద్యానా కరాశ్రమాః ।

భ్రష్టశ్రియో నిరానన్దాః కిమఘం దర్శయన్తి నః ॥

౨౨

౧౬ దిశో - ధూమ్రాః పరిధయశ్చ పృథ్విన్త ఇతిశేషః అద్రిభిఃసహ భూః - పృథివీ కమ్పతే. స్తనయిత్నుభిః మేఘై గాకాలికై స్సహ మహానిర్ఘాతః - అశనినిర్ఘాతశ్చ ఆసీత్

౧౭. ఖరః కఠినః-స్పర్శః-యన్య సవాయుః ధూశ్వా తమః-విస్ఫుజన్ విశేషేణ స్ఫుజన్ వాతి । జలదాః మేఘాః సర్వతో భీభత్సమివ అస్యక్ రుధిరం వమన్తి ముఖ్యన్తి.

౧౮. హతాప్రభాయస్యతథాభూతం సూర్యంపశ్య దివిగ్రహాణాం - భృగ్వక్తా రకాదీనాం - సర్పం విమర్దం కలహం పశ్య. సునితారాం సంకులై ర్భూతానాం పికాచానాంగణైః రోదసీ త్యవ్యయం ద్యావాపృథివ్యోః వర్తతే. తేజ్వలితే ఇవ దృశ్యేతే

౧౯ నద్యః ప్రాక్రోసితసః నదాః - ప్రత్యక్రోసితసః సరాంసి భూతానాం మనాంసి చ క్షుభితాః సంచలితాః భవన్తి శుష్కా భవన్తితి వా. అగ్నిః అహవనీయాదిః ఆజ్యేన నజ్వలతి. అయంకాలః-కిందుఃఖం విధాన్యతి. అహంతు నవేద్వీతి భావః

౨౦. వత్సాః స్తనం - స్తన్యం నపిబన్తి మాతరశ్చ వత్సాన్ ప్రతి నదుహ్యన్తి. స్తన్యమితి శేషః గావః అశ్రూణిముఖే యాసాంతాః రుదన్తి. ప్రజే - గోషే ఋషభాః నహృష్యన్తిచ.

౨౧. దైవతాని - దేవప్రతిమాః రుదన్తి - స్విద్యన్తి గాత్రప్రస్నేదం ముఖ్యన్తి ఉచ్చలన్తి - ఉత్పల్య పతన్తివ పృథ్వీ

మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైః నూనం భగవతః పదైః ।

అనన్య పురుష శ్రీభిః హీనా భూ ర్గత సౌభగా ॥

౨౩

ఇతి చింతయత స్తస్య దృష్టాఽరిష్టేన చేతసా ।

రాజ్ఞః ప్రత్యాగమ ద్రుహ్మాన్ యదుపుర్యాః కపిధ్వజః ॥

౨౪

తం పాదయో ర్నిపతితం అయథాపూర్వ మాతురమ్ ।

అధో వదనమ బ్ధిస్తూన్ ముఞ్చంతం నయనాఽబ్జయోః ॥

౨౫

విలోకో ద్విగ్న హృదయో విచ్ఛాయ మనుజం నృపః ।

పృచ్ఛతి స్మ సుహృన్మధ్యే సంస్మర న్నారదే రితమ్ ॥

౨౬

కచ్చి దాన ర్త పుర్యాంసః స్వజనాః సుఖమాసతే ।

మధు భోజ దశ్చార్హాః సాత్వతాఽన్తక వృష్టయః ॥

౨౭

౨౨. పురాదీనాం ఆశ్రమాః ఇమే జనపదా దేశాః గ్రామాశ్చ క్రష్టా శ్రీ ర్భేభ్యః నిగ్గత ఆనన్దో యేభ్య స్తథాభూతాః దృశ్యంతే నోఽస్మాకం ఓమఘం - అఘమూలకం దుఃఖం దర్శయిష్యంతి వయంతు న విదృ ఇతి భావః

౨౩ ఇదం త్వహ ముద్భావయామీత్యాహ మన్య ఇతి ఏతైర్మహోత్పాతైః ఇదం త్వహం మన్యే - ఉద్భావయామి. ఓమ్ ? అనన్య పురుష శ్రీభిః నవిద్యతే అన్యపురుషేషు శ్రీర్భేషుతైః అన్య పురుషేష్వ సంభావిత కాన్తిభిః భగవతః - కృష్ణస్య పదైః పాద విన్యాసైః హీనారహితా అన ఏవ - ౧౬౦ సౌభగం సౌందర్యం యస్యాం తథాభూతా భూః - పృథివీ నూనం భవిష్యతి.

౨౪ ఇతీతం దృష్టాని - జ్ఞాతాని అరిష్టాని యేన - తేన చేతసా రాజ్ఞః - అన్య యుధిష్ఠిరస్య చింతయతస్సతః పౌబ్రహ్మన్ కపిధ్వజోఽర్జునః యదుపుర్యాః - ద్వారకాయాః స్రత్యాగమత్ - ఆగసవాన్.

౨౫, ౨౬ తమాగతం - పాదయోర్నిపతితం అనుజ - మర్జనం నృపో - యుధిష్ఠిరః విలోక్య ఉద్విగ్నం - భీతం హృదయం యన్య తథా భూతః నారదోక్తం సంస్మరన్ సుహృదాం మధ్యే పృచ్ఛతిస్మ - అపృచ్ఛత్. కథం భూతం ? అయథా పూర్వం పూర్వప దనవస్థితం ఆతురం దుఃఖతం అధోవదనం - అవా బ్మఖం నయనాబ్జయోః అశ్రుబిస్తూన్ ఉత్పృజంతం - ముఞ్చంతం విచ్ఛాయం విగతకాన్తిమ్.

౨౭. ప్రన్నమేవాహ కచ్చిదాన ర్తపుర్యా మిత్యాదినా యావదధ్యాయ సమాప్తి. కచ్చిది తీప్త ప్రశ్నదోష్టత కం అవ్యయం తావత్సా మాన్యతః సర్వానిష్టాన్ బన్దాన్ పృచ్ఛతి - కచ్చిదితి మధ్యాదయో యావదాచాన్తర విశేషాః ఉచ్చ నవమేష్ఫుటం. నోఽస్మాకం స్వజనాః - బద్ధవః ఆనర్తపుర్యాం - ద్వారకాయాం సుఖం యథా తథా ఆసతే కచ్చిత్ ఆసతే ఓం ? ఉచ్చ మదిష్ట మితి కచ్చిచ్ఛబ్దం ప్రయజ్ఞానస్య భావః ఏవ ముత్తరతాఽపి ద్రష్టవ్యమ్.

కూరో మాతామహః కచ్చిత్ స్వస్త్వానే వాధమారిషః ।

మాతుల స్సాఽనుజః కచ్చిత్ కుశల్యా నకదున్దుభిః ॥

౨౮

సప్త స్వసార స్తత్పత్నో మాతులాన్య స్సహాశ్రజాః ।

ఆసతే సస్నుషాః క్షేమం దేవకీ ప్రముఖాన్వయమ్ ॥

౨౯

కచ్చిద్రాజా వుకో జీవ త్యసత్పుత్రోఽన్య చానుజః ।

హృదికస్య సుతోఽక్రూరః జయన్తగద సారణాః ॥

౩౦

ఆసతే కుశలం కచ్చిత్ యేచ శత్రుజిదాదయః ।

కచ్చిదాస్తే సుఖం రామో భగవాన్ సాత్వతాం పతిః ॥

౩౧

ప్రద్యుమ్న స్సర్వ వృష్టినాం సుఖమాస్తే మహారథః ।

గమ్భీర రయోఽనిరుద్ధో వర్ధతే భగవానుత ॥

౩౨

౨౮ అధోక్త విధాఽర్జున దర్శనేన కృష్ణ నిర్మాణం సంభావ్య తచ్ఛ్రవణబోధిషాః
పశ్యాదేవ భవత్ప్రిత్యభిప్రాయేణ తావత్క్రమణో విశేషేణ పృచ్ఛతి - హిర ఇత్యాదినా అస్మాం మాతా
మహః కూరో హేమారిష - హేపార్థ సన్నిధౌ పారేశ్వర విశేషణం మారిషశబ్దః సామ్యశబ్ద పర్యాయః
స్వస్తి యథా తథా ఆస్తే కచ్చిత్ ? సాహసో మాతులః ఆనకదున్దుభిః వసుదేవః సానుజః - కుశలీ కుశల
మస్యాఽస్తీతి తథాభూతః ఆస్తే కచ్చిత్ ? వసుదేవస్య అనుజాస్తు ! దేవభాగో దేవశ్రవాః ఆనకః సంజయః
శామకః కజ్జుః శమీకః వత్సకః వృకశ్చేతిప

౨౯. సప్తేతి స్వసారః - ఉగ్రసేనస్నేహితేషః. ఉగ్రసేనస్య భగిన్యసప్త. అస్మాన్ కదున్దుభిః
ప్రద్యుమ్నః మాతులాన్యః అస్మాన్మాతులస్య వసుదేవస్య స్త్రీయః “ఇన్ద్రభవశరవరుద్రే” త్యావగాగమే జీషించ
మాతులానీతి శబ్దోవ్యుత్పాదితః. అప్రత్యక్షసహితాః స్నుషాభిః - సుత భార్యాభిః సహితాః దేవకీ ప్రభృత
యః దేవకీ శ్రుతదేవా శాన్తిదేవా ఉపదేవా శ్రీదేవా దేవరక్షితా సహదేవాభ్యాః స్వయం క్షేమం యథా
తథా ఆసతే కచ్చిత్.

౩౦ ఆసత్ - దురాత్మా కంసః పుత్రో యశ్య సచాహుకః

౩౧ ఉగ్రసేనో రాజా జీవతి కచ్చిత్ ? అస్మాహుకస్య అనుజో దేవకశ్చ జీవతికచ్చిదిత్యన్వయః.
హృదికస్య - శ్వ ఫలకస్య సుతోఽక్రూరః జయన్తాదయః యేచ శత్రుజిదాదయః వసుదేవపుత్రాః తేసర్వే
కుశలం ఆసతే కచ్చిత్ ? సాత్వతాం - భక్తానాం పతిః సాత్వచ్ఛబ్దో భగవద్భక్త వాచకః సాత్వతశబ్దస్తు
యావద వాచక” ఇతి వివేకః భగవాన్ బలరామః సుఖమాస్తే కచ్చిత్.

౩౨. అథశ్రీ కృష్ణపుత్రాన్ పృచ్ఛతి సర్వవృష్టినాం మహారథః ప్రద్యుమ్నః సుఖమాస్తే కచ్చిత్.
తథా భగవాన్ గమ్భీర - వేగః అనిరుద్ధశ్చ వర్ధతేఉత.

సుషేణ శ్చారుదేష్టశ్చ సామో జామ్బవతీసుతః ।

అన్యేచ కార్ణిప్రవరాః సపుత్రాః ఋషభాదయః ॥

౩౩

తథైవానుచరా శ్శౌరేః శ్రుతదేవో ద్ధవాదయః ।

సునన్ద నన్దశీర్షణ్యా యేచాన్యే సాత్వతర్షభాః ॥

౩౪

అపి స్వస్త్వా సతే సర్వే కృష్ణ రామ భుజాశ్రయాః ।

అపిస్మరన్తి కుశలం అస్మాకం బద్ధ సౌహృదాః ॥

౩౫

భగవానపి గోవిందో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః ।

కచ్ఛిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః ॥

౩౬

మగ్గళాయ చ లోకానాం క్షేమాయచ భవాయచ ।

ఆస్తేయదుకులాఽఘ్నోధౌ ఆద్యోఽనన్తసఖః పుమాన్ ॥

౩౭

యద్భాహుదణ్డ గుప్తాయాం స్వపుర్యాంయదవోఽర్చితాః ।

క్రీడన్తిపరమానన్దం మహాపౌరుషికా ఇవ ॥

౩౮

౩౩ జామ్బవతీ సుకుశలి సామ్యస్య విశేషణమ్ । సుషేణాదయః అన్యేచ ఋషభాదయః కార్ణిప్రవరాః । శ్రీకృష్ణ - సుప్రశంసాః సపుత్రాః అపి సుఖ మాస్మిన్ ఇత్యుపరిహృత్ అస్వయః.

౩౪ తథైవ శౌరే ర్భగవతోఽనుచరాః శ్రుతదేవోద్ధవా - దయః యేచాన్యే సాత్వతర్షభాః యాదవశ్రేష్ఠాః సునన్దాదయః

౩౫ కృష్ణ రామయో ర్భుజావేప ఆశ్రయౌ యేషాంతే సర్వేఽపి స్వస్త్వాసతే బద్ధసౌహృదాః దృఢసౌహృదాః తేసర్వే అస్మాకమపి కుశలం స్మరన్తి కీమిచ్ఛర్థః.

౩౬ అథ భగవంతః కుశలం పృచ్ఛతి భగవానీతి భగవాన్ కృష్ణః పురే సుధర్మాయాం సుహృద్భి ర్వృతః సుఖ - మాస్తే కచ్ఛిత్

౩౭ “బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సల” ఇతి విశేషణద్వయాఽభిప్రేతం వ్యజ్ఞాయన్ పృచ్ఛతి మగ్గళాయేతి లోకానాం - జనానాం మగ్గళాద్యర్థం అనన్తస్య - సఖా అనన్తసఖః ఆవ్యయపుమాన్ పరమపురుషః యదు కులాఽఘ్నోధౌ వాస్తే కచ్ఛిత్ అనన్తసఖ ఇత్యన్తేన బలరామ సహిత ఆస్తేఽమితి పృష్టం భవతి తేమో లబ్ధ సుఖపరిపాలనం భవో - యోగః సచాఽలబ్ధ సుఖ లాభ రూపః. తదుభయ విధాయమగ్గళాయేచ్ఛర్థః.

౩౮ తదేవ ప్రపజ్ఞయతి యద్భాహుదణ్డత్రిభిః యశ్య - కృష్ణస్య భగవతో బాహుదణ్డ గుప్తాయాం పుర్యాం అర్చితాః సర్వైర్లోకైర్భూమతాయదవః పరమానన్దం యథా తథా క్రీడన్తి - మహా పౌరుషికా ఇవ - యథా ఇవ

యత్పాదకు శ్రూషణముఖ్య కర్మణా ।
సత్కావయో ద్వ్యష్టసహస్ర యోషితః ॥

నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశో ।
హరన్తి వజ్రాయుధ వల్లభో చితాః ॥

౩౯

యద్బాహు దణ్ణ ప్రభవోఽనుజీవినో ।
యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహూః ॥

అధిక్రమస్త్యష్ట్రీభిరాహృతాంబలాత్ ।
సఖాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్ ॥

౪౦

కచ్చిత్తేనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసిమే ।
అలబ్ధ మానోఽవజ్ఞాతః కింవా తాత చిరోషితః ॥

౪౧

కచ్చిన్నాభిహతో భావై శృబ్దాదిభిర మజ్జతైః ।
నదత్త ముక్త మర్ధిభ్యః ఆశయాత్రప్రతి శ్రుతమ్ ॥

౪౨

౩౯. యస్య జగన్మః పాదయోః శుక్రాపణం - పరిచరణం ముఖ్యం - కన్యతే న - హేతునా శక్యభామా వయః షోడశ సహస్ర యోషితః సంఖ్యే - యుద్ధే త్రిదశాన్ - దేవాన్ నిర్జిత్య యాః వజ్ర-
మాయుధం యస్యైః కన్యైః - వల్లభః ప్రియః యాసాంతాసాం శఙ్ఖాదీనాం ఉచితాః - ఆశిషః అభీష్టారథాః
పారిజాతాదయః భగవతా అహృతా ఇతిశేషః తదిత్యన్వయం - సామాన్యాభిప్రాయం వకన్యం నపున
కన్యంవా తాః ఆశిషః హరన్తి - స్వీకుర్వన్తి

౪౦. యస్య - భగవతో జాహుషణ్ణ ఏవ ప్రభు ర్దేహంశే ఉచుపబిషన్ స్తద్భృత్యా యశు
ప్రవీరాః సవిన్యతే కుతోభయం యేషాం తథాభూతాస్త్యైః సురసత్తమానాం ఇన్ద్రాదీనాముచితాం
తాన్నిర్జిత్య బలాదాహృతాం సుధర్మాఖ్యాం సఖాం అంగ్రిభిర్ముహూర్ముహూః అధిక్రమన్తి అధ్యాక్రమన్తే

౪౧. తతస్తస్య నిష్టేజ్జన్మత్వాది హేతున్ వికల్పయస్పృచ్ఛతి హే తార - సవ అనామయం -
అరోగ్యం కచ్చిత్ మే - మమతు క్షప్తంతేనో యస్మాత్ తథాభూతో విభాసి - లక్ష్మణే హేతార - స్యం తత్త
చిరముషితః హేతుగ్మ్యమిమ్ చిరముషితత్వాత్ అలబ్ధః - మానః - సంమానః యేన తథాభూతః కిన్?
అధవాత్తై రవజ్ఞానః అవమనః కిమ్?

౪౨. అభావైరితిచ్చేదః సవ్యంతే భావః - సద్భావః యేషాం తైః అమజ్జతైర్వా శబ్దాది
విషయైః నాభిహతః కచ్చిత్ ఆశయా అధ్యోగ్యో యాచమానేభ్యః యత్రప్రతిశ్రుతం దాస్యామితి ప్రతిజ్ఞా
తం తత్తేభ్యః కిం వానదత్తమ్?

కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం త్రియమ్ ।

శరణోప స్పృతం సత్త్వం నాత్మాక్షీ శృరణ ప్రదః ॥ ౪౩

కచ్చిత్త్వం నానగమో నగమ్యాం గమ్యాంవా నసత్కృతాం త్రియమ్ ।

పరాజితోవానధభవాన్ వోత్తమైర్వాన ధర్మైఃపది ॥ ౪౪

అపిన్సిత్ పర్యభుక్తాస్త్యంసభోజ్యాన్స్వృద్ధ బాలకాన్ ।

జుగుప్సితం కర్మ కిచ్చిత్ కృతవా న్నః కిమక్షమమ్ ॥ ౪౫

కచ్చిత్రేష్వతమేనానధ హృదయ్యేనానైత్యబన్ధనా ।

శూన్యోనస్మి రహితో నిత్యం మన్యనే తేనన్యథా నరుక్ ॥ ౪౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహా పురాణే ప్రథమస్కంధే చతుర్థశ్లోకాధ్యాయః

౪౩. బ్రాహ్మణాదీన్ పఞ్చ శరణోపస్పృతం - శరణాగతం సత్త్వం జన్తుం శరణప్రదః - రక్షకః త్వంనాత్మాక్షీ కచ్చిత్

౪౪. అగమ్యాంత్రియంబంధం నానగమః - సగతవాన్ కచ్చిత్ గమ్యామపి అసత్కృతాంవా నానగమఃకచ్చిత్ అధననుభవాన్ పది ఉత్తమై రధర్మై ర్వాజనైః పరాజితోవాకిమ్.

౪౫. సభోజ్యాన్-సహజోత్తం యోగ్యాన్ వృద్ధాన్ బాలకాంశ్చ పరిర్హర్షనే పరిత్యజ్య త్వమభుక్తా అపి - భుక్తవాన్ కిమ్? నోనస్మాకం అక్షమం - అసహ్యం కించిన్నిదితం కర్మ కృతవాన్ కిమ్.

౪౬. హృదయ్యేన - హృదయంగమేన నిత్యం ప్రియతమేనానైత్య - బన్ధనా శ్రీకృష్ణేన రహితః అతపవ శూన్యో - నిరానందోనస్మితి మన్యనే కచ్చిత్? అన్యథా - ఉక్తపాతూనామన్యతమస్యానపి అభావే తే - తవ రుక్ - రోగః అధిర్నస్యాత్. యద్వారుక్ - దీప్తిః అన్యధాన - ప్రాగివనాన్తి అః కేనచిదుక్తా న్యతమేన పాతునా భవితవ్య మిత్యర్థః

ఇతి శ్రీ భాగవత చంద్రి చంద్రికాయాం ప్రథమస్కంధే చతుర్థశ్లోకాధ్యాయః

శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీ మద్భాగవతమ్

పంచ దశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ-

- ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాతా రాజ్ఞా వికల్పితః ।
నానా శక్కాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేష కర్షితః ॥ ౧
- శోకేన శుష్య ద్వదన హృత్సరోజోహత ప్రభః ।
విభుంతమేవానుధ్యాయన్ నాఽశక్నోత్ప్రతి భాషితుమ్ ॥ ౨
- కృచ్ఛేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినామృజ్య నేత్రయోః ।
పరోక్షేణ సమున్నద్ధ ప్రణయోత్కంఠ్యకాతరః ॥ ౩
- సఖ్యం మైత్రీం సౌహృదం చ సారథ్యాధిషు సంస్మరన్ ।
నృప మగ్రజ మిత్యాహ బాష్ప గర్గదయా గిరా ॥ ౪

౧. ఏవమితి ఇత్థం కృష్ణస్య - భగవత స్సఖా కృష్ణోఽర్జునః భ్రాతా-రాజ్ఞా యుద్ధిష్ఠిరేణ నానా విధానాం శక్కా-నామాస్పదం నిమిత్తం రూపం - తేజోహీనం స్వకీయం రూపం ప్రతి వికల్పితః కృష్ణస్య భగవతః విశ్లేషేణ కర్షితః.

౨. తద్విశ్లేషజ శోకేన శుష్యద్వదనం హృదయకమలం యస్యః అతిపవహతా ప్రభాయస్య తథాభూతిః తమేవ విభుం శ్రీకృష్ణం అభిధ్యాయన్ ప్రతిభాషితుం - ప్రతివక్తుం నాఽశక్నోత్ - నశశాకః.

౩. తతఃకృచ్ఛేణ - మహతా ప్రయత్నేన శుచః - శోకాన్ సంస్తభ్య నేత్రయోః - నేత్రే కర్మణి షష్ఠీ పాణినా ఆమృజ్య యద్వా సంస్తభ్య మనఃకలివాశేషః నేత్రయోః - శుచః - శోకాఽఘ్రాణి. పాణినా సమృజ్య పరోక్షేణాఽపి సమున్నద్ధః - ఉత్కటః ప్రణయః - స్నేహః ఔత్కంఠ్యం ప్రేమపూర్వకాఽను ధ్యానం విరహోఽసహత్వ దశావా తాభ్యాం కాతరః - అధీరః.

౪. బాష్పేర్గర్గదయాకుణ్ఠీ భూతయా గిరా అగ్రజం-నృపతిం ఇతీత్థం వక్ష్యమాణరీత్యా ఆపేత్య న్వయః. కథం భూతస్సన్ సారథ్యాధిషు - కర్మసు సఖ్యాదీన్ - సంస్మరన్ తత్రసౌహృదం - హితైషిత్వం మిత్రత్వం - ప్రయైషితా, సమాన శీలత్వం - సఖత్వం నియోగాది కరణాఽర్హత్వం వా మిత్రత్వమ్.

అర్జున ఉవాచ-

వశ్చితోఽహం మహారాజ హరిణా బన్ధరూపిణా ।

యేనమేవహృతం తేజో దేవవిస్మయనం మహత్ ॥

౫

యస్య క్షణ వియోగేన లోకో హ్యప్రియ దర్శనః

ఉక్తేన రహితోఽప్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా ॥

౬

య త్సంశ్రయా ద్ధృపద గేహ ఉపాగతానాం ।

రాజ్ఞాం స్వయంవర ముఖే స్మర దుర్మదానామ్ ॥

తేజో హృతం ఖలు మయాఽభిహతశ్చ మత్స్యః ।

సజ్జీ కృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా ॥

౭

యత్సన్నిధౌ సహము ఖాణ్డవమగ్నయేఽదాం ।

ఇన్ద్రించ సాఽమర గణం తరసా విజిత్య ॥

లబ్ధా సభా మయకృతాఽద్భుత శిల్పమాయా ।

దిగ్భ్యోఽహరన్ నృపతయో బలి మధ్వరేతే ॥

౮

౫. ఉక్తి మేవాహ వశ్చితోఽహమితి శ్రయోవింశత్యా హే మహారాజ అహం బన్ధరూపిణా- బన్ధరూపతాం ప్రాప్తేన - హరిణా - ఆశ్రితార్తి హరేణ సాక్షాద్భగవతా వశ్చితోఽస్మి రహితోఽస్మిత్యర్థః యేనేత్యాదీనాం - యచ్ఛృణానాం “తేనాఽహమస్మిమువిః పురుషేణభూమ్నా” ఇత్యుపరిష్టా - దస్వయః దేవానామపి విస్మయనం - ఆశ్చర్యకరం యన్మహత్ మమ తేజః యేనాఽపహృతం దేవేతియుధిష్ఠిరస్య సమ్పాదనంవా.

౬ యస్యచ భగవతః కణమాత్ర వియోగేనాఽపి అప్రియం - దర్శనం యస్య సఖాభూతోఽయం మిత్రభృతి - లోకః భవతి యదైవ లోకః - దేహః ఉక్తేన - ప్రాణేన రహిగః మృతకః - శవః ప్రోచ్యతే అపిశబ్దాత్ దర్శనాఽయోగ్యశ్చ ప్రోచ్యతే తద్వత్

౭ యత్సం శ్రయాదితి అస్మదీయ శౌర్యపీఠ్యాదికం యదధీనంతేనవశ్చితోఽస్మితి సముదాయాఽర్థః ద్రుపద గేహే - ద్రౌపద్యాస్వయంవరస్య ముఖే స్వయంవర ప్రారమ్భే స్మరేణ-కామేన హేతునా దుష్టో మదో యేషాం తేషాం ఉపాగతానాం రాజ్ఞాం తేజో మయా యస్య - భగవతః సంశ్రయా ద్దేతోః అపహృతం ఖలు తథా సజ్జీకృతేన సమారోపిత బ్యా బాణకేన ధనుషా మతోన్యై - మత్సాన్యైకారో యన్త్ర విశేషశ్చ అభిహతః - భిన్నః కృష్ణాద్రౌపదీచ అధిగతా - లబ్ధాచ.

౮. యత్సన్నిధౌవితి యస్య భగవత స్సన్నిధౌ హేతుభూతే అమరగణైస్సహిత మిన్ద్రం జయేన- విజిత్వ ఖాణ్డవాఖ్యం వనం అహ మగ్నయే అదాం - దత్తవానస్మి అహం ఉ ఇతిచ్ఛేదః ఉశబ్దో నిపాతో

య తేజసా నృప శిరోఽఙ్గి మహాన్ మఖార్థం ।

ఆర్యోఽనుజ స్తవ గజాఽయుత సత్వ వీర్యః ॥

తేనా హృతాః ప్రమథ నాథ మఖాయ భూపాః ।

యన్మోచితా స్తదనయన్ బలి మధ్వరేతే ॥

పత్న్యా స్తవాఽధిమక్ష్మస్త మహాఽభిషేక ।

శ్లాఘిష్ట చారు కబరం కితవై స్సఖాయామ్ ॥

స్పృష్టం వికీర్య పదయోః పతితాఽ శ్రుముఖ్యాః ।

యైస్తత్త్రియోఽకృత హతేశ విముక్త కేశాః ॥

యో నో జుగోప వన మేత్య దురస్త కృచ్ఛాత్ ।

దుర్వాససోఽరి విహితాత్ ఆయుతాఽగ్ర్య భుగ్యః ॥

శాకాన్మశిష్ట ముపభుజ్య యతప్రిలోకిం ।

తృప్తా మమంస్త సలిలే వినిమగ్న సంఘః ॥

విస్మయ ద్యోతకః అత్యాశ్చర్యమేవం విధం కర్మ కృతవాన స్మృతి భావః తథామయ కృతాని—మయేన నిర్మితాని అమృతాన్యాశ్చర్య భూతాని శిల్పాని — ప్రతిమాదీని మాయా — అన్యాశ్చర్యాశ్చర్యాణి యస్యాం సాసభా మయా — అద్భూతాని శిల్పాని పాణిపాదాది నైపుణ్యాని యాసుతాః మాయాః ఆశ్చర్య రూపాః — ప్రతిమాయః యస్యామితివా తథాయత్సన్నిధౌ తే — సవ అధ్వరే — అశ్వమేధే నృపతయో దిగ్భీర్వి బలిముపాహరన్ ఆహృత్య సమప్రయామాసుః

౯ ఏవాఽనుజో - మమార్యో అగ్రజః గజానా - మయుతస్య సత్వం - బలం తత్త్వల్యవీర్యం యస్యసఖిమః తవమఖార్థం - యజ్ఞార్థం యస్య - భగవతః సంశ్రయాద్దేతోః నృపస్య-జరాసన్ధస్య “శిరోఽఙ్గి” మిత్రిప్రాణ్యజ్ఞత్వా తస్మాదహార ద్వైద్యైకత్వే శిరోఽఙ్గి చాఽహానత్ తేన నృపేణా హృతా నృపాః తతో విమోచితాః సన్తోయప్రపథనాథస్య - రుద్రస్య శ్రేరవస్యవా మఖాయ - మఖార్థం సంభృతం ధనం తత్తవాఽధ్వరే బలిం - కరం అనయన్ - అనీతవస్తః, నృపాణాం శిరస్సు అఙ్గిర్యస్యతం జరాసన్ధమితివా.

౧౦. పత్న్యా ఇతి తవపత్న్యా ద్రౌపద్యాః - అధిమఖం రాజసూయాభ్యే-విభక్త్యర్థేఽవ్యయా భావః క్లృప్తః కారితః యోమహాఽభిషేకః తేనశ్లాఘిష్టం అత్యంత శ్లాఘ్యం చారు - సుందరం కబరం - ధమ్మిల్లం వికీర్య - విశిష్ట యైర్దుశ్శాసనాదిభిస్సృష్టం తేషాంస్త్రీయః హతాః మృతాః ఈశాః పతియో యాసాం తాశ్చ విముక్తా - కేశాః యాసాం తాశ్చ తథాభూతాః యోఽకృత - కృతవాన్ సతవాఽనుజో నృపశిరోఽఙ్గి మహానదితి పూర్వేణాఽన్వయః కథం భూతాయాః పత్న్యాః పదయోః - దుశ్శాసనస్య - భగవతోవా పదయోః పతితాయాః అశ్రూణిముఖే యస్యాశ్చ తథా భూతాయాః.

యత్తేజసా చ భగవాన్ యుధి శూలపాణిః ।

విస్మయిత స్స గిరిశో ఒత్త మదాన్నిజం మే ॥

అన్యేఽపి చాహ మమునైవ కశేబరేణ ।

ప్రాప్తో మహేంద్ర భవనే మహ దాననార్థమ్ ॥

౧౨

౧౧ యోన ఇత్యాది యోఽయుతాగ్రభుక్ అయతేన - విప్రాణా మయుతేన సహ అగ్రే భుక్త్యైశ్చితి తథా । అయతన్య-అగ్రేవా తస్మాత్ - అరిణాదుర్యోధనేన విహితాత్ - ప్రేషితాత్ దుర్వాసః హేతోః ఆగతాత్ దురన్త కృచ్ఛాత్ - అపార సజ్కటాత్ యోభగవాన్ నోఽస్మాన్ శాకాన్మకాఽన్నాఽపశిష్టలేపము పశుజ్య - భుక్త్యా జగిష - యతః శాకాఽపశిష్ట - ముపభుక్తవతో భగవతో హేతోః గుణలే నిమగ్నః సంఘో భూతసంక్షురూపో దేహో యస్య సదుర్వాసా - స్త్రిలోకిం అధి తృప్తా మమన్త - అమన్యతేన భగవతా సుషితోఽస్మి త్యన్వయః ఏషాచాఽత్ర కథా సూచ్యతే. ౧. దుర్వాసా మునివర్యోదధ దుర్యోధన గృహం గతః । తం రాజా పూజయామాస సాఽర్ఘ్యపాద్యా సనాదిభిః ౨. నిమన్త్రీయామాస స తం భోజనాయ నరాధిపః తం బాధ మితి చామన్త్ర్యి । కృత్వాని త్యాదికాః క్రియాః. ౩ బుభుజేఽన్నం బహుగుణం బ్రాహ్మణై స్సహ ధర్మవీత్ । అబ్రవీచ్చ స రాజానం భుక్త్యా తుప్తమనా మునిః. ౪ వరం వరయ భద్రంతే వరదోఽస్మి నరాధిప । యాచయామ్యద్య ఏమహం వరమేతం మునీశ్వరమ్ ౫. ఇతి చింతాం సమాపన్నో రాజా దుర్యోధన స్తదా । ముహూర్తం చిన్తయిత్వాఽద ప్రతివేదేమనోగళమ్ ౬. వనవాసం గతా యేతు పాండవా శ్శంసిత వ్రతాః । తేషామస్య మునే శ్శాప జననే యత్సవా స్సృషః. ౭. మద్గృహే భుక్త సదృశం యదా వాఙ్మతి భోజనమ్ । అన్న దాతుం శక్నువన్తి తేవనేక్లేశభాగినః. ౮. తదా కోప పరీతాత్మా శాపం దాన్యత్య సంశయః । ఇత్యేవం దురభిప్రాయో వరం వప్రే సుదారుణమ్. ౯ వనే మే భ్రాతర స్సన్తి పాణ్డవా దుఃఖ భాగినః । భోక్తవ్యం మద్గృహే బ్రహ్మన్ మద్గృహే భుక్తవాన్ యథా ౧౦. తథేతి ముని రుక్తావతం గత్వాఽయాచత భోజనమ్ । అయత బ్రాహ్మణాఽగ్రే మాం భోజయా ఽఽశు యుధిష్ఠిర్ ౧౧. శ్రుత్వైత ద్వచనం రాజా హృది సంజాత వేపధుః । భుక్త మస్మాభి రధునా శిష్ట మన్నం నవిద్యతే. ౧౨. తథా న బ్రాహ్మణా స్సన్తి సామగ్రిచ కదాచన । యస్యహం న దదామ్యి న్నం శాపం దాన్యతి కోపనః ౧౩. తథాఽప్యేతం నిమన్త్రీనం ఉపాయం మృగయేఽధునా । ఇత్యేవం మనసా ధ్యాత్వా రాజా ముని మథాఽబ్రవీత్. ౧౪. భగవన్నిత్య కర్మాది కృత్వా స్నానాది కర్మచ । శీఘ్ర మాగమనం కార్యం సిద్ధం సర్వం తథా మమ ౧౫. తత ఓమి త్యనుజ్ఞాయ గత్వాచాప్సు వివేశహ తత్రాఽశు మర్షణం కుర్యన్ దధ్యో తద్రహ్మ నిష్కళమ్. ౧౬. ఏతస్మి న్నేవ కాలే తు భగవాన్ యదునన్దనః ఆజగామ కురుశ్రేష్ఠ నన్నిధా క్లేశనాశనః. ౧౭. విషణ్ణవదనాన్ దృష్ట్వా పాణ్డవాన్ మధుసూదనః । ఉవాచ రాజన్ కిం దీర్ఘం ధ్యాయసే క్లేశభాగివ. ౧౮. సోఽనైస్త్వయేదయ త్సర్వం మునే రాగమనాదికం । శ్రుత్వైత ద్భగవాన్ కృత్వన్నం దుర్యోధన విచేష్ఠితమ్. ౧౯. శ్రుత్వా వాచా వశిష్ఠంత దన్నం కిం కిచ్చి దస్తి వా । శాకమాత్రాఽవశిష్టోమే పాక ఇత్య బ్రవీ స్సృషః. ౨౦. ఉవాచ భగవాన్ శిష్టం పాక మానీయతామితి అనీతాం భక్షయామాస రాజ్ఞో దుఃఖో పశాన్తయే. ౨౧. దుర్వాసాస్తు ముని ర్మేనే తృప్తం స్థావరజగ్గమమ్ ఇత్యాదికా.

తత్రైవ మే పిహరతో భుజదండయగ్మం

గాండీవ లక్షణ మరాతివధాయ దేవాః ।

సేంద్రాః శ్రితా యదనుభావిత మాజమీధ

తేనాహమద్య ముషితః పురుషేణ భూమ్నా ॥

౧౩

యద్బాంధవః కురుబలాబ్ధి మనంతపార

మేకో రథేన తతరేహమతార్కసత్త్వమ్ ।

ప్రత్యాహృతం బహుధనం చ మయా పరేషాం

తేజాస్పదం మణిమయం చ హృతం శ్రితాభిః ॥

౧౪

కథా నర్తతే ॥

౧౨. యత్రైజనేటి. యస్య భగవత స్తేజసా మయా హతేన హేతునా భగవాన్ హాలపాణిః శంభుః కిరాతరూపో యుద్ధే నిర్మాపితః మగోతి శేషః. విస్మయం ప్రాప్తం స చ గిరినో 'సద్రః మే మహ్య మస్త్రం పాశురతాఖ్యం నదా. తథావ్యస్తే చ శక్తివహా విస్మాపితా ఇత్యేకః, తథాహ మమునైవాధునా కేవలం కలేనలేన మహేంద్రస్య భద్రేన మహాదానన స్యాంధం ప్రాప్తః. ఇంద్రదానసన్యాస మస్మితివా నస్త్యేత్యేకః. మహాదితి పృథక్పదమ్. అస్యథా 'ఆన్మహత' ఇత్యాత్వాపత్తిః. ఆర్హత్వాత్తదభావే మహత్వావనే ఇత్యస్యస్వేతుం శక్యమ్.

౧౩. తత్రైవ మహేంద్రభవనే విహరతో మమ గాంధీవక్షణం గాంధీవేన సహ లక్ష్మ్యతే ఇతి తథా తేన భగవతానుభావితం ప్రభావం, ప్రతినీతం భుజదండయో ర్యగ్మం సేంద్రా దేవా అరాతివధాయ కాలేయ నివాత కనచాద్యసురసాధానం శ్రితాః సహాయత్వేనాశ్రితాః హే అజామీధ! తేన భూమ్నానుసరిమితానం హేషేణ సమ పురుషేణ శ్రీకృష్ణేనాహం ముషితోఽస్మి వంచితోఽస్మి. మాం విహాయ స్వలోకం జగామేత్యేకః.

౧౪. యద్బాంధవ ఇతి. యచ్ఛబ్దానా మధ్యాహృత తచ్ఛబ్దవతా లుతంతి హృదయం మమ మాధవస్యేత్యనేనాన్వయః. యో భగవాన్ బాంధవో యస్య సోఽహ మేక ఏవాతీర్క్య మతార్కం సత్త్వం బలం యస్య త మనంతపారం నిరవధికం సహజాం బలరూప మబ్ధిం రథేన సాధనేన తతరే తీర్ణవాంస్మి ఆర్హత్వాత్ 'తృఫలభజత్రపశ్చ' ఇత్యేత్వాభ్యాసలోపాభాసః ఆత్మనేపదం చ, తథా యద్బాంధవేన మయా పరేషాం శత్రూణాం పహుశచం ప్రత్యాహృతం తథా తేషాం శిరోభ్యః లేజస్పదం లేజస్సుపద మాశ్రయం మణిమయం మణ్యాత్మకం చ ధనం ప్రత్యాహృతమ్.

యో భీష్మ కర్ణ గురుశల్య చమూష్వద్రభ -
రాజన్యవర్య రథమండల మండితాను ।
అగ్రేచరో మమవిభో రథయాథపానా -
మాయుర్మనాంసి చ దృశా సహ ఓజ ఆర్చత్ ॥

౧౫

యద్దోష్టు మా ప్రణిహితం గురుభీష్మకర్ణ -
నప్రోత్తిగ ర్త శల్యసైంధవ బాహ్లికాద్యైః ।
అస్రాగ్యమౌఘమహిమాని నిరూపితాని
నో పస్పృశు ర్నృహరిదాస మివాసురాణి ॥

౧౬

సౌత్త్యై వృతః కుమతినాఽఽత్మద ఈశ్వరో మే
యత్పాదపద్మ మభవాయ భజంతి భవ్యాః ।
మాం శాంతవాహ మరయో రథినో భువిష్టం
న ప్రాహరన్ యదనుభావ నిరస్తచిత్తైః ॥

౧౭

౧౫. య ఇతి. సో విభో ! అద్రభాణా మనల్పసిర్యాణాం బహూనాం రాజస్య శ్రేష్ఠానాం రథజాలైః మండితాను భిష్మాదీనాం సేనాను యో భగవాన్ మమాగ్రేచరః అనస్థిః పృశా దృష్టిమాత్రేణ రథయాథపానా నోజనా మాయుర్మనాంసి చార్చత్ హ్యహంసి. త్రేనాహం ముకిత్ ఽస్మితి సంబంధః.

౧౬. యదోః ప్రితి. యస్య భగవతో దోష్టు బాహుషు ప్రణిహితం ప్రణిధాసితం త్వయేతి శేషః. త్వయా యద్భుజైకశరణత్వేన కృతం తం మామిత్యర్థః. గురుభిః ద్రోణ పభ్యతిభిః నిరూపితాని ప్రయక్తా స్యప్రతిహతమహిమా స్యన్త్రాణి నోపాస్పృశన్ యథా ఆసురాణ్యనురేణ కశిపునా కారితా స్యస్త్రాఘాతాదీని స్పృశిమాదాసు ప్రహరన్ నాస్పృశిన్ స్తద్వత్.

౧౭. సౌత్త్యై ఇతి. యస్య భగవతః పాదపద్మం భవ్యాః సాధవో భవాన్ ముక్తయే భజన్తి య ఆత్మద ఆత్మవర్యవతదాన్యః 'య ఆత్మదో బలదాయక ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కాఘాని' ఇతి శ్రుతేః, ఈశ్వరః సర్వాయంతా కుబుద్ధినామే మయా సౌత్త్యై సారథ్యే నిమిత్తే వృతః శ్రాంతై ర్వాహైః సహిత మత సన భువిష్టమపి మాం యస్య భగవతః ప్రభావేణ నిరస్తం విమోహితం చిత్తం యేషాంతే నృపా స ప్రాహరన్ వప్రహృతవంతః.

నర్మ ఋద ర రుచిరస్మిత శోభితాని
హే పార్థ హేరున సఖే కురునందనేతి ।
సంజల్పితాని సరదేవ హృదిస్పృశాని
స్మరు గృతని హృదయం మమ మాధవస్య ॥

౧౮

శయ్యాసనాటన వికత్తన భోజనాది -
ప్రైక్యాద్యయస్య ఋతవానితి విప్రలబ్ధః ।
సఖ్యః సఖేవ పితృవత్ తనయస్య సర్వం
సేహే మహాన్ మహితయా కుమతే రఘం మే ॥

౧౯

సోఽహం నృపేంద్ర సహితః పురుషాత్తమేన
సఖ్యా ప్రియేణ సుహృదా హృదయేన శూన్యః ।
అధ్వ న్యురక్కమపరిగ్రహ మంగ రక్షన్
గోపైరసద్భి రబలైవ వినిర్జితఽస్మి ॥

౨౦

౧౮. చర్మాణీతి. హే సరదేవ ! తస్య మాధవస్య శ్రీకృష్ణస్య ఉదాచేణ రుచిచేణ సంపదేణ చ స్మితేన శోభితాని సర్మాణి సరిహాసవాక్యాని హే పార్థేత్యాది సూపాణి సంబోధ నాత్మకాని జల్పనాని చ స్మరతో మమ హృదయం లులంతి ఛిదంతి.

౧౯. శయ్యేతి. శయ్యాదివ్యాపాచేష్వైక్యం సాధారణ్యం సామ్యమితి మూలత్, తేన స విద్యతే ద్వయం ద్వైవిధ్య మన్యతరస్య వ్యాపారాంతరం యస్య తస్య కుమతేర్మే మమ గఖ్యురఘం సఖేన తన యస్యాఘం పితృవత్ పితేవే త్యుక్తప్రకారేణ విప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తః ఋభుమాన్ ఋభువో దేవాస్తద్వాన్ ధనవానితీనత్ దేవానాం స్వామిత్యర్థః. మహామహితయా మహామహి మత్వాత్, మహాన్ మహితయేతి పాతే మహితా మాహిత్యం తేన మహాన్ సర్వ మఘ మప రాధం సేహే సోధవాన్. ఋతవానితి పాతే ఋతం సత్యం వాచికం కాకుగర్భం విసక్షితం త్వ సత్యవాదీ కిలే త్యేనమాదిసూపేణ విప్రలబ్ధోఽపీత్యర్థః.

౨౦. సోఽహమితి. స ఐక్యద్వయోఽహం హే నృపేంద్ర ! సఖ్యా మిత్రేణ ప్రయేణం నిరతిశయప్రీతి విషయేణ హృదయతే గచ్ఛతీతి హృదయః అయ గతావిత ధాతుః హృదయంగ మేన సుహృదా హితైషిణా. పురుషాత్తమేన-తూన్యోరహితః అంగ హేరాజన్ ! అధ్వని ఉరుక్ర మస్య శ్రీకృష్ణస్య, పరిగ్రహం కళత్రమండలం రక్షన్ గోపైః అవ్యసన్నిభునై రబలైవ యోషివివ నిర్జితోఽస్మితి.

తద్యై ధనుస్త ఇషవః స రథో హయాస్తే
సోఽహం రథీ నృపతయో యత ఆమనంతి ।
సర్వం క్షణేన తదభూ దసదీశరిక్తం
భస్మన్ హుతం కుహకరాద్ధ మిమో ప్రమూష్యామ్ ॥ ౨౧

రాజం స్వయాభిషుప్తానాం సుహృదాం నః సుహృత్పురే ।
విప్రశాప విమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిః ॥ ౨౨

వారుణీం మదిరాం పీత్యా మదోన్మథిత చేతసామ్ ।
అజునతా మివాన్యోన్యం చతుః పంచావశేషితాః ॥ ౨౩

ప్రాయేతైతత్ భగవతః ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్ ।
మిథో నిఘ్నంతి భూతాని భావయంతి చ యన్మిథః ॥ ౨౪

జలౌకసాం జలే యద్వన్మహంతోఽదంత్యణీయసః ।
దుర్బలాన్ బలిన్ రాజన్ మహంతో బలిన్ మిథః ॥ ౨౫

౨౧. తదితి. యే భగవతా సహవస్థానదశాయాం ధనురాదయస్త ఏవాధునాపి గర్భా
చాహం స ఏవాధునాపి యతో యేభ్యో ధనురాదిభ్యో నృపతయ ఆమనంతి బలిస్థం రథిసం మాం
మన్యంతే ఇత్యర్థః. యద్యప్సేవం తథాపి తత్సర్వం ధనురాదిక మిశరిక్తం శ్రీకృష్ణరహితం సభే
షణేనాసదసత్ప్రాయ మభూత్ యథా భగ్మని హుతం యథా కుహకరాద్ధం దోషవన్మన్మన్
రాద్ధం రాధసం దానాదిసంస్కారః యథా చోష్యా మూషరభూమా వృత్తం బీజం తద్యత్.

౨౨. హే రాజన్ ! సుహృత్పురే ద్వారకాయాం స్వయా అభిషుప్తానాం నోఽస్మాకం
సుహృదాం మధ్యే చతుః పంచావశేషితాః చత్వారః పంచ వావశిష్టాః, అస్యే తు సర్వేఽపి
సప్తా ఇత్యర్థః. తత్ర హేతుం నదన్ విశిసష్టే విప్రాణా మ్మీషాం శాపం విమోహించిత్వానామ్.

౨౩. వారుణీం మదిరాం సురాం పీత్యా మదోన్మథితాం విభ్రాంతిం చేతసా మి
ఏవాన్యోన్యమజానతామిన మిథో ముష్టిభి ర్నిఘ్నంతి.

౨౪. తన్మిథో నిహంసమపి ప్రాయశః ఈశ్వరస్య కృష్ణస్య విచేష్టిత మేతత్సృకల్పమూలక
మేవేతి భావః. తదేవ సదృష్టాంత మాహ-యద్యథా యత్సృకల్పాన్మిథో భూతాని భావయంతి
వర్ధయామానుః తథా తత్సృకల్పాదేవ మిథో నిఘ్నంతి విన్దిష్టుః.

౨౫. యుక్తం చైతత్తస్య భూభారావతారాయావత్సృక్స్యే త్యభిప్రాయోఽస్య ముదా
సీన ఏవ.సన్ భారం సంజహరేత్వాహ జలౌకసా మితి ద్వ్యాభ్యామ్. తత్ర వివక్షితార్థోపయో

ఏవం బలిష్ఠై ర్యదుభి ర్మహ్ను రితరానీ షభుః ।

యదూన్ యదుభి రన్యోన్యం భూభారాన్ సంజహర హ ॥

౨౨

దేశకాలార్థయుక్తాని హృతాపోషశమాని చ ।

హరంతి స్మరత శ్చిత్తం గోవిందాభిహితాని మే ।

౨౩

సూత ఉవాచ

ఏవం చింతయతో జిష్టాః కృష్ణపాదసరోహమ్ ।

సౌహర్దే నాతిగ ధేన శాంతాఽఽసీ ద్విమలా మతః ॥

౨౪

వాసుదేవాంఘ్రానుధ్యాన పరిబృహితరంపసా ।

భక్త్యా నిర్మథితాశేష కషాయధషణ్ణైర్మునః ॥

౨౫

గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్ తత్ సంగమమూర్ధని ।

కాలకర్మతమోరుద్ధం వునంద్యో మత్ ప్రభుః ॥

౩౦

గీతయా దృష్టాంతమాహ-జలే జలౌకసాం మధస్యదీనాం మధ్యే యథాఽణీయసిః సూక్ష్మాన్ జలౌకసిః మహాంతస్తే అదంతి భక్షయంతి. యథా చ దుర్బలాస్తాన్ బలినోఽఘ్నంతి యథా చ పేర రాజన్ ! మహన్తో బలినశ్చ తే మిథో నిఘ్నంతి.

౨౨. ఏవం షభు ర్బలిష్ఠైర్మహ్నైశ్చ యదుభిరితరాన్ దుర్బలా సన్యాశ్చ భూతాన్ తతోన్యోన్యం యదుభి ర్యదునేవ మిథో భవ భారరూపాన్ సంజహర సహృతవాన్.

౨౩. దేశకాలార్థ. దేశకాలానుగుణ కర్తవ్యం ప్రయోజనం తద్యుక్తాని తత్ప్రకాశకాని శ్శృణ్వంతాం హృదయగత దుఃఖోపశమాని గోవిందస్మాభిహితాని భావేక్తాః, భాషణాని గీతాని రూపాణి స్మరతో మమ చిత్తం హరన్తి.

౨౪. ఇత మితి. గాధేనాపరేణ సౌహార్దేన కృష్ణస్య పాదసరోహం చింతయతోఽర్జునస్య అత ఏవ విమలా శాంతా రాగాద్యకలుషితా చ మతి ర్బభావ.

౨౫. వాసుదేవస్యాఘ్రో రనుధ్యానేన పరిబృహితం బృహితం వర్చితం రయో పేగః ప్రావణ్యం యస్యాస్తయా వాసుదేవభక్త్యాఽవిచ్ఛిన్న స్మృతిసంతానరూపయా ప్రీత్యాత్మికయా నిర్మథితా నిరస్తా అశేషాః కషాయాః కషాయవ ద్వర్మోచ్ఛ్వా రాగాదయో యస్యాః సా ధిషణా బుద్ధి ర్యస్య సోఽర్జునః.

విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంభిన్నద్వైత సంశయః ।

తీవ్రవక్రతి నైసున్యా దలింగత్వా దసంభవః ॥

3౦

నిశమ్య భగవ న్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ ।

స్వఃపథాయ మతిం చక్రే నిభృతాత్మా యుధిష్ఠిరః ॥

3౧

పృథా వ్యనుశ్శుత్య ధనంజయోదితం

నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్ ।

ఏకాంతభక్త్యా భగవ త్యభోక్షజే

నివేశితాత్మ పరరామ సంస్మృతేః ॥

33

30. సగ్రామమూర్ధని యుద్ధారంభే యత్ భగవతో నీతం నీతో హనుద్రహా ఏహో ధ్యాయం స్వాత్మపరమాత్మ తత్త్వాప్తి సాధనాది యానాత్మ్యోచరం ధ్యానం నిష్కహాణా నిశేప కర్మణా తమాగుణేన చాచుస్థం తిరోహితమసి విభు స్త్వస్త్వవధారణమస్థి. అగ్ర నిష్కహాణా శేషకషాయశ్చో హేతుః సునరప్యధ్యగమత్ అధ్యవస్యత్.

3౧. బ్రహ్మసంపత్త్యా, పక్షగతౌ గత్యథా చ బుధ్యథా, బ్రహ్మవిషయకనమ్మగ్జ్ఞానేన వ్యస్తున స్తదాసీం ముక్తః తేనోపలక్షితః. యద్వా తేన హేతునా భిన్నవ్యవహారశయః ఆత్మనిదేహగత దేవాదిభేదభ్రమరహిత ఇతి. నీతోపనిషత్ పూర్వమహ్మో-క్త బుధ్యస్త్వయః బ్రహ్మసంపత్త్యేతి మధ్యమత్యక్తం జ్ఞానోన్మేష ఉక్తః. యద్వా బ్రహ్మగ్రహణ్యో గోభిర్న ద్వైతసంశయః బ్రహ్మజ్ఞానేన సంభిన్న దేవాదిద్వైతస్వనిష్ఠద్వైతసంశయ నిర్మూలః. అలింగత్యాదీని స్థూలదేహవిరహానుసంధాన ముక్తం నీన ప్రకృతివైస్సణ్యత్ నిసప్తసూక్ష్మప్రస్థితోతర మూ గుణ త్రయవిరహాత్ తదననుసంధానా దిత్యన్యః. దేహో వర్తమానత్వా దస్త్వసూక్ష్మాభావః, అగ్ర నిత పునర్జన్మరహితః, తతోవిశోకోఽభవ దిత్యన్యః. విశోకగ్రహణ మసహితాత్మత్వాద గుణాన్యక యుక్త స్వరూపోపలక్షణమ్.

3౨. భగవతో మార్గం స్వలోకగమప్రకారం యమసులసంస్థా మిత్యం నాశం నీతి యాచత్ శ్రుత్వా యుధిష్ఠిరః నిభృతాత్మా సమాహితః స్వః పథాయ స్వః శక్యః సుఖిభ్యః నిశే శయసుఖిరూపలోకమార్గాయ మతిం చక్రే.

33. అజ్ఞానోదితం యదూనాం నాశం తాం భగవతో గతిం చ శ్రుత్వా సూక్ష్మం భగవదా-
అభోక్షజేనస్వప్రయోజనయా భక్త్యా నివేశిత ఆత్మా మనో యదూ పథా హేతు సాన్మృత-
పరరామ విరక్తా బభూవ.

యయాహరద్ భువో భారం తాం తనుం విజహవజః ।

కంటకం కంటకేనేవ ద్వయం చాపీశతుః సమమ్ ॥

౩౪

యథా మత్స్య్యాదిరూపాణి ధత్తే జహ్యద్భద్రా నటః ।

భూభారః కపితో యేన జహౌ తచ్చ కలేవరమ్ ॥

౩౫

యదా ముకుందో భగవా నిమాం మహిం

జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః ।

తదాహరేవా ప్రతిబుద్ధ చేతసా -

మదర్మహేతుః కలి రన్వవ ర్తత ॥

౩౬

౩౪. భగవన్మార్గమితి. భగవన్మార్గమితి మిత్యనేన చోక్తా భగవతః స్వలోకం ప్రతి గతిః కిం కృష్ణస్య తనుత్యాగపూర్వకా ఉత్తతయైవేతి శౌనకాభిప్రేతి విశదయతి యయేతి. అజో భగవాన్ యయా తన్వా భువో భారమహుత్ తాం తనుం విజహౌ మనుష్యసంస్థానం విజహౌ స్వాసాధారణయా చతుర్భుజాదిమత్యా తన్వానతీర్య పిత్రోః ప్రార్థనయా యాం మనుష్యసంస్థానస్థితాం తనూం భూభార మపనేతుం జగ్రాహ తాం తనుం తిరోధాయ స్వాసాధారణతన్వా జగామేత్కృష్ణః. మనుష్యసంస్థానస్య భూభారావనోపనాపాధికత్వేన యానదుపాధితిత్సస్థాన మనుద్య స్వాసాధారణయైవ జగామేతి భావః. మనుష్యసంస్థానైవేన కిం న జగామే తా కాక్షాయాం తత్ర దృష్టాంతముఖేన ఉత్తరమాహ-యథా కంటకవిద్ధిచరణః పుమాన్ యాన తదవనోదక కంటకాంతి రం పరిగమ్యేన తదవనుద్య తతోననుత్తమవనోదకమపి కంటకద్వయం జహౌ తద్వదీశిత్క భగవతః ద్వయమపి సమ మవనోద్యం దుష్కృతతచ్చరీరజాల మవనోదకం మనుష్యసంస్థానం చోభయమపి సమం హతవ్యత్వేన సమ మవనోదకశరీరస్యాపి యానదుపాధి ధార్యత్వాదితి భావః, ఈశితు రుభయ మిత్యనేన దుష్కృతచరీరేష్వపి అంతః ప్రవిశ్య యుత్తు ర్భగవతః తాన్వపి శరీరాణి భగవత ఏన స్వస్యైవేతి సూచితమ్. కంటకద్వయైవేన చైత దభిప్రేతిం యథోభయోః కంటకయోః కంటకత్వ వచిశిష్ట మేవ ముభయోరపి శరీరయోః స్వశరీరత్వ ప్రవిశిష్ట మితి.

౩౫. ఇదిమేన ప్రసిద్ధ్యం దృష్టాంతాంతరేణాప్యహ యథేతి యథా నటో నాట్యోషయ్యుక్తాని వేషాంతరాణి పరిగమ్య నాటా నంతరం స్వేన రూపేణైవానతస్థే తథా రోన శరీరేణ భూభారః క్షుతిర్ నిరస్తః తత్కలేవరం జహౌ తత్తిరోధాయ స్వాసాధారణ్యేన జగామేత్కృష్ణః.

౩౬. యదేతి. శ్రోతవ్యాః సత్యాః కథా యస్మిన్ భగవాన్ ముకుందః స్వతన్వా స్వాసాధారణ దిన్మమంగళవిగ్రహోపేతః మహీం యదా యస్మిన్నహని జహౌ తదహరేవ తస్మిన్నహనేన వివేకినా మభద్రహేతు రశుభహేతుః కలి రవ ర్తత.

యుధిష్ఠిరస్తత్పురిసర్పణం బుధః

పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే తథాఽఽత్మని ।

విభావ్య లోభాన్మత జిహ్వాహింసనా -

ద్యధర్మచక్రం గమనాయ పర్యథాత్ ॥

౩౭

స్వరాట్ పాత్రం వినయిన మాతృనః సునమం గుణైః ।

తేయనీవ్యాః పతిం భూమే రభ్యషించద్ గజాహ్వయే ॥

౩౮

మధురాయాం తథా వజ్రం శూరసేన పతిం తతః ।

ప్రాజాపత్యాం నిరూపేష్ఠి మగ్నీ నపిబ దీశ్వరః ॥

౩౯

విస్ఫుజ్య తత్ర తత్ సర్వం దుకూల వలయాదికమ్ ।

నిర్మమో నిరహంకారః సంఛిన్నాశేషబంధనః ॥

౪౦

వాచం జుహోమ మనసి తత్రాణ ఇతరే చ తమ్ ।

మృత్యావపానం సోత్సర్గం తం పంచత్వే హ్యజోహవీత్ ॥

౪౧

౩౭. తతో యుధిష్ఠిరః పురే రాష్ట్రే గృహే ఆత్మని జనానాం విహేషు చ వాక్య కః పరిసర్పణ మనునర్తనం బుధః జానన్ శస్త్రాబలకం లోభాన్మత్యర్థాణాం ప్రాజాపత్యాం నిరూపేష్ఠి గమనాయ గృహే నిర్గమనాయ పర్యథాత్ పరిహాశ ఉన్యస్థి బంధనేత్సర్వః.

౩౮. తతః స్వరాట్ రాజా యుధిష్ఠిరః గుణైః రాష్ట్రసః స్వస్య సమా తుల్యం సునమం చ పాత్రం పరీక్షితం హస్తీసపురే తోయనీవ్యాః సముద్రమేఖానాః భూమేః పతి మభ్యషించత్ అభిషిక్తవాన్. వినిమయమితి పాతే వినిమయం వినిమహర్వాం సద్భవే సునవమ మున్యాచ మిత్సర్గః

౩౯. తథా మధురాయాం ప్రజాఖ్యం యదుకులసూరం శూరసేనాయాం జనపదానాం పతి మభ్యషించత్. తతః ప్రాజాపత్యాం ప్రజాపతిదేవతాకా మిష్ఠి నిగూఢ్య కృత్వా ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరోఽగ్నీ నాహవనీయాదీ నపిబత్ ఆత్మన్యారోపితవాన్.

౪౦. తత్ర స్వగృహే వా తత్రసిద్ధం దుకూలాదికం త్యక్త్వా వాచం జుహోమ ఇత్యన్వయః. కథం భూతః? నిర్మమః దేహద్వనుబంధిషు స్వకీయత్సాభిమానరహితః నిరహంకారః దేహత్సాభిమరహితః సంఛిన్నా స్వశేషాణి బంధనాని ప్రకృత్యానీని గోస తథాభూతః ప్రకృత్యాని మోక్ష మనుసంహితవా నిత్సర్గః

తెత్వే ముత్వాథ పంచతరం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః ।

సర్వ మాత్మ వ్యజాహవీద్ బ్రహ్మణ్యాత్మాన మవ్యయే ॥

౪౨

చీరవాసా నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్త మూర్ధజః ।

దర్శయ న్నాత్మనో రూపం జడోన్మత్త పిశాచవత్ ॥

౪౩

అనపేక్షమాణో నిరగా ఉశృణ్వన్ బధిరో యథా ।

ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః ॥

హృదిబ్రహ్మ పరం ధ్యాయ న్నాపరైత మతేగతః ॥

౪౪

ర౧. తత్ప్రకార మాహ వాచ మిత్యాదినా. వాచం వాగాది కర్మజ్ఞానోభయేంద్రియ వ్యాపారం మనసి జుహోవ మనోధీన మమన్యత. మనస ఇంద్రియప్రకృతిత్వాభావా దిత్యర్థః. తన్ననః ప్రాణే జుహోవ మనఃప్రసృత్తిం ప్రాణాధీనాం మేనే తథా ప్రాణసంవాబాదిషు దర్శనా దత ఏవ హి తస్య ముఖప్రాణత్వం ప్రాణాదీనాం లయానుసంధాన-ప్రకార మాహ-ఇతరే చ తం మృత్యావపానం సోత్సర్గమితి తం ప్రాణ మితరే ఇతరస్మి న్నపానే సోత్సర్గ మపాన ముదాన ఇతి శేషః. ఉత్సర్గశబ్దో వృత్తిపంచక-ప్రదర్శనార్థః. స్వస్వవృత్తివిశిష్టానామేన తేషు తేషు లయ మనుసంహితవా నిత్యర్థః తతస్తూదానం మృత్యో మృత్యుసంజ్ఞకే సమానే తం సమానం పంచత్వే ప్రాణాదిపంచకకారణే వాయూ విత్యర్థః. అనస్థావిశేషవాయుర్జ్ఞి ప్రాణః న వాయుమాత్రం స చైకోఽపి ప్రాణనాదినృత్తి పంచకవిధః. అతస్సృత్తిపంచకవిరోధేన ప్రాణస్య తత్కారణే వాయూ లయానుసంధాన ప్రకార ఉక్తః.

ర౨. ఏవ మింద్రియవర్గ ప్రాణతద్వృత్తినిరోధానుసంధాన ముక్తమ్. అథ వాయునా సహితాని పంచభూతాని ఇంద్రియవర్గ ఇచ్చాహంకారకార్యమితి తదుభయం త్రిజ్వేసాస్త్విక రాజస తామసరూపత్రివిధాహంకారే జుహోవేత్యర్థః. సర్వత్ర త్వప్రత్యయః స్వాధికః యథాయథ మింద్రి యాణాం సా స్త్వికాసాంకారే లయః భూతానాం తామస ఇతి వివేకః. తచ్చాహంకారత్రయమేకత్వే ఏకస్మిన్ ప్రకృతితత్వే మహాత్మత్వజ్ఞానా జుహోవేత్యర్థః. సర్వం వాగాది ప్రకృత్యంత మాత్మని జీవేఽజ హవీత్ చేతనో హ్యచేతనప్రకృతిః అత ఏన ముక్తం. నహి జీవః ప్రకృతే రుపాదానం ఆత్మానం జీవ మవ్యయే బ్రహ్మణ్యజుహోత్ జీవస్య బ్రహ్మాధీన వృత్తిత్వాత్ తస్మిన్స్తం ఘోపితవా నిత్యర్థః.

ర౩. తత శ్చీరం నల్కలం వాసో నస్త్రం యస్య స నిరాహారః బద్ధవాన్ మానీ ముక్తా విక్షిప్తా మూర్ధజాః కేశాః యేన సః జడాదివ దాత్మనః స్వస్య రూప మాకారం దర్శయన్ లోక స్యేతి శేషః.

సర్వే తమను నిర్జగ్ము ర్భూతరః కృతనిశ్చయాః ।

కలినా ధర్మ మిత్రేణ దృష్ట్యా స్పృష్టాః ప్రజా భువి ॥

౪౫

తే సాధుకృత పర్యారా జ్ఞాత్వాఽన్యత్కంఠిక మాత్మనః ॥

మనసా ధారయామాను రైవకుఠ చరణాంబుజమ్ ॥

౪౬

తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః పరే ।

తస్మిన్నారాయణపదే ఏకాంతమతయో గతిమ్ ॥

౪౭

అవాపు ర్దురవాపాంతే అనద్భిర్విషయాత్మభిః ।

విధాతకల్మషా సానం విరజే నాత్మనైవ హి ॥

౪౮

విమరోఽపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహ మాత్మవాన్ ।

కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తః పితృభిః స్వక్షయం యయా ॥

౪౯

౪౪. యథా బధిరః తద్వత్ అశృణ్వన్ అంధ ఇవాసవేక్షమాణః నిరగాద్ గృహాదితి శేషః, పూర్వం గతం గతపూర్వాయ యత్ కర్మణాం గతః పునః గాన క్షేతి తాం మహాత్మ్యభిః ర్విరక్తైః గతపూర్వం ఉదీచీం దిశం హృది పరం బ్రహ్మ ధ్యాయన్ ప్రవీక్షే.

౪౫. తం యుధిష్ఠిరమనుస్మత్య తద్రూపతరః సర్వే కృతనిశ్చయా గహనాయ కృష్ణా నిశ్చయః యైస్తే కృత వివేకా వా నిర్జగ్ముః తే భ్రాతరః యుధిష్ఠిరాదయో వా, అధర్మః మిత్రం యస్య తేన కలినా స్పృష్టాః ప్రజా భువి దృష్ట్యా.

౪౬. అసాధుకృతాః తుచ్ఛీకృతాః సర్వే అథాః దేహతదనుబంధ్యాదయో స్మృత్యధా భూతాః ఆత్మనో దేహస్యాత్మకం మరణం జ్ఞాత్వా భగవచ్ఛరణాంబుజం మనసా ధారయా మాసుః యుధిష్ఠిరాదయః.

౪౭, ౪౮. తస్య పైకుఠపదాంబుజస్య ధ్యానే నోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధా ధిషణా బుద్ధి ర్యేషాంతే నారాయణపదవాచ్యే పరమపురుషే ఏకాంతా గతిర్మతి ర్యేషాం, మశ్లేశక్యం నామ విజాతీయప్రత్యయాన్యధానం విషయేషు శబ్దాదిషు ప్రగణా ఆత్మ మనో దేహాం పైశ్చ ననద్భిర్గురా త్మభిః దుఃఖేనా ప్యవాప్తు మశుక్త్యాం గతిం ముక్త్యాత్మికా మవాపుః పదేషోఽపాదయతి విధూతాః నిరస్తాని కల్మషాణి భగవత్ప్రీతిప్రతిబంధకాని పూర్వోత్తరాభూని యేషాం తే విరజేన రజస్తజూ రహిణేన ఆత్మనా స్వగూఢేణ ఘోరం శ్రీనారాయణస్య పద మవాపు రిత్యనుషంగః.

ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనా మనపేక్షతామ్ ।
వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాంత మతి రాస తమ్ ॥

౫౦

యః శ్రద్ధయైతత్ భగవత్ ప్రియాణాం
పాండోః సుతానా మితి సంప్రయాణమ్ ।

శృణోత్కలం స్వస్త్వయనం పవిత్రం
లభ్యా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్ ॥

౫౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం ప్రథమస్కంధే
పాండవ స్వర్గారోహణం నామ పంచదశోఽధ్యాయః.

౪౯. విదురోఽపి కంచిత్త్రాలం తీర్థాన్యటిత్వా పాండవాదీనాం గతి మాకర్ణ్య ఆత్మవాన్
భగవతి సమాహితచిత్తః ప్రభాసే దేహం పరిత్యజ్య కృష్ణావేశేన కృష్ణసమాధానేన తచ్చిత్తః
కృష్ణైకవిషయకచిత్తః పితృభిః పితృదేవతాభిః సహ స్వయం స్వస్థానం యయా. పున ర్యమ ఏవ
భూత్వా స్వలోకం యయా విత్యర్థః. కృష్ణోపదేశ ఇతి పాతే యదుకుల సంహారాయ యత్ర
శ్రీకృష్ణః ప్రవిష్టః తస్మిన్ దేశే ప్రభాసే ఇత్యర్థః. పున రథః పతనాభావాత్ పాండవాదీనాం
ము క్త్యకథనం తే హి ప్రారబ్ధకర్మావసానే విమోక్ష్యంతే ఏవాతో న విరోధః.

౫౦. తదా ద్రౌపద్యపి పతీనా మనపేక్షతా మాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా వాసుదేవే భగవతి
ఏకాంతా విజాతీయ ప్రత్యయాంతరావ్యవహితా మతి ర్యస్మాన్స్తభాభూతా తం వసుదేవ మవాప.

౫౧. శ్రీకృష్ణాదీనాం ప్రయాణప్రసంగాధి ఫలమాహ-య ఇతి. ఇతీత మతితరాం స్వస్త్వ
యనం శృణ్వతాం పతతాం చ శుభావహం పవిత్రం చ భగవతః ప్రయాణం పాండోః సుతానాం
సంప్రయాణం చ యః పుమాన్ శ్రద్ధయా శృణోతి హరౌ భక్తిం లభ్యా సిద్ధిం ముక్తి ముపైతి.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే శ్రీమద్వీరరాఘవాచార్య కృత
భాగవతచంద్రచంద్రికాయాం పంచదశోఽధ్యాయః.

శ్రీవీరిరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

అథ పాదశ్లోకాః

సూత ఉవాచ

తతః పరీక్షిద్ ద్విజవర్యశ్చియా

మహిం మహాభాగవతః శశాసహ

యథా హి సూత్యా మనిజాతకేచివా

సమాదిశన్ చిద్ర మహద్గుణ స్రథా ||

౧

స ఉత్తరస్య తనయా ముపయేమ ఇరావతీమ్ |

జనమేజయాదీం శ్చతురగతస్యా ముత్పాదయత్ సుతాన్ ||

౨

అజహరాశ్వమేధాంశ్చైన్ గంగాయాం భూరిదక్షిణాన్

శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా య త్కృషి గోచరా ||

౩

౧. తదేవ సంస్థానం పాండుపుత్రాణాం నక్ష్యే కృష్ణకథోదయమితి ప్రతిజ్ఞానం పాండు పుత్రసంస్థానం పరీక్షిజ్జన్తోపేత ముపపాద్య పరీక్షితోఽథ రాజన్ జన్మ కర్మవిలాససమితి ప్రతిజ్ఞానం నిర్వణయతి. తత్ర తజ్జన్మ పాండవ పుత్రసృత్తాంత ఏవాంశర్భావ్యాభిసూతం విలాసనం చ్ఛాద్యశే స్కంధే నక్ష్యతి. ఇతః పరం చతురధ్యాయైః కర్మాణి నన్యగతే ఇతి వివేకః తా ఇతి తతిః పిన్వ గిగ్గమనానంతరం మహాత్తో గుణా యస్య పరీక్షితో పే ద్విజ ! జన్మసూత్యాం జన్మసే జాతక కోవిదాః విప్రాః యథా సమాదిశన్ తత్తేన ద్విజవర్యశ్చియా మహాభాగవత సన్ పాహిం శశాస పాలనామాన.

౨. స పరీక్షి ద్దుత్తరస్య మాతలస్య తనయా మిరావతీ ముపయేమ ఉదావాహ. తస్యా మిరావత్యాం-జనమేజయాదీంశ్చతురగత సుతా నుపపాదయత్. అడభాన ఆర్షః, అమిశాస్త్రస్య నిత్యతాత్.

౩. శారద్వతం కృపం గురుం కృత్వా వృత్వా గంగాయాం గంగాతీగే శ్రీ సత్సమేధాన్ అజహర. చుత్రా యోష్యశ్వమేధేషు దేవా ఇంద్రదానయ అక్షిగోచరా బభూవుః తథావిధా నాజహ గేత్యుః.

నిజగ్రాహణసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్షయతే ।
సృపలింగధరం శూద్రం ఘ్నంతం గోమిథునం సదా ॥

౪

గానక ఉవాచ

కన్య హేతో ర్విజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః ।
సృదేవ చిహ్నధృక్ శూద్రకోఽసా గాం యః పరాహనత్ ॥

౫

తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది కృష్ణకథాశ్రయమ్ ।
అభవాన్య పదాంభోజ మకరందలిహం సతామ్ ॥

౬

కిమన్యై రసదాలాపై రాయవా యదసద్యయః ।
మైద్ర యుషాం నృణా మంగ మర్జానా మృతమిచ్ఛతామ్ ॥

౭

౪. కదాచి ద్దిగ్విజయే నిమిత్తే చరన్ వీరః పరీక్షితో కృచిద్దేశే యదా పాదేన గోమిథునం (స్త్రీ)పుంసయో గ్గవో య్యగ్మం ఘ్నంతం శూద్రమపి సృపచిహ్నధరం కలి మాజసా పరాభిధవ సామర్థ్యాత్మకేన నిగృహీతవాన్.

౫. తత్రలభప్రశ్నానసరః పృచ్ఛతి శౌనకః కన్య హేతో రితి. సృపః పరీక్షి ద్దిగ్విజయే కస్మాద్దేతోః కలిం నిజగ్రాహే త్యేకః ప్రశ్నః, యోగాం పదాఽహనత్ తతాడ అసా సృపచిహ్న ధారి శూద్రః క ఇత్యపరః. యద్యపి సృపలింగధరం శూద్రం కలిమితి సామానాధికరణ్యనిద్దేశే నైవ కలిరేన సృపదేన చిహ్నధృక్ శూద్ర ఇతి జ్ఞాత ఏవేతి ప్రశ్నానుపపత్తిః. తథాపి క ఇత్యన్య కింగుణక ఇత్యభిప్రాయః. అతః ప్రశ్నోపపత్తిః.

౬. తత్ కలివినిగ్రహాదికం కేనల మస్మాభిః పృష్ట మిత్యేవ వర్ణయ కిం హే మహాత్మన్ ! యది విష్ణుకథాశ్రయం భగవత్ కథోపేత మధవాఽన్య విష్ణోః పదాంబుజమకరందా-స్సాదినాం సాధూనాం కథాశ్రయం న్యాయైర్ని కథ్యతామ్.

౭. తత్ర హేతుం ననన్ విష్ణున ద్భక్తకథానాశ్రయాణా మశ్రోతవ్యత్వ మనర్హసీయత్వం చాహ నిమన్త్యైరితి. అగ హే సూత ! యద్యేభ్య ఆయుషోఽసద్యయః నిరర్థకః క్షయో భవతి తైః క్షుద్రాయుషా మల్పాయుషా మృతం కర్మ ఫల మిచ్ఛణాం మర్త్యానాం మరణశీలానాం సృణాం సంబుధిభి ర్నన్యైః విష్ణుతత్త్వజనకథాశ్రయై రతోఽత ఏవాసద్భిరాలాపైః కిం నన్త్యైర్నాస్తి స కించిత్ ప్రయోజనం కింతు కేనల మాయుర్యయ ఏవేతి భావః. యద్వా ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ ఇచ్ఛతాం తత్ప్రాప్తిం కామయమానానాం మరణశీలానా మల్పాయుషాం సృణా మస్మాక మన్యై రసదాలాపైః కిం న కించిత్ ప్రయోజనమస్తి, యతో యేభ్య కేనల మాయుషోఽసద్యయో భవతీ త్యన్వయః.

అహోపహోతో భగవాన్ మృత్యుః కామిత్రకర్మణి ।

న కశ్చిన్ద్రియతే తావత్ యావదాస్త ఇహంతకః ॥

౮

ఏతదర్థం హి భగవా నాహూతః పరమర్షిభిః ।

అహో నృలోకే పీయేర హరిలీలామృతం వచః ॥

౯

మందస్య మందస్రజ్జస్య వయో మందాయుషస్యవై ।

విద్రయా హ్రాయతే న క్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః ॥

౧౦

౮. నను క్షుద్రాయుషాం మర్త్యానా మస్మృతం నూన త్యక్తృత్వేన వర్ణస శ్రవణం చివస మవ్యవసాతుం శక్య మిత్యతాహ ఇహేతి. ఇహ నైమిషక్షేత్రే శామిత్రకర్మణి సత్రకర్మణి శమిచ్ఛబ్ధిః పశుసంజ్ఞసముత్పత్తవాచీ శమయి తా చ భగవాన్ స్వీతి శ్రువో న చ హి పాద్యా - నోడక భగవద్గణానుభవితృపరః తత్సంబంధే కర్మణి సత్రకర్మణి భగవద్గణాత్మక బ్రహ్మసత్ర ఇహ్యోః, భగవాన్ మృత్యు రాహూతః స చాంతకో నూన దిహాస్తి తావ దస్త్ర స కశ్చిన్ద్రియతే స మరణ మేతి.

౯. కిమర్థ మాహూత ఇత్యతాహ-ఏతదర్థ మత్యానస్థితానా మస్మృతం మరణా మేవ హి పరమర్షి భి ర్భగవాన్ మృతు రాహూత ఇత్యర్థః. మృత్యుర్థః - మృత్యునానా మృత్యుపాదం విహాయ భగవద్గణ శ్రవణాయేహ న కించిదపి హన్యా దిత్యభిప్రాయేణాహూత ఇతి భావః సాన్య - ధ్యతాం మహాభాగ ! ఇత్యాదిశ్లోకద్వయేన తద్భక్త శ్రవణస్త్రిన వర్ణసియత్సం శ్రోతవ్యత్వా చోక్తం తదేవ స హేతుక ముపపాదయతి అహో ఇతిసార్ధేన, నృలోకే హ గోల్లో యస్మిన్ ప్రవేశ పాద్యాః తద్ధరిలం తదమృతతుల్యం వచః పీయేత పానకం శ్రోతవ్యమితి మూసతే యో మరణా తానభినగదతి అహో ఇతి, తేహం బాగ్య మేతానదితి నర్తు మశ్యకమితి భావః ॥

౧౦ కుతః, యశ్యస్మాత్ మందస్య మందచేష్టస్య మంధా ప్రజ్ఞాబుద్ధిర్వర్ణస్య మందమూర్ఖ ఆయుర్వస్య తస్య హరిలీలామృతం నచోఽశృణ్వతో నయః కౌమారాది కేనాం ఇన్ధి మాచృచ్ఛ స హేతుకం కలిగిగ్రహాదికం నర్ణయతి. సూతో యదేత్యాదినా యావత్ స చ్చందశాధ్యాయ ఇతి సమాప్తి. యదా పరీక్షిద్విజయారం గతః కురూణాం జాంగలేషు చ జనచదే ననాన నిజగ్రాహ స్వాజ్ఞాచక్రేణ నర్తిశేఽనుశిష్టే దేశేస్వసేనాధిష్టితే దేశేవాప్రవిష్టం కలిం తస్మిన్ వేశగూఢా మత్యంత మపియా నార్తాం నిశమ్యాకర్ణ్య తతః సంయుగే యుద్ధే శౌండిః ప్రవీణో రాజా శరాసనం ధనురాదదే జగ్రాహ నిజచక్రవర్తితే కురుజాంగలే నసన్నితి వాస్వయః

మాత ఉవాచ

యదా పరీక్షిత కురుజాంగలేఽశృణోత్
కలిం ప్రవిష్టం నిజ చక్రవర్తితే ।
నిశమ్య వార్తా మనతి పియాం తతః
శరాసనం స యుగశౌండి రాదదే ॥

౧౧

స్వలంకృతం శ్శామ తురంగ యోజితం
రథం మృగేంద్రధ్వజ మా శితః పురాత్ ।
వృతో రథాశ్వ ద్విపపత్తి యుక్తయా
స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః ॥

౧౨

భద్రాశ్వం కేతుమాలం చ భారతం చోత్తరాన్ కురూన్ ।
కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్ ॥

౧౩

తత్ర తత్రోపశృణ్వానః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్ ॥
ప్రగియమాణం చ యశః శృష్టమాహత్యూహచకమ్ ॥

౧౪

ఆత్మానం చ పరితాత మశ్యత్తామ్నోఽస్త్రతేజసః ।
సే హం చ వృష్టిపార్థానాం తేహిం భక్తిం చ కేశవే ॥

౧౫

౧౧ తతః సువ్యలంకృతం శ్శామైస్తురగైః సయోజితం మృగేంద్రః సింహాంకితో ధ్వజో
యస్మిన్ స్తం రథమాస్థితోఽధిస్థితః తథా సుతురంగయుక్తయా సేనయా పరివృతో 'దిగ్విజయాయ
నిర్గతః కురుజాంగలాదిస్వితీ కేషః.

౧౨ భద్రాశ్వాది వర్షాణి నిర్జిత్య బలం కరం జగృహే ॥

౧౩ తత్ర తత్ర దేశేషు స్వపూర్వేషాం యుధిష్టిరాదీనాం మహాత్మనాం కృష్ణస్య భగవతో
మాహాత్యూహచకం ప్రగియమాణం యశః.

౧౪ అశ్వశ్శామ్నో బ్రహ్మస్త్రతేజసా పరితాత మాత్మానం చ సృష్టినాం పార్థానాం
చ కేశవే కృష్ణే స్నేహ మనురాగం చ తథా తేహిం తస్మిన్ భక్తిం చోపశృణ్వన్.

౧౫ నితరాం హృష్టః ప్రీత్యా ఉజ్జృంభితే లోచనే యస్య స మహామనా ఉదారిబుధి
ర్వదాన్యో రాజా కేభ్యః శ్రావయిత్పుభ్యః మహాధనాని బహుమూల్యద్రవ్యాణి వాసాంసి హారాన్
ముక్తాహారాశ్చ దదౌ ।

తేభ్యః పరమసంతుప్తః పీఠ్యుజ్జుంభితలోచనః ।

మహాధనాని వాసాంసి దదౌహరాన్ మహామనాః ॥

౧౬

సారథ్య పారషదసేవన సఖ్యదౌత్య

వీరాసనాను గమనస్తవన పృణామాన్ ।

స్నిగ్ధేషు పాండుషు జగత్ప్రణతిం చ విష్ణో-

ర్భక్తిం కరోతి నృపతి శ్చరణారవిందే ॥

౧౭

తస్యైవం వర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తి మన్వహమ్ ।

నాతిదూరే కలాశ్చర్యం యదాసీత్ తన్నిబోధమే ॥

౧౮

ధర్మః పదైకేన చ న విచ్ఛాయా ముపలభ్య గామే ।

పృచ్ఛతి సాశుభదనాం వివత్సామివ మాశిరమ్ ॥

౧౯

౧౬ స్నిగ్ధేష్వనురక్తేషు పాండుషు యుధిష్ఠిరాదిషు విష్ణోః శ్రీకృష్ణస్య సారథ్యాదికం జగత్ప్రణతిం ప్రణామం చ స్మృత్యేతి శేషః, నృపతిః పరీక్షిత్ విష్ణోశ్చరణారవిందే భక్తి కరోతి స్మ చకారేత్యర్థః, తత్ర సారథ్యం ప్రసిద్ధం పారషదం సఖ్యత్వం సేవనం భృత్యకర్మ, దౌత్యం దూతకర్మ వీరాసనానుగమనం నృపాసనాధిష్ఠితం ప్రత్యను వర్తనం, స్తవనం స్తుతికర్మ ప్రణామో నమస్కారః, విష్ణుకర్తృకావ్యవిషయానేతాన్ స్మృత్యేత్యర్థః.

౧౭ తస్య పరీక్షితః పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం వృత్తిమన్వహం వర్తమానస్య సఖ్యః తస్య నాతిదూరే సన్నికృష్టదేశే యన్మహదాశ్చర్యమాసీత్ కథియవ్యతే మే మన్యః నిబోధ శృణు.

౧౮ ధర్మ ఇతి ధర్మః ధర్మాధిదేహోన్మష గూఢధరః పరేన పదేన చరన్ విచ్ఛాయా నిస్తేజస్కాం గాం గోరూపధరాం వత్సరిహతాం మాతరమివ అత్రోణి వదనే యస్యాస్తాం పృచ్ఛతి స్మాపృచ్ఛత్ ॥

౧౯ ప్రశ్న మేవాహ కచ్చిదిత్యాదిభిః షడ్భిః పేభద్రే ! తవాత్మనః దేహస్యానామయ మారోగ్య మస్తి కచ్చిత్ ? ఈషన్మయితా హర్షక్షయ ముపగతేన ముఖేన విచ్ఛాయా నిస్తే జస్కా భవతి. అహం తు భగవంతే త్వా మంతరా హృదయమధ్యే ఆధిః క్లేశో యస్యాస్తానా భూతా మాలక్షయే వ్లగ్నానవిచ్ఛాయా ముత్పశ్యామి పే అంబ ! కంచన దూరస్థం బంధు శోచామి.

ధర్మ ఉవాచ

కచ్చిద్భద్రేనామయమాత్మనస్తే విచ్ఛాయాసి మ్హాయతేషన్ముఖేన ।

అలక్ష్యే భవతి మంతరాదిం దూరే బంధుం శోచసి కంచనాంబ ॥

౨౦

పాదైర్మూల్యం శోచసి మైకపాద మాత్మానం వా వృషలై ర్భృక్షమాణమ్ ।

అహో సురాదీన్ హృతయజ్ఞ భాగాన్ పృజా ఉతస్విన్మఘత్యవర్జతి ॥

౨౧

అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచన్యథో పురుషాద్దైవరత్నైః ।

వాచం దేవీం బ్రహ్మకులే కుర్మ ణ్యబిహ్మజ్యై రాజకులే కులాగ్మాన్ ॥

౨౨

కిం క్షత్రజంధూన్ కలిసోపసృష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తై రవరోపితాని ।

ఇతస్తతో వాశనపానవాసస్నానవ్యవాయోన్ముఖ జీవలోకమ్ ॥

౨౩

యద్వాంబ తే భూరిభరావతార కృతావతారస్య హర్షేర్ధరిత్రి ।

అంతర్దిహితస్య స్మరతి నిస్సృష్టా కర్మాణి నిర్వాణ విలంబితాని ॥

౨౪

౨౦ కింవా పాదైః స్త్రిభి ర్మూల్యసంపకః పాదోయస్యతం మాం ప్రతి శోచసి ఉత న్నష్టతైః శూద్రప్రాప్తై రాజభిః ర్భృక్ష్యమాణం స్వాత్మానం ప్రత్యేన శోచసి ఆహోస్విత్ హృతః శూన్యః యజ్ఞయహవిర్భాగో గోమాం తాన్ దేవాన్ ప్రతి ఉతస్విత్ మఘవతీంద్రేనన్వతి సతి దుర్భిక్ష పీడితాః ప్రజాః ప్రతి ॥

౨౧ యద్వా సో ఉర్వి! పురుషాదై రాక్షసైరిన సృశంసై రార్తాన్ పీడితాన్ బాలకాన్ అరక్ష్యమాణాః స్త్రియః స్త్రీః ప్రతిశోచసి కిం బ్రహ్మకులే కుకర్మణి దుర్వృజే సతి దేవస్య షణ్డోః సంబంధీం నాచం త్రయీంప్రతి ఉతరాజకులే బ్రహ్మజ్యై బ్రాహ్మణేష్వసాధుం సతి కులా గ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రతి ॥

౨౨ కింవా కలిసోపసృష్టాన్ క్షత్రియాధమాన్ ప్రతి యద్వాతైః క్షత్రిబాధుభి రస రోపితా న్యుపసృతాః రాష్ట్రాణి ప్రతి ఉత ఇత ఇతస్తతః నిషిద్ధదేశే జనేషు అశనాహ్మన్ముఖ మశనాద్యభిలాషిణం జీవలోకం ప్రతి ॥

౨౩ యద్వా సో అంబ! హే ధరిత్రి! తన భూరిభారస్యావతారాయ హరణాయ కృతః అవతారో యోన తస్య హరే రధునా తస్మై తస్య శ్రీకృష్ణస్య హరేరితి కర్తరిషష్ఠీ, హేస విస్మష్టా త్కై సతీ తస్య కర్మాణి చేష్టితాని నిర్వాణే మోక్షే విశేషేణ విలంబితాని సంహితాని సాక్షాత్ప్రతీతానీతి యావత్. యద్వా నిర్వాణం సుఖం విలంబిత మధునాంతరితం యేభ్యః ॥

ఇదం మమాచక్ష్య తవాధిమూలం వసుంధరే యేన వికర్మితాని ।

కాలేన వాతే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం హృతమంబ సౌభగం ॥ ౨౫

ధరణ్యువాచ

భవాన్ హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మాసుపృచ్ఛసి ।

చతుర్థి ర్వ ర్తసే యేన పాదై ర్లోక సుఖావహైః ॥

౨౬

సత్యం శౌచం దయా జాంతిస్త్యాగః సంతోష ఆర్జవం ।

శమా దమస్తపః సామ్యం తితిక్షివరతిః శృతమ్ ॥

౨౭

౨౫. హే వసుంధరే ! తవాధే ర్మూల మిద ముపస్థితం మహ్య మాచక్ష్య ఆఖ్యాహి యేన త్వం వికర్మితా కృతత్వం ప్రాప్తాసి తస్యాధేర్మూల మిత్యర్థః. హే అంబ ! స్మరసి బహుమంత వ్యం తవ సౌభగం స్పృహణీయం సౌందర్యం బలినామపి బలీయసా కాలేన కిం వాహృతమ్ ॥

౨౬ ఏవ ముక్తా ధరణ్యాహ భవానిత్యాది దశభిః తస్మాదధిమూలం సర్వం నూనం భవాన్ వేద. జానాస్యేన కుతః ? యద్యస్మాద్ధ ర్మాన్ సృచ్ఛసి అజానతో ధర్మశుభో నోపపన్న ఇతి భావః. అథాపి కిం తదితి చేద్యేన త్వం లోకానాం సుఖావహైశ్చ సుఖైర్వి పాదై ర్వ ర్తసే వ ర్తభాః, అధునా యేన కారణేన వినైకపాదేన వ ర్తసే తదేన మమాప్యధిమూల మిత్యర్థః ॥

౨౭ కారణవిశేష జిజ్ఞాసాయాం తదుపపాదయతి. సత్యమిత్యాది సంచభిః. సత్యదయో న్యే చ బహవో మహత్త్వ మిచ్ఛద్భిః జన్యైః ప్రార్థనీయాగుణాః నిత్యాః కదాచిదపి యస్మిన్న వియంతి న వ్యయంతి తేన గుణానాం పాత్రేణ ముఖ్యాశ్రయేణ శ్రీనివాసేన శ్రీకృష్ణేన సాంపత మధునా రహిత మత ఏవ పాపూనా పాపేన కలినా ఈక్షితం లోకం ప్రత్యచాం శోచామిత్య న్వయః. తత్ర సత్యం భూతహితత్వం వాచికం వా శౌర్యం హేయప్రతిభటత్వం, దయా పరదుఃఖా సహిష్ణుత్వం. ఊంతిః పరాపరాధ సహిష్ణుతా. త్యాగః అనాదరః పూర్ణకామత్వప్రయుక్తః. తథా చ శ్రూయతే. 'సర్వ మిద మభ్యాత్మో నాక్యానాదార' ఇత్యాత్మపర్యంత వదాస్యత్వం హత్యాగః. సంతోషః కర్పించిదపి క్లేశరాహిత్యమ్ ఆర్జవం మనోవాక్కాయానా స్థైర్యరూపం శమా మనో నిగ్రహా దమో బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహా తప ఆలోచనం జగన్వ్యాపానోపయక్తం సామ్యమరి మిత్రాదిరాహిత్యం. తితిక్షా ద్వంద్వప్రతిహతత్వమ్ ఉపరతి ర్వృణా వ్యాపానోపయక్తి శ్రుత సర్వశాస్త్రార్థయాధాత్మ్యమిత్త్యమ్ ॥

జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజోబలం స్మృతిః ।

స్వాతంత్ర్యం కౌశలం కాంతి రైర్యం మార్దవమేవ చ ॥

౨౮

ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయః శీలం సహ ఓజో బలం భగః ।

గాంభీర్యం సైర్య మాస్తిక్యం కీర్తి ర్మానోఽనహంకృతిః ॥

౨౯

ఏతే చాన్యే చ భగవన్నిత్యా యతః మహాగుణాః ।

ప్రాధ్ధ్యా మహత్త్య మిచ్ఛద్భి ర్న వియంతి న్య కర్తృచిత్ ॥

౩౦

తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సాంపత్త్యమ్ ।

శోచామి రహితం లోకం పాపమైవ కలినేక్షితమ్ ॥

౩౧

౨౮ జ్ఞాన మాశ్రితానిష్ఠ పరిహారేష్ట ప్రాపణోపయు క్తం, విరక్తిః విషయేషు నిస్స్పృహత్వం విషయానాకృష్టచిత్తత్వం వా, ఐశ్వర్యం స్వాతిరిక్త సర్వనియంతృత్వం శౌర్యం యుద్ధే ష్వవై ముఖ్యం తేజో ధృష్టతా బలం ప్రసిద్ధం స్మృతిః సత్స్వపి విపులేషు 'అహం ప్రజాపతీనాంచ సర్వేషా మిశ్వరః ప్రభుః । మమ విష్ణు రచింత్యాత్మా' ఇతి బ్రహ్మవచనమ్. ఉపకార విషయస్మరణం స్వాతంత్ర్యం, అన్యానపేక్షత్వం కౌశలం నైపుణ్యం కాంతిః, 'న తత్ర సూర్యో భాతీ'తి శ్రుత్యుక్త విధాదీప్తిః సైర్యం ఏర్యం తచ్ఛ యుద్ధే స్వగృహ ఇన ప్రవేశసామర్థ్యమ్ మార్దవ మక్రూరత్వం స్వాతంత్ర్య మన్యాన పేక్షకౌశలమేన స్వాతంత్ర్యం సౌభగం కాంతిరితి పాతే సౌభగం స్పృహణీయ త్వమ్ ॥

౨౯-౩౦ ప్రాగల్భ్యం సభాసు ధార్మ్యం, ప్రశ్రయో మహత్స విషయః, శీలం సద్వృత్తిః, సహ ప్రాణస్య స్వాభావిక సామర్థ్యం బీజః ఇంద్రియాదిజనిత బంధనధారణ సామర్థ్యం భగోజ్ఞానాద్యు త్పన్నః గాంభీర్యం దుఃఖగ్రాహ్యభిప్రాయత్వం, సైర్యం క్రోధనిమిత్తై రవికారః, ఆస్తిక్యం శాస్త్రార్థ విశ్వాసః కీర్తిర్యశః మాసః పూజాన్లతా అసహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరాహిత్యమ్ ॥

౩౧ శ్రీయశే బ్రహ్మదిభిరితి శ్రీః లక్ష్మీః తస్యాః నివాసః ఇత్యభిప్రేతమ్ ॥

ఆత్మానం చానుశోచామి భవంతం చామరోత్తమం ।

దేవాన్ విత్వౌ నృషీన్ సాధూన్ సర్వాన్ వర్ణాన్స్త ధాఽశృమాత్ ॥ 3౨

బృహ్మదయో బహుతిథం యదపాగమోక్షం

కామాస్తపః నమచరన్ భగవత్ప్రవన్నాః -

సా శ్రీః న్వవాస మరవిందవనం విహాయ

యత్పాద సౌభగమలా భజతేఽనురక్తా ॥ 33

తస్యాహ మఙ్గజ కులిశాంకుశకేతు కేతైః

క్రీమత్పదై ర్భగవతః సమలంకృతాంగీ ।

త్రీసత్యరోచ ఉవలభ్య తతో విభూతిం

లోకాన్ స మాం వ్యస్థజదుత్స్మయతీం తదంతే ॥ 3౪

యోవై మమాతిభర మాసురవంశ రాజ్ఞా-

మక్షహిణీత మపానుదదాత్మకంత్రః ।

3౨ ఆత్మానం భవంతం చానుశోచామిత్యర్థః ॥

33 తదేవ విశదయతి బృహ్మదయఇతి. చతుర్ముఖ ప్రభుత్వాయః యస్య అసంగ మోక్షః ఈషత్త్రియక్ ప్రసారః తద్విషయత్వ మాత్మానం కామయమానాః బహుతిథిం బహులం సా సమాచరన్ చతుః సా శ్రీరసి కమలవనం స్వనివాసం విహాయ భగవంతమేవ ప్రసన్నాః సా సా యస్యపాదయోః సౌభరాం సౌందర్యమేవాలుం నితిరాం భజంతే సేవంతే ॥

3౪ తస్య భగవత అజ్ఞాతీనాం కేతునాం చిహ్నీనాం క్షేపితాశ్చయ భుక్తిః సత్తవ పాద విన్యాసై రలంకృత మంగం యస్యాః సాహం తతః అత సన విఘాతీం లక్ష్మీ ముప్యపలభ్య త్వయాప్యేవం భాగ్యం స లబ్ధమిత్యాక్షిప్య విభూతిం సర్వగమ్యుద్ధం ప్రాప్యేతి వా ప్రీతిని లోకా సత్యరోచే త్రిలోకే మతిక్రమ్య తతోఽప్యధికం దీప్తిమిత్యస్తి సన ముత్సన్నయంతీం గర్వితాం మాం స భగవాన్ తదంతే అన తార ప్రయోజనాంకే వ్యస్థజత్ ఆత్మాజ ॥

3౫ యోవా ఇతి మమాతీన భారహు మాసురవంశ కేసుర గండర్వు క్షనశే జాతానాం రాజ్ఞా మక్షాహిణీనాం శత మపానున దుగ్రీహవాన్ తథా యశ్చిచ్ఛతంత్రోః స్వప్రాప్తః ఊనపద

త్వాం దుఃస్థ మూసపద మాత్మని పౌరుషేణ
సంపాదయన్ యదుఘ రమ్యమఖిజదంగమ్ ॥

3౫

కా వా సహేత విరహం పురుషాత్తమస్య
ప్రేమావలోక రుచిరస్మిత కల్పజలైః ।
స్థైర్యం సమాన మహర న్మధుమానినాం
రోమోత్పవో మమ యదంఘ్రినిటంకితాయా ॥

3౬

తయో రేవం కథయతోః పృథివీధర్మయోస్తదా ।
పరీక్షిన్నామ రాజన్ః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్ ॥

3౭

ఇతి శ్రీ మద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం ప్రథమస్కంధే పృథివీ
ధర్మసంగవాదో నామ షోడశోఽధ్యాయః ౧౬

మూసం పదంపదస్వయం యస్య తమత ఏన దుఃస్థం దుఃఖితం తస్మాత్మాత్మని స్వస్మిన్యత్ పౌరుషం
సామర్థ్యంతేన సంపాదయన్ పాదచతుష్టయ సంపన్నం కర్తు మిచ్ఛుర్యదుఘ రమణీయ మంగం
శరీరమబి భృద్భూతవాన్ ॥

3౬ యశ్చప్రేమ పురస్కావలోకనేన రుచిరేణ సుందరేణ స్మితేన సుందరై రాభవజైశ్చ
మధు మానిసీనాం యాదనప్రేక్షా మితరావశ్యత్వం సమ్యక్ హృతావహన్ యస్య ఘంఘ్రిభ్యాం
విటంకితాయాః ఘంఘ్రికృతాయా మమ రోమోత్పవోః సోమార్ద్రమో బభూవ, తస్య పురుషోత్త
మస్య శ్రీకృష్ణస్య విరహం కా మాదృశీ సహేత స కావీత్యం ॥

3౭ ఇహం తయోః పృథివీధర్మయోః కథయతోర్విధిః సంభాషమాణయోః సతతోః తదా
పరీక్షిన్నామ రాజన్ః ప్రాచీం సరస్వతీం ప్రభాసతీర్థం ప్రాప్తః గతః॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కంధే శ్రీమద్వీర రాఘవాచార్య కృత
భాగవతసందగి చంద్రికాయాః షోడశోఽధ్యాయః ॥ ౧౬

శ్రీవీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ

తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమాన మనాథవత్ ।
దండహస్తం చ వృషలం దదృశే నృపలాంఛనమ్ ॥

౧

వృషం మృణాళధవళం మేహంతమివ బిభృతమ్ ।
వేపమానం పదైకేన సీవంతం శూద్రతాదితమ్ ॥

౨

గాం చ ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతమ్ ।
విపత్నాం సాశ్రువదనాం క్షమాం యవన మిచ్ఛతమ్ ॥

౩

ప్రప్చ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్యర పరిచ్ఛదమ్ ।
మేఘగంభీరయా వాచా సమారోపిత కాయుకః ॥

౪

౧ తత్రేతి. తత్రప్రార్థివ్యాం సరస్వత్యాం పుంసోన్మీక్త ముదాధాన ద్ద్యుతానాం గోమిథునం, నృపశ్యేన లాంఛనాని యస్య, దండోహస్తే యస్య తం నృపం చ రాజా పరిశీల్య దదృశ్య ॥

౨ తత్ర గోమిథునే నృపాంసం విశిష్టై నృషమితి. నృషం మృణాళి ధవళిం మేహంతమివ మూత్రం ముంచంత మివ బిభృత మున్మిబంత మేకేన పాదేన చంపూనం పాదేన క్షమాం మతః సీవంతం క్షిశ్యంతమ్ ॥

౩ ప్రియం విశిష్టై గామిని. ధర్మదుఘాం ఘృతాపహాహూత మిరణప్రస్థానోన్మీక్తా నృద్రస్య పాదేన తాడితా మత ఏవ భృశం దీనాం పాపరహితా మున్మిబంతం చ చంపూనం యస్య గ్రాం క్షామాం కృశాం యవనం శృణా మిచ్ఛంతీం కౌమరదహానాం చ చాచార్యై నృపం చ ప్రచేత్సత్సయః ॥

౪ కార్తస్యరాః స్వస్థమయాః పరిచ్ఛదాః పరికిరాః యస్మిన్ తం గృహ ముదాధానం నృపం లోపితం సజ్జక్తుం కాయుకం ధనుర్వీస నః పరిశీల్త మేఘగంభీరవత్ గంధరమా గదా పుష్పమ్ ॥

కస్త్యం మచ్చరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్ బలీ ।
నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్ కర్తృణాద్విజః ॥

౫

కస్త్యం కృష్ణేగతే దూరం సహ గాండీవధన్వనా ।
శోచ్యోఽస్యశో చ్యాన్రహసి ప్రహరన్-వధమర్హసి ॥

౬

త్వం వా మృణాళధవళః పాదైర్మూల్యనః పదా చరన్ ।
వృషరూపేణ కిం కశ్చిత్ దేవో నః పరిభేదయన్ ॥

౭

నజాతు పారవేంద్రాణాం దోర్దండ పరిరభితే ।
భూతలైఽను పతంత్యస్మిన్ వినా తే ప్రాణినాం శుచః ॥

౮

మా సౌరభేయానుశోచో వ్యేతు తే వృషలాద్ భయమ్ ।
మా రోదీ రంభ భద్రంతే బలానాం మయి శాస్త్రీ ॥

౯

౫ ప్రశ్న మేవాహ కస్త్యమిత్యాదిభిః. ఏకాదశభిః తావద్వసులం ప్రతి ప్రశ్నమాహ ద్వాభ్యామ్. కస్త్యం త్వం క ఇతి ప్రశ్నః. కిమగ్ధం పృచ్ఛసీ త్యత్రాహ అహమేవ శరణం రక్షి తా యస్య తస్మిన్న స్మింల్లోకే బలీనన్ బలాద్ధంసి అతః పృచ్ఛామితి భావః నృపోఽహమిత్యత్రాహ. నటవత్ వేషేణ నరదేవోఽసి కర్తృణా త్వద్విజః శూద్రః ॥

౬ గాండీవధన్వనా అర్జునేన సహ శ్రీకృష్ణే దూరం స్వలోకం ప్రతి గతే సతి త్వమేవ శోకానర్హాన్ రహసి ప్రహరన్ వధమర్హసి, అతః శోచ్యోఽసి స్వజనేనేతి శేషః ॥

౭ వృషభంపృచ్ఛతి త్వమతి హేమృణాళధవళ ! పాదైఃప్రిభిర్మూల్యనః పదై కేన చరన్ త్వం వా కః నోఽస్మాన్ వృషరూపేణ పరిభే యన్ కిం వా కశ్చిద్దేవః ॥

౮ పారవేంద్రాణాం దోర్దండ పరిరభితే ఆర్జిష్టే పాలితే ఇతి యావత్, అస్మిన్ భూలోకే వినాతే త్వాం వినా కేమాంచిదపి ప్రాణినాం శుచః శోకాశ్రుబిందవః కదాచిదపి న పతంతి ॥

౯ హే సౌరభేయ ! మాను శుచః శోకం మాకార్షిః. తే తవ వృషలా దస్మాశ్చూద్ధా ద్భయ మత్యేతు నశ్యతు, గా మాశ్వాసయన్నాహమేతి. హే అంబ ! భలానాం దురాత్మనాం శాస్త్రీ దండధరే మయి తిష్ఠతి సతి త్వం మారోదీః. రోదనంమాకార్షిః. తే తవ భద్రం సుఖ మేవ భవిష్యతి ॥

యస్య రాష్ట్రే ప్రజాః సర్వాః తస్యంతే సాధ్వ్యసాధుభిః ।

తస్య మత్స్య సశ్యంతి కీర్తిరాయుర్భగో గతిః ॥

౧౦

విష రాజ్ఞాం షరో ధర్మో హ్యర్తానా మార్తనిగ్రహః ।

అత ఏసం వధిప్యామి భూతద్యుహ మసత్తమమ్ ॥

౧౧

కోఽపృశచ్ఛత్ తవ పాదాన్ద్రీన్ సౌరభేయ చమచ్ఛద ।

మా ఖాపంస్త్వాదృశ రాష్ట్రే రాజ్ఞాం కృష్ణామవర్తినామ్ ॥

౧౨

అఖ్యాహి వృష భద్రం వః సాధూనా మకృతాగసామ్ ।

ఆత్మవైరూప్య కర్తారం పార్థానాం కీర్తిదూషణమ్ ॥

౧౩

జనేనాగస్యఘం యుంజన్ సర్వతోఽన్య చ మద్భయమ్ ।

సాధూనాం భద్రమేవ స్యా దసాధుదమనే కృతే ॥

౧౪

అనాగస్సహ భూతేషు య ఆగస్కంస్మిరంకుశః ।

అహర్తాన్మి భుజం సాక్షా దమర్త్యస్యాపి సాగదమ్ ॥

౧౫

౧౦ హే నాథి! యస్య రాష్ట్రే సురాత్మభిః సర్వాః ప్రజాః స్త్రాన్యంతే సాధ్వీ. అ. భుభి రితి కరణ్యావినక్షయా తృతీయా ప్రయుక్తాఽత్ర స 'భీత్యా'నామ్ ఇత్యసానాసత్సం, తస్య మత్స్య రాజ్ఞః కీర్త్యావయో సశ్యంతి. భగో భాగ్యం గతిః పుణ్యలోకగతిః ॥

౧౧ ఆర్తానాం దుఃఖతానాం ఆర్తిపరిహార ఇతి యదేష రాజ్ఞాం ముక్త్యాప్రయోగస్య. యత ఏన మతిః భూతిగ్రోహకారిణ మతి ఏహిస తమమేనం సాధవ్యామి ॥

౧౨ పుసర్వఘం పుచ్చిన్నిశ్చాయశిత్ ఇతి సార్థైశ్చ నిర్భి. హే సౌరభేయ సమిష్టన! తవ త్రీన్ పాదాన్ కోఽన్యశ్చ దభీసత్ కృష్ణానురక్తిం రాజ్ఞాం మస్మాకం రాష్ట్రే తస్మాదృశా మ'ఖతౌ ఏహ భూన స్మ సంతు ॥

౧౩ హే వృషభ! భద్రమేవ భవిష్యతి కిం తు అకృతాగసాం నిరప రాధిం సాహునాగ యుష్మాక మాత్మదైహావ్యకారిణం పార్థానాం కీర్తిం ఏహష యతీతి తమాథా అభ్యాసం ॥

౧౪ యః అనాగసి నిరపరాధే జనేగ్రోహం యుజన్వాస్తే తస్య సర్వతః సర్వత్ర మమ మత్తో భయం భవిష్యతి ॥

౧౫ యోనాగస్మ జనేషు నిరంకుశః ఉత్పాథః సన్ అగస్కృత్ ద్రోహకృత్ భవతి తస్య సాక్షాదమర్త్య స్య దేవస్య పుంగవము క్తం భుజ మాహర్తాస్త్య అహర్తస్య మాహర్తాస్త్య ॥

రాజ్ఞో హి పరమో ధర్మఃస్వధర్మస్థాను పాలనమ్ ।

శాసతోఽన్యాన్ యథాశాస్త్ర మనాపద్యుత్పథానిహ ॥

౧౬

ధర్మ శ్లోకావ

ఏతద్ వః పాండవేయానాం యుక్త మారాభయం వచః ।

యేషాం గుణగణైః కృష్ణా దౌత్యాదౌ భగవాన్ కృతః ॥

౧౭

న వయం క్లేశబీజాని యతః స్యుః పురుభర్షభ ।

పురుషం తం విజానీమో వాక్యభేద విమోహితాః ॥

౧౮

కేచిద్ వికల్పవననా ఆహురాత్మాన మాత్మనః ।

దైవమన్యే పరే కర్మ స్వభావ మపరే ప్రభుమ్ ॥

౧౯

౧౬ స్వధర్మస్థానాం పాలనమేవ రాజ్ఞః పరమోధర్మః, కథంభూతస్సేహ లోకేనాపద్యుత్పథాన్ దుర్వృత్తా నన్యా ససాధూన్ శాసతః దండయతః. అనాపద్యుత్పథా నిత నేనాపది దుర్వృత్తి ర్నిదోహనసేతి సూచితమ్ ॥

౧౭ ఏన ము కనంత సాహ సృషః ఏతిదితి. త్రిభిః, తావద్వచోఽభినందతి ఏతదితి పాండు పంశజానాం యుక్తాక మేతి దారానాం స భయం యస్మాత్తద్వచో యుక్తమేవ. పాండవేయాన్ విశిష్యే. యేషాం పాండవేయానాం గుణగణైర్హేతుభి ర్భగవాన్ కృష్ణా దౌత్యా దౌ. కర్మణి సృతః దౌత్యాదికర్మార్థం సృత ఇత్యుక్తః యేషామితి క రవిషష్టియైః సృతఇత్యుక్తః ఏనం విధగుణగణాశ్చ యానాం ఏతద్వచో యు కమేనేతి భావః ॥

౧౮ గాంక్షీవధన్వనాఽస్తునేన సహ శ్రీకృష్ణే దూరం స్వస్లోకం పృతి గతే సతి త్వమేవ శోకానర్హాన్ రహసి ప్రహరన్ వధమ్ వర్హసి. అతఃశోచో, యసి స్వజనే, శోఽవృత్తదితి యత్ప్రప్తం శత్రో తరమాహ హే పురుషర్షభ ! యస్మాత్ పుంసః క్లేశబీజాని దుఃఖకారణాని సు ః తం పురుషం వయం న జానీమః. తత్రహేతుం వద న్నాస్మి నో విశిష్యే వాక్యభేదవిమోహితాః క్లేశకారణాని వదతాం వాక్యభేదైః నానావిధవాక్యై ర్విమోహితాః ॥

౧౯ వాక్యభేదానేన దర్శయతి కేచిదితి స్థానేన. క్లేశకారణవాదినాం మధ్యేకేచి దేనం వైతేనం వేక్ష్యేవంవిశో వికల్పవనవనసనసనవన్నిశ్చేతవ్యాధా పాదకంయేషాం తథాభూత ఆత్మనః స్వస్వాత్మాన మేన క్లేశకారణ మూహుః అన్యేతుదైవ మపరేతు కర్మప్రా కనం కృత మితరేతు స్వభావంపరేతు ప్రభుం తత్ర దైవం జీవాదృష్ట స్వభావఃప్రకృతేః పరిణామస్వభావః ప్రభుకీర్ష్యతే. ॥

అప్రతర్క్య దనిర్దేశ్యా దితి కేవ్యపి నిఘ్రయః ।

అత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా ॥

౨౦

నూత జీవాన

ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమాగ్ధ ద్విజసత్తమః ।

సమాహితేన మనసా విభేదః పర్యచప్త తమ్ ॥

౨౧

రాజోవాచ

ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మేనై వృషయాపధృక్ ।

యదధర్మకృతః స్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్ ॥

౨౨

అథవా దేవమాయాయా నూనం గతి రగోచరా ।

చేతసో వచనశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః ॥

౨౩

౨౦ కేచి త్త్విసృత్యర్క్య త్త్విర్మాగోచరా దనిర్దేశ్యాద్వస్తు మశక్యాత్ కన్మచ్చిత్ కారణాదిత్వాహు రిత్తిశం కేహమపి నిశ్చయః సేత్యధ్యాహరః. యద్వా సదభిమానాను సా గీజైవ నిశ్చయ ఇత్యర్థః. తత్రైవ క్లేశకారణేషు వికల్పితేషు హే రాజర్షే! యదనుగూపం ప్రకృతి క్లేశానుగుణకారణం తిత్త్విస్వమనీషయా సూక్ష్మయాధియా విమృశ విచారయ॥

౨౧ ఇత్థం ధర్మే ప్రవదతి సతి హే ద్విజసత్తమాః! సమాగ్ధ సార్వభౌమః పరీక్షి ద్విగతభేదః సమాహితేన మనసా తం ధర్మస్యాభిప్రాయం ప్రత్యచప్త. చక్షిజ్ఞో దర్శనైపి వర్తతే దృష్ట్యాఽలోచ్య నిర్ణీతవా నిత్యర్థః ॥

౨౨ నిర్ణీతమేన తదభిప్రాయం ప్రత్యాహ ధర్మమిత్యాదిభిః షడ్భిః. తత్ర క్లేశనిజావహే పురుషే. సన్నహిశేషేపి యదుక్తం క్లేశబీజాని యతిః స్యుః తం పురుషం స జానీమ ఇతి సత్ర సదభి ప్రాయం నిర్ణీత మాహ ధర్మమితి. హే ధర్మజ్ఞ! సాక్షా త్త్విం నృషయాపధృగ్ ధర్మవవాసి అథ ఏవాపద్యసి పురుషం తం న విజానీమ ఇతి ధర్మమేన బ్రవీష. అధర్మకారిణి పురుషే సన్నహిశే యదధర్మ సూచకం వచ స్తద్ధర్మమేవేత్యర్థః. యద్యస్మా దధర్మకృతోఽధర్మకారిణః స్థానప్రాప్త్యం స్థానం యత్సూచకస్యాపి తథ్స్థానం భవేత్ 'పతితః సతిత' ఇత్యుక్త్యా పతివ్యతీతి శాస్త్రాదిని భావః॥

౨౩ అథ విమృశ స్వమనీషయేతి యదుక్తం తదభిప్రాయమాహ అథవేతి. దేవమాయాయా ఈశ్వరసంకల్పస్య 'మాయావయుసం జ్ఞానం' ఇతి జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః. 'మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమ్' ఇతి ప్రయోగాచ్చ గతి గూఢతానాం చేతసో వచనశ్చాగోచరీ అవిషయభుతేతి వా నిశ్చయః. స జానీమ ఇతి విమృశస్వేతి చ నదతా త్వయాఽయం పాపకృదితి సూచన మధర్మ ఈశ్వర సంకల్పశ్చ వాఙ్మనసయో రగోచర ఇతి వా దర్శిత మిత్యర్థః ॥

తపః శౌచం దయా సత్య మితి పాదాః కృతేకృతాః॥

అథ రాంశై స్త్రయో భగ్నాః స్మయసంగమదై స్తవః॥

౨౪

ఇదానీం ధర్మపాదస్తే పత్యం నిర్వర్తయే ద్యతః ।

తం జిఘృక్ష త్యదర్శోఽయ మచ్ఛతే నైదితః కలిః ॥

౨౫

ఇయం చ భూర్భగవతా న్యానితోరుభరా సతీ ।

శ్రీమద్భి సత్పదన్యాసైః నర్వతః శ్చతకౌతుకా ॥

౨౬

శోచత్యశుకలా సాధ్యో దుర్భగే వోజ్జితాధునా ।

అబ్రహ్మణ్యా నృపన్యాజాః శూద్రా భోక్ష్యంతి మామితి ॥

౨౭

౨౪ ధర్మోఽసీ త్యనేన త్వం సాక్షాద్ధర్మాధిదేవతా ఏవేత్యుక్తం యతి ఏన మత ఏన తన పాదా అపి స తాకిక నృపభపాద సజాతీయా అపి తు విశిష్టా ఏవేతీ నదన్ తద్వ్యంజకాన్ దర్శ యతి త్రయ ఇతి, ధర్మాధిదేవస్య తన పాదా స్తవ ఆదయః. చత్వారః. ప్రక్షేప్తతాః తత్ర త్రయః పాదాః అధర్మస్యాంశైః త్రిభిః స్మయాదిభి ర్భగ్నాః. తత్ర స్వస్మిన్ ఉత్కర్షణీః స్మయః స చ తతోనాశ హేతుః, సంగః శౌచవిరోధీ, చిత్తవికారః వివేకాక్షమత్వరూపః, మదేనార్తానా మాన్తి మమశ్యన్నదమూం నిరుతే ॥

౨౫ అధన్మవలం తచ్చక్షీర్ణితం చ నిశ్చిత్వాహ ఇదానీమితి. హే ధర్మ ! య త్తన తురీయం సానం సత్యో యన్యతో నిర్వర్తయేత్ యస్మాద్ధేతో ర్నిష్పాద్యేత తమిదానీం అస్పృశేనైదితః ప్రవృత్తేఽయ మధర్మరూపః కల్పిఘృక్షతి గ్రహీతుమిచ్ఛతి. తపఆదీనాం క్రమేణ నిర్వర్తకాః స్మయసంగమదాస్పృతానాం భావాః సంతృప్తి హి తప ఆదీని విస్మయాదిభిః స వ్యజ్యంశే ॥

౨౬ అథ గాం తత్క్షేత్ర హేతుం చ నిశ్చిత్వాహ ఇయమితి ద్వాభ్యామ్. ఇయం గౌః సాక్షాద్భూః పృథ్వీ భగవతా శ్రీకృష్ణేన న్యానితోపనీతః ఉరుభరో యస్యా తథాభూతా శ్రీమద్భి రజ్జుదివిగ్రహైః శ్రీః శోభా యేషా మస్తీతి తైస్సస్య భగవతః పాదన్యాసైః సర్వత్ర కృతం కౌతుక ముత్సవో యస్యాః సా బభూవ ॥

౨౭ అధునాతు భగవతో యో నా త్యక్తా సతీ సాధ్యో భూ రత ఏన భాగ్యహీనే వాబ్రహ్మ ణ్యా బ్రహ్మ శూలాసాధనః నృపన్యాజా నృపవేషమాత్రధరాః శూద్రా మాం భోక్ష్యంతీతి హేతో క్రూరాణాం కలా బిందవో యస్యాస్తథాభూతా శోచతి ।

౨౯ ధర్మం మహించైవ సాంత్యయిత్వా మహారథః ।

నిశాత మాదదే ఖడ్గం కలయేఽధర్మహేతవే ॥

౨౯

తం జిఘాంసు మఖిప్రేత్య విహాయ స్వపలాంఛనమ్ ।

తత్పాదమూలం శిరసా సమగాద్ భయవిహ్వలః ॥

౩౦

పతితం పాదయోర్వీరః శ్చపయా దీనవత్సలః

శరణ్యో నావధీచ్ఛేత్ కృతహచేదం హసన్నివ ॥

౩౧

రాజోవాచ

స తే గుడాకేశ యశోధరాణా బద్ధాంశలేరైస్థ భయమస్తి కించిత్ ।

స వర్తితవ్యం భవతా కథంచన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మ బంధుః ॥

౩౧

త్వాం వర్తమానం సరదేవదేహే శ్చనుప్రవృత్తోఽయమధర్మపూగః ।

లోభోఽన్మతం చౌర్య మనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దంభః ॥౩౨

౨౯ ఇతీశం ధర్మం మహీం చ సాంత్యయిత్వా మహారథః పరీక్షి దధర్మహేతవే కలయే తద్వధాధం నిశాతం తీక్ష్ణం ఖడ్గమాదదే ఉద్ధృతవాన్ ॥

౩౦ తం పరీక్షితం జిఘాంసుం హంతు మిచ్ఛ మఖిప్రేత్య ఆలక్ష్య కలిః స్వపలాంఛనాని కిరీటాదీని విహాయాపనియ భగోస విహ్వలగాత్రః శిరసా తస్య పరీక్షితః పాదయోగ్మూలం సమ గాత్ పపాతేత్యర్థః ॥

౩౧ పాదయోః పతితం కలిం ఏరో దీనవత్సలః శరణమన్తః శరణ్యః శ్లోక్యః ప్రశస్తో రాజా శ్చపయా నావధీత్ స హతవాన్ కింతు హసన్నివేదం వక్ష్యమాణ మాహ ॥

౩౧ తదేవాహనేత్వాదిభి శ్చతుర్భిః గుడాకేశ యశోధరాణా మష్టస క్షీప్త వర్తనానా మస్మాకం సన్నిధావితీ శేషః, బద్ధాంశలేస్తే తవ కించిదపి భయా నాస్తి, అన్మదీయే క్షేత్రే కథం చన భవతా స వర్తితవ్యం, కుతః యత స్త్వ మధర్మస్య బాధు రనుబంధీ ॥

౩౨ తదేవ ప్రపంచయతి త్వామితి. సరదేవానాం దేహీషు వర్తమానం త్వామనుస్మత్య ప్రవృత్తో భవత్యయ మధర్మ సముదాయః, కోఽసానధర్మయూఘ ఇత్యత్రాహ లోభ ఇతి. అనా ర్యం శాత్యఘోహః పాపం జ్యేష్ఠాఽలక్ష్మీః మాయాగుణకార్యం రాగద్వేషాదికం అహంహో వా దంభో వంచనమ్ ॥

స వర్తితవ్యం తదధర్మబంధో ధర్మేన సత్యేన చ వర్తితవ్యే ।
బ్రహ్మవర్తే యత్ర యజంతి యజ్ఞైః యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితాస విజ్ఞాః । 33

యస్మిన్ హరి ర్భగవా నిజ్యమాన ఇజ్ఞామూర్తి ర్యజతాం శం తదౌతి ।
కామా నమోఘాన్ స్థిరజంగమానా మంతర్మహి ర్వాయురివైష ఆత్మా ॥ 34

కూత ఉవాచ

పరీక్షితైః మాదీష్ట, స కలి ర్జాతవేపథుః ।
త ముద్యతాని మాహేదం దండపాణి మివోద్యతమ్ ॥ 35

కలి రువాచ

యత్ర క్వచన వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా ।
లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్యామాత్రేషు శరాసనమ్ ॥ 36

33 తస్మాద్దేధర్మబంధో । ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యేఽస్మిన్ బ్రహ్మవర్తే షేత్రే త్వయా స న రితవ్యం 'సంస్వతీదృవద్వత్స్వదేవనద్యోర్యదంతరం తద్భగిహ్మవర్తిం' తథా యత్ర యజ్ఞవితాస విజ్ఞాః యజ్ఞానుశాసన కోవిదాః యజ్ఞై ర్యజ్ఞేశ్వరం పరమపురుష మారాధయంతి తత్ర బ్రహ్మవర్తే స వర్తితవ్యం భవతే త్యర్థః ॥

34 కిం బహునా. యస్మిన్ దేశే హరిర్భగవా నిజ్యా ఆరాధ్యా ఇంద్రాదయస్తే మూర్తిః శరీరం యస్య యజ్ఞై రిజ్యమానో వాయురిన స్థానరాణాం జంగమానాం చ భూతానా మంతర్మహిశ్చ వ్యాప్యతి శేషః. ఆత్మాంతః ప్రవిశ్య ప్రవాసన ధరణీకుర్వన్ యజతా మారాధయి త్మాణా మమోఘాన్ కామా నిష్ఠాంశ్చ సుఖం మోక్షాఖం చ తనోతి సయచ్ఛతి తత్ర సర్వ త్రాపి స భవతో వర్తితవ్యమ్ ॥

35 ఇతిం సరీక్షితాఽనుశిష్టః కలి ర్జాతవేపథుః సజాతగాత్రకంపః ఉద్యతిః ఉద్ధతోస్మిః ఖడ్గోయోస తం దండపాణిం యమ మివోద్యంత ముద్యుక్తమిదం వక్ష్యమాణ మాహ ॥

36 తదేవాహ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్. హే సార్వభౌమ ! తవాజ్ఞయా యత్రక్వచిత్ వత్స్యామి యత్స్థానం. భవాన్నిగ్దితతి తత్ర క్వచిద్వత్స్యామి కింతు తత్ర త్యామేవ గృహే శరా ససమాలక్షయే ॥

తన్నేధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టు మర్హసః ।

యత్రైవ నియతో వత్స్య అతిష్ఠంస్తేఽను కాసనమ్ ॥

౩౪

నూత ఉవాచ

అభ్యర్థిత స్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ ।

ద్యూతం పానం స్త్రియః మానా యత్రాధర్మ శృతుర్విధః ॥

౩౮

పునశ్చ యాచమానాయ జాతరూప మదాత్మ్యభుః ।

తతోఽనృతం మదం కామం రజోవైరం చ పంచమమ్ ॥

౩౯

అమూని పంచ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః ।

బై త్రరేయేణ దత్తాని న్యవసత్ తన్నిదేశకృత్ ॥

౪౦

అదైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్ ।

విశేషతో ధర్మశిలో రాజా లోకపతి యురుః ॥

౪౧

౩౪ అథైవా మేనవిధం స యత్ర లక్షణోపేక్షాభృతాం శ్రేష్ఠ ! సానానానామ
మాజ్ఞా మాతిష్ఠన్ స తు పాలయన్నియమేన వత్సేన్య తత్థానం నిర్దేష్టుం శక్య మ్నాసః ॥

౩౮ ఇథ మభ్యర్థితో రాజా తత స్తస్మై కలయే వాసస్థానాని వదౌ శ్రేష్ఠవాహ ద్భ్యాశ్చ
మితి. యోషు ధానేషు న్యూతాదిగూఢః శత్రుర్విరోధధర్మశ్శాని వదౌ శ్రేష్ఠాశ్చ. ఇతి నిత్యో
మిక్షే న్దేననం పానం సుస్వపానం స్త్రియః స్త్రీణాం సంగః సూనా ధాతిహింసా ॥

౩౯ పునశ్చ యాచమానాయ కలయే ప్రభుః పరీక్షిత్వా తామం సునస్థం ధాన మదాత్
తః పునరపి ధానాంతరాశి సూచమానాయాన్యతాదీని పంచ ధోషు తన్ని ధానాని వదౌ ॥

౪౦ రజః క్రోధః ప్రభవత్యస్తాదిని ప్రభవః అసత్ప్రభవః కలి ఇతి కేరణా పరీక్షితా
భృతాన్యమూని పంచస్థానాన్యస్తృతాదీని పూర్వోక్తాని ద్యూతాదీని చ స్యోగ్ధేయ స్యోగ్ధేయ
సగ్ధీ స కలి ర్యవసత్ ॥

౪౧ యతో మ్యూతాదీని కళే రావాసస్థానాన్యథాతిః బుభూషు ర్పవిత్ర మిచ్చు రాత్రి
గర్హం లబ్ధు మిచ్చుః సుమాసితాని ద్యూతాదీని స సేవేత. బుభూషు ర్విద్యోగ్ధేయ సు
నూనోఽంతఃస్థానగతాం ప్రాప్నునన్ అసత్ప్రాయో భవేనని సూచితా. రాజా సు విశేషతః
ఏతాని స సేవేత, గుఠః యతోఽయం ధర్మశీలః ధర్మ ఏన కేరణ గర్హం యన్య సః సాధ్యురీతి
లోకపతి స్లోకానాం పశ్యి పాఠము తా, అన్యథా రాజాన మనలోక్య ప్రకాశన తథా స్యోగ్ధేయ
సశ్యేయునితి భావః. ఏకస్మి రాజోఽనుచిత మిన్యధిప్రాసాదా పవిత్ర మున్యత్రోపేక్షా ॥

మృషస్య నష్టాంస్త్రీన్ పాదాన్ తపః శౌచం దయామితి ।

ప్రతిసందధ ఆశ్వాస్య మహీం చ సమవర్థయత్ ॥

౪౨

న ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివేచితమ్ ।

ఏతామహే నౌపన్యస్తం రాజ్ఞారణ్యం వివిక్షితా ॥

౪౩

ఆస్తేఽధునా న రాజర్షిః కౌరవేంద్ర శ్రియోల్లసన్ ।

గజాహ్వయే మహాభాగ శ్చక్రవర్తి బృహచ్చవాః ॥

౪౪

ఇత్థంభూతానుభావోఽయ మభిమన్మనతో నృపః ।

యస్య పాలయతః క్షేణీం యూయం సత్రాయ దీక్షితాః ॥

౪౫

ఇతి శ్రీ మద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం

ప్రథమస్కంధే కలినిగ్రహా నామ సప్తదశోఽధ్యాయః ॥

౧౭

౪౨ తతో మృషస్య మృషనూపధర్మస్య నష్టాన్ తప ఆదిగూషాం స్త్రీన్ పాదాన్ ప్రతి సందధే సంయోజయామాన పరీక్షిదితి శేషః. తథా మహీం చాశ్వాస్య సాంత్వయిత్వా సమ్యగ్ వర్థయత్ పురోష ॥

౪౩ స ఇతి. న ఉక్తవిధ ప్రభావ ఏష పరీక్షి దేతర్హ్యధునా అనతికాలే విప్రకృష్టకాలే వివిక్షితా ప్రవేష్టు మిచ్ఛతా పితామహేన రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ ఉపన్యస్తం ప్రపత్తిం పార్థివశ్య సార్వభామ స్వాచిత్వం సింహాసన మధ్యాస్తే, వర్తమాననద్యేతి భూతే లభి ॥

౪౪ కౌరవశ్రేష్ఠః శ్రియా సార్వభామశ్రియోల్లసన్ ప్రకాశమానో విపులకీర్తి శ్చక్రవర్తి చక్రం భూమండలం సగర్వయతి పాలయతీతి తథాభూతః రాజర్షి ర్మహారాజః పరీక్షి గజాహ్వయే పురోఽధునా వర్తమాన స్సౌకృష్టే భూతకాలే ఆస్తే ఆస్త ॥

౪౫ స కేవల ముక్త ఏష తస్య ప్రభావః కిం త్వస్థిభూతా అన్యే చ ప్రభావా యస్య తథాభూతోఽయ మభిమనోః సుతో నృపః పరీక్షిత్ అత ఏవాధునా తస్యాభావేఽపి తద్వ యాత్ కాలే రత్రదేశే ప్రవేశభావాదేవ భవతా మిదం సత్రం పవ గత ఇత్యాహ యస్యేతి. యస్య పరీక్షితః, క్షోణీం పాలయతః అత్రాపి వర్తమాన సామీప్యే భూతే లటః శత్రాదేశః, పాలితవతిః సత్ర అపనీతేఽపి ఘనసారే తత్పేటికాయాం తద్వాసనాను వృత్తినత్తదా చక్రానుసృజేదేన హేతోర్యాయం సత్రాయ కృతసంకల్పా వర్తధేష్ట, అన్యథా కలినాభిభూతం సత్రమిదం స పవరేతేత్స్యః ॥

ఇతి శ్రీ మద్భాగవతే మహాపురాణే పృథమస్కంధే శ్రీ మద్విరరాఘవాచార్యకృత భాగవత చంద్రి చంద్రికాయాం సప్తదశోఽధ్యాయః 17

శ్రీవీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

అథాష్టాదశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ

యో వై ద్రౌణ్యస్త్ర నిభుషీన మాతు రుదరే మృతః ।

అనుగ్రహాద్ భగవతః కృష్ణ స్వాదుభృత కర్మణః ॥

౧

బ్రహ్మకోపాత్తితాద్ యస్తు తక్షకాత్ ప్రాణవిష్ణవాత్ ।

న సమ్ముమో హోరుభయాద్ భగవత్కర్పితాశయః ॥

౨

ఉత్పృజ్య సర్వతః సంగం విజ్ఞాతాజిత సుస్థితః ।

వైయాసకే ర్జహౌ శిష్యా గంగాయాం స్వం కలేవరమ్ ॥

౩

నేత్రమశ్లేక వార్తానాం జహతాం తత్కథామృతమ్ ।

స్యాత్ప్రంభమోఽంతకాలేఽపి స్మరతాం తత్ప్రదాంబుజమ్ ॥

౪

౧ అత్రైతత్రయబంధపిచ్చుచ్చిమా ముగోభయితరం పారీక్షితమనశిష్టం వృత్తాంతం సమాసతో సద న్నుసంగహరతి య ఇతి దశభిః. సూక్ష్మై పరీక్షి న్నామ నునగే క్రాంత్య స్థితి నిర్భుజో దధోఽప్యభివృద్ధి కృష్ణస్య భగవతోఽనుగ్రహో న్న మృతః॥

౨ యశ్చ బ్రహ్మకోపేన బ్రాహ్మణశాస్త్రాణాం ఉత్థితా స్సముపస్థితాత్ ప్రాణానాం విష్ణవో నాశో యస్మాత్ ఉరుభయం యస్మాత్తక్షికా స్స సంగముమోహ మామం స ప్రాప్తిః నాభిశ్చై ఇత్యర్థః. కథంభూతః? భగవన్ వ్యేవాస్వితః ఆనమోఽగతః కర్మణం నేన తథా భూతః సన్॥

౩ సరాజా సర్వతః సర్వత్ర దేహతదనుబంధాదిషు సంగ ముత్పృజ్య స్థితిగామిణి శుకస్య శిష్యో భూత్వా విజ్ఞాతేఽంతివే భగవతి సంస్థితి ర్నిష్ఠా యస్య సః స్వవచనం గుగామం జహౌ తత్యాజ॥

౪ మోహాభానమేన సహేతుక ముపపాదయతి నేతి. ఉత్తమశ్లేకస్య భగవతో వార్తా నేషాం తేషాం స భయం మోహోఽనాస్తీ త్యర్థః. కము శాసాస్య ఉత్తమశ్లేకస్య కథామృతం జహతాం సేవమానానాం తత్ప్రదాంబుజం స్మరతాం మంతికాలే. సంగ్రహేన నీన నిర్భుజో ॥

తావత్ కలిర్న ప్రభవేత్ ప్రవిష్టోఽపిహ సర్వతః ।

యావ ద్దశో మహా సూర్యా మభిమన్యవ ఏకరాట్ ॥

౫

యస్మి నృహని యర్హ్యేవ భగవా నుత్ససర్జ గమ్ ।

తదై వేహనువృత్తోఽసా వధర్మప్రభవః కలిః ॥

౬

నానుద్వేష్టి కలిం సమాత్ సారంగ ఇవ సారభుక్ ।

కుశలా న్యాశు సిద్ధ్యంతి నేతరాణి కృతాని యత్ ॥

౭

కం ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా ।

అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే ॥

౮

౫ సింహానలోకసన్యాయేన యస్య పాలయతః క్షోణీ మిత్యనే నాభిప్రేత ముచపాదయతి తావదితి. ఇహ లోకే సర్వత్ర ప్రవిష్టోఽపి కలిః యావ మర్వా మభిమన్యసుత ఏకరాట్ స్వతుల్లరాజాంతరహిత ఈశ్వరోఽధిపతి ర్భూవ తదాజ్ఞావా యావ దనువృత్తా బభూవ తావత్కలి ర్న భవేన్న సమర్థో బభూవ ॥

౬ కసా ప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ—యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ క్షణే భగవాన్ కృష్ణో గాం భూమి ముత్ససర్జ తత్యాజ తస్మిన్నేవాహని క్షణే చాసా వధర్మప్రభవః కలి రనుప్రవృత్తః ప్రవిష్టో బభూవ ॥

౭ సను కలిం కుతో స హతవాన్ ఇత్యత్రాహ నేతి. సమాత్ సార్వభౌమః పరీక్షితో కలిం నానుద్వేష్టి తస్మరణవర్యంతం ద్వేషం న కృతవా నిత్యర్థః. న సమాససామీప్యే లక్. కుతః? యతః సారంగ ఇన భృంగవత్ సారభుక్ సారానుభవితా సాగ్రాహీతి యావత్, సారంగో యథా కమలగతం సారం మకరందం గృహ్లాతి న తు తన్నాశయతి తద్వత్ కలిగతసార గ్రాహిత్యాత్ న తం జఘనేత్యర్థః. కోఽసా తద్గతసారః యజ్జిఘ్రుషుస్తం నానుద్వేష్టిశ్చత్రాహ-కుశలానీతి. య ద్యస్మిన్ కతా కృతాని కుశలాని భగవన్నామకీర్తనాదిరూపాణి పుణ్యకర్మాణ్యాశు సిద్ధ్యంతి భగవత్ప్రాపి మావహంతి ఇతరాణ్యకుశలకర్మాణి పాపానీతి యావత్ తాన్యాశు న సిద్ధ్యంతి న ఫలదాని భవంతి ఏతత్ సారభుజ్నానుద్వేష్టి. అనేన కృతాదియగేషు కుశలానాం చిరేణ ఫలదత్స మితరేషాం త్యాశీతి సూచితమ్ ॥

౮ సను కలినాభిభూతై ర్జనైః కుశలాని న కృతాన్యేన న్యుః యేనాశు సిద్ధ్యేయ రిత్వ త్రాహ సింత్యితి. బాలేషు మూఢేషు విషయభూతేషు శూరేణ ధీరేషు వివేకిషు తు భీరుణా కలినా కం ను కృతం స్యాత్ న కోఽప్యనగః కృతః న్యాదిత్యర్థః. తదేవ దృష్టాంతేన దర్శయన్ విశిష్యే యః కలి రధీరేషు వృక ఇన ప్రమత్తే శేష్యేన జనేషు సర్వతో వర్తతే ॥

ఉపవర్జిత మేతద్వ్యః పుబ్యం పారీక్షితం మయా ।

వాసుదేవ కథోపేత మాఖ్యానం యదప్రచ్ఛత ॥

౯

యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరు కర్మణః ।

గుణకర్మాశ్రయాః పుంభిః సంసేవ్యాస్తా బుభూమభిః ॥

౧౦

ఋషయః ఉచుః

మాత జీవ సమాః సామ్య కాశ్యతి ర్విశదం యతః ।

యస్త్యం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానా మమృతం హి నః ॥

౧౧

కర్మణ్యన్ని న్ననాశ్వాసే ధూమధూమాత్మనాం భవాన్ ।

అపాయయతి గోవింద పాదపద్మాసవం మధు ॥

౧౨

౯ యద్యాయం మామప్రచ్ఛత తదేతి ద్వాసుదేవస్య కథోపేత మత ఏవ శృణ్వంతాం వదతాం చ పుణ్యావహమేతిత్ పరీక్షితః సంబంధాఖ్యానం మయా వో యుష్మభ్య ముపవర్జితమ్ ॥

౧౦ పిప్రచ్ఛిషా ముద్బోధయితు మేవ సాక త్యేన భగవత్కథానాం శ్రోతవ్యతామాహ యా ఇతి. కథనీయా న్యనురాపాణి బహూసి కర్మాణి చేష్టితాని యస్య తస్య భగవతో గుణాః కర్మాణి చాశ్రయా యాసాం తాః కథా బుభూమభిః పుంభిః సంసేవ్యాః ॥ యదు కమ్—

‘ఉత్పృజ్య సర్వతః సంగం విజ్ఞాతాజితసంస్థితః ।

వైయాసకే ర్జహౌ శిష్యః’—

౧౧ శుకోపదిష్టైతత్పురాణజ్ఞానేన ముక్తీబభూవేతి తద్వైయాస కృష్ణపదిష్టపురాణ శ్రవణ ద్వారా తజ్జన్యజ్ఞానలిప్సుః పుచ్ఛతి శౌనకః సూతేతి సప్తభిః. తానజ్జన్మ మరణాద్యసంత దుఃఖావహ దుస్సహసంస్కృతి క్షపణద్వారా నిరతిశయాసందహర-సరబ్రహ్మప్రాప్తి హేతుం తత్కిథామృతం పాయయంతం మహోపకర్తారం సూతమాశాస్తే సూతేతి. ఏవ సూత ! ఏవ సామ్య ! త్వం కాశ్యతీః సమాః వత్సరాన్ జీవ, కాలాధ్వనో రత్యంతసంయోగే ఇతి ద్వితీయా. కుత ఏవ మాస్వాద్య ఇత్యశ్రి తం విశిష్యే. యస్త్యం కృష్ణస్య విఫులం విశద మమృతతత్వం యశో మర్త్యానాం నోఽస్మభ్యం శంససి కథయసి అతో హర్షాతిశయా దాశాస ఇతి భావః ॥

౧౨ తదేవ వ్యసక్తి కర్మణీతి. అనాశ్వాసేఽవిశ్వసనీయే నిర్భయో నిర్భయత్వ నిమిత్తేఽస్మిన్ యజ్ఞాదికర్మణి నిష్ఠానామితి శేషః, ధూమధూమాత్మనా మజ్ఞానానృతమససాం యద్యా ధూమేన యజ్ఞేయేన ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం గోమాం కేవల కర్మబధానామితి భావః. భవాన్ గోవిందస్య పాదపద్మయో రాసస మమృతం మధు మధురం పాయయతి ॥

తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ ।
భగవత్సంగి సంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥

౧౩

కో నామ తృప్యే ద్రనవిత్కథాయాం ఏ హత్తమైకాంత పరాయణస్య ।
నాఽతః గుణానా మగుణస్య జగ్ము ర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః ॥

౧౪

తన్నో భవాన్ వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాంత పరాయణస్య ।
హరే రుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥

౧౫

స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్
యేనాపవర్గాఖ్య మదభ్రబుద్ధిః ।
జ్ఞానేన వైయాసకి శబ్దితేన
భేజే ఖగేంద్ర ధ్వజపాదమూలమ్ ॥

౧౬

౧౩ యత ఏన మత ఏన స్వర్గమోక్షాదయోఽపి న భగవత్సంగి సంగలేశేనాపి తుల్యా ఇత్యభిప్రాయేణాహ తులయామేతి. భగవత్సంగినః త్వాదృశస్య యః సంగః తస్య లవేన లేశే మాత్రేణాపి స్వర్గ మపునర్భవం మోక్షం చాపి న తులయామ న తుల్యం మన్యామహ ఇత్యర్థః. యతస్తేన స్వర్గమోక్షావేన న తులయామః కిం పున ర్మర్త్యానా మాశిషోఽర్థకామాదీన్ తులయామేతి ॥

౧౪ స చ శ్రుతిభగవద్గుణ కర్మవత్ కిం పుచ్చసి తత్రాహ క ఇతి. మహత్తమానా మేకాంతం పన ముత్యైష్ట్య మయసం ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ ఈయతే ఇత్యయనమ్, ఈయ త్యనేనే త్యయనమ్, ఈయ త్యస్మిన్ని త్యయనమితి త్రిధావ్యుత్పన్నానా మయసశబ్దానాం తద్రేణ సద్దేశా త్తస్య భగవతః కథాయాం విషయభూతాయాం రసజ్ఞ శ్చేత్ కో నామ పుమాన్ తృప్యేత స కోఽపీత్యర్థః. శ్రుతానామేన భగవద్గుణానాం కర్మణాం పునః శ్రవణేన కో వా రసో నిష్పద్యతే ఇత్యాశంకాం నిరాకుర్వన్ భగవంతం విశిష్యే యస్యాగుణస్య హేయగుణరహితస్య గుణానా మంత మనధి రుద్రచతుర్ముఖాదయో యోగేశ్వరా అపి న జగ్ముః అశ్రుతానా మపి గుణకర్మణా మాసంత్యాత్ శ్రుతానామపి నవాయమాసత్వాచ్చ న కోఽపి తృప్యేదితి భాషః ॥

౧౫ యత ఏన మతో మహత్తమైకాంతపరాయణస్య హరే రుదారం విపుల మాచరితం చేష్టితం విశుద్ధం శృణ్వతాం నదతాం చ విశుద్ధ్యావహం భగవానేన ప్రధానం ముఖ్యః క్రేష్టో యస్య స భవాన్ సో విద్వన్ ! భగవద్గుణస్య హరే రుదారం శ్రోతు మిచ్ఛతాం నః అస్మభ్యం వితనోతు విస్తారయతు, కథయతు ఇతి యావత్ ॥

తన్నుఁ పరం వుణ్ణి మనంవితార్థ
మాఖ్యాన మత్యద్భుత యోగనిష్ఠమే ।
అఖ్యా హ్యనంతాచరిణోపపన్నం
పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్ ॥

02.

శూత డివాచ

అహో వయం జన్మభృతోఽద్య హన్తు
వృద్ధానువృత్త్యాఽపి చలోమజాతాః ।
దౌమ్మి ల్య మాధిం చిదునోతి శ్శ్రుం
మహత మానా మఖిదానయోగః ॥

၇၄

౧౬ సంప్రతి ప్రప్రవృత్తి పుష్పతి న వా ఙ్గజీ ద్వాభ్యామి. ప న్నాత్మవిగ్ధ మహాభాగవ
తోఽనల్పబుద్ధిః పరిక్షి ద్యేన వైయానక శబ్దోన్మేష శుభ్రోచిప్రపురాణ సప్త ఙ్గానాం గుణవిధ్వజస్య
భగవతః పాదమూలం భేజీ ప్రాప్తః ॥

౧? తదాఖ్యానం పురాణం నోఽస్మభ్య మాఖ్యాహం కథయ. కథంభూతం వదతాం
శృణ్వతాం చ పరం పుణ్యం నిరతిశయపుణ్యవహం యద్వా పర ముఖ్యప్రప్తం స్వరూపాభిశక్త పునః
మాంతర రహిత మనం నృతా ఆనంకుచితాః గృహ్తా వాక్తాభ్యాః ముఖ్యాభ్యాః జా ముఖాదీయాః
కాస్త్రాభ్యాః ప్రతిపాద్యా యస్మిన్ అత్యద్భుతా భగవద్వ్యుదయోద్భవో యద్భూత్ ఆనంతస్య
అపరిచ్ఛిన్న స్వరూపస్వభావగ్య భగవతః ఆనంత్యో వ్యవస్థాః ప్రహేష్వాన్యో నాన్యస్మ మో పేన భాగ
వతానా మభిరామం శ్రీభాగవతా మితీ భాగం. భాగవతాగ్గ న్యస్యగామిన్యస్యదానాయ విశిష్ట
పారిక్షితం పారిక్షితా శుభమ్ ॥

౧౮ ఇట్లం భగవద్ గుణానుష్ఠాన ప్రపద్యితకే సామ్యం అనుష్ఠానం కృత్యం మన్యోమతా
 ఇతి స్వభాగ్యం శిరిః పరం చూచితి తనోతి తాదృశ్యమిత్యత్ర తి దేవ నర్మయేతి నయో విరోధాత్
 అపి బ్రాహ్మణ్యం క్షత్రియత్ జాత్య అపి నృపధానం క్షత్రియ పదయో బహువచనం సామ్యం
 తాగవతానా మనుష్యత్వే పేయోభావయా అభినా బహుభూతి ప్రసక్తదేహాధ్యక్ష స్వ
 భవామః. హేత్యాశ్చక్రే హృదయే. విరోధానామపి సేవ్యం తేన ప్రసక్తమయో
 హృదయ ఆశ్చర్యం స యుక్తమేత్యభిప్రాయోవా తాదృశ్యమితి. సమో తమానితి అన్వయ
 తానాం అభిధానయోగే ప్రణావ్యాభ్యాసయోగే తేషాం సమో అప్రభావ్యుత్పత్తి
 సీనత్వ మాధాన ముక్తేశం వాశు ధునోతి నిర్వృతి ॥

కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాంతపరాయణస్య ।

యోఽనుత శక్తి ర్భగవా ననంత మహద్గుణత్వాద్ యమనంత మాహుః ॥

౯౯

ఏతావతాలం నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య ।

హిత్యేతరాన్ ప్రార్థయతో విభూతి ర్యస్మాంఽమిరేణుం జుషతేఽనభిప్సృః ॥

౧౦

అథాపి యత్పాదనశావస్పష్టం జగద్విరించేవహృతార్హణాంభః ।

సేశం పునా త్యన్యతమో ముకుందాత్ కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః ॥

౨౧

౧౦- యతో మహత్తమోనా మభిధానయోగ ఏవాధి డామ్మల్యం చ విధునోతి కుతః ? పునః సాత్వాన్మహత్త్వముంశి పరాయణస్య భగవతో నామ గృణతః కీర్తయతః పునా డామ్మల్య మూర్ధస్మి సంభావ్యేతి. నను ౯౯౭ సౌ మహత్తమైకాంత పరాయణభూతః కే తస్య మహిమానః తిన్నమిహాణ మాప్రసైవకథం డామ్మల్యాది పరిహారకత్వం కథం తద్భక్తాభిధాన యోగస్య తిత్త్విమిత్యతః తం విశిష్ట న్నాహ-యో భగవాన్ పూర్ణపాగుణ్యః యశ్చానంతశ్చ క్తి రసంతాః శక్త్యూ యస్య తథాభూతః పావకస్య దాహకత్వశ్చ క్తి న న్నా భిధాతృగతా డామ్మ ల్యాద్యపనోదకశ్చ క్తి రస్తి భానః. యశ్చ స్వరూపేణానంతః యం చ మహద్గుణత్వా దనంత గుణత్వా దనంతమహుః సతం జ్ఞాన మనంత మిత్యాదయో వేదాంతా స్తస్య నామ గృణత ఇత్యస్వయః. అనంతం సంతగుణత్వాచ్చేత్యనేన తస్మిన్ స్వరూపతో గుణత శ్చానంత్య మనంతం ది ప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్. అనేన భక్తాభిధానయోగస్య డామ్మల్యాద్యప నోదకస్త్వముంశికగుణాశ్చయస్య ము కం గుణానాం మహత్త్వం నా సానంత, మనితరసాధా రణ్యం వా స తు సాధారణోఽసవధికగుణత్వాదిత్యశః ॥

౨౧ మహద్గుణశబ్దాభిప్రేతమేవ విశదయం స్తత్సగృహ్య దర్శయామి త్యభిప్రాయేణాహ ఏతావతేషా గుణై ర్న విద్యతే సామ్యం యస్య తై ర్న విద్యతేఽతిశాయనమతిశయో యస్యా సామ్యశ్చ అనా వసతిశాయనస్తస్య నిస్సమాభ్యధికగుణస్యేత్యశః సూచితేన దిక్షాత్రదర్శితే న్నంతాసతా మహిమానాం బహునా కిం తద్దర్శనీయమితి భానః. కియతా విసూతి ర్లక్ష్మీః ప్రాప్త్య మానాసప ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్ హిత్వా అనభిప్సృ రకామయమాసస్యాపి యస్య భగవతోఽంఘ్రి నేణుం జుషతే సేవపే ఇతి యథా శ్రియః పతిత్సమేన తన్మాత్రచదర్శనాయాల మిత్యశః ॥

౨౨ అస్యో ప్రసే తన్మాహ్మ్యదిశం దర్శయామి త్యభిప్రాయేణాహ అథాపి డ్వాభ్యామ్ అథాపి అపి య పునరం వేత్త్యశః. యస్య భగవతః వామపాదాగుచ్ఛనభావస్పష్ట మర్వాక్ ప్రస్తుతం విరించేన బ్రహ్మణోపహృతం సమర్పిత మ్హణాంభోఽర్ఘ్యజలం గంగాతృకం కర్మ

యాత్రాసురక్తాః సహస్రైః ధీరా వ్యతాహ్య దేహాదిమ సంక మూఢమ్ ।

వ్రజంతి తత్పారమహంస్య మంత్ర్యం యస్మి న్నహింసోపశమః స్పృధర్మః ॥

౨౨

అహం హి పృష్టోఽర్థమణో భవద్భి రాచష్ట ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్ ।

నభః పతంత్యాత్మసమం పతత్త్రిణ స్తథా సమం విష్ణుగతిం విపచ్చితః ॥

౨౩

విశదా ధనురుద్యమ్య విచరన్ మృగయాం వనే ।

మృగా ననుగతః శ్రాంతః కుఠిత స్తుషితో భృశమ్ ॥

౨౪

సేశం ఇంద్రాదిలోకపాలైః సహితం జగత్సనాతీ శ్రేష్ఠానత్ సూచిన్ మహానాస్తికైః ముష్టికైః
ఏనంవిధమహాగుణగణానుక్తాత్ శ్రీనివాసా శ్రీనివాసా నృసింహాచార్యైః కృత్ సంకీర్తనం భగవత్స
దాభ్యః భగవత్సదాభిధేయః భూసశక్తిబలైశ్చైవ్య తేజఃప్రభృత్యసంభ్యుయతల్యైః పంకజవిమలైః
పదభిధాయకైః భగవచ్ఛబ్దైః ప్రవృత్తివిమితౌనామాశ్రయః పునఃసోఽపి పునః సోఽపి
యతే స కోఽపీత్యర్థః ఏతేన యోఽసంతశ్చ కర్మగన్ సంత్యాకాంతా శామిన్ ॥

౨౨ యత్రేతి. యత్ర యస్మిన్ భగవతి ముఖం దేవనురాగంబుత్తః సంతోః శిరాః శిరీః
ద్రుయాః సహసాఽకస్మాదేన దేహే ఆదిశబ్దైః తదనుబంధ్యాదిభు చోఽపి సూక్తిం మూలం సంగ
మసోహ్య తత్పారమహంస్య మంత్ర్యం తురీయం సరమహంసాశ్రమం వ్రజంతి యస్మిన్ హిమ
హంసాశ్రమేఽహింసా ఉపశమశ్చ స్సానురూపా సర్మః దయాది గన్త ।

౨౩ ఏనం విధానంత మాహాత్యశాలినో భగవతో మాహాత్యైర్లం స్థియంతి మహానా
న్ద్యయామీ త్యభిప్రాయేణాహ అహమితి. అర్థమణః సేవ్యునాభివోః ! యన్ గతే సూక్తి
బుధ్యర్థాః, అత్ర భగవన్మాహాత్యై భవద్భిః పృష్టోఽహం యదాప్తి హి మాహాత్యైః సూర్యా
శ్రయిణామాం తయః యావానాత్మనో బుద్ధే రవగమః ప్రసరః యావత్సూర్యాదామీ మా
భవతి తానంతం మహిమాన మాచస్త్యే నన్దయామి. శిథాహి యథా సంతోషః సత్సత్ సంతో
వా ఆత్మసమం స్వబలానురూపమేన సభః ప్రశిష్యంతి ఉన్దచ్చంతి శిథా విపచ్చితోఽహం సమం
బుద్ధిబలానురూపం విష్ణుగతిం భగవత్సహమాసం పతంతి విమలగుర్వంతి, సహం సంతోషా సభా
ఉన్దచ్చతో నభసాఽభావాన్నివర్తంతే స్వబలక్షయాయన్నివర్తంతే ఏనం సూక్తిభ్యోః పరిశ్రాంతా
దేన నివర్తంతే స తు భగవత్సహమ్నః క్షమా దత్త్యర్థః తచ్ఛబ్దైః పునః

ఇమక్షయాన్నివర్తంతే నాంతరిక్షక్షిప్తిహంసే ।

మత్క్షి నాన్నివర్తంతే స గోవింద గుణక్షయాత్ ॥ పృథి ॥ ౨౪ ॥

జలాశయ మచక్షణః ప్రవివేశ తమాశ్రమమ్ ।

దదర్శ ముని మాసీనం శాంతం మీలితలోచనమ్ ॥

౨౫

ప్రతిరుద్ధేంద్రియ ప్రాణ మనోబుద్ధి ముపారతమ్ ।

స్థానత్రయాత్ పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూత మవిక్రియమ్ ॥

౨౬

విప్రకీర్ణ జటాచ్ఛన్నం రౌరవే ణాజినేన చ ।

విశుష్య త్తాలు దుదకం తథాభూత మయాచత ॥

౨౭

అలబ్ధ తృణ భూమ్యాది రసంప్రాప్తార్ద్య సూనృతః ।

అవజ్ఞాత మివాత్మానం మన్యమాన శ్చుకోప హ ॥

౨౮

౨౪ అథ తత్సృష్టం భాగనతాఖ్యం పురాణం పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదరూపం శుశ్రావయిషుః
తావత్ సంవాదప్రసృత్తిం తదుపోద్ఘాతరూపం పరీక్షిచ్ఛుకయోః సంగమం పరీక్షితః ప్రాయోప
వేశం చ తన్మూలం వివ్రశాపం తన్నిమిత్తం చాహ ఏకదేత్యాదినా యావత్ స్కంధసమాప్తి.
తావచ్ఛాపనిమిత్తి మాహ షడ్భిః ఏకదేతి. కదాచిత్ పరీక్షిత్ ధను రుద్యమ్య ఉద్భృత్య వనే
మృగయాం చరన్ పశ్యమానః శ్రాంతః నితరాం తృప్తితః తృషా సంజాతా ఝదస్య సంజాతేతి
తథా తారకాదిత్వా దితచ్ ॥

౨౫ క్వచిదపి జలాకర మపశ్యం స్త మాశ్రమం ప్రవివేశ ఆంగిరస స్వాశ్రమం ప్రవిష్టవా
నిత్యర్థః. తత్ర ముని మాంగిరసం దదర్శ, కథంభూత మాసీనం ఉపవిష్టం శాంతం ప్రసన్నం,
మీలితే లోచనే యేన తమ్ ॥

౨౬ ప్రతి రుద్ధాని నిర్వ్యాపారాణి తాసీంద్రియాదీని యేన త మత ఏవోపారతం బాహ్య
వ్యాపారా దుపరతం స్థానత్రయాత్ జాగ్రత్ స్వప్నసుషు ప్తిరూపావస్థాత్రయాత్ పరం స్వాత్మానం
ప్రాప్త మనుసందధతం బ్రహ్మభూతం బ్రహ్మవిషయక భావనయాఽన్విత మవిక్రియం ద్వంద్వప్రయు క్త
వికార రహితమ్ ॥

౨౭ విప్రకీర్ణాభి ర్విక్షిప్తాభి ర్జటాభి శ్చిన్న మానృతం రౌరవేణ రురోః మృగస్య సంబం
ధినా చర్మణా చ్ఛన్నం ఏవంభూతం మునిం విశుష్యత్ తాలువదనం చ యస్య తథాభూతో రాజో
దకం జల మయాచత ॥

౨౮ స లబ్ధం తృణం భూమి రాదిశబ్దా దన్య చోపవేశార్థం యేన స సంప్రాప్త మర్థ్యం
సూనృతం చ మధురవచశ్చ యేన తథాభూతోఽత ఏవానష్టత మనహేలిత మివాత్మానం మన్య
మానో రాజా చుకోప ॥

అభూతపూర్వః సహసా క్షుత్తుద్భృష్ట ముద్దితాత్మనః ।

బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్ బ్రహ్మన్ మత్సరో మమ్యురేవ చ ॥

౨౯

నకు బ్రహ్మణ్యుషే రంసే గతాను మురగం రుషా ।

వినిర్లచ్చన్ ధనుర్కోట్యా నిధాయ పుర మాగమత్ ॥

౩౦

ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః ।

మృషానమాధి రాహౌస్విత కిం ను స్యాత్ క్షత్రబంధుభిః ॥

౩౧

తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ హరన్ బాంకోఽర్భకైః ।

రాజ్ఞాఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేద మబ్రవీత్ ॥

౩౨

అహా అధర్మః పాలానాం వీవాం బలీభుజామివ ।

స్వామిన్యఘం యద్ దానానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥

౩౩

౨౯- క్షుత్తుద్భృష్ట మగ్నిః పడిత ఇత్యే శరీరం చుస్య తస్య రాజ్ఞోఽంతః సవాను తి పూర్వః పూర్వం భూతే భూతిపుంసృకదాచిదపి పూర్వం న జాత ఇత్యర్థః. మత్సరో మమ్యుశ్చ హే బ్రహ్మన్ ! బ్రాహ్మణా మునిం ప్రత్యహత్ బహువ మన్యుః కోధః అమర్ష ఇతి ముంవత్. మత్సరో ద్రోహోఽపచిక్షి స్థి ముంవత్.

౩౦- తతః స తు రాజా నిర్గచ్ఛ స్థిగ్గంతే ముమ్యుక్తో నునా బ్రహ్మణీ రంసే ధనుః పూర్వం ధనుశ్చేదనం గతప్రాణా సర్పం నిధాయ పురం యాహుః ॥

౩౧- ఏమగ్గం హింసావా నిత్యత్ర రాజ్ఞస్తాత్పర్యం ముంవిష్య హింసా ఏష ఇహి. కనుష మునిః శ్చివృత్తాని నియమితా న్యశేషాణి కరణానిద్రియాణి యేష మూలికే ఉత్తమే జాతానీ సేషానీ తథాభూతః యథార్థసమాధిభుక్తః ఆహౌస్విత్ క్షత్రబంధుభిః సమాకం ౩౦ ప్రానాజయ విద్యత ఇతి బుద్ధ్యా మృషా మిన్యాభూతః సమాధి ర్యస్య తథాభూతః సర మూస్త ఇత్యభిప్రాయేణ నిధాయ గత ఇత్యర్థః ॥

౩౨- తత స్తస్య మునేః పుత్రః అతితేజస్వీ బ్రహ్మ తేజస్కరః స్వః బాంకోఽర్భకైః సహ క్రిహ స్తాతం పితరం రాజ్ఞోఽఘం ప్రాపితం అపరాధవిషయాయతనం శ్రుత్వా తత్రేదవేదం నక్ష్యమాణ మబ్రవీత్ ॥

౩౩- తదేవాహ అహా ఇతి పంచభిః. బలిభజాం శునాం వాయసానామివ వా వీవాం వధితానాం పాలానాం రాజ్ఞా మహా అధర్మః సశ్యతాం కో సా వధన్యః రాజ్ఞా పాలానాం శునామివ దానభూతానాం రాజ్ఞాం స్వామిని బ్రాహ్మణేఽఘం ముచరాభ ఇహ యదేష వవాధర్మః ॥

[బ్రాహ్మణైః క్షత్రబంధుర్హి ద్వారపాలో నీరూపితః ।

స కథం తద్గుహే ద్వాఃస్థః సఖాండం భోక్తు మర్హతి ॥

౩౪

కృష్ణే గతే భగవతి శాన్తి ర్యత్పుథగామినామ్ ।

తద్భిన్నసేతు నద్యాహం శాన్తి పశ్యత మే బలమ్ ॥

౩౫

జతుక్త్యా రోషతామ్రాజో వయస్యాన్మపిబాలకః ।

కౌశిక్యాప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥

౩౬

ఇతి లంఘిత మర్యాదం తక్షకః సప్తమేఽహని ।

దంక్ష్యతి స్మ కులాంగారం చోదితోమే తతద్రుహమ్ ॥

౩౭

తతోఽభ్యే త్యాశ్రమం బాలో గళే సర్పకళేవరమ్ ।

పితరం ఏక్ష్య దుఃఖార్తో ముక్తకంఠో రురోదహ ॥

౩౮

౩౪ అదేవోపపాదయతి-క్షత్రబంధుర్హి బ్రాహ్మణై ర్ద్వారపాలత్వేన శ్వేన నియోజితః
స ద్వాఃస్థః క్షత్రబంధుః తద్గుహే బ్రాహ్మణగృహే శ్వేన కథం సఖాండా నేకపాత్రం యథా తథా
భోక్తు మర్హతి యోగ్యో భవేత్ ॥

౩౫ ఉత్పథప్రతిసన్నానాం శాన్తిరి వంశయితరి కృష్ణే భగవతి స్వలోకం ప్రతి గళే సతి
తాన్ భిన్నమర్యాదాన్ అహమద్య శాన్తి శిక్షయే, మమ బలం పశ్యత ॥

౩౬ నయస్యాన్ సమాసనయస్కాన్ బాలకాన్ ప్రతీతముక్త్యా రోషేణ తామ్రే ఈక్షణే
యస్య సః ఋషిబాలకః కౌశిక్యా సద్యా అప ఉపస్పృశ్యచమ్య వాగ్వజ్రం శాపాత్మక
వాగ్రూపం వజ్రం ససర్జ ప్రాయుక్త ॥

౩౭ వాగ్వజ్రమేవ సంయతి ఇతీథమ్ ఉల్లంఘితా మర్యాదా యేన తి మే తతద్రుహం
తతస్తాతః పితౌ తస్యాపకారిణం కులనాశకం రాజాన మితః సప్తమేఽహని మయా చోదితః ప్రేరిత
స్తక్షకః సర్వో దంక్ష్యతీతి ॥

౩౮ తతో బాలః పితౄ రాశ్రమ మాగత్య గళే కంఠే సర్పే యస్య తత్కలేవరం యస్య
తా పితర మాలోక్య దుఃఖసిడితో ముక్తః కంఠో యేన సః ఉచ్చైః స్పరయుక్త ఇత్యథః, రురోద
హోదనం కృతవాన్ ॥

స వా అంగిరసోబ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపసమమ్ ।

ఉన్మీల్య శనకై ర్నైత్రే దృష్ట్వా స్వాంసే మృతౌరగమ్ ॥

౩౯

విస్మయ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి ।

కేనవాతేఽపశ్యత మిత్కుక్తః స న్యవేదయత్ ॥

౪౦

నిశమ్య శస్త్ర మతదర్శం నరేంద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజ మభ్యనందత్ ।

అహౌ బతాంహౌ మహా దజ్ఞ తే కృత మర్పియసి ద్రోహ ఉరుర్దమౌఘతః ॥

౪౧

నవై నృభి ర్నరదేవం పరాఖ్యం సమ్మాతు మర్తస్యవిపక్వబుద్ధే ।

యత్రేజసా దుర్విషహేణ గుప్తా విందంతి భద్రా జ్యకుతోభయాః ప్రజాః ॥

౪౨

౩౯ తతో హే బ్రహ్మన్ ! న వై అంగిరసః సుతస్య విలాపం శ్రుత్వా శనై ర్నైత్రే ఉన్మీల్యంసే మృత మురగం దృష్ట్వా ॥

౪౦ తం పరిహృత్య పుత్రం పప్రచ్ఛ. ప్రశ్న మేవాహ పే వత్స ! కస్మాద్ధేతో స్త్యమితి శేషః విరోదిషి రోదనం కరోషి, కేన వా తే తవాపకృతం భావేక్తః, ఇతీథ ముగో బాలకః సర్వవృత్తం న్యవేదయత్ కథయామాస ॥

౪౧ తతోఽతదర్శం శాపానర్హం రాజాసం శస్త్ర మాకర్ణ్య బ్రాహ్మణః అంగిరసః పుత్రం నాభ్యనందత్. తదేవ దర్శయతి అహౌ ఇతి స్పాద్యైః సస్తభిః. పే అజ్ఞ ! త్వయా మహా దంహః పాప మహో కృతం బత కిం తద్వీయసి ద్రోహేఽల్పాపరాధే నిమిత్తే ఉరుర్దమా దంహో ధృతః కృత ఇత్యేతత్ ॥

౪౨ అపకృతేనాపి రాజా నాపకార్య ఇత్యాహ స వా ఇతి. పే అవిపక్వబుద్ధే ! నృభి రపకృతై ర్నరదేవో నాపకార్యః, అతస్త్వం సరదేవం పరాఖ్యం పరమపురుషమితి సామర్థ్య లబ్ధోఽర్థః. సరదేవనాన్ని రథాంగపాణావితి వక్ష్యమాణానుగుణాత్ సరదేవ ఇత్యాఖ్యా మాశ్రమేవ స తు సాక్షా దీశ్వర ఏవేతి భావః, తం సంమాతుమేవాగ్ధః స త్వపకర్తుం తత్ర హేతు మాహ యత్ యస్మా ద్యద్విషయానపకారాత్ తస్య దుర్విషహేణ శత్రుభి రసంధవ్యేన తేజసా గుప్తాః ప్రజాః కుతశ్చిదపి భయరహితాః భద్రాణి మంగళాని సుఖాసీతి యావత్ విందంతి లభస్తే. తస్మా ల్లోకే సుఖావహౌ సరదేవో స హంతస్య ఇతి భావః ॥

అలక్ష్మమాణో నరదేవనామ్ని రథాంగపాణా వయ మంగ లోకః ।

తదా హి చౌరప్రచురో వినంక్ష్య త్వరక్ష్యమాణో వివరూధపత్ క్షణాత్ ॥

౪౩

తదద్య సః పాప ముపై త్యనన్వయం యన్నప్తనాథస్య వసోర్విలుంపకాత్ ।

పరస్పరం ఘ్నంతి శపంతి వృంజతే వశూన్ స్త్రియోఽర్థాన్ పురుదస్యవో జనాః ॥

౪౪

తదాఽఽర్యధర్మశ్చ విలీయతే నృణాం వర్ణాశ్రమాచారయుత స్త్రయీమయః ।

తతోఽర్థకామాభినవేశితాత్మనాం శునాం కపీనామివ వర్ణసంకరః ॥

౪౫

ధర్మపాలో నరపతిః స తు స మాడ్ బృహచ్చవాః ।

సాక్షా స్మహాభాగవతో రాజస్త్రి ద్దయమేధయాత్ ॥

ఘ్రత్రుట్రశ్రమయుతో దీనో నైవాన్మచ్ఛాప మర్హతి ॥

౪౬

౪౩ విపర్యయేన నర్థమాహ అలక్ష్మమాణ ఇతి త్రిభిః. నరదేవాభ్యే చక్రపాణౌ విషా అలక్ష్మమాణేఽనిద్యమానే సత్యంగ హే పుత్ర ! తదా హ్యయం లోకః అలక్ష్మమాణః అత ఏవ చౌరభూయిష్ఠః సన్ సృకప్రచురావినంఘ ఇవ క్షణమాత్రేణ నంక్ష్యతి నష్టో భవిష్యతి ॥

౪౪ సశ్యతు కా హాని రిత్యత్రాహ తదితి. తత్త్వాప మనన్వయమస్మత్ సంతాననాశక మద్య అధునా నోఽస్మా న్మపైతి కిం తత్త్వాపం యద్విలుంపకాద్దేతో ర్వసోర్ధనస్య నప్తనాథస్య రక్షకరహితస్య సతః పురవో బహవో దస్యవో యేషాం తే జనాః పరస్పరం ఘ్నంతి శపంతి వాక్పారుష్యం పుర్వంతి నృంజనే ఛిదం త్యథాన్ నృంజనే హరన్తి త్యేతత్ ॥

౪౫ కించ సదా నరదేవనామ్ని రథాంగపాణా వలక్ష్మమాణే సతి వర్ణాశ్రమాచారయుతః శ్రయ్యా ఆగతః శ్రయీమయః, తత ఆగత ఇత్యధికారే 'మయట్ చ' ఇతి మయట్ పైదిక ఇత్యర్థః, నృణా మార్యధర్మః సతాం ధర్మశ్చ విలీయతే నంక్ష్యతి తతో ధర్మలయా నర్థకామయో ర్ని వేశితః అభినవిష్టః ఆత్మా మనోయేషాం నృణాం శునామివ చ సంకరో భవిష్యతి ॥

౪౬ ఏవం సామాన్య సుదేవస్యా నిగ్రాహ్యత్వముక్త్యాధ ప్రకృతం పరీక్షితం నిర్దిశ్యాహ ధర్మపాల ఇతి. స తు స్మపతిః పరీక్షిత్ ధర్మపాలః వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాపాలకః తథాత్వేన విశ్రుతః విపులకీర్తిః సార్వభౌమశ్చ త్రైతాపి మహాభాగవతః, అనక బ్రహ్మవిదపక ర్తృణాం నో గతిరేవ నాస్తీతి భావః, రాజస్త్రి దేవలం రాజయుషిరేవ స హయమేధయాత్ హయమేధేన, ఇష్టవాన్ ॥

అపాపేషు స్వభృత్యేషు బాలేనాపక్వబుద్ధినా ।

పాపం కృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షీంతు మర్హతి ॥

౪౮

తిరస్కృతా విప్రలబ్ధాః శస్త్రాః క్షిప్తా హతా అపి ।

నాన్య తత్ పతి కుర్వంతి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి ॥

౪౯

ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తి మహామునిః ।

స్వయం విప్రకృతో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచింతయత్ ॥

౫౦

ప్రాయశః సాధవో లోకే పరైర్ద్యుద్వేషు యోజితాః ।

న వ్యధంతి న హృష్యంతి యత ఆత్మా గుణాశ్రయః ॥

౫౧

ఇతి శ్రీ మద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంసాగ్ని సంహితాయాం విభిషమస్కంధే

విసశాసోపలంభనం నామాష్టాదశోఽధ్యాయః ॥ ౧౮

తది తు తృప్త్యా యః శ్రమస్తేషు యుజిః, అతి ఏన దేనశ్చ సభాసూతః స్వధాఽన్యైః శాసం నాన్వాతి ఏన మాత్మజ మసభిసంధ్య తిత్సృజాం డిఖూ చాత్మనోఽన్య మూగంధ్య భగవంసం క్షమాపయతి అపాపేష్వితి. సర్వాత్మా సర్వాంతరాత్మా శస్త్రశస్త్రాణాః అంతరాత్మానాం నస్థిత ఇతి భావః, భగవా సపాపేషు స్వభక్తే వ్యసనాపక్వబుద్ధినా పాపేషు కృతం పాప మిదం క్షీంతు మర్హతి ॥

౪౮ శాస్త్రాన్మద్విషయాపరాధః కథంచి స్మచ్ఛరణనరణాదినా సవ్యః స్య స్మచ్ఛస్త్ర విషయాపరాధస్త న కథంచిదపి కీంతు తై రేన సహ్యః ఇత్యేవంవిధం భగవదభిప్రాయ మాగోచ్యతానేన క్షమాపయతి తిరస్కృతా ఇతి. తిరస్కృతాః పరిభంజా అపి విప్రలబ్ధాః ప్రతారితా అపి క్షిప్తా నిందితా అపి హతాస్తాడితా అపి సద్భక్తాః భగవద్భక్తాః ప్రభవోఽపి ప్రత్యచక్రం సమర్థా అప్యస్య తిరస్కారకటాః స తిరస్కారాది కర్మణాన్ ప్రతిస్కృంతి, సంకుచితవలం క్షామ్యంతి ॥

౪౯ ఇతీథం స మహామునిః సుత్రకృత్వేనో ఘే నానుతప్తి రాజ్ఞా స్వయం విప్రకృతోఽపి తద్రాజకృత మఘం అపరాధం నైవాచింతయన్న చింతిషవాన్ ॥

౫౦ కుఱో నాచింతయ దిత్వత్రాహప్రాయశ ఇతి. లోకే ధర్మ రక్ష్యేద్ద్యం వ్యభు శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాదిషు యోజితాః సంయోజితా అపిసాధవః ప్రాయశా స స్వభక్తే స హృష్యంతి తథా దుఃఖే యోజితా న వ్యధన్తీత్యర్థః కుఱః ? యతః ఆత్మా పోషణ మనుః గుణాశ్రయః శీలాశ్రయః, యద్వా అగుణాశ్రయ ఇతి చెప్పడః గుణకార్యరాగద్వేషాద్యనాశ్రయః ॥

ఇతి శ్రీ మద్భాగవతే మహాపురాణే వ్రథమస్కంధే శ్రీమద్వీరరాఘవావల్యకృత

భాగవత చంద్రచంద్రికాయాం అష్టాదశోఽధ్యాయః ॥ ౧౮

శ్రీవీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాసహితం శ్రీమద్భాగవతమ్

అధైకోనవింశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ

మహీపతి స్వధ తత్కర్మ గర్వం విచింతయ న్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః :

అహో మయా నీచ మనార్యవత్ కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి ॥

౧

ద్రువం తతో మే కృతదేవహేలనాద్ దురత్యయం వ్యసనం నాతిదీర్ఘత్ ।

తదస్తు కామం త్వఘనెష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవ మద్ధా ॥

౨

అద్యైవ రాజ్యం బల మృధకోశం ప్రకోపిత బ్రహ్మకులానలో మే ।

దహ త్వభద్రస్య పునర్న మేఽ భూత్ పాపీయసీ ధీ ర్ద్విజదేవగోభ్యః ॥

౩

౧ మహీపతి రితి. అథ స్వపురప్రవేశానంతరం మహీపతిః పరీక్షిత ఆత్మకృతం తదురగ నిధానరూపం గర్వం కర్మ చింతయన్ దుర్మనాః ఆత్మనిందాపరోబభూవే త్యర్థః. తదేవ దర్శయతి సార్థద్వయేన. అహో మయా మూర్ఖవత్ నిరాగసి నిరపరాధిని గూఢ మనభివ్యక్తం తేజః సామర్థ్యం యస్మిన్ బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణవిషయేఽమీనం నికృష్టం కర్మ కృతమమీనం పాపమ్ ॥

౨ శత్రో సిహత్ కృతాత్ దేవహేలనరూపాత్ కర్మణో నిమిత్తాత్ న కేవలం మయా బ్రాహ్మణోఽనపీఽలితః సి తు సాక్షా ద్దేవో భగవానేవే త్యభిప్రాయేణ దేవహేలనా దిత్యుక్తమ్, మే మమ నాతిదీర్ఘత్ సమ మనంతరకాలమేవ దురత్యయ మతిన్న ర్నిత మశక్యం వ్యసనం దుఃఖం ధృవం నూనం భవిష్యతి. తతో స్వస్య హితమేన మస్యతే తదితి తద్వ్యసనం మమాన్య నిష్క్రూతాయ పాపవిశుద్ధయే కామం ప్రకామమస్తు. కిమనిష్టం ప్రార్థయసే ఇత్యశ్చాహ-యథా పునరేవం విధ మఘం న కుర్యా మద్ధా న కుర్యామేన. అదేతి స్ఫుటానధారణయోః ద్యోతక మన్యాయం శిక్షార్థ మస్తితి భావః. అస్త్యద్ధాఽస్త్యేవేతి వాన్వయః ॥

౩ అద్యైతి. ప్రకోపితం కోపం ప్రాపితం యద్భ్రష్టాకులం బ్రహ్మకులం తత్కర్తృక నిగ్రహాత్మకోఽనలోఽగ్ని రజ్యైన మమ రాజ్యం బలం పైన్యం ప్రభూతధనకోశం చ దహతు. యథా పున రభద్రస్య ఘమ ద్విజేభ్యో దేవేభ్యో గోభ్య శ్చాపచిక్షీరాయుక్తా చైవంవిధా పాపీయసీ బుద్ధి ర్భూతా శిక్షార్థం దహత్స్వితి భావః ॥

చింతను నిష్కర్మ మధాశ్రయిం ద్ యథా మనః . తేనై విర్భుతస్థకాఖ్యః ।

శ్రీ సత్యమేవ చిరేణ తక్షకా నలం ప్రసక్తస్య విక్తికారణమ్ ॥

అట్లే బ్రహ్మయేమ మమం చ లోకం విమర్శితో హేయతయా ఘరస్థాత్ ॥

శ్రీ సేవామధిమన్యమాస ఉపావిశత్ ప్రా సు మమర్చనద్యామ్ ॥

య. వై. సప్తచీతులనీ విమిశ్ర కృష్ణాంఘ్రిరేంద్రభృధి కాంబు నేత్రి ।

పురాతన లోకాపభయత్ర సేశాన్ కస్తాం న సేవ్యః పరిష్కమాదుః ॥

అట్లనచ్చిద్య స పాండవేయః ప్రాయోపవేశః ప్రతి విష్ణువద్వాసినః ।

ముకుందాద్రి మనవ్యభావో మునిప్రణో ముక్తానమస్స సంగః ॥

ఈ అర్థము సంగమితయన్ రాజా యుక్తా యీను పుత్రా నీతి నిజమౌన్ స్వీకృతంబు పుష్పక
 కృష్ణ సుతే నోత్తర శాపాత్మకౌక్త్యా పుష్పకవృత్త స్థానము శుభ్రాన నామ నానా పుష్పకృష్ణ
 విషయమౌక్త శేష విషయాన కృష్ణ స్పష్ట నిర క్తకావణా పేరినగర్వ ముగ్ధ నిర క్తకావణా
 దచి రీణ త్తక్షకరూప మనలం సాధు యుక్తా పుత్రా మేనన్ ||

గీ. పు. తతః ఇమ మముం చ లోకం విహాయ లోకస్య ఇహి లోకం భూం సుఖ విహిత
యాతత్. బహుకాముష్మిక సుఖస్పృహణం విహాయో త్యక్తః. ఇమం జనం న లోకం విహిష్ట
సేన ప్రకర్తం పూర్వమేవ హేయతయా నిమగ్నితో విచారాన్తర్వచం నీయంత్యే తస్మిన్
విచార ప్రార్థకమ ఇమ మముం చ లోకం విహాయో త్యక్తయః. తదా కృత్యం భవతీతి ప్ర
సేవా ముఖిమన్యూమానః నిరనధి పురుషార్థసాధనతయా మన్యూమానః జనం త్యక్తవన్మం చీనం త్యక్త
గంగానా ప్రాయ మనశసనత ముపాదిత సనశసన సేవ క్షిప్రో బహు త్యక్తః॥

౬ స్వగృహేనన్యత వా ప్రాయ ముపశతు కి విశేషః సామన్యవ్యాపార సమపాదిత
 దిత ప్రతాం వికింప న్నాహ యా వా ఇతి. అనంత్ర్య శ్రీతుఃసామన్య వ్యాపార సమపాదిత
 కేణా తత్ర అభ్యధికస్య ప్రతస్త స్థానబుకోఽభవో నీత్రీ ప్రసూపాతీ యోఽమన్యవ్యాపార సమపాదిత
 ప్రతేషాయుత స సశాంస్లోకపాతైః సహితాం స్లోకాన జనాన్ పునానీ సహి సమన్యవ్యాపార సమపాదిత
 వా పుమాన్ స సేవేత? అపి తు సర్వ ఇన్యోప్రాయోఽతస్యా నీవ ప్రాయ సమపాదితో భవ్యుత్థ
 లస స్మృతులః శ్రీకృష్ణఃప్రేరేణునా హేతునా అభ్యధికం ద్విధిక సహి సమపాదిత
 నీత్రీతి వ్యాః ॥

2 గ పాంశపేయః పరీక్షి దిత్తం విష్ణుపద్యాం గంగాయాం ప్రాతఃకాలేన గ్రహస్థానాన్
 విశ్నిత్య సకలప్రస్మక్తః సమస్తేషు దేహతదను బంధ్యాదిషు సర్వో విధేష మర్హతః ప్రాతః
 యుక్తా న విద్యతేఽన్యో భావః చింతా యస్య సః మమందాంత్రిగ వ్యస్థో భ్యోకమానః ।

తత్రోపజగ్ము ర్భవనం హనానా మహానుభావా మునయః సశిష్యాః ।
ప్రాచ్యేణ తీర్థాభిగమావదేతైః స్వయం హి తీర్థాని పునంతి సంజః ॥

౮

అతి ర్వసిష్ఠశ్శివనః శరద్వా శరిషనేమి ర్భృగు రంగిరాశ్య ।
పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉతథ్య ఇంద్రప్రమదేభ్యవహౌ ॥

౯

మేధాతిథి ర్దేవల ఆర్షిషేణో భారద్వాజో గౌతమః విప్పలాదః ।
మైత్రేయ బైర్భ్యః కపః కుంభయోని ర్వైపాయనో భగవా న్నాదశ్చ ॥

౧౦

అన్యే చ దేవర్షి బ్రహ్మర్షి సర్వా రాజర్షి వర్షా అనునామయశ్చ ।
నానార్షేయప్రపరాన్ సమేతా నభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవనే ॥

౧౧

సుఖోపవిష్టే వ్యథ తేషు భూయః శ్చుతప్రణామః స్వచిక్షిత యతః ।
విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతాః ఉపస్థితైః శ్చైవ గృహీతసాహం ॥

౧౨

రాజోవాచ

అహో వయం ధన్వంతరి సృపాణాం మహాత్తమానుగ్రహణయశీలాః ।
రాజ్ఞం కుల బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్ దూరా స్పృశ్యష్టం బత కర్మ ॥

౧౩

౮ తదా తత్ర రాజ్ఞః సన్నిధౌ మహానుభావాః సశిష్యా మునయో లోకం పునానాః
పవిత్రీ కుర్వంతః అజగ్ముః భవనం పునానా ఇత్యేతదేన ఉపపాదయ ప్రాచ్యేణ సంతః సాధనః
తీర్థయాత్రావ్యాజైః స్వయమేన తీర్థాని పునంతి హి యథా చ పునానా సంగోపపాదితం పురస్తా
త్తీర్థీకుర్వంతి తీర్థానీ త్యతేత్యథః ॥

౯, ౧౦ కే చైతే మునయ ఇత్యత్ర దర్శయతి అత్రితి స్థాద్వయేన. గాధిసుతో
విశ్వామిత్రః రామా భాగనః కుంభయోని రగస్త్యః ॥

౧౧ అన్యే చ దేవర్షిశ్రేష్ఠా బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠా రాజర్షి వర్షా అనునామయశ్చ ఋషయః తా
నాగతా న్నానావిధార్షేయ ప్రపరాన్ సమేతాన్ సగ్రీభూతాన్ అభ్యర్చ్య రాజా పరీక్షిద్
శిరసా వవందే ॥

౧౨ అథ తేషు సుఖం యథాతథోపవిష్టేషు సత్సు పునరపి కృతప్రణామో యేన న
రాజా ఉపస్థిత స్తేషాం సమీపే తిషన్ అభిగృహీతసాణి బద్ధాంజలిః వివేకయుక్తం చేతో యస్య
తథాభూతః స్వచిక్షితం కర్తు మిష్టం య తద్విజ్ఞాపయామాస ॥

తస్మైవ షిఽభుస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభిక్షమ్ ।
నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్రసక్తా భయమాశు ధత్తే ॥

౧౪

తం మోపయాతం ప్రతియంతు విప్రా గంగా చ దేవీ ధృతదిత్త మీశే ।
ద్విజోపనృప్తః కుహక స్తక్షకోవా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః ॥

౧౫

పునశ్చ భూయా ద్భగవ త్యనంతే రతిః పృసంగస్య తవాశ్రయేషు ।

మహత్సు యాం యా ముపయామి నృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమోద్విజేభ్యః ॥ ౧౬

౧౩ తదేవాహ అహూ ఇతి చతుర్విధః. సృజాం మధ్యే నయ మహో ధన్యహిమాః
ఉత్తమాః ॥ ౧, ధన్యతమస్యే హేతుం పద న్నాత్మనో విశిష్టస్తి. మహత్త్వం ర్శనస్థి రనుగ్రహ
ణీయ మనుగ్రహీతుం యోగ్యం శీలం యేషాం, యద్వా మహత్త్వమానుగ్రహణీయం మహత్త్వ
మానుగ్రహలభ్యం శీలం యేషాం తథాభూతాః. అనేనంభూతం రాజనీం నిందతి రాజ్ఞామితి-
బ్రాహ్మణానాం భవతాం పాదశౌచాత్ పాదసేవామూలకవిశుద్ధేః దూరా స్సన్తప్తం దూరాశ్
త్యక్తం యద్రాజ్ఞాం కులం తద్దర్శ్యాం సింద్యం కర్మ యస్య తథాభూతం భవతి. ఇతి ఇతి భేదే ॥

౧౪ సను మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్య తవ కథ మధునా త్స్నిగ్రహప్రవృత్తి రిష్టత్ర
తస్నిగ్రహోఽప్యనుగ్రహరూప ఏనేత్యాహ తస్యేతి. తస్యైవ మహత్తమానుగ్రహణీయ శీల
స్యైవాభీక్ష్యం పునః పునః గృహేషు వ్యాసక్తం చిత్తం యస్య తస్య మహూద్య పృక్తౌ బ్రహ్మ
విదపచారరూపస్య పరిహారక ఇతి శేషః, నిర్వేదమూలః దేహతదనుబంధ్యాదిషు ప్రరాగ్యే చ
మూలం హేతుః. ద్విజశాపరూపః పరావరేశో భగవానేవ పృసక్తః పృవృత్తిః మా మనుగ్ర
హీతుం భగవ త్సంకల్ప ఏన ద్విజశాపవ్యాజేన పృవృత్త ఇత్యర్థః. కథం తస్మానుగ్రహరూపశే
త్యత ఆహ యత్ర యస్మిన్ మయి పృసక్తో ద్విజశాపరూపః పరావరేశః ఆశ్వభయం ధత్తే
ఆదధాతి బ్రహ్మవిదపచార పరిహారహేతుత్వా స్స నిర్వేదమూలత్వాత్ సత్సంగద్వారా ముక్త్యా
భాయకత్వాచ్చ అనుగ్రహరూప ఏనేత్యర్థః ॥

౧౫-౧౬ అస్త్యేనం, పృక్తృతం కిమిత్యాహ తమితి. హే విప్రాః ! భవంతః ఇయం దేవీ
గంగా చేశే భగవతి ధృతం చిత్తం యేన తథాభూతం తం ఉక్తవిధ ముపాయాంతరానుసరితం
ప్రతియంతుం హేయోపాదేయ శుశ్రూషుం పునః కించ మమ భగవ త్యసంశేఽభిభక్షి తదాశ్ర
యేషు భగవద్భక్తేషు సంగశ్చస్యాదేవ మనుగృహ్ణాతేతి భావః. కిం చ యాం యాం గృహ్య
యద్యజ్జన్మ పృహ్నామి తత్త్ర సర్వత్ర జన్మని మహత్సు భవాదృశేషు మైత్రీ అనుకూల్య మస్తా
న్విజేభ్యో వో నమః ॥

ఇతి స్మ రాజా౭ ధ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీన మూలైషు కుశేషు ధీరః ।

ఉదజ్ముఖో దక్షిణకుల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసుతస్యస్థభారః ॥

౧౭

ఏవం చ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోషఃప్తే దివి దేవసంఘాః ।

ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ ప్రసూనై ర్ముదా ముహు ర్దుందుభయశ్చ నేదుః ॥

౧౮

సహర్షయోవై సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్వనుమోదమానాః ।

ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమ శ్లోక గుణాభిరూపమ్ ॥

౧౯

సవా ఇదం రాజర్షివర్య చిత్రం భవత్స్వి క్షృష్టం సమను వ్యతేషు ।

యే౭ధ్యాసనం రాజకిరీట జుష్టం సద్యః కుసు ర్భగవత్పార్శ్వకామః ॥

౨౦

సర్వే వయం తావ దిహస్మహే౭ద్య లిఃరం యావదసౌ విహయ ।

లోకం పరం విరజస్కం విశోకం యా త్యక్తయం భాగవత ప్రధానః ॥

౨౧

౧౭ ఇతీథం నిశ్చయయ్యై గాజా ధీరః స్వసుతే జనమేజయే న్యస్తా నిహితో రాజ్యభారో
యేష తథాభూతిః సముద్రపత్న్య గంగాయా దక్షిణ కూలే దక్షిణతీరే ప్రాచీనకూలేషు
ప్రాచీనాగ్రేషు కుశే ష్వాస్తే స్మ ఉపవిష్టవాన్ ॥

౧౮ ఇథం తస్మిన్నరదేవానాం దేవే పరీక్షితి ప్రాయోపవిష్టే సతి దివి సర్వదేవసంఘాః
తం ప్రశస్య ప్రస్తాయ ముదా ప్రసూనైః కుసుమైః పునః పునః భూమౌ వ్యకిరన్ దుందుభయశ్చ
నేదుః దధ్యనుః ॥

౧౯ యే సమాగతా మహర్షయః తే సర్వే ఉత్తమైః శ్లోక్యాః ప్రశంసనీయా గుణాః తై
రభిరూపం రాజాసం ప్రశస్య సాధు సాధ్విత్వనుమోదమానాః ఊచుః. కుతః యత్ యతః శ్రే
ప్రజా స్వనుగ్రహ ఏన శీలా స్వభావః స ఏన సారో యేషాం తే తథాభూ తత్వాత్ ప్రశస్యాను
మోదమానా ఉచు రిత్వైతః ॥

౨౦ ఉత్తమేవాహ న వా ఇతి. హే రాజర్షివర్య! నిత్యం శ్రీకృష్ణ మనుకృతే
వ్యనువర్తిషు భవత్స్విదం విచిత్రిం న వై న భవతి కిం తత్ యే భగవతః భగవతః పార్శ్వం
సామీప్యం కామయమానాః సంతో రాజ్ఞాం కిరీటై ర్జుష్టం సేవిత మధ్యాసనం సార్వభౌమసింహా
సనం సద్యో జహుః త్యక్తయం రిత్యేతత్ ॥

౨౧ ఏషం రాజాస ముక్త్యా౭ధ మిథ ఆహుః సర్వ ఇతి. యావ ద్భాగవతా ఏవ ప్రధానా
వితరం సేవ్యా యస్య సో౭సా రాజా కలేవరం విహాయ విరజస్కం శుద్ధ సత్త్వమయ విలోకమిద

ఆశ్రుత్య తదృషిగణవచః పరీక్షిత్ సమం మధుచ్యుద్ గురు చావ్యలికమ్ ।

అభాషతైనా నభినంద్య యుక్తాన్ శుశూషమాణ శ్రుతాని విష్ణుః ॥

৭৭

సమాగతాః సర్వత ఏక సర్వే వేదా యథా మూర్తిధరా స్త్రిప్యష్టే ।

నేహాధవాముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహ మాత్మశీలమ్ ॥

७३

తతిశ్చ పః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విశ్రభ్య విప్రా ఇతికృత్యతాయామ్ ।

సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం శుద్ధం చ తత్రా మృశతాభియుక్తాః ॥

୧୪

తతః భవద్భగవాన్ వ్యాసశ్చ తే యద్భచ్చయా గామటసూరేఽనపేక్షః ।

అలక్ష్మిలింగో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలై రవధూత వేదః ॥

७४

ముచలక్షణ మనచహితవాప్యత్వాది గుణాష్టక ప్రాధాన్యం దేశిక : : బాల్యే భక్తినిగూర్చి త్యాగాభ్యాసం
యాస్మ్యతి తావత్ సర్వం వయ మిహైవ రాజ్యః సద్విధానేవాస్మదేవతాపరమమ్ ||

అ-అ తత్సమం వైవమ్యరహిత మమృతసౌఖ్య గుర్వాశయగర్భిత మప్యశం నిష్కవశం
న ముసినాం ననన మాకన్యస్య ఏతాన్ యుక్తాన్ హితా నాన్మృతాశయచన హృద్యైన్ ముసీ
పభిసంద్య విష్టో శ్చురితాని శ్రోతుకామః పరీక్షి దభాపత ॥

అది తదేవాహ సమాగతా ఇతి. అనిన వ్యవస్థ. సమాగతానాం విచారానుగ్రహం
మాతృశీలం వినా ఇహామిత్యుక్తం అలోచ్యేతి ప్రయోజనం కల్పితమని స్పష్టం. పరిశుభావృత్తే
వ్యనుగ్రహరూప మాతృశీలం స్వస్వభావం స్వస్వత్వం వా వినా అప్యుభాగమనంతరం ఏచ్ఛాను
నాస్తి హేతవ్యం ॥

అర యతో భవదాగమస మున్నననుగ్రహైక ప్రయోజనం తత్రో - సో పప్రాః ! సో
యుష్మాక విశ్రభ్య విశ్వస్య ఇతికృత్యతాయా మితికర్తవ్యతామగ ప్రప్తవ్య మిమం సప్త్య
మాణం పృచ్ఛామి కర్తవ్యవ్యాపార ప్రకారః ఇతికృత్యతా తన్యో నిమిత్తభూతాయా మితి
కర్తవ్యతాజ్ఞానార్థం ప్రప్తవ్యం పృచ్ఛామిత్యుక్తిః. పృచ్ఛాం దన్వయం క్రితే నమ్యోక్తిః క్రిత్య
పథయతేత్యాహ మ్రియ మాత్రైః ముమూక్షుభి ర్జ్ఞనైః సర్వాశ్శనం సర్వసృజానా హాసాత్
మేణ కర్తవ్యం శుద్ధం సంసృత్య నిమిత్తం చ యత్కర్మ త్రాతాభియంతైః తద్విమర్శనాభి-
ముక్త్యయంతైః సంసృతాయాయం మృతత విమృశ్య ఉపసితత సో - భియంతైః ఇతి సంజోధనం నా॥

అగి తత్తైగం పుచ్చతో రాజ్ఞః నన్న సో భగవాన్ వ్యాసస్య ప్రత్యః శ్రీకుః భవ
వాగత్స తస్థా కథంభూతః? యపుచ్చయా గాం భూమి మహిమంః తత్ర పేయం న సేక్షతి

తం ద్వ్యప్తవర్షం సుకుమారపాద కరోరు బాహ్వంస కవాలగాత్రమ్ ।

చార్వాయతాజ్ఞన్నన తుల్యకర్ణ సుఖ్యాననం కంబు సుజాత కంఠమ్ ॥

౨౬

నిగూఢజతుం పృథుతుంగవక్షస మవర్తనాభిః వలివల్లాదరం చ ।

దిగంబరం వక్త్రవికీర్ణకేశం ప్రలంబబాహుం స్యమరోత్తఘాభమ్ ॥

౨౭

శ్మామం సదాఽపీవ్య వయోఽంగలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిరస్మితేన ।

ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయః స్వాసనేభ్య స్తల్లకణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్ ॥

౨౮

స విష్ణురాతోఽతిథరు ఆగతాయ తస్మై సపర్వాం శిరసాఽఽజహర్ ।

తతో నివృత్తా హ్యబుధాః ప్రియోఽర్భకా మహాసనే నోపవివేశ పూజితః ॥

౨౯

కృత్వి సేత్కాగమాతః తత్ర సేత్కాః నిజలాభేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవేనైవ తుప్తః ఆలక్ష్మ్యమృషి రితి జ్ఞాతు సుశక్యోంగం గూఢం యస్య తత్ర సేతు రసధూతవేషః అభిభాన్యవేశః, అత ఏవ బాహై ర్స్పృతః పరివృతః ॥

౨౬ తమితి. తిమాగతం గూఢమపి సంవృతమణిన త్తిరోహితం వచో యస్య తథాభూత మపి తస్య శుకస్య చిహ్నభిజ్ఞా మునయః స్వాసనేభ్యః ప్రత్యుత్థితా బభూవు రిత్యన్వయః. కథం భూతం ద్వ్యప్తవర్షం ఋషిశవననయస్కమిన స్థితం ద్విరావృత్తా అప్తేవర్షాణి యస్య తమితి సమాః సుకుమారాః పాదాదయో యస్మిన్స్తద్ గాత్రం యస్య చారుణీ సుందరీ ఆయతే విశాలే అక్షిణీ యస్మిన్ ఉదగ్రా నాసికా యస్మిన్ తుల్యో సమా కర్ణౌ యస్మిన్ శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్ స్తతస్తేషాం కర్మధారయః ఆదానసం యస్య, కంబువత్ శంఖవత్ వర్తులఽఽఖాత్రయోపేతశ్చ కంఠో యస్య ॥

౨౭ నిగూఢే మాంసలక్ష్మే నాస్రకాశే జత్రుణీ అంశద్వయ సంధిగతాస్థిరీ యస్య పృథు విశాలం తుంగ మున్నతం వక్షో యస్య ఆవర్తా ఆవర్తన ద్వర్తులా వివిక్తా ంధ్రయుక్తా చ నాభి వ్యస్య వలిభి త్త్రిభి ర్వల్లు సుందర మునరం యస్య దిగంబరం దిగేవాంగం నస్త్రం యస్య చీరధరత్వేన ప్రశస్తాంబర రహితమిత్యన్యః. ఉపరి వాససా రహితం వా అన్యథా మోక్షస్థిర్మాది ఘాతప్రకార విరోధాత్ వక్త్రా వికీర్ణాశ్చ కేశా యస్య ప్రలంబానా జానులంబౌ గాహూ యస్య స్యమరోత్తమ స్వామరశ్రేష్ఠస్యేవాభా యస్య ॥

౨౮ అపీచ్యం కమనీయం వయో యస్మిన్ స్పృశ్యాంగస్య లక్ష్మ్యా కాంత్యా సుందరస్మితేన చ సదా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం స్పృహణీయమ్ ॥

స సంవృతస్తస్య మహాన్ మహీశుసాం బ్రహ్మర్షి రాజర్షి దేవర్షినః ॥

వ్యరోచతాలం భగవాన్ యధేందుః గ్రహర్షతారానికరైః పరీతః ॥

30

ప్రశాంత మాసిన మశంతమేధసం మునిం నృపా భాగవతోఽభ్యుపేత్య ॥

ప్రణమ్య మూర్ధ్నాఽవహితః కృతాంజలి ర్నత్వాగిరా సూనృతయా న్యప్తుచ్ఛత్ ॥

31

పరిష్క దువాచ

అహూ ఆద్య పశుం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబంధపః ॥

కృపయాతిధిరూపేణ భవద్భి స్తీర్తాః కృతాః ॥

32

౨౯ అథ గ విష్ణురూపః పరీక్షి యాగేన యాత్మిణా తస్మై శ్రీమహాయ శివసా సప్రేక్షేతి శేషః. సప్తాం పూజాం జహాన చానా శివసామ్రాజ్యమన్వేషకం పూజాం చక్రే ఇత్యర్థః. తథా తమనునృత్యాగతా అష్టా బాలకాః ప్రవేశింతు ఇతి, తస్య గ మూర్ధ్నా శుకః మహాన నేమ తి రాజ్ఞా సమర్పిణీ ఆనన ఉపసేవే ॥

30 తత్రాసనే ఉపవిష్టః స మహీశుసాం మహీశుసాన్ మాహాత్మ్యయుక్తః భగవాన్ శుకః బ్రహ్మై ప్రభృతీనాం సంఖ్యైః జలం నిత్యగం గృహీతవా యం గ్రహణీనాం నికర్తరైః సమూహైః పరిపృతః శంఖం బిద్ధం. గ్రహణ ఆంగురకాబయః బుద్ధౌ బిద్ధిన్, దీనిసత్కతాణి తదుభయేతరాణి సత్కతాణి తారా ॥

31 ప్రశాంతం సాత్త్వికవేష మనుతాం అవరణరహితం మేధా భిర్భక్తైః తం యద్యపి 'నిత్యమసి' ప్రజామేధయా' (5-11 122) ఇత్యత్ర 'సప్తా' మనుష్యైః ఏవ ఇతి నియమస్తథా స్వాగత్యా వసిత్, ఆనన ముపవిష్టం యాగం శుక మభివర్ణం. యాగ మహాగర్భ మహాభాగవత సృషః పరీక్షితే మూర్ధ్నా ప్రణమ్య బద్ధాంజలి సేవయాః సద్గ్రాహయన్ శ్రీరాజోపయుక్తావ ధానయుక్తః సూనృతయా మధురయా గిరాఽన్వృత్యుచ్ఛత్ ॥

32 తదేవాహ అహోఇతి. యావత్ సమూర్ధ్న తావత్ సమాగమసి నాత్మనః కృతాగతా మావిష్కరోతి అహో ఇతి శే. బ్రహ్మన్ ! నయం క్షత్రబంధవోఽన్యస్య అహో సత్సేవ్యాః సంతః సేవ్యా యేషాం తథాభూతాః అభూషం యద్వా సతాం సేవ్యా ఆసుగ్రాహ్య అభూష. తత్ర శే. య మాహ కృపయా భవద్భి రతిధిరూపేణ అభివ్యాజితం నయం తీర్థకాః కృతాః పవిత్రీకృతాః ॥

యేషాం సంస్మరణాత్ పుంసాం సద్యః శుద్ధ్యంతి వైగృహః ।

కిం పున ర్దర్శన స్పర్శ పాదశౌచాసనాదిభిః॥

33

సాం నిధ్యాత్తే మహాయోగినీ పాతకావి మహాంత్యపి ।

సద్యో నశ్యంతి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరః ॥

3౪

అపి మే భగవాన్ ప్రీతః కృష్ణః పాండుసుతప్రియః ।

పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్త బాంధవః॥

3౫

అన్యథా తేఽవ్యక్తగతే ర్దర్శనం నః కథం నృణామ్ ।

నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః ॥

3౬

33 కథ మతిథిరూపేణాస్మదాగమనరూపేణ వ స్తీర్థభూతతా ఇత్యత్ర తత్తైముత్యన్యా-
యేన దర్శయతి యేషాం భవతాం స్మరణాదేవ సద్యః పుంసాం స్మ ర్తృణాం గృహః శుద్ధ్యంతి
కిం పునః భవతాం దర్శనాదిభిః శుద్ధ్యంతీతి చ క్తవ్యం పాదశౌచం పాదజలమ్ ॥

3౪ యత ఏవ మతో హే మహాయోగిం స్తన సాన్నిధ్యాదేవ హేతోః పుంసాం మాధృ
శానాం మహాంత్యపి సర్వాణి పాతకాని సద్య ఏవ నశ్యంతి ॥

3౫ కించ భగవతః శ్రీకృష్ణస్య అనుగ్రహకారితం భగవద్దర్శనాదిక మన్యథా తద్దర్శభ
మిన్యరా అపీతి ద్వాభ్యాం తావ దనుగ్రహ స్త్వస్మాకం సులభ ఇతి సంభావయామీ త్యభిప్రాయే
ణాహ-అపీతి. అపిశబ్దః సంభావనాద్యోతకః భగవాన్ కృష్ణః ప్రీతః ప్రసన్నః స్యాత్తత్ర హేతుం
నదంస్తం విశినష్టి పాండుసుతాః ప్రియా యస్యసః పాండుసుతానాం చ ప్రియః అస్తు పాండుసుత
ప్రియః త్వత్ప్రియస్తు కథమిత్యత్ర ఉభయత్రానుగతం హేతుం వదన్ విశినష్టి పితృ ర్భగినీ పితృ-
ష్వసా కుంతీ తస్యా అపత్నాని పితృష్వసేయాః తేషాం ప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్య పైతృష్వసేయ-
సం త న స్యా ప్తబాంధవః పితృష్వసుః ప్రియః తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రేషు నః తత్ప్రీత్యర్థం తత్పు-
త్రాదిష్విత్యేవం యావ త్తత్సంతాన ప్రియ ఇత్యర్థః. ఆత్తబాంధవ ఇతి సాతే ఆత్తా ఉపాత్తాః
పరిగృహీతా బాంధవా యేన ఇష్టబాంధవ ఇత్యర్థః. భగవత్ప్రసాదేన త్వద్దర్శనం జాతం తత్ప్రసా
దస్తు తత్ప్రీత్యష్వసుః సంతాన ప్రభవత్వాదితి భావః. ॥

3౬ అన్యథా. భగవతః ప్రీత్యభావేఽవ్యక్తగతేః సాంసారికై రలక్ష్యగతేః వనీయసః
అతిశయేన వనవాసినః సంసిద్ధస్య కృతకృత్యస్య తే తవ దర్శనం నృణాం సంసారిణాం తత్రాపి
నితరాం మ్రియమాణానాం నోఽస్మాకం కథం స్యాత్ ననమస్యాస్తీతి వనీ వనవాన్ వనవాసీ,
ప్రకృతఋషిసంఘా పేక్షయాఽతిశయేన వనీతి వనీయాన్ తస్య వనీయసః ॥

అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్ ।

పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాతస్య సర్వథా ॥

32

యచ్ఛోతవ్య మథో జవ్యం యత్కర్తవ్యం నృభిః ప్రభో ।

స్మర్తవ్యం భజనియం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్ ॥

3౩

నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ గృహేషు గృహమేఢనామ్ ।

న లక్ష్మితే హ్యవస్థాన మపి గోదోహను క్వచిత్ ॥

3౪

మూల పదావళి

ఏవ మాభాషితః పృష్టః స రాజ్ఞా శ్లక్ష్యయా గిర ।

ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాన్ బాదరాయణః ॥

౪౦

ఇతి శ్రీమదాంభగవతే మహాపురాణే శ్లోకాయానిత్యా వసన్తాదశ సాహస్యాని

పారమహంసాం సగపితాయాం ప్రభవసంకల్పే శుకాగమనం

నామైకోస వింశోఽధ్యాయః ॥ 19 ఇతి ప్రభవసంకల్పః సమాప్తః ॥

32 యతోదుర్లభమపి త్వద్ధర్మస మభూ దతో యోగి సముప పరమం గురుం త్వం సంసిద్ధిం పృచ్ఛామి. సంసిద్ధిశబ్దో ముక్తిసాధనోపచరితః ముక్తిసాధనం పృచ్ఛామి త్వత్కః తదేవ విశదయతి. ఇహలోకే పురుషస్య ముహూర్తే సర్వదా సాత్త్వాపి మ్రియమాణస్య యత్కర్తవ్యం ముక్తిసాధనతయేతి శేషః. తత్ పృచ్ఛామి త్వత్కర్తవ్యం సాత్త్వాపి త్వత్కరేణాసయః ॥

3౩ కర్తవ్యమేన విభజ్య స్మృచ్చినో ద్వివస్యయ మకర్తవ్యం చ బ్రూహి త్యాహ యదతి. హే పృభో ! నృభిః ముముక్షుభిః తత్త్వేన ముముక్షుభిః యచ్ఛోతవ్యాదికం యచ్ఛ విద్యయం అశోతవ్యాది చ తస్మిన్ బ్రూహి కథియ యోగ్య మిత్యపా త్తతచ్ఛోతాదికరణం వ్యతిరక్తకరణాభావే ప్రశ్నః స్మర్తవ్యం మంత్రస్య భజనియం పీఠిపురకమనుభ్యయ మతో న పానరుక్త్య మథోఽపి చేత్స్యః ॥

3౪ యావత్ స్మృత్యాగ్రం తస్మైవైష్టం పృతివాపితానియ తావత్సా నేనాపి త్వయా వ్యవస్థితవ్య మిశ్యభిప్రాయేణ తదవస్థాన మయసావ్యయ స్తోతి సూన మితి. హే బ్రహ్మన్ ! గృహమేఢనాం గృహశ్రమిణాం గృహేషు పృథివీషు భగవాన్ స్థానస్థానం గోదోహమపి శార్దూవాశే యావతా కాలేన తావాన్ కాలో గోదోహనసభ్యస వివక్షితః తావత్కాలమపి న లక్ష్మితేహ ॥

౪౦ ఏన మితి ఇథం రాజ్ఞా భాషితః అహో అద్యవయం బ్రహ్మ స్మిత్యాదినోక్తః పృష్టః అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధి మిత్యాదినా పృష్టశ్చ భగవాన్ ధర్మజ్ఞః ముముక్షూణాం ముమూర్షూణాం కర్తవ్యధర్మ మూఢాత్మ్యాభిజ్ఞో బాదరాయణః శ్రీశుకః శ్లక్ష్యయా విశుద్ధయం సమృద్ధయా గిరా ప్రత్యభాషతప్రశ్నానా ముత్తరా ణ్యవాచేత్స్యః ॥

ఇతి శ్రీ వత్సాన్వయ పారావరరాజ సుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః

శ్రీతైలగురోః సుతేన తచ్ఛరణశమలపరిచర్యాప్ర సన్నతత్సాక్షి

సమధిగత శ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన

వీరరాఘవ విదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం ప్రభమస్తంధ దివికాయాం

టీకాయా మేకోపనిషత్పాద్యాయః ॥ 19

శ్రీమద్భాగవత ప్రథమస్కంధీయ శ్లోకానుక్రమణికా

[అకారాది క్రమేణ]

క్ర. సం.	శ్లోకః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్ర. సం.	శ్లోకః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
అ - 88				26.	అథోప స్పృశ్య సలిలం		7 20
1.	అగ్ని ర్విస్ఫుటో ద త్తశ్చ	13	23	27.	అథోపేత్య స్వ శిబిరం		7 41
2.	అంగుష్ఠమాత్ర మమలం	13	8	28.	అథోమహాభాగ భవాన్		5 13
3.	అజాతశత్రుః కృతమైత్రో	13	30	29.	అథో విహాయేమ మముచ లోకం	19	4
4.	అజాతశత్రుం పృతినాం	10	32	30.	అథైవరాజ్యం బలమృత కోశం	19	3
5.	అతః పరం యదన్యక్త-	3	32	31.	అనర్హోపశమం సాక్షాత్	7	6
6.	అతః పుంభి ద్విజశ్చైషాం	2	13	32.	అనవేక్షమాణో నిరగాత్	15	44
7.	అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం	19	37	33.	అనాగస్త్విహ భూతేషు	17	15
8.	అత్యోవై కవయోనిత్యం	2	22	34.	అంతర్వహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్	6	32
9.	అత్రి ర్వసిష్ఠ శ్చివనః	19	9	35.	అంతఃకః సర్వభూతానాం	8	14
10.	అథ తం సుఖ మాసీసం	5	1	36.	అన్యథా తేన్యక్తగతేః	19	36
11.	అథ తే సంపరేతానాం	8	1	37.	అన్యే చ దేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యాః	19	11
12.	అథ దూరగతాశ్చార్చిః	10	33	38.	అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్	9	8
13.	అథర్వాంగిరసా మాసీత్	4	22	39.	అన్యోన్య మాసీత్ సంజల్పః	10	20
14.	అథవా దేవమాయాయా	17	23	40.	అపరే వాసుదేవస్య	8	33
15.	అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మాన్	7	41	41.	అపాపేషు స్వభృత్యేషు	18	47
16.	తథాఽఽఖ్యాహి హరే ర్ధీమన్	1	18	42.	అపి దేవర్షిణాఽఽదిష్టః	14	8
17.	అథాజగామ భగవాన్	13	37	43.	అపి నః సుహృదస్తాత	13	11
18.	అథాపి బత మే దైహ్యో	4	30	44.	అపి మే భగవాన్ ప్రీతః	19	35
19.	అథాపి యత్పాదసఖావస్పృష్టం	17	21	45.	అపి స్మరథ నో యుష్మత్	13	8
20.	అథాబభాషే భగవాన్	13	37	46.	అపి స్పృశ్యసతే సర్వే	14	33
21.	అథావిశత్ స్వభవనం	11	30	47.	అపి స్విత్ పర్యభుంక్తాస్తమ్	14	43
22.	అథాసా యుగసంధ్యామాం	3	25	48.	అపీవల ధర్మరాజః	12	4
23.	అథేహ ధన్యా భగవంత	3	39	49.	అప్యద్య న స్త్యం స్వకృతే హిత	8	37
24.	అథైతాని న సేవేత	17	41	50.	అప్యేష వంశాన్ రాజ్ఞీన్	12	18
25.	అథోదీచీం దిశం యాతు	13	27				

క్ర. సం.	శ్లోకం	అధ్యాయం	శ్లోకాంకం	క్ర. సం.	శ్లోకం	అధ్యాయం	శ్లోకాంకం
51.	అప్రతర్కాన్యో నిర్దేశ్యాదితి		17 20	80.	అహో అలం శ్లోమ్యతమః		10 26
52.	అబ్రభద్యమా చండం		18 15	81.	అహో కన్య మహోఽన్యాయ్యం		9 12
53.	అభిమితతి మా మూశ		8 10	82.	అహో గేమి నిన్యోఽయం		6 39
54.	అభిమన్యసుతం సూతి		4 9	83.	అహో బత స్వస్యశస స్తిస్కన్		10 17
55.	అభిమన్యూర్నః సహసా		18 29	84.	అహో మహీయసే బంతోః		13 22
56.	అభ్యుత్థి తదా తస్మై		17 38	85.	అహో మే చశ్వత్సాస్థానం		8 47
57.	అమూని పంచ స్థానాని		17 40	86.	అహో వయం బస్మభృతోఽద్య		18 18
58.	అంబా చ హతిపుత్రాఽఽర్త		13 32	87.	అహో వయం భస్మతమా		19 16
59.	అరక్ష్యమాణః ప్రియః		16 21	88.	అహో సనాథా భవతాన్		11 8
60.	అర్జునః సహసాఽఽర్జున		7 55	C—15			
61.	అలక్ష్మపూణే సరచేవ		18 43	89.	ఆభ్యాసా పృథ భద్రం హి		17 13
62.	అలగ్ధత్రాణ రూమ్యాది		18 28	90.	ఆజహా రాశ్వమీధం ప్రేమన్		16 3
63.	అవతారా హ్యసంభేద్యా		3 26	91.	ఆత్మానం చ చరిత్రాత్మం		16 14
64.	అనతారే ఖండిత శు		3 20	92.	ఆత్మానం చానువహామి		16 21
65.	అవాప్య స్థిరవాహంతే		15 48	93.	ఆత్మారామశ్చ హృదయం		7 10
66.	అత్రాయం తామిషః సత్యాః		10 19	94.	ఆసక్తాన్ స ఉపశ్రవ్య		11 1
67.	అశ్వేత్థామ్నా సస్వప్నేన		12 1	95.	ఆచన్యః సంస్మృతిం భూరాం		1 14
68.	అప్తమ మేరుదేవ్యాంతు		3 13	96.	ఆమంత్రియ పాంసం సుత్రంశ్చ		8 7
69.	అసా గుణమయై రాభవైః		2 33	97.	ఆమంత్రియ చాభ్యనుజ్ఞాతః		10 8
70.	అస్త్రైః మే సర్వకుదం		5 5	98.	ఆమంత్రియ యశ్చ భూతానాం		5 33
71.	అస్త్రప్రేయః స్వగదయా		13 10	99.	ఆశ్రుర్య తద్యుగళం		19 23
72.	అస్వానుభావం భగవాన్		9 19	100.	ఆసక్తే కుశలం కచ్చిత్		11 29
73.	అహం చ తద్రూపమృతే		6 8	101.	ఆస్తీఽధునా స రాజప్తిః		17 44
74.	అహం చాధ్యగమం తత్ర		3 45	102.	ఆహ రాజా ధర్మసుతః		8 47
75.	అహం పురాతీతభవేభవం మునే		5 23	103.	ఆహూతో భగవాన్ రాజ్ఞా		12 47
76.	అహం హి పృథ్వీఽర్యమహో		18 23	D—27			
77.	అహస్తాని సహస్తానాం		13 46	104.	ఇతి చింతయతి స్తస్య		14 22
78.	అహో అద్య వయంబ్రహ్మన్		19 32	105.	ఇహ చోదీరితా వాచః		11 10
79.	అహో అధర్మపాలానాం		18 33				

క్ర. సం.	శ్లోకః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్ర. సం.	శ్లోకః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
106.	ఇతి ధర్మం మహీం చె న		17 28	134.	ఉద్ధవః సాత్యకి శ్రేష్ఠ		10 13
107.	ఇతి సుత్రకృతాఘేన		18 49	135.	ఉపధార్య వచ స్తస్యాః		8 1
108.	ఇతి పిరూం నల్లువిచిత్ర		7 17	136.	ఉపవర్జిత మేత ద్వః		13 9
109.	ఇతి బ్రువాణా సంస్తాయ		4 1	137.	ఉనాచ చానహంత్యస్య		7 43
110.	ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహత్		9 1	138.	ఉషిత్వా హస్తిన పురే		10 7
111.	ఇతి మతి రుపకల్పితా		9 32		ఉ—1		
112.	ఇతి మూర్త్యభిధానేన		5 38	139.	ఊర్వశ్చి బాహవో మహ్యం		14 11
113.	ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య		12 27		ఋ—3		
114.	ఇతి లంఘిత మర్యాదం		18 37	140.	ఋగ్యజుస్సామాధర్వాఞ్శ్యాః		4 20
115.	ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాండవేయః		19 7	141.	ఋషయో మనవో దేవాః		3 27
116.	ఇతి సంప్రశ్న సంహృష్టే		2 1	142.	ఋషిభి శ్యాభితో భేజే		3 14
117.	ఇతి స్మరాజాఽధ్యవసాయయుక్తః		19 17		ఏ—39		
118.	ఇథ్థం భూతానుభావోఽయం		17 45	143.	ఏక ఏవాతియాతో హ		6 14
119.	ఇథ్థం శరత్రాన్మసికావృతాహారే		5 28	144.	ఏకదాధను రుద్యమ్య		18 24
120.	ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన		13 12	145.	ఏకదా నిర్గతాం కేహిత్		6 9
121.	ఇత్యుక్తోఽధారుహత్ స్వర్గం		13 49	146.	ఏకాత్మజా మే జనసి		6 6
122.	ఇత్యుక్తో రోషతామ్రాక్షో		18 36	147.	ఏకోనవిశే విశతిమే		3 23
123.	ఇదం భాగవతం నామ		3 40	148.	ఏతత్ సంసూచితం బ్రహ్మన్		5 32
124.	ఇదం మమాచక్ష్య తవాధిమూలం		16 24	149.	ఏత దీశన మిశస్య		11 33
125.	ఇదం హి పుంస స్తవసః శ్రుతస్య		5 22	150.	ఏతద్ధ్యాతురచిత్రానాం		6 35
126.	ఇదం హి విశ్వం భగవా నివేతరో		5 20	151.	ఏత ద్రూపం భగవతో		3 30
127.	ఇదానీం ధర్మ పాదస్తే		17 25	152.	ఏతద్వః పాండవేయానాం		17 17
128.	ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మ		5 39	153.	ఏత న్నానావతారాణాం		3 5
129.	ఇమే జనపదాః స్పృధ్ధాః		8 40	154.	ఏతావతాలం నను సూచితేన		18 20
130.	ఇయం చ భూ ర్భగవతా		17 26	155.	ఏతావ దుక్తోపరరామ		6 26
	ఉ—8			156.	ఏతాః పరం శ్రీత్వ మపాస్త		10 30
131.	ఉచ్చిష్ట లేపాననుమోదితో		5 25	157.	ఏతే చాన్యే చ భగవన్		16 29
132.	ఉత్సృజ్య సర్వతః సంగం		18 3	158.	ఏతే చాంశకలాః పుంసః		3 28
133.	ఉద్దామభావ పిశునామల		11 36	159.	ఏవ మాభాషితః పుష్టః		19 40

క్ర. సం.	శ్లోకం	అధ్యాయం	శ్లోకాంకం	క్ర. సం.	శ్లోకం	అధ్యాయం	శ్లోకాంకం
160.	ఏవం కృష్ణమతే బ్రహ్మసి		6 23	188.	కచ్చిద్రాజాఽపహర్యోగినః		14 28
161.	ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణః		15 1	189.	కచ్చిన్నాభిసతోఽబ్ధాః		14 40
162.	ఏవం గృహేషు సత్తనాం		13 17	190.	కంచిత్యైవ మధావాత్సిత		13 14
163.	ఏవం సతస్మి స్మరదేవదేవే		19 18	191.	కథ మార్గిణః పృథ్విః		4 6
164.	ఏవం చింతయతో జిహ్వాః		215 23	192.	కథం వా పాంసం నేయస్య		4 7
165.	ఏవం జన్మాసి కర్మాణి		3 25	193.	కయా వృత్త్యా వర్జితం వః		13 9
166.	ఏవం భగ్న ప్రవదతి		17 21	194.	కర్మణ్యస్మి స్మనాశ్వాసే		18 12
167.	ఏవం సశమ్య భగవాన్		6 1	195.	కలీ మాగతి మాజ్ఞయ		1 21
168.	ఏవం సృణాం క్రియామోగాః		5 34	196.	కల్పాశి భద్ర మాదాయ		6 30
169.	ఏవం సృపాణాం క్షితిభాం		11 34	197.	కర్ణ్యం కృష్ణే గమే దూరం		17 6
170.	ఏవం సకక్షితా ధర్మం		7 40	198.	కర్ణ్యం మచ్ఛగ్ధం లోకే		17 5
171.	ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా		4 26	199.	కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తీయం		4 3
172.	ఏవం ప్రసన్నమనో		2 20	200.	కస్య పేతోర్నిజగ్రాహ		16 5
173.	ఏవం గలిష్టై ర్యదుభిః		15 26	201.	కామం నవన్ సజ్జస్యః		10 4
174.	ఏవం యతంతం విజనే		6 21	202.	కామస్య నగ్రియప్రసాదః		2 10
175.	ఏవం రాజా విమరేణానుజేస		13 24	203.	కాలకర్మ గుణ్యానో		13 5
176.	ఏవంవిధా గదంతీనాం		10 31	204.	కాలస్య చ గతిం సాద్రాం		14 3
177.	ఏవం సంభాష్య భగవాన్		6 38	205.	కా వా నపేత విరహం		16 35
178.	ఏష కిం సభృతాశేష		18 31	206.	కిం స్రగ్రాహిహాన్ కలిహో		16 22
179.	ఏష దాతా శరణ్యశ్చ		12 20	207.	కిం తే కామ్యాః సురస్వాస్థాః		12 6
180.	ఏష రాజ్ఞాం పరో ధర్మః		17 11	208.	కిం సు బాహుస్థం తో గణ		18 8
181.	ఏష్యై భగవాన్ సాక్షాత్		9 18	209.	కిమిదం స్పృతే పుత్రో పతి		7 26
క—4)				210.	కిం వా భాగవతా ధర్మాః		4 31
182.	కచ్చిత్తేనామయం తాత		14 39	211.	కుశః పుష్కలతో నామ		13 19
183.	కచ్చిత్త్వం నాగమోగమ్యాం		14 42	212.	కురుజాంగల పాంచాలా		10 34
184.	కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం		14 41	213.	కురు ప్రతిశ్రుతం తస్య		7 54
185.	కచ్చిత్ ప్రేమతమేనాథ		14 44	214.	కుర్వాణో యత్ర కర్మాణి		5 36
186.	కచ్చిద్బ్రదేనామయమాత్మనస్తే		16 19	215.	కృచ్ఛణ సంరథ్య శుచః		15 3
187.	కచ్చిదానర్తపుర్యాం వః		14 25	216.	కృతవాన్ కిం పిర్యాణి		1 20

క్ర. సం.	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ.	క్ర. సం.	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ.
217.	కృపయా స్నేహాక్షయ్యాత్	13 34	జ—16		
218.	కృష్ణ ఏవం భగవతి	9 43	244.	జగృహే పౌరుషం రూపం	3 1
219.	కృష్ణ కృష్ణ మహాభాగ	7 22	245.	జినానాగస్యఘం యుంజన్	17 14
220.	కృష్ణో చ తత్ప్రభావజ్ఞ	9 10	246.	జన్మకర్మ చ విశ్వాత్మాన్	8 30
221.	కృష్ణాయ వాసుదేవాయ	8 31	247.	జన్మ గుహ్యం భగవతో	3 29
222.	కృష్ణే గతే భగవతి	18 35	248.	జన్మాద్యస్య యతో న్యయాదిత	1 1
223.	కృష్ణే స్వధామోపగ	3 43	249.	జన్మైశ్వర్య శుభ శ్రీభిః	8 26
224.	కేచి దాహు రజం జాతం	8 32	250.	జలాశయ మచక్షాణః	18 25
225.	కేచి ద్వికల్పవననాః	17 19	251.	జలాకసాం జలే యద్వత్	15 25
226.	కే వయం నామరూపాభ్యాం	8 38	252.	జ్ఞానిత మధీతం చ	5 4
227.	కోనామ తృప్యేద్రవవితే	18 14	253.	జ్ఞానితం సుసంపన్నం	5 3
228.	కో వా భగవత స్తస్య	1 16	254.	జ్ఞానితాత్మయాథాత్మ్య	12 28
229.	కో నృశ్చత్తన పాదాన్ప్రీన్	17 12	255.	జ్ఞాననో జితశ్వాసః	13 53
230.	క్షుద్రాయమాం నృణామంగ	16 7	256.	జిహ్వాప్రాయం న్యవహృతం	14 4
గ—3			257.	జగుస్థితం ధర్మకృతే	5 15
231.	గతస్వార్థ మిమం దేశం	13 25	258.	జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్	5 30
232.	గతాః సప్తాధునా మాసాః	14 7	259.	జ్ఞానం విరక్తి రైశ్వర్యం	16 27
233.	గంతం కృతమతి ర్భహ్మన్	8 8	త—120		
234.	గాం చ కామదుఘాం దీనాం	17 3	260.	త ఏకదా తు మునయః	1 5
235.	గాంధారీ గ్రాపదీ బ్రహ్మన్	13 4	261.	త ఏత ఋషయో వేదం	4 28
236.	గీతం భగవతా జ్ఞానం	15 30	262.	త ఏవ వేదా దుర్వేదైః	4 24
237.	గోపురద్వారమాగ్రేషు	11 13	263.	తక్షకా దాత్మనో మృత్యుం	12 27
238.	గోప్యాదదే త్వయి కృతాగసి	8 31	264.	తచ్ఛుద్ధానా మునయో	2 13
చ—5			265.	తం జిహ్వాంసు మభిప్రేత్య	17 29
239.	చతుర్దశం నారసింహం	3 18	266.	తం జిహ్వుక్ష త్యధర్మోదయం	17 25
240.	చాతుర్వారం కర్మ శుద్ధం	4 19	267.	తత ఆసాద్య తరసా	7 33
241.	చిత్రధాతు ర్విచిత్రాద్రి	6 12	268.	తతః కలా సప్రవృత్తే	3 24
242.	చిత్రస్వనైః పత్రరథైః	6 3	269.	తతః పరీక్షి ద్విజవర్య	16 1
243.	చిరవాసా నిరాహారః	15 43	270.	తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః	7 21

క్ర. సం.	శ్లోకం	అ. శ్లో. సం.	క్ర. సం.	శ్లోకం	అ. శ్లో. సం.
271.	తతశ్చ నః పృచ్ఛ్యమిమం	19	24	300. తథావానుచరాః శౌరే	14 32
272.	తతః సప్తదశే జాతః	8	21	301. తదద్య నః పాప మ్మృత్యు	18 44
273.	తతః సప్తమ ఆహం శ్వాం	8	12	302. తదభి సేత మాలక్య	12 33
274.	తతః సర్వగుహోదశ్చ	12	12	303. తదసౌ వధ్యతాం పాప	7 39
275.	తతోఽనయా కించనద్యయ	5	14	304. తదా తదహ మిశస్య	6 10
276.	తతోఽభ్యే శ్రవణం బాలః	18	8	305. తదా తే భ్రాతరః స స్వ	9 2
277.	తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా	9	43	306. తదా రజస్తమోభావాః	2 19
278.	తతో రాజాభ నృహతిః	12	36	307. తదార్యధర్మశ్చ విలీయతేనృణాం	18 45
279.	తత్కల్పితం మహాభాగ	15	6	308. తదా శుచస్తే ప్రవృజామి	7 16
280.	తత్ర గోమిధునం రాజా	17	1	309. తదినం భగవాన్ రాజన్	13 47
281.	తత్ర తత్ర హ తత్ర త్తే	10	36	310. తదదం త్రోతం మిచ్ఛామి	12 3
282.	తత్ర తత్రాంజనా యుష్మద్	1	9	311. తదోపసంహృత్యి గిరః	9 30
283.	తత్ర తత్రోపశృణ్వనః	16	13	312. తదర్మజ్ఞ మహాభాగ	7 46
284.	తత్ర దుందుభయో సేదుః	9	45	313. తద్వాన్విన్యో బసతా	5 11
285.	తత్ర బ్రహ్మగ్నయః సర్వే	9	5	314. తద్వై ధనుస్త కషణః	15 2
286.	తత్రగ్నేదధరః పైలః	4	21	315. తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా	15 47
287.	తత్ర సంజయ మాసీనం	13	31	316. తన్నః పరం పుణ్యమసంగృతాన్	18 17
288.	తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః	5	26	317. తన్నః శుత్రోపమాణానాం	1 13
289.	తత్రాభవద్ భగవాన్ వ్యాస	19	25	318. తన్నో భవాన్వై భగవత్	18 15
290.	తత్రాసీనం కురుపతిం	8	3	319. తస్మై ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ	17 37
291.	తత్రాహమర్షితో భీమః	7	51	320. తం ద్వ్యప్తనన్దం సుకుమారపాద	19 36
292.	తత్రైవ మే విహరతో	15	13	321. తనః శౌచం దయా సత్యం	17 34
293.	తత్రోపజగ్ముర్బుననం పునానాః	19	8	322. తదభిజ్ఞాయ సహసా	4 33
294.	తత్రోపసీతబలయో	11	4	323. తమయం మన్యశే లోకో	11 37
295.	తత్సర్వం నః సమాచక్ష్య	4	13	324. తమాత్మజైర్దృష్టిభి రంతరాత్మనా	11 32
296.	తథా పరమహంసానాం	8	20	325. త మాపతంతం స విలక్య	7 18
297.	తథా ప్యేకాంత భక్తేషు	9	22	326. తమిమ మహమజం శరీరభాజాం	9 43
298.	తథాయం చావతారస్తే	7	25	327. తముపశృత్య నినదం	11 3
299.	తథాహృతం పశునత్ పాశబద్ధం	7	42	328. తమూచు ర్భాహ్మణాస్తుష్టాః	12 15

క్ర. సం.	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ.	క్ర. సం.	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ.
329.	తం పాదయో ర్నిపతిత	14	23	358. తస్యైవం సర్తమానస్య	16 17
330.	తం బంధు మాగతం దృష్ట్వా	13	3	359. తాన్ సమేతాన్ మహాభాగాన్	9 9
331.	తం భుక్తనంత మాసీనం	13	7	360. తాః పుత్ర మంక మారోప	11 29
332.	తం మేనిరే బలా మూఢాః	11	39	361. తాం బాధ మిత్యపామూత్ర్య	8 45
333.	తం మోపయాంతం ప్రతియంతు	19	15	362. తానత్ కలి ర్న ప్రభవత్	18 5
334.	తయా విలసితే ప్సేషు	2	31	363. తిరస్కృతా విప్లవ్యాః	18 48
335.	తయో రేవం కథయతోః	16	6	364. తుర్యే ధర్మకలాసగ్ధే	3 9
336.	తద్వేవాధ మునిశ్రేష్ఠః	8	12	365. తులయామ లవేనాపి	18 13
337.	తస్మా జ్ఞహ్యంగ వైక్లవ్యం	13	44	366. తుష్టువు ర్మునయో హృష్టాః	9 47
338.	తస్మాదిదం దైవతంత్రం	9	17	367. తృతీయ మృషిసగ్ధం చ	3 8
339.	తస్మా దేకేన మనసా	2	14	368. తేన సంభృతసంభారో	12 34
340.	తస్మా న్నామ్నా విష్ణురాతః	12	17	369. తేనాహం గుణపాత్రేణ	16 30
341.	తస్మి నిర్మనుజేఽరణ్యే	6	16	370. తే నినీయోదకం సర్వే	8 2
342.	తస్మిన్మస్తధియః పార్థాః	10	12	371. తేభ్యః పరమసంతుప్తః	16 15
343.	తస్మిన్ స్తదా లభ్యరుచేః	5	27	372. తే మ య్యుపేతాఖలచాపలే	5 24
344.	తస్మిన్ స్వ ఆశ్రమే వ్యాధిః	7	3	373. తే సాధుకృత సర్వాః	15 46
345.	తస్య కర్మాణ్యుదారాణి	1	17	374. త్యక్త్వా స్వధర్మం చరణా	5 17
346.	తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః	12	2	375. త్రిత్యే హుత్వాధ పంచత్వం	15 42
347.	తస్య నిర్హరణాదీని	9	46	376. త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం	9 33
348.	తస్య పుత్రోఽతిశేషస్త్వి	18	32	377. త్వం నః సందర్శితో ధాతా	1 22
349.	తస్య పుత్రోమహాయోగీ	4	4	378. త్వమ ప్యవభ్రాతత విశ్రుతం	5 40
350.	తస్య ప్రీతమనా రాజా	12	13	379. త్వ మాత్మనాత్మాన	5 21
351.	తస్యాతరామో మైవాభూః	13	56	380. త్వ మాద్యః పురుషః సాక్షాత్	7 23
352.	తస్యాపి తన దేహోఽయం	13	24	381. త్వం పర్యట స్సర్క ఇవ త్రిలోకిం	5 7
353.	తస్యాహ మజ్జకులిశాంకుశ	16	33	382. త్వయా శిలు పురాణాని	1 6
354.	తస్యైవం ఖల మాత్మానం	4	32	383. త్వయి మేఽనన్యవిషయా	8 42
355.	తస్యైవ మేఽఘస్య పరావశేషో	19	14	384. త్వం వా మృణాల ధవళః	17 7
356.	తస్యైవం మేఽనురక్తసః	5	29	385. త్వం వర్తమానం సరదేవ	
357.	తస్యైవ హేతోః ప్రయతేత	5	18	దేహే	17 32

ద—15

386. దహ్యమానేఽగ్నిభి ద్రేహే	13
387. దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్	9
388. దిదృక్షు స్తదహం భూయః	6
389. దుర్భగాంశ్చ జనాన్ వీక్ష్య	4
390. దృష్ట్వా నిపతితం భూమా	9
391. దృష్ట్వానుయాంత మృషి	4
392. దృష్ట్వాన్త్రతేజస్తు తయోః	7
393. దేవదత్తా మిమాం వీణాం	6
394. దేశకాలార్థయుక్తాని	5
395. దైవతాని రుదంతీవ	14
396. దైవేనాప్రతిఘాతేన	12
397. ద్రాపదీం చ తదాజ్ఞాయ	15
398. ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే	4
399. ద్వారి ద్వారి గృహణాం చ	11
400. ద్వితీయం తు భవాయాస్య	8

ధ—18

401. ధన్వినా మగ్రణీ రేమ	12
402. ధర్మపాలో నరపతిః	13
403. ధర్మః పదైకేన చరన్	16
404. ధర్మః ప్రోఙ్ఘితకై తవోన్త్ర	1
405. ధర్మం ప్రవదత స్తస్య	9
406. ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ	7
407. ధర్మస్య హ్యపవర్గ్యస్య	2
408. ధర్మః స్వనుష్టితః పుంసాం	2
409. ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ	9
410. ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం	7
411. ధాన్వంతరం ద్వాదశమం	3
412. ధూమ్రా దిశః పరిధయః	14

413. ధృతరాష్ట్రః సహ భ్రాతృ	13	50
414. ధృతవ్రతేన హి మయా	4	38
415. ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే	12	25
416. ధ్యాయత శ్చరణాంభోజం	6	17
417. ధ్రువం తతోమే కుశ	19	2
418. ధ్వస్తమాయాగుహోదర్శనః	13	55
స—56		
419. స కశ్చిన్నియశే	16	8
420. సకులః సహచేవశ్చ	7	50
421. స చాస్య కశ్చిన్నిపునేన	3	37
422. స జాతు పౌరవేద్రాణాం	17	8
423. సటసన్తిక గంధర్వాః	11	20
424. స తాః స్మ తే నాథ సదా	11	6
425. స తే గుణాకేశ యశోధరాణాం	17	31
426. సద్యః సముద్రా గిరయః	10	5
427. సద్యో సదాశ్చ శుభితాః	14	18
428. సన్వాప్రియం దుర్నిపహం	11	11
429. స పిబంతి స్తనం వత్సాః	14	19
430. సమంతి యత్పాదనికేత	4	11
431. సమస్యే పురుషం త్స్వద్యం	8	18
432. సమః పంకజనాభాయ	8	22
433. సమాన్కించన విత్తాయ	8	27
434. సమో భగవతే తుభ్యం	5	37
435. స యద్వచ శ్చిత్రపదం	5	10
436. సరచేవత్వ మాపన్నః	3	22
437. సర్మాణ్యుదార రుచిర	15	18
438. స వయం క్లేశబీజాని	17	18
439. స వర్తితవ్యం తదధర్మబంధో	17	33
440. స వా ఇదం రాజ్నివర్య చిత్రం	19	20

క్ర. సం.	శ్లోక:	అ. శ్లో.అం.	క్ర. సం.	శ్లోక:	అ. శ్లో.అం.
441.	న వేద కశ్చిద్భగవం శ్చిక్షీర్షితం	8 29	470.	నై నం రాజ్ఞః ప్రజాభర్తుః	8 50
442.	ననై జనోజాతు కథంచనా	5 19	471.	నైష్కర్మ్య మవ్యచ్ఛతభావ	5 12
443.	ననైస్పృభి ర్నరదేవం పరాఖ్యం	18 42	472.	నైమిషే నిమిషతే	1 4
444.	నప్రపాయే మ్యభద్రేషు	2 18	473.	నోత్తమశ్లోక వార్తానాం	18 4
445.	నహ్యస్య కర్హిచి ద్రాజన్	9 16	474.	స్యరుంధన్ ఉద్ధలద్యాష్టు	10 14
446.	న హ్యస్యాస్యతమం కించిత్	7 28		ప—51	
447.	నాతిప్రసీదధృవయః	4 27	475.	పంచదశం వామనకం	3 19
448.	నాథయో వ్యాధయః క్లేశాః	10 6	476.	పంచమః కపిలో నామ	3 10
449.	నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్	18 7	477.	పతితం పాదయో ర్విక్షుః	17 30
450.	నామాన్యనంతస్య హతత్రపః	6 27	478.	పతిం ప్రయాంతం సుబలస్య పుత్రీ	13 29
451.	నారాయణం నమస్కృత్య	2 4	479.	పత్న్యః పతిం ప్రోవ్య గృహే	11 31
452.	నాహం వేద గతిం పిత్రోః	13 38	480.	పత్నీన్య స్తవాధి మఖిక్లప్త	15 10
453.	నాహం వేద వ్యవసితం	13 36	481.	ప్రపచ్ఛ రథ మారూఢః	17 4
454.	నిగమకల్పతరో ర్గళతం ఫలం	1 3	482.	సరానరజ్ఞః స ఋషిః	4 16
455.	నిసూధజత్రుం పృథుతుంగవక్షసా	19 27	483.	పరిశ్రాంతేద్రియాత్మాహం	6 15
456.	నిర్జగ్రా మాజసావీరః	15 4	484.	పరీక్షితై న మాదిప్తః	17 35
457.	నిత్యం నిరీక్షమాణానాం	11 25	485.	పరీక్షితోఽథ రాజ్షరేః	7 12
458.	నిమిత్తా న్యతిరిష్టాని	14 5	486.	పర్వతో నారదో ధౌమ్యా	9 6
459.	నిర్గతే నారదే సూత	7 1	487.	పశ్యంత్యదో రూప మభద్ర	3 4
460.	నిశమ్యప్రేష్ట మాయాంతం	11 16	488.	పశ్యోత్పాతా స్సరవ్యాఘ్ర	14 10
461.	నిశమ్య భగవన్నాగ్నం	15 32	489.	పాండుపుత్రా నుపాసీనాన్	9 11
462.	నిశమ్య భీమగదితం	7 52	490.	వాదై ర్న్యూనం శోచసి	16 20
463.	నిశమ్య భీష్మోక్త	10 3	491.	పారాశర్య మహాభాగ	5 2
464.	నిశమ్య శస్త్ర మతదర్శం	18 41	492.	పార్థ ప్రజావితా సాక్షాద్	12 19
465.	నిశ్శేయసాయ లోకస్య	3 41	493.	పార్థివా దారుణో ధూమః	2 24
466.	నిష్పాదితం దేవకృత్యం	13 49	494.	పాహి పాహి మహాయోగిన్	8 9
467.	నూనం భగవతో బ్రహ్మక్	19 39	495.	పిత ర్యుపరతే పాండో	13 33
468.	నూనం వ్రతస్నాన	10 28	496.	పితామహసమః సామ్యే	12 23
469.	నేయం శోభిష్యతే తత్ర	8 39	497.	పితృభాతృ సుహృత్ పుత్రాః	13 21

క్ర. సం	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ	క్ర. సం	శ్లోక:	అ. శ్లో.అం
498.	పితౄణామత్యంతరీ	9 49		బ—8	
499.	పుత్రశ్చోకాతురాః సర్వే	7 58	526.	బాలద్విజనుహృన్మిత్ర	8 49
500.	పునశ్చ భూయా ద్భగవ	19 16	527.	బ్రహ్మకోహాస్థితాద్యన్తు	18 2
501.	పునశ్చ యాచమానాయ	17 39	528.	బ్రహ్మతేజో విసర్దుకైః	8 17
502.	పురుషస్వభావ విహితాన్	9 26	529.	బ్రహ్మపద్యాం సరస్వత్యాం	7 2
503.	పృథయేత్థం కలపనైః	8 44	530.	బ్రహ్మబంధు ర్న హంతవ్యః	7 53
504.	పృథావ్యనుశ్రుత్య ధనంజయోదితం	15 33	531.	బ్రహ్మదయో బహుతిథం	16 32
505.	ప్రగాయతః స్యవీర్యాణి	6 34	532.	బ్రాహ్మణైః క్షత్రబంధు హ్ని	18 34
506.	ప్రజోపసన మాలక్య	7 32	533.	బ్రూహి యోగేశ్వరీ కృష్ణే	1 23
507.	ప్రతిక్రియా న యస్యేహ	13 19		భ—21	
508.	ప్రతిరుద్ధేంద్రియ ప్రాణ	18 26	534.	భక్తియోగేన మనసి	7 4
509.	ప్రతిశ్రుతం చ భవతా	7 38	535.	భక్త్యావేశ మనో	9 23
510.	ప్రత్యజ్ఞస్మృత ప్రహరేణ	3 5	536.	భగవానపి గోవిందో	14 34
511.	ప్రద్దుమ్న శ్చాచరుదేష్టశ్చ	11 17	537.	భగవానపి విప్రగ్రే	9 3
512.	ప్రద్యుమ్నః సర్వవృష్టీనాం	14 30	538.	భగవాంస్తత్ర బంధూనాం	11 21
513.	ప్రయుజ్యమానే మయి తాం	6 29	539.	భద్రాశ్వం కేతుమాంబుచ	16 12
514.	ప్రవిష్టస్తు గృహం పిత్రోః	11 28	540.	భర్తుః ప్రియం ద్రాణి దితి	7 14
515.	ప్రహ్వభివాదనాశ్లేష	11 22	541.	భవతా నుదితప్రాయం	5 8
516.	ప్రశాంతమాసీన మమంత	19 31	542.	భవద్విధా భాగవతా	13 10
517.	ప్రాకృల్ప విషయామేతాం	6 4	543.	భవాన్ హి వేద తత్సర్వం	16 25
518.	ప్రాగల్భ్యం ప్రశయః శీలం	16 28	544.	భవాయ న స్త్వం భవ	11 7
519.	ప్రాయశః సాధవో లోకే	18 50	545.	భవేఽస్మిన్ క్లిస్య మానానాం	8 35
520.	ప్రాయేణాల్పాయుషః సభ్య	1 10	546.	భారత వ్యవదేశీన	4 29
521.	ప్రాయే తైత ద్భగవతః	15 24	547.	భారావతారణాయాన్యే	8 34
522.	ప్రాయోపవిష్టం గంగాయాం	3 43	548.	భావయత్కేష సత్వేన	2 34
523.	ప్రాసాదశిఖరారూఢాః	10 16	549.	భిక్షుభి ర్విప్రవసితే	6 15
524.	ప్రీచ్యత్కుల్ల ముఖాః ప్రోచుః	11 5	550.	భిక్షుభి ర్విప్రవసితే	6 5
525.	ప్రేమాతిభర నిర్భిన్న	6 18	551.	భిద్యతే హృదయగ్రంథిః	2 21
			552.	భూరిణి భూరికర్మాణి	1 11

క్ర. సం.	శ్లోకః	అ. శ్లో. అం.	క్ర. సం.	శ్లోకః	అ. శ్లో. అం.
553.	భేజిరే మునయోఽథాగ్రే	2 25		య—71	
554.	భాతికానాం చ భావానాం	4 17	581.	యత్యమాణోఽశ్వమేధేన	12 32
	మ—26		582.	యచ్ఛోతవ్య మథో జాప్యం	19 38
555.	మంగళాయ చ లోకానాం	14 36	583.	యత్రేజసాథ భగవాన్	15 12
556.	మతి ర్మయి నిబద్ధేయం	6 25	584.	యత్రేజసా నృపశిరోఽఘ్ని	15 9
557.	మత్తం ప్రమత్త మున్మత్తం	7 36	585.	యత్పద శుశూషణ	14 37
558.	మధురాయాం తథా వజ్రం	15 39	586.	యత్పద సంత్రయాః సూత	1 15
559.	మధుభోజదశాహ్వార	11 15	587.	యత్ర క్వచన వత్స్యామి	17 36
560.	మందస్య మందప్రజ్ఞస్య	16 9	588.	యత్ర ధర్మసుతో రాజా	9 15
561.	మన్య వైతై ర్మహోత్పత్తైః	14 21	589.	యత్రానురక్తాః సహస్రైః	18 22
562.	మన్యే త్వాం కాల మీశానం	8 28	590.	యత్రేమే సదసద్రూపే	3 33
563.	మరుధన్వ మతిక్రమ్య	10 35	591.	యత్సన్నిధానమాము	15 8
564.	మహర్షయో వై సముపాగతా	19 19	592.	యత్సంత్రయాద్ధృపద	15 7
565.	మహీపతి స్త్యథ తత్కర్మ గహ్యం	19 1	593.	యథా క్రోడోపస్కరాణాం	13 42
566.	మాతా శిశూనాం నిధనం	17 5	594.	యథా గావో నసి ప్రోతాః	13 41
567.	మాతృ గర్భగతో వీరః	12 7	595.	యథా ధర్మాదయ శ్చార్థాః	5 9
568.	మా మంథా హేతదాశ్చర్యం	8 16	596.	యథా నభసి మేఘాఘో	3 31
569.	మాయాజననికాచ్ఛన్నం	8 19	597.	యథా పంకేన పంకాంభః	8 62
570.	మారోదీదస్య జననీ	7 47	598.	యథా మత్స్యది రూపాణీ	15 35
571.	మా సారభేయానుశుచః	17 9	599.	యథా హృషీకేత భలేన	8 23
572.	మునయః సాధుపృష్టోఽహం	2 5	600.	యథా హ్యవహితో వహ్నిః	2 32
573.	మునిగణ నృపవర్య	9 41	601.	యదత్ర క్రియతే కర్మ	5 35
574.	ముముక్షువో ఘోరరూపాన్	2 26	602.	యదనుధ్యాసినా యుక్తాః	2 15
575.	ముముచుః ప్రేమబాష్పేషుం	13 7	603.	యదా పరిక్షిత్ కురుజాంగలే	16 10
576.	మృగేంద్ర ఇన విక్రాంతో	12 22	604.	యదా ముకుందో భగవాన్	15 36
577.	మృత్యుమాతః కపోతోఽయం	14 14	605.	యదా మృధే కౌరవ	7 3
578.	మృదంగశంఖ భేర్యశ్చ	10 15	606.	యదా శరణ మాత్మానం	7 19
579.	మేధాతిథి ద్వేనల ఆరిషేణో	19 10	607.	యదా హ్యధర్మేణ తమో	10 25
580.	మైత్రం పార్థార్హసి త్రాతం	7 25	608.	యద్దోష్ట మా ప్రణిహితం	15 16

క్ర. సం.	శ్లోక:	అ శ్లో. అం.	క్ర. సం	శ్లోక:	అ. శ్లో. అం.
609.	యద్బాంధవః కురువలాద్ధి	15 14	638.	యా వీర్యశుశ్లేన హృతాః	10 29
610.	యద్బాహుదండ గుప్తాయాం	14 36	639.	యావై లసచ్ఛ్రీ	19 6
611.	యద్బాహుదండభ్యుదయా	14 38	640.	యుధి తురగరథో	9 34
612.	యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో	11 33	641.	యుధిష్ఠిర స్తత్పరిసర్పణం	15 37
613.	యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరః	8 15	642.	యుధిష్ఠిర స్తదాకర్ణ్య	9 25
614.	యద్యేషోపరతా దేవీ	3 34	643.	యుధిష్ఠిరో లబ్ధరాజ్యః	13 16
615.	యద్వాంబ తే భూరిభరావతార	16 23	644.	యేన చైవాభిషన్నోఽయం	18 20
616.	యస్మన్యసే ధ్రువం లోక	13 43	645.	యేనైవాహం భగవతో	5 31
617.	యమాదిభి ర్యోగపతైః	6 36	646.	యేహం సంస్మరణాత్ పుంసాం	19 33
618.	యం ప్రవజస్త మనుషేత	2 2	647.	యైః కోపితం బ్రహ్మకులం	7 43
619.	యం మన్యసే మాతులేయం	9 20	648.	యో నో జగోప వనమేత్య	15 11
620.	యయా సంమోహితో జీవః	7 5	649.	యో భీష్మకన్యగురుశల్య	15 15
621.	యయాఽహర ద్భువో భారం	15 34	650.	యోవై ద్రోణ్యస్త్రవిప్లుప్తః	18 1
622.	యర్హ్యంబుజాక్షాపనసార	11 9	651.	యోవై మనూతిభర	16 34
623.	యస్మాన్నః సంపదో రాజ్యం	14 9		ర—7	
624.	యస్మిన్నహని యర్హ్యేన	18 6	652.	రజస్తమః ప్రకృతయః	2 27
625.	యస్మిన్ హరి ర్భగవాన్	17 34	653.	రాష్ట్రో హి పరమో ధర్మః	17 16
626.	యస్య క్షణ విమోగేన	15 6	654.	రాజమాన్యం గతే కృష్ణే	11 24
627.	యస్య రాష్ట్రే ప్రజాః	17 10	655.	రాజం స్వయాభిప్రుష్టానాం	15 22
628.	యస్యాంభసి శయానస్య	3 2	656.	రాజర్షీణాం జనయితా	12 26
629.	యస్యావయవ సంస్థానైః	3 3	657.	రూపం భగవతో యత్తన్	6 19
630.	యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం	7 7	658.	రూపం స జగృహే మాత్స్యం	3 15
631.	యః శ్రద్ధయైతత్	15 41		ల—2	
632.	యః స్వకాత్ పరతో వేహ	13 26	659.	లలితగతి విలాస వల్లుహాన	9 40
633.	యః స్వానుభావ మఖిల	2 3	660.	లోకాః సపాలా యస్యేమే	13 40
634.	యాజయిత్వాఽశ్వమేధైస్తం	8 6		వ—42	
635.	యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠా	1 7	661.	వంచితోఽహం మహారాజ	15 5
636.	యా యాః కథా భగవతః	18 10	662.	వదంతి తత్తత్త్వవిదః	2 11
637.	యావతః కృతవాన్ ప్రశ్నాన్	13 2	663.	వపనం ద్రవిణాదానం	7 57

క్ర. సం	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ.	క్ర. సం	శ్లోక:	అ. శ్లో.అ.
664.	నయం తు న విత్పామః	1 19	693.	విస్పృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ	18 40
665.	నంశం కురో ర్వంశదవాగ్ని	10 2	694.	నృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ	10 10
666.	వసిష్ఠ ఇంద్రప్రమదః	9 7	695.	నృపం మృణాళధనశం	17 2
667.	వాచం జుహోన మనసి	15 41	696.	నృపస్య నష్టాం స్త్రీన్ పాదాన్	17 43
668.	వాయు ర్వాతి ఖరస్పర్శః	14 16	697.	వేత్త త్వ సౌమ్య తత్సర్వం	1 8
669.	వారణేంద్రం పురస్కృత్య	11 18	698.	వేత్తేదం ద్రోణపుత్రస్య	7 27
670.	వారముఖ్యాంశ్చ శతశో	11 19	699.	వ్యతీతాః కతిచిన్మాసాః	14 2
671.	వారుణీం మదిరాం పీత్వా	15 23	700.	వ్యసహితవృతనాముఖం	9 36
672.	వాసుదేవపరం జ్ఞానం	2 29	701.	వ్యసనం ఏక్ష్య తత్రేషాం	8 13
673.	వాసుదేవపరా వేదాః	2 28	702.	వ్యాసాద్యై రీశ్వరేహజ్ఞైః	8 46
674.	వాసుదేవాఽఘ్రునుధ్యాన	15 29	శ—17		
675.	వాసుదేవే భగవతి	2 7			
676.	విచక్షణోఽస్యార్హతి	5 16	703.	శయ్యాసనాటన వికత్తన	15 19
677.	విజయరథకుటుంబ	9 39	704.	శస్త్రాః కుర్వంతి మాం నవ్యం	14 13
678.	విజ్ఞానాత్మని సంయోజ్య	13 54	705.	శితవిశిఖహతో	9 33
679.	విదుర స్తదభిప్రేత్య	13 18	706.	శివీరాయ నిరీఘ్యంతం	7 34
680.	విదుర స్తీర్థయాత్రయాం	13 1	707.	శివాయ లోకస్య భవాయ	4 12
681.	విదురస్తు తదాశ్చర్యం	13 58	708.	శివైః పోద్యంత మాదిత్య	14 12
682.	విదురోఽపి పరిత్యజ్య	15 49	709.	శుశ్రూషాః శ్రద్ధధానస్య	2 6
683.	విధూయ తదమేయాత్మా	12 11	710.	శురో మాతామహా కచ్చిత్	14 26
684.	విపదః సంతా నః శశ్వత్	18 25	711.	శృణ్వతాం స్వకథా కృష్ణః	2 17
685.	విప్రకీర్ణ జటాచ్ఛన్నం	18 27	712.	శృణ్వంతి గాయంతి	8 36
686.	విముచ్య రశనాబద్ధం	7 56	713.	శోకేన శుష్కద్వదనః	15 2
687.	విమృశ్య శ్రూణి పాణిభ్యాం	13 35	714.	శోచ త్యశ్రుకలా సాధ్వీ	17 27
688.	విలోకోశ్యద్విగ్న	14 24	715.	శామ్యం సదాపీచ్య వయోంగ	19 28
689.	విశుద్ధయా ధారణయా	9 31	716.	శ్రీయో నివాసో యస్యోరః	11 26
690.	విశోకో బ్రహ్మసంపత్తా	15 31	717.	శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ	8 45
691.	విషా నృహాక్షేః పురుషా	8 24	718.	శ్రీమద్ద్విఘ్న చతుర్భాహుం	12 9
692.	విస్పృజ్య తత్ర తత్సర్వం	15 40	719.	శ్రుత్వా భగవతా ప్రోక్తం	7 29

క్ర. సం. శ్లోకం

అ. శ్లో.అం. క్ర. సం. శ్లోకం

౧౨. శ్లో.అం.

మ—1

720. మఘే అత్యేరపత్యత్వం
స—36

721. స ఉచ్చపకాశే

722. స ఉత్తరస్య తనయాం

723. స ఏనం జీవలోకస్య

724. స ఏవ ప్రథమం దేవః

725. స ఏన హేయో నిజ

726. స ఏవేదం ససజ్జాగ్రే

727. స ఏవ ఏతస్యధ్యాస్తే

728. స ఏవ సరలోకేఽస్మిన్

729. స ఏవ భగవాన్ ద్రోణః

730. స ఏవ లోకే విభాతః

731. స కదాచిత్ సరస్వత్యాః

732. సకృద్వద్భరితం రూపం

733. సఖ్యం మైత్రీం సాహృదం చ

734. స గోదోహన మాత్రం హి

735. స చింతయన్నిత మథాశ్రయో

736. స తు బ్రహ్మణుషే రంసే

737. స త్వం రజస్తమ ఇతి

738. సత్యం శౌచం దయా శాంతిః

739. సత్సంగా స్మృక్త దుస్సంగో

740. సత్సేవయా దీర్ఘయా తే

741. స దేవదేవో భగవాన్

742. సవది సఖవచో నిశమ్య

743. సప్త స్వసార స్తత్వతోఽఽ

744. సమాగతాః సర్వత ఏన సర్వే

745. సంపదః క్రతవో లోకాః

746. సంపద్యమాన మాజ్ఞాయ

747. సంప్రస్థితే ద్వాపరకాయాం

748. సంప్రేషితో ద్వాపరకాయాం

749. సంమార్జిత మహామాన్

750. సనహస్య ధనుర్వదః

751. స రాజపుత్రో వనృధే

752. సర్వర్తు సర్వవిభవ

753. సర్వవేదేతిహాసానాం

754. సర్వస్థణ మాహాస్త్ర్య

755. సర్వం కాలకృతం మస్త్య

756. సర్వం తదిద మాభ్యాతం

757. సర్వాత్మానా సమగృభో

758. సర్వే తమను నిజగ్మః

759. సర్వే తేఽనిమిష్ట రక్షైః

760. సర్వే వయం తావ

దిహాస్మహేఽన్య

761. స వా అయం యత్పదమత్ర

762. స వా అయం సస్యనుగీత

763. స వా అగిరసో బ్రహ్మన్

764. స వా ఇనం విశ్వ మమోఘ

765. స విష్ణురాతోఽతిథయ

766. స వా వేదధాతుః పదహిం

767. స వై కిలాయం పురుషః

768. స వై నివృత్తినిరతః

769. స వై పుంసాం పరో ధర్మః

770. స వై భవాన్ వేద సమస్త

771. స వై మహాభాగవతః

772. స సమ్రాట్ కస్య వా

773. స సంవృత స్తస్య మహాన్

774. స సంహితాం భాగవతీం

14 1

14 6

11 14

7 44

13 31

11 12

3 42

12 24

9 14

6 37

9 21

15 45

10 13

19 21

10 23

10 24

8 39

3 36

19 29

3 38

10 21

7 9

2 6

5 6

18 16

4 19

19 39

7 8

క్ర. సం.	శ్లోకః	అ. శ్లో. అం.	క్ర. సం.	శ్లోకః	అ. శ్లో. అం.
775.	సంస్థితేఽ తిరథే పాండౌ	9 13	794.	సోఽహం నృపేంద్ర రహితః	15 20
776.	సహస్రయుగ పర్యంత	6 31	795.	సౌత్యే నృతః కుమతినా	15 17
777.	సంహత్యాన్యోన్య ముభయోః	7 30	796.	స్త్రీణాం మద్ధతబంధూనాం	8 51
778.	సాధయిత్వాఽ జాతశత్రోః	8 5	797	స్త్రీ శూద్ర ద్విజబంధూనాం	4 25
779.	సాంత్యయామాస మునిభిః	8 4	798	స్నాత్వాఽనుసననం తస్మిన్	13 52
780.	సాంనిధ్యాత్తే మహాయోగిన్	19 34	799.	స్థితాం జననదాం స్తత్ర	6 11
781.	సారథ్యపారషదసేనన	6 16	800.	ప్రత్యోభిః సప్తభి ర్వా వై	13 51
782.	సాఽన్వతంత్రాన కల్పా	6 7	801.	స్వనిగమ మపహాయ	9 37
783.	సితాతపత్రం జగ్రాహ	0 17	802.	స్వప్రాణాన్యః పరప్రాణైః	7 37
784.	సితాతపత్ర వ్యజనైరుప	11 27	803.	స్వయం చ గురుభి ర్విప్రైః	11 23
785.	సుఖోపనృప్తే వ్యధ తేషు	19 12	804.	స్వరాట్ పాత్రం వినయినం	15 38
786.	సుభద్రా ద్రౌపదీ కుంతీ	10 9	805.	స్వలంకృత శ్యామతురంగ	16 11
787.	సురాసురాణా ముదధిం	3 13	806.	స్వాయంభువ కథా వృత్త్యా	6 3
788.	సుపేణ శ్చార్షదేష్టశ్చ	14 31			
789.	సూత జనాసి భద్రం తే	1 12		హ—4	
790.	సూత జీవ సమాః సౌమ్య	18 11	807.	హత్వా స్వరికస్పృధ	10 1
791.	సూత సూత మహాభాగ	4 2	808.	హంతాస్మిన్ జన్మని	6 22
792.	సూర్యం హతప్రభం పశ్య	14 17	809.	హరే గుణాక్షిస్త మతిః	7 11
793.	సోఽయమద్య మహారాజ	13 48	810.	హిరణ్యం గాం మహీం	12 14

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

వేదవ్యాసమహర్షిప్రణీతం

శ్రీమద్భాగవతమ్

(ద్వితీయస్కంధః)

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యానేతం

ప్రకాశకః

శ్రీత్రిదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయర్స్వామి

ముద్రణమః

విజయ ముద్రాశాలా, చిత్తూర్.

1975]

[మూల్యం : 8 రూ.

ప్రక ణము : 500 కాపీలు

గ్రంథ ప్రా ప్తిస్థానములు :

1. శ్రీమదుభయ వేదాంతాచార్యపీఠ కార్యాలయము,

294, సతారా వీధి,

శ్రీరంగమ్, [తిరుచ్చి జిల్లా]

2. శ్రీ విశిష్టాద్వైతప్రచారకసంఘ కార్యాలయము,

నడిగడ్డపాలెం, తెనాలి తాలూకా,

గుంటూరు జిల్లా.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

ద్వితీయస్కంధ విషయానుక్రమణికా

అధ్యాయే

పృష్టాంకాః

౧. శుకేన విరాడూపవర్ణనం	1
౨. ముముక్షోః భగవత్స్వరూపధారణాయోగప్రకారకథనమ్	14
౩. ఉపాసనాభేదేనోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తిప్రతిపాదనమ్	౩8
౪. శుకేన మంగళాచరణపూర్వకం భగవతో నారాయణస్య వివిధావతారకథనమ్	41
౫. కథాప్రారంభః:-బ్రహ్మాండనిర్మాణవర్ణనం	49
౬. పురుషసూక్తారేన విరాడూపవర్ణనం	62
౭. వరాహావతారాదారభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్	71
౮. పరీక్షితకృతప్రశ్నప్రకారః	99
౯. శుకేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్	106
౧౦. విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇంద్రియతదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్	121
౧౧. శ్లోకానుక్రమణికా	139

హరిః ఓమ్

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితే, శ్రీమద్భాగవతే, ద్వితీయః స్కంధః

అథ ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీకుక ఉవాచ—

వరీయా నేష తే ప్రశ్నః కృతో లోకహితం నృప,
ఆత్మవిత్సమ్మతః పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు యః పరః.

౧

శ్రీమద్వీరరాఘవవ్యాఖ్యా.

వేదాంతోపబృంహణపరేఽస్మి— పురాణే ఉపోద్ఘాతరూపప్రథమస్కంధాంతే ప్రసంగాత్
కుకాగమ ఉక్తః, స చ కుకః శ్రోతవ్యాద్యర్థా— శ్రోతవ్యాదీం శ్చ ప్రతి రాజ్ఞా పృష్ట శ్చేదానీం రాజ్ఞః
ప్రశ్న మభినందతి (వరీయా నితి.) హే నృప! రాజం ప్రే త్వయా పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్య
మంతవ్యనిదిధ్యాసితవ్యార్థేషు. పరః గోచరః శ్రోతవ్యాద్యర్థతత్త్వవిషయః, లోకహిత మితి సాధే
ప్రతీతి కేషః. లోకహితం ప్రతి కృతః యః ప్రకృత ఏషః ప్రశ్నో వరీయా— శ్రేష్ఠః, కుక ఇత్యత ఆహ
(యద్యతః ఆత్మవిత్సమ్మతః) ఆత్మజ్ఞానినాం సంస్తుతః, నను నాయ మాత్మవిషయకశ్రవణమననాది
ప్రశ్నః, యచ్ఛ్రోతవ్య మథో జాప్యం బ్రూహి, యద్వా విపర్యయ మితి సామాన్యేన పృష్టత్వా దతః కథ
మాత్మవిత్ సంమత్యా ప్రశ్నాభినందన మితి చే నైవం. కిమయం ప్రష్టా ఆత్మవిషయకశ్రవణాదీనాం
ముక్తిసాధనత్వం జానాతి న వా? నాంత్యః, మ్రియమాణ్యయత్ కర్తవ్యం యచ్ఛ్రోతవ్య మితి
పురుషవిశేషకర్తృకప్రశ్నాయోగాత్, నాద్యః, సుతరాం ప్రశ్నానుపపత్తేః, అతః సామాన్యకారే
దాత్మశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానతో విశేషత ఆత్మనః శ్రవణాదీనాం చ స్వరూపమజాన
రోఽయం ప్రశ్న ఇతి ప్రశ్నస్య విశేషనిష్ఠత్వా దాత్మవిత్ సమ్మత్యాఽభినందనోపపత్తేః.

౧

శ్రోతవ్యాదీని రాజేంద్ర నృణాం సంతి సహస్రశః,
అపశ్యతా మాతృతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినామ్.

నిద్రయా హియతే సక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః,
దివా చార్ధేహయా రాజా కుటుంబభరణేన వా.

దేహపత్యకళత్రాది స్వాత్మనై న్యేష్యసత్స్వపి,
తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి.

అథ బ్రూహి, యద్వా విపర్యయ మిత్యన్య ప్రశ్నన్య శ్లోకత్రయే ణోత్తరమాహ (శ్రోత వ్యాదీనీతి,) హే రాజేంద్రః గృహమేధినాం నృణాం శ్రోతవ్యాదీని సహస్రశః సంతి, యుయుష్ఠోస్తు బ్రహ్మైక మేవే తృభిప్రాయః, తదనుబంధిత్యే నోపాసనాదీనాం ప్రాణా మర్హిసిద్ధయః, గృహమేధినాం తద్గతపంచసూనవరాణామ్, మేధః హింసార్థః, యద్వా మేధా బుద్ధిః, గృహేషు మేధానిషా మస్తీతి గృహమేధినః గృహేసక్తాః, యద్వా మేధః పశుః “ఉపనయనమేధాన” ఆశాసనా మేధపతిభ్యా మేధ” మితి వైదికప్రయోగాత్, తత్సంబంధివ్యాసారోఽపి ఉపచారా న్యేధః, స ఏవా మస్తీతి గృహమేధినః, పశుర్ని యజ్ఞాంగభూతేంద్రాదీనాం ప్రీతిజనకః, తద్వదేతేఽపి రేవలరగ్మానుషానా సక్తాః తత్ప్రీతినంపాదకా ఇతి పశుసామ్య ముచ్యతే, కేవలై హికాముష్మికఫలాసక్తా గృహస్థా ఇతి యావత్, అత ఏవ ఆత్మతత్త్వ మాత్మయాథాత్మ్య మజానతాం గృహేషు సహస్రశః సంపత్సగ్గతేన “బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినాం” ఇతి రీత్యా సాంసారికఫలసాధనా మూలంబం తారతమ్యం చాభిప్రేతమ్.

ఏతైశ్చ వృత్తైవ ఆయు ర్యావృత ఇత్యాహ (నిద్రయితి,) సక్తం రాత్రౌ య ద్వయః తన్నిద్రయా వ్యవాయేన మిథునీభావేన వా హియతే యావ్యతే, దివా యద్వయః తద్దర్శేహయా అర్థార్థ నానుకూలచేష్టయా సంపాదితే చార్ధే, కుటుంబభరణేన కుటుంబపోషణేన, చకారవకారా వసుక్త సముచ్చ యార్థా, ఉక్తాతిరిక్తవ్యాపారాంతరేణాపీత్యర్థః.

సను సశ్వరకుటుంబాద్యర్థం కథ మాయుర్వ్యయః స్యాత్ తత్రాహ (దేహేతి,) ఆత్మనై న్యేషు ఆత్మనః స్వస్య పరిజనే ష్యసత్సు అంతవత్స్వపి దేహపత్యకళత్రాదిషు ప్రసక్తః, అన్యేషాం నిధనమ్, అంతవత్త్వం దృష్టాంతత్వేన పశ్యన్నపి తేషాం దేహాదీనా మంతవత్త్వం స్వాత్మని న పశ్యతి నానుకూలతే.

(శుకేన భగవతః విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

తస్మాద్భారత సర్వాత్మా భగవా నీశ్వరో హరిః,

శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్య శ్చేచ్ఛతాభయమ్.

ఏతావాన్ సాంఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా,

జన్మలాభః పరః పుంసా మంతే నారాయణస్మృతిః.

ప్రాయేణ మునయో రాజ నివృత్తా విధినిషేధతః.

విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తర ముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ (తస్మా దితి.) హే భారత భరతవంశ్యః సర్వాత్మా సర్వజీవానా మంతర్వామీ 'అంతఃప్రవిష్ట శ్చాస్తా జనానా ' మితి శ్రుతి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్. జనశబ్దవ్య చేతనమాత్రే స్వాసస్యాత్. హరిః ఆశ్రితదురితహర్తా. అనేనోపాసకానాం స్వప్రాప్తివిరోధిదురితనివర్తకత్వ ముక్తం భవతి. భగవా నిత్యనేన దేవతావిశేష ఉక్తః. భగవానితి శబ్దోఽయ మితి స్మరణాదీశ్వరః కార్యకారణావస్థచేతనాచేతననియంతా. అనేన కారణత్వ మభిప్రేతం 'కారణం తు ద్యేయ ' ఇతి శ్రుతేః. ఈదృశో హరిః. ఆభయం మోక్షం, ఇచ్ఛతా కామయమానేన శ్రోతవ్య ఇత్యాది శ్రవణాదివిషయాక ర్తవ్యః. స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టసరమాత్మవిషయకృతవ జాదికమేవ ముముక్షుణా కార్యం నాఽన్యవిషయక మిత్యర్థః. 'అత్మావారే ద్రష్టవ్యః త మేవైక మాత్మానం జానథ. అన్యా వాచో విముంచథ ' ఇతి శ్రుతేః. ఏవం చ శారీరకశాస్త్రార్థప్రతిజ్ఞాపరా 'అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ' ఇతి ప్రథమసూత్రాఽనుసంహితో భవతి.

ఏతస్మా దన్యత్ క ర్తవ్యం నాస్తీ త్యాహ (ఏతావానితి.) సాంఖ్యం జ్ఞానయోగః యోగఫలాభి సందిరహితకర్మయోగః జ్ఞానయోగః 'జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్ ' ఇతి భగవద్వచనాత్. స్వధర్మో భగవచ్చేషతైకవృత్తిః. తదుపాసనమితి యావత్. తస్య పరినిష్ఠయా అవిఘ్నేన పరినమాప్త్యా చ. అస్తే దేహావసానే నారాయణస్మృతిః. సాధ్యేతి యద్ ఏతావాన్ పర ఉత్కృష్టః జన్మలాభః, ఫలం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీత భగవదుపాసనాసాధ్య నారాయణస్మృతి రంత కాలే సంపాద్యేత్యర్థః.

అత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి (ప్రాయేణేతి.) విధినిషేధతః 'విధినిషేధాత్మకవేదబోధి తాత్ కామ్యకర్మణో వివృత్తాః. న త్వావశ్యకాత్ పంచమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపాత్ నిషిద్ధకలంజ చక్షణాదినిషేధాద్యా నివృత్తాః. సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్. తమేతం వేదానుచనేన బ్రాహ్మణా వివిషిషంతి. క్రియావానేష బ్రహ్మవిద్యాం పరిష్క. "నావిరతో దుశ్చరితా న్నాశాంతో

నైర్గుణ్యసా రమంతే స్మ గుణానుకథనే హరేః.

౭

ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్.

అధీతవాఽ ద్వాపరాదౌ పితు ర్ద్వైపాయనా దహమ్.

౮

పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య ఉత్తమశ్లోకలీలయా,

గృహీతచేతా రాజర్షే అఖ్యానం యదధీతవాఽ.

౯

నానమాహిత ' ఇతి వినివిషేధానువర్తనభావే తదుపాసనానివృత్త్యభావప్రతిపాదనాత్. న చ తస్మాత్ బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్. బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాభ మునిరితి బాలస్య యత్కర్మ కామచారాదికం తద్విదుష ఉపాదేయతయా శ్రుత మితి వర్తం శక్యమ్. అనావిః కుర్వన్నన్వయా దిత్యదికరణే బాలస్య యత్ స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం కర్మ అదేవ విదుషః ఉపాదేయం న తు కామచారాదిక మితి సిద్ధాంతితత్వాత్ బ్రాహ్మణో విద్యావాన్ పాండిత్యం నిర్విద్య ఉపాస్యం బ్రహ్మతత్త్వం పరిశుద్ధం పరిపూర్ణం చ విదిత్వా. వేదనం ప్రతిరిభ్య యత్ స్వభావానవిష్టారి రూపం కర్మ తదుపాదదానో వర్తేతేతి తస్యార్థః. మునయః శుభాశ్రయసంశీలనవరాః. నత్విదిం శ్రవణా నంతరభావిమననం విద్యాపాండిత్యబాల్యప్రాప్త్యనంతరభావినో మననాంతరస్యాయుక్తదిశాస్పది శుభా శ్రయసంశీలనరూపస్వాంగాంతరస్యాపి విహితత్వాత్ నైర్గుణ్యస్థాః రజస్తమస్తత్సంకీర్ణస్తత్సరహితే బ్రహ్మణీస్థాః తదుపాసకా ఇత్యర్థః. హరేః ఆశ్రితదురితహరిణో గుణానుకథనే గుణానువాదే రమంతే స్మ.

౧౦

న కేవలం పూర్వ ఏవ రమంతేఽహమపి తత్త్వేవ రమ ఇత్యాహ (ఇదమితి ద్వయేన.) భగవ త్ప్రొక్తం భాగవతం చతుశ్లోకా మూలభూతాయా స్తతోఽప్రొక్తత్వాత్. యద్వా భగవత్స్వరూపరూపాది ప్రతిపాదకత్వేన భాగవతం బ్రహ్మవేదః తేన సమ్మితం తుల్యమ్. యద్వా బ్రహ్మ సమ్యగ్మితం ప్రమితం యేన తదిదం పురాణం కర్మ పితు ర్ద్వైపాయనాత్ వ్యాసాత్, ద్వాపరాదౌ ద్వాపరః ఆది ర్యస్య సః ద్వాప రాదిః కలియుగాదిః. తస్మిన్ శంతమచక్రవర్తినమకాలత్వప్రసిద్ధేః వ్యాసావతారస్య ఆహ మధీతవాన్. ౮

నమ సిద్ధస్య తవ శుతోఽద్యయనే ప్రవృత్తిః? తత్రాహ (పరినిష్ఠిత ఇతి.) నైర్గుణ్యే పరినిష్ఠితః కాష్ఠాంగతః అపి శాస్త్రనైరపేక్ష్యేణ భగవదనుసంధానప్రకారే స్థిత ఇత్యర్థః. ఈదృశోఽవ్యహ ముత్తమశ్లోకలీలయా భగవల్లీలయా, గృహీతచేతాః ఆకృష్టచిత్తః. హే రాజర్షే! యదాఖ్యానం పురాణ మధీతవా నస్మి. తదభిధాన్యామీ త్యుత్తరశ్లోకేనన్వయః.

(శుకేన విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

తదహం తేఽభిధాస్యామి మహాపౌరుషికో భవాః.

యస్య శ్రద్ధధతా మాకు స్యా స్మృకుందే మతిః సతీ. ౧౦

ఏతన్నిర్విద్యమానానా మిచ్ఛతా మకుతోభయమ్,

యోగినాం నృప నిర్ణీతం హరే ర్నామానుకీర్తనమ్. ౧౧

కిం ప్రమత్తస్య బహుభిః పరోక్షైర్ద్వాయునై రిహ,

వరం ముహూర్తం విదితం ఘటేత శ్రేయసే యతః. ౧౨

ఖట్వాంగో నామ రాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తా మిహాయుషః,

ఆరూఢానాం మాదృశా మప్యస్య పురాణస్యోపాదేయత్వాత్ కైముత్యన్యాయే నారుక్షః తవ సుతరామిద ముపాదేయ మితి తుభ్య ముపదిశామి త్యాహ (తదహ మితి.) తత్పురాణం తే తు తుభ్య, మభిధాస్యామి కథయిష్యామి, చిర మకుశ్రూషవే మహ్యం కథం అభిధాన్యసీత్కత ఆహ (మహా పౌరుషిక ఇతి,) మహాపురుషో భగవాన్. 'వేదాహమేతం పురుషం మహాంత' మితి క్రతే, స ఉపాస్యత్వే నాస్యాస్తీతి మహాపౌరుషికో మహాపురుషభక్తో భవాన్. స హి భగవద్భక్తానాం రహస్యాద్దోష దేశనే చిరం కుశ్రూషాపేక్షేతి భావః. యత్ర పురాణే శ్రద్ధధతాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం. ముకుందే మోక్షప్రదే, భగవతి సతి అహైతుకీ మతిః భక్తిః, స్యాత్ భవేత్. ౧౦

ముముక్షాణాం నాతఃపర మన్యన్మోక్షసాధన మిత్యాహ (ఏత దితి.) తాపత్రయాదిహేతుక నిర్వేదం ప్రాప్తానా మకుతోభయం మోక్షమిచ్ఛతాం యోగినా మనభినంహితఫలకర్మయోగవిష్టానాం, హే నృపః హరే ర్నామానుకీర్తనం స్వరూపాచింతనాదే రిప్యఫలక్షణ మిదం తన్నామానుకీర్తనం తత్స్వరూపాచింతనం చేత్యేతదేవ ముక్తిసాధనం నాన్యదిత్యర్థః. ౧౧

అల్పమేవాయు రవశిష్టం కి మహం సాధయేయ మితి మా కుచ ఇత్యాహ (కి మితి.) ప్రమత్తస్య దేహపత్యకశత్రాదిష్వాస క్రస్య పరోక్షై రజ్ఞాతతయైవ గతై ర్భహుభిర్ద్వాయునైః సంవత్సరైః, కిం కిం ప్రయోజనం? న కిమపీత్యర్థః. విదితం వృథాయాసీతి జ్ఞాతం, ముహూర్తమేవ వరం యతః యేన విదితేన ముహూర్తేన, శ్రేయసే ఘటేత యత్నం కుర్యాత్. ౧౨

విదితస్య ముహూర్తస్య శ్రేయోఘటకత్వ ఇతిహాస మాహ (ఖట్వాంగ ఇతి) ఖట్వాంగో హి దేవపక్షే స్థిత్యా దైత్యా నజయత్. తతః ప్రసన్నై ర్దైవై ర్వరం స్మరేత్సే త్యుక్తే తేనోక్తం

ముహూర్తాత్ సర్వ ముత్సృజ్య గతవా నభయం హరిం. ౧౩

తవాప్యేతర్హి కౌరవ్య సప్తాహం జీవితావధిః,

ఉపకల్పయ తత్సర్వం తావద్యత్ సాంపరాయికం. ౧౪

అంతకాలే తు పురుష ఆగత గతసాధ్వసః,

చింద్యా దసంగశస్త్రేణ స్పృహం దేహేన యే చ తం. ౧౫

గృహత్ ప్రవ్రజితో ధీరః పుణ్యతీర్థజలాప్తతః,

శుచౌ వివిక్త ఆసీనో విధివత్ కల్పితాసనే. ౧౬

ప్రథమం మమాయః కథ్యతామితి. తతో దేవైరుక్తం ముహూర్తమాత్ర మస్తీతి. తతః అతిశీఘ్రం విమానేన భువ మాగత్య హరిం శరణం గత ఇతి నవమస్కంధే ప్రసద్దమ్. ఖట్యాంగో నామ రాజర్షి రాయుష ఇయత్రాం ఏతావత్రాం జ్ఞాత్వా. ఇహ అస్మిన్ లోకే, సర్వం దేహాదిష్వాత్మీయత్వా ద్యభిమానముత్సృజ్య, ఏతావత్కాలం భయవ్రతిభటం హరిం, గతవాన్ ప్రాప్తః. ౧౩

కైముత్యన్యాయేనాహ (తవేతి.) అపిస్తవ్యః తవ త్విత్వర్థః. హే కౌరవ్య. తవ తు ఏతర్హిదానీ మపి జీవితావధి ర్జీవితన్యావధిః, పరిమాణం సప్తాహం, సప్తదినపర్యంతం తావత్. తావరా సప్తాహేన కాలేన, సాంపరాయికం పరి లోకహితం, ఏతత్సర్వం, ఉపకల్పయ సంపాదయ. ౧౪

తావ ద్వైరాగ్యమాహ (అంతకాల ఇతి.) అంతకాలే దేహావసానకాలే, ఆగతే ప్రాప్తే, సతి, పురుషః గతసాధ్వసః నిష్పత్తభయః, అసంగః అనాసక్తిః. స ఏవ శత్రుం తేన దేహే తం దేహ మను యే అనుసృత్య యే వర్తమానా అపత్యకశత్రాదయో దేహానుబంధినస్తేషు చ స్పృహ మాత్మాత్మీయత్వభిమానవ్రయుక్తభోగేచ్ఛాం, చింద్యాత్. ౧౫

కిం చ గృహత్, ప్రవ్రజితః నిర్గతః, ధీర ఇత్యాదినా ఆశ్రయం భద్రమీక్షత ఇత్యంతే నాష్టాంగ యోగసంక్షేపోక్తిః, ధీరః జితేంద్రియః. అనేన బ్రహ్మచర్యాదివిక్షణో యమ ఉక్తః పుణ్యతీర్థ జలేషు అప్లుతః స్నాత ఇత్యనేన స్నానదానాదినియమ ఉక్తః. శుచౌ పరిశుద్ధే, వివిక్తే సమాంతే, విధిప చైలరాజినకుశోత్తర ఇతి హ్యుక్తక్రమేణ కల్పితే అసనే, విధివ దాసినః ఋణకాయత్వస్వస్తిహాదీ సత క్రమ్య ఉపవిష్టః, అనేనాసనరూపాంగ ముక్తమ్. ౧౬

(కుకేన విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

అభ్యసే న్మనసా కుద్ధం త్రివృద్ బ్రహ్మాక్షరం పరం,

మనో యచ్చే జ్ఞితశ్వాసో బ్రహ్మబీజ మవిస్మరన్. ౧౭

నియచ్చే ద్విషయేభ్యోఽఙ్గా మనసా బుద్ధిసారథిః,

మనః కర్మభి రాక్షిప్తం కుభారే ధారయే ద్ధియా. ౧౮

అత్తైకావయవం ధ్యామే చవ్యుచ్చిన్నేన చేతసా,

మనో నిర్విషయం యుక్త్వా తతః కించన న స్మరేత్. ౧౯

పదం తత్పరమం విష్టో ర్మనో యత్ర ప్రసీదతి.

ప్రాణాయామస్య జగర్మత్వా త్వా జ్ఞప్తమంత్ర మాహ (అభ్యసేవీతి.) త్రివృత్తయాణా మకారోకారమకారాణాం, వృచ్ఛర్తనం యస్మిన్ అక్షరత్రయగ్రథిత మిత్యర్థః బ్రహ్మాక్షరం బ్రహ్మ ప్రతిపాద్య మక్షరం ప్రణవం మనసాఽభ్యసే దావర్తయేత్. జితశ్వాసో జితప్రాణో, బ్రహ్మబీజం ప్రణవ మవిస్మరన్ స్మరన్నేవ, మనో యచ్చే న్నియచ్చేత్. ఇదం చ ప్రాణాయామరూపమంగ ముక్తమ్. ౧౭

ఇంద్రియప్రత్యాహారమాహ (నియచ్చే దీతి.) విషయేభ్యః శబ్దాదిభ్యః. అఙ్గా శ్రోత్రా దీంద్రియాణి, బుద్ధిః సారథిః యస్య స తథాభూతః ప్రగ్రహభూతేన మనసా యచ్చేత్ - “బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ” ఇతి శ్రవణాత్. ధారణామాహ (మన ఇతి.) పున శ్చ కర్మభి స్తద్వాసనాభి. రాక్షిప్తం విక్షిప్తం, మనః కుభారే కుభాశ్రయే, బగవద్రూపే నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా ధారయేత్ స్థిరం కుర్యాత్. కుభాశ్రయే మనసోఽవస్తాసనం ధారణం కుభాశ్రయస్య పునః పునః చింతనం ధ్యానం. తస్య విజాతీయప్రత్యయూంతరావ్యవహితత్వం సమాధి రితి భేదః. ౧౮

ధ్యాన మాహ (తతేతి.) అవ్యుచ్చిన్నేన సమగ్రకుభాశ్రయాయుక్తేన. చేతసా చిత్తేన, ఏకావయవం ప్రధానాంగం, సుభాకారం ధ్యాయేత్. అనేనాస్య చింతాయాః పూర్వభావిత్వం సిద్ధం. పూర్వధ్యానాశ్చ త్త ఏకావయవం స్మరే దితిర్థః. ఆనందసంప్లవే లీనత్వా స్మ కించిత్ స్మర్తుం ద్రష్టుం వా క్షమత ఇతి చాదర్శః. ౧౯

కుభాశ్రయస్వరూప మాహ (పద మితి.) యత్ర మనః ప్రసీదతి, యస్మిన్ స్వరూపే చింత్య మానే మనో రాగాద్యకలుషితం భవతి తదేవ విష్టోః పరమం పదమ్, యస్మాత్ తత్పరమం సర్వోత్కృష్టం స్వరూప మితిర్థః. కదాచి ద్రాగాదికలుష్యసంభావనా మాశంక్యాహ (రజస్తమోభ్యా మితి.)

రజస్తమోభ్యా మాక్షిస్తం విమూఢం మన ఆత్మనః.

౨౦

[యచ్చే ధారణయా ధీరో హంతి యా తత్కృతం మలమ్.]

యస్యాం సంధార్యమాణాయాం యోగినో భక్తిలక్షణః,

ఆళు సంపద్యతే యోగ ఆశ్రయం భద్ర మీక్షితః.

౨౧

రాజోవాచ —

యథా సంధార్యతే బ్రహ్మ ధారణా యత్ర సమ్మతా,

యాదృశీ వా హరే దాళు పురుషస్య మనోమలం.

౨౨

శ్రీశుక ఉవాచ —

జితాననో జితశ్వాసో జితసంగో జితేంద్రియః,

స్థూలే భగవతో రూపే మనః సంధారయే ద్ధియా.

౨౩

రజసా ఆక్షిస్తం విక్షిస్తం తమసా విమూఢ మాత్మనః స్వస్య మనః ధారణయా యచ్చేత్. ధారణా మాహాత్మ్య మాహ-యా ధారణా. తత్కృతం రజస్తమోభ్యాం కృతం. మలం రాగాదికం. హంతి వివర్తయతి. యస్యాం ధారణాయాం సంధార్యమాణాయాం, పాకం పవతీతివ నిర్దేశః. ధారణాయాం క్రియ మాణాయా మిత్యర్థః. భక్తిలక్షణో యోగః. 'ప్రీతిపూర్వ మనుభూతం భక్తిరిత్యభిధీయతే' ఇత్యుక్త లక్షణో యోగః. భద్రం శుభ మాశ్రయం ఈక్షితః. ధ్యాతు రాళు సంపద్యతే సంపన్నో భవతి ఎతాదృశమాహాత్మ్యవతీ ధారణేత్యభిప్రాయః.

౨౦— ౨౧

ఏవం సంగ్రహేణాష్టాంగయంత్రే యోగే ఉపదిష్టే పున ర్విస్తరబుభుత్సయా వరీక్షిత్ పృచ్ఛతి (యథేతి.) యత్రేతి ధారణావిషయప్రశ్నః. యాదృశీతి ధారణాదశావిశేషప్రశ్నః. యదేతి యత్ప్రకమప్రశ్నః. న తు ధారణాయా ఏవ దశావిశేషాదీనాం విశేషేణ ప్రశ్నః. న తు ప్రధానభూతస్య ధ్యానస్యేతి చేన్న ధారణాపూర్వకత్వాత్ ధ్యానస్య ధారణానుసారేణైవ ధ్యానచ్చ తత్ప్రశ్నేనైవ గత్కర్తృత్వాత్ ఏవ ముత్తరే స్వనుసంధేయమ్.

౨౨

'తత్త్రికం వా సంయోగరూపచోదనాఖ్యం విశేషా న్నాశబ్దదిభేదాత్' ఇత్యాదిన్యాయే నోపాస్య బ్రహ్మరూపాణాం నానాత్వే నోపాసనానామపి నానాత్వాత్ ప్రథమం జగచ్చరీరక స్మోపాసనమాహ మునిః (జితానన ఇతి.) జితాననః ఆసనకృతాయాసరహితః. జితప్రాణః స్వవశీకృతప్రాణః. జితసంగః జితాంతఃకరణః. జితేంద్రియః జితబాహ్యేంద్రియః. స్థూలే స్థవిష్టే, భగవతో రూపే, స్వీయం మనః సారథిభూతయా ధియా ధారయేత్.

౨౩

(భుకేన విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

విశేషస్తస్య దేహోఽయం స్థవిష్టశ్చ స్థవీయసాం.

యత్రేదం దృశ్యతే విశ్వం భూతం భవ్యం భవచ్చ సత్.

౨౪

అండకోశే శరీరేఽస్మిన్ సప్తావరణసంయుతే,

వైరాజః పురుషో యోఽసౌ భగవాన్ ధారణాశ్రయః.

౨౫

పాతాళ మేతస్య హి పాదమూలం పఠంతి పార్జిప్రపదే రసాతలమ్.

మహాతలం విశ్వస్థజోఽథ గుల్ఫౌ తలాతలం వైపురుషస్య జంఘే.

౨౬

చిదచిదాత్మకప్రపంచస్య భగవచ్ఛరీరత్వకథనపూర్వకం తస్య ధారణావిషయత్వ మాహ (విశేష ఇతి.) విశేషకార్యకారణాకారః పృథివ్యాదిభూతమయప్రపంచః, తస్య దేహః, స్థవీయసాం స్థూలతరాణా మపి మధ్యే, స్థవిష్టః స్థూలతరః, యత్ర దేహీ, విశ్వం సమస్తం, భూతం భవ్యం చ భవచ్చ భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరం, సమష్టివ్యష్టాత్మకం, పదార్థజాతం, దృశ్యతేఽంతర్గతత్వే నోపాస్యతే.

౨౪

ఏతచ్ఛరీరకోఽనిరుద్ధాంశభూతః పురుషో విషయ ఇత్యాహ (అండకోశ ఇతి.) సప్తావరణ సంయుతే పృథివ్యప్తేజోవాయుకాశాహంకారమహత్తత్వాని సప్తావరణాని తై ర్యుక్తేఽండకోశాఖ్య శరీరే, వైరాజః విరాట్, అనిరుద్ధః తదంశభూతః పురుషః, వైరాజః న చతుర్ముఖః, తస్యైవం పురా ధారణయాఽఽత్మయోని రిత్యేత ద్రూపోపాసకత్వావగమా దసౌ వైరాజః పురుషః భగవాన్, ధారణా శ్రయః ధారణావిషయః.

౨౫

ఏవం చతుర్దశభువనాత్మకాండకోశస్య తచ్ఛరీరత్వం సామాన్యే నోక్త్యాఽండకోశాంతర్గత పదార్థాన్ విభజ్య పాదార్థ్యవయవత్వేనోపాసనా మాహ (పాతాళ మితి.) ఏతస్య వైరాజపురుషస్య, పాద మూలం పాదస్యాదోభాగం, పాతాళం పఠంతి, పాదతలత్వేన పాతాళ ముపాస్యం వదంతీ త్యర్థః. ఏవ మగ్రేఽపి, పార్జిశ్చ ప్రపదం చ పార్జిప్రపదే, పార్జిః పాదమూలం, ప్రపదం పాదాగ్రం, ఏత దుభయం రసాతల మిత్యర్థః. విశ్వస్థః విశ్వప్రస్థః, వ్యావపి గుల్ఫౌ మహాతలం, ద్వే అపి జంఘే తలా తలమ్.

౨౬

ద్వే జానునీ సుతలం విశ్వమూర్తే రూరుద్వయం వితలం చాతలం చ.

మహీతలం తజ్జఘనం మహీపతే నభస్థలం నాభిరవో గృణన్తి.

౨౭

ఉరఃస్థలం జ్యోతి రనీక మస్య గ్రీవా మహ ర్వదనం వై జనోఽస్య.

తపో లలాటం విదు రాదిపుంసః సత్యం తు శీర్షాణి సహస్రశీర్షః.

౨౮

ఇంద్రాదయో బాహవ ఆహు రుస్రాః కర్ణౌ దిశః శ్రోత్రమముష్య శబ్దః.

నాసత్యదస్రా వరమస్య నానే పూజ్యోఽస్య గంధో ముఖ మగ్ని రిద్ధః.

౨౯

ద్యౌ రక్షిణీ చక్షు రభూ త్పతంగః పశ్చాణి విష్టో రహనీ ఉభే చ.

తద్రూపివిజృంభః పరమేష్ఠిధిష్ఠ్య మాపోఽస్య తాలూ రస ఏవ జిహ్వః.

౩౦

విశ్వమూర్తేః ద్వే జానునీ సుతలం. వితల మతలం చ ఉరుద్వయం, మహీతలం భూర్లోకం, తస్య జఘనం కటాః పురోభాగం, నభస్థలం భువర్లోకం, నాభిరేవ సరః తత్త్యేనోపాస్యం గృణంతి వదంతి, త త్తత్త్వవిద ఇతి శేషః.

౩౧

అస్య వై రాజసౌరఃస్థలం ఉరఃప్రదేశం. జ్యోతిరనీకం జ్యోతిశ్చక్రం. గ్రీవాత్వేన మహ ర్లోకం, ఉపాస్య ఇత్యర్థః. అస్య వదనం జనలోకః. ఆదిపుంసః, లలాటం తపోలోకం విదుః, సహస్రశీర్షః సహస్రశిరసః, శీర్షాణి శిరాంపి, సత్యం సత్యలోకం. విదు రిత్యర్థః.

౩౨

ఇంద్రాదయ ఉస్రాః, దేవా బాహవః, ఇత్యాహుః. అముష్య కర్ణౌ శ్రోత్రేంద్రియాధిషానభూత కర్ణగ్రే, దిశః తదధిష్ఠేయం శ్రోత్రేంద్రియం. తు శబ్దః ధ్వన్యాత్మకో వర్ణతత్కళ్ప. ఏవ మగ్రేఽపి. వరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య. నానాపుతే నాసత్యదస్రా వశ్యేనా. గంధః శాంతోగ్రాదిరూపేణ నానావిదో గంధః, తదింద్రియమ్. ఇద్ధః దీప్తః అగ్నిః తస్య ముఖమ్.

౩౩

ద్యౌః ద్యుర్లోకః, అక్షిణీ నేత్రగోళకే, తత్ర చక్షురింద్రియం. పతంగః సూర్యః, విష్టోః వైరా జస్య, పశ్చాణి ఉభేఽహనీ అహోరాత్రః. తస్య వైరాజస్య, బ్రూచిజృంభః బ్రూచితానః, బ్రూచిలాస ఇతి యానత్. పరమేష్ఠిధిష్ఠ్యం పరమేష్ఠినః చతుర్ముఖస్య. స్థాన మస్య వైరాజస్య, తాలూ అసః తదధి మనీ వరుణః, అస్య జిహ్వో రసః ఏవ.

౩౪

(కుకేన విరాటాపకథనమ్)

చందాన్యనంతస్య శిరో గృణంతి దంష్ట్రా యమః స్నేహకలా ద్విజాని.
హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా దురంతస్యో యదపాంగమోక్షః. ౩౧

ప్రీడోత్తరోష్ఠోఽధర ఏవ లోభో ధర్మః స్తనోఽధర్మపథోఽస్య పృష్ఠమ్.
కస్తస్య మేథ్రం వృషణౌ చ మిత్రౌ కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘాః. ౩౨

నద్యోఽస్య నాద్యోఽథ తనూరుహాణి మహీరుహాః విశ్వతనో ర్నృపేంద్ర.
అనంతవీర్యః శ్వసితం మాతరిశ్వా గతి ర్వయః కర్మగుణప్రవాహః. ౩౩

ఈశస్య కేశాః విదు రంబువాహాః వాసస్తు సంధ్యాం కురువర్య భూమ్నః,
అవ్యక్త మాహు ర్హృదయం మనశ్చ స చంద్రమాః సర్వవికారకోశః. ౩౪

అనంతస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదకూన్యస్య. శిరః చందాన్య గృణంతి. దంష్ట్రా యమః. ద్విజాని దంతాః. నపుంసకత్వ మాన్షం. స్నేహకలాః స్నేహస్య కలాః. అంశా అన్యదాదీనాం. స్నేహకలా వైరా జన్య దంతా ఇత్యర్థః. తస్య హాసః హాసనం. జనోన్మాదకరీ జనోన్మోహకరీ. మాయా ఆశ్చర్యకక్తిః. మాయాశబ్దస్య సర్వతానుగతం ప్రవృత్తినిమిత్త మాశ్చర్యమేవ. తచ్చ విన్యాయనీయత్వరూపం తచ్చ నానావిధకార్యకరత్వాత్. యస్యాపాంగమోక్షః కటాక్షః. దురంతస్యః అపారస్యః. ౩౧

ప్రీడా లజ్జా ఉత్తరోష్ఠః. అధరః అధరోష్ఠః. లోభః. ధర్మః స్తనః. అధర్మపథః అధర్మ మార్గః. అస్య పృష్ఠః పృష్ఠభాగః. తస్య వైరాజన్య. మేథ్రం ప్రజాపతిః. వృషణౌ మిత్రావరుణౌ. సముద్రః కుక్షిరుదరం. గిరయః తస్యాఽస్థిసంఘాః. ౩౨

నద్యః గంగాయమునాదయోఽస్య నాద్యః. తనూరుహాణి రోమాణి. మహీరుహాః వృక్షాః. విశ్వతనో ర్విశ్వశరీరకస్య. హే నృపేంద్ర! అనంతవీర్యశ్వసితం అనంతవీర్యస్య అపారవీరస్య. శ్వ సితం ప్రాణః. మాతరిశ్వా వాయుః. గతిః గమనం. వయః కాలః. తస్య కర్మగుణప్రవాహః గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః. కార్యం ప్రాణినాం సంసార ఇత్యర్థః. ౩౩

ఈశస్య భగవతః. కేశాః అంబువాహాః మేఘాః విదుః. హే కురువర్య! భూమ్నః విభోర్వాసః వత్సం. సంధ్యే సాయం ప్రాతఃసంధ్యే. తస్య హృదయం హృదయకమల మన్యక్తం ప్రధాన మాహుః. స ప్రసిద్ధః సర్వవికారకోశః సర్వాషదవికారహేతుః. చంద్రమాః తదీయం మనః ఇత్యర్థః. మనో హి సర్వవికారాశ్రయభూతమ్. ౩౪

విజ్ఞానశక్తిం మహి మామనంతి సర్వాత్మనోఽంతఃకరణం గిరిత్రమ్,

అశ్వాశ్వతర్యుష్ణగజా నఖాని సర్వే మృగాః పశవః శ్రోణిదేశే.

౩౫

వయాంసి తద్వ్యాకరణం విచిత్రం మను రత్మనీషా మనుజో నివాసః,

గంధర్వవిద్యాధర చారణాపురః స్వరస్మృతి రసురానీకవీర్యః.

౩౬

బ్రహ్మేఽఽననం క్షత్రభుజో మహాత్మా విడూరు రంఘ్రిశితకృష్ణవర్ణః,

నానాభిదాభీజ్యగణోపవన్నో ద్రవ్యాత్మకః కర్మవితానయోగః.

౩౭

ఇయా నసా వీశ్వరవిగ్రహస్య యః సన్నివేశో కథితో మయా తే,

సందార్య తేఽస్మిన్ వపుషి స్థవిష్ఠే మన స్వబుద్ధ్యా న యతోఽస్తి కించిత్.

౩౮

తస్య విజ్ఞానశక్తిం వ్యవసాయశక్తిం. తాం మహిం, మహాత్తత్త్వ మామనంతి. ఉపాసతే సర్వాత్మనః సర్వాంతర్యామిణః, గిరిత్రం రుద్రం, అంతఃకరణ మహంకారం, అత ఏవ రుద్రో వక్షసి చాఽభవదితి విశ్వరూపే కథితమ్. అహంతార శ్చానాత్మ న్యాత్మాభిమానహేతు రితి మోహకస్య గిరిత్రస్య తదాత్మకత్వం యుక్తం. రాసఖా దృఢబాయా ముత్పన్నాఽశ్వతరీ అశ్వాశ్వతర్యుష్ణగజాస్తస్య నఖానీత్యర్థః. సర్వే మృగాః పశవశ్చ తస్య శ్రోణిదేశే ఉపాస్యాః. తత్త్వే నానుసంధేయా ఇత్యర్థః.

౩౫

వయాంసి వేదాత్మక తిత్తిర్యాదయః. పక్షిణ స్తస్య వ్యాకరణం 'నామరూపే వ్యాకరవాణీ'తి శ్రుత్యుక్తం. ఆద్భుతం శిల్పనైపుణ్యం, మను ర్మంత్రః, తస్య, మనీషా బుద్ధిః, మనుజః మనుష్యవర్గః తన్నివాసస్థానం గంధర్వాదీనాం. ద్వంద్వైక్యే గంధర్వాదిరప్సరోఽంతో వర్గః అన్య స్వరః షడ్బాదిన్వరః. తేషాం గానాద్యన్వయాత్ తత్స్వరత్వం యుక్తమ్. అసురానీకవీర్యః అసురసమూహశ్రేష్ఠః, ప్రహ్లాదస్తస్య స్మృతిః.

౩౬

బ్రహ్మ బ్రాహ్మణః, తస్మాననం, మహాత్మా వై రాజః, క్షత్రభుజః—క్షత్రం క్షత్రియో భుజో యస్య సః, విభో వైశ్యః ఊరూ యస్య తథోక్తః. అంఘ్రిశితకృష్ణవర్ణః—అంఘ్రో శ్రితః ఆశ్రితః కృష్ణవర్ణః శూద్రో యస్య సః, కృష్ణవర్ణస్తు తదంఘ్రిత్వే నానుసంధేయ ఇత్యర్థః. నానాభిదాభీజ్యగణాః నానానామకా అభీజ్యా యష్టవా వసురుద్రాదయః ప్రేషాం గజై రుపవన్నో యుక్తః. యో ద్రవ్యాత్మకో హవిః, నాద్యః. వితానయోగః యజ్ఞాదియోగః, స తస్మాఽఽరాధనరూపం కర్మత్యర్థః.

౩౭

ఈశ్వరవిగ్రహస్య వై రాజవిగ్రహస్య యః, సంధివేశః, అవయవసంస్థానం, మయా తే తుభ్యం కథితః, అసౌ ఇయా నేతావా నేవ స్థవిష్ఠేఽస్మిన్ వై రాజసంబంధిని వపుషి స్వకీయబుద్ధ్యా ముముక్షోభిర్మనః సందార్యతే. యతః యస్మా దీశ్వరశరీరా దన్యోద్భవహిర్భూతం నాస్తి. సర్వం తచ్ఛరీరాంతర్భూత మిత్యర్థః.

౩౮

(కుశేన విరాడూపవర్ణనమ్)

స సర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వ ఆత్మా యథా స్వప్నజనేక్షితైకః.

తం సత్య మానందనిధిం భజేత నాన్యత్ర సజ్జే ద్యుత ఆత్మపాతః.

౩౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
మహాపురుషసంస్థానువర్ణనే విరాడూపకథనం నామ
ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఏత దేవాహ (స సర్వ ఇతి.) దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వేతి శ్రుత్యర్థ ఉచ్యతే. సర్వ
ధీవృత్తిభిః ప్రత్యక్షానుమానాదిసర్వవిధజ్ఞానై రనుభూతాః, సర్వే యే పదార్థాః తేఽంతర్బహి శ్చాధిష్ఠేయ
తయా యన్య సః తథోక్తః. ఏవం చ తదధిష్ఠేయపదార్థానాం తచ్ఛరీరత్వ మర్థసిద్ధమ్. తత్ర దృష్టాంత
మాహ—యథా ఏక ఆత్మా జీవః స్వప్నజనేక్షిత స్వప్నజనద్రష్టా. హ్యత్మా స్వయీ సుకృతదుష్కృతాను
సారేణ పరమాత్మసృష్టాన్ స్వేనైవానుభవాన్ తత్కాలమాత్రావసానాః పదార్థా నధిష్ఠాయ రాజ్యాభి
షేకశిరశ్చేదాదిసుఖదుఃఖాదిక మనుభవతి. తథా ఆత్మైక స్వానేకపదార్థేషు అధిష్ఠాత్వమాత్రే
దృష్టాంతః. ఏవం దృష్టశ్రుతచేతనాచేతనశరీరకత్వేఽపి శరీరగతదోషాసంస్పర్శిత్వ మాహ
(సత్య మితి.) సత్యం స్వరూపతో గుణత శ్చ నిర్వికారం. తస్య పురుషార్థత్వ మాహ
(ఆనందనిధి మితి.) ఆనందాశ్రయ మిత్యర్థః. ఆనందస్వరూపస్యాపి ఉపలక్షణం “ఆనందం
బ్రహ్మణో విద్వాన్” “విజ్ఞాన మానంద” మిత్యుభయత్రాపి శ్రవణాత్. భజేత ఉపాసీత. యద్వా,
సత్య మిత్యచిద్వాన్వృత్తిః. ఆనందనిధి మితి క్షేత్రజ్ఞవాన్వృత్తిః. అన్యత్ర న సజ్జే దబ్రహ్మాత్మక
స్యతంత్రవస్తు కించిత్ పరికల్ప్య తత్రాసక్తో న భవేత్. యత స్తదానంగా దాత్మపాతః. ఆత్మనః స్వస్య
పాతః సంసారః స్యా త్తస్మా న్న సజ్జే దిత్యర్థః.

౩౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ప్రథమోఽధ్యాయః.

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం పురా ధారణయాఽఽత్మయోని ర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుద్య తుష్టాత్.

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఏవం వైరాజధారణా ముక్త్యా మముషీ ర్హృదయే ఉపాస్యం తదుపాసనానిష్ఠ స్వార్పి రాదినా గతిం న వక్ష్యేన్నుక్తాయా వైరాజధారణాయా ఏవ తావ న్మాహాత్మ్య మాహ మునిః (ఏవ మితి.) ఏవం యా ధారణా తయా తుష్టా ధరేః. పురా ప్రళయసమయే, నష్టాం పూర్వకల్పే చతుర్ముఖేన, సహ వినష్టాం, స్మృతిం సర్గవిషయకజ్ఞానం, ప్రత్యవరుద్య లబ్ధ్యా, వ్యవసాయబుద్ధిః స్మృతివిషయ వ్యవ సాయరూపజ్ఞానః, అత ఏవామోఘదృష్టి రమోఘా యథావస్థితా దృష్టి స్తత్తద్వస్తువిషయజ్ఞానం యస్య స తథోక్తః, అత్మయోని శ్చతుర్ముఖః, అవ్యయాత్ ప్రళయాత్, ప్రాగ్యథా తథా సనర్థ పూర్వకల్ప పదార్థసజాతీయా నేవ పదార్థాన్ ససర్జే త్యర్థః, అత్ర యద్యపి పూర్వకల్పే వినష్టాం స్మృతిం పరి లభ్యేత్యనేన పూర్వకల్పే య శ్చతుర్ముఖః, స ఏవాఽస్మిన్ కల్పేఽపి ప్రతీయతే, తథాపి ప్రతికల్పం చతుర్ముఖానాం భేద ఏవ న్యాయ్యః, తత్తత్కల్పచతుర్ముఖస్య 'బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతినంచరే, తే బ్రహ్మలోకే తు పరాంతకాలే పరామృతాత్ పరిమచ్యంతి సర్వే' ఇతి ముక్త్యవగమేన పునరాపృత్యసంభవాత్, భగవత్పూర్ణకృపాపాత్రస్య పునః సంసారాయోగావప్త, తథాహ వక్ష్యతి భగవాన్—

బుషి మాద్యం న బద్ధాతి పాపీయాం స్త్వాం రజోగుణః ।

నాత్మాసేద త్యస్మిం ప్రేక్షీయాన్ మదనుగ్రహః ॥ ఇత్యుతః ప్రతికల్పం విభిన్నా ఏవ చతు ర్ముఖః, అత ఏవ యద్యపి పూర్వానుభూతవస్తువిషయకజ్ఞానసరః స్మృతిశబ్దః, తథాపిహ సర్గవిషయక జ్ఞానమాత్రసరః, స్మృతిశబ్దప్రయోగస్తు జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానానా మత్యంతసాజ్ఞాత్యాభిప్రాయకృతః, పూర్వ దృష్టాత్వంతనజాతీయే గవాంతరే స ఏవాయం గౌరితి ప్రత్యభిజ్ఞావత్, నను వైరాజధారణాయా విశ్వ సృష్టిసామర్థ్యే విశ్వసృష్టౌ చ సత్యాం సృష్టానాం పాతాళాదీనాం వైరాజపాదతలాదిరూపేణ ధారణే అతీతేతరేతరాశ్రయవ దాభాతి, న చ స్రక్ష్యమాణపదార్థవిషయకజ్ఞానసద్భావేన పాతాళాదీనా మవయ వత్సకల్పనం యుక్తమ్, స్మృతిం ప్రత్యవరుద్ధే దిత్యనేన జ్ఞానస్యాఽపి ధారణాతో లభ్యత్వాఽవగమాత్, సత్యమ్, భగవన్నాభికమలా చ్చతుర్ముఖే ఉత్పన్నే, తదీయ తపశ్చర్యయా భగవతి ప్రసన్నే—

(ముముక్షోః భగవత్స్వరూపధారణాయోగప్రకారకథనమ్)

తథా సనర్థేద మమోఘదృష్టి ర్యథాఽప్యయాత్ ప్రాగ్ వ్యవసాయబుద్ధిః. ౧

శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పంథా యన్నామభి ర్ధ్యాయతి ధీ రపార్థైః.

పరిభ్రమం స్తత్ర న విందతేఽర్థా మాయామయే వాసనయా శయానః. ౨

అతః కవి ర్నామసు యావదర్థః స్యా దప్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః,

భూయస్త్యం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్.

తాభ్యా మంతర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యన్యపావృతాన్.

తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్త స్సమాహితః.

ద్రష్టాసి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి లోకా స్త్యమాత్మనః॥ ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా స్రక్ష్య మాణేషు సర్వేషు పదార్థేషు దృష్టేషు, తేషాం చ పదార్థానాం భగవదవయవత్వేన ధారణయా సృష్టి విషయజ్ఞాన సృష్టిసామర్థ్యలాభస్యాత్పాదనాత్, దై నందినకల్పాభిప్రాయం వా. ఏవం చ ప్రపంచ శరీరకతదాశ్రయభగవద్ధ్యానాత్ బ్రహ్మణః సృష్టిక్షమత్వలాభ ఉక్తః. ౧

అథ ముముక్షుభి ర్హృది ఉపాస్యం రూపం వక్ష్యన్ 'యావా నర్థ ఉదపానే సర్వతః సంప్లుతోదకే' ఇతి న్యాయేన వేదే ముముక్షోః సాకల్యే నార్థానుపాదేయత్వమాహ (శాబ్దస్మేతి., శాబ్దస్య శబ్దాత్మకస్య, బ్రహ్మణో వేద వైశ్య పంథా ఏషా దిక్. క ఇత్యత ఆహ (యదతి.) అపార్థైరపగతపరమపురుషార్థైః, నామభిః స్వర్గాదివిషయశబ్దైః, ధీ ర్బుద్ధి ర్ధ్యాయతి చింతాం కరోతీతి యత్ స్వర్గాదిఫలే క్రుతే తత్ర దీః ప్రవణా స్యా దిత్యర్థః. నామ్నాం సారవత్త్వం న స్వరూపత ఇతి ద్యోత నార్థం నామపదప్రయోగః. తృతీయా చాద్యయనేన పసతీత్వాదిపత్ హేత్వర్థే నామమాత్రసారభూత స్వర్గాద్యర్థకర్మణి బుద్ధిప్రావణ్యాపాదనమితి యదయం వేదమార్గ ఇత్యర్థః. స్వర్గాదీనా మపార్థత్వ మేవాహ (పరిభ్రమన్నితి.) మాయామయే ప్రపంచే, వాసనయాఽనాదికర్మవాసనయా. శయానో వర్త మానః, తత్ర స్వర్గాదివిషయే, పరిభ్రమ, స్వర్గాన్ మోక్ష - తదుపాయాదీ. న్న విందతే న లభతే. ౨

నను మాతాపితృనహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతమో వేద ఆత్మోజ్జీవనే ప్రవృత్తః కథం నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థకర్మ బోధయన్ ప్రతారయే దిత్వాశంకాం పరిహరన్ ముముక్షో రపేక్షితాంశ స్ఫోపాదేయతా మాహ (అత ఇతి.) అతః వేదోక్తస్య సాకల్యే నానుపాదేయత్వాత్ కవిః త్యాజ్యో

సిదేలన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః.

౩.

సత్యాం ఊతౌ కిం కళిభోః ప్రయానై ర్భాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిం.

సత్యం జలౌ కిం పురుధాన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః.

౪.

పాదేయవిభాగవిషయకవివేకవాన్, అనేనోక్తా శంకా పరిహృతా. భేదో హి తమఃప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచురాణాం చ లోకానాం వత్సలతయైవ హిత మవబోధయతి. యద్యేషాం స్వ గుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవ హితం నావబోధయేత్తదా ఏతే రజస్తమః ప్రచురతయా సాత్త్విక ఫలమోక్షవిముఖాః స్వపేక్షితఫల మజానంతః కామప్రావణ్యవశా అనుషాయే ఉపాయభ్రాంత్యా ప్రణష్టా భవేయ్యుతి గుణత్రయప్రచురాణాం స్వర్గాదిఫలాని తత్సాధనాని చావబోధయతి. కేవలసాత్త్వికస్య తు ముముక్షో స్థాని పరిత్యాజ్యాని పరిగృహీతాని వా తత్ఫలాని పరిత్యజ్య సర్వాణి కర్మాణి మోక్షైకఫల తయానుష్ఠేయానీతి వివేకసంపన్నః, అప్రమత్తః కదాచి ద్వేహధారణాదర్భతయా పరిగ్రాహ్యేష్య ప్యన్నవశ్యాది ష్వనానక్తః వ్యవసాయబుద్ధిః స్వర్గాదీనాం క్షయిష్టుత్వ సాతిశయత్వ నిశ్చయాత్మకజ్ఞాన వాన్. నామను నామమాత్రసారభూతేషు భోగ్యేషు, యావదర్థః స్యాత్ యావత్ప్రయోజనవాన్ స్యాత్, నతు ప్రయోజనాభాసేషు రతః స్యాదిత్యర్థః, నానావిదేషు ఫలేషు తత్సాధనభూతేషు బహుషు కర్మసు వేదబోధితేషు సత్స్వపి, యావతా దేహధారణ ముపాసనానిర్వృతిశ్చ భవతి. తావత్ పరిగ్రహవాన్ స్యాదిత్యర్థః, దేహధారణార్థం ఊద్రఫలేష్వపి యతితవ్య మితితత అహ (సిద్ధ ఇతి.) అర్థేపేక్షితే అర్థేలన్యథా పూర్వకర్మానురూపే సిద్ధే సతి, తత్తత్తద్రఫలతదుపాయాదిష్వపి న యతేత, కథంభూతో ని యతేత? తత్ర యత్నే క్రియమాణే పరిశ్రమం సమీక్షమాణః భవితవ్యమేవ భవతి. పరిశ్రమస్తు ఫలతీత్యర్థః.

౫

అన్యథా సిద్ధిం విప్రుణోతి (సత్య మిత్యాదినా ద్వయేన.) ఊతౌ సత్యాం కళిభోః, శయ్యా యాః పర్యంకాదే, ప్రయానైః తదర్హననుకూలప్రయత్నైః, కిమ్? న కిమపి. కింతు పరిశ్రమ ఏవేత్యర్థః. స్వతస్సిద్ధే బాహౌ సత్యసంబర్హణైః కిమ్? అంజలౌ సతి పురుధాన్నపాత్ర్యా నానావిధ భోజనపాత్రేణ కిమ్? ఉపధానైః దిగ్వల్కలాదౌ సతి దిక్షాత్తరీయస్థానీయాసు సతీషు, వల్కలైషు అంతరీయస్థానేషు సత్సు, న తు వల్కలాభావే దిక్షా సతీ ష్విత్యర్థః. స్వరసః అపవిత్రకరో నగ్న ఇతి. నగ్నస్య కర్మాన్తర్హ త్వస్మరణాత్ ముముక్షో రపి అవశ్యకానా మనుష్ఠేయత్వాత్, దుకూలైః క్షయైః కిమ్?

(ముముక్షోః భగవత్స్వరూపధారణాయోగప్రకారకథనం)

చీరాణీ కిం పథి న సంతి దిశంతి భిక్షం నైవాంఘ్రిపాః పరభృతః సరితోఽప్యశుష్యన్.
రుద్ధా గుహాః కి మజితోఽవతి నోపనన్నాన్ కస్త్యా ద్భుజంతి కవయో ధనదుర్మదాంధాన్.

ఏవం స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియోఽరో భగవాననంతః,
తం నిర్వృతో నియత స్తం భజేత సంసారహేతుపరమశ్చ యత్ర.

నను వల్కల మన్నం తోయం వాసః స్థానం చ యాచ్ఛాదిప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేత.
తత్రాహ (చీరాణీతి.) జీర్ణవస్త్రఖండాని, పథి మార్గే, న సంతి కిమ్? పరభృతః పరా బిభ్రతి
పుష్పంతి ఫలాదిభి ర్యే తే పరభృతోఽంఘ్రిపాః, భిక్షం న దిశంతి వా కిం? న ప్రయచ్ఛంతి కి మిత్యర్థః
సరితో నద్యః, అశుష్యన్ కిం? గుహాః పర్వతబిలాః, నిరుద్ధాః కిం? నను కదాచి దేషా మలాభే
కిం కార్యం స్యాత్ తత్రాహ (అజిత ఇతి.) ఉపనన్నాన్ శరణాగతా, నజితః సర్వేశ్వరః, నావతి
న రక్షతి కిం? కవయో ధనేన యో దుర్మదః తేనాంధాన్ కార్యాఽనభిజ్ఞాన్, కస్త్యాద్దేతోః భజన్తి.
కవిభి రన్నాద్యర్థమపి దుర్మదాంధా న భజనీయా ఇత్యర్థః.

ఇతరే దుస్సేవ్యాః హరిస్తు సుసేవ్యాః. ఉక్తరీత్యా అవస్థితే రవై తృప్త్యాత్ భగవత ఏవ
ప్రీతివిషయత్వా దిత్వాహ (ఏవ మితి.) స్వచిత్తే స్వకీయచిత్తే, ఏవం సిద్ధే ఉక్తానుసంధానపరే సతి,
విషయాంతరవిరక్తచిత్తవిషయభూతో, య ఆత్మత్వదిగుణకః, యత్ర చ యస్మిన్ సేవ్యమానే,
సంసారహేతుపరమశ్చ, బంధహేతుభూతాఽవిద్యానివృత్తి శ్చ భవతి, తం భజేతేత్యన్వయః. భజ
నీయత్వస్యోపయోగగుణానాహ (అత్యేత్యాది.) ఆత్మాంతఃప్రవిశ్యధారకః ధార్యస్య శరీరస్య జీవా
త్మనః ధారకపరమాత్మానువర్తిత్వం యుక్త మిత్యభిప్రాయః. యత ఆత్మా అత ఏవ ప్రియః నిరతి
శయప్రీతివిషయకః. అత్మసంబంధాదేవ హి దేహపత్యకకత్రాదికం సర్వం ప్రియపదాభాతి అత్మనోఽ
ప్యాత్మా హరిః ప్రియ ఇతి కిము వక్తవ్యం? ప్రియ ఇతి నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వస్యా ప్యుప
లక్షణమ్? అత ఏవార్థః, నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపః నిరతిశయసుఖమేవ హి పరమపురుషార్థః,
పురుషార్థస్వరూపస్యాపి దుర్భగత్వేఽభజనీయత్వం స్యా దత ఆహ-భగవాన్ హేయప్రతిభటనమగ్ర
జ్ఞానశక్తిబలై శ్వర్యవీర్యతేజస్సంపన్నః, స్వరూపస్య జ్ఞానాదిగుణానాం చ పరిచ్ఛిన్నత్వశంకాం
వ్యావర్తయతి (అనంత ఇతి.) తం ఉక్తవిధం, స్వప్రాప్తివిరోధిభూతావిద్యానివర్తక, మాత్మానం
నిర్వృతః ఇతరవిషయవై తృప్త్యాత్ నిరతిశయసుఖరూపపరమాత్మోపాసనాచ్చ సుఖితః, నియతార్థః
నియతప్రయోజనః, ఫలాంతరనివృత్త ఇత్యర్థః. భజేత ఉపాసీతే త్యర్థః.

కస్తాం త్వనాదృత్య పరానుచింతా మృతే పశూ నసతీం నామ కుర్యాత్.

పశ్యన్ జనం పతితం వై తరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరిపాకాన్ జుషాణమ్.

కేచిత్ స్వదేహాంతర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసంతమ్,

చతుర్భుజం కంజరథాంగశంఖగదాధరం ధారణయా స్మరంతి.

ప్రసన్నవక్త్రం నశినాయతేక్షణం కదంబకింజల్కపిశంగవాసనం

ఏతదేవార్థాంతరచింతానిందయా ద్రథయతి (క ఇతి) త మీశ్వర మనాదృత్య. తామితి పాఠే - ఈశ్వరచింతా మనాదృత్యే త్యర్థః. కో లోకః, ఋతే పశూన్ పశూన్ వినా. పరానుచింతాం అర్థాంతరచింతా, మనతీ మశోభనాం, కుర్యాత్ నామ. పశురేవ తథా కుర్యాత్. తథా కుర్వన్ పశు రిత్యర్థః. పరానుచింతయా, వై తరణ్యాం యమలోకసింధౌ, తత్పద్యశే సంసారే ఇత్యర్థః. పతితం తత్ర చ స్వకర్మజాన్ ఆధ్యాత్మికాపిశేకాన్. జుషమాణం సేవమానం, పశ్యన్ కః కుర్యాదితి పూర్వేణ సంబంధః.

ఏవం ఫలాంతరతదుపాయనివృత్తస్య భగవద్భాగవత్ప్రకార మాహ (కేచి దిత్వాదినా.) భగవ దుపాసనాబాహుళ్యేన ఉపాసకబాహుళ్యాత్ కేచి దిత్వక్తిః. నను స్వాసమ్మతత్వేన స్వదేహస్యాంత ర్మధ్యే యో హృదయాఽవకాశ స్తత్ర వసంతం ప్రాదేశమాత్రం ప్రాదేశసంబంధిసీమాత్రా వపుః పరిమాణం, యస్య తం. హృదయాంతఃప్రాదేశసంబంధిమాత్రయా పరిచ్ఛిన్నం. “యస్తేత మేనం ప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తే” ఇతి త్రైలోక్యశరీరకేఽవ్యుపాస కానుగ్రహాయ ఉపాసనాయః ప్రదేశసంబంధిమాత్రయా పరిచ్ఛిన్నత్వశ్రవణాత్. హృదయకమల స్యాంగుష్ఠమాత్రత్వాచ్చ ఏతే తర్జ్వంగుష్ఠవిస్తారః ప్రాదేశః. తత్పరిమిత మిత్యయుక్త మితి జోద్ధవ్యం. కంజం కమలం. రథాంగం చక్రం. దక్షిణబాహుభ్యాం కంజరథాంగే వామాభ్యాం శంఖ గదే బిభ్రత మిత్యర్థః. ఏవంవిధం పురుషం కేచి ద్యోగీశ్వరాః, ధారణయా స్మరంతి ధారణా పూర్వక ముపాసత ఇత్యర్థః.

ఏవ మేవ పురుషం విశిష్ట (ప్రసన్నవక్త్ర మితి.) అనుగ్రహోన్ముఖం ముఖం నశినం పదం, తద్వత్ ప్రసన్నే, ఆయతే దీర్ఘే. ఈక్షణే యస్య కదంబకుసుమస్య, కింజల్కః కేసరః

(భగవత్స్వరూపపరిణానవిధిప్రతిపాదనం)

లసన్మహారత్నహిరణ్మయాంగదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుండలం.

ఉన్నిద్రహృత్పంకజకర్ణికాలయే యోగేశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవం,

శ్రీలక్ష్మణం కౌస్తుభరత్నకంధర మహ్మనలక్ష్మ్యే వనమాలయాఽఽచితమ్.

విభూషితం మేఖలయాంగుళీయకై ర్మహాధనై ర్నూపురకంకణాదిభిః.

స్నిగ్ధమలైః కుంచితసీలకుంతలై ర్విరోచమానానసహసపేశలం.

అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లస ద్రూపభంగసంసూచిత భూర్యనుగ్రహం,

ఈక్షేత చింతామయ మేన మీశ్వరం యావన్మనో ధారణయాఽవతిష్ఠతే.

తద్వత్ పిశంగే వాససీ యన్య. లసంతి మహారత్నాని యేషు తాని హిరణ్మయాని హారాంగదాని
యన్య. లసంతి మహారత్నాని యేషు తాని హారాంగదాని యన్య. స్ఫురంతి మహారత్నాని తన్మయాని
కిరీటకుండలాని యన్య తమ్.

ఉన్నిద్రం వికసితం, యత్ హృదయపంకజం హృదయకమలం. తస్య, కర్ణికై వాలయః
స్థానం తస్మిన్. యోగేశ్వరైరాస్థాపితౌ ధ్యానవిషయాకృతౌ పాదపల్లవౌ యన్య. శ్రీ ర్లక్ష్మీరేవ
లక్ష్మ చిహ్నం యస్యాస్తీతి శ్రీలక్ష్మణః, పామాదివిహితమత్వర్థీయౌ నప్రత్యయః. తస్యాకృతిగణ
త్వాత్. కౌస్తుభరత్నం కంధరాయాం యన్య. అత్ర కంధరాశబ్దః తదానన్వవక్షఃపరః. అమూనా
లక్ష్మీః శోభా యస్యాః తయా వనమాలయా, అచితం వ్యాప్తమ్.

మేఖలయా కటిసూత్రేణ మహాధనైరనరైః అంగుళీయకైః నూపురకంకణాదిభిః. విభూ
షితం విశేషేణాలంకృతం. స్నిగ్ధత్వా దతివిశిష్టైః కుంతలై ర్విరోచమానేన ఆననేన, యో హస
స్తేన పేశలం సుందరం. తత్ర స్నిగ్ధా సన్నేహా ఆకుంచితా వక్త్రాః.

అదీన ముదారం యల్లీలాహసితం తేన యుక్తం యదీక్షణం తేనోల్లసంతో, యే భూ
భంగాః భూవిక్షేపాః, తైః సంసూచితో భూర్యనుగ్రహో, యేన తం. చింతామయం చింతావిషయం.
చింతాప్రచురం ఈక్షేతేతి క్రియావిశేషణం వా. ఏవంవిధ మీశ్వరం యావ ద్ధారణయా మనోఽవవిష్ఠతే
తావ దీక్షే తోపాసీతే త్యర్థః.

ఏతై కళోఽఙ్గాని ధియాఽనుభావయే త్పాదాది యావద్ధసితం గదాభృతః,

జితం జితం స్థాన మపోహ్య ధారయే త్పురం పరం శుద్ధ్యతి ధీ ర్యథా యథా. ౧౩

యావ న్ను జాయేత పరావరేఽస్మిన్ విశ్వేశ్వరే ద్రష్టరి భ క్తియోగః,

తావత్స్థవీయః పురుషస్య రూపం క్రియాఽవసానే ప్రయత స్సరేత. ౧౪

స్థిరం సుఖం చాసన మాస్థితో యతి ర్యథా జిహాసు రిమ మంగ లోకం,

యుగపత్ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరధ్యానాన క్తస్య తదుపాయభూత ముక్తరూపస్యైవ ధ్యాన క్రమవిశేష మాహ (ఏతై కళ ఇతి.) గదాభృతః పరమాత్మనః పాదాదిః పాదప్రభృతి యావద్ధసితం మందస్మితావధి. అంగాని. ఏతై కళః ప్రత్యేకం, ధియాఽనుభావయేత్ చింతయేత్, జితం జితం భావనయా స్ఫురితం, ప్రతిషిత మితి యావత్. స్థానం పాదగుల్ఫాద్యవయవ, మపోహ్య త్యక్త్వా, విశేషాకారేణేతి భావః. సామాన్యాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరజ్ఞానస్యాఽపేక్షితత్వాత్. పరం పరం జంఘాజాన్వాది స్థానం. ధీ ర్యథా శుద్ధ్యతి, ప్రసీద త్యనాకులీభవతి, తథా ధారయేత్. కృత్స్న శుభాశ్రయగోచర భ క్తియోగోత్పత్తేః పూర్వ మిద మవయవతో విభావనం యత్నేన క ర్తవ్యమ్. ఉత్పన్నాయాం తు భక్తౌ హానయోగాత్. ౧౩

అత స్తత్స్వరూపం యత్నేన ధ్యేయ మవయవశ ఇత్యాహ (యావదితి.) ఏరే బ్రహ్మాద యోఽవరే యస్మాత్ స పరావరః తస్మిన్ విశేషా మీశ్వరే, నియంతరి ద్రష్టరి, సర్వజ్ఞేఽస్మి స్సుక్త విగ్రహవిశిష్టే పురుషే, భ క్తియోగః విశేషాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరః, ప్రీతిపూర్వకోఽవిచ్ఛి న్నో ధ్యానయోగః, యావ న్ను జాయేత నోత్పద్యేత, తావత్ క్రియావసానే అవశ్యకానుష్ఠానాంతే పురుషస్య ప్రాదేశమాత్రం పురుష మిత్యుక్తస్య పురుషస్య స్థవిష్టం రూపం, దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా, స్థవిష్టం విగ్రహం, ప్రయతః సమాహితః, అవయవశః స్మరే దిత్వర్థః, స్థవిష్టం రూపం, వైరాజస్య పూర్వోక్తరూప మితి తు మందమ్. రూపాంతరోపాసనాయా ఏతద్రూపోపాసనానుపయు క్తత్వాత్. ౧౪

ఏవ మేతై క మవయవం శిక్షయత్వా పశ్యా దేతై కాంగధ్యానపూర్వకం కృత్స్నధ్యానాభ్యాస ఉక్తః, అథేద్యురోపాసనానిష్ఠస్య దేహత్యాగప్రకారం వక్ష్యేన్ స్యాత్మనః పరమాత్మని సమర్పణప్రకార మాహ (స్థిరమితి.) యతి ర్యోగీ, యదా పరిపూర్ణభ క్తియోగసంపాదక శరీరావస్థితిహేతుభూతప్రారబ్ధావ సానకాలే, అంగః పేరాజః! ఇమం లోకం ప్రాకృతం లోకం, జిహాసుః హాతు మిచ్ఛుః, భవతి,

(భగవద్గురూవపరిక్షానవిధిప్రతిపాదనం)

కాలే చ దేశే చ మనో న సజ్జయే త్ప్రాణాన్నియచ్ఛే న్మనసా జితానుః. ౧౫

మన స్వబుద్ధ్యామలయా నియమ్య క్షేత్రజ్ఞ ఏతాం నినయేత్ త మాత్మని,
ఆత్మాన మాత్మ న్యవరుధ్య ధిరో లబ్ధోపశాంతి ర్విరమేత కృత్యాత్. ౧౬

న యత్ర కాలోఽనిమిషాం పరః ప్రభుః కుతో ను దేవా జగతాం య ఈశిరే,

తదా గంగాతీరోత్తరాయణాదిదేశకాలాదిషు. మనో న సజ్జయేత్ సక్తం న కుర్యాత్. కింతు, జితప్రాణః జితానుః, స్థిరం నిర్భయదేశస్థం. సుఖం మృద్వాసన మాస్థికః, మనసా ప్రాణా సింద్రియాణి, నియచ్ఛేదనన్యపరాణి కుర్యాత్. ౧౫

స్వబుద్ధ్యా నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యామలయా భగవదుపాసనేన నిర్హతమలయా మనః నియమ్య బుద్ధివ్యాపారమాత్రతం కృత్వా ఏతాం బుద్ధిం క్షేత్రజ్ఞే జీవే, నినయేత్ నియచ్ఛేత్. తం క్షేత్రజ్ఞ మాత్మని నియచ్ఛే దిత్యర్థః. ఏవ మాత్మానం జీవ మాత్మని పరమాత్మని. అవరుధ్య సమర్ప్య, లబ్ధోపశాంతిః ప్రాప్తనిర్వృత్తిః, సః. కృత్యాత్ విరమేత్. అంతకాలే పరమాత్మని స్వాత్మసమర్పణా వధికర్మ న త్యాజ్యమితి కృత్యాత్ విరమేతే త్యనేనావగమ్యతే. 'ఆప్రయాణా త్తతాపి హి దృష్టమ్ (4-1-12) ఇతి న్యాయే నోపాసనాయా ఆప్రయాణా దనువర్తనీయత్వేన తన్నిష్పాదకకృత్యస్యాప్యాప్రయాణా దనువర్తనీయత్వా న్ను హి ముమూర్షోః కృత్యవిరతిః విధేయా స్వత ఏవ విరతే. అత్ర యద్యపి 'యదా జిహాసు రిమ మంగ లోక' మిత్యనేన యోగినాం స్వచ్ఛందమరణానాం కృత్యమేవ ప్రతీయతే. తథాపి 'తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే' ఇతి కృత్స్నియోగశరీరారంభక ప్రారబ్ధావసాన ఏవ పరమాత్మసంపత్తిశ్రవణా న్ను తేషా మిదం కృత్యం. న చ ముమూర్షో రనవహితకణత్యే నాశ క్రత్వాన్న సజ్జేన్నియచ్ఛే ద్విరమేతేత్యాదివిధివిషయత్వానుసంపత్త్యా స్వచ్ఛందమరణానాం కృత్య మేవేదమితి వక్తుం యుక్తమ్. యోగప్రభావాతిశయేన కరణానాం స్వాయత్తత్వాత్. యే చ యోగమాహాత్మ్యాత్ అవినష్టా ఏవ ప్రారబ్ధే మ్రియంతే, తేషాం పునః సంసార ఏవ. అత ఏవ భీష్మాదీనా ముత్తరాయణాదికాలప్రతీక్షా ప్రారబ్ధస్యాఽవినష్టత్వాత్. అతో యదేత్యస్య ప్రారబ్ధావసాన ఇత్యుక్త ఏవార్థ స్సాధుః. ౧౬

అథ ప్రాప్యం పరమాత్మస్వరూపం వక్ష్యం ప్రస్మిన్ స్వాత్మసమర్పణావధి కర్మ న త్యాజ్య. మిత్యాహ (న యత్రేతి.) యత్ర వైష్ణవే వదే కాలో న ప్రభుః కిమపి కర్తుం న సమర్థః, అత ఏవ

న యత్ర సత్త్వః స రజస్తమశ్చ స వై వికారో న మహాః ప్రధానమ్. ౧౩

పరం పదం వైష్ణవ మామనంతి తద్యన్నేతి నేతీత్యతదుత్పిసృక్షవః,

విసృజ్య దౌరాత్మ్య మనన్యసౌహృదా హృదోపగుహ్యార్హ పదం పదే పదే. ౧౪

ఇత్థం మునిస్తూపరమే ద్వ్యవస్థితో విజ్ఞానదృగ్విర్యసురంధితాశయః.

దేవో న ప్రభవ ఇత్యాహ. అనిమిషాం బ్రహ్మాదిదేవానాం, పరః ప్రభుః, కాలో, యత్ర న ప్రభుః, తత్ర కుతో దేవాః ప్రభవః స్వః దేవనియామ్యానాం జగతాం ప్రాణీనాం కా వార్తేత్యాహ, జగతాం ప్రాణీనాం, యే ఈశిరే జగంతి యే న్యయమయః దేవాస్తే కుతో న ప్రభవః, తన్నియామ్యానాం జగతాం త్వప్రభుత్వం కైమత్యన్యాయసిద్ధ మిత్యర్థః. సర్వై రనియామ్యానం సర్వై రనియంత్రిత మిత్యర్థః. కించ యత్ర పదే ప్రధానం తద్గుణాః సత్త్వాదయః ప్రధానకార్యభూతాః మహదహంకారాదయశ్చ స్వకీయ కార్యజననక్షమా న భవన్తి. ౧౩

యద్విష్టోః సంబంధి పరం సర్వోత్కృష్టం పదం ప్రాప్యం స్వరూపం పద్యతే గమ్యత ఇతి హి వ్యుత్పత్తిః. ఆమనంతి వేదాంతా ఇతి శేషః. కిం కర్తు మిచ్ఛవ ఆమనంతి, యద్యస్మిన్ ఏతన్నేతి నేతీతి, ఉత్పిసృక్షవః తద్వ్యతిరిక్త ముత్పిష్ట మిచ్ఛవః, వ్యావర్తయతు మిచ్ఛవః, అబ్రహ్మత్వకం స్వతంత్రం వస్తు నేతినేతీతి బోధయంతః, కాలాదిభి రనియామ్యానం కాలాదీనాం చ నియంతృ, యత్ సత్త్వాదికార్యాస్పృష్టం చ వైష్ణవం ప్రాప్యం స్వరూపం వేదాంతా ఆమనంతి, దౌరాత్మ్యం రాగాద్యుపహతచిత్తత్వం, విసృజ్య త్యక్త్వా, తద్గర్హపద మర్హస్యారాధనీయస్య, భగవతః పర మనన్యసౌహృదా అనన్యసౌహృదయేన, హృదయస్య హృదాదేశః, యద్వాఽనన్యసౌహృదా వేదాంతాః ఆమనంతీతి పూర్వేణాన్వయః. ఆనన్యతాత్పర్యక ఇత్యర్థః. హృదా హృదయే నోపగుహ్య, పదే పదే క్షణే క్షణే, ఆల్లస్య కృత్యా ద్విరిషేతి తదా కృతకృత్యో భవేదితి పూర్వేణాన్వయః. ౧౪

అథ దేహో దుక్రాంతిప్రకారమాహ (ఇత్థమితి.) ఇత్థం తూపరమేత్ దేహః దితి శేషః. తుళ్యః కృత్యా ద్విరితే ర్దేహో దుపరామస్య వైషమ్యద్యోతకః ఇత్థం వక్ష్యమాణప్రకారత్వేన ఏతదే వోపపాదయతి (విజ్ఞానేతి.) సర్వం బ్రహ్మత్వక మితి వ్యవస్థితమితి. మతి ర్విజ్ఞానం, భగవ దుపాసనాత్మకం జ్ఞానం, తదేవ దృగ్దర్శనాత్మకం సాక్షాత్కారతాపన్నం స్రవ్యక్షతాపన్న మిత్యర్థః. తాదృశస్య జ్ఞానస్య, యద్వీర్యం సామర్థ్యం, తేన, సురంధితః విహింసితః, విశ్లేషనివృత్తః ఆశయో వాసనా

(ఉపాసనాభేదేనోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తి ప్రతిపాదనమ్)

స్వపార్జినాఽఽపీడ్య గుదం తతోఽనిలం సానేషు షట్సున్నమయే జ్జితక్లమః. ౧౯

నాభ్యాం స్థితం హృద్యధిరోవ్య తస్మా దుదానగతో రసి తం నయే న్మునిః,
తతోఽనుసంధాయ ధియా మనస్వీ స్వతాలుమూలం శనక్తై ర్నయేత. ౨౦

తస్మాద్భువోరంతర మున్నయేత నిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః,
స్థిత్యా ముహూర్తార్థ మకుంఠదృష్టి ర్నిర్బిద్య మూర్ధన్యస్పృజేత్ పరంగతః. ౨౧

యది ప్రయాస్య స్తుప పారమేష్ఠ్యం వై హాయసానా ముత యద్విహారమ్.

యస్య స తతోక్తః, యోగీ స్వపార్జినా స్వపాదమూలేన, గుదం మూలాధార, మాపీడ్య నిరుద్య, తత
అపీడనానంతర, మనిలం ప్రాణం, షట్సు నాభ్యాదిషు వక్ష్యమాణేషు స్థానేషు, ఉన్నమయేత్. జితః
క్లమో యేన నివృత్తశ్రమ ఇత్యర్థః. ౧౯

నాభ్యాం మణిపూరకే స్థితం ప్రాణం. హృద్యఽనాహతాఖ్యహృదయకమలేఽధిరోవ్య
తస్మాత్ హృదః ఉదానగత్యా ఉదానస్య ఉదానవాయో, ర్గత్యా సంచారప్రకారేణ, ఉరసి కంఠాత్. అధోదేశ
స్థితే చిరుద్ధచక్రే తం ప్రాణం నయేత. తత ఉరసః చియాఽనుసంధాయ గంతవ్య మనుసంధాయ
మనస్వీ యతచిత్తః స్వతాలుమూలం స్వజిహ్వగ్రహూర్వచక్రస్యైవాఽగ్రభాగం శనక్తైః తతో బహుధా
గమనసంభవా చ్చనక్తైః రిత్యుక్తం. నయేత ప్రాపయేత. ౨౦

తస్మాత్ స్వతాలుమూలాత్. భువో రంతరం భూమద్యస్థాజ్ఞావక్రం, ప్రత్యున్నయేత
ఉర్ధ్వం నయేత, కథం భూతః? నిరుద్ధసప్తాయతనః నిరుద్ధాని సప్తాఽఽయతనాని. శ్రోత్రద్వయాక్షి
ద్వయనాసారంద్రద్వయాస్యరూపాణి స్థానాని యేన సః విషయాంతరనిరపేక్షః భూమధ్యే ముహూర్తార్థం
స్థిత్యాఽకుంఠదృష్టిః, స్వగంతవ్యవిషయాప్రతిహతజ్ఞానసంపన్నః. పరం పరమాత్మానం ప్రాప్తః ఆను
సందధన్, మూర్ధన్ మూర్ధానం, సుపాం సులుక్. (6-2-0) ఇతి సుఖ్ లుక్. నిర్బిద్య శీర్షకపాలం
భినత్తీతి క్రుతిః స్ఫారితా, విస్పృజేత్ స్థూలదేహ మితి శేషః. ౨౧

అథ ముముక్షో ర్గంతవ్య మర్పిరాదిమార్గం వక్ష్యం న్తస్య ముముక్షో ర్భూమాదిమార్గస్య
హేయత్వజ్ఞాననాయ ధూమాదిమార్గేణ గతానాం గంతవ్యలోకా నాహ (యదీతి.) ఏతే సృతీ తే నృప

అష్టాధిపత్యం గుణసన్నివాయే సహైవ గచ్ఛే న్మనసేంద్రియైశ్చ.

౨౨

వేదగీతే' ఇతి మార్గద్వయస్య వక్ష్యమాణత్వాదస్మిన్నధ్యాయే ధూమాదిమార్గవిషయగ్రంథాంతరాభావాచ్చ 'తాసాం మూర్ధాన మభినిస్సృతైః కా తయోర్ద్వయాయ న్నమృతత్వ మేతి విషజ్ఞాన్యా ఉక్తమణే భవంతి' ఇతి శ్రుతేః మూర్ధనిప్రాంత స్వాఽర్వాచీనలోకగత్యనువపత్తేశ్చ యదిత్యాదిశ్లోకద్వయం ధూమాది మార్గగతానాం గంతవ్యలోకప్రదర్శనపరమేవ. నను —

'యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః ।

౭౪ మర్త్యోఽమృతో భవత్యుక్త బ్రహ్మ నమశ్చుతే॥' ఇతి సద్యోముక్తి రేకా ప్రతీయతే 'తేఽర్చిష మభిసంభవం త్యర్చిషోఽహరః' ఇత్యాదినా క్రమముక్తి రన్య ప్రతీయతే. అత్రాపి నిన్యజేత్ పరం గతః ఇతి సద్యోముక్తిః. వైశ్వానరం యాతీతి క్రమముక్తిశ్చ ప్రతీయతే. అతః క్రమముక్తిసద్యోముక్తిరూపమార్గద్వయస్యైవైతే సృతీ తే ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ న ధూమాదిమార్గగత గంతవ్యప్రదర్శనపరమిదం శ్లోకద్వయమితి చేదుచ్యతే. సద్యోముక్తి స్తావ దప్రామాణికైవ. యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిష మభిసంభవంతీ త్యాదినా స ఏతాః బ్రహ్మ గమయతీ త్యంతేన బ్రహ్మోపాసినానా మర్చిరాదినాఽఽగతానా మేవ బ్రహ్మప్రాప్త్యవగమాత్ 'వికల్పోఽవిశిష్టఫల త్వాత్ (౩-౩-౧) ఇతి న్యాయేన సర్వబ్రహ్మవిద్యానాం ఏకఫలత్వే నార్చిరాదిగతేః సర్వబ్రహ్మవిద్యా నిష్ఠానాం సమత్వాత్ కాప్తప్రతిపాద్యాయాః సద్యోముక్తే రభావాత్. అథ బ్రహ్మణః సర్వగతత్వా న్న తత్రాప్తయే దేశాంతరగమనాపేక్షేతి చేత్తర్హిబ్రహ్మణో నిత్యత్వాత్ సర్వదా తత్రాప్తిః కిం న స్యాత్. అథ కాలవిశేష ఏవ నిశ్చేషావిద్యానివృత్తిరితి మన్యసే. ఏవందేశవిశేష ఏవ నిశ్చేషాఽవిద్యానివృత్తిః ఇతి విభావ్యతామ్. అత్ర బ్రహ్మనమశ్చుతే న తస్య ప్రాణా ఉక్త్రామంతి బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మప్యేతి' ఇత్యాదేః కోఽర్థ ఇతి చే, దుచ్యతే. అత్రాఽస్మిన్ లోకే, ఉపాసనదళాయాం యో బ్రహ్మైవనుభవతి, తస్య బ్రహ్మప్రేప్సోః ప్రాణా, నోక్త్రామంతి తం విహాయస్థాన గచ్ఛంతి, కిం తూపాసనపలభూత బ్రహ్మప్రాప్తయే తదధిష్ఠితలోకాంతరగమనాయ సహైవ తిష్ఠంతీ త్యర్థః. ఇత్యతో ధూమాదినా గతానాం గంతవ్యప్రదర్శనపరమిదం శ్లోకద్వయ మిత్యాహ (యదీతి.) హే నృప! పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖలోకం, వైహాయసానాం, భేదరాణాం నిధానాం య ద్విహారస్థానం కీదృశం అష్టాధిపత్య మణిమద్యష్టైశ్చైవ సంపన్నం యది ప్రయాన్యన్ గమిష్యః భవతి, తదా గుణసన్నివాయే మరణే మనసా ఇంద్రియైశ్చ సహైవ గచ్ఛేత్, స్థూలదేహస్యైవ భిన్నీభవాత్ సూక్ష్మదేహేనైవ గచ్ఛతీ త్యర్థః. అర్వాచీనలోకా గచ్ఛతాం భూతసూక్ష్మేంద్రియాత్మకలింగళరీరేణైవ సహ గమనం బ్రహ్మప్రేప్సోస్తు కించిద్ధారం గచ్ఛతో మధ్యే విశేష ఇతి విశేషః.

౨౩

(ఉపాసనాభేదేనోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తిప్రతిపాదనమ్)

యోగేశ్వరాణాం గతి మాహు రంత ర్భూమి త్రిలోక్యః పవనాంతరాత్మనా,
న కర్మభి స్తాం గతి మాప్నువంతి విద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్.

౨౩

వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గత సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా,

యోగేశ్వరాణాం భగవద్భక్తివ్యతిరిక్తయోగవిష్టానా మబ్రహ్మత్మకస్వతంత్రతీవోపాసనానాం త్రిలోక్యః అంతః బహిః జనలోకాదిషు, పవనాంతరాత్మనా పవన స్యాంతరాత్మా పవనాంతరాత్మా. తేన వాయుమాతసూక్ష్మదేహేన, గతిమాహు రిత్యర్థః. యద్వా వాయు మనుప్రవిశ్య గచ్ఛతీతి వాయుతుల్య పేగో గచ్ఛతీ త్యాహు రిత్యర్థః. భగవద్భక్తియోగవ్యతిరిక్తావిష్టానాం గతి రితి రై ర్నలభ్యత ఇత్యాహ (నేతి.) విద్యాశాస్త్రజన్యం జ్ఞానం తవః కర్మయోగః, యోగో యమనియమాదిః, సమాధి రబ్రహ్మత్మక స్వాత్మస్వరూపానుసంధానమ్, ఏతాన్ భజంతి యే తేషాం యోగేశ్వరాణాం. తాం గతిం బ్రహ్మాండాంత ర్గతాపేక్షితీలోకగతిం, కర్మభి రభినంహితవలైః కర్మభి ర్న ప్రాప్నువంతి, కేవలకర్మిభ్యోఽదికో యోగీ. కేవలయోగిభ్యోఽదికో భగవదుపాసక ఇత్యభిప్రాయః. యద్వా, భగవద్భక్త్యానాం గతిః కర్మభి ర్నాఽవాప్యత ఇత్యాహ (యోగేశ్వరాణాం మితి.) భగవద్భక్తియోగవిష్టానా మిత్యర్థః. త్రిలోక్యం త్రిలోకాంతరూపత చతుర్దశభువనాత్మకాండకోశా ద్భూమిః సమాధిః పరమాత్మోపాసన మితి భేదః. ఏవం హేయత్వేన ధూమాదిమార్గగతి రుక్తా.

౨౩

అథ ముముక్షో రర్చిరాదిమార్గమాహ (వైశ్వానర మితి.) చాందోగ్యే 'తద్వేదా పుష్కర పలాశ ఆపో న శ్లిష్యంతే ఏవ, మేవం విచి పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే' ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మవిద్యాముప దిశ్యాఽఽమ్నాతో— 'అథ యదు చాస్మిన్ శవ్యం కుర్వంతి యదుచనార్విషమేవాభినంభనంతి అర్చిషో హరన్ హ అపూర్వమాణవజ్జిహ్వర్యమాణవజ్జిహ్వన్ యాః షడుదజ్జేతి మాసాంస్తాన్ మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య మాదిత్యా చంద్రమనం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏతాః బ్రహ్మ గమయ త్యేష దేవసథో బ్రహ్మవథః ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్త నావర్తతే' ఇత్యామ్నూతా శ్రుతిః స వై 'పున ర్నేహ విషజ్జలేఽంగమిత్యంతే నాఽభిమతా, అత్రాఽనుక్తో హరాదిప్రదేశ స్వర్ణసిద్ధో వేదితవ్యః. శీర్షకపాలభేదనానంతర మేవ వైశ్వానరప్రాప్త్యనంభనాత్ శ్రుతావపి పరుణేంద్రప్రజాపత్యాదయోఽన్యత్రశ్రుతాఽర్థసిద్ధా ఇతి వేదితవ్యమ్ బ్రహ్మపథేనేతి సుషుమ్నా విశేషణం బ్రహ్మప్రేషిస్తే ర్గార్థభూతయా శోచిషా ప్రకాశమానయా సుషుమ్నయా సుషుమ్నాఖ్యయా నాడ్యా. దేహాన్నిర్గతః శోచిషేత్యనేన తేన ప్రద్యోతే నైష ఆత్మా నిష్క్రామతి' ఇతి శ్రుత్యుక్తసుషు మ్నాస్థంబంధిహృదయకమలాగ్రస్య ప్రకాశనం స్థావరం 'తదోక్తోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యా

విధూతకల్కోఽథ హరే రుదస్తా త్ప్రయాతి చక్రం నృప శైశుమారమ్. ౨౪

తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్య విష్ణో రణీయసా విరజే నాత్మనైకః,
నమస్కృతం బ్రహ్మవిదా ముపైతి కల్పాయుషో యద్విబుధా రమన్తే ౨౫

అథోఽనంతస్య ముఖానలేన దందహ్యమానం స నిరీక్ష్య విశ్వమ్,

సామర్థ్యా త్రచ్చేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హోర్దానుగృహీతః శతాధికయా (4-31-0) ఇతి సూత్రకారః. తదోకః తస్య బ్రహ్మప్రేషోనీ రీవస్య స్థానభూతం యద్ హృదయకమలం తస్మాద్రం సుషుప్తాఖ్య నాదీద్వారం తస్య జ్వలనం ప్రకాశనం భవతి. అయం జీవః హోర్దానుగృహీతః హృదయకమలస్థపర మాత్మానుగృహీతః, తేన పరమాత్మనా ప్రకాశితసుషుప్తాద్వారో, విద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః, సామర్థ్యాత్ బ్రహ్మవిద్యాంగభూతార్చిరాదిగతిన్మృతియోగాచ్చ శతాధికయా సుషుప్తయా గచ్ఛతీతి సూత్రార్థః. ఏవం భూతసుషుప్తయా గతః విహాయసా శీర్షకపాలబహిష్కాశేన వైశ్వానర మర్చి శృబ్దవాచ్య మతివాహికం దైవతం యాతి 'అగ్నిర్వ్యోతి రహ శుక్లః షణ్ణాసా ఉత్తరాయణం అర్చిషమభిసంభవతీ' త్యనే నైకార్థ్యాత్ అప్రైవ మోక్షమార్గత్వం సూచయతి (విధూతకల్క ఇతి.) 'పుణ్యపాపే విదూయ నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి. అశ్వ ఇవ రోమాణి విదూయ పాపం చంద్ర ఇవ రాహో ర్ముఖాత్ ప్రముఖ్య ధూత్వా శరీరమ్' ఇతి హి శ్రూయతే, న హి ధూమాదిమార్గగతానాం పుణ్యపాపప్రహాణం శ్రూయతే. విధూతకల్కః నివృత్తపుణ్యపాపః, అత్రాహరాదిప్రవేశో వేదితవ్యః, హరే రాదిత్య సోదయ స్తాదుపరిష్టాత్ స్థితం శైశుమారం చక్రం ప్రయాతి. హే నృప! శైశుమారచక్రస్వరూపం తు పంచమే స్కంధే వక్ష్యతే. ౨౪

విశ్వనాభిం విశ్వస్య గ్రహతారకానక్షత్రాదేః కృతస్మిన్సాశ్రయభూతం విష్ణోః స్థానమితి శేషః. విరజేన ప్రణస్తపుణ్యపాపే నాణీయసా సూక్ష్మతరేణాత్మనా లింగగరీరేణైకః అనహాయః నమస్కృతం బ్రహ్మవిదా బ్రహ్మవిద్వి ర్మమస్కృతం ఇదం శింశుమారచక్రవిశేషణం తదతివర్త్యే త్యుఽన్వయః. అనేన చంద్రప్రాప్తి రపి సిద్ధా తస్మాదవ్యవహితః శింశుమారః యద్యుఽత్ర, కల్పాయుషః విబుధా ఆకల్పాంతాయుషః, దేవాః రమన్తే, తం జనలోక, ముపైతి ప్రయాతి. ౨౫

అథ అధస్తాత్ స్థిత స్యానంతస్య ముఖానలే నాఽవాంతరప్రళయే శేషముఖోద్భూతరుద్ర గణపాలానలేన (దందహ్యమాన మితి.) మస్తకస్థాయీ ఇహ మృత్యు రిక్యక్తరీత్యా సత్త్వాభిప్రాయో వర్తమాననిర్దేశః. నిరీక్ష్య త్రికాలజ్ఞానబలా దపరోక్షం దృష్ట్వా ఇత్యర్థః. జనలోకే స్థిత్వా కల్పాంతే తత ఉపైరీత్యయ మర్థోఽనుపవన్తుః. పుణ్యపాపవిర్ధానన సోక్తత్వేన తత్రాఽవస్థితి హేతుభూతకర్తృభావా

(ఉపాసనాభేదోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తిప్రతిపాదనమ్)

నిర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టదిష్ట్యం యద్వైపరార్థ్యం తదుపారమేష్ట్యమ్.

౨౬

న యత్ర శోకో న జరా న మృత్యు ర్నార్తిర్న చోద్వేగ భయం కుతశ్చిత్.

యచ్చిత్తతోఽదః క్రియయాఽనిదం విదాం దురంతదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్.

౨౭

తేషు లోకేషు స్థిత్యయోగాత్. అతో దోషం దృష్ట్వా ద్వైపరార్థ్యం ద్విపరార్థ్యస్థాయి సిద్ధేశ్వరైః జుష్టాని దిష్ట్యాని విమానాని యస్తింస్తద్ శ్రేష్ఠం పారమేష్ట్యం చతుర్ముఖసంబంధిస్థానం, యతి నిర్యా తీత్యర్థః. వరుణేంద్రాదిప్రాప్తి స్వర్వపిద్ధా.

౨౮

చతుర్ముఖలోకస్య స్వర్గాద్యపేక్షయా చిరకాలస్థాయిత్య మభిప్రయ న్నాహ (న యత్రేతి) యత్రేత్యస్య తత్ర దురంతదుఃఖప్రభవానుదర్శనా దిత్యపరితనేనాన్యయః, ఆర్తిః దుఃఖమ్. ఉద్వేగః మనఃక్షోభః, భయం అగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం. కుతశ్చి దిత్యన్య భయ మిత్యనేనాఽన్య యః. కుతశ్చి చ్చీతాతవవతవ్వాదిభ్యః. ఏవంవిధేఽపి చతుర్ముఖలోకే బ్రహ్మవిదాం నిర్వేదమాహ (యచ్చిత్తత ఇతి.) య ద్యస్థా దిత్యర్థః. అనిదంవిదాం ఇదంశబ్దవాచ్యపరిదృశ్యమానప్రపంచ విలక్షణపరబ్రహ్మవివామ్. క్రియయా కర్తృజ్ఞా హేతుభూతేన, దురంతదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్, దురంత మపారం, యద్ దుఃఖం తస్య ప్రభవః. ప్రభవ త్యస్థాదితి ప్రభవః, దుఃఖహేతుభూతః సంసారః, తస్యా నుదర్శనమ్, ఉత్ప్రేక్షణం, తస్మా చ్చిత్తతః చింతనాదవః దురంతదుఃఖమితి యచ్చతుర్ముఖలోకేఽపి బ్రహ్మవిద్భిః కర్మ హేతుకం దురంతదుఃఖం చిత్రేనాఽనుమీయత ఇతి యత్ర త ఏవ హేతో ర్విశేషం ప్రతిపద్యే త్యుత్తరత్రాఽన్యయః. అర్థాంతరపఠత్వ మనుపపన్న మధ్యాహారభాహుళ్యాత్. యస్య హిరణ్యగర్భస్య, చిత్తత ఉపాసనాత్, అదస్తస్య స్థాన ముపాసకై ర్లభ్యత ఇతి యదా యోజనా తదో పాసకైః లభ్యతే ఇత్యధ్యాహారః. అనిదంవిదాం హిరణ్యగర్భోపాసనరహితానాం, దురంతదుఃఖప్రభ వానుదర్శనాత్, తదుపాసకానామేవ దుఃఖనివృత్తిస్థానబ్రహ్మలోకాఖ్యం లభ్యతే ఇతి నోపపద్యతే. హిరణ్యగర్భస్థానస్యాఽపి దుఃఖనివృత్తిహేతుత్వాభావత్ చతుర్ముఖలోకం గతస్య శ్వేతాఖ్యస్య రాజ్ఞః పునర్భువ మాఽఽగత్య ప్రతిదినం స్వీయశవభక్షణం ప్రసిద్ధమ్. అవృత్తే ర్దర్శనాచ్చ, నను బ్రహ్మలోకస్థ యోగినాం నపునరావృత్తిదుఃఖభయమ్. తత్ర మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయాదితి చేన్న. భూతలస్థయోగినా మపి మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయా న్న పునరావృత్తిభయమితి, ముముక్షుజ్ఞాం మహీతిలచతుర్ముఖలోకయోః కో విశేషః 'అబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున' ఇతి హి స్మర్యతే. తచ్చ ద్వైపరార్థ్య మిత్యనేన సూచితమ్. అతో యథోక్త వివర్ధః.

౨౯

తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తే నాత్మనాపోఽనలమూర్తిరత్వరన్,

జ్యోతిర్మయో వాయు ముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలింగమ్. ౨౮

ఘ్రాణేన గంధం రసనేన వైరసం రూపం తు దృష్ట్వా శ్వసనం త్వచైవ,

శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూతి ముపైతి యోగీ. ౨౯

విశేషం పృథివీమయ మండకటాహం, ప్రతిపద్య వ్యాప్యేత్వః. అనేన 'పృథివీ మండః భిరత్తి' ఇతి శ్రుతి ర్వాఙ్మతా. విశేషశబ్దః పృథివీవాచకః 'మహదాదయో విశేషాంతా' ఇతి ప్రయోగాత్. అత్రాఽపి విశేషస్తు వికుర్యాణాదంభసో గంధవా నరూ దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ విశేషం ప్రతిపద్య నిర్వాతి ఇర్యనుషంగః, యద్వా ఉత్తరత్రోపైతీ త్యనేనాన్వయః, తేనాఽత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితః అసః ఆవరణజలం ప్రతిపద్యే త్యన్వయః, ఆవరణాగ్నివ్యాప్తిమాహ (అనలమూర్తి మితి) మూర్తిభూతావరణాగ్నిం, ప్రతిపద్యాఽత్వరన్ త్వరా మకుర్వన్, క్లేదహహాదిశంకాభావా దిత్యభిప్రాయః జ్యోతిర్మయః ఆగ్ని రూపత్వా అభ్రం భవతీతివత్ సంక్లేషాభిప్రాయో జ్యోతిర్తయశబ్దః. వాయుం ఆవరణవాయు ముపేత్య, కాలే పూర్వపూర్వకావరణాత్యయానంతరకాలే, వాయ్వాత్మనా వాయుసంక్లిష్టరూపేణోపలక్షితో బృహత్స్వకార్యభూతవామ్యూద్యపేక్షయా బృహత్, ఆత్మలింగం స్వాసాధారణశబ్దలింగకం ఖ మావరణాకాశ ముపేత్య, ఆత్మలింగ మిత్యత్ర ఆత్మా స్వాసాధారణగుణశబ్దః, లింగ మాత్మనాఽఽత్వనోః ప్రమాణం యస్య తత్ ఇత్యర్థః, లింగం యద్ద్రష్టదృశ్యయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ ఇద మావరణాంతరేష్వపి తత్తద్గంధాదిగుణవిశిష్టపృథివ్యాదినంక్లేషప్రదర్శనార్థముక్తమ్. ఏవ మాకాశం భిన్నతీత్యంతః శ్రుత్యర్థ ఉక్తః. ౨౮

గచ్ఛతో ముక్తస్య సూక్ష్మదేహస్థై రింద్రియైః తత్తద్భూతగుణగ్రహణ మాహ (ఘ్రాణేనేతి.) బ్రహ్మలోకపర్యంతేష్వేవ శబ్దాదిషు ఆనాదరోఽభిప్రేతః, ఆవరణగుణభూతానాం త్వనితరభోగ్యత్వాత్తద్గతగంధాదీ౯ గృహ్లాతీ త్యభిప్రాయః. ఘ్రాణేన స్వకీయఘ్రాణేంద్రియేణ, గంధ మావరణపృథివీగుణభూతం గంధం, ఏవం రసనేంద్రియేణ రసం, దృష్ట్వా చక్షురింద్రియేణ రూపం తేజోగుణమ్, త్వచాత్వగింద్రియేణ, ఏవకారః సాంకర్యాభావద్యోతకః. శ్వసనం వాయుగుణం స్పర్శం. శ్రోత్రేణ శ్రోత్రేంద్రియేణ నభోగుణత్వం, స్వాస్థే త్వప్రత్యయః. ప్రాణే నాంతఃకరణే నాకూతి మభిప్రాయం సమాసీయ ఆకూతిరితి శ్రుతమ్. అత్ర ప్రాణశబ్దే నేంద్రియవృత్తిహేతుభూతముఖ్యప్రాణో న విపక్షితః, తేన ఆత్మతిగ్రహణానంభవా దతోఽంతఃకరణం విపక్షితమ్. అంతఃకరణప్రసూతో హ్యభిప్రాయః, ఏవం ఘ్రాణాదిదిగ్గంధాదీ ముపేత్య తత్తద్భూతభేదనదళాయాం తత్తద్గుణా౯ గృహ్లా స్పృశైతీత్యర్థః. ౨౯

(ఉపాసనాభేదేనోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తిప్రతిపాదనమ్)

స భూతసూక్ష్మేంద్రియసన్నికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్.

సంసాద్య గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞానతత్త్వం గుణసన్నిరోధమ్ ౩౦

తేనాఽఽత్మనాఽఽత్మాన ముపైతి శాంత మానంద మానందమయోఽవసానే.

అథాఽహంకార మహత్త్రిపుత్రీనా మతిక్రమ మాహ (స ఇతి) స యోగీ గత్యా గమనేన వికార్యం స్వకార్యరూపేణ పరిణామిన మహంకారం సంసాద్య త్యన్వయః. వికార్యమేవ విశనష్టి (దేవ మయం.) దిగ్విదాది దేవాభిష్టిరేంద్రియకారణం మనోమయం మహంకారణం భూతసూక్ష్మేంద్రియ సన్ని కర్షం-భూతా న్యాకాదీని, తత్ సూక్ష్మేణి శబ్దాదీని ఇంద్రియాణి జ్ఞానకర్తృభయేంద్రియాణి. ఏతేషాం సన్ని కర్షం కారణం భూతసూక్ష్మసన్నికర్షత్వేంద్రియసన్నికర్షత్వాభ్యాం ద్వివిధాహంకారభేదా తామససాత్త్వికా హంకారా వుభౌ. మనోమయం దేవమయమితి చ సాత్త్వికాహంకారకార్యప్రచర్యనం. దేవమయ మిత్యే తావత్తేవ సిద్ధే తక్కార్యప్రచర్యనాయ ఇంద్రియసన్నికర్షత్వసహాయత్వోక్తిః. ఇంద్రియసృష్టా వను గ్రాహకరాజసాహంకారగ్రహణాయ అత ఏవ రాజసాహంకారస్య న పృథక్ కార్యప్రచర్యనం తిస్యా సుగ్రాహకమాత్రత్వేన పృథక్ కార్యాక్షమత్వాత్. తద్వాగ్రే స్ఫుటీభవష్యతి. తేనాతిఽఽహంకారాహంకారేణ సహోపలక్షితః విజ్ఞానతత్త్వం మహంతం యాతి. 'విజ్ఞానసారథి ర్విస్తు' 'బుద్ధిం తు సారథిం' 'మహా వై బుద్ధిలక్షణ' ఇతి వచనానా మైకార్థ్యాత్ గుణసామ్యావస్థప్రకృత్తిక్రమణి మాహ (గుణసన్నిరోధ మితి.) గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం సన్నిరోధః సామ్యం యస్మి తత్ప్రధానం యాతీత్యర్థః.

౩౦

అవసానే ప్రకృతే రవధా 'గౌరవాద్యంతవతీ సా జనిత్రీ నిత్యా సతతవిక్రియా' ఇతి ప్రకృతే ర్నిత్యత్వాత్ దేశావధి రివనానశబ్దోక్తిః, స్వకీయభూతసూక్ష్మేంద్రియాణాం స్వకారణేషు లయోఽ వ్యవసానశబ్దవివక్షితః. తేనాత్మనా విరజసా స్వరూపే ణోపలక్షితః శాంతమూర్తిపట్కరహిత మానందం విరతిశయానందస్వరూపం. ఆత్మానం పరమాత్మానం, ఆనందమయపరమాత్తసామ్యాపత్త్యా ఆనందమయః స్వయం విరతిశయానందప్రచురః. ఉపైతి. ఆత్మానందశబ్దాభ్యాం 'అత్మన ఆకాశః సంభూతః ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానా' దితు్యవక్రమోపసంహరగతవాక్యద్వయం స్థాపితమ్. ఏవం 'క్షయంతమస్య రజనః పరాకే అదిత్యవర్ణం తమనః పరస్మాత్ తదక్షరే పరమే వ్యోమ' ఇత్యుక్త ప్రకృతిపురుషాతీత పరమాకాశస్థా భగవత్ప్రాప్తిః అర్చిరాదినా గతస్యోక్తా, ఏవం స ఏతా బ్రహ్మ గమయతీ త్యస్మార్థ ఉక్తిః. అథ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గయోః ప్రామాణికత్వం కథయ న్నేతేన

ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యః స వై పున ర్మేహ విషజ్జితేఽజ్జమ్. ౩౧.

ఏతే సృతీ తే నృప వేదగీతే త్వయాఽభిప్రప్తే చ సనాతనే చ.

యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ తుష్ట ఆరాధితో భగవా న్వాసుదేవః. ౩౨.

స హ్యతోఽన్యః శివః పంథా విశతః సంస్మతా విహ.

వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్. ౩౩.

భగవాన్ బ్రహ్మ కార్తేన్యైన త్రి రస్మిక్య మనీషయా,

ప్రతిపాద్యమానా ఇత్యంశస్యార్థమాహ (ఏతామితి.) భాగవతీం భగవదుద్దేశ్యాం. గతి మర్చిరాదిమార్గం. యోగతః స పున రిహ తత్ప్రకృతిమండలేఽంగం కర్తాధీనదేహం ప్రతి. స విషజ్జితే నానక్తో భవతి. ౩౧.

అథ మార్గద్వయము క్తం నిగమయతి (ఏతే ఇతి.) ఇమా మార్గౌ అర్చిరాదిభూమాదిమార్గౌ. వేదగీతే. 'యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేర్చిష మభినంభవంతి అథయ ఇమే గ్రామే ఇష్టాహారై దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమ మభినంభవంతి' ఇత్యాదివేదబోధితే త ఏవ సనాతనే స్థితే త. ఏవ సృతీ హే నృప! త్వయాభిప్రప్తే చ యచ్ఛ్రోతవ్య మిత్యనే నార్చిరాదిమార్గస్య ధూమాదిమార్గస్యాపి సృష్టత్వాత్ చకారా న్మయా కథితే ఇత్యర్థః. సనాతనత్వం విశదయతి (యే ఇతి.) యే వై యే సృతీ పురా కల్పాదౌ బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయారాధితః సమ్య గుపాసనయా ప్రీతః వాసుదేవః సర్వభూతాంత రాత్తా భగవా నాహ ఉవాచ. తస్మాత్ సనాతనే ఇత్యర్థః. ౩౨

సంసారిణోఽర్చిరాదిప్రాప్తో భక్తియోగా దన్య ఉపాయో నాస్తి. అర్చిరాదిగతిచింతాపి భక్తి యోగోపాయ ఇత్యుపా (స హీతి.) అత అర్చిరాదే రన్యః అవరః. సంస్మతో సంసారే. శివః పంథాః. కల్యాణరూపో మార్గో స విశ్రుతః విశేషేణ స శ్రుతః. యతః అర్చిరాదిమార్గచింతనాత్ వాసుదేవే సర్వాంతరాత్మని భగవతి పరమాత్మని భక్తి ర్భవేత్ తస్మా త్తచ్చింతా చ కార్యా. తథా చ సూత్రకారః 'యోగినః ప్రతి స్తర్యేతే స్తార్తే వై తే' (4-3-10) యోగినో యోగనిష్ఠాన్ ప్రతి స్తార్తే సృతివిషయ భూతే స్తర్యే దేవయానపితృయానాఖ్యే గతీ స్తర్యేతే యోగాంగతయా. అనుదినం 'నై తే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన! తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవాఽర్జున' ఇతి స్మరణాదితి సూత్రార్థః. ౩౩.

కథం వాసుదేవే భక్తిరేవార్చిరాదిగతా పుపాయ ఇత్యుత్రాహ (భగవానితి.) 'ఏవ మేష మహా శబ్దో మైత్రేయ భగవాన్' ఇత్యాదిప్రకారేణ భగవచ్చిత్తభక్తితో వాసుదేవ ఏవ బ్రహ్మ జగత్కారణం తద్భక్తిరేవ మోక్షోపాయః. కథ మిత్యుత్రాహ (కార్తేన్యైనేతి.) మనీషయా బుద్ధ్యా. కార్తేన్యైన త్రి

(ఉపాసనభేదేనోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తిప్రతిపాదనమ్)

తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతి రాత్మ న్యతో భవేత్.

34

భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితః స్వాత్మనా హరిః.

దృశ్యై ర్బుద్ధ్యాదిభి ర్ద్రిష్టా లక్షణై రనుమాపతైః

35

తస్మాత్ సర్వాత్మనా రాజన్ హరి స్సర్వత్ర సర్వదా.

శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్ నృణామ్.

36

రస్వీత్య కృత్స్నప్రమాణజాతం ముహూర్తహ రాలోద్య 'ఆలోద్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః' ఇతివత్ తదధ్యవస్య నిశ్చిత్య స్థితః. కిమధ్యవస్య ఇత్యత ఆహ (కూటస్థ ఇతి.) నిర్వికారే పర మాత్మని రతిః ముక్తౌ ఆనందః నిరతిశయానందపరమాత్మానుభవజనితసర్వావస్థోచితాశేషశేషతై కరతిః, యతో భక్తియోగా ద్భవేత్ స ఏవ భక్తియోగో ముక్త్యుపాయః ఇతి నిశ్చిత్య నిపుణతరో లోకః స్థిత ఇత్యర్థః.

37

నను అతీంద్రియే భగవతి కథం భక్తి రుత్పద్యతేః కథంతరాం రతి రిత్యాశంక్య పరిశుద్ధ మనోవిషయత్వాత్ ఉభయమపి సంభవతీ త్యాశయే నాహ (భగవానితి.) స్వాత్మనా యోగపరిశుద్ధమనసా సర్వభూతేషు భగవాన్ లక్షితః సాక్షాత్కారార్హః. మనసా తు 'విశుద్ధేన మనసాఽభిక్లప్త' ఇతి శ్రుతేః. తద్ధి స కిం ఘటాదివత్ దృశ్య ఏవేత్యత ఆహ—ద్రష్టా సర్వజ్ఞః. న కేవలం యోగపరిశుద్ధమనోవిషయ ఏవ ప్రమాణాంతరవిషయోఽపీత్యాహ దృశ్యైరితి. దృశ్యైః బుద్ధ్యాదిభిః మహదాదిభిః 'మహా= వై బుద్ధిలక్షణ' ఇతి వచనాత్ కార్యభూతమహదాదిభి ర్ద్రిష్టా తత్కారణమితోఽనుమీయతే ఇత్యర్థః. న కేవల మనుమాన విషయ ఏవ కింతు శాస్త్రవిషయోఽపీత్యాహ (లక్షణై రనుమాపతై రితి.) పదద్వయేన లక్షయంతీతి లక్షణాని వేదాంతవాక్యాని 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం, యతో వా ఇమాని ఛాతాని' ఇత్యాదీని తథా తదుపజీవ్యకారణత్వప్రతిపాదకాని 'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ' దిత్వాదీని, తై రనుమాపతైః స్మృతినవనైః స్మృతీనాం శ్రుత్యనుమాపకత్వాత్ శ్రుతిస్మృతిభ్యా మప్యసలక్షితః. అనేన కేవలాను మానగమ్యత్వవాదినో వైశేషికా నిరస్తాః. తన్నిరాసప్రకారస్తు 'శాస్త్రయోనిత్వాత్' (1-1-2) ఇత్యధి కరణసాధ్యః బుద్ధ్యాదికార్యవర్తి రుపలక్షితః జగత్కారణతయా శాస్త్రైః ప్రతిపన్నః. తత్స్వరూపం తు యోగపరిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కూర్వంతీ త్యాగమోక్షవివేకజన్యజ్ఞానద్వయవిషయత్వ ముక్తం భవతి.

38

యద్రోచితవ్య మిత్యాదిప్రశ్నోత్తర ముపసంహరతి (తస్మా దితి.) స్పష్టోఽర్థః.

39

పిబంతి యే భగవత ఆత్మన స్సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్,
పునంతి తే విషయవిదూషితాశయం వ్రజంతి తద్భరణసరోరుహాన్తికమ్.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
ద్వితీయోఽధ్యాయః,

అస్తు యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం యోగారంభో వా కథం స్యాదిత్యత ఆహ (పిబంతితి) భగవత ఆత్మనః పరమాత్మనః కథామృతం యే పిబంతి తే విషయ విదూషితాశయం పునంతీత్యన్వయః, కథామృతం వా కథం లభ్యతే ఇత్యత ఆహ (సతా మితి,) కర్తరి షష్ఠీ, నద్భిః కర్తృపుటేషు, సంభృతం పూరితం, అనేన సత్సేవయా వ్రథమం భవితవ్య మిత్యుక్తం భవతి, సత్సేవయా ప్రాప్తహరికథాశ్రవణేన, విషయైః శబ్దాదిభిః, విదూషితం కలుషితం ఆశయ మంతఃకరణం పునంతి, సత్సేవాదిభక్తియోగాంశస్య ఫలమాహ (వ్రజంతితి,) తస్య భగవతః చరణసరోరుహయో, రంతికం సమీపం, వ్రజంతి ప్రాప్నువంతి, వ్రథమం సత్సేవా, తతః శ్రవణం, తతో యోగారంభః, తతః ఆగమోత్థవివేకాదిసాధనసంపజ్జన్యజ్ఞానా భ్యాస్యాఽనుగృహీతా ప్రత్యక్షతాపన్నా భక్తిరీత్యయం క్రమోఽత్రోక్తః.

: ౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయవయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన

తద్భరణకసులసరిదయవ్రసన్నతత్సాక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్దహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీ కుక ఉవాచ—

ఏవ మేతన్నిగదితం పృష్టవాన్ యద్భవాన్ మమ,
నృణాం యన్మియమాణానాం మనుష్యేషు మనీషిణామ్.

౧

బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్,
ఇంద్ర మింద్రియకామస్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీన్.

౨

దేవీం మాయాం తు శ్రీకామస్తేజస్కామో విభావసుమ్,
వసుకామో వసూన్ రుద్రాన్ వీర్యకామోఽథ వీర్యవాన్.

౩

అన్నాద్యకామస్త్యదితిం స్వర్గకామోఽదితే సుతాన్.

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

ఏవం ముముక్షో ర్భగవచ్ఛ్రవణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్. అథ తదేవ వ్యతిరేకముఖేన ద్రథయతుం అన్యదేవతానాం జుడ్రఫలత్వం వక్ష్యేః పూర్వోక్త మనువదతి (ఏవ మితి) మనుష్యేషు కదాచి దైవశశా న్మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు యే మనీషిణః తేషాం తత్రాపి యే మ్రియమాణాస్తేషాం విశేషతో యత్ కర్తవ్యం పురా మాం ప్రతి పృష్టవాః తద్భగవచ్ఛ్రవణాదిక మేవేత్యేవం నిగదిత ముక్త మిత్యర్థః.

౧

కామఫలప్రాప్త్యర్థ మన్యేషాం దేవతానాం భజన మాహ (బ్రహ్మవర్చసే త్యాదినా.) బ్రహ్మవర్చసం కామయమానః, బ్రహ్మణస్పతిం వేదవతిం, యజేత భజేత. ఇంద్రియకామః ఇంద్రియసామర్థ్యకామః, ఇంద్రం యజేత ఇత్యనుషంగః. ఏవ మగ్రేఽపి ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్.

౨

దేవీం దేవన్య విష్ణోః సంబంధినీం మాయాం విస్మయనీయశక్తిమ్, విభావసు మగ్నిం వసుకామః అర్థకామః వసూన్ యజేత. వీర్యకామస్తు రుద్రాన్ యజేత. యజనఫలమాహ (వీర్యవానితి.) భవేదితి శేషః. ఇదం సర్వత్ర తత్ఫలావాప్తే రుపలక్షణమ్.

౩

(అన్నం) భోజ్యమ్. ఆద్యం భక్ష్యం ఖరం విశద మభ్యవహార్యం భోజ్యం ఖరం కఠినం

- విశ్వాన్ దేవాన్ రాజ్యకామః సాధ్యాన్ సంసాధకో విశామ్, ౪
 ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవా పుష్టికామ ఇలాం యజేత్,
 ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రోదసీ లోకమాతరా. ౫
 రూపాభికామో గంధర్వాం శ్రీకామోఽప్సర ఊర్వశీమ్,
 అధిపత్యకామ స్సర్వేషాం యజేత పరమేష్ఠినమ్. ౬
 యజ్ఞం. యజే ద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్,
 విద్యాకామస్తు గిరిశం దాంపత్యార్థ ముమాం సతీమ్. ౭
 ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తంతుం తన్వన్ పితౄణాం యజేత్,
 రజికామః పుణ్యజనా నోజస్కామో మరుద్గణాన్. ౮
 రాజ్యకామో మనున్ దేవాన్ నిర్మతిం త్వభిచరన్ యజేత్.

విశదం వివిక్తావయవం భక్ష్యమితి విశేషః. తదుభయకామో దితిం యజేత్. అదితేః సుతాః దేవా
 నాదిత్యా న్వా విశాం సంసాధకః దిక్పతిత్వకామః. ౪

పుష్టి ర్దేహబలం తత్కామః ఇలాం పృథ్వీం యజేత, ప్రతిష్ఠాకామః స్థానా దప్రమ్యుతికామః
 రోదసీ ద్యావాపృథివ్యా తయోః సర్వలోకాధారత్వా ల్లోకమాతరత్వమ్. ౫

(రూప మభికామయమానః) అప్సరాశ్చసౌ ఉర్వశీ చ తామ్. సర్వేషా మాధిపత్యకామః
 ప్రభుత్వకామః, పరమేష్ఠినం బ్రహ్మణమ్. ౬

(యజ్ఞం) విష్ణుం కోశో వసుసంధయః వసుకామ ఇత్యత్ర ధనమాత్రమితి భేదః. ప్రచేతసం
 పరుణం విద్యాకామః జ్ఞానకామః, దాంపత్యార్థం దంపత్యోరనోన్యన్యప్రీత్యర్థం, సతీ మిత్యుమావిశేషణమ్.
 పతివ్రతా ముమాం దేవీం ఇత్యర్థః. ౭

ఉత్తమశ్లోకం విష్ణుం తంతుం సంతానం తన్వన్ విస్తారయన్ సంతానవృద్ధికామ ఇత్యర్థః.
 రజికామః బాధానివృత్తికామః, పుణ్యజనాన్ యజేత్, ఓజస్కామః బలకామః. ౮

(రాజ్యకామః) మనురూపాన్ దేవాన్ ఆభిచరన్ శత్రుమరణ మిచ్ఛన్ నిర్మతిం రాక్షసం కామ
 కామః భోగేచ్ఛుః, ఆకామః వైరాగ్యకామః, పరం పురుషం పరమపురుషం 'యో యో యాం యాం

(ఉపాసనభేదోపాసకానాం విభిన్నఫలప్రాప్తిప్రతిపాదనమ్)

కామకామో యజేత్ సోమ మకామః పురుషం పరమ్.

౯

అకామ స్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః.

తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్.

౧౦

ఏతావానేవ యజతా మిహ నిశ్చేయసోదయః,

భగవ త్యచలో భావో యద్భాగవతసంగతః.

౧౧

జ్ఞానం యదా ప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్ర మాత్మప్రసాద ఉత యత్ర గుణేష్వసంగః,

తైవల్యసమ్మతపథ స్త్వథ భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్. ౧౨

తనుం భక్త' ఇతి ఇంద్రాదిరూపిణోఽపి పరమపురుష్యైవాంతవత్ ఫలప్రదత్వాత్ తత్తత్ఫలేచ్ఛుభి రిజ్యమానః పరమపురుష ఏవాంతవత్ఫలాని ప్రయచ్ఛతి. 'అనన్యః శ్చింతయంతో మా' మితి రీత్యా తు భజమానస్య న ఏవ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతి త్యఖిపాయః,

౯

(ఉదారధీ) రితి మోక్షకామవిశేషణం, తీవ్రేణ, అవిచ్ఛిన్నేన భక్తియోగేన.

౧౦

ఏవం యజద్భిః కదా మోక్షోఽవాప్యత ఇత్యత ఆహ (ఏతావానితి.) ఇహాస్మిన్ లోకే యజ తాం నిశ్చేయసన్య మోక్షసోదయో లాభః, ఏతావాన్ ఏతదవధికః భాగవతసంగాత్ 'భగవ త్యచలో భావ' ఇతి యద్ భాగవతసంగాత్ భగవ త్యచలే భావే సతి, నిశ్చేయసోదయః సిద్ధ ఏవ తస్మాద్భాగవత సంగా దచలో భావ ఏవ సంపాద్య ఇతి భావః.

౧౧

యద్భాగవతసంగత ఇత్యనేన సూచితాం హరికథాం ప్రస్తాతి (జ్ఞాన మితి.) యాసు హరి కథాసు, జ్ఞానాదీని సంపత్స్యంతే, తాసు హరికథాసు, రతిం కో న కుర్యా దిత్వన్వయః. యదా హరి కథారతిదశాయాం ప్రతినివృత్తాః గుణాః సత్త్వాదికార్యాణి, ఊర్మయః అశనాయూపిపాసాశోకమోహజరా మృత్యవో యస్తాత్తథాభూతం జ్ఞాన మాత్మప్రసాదః చిత్తనైర్మల్యం, ఉభయత్ర లోకద్వయే గుణేషు, శబ్దాదిషు విషయే, స్వసంగో వైరాగ్యం తైవల్యముక్తౌ సంమతః పంథాః ఉపాయః తైవల్యసమ్మతపథః, తథాభూతో భక్తియోగ శ్చేత్యేతే సంపత్స్యంతే తథాభూతాసు హరికథాసు నిర్వృతః సుఖితః రతి మాసక్తిం కో న కుర్యాత్, సర్వోఽపి కుర్యా దేవేత్యర్థః.

౧౨

శౌనక ఉవాచ—

ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య భరతర్షభః.

కి మన్యత్ పృష్టవాన్ భూయో వై యాసకి మృషిం కవిమ్.

౧౩

ఏత చ్చుక్రూషతాం విద్వాన్ సూత నోఽర్హసి ఘోషితుమ్,

కథా హరికథోదర్గాః సతాం స్యుః సదసి ద్రువమ్.

౧౪

స వై భాగవతో రాజా పాండవేయో మహారథః,

బాలక్రీడనత్రైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదదే.

౧౫

వై యాసకిశ్చ భగవాన్ వాసుదేవపరాయణః,

ఉరుగాయగుణోదారాః సతాం స్యు ర్హి సమాగమే

౧౬

ఏవం హరికథావ్రణావే ఉక్తే పున ర్భగద్వాసారూపహరికథాబుభుత్సయా మునిఋషయోః సంవాద మవతారయతుం శౌనకః పృథ్వీ (ఇతీత్యాదినా.) ఇతి పూర్వోక్తప్రకారేణాభివ్యాహృతం. నిశమ్య శృత్వా, భరతర్షభః భరతవంశశ్రేష్ఠో రాజా సరీక్షి, దృషిం పరబ్రహ్మదర్శినం కవిం శబ్దబ్రహ్మణీ నిష్ఠాతం వై యాసకిం వ్యాసపుత్రం శ్రీశుకం ప్రత్యన్యత్ కిం పృష్టవాన్.

౧౩

ఏత చ్చుక్రూషతాం నః అస్తాకం హే సుతః! హే విద్వాన్! భాషితుం వత్తు మర్హసి. తత్రప్రేక్షే తవ కో లాభ ఇతి చేత్తత్రాహ (కథా ఇతి.) హరికథైవ ఉదర్గాః ఉత్తరఫలం యాసాం తాః హరికథోదర్గాః హరికథాప్రధానా ఇత్యర్థః. తథాభూతాః కథాః సతాం భగవద్భక్తానాం, సంసది సభాయాం స్యుః ద్రువం నిశ్చయః. అతః భగవత్కథాశ్రవణమేవ లాభ ఇతి భావః.

౧౪

రాజుకుయోః భగవద్భక్తత్వమేవాహ (స ఇతి సార్ధేన.) పాండవేయో మహారథో రాజా మహా భాగవతః యో రాజా బాలక్రీడనత్రైః బాల్యక్రీడాభిః క్రీడన్, కృష్ణక్రీడాం శ్రీకృష్ణపూజారూపాం క్రీడా, మాదదే. తస్య బాలక్రీడా అపి శ్రీకృష్ణపూజారూపా ఏవాతః ఆబాల్యం భాగవత ఇత్యభిప్రాయః, ౧౫

ఏవం భగవా సుత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానాం ఇత్యాదిగుణవిజ్ఞో వై యాసకిః వాసు దేవపరాయణః- వాసుదేవః పరాయణం పరమప్రాప్యం పరమోపాయశ్చ యన్య స తథోక్తః, ఏవ ముఖయోరపి భాగవతత్వాత్ తత్సంవాద ఏవ ప్రష్టవ్య ఇత్యాహ. హి యస్తాత్ సతాం భాగవతానాం సమాగమే సంగతో ఉరుగాయన్య భగవతో గుణై రుదారా మహాత్యః కథాః, స్యుః ప్రసృత్యా భవేయి.

౧౬

(భగవత్సేవాపరాయణేంద్రియాణాం ప్రశంసనమ్)

ఆయుర్హరతి వై పుంసా ముద్యన్నస్తం చ యన్నసౌ,

తస్యర్థే యత్ క్షణో నీత ఉత్తమశ్లోకవార్తయా.

౧౭

తరవః కిం న జీవంతి భస్మాః కిం న శ్వనంత్యత,

న ఖాదంతి న మేహంతి కిం గ్రామపశవోఽపరే.

౧౮

శ్వవిడ్వరాహోష్ఠ్పూరైః సంస్తుతః పురుషః పశుః.

న యత్కర్ణపథోపేతో జాతు నామ గదాగ్రజః.

౧౯

బిలే బతోరుక్రమవిక్రమాన్ యే న శృణ్వతః కర్ణపుపే నరస్య.

జిహ్వోఽనతీ దార్దురికేవ సూత న చోపగాయ త్యురుగాయగాఢాః.

౨౦

కించ వృధై న క్షీయమాణ మాయుః హరికథాయా మేవ సఫలం కుర్విత్యాశయే నాహ —
(ఆయురితి త్రిభిః.) అసౌ సూర్య ఉద్య మ్నుదయం ప్రాప్నువన్ ఆస్తం చ యన్ తిరోధానం
ప్రాప్నువన్ తిరోవన్నిత్యర్థః.) ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తయా కథయా యత్క్షణో నీతః యః
క్షణో నీతః తస్య ఋతే తం క్షణం వినా ఆయుర్హృతం న తు క్షణో న హృతః సఫల ఇత్యర్థః. ౧౭

నను జీవనమేవ తదాయుషః ఫలమస్తు, తత్రాహ (తరవ ఇతి.) ఉత్పత్తినాశమద్యస్థితి
ర్జీవనం. నను తేషాం శ్వాసో నాస్తి తత్రాహ (భస్మా ఇతి.) చర్మకోశా న శ్వనంతి కిం. వాయు
మూర్ధ్వం న నిస్సారయంతి కిం, నను తాసాం ఆహారాచికం నాస్తి, తత్రాహ-గ్రామపశవః అపరే ఆయు
ర్వ్యయం కుర్వంత శ్చ న ఖాదంతి నాదంతి, న మేహంతి న రేతః సేచంతి. మైథునం న కుర్వంతీ
త్యర్థః. ౧౮

తమపి నరాకారం పశుం మత్సాఽఽహ (విడ్వరాహః) గ్రామసూకరః. శ్వాదిభిః సదృశత్వేన
సంస్తుతో నిరూపితః. స క ఇత్యత ఆహ (నేతి.) జాతు కదాచిదపి గదాభృతో భగవతో నామ యస్య
కర్ణపథముపేతం యత్కర్ణపథోపేతం. యస్య కర్ణమార్గం న ప్రాప్నోతి స ఇత్యర్థః. తమేవ
నిందతి (బిలేతి.) ౧౯

ఉరుక్రమస్య భగవతో విక్రమాన్ వ్యాపారాన్ న శృణ్వతోఽశృణ్వతో నరస్య యే కర్ణ
పుపే తే బిలే వృథా రంధ్రే, హే సూతః ఉరుగాయగాఢాః భగవత్కథాః, న చేదుపగాయతి తస్య
జిహ్వోఽనతీ దుష్టా దార్దురికీ మండుకజిహ్వవ. ౨౦

భారః పరం పట్టికిరీటజుష్ట మప్యత్రమాంగం న నమే న్ముకుందమ్,
శావో కరో నో కురుత స్సవర్యాం హరే ర్గస్తాం చనకంకణౌ వా. ౨౧.

బర్హాయితే తే నయనే నరాణాం లింగాని విష్ణో ర్న నిరీక్షతో యే,
పాదౌ నృణాం తౌ ద్రుమజన్మభాజౌ క్షేత్రాణి నానువ్రజతో హరే ర్యౌ. ౨౨.

జీవజ్ఞావో భాగవతాంఘ్రిరేణుం న జాతు మర్హ్యోఽభిలషేత యస్తు,
శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజ స్తులస్యాః శ్వసజ్ఞావో యస్తు న వేదగంధమ్. ౨౩.

తదశ్మసారం హృదయం జతేదం యద్గృహ్యమాజై ర్హరినామధేయైః,
న విక్రియేతాఽథ యదా వికారో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షైః. ౨౪.

యది ముకుందం న నమేత్ న నమస్కుర్యాత్ తదుత్తమాంగం శరః పట్టికిరీటజుష్టం
పట్టేన శస్త్రోల్లేఖేన కిరీచేన వా జుష్టమపి పరం కేవలం భారః. హరేః సవర్యాం పూజాం నో కురుతః న
కుర్వంతౌ చేత్తౌ కరో హస్తౌ చ లసంతౌ కాంచనకంకణౌ యయోస్తథాభూతావపి, శావో శవసంబంధినా
వివ అమంగళా విత్యర్థః. ౨౧.

విష్ణో ల్లింగాని మూర్తీః న నిరీక్షత శ్చేత్రే నయనే బర్హాయితే మయూరపిచ్ఛనేత్రతుల్యే,
క్షేత్రాణి శ్రీరంగాదీని. నానువ్రజత శ్చేత్తౌ నృణాం పాదౌ, ద్రుమజన్మభాజౌ ద్రుమజన్మభజతః ఇతి తథా
వృక్షమూలతుల్యా విత్యర్థః. ౨౨.

(భాగవతాంఘ్రిరేణుం) జాతు కదాచిదపి యస్తు మర్హ్యో మనుష్యః నాభిలషేతాఽభిలతో న
స్పృశేన్న దారయేత్, న జీవః శవః జీవన్ముపి శవతుల్యః. శ్రీవిష్ణుపద్యాః శ్రీవిష్ణుపదలగ్నాయాః,
తులస్యా గంధం సుగంధం యస్తు మనుజో న వేదాభిఘ్రాయ నాభినందే దిత్యర్థః. న శ్వసః జీవః
ప్రాణయక్తోఽపి, శవః శవతుల్యః. ౨౩.

గృహ్యమాజైః స్మరణకీర్తనాదిభిః గృహ్యమాజైః భగవన్నామభిః యదిదం హృదయం న
విక్రియేత వికారం న ప్రాప్నుయాత్. అథ ముఖే వికారః నేత్రే జల మానందాక్రందిదవః గాత్ర
రుహేషు హర్షైః రోమాంశ్చ శ్వస స్వాత్ తద్దృదయ మశ్మసారం కారాయస్య, చతేత్రి ఖేదే యదా
మోనోవికారో భవతి తదా ఆనందాక్రః రోమాంశ్చ శ్వ స్వాదిత్యర్థః. ౨౪.

(సరీషితః శుకం ప్రతి సృష్టివిషయకప్రశ్నప్రకారః)

అథాభిధే హ్యంగ మనోఽనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః.

యదాహ వైయాసకీ రాత్మవిద్యావిశారదో నృపతిం సాధు పృష్టః.

౨౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
తృతీయోఽధ్యాయః.

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ—

వైయాసకే రితి వచ స్తత్త్వనిశ్చయ మాత్మనః.

ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయ సుతీం వ్యథాత్.

౧

భాగవతప్రధానస్త్యం మనసోఽనుకూలం ప్రియం భాషసే, ఆథోఽతః ఆత్మవిద్యాయాం
విశారదః నిపుణః వైయాసకీః శ్రీశుకః సాధుపృష్టః సన్నువతిం ప్రతి యదాహ తదభిధేహీత్యన్యయః.

ఇతి శ్రీవత్సాన్యయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరివయప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

తృతీయోఽధ్యాయః.

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవ మాపృష్టః సూతో రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్య ప్రాక్తనీం స్థితి మాహ
(వైయాసకే రితి.) వైయాసకేః శ్రీశుకస్యాఽఽత్మనః, తత్త్వనిశ్చయం యథావస్థితస్వరూపనిశ్చయా
త్మకం వచః, ఇత్యుక్తప్రకారే ణోపధార్య, శ్రుత్వైత్తరేయః ఉత్తరాపుత్రః రాజా, శ్రీకృష్ణే సతీం
మతిం వ్యథా దకరోత్.

౧

అత్మజాయానుతాగరపశుద్రవిణబంధుః.

రాజ్యే చావికలే నిత్యం విరూఢాం మమతాం జహౌ. ౨

పప్రచ్ఛ చేమ మేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః.

కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్ధధానో మహాయశాః. ౩

సంస్థాం విజ్ఞాయ సన్న్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్.

వాసుదేవే భగవతి అత్మభావం పరం గతః. ౪

రాజోవాచ—

సమీచీనం వచో బ్రహ్మ సర్వజ్ఞస్య తవాఽనఘ,

తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః. ౫

భూయ ఏవ విచిత్సామి భగవా నాత్మమాయయా,

యథేదం సృజతే విశ్వం దుర్విభావ్య మధీశ్వరైః. ౬

కిం చ ఆత్మా దేహః, ద్రవిణం ధన, మాత్మాదిషు అవికలం నిరుపద్రవే రాజ్యే చ, నిరూఢాం నిత్యరూఢాం, మమతాం అహం మమత్వాభిమతిం, తత్పాఞ్. ౨

హే సత్తమాః! శౌనకాదియః! ఇమమేవ హరికథాలక్షణ మేవార్థం పప్రచ్ఛ మాం ప్రతి యత్ పృచ్ఛథ యూయం కథంభూతః పప్రచ్ఛ? శ్రీకృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రీకృష్ణలీలాశ్రవణే, శ్రద్ధధానః అత ఏవ మహాయశాః. ౩

(సంస్థాం) మృత్యుం, విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామసాధనం, కర్మ సన్న్యస్య త్యక్త్వా, భగవతి వాసుదేవే, స్వాత్మభావం సన్న్యాత్మత్వం, మమాత్మా వాసుదేవ ఇతి బుద్ధివిశేషం, పరం దృఢం, గతః ప్రాప్త ఇత్యర్థః. ఏవంవిధః పరీక్షిత పప్రచ్ఛేతి పూర్వేణాఽన్వయః. ౪

స్వబుభుత్సిత్ మవతారయతుం మునివచోఽభినందతి రాజా (సమీచీన మితి.) హే బ్రహ్మ! అనఘ! మహ్యం హరేః కథాః కథయతః సర్వజ్ఞస్య తవ, వచః సమీచీనం యత స్తమోఽజ్ఞానం, విశీర్యతే నశ్యతి ౫

బుభుత్సౌ పృచ్ఛతి (భూయ ఇతి.) భూయః పునః, విచిత్సామి వేదితు మిచ్ఛామి, అధీ శ్వరై ర్బ్రహ్మాదీభి, దుర్విభావ్య మప్రతర్క్యం, ఇదం విశ్వం, యథా సృజతే. ౬

(కుకేన మంగళావరణపూర్వకం భగవతో నారాయణస్య వివిధావతారకథనం)

యథా గోపాయతి విభు ర్యథా సంయచ్ఛతే పునః,
యాం యాం శక్తి ముపాశ్రిత్య పురుషక్తిః పరః పుమాన్.
ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతి చ.

నూనం భగవతో బ్రహ్మ హరే రద్భుతకర్తృణః,
దుర్విభావ్య మివాఽఽభాతి కవిభి శ్చ విచేష్టితమ్.

యథా గుణాంస్తు ప్రకృతే ర్యుగప త్రమశోఽపి వా,
బిభర్తి భూరిశస్త్రేకః కుర్వ న్కర్తాణి జన్తభిః.

(యథా గోపాయతి) రక్షతి, యథా పునః సంయచ్ఛతి సంహరతి, పురుషక్తిః అనంతశక్తిః, పరః పుమాన్ పరమపురుషః, యాం యాం బ్రహ్మాదిరూపాం, శక్తిం శరీరం ఉపాశ్రిత్యాఽదిష్టాయ, ఆత్మానం బ్రహ్మరుద్రాదిరూపిణం స్వాత్మానం, క్రీడయన్ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిశేషాభినివిష్టం కుర్వన్, స్వయం క్రీడన్, స్థిత్యాదివ్యాపారం కుర్వన్, కరోతి స్వయమేవ తత్తదంతరాత్మతయా సృష్ట్యాదివ్యాపారం కరోతి, వికరోతి విరుద్ధం కరోతి, ఇయం జగద్వాపారరూపా క్రీడా స్వాతంత్ర్యమూలా న తు బాలాదీనా మివ కర్మమూలే త్యభిప్రాయః. ఉపసంహరతి.

హే భగవన్ : అద్భుతకర్తృణః విస్మయనీయవ్యాపారస్య హరేః విచేష్టితం కవిభిః జ్ఞానాధితై రపి దుర్విభావ్య మప్రతర్క్య మివాఽఽభాతి ప్రతీయతే.

అన్యదపి సృచ్ఛతి (యథేతి.) స్వయ మేకః జన్మభి రవతారై , రూపిణః కర్తాణి చేష్టితాని కుర్వన్, ప్రకృతే ర్గుణాన్ సత్త్వాదీన్, యుగపదపి వా, క్రమః యథా బిభర్తి, అత్ర యథా సృజతీతి నిమిత్తోపాదానాధికరణానాం ప్రశ్నః, యథా గోపాయతీత్యనేన రక్షితుః స్వస్య కిం సృష్ట్యాదావప రక్షణేఽపి జీవాంతర్యామిత్వే నోత స్వావతారజైవ రక్షణ మితి ప్రశ్నః, యథా సంయచ్ఛత ఇత్యనేన సంయమాధికరణప్రశ్నః, నారదీయానాం ప్రశ్నానాం తద్ధైవాఽవతరిష్యమాణత్వాత్, యథా గుణా స్త్విత్యనేన భగవదవతారస్య గుణత్రయాత్మకత్వ మథవా త్రయాణామేవ అన్యతమగుణాత్మకత్వ మథవాఽప్రాకృతత్వ మేవేతి ప్రశ్నః, అత్ర యద్యపి న తృతీయపక్షః ప్రశ్నారూఢః తథాఽపి ప్రస్తు రభిప్రేతః, తస్యైవ సిద్ధాంతకోటిత్వాత్.

విచికిత్సిత మేత స్తే బ్రహ్మేతు భగవాన్ యథా,

శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ఠాతః పరస్మిన్ శచ్చ భవాన్ ఖిల్లి.

౧౦

సూత ఉవాచ—

ఇత్యుపామంత్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః,

హృషీకేశ మనుస్మృత్య ప్రవక్తు ముపచక్రమే.

౧౧

శ్రీశుక ఉవాచ—

నమః పరస్మై పురుషాయ భూయనే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా,

గృహీతక క్షిత్రితయాయ దేహినా మంతర్భవా యాఽనుపలక్ష్యవర్తమనే.

౧౨

(విచికిత్సిత మితి.) ఏత త్సూర్యోక్తం మే మమ విచికిత్సితం విచారయతు మిష్టం, భగవాన్ భవాన్, యథా యథావద్బ్రహ్మేతు. త్వమేవ కథయతుం సమర్థ ఇత్యాహ—శాబ్దే బ్రహ్మణి శబ్ద బ్రహ్మత్వకే బ్రహ్మణి, నిష్ఠాతః పరినిష్ఠితః, కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్. పరస్మిన్ శచ్చ బ్రహ్మణి నిష్ఠాతః ఖిల్లిత్యన్వయః. అనేన పరబ్రహ్మవిషయయోగజన్యజ్ఞానసంపత్తి రుక్తా.

౧౦

హరే గుణానుకథన ఇత్యుక్తప్రకారేణ రాజ్ఞా ఉపామంత్రితః ప్రార్థితః, హృషీకేశం భగ వంతం, సర్వేంద్రియనియంతారం, అనుస్మృత్య ప్రవక్తుం దేవతాగురునమస్కారాదిరూప ముపక్రమం కృతవాన్.

౧౧

తదేవాఽఽహ త్రయోదశః (నమ ఇతి.) పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ పురు షాయ, తత్ర హేతుః భూయనే స్వరూపతో గుణత శ్చాంతర్భూహిళ్ళ వ్యాప్య వర్తమానాయ, తదేవ దర్శయతి. సతః ప్రపంచస్య ఉద్భవ ఉత్పత్తిః, స్థానం పాలనం, నిరోధః సంహారః. త ఏవ లీలా తయా గృహీతక క్షిత్రితయాయ గృహీతహరణ్యగర్భస్వావతారశంకరరూపక క్షిత్రితయం యేన తస్మై. అనేన వైలక్షణ్య ముక్తం భూయస్త్య మాహ- అంతర్భవాయ అంతరాత్మనే, అనేన నర్వస్య స్వవ్యాప్యత్వాత్ తదపేక్షయా స్వస్య వ్యాపకత్వ ముక్తం. “అనుపలభ్యం వర్త్య యస్య తస్మై” వర్త్యశబ్దః గంతవ్యమార్గపరోఽప్యత్రోపాసనారూపజ్ఞానవిషయాభూతభగవత్స్వరూపరూపాదిపరః ఉప చారాత్. అనేన ప్రాకృతకరణాగోచరత్వముక్తం. ఇదమపి వైలక్షణ్యపాదకమ్.

౧౨

(కుకేన మంగళాచరణపూర్వకం భగవతో నారాయణస్య వివిధావతారకథనమ్)

భూయో నమ స్సద్వృజినచ్చిదేనతా మనంభవా యాఽఖిలసత్త్వమూర్తయే,
పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానా మనుమృగ్యదాకుషే. ౧౩

నమో నమస్తేఽస్త్యైషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ ముహూః కుయోగినామ్,
నిరస్తసామ్యాతికయేన రాధసా స్వదామని బ్రహ్మణీ రంస్యతే నమః. ౧౪

అనుపలభ్యవర్త్యత్వే అనుపాస్యత్వం స్యాదీత్యత ఆహ (భూయో నమ ఇతి.) సద్వృజిన
చ్చిదే సతాం పాపచ్చిదే, అసతాం దుష్కృతా, మనంభవాయ వినాశాయ. అఖిలసత్త్వమూర్తయేఽ
ఖిలం పుణ్యం పూర్ణం సత్త్వమేవ మూర్తి ర్యస్య తస్మై. ఉపాత్తపూర్ణసత్త్వదేహాయ ఇత్యర్థః.
స్వతోఽనింద్రియత్వేఽపి సౌలభ్యాతికయేన సాధుపరితాణాయ దుష్కృతవినాశాది కుర్వణ అఖిలమనుజ
నయనవిషయతాం రామకృష్ణాదిరూపేణ గతాయ ఇత్యర్థః. ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాత్ సర్వజగత్కార
ణత్వా ద్వాత్సల్యాది. (సత్త్వాది.) గుణవత్త్వాచ్చ ముముక్షుపాస్యత్వం మోక్షప్రదత్వం చాహ —
పారమహంస్యే పరమహంసానాం సంబంధిని ఆశ్రమే చతుర్థాశ్రమ ఇత్యర్థః. తస్మిన్ వ్యవస్థితానా
మిదం ముముక్షుమాత్రోపలక్షణం పరమహంసానాం ప్రాయేణ ముముక్షుత్వాత్ తదాశ్రమనిర్దేశః. బ్రహ్మ
విద్యాంగత్వేన తత్సాన్త్రమప్రయుక్తకర్తానుష్ఠానపరాజ్ఞా మనుమృగ్య దాకుషే అనుమృగ్యో లబ్ధి
మిష్టోఽర్థః తస్య దాకుషే దానశీలాయ ఏవంభూతాయ భూయో నమ ఇతి. ౧౩

సౌలభ్యవిశిష్టమేవ నమస్కారోతి (నమ ఇతి) సాత్వతాం యదూనా మృషభాయ శ్రేషా
యాఽఽశ్రితవాత్సల్యాతిరేకాత్ సాత్వతశ్రేష్ఠత్వే నాఽవతీర్ణాయే త్యర్థః. ఏవంభూతోఽపి దుర్యోగినాం
దుర్లభ ఏవేత్యాఽఽహ (విదూరకాష్ఠాయేతి.) కుయోగినాం కుత్పితయోగినాం, భగవద్భక్తిరహిత
యోగనిష్ఠానాం, విదూరకాష్ఠాయ — విదూరే దూరత ఏవ కాష్ఠా చిక్ యస్య తస్మై, దుర్యోగిభి ర్యస్య
దిగపి దుర్జేయా తథావిదాయేత్యర్థః. తదేవం వైషమ్యప్రతిపాపవి నిర్దోషత్వాయాఽచింత్యైశ్వర్య
మాఽఽహ (నిరస్త ఇతి.) స్వరాధసా స్వతేజసా, నిరస్తం సామ్య మతికయచ్చ యస్య తేన తేజసా
ఉపలక్షితే స్వదామని స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వప్రతిష్ఠితే స్వయంజ్యోతిషి
బ్రహ్మణీ స్వస్తి రంస్యతే రమమాణాయ తే తుభ్యం నమో నమోఽస్తు తత్తద్గుణవిశిష్టాకారోద్దేశేన
నమస్కృతేః పానఃపున్యం విస్సమాభ్యధికస్యకీయతేజోపలక్షితే స్వస్మిన్నేవ రమమాణస్య న కిరచిదపి
వైషమ్యేణ ప్రయోజనమితి. న హి కల్పద్రుమస్య భజతా మభీష్టా దదతో వైషమ్య మస్తేతి
వక్తం యుక్తమ్.

యత్కిర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వందనం యచ్ఛ్రవణం యదర్పణమ్.
లోకస్య సద్యో విధునోతి కల్మషం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః. ౧౫

విచక్షణా యచ్ఛరణోపసాదనాత్ సంగం వ్యుదస్కోభయతోఽంతరాత్మనః,
విందంతి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమా తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః. ౧౬

తపస్వినో దానపరా యశస్వినో మనస్వినో మంత్రవిద సుమంగళాః,
క్షేమం న విందంతి వినా యదర్పణం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః. ౧౭

యత ఏవ విచిత్రైశ్చర్యవత్త్వే న వైషమ్య మత ఏవ తత్కిర్తనస్మరణాదేః సమస్త
దురితనివర్తకత్వ మిత్యాహ (యత్కిర్తన మితి.) ఈక్షణ మర్హావిగ్రహాదినిరీక్షణ, మర్హాణం
పూజనం, యత్కిర్తనాదికం కీర్తనాదినిష్ఠస్య, కశ్మలం దురితం, విధునోతి సద్యో వినాశయతి, తస్మై
సుభద్రశ్రవసే సుభద్రం సుమంగళం శ్రవః కీర్తిః యస్య తస్మై నమః. ౧౫

న కేవలం శ్రవణాదిభిః దురితనివృత్తిరేవ కీర్తనాదిభి ర్విరుద్ధే నాఽఽత్మనా వరిపూర్ణభక్తి
యోగం తతో బ్రహ్మ ప్రాప్నువంతీత్యాఽఽహ (విచక్షణ ఇతి.) యచ్ఛరణోపసాదనా ద్యచ్ఛరణయో
రుపసంతేః భజనా దిత్యర్థః, తస్మా దంతరాత్మనో మనసః ఉభయతః ఇహోఽముత్ర చ సంగం
వ్యుదస్య గతక్లమాః వివృత్తసాంసారికతాపత్రయాః, బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మభ్యాం గతిం పరమం ప్రాప్యం
విందంతి ప్రాప్నువంతి. హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, బ్రహ్మవి దాఽఽప్నోతి పర మితి శ్రుతిప్రసిద్ధేః.
తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమ ఇత్యర్థః. ౧౬

భక్తికూన్యానాం సర్వాణ్యుపి సాధనాని నిష్ఫలాసీత్యాఽఽహ (తపస్విన ఇతి.) తపస్వినః
కృత్రుచాంద్రాయణాదితపోనిష్ఠాః, మనస్వినః మనఃఆదీంద్రియవిగ్రహపరాః, మంత్రవిదః మంత్రజాప
పరాః, సుమంగళాః సదాచారపరాః, ఏతే సర్వే తపతదే ర్యదర్పణం యస్మిన్ భగవతి సమర్పణం
యదుపాసనాంగత్వే నాఽనుష్ఠానం వినేతి యావత్, క్షేమం తత్తత్తపతదేః పరమం ఫలం న
విందంతి న లభంతే. యద్యపి యత్కించిద్ దురితనివృత్త్యాదిధూపం ఫల మాప్నువంతి; తథాపి
నాక్షయ్యం ఫల మాప్నువంతి. భక్తియోగాంగత్వేన తప ఆదిభ్యర్థానాం నిర్లభిశ్చ ఫలం ప్రాప్ను
వంతి త్యుచితప్రాయః. ౧౭

(శుకేన మంగళాచరణపూర్వకం భగవతో నారాయణస్య వివిధావతారకథనమ్)

కిరాతపూజాంధ్రపుళిందపుల్కసా ఆభీరకంకా యవనాః ఖసాదయః.

యేఽన్యే చ పాపా యదపాశ్రయాశ్రయాః శుభ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్టవే నమః. ౧౮

స ఏష ఆత్మాఽఽత్మవతా మధీశ్వర శ్రయీమయో ధర్మమయ స్తపోమయః,

గతవ్యశీకై రజశంకరాదిభి ర్వితర్క్యలింగో భగవాన్ ప్రసీదతామ్. ౧౯

శ్రీయఃపతి ర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతి ర్ధియాం పతి ల్లోకపతి ర్ధరాపతిః,

కిం వక్తవ్యం భాగవతా ఆత్మానం విశోధ్య బ్రహ్మ ప్రాప్నువంతీతి భాగవతాశ్రితా హీనజాతీయా అపి ప్రాప్నువంతీ త్యాఽఽహ (కిరాతేతి.) కిరాతాదయో హీనజాతయః అన్యే చ యే పాపాః పాపజాతయః, యదుపాశ్రయాశ్రయాః యం పరమపురుష ముపాశ్రితాః యదుపాశ్రయా భాగవతా స్తదాశ్రయాః భాగవతాశ్రితాః శుభ్యంతి. అసంభావనాశంకాం పశిహరతి. ప్రభవిష్టవే ప్రభవనశీలాయ పూర్వోక్తపరిపూర్ణం ఫలప్రదాయేత్యర్థః. 'అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవ చ' ఇతి భగవద్వచనాత్ సర్వకర్మఫలప్రదత్వేన సర్వసాధనానాం తత్పరమర్పణమేవ యుక్తమితి భావః. ౧౮

ఏతదే వోపపాదయతి (స ఇతి.) స ప్రసిద్ధ ఏషః, ఆత్మా పరమాత్మా, ఆత్మవతాం కేవల యోగవిష్టానాం, అధీశ్వరః యోగఫలప్రదః, శ్రయీమయః పూర్వభాగోక్తకర్తారాధ్యః తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః. ధర్మమయః స్వార్థదానాదిధర్మారాధ్యః తత్ఫలద ఇత్యర్థః. తపోమయ ఉపనిషద్భాగోక్తోపాసనాత్మకజ్ఞానమయః తద్జ్ఞానప్రాచుర్యవేద్యః, సత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః. తత్తద్దేవతానాం తత్తత్ఫలదా తృప్త్యశ్రవణాత్ కథం తస్యైవ సర్వకర్మారాధ్యత్వ మిత్యత ఆహ. గతవ్యశీకై ర్గతదోషై రజశంకరాదిభిః బ్రహ్మరుద్రాభి ర్వితర్క్యలింగః విశేషేణ మశక్యం లింగం లక్షణం చిహ్నం యస్య సః. బ్రహ్మదయోఽపి యదిదం లక్షణం వితర్క్యయంతి తథాభూతః తేషామవ్యంతరాత్మత్వేన ఉపాస్య ఏవ తత్ తద్రూపాదిరూపేణ ఫల ఇతి హృదయం, ఏవంవిభగవత్ప్రసాదం స్వస్య ప్రార్థయతి (భగవానితి.) అనేన దేవతావిశేషశ్చ వివక్షితః. ౧౯

సర్వపాలకత్వం ప్రభోః స్మరన్నాఽఽహ (శ్రీయ ఇతి.) శ్రీయః లక్ష్మ్యః పతి ర్భరతే త్యర్థః. యజ్ఞపతిః వైదికకర్మమర్యాదాపాలకః. ప్రజాపతిః ఆబ్రహ్మ స్తంబసర్వంకప్రజాపాలకః. ధియాంధ్యానానాం ఉపాసనానాం పతిః తన్మర్యాదాపాలకః. యజ్ఞపతి ర్ధియాం పతిరితి భాగద్యయాభిప్రాయేణోక్తమ్. లోకపతిః సమస్తభువనానాం తదంతర్గతానాం భ పాలకాభిప్రాయేణ లోకపతిః ప్రజాపతి

పతి ర్గతి శ్చాంధకవృష్టిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం పతిః. ౨౦

యదంఘ్రుభిద్యానసమాధిధౌతయా ధియాఽనుపశ్యంతి హి తత్త్వ మాత్మనః,
వదంతి చైతత్ కవయో యథారుచం స మే ముకుందో భగవాన్ ప్రసీదతామ్. ౨౧

ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజన్య సతీం స్మృతిం హృది,
స్వలక్షణా ప్రాదురభూ త్కిలాన్యతః స మే ఋషీణా మృషభః ప్రసీదతామ్. ౨౨

భూతై ర్మహద్భి ర్య ఇమాః పురో విభు ర్నిర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః,

రితి చోక్తమ్. ధరాపతిః భూలోకపాలకః ధరాయాః లోకాంతర్గతత్వేఽప్యధర్మబాహుళ్యాత్ సృథగుక్తిః, రామకృష్ణాదిరూపేణ భూలోకేఽవతీర్య దుష్కృతవిచారం కుర్వన్ విశేషేణ మర్యాదాపాలక ఇత్యర్థః, అవతారప్రయోజనమాఽఽహ (పతిరితి.) అంధకాదయో యాదవప్రభేదాః తేషా మక్రూరోద్ధవాదీనాం పతి ర్గతిశ్చ పాలకః, ప్రాప్యశ్చ పతి ర్గతిశ్చే త్యభయోపాదానేన సాధుపరిత్రాణమే వావతారకృత్యం దుష్కృతవిచారం త్యాగవిషంకితమితి వ్యంజితం. న కేవలం స్వకులీనామేవ సతాం పతిః కిం త్వన్యేషామపి సతా మిత్యాహ (సతాం పతిః.) గతిశ్చే త్యనుషజ్జతే. ఏవంవిధో భగవాన్, మే మహ్యం, ప్రసీదతు. ౨౦

జ్ఞానప్రదత్వేన సతాం పతిత్వ మేవ వ్యక్తికుర్వన్ తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతి (యదిత్యాది వ్యాఖ్యామ్.) యస్యాంఘ్రే రభిద్యాన మేవ సమాధిస్తేన ధౌతయా శోధితయా ధియా అత్మనః తత్త్వం యథాత్వం కవయః స్వయం పశ్యంతి జానంతి, అన్యేభ్యశ్చ యథారుచం యథామతి, రుక్ ప్రతిభా, వదంతి చ ఉపదిశంతి చేత్యర్థః, స భగవాన్ ముకుందః, మే మహ్యం, ప్రసీదతామ్ ౨౧

కిం చ (ప్రచోదితేతి.) పురా కల్పాదౌ, అజన్య బ్రహ్మణః, హృది, స్మృతిం స్మృష్టివిషయాం స్మృతిం, వితన్వతా విస్తారయతా, యేన, పరమాత్మనా, ప్రచోదితా సంచోదితా, సరస్వతీ, త్రయీ రూపా, స్వలక్షణా స్వరవిశేషాదిస్వాసాధారణచిహ్నవతీ, అన్యతః ముఖతః, ప్రాదు రభూత్ ప్రాదు ర్భూతవతీ. స ప్రచోదయతా, ఋషీణాం జ్ఞానప్రదానాం, ముషభః శ్రేష్ఠః, మే ప్రసీదతామ్, ౨౨

ఇదానీం భగవానేవ స్వవాచాం ప్రతిపాద్యః స్వాదితి ప్రార్థయతే (భూతై రితి.) స భగవాన్, మే వచ్చాపి, అలంకృష్టిష్ట అలంకరోతు, ప్రతిపాద్యః స్వాదిత్యర్థః, వాచాభగవత్ప్రతిపాదనమేషా ఘ్యాలంకారః, యథోక్తం తద్వాగ్విసర్గోజ్జనతామవిష్టవః ఇత్యాదిః, నను భవతోద్భార్యమాణాసాది

(కుక్కతగురునమస్కారః)

భుంక్తే గుణాః షోడశ షోడశాత్మకః సోఽలంకృషీష్ట భగవాన్ వచాంసి మే. ౨౩

నమ స్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ వేదసే,

పపు ర్జ్ఞానమయం సౌమ్యః యన్ముఖాంబురుహానవమ్. ౨౪

ఏతదే వాత్మభూ రాజన్ నారదాయ విప్రుచ్ఛతే.

నానావిధశబ్దానాం కథం న ఏవ ప్రతిపాద్యః స్యా దిత్యత ఆహ (మహద్బి ర్భూతై ర్మహదాది.) పృథివ్యంతై ర్భూతై, రిమాః పురః పురాణి, శరీరాణి, నిర్మాయ, విభుః స్వయం తత్తజ్జీవాంతర్వాసన స్వభావః, అమూషు ఆను పురీషు శేతే. అత ఏవ పూరుషః పురిశయన్ పురుషశబ్దవాచ్యః, అవతిష్ఠతే న కేవలం శేతే, కింతు లీలారస మవ్యనుభవతీ త్యాహ (షోడశగుణాన్.) శబ్దాదివిషయాన్, పంచ పంచవాగదివ్యాపారాన్, ప్రాణాదివాయువృత్తిః, పంచ ఏకం మనసో గుణం సంకల్పాది ఏతాన్ షోడశగుణాన్, స్వయం షోడశాత్మకః ఏకాదశేంద్రియపంచభూతాత్మభూతః భుంక్తే లీలారస మను భవతీ త్యర్థః. జీవాంతర్యామిత్యేన గుణాన్ గృహ్ణతా భగవతా గుణగ్రహణం లీలారసః. జీవస్య తు కర్మాయత్త భోగ ఇతి భావః. ఏవం చ దేవాదినామరూపాణాం పరమాత్మపర్యంతత్వాత్ 'నతాస్మ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ'తి న్యాయేన మద్వచసాం - న ఏవ విషయః స్యాదితి యుక్తా ప్రార్థనా. ౨౩

ఏవం భగవంతం నమస్కృత్యాఽథ స్వగురుం పితరం చ వ్యాసం నమస్కరోతి (ఏత దేవేతి.) వ్యాసస్యాఽపి వాసుదేవవతారత్వాత్ వాసుదేవాయే త్యుక్తిః. వేదసే సర్వజ్ఞాయ. సౌమ్య స్తప్తిష్యాః, జ్ఞానమయం, యన్ముఖాంబురుహానవం యన్ముఖాంభోజే యో మకరందః తం పపుః తస్మై నమ ఇత్యన్వయః. ౨౪

ఏవం గురుదేవతే నమస్కృత్య ప్రకృతప్రశ్నస్య ఉత్తర మవతారితుం తస్య సాంప్రదాయకత్వసూచనాయ నారదహిరణ్యగర్భయోః ప్రశ్నస్కోత్తరే సంవాదయతి (ఏతదితి.) త్వయాయత్పుష్ట మేతదేవ విప్రుచ్ఛతే పృష్టవతే నారదాయ. వేదః యస్య గర్భః అంతఃస్థః స వేదగర్భః

వేదగర్భోఽభ్యధాత్ సాక్షాత్ యదాహ హరి రాత్మనః.

—॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
చతుర్థోఽధ్యాయః.

అథ పంచమోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

దేవదేవ నమ వ్రైస్త్య భూతభావన పూర్వజ,
తద్విజ్ఞానీహి యజ్ఞాన మాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్.

౧.

చతుర్ముఖః అభ్యధాత్. కిమిత్యత ఆహ (హరి.) ర్భగవా, నాత్మనః స్వస్మై యదాహ భగవాం
శ్చతుర్ముఖాయ, యదాహ స చ నారదాయ, తదేవాహ భవతే అభ్యధాస్యామీ త్యభిప్రాయః, —॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమంపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
చతుర్థోఽధ్యాయః.

అథ పంచమోఽధ్యాయః

నారదాయ విప్రుచ్చతే వేదగర్భోఽభ్యధా దిత్యుక్తం తత్ర నారదప్రశ్న మాహ (దేవదేవేతి).
హే దేవదేవః హే భూతభావన భూతస్రష్టాః! అత ఏవ హే పూర్వజః! ఆత్మతత్త్వస్య నిదర్శనే
నితరాం ప్రకాశకం యద్ జ్ఞానం తత్ విజ్ఞానీహి, అంతర్బాహితణిజర్థః, విశేషేణ జ్ఞాపయేత్కర్థః, ౧.

(కథాప్రారంభః)

యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతః సృష్ట మిదం ప్రభో,
యత్సంస్థం యత్పురం యచ్ఛ తత్తత్త్వం వద తత్త్వతః.

౨

సర్వం హ్యేతద్భవాః వేద భూతభవ్యభవత్ప్రభుః,
కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితం తవ.

౩

యద్విజ్ఞానో యదాధారో యత్పురస్త్యం యదాత్మకః,
ఏకః సృజసి భూతాని భూతై రేవాత్మమాయయా.

౪

ఇదం కార్యం జగద్రూపం యస్య రూపం, యదాత్మక మిత్యర్థః, ఆయం నిమిత్తప్రశ్నః. యతః సృష్టం యతః ఉపాదానభూతాత్ సృష్టం, యదుపాదానక మితి యావత్, యదధిష్ఠానం యత్సంస్థం, యత్పురమితి చ బహుప్రీహిః. యః ఆధారో యస్య తద్యదధిష్ఠానం యదాధారక మిత్యాధారప్రశ్నః. యస్మిన్ సంస్థా లయో యస్య తత్ యత్సంస్థం, ఆయం లయాధారప్రశ్నః. యత్పురం య అస్మాత్ పరో విలక్షణః, తద్యత్పురం యదధీన మిత్యర్థః, యచ్ఛ యదవ్యవస్థాత్ యదుపకరణత్వాదిక మస్తి తత్తత్త్వం యదాత్మక్యం తత్త్వతో వదేత్యర్థః.

౨

న జానామితి న వక్తవ్య మిత్యాహ (సర్వమితి.) యత్సృష్టం తదేతత్ సర్వం భవానేవ జానాతి. కుత ఇత్యత ఆహ (భూతభవ్యభవత్ప్రభుః.) భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరకృత్స్న వస్తుజాతస్య ప్రభు రుత్పాదకః, కిం చ తవ త్వయా విశ్వం జగత్ విజ్ఞానేన భగవత్ప్రసాదలభ్యజ్ఞానే, నావసితం నిశ్చితం కరస్థామలకవత్. ఏవం జగద్విషయః ప్రశ్నః కృతః.

౩

ఆస్తాం తావదిదం త్వమేవ త్వం కథయ ఇత్యాహ (యద్విజ్ఞాన ఇతి.) యస్మిన్ విషయే తవ విజ్ఞాన మస్తితి సప్తమీబహుప్రీహిః. యతో విజ్ఞానం యస్య యద్విజ్ఞానః, తవ విజ్ఞానదః క ఇతి వా. యదాధారః యః ఆధారో యస్య సః, క స్తవాశ్రయః. యత్పురః యః పరో యస్య సః, కః తవ స్వామీ. యదాత్మకః యః ఆత్మా యస్య సః, క స్త్వదాత్మేత్యర్థః. మమ తు త్వమేవ స్వతంత్రః, పరమేశ్వర ఇతి ధాసి. తవశ్చరణేన తు పరశంకయా పృచ్ఛామీత్యాహ (స్మరై శ్చతుర్థిః.) ఏక అనహాయః, ఆత్మమాయయా ఆత్మనః సంకల్పేన, భూతైః పృథివ్యాదిభూతైః, యౌతాని దేవాదీని భూతాని, సృజసి త్వమితి శేషః.

౪

అత్తః భావయనే తాని స పరాభావయ స్వయమ్.

అత్మశక్తి మవష్టభ్యః ఊర్జనాభి రివాక్లమః.

x

నాహం వేద పరం హ్యస్తి న్నాపరం న సమం విభో.

నామరూపగుణై ర్భావ్యం సదస త్కించి దన్యతః.

e

స భవా సవర ధ్వోరం య త్తప స్సుసమాహితః.

తేన భేదయనే న స్త్వం పరాశంకాం ప్రయచ్ఛసి.

a

ఏత స్తే పృచ్ఛత స్సర్వం సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర.

విజానీహి యతై వేద మహం బుద్ధ్యేన శాసితః.

o

తాని సృష్టాని భూతా న్యాత్మ న్నాత్మని స్వస్తిన్నిత్యర్థః. స్వయం న పరాభావయన్ స్వాత్మానం పరిభవ మప్రాపయన్, అమోఘవాంఛ ఇత్యర్థః. భావయనే పాలయసి. ఊర్జనాభిః సూత్రనాభిః, కీటవిశేషః. తద్వ దాత్మనః శక్తిం ప్రకృతిం, అవష్టభ్యాక్లమః అస్పృష్టశ్రమః, సృజసి పాసి, సంహరసీత్యర్థః.

x

ఏతదే వోపపాదయతి (నాహమితి.) అహం త్వస్మిన్ కారణవిషయే. పర ముత్కృష్ట. మవరం నికృష్టం. సమం మధ్యమం. దేవాదినామద్విపదాదిరూపగుణాదిగుణై ర్భావ్యం సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకం కించిదపి వ స్త్వన్యతో న వేద, కింతు త్వత్త ఏవ జానామీత్యర్థః. యద్వా. అస్మిన్ కార్యావస్థం నామరూపాభ్యాం సత్త్వాదిగుణై శ్చోపరిక్షితత్వే నానిష్ఠాద్యం చేతనాచేతనాత్మకం కించిదపి వస్తు, ఇద మనేన సమ మిదం నికృష్ట మిద ముత్కృష్ట మితి న జానామీ త్యర్థః.

e

యత్పర స్త్వ మిత్యాదిప్రశ్నః కుతః ప్రస క్తః ఇత్యుక్తాహ (స ఇతి.) ఘోర మితరై శ్చర్తు మశక్యం. మహత్తపః స భవా జగత్సృష్టా. భగవానితి పాఠాంతరమ్. తదా పూజ్యత్వ మిత్యర్థః. అవరత్ కృతవాన్, తేన తపశ్చరణేన కి మస్మాదపి పర మస్తీతి శంకాం ప్రయచ్ఛసి. తత స్త్వం నః భేదయనే, పరశంకాప్రదానేన చిత్తవిక్షేపం జనయసి ఇత్యర్థః.

a

ప్రశ్న ముపసంహరతి (ఏతదితి.) హే సర్వజ్ఞః సకలేశ్వరః త్వయాన శాసితః శ్రీక్షితోఽహం ఇదం భవతోపదేక్ష్యమాణం. యతైవ బుద్ధ్యే జానే, తతైతత్ సర్వం పృచ్ఛతో. మే మహ్యం, విజానీహి విశేషేణ జ్ఞానయ.

o

(కథాప్రారంభః)

బ్రహ్మో దివాచ—

సమ్యక్ క్కారుణిక న్యేదం వత్స తే విచికిత్సిత్వమ్,
యదహం చోదితః సౌమ్య భగవద్వీర్యదర్శనే.

౯

నాన్మతం తవ తచ్చాపి యథా మాం ప్రబ్రవీషి భోః,
అవిజ్ఞాయ పరం మత్త ఏతావత్త్వం యతో హి మే.

౧౦

యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయా మ్యహం,
యథాఽర్కోఽగ్ని ర్యథా సోమో యథ్రగ్రహతారకాః.

౧౧

తస్మై నమో భగవతే వాసుదేవాయ ధీమహి.

అథ బ్రహ్మ యథాప్రశ్న ముత్తరయిష్యం ప్రావత్ ప్రశ్న మభినందతి (సమ్యగితి.) హే వత్స! పుత్ర! కారుణికస్య మయి కరుణావతః, తే త్వయా ఇదం సమ్యక్ విచికిత్సితం జ్ఞాతు మిష్టం కుతః; ఇత్యత ఆహ (యద్యస్మా దహం.) భగవద్వీర్యదర్శనే భగవత్ప్రభావజ్ఞాపనరూపే ధర్మే ప్రవర్తితః.

౯

అభిమతార్థజిహ్వుక్షయా ప్రశ్నం వివినక్తి (నాన్మతమితి.) భో నారద! మాం ప్రతి యథా ప్రబ్రవీషి ఏకః సృజతి భూతానీత్యాదినా యత్పుచ్చసి, తచ్చాపి, తవ త్వదీయం వచః, నాన్మత మతీవ నాసత్యం, కింతు, మత్తః పరం, భగవంత మజ్ఞాత్వా, బ్రవీషీతి. అజ్ఞానహేతు మాహ (మమ ఏతావత్త్వం.) ఏతావన్మహిమవత్త్వం యతః పరమకారుణికా దృవతి తం మత్తః పర మజ్ఞాత్వా బ్రవీషీత్యర్థః.

౧౦

తర్హి కోఽసావీశ్వర ఇత్యపేక్షయాం భక్త్యా నమస్కరిష్య న్నాహ (యేనేతి.) అర్కాదయో భగవత్తేజసా రోచితం విశ్వం తత్తేజోలేశ ముపజీవ్య స్వయం రోచయంతీతి స్వాత్మాన మభిమన్యంతే, ఏవ మహామహీత్యర్థః. న తత్ర సూర్యో భాతీతి క్రుతి రత్ర అనుసంధేయా.

౧౧

తస్మై వాసుదేవాయ నమో ధీమహి నమః కుర్మహే, యద్వా ధీమహీత్యత్ర తమితి శేషం జేతు మశక్యయా యస్య భగవతో మాయాయా మాం జగద్గురుం వదంతి. “బ్రహ్మద్యాః పక్షలా దేవా

యన్తాయయా దుర్జయయా మాం బ్రువంతి జగద్గురుం. ౧౨

విలజ్జమానయా యస్య స్థాతు మీఞ్జపథేఽముయా,
విమోహితా వికత్తంతే మమాఽహమితి దుర్ధియః. ౧౩

ద్రవ్యం కర్తృ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ,
వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మ న్న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వతః. ౧౪

నారాయణపరా వేదా దేవా నారాయణాంగజాః,
నారాయణపరా లోకా నారాయణపరా మఖాః, ౧౫

మనుష్యాః పశవస్తథాః విష్ణుమాయామహావర్తమోహాంధతమసావృతాః” ఇతి న్యాయేన మాయయా మోహితా మాం జగద్గురుం వదంతి, న తు తత్త్వవిద ఇత్యర్థః. ౧౨

ఇతరేషాం మాయయా దుర్జయత్వం భగవత స్తదనంస్పర్శం చాహ (విలజ్జమానయేతి.) యస్య భగవత, ఈఞ్జపథే దృష్టివదే, స్థాతుం, విలజ్జమానయా, తస్మిన్ స్వకార్యమకుర్వత్యాఽముయా మాయయా, విమోహితాః సంతో, మమాఽహమితి దుర్ధియః, వికత్తంతే. ౧౩

వికత్తన మేహహ (ద్రవ్యమితి.) ద్రవ్యం పృథివ్యాదిభూతమేవ కారణం ఇతి కేచిత్, కర్తృవకారణమితి కేచిత్. కాల ఇత్యన్యే, స్వభావ ఇత్యపరే. కర్మాధీనత్వా జీవ ఏవ కారణ మిత్యపరే. ఏవం యన్మాయయా మోహితా వికత్తంతే ఇత్యర్థః. ఏవం తైః స్వతంత్రతయాఽభిమతాః పదార్థా భగవదధీనా ఇత్యాహ (వాసుదేవా దితి.) హే బ్రహ్మ! ద్రవ్యాది స్వరేషు వాసుదేవాత్ పరోఽన్యోఽర్థో నాస్తి, యథా వాసుదేవాత్పరో నాస్తి, తద్వదతదాత్మక మత్పరతంత్రం చ నాస్తీత్యుక్తం వక్ష్యమాణేషు సూచితమ్. ౧౪

ఏతదేవోపపాదయతి (నారాయణపరా ఇతి.) వేదాః నారాయణః పరం. కారణం యేషాం తే తథోక్తాః “తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య విశ్వసిత మేతద్వద్ బుగ్వేదః” ఇత్యాది శ్రుతేః. యద్వా నారాయణః పరం ప్రతిపాద్యం యేషాం తే తథోక్తాః, “సర్వే వేదాః యత్పద మామనంతి”తి శ్రుతేః. దేవా ఇంద్రాదయః. నారాయణః నారాయణ స్వాంగా జ్ఞాతా స్తచ్చరీరభూతా శ్చేత్యఽపి వివక్షితం “చంద్రమా మనసో జాతః స ఆత్మాజ్ఞాన్యన్యా దేవతా” ఇత్యాది శ్రుతేః. లోకా నారాయణపరాః పరః స్వామీ యేషాం తే తథోక్తా మఖాః క్రతవః నారాయణః పర ఆరాధ్యో యేషాం తే తథోక్తాః. ౧౫

(కథాప్రారంభః)

నారాయణపరో యోగో నారాయణపరం తపః,

నారాయణపరం జ్ఞానం నారాయణపరా గతిః.

౧౬

తస్యాఽపి ద్రష్టు రీశస్య కూటస్థ స్యాఽఖిలాత్మనః,

సృజ్యం సృజామి సృష్టోఽహ మీక్షయై వాఽభిచోదితః.

౧౭

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణా త్రయః,

స్థితిసర్గనిరోధేషు గృహీతా మాయయా విభోః.

౧౮

యోగో వివేకాదిజన్య ఉపాసనాత్మకో యోగో నారాయణపరః నారాయణః పరో గంతవ్యో
యస్య స తథోక్తః. తపః విద్యాంగభూతం కర్మ నారాయణపరం. నారాయణః పర్యవసానభూమి
ర్యస్య తథోక్తః. జ్ఞానం శాస్త్రజన్యజ్ఞానం, యోగస్య పూర్వ ముక్తేః తదపి నారాయణః పరో
ధ్యేయో యస్య తత్తథోక్తం. గతి ర్యోగఫల మర్చిరాదికా సాఽపి నారాయణః పరో గంతవ్యో
యస్యా స్తథా భూతా.

౧౬

ఏవం సర్వం తదదీన మితి కథనేన నాహం పేద వరం త్వస్మిన్నిత్యంశ స్యోత్తరముక్తం
భవతి. త్వర్హి త్వం కిం కరోషీ త్వపేక్షయా మాహ (తిస్యేతి.) అఖిలాత్మనః సర్వాంతర్యామిణః
అభిద్రష్టుః సర్వజ్ఞస్య ఈశస్య సర్వం స్వవశీకృత్య నియంతుః కూటస్థస్య నిర్వికార స్వేక్షయైవ సంకల్ప
రూపజ్ఞానేనైవ సృష్టోఽహం తేన చోదితః. సృజ్యం సృజామీ త్యన్వయః, స తు ప్రయోజకో
హేతుప్రయోజ్య ఇతి భావః.

౧౭

నను కుతోఽయం నియోజ్యనియోజకభావః, కుతో వా తస్య సర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మాః స్వస్య
తు తద్విపరీతా ఇత్యపేక్షయాం మాయేశ్వరత్వ మాయాసశ్యత్వాభ్యా మిత్యాహ (సత్వ మితి.) నిర్గుణస్య
హేయగుణరహితస్య కల్యాణగుణానాం సమంతర మేవోక్తత్వా ద్విభో ర్వాప్యవతేన భగవతో మాయయా
ప్రకృతిద్వారా స్థితిసర్గనిరోధేషు నిమిత్తేషు స్థిత్యాద్యర్థం సత్త్వాదయ త్రయో గుణా గృహీతాః. స్వనియ
మ్యతేన పరిగృహీతాః, సృష్టిస్థితిసంహారరూపరీలాపరికరత్వేన సత్త్వాదయ ఈశ్వరేణ పరిగృహీతా
ఇత్యభిప్రాయః.

౧౮

కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః,

బద్ధుంతి నిత్యదా ముక్తం మాయినం పురుషం గుణాః.

౧౯

స ఏష భగవాం ల్లింగై త్త్రిభిరేభి రధోక్షజః,

స్వలక్షితగతి ద్రుహ్మః సర్వేషాం మమ చేశ్వరః.

౨౦

కాలం కర్మ స్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా,

ఏవం గుణానా మీశ్వరలీలాపరికరత్వే ముక్త్యా జీవబంధనత్వమాహ (కార్యేతి.) కార్యం శరీరం, కారణమింద్రియం, తాభ్యాం కర్తృత్వే నిమిత్తే, పుణ్యపాపనిష్పాదనార్థం గుణాః సత్త్వాదయః, స్వరూపతోఽవ్యయం మాయినం, మాయావశ్యం సంబంధమాత్రేణ నిత్యం పురుషం జీవం బద్ధుంతి త్యన్వయః. గుణాః విశిష్ట (ద్రవ్యేతి.) మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావాః ద్రవ్యశబ్దస్య మోహన వాచిత్యం పారశిష్యే దవగమ్యతే. అత ఏవాఽస్మి స్పష్టాయే బహుశః ప్రయోగశ్చ —

“సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతినంభవాః,

నిబద్ధుంతి మహాబాహో దేహీ దేహీన మవ్యయమ్.

తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్రప్రకాశక మనామయం,

సుఖసంగేన బద్ధాతి జ్ఞానసంగేన చాఽనఘ.

రణో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసంగసముద్భవమ్,

తన్నిబద్ధాతి కౌంతేయ కర్మసంగేన దేహీనమ్.

తమ స్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహీనామ్,

ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి స్తన్నిబద్ధాతి భారత.” ఇతి గీతావచనాన్యత్ర స్మారితాని. ౧౯

ఏవం గుణానాం జీవబంధకత్వముక్త మథ స్వలీలాపరికల్పితమాయః పరమేశ్వరః సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇత్యాహ (స ఇతి.) లింగైః సత్త్వాదిగుణైః శరీరభూతప్రకృత్తిస్తై రుపలక్షితః స్వలక్షిత గతిః స్వలక్షితా స్వచ్ఛందా గతి ర్యస్య స తథోక్తః. స తు తదా దర్శితవంధానా వితీవ దన్యదర్శిత మార్గః స ఏష ఏవంవిధైశ్వర్యసంపన్నో భగవాన్, హే బ్రహ్మ నారదః సర్వేషాం మమ చేశ్వరః నియంతా.

౨౦

ఏవ మేకః సృజసి భూతానీతి ప్రశ్నస్య ఉత్తరా ముక్త్యా యద్రూప మిత్యాదేః ప్రశ్న స్ఫోత్తరం వదం స్తావత్ సృష్టిప్రకార మాహ (కాల మితి.) మాయేశో మాయాధిపతిః. స్వయా

(కథాప్రారంభః)

ఆత్మకాయదృచ్ఛయా ప్రాప్తం విభుభూషు రుపాదదే. ౨౧

కాలాద్గుణవ్యతికరాత్ పరిణామః స్వభావతః.
కర్మణో జన్మ మహతః పురుషాధిష్ఠితా దభూత్. ౨౨

మహతస్తు వికుర్వాణా ద్రజః సత్త్వోపబృంహితాత్.
తమఃప్రధాన స్వభవ ద్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః. ౨౩

మాయయా స్వసంకల్పేన, యద్వా ద్వారభూతయా ప్రకృత్యా విభుభూషుః ప్రకృతిద్వారా నానామరూప భావో భవతు మిచ్ఛుః, ర్యదృచ్ఛయా, అహం తు కర్మపరమేర్వోఽకర్మపరవశః ఆత్మన్నాత్మని ప్రాప్తం సంగతం యుక్తం కాలం కర్మస్వభావం చోపాదదే, కాలో గుణవైషమ్యరూపగుణజోభవేతుః. కర్మజీవ దృష్టం స్వభావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః. ఏతేషా ముపాదానం నామ స్వస్వకార్యోన్ముఖ్యా పాదనమ్. ౨౧

కాలకర్మస్వభావోపాదానఫలం దర్శయన్ మహతః సృష్టి మాహ (కాలా దితి.) కాలాద్దేతుభూతాద్గుణవ్యతికరాత్ కాలకృతగుణవైషమ్యా దిత్యర్థః. పరిణామస్వభావతః ప్రకృతేః పరిణామ స్వభావాత్, కర్మణో జీవాదృష్టాచ్చ హేతోః, పరమపురుషాధిష్ఠితా దవ్యక్తా నృహతో మహత్తత్త్వస్య, జన్మోత్పత్తిరభూ దిత్యర్థః. తదధిష్ఠితత్వం తథాహితస్య కార్యజననసామర్థ్యవత్త్వం, అత్రోపవ్యక్తా దిత్యుద్యాహరః. పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చ అవ్యక్తానుగ్రహేణ చేతి దర్శనా ద్వ్యతికరః, మిశ్రిణం సమా నానాం గుణానాం విషమత్వావత్తిః. యద్వా గుణానాం వ్యతికరో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిః. అవ్యక్తా దిత్యర్థః. ౨౨

మహతోఽహంకారోత్పత్తి మాహ (మహత స్త్వీతి.) విక్రియమాణా ద్రజః సత్త్వోప బృంహితానృహతః ద్రవ్యజ్ఞానం క్రియాత్మకః మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావః, తమఃప్రధానః తమోగుణప్రధానః, అభవత్. మహతః ప్రిగుణాత్మకత్వేఽపి క్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిప్రధానత్వా ద్రజః సత్త్వోపబృంహితా దిత్యుక్తం, ఏవ మహంకారస్య తమఃకార్యప్రధానత్వా త్తమఃప్రధాన ఇత్యుక్తిః. ఆత ఏవాహంకారకార్యేషు తామసం బహురాజనం సాత్త్వికం చాల్పమేవం మహత్కార్యేషు తామస మల్పం తదితర దుభయం బహిష్కృతి మంతవ్యమ్. ౨౩

సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తో వికుర్వః సమభూ త్రిదా,

వైకారిక వైజనశ్చ తామసశ్చేతి యద్విదా.

ద్రవ్యశక్తిః క్రియాశక్తి ర్జ్ఞానశక్తి రితి ప్రభో.

౨౪

తామసా దపి భూతాదే ర్వికుర్వాణా దభూ న్నభః,

తస్య మాత్రా గుణ శ్శబ్దో లింగం యద్ద్రిష్టుదృశ్యయోః,

౨౫

తమఃప్రధానస్య కింనామధేయ మిత్యత ఆహ (స ఇతి.) తస్య త్రైవిధ్య మాహ - వికుర్వః రూపాంతరం గచ్ఛః, అహంకారః, త్రిదా సమభూత్ సమ్య గభూత్, యద్విదా యస్యాఽహంకారస్య భిదా వైకారికః తైజనశ్చ తామసశ్చేతి సాత్త్వికరాజనతామసాహంకారాణాం కృమేణ నామాని, తేషాం ప్రతివియతస్వభావానాహ (ద్రవ్యశక్తి రితి.) ప్రాతిలోమ్యేన త్రియాణాం స్వభావ ప్రదర్శనం ద్రవ్యశక్తిః. విమూఢా మహాభూతాఖ్యద్రవ్యోత్పాదనే శక్తిః సామర్థ్యం యస్య స తథోక్తిః. సాత్త్వికాహంకారానుగ్రహకత్వరూపా యా క్రియా తస్యాం శక్తి ర్యస్య స తథోక్తిః, ప్రవర్తన మేవ హి రజఃకార్యం జ్ఞానశక్తిః శబ్దాదివిషయజ్ఞానసాధనేంద్రియోత్పాదనే శక్తి ర్యస్య స తథోక్తిః, ఏకాదశానా మింద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారకార్యత్వా ద్రాజనస్య తు తదనుగ్రహక త్వాత్.

౨౬

ఏవ మహంకారస్య త్రైవిధ్య ముక్త మథ తామసాహంకారా చ్ఛబ్దాదితన్మాతృకృమేణాకాశాది భూతస్య సృష్టి మాహ (తామసా దితి.) భూతాదిరితి తామసాహంకారస్యైవ నామాంతరం, విక్రియ మాణా ద్భూతాదినామకాత్ తామసాహంకారా న్నభ అభూత్. శబ్దద్వారా నభః ఉదపద్యతే త్యర్థః. ఏవమేవ స్పర్శాదిష్యపి దృష్టవ్యం. ఏతదేవ శబ్దస్వభావత్వం కథయ న్నుపపాదయతి (లింగమితి.) తస్య నభిసో మూత్రాసూక్ష్మం రూపం గుణః వ్యావర్తకోఽసాధారణో ధర్మశ్చ యః శబ్దః సోఽప్యభూ దిత్యర్థః. యద్వా తస్య నభసః మూత్రగుణః అసాధారణగుణః శబ్దస్య లక్షణం ద్రిష్టుదృశ్యయో రత్యనో ల్లింగం ప్రమాణం యత్, స శబ్ద ఇత్యర్థః. శబ్దో హి శాస్త్రాత్మనా ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం. యదాఽఽహ సూత్రకారః - “శాస్త్రయోనిత్వా” దితి. యదితి. నపుంసకత్వం లింగాపేక్షయా.

౨౭

(బహ్మండవిర్మాణవర్ణనమ్)

నభసోఽథ వికుర్వాణా దభూత్ స్పర్శగుణోఽనిలః,
పరాన్వయా చ్చబ్ధివాం శ్చ ప్రాణ ఓజః సహోఽనిలమ్. ౨౧

వాయో రపి వికుర్వాణాత్ కాలకర్మస్వభావతః,
ఉదపద్యత తేజో వై రూపవత్ స్పర్శశబ్దవత్. ౨౨

తేజసస్తు వికుర్వాణా దాసీ దంభో రసాత్మకమ్,
రూపవత్ స్పర్శవ చ్చాంభో ఘోషవచ్చ పరాన్వయాత్. ౨౩

విశేషస్తు వికుర్వాణా దంభసో గంధవా నభూత్,
పరాన్వయా ద్రవస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః. ౨౪

వికుర్వాణా ద్రూపాంతరం గచ్ఛతః నభసః స్పర్శగుణోఽనితో వాయు రభూత్ స్పర్శత
న్మాత్రద్వారాఽభూ దిత్యర్థః, పరాన్వయాత్ కారణనభోఽనువృత్తేః, శబ్దవాంశ్చ వాయు రిత్యర్థః.
సస్పర్శస్య వాయో ర్లక్షణ మాహ (ప్రాణః.) అవస్థావిశేషోపసన్నో వాయుర్ని ప్రాణః. ఓజః
సహోఽనిలమితి ధర్మిప్రధానో నిర్దేశః ఓజఆదివిశిష్ట ఇత్యర్థః. ఓజః ప్రవృత్తిశక్తిః. సహో వేగో
బలం ధారణసామర్థ్యం ఓజః సహోబలా పీండియమనఃశరీరాణాం పాటవాని తేషాం హేతురితి
కేచిత్. ౨౬

కాలకర్మస్వభావతో హేతో ర్వికుర్వాణా ద్వాయో రూపవత్ కారణభూతాకాశవాయుగుణాను
వృత్తేః రూపవత్ స్పర్శశబ్దవచ్చ తేజ ఉదపద్యత కాలకర్మస్వభావత ఇతి సర్వత్రానుసంధేయమ్. ౨౭

విక్రియమాణా తేజసః రసాత్మకం పరాన్వయా ద్రూపస్పర్శశబ్దవచ్చాంభ ఆసీత్, ఘోషః
శబ్దః. ౨౮

అథ వికుర్వాణా దంభసో గంధవాః పరాన్వయా ద్రవస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితశ్చ విశేషః
మృధివ్యుఽభూత్. ౨౯

వైకారికా నృనో జజ్ఞే దేవా వైకారికా దశ,

దిగ్వతార్కప్రచేతోఽశ్వవహ్నింధ్రోపేంద్రమిత్రకాః.

౩౦

తైజసాత్తు వికుర్వాణా దింద్రియాణి దశాభవన్.

సర్వేషా మింద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారా దుత్పత్తి మాఽఽహ (వైకారికా దితి.)
వైకారికానామ్నః సాత్త్వికాహంకారా ద్విగాదయః శ్రోత్రాద్యధిషానదేవతాః తాభి రధిష్ఠితా నీంద్రియాణి
మనశ్చ జజ్ఞరే ఇత్యర్థః. అగ్ని ర్వాగ్నూత్వేత్వాదివత్ అధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయో రభేదోపచారాత్
సామానాధికరణ్యా దేవా వైకారికా ఇత్యుక్తమ్. దేవతా గణయతి దిశశ్చ వాతశ్చ అర్కశ్చ
ప్రచేతా శ్చాక్షినో చైతే పంచ శ్రోత్రత్యక్ చక్షుర్విహ్యూహానా మధిష్ఠాతారః. వహ్నిశ్చేంద్రశ్చోచ్చ
పేంద్రశ్చ మిత్రశ్చ కశ్చ ప్రజాపతిః ఏతే పంచ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థానా మధిష్ఠాతారః. మనస
స్త్యధిష్ఠాతా చంద్రమాః. ఏభి ర్దశభి రధిష్ఠితాని శ్రోత్రాదీని జాతాని త్యభిప్రాయః. ౩౦

తైజసాహంకారకార్య మాఽఽహ (తైజసా దితి.) తైజసా త్రేజస్సంబంధినః రాజసా
హంకారానుగృహీతాత్ సాత్త్వికాహంకారా దిత్యర్థః. అన్యథా పూర్వగ్రంథవ్యామోహాత్. పూర్వ
గ్రంథేఽభిమానిదేవతాసృష్టిరితి చేన్న. ఇంద్రియై ర్వినా దేవతాదేహారంభాయోగా చ్చతుర్ముఖసృష్టత్యే
నాత్ర వక్ష్యమాణానా మాఽఽదిత్యేంద్రాదీనా మండనృష్టేః ప్రాక్ సృష్ట్యయోగాచ్చ. న చాఽసృష్టానా
మేవాఽధిష్ఠాత్పత్త్యమఽన్యమవపన్నమితి వాచ్యమ్. పరమాకాశస్థానం భగవత్సంకల్పానుగృహీతానా
మధిష్ఠాత్పత్తోపపత్తేః కోఽయం పరమాకాశ ఇతి చే. దైవకుంఠాభ్యో లోకః అత ఏవ వృతం
చతుష్షోడశపంచశ క్తిభిరితి వక్ష్యతే. న చ పరమాకాశస్థాభి రేవాఽధిష్ఠానోపపత్తే శ్చతుర్ముఖకర్తృకా
దిగాదిసృష్టి ర్యర్థేతి వాచ్యమ్. వ్యష్టింద్రియాధిష్ఠానార్థం దిగాదిసృష్టే రా వ శ్య క త్యాత్.
అతఃపర మాకాశే సత్యేవే త్యవగంతవ్యమ్. అత ఏవైభి రధిష్ఠాత్పత్తిః పరమాత్మానం ప్రతి
క్రియమాణా స్తుతిరఽప్యవసద్యతే. అన్యథాఽందోత్పత్త్యనంతరం వక్ష్యమాణానా మేవామందోత్పత్తేః
పూర్వ మభావా త్రత్యర్థకా స్తుతి రనుపపన్నా స్యాత్. సర్వేషాం సర్వేంద్రియాధిష్ఠాత్పత్త్యే
తదింద్రియాణాం కేఽధిష్ఠాతార ఇతి చే దుచ్యతే. తదింద్రియాణామపి దశానా మధిష్ఠాతారః
సంత్యేవ, ఏతైక మింద్రియం త్యధిష్ఠాత్పత్త్యుచ్యతే. తత్ర స్వపరకార్యనిర్వాహకత్వన్యాయేన
స్వేనైవ వా పరమాత్మానా వాఽధిష్ఠీయత ఇతి నానవస్థాప్రసంగ ఇతి. యద్వా తైజసా త్త్వీతి
వజ్జంతోక్తిః సక్షద్యయస్యాఽవిరోధ మాఽఽహ (జ్ఞానశక్తి రితి.) ప్రాణశబ్ద ఇంద్రియపరః జ్ఞాన
శక్తిః ప్రాణః జ్ఞానేంద్రియగణః క్రియాశక్తిశ్చ ప్రాణః కర్మేంద్రియగణః బుద్ధి రంతఃకరణచతుష్టయం
చ తైజసౌ రాజసాహంకారాన్నితసామగ్రిప్రసూతజ్ఞానకర్మేంద్రియాణా మంతఃకరణస్య చ స్వకార్య

(బ్రహ్మాండవిర్మాణవర్ణనమ్)

జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తి ర్బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసా.

శ్రోత్రం తస్మిన్ బ్రహ్మగ్నిహ్వో వాగ్దోర్మేధాంఘ్రిపాయవః.

౩౧

యదైతేఽనంగతా భావా భూతేంద్రియమనోగుణాః,

యదాయతననిర్మాణే న శేకు ర్భూమివిత్తమ.

౩౨

తదా సంహత్య చాఽన్యోన్యం భగవచ్చక్రిచోదితాః,

సదనత్త్వ ముపాదాయ చోభయం సస్మజ ర్వ్యదః.

౩౩

వర్షపూగసహస్రాంతే తదండ ముదకేశయమ్.

ప్రవృత్తిమత్త్వాత్ తత్కారణేనాఽపి రజోగుణాద్విశేనాఽపి భవితవ్య మిత్యేక త్రాత్పర్యకత్వా తైజసత్వా దస్య సర్వేంద్రియాణాం రాజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వమేవేతి న వక్ష్యమ్య విరోధ ఇత్యర్థః. ఏవం భూతాదే రసేంద్రియసృష్టా వనుగ్రాహక సైజస ఇతి వేదితవ్యమ్. ఇంద్రి యాణి గణయతి శ్రోత్రమితి. దోః పాణిః మేధ్ర ముపస్థః క్రమ స్తస్యత్ర న వివక్షితః.

౩౧

యదేతే భూతా సీంద్రియాణి మనశ్చ తేషాం గుణాః తస్మాత్ప్రాణి విషయాః శబ్దదయ ఏతే సర్వేఽనంహతాః అమిలితాః అసః. అత ఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాండస్య భగవచ్చరీరస్య నిర్మాణే హే బ్రహ్మవిత్తమః న శేకు ర్నాశక్నువః.

౩౨

తదా భగవచ్చక్త్వా చోదితాః ప్రేరితాః సంహత్య పంచీకరణోక్తప్రకారేణ పరస్పరం మిశిత్వా సదనత్త్వం తత్త్వం పంచీకరణేన స్థూలత్వం అసత్త్వం సూక్ష్మత్వం నోభయ మనుభయం పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావాంశ్చ ఉపాదాయాఽదః బ్రహ్మాండం ససృజే. యద్వా అనుభయ మిత్య దశ్శబ్దవిర్దిష్టబ్రహ్మాండవిశేషణం అనుభయం కార్యకారణభావానన్విత మండం బ్రహ్మాండం సస్మజ రిత్యర్థః. కార్య మవ్యుంధం హ్యేకాకార్యవాయువన్న తత్త్వాంతరం న చ తత్త్వాంతరారంభక మత స్తత్త్వాంతరతయా కార్యతత్త్వాంతరాపేక్షయా కార్యం చ న భవతీ తస్యనుభయం బ్రహ్మాండముక్తం చతుర్ముఖోత్పత్త్యాదిక మన్యత్ర విస్తరేణ వక్ష్యమాణ మత్రావ్యర్థసిద్ధ మునుసంధేయమ్.

౩౩

(వర్షపూగసహస్రాంతే) ప్రళయకాలావసానే ఇత్యర్థః. అన్యథా న క్రమేణ వివృద్ధం తజ్జలం బుద్బుదవత్ సమమితి విరోధాత్. జీవః దేవాద్యపేక్షయా సమష్టిపురుషబ్రహ్మఖ్యజీవశరీరకః పరమ

కాలకర్తస్వభావస్థో జీవోఽజీవ మజీవయత్.

౩౪

స ఏవ పురుష స్తస్మా డండం నిర్విద్య నిర్గతః,
సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వాక్షః సహస్రాననశీర్షవాః.

౩౫

యన్యేహావయవై ర్లోకాన్ కల్పయంతి మనీషిణః,
కట్యాదిభి రథ స్సప్త సప్తోర్ధ్వం జఘనాదిభిః.

౩౬

పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః,
ఊర్వో రైవశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రోఽభ్యజాయత.

౩౭

పురుషః కాలకర్మస్వభావస్థితః సకలం జీవ మచేతన ముదకేశయ మండం బ్రహ్మాండ మజీవయత్
చేతయతి స్మ. అత్రోదకే శయ మిత్యనే నాండస్యష్టేః పూర్వం గర్భోదకసంజ్ఞికా సృష్టి రర్థసిద్ధౌఽ
నుసంధేయా పరోక్షనిర్దేశ శ్చ చతుర్ముఖాంతరసామ్యాభిప్రాయః.

౩౪

స ఏవ పురుష శ్చతుర్ముఖస్వరూపే జోవస్థితః పరమపురుషః అండం నిర్విద్య తస్మాన్నిర్గతః
అండభేదే నావకాశలాభా దనువర్తుద్దసంపారాదిమా నభూ దిత్యర్థః, చతుర్ముఖస్య భగవదాత్మకత్వే
సామానాధికరణ్యే నాహ (సహస్రేతి.) యః చతుర్ముఖశరీరకత్వే నావస్థితః స ఏవ సహస్రశీర్షా
పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్. సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోరుహమ్! సర్వతః
శ్రుతిమల్లోక ఇత్యాదినోక్తః సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా పరమపురుష ఇత్యర్థః.

౩౫

యస్య సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తః వై రాజపురుషస్య అవయవైః పాదతలాద్యవయవైః
లోకా నతలాదీః మనీషిణ ఉపాసకాః కల్పయంతి లోకాన్. యదవయవత్వేన రచయంతీత్యర్థః,
తత్తదవయవప్రళిఖణాం తత్తదవయవత్వే నోపాసనం యుక్తం. తదవయవై ర్లోకరచనా మాహ
(కట్యాదిభి రితి.) కటి రూరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః, జఘనం పురోభాగః, అధః సప్తలోకా నతలాదీ
నూర్ధ్వం భూరాదీః సప్త కల్పయంతీ త్యన్వయః.

౩౬

పర్జానాం తద్విభూతిత్వాయ చతుర్ముఖరూపేజావస్థితా తత ఉత్పత్తిం దిర్భయంతి (పురుష
న్యేతి.) బ్రహ్మ బ్రాహ్మణః ముఖమితి. కార్యకారణయో రభేదవివక్షయోక్తం బాహవ ఇతి చ.
క్షత్రం క్షత్రియః.

౩౭

(పురుషసూక్తార్థేన భగవతో విరాడ్రూపస్య వర్ణనమ్)

భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః,
హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్తనః, ౩౮
గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ తపోలోకః స్తనద్వయాత్,
మూర్ధభి సృత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోక స్సనాతనః, ౩౯
తత్కృత్యాం చాతకం క్లృప్త మూరుభ్యాం వితతం విభోః,
జానుభ్యాం సుతలం కుద్ధం జంఘాభ్యాం తు తలాతలమ్, ౪౦
మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలం,
పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్, ౪౧
భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః,
స్వర్లోకః కల్పితో మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా, ౪౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
పంచమోఽధ్యాయః.

ఇదానీ ముపాసనార్థం లోకకల్పనార్థేన ద్వియన్త చతుర్దశలోక పక్షమాహ (భూరిత్యాది) పక్షుష్యేన. భూర్లోకః పాతాళ మారభ్య పద్భ్యాం కటివర్యంతాభ్యాం కల్పితః. భువర్లోకః నాభితః నాభి మారభ్య స్తనద్వయాత్ హృదయకమలాకారం తదూర్ధ్వభాగ ఉరః బ్రహ్మలోకః సనాతన ఇతి, సత్యలోకవిశేషణం సనాతనత్వం చ భూరాద్యపేక్షయా యద్వా బ్రహ్మలోకో వైకుంఠాఖ్యలోకః సనాతనః, న తు సృజ్యప్రపంచాంతర్వ రీత్యర్థః. ౩౮—౪౧

ఇదానీం సంగ్రహేణ లోకత్రయకల్పనా మాహ (భూర్లోకః కల్పిత ఇతి.) పాదతల మారభ్య నాభితః భూర్లోకః, నాభి మారభ్య మూర్ధతః భువర్లోకః, మూర్ధా స్వర్లోకః కల్పితః, అతలాదీనాం భూరాది ప్త్యంతర్భావత్. ౪౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావరరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీతైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిధయప్రసన్నతత్సాక్షిసమధిగతశ్రీమద్భాగవత్పాదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

పంచమోఽధ్యాయః.

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

బ్రహ్మోవాచ —

వాచాం వహ్నే ర్ముఖం క్షేత్రం ఛందసాం సప్తధాతవః,

హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వో సర్వరసస్య చ.

౧.

సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నానే పరమాయనే,

అశ్వినో రోషధీనాం చ భూణో మోదప్రమోదయోః.

౨.

రూపాణాం తేజసాం చక్షు ర్ద్రివః సూర్యస్య చాక్షిణీ,

కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం శ్రోత్ర మాకాశశబ్దయోః.

తద్గ్రాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభగస్య చ భాజనమ్.

౩.

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

ఏవం కృత్స్నప్రపంచస్య మహదాదిక్రమేణ సృష్టస్య వైరాజివిభూతిత్వ మభిదాయ తదేవ పురుషసూక్తసంవాదేన దృఢీకర్వన్ యద్రూపమిత్యాదే రుత్తర మాహ (వాచ ఇతి,) వాచో వాగింద్రియస్య, తదధిష్ఠాత్మదేవతాభూతాగ్నేశ్చ, భగవన్ముఖం స్థాన మాశ్రయః ఛందసాం గాయత్ర్యష్టి గృహతీవంక్షిజగతీ త్రిష్టబినుష్టభాం సప్తానాం ఛందసాం, సప్త ధాతవః త్వగాదినప్తధాతుస్థానీయా భగవద్విగ్రహావయవాః, స్థానం హవ్యం, దేవానా మన్నం కవ్యం, పితృణామమృతం, తదుభయకేషో మనుష్యాణాం, ఏషా మన్నానాం సర్వరసస్య మధురాదేః పద్విదస్య చకారా దన్మదాదిరసనేంద్రియస్య తదధిష్ఠాతు ర్వరుణస్య చ తస్య జిహ్వో క్షేత్రం, ఏవం సర్వత్రానుక్ర మున్నేయమ్.

౧.

సర్వాసూనా మస్యదాదిప్రాణానాం వాయోశ్చ, తస్య, నానే నాసారంద్రే, పరమాయనే ఉత్తమక్షేత్రే, రోషధీనా మశ్వినో ర్మోదప్రమోదయోశ్చ, తద్ భూణేంద్రియం, స్థానం మోద అనుకూలవస్తుదర్శనజనుభవికేషః ప్రమోద స్త్వనుకూలవస్తునః, స్వీయత్వబుద్ధిజనుభవికేష ఇతి భేదః.

౨

రూపాణాం శుక్లాదీనాం, తేజసాం రూపప్రకాశకానాం చ, చక్షుః తత్వచక్షురింద్రియం, స్థానం ద్రివః సూర్యస్య చాక్షిణీ తన్నేత్రగోకౌ స్థానం, సర్వత్ర పవ్యంశనిరిష్టానాం ప్రథమాంతనిరిష్టం క్షేత్రం ద్రష్టవ్యమ్, దిశాం తీర్థానాం తత్కర్ణౌ కర్ణబలే స్థాన మాకాశశబ్దయోస్తబ్రోత్రమ్.

౩

(పురుషసూక్తార్థేన భగవతో విరాడ్రూపస్య వర్ణనమ్)

త్వగస్య స్పర్శవాయో శ్చ సర్వమేధస్య చైవ హి,
రోమాణ్యుద్భిజ్జాతీనాం యై ర్వా యజ్ఞస్తు సంభృతః.

౪

కేశ శ్శక్రకునభాన్యస్య శిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్,
భాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్తృణామ్.

౫

విక్రమో భూభువః స్వశ్చ క్షేమస్య శరణస్య చ,
సర్వకామవరస్యాపి హరే శ్చరణ ఆస్పదమ్.

౬

అపాం వీర్యస్య సర్గస్య పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః,
పుంసః శిశ్న ఉపస్థస్తు ప్రజాత్యానందనిర్వృతేః.

౭

పాయు ర్యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్షస్య నారద,
హింసాయా నిర్మతే ర్భృతో ర్నిరయస్య గుడః స్తృతః.

౮

వస్త్రానాం యే సారాంశా ప్రేషాం సౌభగస్య స్పృహణీయతాయాశ్చ, తద్గ్రాత్రం తచ్ఛరీరం,
భాజనం స్థానం, స్పర్శవాయోః సర్వమేధస్య సమస్తయజ్ఞస్య చాన్య త్వక్ స్థానమ్.

౪

ఉద్భిజ్జాతీనాం సర్వవృక్షాణాం యై ర్వృక్షై ర్యజ్ఞః సంభృతః సాధితః తేషామేవ తద్రో
మాణీ స్థానం శిలాలోహాభ్రవిద్యుతా మన్య కేశశ్శక్రకునభాని స్థానే నభాని శిలాలోహయోః స్థానమభ్ర
విద్యుతోః కేశశ్శక్రకూణీతి వివేకః.

౫

క్షేమకర్మణాం రక్షకారిణాం, లోకపాలానాం ఇంద్రాదీనాం, తద్భాహవః స్థానం భూ ర్భువః
స్వరితి, షష్ఠీబహువచనాంతం, భూరాదీనాం త్రయాణాం లోకానాం, విక్రమ స్తస్య త్రివిధపాద
విన్యాసః స్థానం, క్షేమస్య ప్రాప్తరక్షణస్య, శరణస్య చానిష్ఠనివారణస్య, సర్వేషాం కామానాం,
వరస్య క్రేష్ఠస్యాపి, హరేశ్చరణం పాద ఆస్పదం ఆశ్రయః.

౬

అపాం వీర్యస్య కుక్రస్య సర్గస్య స్పృష్టేః పర్జన్యస్య ప్రజాపతేశ్చ పుంసో భగవతః శిశ్నః
ఉపస్థేంద్రియాధిష్ఠాన మాస్పద మిత్యర్థః, ప్రజా త్యానందః సంతానార్థం సంభోగ ప్రేమయా నిర్వృతి
స్థానహాని స్తస్యా స్తదుపస్థేంద్రియ మాశ్రయః.

౭

యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్షస్య మురిత్యాగస్య చ తస్య పాయ్వింద్రియ మాశ్రయః,
హింసాదీనాం తద్గుడ ఆశ్రయః, పాయు రింద్రియం గుడ మధిష్ఠానమ్.

౮

పరాభూతే రథర్తస్య తమస శ్చాపి పశ్చిమః,
నాద్యో నదనదీనాం తు గోత్రాణా మస్థిసంహతిః.

అవ్యక్తరససింధూనాం భూతానాం నిధనస్య చ,
ఉదరం విదితం పుంసో హృదయం మనసః పదమ్,

ధర్మస్య మమ తుభ్యం చ కుమారాణాం భవస్య చ,
విజ్ఞానస్య చ సత్త్వస్య పరస్యాత్మా పరాయణమ్.

అహం భవాః భవశ్చైవ త ఇమే మునయోఽగ్రజాః,
సురాసురనరా నాగాః ఖగా మృగసరీశృపాః.

గంధర్వాఽపసరసో యజ్ఞ రక్షోభూతగణోరగాః,
పశవః పితరః సిద్ధా విద్యాద్రా శ్చార్ణా ద్రుమాః.

పరాభూతే రథర్తస్య తమసోఽజ్ఞానస్యాపి పశ్చిమః తత్పుష్కభాగ ఆశ్రయః,
నదనదీనాం తన్నాద్యః స్థానం, గోత్రాణాం గిరిణాం, తదస్థిసంఘః స్థానమ్.

అవ్యక్తం ప్రధానం రసోఽన్నాచరసః, సింధవః సముద్రాః, తేషాం భూతానాం, నిధనస్య
లయస్య చ, తదుదరం స్థానం, విదితం. మనసః సర్వదేహిమనస్తత్త్వస్య, పుంస ఈశ్వరస్య
యద్భదయం తత్పదం స్థానమ్.

ధర్మస్య మమ, చతుర్ముఖస్య తుభ్యం, తత కుమారాణాం సనకాదీనాం, భవస్య రుద్రస్య,
విజ్ఞానస్య చ సత్త్వస్య మహత్త్వస్య పరస్య భగవతః ఆత్మాంతఃకరణం పరాయణం శ్రేష్ఠ
స్థానమ్.

ఏవం పరమాత్మనో జాతం కృతస్మిం జగత్ తద్విభూతిభూతం తచ్ఛరీరత్వేన తతో న
వివిక్త మిత్యుక్తం. ఏతదేవ పురుషసూక్తార్థకదనేన ప్రథయతి - తత్ర సహస్రశ్చైత్యర్థస్య బ్రాహ్మ
ణోఽస్య ముఖమానే దిత్యాదే శ్చార్థః పూర్వాధ్యాయే కథితః, పురుష ఏవేదం సర్వమిత్యస్మార్థభూహ
అహమిత్యాదిభి స్సార్ధైః ప్రిభిః. అహం చతుర్ముఖః, భవా న్నారదః, భవో రుద్రః ఆగ్రజాః మునయః
సనకాదయః.

(విద్యాద్రా) విద్యాధరాః,

(పురుషసూక్తార్థేన విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

అన్యే చ వివిధా జీవా జలస్థలనభౌకసః.

గ్రహర్షకేతవస్తారా స్తడితః స్తనయిత్నువః.

౧౪

సర్వం పురుష ఏవేదం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్.

తేనేద మావృతం విశ్వం విత స్తి మదితిష్ఠతా.

౧౫

స్వధిష్ఠ్యం ప్రతపన్ ప్రాణో బహిశ్చ ప్రతపత్యసౌ.

ఏవం విరాజం ప్రతపం స్తవ త్యంతర్భూమిః పుమాన్.

౧౬

జలం స్థలే నభశ్చౌకాంసి స్థానాని యేషాం తే జలస్థలనభౌకస ఇతి. సంధి రార్షః. గ్రహః సూర్యుదయః. ఋజుణి నక్షత్రాణి. తారా అపి నక్షత్రస్యైవ భిదా, తడితః విద్యుతః. స్తనయిత్నువో మేఘాః, గర్జితాని వా. ౧౪

కిం బహునా? యచ్చ కాలత్రయవర్తివస్తుజాతం విదితం సర్వం పురుష ఏవ పరమపురుష ఏవ. కాలత్రయవర్తి కృత్స్నవస్తుజాతశరీరకత్వా దపురుషశరీరభూతం స్వతంత్రం వస్తు నాస్తీత్యర్థః. నామరూపవిభాగాన్తాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య పరమపురుషస్యైవ విభక్తనామరూప ప్రకృతిపురుషశరీరకం పరమాత్మాత్మకజగదాకారే జావస్థానా దయ మైక్యోపదేశ ఉపపన్నః. సర్వత్ర వేదాంతే ష్వేవమేవ హ్యైక్యం సర్వం ఖర్విదం బ్రహ్మ, అయ మాత్మా బ్రహ్మ. తత్త్వమసీత్యాదిభి రుపదిశ్యతే పురుష ఏవేద మితి. సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్తినిబంధనత్వ మాహ (తేనేతి.) 'అథో విష్వ్యా వితస్త్యాంతే నాభ్యా ముపరి తిష్ఠతి, హృదయం తద్విజానీయా ద్విశ్వస్యాయ తనం మహా' దితి శ్రుత్యుక్తదిశా నాభ్యా ఉపరి విత స్తిపరిచ్ఛిన్నప్రదేశాంతే స్థితం హృదయ మధితిష్ఠతా తేన పరమాత్మనేదం విశ్వ, మావృతం వ్యాప్తమ్. ౧౫

అసౌ హృదయాంతర్వర్తి. ప్రాణః పరమాత్మా స్వధిష్ఠ్యం స్వావాసస్థానం శరీరం. ప్రతపన్ అంతర్వ్యాప్త్యా ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్, బహిశ్చ స్వధిష్ఠ్యా ద్భూషిష్ఠ మపి వస్తుజాతం ప్రశాసనాధీనం యథా కరోతి - ఏవం విరాజం విరాట్కబ్జవాచ్యానిరుద్ధకార్యం ప్రపంచం ప్రశాసనాధీనం కుర్వ న్నంత ర్బహిశ్చ ప్రశాసనాధీనం కరోతి త్యర్థః. అత్ర కార్యే కారణోపచారా ద్విరాట్కబ్జో బ్రహ్మాండవరః, ఏతేనాపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదకం 'స భూమిం విశ్వతో వృత్వా' ఇత్యర్థర్చనం వ్యాఖ్యాతం భవతి. స పరమాత్మా భూమిం బ్రహ్మాండరూపం ప్రపంచం విశ్వతః సర్వతః, వృత్వా వ్యాప్య, భూమిం దశాంగుళ మూత్ర మతిక్రమ్య స్థితః 'అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగుళ' మిత్యాధిక్యమాత్రం వివక్షితం, స ప్రమాణం అనువ యోగ్గా దపరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చేతి తస్యాంతర్థః. ౧౬

సోఽమృత స్వామయస్యేతో మర్త్య మన్నం యదత్యగాత్,

మహిమైష తతో బ్రహ్మకా పురుషస్య దురత్యయః.

౧౭

పాదేషు సర్వభూతాని పుంసో స్థితిపదో విదుః,

అమృతం క్షేమ మభయం త్రిమూర్తాఽధాయి మూర్ధని.

౧౮

జీవాంతరాత్మత్వేన వసతోఽపి పరమపురుష స్వాఖోక్తృత్వం మోక్షప్రదత్వం చ స్రుతి పాదయః “ఉతామృతత్వస్యే” త్యస్యార్థ మాహ (స ఇతి.) న విద్యతే భయం యస్తాత్ తస్యామృతస్య మోక్షస్యేశః ప్రదాతా యద్యస్మాత్ మర్త్య మనిత్య మన్నం భోగ్యం కర్మఫలం అత్యాగా దతిక్రమ్య స్థితః అనశ్చ యో అభివాకశీతీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యాఽనంభావితకర్మఫలసంబంధరత్నాత్ పరమాత్మా మోక్షద ఇత్యర్థః. శ్రుతా వంతేనీతి ద్వితీయాద్ధే తృతీయా. శరీరాంతరావస్థితి జీవవైలక్షణ్యం చానుపపన్న మిత్యాశంకాయాం ఏతావానస్య మహిమే త్యస్యార్థ మాహ (మహిమేతి.) పురుషస్య కృతన్నుచిదది దాత్మకప్రపంచస్యాంతర్బహిశ్చ వ్యాప్య సర్వం స్వప్రకాశనాదీనం కుర్వతః, పరమాత్మన, ఏష మహిమా అమృతస్యేశానత్వరూపమహిమా, దురత్యయః అపారకృతన్నప్రపంచాత్మకత్వే నావస్థితస్యాపి ప్రపంచగతదోషాన్పర్శిత్వ మమృతేతత్వత్వం చేత్యేత దనుపపద్యమానమపి. తస్య మహిమ్నా ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

౧౭

అపారమహిమత్వ మేవ ప్రతిపాదయతః పాదోఽన్య విశ్వాభూతానీతి వాక్య స్యార్థ మాహ (పాదేష్వితి.) తిష్ఠంత్యతేతి స్థితయో భూరాదయో లోకాస్తే పాద ఇవ పాదా అంశా యస్య స స్థితి పాత్ తస్య పాదే వ్యంశభూతేషు లోకేషు సర్వభూతాని దేవానిచతుర్విదభూతాని విదుః. ఏతేన మంత్రేఽపి పాదోఽన్య విశ్వాభూతానీతి సామానాధికరణ్య మధిష్ఠానాధిస్థేయయో రభేదవివక్షయా పాద ఇత్యేకవచనం చ సామాన్యాభిప్రాయేణేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి బద్ధముక్తయో రసాంకర్యేణ ప్రాప్యస్థానానాం తద్విభూతిత్యప్రతిపాదకస్య త్రిపాద స్వామృతం దివీ త్యాదర్శార్థ మాహ (అమృత మితి.) అస్యేశ్వరస్య సంబందిత్రిపాత్ త్రివిధ మమృత మక్షయ్యనుఖం దివి ప్రకృతిమండలా ద్భూహితి శ్రుత్యర్థః. అత్ర త్రిపాచ్ఛబ్దోక్త త్రివిధత్వం దర్శయ న్నాహ (అమృతం.) మరణాది వికారరాహిత్యమభయం తత్కార్యభయరాహిత్యం క్షేమం, ఇష్టప్రాప్తిరూపలక్షణం నిరతిశయానంద రూపప్రాపణ మిత్యర్థః. అపహతపాపమృత్యాదిగుణ్ణకావిర్భూతరూపముక్తేశ్వర్యం కోటిత్రయేఽత్ర సంగృహీతం (అమృత మితి.) విరణావమృత్యుశబ్దార్థ ఉక్తః (క్షేమమితి.) సత్యకామత్వా ద్యను పృత్తి రుక్తా. అభిమయ త్యవహతపాపమృతికోకాదిశబ్దార్థ ఉక్తః పాపాహి భయహేతుః. భయ మితి శోకాదిసర్వదుఃఖప్రదర్శనం ఏవం త్రిమూర్తా త్రివిధం ముక్తేశ్వర్యం మూర్ధని ఉపదిష్ఠాదిత్యర్థః. తమనః పరస్తా దితివ శ్రీలావిభూతేః పరస్తా దమృతం క్షేమమయం చాధాయి నిహిత మిత్యర్థః. మూర్ధస్థితి పాతే, ఉపరిష్ఠా ద్వర్తమానేషు త్రిమపాదే వ్యవర్త్యర్థః.

౧౮

(పురుషసూక్తార్థేన విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

పాదాస్త్రయో బహి శ్చాస న్నప్రజానాం య ఆశ్రయః,

అంత త్రిలోక్యా స్త్వపరో గృహమేధోఽబృహద్ర్వతః.

౧౯

సృతీ విచక్రమే విష్వజ్ సాశనానశనే ఉభే.

య దవిద్యా చ విద్యా చ పురుష స్తూభయాఽఽశ్రయః.

౨౦

బద్ధేభ్యో ముక్తానాం జీవానాం బహుత్వం తత్రాప్యస్థానానంత్య ముభయోః తద్విభూతిత్వం బద్ధానా మబ్ధీయ స్త్వం ప్రాప్య స్థానం తస్యాపి తద్విభూతిత్వం చ ప్రతిపాదయత త్రిపాదూర్ధ్వే త్యాదే రర్థ మాహ (పాదా ఇతి.) త్రయః పాదా యన్య స త్రిపాత్, పురుషః పరమపురుషః, ఊర్ధ్వం ప్రకృతిప్రాకృతేభ్యః ఉపరిష్ఠాత్, ఉదేత్ ఉదయం గతః, స్వేచ్ఛోపా త్తదివ్యమంగళవిగ్రహః సమస్త నిత్యము క్రభోగ్య ఆస్త ఇత్యర్థః. అత్ర పాచ్ఛబ్ధిః పాదవ దంశత్వే నావస్థితానాం ముక్తానాం తత్రాప్యస్థానాన్య చ భాగా నాహ. ఏవం చ త్రయః పాదాః ముక్తజీవవర్గస్య తత్రాప్యస్థానస్య చ భాగా విభూతిత్వేన యన్య స త్రిపా ద్భర్తజీవః తస్మాన్నాపేక్షయా ముక్తః తత్రాప్యస్థానానాం త్రిభాగవత్వ కథనం అనంతత్వతాత్పర్యకం, అన్య పరమపురుషస్య, పాదః విభూతిభూత ఏకో భాగ, ఇహ ప్రకృతి మండలేఽభవత్. బద్ధాః తత్రాప్యస్థానాని “చై కాంశేన స్థితో జగ” “తస్మాయుతాయుతశక్తై క కలాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్రవిభాగవృత్త” మిక్యక్తప్రకారేణ తద్విభూత్యైకదేశః ఇతి శ్రుత్యర్థః. ఏతదేవ వ్యావృష్టే (పాదా ఇతి.) త్రయః పాదాస్త్ర బహిః ప్రకృతిప్రాకృతేభ్యో బహి రానాం యే తన్య పాదాస్త్రేఽప్రజానాం జన్మరహితానాం ముక్తానాం మాశ్రయాః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః. ఏకస్య పాదస్యాబహిష్ఠత్వ మాహ (అత ఇతి.) ఆవరః సాంసారికక్షేత్రజ్జన్మస్థానరూపః, పాదః త్రిలోక్యాః అంతరిత్యర్థః. తమేవ పాదం విశిన్న, గృహమేధః అహంకారమమకారాదిమా, వర్ణాశ్రమానితశ్చేత్యర్థః. బృహద్ర్వతః కర్మవశ్యః ఉపచారాత్ ప్రాప్యప్రాప్తధర్మవ్యవదేశః. ౧౯

ఏవ మపార మహిమత్వ ముపపాద్యార్థప్రసంగాత్ బుభుక్షు ముముక్షూశాం చ భగవల్లీలా విభూతి త్రిపాద్విభూతి గతిహేతుమార్గద్వయప్రతిపాదకం తతో విష్వజీతి వాక్యే వ్యావృష్టే (సృతీతి.) వివిధం సుఖ అంచతీతి విశ్వజ్ క్షేత్రజ్ఞః, సృతీధూమార్పిరాదిమార్గో విచక్రమే ఆక్రమ దాక్రాంతవా నిత్యర్థః. కథంభూతే సృతీ సాశనానశనేఽశనం భోగః భోగార్థత్వతదభావాభ్యాం మార్గయోః సాశనా నశనత్వే సాశనానశనలక్షణమార్గద్వయప్రాప్త్యపాయమాహ (యదతి) యద్యత్ర మార్గద్వయమధ్యే, అవిద్యాకర్మ అవిజ్ఞాకర్మసంజ్ఞాన్యేత్యాద్యుక్తైః కర్మరూపాఽవిద్యా, ధూమాదిమార్గప్రాప్త్యపాయభూతా ఏకా విద్యా, అర్పిరాదిప్రాప్త్యపాయభూతా పరమాత్మోపాసనరూపాఽవరా, పురుషో జీవస్తూభయాశ్రయః సాధన ద్వయనిష్ఠః. తం “విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేత” ఇతి శ్రుతేః. సమన్వారభేతే సంగతే ఇత్యర్థః. ౨౦

యస్మాదండం విరాట్ జజ్ఞే భూతేంద్రియగుణాత్తకః.

తద్ద్రవ్య మత్యగా ద్విశ్వం గోభి స్సూర్య ఇవాఽలశ్రయాత్.

-౧౧

యదాస్య నాభ్యాం నశినా దహ మాసం మహాత్మనః,

ఏవం బుభుక్షుముముక్ష్యధికారిభేదేన తద్గంతవ్యమార్గద్వయం తదుపాయం చోక్త్వా భగవతః స్వవిభూతిభూతప్రపంచాత్ వైలక్షణ్యం భగవత్ప్రపంచాకారేణ పరిణామ తద్గతదోషానంస్ఫురిత్యం చ ప్రతిపాదయంతస్మా ద్విరాడజాయతేత్యాదివాక్యం వ్యాచక్షే (యస్మాదితి.) విరాట్ అండకారణ భూతో విరాట్ పురుషోఽనిరుద్ధః. అండాదితి ల్యట్లోపే పంచమీ. యస్మాత్ స్వశరీరభూతాత్ ప్రధానాదుపాదానా, ద్యుదండం సృష్ట్యా. స్వయమపి భూతేంద్రియగుణాత్తకః. ధేవాదివ్యష్టిప్రపంచ రూపో జజ్ఞే. తత్ప్రధానం తదండరూపం చ సర్వం ద్రవ్య మత్యగాత్, న తత్ర పరిచ్ఛిన్నః బహిరపి వ్యాప్తవా నిత్యర్థః. తత్ర దృష్టాంతః. ఆశ్రయా ద్భుటపటాదిపదార్థజాతాత్ గోభిః కిరణై రాదిత్య ఇవ త్యాగాత్ వేదాంతేషు సత్కార్యవాదస్యాభిహితత్వాత్ కారణభూతో విరాడేవ వ్యష్టిరూపేణ జజ్ఞే, సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకో భగవానేవ స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకో జాతః. జాతశ్చ స్వయం శరీరభూతచేతనాచేతన గతదోషై రస్పృష్టః స్వకార్యభూతకృత్స్నుప్రపంచ మంతర్వహిశ్చ వ్యాప్య స్థిత ఇత్యర్థః. నామరూప విభాగానర్హ సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్య పరమపురుషస్య జగదుపాదానత్వా దుపాదానత్వ స్వావస్థాశ్రయ త్వరూపత్వాత్ ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం త్రయాణా మప్యవస్థాశ్రయత్వ మస్త్యేవ. తత్రాఽచేతన స్వావస్థాశ్రయత్వం స్వరూపాన్యథాభావరూపచేతనస్య తు స్వభావాన్యథాభావరూపం. ఈశ్వరస్య తు కార్యావస్థచేతనచేతననియంతృత్వరూపం. న హి కారణావస్థచేతనచేతననియమానాత్ కార్యావస్థచేతనా చేతననియమనమభిన్నమితి వత్తుం శక్యమ్. కిం చేశ్వరస్య సద్వారకావస్థాశ్రయత్వ మస్త్యేవ. ఏవ మసాంకర్యేణావస్థానాం ప్రతినియతత్వాత్ కుక్లునీలాదితంత్వారభేదే వచే శ్చోక్త్యాదేః తత్తత్ప్రదేశగతత్వవత్ చేతనాచేతనగతా ధర్మా అజ్ఞత్వపరిణామిత్యాదయః తత్త్రైవావత్సంతే, న పరమాత్మానం స్పృశంతి. పరమాత్మా తు స్వయం నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః స్వశరీరభూత చేతనాచేతనగతస్వపర్యంతనామరూపనిర్వాహకః కారణావస్థకార్యావస్థచేతనచేతనశరీరకత్వేన తద్వాచిభిః శబ్దై రభిధీయమానః సర్వవస్తునమానాదికృతోఽవతిపత ఇత్యయం మంత్రసంగ్రహః. శ్రుతస్థిస్తు తస్మా త్పురుషప్రస్తుతకారణపురుషా ద్విరా డనిరుద్ధో, జజ్ఞేఽవత్పితృః, విరాజోఽనిరుద్ధాద్వైరాజో బ్రహ్మాండ శరీరకః, పురుషో జజ్ఞే. జాతశ్చ న వైరాజః, భూమిం విశ్వం. పశ్చాయపరిష్టా ధధః అంతశ్చాఽత్యతిరి చ్యతే, తద్విలక్షణో వ్యాప్తవా నిత్యర్థః.

-౨౦

నన్వేపం పురుష ఏవ చేత్ సర్వం తర్హి యజ్ఞస్య తత్పాదనానాం చాపృథగ్భావా ద్యజ్ఞైః పురుషారాధనం న సిద్ధ్యే దిత్వాశంక్య తత్పరిహారాయ యత్పురుషేత్యాది. మంత్రార్థం సంగృహ్య

(పురుషసూక్తార్థేన విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

నావిదం యజ్ఞసంభారాన్ పురుషావయవా దృతే. ౨౨

తేషు యజ్ఞస్య పశవః సవనస్పతయ శ్శుభాః,
ఇదం చ దేవయజనం కాలశ్చోరుగుణాన్వితః. ౨౩

వస్తూ న్యోషధయ స్నేహా రసలోహమృదో జలమ్,
ఋచో యజుంషి సామాని చాతుర్హోత్రం చ సత్తమ. ౨౪

నామధేయాని మంత్రాశ్చ దక్షిణాశ్చ వ్రతాని చ,
దేవతానుక్రమః కల్ప స్సంకల్మస్తంత్రమేవ చ. ౨౫

గతయో మతయ శ్శ్రద్ధా ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్,

దర్శయతి (యదేతి) మహాత్మనః అస్య విరాడాఖ్యానిరుద్ధస్య, నాభౌ భవం నాభ్యం, తపోభూతా
న్నశినాత్, కమలా, దహం చతుర్ముఖః, యదా ఆస మభూవం, తదా పురుషావయవా ద్విదా యజ్ఞసంభారా
నన్యాని యజ్ఞసాధనాని నావిందమ్ నావశ్యమ్. ౨౨

తేషు పురుషావయవేషు యజ్ఞస్య సాధనా న్యాసన్నితి కేషః. తాన్యాహ (పశవ ఇతి,)
వనస్పతయో యాసాదయో, దేవయజనం దేవాః ఇజ్యంతేఽస్మిన్నితి దేవయజనం యాగభూమిః,
ఇదం వేతి వచనా ద్యజ్ఞార్థే స్థానే ఉపవిష్టః కథయతీతి గమ్యతే. బహుగుణాన్వితః కాలో
వసంతాదిః. ౨౩

వస్తూని పురోడాశాదీని, తదర్థా ఓషధయః వ్రీహ్యదయః, స్నేహా ఆజ్యాదిః, రసః సోమాది
రసః, లోహః సువర్ణాదిః, మృదః కపాలాదీని, చాహోరాత్రం చతుర్హోతృశబ్ద వాచ్యైర్మంత్రైః ప్రకాశ్యం
కర్మ, హే సత్తమ సతాం శ్రేష్ఠ. ౨౪

నామధేయాని జ్యోతిష్టోమాదీని. ఋగాదీనా ముక్తత్వా స్మంత్రాః స్వాహాకారాదయః, వ్రతం
పయోభక్షణాదికం, దేవతానుక్రమః దేవతానా మనుక్రమః ఉద్దేశః, యద్వా, దేవతేతి పృథక్ క్షదం సా చ
అనుక్రమ అనుపాఠః అనుష్ఠాపీవా. కల్పః ప్రయోగవిధిః, సంకల్పః కర్తవ్యాధ్యవసాయః, తంత్రం
శ్రీకియాకలాసః. ౨౫

గతయో విష్టుక్రమాద్యాః మతయః, దేవతాధ్యానాని శ్రద్ధాకర్తవ్యవిషయా, త్వరా ప్రాయ

పురుషావయవై రేతే సంభారా స్సంభృతా మయా.

౨౬

ఇతి సంభృతసంభారః పురుషావయవై రహమ్,
తమేవ పురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజ మిశ్వరమ్.

౨౭

తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాం పతయో నవ,
అయజ్ఞా వ్యక్త మవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః.

౨౮

తత శ్చ మనవః కాలే ఈజిరే ఋషయోఽపరే.
పితరో విబుధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభి ర్విభుమ్.

౨౯

నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వ మాహితమ్.
గృహీతమాయోరుగుణః సర్గాదా వగుణ స్స్వతః.

౩౦

శ్రీత్రం, నైకల్యసమాధానం సమర్పణం దేవతాం ప్రతి హవిషోఽర్పణం మయా పురుషావయవైః
సంభారా యజ్ఞసాధనాని, సంభృతాః సంపాదితాని.

౨౬

ఇత్థం సంభృతాః సంపాదితాః, సంభారా యేన సోఽహం, తమేన పురుషం, నియంతారం
యజ్ఞం విష్ణుం తేనైవ యజ్ఞేనైవాయజమ్. ఇష్టవానస్మి. అనేన 'యజ్ఞేన యజ్ఞమయజంత' ఇతిమంత్రార్థ
ఉక్తః.

౨౭

తేన దేవా అయజంతే త్యస్కార్థం సప్రపంచం దర్శయతి (తత ఇతి.) ద్వాభ్యామ్. తే తన
భ్రాతరః మరీచ్యాదయో నవ ప్రజాపతయః, సుసమాహితచిత్రాః వ్యక్తం ఇంద్రాదిరూపే జావ్యక్తం,
స్వతః పురుషం సరసపురుష, మయజన్ ఇష్టవంతః.

౨౮

కాలే స్వే స్వే కాలేఽవసరే. మన్వాదయః క్రతుభిః విష్ణుం ఈజిరే ఇత్యర్థః.

౨౯

ఏవం యద్రూప మిత్యాదిప్రశ్నానాం పురుషసూక్తసంవాదే నోత్తరా ణ్యభిధాయ యదధిష్ఠాన
మిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరార్థ ముపసంహరతి (నారాయణ ఇతి.) అహిత మవస్థితం, ఏవం స్వస్థిన్నేవ
సూక్ష్మరూపేణావస్థితం విశ్వం స్వశరీరభూతేన మయా సృజతి, రుద్రరూపేణ హరతి, పురుషరూపేణ
తు పాతి. ఇత్యుపసంహరతి (గృహీతేత్యాదినా.) స్వతః అగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః ప్రత్యగాత్మ
స్వరూపం హ స్వతః సత్త్వాదిరహితమ్. అగుణోఽవ్యహమ్ గృహీతా మాయయా ఉరవో గుణా యేన

(పురుషసూక్తార్థేన వివాదూపవర్ణనమ్)

సృజామి తన్నియుక్తోఽహం హరో హరతి తద్వళః,

విశ్వం పురుషరూపేణ పరిపాతి త్రిశక్తిదృక్.

౩౧

ఇతి తేఽభిహితం తాత యథేద మనుష్యచ్ఛసి,

నాన్య దృగవతః కించి ద్భావ్యం నదసదాత్మకమ్.

౩౨

న భారతీమేఽంగ మృషోఽపలక్యతే న వై క్వచి న్మే మనసో మృషా గతిః,

న మే హృషీకాణి పతం త్యసత్పథే యన్మే హృదోఽత్కంఠ్యవతా ధృతో హరిః.

౩౩

సోఽహం సమామ్నాయమయ స్తపోమయః ప్రజాపతీనా మభివందితః పతిః,

తథాభూతః సర్గాదౌ తన్నియుక్తః తన్నియోజ్యః సన్సృజామి హరో రుద్రః, తద్వళః తదధీనః విశ్వం హరతి పురుషరూపేణ స్వావతారరూపేణ పాతీత్యత్ర తన్నియుక్తః తద్వళః ఇత్యనేన బ్రహ్మ రుద్రయోః తన్నియామ్యప్రతీతేః పురుషరూపేణ త్యత్ర తదప్రతీతేశ్చ సృష్టినంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాభ్యః జీవాంతర్యామిత్యేన కరోతి పాలనం తు స్వయమేవ కరోతి వేదితవ్యమ్. అతత్త్రిశక్తిదృక్ సృష్టి స్థితిసంహారసామర్థ్యరూపశక్తిత్రయయుక్త ఏక ఏకేత్యర్థః.

౩౦-౩౧

యద్రూప మిత్యాది ప్రశ్నానాం యదాత్మక స్త్వ మిత్యాది ప్రశ్నానాం చ సామాన్యే నోత్తరం యదుక్తం 'వాసుదేవాత్ పరో బ్రహ్మన్ న చాన్యార్థోఽస్తి తత్వత' ఇతి పురుష ఏవేదం సర్వం ఇతి శ్రుత్యా చ తద్బద్ధీకృతం, తదుపసంహరతి (ఇతితి.) హేతాతః ఇదం విశ్వం ప్రతి యథా అనుషృచ్ఛసి విశ్వవిషయప్రశ్నం కరోషి, తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ కించిదపి భగవతః అన్యత్ పృథగితి న భావ్యమ్, నానుసందేయమితి తే తుభ్య మభిహితం కథిత మిత్యర్థః.

౩౨

యదుక్త మేతావత్త్వం యతో హి మే తమవిజ్ఞాయ మా మీశ్వరం ప్రబ్రవీషీతి తదుపపాదయితు ముపసంహరతి (న భారతీతి.) మే భారతీ, వాగ్మృషా మిత్యాన దృశ్యతే మే మనసో గతిః న మృషా హృషీకాణి ఇంద్రియాణి, అనత్యేఽనద్విషయే, న పతంతి న ప్రవర్తంతే యస్మాన్మయా ఔత్కంఠ్యం ఆశా, తద్వతా హృదయేన, హరి ర్భృతః ధ్యాతః అంగ హే నారదః అతోమే వాఙ్మన ఇంద్రియాణాం వృత్తయః సత్యార్థా, న తు మత్ప్రభావేనేత్యర్థః.

౩౩

అతో మమాపి జ్ఞానప్రదో మదచింత్యన్వరూపస్వభావః సర్వేశ్వరో మత్తోఽన్యోఽస్తి త్యత ఆహ (సోఽహమితి) సమామ్నాయః సమామ్నాయప్రచురః, తపోమయః తపః ప్రచురః, విద్యాతపోభ్యాం

అస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహిత స్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః. ౩౪

నతోఽస్మృహం తచ్చరణం సమీయుషాం భవచ్చిదం స్వస్త్వయనం సుమంగళమ్.

యో హ్యేత్యమాయావిభవం స్వయం గతః యథా నభ స్సాన్వితమథాఽపరే కుతః. ౩౫

నాఽహం న యూయం యద్యతాం గతిం విదు ర్న వామదేవః కిముతాఽపరే సురాః,

తస్మాదయా మోహితబుద్ధయ స్త్విదం వినిర్మితం చాఽఽత్మసమం విచక్షుహే. ౩౬

సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనా, మభివందితః తైర్నుమస్కృతః తేషాం పతి, శ్చాత్మనః సరమాత్మనః, సంభవః ఉత్పన్నః, తత్కృపాలబ్ధజ్ఞానసంసౌఽహం సమాహితః సన్, నిపుణం నిర్విఘ్నం, యోగం సమాస్థాయ, యః స్వమాయావిభవం స్వయం గతస్తం పరమాత్మానం నాధ్యగచ్ఛం స్వరూపతో గుణతశ్చైతావానితి న జ్ఞాతవాన్, ౩౪

అత స్తవర్చిణం ప్రతి కేవలం నతోఽస్మి, కథంభూతం చరణం సమీయుషాం శరణాగతా నాం భవచ్చిదం సంసృతినివర్తకం స్వస్త్వయనం మంగళానా మాశ్రయం సుమంగళం సుసేవ్యం అన వగమే దృష్టాంతః (యథేతి.) దోషాస్పర్శాయ దుర్గ్రహణాయ చ నభః త్వద్దృష్టాంతః దుఃస్పర్శః పాణినా వాయురితి, మహాభారతోక్తేః స్వమాయావిభవం స్వయం గత ఇత్యనేన జపనికాం గత ఇతివ దన్యానుపలభ్యత్వ ముక్తం, నతు మాయావశ్యత్వం ఆత్మమాయావిభవే నాన్యానుపలభ్యత్వం గత ఇత్యర్థః ఏవంవిధపరమాత్మాన ముక్తవిధోఽవ్యఽహమేవ నాఽధ్యగచ్ఛ మఽన్యే నాఽధిగచ్ఛంతీతి కిము వక్తవ్యమిత్యాహ (యథేతి.) అపరే జీవాః కుతో హేతోః విదు రిత్యర్థః. ౩౫

ఏతదే వోపపాదయతి (నేతి.) యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచన నిర్దేశః. వాసు దేవో నామ కల్చిద్భూషిః శంకరో వా న చాఽహం న చ శంకరశ్చ జ్ఞానంతీతి, శ్రీవైష్ణవీయ చతుర్ముఖ వాక్యాంతరాత్, యద్యతాం యన్య పరమాత్మనః ఋతాం, నత్యాం గతిం స్వరూపరూపయథావస్థితిం బత తద్గతిం ఇది పాఠాంతరమ్. అన్మదాదయో న విదుః, తై ముత్యన్యాయేనాహ (కిముతేతి,) కుతో న విదు రిత్యత ఆహఽతస్మాదయేతి. తస్య భగవతో మాయయా దైవీహ్యేషా గుణమయీత్యుక్తవిధమాయయా మోహితా బుద్ధి ర్యేషాం తే తస్మాదయామోహితబుద్ధిత్వా దేతే న విదు రిత్యర్థః. తర్హి కిం విదు రిత్యత, ఆహ తేనైవ వినిర్మిత మిద మచేతనం శరీరం స్వాత్మసమ మాత్మానం దేహకారం మన్యాయహ ఇత్యర్థః. దేహత్మవిభాగ మవ్యఽజానతాం శథం సరహాత్మనో వేదనమితి భావః, ౩౬

(విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

యస్యాఽవతారకర్మాణి గాయంతి హ్యస్మదాదయః.

న యం విదంతి తత్త్వేన తస్మై భగవతే నమః.

౩౭

స ఏష ఆద్యః పురుషః కల్పే కల్పే సృజత్యుజః.

ఆత్మాఽఽత్మన్యాత్మనాఽఽత్మానం సంయచ్ఛతి చ పాతి చ.

౩౮

విశుద్ధం కేవలం జ్ఞానం ప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్,

సత్యం పూర్ణ మనాద్యంతం నిర్గుణం నిత్య మద్వయమ్.

౩౯

తర్హి మాయాతరణే క ఉపాయ ఇత్యత ఆహ (యస్యేతి.) యస్య భగవతోఽవతారాణాం. కర్మాణి చేష్టితాని, అస్మదాదయః చతుర్ముఖాదయః, గాయంతి యం తత్త్వేన. యాథార్థ్యేన న విదంతి న జానంతి. కింతు తస్మై భగవతే నమస్కుర్వంతి, తస్య గుణకర్మానుకీర్తనమేవ మాయా తరణోపాయ ఇత్యభిప్రాయః.

౩౭

కేవలతారాః కాని చేష్టితాని చ యదనుకీర్తనేన మాయాం తరంతి త్యాఽఽశంకాయా మవ తారాం స్తత్కర్మాణి చ వక్ష్యన్ యద్రూప మిత్యాది ప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యుపసంహరతి (స ఏష ఇతి.) అజః కర్మాధీనజన్మరహితః ఏష ఆద్యః కారణభూతః పరమపురుషః కల్పే కల్పే ప్రతికల్ప మాత్మన్యే వాఽఽచారే ఆత్మనా ఉపకరణభూతే నాత్మాన ముపాదాన మాత్మైవ కర్తా సృజతి సంయచ్ఛతి సంహ రతి పాతి చ.

౩౮

సన్యఽయం జగద్వ్యాపారో భగవతః కిం కర్మాధీన ఇత్యాశంక్య నేత్యాఽఽహ (విశుద్ధమితి.) పుణ్యపాపరూపకర్మరహిత మతో న జగద్వ్యాపారః కర్మాధీన ఇత్యర్థః. ఏవం చ కర్మాధీనవ్యాపారజీవ స్వరూపాత్ వైలక్షణ్య ముక్తం భవతి, జీవవిలక్షణం చేత్ తత్కిం జడ మిత్యత ఆహ-కేవలం జ్ఞానం క్షిచిద స్యుజడ మిత్యుత్తరః. తర్హి కిం ఘటపటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞాన మిత్యత ఆహ (ప్రత్యక్) స్వస్మై భానమానం, నను జీవోఽప్యేవంరూపోఽత ఆహ - సమ్య గవస్థిత ముద్ధాంతరావపేక్షస్థితమ్. జీవస్తు పరమాత్మధార్య ఇత్యుత్తరప్రాయః. అన్యానఽపి చేతనాచేతనవిలక్షణాకారానాహ - సత్యం స్వరూపతో ధర్మతత్త్వ నిర్వికార మనేన స్వరూపతో వికార్యచేతనద్రవ్యం స్వభావతో వికారాచేతనకృ వ్యావృత్తః, పూర్ణ మవాప్తసమస్తకామం, నిర్గుణం సత్వాదిరహిత. మనాద్యంత ముత్పత్తివాచకహిత. మత ఏవ నిత్యం కాలా ద్యనవచ్ఛిన్న మద్వయం సమాభ్యధికరహితమ్. ఏతే యదానంధవం చేతనా చేతనవ్యావృత్తే నాఽనుసంధేయాః.

౩౯

ఋషే విందంతి కవయః ప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాః,
యదా తదేవాఽనత్తర్కై స్త్రిరోధీయేత విప్లవమ్.

౪౦

అద్యోఽవతారః పురుషః పరస్య కాల-స్వభావ స్పదసన్మన శ్చ,
ద్రవ్యం వికారో గుణ ఇంద్రియాణి విరాట్ స్వరాట్ స్థాస్ను చరిష్ణు భూమ్నః. ౪౧

అహం భవో యజ్ఞ ఇమే ప్రజేశా దక్షెదయో యే భవదాదయశ్చ,

అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి (ఋషే ఇతి.) హే ఋషే నారద, ఆత్మా అంతః
కరణ మాశయో వాసనా ప్రణేతా ఆత్మేంద్రియాశయా యేషాం తే కవయః. ఉత్తవిధం పరమాత్మ
స్వరూపం జానంతి. కవయః సమీచీనతర్కైః వివిచ్య తత్స్వరూపం చేతనాచేతనవిలక్షణం శోధయంతి.
కుతర్కై ర్దుర్జయేత్వ మాఽఽహ - అనత్తర్కై రసతాం తర్కైః సతా మేవ వా హేతువాదై ర్వాదా
విప్లవ ముపద్రుతం స్యాత్ తదా త్రిరోధీయేతేత్యర్థః.

౪౦

అథావతారాన్ తత్కర్మాణి చ వివక్షః ఆదిమ మవతార మాహ (ఆద్య ఇతి.) పురుషో
విరాట్ పురుషః పరస్య విష్ణో రాద్యోఽవతార ఇత్యర్థః. ఆద్యత్వం మత్స్యకూర్మాద్యపేక్షయా. అన్య విభూతి
రాఽఽహ (కాల ఇత్యాదిభిః.) కాలాదయో రూపవతః స్వరూప మిత్యుత్తరేణాన్వయః. రూపవతోఽకర్మ
కృతరూపస్య స్వరూపం స్వీయం రూపం శరీరం. కాలాదయ స్తన్నియామ్యం వర్గరూపవిభూతి రితి
పరం తత్త్వం కాలాదీనాం పరం యాథాత్మ్య మిత్యర్థః. స్వభావః ప్రకృతిగతపరిణామస్వభావః సదసత్
చేతన మచేతనం, స్థూలం సూక్ష్మం వాద్రవ్యం పృథివ్యాదివికారో మహదహంకారాది ర్గుణః సత్త్వాదిః,
ఇంద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని. విరా డంతరిక్షం, స్వరాట్ స్వర్గోఽయం. లోకస్తువై సమ్రా డంత
రిక్షం విరాట్ స్మృతం స్వరాదసౌ స్మృతో లోక' ఇత్యుక్తే. స్థాస్ను స్థావరం. చరిష్ణు జంగమం.
భూమ్నో భూమవతో భగవతః,

౪౧

కిం బహునా. సంక్షేపేణ శృణ్వీత్యాహ (అహమితి.) అహం బ్రహ్మ, భవో రుద్రో,
యజ్ఞో విష్ణుః, యద్యవ్యయం విభూతిమధ్యే పరిత స్తథాపి న విభూతి రర్థాంతరాభావాత్. పాలనాది
కృతవిష్ణవతారగతపాలనా తు గుణం యత్సామర్థ్యం తస్య విభూతిత్వద్యోతనాయ. యజ్ఞోఽపి
విభూతిమ పరితో విభూతిత్వం నామ నియామ్యత్వం. సర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మ
తయాఽవస్థానాత్. ఆత్మా హే నామ శరీరస్య సర్వాత్మాఽఽధారో నియంతా కేషీ చ భగవతః స్వవిభూతి
భూతేషు సర్వే ష్వాత్మతియాఽవస్థాన మేవ కవిత్వచ్ఛస్థసామానాదికరణ్యనిర్దేశ హేతు ర్భగవ త్యాత్మ

(విరాడ్రూపవర్ణనమ్)

స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలా నృలోకపాలా స్థలలోకపాలాః.

౪౨

గంధర్వవిద్యాధరచారణేశా యే యక్షరక్షోరగనాగనాథాః.

యే వా ఋషీణా మృషభాః పితృణాం దైత్యేంద్రసిద్ధేశ్వరదానవేంద్రాః.

అన్యే చ యే ప్రేతపిశాచభూతకూష్మాండయాదోమృగపక్ష్యధీశాః.

౪౩

యత్కించ లోకే భగవన్ మహస్వ దోజస్సహస్వద్భులవత్ క్షమావత్.

శ్రీహ్రీవిభూత్యాత్మవదద్భుతార్థం తత్త్వం పరం రూపవత స్వరూపమ్.

౪౪

ప్రాధాన్యతో యాన్యష ఆవదంతి లీలావతారాః పురుషస్య భూమ్నః.

తయాఽవస్థితే హి సర్వే శబ్దాః తస్మిన్నేవ పర్యవస్యంతి, యథా దేవమనుష్యపక్షివృక్షదయః శబ్దాః శరీరాణి ప్రతిపాదయంతః తత్తదాత్మని పర్యవస్యంతి. దక్షదయో యే ఇమే ప్రజేశా భవదాదయో నారదప్రభృతయః సనకాదయః, ఖగలోకపాలాః పక్షిశ్రేష్ఠాః, తలలోకపాలాః పాతాళేశ్వరాః.

౪౨

గంధర్వాదీనాం ఈశాః, ఉరగాః సర్పాః, నాగా గజాః, యక్షదీనాం యే నాథాః. రక్షోరగేతి సందిరాక్షః. ఋషీణాం పితృణాం యే శ్రేష్ఠాః. దైత్యా దితిపుత్రాః తేషా మింద్రాః.

౪౩

(అన్యే చ యే ప్రేతాదీనా మధీశాః.)

౪౪

కిం బహునా (యదితి.) యత్కించిద్ భగవదాది తత్సర్వం రూపవతః స్వరూప మిత్యన్వయః. భగవదైశ్వర్యవత్ మహస్వత్. తేజోవత్, ఓజస్వత్, ఉత్సాహవత్, సహస్వత్, వేగవత్, దైర్యవత్, బలవత్, ధారణసామర్థ్యవత్, క్షమావత్. సహనవత్, శ్రీః శోభా, హ్రీ ర్లజ్జా. విభూతి ర్నియామ్యవర్గః, ఆత్మా బుద్ధిః, తద్యుక్త మద్భుతార్థ మద్భుతశబ్దవాచ్యం, ఏతత్సర్వం రూపవతః. ప్రశంసాయాం మతుష్. అకర్మకృత్ స్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమంగళాన్నదవిగ్రన్య భగవతో విరాట్ పురుషస్య స్వీయా విభూతి రిత్యర్థః. అవతారాణా మానంత్యాత్మత్ర ప్రసిద్ధాన్ పక్ష్యమీత్యాహ (ప్రాధాన్యత ఇతి.) అనత్కథాశ్రవణై ర్యే కర్ణయోః కషాయాః తాన్ శోషయంతీతి తథా, తాన్ సుపేశాన్ సుందరాన్, హే. ఋషే. అవదంతి మునయ ఇతి శేషః. ఋషయ ఇతి పాఠే ఋషయో

ఆపీయతాం కర్ణకషాయశోషా ననుక్రమిష్యే త ఇమాన్ సుపేశాన్.

౪౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
షష్ఠోఽధ్యాయః.

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

బ్రహ్మోవాచ—

యత్రోద్యతః షీతితలోద్ధరణాయ బిభ్రత్ క్రౌడీం తనుం సకలయజ్ఞమయీమనంతః,
అతర్మహార్ణవ ఉపాగత మాదిదైత్యం తం దంష్ట్రయాద్రిమివ వజ్రధరో దదార.

వదంతీ త్యన్వయః. తాం తే తుభ్య, మనుక్రమిష్యే క్రమేణ వర్ణయిష్యామి. తదనుక్రమే జాన్మతం
త్వయా ఆపీయతాం. యద్వా, ఆపీయతా మితి శత్రంతమ్. ఆపిబతాం కర్ణకషాయశోషా నిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సాక్షిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
షష్ఠోఽధ్యాయః.

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయాఽవతారాం స్తత్కర్మాణి తత్తత్ప్రయోజనాని తద్గుణాం శ్వాహ బ్రహ్మ
(యత్రేత్యాదినా.) యత్ర యదా కాలే షీతితలోద్ధరణార్థం సమస్తయజ్ఞావయవాం క్రౌడీం వారాహీం
తనుం బిభ్రత్ సన్నుద్యతోఽనంతో పరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావో భగవాన్ దంష్ట్రీయా తం మహార్ణవే
సముద్రస్యాంతః ఉపాగతం సమాగతం హిరణ్యాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధ మాదిదైత్యం చిత్తేః ప్రథమం పుత్రం,
దదార విదారితవాన్ తత్ర దృష్టాంతః - వజ్రధరః ఇంద్రః అద్రిమివేత్యర్థః.

(వరాహవతారాదారభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

జాతో రుచే రజనయత్ సుయమాఽ సుయజ్ఞ ఆకూతీసును రమరా నభ దక్షిణాయామ్, -
లోకత్రయస్య మహతీ మహార ద్యదార్తిం స్వామంభువేన మనునా హరి రిత్యనూక్తః. ౨

జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం ప్రీభిః సమం నవభి రాత్మగతిం స్వమాత్రే,
ఊచే యయాఽఽత్యశమలం గుణసంగపంక మస్మిఁ విభూయ కపిలస్య గతిం ప్రపేదే ॥

అత్రే రపత్య మభికాంక్షత ఆహ తుష్టో ఏత్తో మయాఽహమితి యద్భగవాఽ స దత్తః,
యత్పాదపంకజపరాగవైత్రదేహో యోగర్థి మాపు రుభయీం యదుహైహయాద్యాః. ౪

సుయజ్ఞావతార మాహ (జాత మితి.) రుచేః ప్రజాపతేః, నకాశాత్, తద్భార్యాయా
ఆకూతేః, సూనుః సుయజ్ఞో నామ జాతః, స చ స్వభార్యాయాం దక్షిణాయాం, యమాఖ్యగుణయుక్తాన్
యామాఽ దేవా విత్యర్చః, “యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు దేవా ద్వాదశ జజ్ఞిరే, యమా ఇతి సమాఖ్యాతా”
ఇతి వచనాత్, అజనయత్ ఉత్పాదయామాన. ఆకూతేః సూనుః స ఏవేంద్రః సన్నార్తిం యదా అహర
త్తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోఽస్యను వశ్చా న్మాతామహేన మనునా హరిరిత్యుక్తః. అనేన దేవోత్పా
దనం లోకత్రయార్తిహరణం చ కర్మ దర్శితం. ఏవం సర్వత్రాఽవతార స్తత్కర్మ చ జ్ఞేయమ్. ౨

కపిలావతారమాహ (జజ్ఞ ఇతి.) కర్దమప్రజాపతే ర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం,
హే ద్విజః నారదః నవభిః ప్రీభిః భగినీభిః సహ, జజ్ఞే జాతః, స చ స్వమాత్రే ఆత్మగతి మాత్మ
జ్ఞానం మోక్షమార్గం వా ఉక్తవాఽ, యయా ఆత్మగత్యా సా దేవహూతి రాత్మశమలం ఆత్మనో
మలినీకరణ మస్మిఁ దేహే జాతం గుణసంగపంకం గుణత్రయసంగ ఏవ పంక స్తం విభూయ,
కపిలస్య గతిం కపిలోక్తగతిం, ప్రాప్తవతీ. ౩

దత్తాత్రేయావతారమాహ (అత్రే రితి.) అపత్యం పుత్ర మభికాంక్షతోఽభికాంక్షమాదా
దత్రేః తుష్టః మయాఽహమేవ తుభ్యం దత్త ఇతి యద్యత ఆహ తతః స భగవా న్నామ్నా దత్త ఇతి
జాతః, స్వభక్తేభ్యో యోగై శ్వర్యదానం తచ్చరితం దర్శయతి. యస్య పాదపంకజయోః పరాగ
స్తేన పవిత్రతాః దేహో యేషాం తే హైహయాద్యాః హైహయ ప్రభృతయః, యద్యతః దత్తాత్రేయా
దుభయీ మైహికాముష్మికీం యోగర్థిం యోగై శ్వర్య మణి మాద్యష్టైశ్వర్యరూపా మైహికీం ముక్తి
రూపా, మాముష్మికీం చ యోగర్థి మాపుః ప్రాపుః, ఉ ప్రసిద్ధౌ, యద్వా యదు ర్యయాతిపుత్ర
ఇతి. ౪

తత్తం తపో వివిధలోకసిన్ధుక్షయా మే ఆదౌ సనాత్ స్వతపసః స చతుఃసనోఽభూత్,
ప్రాక్కల్పసంస్థావవినష్ట మిహోత్తతత్త్వం సమ్యక్ జగద మునయో యదచక్ష తాత్మకః.
ధర్మస్య దక్షదుహిత ర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపఃప్రభావః,
దృష్ట్వాఽఽత్మనో భగవతో నియమావలోపం దేవ్య స్త్వనంగపృతనా ఘటితుం న శేకుః.
కామం దహంతి కృతినో నను రోషదృష్ట్వా రోషం దహంత ముత తే న దహం త్యసహ్యామ్,
సోఽయం యదంతరమలం ప్రవిశత్ బిభేతి కామః కథం ను పున రస్య మనశ్శ్రయేత. ౩

కుమారావతార మాహ (తత్త మితి.) నానావిధలోకానాం స్రష్ట మిచ్ఛయా. మే మయా.
య త్తప స్తత్తం, తస్మాత్ సుతపసః మహ త్తపసో హేతోః స హరి రాదౌ, సనాత్, దీర్ఘ ఆర్షః. సనాన్నా
మకః కథంభూతః? చతుః సనః చతుర్థః సనః సనకో యన్య స చతుస్సనః అభూత్. సనాతన సనందనౌ
ద్వితీయతృతీయౌ అభూతా మిత్యభిప్రాయః. యద్వా చతుః సనః-చత్వారః సనశబ్దా నామసు యన్య స
చతుస్సనః, అస్మిన్ సక్షే. ఆదౌ కల్పాదౌ. సనాదితి తపోవిశేషణ మఖండితా దిత్యర్థః. యద్వా తపస
ఇతి షష్ఠ్యంతం. తపసః సనాత్, సమర్పణా దిత్యర్థః. షణు దానే. స చ జాతో హరిః పూర్వకల్పసంస్థావే
ప్రళయే వినష్టం విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం ఆత్మతత్త్వం ఇహోఽస్మిన్ కల్పే. సమ్యక్ జగద ఉ క్తవాన్.
సమ్యక్త్వం ధర్మయతి యద్గతితమాత్రమేన మునయః ఆత్మ న్నాత్మని మనసి, సాక్షి దపశ్యన్,
యద్వా యద్గదిత మేవాత్మని తత్త్వం మునయః అచక్షత అన్యేభ్యోఽప్యుక్తవంత ఇత్యర్థః.

నరనారాయణావతార మాహ (ధర్మస్యేతి.) ధర్మస్య పత్న్యాం దక్షదుహితరి మూర్తినం
జ్ఞాయాం, నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన స హరి రభవ జ్ఞాతః. కథంభూతః. స్వాసాధారణ
స్తపఃప్రభావో యన్య సః. యద్వా స్వవిషయకం య త్తప స్తస్య ప్రభావో యన్య సః. ఉపాయాంతరా
భావాత్ ప్రభావ మేవాహ (అనంగ పృతనా) మన్మథసేనా. దేవ్యః అస్సరసః, ఆత్మనః పరమాత్మనో
భగవతః, అనియమావలోపం నియమలోపాభావం, దృష్ట్వా, ఘటితుం స్వవశీకర్తుం, న శేకుః న శక్ను
వంత్యః.

ఏతదాఖ్యాన మేకాదశే స్ఫుటమ్. యత్ర కామవిజయీ క్రోధోఽపి బిభేతి, తత్ర కామో న
ప్రభవతీతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ (కామమితి.) నను హే నారదః కృతినో రుద్రాదయః. రోషదృష్ట్వా
రోషయుక్తయా దృష్ట్వా, కామం దహంతి తే రోషం త్వాత్మానం దహంత, మనహ్యాం సోధు మశక్యం,
న దహంతి నాభివంతి, కింతు తేనై వాఽభిభూయంతే ఇత్యర్థః. సోఽయం రోషః యదంతరం భగవతో
మనః ప్రతి ప్రవిశ న్నులం బిభేతి ప్రవేషు మధికం బిభేతి త్యర్థః. అన్య మనః, కామః మన్మథః, కథం
ను శ్రయేతః న కథమపి త్యర్థః. కామజ్ఞేత్రాఽస్యజేయం రోషం జితవతో మనః కామః కథం శ్రయే
దిత్యర్థః.

(వరాహావతారాదరభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

విద్ధః సపత్న్యుదితపత్రిభి రంతి రాజ్ఞో బాలోఽపి సన్నువగత స్తపసే వనాని,
తస్మా అదాత్ ధ్రువగతిం గృణతే ప్రసన్నో దివ్యాః స్తువంతి మునయో యదుప ర్యధస్తాత్. ౮

యద్వేన ముత్పఫగతం ద్విజవాక్యవజ్ర
విప్లుప్టుపౌరుషభగం నిరయే పతంతమ్,
త్రాత్వాఽర్ధితో జగతి పుత్రపదం చ లేభే
దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన.

నాభే రసా వృషభ ఆస సుదే ర్విసూనుః
యో వై చచార సమద్భుగ్జయోగచర్యామ్.

చరితేజైవ కమవ్యవతారం సూచయతి (విద్ధ ఇతి.) రాజ్ఞ ఉత్తానపద, అంతి అంతికే, మాతుః సపత్న్యః సురుచే, రుదితాన్యేవ వాక్యాన్యేవ, పత్రిణో బాణా, సై, ర్విద్ధః తాడితః, బాలోఽపి సన్. తపసే తపశ్చర్తుం, వనానియో ద్రువో గతః, తస్మై గతపతే ధ్రువాయ గృణతే స్తువతే ప్రసన్నో హరిః ధ్రువగతిం స్థాయిపద మదాత్. సోఽప్యేక అవతార ఇత్యర్థః. ధ్రువగతిం విశిష్ట - యదుపరి యద్భువగతే రుపరి, అథః అధస్తాచ్చ, దివ్యా మునయః సప్తర్షిప్రభృతయః, స్తువంతి ధ్రువగతిప్రభావం ప్రశంసంతీ త్యర్థః.

పృథ్వీవతార మాహ (య ఇతి.) యః పృథుః, ఋషిభి రర్ధితః, వేనం త్రాత్వా, జగతి పుత్రపదం లేభే. సోఽప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః. పుత్రపదం 'పున్నామో నరకా ద్యస్తాత్ పితరం త్రాయతే సుతః' తస్మాత్ పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః న్యయమేవ న్యయంభవేతి వ్యుత్పత్తిస్మరణాత్. పుదాఖ్యా స్మరకాత్, పితరం వేనం సంరక్ష్య, పుత్రపదవాచ్యతాం ప్రాప్తవా నిత్యర్థః. కథంభూతం వేనం, నిరయే నరకే పతంతం, తత్కుతః ద్విజానాం మునీనాం శాపవాక్య మేవ వజ్రం, తేన విప్లుప్టు విశేషేణ దగ్ధం. పౌరుషం భగం ఐశ్వర్యం చ యస్య తం, ద్విజశాపః కుత ఇత్యత ఆహ - ఉత్పథ గతం సన్మార్గవర్తనం, ఏత దాఖ్యానం చతుర్థే స్ఫుటమ్. ఏతస్యైవ చరిత్రాంతర మాహ - వేనం పృథునా, వసుధా భూమిః, సర్వాణి వసూ న్యన్నాదిద్రవ్యాణి, దుగ్ధాదుహ్యత, దుహదాతు ర్ద్వికర్మకః.

ఋషభావతార మాహ (నాభే రితి.) య ద్రుహ్మ పాతమహంస్యం పరమహంసప్రాప్యం పదం స్వరూపం, ఋషయో వేదా ఆమనంతి తదసౌ హరిః, కపిలాదివత్ స్వాంశేన ఋషభాభ్యో రాజా

యత్పారమహంస్య మృషయః పద మామనంతి

స్వస్థః ప్రశాంతకరణః పరిముక్తసంగః.

౧౦

సత్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏష

సాక్షాత్ స యజ్ఞపురుష స్తపనీయపర్ణః,

ఛందోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా

వాచో బభూవు రుశతీ శ్శ్వసతోఽన్య న స్తః.

౧౧

మతోస్య యుగాంతసమయే మనునోపలభ్యః

క్షోణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః,

నాభే రాగ్నిధ్రపుత్రాత్, సుదేవ్యాః సూను రాస. మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా, యో జ్ఞాతో ఋషభః జడవ ద్యోగవర్యాం చచార, తత్ర హేతుః సమదృక్ సర్వస్వాపి స్వాత్మకత్వేన సమదర్శనః. తస్మాఽన్యాత్మకత్వం వ్యావర్తయతి. స్వస్థః “స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత” ఇతి శ్రుతేః. స్వస్మిన్నేవ స్థితః, న త్వాత్మాంతరధార్యః జడయోగవర్యాం చరణే హేత్వంతర మాహ — ప్రశాంతకరణః ప్రశాంతేంద్రియః, తత్కుతః? పరిముక్తసంగః - పరితః శబ్దాద్భిః, ముక్తః త్యక్తః, సంగ ఆసంగో యేన సః.

౧౦

హయగ్రీవావతార మాహ (సత్ర ఇతి.) స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్, మమ బ్రహ్మణః, సత్రే హయశీర్ష ఆస. కథంభూతః? తపనీయం సువర్ణం, తద్వ ద్వర్ణో యన్య ఛందోమయః వేదమయః, వేదోత్పాదకత్వేన తత్రపురుష ఇత్యర్థః. మఖమయః యజ్ఞారాధ్యః. అఖిలదేవతాత్మా అఖిలదేవతానా మాత్మా “స ఆత్మా అంగా న్యన్యా దేవతా” ఇతి శ్రుతేః. శ్వసతః నిశ్వసతః, అన్య హయగ్రీవన్య. న స్తః నానికాతః, ఉశతీః కుద్ధాః, వాచః వేదవాచః, బభూవుః “తస్య హ వా ఏతన్య మహతో భూతిన్య విశ్వసిత మేత ద్య దృగ్వేదః” ఇతి శ్రుతేః. వేదానాం తద్విహితానాం కర్మణాం, తదారాధ్యదేవతానాం. తత్రైవ ర్తకత్వతదారాధ్యత్వతదాత్మకత్వా న్యుక్తాని ఇతి.

౧౧

మత్స్యావతార మాహ (మత్స్య ఇతి.) మతోస్య భావినా వై వస్వతేన మనునోపలభ్యః దృష్టః, క్షోణీమయః ఆగమిసృష్ట్యసయోగిపార్థివద్రవ్యాశ్రయ ఇత్యర్థః. అత ఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం సమస్తజీవసమూహానాం, నికేతిః నిలయః, మే మమ, ముఖా ద్విప్రసంసితాన్ వేదమార్గాన్. వైదిక ప్రమాణా న్యాదాయ సమర్ప్య. మహ్య మితి శేషః. వేదరూపప్రమాణప్రదానమేవాఽస్మావతారిన్య.

(వరాహావతారాదారభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

విప్రసంసితా నురుభయే సలిలే ముఖాన్మే

ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమార్గాః.

౧౨

క్షీరోదధా వమరదానవయూథపానా

మున్మథ్నతా మమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః,

పృష్ఠేన కచ్చపవపు ర్విదధార గోత్రం

నిద్రాక్షణోఽద్రవిపరివర్తకషాణకంఢూః.

౧౩

త్రైవిష్టపోరుభయహారి నృసింహరూపం

కృత్వా భ్రమద్రుకుటిదంష్ట్రకరాశవక్త్రమ్.

దైత్యేంద్రం మాకు గదయాఽభివతంత మారా

దూరో నిపాత్య విదదార నఖై స్సురంతమ్.

౧౪

కృత్యం. యత్ర ఉరుభయే ఆతిభయంకరే యుగాంతసలిలే, విజహార విహృతవాః. హేతి హ్నరే. ఏతదాఖ్యాన మష్టమే స్పష్టమ్. ౧౨

కూర్మావతార మాహ (క్షీరోదధా వితి.) క్షీరసముద్రేఽమృతలబ్ధయేఽమృతలాభార్థ మమరదానవయూథపానాం సురాసురశ్రేష్ఠానాం, ఉన్మథ్నతాం మథనం కుర్వతాం, సతా మాదిదేవో భగవాః, కచ్చపవపుః ధృతకూర్మతనుః, పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన, గోత్రం మందరపర్వతం, విదధార విధృతవాః, కథంభూతో విదధారః నిద్రాక్షణః - నిద్రాయాః క్షణః అవసర ఉత్సవో యస్య స అద్రవిపరివర్తకషాణకంఢూ రద్రే ర్మందరస్య పరివర్తః పరిభ్రమ ఏవ కషాణం కషణం యస్యాం సాఽద్రవిపరివర్తకషాణా తథావిధా కంఢూతి ర్యస్య స తథోక్తః కషాణ ఇతి దీర్ఘ ఆర్షః. మందర భ్రమణసంఘర్షితకంఢూః ఇత్యర్థః. ౧౩

నృసింహావతార మాహ (త్రైవిష్టపేతి.) సః, త్రివిష్టపే స్వర్గే, భవా ప్రైవిష్టపా దేవా, ప్రేషా మురు భయం తద్దంతీతి త్రైవిష్టపోరుభయహం తథావిధం నృసింహరూపం. కృత్వా ధృత్వా. కథంభూతం? శ్రమంత్యో భుకువ్యో దంష్ట్రోచ్చ యస్మిం స్తథాఘాతం కరాళం భయంకరం వక్త్రం. యస్మిం స్తథాదిదం త దారాత్ సమీపే. ఆకు శీఘ్రం. గదయా ఉపలక్ష్ితం అభిముఖ మావతంతం, తం దైత్యేంద్రం హిరణ్యకశిపుం, స్వోరో స్వస్వోరో, నిపాత్య పాతయత్వా, నఖై ర్విదదార విదారితవాః. స్సురంతం పరితో గచ్ఛంతం, భయహాసనృసింహరూపమితి పాతే హాసేనైవ సర్వభయనివర్తక మిత్యర్థః. ౧౪

అంతః సర స్మరుబలేన పదే గృహీతో

గ్రాహేణ యూథపతి రంబుజహస్త ఆర్తః,

ఆహేద మాదిపురుషాఽఖిలలోకనాథ

తీర్థశ్రవః శ్రవణమంగళనామధేయ.

౧౫

శ్రుత్వా హరి స్త మరణార్థిన మప్రమేయః

చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః,

చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మా

ద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార.

౧౬

జ్యాయాన్ గుణై రవరణోఽప్యదితేః సుతానాం

లోకాన్ విచక్రమ ఇమాన్ యదథాధియుజ్జః,

హరినంజ్జకావతార మాహ (అంత రితి.) ద్వాభ్యాం యూథపతిః గజయాథస్య పతిః గజేంద్రః, అంతఃసరసి సరోమధ్యే, ఉరుణలే నాధికబలేన, గ్రాహేణ మకరేణ పదే గృహీతః, అత ఏవార్తః దుఃఖిత, అంబుజం హస్తే యస్య స ధృతాంబుజోఽచ్ఛితహస్తః సన్నిద మాహ, కి మిత్యత ఆహ-హే ఆదిపురుషః కారణపురుషః హే తీర్థశ్రవః తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః కీర్తి ర్యస్య సః తస్య సంబుద్ధౌ హే తీర్థశ్రవః హే శ్రవణమంగళనామధేయః శ్రవణేనైవ మంగళం కల్యాణసంపాదకం నామధేయం యస్య స ఈదృశ స్త్వం రక్షితా భవేత్సాహేత్యర్థః.

౧౫

తద్రుత్వా గజేంద్రస్య పతః శ్రుత్వాఽరణ్యార్థినం శరణార్థినం, హస్తే శుండాయాం ప్రగృహ్య, భగవాన్ కృపయా తస్మాద్ గ్రాహ్. దుజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, కిం కృత్వా? చక్రేణ సుదర్శనేన, నక్రస్య గ్రాహస్య, పదినం వినిపాట్య విదార్య, కథంభూతః? భగవాన్, పతగానాం పక్షిణాం, రాజా గరుడః, తస్య భుజయో రధిరూఢః ఆరూఢః, చక్రాయుధధరః, అప్రమేయః అపరిచ్ఛిన్నస్వరూప స్వభావః.

౧౬

వామనావతార మాహ (జ్యాయానితి.) అదితే స్సుతానాం, ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యేఽధియజ్జః యజ్ఞాధిపతి ర్భగవా నవరజః కనీయానపి, గుణై ర్జ్యాయాన్ శ్రేష్ఠః, గుణానేవాహ-యద్యతః ఇమాన్ లోకాన్, విచక్రమే పాదవిన్యాసైః క్రాంతవాన్, అథ ప్రతిశ్రుతానంతరమేవ, తత్ర హేతుః బలే శ్చక్ర వర్తినః, సకాశత్, పదత్రయవ్యాజేన, జ్యేం భూమిం, వామనేన రూపేణేతి శేషః, వామనేన రూపేణ

(వరాహావతారాదరభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేఽ కథనమ్)

జ్ఞౌం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన

యాచ్ఛామృతే పథి చరన్నభుభిర్ను చాల్యః.

౧౭

నారో బలే రయ మురుక్రమ పాదశౌచ

మాహః శిఖా ధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్.

యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న చిక్రీర్ష దన్య

దాత్మాన మంగ శిరసా హరయేఽభిమేనే.

౧౮

తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్ వివృద్ధ

భావేన సాధుపరితుష్ట ఉవాచ యోగమ్.

జగృహే గృహీతవాన్. నన్వీశ్వరః స్వయం దుర్బలత్వాత్ కిమితి తథా చక్రే తత్రాహ, యాచ్ఛా మృతే యాచ్ఛాం వినా. పథి చరన్ ధర్మమార్గే ప్రవర్తమానః, ప్రభుభి స్సమర్థై రపి. న చాల్యః ఐశ్వర్యా న్న భంశనీయ ఇత్యర్థః.

౧౭

నను తర్హి యాచ్ఛయాఽపి చాలన మనుచిత మేవే త్యాశంక్య ప్రబుద్ధస్య బలే ర్హాకికస్వయై శ్వర్యభంశ ఉష్ట ఏవే త్యాశయే నాహ (నార్థ ఇతి.) ఉరుక్రమస్య విస్తృతపాదవిన్యాసస్య. హరేః పాదజ్ఞానం ప్రత్యుపయుక్తా ఆప ఆ అప ఇతి చ్చేదః, ఆసమంతాత్ శిఖాయాం మూర్ధ్ని. ధృతవతః. సువృషేతి సమాసః, యద్వా సప్తమ్యా ఆర్ద్రో బుక్. విబుధాధిపత్యం నార్థః న సదృశం ప్రయోజన మిత్యర్థః. ఏతదే వోపాదయతి. యో బలిః ప్రతిశ్రుత మృతే ప్రతిజ్ఞాతార్థం వినాఽన్య న్న చిక్రీర్షత్ కర్తుం నైచ్ఛత్. అడభావః ఆర్హః. కింతు స్వాత్మానం అంగః. హే నారద హరయే శిరసాఽభిమేనే భగవచ్ఛేషభూత మాత్మానం హరయే సమర్పితవాన్. శుక్రేణ వారితః శబ్దోఽపి అన్యథాకర్తుం నైచ్ఛత్. కింతు తృతీయపాదపూరణార్థ మాత్మాన మపి శిరసా సమర్పితవా నిత్యర్థః.

౧౮

హంసావతార మాహ (తుభ్య మితి.) భృశం వివృద్ధస్మేహేన త్వయా, పరిపృష్టః సాక లేన పృష్టో భగవాన్. హంసరూపేణేతి శేషః. యోగ మనభినంహిత ఫలకర్మ. యోగం, జ్ఞానం భాగ వతం సాధనసప్తకానుగృహీత భగవదుపాసనాత్మకం జ్ఞానమ్. ప్రకృతి వివిక్రాత్మనః సుతత్వం యథా త్మ్యం తన్య దీపవత్ ప్రకాశకం. జ్ఞానం యోగం చ సాధు యథా తథా తుభ్య మువాచ, ఏత దాఘ్నాన,

జ్ఞానం చ భాగవత మాత్మసు తత్త్వదీపం

య ద్వాసుదేవ శరణా విదు రంజనైవ.

౧౯

చక్రం చ దిక్ష్యవిహతం దశసు స్వతేజో

మన్వంతరేషు మనువంశధరో బిభర్తి.

దృప్తేషు రాజసు దమం వ్యదధాత్ స్వకీర్తిం

సత్యే త్రిపుష్ట ఉశతీం ప్రథయం శృరిత్యైః.

౨౦

ధన్వంతరిశ్చ భగవాన్ స్వయమేవ కీర్తి

ర్నామ్నా నృణాం పురురుజాం రుజ ఆశు హంతి.

యజ్ఞే చ భాగ మమృతాయు రవాపరుద్ధం

ఆయుశ్చ వేద మనుశా స్త్యవతీర్య లోకే.

౨౧

క్షత్రం క్షయాయ విదినోపభృతం మహాత్మా

బ్రహ్మధ్రు గుజ్జితపథం నరకార్తిలిప్సు.

మేకాదశే స్ఫుటం. యదేవ హంసోక్తయోగాదికం వాసుదేవశరణా 'బహునాం జన్మనా మంత' ఇత్యుక్త రీత్యా ఉపాయత్సేన వాసుదేవం శరణం గతాః. అంజసా సుఖేన విదుః. హంసోక్త మేవ జ్ఞాత్వాఽనుతిష్ఠంతీం త్యర్థః.

౧౯

తత్తన్మన్వంతరావతార మాహ (చక్ర మితి.) మనువంశధరః మనువంశపాలక స్సన్ మన్వంతరేషు దశసు దిక్ష్యప్రతిహత మనభిభావ్యం స్వతేజః స్వప్రతాపోపబ్బింహితం చక్ర మాజ్ఞా రూపం చక్రం బిభర్తి. కించ దృప్తేషు గర్వితేషు రాజసు, దమం దండం. వ్యదధాత్ వ్యధత్త. కథం భూత స్సన్? త్రిపుష్టే తృతీయస్యాం దివి సత్యే సత్యలోకే. స్వచరితైః ఉశతీం కమనీయాం కీర్తిం. ప్రథయన్ విస్తారయన్, వ్యధా దిత్యర్థః.

౨౦

ధన్వంతర్యవతార మాహ (ధన్వంతరి రితి.) భగవాన్ లోకే ధన్వంతరిరూపే జావతీర్య, పురురుజాం భూరిదుఃఖానాం మహారోగిణాం నృణాం, స్వనామ్నైవ రుజః రోగాన్, హంతి. కథంభూతః? (స్వయమేవ కీర్తిరితి.) కీర్త్యతిశయోక్తిః అమృతం మరణశూన్య మాయు ర్యస్మాత్ సంరుద్ధం పూర్వం దైత్యైః ప్రతిపిద్ధం. యజ్ఞే భాగ మవాప లేభే. ఆయు ర్విషయం వేదం చానుశాస్తి ప్రవర్తయతి. ౨౧

పరశురామావతార మాహ (క్షత్ర మితి.) విదినా దైవేన, క్షయాయ మృత్యువే, ఉపభృతం సమర్పితం, బ్రహ్మధ్రుక్ బ్రాహ్మణేభ్యో ద్రుహ్యతీతి తథా, అతః ఉజ్జితః త్యక్తః, పంథా వేదమార్గో

(శ్రీవరాహావతారాదారభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

ఉద్ధంత్యసా వవనికంటక ముగ్రవీర్య

త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన.

౨౨

అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ

ఇక్ష్యేకువంశ అవతీర్య గురో ర్నిదేశే.

తిష్ఠన్ వనం సదయితానుజ ఆవివేశ

యస్మిన్ విరుద్య దశకంఠర ఆర్తి మార్చుత్.

౨౩

యస్మా అదా దుదధిరూఢభయాంగవేషో

మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః,

దూరే సుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా

తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః.

౨౪

యేన, అత ఏవ నరకార్తిం నారకం దుఃఖం. లిప్తుః లబ్ధు మిచ్ఛు, రేవంభూత మవనేః కంటకం కంటక తుల్యం, క్షత్రం క్షత్రియకుల, మసౌ మహాత్మా భాగవరామరూపో హరి, దురుధారపరశ్వధేన దీర్ఘతీక్షణ ధారేణ పరశునా, త్రిస్సప్తకృత్వ ఏకవింశతివారమ్, ఉగ్రవీర్యః అనహ్యవీర్యః, సన్నుద్ధంతి ఉత్పాటయతి.

౨౨

రామావతార మాహ (అన్మదితి త్రిభిః.) అన్మ దనుగ్రహే సుముఖ అన్మద్దత్తవరావిరోధే నావతీర్ణ ఇతి భావః. క్లేశః ప్రకృతిపురుషయో రధిపతిః. కలయా భరతాదికరూపయా సహ త్రిభిః, ఇక్ష్యేకుకులేఽవతీర్య, గురోర్ధికరథస్య పితు, ర్నిదేశే ఆజ్ఞాయాం, తిష్ఠ న్నాజ్ఞాం పాలయ నిత్యర్థః. సదయితానుజః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితః, వనం దండకారణ్యం, యో వివేశ, యస్మిన్ రామే విరుద్య విరోధం కృత్వా, దశకంఠరో రావణః, ఆర్తిం నాశ, మార్చుత్ ప్రాప్తః.

౨౩

యస్మై శ్రీరామాయ. ఉదధిః సముద్రః, మార్గ మదాత్ దత్తవాన్, కథంభూతోఽదాత్ః సపది శీఘ్రం, హరో రుద్రః, యథా త్రిపురం దిధక్షిః దగ్ధ మిచ్ఛుః, తద్వ దరిపురం లంకాం, దిధక్షో రస్తా చ్ఛ్రీరామాద్దేతో, రూఢభయాంగవేషః - ఊఢం ప్రాప్తం యద్యయం తేనాంగవేషః కంపో యస్య స హరిః, వర్తమానా సుహృత్ సీతా తయా నిమిత్తభూతయా, మధితః జుభితః, యో రోష స్తేన, సుశోణా దృష్టిః శ్రీరామసంబంధినీ, తయా తాతప్యమానం, మకరాణాం నక్రాణాం, ఉరగాణాం చ చక్రం సమూహో, యస్మిన్ స, ఏవం భూతోఽభిః, మార్గ మదా దిత్యర్థః

౨౪

వక్షఃస్థలస్పర్శరుగ్ణమహేంద్రవాహ

దంతై ర్విడంబితకకుబ్జయరూఢహాసమ్.

సద్యోఽనుభి స్సహ వినేష్యతి దారహర్తు

ర్విస్ఫూర్జితై ర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధినైన్యమ్.

౨౫.

భూమే సురేతరవరూఢవిమర్దితాయాః

క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః,

జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః

కర్మాణి చాఽఽత్మమహిమోపనిబంధనాని.

౨౬

కించ యుద్ధే రావణస్య వక్షఃస్థలస్పర్శేన రుగ్ణః భగ్నః యే మహేంద్రవాహ స్వైరావతస్య దంతా నైర్విడంబితాః స్వధవళిమ్నా ధవళీకృతాః, తత్త ద్దిక్షు పతితైః వక్షశ్చూర్జితసురగజదంతచూర్జైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః. ఏవంభూతా యాః కకుభః దిశస్తాసాం యో జయ, స్తేన రూఢః ఉత్పన్నః, యో హాసః, అహో మత్సమః కోఽన్యో స్థీతి గర్వేణ ప్రాప్తహస స్తం, సైన్యమధ్యే ఉత్కర్షేణ చరతో దారహర్తు రావణ స్వాఽనుభిః ప్రాణైః, సహ, సద్యః శీఘ్రం, వినేష్యతి అవనేష్యతి. కైః ధనుషో విస్ఫూర్జితై ర్విశేషేణ స్ఫూర్జితైః, స్ఫూర్జితైః శరై ర్విత్యర్థః.

౨౭

కృష్ణావతార మాహ (భూమేరితి.) సురేతరా ఆసురసంవత్సా జాతా రాజాన, ప్రేషాంపరూఢైః సైన్యైః, విమర్దితాయా భారేణ పీడితాయా భూమేః, క్లేశవ్యయాయ భయాపహరాయేత్యర్థః. సితకృష్ణ కేశః భగవాన్ కలయా బలభద్రేణ సాకం, జాతః అవతీర్ణః, సితకృష్ణా కేశౌ యస్య సః శోభార్థం హి భగవతా సితకృష్ణకేశౌ ధృతో, అవికారిత్వేన వయఃపరిణామాసంభవాత్. యత్తు విష్ణుపురాణే 'ఉజ్జ హారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ తథా మునే' ఇతి, భారతేఽపి, 'స చాపి కేశౌ హరి రుచ్ఛజ్రహే శుక్లం చైక మవరం చాపి కృష్ణమ్, తౌ చాపి కేశౌ వికతాం యదూనాం కులే ప్రీయౌ రోహిణీం దేవకీం చ తయో రేశౌ బలభద్రౌ బభూవ యోఽసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః. కృష్ణో ద్వితీయః కేశవః సంబభూవ కేశో యోఽసౌ వర్ణతః కృష్ణ ఉక్తః' ఇతి. తత్తు న కేశవమాత్రావతారాభిప్రాయం, కింతు భూభారావ తారరూపం కార్యం కియదేతన్మత్కే-శావపి కర్తుం శక్తావతిద్యోతనార్థం. రామకేశవయో ర్వర్ణస్తవనార్థం చ కేశోద్ధరణ మితి గమ్యతేఽన్యథా తత్త్వేన పూర్వావరవిరోధావ త్తే. కృష్ణస్థు భగవాన్ స్వయ మిత్యేతి ద్విరోధాచ్చ జాతశ్చ భగవాన్ జన్మై రనుపలక్ష్యః. మార్గో గతి ర్యస్య సః తథాభూతః ఆత్మనః స్వస్య మహిమా ఉపనిబధ్యతేఽభివ్యంజ్యతే యేష తాని, స్వమాహాత్మ్యప్రకాశకాని ఇత్యర్థః. కర్మాణి చేష్టితాని, కరిష్యత ఇతి.

౨౮.

(శ్రీవరాహావతారాచరణ్య శ్రీకృష్ణావతారవర్ణనం సంక్షేపేణ కథనమ్)

తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయా

స్రైమాసికస్య చ పదా శకచోఽపవృత్తిః,

యద్రుదింతరగతేన దివిస్సృశో ర్య

దున్మూలనం త్వితరథాఽర్జునయో ర్న ఛావ్యమ్.

౨౭

యద్వై ప్రజే ప్రజపతూ విషతోయపీతాన్

పాలాం స్వజీవయ దనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా.

తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్య విలోలజిహ్వ

ముచ్చాటయిష్య దురగం విహరన్ ప్రాదిన్యామ్.

౨౮

తత్కర్మ దివ్యమివ యన్నిశి నిశ్శయానం

దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యామానే.

కర్మణాం పరమేశ్వరత్వ ప్రకాశకత్వ మేవ ప్రపంచయతి నవభిః (తోకే నేత్యాదినా.) తోకేన బాలేన సతా, ఉలూకికాయాః పూతనాయాః, జీవహరణం యత్ పూతనా ఉలూకరూపే జాగతేతి పురాణాంతరప్రసిద్ధిః. శ్రైమాసికస్య శ్రీమానవయస్కస్య. పదా పాదేన, శకచరూపే జాగత స్వాను రస్య, ఉపవృత్తిః విపరీత ర్తనం యత్. రింగతా ఉలూఖల మాకర్షతా (జానుభ్యాం గచ్ఛతా) దివిస్సృశో రత్యుచ్ఛయోః, అర్జునయోః అర్జునాఖ్యవృక్షయోః, అంతరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన, తయో రున్మూలన ముత్పాటనం. తత్. తదితరథా, న భావ్యం న బివితవ్య. మనీశ్వరత్వే తత్సర్వ మనుపవన్న. మిత్యర్థః.

౨౯

కించ ప్రజే వసన్. విషతోయపీతాన్ విషజలస్య పీతం పానం యేషాం తాన్ ప్రజపతూన్. పాలాం శ్చానుగ్రహదృష్టిః కృపాదృష్టిః తస్యా దృష్ట్యాః సుభాష్యచే జాఽఽజీవయ దితి యత్. ప్రాదిన్యాం యమునాయాం. విహరన్ తచ్ఛుద్ధయే ప్రాదిన్యా నిర్విషత్వా యాఽతివిషవీర్యేణ విలోలా చంచలా జిహ్వ యస్య తం ఉరగం కాశియాఖ్యం సర్ప. ముచ్చాటయిష్యత్ పలాయయిష్య దితి యత్.

౩౦

తదపి కర్మ దివ్యమివాఽమానుషమివేతి లొకికోక్తిః. కించ దావాగ్నినా శుచివనే శుష్కవనే పరిదహ్యామానే సతి. ఆతో దావాగ్ని ర్లేతో. రవసితో నిశ్చితోంతకాలో యస్య తం. నిశ్చ రాతే.

ఉన్నేష్యతి వ్రజ మతోఽవసితాంతకాలం
నేత్రే పిదాయ్య సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః.

౨౯

గృహీత యద్యదుపబంధ మముష్య మాతా
శుల్బం సుతస్య న తు త త్తదముష్య మాతి,
యజ్ఞృంభతోఽన్య వదనే భువనాని గోపీ
సంవీక్ష్య శంకితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్.

౩౦

నందం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశా
ద్గోపాః బిలేషు పిహితా స్మయసూనునా చ,
అహ్నిస్పృతం నిశి శయాన మతిశ్రమేణ
లోకం వికుంఠ ముపనేష్యతి గోకులం స్మ.

౩౧

నిశ్చయానం నితరాం స్వపంతం, వ్రజం, ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి నేత్రే పిదాయ్య పిహితే కారయిత్వా. అనేన వ్రజస్య. పశ్చా జ్ఞాగరణం సూచితం. బలభద్రేణ సహితః అనధిగమ్యవీర్యః అనధిగమ్యం దుర్విజ్ఞేయం వీర్యం యన్య తథాభూతః. అగ్నిం పీత్వా, వ్రజ ముద్ధరిష్యతీత్యర్థః.

౨౯

కించ గృహీతేతి అముష్య శ్రీకృష్ణస్య, మాతా యశోదా, యద్యదుపబంధం బంధనసాధనం శుల్బం ముంజాదినిర్మితరజ్జుం, గృహీత గ్రహీష్యతి. త త్తద్దుల్బ మముష్య శ్రీకృష్ణ స్కోదరే న మాతి న వ్యాప్తోతి న పర్యాప్త మిత్యర్థః. కించ జృంభతోఽన్య భగవతో, వదనే ముఖే, భువనాని చతుర్దశ భువనాని, సంవీక్ష్య దృష్ట్వా, గోపీ యశోదా, శంకితమనాః కిమిద మితి శంకితచిత్తా సతీ, పశ్చాత్ ప్రతిబోధితా జ్ఞాపితైశ్వరాఽఽసీదితి, య త్తచ్చ కర్మ దివ్యం ఇవేతి పూర్వేణాన్వయః.

౩౦

అపి చ వరుణస్య పాశా ద్యద్భయం. తస్మా న్నందం స్వపితరం, మోచయిష్యతి, మయ సూనునా వ్యోమాసురేణ, బిలేషు పిహితాన్ తిరోధాపితాన్, గోపాంశ్చ మోక్ష్యతీత్యర్థః. కిం చాఽహ్ని దివసేఽతిశ్రమేణాస్పృతం వ్యాపారగ్రస్తం నిశి శయానం, గోకులం గోకులవాసిజనం, దృష్ట్వా తేషు స్వానువృత్తిజనితకృపయా వికుంఠం నిత్యం లోకం నిరతిశయానందలోకం, ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతీ త్యర్థః. స్మే త్యాశ్చర్యే.

౩౧

(శ్రీవరాహావతారాదరభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

గోపై ర్భవే ప్రతిహతే మఖవిప్లవాయ
దేవేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షః,
ధర్తోచ్ఛిలీంద్రమివ సప్త దినాని సప్త
వర్షో మహీద్రుమనమైకకరే సలీలమ్.

౩౨

క్రీడన్ వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగోర్భాం
వాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన,
ఉద్దీపితస్మరరుణాం ప్రజభృద్వధూనాం
హర్తు ర్హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య.

౩౩

యే చ ప్రలంబఖర్దదర్దురకేశ్యరిష్ట
మల్లేభకంసయవనాః కుజపాండ్రకాద్యాః,
అన్యే చ శాల్యకపిబల్వలదంతవక్త్ర
సప్తోక్షశంబరవిదూరధరుక్మిముఖ్యాః.

౩౪

మఖే ఇంద్రయాగే, ప్రతిహతే సతి, మఖవిప్లవాయ గోవర్ధనపర్యతయాగనాశార్థం. దేవే ఇంద్రేఽభివర్షతి సతి, పశూన్ కృపయా రిరక్షః రక్షితు మిచ్ఛుః, సప్తవర్షః సప్తవర్షాణి వయో యస్య తథాభూతః, అనమైకకరేనఘేఽఘరహితే ఏకస్మిన్నేవ కరే. అనఘేతి నారదసంబోధనం వా. సలీలం యథా తథా, మహీద్రం గోవర్ధనాఖ్య ముద్రం. సప్తదినాని ఉచ్ఛిలీంద్రమివ, ధర్తా ధరిష్యతి. ఉచ్ఛిలీంద్రం ఉదగతఘ్రాకమివేత్యర్థః.

౩౫

నిశాకరశ్చంద్రః, తస్య రశ్మిభి ర్గోర్భాం ధవళాయాం రాత్రౌ, వనే క్రీడన్ విహరన్, కలాని మధురాణి పదాని యస్మిం స్త, దాయతం దీర్ఘం, మూర్ఛిత మాలావవిశేషయుక్తం గీతం, తేన ఉద్దీపితః స్మరః కామ ఏవ రుక్ రోగో యాసాం తాసాం ప్రజం బిభ్రతీతి ప్రజభృతః గోపాః, తేషాం ఎధూనాం గోపీనాం హర్తు శోభరయతో, ధనదానుగస్య కుబేరపుత్రస్య శంఖచూడాఖ్యస్య, శిరో హరిష్యతి.

యే చ ప్రలంబాదయః తే సర్వే హరిణా హేతుభూతేన, తదీయం హరిఃసంబంధి అదర్శనం ప్రాకృతేంద్రియావిషయం వైకుంఠనిలయం లోకం యాస్యంతి. అలం తద్వర్ణనేన, తద్వేష్టితానా మనంతత్వా న్న తద్వర్ణనే మమ సామర్థ్యి మస్తీతి భావః. ఖరో ధేనుకః, దర్దురో బిరః, కభః ఖులయాపీడః, కుజో నరకః, కపి ర్ద్వివిదః, సప్తోక్షాః బలీవర్తాః.

౩౬

యే వా మృతే సమితిశాలిన ఆత్మవాపాః

కాంభోజమత్స్యకురుకై కయసంజయాద్యాః,

యాన్యం త్యదర్శన మలం బలపార్థభీమ

వ్యాజాహ్వాయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్.

౩౫

కాలేన మీలితధియా మవమృశ్య నృణాం

స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః,

ఆవిర్హిత స్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్సాం

వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతీతి.

౩౬

దేవద్విషాం నిగమవర్తని నిష్ఠితానాం

పూర్వి ర్మయేన విహితాభి రదృశ్యతూర్భిః,

మృదే యద్దే, యే వా ఆత్మవాపాః ధృతధన్వానో రాజానః. సమితిశాలినః సమితౌ సంక్రామే శాలంతే క్లామంతే ఇతి సమితిశాలినః కాంభోజాదిదేశాధిపతయః. నను ప్రలంబాదయో బలభద్రేణ హతాః, కాంభోజాదయో భీమారునాదిభిశ్చ. శంబరః ప్రద్యుష్మేన. యవనో ముచికుందేన. న తు హరిణా. తత్రాహ (బలభీమపార్థ ఇతి.) వ్యాజాః కపటా అహ్వయా నామాని యన్య తేన బలభీమాదిరూపేణ చ న ఏవ హరిః సర్వసంహరేత్యర్థః, సప్తోజ్జెజుస్తేన దమితాః, కాలాంతరే యాన్యంతీతి భావః. ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దివ్యమివ తచ్చాన్యథా న భావ్యమితి పూర్వే జాన్యయః,

౩౭

వ్యాసావతార మాహ (కాలేనేతి.) కాలేన, మీలితధియాం సంకుచితబుద్ధీనాం, స్తోక మల్ప మాయు ర్యేషాం తేషాం నృణాం, స్వనిగమః స్వకృతో వేదః, బతహో దూరపారః - దూరః పారో యన్య దూరపారః దుర్గమ, ఇత్యవమృశ్య విచార్య, సత్యవత్సా మావిర్హితః ఆవిర్భూతః, స హరిః అనుయుగం యుగానురూపం. వేదద్రుమం విటపశః శాఖాభేదేన, విభజిష్యతీతి విభక్తం కరిష్యతీతి.

౩౮

బుద్ధావతార మాహ (దేవద్విషా మితి.) నిగమవర్తని వైదికమార్గే, నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం. లోకా మయేన రచితాభిః కల్పితాభి రదృశ్యతూర్భి రలక్ష్యవేగాభిః పూర్భిః పురీభి, ర్హితాం నాశయంత, దేవద్విషాం దైత్యానాం, మతి ర్విమోహో మతివిమోహమతి ప్రలోభం, మతేః ప్రలోభో యస్మా త్తస్మత్ప్రలోభం మతివిమోహం చ మతిప్రలోభకం చేత్యర్థః. ఏవంభూతం వేషం పాఖండవేషం

(వరాహవతారాదరభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

లోకాః స్నుతాం మతి విమోహ మతిప్రలోభం

వేషం విధాయ బహుభాష్యత ఔపధర్మ్యమ్.

౩౭

యర్హ్యాలయేష్యపి సతాం న హరేః కథాః స్యుః

పాఖండినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః,

స్వాహా స్వధా వషడితి స్మ గిరో న యత్ర

శాస్తా భవిష్యతి కలే ర్భగవాన్ యుగాన్తే.

౩౮

సర్గే తతోఽహ మృషయో నవ యే ప్రణేశాః

స్థానే చ ధర్మమఖమన్వమరావసీకాః,

విధాయ విరచయ్య, ఔపధర్మ్యం ధర్మాభాసం, పాఖండమతం, స్వార్థేష్యజ్ఞో. బహు అధికం, భాష్యతే ష్యతే.

౩౭

కల్యవతార మాహ (యర్హీతి.) సతా మప్యాలయేషు గృహేషు యర్హి యదా హరేః కథా న స్యుః, ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః పాఖండినః స్యుః, నృదేవాః రాజానః, వృషలాః శూద్రాః స్యుః, తథా యత్ర త్రైవర్ణికాలయేషు స్వాహా స్వధా వషపడితి గిరశ్చ న స్యుః, స్వాహావషడిత్యనేన దైవం కర్మోప లక్ష్యతే. స్వధేతి పిత్ర్యం, తదా యుగాంతే కలియుగాంతే. భగవాన్ కలేః శాస్తా భవిష్యతి త్యర్థః. కల్య వతారేణేతి శేషః.

౩౮

అత్ర చ బ్రహ్మనారదసంవాదాత్ ప్రాంచో వరాహోఽయోఽవతారాః మన్వంతరావతారాశ్చ భూతభావినః ధన్వంతరి పరశురామౌ తాత్కాలికౌ. శ్రీరామాదయస్తే భావినః. తత్ర తు క్వచి ద్భూతాది నిర్దేశః. అర్హ ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. అత్రేదం తత్వమ్. భగవతోఽవతారా ద్వివిధాః, అనుప్రవేశావతారాః స్వేన రూపేణావతారా శ్చేతి. అకర్మహేతుత్వావిశేషాత్ ఉభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః తథా తస్య రూప మపి ద్వివిధం ప్రాకృతవస్తుజాత మేకం. శుద్ధసత్త్వమయ మవరం చేతి. తత్ర షోడశకల మహదహం కారసూక్ష్మభూతేంద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం పౌరుషం చూపం తదనిరుద్ధరూపం తదేవ సహస్రోర్వం ప్రబాహ్వక్ష ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్యేతాదిషూచ్యతే. అనుప్రవేశావతారో నామ జీవేషు స్వస్యాను ప్రవేశేన స్వీయజ్ఞానశక్త్యాదీనాం అన్యతమాభివ్యంజనం, స ఏవాంశావతార ఇతి కథ్యతే స చ గౌణో శాక్తః ఆవేశశ్చేత్యనేకధా ఉక్తేష్యే వావతారేషు శ్రీవరాహనారాయణబ్రహ్మవామనగ్రాహకహయగ్రీవ

అంతే త్వధర్మహరమన్యవశానురాద్యా

మాయావిభూతయ ఇమాః పురుష క్షిధాజః.

౩౯

విష్ణో ర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ

యః పార్థివాన్యపి కవి ర్విమమే రజాంసి,

చస్కంభ యః స్వరభసా స్థలతా త్రిపుష్టం

యస్మాత్ నిశామ్య సదనా ధురు కంపమానాత్.

౪౦

మత్స్యకూర్మనృసింహహరివామనహంసవైకుంఠాజితరామకృష్ణకల్కవతారాః స్వేన యా పేజా వతారాః, ఇతరే త్వనుప్రవేశవతారా ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, కించ సృష్ట్యాదికార్యభేదేన భగవతో విభూతీ రాహ (సర్గ ఇతి.) తపః పూర్వం జగత్పర్యాయోచనం అహం బ్రహ్మ ప్రజేశాః ప్రజాపతయో నవ ఋషయః మరీచ్యాదయః మాయావిభూతయః విస్మయనీయాః భగవన్నియామ్యవర్గాః స్థానే పాలనే ధర్మశ్చ మఖశ్చ విష్ణుః విష్ణో రనన్యత్వాత్ తద్గతపాలనానురూపం సామర్థ్యం మఖశ్చైవ వివక్షితం మనవ శ్చామ రాశ్చ ఇంద్రాదయః ఆవనీశాశ్చ భూపాః ఏతే స్థానే భగవన్నియామ్యవర్గాః అంతే సంసారే అధర్మశ్చ హరశ్చ రుద్రః మన్యవశాశ్చ సర్పా అనురాద్యాశ్చ పురుష క్షిధాజః అవరిమితాశ్చర్యశ్చ క్షదారిణాం భగవతో ఇమాః మాయావిభూతయః ఆశ్చర్యవిభూతయ ఇత్యర్థః.

౩౯

భగవదవతారాః తచ్చేష్టితాని చ సాకల్యేన ఆఖిధాతుం న కోఽవ్యల మిత్యాహ (విష్ణో రితి.) యః కవిః బుద్ధిమాన్ పురుషః పార్థివాని పృథివీసంబంధీని రజాంసి విమమే గణితవాం స్తాద్యశోఽపి కోను విష్ణో ర్వీర్యగణనాం కర్తు మర్హతి? నార్హతీ త్యర్థః. యో భగవాన్ యస్మాత్ అస్థలతా స్రుతి హతశూన్యేన స్వరభసా స్వపాదవిన్యాసవేగేన హేతునా ఉరు అధికం కంపమానాత్ సదనాత్ తత్స్వ నివాసస్థానాత్ స్థలినః ప్రాణినో నిశామ్య దృష్ట్యే త్యర్థః. త్రిపుష్టం సత్యలోకం, చస్కంభ స్తంభ యామాన, శ్రుతావపి “విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసి యో అస్కంభాయ దుత్తరం సదస్థం విచక్రమాణ స్తేదోరుగాయః” ఇత్యస్యాయ మర్థః. తేదా త్రిప్రకారేణ, విచక్రమాణః పాదవిన్యాసం కుర్యాణః, య ఉరుగాయో భగవాన్ తిష్ఠంతీతి స్థాః దేవాః, సహస్య సదాదేశః, దేవైః సహిత ముత్తరం సత్యలోకం, అస్కంభాయత్ అనష్టబ్ధవా నిత్యర్థః, కం కః ప్రవోచం ప్రవోచే దిత్యర్థః, ఏవంవిధనర్వశ్చై రవరిచ్చిన్నస్వరూపస్వభావస్య వీర్యాణి సాకల్యేన షర్ణయితుం కః ప్రభవే దిత్యర్థః.

౪౦

(వరాహవతారాదరభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

నాంతం విదా మ్యహా మమీ మునయోఽగ్రజాన్తే
 మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే,
 గాయఁ గుణాఁ దళళతానన ఆదిదేవః
 శేషోఽధునాఽపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్.

౪౧

యేషాం స ఏవ భగవాఁ దయయే దనంతః
 సర్వాత్మనాఽఽశ్రీతపదో యది నిర్వ్యశీకమ్,
 తే దుస్తరా మతితరంతి చ దేవమాయాం
 నైషాం మమాఽహమితి ధీ శ్వశృగలభక్ష్యే.

౪౨

ఏవ మవతారగుణప్రయోజనా న్యుత్వా నాహం న యాయ మితి పూర్వప్రస్తుత ముప
 సంహరతి (నేతి.) మాయాబలస్య అద్భుతబలస్య, బలం సేనా, ప్రకృత్యాఖ్యపరికర ఇతి వా,
 పురుషస్య పరమపురుష స్వాంతం స్వరూపస్వభావయో రవధి, మహం చతుర్ముఖః, న విదామి.
 తేఽగ్రజాః సనకాదయః, న విదంత్యన్యే కుతో జానీయుః. ిం బహునా, దళళతా న్యాననాని యస్య
 స దళళతాననః సహస్రముఖః, ఆదిదేవః శేషః, ద్విసహస్రజిహ్వశ్చ అనంతగుణాఁ గాయఁ
 అధునాఽపి అస్య భగవతః, పారం, న సమవస్యతి నాధ్యవస్యతి.

౪౧

నను కైర ప్యవిజ్ఞాతస్వరూపస్వభావావధితే కథం తద్భజనేన ముచ్చేరఁ ఇత్యాశంక్య
 అపరిచ్ఛిన్నస్య వస్తునోఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ, జ్ఞానం ముక్తిసాధనం. న తు పరిచ్ఛిన్నత్వేన తస్యాఽ
 న్యథా జ్ఞానరూపత్వా దతః పరమాత్మస్వరూప మపరిచ్ఛిన్నత్వేన జ్ఞానంతో భజమానా ముచ్యంతే ఏవే
 త్యాహ (యేషామితి.) నిర్వ్యశీకం నిరపరాధం యథా తథా యేషాం సర్వాత్మనా ఉపాయోపేయత్వ
 బుద్ధ్యా, ఆశ్రితపదః సంశ్రితపదో యది భవే త్స ఏవ భగవాం స్తాఁ దయయేత్. భగవద్దయావిషయాః,
 దుస్తరాం తర్తు మశక్త్యాం, దేవస్య విష్ణోః, మాయా మతితరంతి నిశ్శేషం తరిష్యంతి. చకరాత్
 తత్స్వరూపస్వభావాదికమపి యథావస్థితత్వేన జానంతి. ఏవం సర్వాత్మనా భగవత్ప్రపన్నానాం అత్య
 సమం విచక్షృహే ఇత్యుక్తదేహాత్మభ్రమోఽపి నివర్తత ఇత్యాహ (నైషామితి.) ఏషాం సర్వాత్మనా
 భగవంత మాశ్రితానాం శ్వశృగలాలానాం భక్షణయోగ్యే కలేవరే మమాహమితి ధీః “అనాత్మ న్యాత్మబుద్ధి
 ర్యా అస్యే స్వమితి యా మతిః” ఇతి స్థానోక్తధీః నాస్తీత్యర్థః.

౪౨

వేవాహ మంగ పరమస్య హి యోగమాయాం
 యాయాం భవశ్చ భగవా నథ దైత్యవర్యః,
 పత్ని మనోః స చ మనుశ్చ తదాత్మజాశ్చ
 ప్రాచీనబర్హిణుభురంగ ఉత ధ్రువశ్చ.

౪౩

ఇక్ష్వాకురై ల ముచుకుంద విదేహగాధి
 రఘ్వుంబరీష సగరా గయనాహుషాద్యాః,
 మాంధాత్రలక్ష్మణతదస్వసురంతిదేవా
 దేవవ్రతో బలి రమూర్తరయో దిలీపః.

౪౪

సౌభర్యతంక శిఖిదేవలపిష్పలాద
 సారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః,
 యేనైవ్యే విభీషణహనూమదుపేంద్రదత్త
 పార్థ్వారిషేణ విదురశ్రుతదేవవర్యాః.

౪౫

తే వై విదం త్యతితరంతి చ దేవమాయాం
 శ్రీకూద్రహూణశబరా అపి పాపజీవాః,

కిమేవంవిధా భగవత్ప్రసన్నా అపి సంతీ త్యత ఆహ (వేదేతి.) అంగ హే నారద !
 అహం, వేద జానామి, భగవంత మితి శేషః. పరమస్య భగవతో యోగమాయాం “దైవీప్యేషా
 గుణమయీ” ఇత్యుక్తప్రకారం స్వదేహేంద్రియాదిరూపేణ సంయుజ్యమానాం విచిత్రసర్గకరీం ప్రకృతీం
 తరిష్యామీతి శేషః. యాయ మిత్యాదీనాం విదం త్యతితరంతి చే త్యుపరితనే నాన్వయః యాయ
 మితి. సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః. భవో రుద్రః, భగవానితి రుద్రవిశేషణం, దైత్య
 వర్యః ప్రహ్లాదః, మనోః పత్ని శతరూపా, స చ స్వయంభువో మనుశ్చ.

౪౬

ఐలః పురూరవాః, నాహుషో యయాతిః దేవవ్రతో భీష్మః.

౪౭

విభీషణాదయశ్చ. వర్యా ముఖ్యాః యేషాం తే.

౪౮

భవదాదయో యే తే సర్వే విదంతి పరమాత్మానం, దేవమాయాం దేవస్య విష్ణోః నిర్ఘామ్యా
 మతితరంతి చ, కిం బహునా. భాగవతసంగేన తిర్యగపి తరిష్యతిత్కాహ — అద్భుతాః క్రమాః పాద

(శ్రీవరాహవతారాదారభ్య శ్రీకృష్ణావతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిష్యః

స్తీర్యగ్జనా అపి కిము క్రుతవారణా యే.

౪౬

శశ్వత్ప్రకాంత మభయం ప్రతిబోధమాత్రం

శుద్ధం సమం సదసతః పరమాత్మతత్త్వమ్.

విన్యాసా యస్య స అద్భుతక్రమో భగవాం త్రివిక్రమః. స ఏవ పరాయణం ఉత్కృష్టం ప్రాప్యం ప్రాపక మాదారశ్చ యేషాం తేషాం భాగవతానాం శీలే రిజి వాసనా యేషాం తే తథాభూతా యది భవేయ న్నర్హి తిర్యగ్జనా అపి తరంతీ త్యనుషంగః. క్రుతేర్ధే దారణా యేషాం తే మనుష్యా బ్రాహ్మణాదయః తిరశ్చాం క్రుతార్థదారణాపి నాస్తి ఇతి జ్ఞానార్థ మిదం బ్రాహ్మణాదయ స్తరంతితి తత్ర కిము వ క్తవ్యమిత్యర్థః.

౪౭

సను కీదృశం తత్స్వరూపం యద్భవదాదయో జానంతీ త్యపేక్షయాం తత్స్వరూపం చిదచిద్విలక్షణత్వేన విశోధ్య తత్స్వరూపానుచింతనపరాణాం స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణత్యాగ ఆర్థిక ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన (శశ్వదితి.) విశోకం దుఃఖసంభిన్న, మజస్రసుఖం నిత్యానందమయం. యద్రుప్తే విదుః సత్యం జ్ఞాన మనంతం విజ్ఞాన మానందం విశోకో విజర ఇత్యాదయో వేదాంతా ఆమనంతి తదేవ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య భగవతః, మనం స్వరూపం ఇత్యర్థః. సను కిం విశేషేణవేదాంతవేద్యత్వం ఉచ్యతే న ప్రమాణాంతరవిషయత్వ మిత్యత్ర ఆహ - జడాత్మికా మాయాఽ భిముఖేనస్థాతుం ఇతి శేషః. విలజ్జమానా సతీ పరైతి తిరోధతే మాయాకార్యాణి మన ఆదీంద్రి యాణి తత్స్వరూప మవగంతు మనమర్థానీ త్యభిప్రాయః. న కేవలం లౌకికప్రమాణవిషయత్వ మేవ లౌకికప్రమాణభూతవేదై కదేశపూర్వభాగా విషయత్వ మపీత్యాహ (శబ్ది ఇతి.) పురుకారకః సాధ్య సాధనాద్యనేకకారకాన్వితః క్రియార్థం క్రియాప్రతిపాదకః శబ్దః వేదపూర్వభాగోఽపి యత్ర స్వరూపేణ సాక్షిద్బోధక ఇత్యర్థః. సర్వే వేదా యత్పు ద మామనంతి తు పర్యకర్మారాధ్యం బ్రహ్మ రూపమపర్యవసానవృత్త్యా అమనంతీ త్యేతత్తత్పర్యకం “అపాంసిసర్వాణి చ యద్వదంతీ” త్యుక్తం తపాంసి తపఃప్రధానా ఉపనిషద్భాగా వదంతి. సాక్షి ద్బోధయంతీ త్యర్థః. సను జీవస్యాపి స్వరూపమజస్రసుఖ మేవే త్యత్ర ఆహ (పరమాత్మతత్త్వమితి.) సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ “విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మేతి” వాక్యప్రత్యభిజ్ఞానేన అజస్రసుఖస్యానంతత్వేన విశేషి తత్వా దపరిచ్ఛిన్నదుఃఖాసంభిన్ననిత్యసుఖస్వరూపత్వం పరమాత్మన ఏవ స్వరూప మిత్యర్థః. సను జీవవ దస్యాపి కర్మాధీన సుఖదుఃఖసంబంధః స్యాదితి శంకాం వారయతి (శుద్ధమితి) అకర్మ వశ్య మిత్యర్థః. అత ఏవ సదసతో శ్చిదచితోః పరం విలక్షణమ్. అకర్మవశ్యతా కుత ఇత్యత్ర

శబ్దో న యత్ర పురుకారకవాక్ క్రియారో
మాయా పరైత్యభిముఖే చ విలజ్జమానా.

౪౭

తద్వైవదం భగవతః పరమస్య పుంసో
బ్రహ్మేతి యద్విదు రజస్సుఖం విశోకమ్,
సద్యజ్ఞో నియమ్య యతయో యమకర్తృహేతిం
జహ్యుః స్వరాడివ నిపానఖనిత్రమింద్రః.

౪౮

స శ్రేయసా మపి విభు ర్భగవాన్ యతోఽస్య
ధావస్వభావవిహితస్య సతః ప్రసిద్ధిః.

అహ సమం ఇత్యేకరూప మిత్యర్థః. చిదచిదంతర్యామిత్యే నావస్థితస్యాపి తత్తద్వస్తుగతదోషా సంస్పర్శా దకర్మవశ్యతోపపన్నేతి భావః. నన్యామ్రాదిఫలానాం తత్తత్ప్రదేశ భేదేనాప్లుమధురాదిరసవత్ సుఖాపరవర్యానానుకూలజ్ఞానస్వరూపస్య బ్రహ్మణః ప్రదేశభేదేన జడరూపతా స్వాదిత్యాశంకాం వారయతి (ప్రతిబోధమాత్రమితి.) ప్రతిబోధ ఏవ ప్రతిబోధమాత్రం. మాత్రచా క్వాపి జడత్వవ్యాసత్రిః. విజ్ఞానమన ఏవ ప్రజ్ఞానమన ఏవేతి శ్రుతిః. మోక్షప్రదత్వ మవ్యసాధారణో ధర్మ ఇత్యాహ అభయం. న విద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం. సంసారనివర్తక మిత్యర్థః. తత్కుతః? శశ్వత్ ప్రశాంతం శశ్వత్ సదా ప్రశాంత మశనాయాపిసాసామ్యుర్మిషట్కరహిత మతస్తదపానకానామపి శాంతిసంసాదక మితి భావః. పరమం సామ్య ముపైతి మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి శ్రుతిస్మృతీ.

౪౯

కించ యతః ఏవం భూతిభవత్స్వరూపచింతనే ప్రయతమానా సద్యజ్ఞో నహంవతీతి సద్యజ్ఞో. సహస్య సద్రాదేశః. జీవసహవరం మనః నియమ్య యద్యచ్ఛ ఉక్తస్వరూపం నియతం కృత్వాఽకర్తృహేతుం కృత్యంతే చిద్యంతేఽనేన సంశయా ఇతి కర్తృజ్ఞానం, 'చిద్యంతే సర్వసంశయా' ఇతి శ్రుతిః. కృతీ ఛేదనే తిచితర దకర్తృస్వర్గాదిఫలసాధనం కర్మే త్యర్థః. తస్య హేతుం ఉపకరణం జహ్యుః. తత్ర దృష్టాంతః స్వరాట్ వర్షప్రదః ఇంద్రః, నిపానఖనిత్ర మివ నితరాం పిబంతి యస్మిన్నితి నిపానం కూపః తస్య ఖనిత్రం ఖననసాధనమివ స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణం అర్థాదేవ త్యజంతీ త్యర్థః.

౫౦

నను స్వర్గాదిఫలేఘ్నానం తిత్వాధనోపకరణోపాదాన మావశ్యక మిత్యత అహ (స ఇతి.) భావస్వభావవిహితస్య భావాః బ్రాహ్మణాదిసర్వార్థమాదయః తేషాం స్వభావే నానుగుణేన విహితస్య సతః

(శ్రీమహావతారాదారభ్య శ్రీకృష్ణవతారపర్యంతం సంక్షేపేణ కథనమ్)

దేహే స్వధాతువిగమేఽనువిశీర్యమాణే

వ్యోమేవ తత్ర పురుషో న విశీర్యతేఽజః.

౪౯

సోఽయం తెఽభిహితస్తాత భగవాన్విశ్వభావనః,

సమాసేన హరే ర్నాన్య దన్యస్మాత్ సదసచ్చయత్.

౫౦

ఇదం భాగవతం నామ యన్మే భగవతోదితమ్,

సంగ్రహోఽయం విభూతీనాం త్వమేత ద్విపులీకురు.

౫౧

కర్మణః ప్రసిద్ధిః ఫలప్రసిద్ధి ర్యతః స భగవాన్ శ్రేయసాం స్వర్గాదిఫలానా మపి విముః ప్రముః తత్ఫల ప్రదాతే త్యర్థః. అంతరాత్మతయా అవస్థితస్య పరమాత్మన ఏవ స్వర్గాద్యర్థం కర్మస్వపి ప్రవర్తకత్వాత్ తదారాధ్యత్వాత్ తత్ఫలదత్వాచ్చ భద్రుజనేనైవేపీతస్వర్గాదిఫలస్యాపి సిద్ధే కామిభి రపి స ఏవ భజ వీయ ఇత్యర్థః. భగవతః సర్వాంతర్యామిత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనగతచోషస్పర్శ మాశంక్యాహ (దేహ ఇతి.) స్వధాతువిగమే స్వధాతునాం స్వదేహారంభకభూతసూక్ష్మజ్ఞానం వియోగే సత్యనుపశ్చాత్ విశీర్యమాణే దేహా తిలస్థః పురుషః పరమపురుషః గగనమివ న కీర్యతే. కుతః అజః కర్మాధీనోత్ప త్త్యాదిభూన్యః. అతి దేహశబ్దః చేతనస్యాపి ప్రదర్శనార్థః. చివచిగ్గతచోషాస్పృష్ట ఇత్యర్థః. అస్యోక్త రార్థస్య జీవవరత్వివృత్తం త్వకోభనం కృత్స్నస్యాన్య ప్రకరణస్య పరమాత్మపరత్వేన మద్యే జీవ ప్రసక్తాభావా జీవస్యాపి శరీరద్వారా ఉత్పత్తివినాశయోర్విజ్ఞానమన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవానువిశ్కీర్ణతీత శ్రుత్యైవాభిదానాచ్చ.

౪౯

అధ్యాయత్రయార్థ ముపసంహరతి (సోఽయమితి.) హే తాతః నారదః సోఽయం పూర్వ ప్రతిపాదితాకారః విశ్వభావనః విశ్వకారణభూతః భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాసంపన్నో వాసు దేవః, సమాసేన సంగ్రహేణ, తే తుభ్య, మభిహితః మయేతి శేషః. సంగ్రహ మేవాహ-యత్ సద సచ్చిదాత్మకం ఐస్వర్య దిలదాత్మకం స్వమిష్టమివ భాతి. ౩౮రే ర్నాన్య త్తదాత్మక మేవేత్యర్థః. హరే ర్నాన్య దన్యత్ తత్ సదసచ్చయతితి పాతః. నాన్య దన్యస్మాత్ సదసచ్చయతితి పారే త్వన్యస్మాత్ సదసచ్చిలక్షణాదపి హరేః సదసచ్చిదాత్మకం నాన్యత్, కింతు తదాత్మక మేవేత్యర్థః.

౫౦

సోక్తసంగ్రహస్య ప్రామాణికత్వం కథయన్ త్వమప్యేత త్రవర్తయేత్యాహ (ఇదమితి.) భగవద్విభూతీనామయం సంగ్రహ ఇతి యదిదం భాగవతం. భగవద్విషయత్వా ద్యుగంతా ప్రోక్తత్వాత్ భాగవతనామకం, మే మహ్యం. భగవతోదితం ఎతదిదం. భాగవతం, త్వం విపులీకురు

౫౧

యథా హరౌ భగవతి నృణాం భక్తి ర్భవిష్యతి.

సర్వాత్మ నృఖిలాదారే ఇతి సంకల్ప్య వర్ణయ.

౫౨

నృజన్మని న తుష్కేత కృతేన భగవాన్ యది,

ధర్మార్థకామైః కిం తర్హి కార్యం సిద్ధ్యతి న స్వరైః.

౫౩

కృష్టే యద్యపవర్గేశే భక్తి స్సాన్వదనపాయినీ,

కిం స్సాద్వర్ణనమాచారైః కిం దానైః కిం తప శ్రుతైః,

సర్వాఘ్నోత్తమశ్లోకే న చే ద్భక్తి రధోక్షజే.

౫౪

మాయాం వర్ణయతోఽముష్య ఈశ్వరస్యానుమోదతః,

శృణ్వతః శ్రద్ధయా నిత్యం మాయయాఽఽత్మా న ముహ్యతి.

౫౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే.

న ప్రమోఽధ్యాయః.

వైపుల్య ప్రకారమాహ (యథేతి.) సర్వాత్మని సర్వాంతరాత్మ న్యత ఏవ. సర్వాదారే భగవతి, నృణాం భక్తి ర్భూత భవిష్యతి యదృశవర్ణనేన తథా సంకల్ప్య వర్ణయేత్వర్థః.

౫౬

నను త్రివర్గో యథా భవేత్తదా వర్ణయతి కిం, నోచ్యతే ఆహ (నృజన్మనీతి.) మనుష్యజన్మని కృతేన సాధనకలాపేన, భగవాన్ న తుష్కేత యది, తర్హి నశ్వరై ర్ధర్మాదిభిః కిం కార్యం కిం ప్రయోజనం? న కిమపీత్యర్థః. ధర్మస్య హ్యపవర్గస్యేతి పూర్వోక్తిరీత్యా పరస్పరభగవద్భక్తౌ పువయుజ్య మానానా మేవ సాఫల్యం కేవలానాం తు వైపుల్య మన్వయవ్యతిరేకాభ్యా మాహ (కృష్ట ఇతి.) కిం స్యాదితి గ్రంథః పూర్వోత్తరార్థాభ్యాం సంబధ్యతే. అనపాయి న్యవ్యభిచారిణీ నమస్తదురితనివర్తక ఉత్తమః శ్లోకః స్తవః యన్య తస్మి న్నుత్తమశ్లోకేఽధోక్షజే భక్తి ర్న చే ద్వర్ణాశ్రమాచారాదిభిః కిం స్యాత్? న కిమపీత్యర్థః. భగవద్విభూతివర్ణనాదీనాం ఫల మాహ (మాయామితి.) అముష్కేశ్వరస్య మాయాం ప్రకృతిం జగత్సృష్ట్యాదిప్రకార ఇత్యర్థః. వర్ణయతః ఆనుమోదతః శ్రద్ధయా నిత్యం శృణ్వతః శ్చాత్మాంతఃకరణం మాయయా మాయాగుణః తప ఆదిభి ర్న ముహ్యతీ త్యర్థః.

౫౭ — ౫౮

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకై లగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరివయప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవత్సార్థపూర్వయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

న ప్రమోఽధ్యాయః.

అథ అష్టమోఽధ్యాయః

రాజోవాచ —

బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మ స్తుతాఖ్యానేఽగుణస్య చ,
యన్మై యన్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవదర్శనః.

౧

ఏత ద్వేదితు మిచ్ఛామి త త్త్వం త త్త్వవిదాం వర,
హరే రద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమంగళాః

౨

కథయస్య మహాభాగ యథాహ మఽఖిలాత్మని,
కృష్ణే నివేశ్య నిస్సంగం మన స్త్యక్త్యే కలేవరమ్.

౩

శృణ్వత శ్రద్ధయా నిత్యం గుణతశ్చ స్వచ్ఛేష్టితమ్,
కాలేన నాఽతిదీర్ఘేణ భగవా న్విశతే హృది.

౪

అథ అష్టమోఽధ్యాయః

త్వ మేత ద్విపులీకుర్విత్కుక్తం విపులకరణం రాజా పృచ్ఛతి (బ్రహ్మజేతి.) హే
బ్రహ్మణ! కుకః దేవదర్శనః పరమాత్మదర్శీ నాదః, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖే నాగుణస్య సత్త్వాది
ప్రాకృతగుణరహితస్య భగవతః, గుణాఖ్యానే గుణానుకథనే, చోదితః ప్రవర్తితః, యన్మై యన్మై
ప్రశ్నాయేతి శేషః. యద్వా పృచ్ఛతే ఇతి యథా ప్రాహ యాదృశ మిత్యర్థః.

౧

ఏత న్నారదేన విస్తరేణ వర్ణితం వేదితు మహ మిచ్ఛామీతి త త్త్వస్మా ద్దే వేవవిదాం వర
త్వమద్భుతవీర్యస్య హరేః లోకసుమంగళాః లోకస్య సుమంగళకరాః కథాః కథయస్య.

౨

హే మహాభాగః బుద్ధిమత్ సర్వాంతరాత్మని కృష్ణే నిస్సంగం మనో నివేశ్య కలేవరం
త్యక్త్యే భగవత్కథాః శృణ్వన్ త మేవాఽవసానే స్మరన్ దేహం త్యజ్యో మృతః కథయస్యే త్యర్థః.

౩

అర్చకాలకథాశ్రవణేన కథ మవసానే స్మృతిః సంపద్యతే ఇత్యతి ఆహ (శృణ్వత ఇతి.)
భగవాన్ స్వచ్ఛేష్టితం నిత్యం శ్రద్ధయా శృణ్వతో శృణ్వతః కథయతశ్చ పుంసః హృదయే నాతిదీర్ఘేణ
అచ్ఛేన కాలేన విశతి. శృణ్వతో గృణతశ్చ చిత్తం తత్స్మరణప్రసణమేవ భవతీ త్యర్థః.

౪

ప్రవిష్టః కర్ణరంధ్రేణ స్వానాం భావసరోరుహమ్,
ధునోతి శమలం కృష్ణః నలిలస్య యథా శరత్.

౫

ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపాదమూలం న ముంచతి,
ముక్తః సర్వపరిక్లేశః పాంథః స్వశరణం యథా.

౬

య దధాతు మతో బ్రహ్మ దేహారంభోఽన్య దాతుభిః,
యద్ధృచ్చయా హేతునా వా భవంతో జానతే యథా.

౭

ఆసీద్భద్రదుదరాత్ పద్మం లోకసంస్థానలక్షణమ్.

భగవతో హృదయప్రవేశఫల మాహ (ప్రవిష్ట ఇతి.) కర్ణరంధ్రేణ కథాశ్రవణద్వారా స్వానాం భక్తానాం, భావసరోరుహం హృదయకమలం ప్రవిష్టః శ్రీకృష్ణః, హృదయగతశమలం రాగాది రూపం మలం ధునోతి నిరస్యతి యథాశరత్ శరత్కాలః నలిలస్య శమలం ధునోతి తద్వ దిత్యర్థః. ౫

తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ (ధౌతాత్మేతి.) ధౌతాత్మా శుద్ధమనః పురుషః, కృష్ణస్య పాదమూలం న ముంచతి, తదేవ స్మరతీతి భావః. కథంభూతో న ముంచతి? ముక్తసర్వపరిక్లేశః — ముక్తః సర్వే రాగద్వేషాదయః, పరిక్లేశా యేన స యథా. పాంథః ప్రవాసా దాగతః స్వశరణం స్వగృహం న ముంచతి తథేత్యర్థః. ౬

ఏవం శ్రవణోత్సుక్య మావిష్కృత్యా జ్ఞాతా నర్థాన్ ప్రప్తవ్యాన్ క్రమేణ ప్రవక్ష్యమాణః తావత్ సందిగ్ధా నర్థాన్ పృచ్ఛతి (యదితి,) హే బ్రహ్మన్! అధాతుమతః స్వరూపతో భౌతికదోషహీనస్య అన్య జీవస్య దేహారంభశ్చ దాతుభి రేవ స్యాదితి తు జ్ఞాత మిత్యర్థః. ఇదం తు సంశయవిషయ మిత్యాహ — స చ దేహారంభః కిం యద్ధృచ్చయా, అహేతుకః హేతునా వా నహేతుకోపీత్యర్థః. ఏత ద్భవంతో యథావ జ్ఞానతే అతః కథయంత్యితి శేషః. ౭

యోఽసా వీశ్వరః సోఽపి జీవదేహతుల్యదేహవాన్ ప్రోక్తః అతస్తస్య కో విశేషః, యతస్తద్భజనాత్ పదే పదే మోక్ష ఇత్యుచ్యతే ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి (ఆసీదితి.) లోకానాం సంస్థానం విన్యాసో యస్మిం స్తత్ తదేవ లక్షణం స్వరూపం యస్య తజ్జగదాకారపద్మ మిత్యర్థః. త్రిలో క్యాత్మకం పద్మం యస్యోదరా దాసీత్. పృథ గ్విభ కైః ఇయత్రావయవై రయం పురుషః లోకీకః పురుషః.

(పరీక్షితకృతప్రశ్నప్రకారః)

యావా నయం వై పురుష ఇయత్రావయవైః పృథక్.

[తావా నసా వితి ప్రోక్తః సంస్థావయవవా నివ]

౮

అజ స్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్.

దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః.

౯

స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థితు్యద్భవాప్యయః,

ముక్త్యాఽఽత్మమాయాం మాయేశ శ్శేతే సర్వగుణాశ్రయః.

౧౦

పురుషావయవై ర్లోకా స్సపాలాః పూర్వకల్పితాః,

లోకై రముష్యావయవా స్సపాలై రితి శుక్రమ.

౧౧

యావాన్ యావత్ప్రమాణః తావత్పరిమాణ ఏవాసా వీశ్వరః ప్రోక్తః స్వాత్. పరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రోక్త ఇతి భావః. స్వసంస్థావయవాని చ తజ్జలానీతివదయం నిర్దేశః. స్వసంస్థానభూతై రవయవై రనజీవన్ సంసారీ పరిచ్ఛిన్నః తద్వదిత్యర్థః. అతో జీవవరయో ర్విశేషః కథనీయ ఇత్యర్థః.

౮

అన్యదపి పృచ్ఛతి (అజ ఇతి.) భూతాత్మా భూతానాం వ్యష్టిభూతానా మాత్మా నియంతా యద్వా స్వయంభూతాఽధ్వరదేహః నాభిపద్మసముద్భవః అజో బ్రహ్మ యదనుగ్రహో ద్యస్యానిరుద్ధ స్యానుగ్రహాద్. భూతాని వ్యష్టిభూతాని సృజతి, యేన చతుర్ముఖేన తద్రూపం తదనిరుద్ధరూపం దదృశే దృష్టమ్.

౯

స భగవాన్ విశ్వస్థితు్యద్భవాప్యయః విశ్వస్య స్థితు్యద్భవాప్యయా యస్తాత్తథాభూతః మాయాయా నియంతా ఆత్మమాయాం ముక్త్యా ప్రకృతి మతీత్య జగద్వాప్యపారా దుపరతః సర్వగుణా శ్రయః పూర్వషాడ్గుణ్యః, యత్ర శేతే వసతి, తం దేశం కథయస్వే త్యన్వయః.

౧౦

యస్యేహావయవైః లోకాన్ కల్పయంతి 'పాతాల మేఽస్య హి పాదమూలం' మిత్యుభయథా శ్రవణాత్తస్య కల్పభేదే నోపపత్తిం మన్వానః ఆశంకతే (పురుషేత్యాదివా.) పురుషావయవై రనిరుద్ధః ఉత్పన్నః చతుర్ముఖాఖ్యపురుషావయవైః సపాలాః సేశాః లోకాః పూర్వకల్పితాః పూర్వస్మిన్ కల్పే కల్పితాః ఇదానీం త్వితరదేతి శుక్రమ ఇత్యాహ (సపాలై రితి.) సపాలై ర్లోకై రముష్య పురుష న్యావ యవాః కల్పితా ఇతి శుక్రమ, ఏవం చ 'దాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్' ఇతి శ్రుతివిరోధః ఇత్య భిప్రాయః.

౧౧

యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే,

భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానం చ యత్ సతః.

౧౨

కాల స్యానుగతి ర్యా తు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్స్యపి,

యావత్స్యః కర్మగతయో యాదృశీ ద్విజన త్తమ.

౧౩

యస్మిన్ కర్మసమావాయో యథా యేనోపగృహ్యతే,

గుణానాం గుణినాం చై వ పరిణామం సవిస్తరమ్.

౧౪

భూపాతాళకకుబ్ధ్యమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్,

సరిత్సముద్రద్విపానాం సంభవ శ్చైత్ర దోకసామ్.

౧౫

ప్రమాణ మండకోశస్య బాహ్యభ్యంతరభేదతః,

మహతాం చానుచరితం వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః.

౧౬

యథా అజ్ఞాతాన్ అర్జున్ బహున్ పృచ్ఛతి (యావా నిత్యాదినా.) కల్పో మహాకల్పః, యావాన్ యావత్పరిమాణకః, వికల్ప అవాంతరకల్పః కాలభాగః యావాన్ భూతభవ్యభవదాదికబ్దవాచ్యః కాలః, యథాఽనుమీయతే గ్రహసంచారాదినేతి భావః. సతః కార్యస్య దేవపితృమనుష్యాదే రాయుర్మాన మాయుఃపరిమాణం చ య త్తది పృథ్వాహర్తు మర్హసీ త్యన్వయః.

౧౨

(కాలస్య) యా అణ్వీ సూక్ష్మ నిమేషాదిరూపా, బృహతీ సంవత్సరాదిరూపా యాఽనుగతిః ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే నాపి కథనీయే త్యర్థః. కర్మగతయః కర్మణః ప్రాప్యాణి ఫలాని యావత్స్యః యావత్సంఖ్యాకా యాదృశ్యః యత్రప్రకారకా హే ద్విజన త్తమ.

౧౩

(యస్మిన్ దేవే కర్మసమవాయః) కర్మణాం ఫలనిష్పాదనం యేన దేవాదిభూతేన యథా ఉప గృహ్యతే యాదృశం కర్మఫలం ప్రాప్యతే తచ్చ కథయేత్త్యర్థః. గుణానాం సత్త్వాదీనాం గుణినాం జీవానాం చ పరిణామం పరిణామహేతుం గుణినాం పరిణామే దేవాదిశరీరపరిగ్రహే హేతుం సవిస్తరం వక్తు మర్హసీతి.

౧౪

(కకుభః) దిశః, భూభృతః పర్వతాః, భూపాతాళాదీనాం సంభవః, ఏతాని భూమ్యాదీని, ఓకాంసి యేషాం తేషాం ప్రాణినాం చ సంభవః. యథేతి సర్వత్రానుషంగః,

౧౫

అండకోశస్య తద్బాహ్యభ్యంతరవస్తునిశ్చ ప్రమాణ మండా ద్బాహ్యవస్తావరణం మహతాం ఘోగవతానా మనుచరితం చరిత్రం షడ్జానా మాశ్రమాణాం చ వినిశ్చయః తత్త్వభావేన నిర్ధారః.

౧౬

(సకీర్త్యతప్రశ్నప్రకారః)

యుగాని యుగమానం చ ధర్మో య శ్చ యుగే యుగే,

అవతారానుచరితం య దాశ్చర్యతమం హరేః.

౧౩

సృణాం సాధారణో ధర్మః సవిశేష శ్చ యాదృశః,

శ్రేణీనాం రాజర్షీణాం చ ధర్మః కృచ్ఛ్రేషు జీవతామ్.

౧౪

తత్త్వానాం పరిసంఖ్యానం లక్షణం హేతులక్షణమ్,

పురుషారాధనవిధి ర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్య చ.

౧౫

యోగేశ్వరై శ్చర్యగతి ర్లింగభంగ శ్చ యోగినామ్,

వేదోపవేదధర్మాణా మితిహాసపురాణయోః.

౨౦

సంప్లవ స్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః,

ఇష్టాపూర్తస్య కామ్యానాం త్రివర్గస్య చ యో విధిః.

౨౧

హరే రాశ్చర్యతమ మవతారానుచరితం చ యత్తదపి యుగాని యుగస్వరూపం గుణపరి
మాణం యుగే యుగే ప్రతియుగమ్.

౧౩

యో ధర్మః, సాధారణః మనుష్యమాత్రసాధారణః, సవిశేషః వర్తాశ్రమవిశేషనిబంధనరూప
విశేషయుక్తః, శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవహారోపజీవినాం ధర్మః వ్యవహారనియమలక్షణః ధర్మః రాజర్షీణాం
ప్రజాపాలనాధికారిణాం కృచ్ఛ్రేష్యుజీవతాం యో ధర్మః.

౧౪

తత్త్వానాం మహదాదీనాం, పరిసంఖ్యానం సంఖ్యాలక్షణం, స్వరూపం హేతులక్షణం, తత్త్వ
కారణలక్షణం పురుషారాధనవిధిః పరమపురుషారాధనప్రకారః ఆధ్యాత్మికస్య ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూప
విషయస్య యోగస్య జ్ఞానయోగస్య ప్రకారః.

౧౫

యోగేశ్వరాణా మైశ్వర్యా జ్యేష్ఠమాదీని తేషాం గతిః స్వరూపం యోగినాం లింగభంగః
శరీరపాతః. వేదా ఋగ్వేదాదయః, ఉపవేదాః ధనుర్వేదాదయః, తదుక్తధర్మాశ్చ తేషాం మితిహాస
పురాణయోశ్చ గతిః.

౨౦

సర్వభూతానాం సంప్లవః అవాంకరప్రళయః ఉత్పత్తిర్వా. వివిధః క్రమః విక్రమః స్థితిః
ప్రతిసంక్రమః సంహారః మహాప్రళయః ఇష్టం వైదికం కర్మ. పూర్తం స్థూర్తం త్రివర్గస్య ధర్మార్థ
కామానాం విధిః ప్రకారః.

౨౧

యోవాఽనుశాయినాం సర్గః పాషండస్య చ సంభవః,

ఆత్మనో బంధమోక్షౌ చ వ్యవస్థానం స్వరూపతః.

౨౨

యథాఽఽత్మతంత్రో భగవాన్ విక్రీడ త్యాత్మమాయయా,

విసృజ్య వా యథా మాయా ముదాస్తే సాక్షివద్విభుః.

౨౩

సర్వమేతచ్చ భగవన్ పృథ్వుతే మేఽనుపూర్వకః,

తత్త్వతోఽర్హ స్మదాహర్తుం ప్రపన్నాయ మహామునే.

౨౪

అత్ర ప్రమాణం భగవాన్ పరమేష్ఠీ యథాత్మభూః,

పరే చేహానుతిష్ఠంతి పూర్వేషాం పూర్వజైః కృతమ్.

౨౫

(అనుశాయినాం) భుక్తశేషకర్మణా సహ పరలోకభ్రష్టానాం సర్గః ఉత్పత్తిః ప్రకారః పాషండస్య పాషండధర్మస్య సంభవః ఉత్పత్తిః ఆత్మనో జీవస్య బంధమోక్షప్రకారః స్వరూపతో వ్యవస్థానం ముక్తిదశాయా మవస్థానం తత్ప్రకార ఇత్యర్థః.

౨౨

(ఆత్మతంత్రః) స్వతంత్రః విభుః సర్వాంతరో భగవాన్ ఆత్మమాయయా స్వనియామ్య మాయయా యథా విక్రీడతి పునశ్చ మాయాం విసృజ్య యథా యేన ప్రకారేణ సాక్షివత్ సాక్షిద్వైష్ణవ దుదాస్తే ప్రళయే ఉదాసీన ఆస్తే.

౨౩

ఏతత్సర్వం చకారా దపృష్టమపి గుహ్యం యత్ తచ్చ పృథ్వుతే - (ప్రపన్నాయ) చ మే మహ్యం హే భగవన్! హే మహామతే! తత్త్వత ఉదాహర్తుం ఉత్తరం వక్తుం త్వ మిర్హసి. అర్హతాద్యోతక మిదం విశేషణద్వయం. భగవన్ మహామతే ఇతి చ—

“ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా మాగతిం గతిమ్,

వేత్తి విద్యా మవిద్యాం చ న వాచ్యో భగవానితి.” హి స్మర్యతే. మహామతిత్వం చ త్రైకాలికపస్తువిషయభాత్యజ్ఞానవత్త్వమ్.

౨౪

యోగ్యతా మేవోపపాదయతి (అతేతి.) అత్ర పృష్టేత్యర్థేషు భవాన్ ప్రమాణం సమ్యక్ జ్ఞాతా. తత్ర దృష్టాంతః ఆత్మనః పరమాత్మనః భూః జాతః పరమేష్ఠీ బ్రహ్మ యథా ప్రమాణం తద్వద్ బ్రహ్మనార దవ్యాసక్రమేణ సంప్రదయోఽవ్యస్తీ త్యాహ పూర్వేషాం మపి పూర్వజైః కృతం పరేఽర్హావ అనుతిష్ఠంతి.

౨౫

(పరీక్షితకృతప్రశ్నప్రకారః)

స మేఽనవః పరాయంతి బ్రహ్మ న్ననశనా దమీ.

పిబతోఽచ్యుతపీయూష మన్యత్ర కుపితా ద్విజాత్.

౨౬

సూత ఉవాచ —

స ఉపామంత్రితో రాజ్ఞా కథాయా మితి సత్పతేః.

బ్రహ్మరాతో భృశం ప్రీతో విష్ణురాతేన సంసది.

౨౭

ప్రాహ భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్.

బ్రహ్మజే భగవత్ప్రీక్తం బ్రహ్మకల్ప ఉపాగతే.

౨౮

యద్ యత్ పరీక్షిద్యుషభః పాండ్వానా మనుష్యచ్ఛతి.

అనుపూర్వ్యేణ తత్సర్వ మాఖ్యాతు ముపచక్రమే.

౨౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,

ప్రశ్నవిధిర్నామ అష్టమోఽధ్యాయః.

నను తవానశనద్విజనర్పాభ్యాం వ్యాకులస్య కుతః శ్రవణం. తత్రాహ (న మ ఇతి,) అత్ర త్వత్సన్నిదౌ అచ్యుతపీయూష మచ్యుతకీర్తనరూప మమృతం, పిబతో మేఽమీ అనవః ప్రాజాః కుపితాత్ ద్విజా దనశనా దపి హేతోః న పరాయంతి నావగచ్ఛంతి న వ్యాకులీభవంతీ త్యర్థః.

౩౦

సూతవాక్యమాహ (స ఇతి.) ఇతీత్యం సత్పతేః సతాం పత్యుర్భగవతః కథాయాం రాజ్ఞా విష్ణురాతేన విష్ణునా రక్షితేన పరీక్షితా ఉపామంత్రితః ప్రవర్తితో బ్రహ్మరాతో బ్రహ్మవిషయకం జ్ఞానం రాతీతి బ్రహ్మరాతః శ్రీకుకః సభాయాం భాగవతం నామ పురాణం ప్రాహ, కథంభూతమ్ ? బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం పరబ్రహ్మప్రావకం వా, బ్రహ్మకల్పే సృష్ట్యుపక్రమే, ఉపాగతే ప్రాప్తే సతి బ్రహ్మజే చతుర్ముఖాయ, భగవతా ప్రోక్తం చేత్యర్థః.

౩౧—౩౨

పాండ్వానాం ఋషభః శ్రేష్ఠః పరీక్షిత్ యద్య దనుష్యచ్ఛతి అన్వష్యచ్ఛత్ తత్సర్వ మను పృష్టం సర్వమానుపూర్వ్యేణ ప్రస్తావక్రమేణ ప్రశ్నక్రమేణాఖ్యాతుం భాగవతాఖ్యానేనైవ ప్రశ్నానా ముత్తరం షక్తు ముపచక్రమే ఉపక్రాంతవాః.

౩౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారికాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పూక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

అష్టమోఽధ్యాయః.

అథ నవమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఆత్మమాయా మృతే రాజకా పరస్యానుభవాత్మనః.

న ఘటేతాఽర్థసంబంధః స్వప్నద్రష్టు రివాఽంజసా.

౧

బహురూప ఇవాభాతి మాయయా బహురూపయా,

రమమాణో గుణేష్వస్యా మమాహ మితి మన్యతే.

౨

అథ నవమోఽధ్యాయః

అథ రాజః ప్రశ్నానా ముత్తరం వత్తుం భాగవతాఖ్యాన మారభమాణేన మునినా తావజ్జీవస్య దేహారంభః సహేతుకో నిర్దేతుకో వేతి ప్రశ్నస్య జీవదేహతుల్యపరిమాణావయవత్వేన జీవతుల్యత్వ ప్రయుక్తాఽభజనీయత్వామోక్షపదత్వప్రశ్నస్య ముక్త్యాఽఽత్మమాయాం శేతే తం చ దేశం కథయ స్వేతి ప్రశ్నస్య చోత్తరం నవమేఽధ్యాయే నోచ్యతే. తత్ర సహేతుకత్వ నిర్దేతుకత్వ ప్రశ్నస్యోత్తరం వదన్ త్రిపాద్విభూతివిశిష్టస్య భగవతః కాలమాయావశ్యత్వాభావం వత్తుం సంసారే చేతనానాం కాల మాయావశ్యత్వ మాహ (ఆత్మేతి.) అనుభవాత్మనః అనుభవో జ్ఞానం తదాత్మా స్వరూపం యస్య తస్యాత ఏవ పరస్య దేహాదిభ్యో విలక్షణస్య జీవ స్వార్థసంబంధః. భోగ్యభూతశబ్దాదివిషయేషు భోక్తృతయా సంబంధః ఆత్మమాయాం పరమాత్మనియామ్యాం మాయాం ప్రకృతి మృతే చివా అంజసా సామీపీన్యేన న ఘటేత న సంగచ్ఛేత. తత్ర దృష్టాంతః (స్వప్నద్రష్టు రివేతి.) యథా స్వప్నద్రష్టుః న తత్ర రథా న రథయోగా న పంథానో భవంతి. అథ రథాః రథయోగాన్ పథః సృజతే. కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇతి శ్రుత్యుక్తరథాదివద్ధానసంబంధః తదర్థభగవన్మాయామతే నోపపద్యతే. తద్వది త్యర్థః. ప్రకృతిః తిరోహితస్వపరరూపత్వాత్ ప్రకృతేషు భోగ్యబుద్ధి రితి భవతి. ఏవం చ ప్రకృత్యాఽఽ తిరోహితస్వపరరూపత్వ మేవ దేహారంభే హేతు రిత్యహేతుకత్వం నిరస్తం భవతి.

౧

ఉ క్తం వివృణోతి (బహిష్కృతి.) బహురూపయా విచిత్రపరిణామిన్యా భగవన్మాయయా తిరోహిత జ్ఞానానందస్వరూపో జీవః దేవమనుష్యాద్యాకార మాత్మన్యారోప్య బహురూప ఇవాఽఽభాతీత్యర్థః. అస్యా మాయాయా గుణేషు సత్త్వాదిగుణకార్యేషు శబ్దాదిషు రమమాణః శబ్దాదీన్ భుంజానో మమాఽహమితి మన్యతే. అహంకారమమకారాభ్యాం బద్ధో భవతీ త్యర్థః.

౨

(కుకేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

యర్హివావ మహిమ్నిస్యే పరస్మిన్ కాలమాయయోః,

రమేత గతనమ్రోహ స్త్యక్త్వాదాస్తే తదోభయమ్.

౩

అత్మతత్త్వవికుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవా నృతమ్,

బ్రహ్మణే దర్శయన్ రూప మవ్యభీకప్రతాదృతః.

౪

స ఆదిదేవో జగతాం పరో గురుః స్వధిష్ఠ్య మాస్థాయ సిస్సక్షయైకత,

జీవప్రస్తావా ద్యవస్తానం స్వరూపత ఇతి జీవవిషయప్రశ్నాంతరస్య ఉత్తరం పదన్ సన్ స్వరూపసాక్షాత్కారే సతి శబ్దాతిప్రామాణ్యనివృత్తి రిత్యాహ (యర్హి తి.) యర్హి యదా ముక్తా విత్యర్థః. స్వే స్వాభావితే కాలమాయయోః పరస్మిన్ కాలమాయాకార్యాసంస్పృష్టే మహిమ్ని అపహతపాపృత్వాది సత్యసంకల్పత్వపర్యంతగుణాష్టకలక్షణే పరమాత్మశేషతైకరసస్య స్వాత్మనో మహిమ్ని యద్వా కాల మాయయోః పరస్మిన్ నియంతరి మహిమ్ని ఉక్తవిధపరమాత్మమహిమ్ని మహిమ్నా నియంతృత్వం మహిమ్నద్వారా రమేత కథంభూతః రమేతః గతనంమోహః నివృత్తాహంకార మమకారః తదోభయం ప్రకృతికాలవశ్యత్వం త్యక్త్వా హిత్వా ఉదాస్తే శబ్దాదిషు భోగ్యసిద్ధార్థప్రవృత్తికూన్యో భవతీ త్యర్థః. అనే నావిర్భూతగుణాష్టకవిశిష్టే నావస్థితి రేవ స్వరూపతో వ్యవస్తానం తాదృశస్వరూపస్యాపి స్వాత్మని స్వాత్మభూతనిరతిశయానందపరబ్రహ్మనుభవః పరబ్రహ్మశరీరభూతత్వేన స్వాత్మానుభవో వా శబ్దాది ప్రామాణ్యనివర్తక ఇతి చోక్తం భవతి.

౩

యచ్ఛోక్తం భగవతోఽపి జీవవ ద్వేహసంబంధావిశేషాత్ కథం తదృజనేన ముక్తిరితి తస్యోత్తరం కాలమాయావశ్యజీవస్య కర్మాధీనః ప్రాకృతో దేహ ఈశ్వరస్య త్వప్రాకృత స్వేచ్ఛోపాత్తదివ్య విగ్రహవత్త్వ మిత్యేవం రూపం వక్ష్యన్ కాలమాయావశ్యజీవవిలక్షణభగవత్స్వరూపవిశోధనం కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ (అత్మతత్త్వేతి.) అవ్యభీకప్రతాదృతః నిర్దిష్టప్రతేన ఆదృతః ఆరాధితః భగవాన్ బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ రూప మప్రాకృతం స్వీయరూపం దిర్భయ న్నాత్మతత్త్వవికుద్ధ్యర్థం జీవవిలక్షణ పరమాత్మయథాత్యవిశోధనార్థం ముతం సత్యం యద్వవన మాహ తద్వక్ష్యమీతి శేషః. అదర్శయ చూపమితి పాలే యథాఽదర్శయ త్రథాహేత్యర్థః

౪

అత్మతత్త్వవిశోధకం భగవదుక్తమే వోపపాదయితు మితిహాస మాహ (స ఇతి.) జగతాం వృష్టిభూతానాం పరః ప్రభుః గురు ర్ధర్మోపదేష్టా చాదిదేవః చతుర్ముఖః స్వధిష్ఠ్యం భగవన్నాభివద్య

తాం నాధ్యగచ్ఛ ద్దృశ మత్ర సమృతాం ప్రపంచనిర్వాణవిధి ర్యయా భవేత్. *

౩ చింతయన్ ద్వ్యక్షర మేకదాంభ స్యుపాశృణో ద్విర్గదితం వచో విభుః,
సృరేషు యత్ షోడశ మేకవిశం నిష్కించనానాం సృప యద్ధనం విదుః. ౬

నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో విలోక్య తత్రాన్య దపశ్యమానః,
స్వధిష్ఠ్య మాస్థాయ విమృశ్య తద్దితం తప స్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః. ౭

దివ్యం సహస్రాబ్జమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేంద్రియః,
అతవ్యతస్మాఖిలలోకతాపనం తపస్తపీయాంస్తపతాం సమాహితః. ౮

మాపం స్థాన మాస్థాయాదిష్ఠాయ తస్మాదిష్ఠానస్యాన్నేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః పశ్చాత్ పరా
వృత్త్య స్వధిష్ఠ్యే స్థిత్యేత్వర్థః. నిసృక్షయా ప్రస్తు మిచ్ఛయా ఐక్షత. కథం ప్రస్తువ్య మిత్యాలోచితవాన్.
ఏవం ఈక్షమాజో బ్రహ్మ యయా దృష్ట్యా ప్రపంచనిర్వాణవిధిః జగద్రవనాప్రకారః భవేత్ జ్ఞాతో భవేత్.
అత్ర సృష్టివిషయే సంమతాం తాం దృశం ప్రజ్ఞాం నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్. *

ప్రజ్ఞాప్రాప్త్యపాయం చింతయ న్నేకదా కదాచిత్ ద్విర్గదితం ద్విరుక్తం ద్వ్యక్షరం వచః
అంభసి జలే ఉపాశృణో దుప సమీపే శ్రుతవాన్, తేఽక్షరే దర్శయతి, కాదయో మావసానాః స్పర్శాః
తేషు యత్ షోడశం తకారః యచ్చైకవింశం పకారః, వచసో నిర్దేశార్థం తదర్థమాహ. హే సృపః
నిష్కించనానాం త్యక్తదనానాం ధనం యద్విదుః యేన తపోధన ఇతి ప్రసిద్ధః తచ్చ ద్విర్గదితం తప
తపేతి లోఽన్యధ్యమపురుషైకవచనం. తస్య వీష్ణాయాం సాదరవిధిరూపా మశృణో దిత్యర్థః. ౬

తప తపేతి వచో నిశమ్య శ్రుత్వా తస్య వచసో యో ఏక్తా తస్య దిదృక్షయా ద్రస్తు
మిచ్ఛయా తతః ప్రవలితః సన్ దిశో విలోక్య తత్ర దిక్ష్యన్యత్ వస్త్యంతర మపశ్యమానః పునః
స్వధిష్ఠ్య మాస్థాయ ఉపాదిష్ట ఇవ కేనచిత్ ప్రత్యక్షం నియుక్త ఇవ తచ్చాత్మనో హితం విమృశ్య తపసి
మనః చి త్ర మాదధే దృతవాన్. ౭

తతశ్చ న బ్రహ్మ అఖిలలోకానాం తాపనం ప్రకాశనం యస్మాత్తదాభూతం తపః దివ్యం
సహస్రాబ్జం దేవమానేన సహస్రవస్తపర్యంత మతవ్యత స్మ తపః కృతవాన్, కథంభూతః అతవ్యత ?
తవతాం తవశ్చరతాం మధ్యే తపీయాన్ అత్యంతతప స్సంయుక్తః అమోఘదృష్టిః స్వచరితవ్యే తపస్య
వ్యర్థా దృష్టిః సంకల్పరూపజ్ఞానం యస్య నః, జితః అనిలః ప్రాణవాయు రాశ్చ మనశ్చ యేన నః
విజితా న్యుభయేంద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని యేన నః, ఏవంభూతోఽతవ్యతే త్యర్థః. స్మేతి ప్రసిద్ధో, ౮

(భుక్తేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

తస్మై నృలోకం భగవాన్ సభాజిత స్సందర్శయామాస పరం న యత్పరమ్.
వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వవృష్టవద్వి విబుధై రధిష్ఠితమ్. ౯

ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయో స్సత్త్వం చ మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః.
న యత్ర మాయా కిముతావరే హరే రనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః. ౧౦

శ్యామావదాతా శ్శతపత్రలోచనాః పిశంగవస్త్రా స్సురుచ స్సుపేశసః,
సర్వే చతుర్భూతాః ఉన్మిషన్తణిప్రవేశనిష్కాభరణా స్సువర్చసః.
ప్రవాళవై దూర్యమృణాలవర్చసః పరిస్ఫురత్కుండలమౌళిమాలినః. ౧౧

సభాజిత స్తపసా నమ్యగారాధితో భగవాన్ పర మన్య ద్యద్యస్మాత్ పర ముత్కృష్టం నాస్తి
తథాభూతం లోకం తస్మై చతుర్ముఖాయ సందర్శయామాస. తమేవ లోకం వర్ణయతి పంచభిః.
(వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం) సంక్లేశా అవిద్యాదయః సాధ్వసం భయం. వ్యపేతాః సంక్లేశాదయో
యస్మాత్ తం స్వదృష్టవృద్ధిః స్వశరీరకపరమాత్మాన మనుభవద్విః విబుధై ర్విశేషేణ బుధ్యంతే ఇతి
విబుధా జ్ఞానాధికా నిత్యముక్తాశ్చ తై రధిష్ఠితమ్. ౯

క్లేశమోహాద్యభావహేతు మాహ (ప్రవర్తత ఇతి.) రజస్తమసీ తయో న్నాభ్యాం మిశ్రం
సత్త్వం చ యత్ర వైకుంఠాఖ్యే లోకే న ప్రవర్తతే అవిద్యాస్మితా రాగద్వేషాభినివేశాః పంచక్లేశాః
రజస్తమోవిరహో ద్రాగద్వేషాదికం మోహనం చ నాస్తి. తస్మిన్ శసత్వాభావో కదాచిత్ ప్రకాశశ్చ
నాస్తి తస్మాత్ శుద్ధసత్త్వమయ ఇత్యర్థః. కాలవిక్రమః కాలస్య యో విక్రమః పరిణామ హేతుత్వం
తస్య నేత్యర్థః. మాయా సత్త్వరజస్తమ ఆశ్రయా ప్రకృతిః యత్ర న అస్పృశ్యత ఇత్యర్థః. అనేన
లోకస్య మాయాకర్మితత్వంకా నిరస్తా. యత్ర లోకే సురాసురై రర్చితా హరే రనువ్రతా ఉపాసకా
దృశ్యంతే ఇతి శేషః. ౧౦

కథంభూతా దృశ్యంత ఇత్యపేక్షయాం సారూప్య మాహ (శ్యామేత్యాదిన్) శ్యామాశ్చ తేఽవ
దాతా ఉజ్జ్వలాశ్చ శ్యామావదాతాః. శతపత్రలోచనాః పద్మదళాయతేక్షణాః, పిశంగవస్త్రాః పీతాంబరధరాః,
సురుచః దీప్తిమంతః, సుపేశసః అతిసుకుమారా, ఉన్మిషంతః దేదీప్యమానాః మణయో యేషు తాని
ప్రవేశాని శ్రేష్ఠాని నిష్కాణి కనకమయూని ఆభరణాని యేషాం తే సువర్చసః అతిలావణ్యవంతః
ప్రవాళాదివ ద్వర్వో వర్ణో యేషాం. పరిస్ఫురంతి కుండలాని మౌళయః మకుటాని మాలాశ్చ యేషాం
నంతీతి తథాభూతాః. ప్రిహ్లాదిత్వాత్ ఇనిః. అత ఇతి తవరకరణాత్. ౧౧

భ్రాజిష్టుభి ర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావళిభి ర్మహాత్మనామ్,
విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిః సవిద్యుదభ్రావళిభి ర్యథా నభః. ౧౨

శ్రీర్యత్ర రూపి ణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః,
ప్రేంఖం శ్రీతాయా కుసుమాకరానుగై ర్విగీయమానా ప్రియకర్త గాయతీ. ౧౩

దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రీయఃపతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్,
సునందనందప్రబలార్హణాదిభిః స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్. ౧౪

భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగాసవం ప్రసన్నహాసారుణలోచనాననమ్,
కిరీటినం కుండలినం చతుర్భుజం పీతాంబరం వక్షసి లక్ష్మితం శ్రీయా. ౧౫

(భ్రాజిష్టుభి) ర్దేద్యమానాభి ర్మహాత్మనాం నిత్యముక్తానాం ప్రకాశమానవిమానసంక్తిభిః
యః లోకః పరితో విరాజతే, యశ్చ ప్రమదోత్తమానాం దివః కాంతయః తాభి ర్విద్యోతమానః తం
దర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః. తత్ర దదర్శే త్యుత్తరేణ వాన్వయః. తత్ర దృష్టాంతః.
విద్యుద్భిః తడిద్వి సృహ వర్తమానా సృవిద్యుతః. అభ్రాణాం మేఘానా మావళయః పంక్తయః తాభిః
నభో యథా విరాజతే తద్వి దిత్యర్థః. విద్యుత ఇవ త్రియః అత్రిపంక్తయ ఇవ విమానాని నభః
ఇవ లోకః. ౧౨

(శ్రీ) ర్మహాలక్ష్మీ ర్యత్ర లోకే రూపిణీ ప్రశస్తమూర్తిమతీ ఉరుగాయన్య భగవతః
పాదయోః మానం పూజాం. విభూతిభిః భూసీలాదిభిః సహ కరోతి. కథంభూతా కరోతి? యా శ్రీః
ప్రేంఖం దోలాం శ్రీతా కుసుమాకరానుగైః శుకకోకిలభృంగాదిభిః వివిధం గీయమానా స్వయం తు
ప్రియన్య భగవతః కర్మ గాయతీ భవతి సా శ్రీర్మానం కరోతీ త్యర్థః. ౧౩

ఏవంభూతో లోకస్తత్ర శ్రీయఃపతిః దదర్శే త్యన్వయః. కథంభూతం యజ్ఞపతిం తప
ఆదియజ్ఞానాం ప్రవర్తక మారాధ్యం ఫలప్రదం వా జగత్పతిం చిదచిదాత్మకజగతః శేషిణం అఖిలానాం
సాత్వతాం సత్త్వధర్మవిష్టానాం పతిం, స్వలోకప్రాపణేన రక్షకం సాత్వతం పంచరాత్రం సునందాదిభిః
స్వపార్షదశ్రేష్ఠైః పరితః సేవితం విభుం సర్వోత్తరమ్. ౧౪

భృత్యేషు యః ప్రసాదో అనుగ్రహః తస్మి న్నభిముఖం దృగాసవం దృశీ చక్షుష్వాసవోఽ
మృతం యన్య తం యద్వా దృగాసవ మిత యస్మాఽమృతకల్పకూటం ఇత్యర్థః. ప్రసన్నహాసారుణ
లోచన మానసం చ యన్య తం వక్షసి స్థితయా శ్రీయా లక్ష్మితం అలంకృత మిత్యర్థః. ౧౫

(కుతేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

అభ్యర్హణీయాసన మాస్థితం పరం వృతం చతుఃషోడశపంచక క్రిభిః,
యుక్తం భగైః నైః రితరత్ర చాద్రువైః స్వ ఏవ ధామన్ రమమాణమీశ్వరమ్.

తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాంతరో హృష్యత్తనుః ప్రేమభరాశ్రులోచనః,
ననామ పాదాంబుజ మస్య విశ్వస్య గృత్పారమహంస్యేన పథాఽధిగమ్యతే. ౧౭

తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం తదా ప్రజావిసర్గే నిజశాసన్వార్హణమ్,
బభాష ఈషత్ప్రితశోచిషా గిరా ప్రియః ప్రియం ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్. ౧౮

అభ్యర్హణీయ మారాధనీయం, పర ముత్కృష్ట మారనం అధిష్ఠితం చతుఃషోడశపంచక క్రిభిః
పంచవింశతికత్వాదిస్తాతృక క్రిభిః. అత్రభూషణాద్యాయోక్తప్రకారస్తారితైః భగైరైశ్వర్యవీర్యయశః
శ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాధిస్థాతృదేవతావిశేషైః నైః స్వాభావితైః శేషభూతై రిత్యర్థః. ఇతరత్ర సంసార
రిమ కర్మతారతమ్యానుగుణ మధ్రువైః సంసారిష్యైశ్వర్యా ద్యధిష్ఠాతృకా మధిష్ఠేయద్వారాఽద్రువత్వం
జోధ్యం. ఏవంభూతై ర్భగై ర్యుక్తం ధామన్ ధామని స్వే స్వకీయే తేత్రజ్ఞే రమమాణ మత
ఏవేశ్వరం నియంతారం దదర్శే త్యర్థః. ౧౬

తస్య భగవతో దర్శనేన య ఆహ్లాదః తేన పరిప్లుతం సముతతో వ్యాప్త మంతరం
హృదయం యస్య సః హృష్యత్తనుః పులికితతనుః. ప్రేమో యో భరః పూర్వేనాశ్రూణి లోచనేషు
యస్య స ఆనందాశ్రునయనః. విశ్వస్యట్ బ్రహ్మ. పారమహంస్యేన పరమహంసై రనుష్ఠేయేన
యథా భక్తిమార్గేణ, యత్పదాంబుజ మధిగమ్యతే ప్రాప్యతే, తదస్య భగవతః పదాంబుజం ననామ
సమస్కృతవాన్. ౧౭

ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్టిరూపే కార్యే, సముపస్థితం సముద్యతం, నిజశాసన్వార్హణం స్వని
యోగార్హం, ప్రీయమాణం స్వస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమంతం, తం కవిం బ్రహ్మణం, కరే హస్తే,
స్పృశన్ కరం గృహీత్వే త్యర్థః. ప్రీతమానాః తస్మిన్నిరతిశయప్రీతియుక్తాంతఃకరణః ప్రీయో
నిరతిశయప్రీతివిషయో భగవా నీషత్ప్రితేన మందహాసేన, శోచిః చీప్తిః శోభా యస్యా స్తయా గిరా
ప్రియం యథా తథా బభాషే భాషితవాన్. ౧౮

శ్రీభగవానువాచ—

త్వయాఽహం తోషిత స్సమ్యగ్గేదగర్భ సిస్సక్షయా,

చిరం భృతేన తపసా దుష్టోషః కూటయోగినామ్.

౧౯

వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాఽభివాంఛితమ్,

బ్రహ్మం చ్ఛేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః.

౨౦

మనీషితానుభావోఽయం మమ లోకావలోకనమ్,

యదువక్రత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః.

౨౧

ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్తవ్యమోహితే,

తపో మే హృదయం సాక్షి దాత్తానం తపసోఽనఘ.

౨౨

సృజామి తపనైవేదం గ్రీసామి తపసా పునః,

విభర్తి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః.

౨౩

(త్వయేతి.) హే వేదగర్భ! సిస్సక్షయా హేతునా చిరంభృతేన చీర్జితేన తపసా సాధన భూతేన త్వయా కర్తాఽహం, సమ్యగ్ సమ్యక్తోషితః. కూటయోగినాం దాంభికయోగినాం దుష్టోషః తోషయితు మశక్యోఽహమ్.

౧౯

(వరేశం) వరప్రదం, మాం ప్రత్యభివాంఛిత మభీష్టం వరం వరయతే, తుభ్యం భద్రం మంగళ మన్వీతి శేషః. హే బ్రహ్మన్! పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః మద్దర్శనావధిః మద్దర్శన మవధి ర్యస్య సః,

౨౦

మల్లోకదర్శనం మత్రసాదా దేవాభూదిత్యాహ (మనీషితేతి.) లోకస్య వైకుంఠాఖ్యలోక స్యావలోకన మిత్యయం మమైవ మనీషితానుభావః మత్సంకల్పానుభావ ఇత్యర్థః అనుభావః ప్రభావః మమైవ తపోబలైవ ప్రాప్తం లోకావలోకనం ఇత్యాశంకాయాం తవ ప్రవృత్తే రేవ మత్కృత్యా న్మ తపసః స్వాతంత్ర్య మిత్యాహ - రహసి యదువక్రత్య తప తపేతి వచః ఉపక్రత్య పరమం శ్రేష్ఠం తప శ్చకర్థ.

౨౧

తదపి త్వయి కర్మణి జగత్సర్గకర్మణి విమోహితే సతి మయైవ ప్రత్యాదిష్టం త్వాం ప్రత్యాభి ముఖ్యేన ఉపదిష్ట మతో మమై వానుభావ ఇతి భావః. తపః ప్రశంసతి (తపో మే ఇత్యాదినా.)

౨౨

తపనైవ సోఽతవ్యత యస్య జ్ఞానమయం తప ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తపూర్వజగదాకారపర్యాలో చనజ్ఞానరూపతపనైవేదం జగత్ సృజామీతి తేనైవ తపసా గ్రీసామి సంహరామి విభర్మి పాలయామి విశ్వం, తపః మే వీర్యం ప్రభావః.

౨౩.

(కుకేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

బ్రహ్మోవాచ—

- భగవన్ సర్వభూతానా మధ్యక్షోఽవస్థితో గుహామ్,
వేదహ్యాప్రతిరుద్ధేన పృజ్ఞానేన చికిర్షితమ్. ౨౪
- తథాపి నాథమానస్య నాథ నాథయ నాథితమ్,
పరావరే యథా రూపం జానీయాం తే త్వరూపిణః. ౨౫
- యథాఽఽత్మమాయాయోగేన నానాశక్త్యవబ్ధంహితః,
విలుంపన్ విసృజన్ గృహ్లాన్ బిభృదాత్మాన మాత్మనా. ౨౬
- క్రీడస్యమోఘసంకల్పః ఊర్ధ్వనాభి ర్యథోర్ధ్వతే,
తథా తద్విషయాం దేహీ మనీషాం మయి మాధవ. ౨౭

ఏవం భగవతాఽనుగృహీతో బ్రహ్మ స్వబుభుత్విత మర్థద్వయం తస్మై వివేదయతి (భగవన్నితి.) హేభగవన్! సర్వభూతానాం గుహాం హృదయకుహార మవస్థితోఽధిష్ఠితః అత ఏవ ఆధ్యక్షః సర్వేంద్రియవృత్తిద్రష్టా అత ఏవానతిరుద్ధేన ప్రతిహతిహన్యేన ప్రజ్ఞానేన చికిర్షితం సాక్షి దన్యదాది పరంపరయా వా కర్తు మిష్టం యద్యపి వేద జానసి, హీతి ప్రసిద్ధా. ౨౪

తథాపి నాథమానస్య యాదమానస్య, హే నాథ, నాథితం ప్రార్థితం, నాథయ పూరయ, నాథితమేవాహ (పరావర ఇతి.) పరం దివ్యాత్మస్వరూప మవరం రూపం చిదచిదత్మక మరూపిణః కర్మాయత్తప్రాకృతరూపరహితస్య తే తవ పరావరే రూపే యథా జానీయాం తథా మనీషాం బుద్ధిం దేహీ త్యన్వయః. ౨౫

ద్వితీయం నాథిత మాహ (యథేతి.) నానాశక్త్యవబ్ధం హితః పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాధావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి శ్రుత్యుక్త జ్ఞానబలాదిభి రుపబ్ధంహితః యుక్తః ద్వితీయాంతపాతే నానాశక్తిభిః సంపవించితితత్వాత్సకశక్తిభిః ఉపబ్ధంహిత మభివ్యంజితం విశ్వ మాత్మమాయాయోగేన స్వాత్మనః ఆశ్చర్యశక్తియోగేన, ఆత్మనా ఆత్మానం, సూక్ష్మచిదచిద్విభిష్ట ముపాదానం 'తదాత్మానం స్వయ మకురుత' ఇతి శ్రుత్యా ఆత్మాన మిత్యుపాదానత్వ స్వాకురుతేతి నిమిత్తత్వస్య చావిదానాత్, విలుంపన్నితి సృష్టేః పూర్వసంహారః గృహ్లాన్నితి పాశ్చాత్యసంహారః విసృజన్ అన్యదాదిరూపేణ విభ్రత్ పుష్టన్. ౨౬

(ఆమోఘసంకల్పః) సత్యసంకల్పస్త్యం ఊర్ధ్వనాభి ర్యథాతంతూనూర్హతే ఆహృదయతి, సృజతి ఇతి యావత్, తద్యథా క్రీడసి రథా తద్విషయాం సృష్టివిషయాం, మనీషాం బుద్ధిం, హే మాధవ లక్ష్మీ నాథ, మయి దేహీ దేహ్యర్పయేత్కర్మః. ౨౭

భగవ చ్ఛిక్షిత మహం కరవాణి హ్యతందిరితః,

నేహమానః పృజాసర్గం బధ్యేయం యదనుగ్రహాత్.

౨౮

యావ త్సఖా సఖ్యు రివేశ తే కృతః పృజావిసర్గే విభజామి భో జనమ్,

అవిక్లవస్తే పరికర్తణి స్థితో మా మే సమున్నద్ధమదోఽజమానినః.

౨౯

శ్రీభగవా నువాచ —

జ్ఞానం పరమగుహ్యం మే యద్విజ్ఞానసమన్వితమ్,

సరహస్యం తదంగం చ గృహాణ గదితం మయా

౩౦

యావానహం యథాభావో యద్యూపగుణకర్తకః,

అన్యదపి ప్రార్థయతే (భగవన్నితి.) హే భగవన్! శిక్షితం త్వయా ప్రదర్శితప్రకారం ప్రజా సర్గ మతంద్రితః అనలనః నన్ కరవాణి. ఏవ మీహమానః కుర్వాణః, యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవ తోఽనుగ్రహాత్, న బధ్యేయం బద్ధో న భవేయం, తథాఽనుగృహ్ణామ్యేత్యర్థః.

౩౧

అవశ్యం ప్రజాః సృజతో మే మదో భవితా స మా భూదితి ప్రార్థయతే (యావదితి) భో హే భగవన్, తే త్వయా, లౌకికస్య సఖ్యః సఖేవాహం కృతః కరస్పర్శాదినా సంమానితః నన్, ప్రజావిసర్గే ప్రజాసర్గరూపే పరికర్తణి పరిచర్యాయాం అవిక్లబః ధీరః, అవ్యాకులః ఏవ యావజ్జనం విభజామి ఉత్తమ మవ్యమాదిభేదేన సృజామి, తావత్ త్వత్పరిచర్యావిధేః అజమానినః జగత్ప్రస్థారం మాం మన్యమానస్య మే మమ సమున్నద్ధమదః ప్రభూతమదః స త్వత్ప్రసాదా న్మా భూ దిత్యర్థః.

౩౨

ఏవం ప్రార్థితో భగవాన్ త మనుగృహ్ణాన్ పరావరరూపప్రకాశకం చతుఃశ్లోక్యాత్మకం భాగ వతమాహ (జ్ఞాన మితి.) జ్ఞానం ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతవ్యం భగవత్త్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, తదంగం అప్ర ధానతయా జ్ఞాతవ్య చిదచిత్త్వరూపవిషయం చ జ్ఞానం మయా గదితం తత్ తే మత్తః గృహాణ, కథం భూతం జ్ఞానం? పరమగుహ్య మతిగోప్యం విజ్ఞానసమన్వితం, విజ్ఞాయతేఽనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం యోగ శ్చ తాభ్యాం సహితం, సరహస్యం సమంత్రకమ్.

౩౩

కార్త్యేయిన త్వద్గదితగ్రహణేనాహం ప్రభు రిత్యాశంకమానం ప్రత్యాహ (యావానితి.) అహం సత్యం జ్ఞానం యః సర్వజ్ఞః ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకోఽహం యావాన్ యత్పరి జామకః అపరిచ్ఛిన్నః యథాభావః యాదృక్ స్వభావః స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచేత్యుక్తసర్వజ్ఞాని

(కుకేన పరీక్షిత్యుతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

తదైవ తత్త్వవిజ్ఞాన మస్తు తే మదనుగ్రహాత్.

౩౧

అహ మేవాస మేకోగ్రీ నాన్యద్యత్ సదసత్పరమ్.

పశ్చాదహం యదేత చ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్త్వహమ్.

౩౨

ఋతేఽర్థం యత్ప్రీతీయేత న ప్రితీయేత చాత్మని.

గుణకః యద్రూపగుణకర్మకః రూపం చిదచిద్వస్తు గుణః తయోర్గుణః, స చ సద్వారకో భగవద్గుణః కాఠిన్యవాన్ యో బిభర్తీతివత్ కర్మ జగద్వ్యాపారః యాని రూపగుణకర్మాణి యస్య స బహుప్రీహిః తదైవ తత్త్వవిజ్ఞానం మత్స్వరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యవిజ్ఞానం, మదనుగ్రహాత్ మత్ప్రసాదా ద్దేతోస్తే తవాస్తు భవతు.

౩౩

యావా నిత్యస్వార్థమేవ స్ఫుటయన్ ప్రాధాన్యతయా జ్ఞాతవ్యపరశబ్దోక్తం భగవత్స్వరూప మాహ (అహమితి.) సదసత్పరం చేతనాచేతనవిలక్షణం యద్వస్తు తదహమేవ ఆనమ్ అభవమ్. అన్యత్ర చిదచిద్విలక్షణం న భవతి అన్యత్స్వరూపం చిదచిదంతర్గతం అహమేవ తద్విలక్షణ ఇత్యర్థః. అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్, యద్వస్తు పశ్చాత్ సృష్టికాలే జాతః త్వ మేతత్కార్యజాతం చ తదవ్యహం కారణచిదచిద్రూపః కార్యచిదచిద్రూపశ్చాహ మిత్యర్థః. పునః సంహారకాలే యోఽవశిష్యేత సంహితే సోఽవ్యహమేవేత్యర్థః. ప్రకృతిపురుషవిలక్షణః తచ్చరీరకశ్చ అహమేక ఏవ య ఏవ సర్వజ్ఞః సర్వ శక్తిః సర్వేశ్వరః సృష్టేః ప్రాక్ విభక్తనామరూపసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకః సృష్టికాలే విభక్తనామ రూపప్రకృతిపురుషశరీరకః స్వపర్యంతనామరూప ఆనమ్. సంహారవిషయోఽవ్యహమేవేత్యర్థః. ఏవం కారణావస్థాయా మవిభక్తనామరూపప్రకృతిశరీరకత్వేన కార్యావస్థాయాం విభక్తినామరూపప్రకృతి పురుషశరీరకత్వే నావస్థితస్యాపి పరమాత్మనః స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్యకర్మవశ గత్వపరిణామిత్యజడత్వాదిభి ర్వికారై ర్బీవాత్మనః తచ్చరీరగతచాలత్వయువత్వస్థవీరత్వాదిభిరవ అస్స యోగే చేతనాచేతనవై లక్షణ్య మవిహిత మేవావతిష్ఠతే. కార్యత్వం కారణత్వం చ స్వశరీరభూతప్రకృతి పురుషద్వారక ముపపన్న మిత్యత్ర ధాష్యాదిమి విస్తరో ద్రష్టవ్యః.

౩౪

ఏవం చిదచిద్విలక్షణస్య పరమాత్మనః స్వరూప ముక్తం, అథావరశబ్దోక్త మంగతయా జ్ఞాతవ్యం చిద్రూపమాహ (ఋతేఽర్థమితి.) అర్థనిరతిశయపురుషార్థభూతే చిత్తత్త్వ మృతే వినాయచ్చిద్వస్తు ప్రతీయేత ప్రకృత్యనుసంధానచేదాయా మాత్మస్వరూపం న యథావత్ ప్రకాశత ఇత్యర్థః.

తద్విద్యా దాత్తనో మాయాం యథాఽఽభాసో యథా తమః.

౩౩

యథా మహాంతి భూతాని భూతేషుచావచే వ్యపి,

ప్రవిషా న్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తే వ్యహమ్.

౩౪

ఏతావదేవ జిజ్ఞాస్యం తత్త్వజిజ్ఞాసునాఽఽత్మనః.

అత్మని చేతనస్వరూపే ప్రతీయమానే “సా విశా పశ్యతో మునే”రితి న్యాయేన యదచేతనం ప్రతీయేత తదాత్మనః పరమాత్మనః మాయాం విద్యా దిత్వర్థః. అన్యతరస్య ప్రకాశనే నాన్యతరస్య ప్రకాశనం విరుద్ధాకారత్వా దిత్వభిప్రేత్య తత్ర దృష్టాంత మాహ - యథా భాసో భాసనం భాస్యభిః బహువచనాంతో వా. నహి తేజసి తమో భాతి న చ తమసి తేజో భాతి తద్విదిత్వర్థః. స్థూలత్వసూక్ష్మత్వనిత్యత్వ జడత్వాది విరుద్ధాకారయోగో అభిప్రేతః.

౩౫

ఏవం పరస్పరవిలక్షణం చిదన్వరూప ముక్తం, అదైతయోః స్వస్యానుప్రవేశేన తత్ర శాసనరూపం పాలనం తద్భూతదోషాస్పర్శం చాహ (యధేతి.) మహాంతి భూతా న్యాకాశాయా తేజాంసి యథోచ్చావచేషు నానావిధేషు భూతేషు భౌతికేషు ఘటాదిషు ప్రవిష్టా న్యప్రవిష్టానేషు ఘటాదిగత భేదచ్ఛేదనాద్యసంప్రవిష్టత్వాత్ తథాఽహమపి తేషు చేతనాచేతనే ష్వాత్మతయా అనుప్రవిష్టోఽపి తేషు న ప్రవిష్టః న తద్గతదోషైః స్పృష్టః ఇత్యర్థః. యద్వా పరిచ్ఛిన్నచేతనచేతనవత్త్వనుప్రవేశేఽపి స్వస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం సదృష్టాంతమాహ (యధేతి.) అప్రవిష్టాని బహిరపి సంతి. తథాంతరహిశ్చ తత్పర్యం వ్యాప్యేతి ప్రకారేణ తేషు ప్రవిష్టోఽహం న తేష్యేవ బహిరపి వ్యాప్త ఇత్యర్థః. ఏవం అపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనేన యావా నహ మిత్యేతత్ సృష్టికృతం. అహ మేవాసం ఇత్యత్ర జగత్కారణత్వ తదాక్షిప్త చేతనాచేతనవైలక్షణ్యాపాదనసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాది ప్రతిపాదనేన యథా భావ ఇత్యేతత్ సృష్టికృతం ఋతేఽర్థ మిత్యాదినా పరమాత్మశరీరభూతస్య పరస్పరవిలక్షణచేతనాచేతనస్వరూపప్రతిపాదనేన యద్రూప ఇతి సృష్టికృతం, తథా తేష్యిత్యనేన చేతనాచేతనయోః పరమాత్మశరీరత్వప్రతిపాదనాత్ శరీరగతా ధర్మా జీవాత్మనః తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వాదయ ఇవ మచ్ఛరీరభూతచేతనాచేతనద్వారా మమైవ ధర్మా ఇతి ప్రతీతే ర్యధుణక ఇత్యభివ్యంజితం అహమేవాస మిత్యనేన. ప్రస్తుత్యపాలకత్వసంహర్తృత్వ రూపజగద్వ్యాపారూపకర్మప్రతిపాదనేన యత్కర్మక ఇత్యభివ్యక్తికృతమ్. /

౩౬

ఘనశ్చ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణోఽన్యరూపం సంగ్రహేణా వక్ష్యన్, తనైవ జిజ్ఞాస్యత్వ మాహ (ఏతావదితి.) అత్మనః పరమాత్మనః, తత్త్వం స్వరూపం, జిజ్ఞాసువా జ్ఞాతు మిచ్ఛునా, ఏతావదేవ పరస్పరవిభక్తస్వభావచిదచిదంతరాత్మభూత భగవత్స్వరూపమేవ, అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం అయోగా

(కుకేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

అన్వయవ్యతిరేకాధ్యాం యత్స్యోత్సర్వత్ర సర్వదా.

౩౫

ఏతస్మత్తం సమాతిష్ఠ పరమేణ సమాధినా.

భవాఽ కల్పవికల్పేషు న విముహ్యతి కర్హిచిత్.

౩౬

శ్రీకుక ఉవాచ —

సంప్రదిత్యైవ మజనో జనానాం పరమేష్ఠినమ్.

స్వయోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యాం, జ్ఞాన్య మిత్యర్థః. ఏవం జ్ఞాన్యమేవేత్యన్వయః. నాఽన్య జ్ఞాన్య మితి వ్యతిరేకః. యద్వాఽన్వయాత్ సద్భావాత్, చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మన ఏవ కార్యాత్మనా కారణాత్మనా చ సద్భావా ద్య్యతిరేకా చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మాతిరిక్త వత్స్వంతరాభావా దేవంభూత పరమాత్మవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాత్ జ్ఞాతవ్యాంతరాభావాత్ ఏతావదేవ జ్ఞాన్య మిత్యర్థః. ప్రాధాన్యేన జ్ఞేయం భగవత్స్వరూపం చేతన మచేతనం చ తద్విభూతిం భూతమితి తద్జ్ఞానస్య భగవద్ జ్ఞానేఽంతర్భావాత్. అత్మన స్తత్త్వ మిత్యుక్తం. సంగ్రహేణ ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్య మాహ (యత్స్యాదితి.) యదాత్మన స్తత్త్వం మత్స్వరూపం సర్వదా న్యాత్ ఇత్యచి ద్వాన్వృత్తిః, అచిదపి ప్రతిక్షణపరిణామిత్యేన పిండత్వఘటత్వ కపాలత్వచూర్ణత్వరజస్రాస్యైవత్వాద్యవస్థాను పూర్వపూర్వావస్థానాం సద్భృవ్యసోత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్య భావాత్ సర్వదాఽప్రిశ్టాన్తర్వాత్ సర్వతేతి జీవవ్యాప్త్యై. తస్మావికృతత్వేన సర్వదా స్యాదితి వక్త్రం శక్యత్వేఽపి బాలాగ్రశతభాగస్యేత్యాద్యుక్తప్రకారేణ జీవస్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేన సర్వత్ర స్యాదితి వక్త్ర మశక్యత్వాత్. ఏవ మవికారి త్వానంతత్వకదనేన సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మాత్మ్యక్తబ్రహ్మ స్వరూపలక్షణ మభిహితం భవతి.

౩౭

ఏవం పరావరే యథా రూపే జానీయం తే ఇత్యసోత్తర ముక్తం నేహమానః ప్రజానగ్గం బధ్యేయ మిత్యసోత్తర మాహ (ఏతదితి.) పరమేణ సమాధినా చిత్రైకాగ్రేణ ఏతస్మత్తం సమ్యగను తిష్ఠ భవానితి సంహారా ద్యధికర్తృరుద్రాదే రప్యపలక్షణం కల్పవికల్పేషు సృష్టినంహారేషు కల్పః కల్పనం సృష్టిః. వికల్పో విపరీతకల్పనం. సంహారః కర్హిచిత్ కదాచిదపి న ముహ్యతి అస్మదధీనత్వ మనుసంధాయ సమున్నద్ధమదావహతో న భవిష్యసీ త్యర్థః. అనేనైన తద్విషయాం దేహి మనీషాం ఇత్యస్యాప్యత్తరముక్తం భవతి.

౩౮

అజనః కర్మయత్తోత్పత్తికూన్యః హరి ర్భగవాఽ జనానాం వ్యష్టిభూతానాం పరమే ఆధిపత్యే

- పశ్యత స్తస్య తద్రూప మాత్మనో న్యరుణ ధ్ధరిః. ౩౬
- అంతర్హితేంద్రియార్థాయ హరయే విహితాంజలిః,
సర్వభూతమయో విశ్వం ససర్జేదం స పూర్వవత్. ౩౭
- ప్రజాపతి ధర్మపతి రేకదా నియమాః యమాః,
భద్రం ప్రజానా మన్విచ్ఛ న్నాతిష్ఠ స్తాస్విర్ధకామ్యయా. ౩౯
- తం నారదః ప్రియతమో రిక్తాదానా మనువ్రతః,
శుశ్రూషమాణ శీలేన ప్రశ్రయేణ దమేన చ. ౪౦
- మాయాం వివిదిషత్ విష్ణో ర్మాయేశస్య మహామునిః,
మహాభాగవతో రాజః పితరం పర్యతోషయత్. ౪౧

పీఠం ప్రతి ఏవ ముక్తప్రకారేణ సంప్రదిశ్య తస్య పరమేష్ఠినః పశ్యతః సతః తచ్చతుర్ముఖాయ ప్రదర్శిత మాత్మనః సంబంధిరూపం న్యరుణత్ తిరోభావయామాస. ౩౬

(అంతర్హితః) తిరోభాపితః, ఇంద్రియార్థః చక్షురింద్రియవిషయః, ప్రత్యక్షరూపం యేన తస్మై హరయే విహితః రచితః అంజలిః యేన సః, సర్వభూతమయః సర్వభూతప్రచురః, ప్రత్యక్షమాణ దేవాదిభూతాని బుద్ధిస్పృత్యేన భూతవిషయకజ్ఞానప్రచుర ఇత్యర్థః. స బ్రహ్మ ఇదం విశ్వం పూర్వవత్ పూర్వకల్పవత్ సనర్జ. ౩౭

తదనంతరం పూర్వోక్తో బ్రహ్మనారదసంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యాహ (ప్రజాపతిరితి సంవధిః.) ధర్మపతి ర్భాగవతధర్మాణాం ప్రవర్తనేన గోప్తా. ప్రజాపతిః బ్రహ్మ, ప్రజానాం భద్రం మంగళ మన్విచ్ఛన్ విమృశన్ నైవ స్సార్థే కామ్యా స్వప్రయోజనేచ్ఛా తదా కదాచిత్ యమాన్ నియమాంశ్చా న్నతిష్ఠత్ అనుష్ఠితవాన్ ఇత్యర్థః. ౩౯

తమనుతిష్ఠంతం పితరం రిక్తాదానాం మరీచ్యాదిపుత్రాణాం మధ్యే ప్రియతమో నారదః శీలాదిభిః పర్యతోషయ దిత్యుత్తరేణాన్వయః. ప్రియతమత్వమేవాహ (అనువ్రతః) పితరం సేవమానః శుశ్రూషమాణః శ్రోతుకామః శీలేన స్వస్వభావేన ప్రశ్నరూపేణ వినయేన దమేన బాహ్యేంద్రియదమనేన చ చకారాత్ శమేన అంతరింద్రియనిగ్రహేణ చ. ౪౦

కిమిచ్ఛన్ మయాధిపస్య విష్ణో ర్మాయాం తన్నియా మ్యాశ్చర్యశక్తిం వివిదిషన్ వేదితు మిచ్ఛత్. ౪౧

(కుకేన పరీక్షితకృతప్రశ్నానాం ప్రత్యుత్తరకథనమ్)

తుష్టం నిశామ్య పితరం లోకానాం ప్రపితామహమ్.

దేవర్షిః పరిపప్రచ్చ భవా యన్మానుష్యచ్ఛతి.

౪౨

తస్మా ఇదం భాగవతం పురాణం దశలక్షణమ్.

ప్రోక్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రాయ భూతకృత్.

౪౩

నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యా స్తతే నృప.

ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామితతేజసే.

౪౪

(లోకానాం ప్రపితామహం) సస్వస్య పితరం బ్రహ్మిణం తుష్టం స్వపరివర్యాయాం సంతుష్టం, నిశామ్య జ్ఞాత్వా, దేవర్షి ర్నారదః భవామాం ప్రతియదనుష్యచ్ఛతి అనుష్యష్టవాం స్తదేవ పరిపప్రచ్చ.

౪౨

తస్మై పృష్టవతే నారదాయ ఇదం భాగవతం భగవతా చతుర్శ్లోక్యాత్మనా సంక్షేపేణ ఉక్తం దశలక్షణం ఉపరితలధ్యాయైః దశభిరర్థైః చిహ్నితం పురాణం చతుర్శ్లోక్యా మపి సర్గాదయో దశాధాః సంగ్రహేణ సూచితాః. తథాహి అహ మేవాన మితి శ్లోకేన భగవతః సృష్టిస్థితిసంహారకారణత్వోక్త్యా ఆశ్రయసర్గపోషణనిరోధానా ముక్తిః. అనేనైవ సర్వకారణత్వరూపసర్వాతిశాయిత్యోక్త్యా వైకుంఠ విజయరూపస్థితి రప్యుక్తా. సశ్చ దహం యదేతచ్ఛే త్యనేన కార్యచిదచిద్రూపవ్యష్టిసర్గప్యాపి చతుర్ముఖ శరీరక స్వకారణకత్వోక్త్యా విసర్గోఽపి సంగృహీతః, పరస్పరవిచిత్రేన ప్రకృతిపురుషస్వరూప శోధతే ఋతేర్థమితి శ్లోకే ఆత్మస్వరూపప్రతితిదశాయాం మాయాస్వరూపప్రతితికథనాత్ ఆత్మస్వ రూపప్రతితిమాయాప్రతిత్వో రనాదికర్మవాసనాయ తత్ప్రసతీతేః కర్మవాసనారూపా ఊతయోఽపి సూచితాః. యథా మహాంతి భూతానీతి శ్లోకే సర్వాంతరాత్మతయా ప్రళాసిత్వత్వరూప పాలకత్వేనైవ పాలనాధికృత భగవదవతారకథానాం భగవదనువర్తిమన్వాసికథానమపి సూచితేన మన్యంతరేణానుకథే అపి సూచితే. పరమపురుషశరీరప్రకృతివిలక్షణజీవస్వరూపశోధనేనైవ ప్రకృతివినిర్ముక్తా విభూతి గుణాష్టకపరమాత్మకస్వరూపే జాపస్థితరూపా ముక్తి రిత్వపి సూచితమ్. ఏవం దశాధాః సంగ్రహేణ చతుర్శ్లోక్యామపి సూచితాః. అత ఏనైత ద్విపరణరూపే ద్వాదశస్కంధాత్మకే పురాణే దశాధానాం ప్రతిపాదన ముపపద్యతే. భూతకృత్ బ్రహ్మ ప్రీతః ప్రాహ

౪౩

న చ నారదః సరస్వత్యా నద్యాస్తతే పరమబ్రహ్మ ధ్యాయతే ధ్యానం కుర్యతేఽపరిమిత తేజసే మునయే వేదశాస్త్రార్థతత్త్వావగంత్రే వ్యాపాయ ప్రాహ ప్రోక్తవాన్, వ్యాసస్తు మహ్యం ప్రోక్తవానితి ఏతత్తు అధీతవాన్, ద్వాపరాదౌ పితృర్వైషాయనాదహమితి పూర్వమేవోక్తమ్

౪౪

యదుతాఽహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్ పురుషాదిదమ్,
యథాసీ త్తదుపాఖ్యాన్యే ప్రశ్నానన్యాం శ్చ కృత్స్నశః.

౪౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
నవమోఽధ్యాయః,

ఏవం సత్సంప్రదయాగత శ్రీభాగవతాఖ్యానేనైవ త్వత్కృతప్రశ్నానా ముత్తరా జ్యభిదా
స్యామీ త్యాహ (యదుతేతి.) ఇదం విశ్వం వైరాజాత్ వైరాజాఖ్యాదనిరుద్ధసృష్టాచ్చతుర్ముఖా ద్యథా
ఆసీదితి యత్త్వయాఽహం పృష్టః అతః సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాదిత్యాదినా తదుపా
ఖ్యాన్యే భాగవతాఖ్యానేనోత్తరయామ్యన్యాంశ్చ ప్రశ్నాన్ కర్తృత్వే నోపాఖ్యాన్య ఇత్యర్థః. ఏవం
యత్ర శేతే ఇత్యస్యోత్తర ముక్తం భవతి. పరమవ్యోమకథనాత్ అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయలోకస్య
పరిగ్రహకథనే నేశ్వరస్య జీవవద్ధాతుభి ర్దేహారంభప్రశ్నః ప్రయుక్తః. అన్యత్ర వ్యాప్తికథనాత్ పరిచ్ఛి
న్నత్వమపి పరిహృతమ్.

౪౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిదయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

పండికాయాం. ద్వితీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

నవమోఽధ్యాయః.

అథ దశమోఽధ్యాయః

శ్రీశకు ఉవాచ—

అత్ర సర్గో విసర్గ శ్చ స్థానం షోషణ మూతయః,
మన్వంతరేశానుకథా నిరోధో ముక్తి రాశ్రయః.

దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానా మిహ లక్షణమ్,
వర్ణయంతి మహాత్మాన శ్రుతే నార్దేన చాంజసా.

భూతమాత్రేంద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః,
బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యా ద్విసర్గః పౌరుషః స్మృతః.

అథ దశమోఽధ్యాయః

అథ వైరాజాత్ పురుషా దిదం యథాఽఽసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ఇతి ప్రతిజ్ఞాతనమష్టిపురుష
చతుర్ముఖావయవైః దేవాదిక్ష్మీ రభిదాన్యం స్తావత్ పురాణం దశలక్షణం ప్రోక్తం భగవతేతి ప్రశ్రుతాన్
దశార్థా నాహ (అతేతి.) అత్ర ఆస్మికా పురాణే, సర్గాదయ ఆశ్రయాంతా దశార్థాః ప్రతిపాద్యా
ఇత్యర్థః. మన్వంతరేశానుకథా మన్వంతరకథనం, ఈశ్వరచేష్టాకథనం చేత్యర్థః.

నన్నేవం ప్రతిపాద్యానాం బహుత్వాత్ ప్రతిపాద్యభేదా చ్ఛాత్రభేదః స్యా దిత్యాశంక్యాహ
(దశమస్మేతి.) ఇహ పురాణే దశమ స్యాఽఽశ్రయస్య పరబ్రహ్మణః, విశుద్ధ్యర్థం శోధనారం
సమ్యక్ ప్రతిపత్త్యర్థం. నవానాం సర్గాదీనాం లక్షణ మంజసా సుభేన మహాత్మానః పరాపరయాథా
త్వ్యజ్ఞాః, శ్రుతే నార్దేన, యథాశ్రుతం వర్ణయంతి. ఏవం చ దశమస్మైవ ప్రాధాన్యాత్, తదర్థస్మై
నేతరేషాం ప్రతిపాదనాచ్చ, శాత్రభేద ఇత్యర్థః.

ప్రత్యేకం దశానాం లక్షణ మాహ (భూతేతి.) భూతా న్యాకాచాదీని, మాత్రా స్తన్నాత్రాణి,
శబ్దాదీని ఇంద్రియాణి, జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియాణి, దీశద్వోఽంతఃకరణభూతబుద్ధిశబ్దాచ్యో మహ
త్త్వత్వపరః, మహదాదిపృథివ్యంతానా మిత్యర్థః. ఏతేషాం తత్త్వానాం, యజ్ఞస్మ ఉత్పత్తిః, తత్సర్గ
ఇచ్ఛదాహృతః. బ్రహ్మణః పరస్మాత్. బ్రహ్మణః ప్రయోజకాత్ కర్తుః, గుణానాం స ర్వరజ
స్తమసాం, వై షమ్యా దేతోః. పౌరుషః చతుర్ముఖసంబంధీ ప్రయోజ్యచతుర్ముఖకర్తృక ఇత్యర్థః.
ఏవంభూతః సర్గో విసర్గః స్మృతః.

స్థితి రైవకుంఠవిజయః పోషణం తదనుగ్రహః,
మన్వంతరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః.

౪

అవతారానువరితం హరే శ్చాఽస్యాఽనువర్తినామ్,
సతా మీశకథాః ప్రోక్తా నానాఖ్యానోపబృంహితాః.

౫

నిరోధోఽస్యానుశయన మాత్మన స్సహ శక్తిభిః.
ముక్తి ర్హిత్యాఽన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితిః.

౬

అభాన శ్చ నిరోధ శ్చ యత శ్చాధ్యవసీయతే,
స ఆశ్రయః పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి శబ్ద్యతే.

౭

(వైకుంఠవిజయః) వైకుంఠస్య హరేః సర్వోత్కర్షః శత్రువిజయాదిరూపా స్థితిః తస్య వైకుంఠస్య, యోఽనుగ్రహః జగద్రక్షణరూపః స పోషణ మిత్యర్థః. సద్ధర్మః సతాం వైకుంఠాను గృహీఽనాం మన్వంతరాధిపతీనాం యో ధర్మః స మన్వంతరానుకథనమ్. కర్మవాసనాః కర్మణః వాసనాః సంసారా ఊతయ ఉచ్యంతే. క్రమస్తస్వవివక్షితః.

౪

ఈశానుకథాం వివృణోతి (అవతారేతి.) హరే రవతారానువరితం తదనువర్తినాం హర్యనువర్తినాం పుంసాం చ, నానాఖ్యానోపబృంహితాః విచిత్రకథాభి ర్యుక్తాః సత్కథా శ్చేశానుకథాః ఇత్యర్థః.

౫

నిరోధలిక్షణమాహ (నిరోధ ఇతి.) అన్య జీవాత్మనః సహ శక్తిభిః కర్మశక్తిభిః సహఽనుశయనం సూక్ష్మేవస్థప్రకృత్యవస్థితః నిరోధ ఇత్యర్థః. ముక్తిలిక్షణ మాహ (ముక్తి రితి.) అన్యథా భావం దేవాదిరూపం. హిత్యా స్వరూపేణావిర్భూతావహతపాపమత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టేన రూపేణాఽన స్థాన మేవ ముక్తి రిత్యర్థః.

౬

ఆశ్రయలిక్షణ మాహ (అభాన ఇతి.) ఆ నమంతాన్ భానన మాభానః జగత ఆవిర్భావః నిరోధః ప్రళయశ్చ. యతః యస్మా దధ్యవసీయతే జ్ఞాయతే. ప్రమాణే నావగమ్యతే, 'ఆవిర్భావతిరో భావ జన్మనాశవికల్పచత్' ఇత్యుక్తే. యచ్చ పరబ్రహ్మదిశబ్దైః శబ్ద్యతేఽధ్యవసీయతే స ఆశ్రయ ఇత్యర్థః.

౭

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇంద్రియతదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

యోఽధ్యాత్మికోఽయం పురుష స్తోఽసా వేవాధిదైవికః,

య స్తత్రోభయవిచ్ఛేదః పురుషో హ్యధిభౌతికః.

౮

ఏక మేకతరాభావే యదా నోపలభామహే,

త్రితయం తత్ర యో వేద స ఆత్మా స్వాశ్రయాశ్రయః

౯

పురుషోఽంధం వినిర్విద్య యదాసౌ స వినిర్గతః,

అత్మినోఽయం మన్విచ్ఛన్ అపోఽస్రాక్షీ చ్చుచి శ్శుచీః.

౧౦

అథాఽఽశ్రయస్య పరమాత్మనః కరణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞతాం వక్తుం, జ్ఞాత్వజ్ఞేయజ్ఞాన కరణానాం భగవదాత్మకత్వ మాహ (య ఇతి.) ఆత్మని జీవే జ్ఞాతరి నియంతృతయా వర్తమాన ఆధ్యాత్మికో యః పురుషః స్తోఽసావే వాధిదైవికః, దేవేషు జ్ఞానకరణచక్షురాచీంద్రియాభిమానిష్ఠా దిత్యాదిషు వర్తమానశ్చ స ఏవ ఉభయవిచ్ఛేదః, ఉభయవిదో విచ్ఛేదో భేదో యస్య స ఉభయవిచ్ఛేదః. జ్ఞాత్వజ్ఞానకరణవిలక్షణో జ్ఞేయః శబ్దాది రాకాశాదిభూతేషు వర్తమానః, తత్ర యః శబ్దాదిష్వంతరాత్మ తయా వర్తమానో యః స ఆదిభౌతికః స్మృత ఇత్యర్థః జ్ఞాతా జ్ఞానకరణం శబ్దాదిజ్ఞేయం చ భగవ దాత్మక మిత్యర్థః.

౮

ఏవం త్రయాణాం భగవదాత్మకత్వ ములభిభాయ తస్య సర్వజ్ఞతాం వక్తుం జీవానా మసర్వ జ్ఞతా మాహ (ఏకమితి) యథా ఏకతరాభావే చక్షురాదికరణాభావే, ఏకం విషయం, నోపలభామహే స సాక్షాత్కర్మహే, చక్షురాదికరణాభావే నన్నిహితమపి విషయం స పశ్యామః. తేత్రజ్ఞాః త్రివిధసన్నికర్ష ఁత్సు పదార్థేషు కరణాధీనజ్ఞానా, న తు సూక్ష్మవ్యవహితాది జ్ఞానసంతో స చ కరణానపేక్షజ్ఞానాశ్చే త్యర్థః. పరమాత్మా తు కోటిత్రయసాక్షాత్కర్తా ఇత్యాహ (త్రితయ మితి.) తత్ర తదా త్రితయం జ్ఞాత్వకరణ జ్ఞేయానాం త్రియం యో వేద సాక్షాత్కర్తాత్. స త్వాత్మా ఆశ్రయాశ్రయః అవిద్యాశ్రయః. జీవస్యాప్యా శ్రయః యథా రథస్యాఽరేషు నేమి రర్పితా నాభా వరా ఆర్పితా ఏవ మేవైతా భూతమార్గాః ప్రజ్ఞామార్గా స్పర్శితాః ప్రజ్ఞామార్గాః ప్రాణేఽర్పితా ఇతి శ్రుతేః. స్వాశ్రయాశ్రయ ఇతి పాఠే స్వస్యాప్యఽఽశ్రయః అన్యేషా మప్యాఽఽశ్రయ ఇత్యర్థః.

౯

ఏవ మూత్రయసర్వంతా నర్తా నభిభాయ 'యథాసీత్తిదుసాభ్యాస్య' ఇతి ప్రతిజ్ఞాచే వాతుర్ముఖ సృష్టిసకారం వక్తు మారభతే (పురుష ఇతి.) పురుష శ్చతుర్ముఖరూపీ ఆసౌ పరమాత్మా ఆత్మనః స్వస్యాఽయం స్థాన, మన్విచ్ఛన్ విమృశన్, యతః స్వయం శుచి, రత ఏవ శుచీః శుద్ధా ఆపః జలా న్యస్రాక్షీత్ సృష్టవాః.

౧౦

తాస్వవాత్సీత్ స్వస్థష్టాసు సహస్రపరివత్సరాః.

తేన నారాయణో నామ యదాపః పురుషోద్భవాః.

౧౧

ద్రవ్యం కర్మ చ కాల శ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ.

యదనుగ్రహత స్సంతి స సంతి యదుపేక్షయా.

౧౨

ఏకో నానాత్వ మన్విచ్ఛ న్యోగతల్నా త్సముత్థితః.

వీర్యం హిరణ్మయం దేవో మాయయా వ్యసృజ త్రిధా.

౧౩

అధిదైవ మథాఽఽధ్యాత్మ మధిభూత మితి ప్రభుః.

స్వస్థష్టాసు తాస్వప్సు. సహస్రం పరివత్సరాః ఐహికాః సంవత్సరా, సవాత్సీత్ ఉవాస. ఏతదేవ నారాయణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్త మిత్యాహ (తేనేతి.) య ద్యస్మాత్. పురుషోద్భవాః పురుషాత్ పంచపురుషా దుద్భవా ఉత్పన్నాః. పురుషా దుద్భవో యాసా మితి వా. నారా ఆపః అయనం యస్యేతి కేషః. తేనేద్యశవ్యత్పత్తిలభ్యే నాఽవయవత్వేన నారాయణో నారాయణశబ్దాచ్యోఽభూ దిత్యర్థః. నామేతి స్మృత్యంతరప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి. తథాహి స్మర్యతే—

‘ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః.

అయనం యస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణః స్మృతః. ఇతి.

౧౧

అస్మైవ ప్రభావ మాహ (ద్రవ్య మితి.) ద్రవ్యాదయః యదనుగ్రహతః సంతి స నారాయణః, ఇత్యన్వయః. ద్రవ్యం మహదాదిపృథివ్యంతభూతవర్గః. కర్మ జీవాద్భవం కాలః, గుణవైషమ్యహేతుః స్వభావః, ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః యదనుగ్రహతః సంతి. యస్య ఉపేక్షయా న సంతి, ద్రవ్యాదయో యత్సంకల్పానువిధాయసత్తాస్థితిప్రవృత్తికా ఇత్యర్థః.

౧౨

ఏవంభూతో నారాయణ ఏకః ఆవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వే నైకః నానాత్వం దేవమనుష్యాదిరూపేణ భవతు మిచ్ఛన్. యోగః స్వాత్మానుభవరూపో యోగః స ఏవ తల్పం శయ్యా తస్మాత్ సముత్థితః. దేహం స్వశరీరభూతం హిరణ్మయం రమణీయం వీర్యం చిదచిదాత్మాకం కారణ ద్రవ్యం మాయయా చతుర్ముఖరూపేణ త్రిధా కరణజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపేణ వ్యసృజత్. మాయాశబ్దః తద్గుణరజఃప్రచురః. చతుర్ముఖసః సంకల్పవరో వా. సంకల్పేన చతుర్ముఖరూపే భూత్వా వా వ్యసృజ దిత్యర్థః.

౧౩

త్రైవిధ్యం వివృణోతి (అధిదైవ మితి.) అధిదైవం దిగాదిదేవతాదిపః ఏకాదశేంద్రియ రూపకరణవర్గః అధ్యాత్మం జ్ఞాతృవర్గః అధిభూతమితి పృథివ్యాదిభూతస్థ గంధాదిజ్ఞేయవర్గః ఉక్త ఇతి

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇంద్రియతదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

యత్రైకం పౌరుషం వీర్యం త్రిధాబిద్యత తచ్ఛృణు.

౧౪

అంత శృరీర ఆకాశా త్పురుషస్య విచ్ఛేదతః,

ఓజః సహో బలం జ్ఞే తతః ప్రాణో మహానసుః.

౧౫

అను ప్రాణంతి యం ప్రాణాః ప్రాణంతం సర్వజంతుషు,

అపానంత మపానంతి నరదేవ మివానుగాః.

౧౬

త్రిధా ప్రభు ర్వ్యసృజ దిర్వ్యతః. జ్ఞాతృస్యస్తి ర్నామ జీవానాం తత్తద్దేహాదిదేహయోగసంపాదనమేవ. తథాహి - తోయాన్ జీవాన్ వినసర్వ భూమ్యా మితి. తోయశబ్దోపలక్షితభూతసంఘసరిణామదేవాదిశరీర విష్ణుత్వే నాకారేణ వినసర్వ ఇత్యర్థః. అథ సంగ్రహేణోక్తం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానాం ప్రాణేంద్రియా దీనాం చతుర్ముఖశరీరస్థప్రాణేంద్రియావినమస్తితఉత్పత్తిప్రకారం ప్రతిపాదయతుం ప్రతిజానీతే (యదేతి.) పౌరుషే సమస్తిపురుషచతుర్ముఖదేహగతం పురుషాధిష్ఠితం వా ఏకం సమస్తిరూపేతైకం వీర్యం వ్యష్టికారణం ద్రవ్యం త్రిధా కరణభోక్తృవిషయరూపేణ దేవాదివ్యష్టినాం యథా నిరభిద్యత ఉదపద్యత. తచ్ఛృణ్వీత్యర్థః, మత్త ఇతి శేషః.

౧౪

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ వ్యష్టింద్రియస్యస్తివిధాగం పక్తుం ఇంద్రియాశ్రయప్రాణవ్యష్టిస్సృష్టి మాహ (అంతరితి.) పురుషస్య చతుర్ముఖస్య, విచ్ఛేదతః ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతః, చతుర్ముఖే ప్రాణ వ్యాపారం కుర్వతి సతీత్యర్థః. అంతః శరీరే తచ్ఛరీరాంతః స్థితా, దాకాశా దాకాశకార్యవాయువిశేషాత్ ప్రాణా రోజః సహో బలం, జ్ఞే ఓజః ప్రసృతి సామర్థ్యం, సహః దేగసామర్థ్యం, బలం భారణసామర్థ్యం, ఏతే ఛిద్రా అభవ నిత్యర్థః. తతః చతుర్ముఖస్యశరీరగతౌజః సహోబలధర్మిప్రాణాత్ ప్రాణాఖ్యః మహాన్ ముఖ్యః అనుః ప్రాణనహేతుః జ్ఞే ఇతిరేషాం శరీరాంతర్వర్తిప్రాణా అభవ నిత్యర్థః. ప్రాణ ఇత్యేకవచన మ్మాన్షం, జాత్యధిప్రాయం వా.

౧౫

తస్య మహత్త్వ మేవాహ (అను ప్రాణంతితి.) ప్రాణా ఇంద్రియాణి సర్వజంతుషు యం ప్రాణంతం చేష్టాం కుర్వంత, మను చక్రాత్. ప్రాణంతి చేష్టాం కుర్వంతి, అప్రాణంతం చేష్టాం త్యజంతం, ప్రాణ మను పచ్చాత్ సర్వే ప్రాణాః అపానంతి చేష్టాం త్యజంతి, నరదేవం రాజానమను. భృత్యా ఇవ సర్వాణ్యు పీంద్రియాణి, ప్రాణాశీనవృత్తీని, ఇత్యర్థః. యద్వా వ్యష్టిప్రాణానాం కారణ స్వభావానువర్తిత్వ మాహ (అన్వితి.) యం చతుర్ముఖశరీరస్థం సమస్తిప్రాణ, మను అనుసృత్య. తత్స్వభావానువర్తినః ఓజ ఆదిసామర్థ్యయక్తా ఏవ వ్యష్టిప్రాణాః ప్రాణాపానాదివ్యాపారం కుర్వంతి త్యర్థః.

౧౬

ప్రాణేన క్షిపతా ఙ్మత్తృడంతరా జాయతే ప్రభోః.

పిపాసతో జక్షతశ్చ ప్రాజ్ఞాఖం నిరభిద్యత.

౧౭

ముఖత స్తాలు నిర్నిన్నం జిహ్వో తత్రోపజాయతే,

తతో నానారసో జజ్ఞే జిహ్వాయా యోఽధిగమ్యతే.

౧౮

ఏవక్షో ర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్ వ్యాహృతం తయోః,

గళే వై తస్య సుచిరం నిరోధ స్సమజాయత

౧౯

అథ సాధిష్ఠానస్య సదేవ తస్య సవిషయస్య జిహ్వేంద్రియస్య ఉత్పత్తేః ముఖప్రాణో త్పత్తిహేతుకత్వం సూచయన్నాహ (ప్రాణేనేతి.) క్షిపతా వ్యాప్రియమాణేన ప్రాణేన, విభో శ్చతుర్ముఖ, స్యాంతరా జాఠరాగ్నో, దీపితే ఙ్మత్తృబ్దో చ జాయతే ఇత్యర్థః. తతః పిపాసతః పాతు మిచ్ఛతః, జక్షతః అత్తు మిచ్ఛతశ్చ, నటస్య శృణోతీతివత్ పంచమ్యుర్ధే వ్యష్టి బోధ్యా. ప్రాక్ ప్రథమం ముఖం నిరభిద్యత విభక్త మభూత్. చతుర్ముఖముఖాత్ వ్యష్టిశరీరముఖాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః.

౧౭

తాల్పదిష్ఠానం జిహ్వేంద్రియం నానారసో విషయః వరుణశ్చ దేవతా జ్ఞాతవ్యా ఏవం సర్వతాదిష్ఠానం ఇంద్రియం దేవతావిషయ ఇత్యేత చ్చతుష్టయ మనుక్త మప్యూహ్యమ్. ముఖా ద్యంగై ర్వి నా జిహ్వో ఉత్పత్త్యయోగత్ ముఖోత్పత్తి రుక్తా నత్వదిష్ఠానతయా. అధిష్ఠానం తు తాల్పేన అనేన జ్ఞాతృసృష్టి రప్యర్థా దుక్తా భవతి. వాగాదీంద్రియాశ్రయముఖాద్యవయవసంఘాతాత్మక దేవాదిదేహయోగకరణమేవ హి జ్ఞాతృసృష్టిః. తాలు జిహ్వమూలం నిర్నిన్నం వ్యష్టిశరీరతాలాత్పన్న మిచ్ఛ్యర్థః. ఇత్ర తాలుని జిహ్వో ఉపజాయతే ఉపాజాయతేత్యర్థః. నానారసః కట్వప్లుమధురతిక్తాదిరసః జజ్ఞే. జిహ్వాయా యః నానారసః అధిగమ్యతే జ్ఞాయత ఇత్యర్థః.

౧౮

వాగ్వ్యష్ట్యుత్పత్తి మాహ (ఏవక్షోరీతి.) ఏవక్షో ర్వక్తు మిచ్ఛోః భూమ్నో భూమవతః ముఖతః ముఖా ద్విహ్వోః వాగభిమానినీ దేవతా వాగింద్రియం తయో రింద్రియతదభిమానిదేవతయో రావ్యపారరూపం వ్యాహృత ముక్తి శ్చాభూ దిత్యర్థః. ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మశరీరాత్ సమష్టిభూతాత్ అవయవవిశేషవిభాగ ఉచ్యతే. ముఖాద్యంగై రిత్యన్య ముఖ మాది ర్యేషాం కపోలాదీనాం తై రంగై ర్వి నే త్యర్థః. ముఖకపోలహన్వాదీనముచ్చయం వినా తదంతర్వర్తిజిహ్వాయా ఉత్పత్త్యయోగా దిత్యభిప్రాయః. న చేయం చతుర్ముఖస్యైవేంద్రియోత్పత్తి రితి వక్తుం యుక్తం ఉపసహస్మా రురుహతు రితి హస్తద్వయోత్పత్తికథనేన చతుర్ముఖస్య ద్విబాహుత్వాభావాత్ దేవాదిశరీరస్య హస్తావివృష్టియుగ్మ విభాగస్య సూచితత్వాత్ ప్రాణేంద్రియవ్యష్ట్యుత్పత్తి మాహ (గళే ఇతి.) ఏతస్య బ్రహ్మణః గళే కంఠే సుచిరం కాల మిత్యర్థః. వాయో రితి శేషః. వాయో ర్నిరోధః సమజాయతేత్యర్థః. జలే ఇతి పాఠే నభస్వతీ త్యర్థః.

౧౯

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇంద్రియకదధిష్ఠాత్మచేవానం ఉత్పత్తికథనమ్)

నాసికే నిరభిద్యేతాం దోధూయతి నభస్వతి,
తత్ర వాయు ర్గంధవహో భ్రూణో నసి జిఘృక్షతః. ౨౦

తదాఽఽత్మని నిరాలోక మాత్మానం చ దిదృక్షతః,
నిర్భిన్నే హ్యక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షు ర్గుణగ్రహః. ౨౧

బోధ్యమానస్య ఋషిభి రాత్మనస్తం జిఘృక్షతః,
కర్ణే చ నిరభిద్యేతాం దిశః శ్రోత్రం గుణగ్రహః. ౨౨

వస్తునో మృదుకాతన్యలఘుగురోష్ణశీతతామ్,

నిరోధా న్నభస్వతి వాయో దోధూయతి అత్యంతం ప్రచలతి సతి నాసికే నాసాపుటే
నిరభిద్యేతాం బ్రహ్మశరీరే వాయోః ప్రైమిత్వా న్నాసావ్యష్టయోఽభవ నిత్యత్వః. జిఘృక్షతో గంధ
మాఘాతు మిచ్ఛతో బ్రహ్మణః తత్ర నసి నాసాయాం గంధవహః గంధప్రాపకో వాయుః ప్రాణాధిష్ఠా
ప్రాణ ఇంద్రియం చ నిరభిద్యతేత్యన్వయః. ౨౦

చక్షుర్వ్యష్టిసృష్టిమాహ (యదేతి.) యదా ఆత్మని దేహే నిరాలోకం, అర్థాభావేఽవ్యయా
భావః, ఆసీదితి శేషః. తదా ఆత్మానం దేహం చకారా చన్యచ్చ వస్తు చిదృక్షత స్తస్య బ్రహ్మణోఽక్షిణీ
అధిష్ఠానే నిర్భిన్నే చక్షురింద్రియస్య వ్యష్టియుగ్మా న్యత్పన్నానీ త్యర్థః. చక్షుః చక్షురింద్రియగుణ
గ్రహో రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతి రాదిత్యశ్చే త్యర్థః. స హి చక్షురభిమానీ ఆదిత్య శ్చక్షు ర్భూత్వాఽ
క్షిణీ ప్రావిశదితి శ్రుతేః. ౨౧

ప్రోక్త వ్యష్టిసృష్టి మాహ (బోధ్యమాన్యస్యేతి.) ఋషిభి ర్వేదైః బోధ్యమానస్య
ప్రబోధ్యమానస్య తత్ప్రబోధం గ్రహీతు మిచ్ఛతః ఆత్మనో బ్రహ్మణః కర్ణా వదిష్ఠానం దిశః శ్రోతాభి
మానిదేవతాగుణగ్రహః శబ్దగ్రహణహేతుః శ్రోత్ర మింద్రియం నిరభిద్యతి ఇత్యర్థః. శ్రోత్రేంద్రియ
వ్యష్టియుగ్మా న్యభవన్నితి భావః. ౨౨

త్వగింద్రియవ్యఘ్నోత్పత్తి మాహ (వస్తున ఇతి.) వస్తునః ద్రివ్యస్య మృదుత్వం కారన్యం
చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ ఆ ఉష్ణం ఈషదుష్ణం చానుష్టత్వస్య గ్రహణాయోగ్యత్వా దోష్ణం ఇత్యుక్తం
గుర్వష్టితి పాఠే యథాదేశ శ్చాందసః, శీతతాం చ ఏతాన్ గుణాన్ జిఘృక్షతః గ్రహీతు మిచ్ఛతః

జిమ్మక్షత స్త్రుజ్ నిర్భిన్నా తస్యాం రోమమహీరుహాః.

తత్ర చాంతర్బహిర్వాత స్త్రవా లబ్ధగుణో వృతః.

౨౩

హస్తా రురుహతు స్తస్య నానకర్మచిక్రీర్షయా,

తయోస్తు బల మింద్రశ్చ ఆదాన ముభయాశ్రయమ్.

౨౪

త్వగింద్రియవ్యష్టి రుత్పన్నా ఇత్యర్థః. వస్తుని హస్తే నాతోలితే లఘుత్వగురుత్వయో ర్జ్ఞానయోరపి త్వగింద్రియవిషయత్వ మితి జ్ఞేయమ్. అత్రేదం బోధవ్యం. త్వగింద్రియస్య సూక్ష్మస్థూలరూపబాహ్య భ్యంతరచర్మణీ ద్వే స్తానే స్థానభేదాచ్చ కంఠాః స్పర్శశ్చేతి విషయభేదః. విషయభేదాచ్చ మహీ రుహాః వాయుశ్చేతి దేవతాద్యయం —

త్వచ మస్య వినిర్భిన్నాం వివికు ర్విష్ట మోషధీః.

అంశేన లోమఖిః కంఠా రైస్య రసౌ ప్రతిపద్యతే.

నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్.

ప్రాణే నాంశేన సంస్పర్శం యేనాఽసౌ ప్రతిపద్యతే.

ఇతి తృతీయే స్పష్ట మభిధాన్యమానత్వాత్. ఏవం చైకమేవ త్వగింద్రియం బాహ్యచర్మగతం లోమ సువ్యాప్త మోషధిదేవతాకం కంఠాగ్రహణం ఏతదేవాంతర్బహిశ్చ స్పర్శగ్రహణా ద్వాయుదై వత మితి. ఏతదేవ సంక్రమేణా నాహ (తస్యా మితి.) తస్యాం త్వచి త్వగింద్రియే నిర్భిన్నే తదధిష్ఠాత్పదేవతా మహీరుహా శ్చోత్పన్నా ఇత్యర్థః. అథ స్పర్శం గృహ్యత స్తస్యైవ త్వగింద్రియస్య వాయుధిష్ఠితత్వ మాహ (తత్ర చేతి.) తత్ర చ తత్త్వేన త్వగింద్రియే వాతో వాయు ర్స్వతః అధిష్ఠితవాన్. కథంభూతిః ? త్వచా స్వాధిష్ఠేయ త్వగింద్రియేణ సాధనే నాంతర్బహిశ్చ లబ్ధగుణః లబ్ధః స్పర్శః గుణో యేన సః అంతర్బహిశ్చ స్పర్శసంపాదక ఇత్యర్థః.

౨౫

పాణివ్యష్టిస్పష్టి మాహ (హస్తావితి.) నానకర్మ ఆదానాదికర్మ చిక్రీర్షతః లబ్ధస్పర్శం కర్తు మిచ్ఛతః తస్య బ్రహ్మణః హస్తా రురుహతుః బ్రహ్మగతహ స్తసమష్టితః హ స్తయుగ్మవ్యష్టయోఽ భూషన్విత్కర్తృః. అత్ర స్థానే ఇంద్రియాధిష్ఠాత్కర్మాత్మాహ (వృత్తిస్తృతీయే స్పష్టా తయోరితి.) తయో ర్హస్తయోః స్థానభూతయోః బలవాన్ పాణీంద్రియాపరవర్యాయబలసహితః ఇంద్రః అధిష్ఠాతే త్యర్థః. ఉభయాశ్రయం హ స్తద్వయాశ్రయ మాదానం కర్మ విషయస్తు ఇంద్రియస్య హ స్తద్వయ గతిత్వా దాదానమపి హ స్తద్వయాశ్రయ మిత్యర్థః.

౨౬

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇంద్రియతదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

గతిం జిగీషతః పాదౌ రురుహతేఽభికామికామ్.

పద్భ్యాం యజ్ఞః స్వయం హవ్యం కర్మభిః క్రియతే నృభిః. ౨౫

నిరభిద్యత శిశ్నో వై ప్రజానందామృతార్థినః.

ఉపస్థ ఆసీత్ కామానాం ప్రియం తదుభయాశ్రయమ్. ౨౬

ఉత్పిసృజ్ ర్ధాతుమలిం నిరభిద్యత వై గుదమ్.

తతః పాయుస్తతో మిత్ర ఉత్సర్గ ఉభయాశ్రయః. ౨౭

పాదేంద్రియవ్యష్టిస్పష్టి మాహ (గతిమితి.) అభికామికాం ఇచ్ఛానుసారాం గతిం జిఘృక్షతః బ్రహ్మణః పాదౌ రురుహతే నిర్విన్నా విత్యర్థః. అత్ర స్థానే ఇంద్రియాదీ న్యాహ (పద్భ్యాం మితి) యజ్ఞో విష్ణుః. యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః. యజ్ఞాః స్వయమేవ పద్భ్యాం ఇంద్రియేణ ఇంద్రియస్య పాదద్వయస్థత్వాత్ పద్భ్యాం మితి ద్వివచననిర్దేశః. పద్భ్యాం గతిసామర్థ్యాపాదకపాదేంద్రియేణ సహ పాదయో రధిష్ఠితవా నిత్యర్థః. నృభిః కర్మభిః గమనాగమనాదిభిః కర్మభిః హవ్యం హవిరర్థం ద్రవ్యం క్రియతే సంపాద్యత ఇత్యర్థః. గమనాదికం కర్మ హవ్యం విషయ ఇత్యుక్తమ్. ౨౫

ఉపస్థవ్యష్టిసర్గ మాహ (నిరభిద్యతేతి) ప్రజానందామృతార్థినః ప్రజాః అపత్యమాత్రం రతిః. అనందహేతుత్వా త్తస్యాః తాభ్యాం యదమృతం అమృతతుల్యం సుఖం తదర్థం యతః యద్వా ప్రజాం రత్నానందరూప మమృతం వార్థః. యతః బ్రహ్మణః సమష్ట్యవస్తతః శ్చైవ్యః వ్యష్ట్య వస్తస్థానం నిరభిద్యత అమాదిత్యర్థః. శిశ్నోగ్రహణం యోషిల్లింగస్యా ప్యుపలక్షణం. శిశ్నోః అధిష్ఠానం ఉపస్థ ఇంద్రియం ప్రజాపతి రధిష్ఠాతా రతిః కర్మ అనందో విషయ క్షాసీత్ ఇత్యనుక్త మహ్యూహ్యమ్. కామానాం ప్రిసంభోగాదీనాం ప్రియం సుఖం ఉభయాశ్రయమ్. ఇంద్రియదేవతాశ్రయ మిత్యర్థః. యద్వా ఉభయాశ్రయం ప్రిపుంలింగాశ్రయం ఇత్యర్థః. ఇంద్రియతత్త్వానాశ్రయం ఇతి వా. ౨౬

పాయువ్యష్ట్యత్పత్తి మాహ (ఉత్పిసృజ్ రితి.) ధాతుమలిం భుక్తానా మన్నాదీనా మసారాంశం త్యక్తు మిచ్ఛో ర్గుదం పాయువ్యష్టిస్థానం నిరభిద్యత. తతో గుదతః పాయురింద్రియం మిత్రోఽధిష్ఠాతా వాఽభూత్. ఉత్సర్గ స్త్యాగః ఉభయాశ్రయః ఇంద్రియతత్త్వానాశ్రయో ధాతుమలత్వాగ ఇత్యర్థః. ౨౭

అసిన్ధుప్రోః పురః పుర్యా నాభిద్వార మపానతః,
తత్రాపానస్తతో మృత్యుః పృథక్త్వ ముభయాశ్రయమ్ ౨౮

అదితోఽ రన్నపానానా మాసః కుక్ష్యంత్రనాడయః,
నద్యః సముద్రాశ్చ తయో స్తుప్తిః పుష్టిస్తదాశ్రయే. ౨౯

నిధిధ్యాసో రాత్తమాయాం హృదయం నిరభిద్యత,
తతో మనస్తత శ్చంద్ర స్సంకల్పః కామ ఏవ చ. ౩౦

త్వక్ చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః,
భూమ్భువేతేజోమయాః సప్త ప్రాణో వ్యోమాంబువాయుభిః. ౩౧

ఏవం జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియవ్యష్టిసృష్టిమభిధాయ అన్యాసా మపి నాభ్యాదివ్యష్టిసృష్టి మాహ (అసిన్ధుప్రోః రితి.) పుర్యాః శరీరాత్ పురః శరీరాంతరాజీ అసిన్ధుప్రోః ఆ సర్వతో గంతు మిచ్ఛో ర్భూత్వా నాభిద్వారస్థానం నిరభిద్యత తత్ర నాభిద్వారే అపానో వాయు రింద్రియస్థానీయం తతోఽ పానతో మృత్యు రధిష్ఠాతా పృథక్త్వం శరీరత్యాగః ఉభయాశ్రయం ప్రాణాపానాశ్రయం ప్రాణాపాన వాయువియోగమరణస్య పురాణాంతరప్రసిద్ధేః. ౨౮

వ్యష్టికుక్ష్యంత్రనాదీనాం సృష్టిమాహ (అదితోఽరితి) అన్నపానానా మాదితోఽః సంగ్ర హేచ్ఛోః కుక్ష్యంత్రనాడ్యః ఆసన్ అభూవన్, కుక్షీ రధిష్ఠానమ్. అంత్రా జ్యన్నసంగ్రహే కరణమ్, ఇంద్రియస్థానీయాని, నాడ్యస్తు పానసంగ్రహే తయో ర్నాడ్యంత్రవర్గయోః క్రమేణ నద్యః సముద్రాశ్చ దేవతే, తుష్టి రలంబుద్ధిః, పుష్టి రేహపోషః, తదాశ్రయే నదీసముద్రాశ్రయే, సస్యాదిహేతుత్వాత్. ౨౯

మనోవ్యష్టిసృష్టి మాహ (నిధిధ్యాసో రితి.) ఆత్మమాయాం స్వరూపతిరోధాయకప్రవృత్తిం, నిధిధ్యాసో ర్నిరూపయతు మిచ్ఛతః, హృదయం కమలాకార మధిష్ఠానం, తతో మన ఇంద్రియం చంద్ర అభిమానీ సంకల్పః మనోవ్యాపారశ్చాభూ దిత్యర్థః. ౩౦

ఏవం బ్రహ్మశరీరాత్ సమష్టివ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగ మభిధాయ తేషాం సార్వభౌతికత్వేఽపి తత్తద్ భూతాంశభూయస్త్యనిబంధనం తదాత్మకత్వ మాహ (త్వగితి.) చర్మ స్థూలమంతస్త్యక్. తదుపరి స్థితం సూక్ష్మం చర్మ త్వక్. త్వగదయోఽస్థ్యంతా ద్వంద్వైశ్చకద్భావేన నిర్దిష్టా ఏతే సప్త ధాతవః భూమ్భువేతేజోమయాః, ప్రాణస్తు వ్యోమాంబువాయుభి రారబ్ధ ఇతి శేషః. ౩౧

(విరాటురుషవిగ్రహే ఇంద్రియతదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

గుణాత్మకా నీంద్రియాణి భూతాదిప్రభవా గుణాః,

మన స్సర్వవికారాత్తా బుద్ధి ర్విజ్ఞానరూపిణీ.

౩౨

ఏత ద్భగవతో రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా.

మహ్యాదిభి శ్చావరణై రష్టభి ర్మహి రావృతమ్.

౩౩

అతఃపరం సూక్ష్మతమ మవ్యక్తం నిర్విశేషణమ్,

అనాదిమధ్యనిధనం నిత్యం వాఙ్మనసః పరమ్.

౩౪

(గుణాత్మేతి.) ఇంద్రియాణి గుణాత్మకాని శబ్దాదిగుణగ్రహణస్వభావాని, గుణా యదాత్మకా స్తే కే ఇత్యత ఆహ (భూతాదిరితి) భూతాదిః అహంకారః తత్ప్రభవాః శబ్దాయో గుణాః ఇంద్రియాణ్యపి తత్ప్రభవత్వా త్తదాత్మకా న్యేవే త్యభిప్రాయః. మనః సర్వవికారాణాం కామసంకల్పాదీనా. మాత్మా ఆశ్రయః. బుద్ధిః విజ్ఞాయతేఅనేనేతి విజ్ఞానం మహత్తత్వం తద్రూపిణీ బుద్ధిః. మహాత్మా వై బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్.

౩౨

ఉపసంహరతి (ఏత దితి.) ఏత చేతనాచేతనాత్మకం దేవాదివ్యష్టివస్తుజాతగర్భం. ఏత చ్చుక్తోఽండకటాహపరః. పృథివ్యప్తేజోవాాయ్వాకాశాహంకార మహదవ్యక్తరూపై రష్టభి రండావరణైః బహిరావృతం భగవతః స్థూలం రూపం తే తుభ్యం మయా వ్యాహృతం సమ్యగభిహతమ్.

౩౩

తతో విలక్షణం రూపాంతర మస్తీత్యాహ (అత ఇతి) అయం క్లోకో జీవపరః. అవ్యక్తస్యోక్తత్వా దన్యథా సమసంఖ్యానుపపత్తేః. అతః స్థూలరూపాత్ పరం పరత్వే నావస్థితం సూక్ష్మతరం కాలాగ్రశతభాగస్యేతి క్రతుక్త్యక్తం ముక్తాత్మస్వరూపం రూపాంతర మపి భగవతోఽస్థితి శేషః. సూక్ష్మతరత్వం కుతః? అవ్యక్తం చక్షురాదిభి ర్న వ్యజ్యతే ఇత్యవ్యక్తం చక్షురా ద్యగ్రాహ్యం. తక్రుతః? నిర్విశేషణం శబ్దస్పర్శరూపాదిగుణాభావాత్ శబ్దాదివిశేషవదేవ చక్షురాదిగ్రాహ్యమితి భావః. నిర్విశేషత్వం కుతః? వాఙ్మనసః పరం దేవమనుష్ఠ్యాదిబుద్ధిశబ్దాగోచరం, తదపి కుతః? అనాదిమధ్యనిధనమాది రుత్పత్తిః, నిధనం చినాశః మధ్య ముత్పత్తినిధనయో రంతరాకావస్థా, ఏతదవస్థాత్రయశూన్యమిత్యర్థః. తదపి వా కుతః? నిత్యం కాలాపరిచ్ఛిన్నం కాలపరిచ్ఛిన్న మేవావస్థాత్రయవదితి భావః.

౩౪

అమునీ భగవద్రూపే మయా తే అనువర్ణితే,

ఉభే అపి న గృహ్లాంతి మాయాసృష్టే విపశ్చితః.

౩౫

స వాచ్యవాచకతయా భగవాన్ బ్రహ్మరూపధృక్,

నామరూపక్రియా ధత్తే సకర్తాకర్మకః పరః.

౩౬

ఏవం ప్రవృత్తిమండలోత్తీర్ణం ముక్తాత్మన్వరూపం విశోధ్య సంస్కృష్టాసంస్కృష్టయో రుభయోః సంస్కృష్ట స్వావిద్యావేష్టితత్వాత్ మూక్తస్వరూపస్య నిష్పన్నయోగిద్యేయతయా యోగయుగ్మగఘోనాలం వనతయా కుభాశ్రయత్వం ప్రతిషేధతి (అమునీ ఇతి.) తే తుభ్యం, మయానువర్ణితే భగవత అమునీ స్థూలసూక్ష్మ రూపే న గృహ్లాంతి నోపాసతే ఉపాసకా ఇతి శేషః ఉపాసకా ఉపాస్యకుభాశ్రయత్వేన గృహ్లాంతి ఇత్యర్థః. కుతః విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో మాయాసృష్టేః సంకల్పసృష్టేః భగవత్సంకల్పాయత్తత్వాత్ బంధమోక్షయో రిత్యర్థః. మూర్తస్య సంస్కృష్టచేతనస్య అవిద్యావేష్టితత్వేనాకుర్దత్వా స్మృక్తస్వరూపస్య స్వతః కుద్దివిరహాచ్చ నోపాసనావిషయత్వం కిం త్యాదిత్యవర్ణం ఇత్యాది వేదాంతసిద్ధం పరమాత్మనో మూర్తిం రూప మేవోపాస్య మిత్యర్థః. తథా చ శౌనకేన చతుర్ముఖసన కాదీనాం జగదంతర్వర్తినా మవిద్యావేష్టితత్వేన కుభాశ్రయతానర్హతా ముక్త్యా బిధానామేవ పశ్యా ద్యోగే నోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపావన్నానాం చ స్వతః కుద్దివిరహాత్ కుభాశ్రయతాప్రతిషేధ ఉక్తః.

“అబ్రహ్మ స్తంబవర్యంతా జగదంతర్వ్యవస్థితాః,

ప్రాణినః కర్మజనితసంసారపశవ ర్తినః,

యత స్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినా మువకారకాః,

అవిద్యాంతర్గతాః సర్వే తే హి సంసారగోఢరాః.

పశ్యా దుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానేనైవోపకారకాః,

నై సర్గికో న వై బోధ స్తేషా మవ్యన్యతో యతః,

తస్మా త్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గా దవబోధవత్.”

ఇత్యాదినా ప్రాధాన్యేన ఉపాస్యత్వనిషేధః. భగవద్విభూతిత్వే నోపాసనం తిష్ఠ మేవ.

౩౭

స్థూలత్వం భగవద్రూపత్వ మేవోపపాదయితుం భగవత ఏవ బ్రహ్మీదిరూపేణ స్రష్టృత్వాదిక మాహ (స ఇతి.) భగవాన్ వాచ్యవాచకతయానువర్ణితః జగచ్ఛరీరకత్వా ద్వాచ్యతయానువర్ణితః, ఆకాశశరీరకత్వాచ్చ వాచకాకాశగుణజబ్దిరూపేణావస్థితః, బ్రహ్మరూపధృక్ నామరూపక్రియా ధత్తే. బ్రహ్మరూపధృగిత్యనేన స ప్యాగుక్తస్వస్థిః చతుర్ముఖశరీరకా దిత్యవగమ్యతే. నామ దేవాదినామ, రూపం దేవదిరూపం, క్రియాః తేషాం కృత్యాని, ధత్తే స్వకర్మంతనామక్రియాః వ్యాకరో దిత్యర్థః. యథా నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపంచనమ్, ‘వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా’ దేవాదీనాం చకార సః’ ఇతి క్షంభితో విస్తృతైకకర్మకః ఆకర్మవశ్యః సకర్మా సంకల్పమాత్రవ్యాపారకః.

౩౮

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇంద్రియకదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

ప్రజాపతీ మనూ దేవా నృషీ పితృగణా పృథక్,
సిద్ధచారణగంధర్వా విద్యాధ్రాసురగుహ్యకాః.

౩౭

కిన్నరాపురసో నాగా సర్పా కింపురుషోరగాః,
మాతృరక్షః పితౄణాం శ్చ ప్రేతభూతవినాయకాః.

౩౮

కూష్మాంధోన్మాదవేతా యాతుధానా గ్రహానపి,
ఖగా మృగా పక్షా వృక్షా గిరీ నృప సరీసృపాః.

౩౯

ద్వివిధా శ్చతుర్విధా యేనైః జలస్థలనభౌకసః,
కుశలాఽకుశలా మిత్రాః కర్షణాం గతయ స్త్విమాః.

౪౦

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి త్రిస సురసృనారకాః.

నామరూపక్రియాధానమేవ ప్రపంచయతి (ప్రజాపతీ నిత్యాదినా.) ద్వితీయాంతానాం ధత్తే
ఇత్యనే నాన్వయః, తత్ర ప్రజాపత్యాదినామాని తద్వాచ్యాని రూపాణి తత్కర్మాణి చ జ్ఞేయాని పృథక్
తత్తదనాంతరభేదేన. గిరీ ఇత్యన్యానంతరం నృపతినంతోధనమ్.

౩౭-౩౯

చతుర్విధా జరాయుజాండజస్వేదజోద్బిజ్జరూపేణ సా చతుర్విధా, పుమాన్మ దేవో న నరో
న పక్షః న చ పాదవః. చతుర్విధో విభేదోఽయం ఇత్యుక్తదేవాదిరూపేణ వాచతుర్విధాః, జలస్థలనభాం
సోక్తాంసి యేషాం తా ధత్తే ఇతి పూర్వేణాన్వయః. నన్వేకరూపేణైవ కిం న ధత్తే ఇత్యత
అహ (కుశలే త్యాదినా.) కర్మణాం క్షేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూపాణాం కర్మణాం పరాః ప్రాప్యాః గతయః
ఫలాని కుశలా ఉత్తమాః అకుశలాః నీచాః మిత్రాః మధ్యమాః. కర్మణాం విచిత్రత్వాత్ తత్ఫలనా
మపి వై చిత్రమితి భావః.

౪౦

ఏతదేవ ప్రపంచయతి (సత్త్వ మితి సార్ధేన.) సత్త్వం సాత్త్వికగతిః కర్మఫలరూపాద్
దేవత్వప్రాప్తి రుత్తమా సుఖప్రామర్యాత్, రజోగతి ర్మనుష్యతామిత్రా, నారకకర్మః స్థావరద్యుప
లక్షకః తమోగతి ర్నారకీతా నీచేత్కర్మః. తత్రాపి సాత్త్వికరాజసతామససురసృనారకాసు గతిష్వపి
యదైతేకతరః సాత్త్వికాదిః స్వభావః ఇతరాభ్యా మవశిష్టాభ్యాం స్వభావాభ్యాం ఉపహన్యతేనువిధ్యతే

తత్రాప్యేకై కళో రాజః భిద్యంతే గతయ స్త్రిధా.

యదైకైకతరోఽన్యభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే.

౪౧.

పుషాతి స్థాపయః విశ్వం తిర్యజ్నరసురాత్తభిః,

స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాః ధర్మరూపధృక్.

౪౨

సన్నియచ్ఛతి కాలేన ఘనానీక మివాఽనిలః,

తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్తా యత్సృష్ట మిద మాత్మనః.

౪౩

ఇత్థం ఛావేన కథితో భగవాః భగవత్తమః,

నేత్థంభావేన హి పరం ద్రష్టు మర్హంతి సూరయః.

౪౪

ఽభిభూయత ఇత్యర్థః. తదా ఏకైకః ఏకైకం త్రిధా గతయో భిద్యంతే. యథా రజఃప్రచురా ఏకతరాః కేచిత్ కేవలరజఃప్రచురాః కేచిత్సత్త్వప్రచురాః కేచిత్తమఃప్రచురాః ఏవం సాత్త్వికతామసా అపి ప్రత్యేకం త్రిధే త్యర్థః. ఏతేన యావత్త్యః కర్మగతయ ఇత్యస్యాపి ఉత్తరముక్తం భవతి. ౪౧

ఏవం బ్రహ్మాంతర్యామిత్యేన సృష్టృత్వ మభిధాయ సాక్షాత్ పాలయిత్వత్వ మాహ (స ఇతి) జగద్ధాతా జగత్సృష్టా స ఏవ భగవాన్ తిర్యజ్నరసురాత్తభిః తిర్యంచో వరాహమీన కచ్చపహంసాదయః, నరా రామకృష్ణాదయః, సురా వామనసుయజ్ఞాదయః, ఏతై రవతారై రిదం విశ్వం స్థాపయః పాలయః ధర్మరూపధృక్ ధర్మశరీరకః సః పుష్పాణి సంవర్షయతి. ౪౨

రుద్రశరీరకత్వేన సంహర్తృత్వ మాహ (తత ఇతి.) కాలాగ్నిరుద్రాత్మా కాలాగ్నిరుద్రః అత్మా శరీరం యస్య సః కాలాగ్నిరుద్ర స్సౌత్తిభూత ఇతి వా స భగవా నుపదానభూతా దాత్మనః సృష్టం యద్విశ్వం తత్ కాలే కల్పాంతే సన్నియచ్ఛతి సంహరతి, అనిలో వాయుః మేఘసమూహ మివేతి దృష్టాంతః. ౪౩

జగద్వ్యాపారిన్య జీవవత్ కర్మాయత్తత్వ మాశంక్య నేత్యాహ (ఇత్థ మితి.) ఇత్థంభావేన ప్రకృతప్రస్థృత్వాదిభావేన ప్రయుక్తః, భగవత్తమః జ్ఞానాదిపూర్ణతమః భగవాన్, కథితః సమ్యక్ ప్రతిపాదితః, సూరయో బ్రహ్మవిదః, ఇత్థంభావేన చిదచిద్రూపేణ పరం కేవలం ద్రష్టుం నార్హంతి, కింతు తిద్విలక్షణత్వేన ద్రిష్టు మర్హంతి. భగవాః భగవత్తమ ఇతి విశేషణద్వయం జీవవై లక్షణ్యప్రతిపాదకం జీవస్యాభగవత్త్వా త్తద్వ్యాపారః కర్మాయత్తః, పరమాత్మనః కర్తృత్వం అకర్మాయత్త మితి భావః. ౪౪

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇందియతదధిష్ఠాత్మదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

నాన్య కర్తృణి జన్తాదౌ పరస్యానువిధీయతే,

కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం మాయయాఽఽరోపితం హి తత్.

౪౫

నను “న ఏవ సృజ్యః స చ సగ్గకర్తా” “యో మా మజ మనాదిం చ” “తన్య కర్తార మపి మాం వీధ్యకర్తార మవ్యయం” ఇత్యాదినా సృజ్యత్వ మసృజ్యత్వం కర్తృత్వ మకర్తృత్వం వాఽవగమ్యతే, తత్కృథం మటతే ఇత్యాశంక్య విధివిషేదయో ర్విషయవ్యవస్థానం చ దర్శయతి (నేతి.) అన్య జగతః కర్మణి సృష్టౌ పరస్య పరమాత్మనః జన్మాది రానువిధీయతే పరమాత్మనః స్వరూపేణ సృజ్యః అపి తు సృజ్యస్త్వంతరరాత్మతయా తద్విరుప్తత్వాత్ సృజ్య ఇత్యుచ్యతే. తస్మా దజత్వం స్వరూపేణ సృజ్యత్వం తు సద్వారక మిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః. కర్తృత్వాకర్తృత్వవిరోధం పరిహరతి (కర్తృత్వ మితి.) మాయయా ప్రకృత్యా జీవేష్వారోపితమ్, ప్రాకృతకరణకలేవరసాపేక్షం జీవగత కర్తృత్వం యత్తదేవ ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేదవిషయవరం సంకల్పమాత్రేణ కర్తృత్వం తు విధీయతే ఇత్యవిరోధ ఇత్యర్థః. కామాచ్చ నానుమానాపేక్షేతి ప్రకృత్యదీనకర్తృత్వావాచో హి సూత్రితః ప్రతి షేధార్థ మిత్యత్రాశ్చటౌ విషయపరః “అర్థః స్వా విషయే మోక్ష” ఇతి ప్రసిద్ధేః. “కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీయతే కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం” మిత్వపి పాఠః. తత్రాయ మర్థః, నను జీవవిలక్షణత్వేన వశ్యతీ త్యుక్తం కథ మేత దుపవద్యతే, జీవవ దస్యాపి జన్మకర్మాదివర్కనాత్ ఇత్యత ఆహ (నాస్యేతి) అన్య చిదచిదాత్మకప్రపంచస్య జన్మాది కర్మాణి చ యద్వా జన్మాదిరూపే కర్మణి సత్యనుసృత్య ప్రపంచానుసారి జన్మాదిక మిత్యర్థః. పరమాత్మనో న విధీయతే ప్రపంచవత్ కర్మాయత్తజన్మాదికం పరమాత్మనో న విధీయతే న ప్రతిపాద్యతే, “అజాయమానో బహువా విజాయత” ఇత్యాదివేదాంతవాక్యై రితి శేషః. పరమాత్మనో జన్మాదికకర్మాయత్తమితి కురోఽవగమ్యత ఇత్యత ఆహ (కర్తృత్వేత్యాదినా) హి యస్మాత్ జన్మకర్మాదికం మాయయా స్వకీయగుంకల్పరూపజ్ఞానేన మాయావయునం జ్ఞాన మితి జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః “మాయయా సకతం వేద్మి స్రాజీనాం చ కుభాకుభ” మితి ప్రయోగా చ్చ కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం కర్మాయత్తకర్తృత్వస్య ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేధాయారోపితం స్వస్మిన్నితి శేషః. మదీయజన్మకర్మాదికం జీవవన్న కర్మాయత్త మితి ప్రదర్శనాయ స్వేచ్ఛయైవ స్వస్మిన్ దైవ మానుషజన్మకర్మాదిక మారోపితం గృహీత మిత్యర్థః. తథా చ భగవత్తైవ గీయతే—

“అజోఽపి నన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్,

ప్రకృతీం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా” ఇతి,

౪౬

అయం తు బ్రహ్మణః కల్ప సృవికల్ప ఉదాహృతః,
విధి స్సాధారణో యత్ర సర్గాః ప్రాకృతవైకృతాః.

౪౬

పరిమాణం చ కాలస్య కల్పలక్షణవిగ్రహమ్,
యథా పురస్తా ద్వ్యాఖ్యాన్యే పార్థం కల్ప మథో శృణు.

౪౭

శౌనక ఉవాచ—

యదాహ నో భవాన్ సూత క్షత్తా భాగవతోత్తమః,
చచార తీర్థాని భువః త్యక్త్వా బంధూన్ సుదుస్త్వజాన్.

౪౮

పురుషోఽయం వినిర్భిత్వే త్యాదినోక్త మర్థ ముపసంహరతి (అయం త్వితి.) (బ్రహ్మణః అయం కల్పః మహాకల్పః సవికల్పః అవాంతరకాలవిభాగవాసుదాహృత దిక్షాత్రత్యే నోక్తః, అస్మిన్ కల్ప ఇవ కల్పాంతరేఽపి సృష్టి రిత్యాహ (విధిరితి.) యత్ర మహాకల్పే ప్రాకృతమహదాదిపృథి వ్యంతాః సర్గా వైకృతాః పృథివ్యాదివికారై రారణ్యాః సర్గాః ఇత్యయం విధిః ప్రకారః అన్యై ర్మహా కల్పాదిభిః సాధారణః సమానః ఏతేన పురుషావయవై ర్లోకాః సపాలాః పూర్వకల్పితా ఇత్యాదినోద్భా వితః “దాతా యథాపూర్వ”మిత్యాది శ్రుతివిరోధః పరిహృతః. పురుషావయవానాం లోకానాం చోపాస నార్థం మిథః తాదత్మ్యవదేశేఽపి ప్రతికల్పం సృష్టే రైకరూప్యో విరోధాభావాత్.

౪౯

వక్ష్యమాణం సవిస్తరం ప్రతిజానీతే (పరిమాణమితి.) కాలస్య పరిమాణం స్థూలం సూక్ష్మం చ పరిమాణం కల్పస్య లక్షణ మియా నేవంరూపం లక్షణం విగ్రహమన్వంతరకల్పమన్వంత రాదిరూపం చ యథా యథావత్ పురస్తాత్, తృతీయస్కంధే వ్యాఖ్యాన్యే విస్తరేణ కథయిష్యే. పార్థం కల్పమథోకా ర్థేన్యన వ్యాఖ్యానమానం శృణ్వేత్సర్వః.

౫౦

ఏవం స్థితే శౌనకః ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య భరతర్షభ ఇత్యాదినా స్వకృతస్య రాజకృతప్రశ్నస్య వై యానకేరితి వచ స్తత్త్వవిశ్వయ మాత్మన ఇత్యాదినా సూతేనోక్తం భుక్తోక్త ముత్తరం శ్రుత్వా పున రపి రాజకృతప్రశ్నానామేవ భుక్తోక్తా న్యుత్తరాణి విదురమైత్రేయసంవాద రూపేణ శ్రోతుకామః పుచ్చతి (యదేతి త్రిభిః.) హే సూత! భాగవతశ్రేష్ఠ! భగవాన్ “ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానాం ఆగతిం గతిమ్! వేత్తి విద్యా మవిద్యాం చ” ఇత్యుక్తగుణసంపన్నో యోఽసౌ క్షత్తా విదురః, సుదుస్త్వజాన్ త్యక్తు మశ్యకాన్, బంధూన్ స్త్యక్త్వా, భువః పృథివ్యాః సంబంధీని తీర్థాని చచార.

౫౧

(విరాట్పురుషవిగ్రహే ఇందియతదధిష్ఠాత్పదేవానాం ఉత్పత్తికథనమ్)

కుత్ర కౌషారవే స్తస్య సంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః,
యద్వా స భగవాన్ స్తస్మై పృష్ట స్తత్స మువాచ హ.
బ్రూహి న స్తదిదం సౌమ్య విదురస్య విచేష్టితమ్,
బంధుత్వాగనిమిత్తం చ తదైవాగతవాన్ పునః.

౪౯

౫౦

సూత ఉవాచ —

రాజ్ఞా పరీక్షితా పృష్టో యదవోచ స్తహీపతిః,
తద్వోఽభిధాన్యే శృణుత రాజ్ఞః ప్రశ్నానుసారతః.

౫౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం. సంహితాయాం, ద్వితీయస్కంధే,
పురుషసంస్థానువర్ణనం నామ దశమోఽధ్యాయః.

ఇతి ద్వితీయస్కంధః సమాప్తః.

తస్య విదురస్య కౌషారవేః మైత్రేయస్య చ కుత్ర ప్రదేశేఽధ్యాత్మసంమత ఆత్మవిత్పమ్మతః
సంవాదోఽభూత్. పృష్టో విదురేణ పృష్టః, స భగవాన్ మైత్రేయః, తస్మై విదురాయ, యద్వా
యదేవ తత్త్వ మువాచ, తన్నో బ్రూహి త్వత్తరే జాన్వయః.

౪౯

తదిదం తత్త్వం సౌమ్యః హే సూతః విదురస్య విచేష్టితం బంధుత్వాగే నిమిత్తం
యత్తదపి పున ర్యథా యేన ప్రకారే జావగతవాన్ తం ప్రకారం చ నోఽన్యథ్యం బ్రూహి ఇత్యర్థః.

౫౦

సూతస్తు భవత్పృష్టమేవ రాజ్ఞా శ్రీకుకం ప్రతి పృష్ట మతః శుకోక్తిరేవ భవదీయప్రశ్నస్యా
ప్యత్తర మిత్యాహ (రాజ్ఞేతి.) పరీక్షితా రాజ్ఞాఽఽనమంతాత్ పృష్టో, మహామునిః శ్రీకుకో, యన్మైత్రే
యోక్త మవోచత్, తదేవ రాజప్రశ్నానుక్రమేణ, వో యుష్మత్య. మఖిదాన్యే కథయిష్యే, శృణుత
శ్రవణం కురుతేత్యర్థః. యూయమితి శేషః.

౫౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవత్పూర్వోదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, ద్వితీయస్కంధసమాప్తాయాం,

దశమోఽధ్యాయః.

ద్వితీయస్కంధః సమాప్తః.

శ్రీమద్భాగవత ద్వితీయస్కంధీయ శ్లోకానుక్రమణికా

[అకారాదిక్రమేణ, అధ్యాయక్రమేణ చ]

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం
	ఆ—29			25.	అంతశ్శరీర ఆకాశాత్	10	15
1.	అంతకాలే తు పురుష	1	15	26.	అను ప్రాణంతి యం ప్రాణాః	10	16
2.	అభ్యసే నృనసా శుద్ధం	1	17	27.	అతః పరం సూక్ష్మతమమ్	10	34
3.	అతః కవి ర్భామసు	2	3	28.	అమునీ భగవద్రూపే	10	35
4.	అదీనరీలాహసితేక్షణోల్లసద్	3	12	29.	అయం తు బ్రహ్మణః కల్పః	10	46
5.	అధో ఆనంతస్య	2	26		ఆ—12		
6.	అన్నాద్యకామస్త్యదితిం	3	4	30.	అంధకోశే శరీరేఽస్మిన్	1	25
7.	అకామః సర్వకామో వా	3	10	31.	ఆయుష్కామోఽక్స్యినో దేవో	3	5
8.	అథాభిదేహ్యాంగ	3	25	32.	ఆయు ర్హరతి వై పుంసాం	3	17
9.	అహం వీర్యస్య సర్గస్య	6	7	33.	ఆత్మజాయానుతాగర	4	2
10.	అవ్యక్తరససింహరాం	6	10	34.	ఆత్మనో భావయసే తాని	5	5
11.	అహం భవాః భవశ్చైవ	6	12	35.	ఆద్యోఽవతారః పురుషః	6	42
12.	అన్యే చ వివిధా జీవా	6	14	36.	అసీ ద్య దుదరాత్ పద్మం	8	8
13.	అహం భవో యజ్ఞ ఇమే	6	42	37.	ఆత్మమాయా మృతే రాజా	9	1
14.	అత్ర చపత్య మభికాంక్షత	7	4	38.	ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం	9	4
15.	అంతః సరిష్కరుబలేన	7	15	39.	అభావశ్చ నిరోధశ్చ	10	7
16.	ఆస్మత్ప్రసాదసముఖః	7	23	40.	అనిన్యప్రోః పురః పుర్యాం	10	28
17.	అజః సృజతి భూతాని	8	9	41.	అపిత్యో రన్నసానానా	10	29
18.	అత్ర ప్రమాణం హి భవాత్	8	25		ఇ—11		
19.	అభ్యుజ్జీయానన మాస్థితం	9	16	42.	ఇదం భాగవతం నామ	1	8
20.	అహమేవాన మేవాగ్రే	9	32	43.	ఇంద్రాదయో భాహవ	1	29
21.	అంతరి తేంద్రియార్థాయ	9	38	44.	ఇయా నసా వీశ్వర	1	38
22.	అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ	10	1	45.	ఇత్తం ముని స్త్రాపరమేద్	2	19
23.	అవతారానువరితం	10	5	46.	ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా	3	13
24.	అధిదైవ మథాధ్యాత్మ	10	14	47.	ఇత్యుపామంత్రితో రాజ్ఞా	4	11

ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః
48.	ఇతి సంభృతసంభార	6 27	71.	ఏతావదేవ జిజ్ఞాస్యం	9 35
49	ఇతి తేఽభిహితం తాత	6 32	72.	ఏతస్మతం సమాతిష్ఠ	9 36
50.	ఇజ్ఞైకురైల ముచుకుంద	7 44	73.	ఏకమేకతరాభావే	10 9
51	ఇదం భాగవలం నామ	7 51	74.	ఏకో నానాత్వ మన్విచ్ఛి	10 13
52	ఇత్థంభావేన కథితో	10 44	75.	ఏత ద్భగవతో రూపం	10 33
	ఈ—1			క—17	
53.	ఈశస్య కేశాః	1 34	76.	కిం ప్రమత్తస్య	1 12
	ఉ — 3		77.	కస్తాం త్వనాచృత్య	2 7
54.	ఉరఃస్థలం జ్యోతి	1 28	78.	కేచిత్ స్వదేహంత	2 8
55.	ఉత్తిస్సృజ్ ర్థాతుమలం	10 27	79.	కిరాతపూజాన్ద్ర	4 18
56.	ఉన్నద్రహృత్పంకజ	2 10	80.	కార్యకారణకర్తృత్వే	5 19
	ఋ --2		81.	కాలం కర్మ స్వభావం	5 21
57.	ఋషే విదంతి మునయః	6 40	82.	కాలా ధ్గుణవ్యతికరః	5 22
58	ఋతేఽర్థం యత్ ప్రతియేత	9 33	83.	కేశశ్శ్రునఖాన్యస్య	6 „
	ఏ—17		84.	కామం దహంతి కృతినో	7 7
59.	ఏతావా సాంఖ్యయోగాభ్యాం	1 6	85.	క్రీడన్ వనే నిః	7 33
60.	ఏత నిర్విద్యమానానాం	1 11	86.	కాలేన మీలితధియా	7 36
61.	ఏవం పురా ధారణయా	2 1	87.	కథయన్వ మహాభాగ	8 3
62.	ఏవం స్వచ్ఛిత్రే	2 6	88.	కాలస్యానుగతి ర్భా	8 13
63.	ఏకై కశోఽంగాని	2 13	89.	క్రీడన్యమోఘసంకల్ప	9 27
64.	ఏత స్మతీ తే నృప	2 32	90.	కిన్నరాపురసో	10 38
65.	ఎవ మేత నిగదితం	3 1	91.	కూష్మాండోన్మాద	10 39
66.	ఏతావానేన యజతామ్	3 11	92.	కుత్ర కౌషారవే స్తస్య	10 49
67.	ఏతచ్చుశూషతాం విద్వాన్	3 14		ఖ—1	
68	ఏతదేవాత్మహ రాజన్	4 25	93.	ఖట్వాంగో నామ	1 13
69.	ఏతన్నే పృచ్ఛతః	5 8		గ—9	
70.	ఏత ద్వేదితు మిచ్ఛామి	8 2	94.	గృహాః ప్రవజితో	1 16

ప్రముఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకం	ప్రముఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకం
95.	గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ	5	39	117.	తద్విశ్వనాభిం	2	25
96.	గంధర్వాపురసో	6	13	118.	తతో విశేషం ప్రతిపద్య	2	28
97.	గతయో మతయః శ్రద్ధా	6	26	119.	తేనాఽఽతమనాఽతాన ముపైతి	2	31
98.	గంధర్వవిద్యాధర	6	34	120.	తస్మాత్ సర్వాత్మనా రాజః	2	36
99.	గృప్టిత యద్యదుపబంధ	7	30	121.	తరవః కిం న జీవంతి	3	18
100.	గోపై ర్మథే ప్రతిహతే	7	32	122.	తదశ్మసారం హృదయం	3	24
101.	గతిం జిగీషతః	10	25	123.	తపస్వినో దానపరా	4	17
102.	గుణాత్మకా సింద్రియాణి	10	32	124.	తస్మై నమో భగవతే	5	12
	ఘ—1			125.	తస్యాపి ద్రష్టు రీశస్య	5	17
103.	ఘృణేన గంధం	2	29	126.	తామసా దపి భూతాదే	5	25
	చ—2			127.	తేజనస్తు వికుర్వాణా	5	28
104.	చీరాణి కిం పథి	2	5	128.	తై జసాత్తు వికుర్వాణాద్	5	31
105.	చక్రం చ దిక్ష్యవిహతం	7	20	129.	తదా సంహృత్య చాన్యోన్యం	5	33
	చ—1			130.	తత్కూట్యాం చాతలం	5	40
106.	చందాం స్యనంతస్య	1	31	131.	తస్యగస్య స్ఫుర్భవాయోశ్చ	6	4
	జ—5			132.	తేషు యజ్ఞస్య పశవః	6	23
107.	జితాననో జితశ్వాసో	1	23	133.	తతస్తే భ్రాతర ఇమే	6	28
108.	జీవచ్ఛవో	3	23	134.	తతశ్చ మనవః కాలే	6	29
109.	జాతో రుచే రజనయత్	7	2	135.	తప్తం తపో వివిధలోక	7	5
110.	జ్ఞజ్ఞే చ కర్దమగృహే	7	3	136.	త్రైవిష్టపోరుభయహ్	7	14
111.	జ్యాయాః గుణై రవరణో	7	17	137.	తుభ్యం చ నారద భృశం	7	19
	త—42			138.	తోకేన జీవహరణం	7	27
112.	తస్మాద్ భారత	1	5	139.	తత్కర్మ దివ్యమివ	7	29
113.	తదహం తేఽభిధాస్యామి	1	10	140.	తే వై విదం త్యతితరంతి	7	46
114.	తవాప్యేతర్హి కౌరవ్య	1	14	141.	తద్వై పదం భగవతః	7	48
115.	తత్రై కావయవం	1	19	142.	తత్త్వానాం పరిసంఖ్యానం	8	19
116.	తస్మాద్ భువోరంతర	2	21	143.	తస్మై స్వలోకం భగవాః	9	9

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధ్యాయః శ్లోకాంకుః	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధ్యాయః శ్లోకాంకుః
144	తద్దర్శనాహ్లాదపరిష్కృతాంతరో	9 17	169.	ధన్వంతరిశ్చ భగవాన్	7 21
145.	తం ప్రీయమాణం నమవస్థితం	9 18		న—35	
146	త్వయాఽహం తోషితః సమ్యక్	9 19	170.	ధౌతాత్మా పురుషః	8 6
147.	తథాపి నాథమానస్య	9 25	171.	నిద్రయా హ్రీయతే న క్తం	1 3
148.	తం నారదః ప్రీయతమో	9 40	172.	నియచ్ఛేద్ విషయేభ్యో	1 18
149.	తుష్టం నిశామ్య పితరం	9 42	173.	నద్యోఽన్య నాద్యోఽథ	1 33
150.	తస్మా ఇదం భాగవతం	9 43	174.	న యత్ర కాలోఽనిమిషాం	2 17
151.	తాన్వవాత్సీత్ స్వస్థష్టాసు	10 11	175.	నాభ్యాం స్థితం	2 20
152.	త్వక్ పరమంసరుధిర	10 31	176.	న యత్ర శోకో న జరా	2 27
153.	తతః కాలాగ్నిరుద్రత్మా ద—12	10 43	177.	న హ్యతోఽన్యః శివః	2 33
154.	దేహపత్యకలత్రాది	1 4	178.	నూనం భగవతో బ్రహ్మ	4 8
155.	ద్వే జానుసీ సుతలం	1 27	179.	నమః పరస్మై పురుషాయ	4 12
156.	ద్యౌ రక్షిణీ చక్షురభూత	1 30	180.	నమో నమస్తేఽస్త్యైష్వభాయ	4 14
157.	దేవీం మాయాం తు	3 3	181.	నమస్తస్మై భగవతే	4 24
158.	దేవదేవ నమస్తేఽస్తు	5 1	182.	నాహం వేద పరం	5 6
159.	ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ	5 14	183.	నాన్యతం తవ తచ్చాపి	5 10
160.	దేవద్విషాం విగమవర్త్యవి	7 37	184.	నారాయణపరా వేదాః	5 15
161.	దివ్యం సహస్రాబ్ది	9 8	185.	నారాయణపరో యోగో	5 16
162.	దదర్శ తత్రాఖిల	9 14	186.	నభిరోఽథ వికుర్వాణాద్	5 26
163.	దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం	10 2	187.	నామధేయాని మంత్రాశ్చ	6 25
164.	ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ	10 12	188.	నారాయణే భగవతి	6 30
165.	ద్వివిధ శ్చతుర్విధా ద—4	10 40	189.	న భారతీ మేఽంగ	6 33
166.	ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం	3 8	190.	సతోఽస్యహం తచ్ఛరణం	6 35
167.	ధర్మస్య మమ తుభ్యం చ	6 11	191.	నాహం న యూయం యదృతాం	6 36
168.	ధర్మస్య దక్షమాహిత	7 6	192.	నాభే రసా వృషభ ఆస	7 10
			193.	నార్థో బిలే రయ మురుక్రమ	7 18
			194.	నందం చ మోక్ష్యతి భయాద్	7 31

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకం
195.	నాంతం విదామ్యహమభీ	7	41	221.	ప్రమాణ మండకోశస్య	8	16
196.	నృణాం సాధారణో ధర్మః	8	18	222.	ప్రాహ భాగవతం నామ	8	28
197.	న మేఽసవః పరాయంతి	8	26	223.	ప్రవర్తతే యత్ర రజః	9	10
198.	నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా	9	7	224.	ప్రత్యాదిష్టం మయా	9	22
199.	నారదః ప్రాహ మునయే	9	44	225.	ప్రజాపతి ర్ధర్మపతి	9	39
200.	నిరోధోఽస్యాను	10	6	226.	పురుషోఽండం వినిర్విద్య	10	10
201.	నాసికే నిరభిద్యేతామ్	10	20	227.	ప్రాణేన క్షిపతా	10	17
202.	నిరభిద్యత శిశ్నో వై	10	26	228.	ప్రజాపతీన మనూక	10	37
203.	నిదిధ్యాసో రాత్నమాయాం	10	31	229.	పరిమాణం చ కాలస్య	10	47
204.	నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ	10	45		బ — 8		
	ప — 25			230.	బ్రహ్మననం క్షత్రభుజో	1	37
205.	ప్రాయేణ మునయో రాజక	1	7	231.	బ్రహ్మవర్చసకామస్తు	3	2
206.	పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య	1	9	232.	భీలే బితోరుక్రమ	3	20
207.	పాతాళమేతస్య సీపాదమూలం	1	26	233.	బిర్హాయితే నయనే	3	22
208.	ప్రసన్నవక్త్రం నశినాయతేక్షణం	2	9	234.	బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మక	8	1
209.	పరం పదం వైష్ణవ మామనంతి	2	18	235.	బహురూప ఇవాభాతి	9	2
210.	పిబంతి యే భగవత	2	37	236.	బోధ్యమానస్య ఋషిభిః	10	22
211.	పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం	4	3	237.	బ్రూహి న స్తదిదం సౌమ్య	10	50
212.	ప్రచోదితా యేన పురా	4	22		భ — 15		
213.	పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ	5	37	238.	భగవాన్ బ్రహ్మ	2	34
214.	పాయుర్యమస్య మిత్రస్య	6	8	239.	భగవాన్ సర్వభూతేషు	2	35
215.	పరాభూతే రధర్మస్య	6	9	240.	భారః పరం పట్టికిరీట	3	21
216.	పాదేషు సర్వభూతాని	6	18	241.	భూయ ఏవ వివిత్సామి	4	6
217.	పాదాత్తయో బహిష్కానక	6	19	242.	భూయో నమః సద్వృజిన	4	13
218.	ప్రాధాన్యతో యాన్యష	6	45	243.	భూతై ర్మహద్భి ర్య	4	23
219.	ప్రవిష్టః కర్ణరంద్రేణ	8	5	244.	భూర్లోకః కల్పితః	5	33
220.	పురుషావయవై ర్లోకాః	8	11	245.	భూర్లోకః కల్పితః	5	42

ప్రశ్నాంశం	శ్లోకాః	ప్రశ్నాంశం	శ్లోకాః	ప్రశ్నాంశం	శ్లోకాః
246. భూమేః సుచేతరవరూఢ	7	26	271. యద్రూపం యదధిష్ఠానం	5	2
247. భూపాతాళకకుబ్ధ	8	15	272. యద్విజ్ఞానో యదాధారో	5	4
248. భ్రాజిష్ణుభి ర్యః	9	12	273. యేన స్వరోచిషా విశ్వం	5	11
249. భృత్యప్రసాదాభిముఖం	9	15	274. యదైతే సంగతా భవా	5	32
250. భగవన్ నర్వభూతానాం	9	24	275. యస్యేహానయవై ర్లోకాః	5	36
251. భగవచ్చిక్షితిమహం	9	28	276. యస్మా దండం విరాడ్జజ్ఞే	6	21
252. భూతమాత్రేంద్రియధియాం	10	3	277. యదాస్య నాభ్యా న్నశినాత్	6	22
మ — 8			278. యస్యావతారకర్మాణి	6	37
253. మనః స్వబుద్ధ్యా	2	16	279. యత్కించ లోకే	6	44
254. మహత స్తుష్టివికుర్వాణాద్	5	23	280. యత్రోద్భవః క్షితితలో	7	1
255. మహతలం త్తుగుల్ఫాభ్యాం	5	41	281. యద్ వేన ముత్పదగతం	7	9
256. మత్స్యోయుగంతసమయే	7	12	282. యస్మా అయా దుదధి	7	24
257. మాయాం వర్ణయితోఽముష్య	7	53	283. యదైవ ప్రజే ప్రజవశూఢ	7	28
258. మనీషితానుభావోఽయం	9	21	284. యే చ ప్రలంబఖర	7	34
259. మాయాం వివిదిషన్	9	41	285. యే వా మృధే సమితిశాలిన	7	35
260. ముఖతస్తాల్పనిర్భిన్నం	10	18	286. యర్హాలయేష్యపి సతాం	7	33
య — 45			287. యేషాం స ఏవ భగవాన్	7	42
261. యస్యాం సంధార్యమాణాయాం	1	21	288. యథా హౌ ఖగవతి	7	52
262. యథా సంధార్యతే	1	22	289. యదధాతుమతో బ్రహ్మన్	8	7
263. యావ న్న జాయతే	2	14	290. యావాన్ కలోపి చికలోపి వా	8	12
264. యది ప్రయాస్యన్నృప	2	22	291. యస్మిన్ కర్మ సమావాయో	8	14
265. యోగేశ్వరాణాం	2	23	292. యుగాని యుగమానం చ	8	17
266. యజ్ఞం యజే ద్యశస్కామః	3	7	293. యోగేశ్వరై శ్వర్యగతి	8	20
267. యథా గోపాయతి	4	7	294. యశ్చానుశాయనాం సర్గః	8	22
268. యథా గుణాంస్తు	4	9	295. యథాత్మతంత్రో భగవాన్	8	23
269. యతీర్తనం యత్స్మరణం	4	15	296. యద్ యత్ పరీక్షిదృషభః	8	29
270. యదంఘ్ర్యనుధ్యాన	4	21	297. యర్హి వాప మహిమ్ని స్వే	9	3

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం
292.	యథాఽత్యమాయాయోగేన	9	26	323.	చాయోరపి వికుర్వాణాత్	5	27
299.	యావత్సఖా సమ్యురిచేత	9	29	324.	విశేషస్తు వికుర్వాణాత్	5	29
300.	యావానహం యథాభావో	9	31	325.	వైకారికా నృనో జ్ఞజ్ఞే	5	31
301.	యథా మహంతి భూతాని	9	34	326.	వక్షపూగనహస్రాంతే	5	34
302.	యదతాహం త్వయా వృష్టో	9	45	327.	వాచాం సహేన్న ర్ముఖం క్షేత్రం	6	1
303.	యోఽధ్యాత్మికోఽయం	1	8	328.	విక్రమో భూర్భువః స్వశ్చ	6	6
304.	యదాత్మని నిరారోక	10	21	329.	వస్త్రా న్యోషధయః స్నేహ	6	24
305.	యదాహ నో భవాన్	10	43	330.	వికుర్ధం కేవలం జ్ఞానం	6	39
	ర — 5			331.	విద్యః సపత్న్యదిత	7	3
306.	రజస్తమోభ్యా మాక్షిప్తం	1	20	332.	వక్షస్థలస్పర్శ	7	25
307.	రూపాభికామో గంధవాన్	3	6	333.	విష్టోర్ము వీర్యగణనాం	7	40
308.	రాజ్యకామో మనూః	3	9	334.	వేదాహ మంగ వరమన్య	7	43
309.	రూపాణాం తేజసాం చక్షుః	6	3	335.	వరం వరయ భద్రం తే	9	20
310.	రాజ్ఞ పరీక్షితా వృష్టో	10	51	336.	వివక్షో ర్ముఖతో భూమోన్న	10	19
	వ 27			337.	వస్తునో మృదుకారన్య	10	23
311.	వరీయానేష తే ప్రశ్నః	1	1		శ 9		
312.	విశేషస్తర్య దేహోఽయం	1	24	338.	శ్రోతవ్యాదీని రాజేంద్ర	1	2
313.	ప్రీడో త్రరోష్టోఽధర	1	32	339.	శబ్దన్య హి బ్రహ్మణ	2	2
314.	విజ్ఞానశక్తిం మహిమా	1	35	340.	శ్వవిద్ వరాహోష్ఠ	3	19
315.	వయాంసి తద్వ్యాకరణం	1	36	341.	శ్రీయఃపతి ర్జ్ఞాపతిః	4	20
316.	విభాషితం మేఖలయా	2	11	342.	శ్రుత్వా హరిస్త మరణా	7	16
317.	వైశ్వానరం యతి	2	24	343.	శశ్వత్ ప్రశాంత మభయం	7	47
318.	వైయానకీశ్చ భగవాన్	3	16	344.	శృణ్వతః శ్రద్ధయా నిత్యం	8	4
319.	వైయానకే రితి	4	1	345.	శ్యామావదాతాః	9	11
320.	విచికిత్సిత మేతస్మే	4	10	346.	శ్రీర్యత రూపిణ్యురుగాయ	9	13
321.	విచక్షణా యచ్చరణోపసాదనాత్	4	16		స — 40		
322.	విలజ్జమానయా యన్య	5	13	347.	సర్వదీప్యత్త్యనుభూత సర్వ	1	39

ప్రసంగం	శ్లోకాః	ప్రధానము	సహాయము	ప్రసంగం	శ్లోకాః	ప్రధానము	సహాయము
348. సత్యాం ఊతౌ కిం		2	4	372. సౌభర్యతంకశివి		7	45
349. స్థిరం సుఖం చానన మా		2	15	373. స శ్రేయసామపి విభు		7	89
350. సభూతసూక్ష్మేంద్రియ		2	30	374. సోఽయం తేఽభిహితస్తాత		7	50
351. స వై భాగవతో రాజా		3	15	375. స చాపి యత్ర పురుషో		8	10
352. సంస్థాం విజ్ఞాయ		4	4	376. సంప్లవః సర్వభూతానాం		8	21
353. సమీచినం వచో		4	5	377. సర్వమేతచ్చ భగవన్		8	24
354. స ఏష ఆత్మా		4	19	378. స ఉపామంత్రితో		8	26
355. సర్వం హ్యేతద్ భవాన్		5	3	379. స ఆదిదేవో జగతాం		9	5
356. స భవా నవరద్ ఘోరం		5	7	380. స చింతయన్		9	6
357. సమ్యక్కారణికస్యేదం		5	9	381. సృజామి తపసై వేదం		9	28
358. సత్త్వం రజస్తమ ఇతి		5	18	382. సంప్రదత్యైవ మజనో		9	37
359. స ఏష భగవాన్		5	20	383. స్థితి రైవకుంఠవిజయః		10	4
360. సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తో		5	24	384. స వాచ్యవాచకతయా		10	36
361. స ఏవ పురుష స్తస్మాద్		5	30	385. సత్త్వం రజస్తమ ఇతి		10	41
362. సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ		6	2	386. స ఏవేదం జగద్ధాతా		10	42
363. సర్వం పురుష ఏవేదం		6	15	హ — 1			
364. స్వధిష్ఠ్యం ప్రయతన్		6	16	397. హస్తా రురుహతు స్తస్య		10	24
365. సోమృతస్యాభయస్యేశో		6	17	క్ష — 2			
366. సృతీ విచక్రమే విష్వజ్		6	20	388. ఊరోదధావసుంధాని		7	18
367. సృజామి తన్నియుక్తోఽహం		6	31	389. క్షత్రం క్షత్రాయ		7	22
368. సోఽహం సమామ్నాయమయః		6	34	జ్ఞ — 2			
369. స ఏష ఆద్యః పురుషః		6	38	390. జ్ఞానం యదావతినివృత్త		9	4
370. సత్రే మమాన భగవాన్		6	11	391. జ్ఞానం పరమగుహ్యం తే		9	30
371. సర్గే తపోఽహ మృషయా		7	39				

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

వేదవ్యాసమహర్షిప్రణీతం

శ్రీమద్భాగవతమ్

(తృతీయ స్కంధః)

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యానేతం

ప్రకాశకః

శ్రీ త్రిదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయర్స్వామి

ముద్రణమః

విజయ ముద్రాశాలా, చిత్తూర్.

1975]

[మూల్యం : 15 రూ.

ప్రథమ ముద్రణము: 500 కాపీలు

గ్రంథ ప్రాప్తిస్థానములు :

1. శ్రీమచుభయ వేదాంతాచార్యపీఠ కార్యాలయము,
294, సతారా వీధి,
శ్రీరంగమ్, [తిరుచ్చి జిల్లా]
2. శ్రీ విశిష్టాద్వైతప్రచారకసంఘ కార్యాలయము,
నడిగడ్డపాలెం, తెనాలి తాలూకా,
గుంటూరు జిల్లా.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

తృతీయస్కంధ విషయానుక్రమణికా

అధ్యాయే

పృష్టాంకాః

౧. తీర్థయాత్రావరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృత కృష్ణాదీనాం కుశలవృత్తాంతపరి సక్షకథా	1
౨. ఉద్ధవకృత శ్రీకృష్ణలీలావిశేషాణాం సంగ్రహేణాభివర్ణనమ్	16
౩. శ్రీకృష్ణకృతకంసవధాదికమ్	౨6
౪. విదురమైత్రేయసంవాదప్రారంభః	౩4
౫. క్షత్త్రే మహామునినా భగవల్లీలాదికథనమ్	45
౬. విరాట్టినోః సృష్టిప్రకారః	67
౭. క్షత్రకృతనానాప్రశ్నోదీరణమ్	80
౮. విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్భావః, తేన కృతహరితోపణం చ	98
౯. అజేన లోకసర్గచిక్లిర్షయా ఏకార్ణవే సీదనం	109
౧౦. సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్	128
౧౧. కాలవిశేషనిరూపణమ్	140
౧౨. బ్రహ్మణః ఆవయవేభ్యః కుమారాదీనాం సృష్టిః	154
౧౩. శ్రీయజ్ఞపరాహమూర్త్యవతారకథా	169
౧౪. దితేః కళ్యపాత్సంధ్యాయాం గర్భసంభవః	186
౧౫. వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః	201
౧౬. హరికృతవిప్రసాంతస్వనం జయవిజయో యున్మయనతరణం చ	224
౧౭. హిరణ్యకశిపుహిరణ్యాక్షయోః జననమ్	2౩9
౧౮. నరాహహిరణ్యాక్షయోః యుద్ధమ్	247
౧౯. హిరణ్యాక్షవధః	256
౨౦. మనువంశవర్ణనమ్	267
౨౧. కర్దమస్య మనుష్యత్వాశ్చ వివాహఘటనా	28౩
౨౨. విష్ణ్వాదిష్టః మనుః స్వపుత్రీం దేవహూతిం కర్దమాయప్రదానమ్	301

పౌరవేంద్రగృహం హిత్యా ప్రవివేశాత్మసా తక్రూతమ్.

౨

రాజోవాచ—

కుత్ర క్షత్తు ర్భగవతో మైత్రేయేణాన సంగమః.

కదా వా సహ సంవాద ఏత ద్వర్ణయ నః ప్రభో.

౩

న హ్యల్పార్థోదయ స్తస్య విదురస్య మహాత్మనః,

తస్మి న్వరీయసి ప్రశ్న స్సాధువాదోపబంధహితః.

౪

శ్రీసూత ఉవాచ—

న ఏవ మృషివర్యోఽథ పృష్టో రాజ్ఞా పరీక్షితా,

ప్రత్యాహతం సుబహువి త్రీతాత్మా శ్రూయతా మితి,

౫

గృహస్య ఋద్ధిమత్త్వ హేతుతయా. భగవానఖిలేశ్వర ఇతి శ్రీకృష్ణస్య పౌరవేంద్రగృహప్రవేశకథన మసంగతం, తద్గృహస్య భగవ నిగ్రహవిషయతయా వినంక్ష్యమాణత్వేన భగవత్ప్రవేశేన ఋద్ధి మత్త్వవర్ణనాసాగంత్యాత్. హిత్యేతి పదాస్వారస్యాచ్చ.

౧-౨

అథ లబ్ధివశాననరో రాజా పృచ్ఛతి ద్వయేన (కుత్రేతి.) కుత్ర ప్రదేశే, మైత్రేయేణ సహ. భగవతః క్షత్తుర్విదురస్య. సంగమః సంగతిః. అస బహువ కదా కస్మిన్కాలే వా, తేన సహ సంవాదోఽటూత్, ఏతత్, హే ప్రభో శుక, నః అస్మభ్యం, వర్ణయ.

౩

స్వస్య కుశ్రూపా మావిష్కారోతి (నహీతి.) మహాత్మనః భగవత్ప్రవణచిత్తస్య విదురస్య సంబంధీ వరీయసి సహవరతత్త్వజ్ఞత్వాదిగుణై రుత్కృష్టే, తస్మి న్మైత్రేయే ప్రశ్నః, అల్పార్థో దయః అల్పార్థస్యోదయో యస్మా ర్నిః అల్పప్రయోజనోదయః, న హి భవతి, కథంభూతః? ప్రశ్నః, సాధువాదోపబంధహితః సాధూనాం సతాం వాదేన చరిత్రరూపేణ వాదేన ఉపబంధహితః విస్తృతః, అత స్తదవశ్యం మయా శ్రోతవ్య మితి భావః.

౪

ఏవ మాపృష్టో రాజ్ఞా ముని రాహే త్యాహ సూతః (న ఇతి) రాజ్ఞా పరీక్షితా, ఏవ మాపృష్ట స్సాకల్యేన పృష్ట, స్సుబహువిత్, సుష్టు బహు వేత్తీతి సుబహువిత్, నః మునిః, సమీచీనప్రశ్నేన సంతుష్టచిత్తః, శ్రూయతా మిత్యావంత్యై, తం రాజానం ప్రతి ఆహ.

౫

(తీర్థయాత్రాచరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విమరకృతకృష్ణాదీశం కుశలవృత్తాంతపరివర్తకదా)

యదా తు రాజా స్వసుతా నసాధూ నృష్ట నృధర్మేణ వినష్టనృష్టిః.

భ్రాతుర్యవిష్టస్య సుతా నిబిష్టా నృపవేళ్య లాజభవనే దదాహ.

యదా సఖాయాం కురుదేవదేవ్యాః కేశాభిమర్శం సుతకర్మ గర్హ్యమ్.

న వారయామాస నృప స్సుషామ్యా స్సాన్విన్తై ర్హరంత్యాః కుచకుంకుమాని.

ద్యూతే త్వధర్మేణ చ తస్య సాధో నృత్యావలంబస్య వనాగతస్య.

న యాచితోఽదా త్వమయేన దాయం తమోజుషాణో య దౌతశత్రోః

యదా చ పార్థప్రహిత స్సఖాయాం జగద్గురు ర్యాని జగాద కృష్ణః,

ఏవ మానృష్టి ర్ రాజా ముని స్త మేవ సంవాదం ప్రతుష్టాసు సావ ద్విదురస్య పౌరవేంద్రో గృహత్యాగో నిమిత్తాన్యాహ (యదాత్మి.) యదా రాజా ధృతరాష్ట్రః, యవిష్టస్య కన్యాయసో భ్రాతః, పాండో, స్సుతా, నిబిష్టా పితృహీనా యుధిష్ఠిరాదీ, లాజభవనే జతుగృహే, ప్రవేళ్య ప్రవిష్టా కృత్వా, దదాహ దగ్ధవా, తదా స విదురః, ఆయాత్ గత ఇత్యేకాదశే క్రియాసంబంధః, ఏవము త్తరత్రాపి, కథంభూతో రాజా ఏనష్ట దృష్టిః వినష్టా దృష్టిః, ధర్మవిషయకం జ్ఞానం చక్షు శ్చ, యస్య సః, అత ఏవ అధర్మేణాసాధూఖలాన్, స్వసుతా, పుష్టా, ఏవంభూతో దా హేత్యన్వయః.

(యదా చ.) నృపః ధృతరాష్ట్రః, సఖాయాం, కురుదేవస్య, యుధిష్ఠిరస్య, దేవ్యాః ద్రౌపద్యాః, కేశాభిమర్శరూపం, గర్హ్యం నిందితం, సుతకర్మ స్వప్రకృతర్మకం కర్మ, న వారయామాస, తదాఽఽయాదిత్యన్వయః, కథంభూతాయాః కురుదేవదేవ్యాః, ఆత్మనః స్సుషామ్యా, స్సాన్వైః స్వీయై రశ్రుణిః, కుచకుంకుమాని స్వకుచగతకుంకుమాని, హరంత్యాః అపహరంత్యాః

(ద్యూత ఇతి.) తమోజుషాణః తమఃప్రధానో, రాజా, య, ద్యదా సమయేన ప్రతిజ్ఞాతావ సరేణ, దాయం రిక్తం, యాచతోఽజాతశత్రోః, నాదా న్న దదౌ, తదాఽఽయాదిత్యన్వయః, కథంభూతి స్సాజాతశత్రోః, వనాగతస్య వనాత్పృత్యాగతస్య, సత్యావలంబస్య సత్యం ధర్మం అవలంబి అశ్రయో యస్య, సాధో స్సాధులక్షణలక్షితస్య, ద్యూతే, జ్ఞాతిభి రధర్మేణ, జితస్య పరాజితస్య.

(యదేతి.) పార్థేన యుధిష్ఠిరేణ, ప్రహితః ప్రేషితః, జగతాం గురుః ధర్మోపదేష్టా.

న తాని పుంసా మమృతాయనాని రాజోరుమేనే క్షతపుణ్యలేశః.

య దోపహూతో భవనం ప్రవిష్టో మంత్రాయ పృష్టః కిల పూర్వజేన.
అథాహత స్మృతదృశాం వరీయా న్యన్మృత్రిణో వై దురికం వదంతి.

౧౦

శ్రీవిదుర ఉవాచ—

అజాతశత్రోః ప్రతియచ్ఛ దాయం తితిక్షతో దుర్విషహం తవాగః.

సహానుజో యత్ర వృకోదరాఽహి శ్వసనస్రషాయ త్వ మలం బిభేషి.

౧౧

పార్థాం స్తు దేవో భగవా న్ముకుందో గృహీతవా న్న క్షితిదేవదేవః.

భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, సబాయం. యాని, పుంసాం భీష్మాదీనాం. అమృతాయనాని అమృతస్రావీణి, వచాని, జగద, తాని వచాని, యదా చ, రాజా ధృతరాష్ట్రః నోరుమేనే న బహుమేనే, తదా యాత్. కథంభూతో రాజా? క్షతపుణ్యలేశః క్షతో విసప్తః పుణ్యన్య లేశో యన్య నః.

—

(యదీతి) యదా, పూర్వజేన ధృతరాష్ట్రేన, మంత్రాయ ఉపహూతః ఉప సమీనే హూత ఆహూతః, భవనే గృహే. ప్రవిష్టః వశ్చాన్మన్త్రం ఆలోచనం ప్రతి. పృష్టః. మంత్రాదృశాం మంత్ర విదాం మధ్యే, వరీయాః శ్రేష్ఠః, విదురః. అథ ప్రశ్నానంతరం, ఉవాచ మంత్రావీద్యరీయ స్తవమేవాహ (యదీతి) య, ద్యతః. వై దురికం విదురోక్తమేవ మంత్రం. మంత్రీణః ఇతరే సర్వే మంత్రీణః, వదంతి.

౧౦

పృష్టః కిమాహేత్యత ఆహ (అజాతశత్రోరితి.) దుర్విషహం సోఢు మశక్యం, తవ ఆగః ఆపరాధం. తితిక్షతః మృష్యతః. అజాతశత్రోః, దాయం ప్రతియచ్ఛ. అసమర్థైః పరం తితిక్షయైవ ఛివితవ్య మిత్యత ఆహ. సహానుజః అర్జునాదిభి సృహితః, వృకోదరో భీమః, స ఏవాహిః సర్పః, రుషా శ్వసన్, యత్ర అజాతశత్రునన్నిధౌ, వర్తతే, యత్ యస్మాత్ వృకోదరాత్త్య, మలం వితరాం, బిభేషీత్యర్థః.

౧౧

భగవత్సహాయానాం పార్థానాం బలీయ స్త్వం కిము వక్తవ్యమిత్యాహ (పార్థానితి.) దేవః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్త్యావినంపన్నః, ముకుందః శ్రీకృష్ణః, పాండవాః, గృహీతవాః “మమ ప్రాణా హ్ని పాండవా” ఇత్యభీమానివిశేషేణ పరిగృహీతవాః, గృహీతు భగవాన్ ప్రతో కి? మిత్యత ఆహ. స భగవాః క్షితిదేవదేవః. క్షితిదేవా, బ్రహ్మణః, తేషాం దేవః బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః. యత్ర భగవాః

(తీర్థయాత్రాచరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృతకృష్ణాదీనాం కుశలవృత్తాంతపరిష్కృతా)

ఆ నే స్వపుర్యాం యదుదేవదేవో వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః.

౧౨

స ఏష దోషః పురుషద్వి డాస్తే గృహః స్పృవిష్టో య మపత్యబుద్ధ్యా,
పుషాసి కృషా ద్విముఖో గతశ్రీ స్త్యజాఽశ్వసేనం కులకౌశలాయ.

౧౩

ఇత్యుచివాం స్తత్ర సుయోధనేన ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ.

అసత్కృత స్సౌ స్పృహణీయశీలః క్షత్వా స కర్ణానుజసౌబలేన.

౧౪

బ్రహ్మణ్యో వర్తతే “తత్ర శ్రీ ర్విజయో భూతి” రితి న్యాయేన, తత్రైవ విజయ ఇత్యర్థః. దూరస్థేన భగవతా కిం భవితవ్యమితి మావోచ ఇత్యాహ. స్వపుర్యా మేవాస్తే, అస్తాం స్వపుర్యా మథా ప్యేకేన కిం భవితవ్య మిత్యత్రాహ, యదుదేవదేవః, యదానాం దేవః యద్రక్షేష్ఠాః. సాత్యకిప్రద్యుమ్నాఽనిరుద్ధాదయః, తేషాం దేవః ప్రభుః, యదవా స్తత్సన్నిధాపేవసత ఇత్యర్థః. యదవతుల్యా యోద్ధారో మత్సన్నిధావపి సంతీత్యత ఆహ. వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః, నృదేవాః రాజానః, వినిర్జితా అశేషా నృదేవా యై స్తే, తేషా మపి దేవ ఇత్యర్థః. సమస్తపిగ్నిజేతృజాం రాజ్ఞా మపి ప్రభుః.

౧౨

ఏవం భగవత్సహాయానాం పార్థానా మజేయత్వ మభిదాయ స్వకులవినాశకో భగవద్దేవీ త్వత్పుత్రో దుర్యోధనో నిరూప్యతామిత్యాహ (స ఇతి.) యం దుర్యోధన మపత్యబుద్ధ్యా, త్వం పుష్టాసి, స ఏష దుర్యోధనః, దోషః దోషప్రదురః, త్వదీయపాపరాశి రేవాపత్యరూపేణ మూర్త స్సౌ గృహః స్పృవిష్టః. కుశః యతః పురుషద్విత్ భగవద్దేవీ, అస్తే, కడంభూతః? కృష్ణాద్విముఖః, అత ఏవ గతశ్రీః అతః, అశ్వసేనం దుర్యోధనం కులకౌశలాయ “త్యజే దేకం కులస్యారే” ఇతి న్యాయేన స్వకులానిష్ఠనివృత్తయే. త్యజ జహీహి “అశ్వదై నం, అశ్వసేన్య” మిత్యపి పారః, ఆద్యే ఏనం దుర్యోధన మాకు త్యజేత్యర్థః. ద్వితీయే అసేవ్యం మూర్ఘం, త మాకు త్యజేత్యర్థః.

౧౩

(ఇతిత్థం) ఊచివాః, విదుర ఇతి శేషః, అదైతన్య గృహత్యాగం వక్ష్య. నేతస్మిన్ సాక్షాత్పరకృతాభిభవ మాహ. తత్ర విదురేణైవ ముచ్యమానే, ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ, బ్రవృద్ధః. యః కోపః తేన స్ఫురితః చంచలః అధరోయస్య, తేన, కర్ణానుజసౌబలేన, కర్ణదుశ్శానశకకువినహితేన, సుయోధనేన, సద్వి, స్పృహణీయం శీలం యస్య సః క్షత్వా, అసత్కృతః, తిరస్కృతః.

౧౪

క ఏన మత్రోపజుహావ జిహ్మం దాస్యా స్సుతం యద్బలి నైవ పుష్టః,
తస్మి నృతీపః పరకృత్య అస్తే నిర్వాస్యతా మాకు తత శ్మశానః. ౧౫

స ఇత్థ మత్యుల్బణకర్ణబాణై శ్శోతుః పురో మర్మసు తాడితోపి,
స్వయం ధను ర్ద్వారి నిధాయ మాయాం గతవ్యతోఽయా దురుమానయానః. ౧౬

స నిర్గతః కౌరవపుణ్యలబ్ధో గజాహ్వయా తీర్థపదః పదాని,
అన్వక్రమ త్పుణ్యచిక్రీర్షయోర్వా మధిస్థితో యాని సహస్రమూర్తిః. ౧౭

తీర్థస్కరప్రకార మేవాహ (క ఇతి.) దాస్యా స్సుతం జిహ్మం కుటిలాత్మాన మేనం,
అత్ర మంత్రే, ఉపజుహవ ఆహూతవాన్, జిహ్మత్వం స్ఫుటయతి - యద్బలినా యేషా మస్మాకం బలినా
యస్య మమ బలినా అన్నే నైవ, పుష్టః సంవర్ధితః, తస్మి న్యయి, నృతీపః ప్రతికూలః, పరకృత్యే
పరేషాం శత్రుజాం కృత్యే కార్యే, ప్రథమాన్తత్వే వ్యధికరణబహుప్రీహిః, శత్రుకారకపరః, అస్తే
వర్తతే, అతః శ్మశానః శూద్రః “పద్యహవా ఏతచ్ఛశానం యచ్ఛుద్ర” ఇతి శ్రుతేః, పురాన్ని
రాస్యతాం నిర్వాస్యతామ్. ౧౫

స విదురః, అత్యుల్బణైః కఠినైః, శ్శోతుః పురః కర్ణయోః బాణవ దాపతద్విః వాత్సై,
స్తీక్షై ర్మర్మసు తాడితో వ్యధితోపి గతవ్యథః “యం హి న వ్యధయ స్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభే”
త్యుక్తరీత్యా, గతవ్యథః, అత ఏవ, స్వయం ఈషద్దనః, “స్వీ య మితి పాతే” ధను ర్విశేషణం,
ధను శ్శరాసనం ద్వారి నిధాయ, తీర్థాన్యటిష్యతో మమ కిం ధనుషేతి బుద్ధ్యా, నిధాయ, మాయాం
సర్వజనసమ్మోహినీం భగవన్నాయాం, ఉరుమానయానః అహో మాయాయా మాహాత్యమితి బహు
మన్యమానః, అయాన్నిర్గతః, గృహా దితిశేషః. ౧౬

ఏవం గృహత్యాగహేతుః తత్త్వాగం చాభిధాయ తస్య తీర్థాటనప్రకార మాహోఽ
ష్టభిః (స ఇతి.) కౌరవపుణ్యలబ్ధిః కౌరవాజాం పుణ్యేన లబ్ధః సః విదురః, గజాహ్వయాత్ పట్టణా
న్నిర్గతః, కౌరవపుణ్యలబ్ధి ఇత్యనేన తేషాం భాగ్య మేవ తేన రూపేణ నిర్గత మితి సూచితం, తీర్థం
పాదే యస్య తస్య హరేః పదాని స్థానాని పుణ్యం కర్తు మిచ్ఛయా, అన్వక్రమత్, అనుచచార, కాని
పదాని, ఉర్వాన్యం భూమ్యాం, యాని పదాని, సహస్రమూర్తిః సహస్రాణి బహూని మూర్తయః రంగేశ
వేంకటేశహస్తీశా ద్యర్పారూపాణి, యస్య తథాభూతో భగవా నధిస్థితః అదిషాయ స్థితః. ౧౭

(తీర్థయాత్రాచరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృతకృష్ణాదీనాం కుశలవృత్తాంతపరిపక్షకథా)

పురేషు పుణ్యోపవనాద్రికుంజే ష్వపంతోయేషు సరిత్సరస్సు.

అనంతలింగై స్సమలంకృతేషు చచార తీర్థాయతనే ష్వనన్యః. ౧౮

గాం పర్యట స్నేధ్యవివిక్తవృత్తి స్సదాఽఽప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః.

అలక్షిత స్సైవై రవధూతవేషో వ్రతాని చేరే హరితోషణాని. ౧౯

ఇత్థం వ్రజ న్నారత మేవ వర్షం కాలేన యావ ద్గతవా న్నృభాసమ్.

తావ చ్చశాస షీతి మేకచక్రా మేకాతపత్రా మజితేన పార్థః. ౨౦

తత్రైవ కుశ్రావ సుహృద్విసష్టిం వనం యథా వేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్,

(పురేషితి.) పురేషు పుణ్యాని ఉపవనాని చ అద్రయ శ్చ కుంజాని చ యేషుతేషు, అపంకాని నిర్మలాని తోయాని యేషు తేషు, సరిత్సరస్సు సరితశ్చ సరాంసి చ తేషు అనంతస్య భగవతః లింగైః మూర్తిభి, స్సమ్యగ్ గలంకృతేషు తీర్థాయతనేషు, తీర్థస్థానేషు అనన్యః అవ్యభిచరితభగవద్వక్త్రయోగనిష్ఠః చచార పర్యాటకే. ౧౮

(గామితి.) గాం భూమిం, పర్యటః, మేధ్యై ర్వివిక్తైః జాత్యాశ్రయనిమిత్తా దుష్టై రన్నాదిభిః, వృత్తి రాజీవనం యన్యః, సదా, అప్లుతః స్నాతః, అధశ్శయనం యన్యః, అవధూతః అభ్యంగోద్వర్తనాదిదేహసంస్కారరహితః, స్వైః దేహసంబంధిభి, రలక్షితః అవృష్టః, అవధూతానాం వేషో వల్కులాజినదారణాదిరూపో యన్యః, హరితోషణాని హరి స్తోష్యతే ఏభి రితి హరితోషణాని. వ్రతాని చేరే అచరత్. ౧౯

(ఇత్థమితి.) భారతవర్ష మేవ, ఇత్థం వ్రజః పర్యటః, కాలేన యావత్ యావతా కాలేన. ప్రభాసం ప్రభాసతీర్థం ప్రతి గతవా నివిదురః, తావంతం కాలం, పార్తో యుష్మిరః అజితేన అష్టనేన, సాకం, శ్రీకృష్ణేన హేతునా వా, ఏకాతపత్రాం ఏక మాతపత్రం శ్వేతాతపత్రం యశ్యాం తాం, ఏకచక్రాం ఏకస్థైవ చక్రం నై నన్యం యశ్యాం తాం, షీతిం శశాస అనుష్ఠవాః. ౨౦

(తత్రేతి) ప్రభాసతీర్థం ప్రతి గమనానంతరం, తత్ర ప్రభాసతీర్థసమీపే, సంస్పర్తయా

సంస్పర్దయా దగ్ధ మథానుశోచన్ సరస్వతీం ప్రత్య గియాయ తూష్టిమ్. ౨౧

తస్యాం త్రిత సోశనసో మనో శ్చ పృథో రథాగ్నే రసితస్య వాయోః,
తీర్థం మదానస్య గవాం గుహస్య య ద్వాద్ధదేవస్య స ఆసిషేవే. ౨౨

అన్యాని చై వం ద్విజదేవదేవైః కృతాని నానాయతనాని విష్ణోః,
ప్రత్యక్షముఖ్యాంకితమందిరాణి యద్దర్శనా త్కృష్ట మనుస్మరన్తి. ౨౩

తత స్త్యతివ్రజ్య సురాష్ట్ర మృద్ధం సౌవీరమత్స్యాన్ కురుజాంగలాం శ్చ,
కాలేన యావ ద్యమునా ముపేత్య తత్రోద్ధవం భాగవతం దదర్శ. ౨౪

స వాసుదేవానుచరం ప్రశాంతం బృహస్పతేః ప్రాప్తనయం ప్రతీతమ్.

సరస్వరసంఘర్షేణ, సుహృదాంకౌరవాదీనాం వినష్టిం, శుశ్రావ అశృణోత్, పరస్పరసంస్పర్దయా
వినాశే దృష్టాంతః వేణుభోజ్య జాతో యో పన్నా. స్తస్య సంక్రయ మాక్రయం వనం. యథా దగ్ధం,
తద్వత్, అథ సుహృద్వినష్టిశ్రవణానంతరం అనుశోచన్. ప్రత్యక్ పశ్చిమాభిముఖం సరస్వతీం నదీం
ప్రతి తూష్టి, మియాయ గతవాః. ౨౧

(తస్యా మితి,) తస్యాం సరస్వత్యాం త్రితస్య త్రితేన సేవితం, గిర్ధ మిత్యర్థః, త్రితాదీనా
మేకాదశతీర్ధాని, తత్తతన్నామ్నా ప్రసిద్ధాని ఆసిషేవే ఆసేవితవాః. ౨౨

(అన్యానీతి,) ద్విజదేవా ఋషయః, తే వైరే శ్చ కృతాని వినిర్మితాని విష్ణో ర్నానాయతనాని
బహువిధాని స్థానాని యద్దర్శనా ద్యేషా మాయతనానాం దర్శనాత్ కృష్ట మనుస్మరంతి కృష్టస్మారకా
నీత్యర్థః, ప్రత్యంగా న్యాయథాని తేషాం ముఖ్యం చక్రం. తేనాంకితాని మూర్ధన్యహేమకుమ్భేషు
చిహ్నితాని, మందిరాణి యేషు, తాన్యన్యాన్య ప్యాసిషేవ ఇతి పూర్వేణాన్వయః. ౨౩

(తత ఇతి,) తతః సరస్వత్యాః, ఋద్ధం సమృద్ధం, సురాష్ట్రగణం సౌవీరాదీం శ్చ దేశా, న
తివ్రజ్య అతిక్రమ్య, యావ దుద్ధవః ప్రాప్త, స్తావ, త్వయ మపి, కాలేన, యమునా, ముపేత్య,
తత్ర యమునాతీరే, భాగవత ముద్ధవం దదర్శ. ౨౪

(స ఇతి,) సః విదురః, వాసుదేవానుచరం వాసుదేవమనుసరితా, తాం యేన యేన ధాతా
గచ్ఛతి తేన తేన సహ గచ్ఛతీ" త్యుక్త ముక్తవ తప్రబుద్ధభగవదాయోగైర్నాన్యతివ్రవృత్తిమన్తం,

(తీర్థయాత్రాచరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృతకృష్ణాదీనాం కుశలస్పృహంతపరిసన్నకథా)

అలింగ్య గాఢం ప్రణయేన భద్రం స్వానా మపృచ్ఛ దృగవత్ప్రజానామ్. ౨౫

కచ్చి త్పురాణౌ పురుషౌ స్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహ కిలాఽవతీర్ణౌ,
అసాత ఉర్వాః కుశలం విధాయ కృతక్షణౌ కుశలం కూరగేహే. ౨౬

కచ్చి త్కురూణాం పరమ స్సుహృత్ నోఽపి భావ స్స అస్తే సుఖ మంగ శౌరిః,
యో వై స్వస్థాణాం పితృవ ద్దదాతి వరా స్వదానోఽవరతర్పణేన. ౨౭

కచ్చి ద్వరూధాధిపతి ర్యదూనాం ప్రద్యుమ్న ఆస్తే సుఖ మంగవీరః,

ప్రకాంతం శమదమాదినంపన్నం, బృహస్పతే స్సకాశా త్ప్రప్తయం ప్రాప్తో నయో నీతికాత్మం
యేనతం, ప్రతీతం ప్రఖ్యాతం, ఉద్ధవం, ప్రణయేన గాఢం యథాతథ అలింగ్య స్వానాం స్వసంబంధినాం,
భగవత్ప్రజానాం పుత్రపౌత్రాదీనా మన్యేషాం తతోఽప్యాణాం చ, భద్రం కుశలం అస్పృచ్ఛత్. ౨౫

ప్రథమం తావ ద్రామకృష్ణయోః కుశలం పృచ్ఛతి (కచ్చి దితి.) కచ్చి దితి కుశలప్రశ్న
ద్యోతక మవ్యయం. స్వస్య, నాభౌ భవః స్వనాభ్యః స చాఽసౌ, పాద్యః పద్మసమ్మవో బ్రహ్మ
తస్యాఽనువృత్త్యా ప్రార్థనయా, ఇహ భూలోకే అవతీర్ణౌ, పురాణౌ పురుషౌ, ఉర్వాః కుశలం సుఖం,
విధాయ కృత్వా కృతక్షణౌ లబ్ధావసరౌ సన్తౌ, కూరగేహే వసుదేవగృహే, కుశలం సుఖం
కచ్చి దాసాతే కిల. ౨౬

వసుదేవస్య కుశలం పృచ్ఛతి. కురూణాం. సః పరమ స్సుహృత్, భావః (భావః)
భద్రః పూజ్యో వా, యద్వా. భగినీపతిః కుంతీ వసుదేవస్య భగినీ. అతో దేవకి పాండో ర్భగినీతి
లోకవ్యవహారః సః ప్రసిద్ధః, శౌరిః కూరస్యాఽపత్యం వసుదేవః “అంగ హే ఉద్ధవ, సుఖ మాస్తే
కచ్చిత్, కథం భూత శ్శౌరిః, వదానోఽత్యుదారః. స్వస్థాణాం భగినీనాం చరతర్పణేన వరాణాం
తత్పతీనాం తర్పణేన తృప్తికరవస్తుజాతప్రదానేన, సహ, వరా నభీష్టా నర్థాః, పితృవ ద్దదాతి,
అదాత్. ౨౭

ప్రద్యుమ్న మాపృచ్ఛతి (కచ్చి దితి.) యదూనాం, వరూధాధిపతిః సేనాధిపతి, ర్వీరః
ప్రద్యుమ్న, సుఖ మాస్తే కచ్చిత్, అంగ హే ఉద్ధవ, కథంభూతః, ప్రద్యుమ్నః, రుక్మిణీ,

యం దుక్కిణీ భగవతోఽభిలేఖ ఆరాధ్య విప్రాన్మనః మాదిశ్గే. ౨౮

కచ్చి త్సుఖం సాత్వతవృష్టిభోజదశార్వకాణా మధిప స్స ఆస్తే,
య మభ్యషించ దృతపత్రనేత్రో నృపాసనాశాం పరిహృత్య దూరాత్. ౨౯

కచ్చి ద్ధరే సౌమ్యసుత స్సదృక్ష ఆస్తేఽగ్రణీ రథినాం సాధు సాంబః,
అసూత యం జాంబవతీ వ్రతాధ్యా దేవం గుహం యోఽంబికయా ధృతోఽగ్రే. ౩౦

క్షేమం స కచ్చి ద్యుయుధాన ఆస్తే యః ఫల్గునా ల్లబ్ధిధనూరహస్యః,
లేభేఽంజసాఽదోక్షజనేవ యైవ గతిం తదీయాం యతిభి ర్దురాపామ్. ౩౧

కచ్చి ద్భువ స్స్వస్త్యస మీవ ఆస్తేశ్వఫల్గుపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః.

విప్రానారాధ్య ఆదిసర్గే పూర్వజన్మని స్మరం కామం, సుతం పుత్రం యం ప్రద్యుమ్నం, భగవత్తః
భగవత స్సకాశాత్, లేభే లబ్ధవతీ ౨౮

ఉగ్రసేనం పృచ్ఛతి సాత్వతాదీనా మధిపః, స ఉగ్రసేనః, సుఖ మాస్తే కచ్చిత్,
శతపత్రనేత్రః పుణ్డరీకాక్షో భగవాన్, స్వయం, నృపాసనాశాం నృపాసనస్య ఆశాం అభిలాషం, దూరా
త్పరిహృత్య య ముగ్రసేన, మభ్యషించత్ అభిషి క్తవాన్ ౨౯

సామృం పృచ్ఛతి. హే (సౌమ్యః) రథినాం రథికానాం అగ్రణీ శ్శ్రేష్ఠః హరేః శ్రీకృష్ణస్య,
సుత స్సదృక్షః హరిణా సమానః, సామృః, సాధు ఆస్తే కచ్చిత్, జామ్బవతీ, వ్రతాధ్యా వ్రతనిష్ఠా
సతీ, దేవం గుహం, పూర్వజన్మని దేవం కార్తికేయం యం సామృం, అసూత వ్రతసూతవతీ, యః
గుహః, అగ్రే పూర్వజన్మని, అమృకయా భవాన్యా, ధృతః, గర్భే ఇతి కేషః. ౩౦

సాత్వకిం పృచ్ఛతి (క్షేమ మితి.) యుయుధానః సాత్వకిః, క్షేమం కుశలం, మాస్తే కచ్చిత్.
యః యుయుధానః, ఫల్గు దర్శనాత్, లబ్ధిం ధనూరహస్యం ధనుర్వేదో, యేన సః, అదోక్షజన్మ
శ్రీకృష్ణస్య, సేవయైవ తదీయా మదోక్షజనంబంధినీం, యతిభి రపి దురాపాం, గతిం అంజసా
మభేదైవ, లేభే ప్రాప్తవాన్. ౩౧

అక్రూరం పృచ్ఛతి (బుధః) విజ్ఞాతతత్త్వః, అత ఏవ, అనమీః అపాపః, భగవత్ప్ర
పన్నః భగవన్తం శరణం గతః, శ్వఫల్గుపుత్రః అక్రూరః, స్వస్తి కుశలం, ఆస్తే కచ్చిత్, యః

(తీర్థయాత్రావరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృతకృష్ణాదీనాం కుశలవృత్తాంతపరిశ్రవకథా)

యః కృష్ణపాదాంకితమార్గపాంసు ష్వవేష్టత ప్రేమవిభిన్నదైర్యః. ౩౨

కచ్చి త్సుఖం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః,
యా నై స్వగర్భేణ దధార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితాన మర్థమ్. ౩౩

అపి స్విఽఽదాస్తే భగవాన్ సుఖం వా య సౌత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః,
య మామనంతి స్య హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్వతురీయత త్త్వమ్. ౩౪

అపిన్సి దన్యే చ నిజాత్మదైవ మనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే,
హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్టగదాదయ స్వస్తివరంతి సౌమ్య. ౩౫

శ్వపల్లతనయః. కృష్ణస్య పాదాభ్యా మంకితః చిహ్నితః, యో మార్గ. స్తస్య, పాంసుషు రజస్సు-
ప్రేష్టా, కృష్ణపాదాంకితమార్గదర్శనజనితప్రీత్యతిశయేన, విభిన్నం దైర్యం, యస్య సః, అవేష్టత
వ్యుబతత్. ౩౨

దేవకీకుశలం పృచ్ఛతి దేవకనామా యో భోజస్తస్య పుత్ర్యాః, విష్ణుః శ్రీకృష్ణః, ప్రజా
అపత్యం యస్యా స్తస్యాః, దేవక్యాః, దేవమాతు రదితే రివ, ఖిం కుశలం, కచ్చిత్, యా దేవకీ,
స్వగర్భేణ, దేవం భగవన్తం, దధార, తత్ర దృష్టాంతః - త్రయీ వేదః, యజ్ఞవితానరూప మర్థం,
యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి, తద్వ దిత్యర్థః. ౩౩

అనిరుద్ధకుశలం పృచ్ఛతి (అపిన్సి దితి) సౌత్వతాం భక్తానాం, వః యుష్మాకం, కామ
దుఃఖ, అభీష్టప్రహరకః, భగవాన్ అనిరుద్ధః, సుఖ మాస్తే, అపిన్సిత్, అపిన్సి దుతస్మి దాదయః కచ్చి
త్పర్యాయః, య, మనిరుద్ధం, శబ్దయోనిం శాస్త్రప్రమాణకం, సత్వతురీయత త్త్వం, సత్త్వం భగవాన్,
తస్య, తురీయం త త్త్వం చతుర్థాంశం, అమనన్తి, శబ్దయోనిత్వం కుతః, మనోమయం యోగపరిగుద్ధ
మనోగ్రాహ్యం, లౌకికప్రమాణావిషయమిత్యర్థః. ౩౪

అవశేష్టసర్వయాదవానాం కుశలం యుగవ త్పృచ్ఛతి (అపిన్సి దితి.) నిజాత్మదైవం స్వకీ
యాత్మదైవతం, భగవన్తం, అనన్యవృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా, సమనువ్రతాః సమ్య గనువర్తకాః హృదీ
కాదయః, తే సర్వే, హే సౌమ్య ఉద్ధవ, స్వస్తి కుశలం, చరన్త్యపిన్సిత్. ౩౫

అపి స్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్.
దుర్యోధనోఽతవ్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యే విజయానువృత్త్యా. ౩౬

కిం వా కృతాఘే వ్యభు మత్యమన్నీ భీమోఽహివ ద్దీర్ఘతమం వ్యముంచత్.
యస్యాఽంఘ్రిపాతం రణభూ ర్నసేహే మార్గం గదాయా శ్చరతో విచిత్రమ్. ౩౭

కచ్చి ద్యశోధా రథయాధపానాం గాండీవధన్వోఽపరతారి రాస్తే.
అలక్షితో య చ్చరకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశ స్తుతోష. ౩౮

యమా పుతస్యిత్ వ్రసపా పృథాయాః పార్తై ర్వృతౌ పక్షుభి రక్షితీవ,

ఏవం యదనానాం కుశలం పృష్ట, మథ పాండవానాం పృచ్ఛతి (అపీతి.) స్వదోర్భ్యాం స్వభుజతుల్యాభ్యాం, విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం సహ, ధర్మో యుద్ధిష్ఠిరః, ధర్మేణ వేదశాస్త్రావిరోధేన, సేతుం వర్ణాశ్రమాదిమర్యాదాం, పరిపాతి, అపి అపిస్వితే. యత్సభాయాం యన్య యుద్ధిష్ఠిరన్య సభాయాం, విజయానువృత్త్యా విజయోఽర్జున స్తత్కర్తృకా, యా, అనువృత్తి స్సేవా తయా హేతుభూతయా, యా, సామ్రాజ్యలక్ష్మీ, వ్రయా, దుర్యోధనః, అతవ్యత, య మనువర్తతే విజయ, వ్ర మేవ సామ్రాజ్యలక్ష్మీ రన్యనువర్తత, ఇతిబుద్ధ్యాఽతవ్యతేత్యర్థః. ౩౬

(కిం వేతి.) కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు తత్కర్తృక, మమం అపరాధం, కథంభూతం, దీర్ఘతమం బహుకాలానుచిన్తితం, అహివ, దత్యమన్నీ అసహిష్టు, భీమో. వ్యముంచ త్కిం వా. అమర్ష మితి శేషః, అమర్ష మత్యజ త్కి మిత్యర్థః. యన్య భీమస్యాఽంఘ్రిపాతం పాదాఘాతం, రణభూమి ర్న సేహే, కథంభూతన్య, గదాయాః విచిత్రం మార్గం గతిం, చరతః, గదాం విచిత్రం భ్రామయత ఇత్యర్థః. ౩౭

(కచ్చి దితి.) రథయాధపానాం మధ్యే యశోధా కీర్తిధారిః, ఉపరతారిః ఉపరతాః నివృత్తాః అరయో యస్మాత్పుః ఉపరతారిః, గాండీవధన్వా అర్జునః ఆస్తే కచ్చిత్, యన్య గాండీవధన్యః, శరకూపేన దాణసమూహేన, గూఢ స్సంవృతః, అదీవేతరై రలక్షితః, మాయాకిరాతః, మాయయా కిరాతవేషధరః, గిరిశో రుద్రః, తుతోష సంతుష్టః. ౩౮

నకులసహదేవౌ పృచ్ఛ త్యేకేన (యమా వితి.) పార్తైః యుద్ధిష్ఠిరభీమార్జునైః, పక్షుభి,

(తీర్థయాత్రాచరణవశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృతకృష్ణాదీనాం కుశలవృత్తాంతపరివక్షకతా)

రేమాత ఉత్థాయ మృథే స్వరిక్థం సుధాం సుపత్నా వివ వజ్రివక్త్రాత్. ౩౯

అహో పృథాపి ద్రియతేఽర్చకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన,
య స్త్రైకపిరోఽతిరథో విజిగ్యే దనుర్ద్వితీయః కకుభ శ్చతస్రః. ౪౦

సౌమ్యఽనుశోచే త మధఃపతంతం భ్రాత్రే పరేతాయ విదురుహేయః,
నిర్యాపితో యేన సుహృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రా స్సమనువ్రతేన. ౪౧

సోఽహం హరే ర్మర్త్యవిడంబనేన దృశో నృణాం చాలయతో విధాతుః,

రక్షిణీ ఇవ వృతౌ రక్షితౌ, అక్షిణీ ఘేతి ప్రగృహ్యత్వాభావ ఆర్షః, పృథాయాః కున్త్యాః, స్తనపౌ
స్తనా పీతవస్త్రా, యహౌ యుగవ జ్ఞాతౌ, నకులసహదేవౌ, మృతే యుద్ధే, స్వరిక్థం పరా చ్చత్రోః
ఉత్థాయ లద్ధ్యా, రేమాతే ఉపస్థితే, పరా త్స్వరిక్థలాభే దృష్టాంతః వజ్రివక్త్రాత్ ఇన్ద్రముఖాత్. సుపత్నా
ఏవ గరుడా వివ, సుధాం యది ద్వా గరుడా వమృతహనయేతాం తద్వ దిత్యర్థః. ఆమౌతోప
మేయమ్ ౩౯

పృథాయాః కుశలం, కిం పృచ్ఛేయం, యత స్తస్యాః పాండుం వినా ప్రాణధారణ
మేవాఽఽశ్చర్య మిత్యాహ (అహో ఇతి.) తేన ప్రసిద్ధేన, రాజర్షివర్యేణ పాండునా వినాఽపి, అర్చకార్థే
అర్చకపోషార్థం, పృథా కుంతీ, ద్రియతే, అవతిష్ఠతే, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, య స్తు పాండుః, ఏకవీరః
ఆసహాయవీరః, ధను రేవ ద్వితీయం యన్య నః, అతిరథః, విపంభూతః, చతస్రః కకుభః దిశః
విజిగ్యే జితవాన్, ఏపంభూతేన పాండునా వినా పృథాజీవన మాశ్చర్య మేవ ౪౦

ధృతరాష్ట్ర మనుశోచతి (సౌమ్యేతి.) హే సౌమ్య ఉద్ధవ, పరేతాయ పరలోకం గతాయ,
భ్రాత్రే పాండవే, యో విదురుహే, తత్పుత్రేభ్యో ద్రోహకరణేన, తస్మా ఏవ ద్రోహంకృతవా
నిర్మర్షః, అత ఏవాఽథః సిరశ్, పంచుం, ధృతరాష్ట్రం అనుశోచే, యేన ధృతరాష్ట్రేణ సుహృత్త్వేన,
మహం పురా నిర్యాపితః, యేన కథంభూతేన, స్వస్య పుత్రాన్ దుర్యోధనాదీన్, నమ్య గనువ్రతేన
స్వపుత్రానుసారిణేత్యర్థః. ౪౧

ఏవం యావపాండవకారవాణాం కుశలం పృష్ట, మథ స్వావస్థానప్రకార మాహ
(న ఇతి.) సోఽహం తేన నిర్యాపితోఽహం, మర్త్యవిడంబునేన ఐశ్వర్యాచ్ఛాదకమర్త్యానుకరేణ నృణాం

నాఁనోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదా చ్చరామి పశ్య న్గతవిస్మయోఽత్ర. ౪౨

నూనం నృపాణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం పున శ్చాలయతాం చమూభిః,
వధా త్ప్రపన్నార్తిజిహ్వాద్యేతో ప్యుపైక్షతాఽఘం భగవా స్కురూణామ్. ౪౩

అజన్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తు ర్గృహణాయ పుంసామ్,
స త్వన్యథా కోఽర్హతి దేహయోగం పరో గుణానా ముత కర్మతంత్రమ్. ౪౪

తన్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానా మవస్థితానా మనుశాసనే స్వే,

దృశః, దృష్టి భృతవృత్తిః, తాః, చాలయతో బ్రామయతః, విధాతుః జగన్నియన్తుః, హరేః శ్రీకృష్ణస్య, ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్, పదవీం తద్విభూతిం జగ, త్వన్యథా, అత ఏవ, గతవిస్మయః వివృతాశ్చర్యః అత్ర భూతలే, నాఁనోపలక్ష్యః ప్రచ్ఛన్న, చ్చరామి. ౪౨

నన్వయం శ్రీకృష్ణో విధాతా భక్తానుగ్రహీతా చేతి కి మితి పార్థాన్ స్వభక్తౌ న్నానుజగ్రహ, కి మితి నా కౌరవాన్ స్వస్మిన్ స్వేషిణో న నిగృహీతవా, నిత్యత ఆహ (నూన మితి.) త్రిమదః, అభిజనవిత్తవిద్యామదః, యద్వా, ధన్వైశ్వర్యసేనామదః, తేన, ఉత్పథానాం ఉద్వృత్తానాం, చమూభిః సేనాభిః మహీం, పునః పున, శ్చాలయతాం కమ్పయతాం నృణాం సదా ధైర్యేతో, ప్రపన్నానాం పాండవానాం, ఆర్తేః పీడాయాః, జిహ్వాద్యాయా హర్తు మిచ్ఛయా, ఈశోఽగ్రభుసమయ ఏవ హస్తుం సమర్థోపి, భగవా, స్కురూణాం, అఘ మపరాధం ఉపైక్షత. తదానీ మేవ తేషాం వధే అసద్వృత్తి రాజన్యవదో న స్యా దిత్యాశయేన ప్రతీక్షితవా నిత్యర్థః, నూనం నిశ్చితమ్. ౪౩

నను జగన్నియన్తు ర్భగవతః కిం మర్త్యవిడమ్బునేన ప్రయోజన మిత్యత ఆహ (అజ స్వేతి.) అజన్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితన్య, జన్మ అకర్మాయత్తాప్రాకృతై చ్చకదివ్యవిగ్రహపరి గ్రహరూపం జన్మ, ఉత్పథానాం నాశాయ, అకర్తుః కర్మాధీనకరణాయత్తవ్యాపారకరహితన్య, కర్మాణి పుంసాం గ్రహణాయ లోకసంగ్రహణా యేత్యర్థః, అన్యథా, దుష్కృద్విశాళద్యర్థ, బుద్ధాదికం న చేత్, నను హే ఉద్ధవ, గుణానాం సత్వాదీనాం. పరః నియన్తా. అగుణవశ్య బద్ధ్యై, దేహం కర్మకృతం దేహం, కర్మతంత్రం కర్మకృతకర్మవిస్తారం వ, కోఽర్హతి కథ మర్హతి. అథో న కర్మకృతం జన్మ కర్మాదికం, అపి తూత్పథనాశాద్యర్థ మిత్యర్థః. ౪౪

ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్యర్థ మవతీర్ణస్యాఽఽశ్రితవాత్సల్యజలధి ర్వాల్తాం కథయేతి వద

తీర్థయాత్రావరణదశాయాం ఉద్ధవం ప్రతి విదురకృతకృష్ణాదీనాం కుశలవృత్తాంతపరిపక్షకథా)

అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః.

౪౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే. పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కందే.
ప్రథమోఽధ్యాయః

స్నువనంహరతి (తస్యేతి.) స్వే స్వకీయే, అనుశాసనే అజ్ఞాయాం అవస్థితానాం అజ్ఞానుల్లంఘనా మిత్యర్థః.
ప్రసన్నా, యే, అఖిలలోకపాః ఇంద్రాదయః, తేషా మర్థాయ ప్రయోజనాయ, యదుషు జాతస్యాఽ
వతీర్ణస్య, అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిభూన్యస్య, తీర్థకీర్తేః పవిత్రకీర్తేః, తస్య భగవతః శ్రీకృష్ణస్య.
వార్తాం వృత్తాంతం, హే సఖే ఉద్ధవ, కీర్తయ కథయ.

౪౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిదయప్రసన్నతత్సాక్షిసమధిగతశ్రీమద్భాగవత్కర్ణాహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీపీఠరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం. తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.
ప్రథమోఽధ్యాయః.

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీకుక ఉవాచ—

ఇతి భాగవతః పృష్టః క్షత్త్ర వార్తాం ప్రియాశ్రయామ్.

ప్రతివత్తుం న చోత్సేహ ఔత్కణ్ఠ్యా త్యానిరితేశ్వరః.

౧

యః పంచహాయనో మాత్రా ప్రాతరాశాయ యాచితః,

త నైచ్చచ్చ ద్రవయ న్యన్య సపర్యాం బాలలీలయా.

౨

స కథం సేవయా తస్య కాలేన జరసం గతః,

పృష్టో వార్తాం ప్రతిబ్రూయా ద్భర్తుః పాదా వనుస్మరణః.

౩

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఏవం విదురేణ పృష్టే ఉద్ధవే తస్య భగవతోఽవతారప్రభృతితత్సమాప్త్యవధిదివ్యచేష్టిత
వర్ణనానురూప ముత్తరం వక్ష్యం స్తావ దుద్ధవస్య భగవద్విరహాత్కంఠ్యాచేనేన ప్రతివచనాసామర్థ్య
మాహ బాదరాయణః (ఇతిత్యాదిషడ్భిః.) క్షత్త్రా విదురేణ, ప్రియాశ్రయాం ప్రియభగవద్విషయాం,
వార్తాం ప్రతి, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, పృష్టః, భాగవతః, ఉద్ధవః ఔత్కంఠ్యాత్ స్నేహావిశేషాత్, స్మారితః
ఈశ్వరః కృష్ణో యస్య సః, ప్రతివత్తుం ఉత్తరం వత్తుం, న చోత్సేహే న సమర్థోఽభూత్.

౧

ఏతదేవ కై ముత్యన్యాయేన ప్రపంచయతి ద్వాభ్యామ్ (య ఇతి.) పంచహాయనః పంచవర్షః
యః ఉద్ధవః, మాత్రా జనన్యా, ప్రాతరాశాయ ప్రాతర్నాశనార్థం, యాచితః ప్రార్థితః, తం ప్రాతరాశం
నైచ్చచ్చ కథంభూత స్సకా, అస్య శ్రీకృష్ణస్య సపర్యాం పూజాం, బాలలీలయా రచయణః, బాల
క్రీడయా శ్రీకృష్ణం కంచి త్పరికల్ప్య పరికల్పితై రేవ సాధనైః పరిచర్యాం కుర్వన్నిత్యర్థః.

౨

ఏవం బాల్యప్రభృతి తస్య భగవత సేవయా, కాలేన, జరసం జరాం, గతః ప్రాప్తః స
ఉద్ధవః, వార్తాం ప్రతి పృష్టః, భర్తుః శ్రీకృష్ణస్య, పాదా వనుస్మరణః, కథం ప్రతిబ్రూయాత్.

౩

తృతీయ స్కంధే - ద్వితీయోఽధ్యాయః
(ఉద్ధవకృతశ్రీకృష్ణలీలావిశేషాణాం సంగ్రహాభివర్ణనం)

స ముహూర్త మభూ త్తూష్టిం కృష్ణాంఘ్రిసుధయా భృశమ్,
తీవ్రేణ భక్తియోగేన నిమగ్న స్సాధు నిర్వృతః.

పులకోద్భిన్నసర్వాంగో ముంచ స్మీలదృశా శుచః,
పూర్ణార్థో లక్షిత స్తేన ప్రేమప్రసరసంప్లుతః.

శనక్తై ర్భగవల్లోకా న్నులోకం పున రాగతః,
విమృజ్య నేత్రే విదురం ప్రత్యాహౌద్ధవ ఉత్మయన్.

ఉద్ధవ ఉవాచ—

కృష్ణద్యుమణినిమ్రోచే గీర్ణే ష్వజగరేణ హ,
కిం ను నః కుశలం బ్రూయాం గతశ్రీషు గృహే ష్వహమ్.

ఏవం ప్రత్యుత్తరాసామర్థ్య మభిదాయ అథ తస్య పరిపూర్ణభక్తియోగేన పరవశస్య మహతా
వ్రయత్నేన సామర్థ్య మాహ (స ఇతి.) కృష్ణాంఘ్రిసుధయా సాధు నిర్వృతః తీవ్రేణ భక్తియోగేన,
నిమగ్నః పరవశః, స ఉద్ధవః, ముహూర్తమాత్రం తూష్టి మభూత్.

పులకేన రోమాంచే, నోద్భిన్నం వ్యాప్తం సర్వ మంగం యస్య సః, స్మీలదృశా నిమీలిత
దృష్ట్యా, శుచః అనందాక్రాంతి, ముంచ, స్నేహప్రసరసంప్లుతః భగవతీయ స్నేహః, తస్య ప్రసరేణ
వ్యాప్త్యా, సంప్లుతః ఆర్ద్రచిత్తః, ఉద్ధవః, తేన విదురేణ పూర్ణార్థః కృతకృత్యః లక్షితః.

(శనక్తై రితి.) భగవా నేవ లోకః, తస్మా, న్నులోకం దేహానుసంధానం, శనక్తైః, పున
రాగతః, నేత్రే విమృజ్య సంమృజ్య, ఉత్మయన్ భగవదాఖ్యలోకస్య జ్ఞాతత్వా ద్వీస్మయం
ప్రాప్నువన్, ఉద్ధవః, విదురం ప్రత్యాహౌ ప్రత్యభాషత.

తదుత్తర మేవాహ (కృష్ణేత్యాదినా.) కృష్ణ ఏవ ద్యుమణిః సూర్యః తస్య నిమ్రోచే అస్త
మయే సతి అజగరేణ కాలరూపమహానర్పేణ, నః అస్మాకం గృహేషు, గీరేషు గ్రస్తేషు, గతశ్రీషు
భ్రష్టభగేషు సత్సు, కుశలం త్వత్పుష్టానాం కుశలం, అహం కిం ను బ్రూయామ్.

దుర్భగో బత లోకోఽయం యదవో నితరా మపి,
యే సంవసంతో న విదు ర్హరిం మీనా ఇవోడుపమ్.

౮

ఇంగితజ్ఞాః పురుప్రౌఢా ఏకారామా శ్చ సాత్వతాః.
సాత్వతా మృషభం సర్వే భూతావాస మమంసత.

౯

దేవస్య మాయయా స్ఫుష్టా యే చాన్యే హ్యసదాశ్రయాః,
బ్రాహ్మణే ధీ ర్న తద్వాక్యై రాత్మ స్యప్రాత్మనాం హరౌ.

౧౦

ప్రదర్శ్య త ప్రతపసా మవితృప్తదృశాం నృణామ్.

గతశ్రీత్వ మేవాహ (దుర్భగ ఇతి.) బతేతి భేదే, అయం లోకః జనః దుర్భగః యదవస్తు. సుతరా మపి దుర్భగాః, యే యదవః, సంవసంతః కృష్ణేన సహ వసంతోఽపి, హరిం భగవంతం, న విదుః. కింతు న్వసదృశ ఏవాఽయ మపీతి విదుః, తత్ర దృష్టాంతః - మీనాః మత్స్యాః ఉడుపంప్లవ మివ మీనా హ్యూడుప మయ మపి కళ్ళి జ్వలదర ఇతి జానంతి, న తూ త్తరణహేతు రయ మితి. ఏవం యదవో ప్యయం శ్రీకృష్ణ స్వాత్మతదురితా న్యపహరన్ సంసారపారం తారయతీతి న జానంతి, కింతు కళ్ళి ద్యాదవ ఏవేతి.

౮

ఏత దేవాహ (ఇంగితజ్ఞా ఇతి.) ఇంగితజ్ఞాః పరచిత్తవృత్తిజ్ఞాః, అత ఏవ పురుప్రౌఢాః బహువిపుణాః, ఏకారామాః ఏకస్థానవర్తినశ్చ, సాత్వతాః యదవాః సర్వే, సాత్వతా మృషభం యాదవానాం శ్రేష్ఠం శ్రీకృష్ణం, భూతావాసం క్షేత్రజ్ఞ మేవాఽమన్యంత.

౯

న కేవలం యాదవా ఏవ భూతావాస మమంసత అన్యేపీత్యాహ (దేవస్యేతి.) దేవస్య భగవతో మాయయా, స్ఫుష్టాః మోహితాః, అత ఏవాన దచేతనం శబ్దాదికం, భోగ్యత్వేనాశ్రితాః, అన్యే చ యే శిఖపాలాదయ స్తే సర్వేపి, భూతావాస మమంసతేతి పూర్వేణాన్వయః. తర్హి భవదాదయోపి మాయా స్పృశ్యావేశేషా న్న జానీయ రిత్యత ఆహ (బ్రాహ్మణ ఇతి.) అత్మని పరమాత్మని హరౌ, ఉప్రాత్మనాం సమర్పితిమనసాం, మాదృశానాం, ధీ, స్తద్వాక్యైః, భగవన్మాయామోహితానాం జీవోఽయ మిత్యాది వాక్యై ర్న బ్రాహ్మణే, "దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాంతిత" ఇతి భగవత్తై వ గీతత్వా దితి భావః.

౧౦

ఏతేషాం, అజన్య వార్తాం నభే కీర్తయేత్సన్య కిముత్తర మిత్యత ఆహ (ప్రదర్శ్యే

(ఉద్ధవకృతశ్రీకృష్ణలీలావిశేషాణాం సంగ్రహేణాభివర్తనం)

ఆదాయాంతరధాఽఽద్యస్తు స్వబింబం లోకలోచనమ్.

౧౧.

యన్మర్త్యలీలాపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్,

విస్మావనం స్వస్య చ సౌభగధేః పరం పదం భూషణభూషణాంగమ్.

౧౨.

యద్దర్శనూనో ర్భత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్వయనం త్రిలోకః,

కార్త్యేన్యైన యత్రోపగతం విధాతు రర్వా కృతౌ కౌశల మిత్యమంస్త.

౧౩

యస్యానురాగస్తుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః,

త్యాదినా.) యః భగవాన్. తత్తం తపః, యై, ప్రేషా మవిత్పప్తాః దృశః యేషాం తేషాం, నృణాం లోకలోచనం లోకైరవలోకనీయం, కర్మణి ల్వాత్. అతిసుందరం, స్వస్య, బింబం వపుః. ప్రదర్శ్య దర్శయత్వా, ఆదాయ స్వబింబం గృహీత్వా, అంతరధాత్ అంతర్ధే. ఆదాయాంతరధాదిత్యనేన స్వబింబే నైవ నహ స్వలోకగమనం, న తు ప్రాకృతవదితి సూచితమ్. ౧౧

లోకలోచన మిత్యనేన సూచిత మేవ పురుషసౌందర్యం వర్ణయతి త్రిభిః (యదితి.) మర్త్యలీలాసు మనుష్యలీలాసు, ఔపయికం యోగ్యం, స్వస్య, యా యోగమాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, తస్యాః బలం దర్శయతా, లోకస్యేతి శేషః, గృహీతం ఉపాత్తం. స్వస్య చ స్వస్యాపి, విస్మావనం ఆశ్చర్య కరం, సౌభగధేః సౌభాగ్యసమ్మధేః, పరంపదం పరాకాష్ఠాభూతం, భూషణభూషణాంగం భూషణాన్యభ రణాదీని కౌస్తుభాదీని భూషయం త్యలంకుర్వంతీతి భూషణభూషణాన్యంగాని ఉరః ప్రభృతీని, యన్మింస్తత్. ఏవంభూతం, యద్వపు, స్త, దాదాయాంతరధాదితి పూర్వేణాన్వయః. ౧౨

(యదితి.) దర్శనూనో యుద్ధిష్ఠిరస్య, రాజసూయే యాగే. త్రిలోకః త్రిభువనస్థో లోకః, దృశాం స్వస్త్వయనం పరమానందకరం, యద్వపుః, నిరీక్ష్య, విధాతుః బ్రహ్మణః, అర్వాకృతౌ అర్వాచీనమనుష్యసృష్టౌ, యత్కౌశలం నైపుణం, తత్కార్త్యేన్యైన సాకల్యేన, ఇహ వపుషి, ఆద్య ఇదానీం, గతం వర్తవసిత, మిత్యమంస్త మేనే, విధాతుః కౌశలం కార్త్యేన్యాన్మిన్నేన వపుష్య పక్షిణం. నాతఃపరం తస్య కౌశలమస్తీ త్యేవంమేన ఇత్యర్థః, తద్వపుషో విధాతృసృష్టత్వమపి లోక దృష్టి రియ ముక్తా. ౧౩

(యస్యేతి.) యస్య భగవతః అనురాగేణ, స్తుతో వ్యాప్తః, హాసో హాసనం, రాసఃక్రీడా.

వజ్రత్రియో దృగ్ని రనుప్రవృత్తదియోవతస్థుః ఖిలకృత్యశేషాః.

౧౪

ప్రళాంతరూపేష్వితరై స్స్వరూపై రభ్యర్థ్యమానే స్వనుకంపితాత్మా,
పరావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోపి జాతో భగవాన్యథాగ్నిః.

౧౫

మాం ఖేదయత్యేత దజన్య జన్మవిడమ్బనం య ద్వసుదేవగేహే,

వజ్రే చ వాసోఽరిభయా దివ స్వయం పురా ద్యవౌత్సా ద్యదనంతసీర్ఘః.

౧౬

లీలావలోకశ్చ. తైః సాధనైః. ప్రతిలబ్ధిః, మానో బహుమానో. యాభి స్తాః, వజ్రత్రియః, దృగ్ని
స్పహాఽనుప్రవృత్తదియః, అనుప్రవృత్తాః గచ్ఛంత మేవానుగతాః దియో యాసాం తాః భగవద్భ్య
హనువ ర్త్యస్తర్వాహ్యేంద్రియపుత్తయ ఇత్యర్థః. అత ఏవ, ఖిలకృత్యశేషాః. ఖిలః త్యక్తః కృత్యస్య
శేషో యాసాం తాః, కృత్యాకృత్యవివేకశూన్యా సన్తోఽవతస్థుః.

౧౪

సన్వీదృశం భువనున్నరం వపుః కిమర్థమంతర్దాపితవా నితీమాం శంకాం పరిహర స్వపుఃపరి
గ్రహనిమిత్తం వపుష స్స్వరూపం చాహ (ప్రళాంతరూపేష్వితి.) అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య
నామరూపే వ్యాకరవాణి “నామరూపయో ర్నిర్వహితా తే యదస్త్రా తద్భ్రహ్మ” సత్యం చాన్యతం చ
సత్య మభవ” దిత్వాదిక్రుత్కుక్తరీత్యా సర్వాణి సత్వప్రచురాణి రజస్తమఃప్రచురాణి చ రూపాణి
స్వనైవ శరీరాణి. తత్ర, ప్రళాంతరూపేషు సత్వోత్తరేషు రూపేషు, ఇతరస్వరూపై ధ్రోరహ్యై.
ఽభ్యర్థ్యమానేషు పీడ్యమానేషు సత్తు, అనుకమ్పితః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః, సత్వోత్తరేష్వను
కమ్పావరః, పరావరేశః సర్వాదివతిః. భగవా నజోపి కర్మాయత్తోత్పత్తికూన్యోపి, మహదంశయుక్తః
మహతా అంశేన బలరామరూపేన, యుక్తః సహితః, జాతః అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృత
దివ్యవిగ్రహవిభిషోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః. యథాగ్నిః, దార్వాది ష్యావిర్భవః స్వస్వభావ మజహ దేవా
విర్భవతి తథా, ఆయమపి భగవాః దేవమనుష్యాదియోని ష్యావిర్భవ నిర్మలస్థిఖిలదోషానవధికాతిశయా
సంఖ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావ మజహ దేవావతీర్ణ ఇతి దృష్టాంతాభిప్రాయః.

౧౫

అజహత్సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వజ్ఞానశక్త్యాదిస్వభావస్వైవ పున ర్మర్త్యలీలానుకారో
బలైశ్వర్యాచ్ఛాదకో న కర్మాయత్త ఇత్యాహ (మామితి ద్వయేన.) అజన్య భగవతః, వసుదేవగేహే
బంధనాగారే, య, జన్మనః, విడమ్బన మనుకరణం. న తు సృసింహవ దకస్యా దావిర్భాసః.
ఽపాచిత్స్వయ మ వ్యపితవీర్యః, కంసభయాదివ, వ్రజే చ వాసః, కాలయనాదిభయాదివ, పురాత్
చమరాయాః, వ్యవత్సీత్ ప్రోషితవానితి చ యత్, ఏత న్మాం ఖేదయతి మచ్చిత్తం వ్యామోహయతి,
ఏతత్సర్వజ్ఞైశ్వర్యాచ్ఛాదక మేవేత్యర్థః.

౧౬

(ఉద్ధవకృతశ్రీకృష్ణలీలావిశేషాణాం సంగ్రహేణాభివర్ణనం)

దునోతి చేత స్మరతో మమైత ద్య దాహ పాదావభివంద్య పిత్రోః.

తాతాంబ కంసాదురుశంకితానాం ప్రసీదతం నోఽకృతనిష్కృతీనామ్

౧౭

కో వా అముష్యాంఘ్రినరోజరేణుం విస్మర్తు మీశేత పుమా నిజిప్రకా.

యో విస్మరద్రూపివిటపేన భూమే ర్పారం కృతాంచేన తిర శ్చకార.

౧౮

దృష్ట్వా భవద్వి ర్మను రాజసూయే చై ద్యస్య కృష్ణం ద్విషతోఽపి సిద్ధిః.

యాం యోగిన సంస్పృహయంతి సమ్యగ్గోగేన క స్త ద్విరహం సహేత.

౧౯

తత్తైవ చాన్యే నరలోకపాలా య ఆహవే కృష్ణముఖారవిందమ్,

(దునోతితి.) పిత్రోః డేవకివసుదేవయోః, పాదా వభివంద్య నమస్కృత్య. హే తాత.

పితః, హే అష్ట మాతః. కంసా దురు అచికం, శంకితానాం, భీతానాం, అకృతనిష్కృతీనాం అకృతకుశ్రూషాణాం నోఽస్మాకం యువాం ప్రసీదతం ప్రసాదం కురుత, మితి యదాహ, ఏత, తస్మరతో మమ చిత్తం కగ్ధ, దునోతి భేదయతి.

౧౭

ఏవం తర్హ్యనీశ్వర ఏవాయం కిం న స్యా దిత్యాశంకాపరిహారాయ మర్త్యలీలా మనుకుర్వాన్ పునః పున రైశ్వర్య మపి ప్రకాశితవా నితి వద విరతిశయవాత్సల్యాదిగుణైశ్చైస్త్వ్య విరహోఽతిదుస్సహ ఇత్యాహ సప్తభిః (కో వేతి.) అముష్య శ్రీకృష్ణదేవస్య, అంఘ్రినరోజరేణుం. విజిఘ్రకా. కో వా పుమా, తం విస్మర్తు. మీశేత శక్నుయాత్. యః కృష్ణః విస్మర ద్రూపివిటపేన. భూగ్రేవ విటపః లతా, విస్మర చలక, యో భూవిటపః. తేన భూధంగుడువర్తిన, కృతాంచేన మృత్యునా, భూమే, ర్పారం, తిరశ్చకార అమృతవా, ద్రూహంగేన భూభారావహరణమైశ్వర్య ప్రకాశకమ్.

౧౮

(దృష్టేతి.) రాజసూయే, కృష్ణం, ద్విషతోఽపి చై ద్యస్య విరుపాచస్య, సిద్ధిః భగవత్ప్రాప్తిః. భవద్వి, ర్మృష్టా నను. కథంచూతా సిద్ధిః, యాం సిద్ధిం యోగినః భక్తియోగనిష్ఠాః, సమ్యగ్గోగేన ఏకాన్తభక్తియోగేన, సంస్పృహయన్తి వాంఛంతి, తస్య ద్విషతోఽపి, నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిం ప్రయచ్ఛతో, వాత్సల్యవిధేః కృష్ణస్య విరహం క న్సహేత.

౧౯

న కేవలం ద్విషతాం భజతాం చ స్వపదప్రాపకః ఉదాసీనా మప్యేహ (తత్తైవేత)

నేత్రైః పిబంతో నయనాభిరామం పార్ధాత్రపూతాః పదమాపు రస్య. ౨౦

స్వయం త్వసామ్యాతిశయత్ర్యధీశ స్సాస్విరాజ్యలక్ష్మ్యోప్తనమ స్తకామః,
బలిం హరద్భి శ్చిరలోకపాలైః కిరీటకోఽప్యేడితపాదపీఠః. ౨౧

త త్రస్య కైంకర్య ముపాశ్రితాన్నో విజ్ఞాపయ త్యంగ యదుగ్రసేనమ్,
తిష్ఠ నిషణ్ణం పరమేష్ఠిధిష్ఠ్యే న్యబోధ యద్దేవ నిధారయేతి. ౨౨

అహో బకీయం స్తనకాలకూటం జిఘాంసయాఽపాయయ దవ్యసాధ్యే.

అహవే యుద్ధే. నయనాభిరామం నయనానందకరం శ్రీకృష్ణముఖమలం. నేత్రైః పిబంతోఽనుభవంతః. పార్ధాత్రపూతాః పార్ధస్యార్జునస్యాన్త్రైః పూతాః పవిత్రితా. అన్యేపి రాజానః. అన్య భగవతః పదం స్థానం. ఆపుః ప్రాపుః. ౨౦

ఏవం మర్త్యలీలా మనుకుర్వతో భూభావావతరణముక్తిప్రదత్వాదిక మైశ్వర్యప్రకాశక మభిహితం. పున రైశ్వర్యం ప్రకాశయతో మర్త్యలీలానుకృతి మాహ ద్వాభ్యామ్ (స్వయమితి.) అసామ్యాతిశయః సమాభ్యుధికరహితః, అత ఏవ. త్ర్యధీశః ప్రకృతిపురుషకాలానామీశః, యద్వా. త్రిలోకాధిపతిః, సత్వాదిగుణేశో వా. అత ఏవ స్సాస్విరాజ్యలక్ష్మ్యో. స్వరా. డనన్యాయత్ర. స్తస్య భావ స్సాస్విరాజ్యం, తేన యా. లక్ష్మీః ఐశ్వర్యపీఠ్యయశ ఆదినంపత్తి. స్తయా, ఆస్తా సమస్తాః కామాయస్య నః, నిత్యం సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధ ఇత్యర్థః. బలిం పూజానం. హంద్భిః స్వీకుర్వద్భిః. చిరలోకపాలైః చిరం లోకా న్పాలయద్భిః, కిరీటానాం కోటిభిః. ఈడితః సేవితః, పాదపీఠో యన్య నః, స్వయ మేవంభూతోపి, భగవాన్, అంగ హే విదుర, పరమేష్ఠిధిష్ఠ్యే సార్వభౌమసింహాసనే, నిషణ్ణ ముపవిష్టం. ఉగ్రసేనం ప్రతి, స్వయం తిష్ఠన్, హే దేవ, నిధారయ అవధారయేతి, య, న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్. తద్విజ్ఞానవచనః. తస్య భగవతః, కైంకర్యం కింకరణావ, ముపాశ్రితా నావన్నాన్ “అలంభృతా” నితి పాలే వ్యయమేవార్థః, నః అస్మా. నిష్ణావయతి విస్సావయతీత్యర్థః. ౨౧-౨౨

పున రైశ్వర్యం దయాశుభం చాహ (అహో ఇతి.) అహో ఇత్యాశ్చర్యే, ఇయం బకీ పూతనా, స్తనకాలకూటం స్తనయోస్సంభృతం కాలకూటం ఏషం, జిఘాంసయా హంతుమిచ్ఛయా, అపాయయత్. ఏవ మసాధ్యే దుష్టా బకీ, ధాత్యగ్నిః యశోదాయాః, ఉచితాం తత్సంబద్ధినీం గతిం, లేభే ప్రాప్తవతీ, ఏవ

(ఉద్ధవకృతశ్రీకృష్ణలీలావిశేషాణాం సంగ్రహేనాభివర్ణనం)

లేభే గతిం ధాత్యుచితాం తతోఽన్యం కం వా దయాళుం శరణం భజేమ. ౨౩

మన్యే సురా న్భాగవతాం త్ర్యుధీశే సంరంభమార్గాభినివిష్టచిత్తాన్,
యే సంయుగేఽచక్షత తార్క్యపుత్ర మంసే సునాభాయుధ మాపతంతమ్. ౨౪

వసుదేవస్య దేవక్యాం జాతో భోజేంద్రబంధనే,
చికిర్షు ర్భగవా నస్యా శృమజే నాభియాచితః ౨౫

తతో నందవ్రజ మితః పిత్రా కంసా ద్విబిభ్యతా,
ఏకాదశసమా స్తత్ర గూఢార్చి సుబలోఽవసత్. ౨౬

మహాధవత్యా అపి ముక్తిం యో దత్తవాః, తతో భగవతోఽన్యం దయాళుం కం పురుషం శరణం, భజేమ వ్రజేమ. ౨౩

నను “నన్యఃపన్తా ఆయనాయ విద్యత” ఇతి భగవతో భక్తియోగప్రాప్యత్వశ్రవణాత్ కథ ముదాసీనానాం ద్విషతాం చ ముక్తిం ప్రాయచ్చ దిత్వత ఆహ (మన్య ఇతి.) త్యుధీశేత్రిలోకేశే, భగవతి, యే సంరంభమార్గాభినివిష్టచిత్తాః సంరమ్భుః, క్రోధావేశః, తేన మార్గేణాభినివిష్టం చేతో యేషాం తె. యే చ, సంయుగే యుద్ధే ప్రాణాం స్వక్ష్యంతః, తార్క్యపుత్రస్య గరుత్మతోఽంసే భుజే, అనంతం ఆదితిష్ఠంతం, సునాభం చక్ర మాయుధం, యన్య సః, తం సునాభాయుధం చక్రాయుధధరం, భగవంతం, అచక్షత అపశ్యత్, తాన్ సర్వా సురాన్, దైవసమ్పుత్త్యా జాతా, న్భాగవతాన్ భగవద్భక్తానేవ, మన్యే, “తస్యా తేనాప్యుపాయేన మనః కృష్టే నివేశయే” దితి వక్ష్యమాణీత్యా భక్తియోగనిష్ఠతుల్యా ఏవ ద్విషదాదయోపీతి భావః. ౨౪

అథాఽవతారప్రభృతిదివ్యచేష్టితాని సంగ్రహేణ వర్ణయతి (వసుదేవస్యేత్యాదివా.) భోజేన్ద్రః కంసః, తస్య, బంధనే కారాగృహే, ఇసుదేవస్య తద్భార్యాయాం దేవక్యాం, జాతః అవత్త్రిష్టః, కళం భూతోః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నః, అజేన బ్రహ్మజాఽభియాచితః ప్రార్థితః, అస్యాః భూమేః, శం సుఖం, చికిర్షుః కర్తృమిచ్ఛుః, ఏవంభూతోఽవత్త్రిష్ట ఇత్యర్థః. ౨౫

(కంసా ద్విబిభ్యతా) అతిభీతేన, పిత్రా వసుదేవేన నిమిత్తభూతేన, నందవ్రజ, మితః గతః, ఏకాదశసమాః పద్మరాజా, తత్ర నందవ్రజే, గూఢార్చిః అనభివ్యక్తైశ్వర్యః, సబలః సరామః, అవసత్ ఉపితవాః, ౨౬

పరితో వత్సపై ర్వత్సాం శ్చారయ న్యహర ద్విభుః,
యమునోపవనే కూజద్విజసంకులితాంఘ్రిపే.

౨౬

కౌమారీం దర్శయం శ్చేష్టాం ప్రేక్షణీయాం ప్రజౌకసామ్,
రుదన్నివ హస న్ముగ్ధబాలసింహావలోకనః.

౨౭

(స ఏవాధివయో లక్ష్మ్య నికేతం సితగోవుషమ్,
చారయ న్ననుగాంగోపా న్నణద్వేణు రరీరమత్.)

ప్రయుక్తా న్భోజరాజేన మాయినః కామరూపిణః,
లీలయా వ్యసుద త్తాం స్తాన్ బాలః క్రీడనకానివ.

౨౮

విపన్నా న్విషపానేన నిగృహ్య భుజగాధిపమ్,
ఉత్థాప్యాపాయయ ద్గావ స్తత్త్రోయం ప్రకృతిస్థితమ్.

౩౦

అయాజయ ర్గోసవేన గోపరాజం ద్విజో త్తమైః,

కిం కుర్వ న్నవస దిత్యాహ (పరిత ఇతి.) వత్సపైః వత్సపాలై స్సహ, వత్సాః, పరితః,
చారయః, కూజద్విః, ద్విజైః పక్షిభిః, సంకులితాః వ్యాప్తాః, అంఘ్రిపాః, యస్మిం స్తస్మిన్,
యమునానద్వా, ఉపవనే ప్రాంతవనే న్నయంవిభుః సర్వాంతర్యామీ సః, కౌమారీం, వనవాసినాం,
ప్రేక్షణీయాం చేష్టాం, దర్శయన్, స్వయం హసన్నివ, రుదన్నివ, ముగ్ధస్పందరో యో బాలసింహ,
స్తస్యేవాలోకనం యస్య సః, వ్యహరత్ అక్రీడ దితి శ్లోకద్వయ మేకాన్వయమ్.

౨౯-౩౦

(ప్రయుక్తానితి.) భోజరాజేన కంసేన, ప్రయుక్తాన్ ప్రేషితాన్, మాయినః వంచకాః,
కామరూపిణః, స్వేచ్ఛానురూపవేషదారిణః, తాం స్తాన్, శకటధేనుకారిష్టాదీన్, వ్యసుదత్ అహనత్,
బాలః క్రీడనకా నివేత్యనాయాసే దృష్టాంతః, క్రీడనకా క్రీడార్థం స్వకల్పితోపకరణానివేత్యర్థః.

౩౧

(విపన్నా నితి.) విషతోయేన కాళియహృదతోయేన, విపన్నా నాపన్నాః, మూర్ఛితా
నిత్యర్థః, దృష్టేతి శేషః, భుజగాధిపం కాళియం, నిగృహ్య విపన్నా మత్తాప్య, ప్రకృతిస్థితం త్యక్తవిషం,
తత్త్రోయం కాళియహృదజలం, గాః, అపాయయత్ పానమకారయత్.

౩౦

(అయాజయదితి.) ఉరుభారస్య బహుభారస్య, సంభృతస్య, విత్తస్య, సద్వ్యయం

(ఉద్దవక్తుతశ్రీకృష్ణలీలావిశేషాణాం సంగ్రహేణాభివర్ణనం)

విత్తస్య చోరుభారస్య చిక్కిర్లు స్స ద్వ్యయం విభుః.

౩౧

వర్షతీంద్రే వ్రజః కోపా భగ్నుమానేఽతివిహ్వలః.

గోత్రలీలాతపత్రేణ త్రాతో భద్రానుగృహ్ణతా.

౩౨

శరచ్ఛశికరై ర్మృష్టం మానయ న్రజనీముఖమ్,

గాయౌ కలపదం రేమే శ్రీణాం మండలమండనః.

౩౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
విదురోద్ధవసంవాదే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.

సమీచీనోపయోగం. చిక్కిర్లు, ప్రభుః. ద్విజోత్తమై స్పహితః. గోసవేన గోసవాఖ్యాయాగేన, గోసరాజం
నందం, అయాజయత్.

౩౧

(వర్షతీతి.) భగ్నుమానే విహతపూజే, ఇంద్రే, కోపాద్వర్షతి సతి, హే భద్ర విదుర,
అతివిహ్వలః అత్యాపన్నః, వ్రజః, అనుగృహ్ణతా ప్రసాదయతా. గోత్రః పర్వత ఏవ, లీలాతపత్రం.
తేన త్రాతః రక్షితః.

౩౨

(శరదిత్యాది.) శరది శరత్కాలే. య శృశీ చంద్రమాః. తస్య కరైః కిరణైః. మృష్టం
ఉజ్వలం. రజనీముఖం ప్రదోషం. మానయౌ కృతార్థతాం తస్యాపాదయన్నిత్యర్థః. శ్రీణాం గోపీనాం.
మండలం మండయతి భూషయతీతి మండలమండనః. కలా న్యవ్యక్తమదురాణి. పదాన్యక్షరాణి యస్మి
స్కర్మణి తత్తథా, గాయౌ, రేమే ఆరమత.

౩౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగుహోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరివయప్రసన్నతత్పూక్తినమధికతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

ఉద్ధవ ఉవాచ—

తత స్స ఆగత్య పురం స్వపిత్రో శ్చిక్రీర్షయా శం బలదేవనంయుతః,
నిపాత్య తుంగా ద్రిపుయూధనాథం హతంవ్యకర్ష ద్వ్యసుమోజసోర్వామ్. ౧

సాందీపనే స్సకృత్ప్రీక్తం బ్రహ్మాధీత్య సవిస్తరమ్,
తస్మై ప్రాదా ద్వరం పుత్రం మృతం పంచజనోదరాత్. ౨

సమాహుతా భీష్మకకన్యయా యే శ్రియ స్సవర్ణేన బుభూషయైషామ్.

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

ఏవం నందవ్రజే బృందావనే చ కృతాని చేష్టితాని సంగ్రహేణావర్ణయత్, అథ వ్రజాన్మధురా
మేత్య భగవతా కృతాని తతో ద్వారకా మేత్య కృతాని చ సంగ్రహేణ వర్ణయత్యధ్యాయద్వయేన
(తత ఇతి.) స్వపిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః, శం సుఖం, చిక్రీర్షయా కర్ష మిచ్ఛయా, బలదేవనం
యుతః, తతః వ్రజాత్, పురిం మధురాపురీ, మాగత్య, హతం స్వేనేతి శేషః, రిపుయూధనాథం
కుంసం, వ్యసుం గతప్రాణం, ఓజసా బలేన. తుంగా ద్రాజమంచా, దుర్వాన్యం భూమ్యాం, నిపాత్య,
వ్యకర్షత్ విచర్షత్. ౧

(సాందీపనేరితి.) సాందీపనేః ఉపాధ్యాయా, తృకృత్ప్రీక్తం, సవిస్తరం షడంగోపేతం,
బ్రహ్మవేద, మధీత్య, తస్మై సాందీపనయే, మృతం పుత్రం, వరం మృతపుత్రవదానరూపం వరం,
పంచజనోదరాత్ పంచజనోదరవిదారణద్వారా పుత్ర మునీయ, ప్రాదాత్. ౨

(సమాహుతా ఇతి.) శ్రియః లక్ష్మ్యో, స్సవర్ణేన సమానరూపేణ, యుక్తయేతి శేషః.
భీష్మకకన్యయా రుక్మిణ్యా, నిమిత్తభూతయా, తదద్వాపార్థమిత్యర్థః, యే శిశుపాలాదయః,
స్సమాహుతాః సమ్యగాహుతాః, రుక్మాదిభిరితి శేషః, తేషాం చైద్వాదీనాం, మిషతాం పశ్యతాం,
మూర్ఖిన్, పదం దధం దధానః, తానభిభూయేత్సర్వః, గాన్ధర్వవృత్త్యా పంస్పరసంకేతరూపయా వృత్త్యా,
బుభూషయా భవితు ముద్వేషు మిచ్ఛయా, సువర్ణః శోభమానరథః, స్వ భాగం రుక్మిణీం “రామత్వేఽభవ

(శ్రీకృష్ణకృతకంసవధాదికమ్)

గాంధర్వవృత్త్యా మిషతాం స్వధాగం జహ్రే పదం మూర్ధ్ని దధ త్సుపర్ణః. ౩.

కకుద్మినోఽవిద్ధనసోఽదమిత్వా స్వయంవరే నాగ్నజితీ మువాహ.

తద్భగ్నమానానపి గృధ్నఽతోజ్ఞాన్ జహ్నేఽక్షతశ్శత్రుభృత స్స్వశస్త్రైః. ౪

ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ ప్రియాయా విధిత్సురార్చ ద్యుతరుం యదర్థే.

వజ్రా ద్రవత్తం సగణో రుషాంధః క్రీడామృగోఽయం రచితో వధూనామ్. ౫

తీర్థా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని, అన్యేషు చావతారేషు విష్ణో రేషాఽనపాయినీ. భాస్కరస్య ప్రభా యథే”
త్యాద్యుక్తరీత్యా స్వాంశభూతాం నిత్యానపాయినీం. జహ్రే హృతవాః. ౩

(కకుద్మిన ఇతి.) అవిద్ధనః అచ్చిద్రనాసికాః, కకుద్మినః వృషభాః, దమిత్వా చిన్ననాసికాః
కృత్వా, నాగ్నజితీం నగ్నజితః కన్యాం. స్వయంవరే. ఉవాహ ఉదవహత్. తద్భగ్నమానాః, తేన
కకుద్మిదమనేన, భగ్నః మానః జలినో వయ మిత్యభిమానో, యేషాం, తానపి, గృధ్నతః కామయ
మానాః, నాగ్నజితీ మిత్యనుషజ్యతే. అత ఏవాజ్ఞాః మూర్ధ్నాన్, శత్రుభృతః శత్రుధారిణో నృపాః
స్వయం తచ్ఛస్త్రైః. రక్షతః, జహ్నే జహున. ౪

చరిత్రాన్తర మాహ (ప్రియ మితి.) స్వయంప్రభుః స్వతంత్ర ఏవ. గ్రామ్య ఇవ ప్రీతరతంత్ర
గ్రామభవజన ఇవ. ప్రియాయా స్సత్యభామాయాః. ప్రియం. విధిత్సుః కర్తు మిచ్ఛుః, ద్యుతరుం
పారిజాతం, అర్చత్ హృతవాః, కథంభూతం, యదర్థే యస్య పారిజాతస్య అర్థే నిమిత్తే. తద్వి
మోచనాయేత్యర్థః. వజ్రీ ఇన్ద్రః, సగణః మరుద్గణసహితః. రుషా క్రోధేన అన్ధః. తం పారిజాతా
పహర్తారం భగవంతం. ప్రత్యాద్రవత్. ప్రీప్రేరితో యోద్ధు మభిముఖ మావతత్. తం తథాభూత
మిత్యర్థః. కృతన్నస్య శ్రీకృష్ణశేషతా మజానానం ప్రీతరతన్త్రం వజ్రజం నిందతి. అయం వజ్రీ
వధూనాం ప్రీణాం. క్రీడామృగః క్రీడార్థం సంపాదితమ్మగ ఇవ, భగవాంస్తు, “పతిం విశ్వస్యేతి”
క్రుత్యుక్తరీత్యా విశ్వశేషిత్వా తస్య స్వశేషభూతపారిజాతాపహరణం యుక్త మేవ, నైతావతా ప్రీ
పారతంత్ర్యం, ఇంద్రస్య తు “అనాత్మ న్యాత్మ బుద్ధి ర్వా అస్మే స్వ మితి యా మతి” రిత్యుక్తరీత్యా.
పారిజాతే స్వత్య మభిమన్యమానస్యాఽజ్ఞాన మేవేతి భావః. ౫

సుతం మృతే ఖం వపుషా గ్రసంతం దృష్ట్వా సునాభోన్మధితం ధరిత్ర్యా.

అమంత్రిత స్తత్తనయాయ శేషం దత్వా తదంతఃపుర మావివేళ. ౬

తత్రాఽఽహృతా స్తా నరదేవకన్యాః కుజేన దృష్ట్వా హరి మార్తబంధుమ్.

ఉత్థాయ సద్యో జగృహుః ప్రహర్షప్రీడానురాగప్రహితావలోక్తైః. ౭

ఆసాం ముహూర్త ఏకస్మి న్నానాగారేషు యోషితామ్.

సవిధం జగృహే పాణిం పురురూప స్వమాయయా. ౮

తాన్వపత్యా న్యఽజనయ దాత్మతుల్యాని సర్వశః.

ఏక్తైకస్యాం దళ దళ ప్రకృతే ర్విబుభూషయా. ౯

అన్యదపి దివ్యచేష్టిత మాహ (సుత మితి.) మృతే యద్దే, వపుషా ఖ మస్తరిక్షం. గ్రసంత మివ స్థితం, సునాభేన చక్రాయదేన, ఉన్మధితం చిన్నం, సుతం స్వసుతం నరకం, దృష్ట్వా. ధరిత్ర్యా నరకమాత్రా భూమ్యా, అమంత్రితః ప్రార్థితః, తత్తనయాయ నరకస్య సుతాయ శేషం స్వసరి గృహీతా దవశిష్టం కోశరాజ్యాదికం, దత్వా, తస్య నరకస్యాంతఃపుర, మావివేళ ప్రవిష్టవాః. ౬

(తత్రేతి.) తత్ర అంతఃపురే, కుజేన భూపుత్రేణ నరకేజి, ఆహృతా ఆనీతాః నరదేవకన్యాః రాజకుమర్యః, ఆర్తబంధుం హరిం, దృష్ట్వా, సద్య స్తదైవ, ఉత్థాయ ప్రహర్ష శ్చ ప్రీడా చ అనురాగ శ్చ, తైః, ప్రహితాః ప్రేరితాః యేవలోకా నై, ర్జగృహాః స్వీకృతవత్యః. ౭

(ఆసాం) స్వీకృతవతీనాం యోషితాం, పాణీః, నానాగారేషు ప్రతియోషిద్విభిన్నేషు గృహేషు. ఏకస్మి న్నేవ ముహూర్తే, స్వమాయయా స్వీయసంకల్పేన, స్వయ మపి బహురూపః, సవిధం సవిధి, యథావిధి, జగృహే గృహీతవాః. ౮

(తాసు) గృహీతపాణీషు త్రీషు, ఏక్తైకస్యాం భార్యాయాం, సర్వశః సర్వప్రకారైః, ఆత్మనా తుల్యా న్యవత్కాని, దళ దళ, అజనయత్ ఉత్పాదమామాన. కిం కర్తు మిచ్ఛయా, ప్రకృతే ర్విబుభూషయా భవతు మిచ్ఛయా, వృద్ధేచ్ఛయేత్యర్థః, మన్నియామ్యాయః ప్రకృతే ర్విద్ధి రీద్ధుశీతి ప్రకాశయితు మితి యావత్. ౯

(శ్రీకృష్ణకృతకంనవదాదికమ్)

కాలమాగధసాల్యాదీ నసీకై రుంధతః పురమ్,
అజీఘన త్వయం కాంఞ్చి త్వపుంసాం తేజ ఆదిశః. ౧౦

శంబరం ద్వివిదం బాణం మురం పల్వల మేవ చ.
అన్యం శ్చ దంతవక్త్రాదీ నవధీ త్తాం శ్చ ఘాతయత్. ౧౧

అథ తే బ్రాతృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితా న్నుపాన్.
చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషా మాపతతాం బలైః. ౧౨

సకర్ణదుశ్శానససౌబలానాం కుమంత్రపాకేన హతశ్రియాయుషామ్,
సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నోరు ముర్వాన్యం న ననంద పశ్యః. ౧౩

(కాలేత్యాది) కాలః కాలయవనః, మాగధః జరాసంధః, కాలవ్రభృతీః, అసీకై నైసన్యైః.
పురీం. రుంధతః అన్యజ్ఞతాః స్వయం అజీఘనత్ ఘాతితవాః, స్వపుంసాం భీమార్జునాదీనాం, దివ్యం
స్వీయం. తేజః, ఆదిశన్ దత్తవాః, భీమాదిద్వారా స్వయ మేవ తేషాం సామర్థ్యప్రదానేన
హస్తేత్యర్థః. ౧౦

ఏతదేవాహ (శమ్బుర మితి.) శమ్బురద్వివిదపల్వలాదీ నన్యా నపి కాంఞ్చి త్పుద్గ్యమ్న
రామాదిభి ర్ఘాతయత్. అడభావ ఆర్షః, ఘాతితవాః, ఘాతయన్నితి వా పారః, దంతవక్త్రాదీః
స్వయ మేవావధీత్. ౧౧

(అధీతి.) తే తవ, బ్రాత్రోః పాండుధృతరాష్ట్రయోః, యే పుత్రా యుద్ధిష్ఠిరాదయో
దుర్యోధనాదయ శ్చ, తేషాం పక్షయోః, పతితాః ప్రాప్తాః, నృపాః, అఘాతయ దిత్యనుషజ్యతే.
కథంభూతాః నృపాః, యేషాం, కురుక్షేత్రం ప్రత్యాఽపతతాం. నృణాం, బలై నైసన్యైః, భూ
స్సర్వాపి భూమిః, చచాల. ౧౨

ఏవం స్వయం నిహత్య మాతయిత్వా చ స్వకులం సంజిహీర్ష స్తద్భ్రాతృపుత్రతత్పక్ష
పాతినాం చ వధేన న భువో భారః క్షపిత ఇత్యమంత్రేత్యాహ (న ఇతి.) స భగవాః. కర్ణాదీనాం,
కుత్సితమంత్రపాకేన, స్వానిష్ఠావహలోచనఫలేన హతా శ్రీః సంపత్, ఆయుశ్చ, యన్య తం, భగ్నా
పూర్వా యన్య తం భగ్నోరుం, ఉర్వాన్యం భూమ్యాం, శయానం, సానుచరం దుర్యోధనం, పశ్యన్నపి
న ననంద సంతోషం న ప్రాప. ౧౩

కియా స్ఫువోఽయం ఊపితోరుభారో యద్దోఽజభీష్మార్జునభీమమూలైః.

అష్టాదశాక్షోహిణీకో మదంతై రాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్. ౧౪

మితో యదైషాం భవితా వివాదో మాధ్వా మదా త్ప్రమవిలోచనానామ్,

నైషాం వదోపాయ ఇయా సతోఽన్యో మయ్యుద్యతే అంతర్దధతే స్వయం స్మ. ౧౫

ఏవం సంచిత్వ భగవాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్.

నందయామాస సుహృద స్సాధూనాం వర్త్య దర్శయన్. ౧౬

ఉత్తరాయాం ధృతః పూరో ర్వంశ స్సాధ్వభిమన్యునా.

అసంతోషహేతుం వదం స్తత్ప్రకార మేవాహ (కియా నితి.) మదంతైః మచ్ఛరీరభూతైః
ద్రోఽభీష్మార్జునభీమాః మూల మావి ర్యేషాం తైః, మదంతైః, భీష్మార్జునాదిభి, రష్టాదశాక్షోహిణీకః
అష్టాదశాక్షోహిణీసంఖ్యాయుక్తః, ఊపితః నిరస్తః, సదాసా పురుభార కృ, ఊపితోరుభారోఽయం,
కియాన్ అత్యల్ప ఇత్యర్థః, భీష్మాదిద్వారా మయా భూభారో హి నిశ్చేషో నావతారితః, కుతః య
ద్యస్మా, దుర్విషహం సోధు మశక్యం, యదూనాం బల మాస్తే తిష్ఠతి. ౧౪

ఏవ మనభినంద్యస్వకులసంహృతా వుపాయం సంచితిత్వా నిత్యాహ (మిత ఇతి.) మాధ్వా
స్మరాయాః, మదాత్ తామ్రాణి విలోచనాని యేషాం తేషాం ఏషాం యదూనాం, యదా. విప్రశాప
నిమిత్తానిష్టపరీజిహీర్షయా ప్రభాసతీర్థాగమనానంతరం, వివాదో, భవితా భవిష్యతి. తదా, ఇయా నేవైషాం
వదోపాయః, నాతతోఽన్యోస్తి కోపా విత్యత ఆహ. మయి సర్వాంతరాత్మని సర్వసంహర్తరి
మయి. ఉద్యతే మల్లోకం గన్తు ముద్యుక్తే నతి, స్వయ మేవై తే. వివాదేన అంతర్దధతే అంతర్దధీరన్.
సంక్ష్యంతి స్మ. ౧౫

(ఏవ మితి.) ఏవం ఉక్తరీత్యా. సంచిత్వ, భగవాన్ స్వరాజ్యే. స్వస్య ధర్మజన్య దాజ్యం,
తస్మై, ధర్మజం యధిష్ఠిరం, స్థాప్య స్థాపయత్వా. ల్యబ్ధార్థోఽసమాసత్వాత్. సాధూనాం వర్త్య
వర్ణాశ్రమమర్యాదాం, దర్శయన్ స్వానుష్ఠానేన లోక మనుష్ఠాపయన్, సుహృదః మిత్రాణి నందయా
మాస సంతోషయామాస. ౧౬

(ఉత్తరాయా మితి.) అభిమన్యునా, స్వభార్యాయా ముత్తరాయాం. పూరో ర్వంశః,

(శ్రీకృష్ణకృతకంసవధాదికమ్)

స వై ద్రౌణ్యత్రసంచిన్నః పున ర్భగవతా ధృతః.

౧౩

అయాజయ ధర్మసుత మశ్వమేధై త్రిభి ర్విభుః,
సోపి జ్ఞౌ మనుజై రక్ష నేమే కృష్ణ మనువ్రతః.

౧౪

భగవా నపి విశ్వాత్మా లోకవేదపథానుగః.
కామాఽ సిషేవే ద్వార్షత్వా మాసక్త స్సాంఖ్య మాస్థితః.

౧౫

స్నిగ్ధస్మితావలోకేన వాచా పీయూషతుల్యయా,
చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాఽఽత్మనా.

౧౬

ఇమం లోక మముం చై వ రమయః సుతరాం యదూః.

సాధు ధృతః, పూరో ర్వంశవర్ధకః పరీక్షి దుత్పాదితః, స వై పరీక్షిత్, ఉత్తరాగర్భస్థః ద్రౌపే రశ్వత్థా
మోఽస్త్రేణ బ్రహ్మశిరోఽస్త్రేణ, సంచిన్నః పున ర్భగవతా శ్రీకృష్ణేన, ధృతః పరీక్షితః. ౧౩

(అయాజయ దితి.) సోపి ధర్మసుతోపి, కృష్ణ మనువ్రత స్సేవమానః, అనుజై స్సహ
జ్ఞౌం పృథ్వీం, రక్ష నేమే. ౧౪

(భగవానితి.) విశ్వాత్మా విశ్వస్యాంతఃప్రవిశ్య ధారకః, భగవాఽ శ్రీకృష్ణోపి లోకవేద
పథానుగః శౌత్రస్మార్తధర్మా ననువ ర్తమానః, ద్వార్షత్వాం, పుర్వాం, కామాఽ సిషేవే, కథంభూతః,
సాంఖ్యం సంఖ్యాబుద్ధి, స్త్రయా గమ్యం సాంఖ్యం, ముముక్షూపాన్యం, స్వాత్మాన మాస్థితః స్వానంద
మేవానభవ నిత్యర్థః, ఆత ఏవాన క్తః శబ్దావిష్యనాన క్తః, అత్ర కామ్యంత ఇతి కామాః కల్యాణ
గుణాః, తాఽ, సిషేవే స్వకీయకల్యాణగుణసంశీలనపరో బభూవేత్సర్వః, స తు శబ్దాదివిషయానుభవో
విపక్షితః, కామాననుభవ నివావతస్థ ఇత్యర్థః. ౧౫

ఏతదేవ ప్రపంచయతి (స్నిగ్ధేత్యాదినా.) స్నిగ్ధః కృపాయుక్తో య స్మి రావలోకః మంచహాస
యుక్తావలోకః, తేన, పీయూష మమృతం, తత్తుల్యయా వాచా, అనవద్యేన నిర్దుష్టేన, చారిత్రేణ,
ప్రియో లజ్జ్యైః నికేతేన ఆశ్రయేణ, అత్మనా శరీరేణ, ఇమం భూలోకం, అముం ఉపరిలోకాం శ్చ,

రేమే క్షణదయాద త్తక్షణప్రీక్షణసౌహృదః.

౨౧

తస్యేత్థం రమమాణస్య సంవత్సరగణా నృహళాః.

గృహమేధిషు యోగేషు విరాగ స్సమజాయత.

౨౨

దైవాధీనేషు కామేషు దైవాధీన స్వయం పుమాః.

కో విస్రమ్భేత యోగేన యోగేశ్వర మనువ్రతః.

౨౩

పుర్యాం కదాచి త్క్రిడద్ధి ర్యదుభోజదశార్హకైః.

కోపితా మునయ శ్చేపు ర్భగవన్మతకోవిదాః.

౨౪

తతః కతిపయై ర్మానై ర్స్వప్నిభోజాంధకాదయః.

యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథై ర్దైవవిమోహితాః.

౨౫

రమయన్, అస్మిన్ లోకే యదాం స్తు సుతరాం రమయన్, క్షణదయా రాత్ర్యా, దత్తం, క్షణం క్షణమాత్రం, ప్రీతా మిక్షరూపం సౌహృదం, యేన సః, దత్తక్షణప్రీక్షణసౌహృదః, రేమే. ౨౦-౨౧

(తస్యేతి.) ఇత్థ మనాన క్త్యా, బహున్ వత్సరగణాః, రమమాణస్య తస్య భగవతః, గృహమేధేషు గృహశ్రమప్రయ క్తేషు, యోగేషు దర్శేషు, విరాగః ఉపసంజిహీర్షయా అనాదర, స్సమజాయత.

౨౨

ఏత దేవ కైముత్యనయేనాహ (దైవాధీనేష్వితి.) యోగేశ్వరం యోగఫలప్రదం, భగవంతం, యోగేన భక్తియోగేన, అనువ్రతః సేవమానః, స్వయం దైవాధీనః దైవాయత్తః, కః పుమాః, దైవాయత్తేషు, కామేషు విస్రంభేత విశ్వసేత్, న కోపిత్యర్థః, కిముత భగవాన్ నవిశ్వ సేదిత్యభిప్రాయః.

౨౩

అథ స్వకులం సంజిహీర్షో ర్భగవతో ఒభిప్రాయానుసారేణ విప్రశాపప్రవృత్తిం యదుకుల సంహృత్తిం చ సంగ్రహేణాహ (పుర్యామితి.) పుర్యాం ద్వారకాయాం, కదాచి దృగవ త్స్వకులసంజి హీర్షానంతరకాలే క్రిడద్ధిః రమమాణైః. యదుభోజకుమారకైః, కోపితాః కోపం ప్రాపితాః, మునయః, భగవన్మతకోవిదాః భగవదభిప్రాయాభిజ్ఞాః, శ్చేషః శాసం దత్తవంతః.

౨౪

(తతః) శాపానంతరం, కతిపయై ర్మానైః. నానావిధారిష్టదర్శనానంతరం, పృష్ట్యాదయో దైవవిమోహితాః, అత ఏవ, సంహృష్టా స్సంతో. తథై స్సహ, ప్రభానతీర్థం యయుః.

౨౫

(శ్రీకృష్ణకృతకంసవధాదికమ్)

తత్ర స్నాత్వా పితౄణాం దేవా నృషీం తైశ్చ తదంభసా.

తర్పయిత్వాఽథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః.

౨౬

హిరణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాం న్యజినకంబళాః.

హయా న్రథా నిభా స్కన్యా ధరాం వృత్తికరీ మపి.

౨౭

అన్నం చారురసం తేభ్యో దత్వా భగవదర్పణమ్.

గోవిప్రార్థానవ శ్శూరాః ప్రణేము ర్భువి మూర్ధభిః.

౨౮

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
తృతీయోఽధ్యాయః.

(తత్ర) ప్రభాసే స్నాత్వా, తదంభసా ప్రభాసాంభసా, పితౄణాం, తర్పయిత్వా, బహుగుణాః
వయశ్శీలాదిగుణోపేతాః, గావః గాః, విప్రేభ్యో దదుః.

౨౬

హిరణ్యదీన్, వృత్తికరీం జీవనకరీం, ధరాం భూమిం చ, దదు రీతి పూర్వేణాఽన్వయః.
యద్వా, దత్వేత్యుత్తరేణాఽన్వయః.

౨౭

(చారురసం) మృష్టరస, మన్నం, తేభ్యో విప్రేభ్యో, భగవదర్పణం యథా భవతి తథా,
దత్వా, భగవత్ప్రీతినకర మన్నం దత్వేతి వా, గోవిప్రార్థానవః గోవిప్రార్థప్రాణాః, శూరాః, యదవః,
మూర్ధభిః విప్రేభ్యః భువి, ప్రణేముః నమస్కృతవంతః.

౨౮

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం. తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

తృతీయోఽధ్యాయః.

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఉద్ధవ ఉవాచ—

అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్,
తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తై ర్మర్మ పస్పృశుః.

౧

తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్,
నిమ్రోచతి రవా వాసీ ద్వేణూనా మివ మర్దనమ్.

౨

భగవాం స్వాత్మమాయాయా గతిం తా మవలోక్య సః,
సరస్వతీ ముపస్పృశ్య వృక్షమూల ముపావిశత్.

౩

అహం చోక్తో భగవతా ప్రపన్నార్తిహరేణ హ,
బదరీం త్వం ప్రయాహీతి స్వకులం సంజిహీర్షణా.

౪

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

(అథ) స్నానదాద్యనంతరం, తే యదవ, స్తదనుజ్ఞాతాః విప్రై రనుజ్ఞాతాః, భుక్త్వా, వారుణీం పైష్టిం మదిరాం, పీత్వా, తయా వారుణ్యైవ, విభ్రష్టస్వపరవిజ్ఞానా స్సంతో, దురుక్తై ర్మర్మస్థానాని, పస్పృశుః.

౧

తత, మైరేయస్య మద్యస్య, దోషేణ మదేన విషమీకృతాని విభ్రంశితాని చేతాంసి యేషాం, తేషాం, రవో సూర్యే, నిమ్రోచతి అస్తం గచ్ఛతి సతి వేణూనామివ, మర్దనం పరస్పరసంఘర్షణ మాసీత్.

౨

(భగవాం స్త్వీతి.) స భగవా, నాత్మనో, మాయాయాః ప్రాకృతనసంకల్పస్య, గతిం ఫల రూపాం, తాం, స్వకులసంహృతి, మవలోక్య, సరస్వతీ ముపస్పృశ్య సరస్వత్యాం స్నాత్వా, వృక్ష మూల మశ్వత్థవృక్షమూల, ముపావిశత్ ప్రావిశత్.

౩

(అహం మితి.) ప్రపన్నార్తిహరేణ, స్వకులసంజిహీర్షణా భగవతా, త్వం, బదరీం బదరికా శ్రమం ప్రశి, ప్రయాహి గచ్ఛే త్యుక్తోఽహమ్.

౪

(విదురమైత్రేయసంవాదప్రారంభః)

తథాపి తదభిప్రేతం జానన్మహామరిందమ,
పృష్టతోఽన్యగమం భర్తుః పాదవిశ్లేషణాక్షమః.

✽

అద్రాక్షం చైక మాసీనం విచిన్వన్ దయితం పతిమ్,
శ్రీనికేతం సరస్వత్యాం కృతకేత మకేతనమ్.

౨

శ్యామావదాతం విరజం ప్రసన్నానుజలోచనమ్,
దోర్భి శ్చతుర్భి ర్విదితం పీతకౌశాంబరేణ చ.

౩

వామఊరా వధిశ్రిత్య దక్షిణాంఘ్రిసరోరుహమ్,
ఉపాశ్రితార్భకాశ్వత్థ మకృశం త్యక్తపిప్పలమ్.

౪

తస్మి న్మహాభాగవతో ద్వైపాయనసుహృత్సఖా,

తథాప్యేవ ముక్తో వ్యహం, తదభిప్రేతం కులసంహారాదికం, జానన్, హే ఆరిందమ,
విదుర, భర్తు ర్భగవతః, పాదవిశ్లేషణే అక్షమః త మేవ, పృష్టతోఽన్యగమం అన్వవర్తే.

✽

ఏవ మనుగచ్ఛన్మహం త మేవ విచిన్వన్ మనసా విచింతయన్ అద్రాక్షం చక్షుషా చ
దృష్టవా నస్మి, కథం భూతం? ఏకం అనహాయం, దయితం నిరతిశయప్రియతమం, పతిం నిరుపాదిక
శేషిణం, శ్రీనికేతం శ్రీనివాసం, సరస్వత్యాం సరస్వతీతీరే, కృతకేతం కృతనివాసం స్వతః అకేతనం
అనాశ్రయం, తస్మైవ సర్వాశ్రయత్వాత్.

౬

(శ్యామావదాతం) నీలశ్వేతవర్ణం, విరజం నిర్మలం, ప్రసన్నే ఆరుణే లోచనే యన్య తం,
చతుర్భి ర్దోర్భి ర్ముఖైః, పీతకౌశాంబరేణ, కౌశం కౌశేయం, పీతకౌశేయాంబరేణ చ, విదితం
లక్షితమ్.

౭

దక్షిణాంఘ్రిసరోరుహం, వామే ఊరౌ, అధిశ్రిత్య ఉపరి స్థాపయత్వా, ఉపాశ్రితః పృష్టతోఽ
వష్టభిః, అర్భకో బాలః కోమలోశ్వత్థో యేన తం, త్యక్తపిప్పలం త్యక్తకర్మఫలం, అతువా,
౨కృశం కర్మాయత్తకార్యస్థౌల్యాద్విద్యాద్యాదిరహితమ్.

౮

(తస్మిన్నితి.) తత్ర తస్మిన్ భగవత్సన్నిధౌ, ద్వైపాయనసుహృత్సఖా, ద్వైపాయనో

లోకా ననుచరన్ సిద్ధ అనసాద యద్భచ్చయా.

౯

తస్యాఽనుషక్తస్య మునే ర్ముకుందః ప్రమోదభావానతకంధరస్య,
అశృణ్వతో మా మనురాగహాససమీక్షయా విశ్రమయ స్నువాచ.

౧౦

శ్రీ భగవా నువాచ—

వేదాఽహ మంతర్మనసి స్థితం తే దదామి య త్ర ద్దురవాప మన్యైః,
సత్రే పురా విశ్వసృజాం వసూనాం మత్సిద్ధికామేన వసో త్వయేష్టః.

౧౧

స ఏష సాధో చరమో భవానా మాసాదిత స్తే మదనుగ్రహోఽయమ్,
యస్మా న్మృలోకా న్రహ ఉత్సృజంతం దిష్ట్యా దవృత్వా నివళదానువృత్త్యా.

౧౨

వ్యాసః, తస్య సుహృద్భూతం, సఖా చ సౌహార్దం సహాధ్యేతృత్వం చోభయ మపి వివక్షితం, మహా
భాగవతః భాగవతాగ్రగణ్యః, అత ఏవ, సిద్ధః కృతకృత్యః, మైత్రేయః, లోకా, ననుచరన్, యద్భచ్చయా
అగతః.

౯

(తస్యేతి) ప్రమోదేన భగవద్దర్శనజనితసంతోషేణ, భావేన భక్త్యా చ అనతా కంధరా
యస్య, అనురక్తస్య భగవ త్యనురాగయుక్తస్య తస్య మునే ర్మైత్రేయస్య, అశృణ్వత స్సతః,
ముకుందో భగవాన్, అనురాగహాససమీక్షయా అనురాగహాసాన్వితవిలోకనేన, విశ్రమయన్
శ్రమహానిం జనయన్, మాం ప్రత్యువాచ.

౧౦

భగవద్భక్తి మేవాహ ద్యయేన (వేదేతి) హే వసో ఉద్ధవ, పూర్వజన్మాభిప్రాయేజేదం సంబో
ధనం, విశ్వసృజాం ప్రజాసతీనాం, వసూనాం చ, సత్రే పురా పూర్వజన్మవి, మత్సిద్ధికామేన మత్ప్రాప్తి
కామేన, త్వయా వసునా, అహ, మిష్ట స్సమ్య గారాధితః, అత, స్తే తవ, అంతర్మనసా అంతః
కిరణేన ఈష్పితం య త్ర, ద్వేద జానామి, అన్యైః అనారాధితమచ్ఛరణైః, దురవాపం దుఃఖేనాప్యా
ఽఽప్త మశక్యం, తద్దదామి రాస్యామి.

౧౧

(స ఇతి) హే సాధో ఉద్ధవ, భవానాం జన్మనాం, మధ్యే, స ఏష భవః, చరమః అంతిమః,
కుతః? య ద్యస్మా, త్రే త్వయా, మదనుగ్రహః ఆసాదితః లబ్ధిః, యస్మా చ్చ, పునః, నృలోకా
న్మర్త్యలోకాన్, రహ ఏకాంతే, ఉత్సృజంతం త్యజంతం, మర్త్యలోకా ద్వైక్యకుంఠం గచ్ఛంతం,
మాం, విళదానువృత్త్యా ఏకాంతభక్త్యా, దవృత్వా దృష్టవా నసి, ఏత ద్దిష్ట్యా జాత మిత్యర్థః.

౧౨

(విదుర మైత్రేయసంవాదప్రారంభః)

పురా మయా ప్రోక్త మజాయనాభ్యపద్మే విషణ్ణాయ మమాఽఽదిసగ్ధే.

జానం పరం య నృహిమావభాసం యత్సూరయో భాగవతం వదంతి.

౧౩

ఇత్యాదృతోక్తః పర మస్య పుంసః ప్రతీక్షణానుగ్రహభాజినోఽహమ్.

స్నేహోర్ధ్వరోమాస్థలితాక్షర స్తం ముంచం చ్చుచః ప్రాంజలి రాబభాషే.

౧౪

కో స్వీశతే పాదసరోజభాజాం సుదుర్లభోఽర్థేషు చతుర్షపీహ.

తథాపి నాఽహం ప్రవృణోమి భూమ నృపత్పదామృజనిషేవణోత్సుకః.

౧౫

కర్మాణ్యనీహ స్యభవోఽభవస్య తే దుర్గాశ్రయోఽథారిభయా త్వలాయనమ్.

కిం దదాసీ త్యపేక్షయాం దేయం నిర్దిశతి (పురేతి.) ఆదిసగ్ధే సృష్ట్యపక్రమే, నాభ్యే నాభౌ భవం నాభ్యం, తస్మిన్. పద్మే కమలే, నిషణ్ణా యోవవిష్టాయ, అజాయ, పురా పూర్వకాలే. మయా ప్రోక్తం. మమ మహిమా అవభాస్యతే ప్రకాశ్యతే అనేనీతి మన్యహిమావభాసం. య, దేవ. సూరయో, భాగవత మితి వదన్తి తత్పరమం జ్ఞానం దదామీ త్యనుషంగః.

౧౬

ఏవం భగవతోక్తే మయైవ ముక్త మిత్యాహ (ఇతీతి.) ఇతి ఇత్థ, మాదృతోక్తః ఆదృతశ్చాసా పుక్తశ్చ, పరమస్య పుంసః, పరమపురుషస్య, ప్రతీక్షణం కృపావలోకన, మనుగ్రహ శ్చ, తయోః పాత్రభూతః స్నేహోర్ధ్వరోమా స్నేహేన ఊర్ధ్వాని పులికితాని రోమాణి యస్య సః, స్థలితాక్షరః గర్గదవా, గహం, శుచః అన్దాశ్రుణి. ముంచన్ ప్రాంజలిః, తం ప్రత్యాబిభాషే అభాషితవా నస్మి. ౧౪

కి మాభాషితవానసీ త్యత ఆహ (క ఇతి.) హే ఈశ, తే తవ, పాదసరోజభాజాం పాదకమలం భజమానానాం, ఇహ పురుషాణాం, చతుర్షు అర్థేషు ధర్మార్థకామమోక్షేషు, కోను సుదుర్లభః నకోపి దుర్లభ ఇత్యర్థః, పురుషార్థచతుష్టయస్య సులభత్వేసి, హే భూమః విధో, నాహం ప్రవృణోమి, పురుషార్థచతుష్టయ మితి శేషః. కథంభూతోఽహం, భగవత్పదామృజయోః నిషేవణే జౌత్సుక్యం యస్య సః “తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త” ఇత్యుక్తవిధజ్ఞాన్యహమ్.

౧౭

నిత్యయోగవిరోధినం ధర్మాదికం, న వృణోమి, కిం త్వమటనఘటనామర్థ్యరూపాం, భవదీయాం శక్తిం, స్మరతాం చిత్తం, పారవశ్యం యాతీత్యబ్రువ మిత్యాహ (కర్మాణీతి.) అనీహస్య.

కాలాత్మనో యత్రప్రమదాయతాశ్రమ స్వాత్మ నతేః ఖిద్యతి ధీ ర్విదామపి. ౧౬

మస్త్రేఘ మాం వా ఉపహూయ య త్ర మకుంతితాఖండసుఖాత్మబోధః,

పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధవ దప్రమత్త స్తన్నో మనో మోహయతీవ దేవః. ౧౭

జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః ప్రకాశం ప్రోవాచ కన్యై భగవాన్ సమగ్రం,

అపి క్షమం నో గ్రహణాయ భర్త ర్వదాంజసా య ద్వృజినం తరేమ. ౧౮

నిర్వాపారస్య తవ కర్మాణి, అఖవస్య జన్మరహితస్య, భవః, కాలాత్మనః కాలశరీరకస్య, దుర్గాశ్రయః ద్వారకారూపజలదుర్గాశ్రయజం, యచ్చ, అరిభయా త్కాలయవనాదిభయా త్పలాయనం స్వాత్మరతేః, ప్రమదాయతాశ్రమః బహ్విభిః ప్రమదాభిః శ్రీభిః యుక్తః, యః ఆశ్రమః గృహస్థాశ్రమ, ఇతి చ యత్, ఇహ అస్మిన్ విషయే, విదాం విదుషా మపి, ధీః ఖిద్యతి పారవశ్యం యాతి. ౧౬

కింఛ. మస్త్రేఘ ప్రస్తుతేఘ సత్పు, మా ముపహూయ వై ఆహూయైవ పృచ్ఛేః పృష్టవా నసి, కథంభూత స్త్వంః ఆకుణ్ఠితాఖణ్డనదాత్మబోధః ఆకుణ్ఠితః ఆవరణరహితః అఖండః అసరిచ్ఛిన్నః, ఆత్మనః స్వస్య, బోధః, యస్య నః, అనావృతానసరిచ్ఛిన్నాఽఽత్మజ్ఞాన ఇత్యర్థః, అతఏవాఽప్రమత్తః, స్వయ మేవంభూతోపి, ముగ్ధ ఇవ మూఢ ఇవ, య త్పృష్టవా నసి త స్మే, మనో, మోహయతీవ మోహం ప్రాపయతీవ వర్తతే, ఇవశబ్దేన పరమార్థత ఏతత్సర్వ ముపసన్న మేవేతి సూచ్యతే, తథాహి అకర్మాయ తక్రియస్య లీలయా కర్మాణి, అకర్మాయ త్తభవస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమంగళాస్పద విగ్రహపరిగ్రహరూపో భవ శ్చ, ఉపపద్యతే దుర్గాశ్రయాదికం మ ర్త్యలీలయోపపద్యతే “యో వై బాలక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య చైత త్కర్మ” అజాయమానో బహుదా విజాయతే “లోకవ త్పు లీలాకై వల్య” మిత్యాది శ్రుతిసూత్రాదిభ్యః. ౧౭

ఏవ ముక్త్యా హర్ద మపి నివేదితవా నస్మిత్యాహ (జ్ఞాన మితి.) స్వాత్మన స్తవ, రహః యాథాత్మ్యం, తస్య ప్రకాశకం, పరం జ్ఞాతవ్యేషు ప్రధానభూతం, సమగ్ర మంగోపేతమ్. యత్ జ్ఞానం. భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణో భగవాన్, కన్యై కాయ, బ్రహ్మణే, సర్వనామత్వ మార్షం, ప్రోవాచ ఉచివాన్, తత్, జ్ఞానం, హే భర్తః స్వామిన్, నః అస్మాకం, గ్రహణాయ గ్రహీతుం. క్షమం యోగ్యం, అపి చేత్. వద, యత్ యస్మాత్ జ్ఞానాత్. వృజినం దుఃఖాత్మకసంసారం, అంజసా సుఖేన, తరేమ అతివర్తేమహి. ౧౮

(విదురమైత్రేయసంవాదప్రారంభః)

ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం న భగవాన్ గురుః,
ఆదిదేశారవింశక్ష ఆత్మనః పరమాం గతిం.

౧౯

స ఏవ మారాధితతీర్థపాదా దధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః,
ప్రణమ్య పాదౌ పరివృత్య దేవమిహాగతోహం విరహాతురాత్మా.

౨౦

సోహం తద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతః ప్రభోః,
గమిష్యే దయితం తస్య బదర్యాశ్రమమండలం.

౨౧

యత్ర నారాయణో దేవో నరశ్చ భగవాన్పుషిః,

ఏవం స్వాభిప్రాయే నివేదితే మహ్యం న భగవాన్ సత్య ముపదిదేశేత్వాహ (ఇతీతి.) ఇతి ఇత్థం, ఆవేదితం నివేదితం హర్దయం శ్రిపాయః యేన తస్మై మహ్యం, న భగవాన్, నరవిన్దాక్షః, ఆత్మనః స్వాత్మనః పరమాం, పరో జ్ఞాతవ్యో, మా, న, యస్యా స్తాం పరమాం, జ్ఞాతవ్యాంతర రహితాం స్థితిం యాథాత్మ్యావగతిం, ఆదిదేశ ఉపదిదేశ.

౧౯

ఉపసంహరతి (స ఇతి.) ఆరాధితపాదతీర్థాత్, తీర్థశబ్దః పావనవాచీ, ఆరాధితపవిత్రపాదా దిత్కర్త, యద్వా, పాదే తీర్థం యస్య నః, ఆరాధిత శ్చాసౌ పాదతీర్థశ్చ, తస్మా ద్భగవతః ఏవం, ఆదీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః, తత్త్వాత్మకపరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిరూపో బోధ, సృ మృగ్యతే పరిశీల్యతే అనేనేతి తత్త్వాత్మవిబోధమార్గః, ఆత్మయాథాత్మ్యావగతిప్రకాశకం శాస్త్రం, అదీత తత్త్వాత్మవిబోధమార్గో యేన సోహం, పాదౌ భగవత శ్చరణౌ, ప్రణమ్య, దేవం, పరివృత్య ప్రదక్షిణీకృత్య, తద్విరహేణ భగవద్విశ్లేషేణ, ఆతురః భిన్నః ఆత్మా చిత్తం యస్య నః, ఏవం భూత సృన్నిహోఽఽ గతోఽస్మి.

౨౦

ఇహోఽఽగతి స్త్వం క్వ గమిష్యసీత్యత ఆహ (స ఇతి.) సోఽహం, బదరీం త్వం ప్రయాహీ త్యాజుప్రోఽహం, తస్య భగవతో, దర్శనేన, యో ఽయ మాహ్లాదః, వియోగేఽఽఽర్తిశ్చ, తాభ్యాం యుత సృన్ ప్రభో ర్భగవత, స్తస్య, దయితం ప్రియం, బదర్యాశ్రమమండలం గమిష్యే.

౨౧

ఆశ్రమం ప్రస్తౌతి (యత్రేతి.) యత్ర బదర్యాశ్రమమండలే, ఋషి స్సర్వజ్ఞో నారాయణో

మృదు తీవ్రం తపో దీర్ఘం తేపాతే లోకభావనా.

౨౨

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యుద్ధవా దుపాకర్ణ్య సుహృదాం దుస్సహం వధం,

జ్ఞానేనాశమయత్ క్షత్తా శోక ముత్పత్తితం బుధః

౨౩

స తం మహాభాగవతం వ్రజంతం కౌరవర్షభః,

విస్రంభా దభ్యధ తైదం ముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే.

౨౪

విదుర ఉవాచ—

జ్ఞానం పరం సాత్మరహఃప్రకాశం యదాహ యోగేశ్వర ఈశ్వర స్తే,

వక్త్రం భవా న్నోర్హతి యద్ధి విష్ణోర్భృత్యా స్వభృత్యార్థకృత శ్చరంతి.

౨౫

నర శ్చ, మృదు, లోకానాం క్షేమస్వస్థ్యాదికరం, తీవ్రం దుశ్చరం, దీర్ఘ మాకల్పాంతం తపః, తేపాతే చక్రాతే, కథంభూతౌ తేపాతే, లోకభావనా లోకానుగ్రహకౌ.

౨౨

ఏవ ముద్ధవా దువశ్రుతవృత్తాంతస్య క్షత్తు రవస్థిప్రకార మాహ బాదరాయణి శ్లోకద్వయేన (ఇతీతి.) క్షత్తా, బుధః విద్యాః, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ ఉద్ధవా దుద్ధవముఖాత్, జ్ఞాతీనాం, దుస్సహం సోఢు మశక్యం, అత్యంతదుఃఖజనక మిత్యర్థః, వధం నాశ, ముపాకర్ణ్య క్రుత్వా, ఉత్పత్తిత ముత్పన్నం శోకం జ్ఞానేన స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్యజ్ఞానేన, అశమయత్.

౨౩

(స ఇతి.) సః కౌరవర్షభః విదురః, వ్రజంతం వ్రజిష్యంతం, బదర్యాశ్రమం వ్రతీతి శేషః మహాభాగవతం భాగవతశ్రేష్ఠ ముద్ధవం, విస్రంభా ద్విశ్వాసాత్, ఇద మభ్యధత్త అనుసంహితవాః, విచిత్రవా నిత్యర్థః, కిం కృష్ణపరిగ్రహే కృష్ణానుగ్రహే అయ ముద్ధవో ముఖ్య ఇతి కృష్ణపరిగ్రహవిషయాజాం మధ్యే అయం ముఖ్య ఇతి, విశ్వాసపూర్వకం విచిత్రవా నిత్యర్థః.

౨౪

అథ శ్రుతభగవ ద్వృత్తాంతం తదుపదిష్ఠిత త్వజిజ్ఞానుః క్షత్తా సృచ్ఛతి (జ్ఞాన మితి.) యోగేశ్వరః యోగపలప్రద, ఈశ్వరో భగవాః, తే తుభ్యం, సాత్మరహఃప్రకాశం, పరం, యత్ జ్ఞాన, మాహ తత్ జ్ఞానం, భవాః, సః అస్మభ్యం, వక్త్ర మర్హతి, య ద్విస్మా ద్విష్ణోర్భృత్యాః స్వభృత్యార్థకృతః స్వభృత్యార్థకృతః స్వభృత్యప్రయోజనకారిణః, చరంతి హి.

౨౫

(విదురమైత్రేయసంవాదప్రారంభః)

ఉద్ధవ ఉవాచ—

నను తే తత్త్వసంరాధ్యః కౌషారవోంతిమే,
సాక్షి దృగవతాదిష్టో మర్త్యలోకం జిహాసతా.

౨౬

ఇతి సహ విదురేణ విశ్వమూర్తే గుణకథయా సుధయాప్లుతౌరుతాపం,
క్షణ మివ పుళినే యమస్వసు స్తాం సముషిత ఔపగవి ర్నిశాం తతోఽగాత్.

౨౭

రాజోవాచ—

నిధన ముపగతేషు వృష్టిభోజే స్వధిరథయాధపయాధపేషు ముఖ్యః,

తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా పృష ఉద్ధవ ఆహ (నవ్వితి.) నను హే విదుర, తే త్వయా
ఋషిః తత్త్వదర్శీ, కౌషారవో మైత్రేయః, తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వోపదేశార్థ, మారాధనీయః పూజ్యః
న త్వహం, కథంభూతః కౌషారియః, మర్త్యలోకం, జిహాసతా హాతు మిచ్ఛతా, భగవతా, అంతిమే
మత్సమీపే, సాక్షి దాదిష్టః ఆజ్ఞప్తః, తీర్థా న్యటిత్వా భవంత ముపసన్నాయ క్షేత్రే త్వ ముపదిశే
త్యాదిష్ట ఇత్యర్థః.

౨౮

విదురౌద్ధవసంవాద ముపసంహరతి వైయాసకిః (ఇతీతి.) ఇతీత్యం, విదురేణ సహ,
విశ్వమూర్తేః విశ్వశరీరకస్య భగవతో, గుణకథారూపయా సుధయా, అప్లుతః నిరస్తః ఉరుతాపో,
యస్య నః, ఔపగవి రుద్ధవః, యమస్వసుః యమునాయః పుళినే, తాం నిశాం రాత్రిం, క్షణ మివ
సముషితః సమ్య గృగవద్గుణకథయా తాం రాత్రిం క్షణ మివ నీత్వా, తతః యమునాయః అగాత్,
బదర్మాశ్రమం ప్రతీతి శేషః.

౨౯

అత్రౌద్ధవవిషయే, కించి ద్రాజా పృచ్ఛతి (నిధన మితి.) వృష్టిభోజేషు నిధనం బ్రహ్మ
శాసేన నాశ ముపగతేషు సత్సృద్ధవ స్తు కథ మేకోఽవశిష్టః, అస్యాపి విప్రశాసవిషయత్వానిత్యభిపాయః
కిము వక్తవ్యం, వృష్ట్యాధయో నిధన ముపగతా ఇతి, యత్, యతః, అతీరథానాం యూధం పాంతీ
త్యతిరథయాధపా, స్తేషా, మపి, యే, యూధపా, స్తేషపి, ముఖ్య, స్త్యగ్ధీకో లోకత్రయేశః.

స తు కథ మవశిష్ట ఉద్ధవో య ధ్ధరి రపి తత్యజ ఆకృతిం త్ర్యధీశః.

౨౮

శ్రీశుక ఉవాచ—

బ్రహ్మశాపాపదేశేన కాలేనామోఘవాంఛితః.

సంహృత్య స్వకులం స్థితం త్యక్త్య నేహ మచింతయత్.

౨౯

అస్మా ల్లోకా దుపరతే మయి జ్ఞానం మదాశ్రయం.

అర్హి త్యుద్ధవ ఏవాదధా సంప్రత్యాత్మవతాం వరః.

౩౦

నోద్ధవోఽఙ్ఘిపి మన్మన్మనో యద్గుణై ర్నార్దితః ప్రభుః.

హరి రపి, ఆకృతిం మనుష్యసజాతీయసంవివేకం, తత్యజ తిరోభావయామాన, అత్ర భూత్యాగ ఏవ వివక్షితః. సర్వే నిత్యా శ్వాశ్వతా శ్చ దేహా స్తస్య మహత్మనః “ఇతి స్మరణాత్.”

౨౮

విప్రశాపాదే స్సర్వస్య భగవత్సంకల్పానువిధాయిత్యా తత్సంకల్పే నాయం శాపవిషయో వ్యుద్ధవ ఇహైవ స్థాపిత ఇత్యుత్తర మాహ వైయాసకిః (బ్రహ్మేశ్వారి) బ్రహ్మశాపాపదేశేన విప్రశాప వ్యాజేన, కాలేన స్వసంకల్పితకాలేన, అమోఘం వాంఛితం యస్య సః, సత్యసంకల్ప ఇత్యర్థః. ఏవం భూతో భగవాన్, స్థితం సమృద్ధం, స్వకులం, సంహృత్య, దేహం స్వదేహం, త్యక్త్యన్ తిరోభావ యిష్యన్, ఇద మచింతయత్.

౩౦

చిన్తా మేవాహ (అస్మా దితి.) అస్మా ల్లోకాత్ మర్త్యలోకాత్. మయ్యుపరతే స్వలోకం గతే సతి, మదాశ్రయం అహ మాశ్రయో విషయో యస్య త న్మదాశ్రయం, మద్విషయకం జ్ఞానం ప్రతి, సంప్రతి దానీం, ఉద్ధవ ఏవాదధా తత్తేన, సాక్షత్ అర్హతి స్వయం గ్రహీతు మన్యాన్ గ్రాహయితుం చ ఉద్ధవ ఏవ యోగ్యః. కథంభూత ఉద్ధవః, ఆత్మవతాం స్వాత్మవరమాత్మ యాభాత్యజ్ఞానవతాం మద్యే. వరః ముఖ్యః.

౩౦

ఏత దేవాహ (నేతి.) ఉద్ధవః అఙ్ఘిపి మన్మన్మనః మత్తః న్యూనః, న భవతి నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి “జగద్వ్యాపారవర్జం” భోగమాత్రసామ్యలింగా చ్చ “మమ సాధర్మ్య మాగతా” ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రతిపన్నం భోగే సామ్యం వివక్షితం. ముక్తౌ మయా సహ సమానభోగయోగ్య ఇత్యర్థః. కుతః, య ద్యస్మాత్, గుణైః రజస్తమో మిశ్రసత్తేన్, స్తత్కార్య

(విదురమైత్రేయసంవాదప్రారంభః)

అతో మద్వయునం లోకం గ్రాహయన్నిహ తిష్ఠతు.

౩౧

ఏవం త్రిలోకగురుణా సందిష్ట శృణ్వయోనినా,
బదర్యాశ్రమ మాసాద్య హరి మీజే సమాధినా.

౩౨

విదురోఽప్యర్థవా చ్ఛృత్వా కృష్ణస్య పరమాత్మనః,
క్రీడయోపాత్తదేహస్య కర్మాణి శ్లాఘితాని చ.

౩౩

దేహన్యాసం చ తస్యైవ ధీరాణాం దైర్యవర్ధనమ్,
అన్యేషాం దుష్కరతరం పశూనాం విక్లబాత్మనామ్.

౩౪

ఆత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ కృష్ణేన మనసేషీతమ్,
ధ్యాయ న్గతే భాగవతే రురోద ప్రేమవిహ్వలః.

౩౫

శబ్దాదివిషయై, రూపిణః న పీడితః, అత ఏవ ప్రభుః స్వవశీకృతేంద్రియః అనేన ముక్తిసాధనసమగ్ర సంపత్తి స్సూచితా, అత ఆత్మవ ద్వరత్వా న్మద్వయునం మద్విషయం జ్ఞానం, లోకం గ్రాహయన్, ఇహ మర్త్యలోకే తిష్ఠతు ముక్తివర్యనమితి శేషః.

౩౧

ఉపసంహరతి (ఏవ మితి,) ఏవం ఇత్యేవం, త్రిలోకగురుణా. శబ్దయోనినా శాస్త్రప్రమాణ గమ్యేన, భగవతా, సందిష్టః ఆజ్ఞప్తః బదర్యాశ్రమ, మాసాద్య, సమాధినా జ్ఞానయోగేన, హరిం భగవంత మీజే ఇష్టవాన్.

౩౨

(విదుర ఇతి.) విదురః, క్రీడయా క్రీడార్థం ఉపాత్తదేహస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్య విగ్రహస్య, పరమాత్మనః శ్రీకృష్ణస్య, కర్మాణి శ్లాఘితాని చరిత్రాణి చ ఉద్భవా, చ్ఛృత్వా, తస్యైవ భగవతః, ధీరాణాం యోగినాం, దైర్యవర్ధనం యోగవర్ధకం, విక్లబాత్మనాం అధీరచిత్తానాం, పశూనా మజ్ఞానినాం దుష్కరతరం, దేహన్యాసం చ దేహత్యాగప్రకారం చ హే కురుశ్రేష్ఠ రాజన్, కృష్ణేన భగవతా కర్తృ, మనసా కరణేన, ఈషీతం దృష్టం, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ, శ్రుత్వా, భాగవతే ఉద్ధవే, గతే సతి, త మేవ కృష్ణ మేవ, ధ్యాయన్ ప్రేమవిహ్వలః నిరతిశయభగవత్ప్రేమపరవశః, రురోద.

౩౩-౩౪-౩౫

కాళింద్యాః కతిభి స్సిద్ధోఽహూభి ర్భాగవతర్షభః,

ప్రాపద్యత స్వస్ఫరితం యత్ర మిత్రాసుతో మునిః.

౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే.

విదురోద్ధవసంవాదో నాఘ-చతుర్థోఽధ్యాయః.

(కాళింద్యా ఇతి.) భాగవతర్షభః భాగవతశ్రేష్ఠో, విదురః. స్వయం సిద్ధః పరినిష్ఠున్న యోగనిష్ఠ ఏవ, కతిభి రహూభి ర్నినైః, కాళింద్యాః యమునాయా న్నకాళాత్, స్వస్ఫరితం గంగాం, ప్రాపద్యత ప్రాప్తః, యత్ర గంగాతీరే హరిద్వారే, మిత్రాసుతో మైత్రేయః, అస్తే తత్ప్రాపద్యతే త్యర్థః.

౩౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పుక్తిసమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీపీఠరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

చతుర్థోఽధ్యాయః.

అథ పంచమోఽధ్యాయః.

శ్రీ కుక ఉవాచ—

ద్వారి ద్యునద్యా ఋషభః కురూణాం మైత్రేయ మాసీన మగాధబోధమ్.
క్షత్రోపస్సత్వాఽచ్యుతభావశుద్ధః పప్రచ్ఛ సౌశీల్యగుణాభిత్వప్రః.

౧

శ్రీవిదుర ఉవాచ—

సుఖాయ కర్మాణి కరోతి లోకో న తై స్సుఖం వాఽన్య దుపారమం వా,

అథ పంచమోఽధ్యాయః

ఏవం “కుత్ర క్షత్తు ర్భగవతో మైత్రేయేణాఽఽన సంగమః కదా వా నహసంవాద” ఇత్యుక్తౌ తర ముక్తం. అధేతః ప్రభృతి తృతీయచతుర్థస్కన్ధాభ్యాం విదురమైత్రేయసంవాదం వివక్షి ప్యం స్తావ ద్విదురస్య మైత్రేయోపసత్తిప్రకారం తత్పుష్టభగవల్లిలారూపమహదాదిస్పష్టిప్రకారం చాహానేన పంచమే నాధ్యాయేన. తావ ద్య తావిధి క్షత్తు రైత్రేయోపసత్తి మాహ వైయాసకిః (ద్వారీతి) ద్యునద్యాః గంగాయాః, ద్వారి ద్వారే. అసీనం విషణ్ణం, అగాధబోధం, అగాధః అపారః బోధః ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యస్య తం “శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ” మిత్యాద్యుక్తాచార్య లక్షణలక్షిత మిత్యర్థః. ఏవంభూతం మైత్రేయ ముపస్సత్య “స గురు మేవాఽభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణి” రిత్యాద్యుక్తరీత్యా. ఉప నమీషే. ప్రాప్య, క్షత్తా, పప్రచ్ఛ, కథంభూతః క్షత్తా, అచ్యుతభావః పరమాత్మ భక్తిః, తేన శుద్ధః నిర్మలచిత్తః, అనేన “ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయే” త్యుక్తార్థ ఉక్తః. సౌశీల్యగుణాభిత్వప్రః, సౌశీల్యం మహతో మందై స్సహ సీరంధ్రేణ సంక్లేషస్వభావత్వం మైత్రేయస్య సౌశీల్యగుణేనాఽభిత్వప్రః, సత్కార్యపదయాదానాహింసాదీనా మప్యవలక్షణం, తై రవ్యభిత్వప్రః, ఏతేనాఽఽచార్యత్వపూర్తి రభిప్రేతా.

౧

కిం వృష్టవా నిత్యపేక్షయాం తావ “త్సరీక్ష్య లోకా” నిత్యస్వార్థం సూచయం, స్తత్ప్రకృష్ట మేవాహ (సుఖాయే త్యాదినా.) లోకః జనః సుఖాయ సుఖార్థం, సుఖలిప్సయేత్యర్థః, కర్మాణి కృప్యా దీని లోకికాని, శౌతస్మాద్దాని చ. కరోతి, తైః కర్మభిః, సుఖం వా నిరతిశయసుఖం వా, అన్య దుపారమం వా అన్యస్య దుఃఖస్యోపారమం ఆత్యంతికనివృత్తిం వా, న విన్దేత న విందతే, కింతు, తతః తైః కర్మభిః, భూయః పునః, దుఃఖ మేవ, విందేత, అత్ర. నిరతిశయసుఖప్రాప్తే. ఆత్యంతిక

విస్తేత భూయ స్తత ఏవ దుఃఖం యదత్ర యుక్తం భగవాన్ సదేన్నః. ౨

జనస్య కృష్ణా ద్విముఖస్య దైవా దధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య.
అనుగ్రహయేహ చరంతి నూనం భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య. ౩

తత్సాధువర్యాదిశవర్త్య శం న స్సంసాధితో భగవాన్ న్యేన పుంసామ్,
హృది స్థితో యచ్ఛతి భావపూతే జ్ఞానం స్వతత్త్వాధిగమం పురాణమ్. ౪

కరోతి కర్మాణి కృతావతారో యా న్యాత్మతన్త్రో భగవాన్ త్ర్యధీశః,

దుఃఖనివృత్తై చ, సాధనత్వేన, య, ద్యుక్తం కర్తవ్యం, తత్, నః అన్యభ్యం, భగవాన్ ఉత్పత్త్యాది జ్ఞానసంపన్నః త్వం. వదేత్ వదేత్యర్థః “తద్యదేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవ మేవాఽముత్ర పుణ్యకృతో లోకః క్షీయత” ఇత్యుక్తరీత్యా. కర్మజ్ఞాఽఽమాత్యంతికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయ సుఖప్రాప్తిసాధనత్వానుపపత్తిం పరీక్షమాణాయ, నిరతిశయసుఖసాధనవివిత్సావతే మహ్య ముపదిశే త్యర్థః. ౨

నివృత్తబాహ్యభ్యంతరకరణవ్యాపారస్య భగవత్ప్రవజైకచిత్తస్య మే కిం భవత్కృత ప్రశ్నానాం ప్రతిపదనేన ప్రయోజన, మిత్యాశంకాం శమయం స్తస్య ప్రతిపదనోత్సుక్య మావిష్కరంతి (జనస్యేతి.) దైవాత్ పూర్వకర్మవశాత్. అధర్మశీలస్య అధర్మనిరతస్య “పాపం ప్రజ్ఞాం నాశయతి క్రియమాణం పునః పునః, నష్టప్రజ్ఞః పాప మేవ నిత్య మారభతే జన” ఇతి పదనాత్, అత ఏవ, కృష్ణా ద్విముఖస్య పరాజ్ఞుఖస్య, అత ఏవ, సుదుఃఖితస్య అతిదుఃఖితస్య, జనస్య, అనుగ్రహయ, భవ్యాని భద్రాణి, జనార్దనస్య విష్ణో, ర్భూతాని విష్ణుభక్తాః భవంత ఇత్యర్థః, ఇహ మర్త్య లోకే, చరన్తి, కృపాశూనాం భవతాం లోకానుజిఘృక్షయేవ మర్త్యలోకే సంచరణ మిత్యర్థః. ౩

బుభుత్సితాని క్రమశః పృచ్ఛతి (తదితి.) హే సాధువర్య, శం సుఖసంపాదకం తద్వర్త్య ఉపాయం, నః, అదిశ కథయ, కథంభూతం వర్త్య, యేన వర్తమా ఆరాదితః, నః భగవాన్, పుంసాం, భక్తిపూతే భక్తియోగేన పవిత్రితే, హృది హృదయే, స్థితః, తత్త్వాధిగమం, తత్త్వ మధిగమ్యతే యేన తత్తత్త్వావభాసకం, పురాణం అనాదివేదప్రమాణకం జ్ఞానం, యచ్ఛతి, తద్వర్త్యాదిశే త్యర్థః. ౪

(కరోతితి.) త్ర్యధీశః త్రిలోకేశః భగవాన్, స్వతంత్రః అకర్మవశ్య ఏవ, కృతావతారః,

(క్షత్రే) మహామునిః భగవల్లీలాదికథనం)

యథా ససర్జాగ్ర ఇదం నిరీహ సస్సంస్థాప్య వృత్తిం జగతో విధత్తే.

౫

యథా పున స్సేవ్య ఖ ఇదం నివేశ్య శేతే గుహాయాం స నివృత్తవృత్తిః,
యోగేశ్వరాధీశ్వర ఏక ఏత దనుప్రవిషో బహుధా యథాఽఽసీత్.

౬

క్రీడ నిర్ధత్తే ద్విజగోసురాణాం క్షేమాయ కర్మాణ్యవతారభేదైః,
మనో న తృప్య త్యధిశృణ్వతాం న స్సుశ్లోకమాశే శ్చరితామృతాని.

౭

యై స్సత్త్వభేదై రధిలోకనాథో లోకా నలోకాః సహ లోకపాలాః,

బ్రహ్మాదిరూపేణ కృతానుప్రవేశావతారః, యాని కర్మాణి కరోతి, అగ్రే స్పష్టే పూర్వం నిరీహః
నివ్యాపార ఏవ. స్వయ, మిదం విశ్వం, యథా యేన ప్రకారేణ, ససర్జ, యథా సంస్థాప్య సమ్యక్వృత్తిం
రజేం కృత్వా జగతః, వృత్తిం జీవితాం విధత్తే కరోతి, ఏత ద్వర్ణయే త్యుపరితనేఽఽస్వయః,
ఏవమగ్రేపి

౫

(యదేతి.) స భగవాన్ స్వశరీరభూతే, భే సూక్ష్మేవస్థాకాశాదికారణభూతే “అక్షరం తమసి
లీయత” ఇత్యుక్తతమశ్శుబ్దవాచ్యప్రకృతిద్రవ్యే, ఇదం కార్యం ప్రపంచం, నివేశ్య సంపూత్య, నివృత్త
వృత్తిః నివృత్తజగద్వాపారః, గుహాయాం పరమాకాశే, వైకుంఠ ఇత్యర్థః, శేతే వసతి, హే
యోగేశ్వరాధీశ్వర, యోగేశ్వరశ్రేష్ఠ ఏక, స్వయం, ఏత చ్చిదచిదాత్మకం జగ దనుప్రవిష్టః, స్వప్రశాస
నాధీనం కుర్వన్, ధారకతయా స్థితః, బహుధా దేవమనుష్యాదిబహునామభాక్, యథా, అసీత్
బభూవ

౬

యథా చ ద్విజగోసురాణాం బ్రాహ్మణగోదేవతానాం, క్షేమాయ, అవతారభేదైః రామకృష్ణాద్య
వతారభేదైః, భేదశబ్దో గోణావేశాక్త్యాద్యవతారాణాం, ప్రదర్శనార్థః, స్వయం క్రీడ న్నేవ, కర్మాణి
దుష్కృద్విదానాశాపాదుపరిత్రాణాదిరూపకర్మాణి, విధత్తే కరోతి అన్య దపి ప్రక్ష్యమాజః, అస్తరా,
స్వస్య ప్రతిపదసశ్రవణాత్పుక్య మావిష్కరోత్యధేన (మన ఇతి.) సుశ్లోకమాశే, సుష్టుశ్లోక్యంతే
కీర్త్యంత ఇతి సుశ్లోకాః పవిత్రకీర్తి మన్తః, శేషాం మౌళి రివ ప్రధానః, తస్య భవతః, చరితామృతాని
అమృతతుల్యాని చరిత్రాణి, శృణ్వతా మపి. నః, మనః. న తృప్యతి.

౭

సృష్టతి (యై రితి.) అలోకనాథః, లోకాధిపతిః, యై స్తత్త్వభేదైః మహదాదిభి రిత్యర్థః.

అచీక్లవద్యత్ర హి సర్వసత్త్వనికాయభేదాధిక్యతః ప్రతీతః.

౮

యేన ప్రజానా ముత ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం చ భిదాం వ్యధత్త,
నారాయణో విశ్వస్యగాత్మయోని రేత చ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య.

౯

పరావరేషాం భగవన్వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసముఖా దభీక్షమ్.
ఆత్మపుమః ఖల్లసుఖావహానాం తేషా మృతే కృష్ణకథామృతౌఘాత్.

౧౦

క స్తృప్నయ తీర్థపదోఽభిధానా త్సత్రేషు సత్సూరిభి రీద్యమానాత్,

సహలోకపాలాః సహ విద్యమానాః లోకపాలాః యేషాం తాః. లోకాన్, అలోకాః, లోకాలోక
బహిర్భాగాః, సరకా న్య, అచీక్లవత్ కల్పయామాన, తా న్సర్వయేత్యర్థః. యత్ర యేషు లోకాదిషు
సర్వాణి యాని సత్త్వాని ప్రాణినః, తేషాం. నికాయాః సమూహా, స్తేషాం భేదః భిదా అధిక్యతః
కర్మానుగుణాధికారవాః ప్రతీతః ప్రతీయతే.

౮

(యేనేతి.) ఉత అపి చ ఆత్మయోనిః ఆత్మైవ యోనిః కారణం యన్య సః ఆత్మయోనిః,
కారణాన్తరభూన్య ఇత్యర్థః. విశ్వస్రష్టా నారాయణః, ప్రజానాం వ్యష్టిభూతానాం. ఆత్మకర్మరూపాభి
ధానాం, ఆత్మా జ్ఞానేంద్రియగణః కర్మ కర్మేంద్రియగణః, రూపాణి దేవమనుష్యాదిరూపాణి, అభిధాః
దేవో మనుష్య ఇత్యాద్యభిధాః, అసాం భిదాం, యేన యేన ప్రకారేణ, వ్యధత్త అకరోత్, కిం సాక్షి
త్వరంపరయావే త్యభిప్రాయః, ఏత త్పుష్టం. చకారా దపృష్ట మపి, నోఽన్యభ్యం, హే విప్రవర్య
వర్ణయ.

౯

సను, బహుశుతన్య తవ కి మనయా శుశ్రూష యేత్యత అహ (పరావరేషా మితి)
హే భగవన్ మైత్రేయ, పరే త్రైవర్ణికాః, అపరే ప్రీతుద్రాదయ, స్తేషాం, వ్రతాని, వ్యాసముఖాత్,
అభీక్షం పునః పునః. మే మయా, శ్రుతాని. భగవత్కథామృతపూరాత్, వినా, ఖల్లసుఖావహానాం అల్ప
సుఖసంపాదకనాం, తేషాం వ్రతానాం. శ్రవణేనేతి శేషః, ఆత్మపుమః తృప్తా అభూమ, భగవత్కథా
మృతశ్రవణేన తు న తృప్తా ఇత్యర్థః.

౧౦

ఏత దేవాహ (క ఇతి.) వః యుష్మాకం, సత్రేషు, సూరిభిః విద్యవ్భిః, ఈద్యమానాత్
ప్రస్తూయమానాత్, తీర్థపదో భగవతః, అభిధానాత్ చరిత్రాత్, కః శుశ్రూషమాణః పురుషః, తృప్న
యాత్ న కోపి తృప్నయా దిత్యర్థః, యః తీర్థపాత్, పురుషన్య శృణ్వతః పుంసః, కర్ణనాడిం

(క్షత్త్రీ మహామునినా భగవద్గీలాపికథనం)

యః కర్ణనాడిం పురుషస్య యతో భవప్రదాం గేహరతి చిరత్తి ౧౧
ముని ర్వివత్తు ర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారత మాహ కృష్ణః,
అస్మిన్నైతాం గ్రామ్యసుఖానువాదే మతి ర్భూషీతాఽను హరేః కథాయాం ౧౨
సా శ్రద్ధధానస్య వివర్ధమానా విరక్త మన్యత్ర కరోతి పుంసః
హరేః పదానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖావ్యయ మాకు ధత్తే. ౧౩

శ్రోత్రబింబం, యతః గతః, కథాశ్రవణేన శ్రోత్రబింబద్వారేణ హృదయం ప్రవిష్టః, భవప్రదాం సంస్మృతినంపాదికాం, గేహరతిం దేహపత్యకళత్రాది ష్వాసక్తిం, చింతి, సహ్యేవం వ్రతానాం తాపత్రయాభిహతిసామర్థ్య మస్తీతి భావః. ౧౧

నను భగవత్కథాయా ఏవ తాపత్రయాత్మకసంస్మృతివిచ్ఛేదకత్వే, నైవ ప్రాధాన్యేన భగవతా బాదరాయణేన మహాభారతే కిమితి నానువర్ణితా, కి మితి వా ప్రాయశో వ్రతాన్యేన వర్ణితానీ త్యాశంక్యాన్వారోహవాద్యన్వాయేన, శ్రీమహాభారత స్యాపి భగవద్గుణానువర్ణనే తాత్పర్య మిత్యాహ (ముని రితి.) తే సఖా, మునిః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనః, భగవద్గుణాం వివక్షః, భగవద్గుణా వక్తు మిచ్ఛుః, భారత మాహ, యస్మిన్ భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదైః ద్వారభూతైః అను పశ్యా, ద్దరేః కథాయాం నృణాం మతిః గృహీతా అవతారితేత్యర్థః, శాఖాచంద్రన్వాయేన భగవత్కథాయాం బుద్ధ్యవ తారార్థం భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదః కృతః స హి తావతా తత్త్రైవ తత్తాత్పర్య మితి వక్తుం యుక్తిమ్, తదుక్త మితిహాససముచ్చయే - కామినో వర్ణయన్ కామా లోభం బుద్ధిస్య వర్ణయన్, నరః కిం ఫల మాప్నోతి కూపేఽన్త మివ పాతయన్, శ్రోకచిత్రావతారార్థం వర్ణయిత్వా తు తేన తౌ, ఇతిహాసైః పవిత్రార్థైః పున రత్రైవ నిందితౌ, అన్యథా ఘోరసంసారబంధహేతుః జనస్య తౌ, వర్ణయే త్స కథం విద్వా న్యహాకారుణికో ముని రితి. అతో భారతాభిప్రాయో దురవగమ ఇర్హ్యర్థః. ౧౨

భగవత్కథాయాం మతిప్రవేశస్య ఫల మాహ (నేతి.) సా కథా హరికథా అహరహ శృణ్వణజేన, పృద్ధిం ప్రాప్తా సతీ, శ్రద్ధధానస్య కథాశ్రవణే శ్రద్ధాం కుర్వతః పుంసః, అన్యశబ్దాదో విరక్తిం కరోతి, తతః కి మత ఆహ, హరేః భగవతః, పాదయో రనుస్మృత్యా అనుధ్యానేన, నిర్వృతస్య సుఖితస్య, సమస్తదుఃఖానామవ్యయం నాశం విధత్తే, సా హరికథేతి శేషః, హరికథైవ స్వస్యాం శ్రద్ధధానస్య కుశూఢో శ్శబ్దాదివిషయేషు విరక్తిం భగవత్పదార్థవింధభక్తిం చ జనయతి, తాపత్రయాభిహతిం చ విధత్తే. ౧౩

తా- శోచ్యశోచ్యా నవిదోఽనుశోచే హరేః కథాయాం విముఖా నఘేన,
క్షిణోతి దేవోఽనిమిష స్తు యేషా మాయు ర్వృథావాదగతిస్మృతీనామ్. ౧౪

తదస్య కౌషారవశశర్మదాతు ర్హరేః కథా మేవ కథాసు సారమ్.
ఉద్భృత్య పుష్పేభ్య ఇవాఽఽర్తబంధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తయే. ౧౫

స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః,
చకార కర్మాణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యమ్. ౧౬

అత ఏవంవిధప్రభావవత్త్వాం హరికథాయాం యే విముఖా స్తాన్ శోచతి (తానితి.) శోచ్యశోచ్యా-
శోచ్యానా మపి శోచ్యాః. అత్యంతశోచ్యా నిత్యర్థః, కుతః? అవిదః అజ్ఞాన్, తాన్ వదతి. తే కే?
హరేః కథాయాం ఉక్తగుణశాలిన్యాం, అఘేనపాపేన, యే విముఖాః పరాజ్ఞాభాః, అత ఏవ యేషాం హరి
కథావిముఖానాం ఆయుః, అనిమిషో దేవో రవిః, క్షిణోతి క్షవయతి, కి మిద ముచ్యతే - యతః కథా
శృంజ్ఞతోఽప్యాయుః క్షిణోతీ త్యాశంకాం శమయన్ విముఖా నిశినిష్ఠి (వృథావాదగతిస్మృతీనా
మితి.) వాదో వాగ్వివాదాః, గతి ర్దేహవాదాః, స్మృతిర్మనోవాదాః. వృథా వ్యర్థాః. వాదగతిస్మృ
తయో యేషాం తేషాం భగవతః కథా శృంజ్ఞతస్తు వాదగతిస్మృతయ స్సఫలా ఇత్యర్థః. ఆయుః
క్షవణం తు తుల్య మేవ. ౧౪

ప్రశ్న ముపసంహరతి ద్వాభ్యామ్ (తదితి.) తత్తస్మాత్, హరికథాయా ఏవ సమస్తదుఃఖ
వ్యయకరత్వా ద్దేతీః, హే కౌషారవ మైత్రేయ, శర్మదాతుః సుఖప్రదస్య, పవిత్రకీర్తయే, రస్య హరేః
కథా మేవ, కథాసు, సారం సారభూతం, ఉద్భృత్య, పుష్పేభ్యో మధుకరో మధ్వన, నః, శివాయ,
హే అర్తబంధో తాపత్రయాభిషిటతానాం సుఖకర, కీర్తయ కథయ. ౧౫

భగవత్కథాస్వపి ప్రాధాన్యేన శ్రీకృష్ణకర్తవ్య కథనీయేత్యాహ (స ఇతి.) యో భగవాన్
విశ్వస్య, జన్మస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారం ప్రగృహీతశక్తిః ప్రగృహీతా ఉపాత్తా
శక్తిః బ్రహ్మాదిరూపాశక్తిః యేన నః. శక్తితన్మంశవిభూతిశరీరాదయ శ్చబ్దాః పర్యాయాః, పాల
నాధిక్యతస్వావతారరూపవిష్ణుగతపాలనానుకూలసామర్థ్యస్య స్వశక్తిత్వం బోధ్యం. య ఏవం భూత,
స్స ఏవేశ్వరః కృతావతారః. అతిపూరుషాణి అతిమానుషాణి దివ్యాని కర్మాణి, చకార, తాని. మహ్యం,
కీర్తయ కరయ ౧౬

(క్షత్త్రే మహామునినా భగవన్ప్రలాదికథనం)

శ్రీ కుక ఉవాచ —

ఏవం స భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః,
పుంసాం నిశ్చేయసార్థాయ త మాహ బహుమానయన్.

౧౭

మైత్రేయ ఉవాచ —

సాధు పృష్టం త్వయా సాధో లోకాన్ సాధ్యసుగృహ్ణతా,
కీర్తిం వితన్వతా లోక ఆత్మనాఽధోఽక్షజాత్మనః.

౧౮

నై త చ్చిత్రం త్వయి క్షత్త్ర బాదరాయణవీర్యజే,
గృహీతోఽనన్యభావేన య త్వయా హరి రీశ్వరః.

౧౯

మాండవ్యశాపా ద్భగవాన్ప్రజాసంయమనో యమః.

ఏవం క్షత్త్రా పృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయాసకి రేకేన (ఏవ మితి.) భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః. సః కుషారవసుతో మైత్రేయః. ఏవం క్షత్త్రా ఏమరేజ, పుంసాం, నిశ్చేయ సార్థాయ మోక్షోదయాయ, స్వస్య తు సంసిద్ధత్వా న్న స్వనిశ్చేయసార్థాయేత్యర్థః. ఏవ మాపృష్టః తం క్షత్త్రం, బహుమానయన్ సమ్మానయన్, ఆహ

౧౭

పుంసాం నిశ్చేయసార్థాయేత్యనేన సూచిత మేవ క్షత్తు ర్లోకానుగ్రహకారిత్వ మావిష్కర్వం స్తావ త్పృళ్ళ మభినందతి మైత్రేయః (సాద్వితి.) హే సాధో ఏమరి, త్వయా, సాధు నమ్యక్. పృష్టం త్వయా కథం భూతేన. లోకాన్, సాధు అనుగృహ్ణతా. ఆధోక్షజాత్మనః - అధోక్షజ ఆత్మా యస్య తస్యాఽఽత్మనః స్వస్య, అధోక్షజచిత్రస్య స్వస్యేతి వా కీర్తిం, లోకే, వితన్వతా విస్తారయతా.

౧౮

హరికథాప్రశ్న స్వయి న చిత్ర మిత్యాహ (నై త చితి) హే క్షత్త్రః, బాదరాయణవీర్యజే వ్యాసవీర్యసంభూతే. త్వయి, ఇదం హేతుగర్భవిశేషణం, ఏత ధ్ధరికథాప్రశ్న ఇశ్యేతిత్, న చిత్రం, న కేవలం బాదరాయణవీర్యజత్వమాత్ర మేవ, కింతు, య ద్యస్మాత్, అనన్యభావేన ఏకాంత భావేన, ఈశ్వరో హరి, స్వయా గృహీతః.

౧౯

బాదరాయణవీర్యజత్వం చ స్పష్టయతి (మాండవ్యశాపా దితి) ప్రజానాం అభాగవతానాం ప్రజానాం, సంయమః దండయతా, యమః వై వస్వతః, మాండవ్యస్య మునేః శాపాత్, భ్రాతః

ద్రాక్షత్రే భుజిష్యాం జాత స్సత్యవతీసుతాత్. ౨౦

భవా నృగవతోన్విత్యం సమృత స్సానుగస్య హి,
యజ్ఞాదేశాయ చ మా మాదిశ దృగవా న్నృజః. ౨౧

అథ తే భగవల్లీలా యోగమాయోపబృంహితాః,
విశ్వస్థిత్వద్భవాంతార్థా వర్ణయా మ్యానుపూర్వ్యశః. ౨౨

భగవా నేక ఆనేద మగ్ర ఆత్మాఽఽత్మనాం విభుః,

సత్యవతీసుతభాతుః విచిత్రవీర్యస్య, క్షేత్రే క్షేత్రేష్విన పరిగృహీతాయాం, భుజిష్యాం దాస్యాం.
సత్యవతీసుతాత్ బాదరాయణా జ్ఞాతః ఇత్సన్నః. యమ ఏవ త్వం జాతోఽసీత్యర్థః. కింద భవా
నితి సానుగస్య సభాగవతస్య. భగవతః శ్రీకృష్ణస్య. భవా, నిత్యం, సంమతః ప్రీతివిషయః,
యద్యస్య తవ జ్ఞానాదేశాయ జ్ఞానోపదేశాయ, మాం, భగవాన్, ప్రజన్ భువం త్యక్ష్యన్, ఆదిత్య
ఆవిష్టవాన్, సమీపే ఆసంత మపి భవంతం స్మృత్వా జ్ఞానోపదేశార్థం మా మాజ్ఞప్తవాన్, ఏతేన భగవ
న్నిరతిశయప్రీతివిషయత్వ మవగమ్యతే, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మితి స్మరణాత్. ౨౦-౨౧

అతో నిరతిశయప్రీతివిషయాయ తే యథాప్రశ్నం వర్ణయామీతి ప్రతిజానీతే (అధేతి.) అథ
నను భగవల్లీలాః వర్ణయామీతి సంబంధః. కథంభూతాః, యోగమాయోపబృంహితాః యుజ్యత ఇతి యోగ,
స్య చాసౌ మాయా చ ఆశ్చర్యకర్త్రీ తయా ఉపబృంహితాః భగవన్నియామ్యాశ్చర్యకర్తృప్రకల్పితాః, అంత
స్సంహారః, అర్థో మోక్షః, విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యాసాం తాః, నీవంభూతాః, లీలాః, యద్వా, అర్థ
శబ్ద స్వరూపవరః, వస్తు న్యర్థశబ్దప్రయోగాత్, అంతశబ్దేన సంహారో మోక్షశ్చ వివక్షితః
“యత్ప్రయం త్యభినోవిశంతీ” తి శ్రుతేః. విశ్వస్య స్థిత్యాదయోఽర్థః స్వరూపం యాసాం తాః, లీలాః
క్రీడాచేష్టాః, ఆనుపూర్వ్యశః ప్రశ్నానుసారేణ, వర్ణయామి కథయామీత్యర్థః, (యద్వా.) సృష్టిలీలాది
క్రమేణేత్యర్థః. ౨౨

ప్రథమం సృష్టిలీలాం వర్ణయితుం సృష్టేః పూర్వం కారణత్వేనాసత్త్వవస్తుస్వరూప మాహ
త్రయేణ (భగవా నితి.) ఇదం పరిదృశ్యమాననామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిదాత్మకం జగత్, అగ్రే
సృష్టేః పూర్వకాలే, అత్మనాం జీవానాం, ఆత్మా అంతః ప్రవిశ్య ధారకః, విభః స్వామీ, ఏకః అవిభక్త
నామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః భగవా నేవాసీ దిత్యర్థః, స ఏవ భగవా, నాత్మేచ్ఛానుగతో ఆత్మనః

(క్షత్రే మహామునినా భగవన్లీలాదికథనం)

ఆత్మేచ్ఛానుమతా వాత్మా నానామత్యుపలక్షితః.

౨౩

స వా ఏష తదా ద్రష్టా నాపశ్య ద్దృశ్య మేకరాట్.

మేనేనంత మివాఽఽత్మానం సుప్తశక్తి రసుప్తదృక్.

౨౪

స్వస్య, ఇచ్ఛానుగతౌ ఇచ్ఛా సృష్ట్యపయోగిసంకల్ప, ప్రస్థా ఆనుగతౌ ఉన్మేషే సతి, నానామత్యుపలక్షితః దేవాదినానామరూపవిషయబుద్ధిబోధ్యః, పూర్వస్మిన్ కల్పే, ఆసీత్, కుతః, ఆత్మా ఆత్మ పర్యంతత్వా న్నామరూపవిషయమతీనా మిత్యభిప్రాయః. ఏక ఏవ భగవాన్ కదాచి ద్విభక్తనామరూప చిదచిచ్ఛరీరకః కార్యాపస్తౌ నానా స ఏవ, కదాచి న్నామరూపవిభాగాన్వ సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మా కారణావస్థ ఇత్యర్థః. యద్వా అనానామత్యుపలక్షిత ఇతి చేరః, ఆత్మేచ్ఛానుగతౌ సంహారవిషయాత్మీయ సంకల్పోన్మేషే సతి, అనానామత్యుపలక్షితః దేవాదినామరూప విషయబుద్ధ్యనుపలక్షితః, కుతః, ఆత్మా దేవాదినామరూపభాక్త్యం తదభావశ్చాత్మన ఏవేత్యర్థః. న చైవం వికారత్వప్రసంగః, సద్వారకత్వా న్నామరూపసంస్పర్శస్యేత్యభిప్రాయాత్, అత్రేదశభేదేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మై వోచ్యతే. తస్మైవ స్థూలావస్థాసహజేన సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్య కారణత్వ ముచ్యతే, న చ చిదచిచ్ఛరీరకత్వస్యాత్రాప్రతితీరేక ఏవే త్యనేన సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదకూన్మం బ్రహ్మైవ జగత్కారణ మిత్యుచ్యత ఇతి క్రమితవ్యం. అగ్ర ఇతి కాలస్య నిర్దేశా ద్విజాతీయభేదస్య, ఆత్మ నామాత్మేతి వ్యతిరేకనిర్దేశేన సజాతీయభేదస్య భగవానిత్యనేన కారణ త్వేపయికసార్వజ్ఞస్య సర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్పత్వాదిస్వగతభేదస్య చాత్మైవ ప్రతిపన్నత్వాత్, తర్హ్యేక ఇత్యనేన కి ముచ్యత ఇతి చేత్, ఉచ్యతే - మహదావిసృష్టిక్రమేణ వక్ష్యమాణనానాత్వప్రతీతినంబంధి హ్యేకత్వ మేక ఇత్యనేనోచ్యత, ఇతి నామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయనిబంధనోహ్యేక ఇతి వ్యవదేశః.

౨౫

“తద్దేదంతర్హ్యవ్యాకృత మాసీ త్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత” ఇతి శ్రుతే, ప్రకృతి పురుషకాలశరీరకస్య సార్వజ్ఞ్యాదికల్యాణగుణాకరస్యైవ కారణత్వం ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం (స ఇతి,) స వా ఏషః సోయం భగవాన్, తదా ప్రళయదశాయాం, ద్రష్టా సర్వజ్ఞః, తత్ర హేతుః - ఆసుప్తదృక్ అసంకుచితజ్ఞానః, తత్కుతః, ఏకరాట్ ఏకరూపప్రకాశః న తు జీవన త్కర్మాయత్తకాదాచిత్క సంకోచవికాసభాజ్ఞానసంపన్నః, సుప్తశక్తిః సూక్ష్మోన్మచిదచిచ్ఛాన్వశక్తిః, తన్వాదిపర్యాయ శ్చక్తిశ్చ ఇత్యుక్తం, దృశ్యం కార్యం, నాఽపశ్యత్. కిం తు అనంతం వ్యవహార్యా నామరూపరహిత మివాఽఽత్మానం, మేనే అనుమత, ఇవశభేదేన తస్య సూక్ష్మదర్శిత్యా త్స్వశరీరభూతసూక్ష్మోన్మచిదచిచ్ఛిషయజ్ఞాన సంపత్తి స్సుచ్యతే. అనేన సార్వజ్ఞ్యాదిగుణసంపత్తిః, నామరూపవిభాగాభావ శ్చోక్తిః.

౨౬

సా వా ఏతస్య సద్దర్శిస్తు శ్చక్తి సదసదాత్మికా,

మాయానామ మహాభాగ యయేదం నిర్మమే విభుః.

౨౫

కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణమయ్యా మధోఽక్షజః.

పురుషేణాఽఽత్మభూతేన వీర్య మాధత్త వీర్యవాఙ్.

౨౬

తతో ఽభవ స్మహత్తత్త్వ మవ్యక్తా త్కాలచోదితాత్.

విజ్ఞానాత్మాఽఽత్మదేహస్తం విశ్వం వ్యంజం స్తమోనుదః.

౨౭

అథ చిదచిచ్ఛరీరకత్వ మాహ (సేతి.) సద్దర్శిః సతో ద్రష్టుః, సత్తాయోగినకలపదార్థం ద్రష్టుః, శక్తిః అపృథక్సద్దవిశేషభూత మాయా నామ ప్రకృతిః, సదసదాత్మికా చేతనాచేతనాత్మికా భూమి రాపోఽనరో వాయుః, అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి"తి చేతనాచేతనయో రుభయో రపి పరస్పరవిలక్షణప్రకృతిత్వాభిదానాత్, యయా సదసదాత్మికయా ప్రకృత్యా, ఇదం కార్యావస్థచేతనాచేత నాత్మకం జగత్, స్వయం విభుః జగద్గతదోషానంస్పృష్టః, నిర్మమే సృష్టవాఙ్, నైషా మాయా విభో శ్చరీరేన సూక్ష్మేనస్థయా ఆసీ దిత్యర్థః, "భగవా నేక ఏవేద మగ్ర ఆసీ" దిత్యనేన, సూక్ష్మచిదది ద్విశేష స్తోపాదానత్వం "యయేదం నిర్మమే విభు" రిత్యనేన కేవలవిస్మృష్టస్వరూపస్య నిమిత్తత్వం చాఽభిహితమ్.

౨౮

అథ మహదాదిక్రమేణ సృష్టిం వక్తుం స్వశరీరభూతజీవానుప్రవేశేనాఽఽహితస్సృష్టి సావర్ణ్యయా ఏవ ప్రకృతే ర్మహదాదిరూపేణ పరిణామో న తు కేవలాయా ఇత్యాహ (కాలవృత్త్యా వి.తి.) కాలవృత్త్యాం కాలానుగణ్యత్వమత్యాం, అత ఏవ, గుణమయ్యాం సామ్యానావన్నసత్త్వాదిగుణ ప్రమథాయాం మాయాయాం, ఆత్మభూతేన స్వశరీరభూతేన, పురుషేణ జీవేన, వీర్యం స్వస్థిసామర్థ్యం, స్వయం వీర్యవాఙ్ అవిక్రిత ఏవ, ఆధత్త సంపాదితవాఙ్, మాయాభిమానీ స్వాత్మజీవానుప్రవేశేన మాయాసృష్ట్యన్ముఖా మకరో దిత్యర్థః.

౨౯

మహతిస్సృష్టి మాహ (తత ఇతి) తతః, అహితవీర్యాత్, కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్, అవ్యక్తాత్ స్వాత్మికా దవ్యక్తాత్, స్వయ మేవ, విజ్ఞానాత్మా "విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుక" ఇత్యుక్త్రీయా జీవాంశరాత్మా, ఆత్మదేహస్తం స్వశరీరభూతప్రకృతిగతం, విశ్వం కార్యజాతం, వ్యంజన్ ప్రకాశయఙ్, ప్రకాశయతు మిత్యర్థపర్యవసానం బోధ్యం, తమోనుదః తమశ్చర్జివాచ్యసూక్ష్మవస్థప్రకృతిప్రేరకో దిగవాఙ్, మహత్తత్త్వ మభవదిత్యర్థః, ప్రకృతిపురుషశరీరకో భగవా నేవ మహచ్ఛరీరకోఽభూ భిత్యర్థః.

౩౦

(క్షత్త్రే) మహామునినా భగవద్దృష్టిగోచరః,

సోఽప్యంశగుణకాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః,

అత్మానం వ్యకరో దత్మా విశ్వ స్యాస్య సిస్సుక్షయా.

౨౮

మహాత్తత్త్వాద్వికుర్వాణా దహం తత్త్వ మజాయత.

కార్యకారణకర్తృత్వా భూతేంద్రియమనోభవః.

౨౯

వైకారిక వైజన శ్చ తామర శ్చే త్యహం త్రిధా.

అహం తత్త్వా ద్వికుర్వాణా న్మనో వైకారికా దభూత్.

౩౦

మహతోఽహంకారస్య నృప్తి మహా ద్వాభ్యామ్ (సోఽపీతి) సోఽపి న మహా నపి, అంశ గుణకాలాత్మా, అంశో జీవః, అంశో నానావృషదేశాత్ “మమైవాఽంశో జీవలోక” ఇతి ప్రయోగాత్. గుణా న్సత్త్వాదయః, కాల శ్చ, తై రుపలక్షితః ఆత్మా స్వరూపం యస్యసః, కాలవశ్యో గుణమయో, జీవగర్భ శ్చేత్యర్థః, భగవద్దృష్టిగోచరః భగవతో దృష్టి స్సంకల్పరూపం జ్ఞానం, తస్య గోచరః విషయః, ఆత్మా పరమాత్మాత్మకః, సోఽప్యీతి త్మేతి సామూహాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబంధనం, ఏవం భూతో మహా, అస్య విశ్వస్య, సిస్సుక్షయా అహంకారాదీని స్రష్ట మిచ్ఛయా, ఆత్మానం స్వాత్మానం, వ్యకరోత్ వికృత మకరోత్.

౩౧

(మహాత్తత్త్వా దితి.) వికుర్వాణా ద్విక్రియమాణా, నృహత్తత్త్వాత్. అహం తత్త్వ మహంకారః, అజాయత ఉత్పన్నోఽదభూత్, కవంభూతః? కార్యకారణకర్తృత్వా, కార్యం శరీరం, కారణ మింద్రియం, తయోః కర్తృత్వా, కర్తృరూపః కారణరూప ఇత్యర్థః తద్వివృణోతి- భూతేంద్రియమనోభవః - భూతేంద్రియమనసాం భవః, భవత్యస్మాదితి భవః, “భూతేంద్రియమనోమయ” ఇత్యన్మీకపారే. భూతేంద్రియాదిరూపేణ పరిణామస్వభావప్రచురః.

౩౨

అహంకారం విభజతే (వైకారిక ఇతి.) వైకారికః సాత్వికాహంకారః, తైజసో రాజ సాహంకారః, తామస స్తామసాహంకార, స్తస్మైవ భూతాది రితి నామాంతరం. వైకారికాహంకార కార్యమాహ (అహం తత్త్వాదితి.) వికుర్వాణా ద్విక్రియమాణా, ద్వైకారికా త్సాత్వికా నామాంతర్యా, దహంకారాత్, మనోఽదభూత్, ఉదభూత్.

౩౩

వైకారికా శ్చ యే దేవా అర్థాభివ్యంజనం యతః.

తైజసా నీంద్రియా జ్యేష్ఠ జ్ఞానకర్మమయాని చ.

30

తామసో భూతసూక్ష్మేది ర్యత స్తల్లింగ మాత్మనః,

కాలమాయాంశయోగేన భగవ ద్వీక్షితం నభః.

31

నభసో అనుసృతం స్పర్శం వికుర్వ నిర్మమేఽనిలం,

అనిలోఽపి వికుర్వాణో నభసోరుబలాన్వితః,

(యే దేవాః.) దిగాదిదేవాధిపేయానీంద్రియాణీత్యర్థః. న తు దిగాది దేవాః, తేషాం చతుర్ముఖ
సక్ష్యమాణతయాఽందోత్పత్తేః పూర్వ ముత్పత్త్యనంభవా, దతో దేవశబ్దేన తదధిపేయానీంద్రియాజ్యేష్ఠ
వివక్షితాని. యే దేవా స్తేఽపి వైకారికా స్సాత్వికాహంకారకార్యభూతా ఇత్యర్థః, కథంభూతా దేవాః,
యతః దేవేభ్యః, అర్థాభివ్యంజనం, శబ్దస్పర్శరూపరసాదీనా మర్థానా మభివ్యంజన ముపలంభో భవతి,
ఏవంభూతా దేవా వైకారికా అభూవన్నిత్యర్థః. జ్ఞానకర్మమయాని, జ్ఞానేంద్రియాణి కర్మేంద్రి
యాణి చ, ఇంద్రియాణి తైజసాన్యేష్ఠ తైజసాహంకారసహకృతస్వాత్వికాహంకారకార్యజ్యేష్ఠత్యర్థః
తైజసస్య వైకారికతామనయో రనుగ్రాహకత్వేన పృథక్కార్యాభావాత్. అనుగ్రాహకత్వేన హి
తైజసస్య కార్యమ్

32

అథ తామసాహంకారకార్య మాహ (తామస ఇతి.) తామసః భూతసూక్ష్మేది, భూతానాం
ఆకాశాదీనాం తత్సూక్ష్మేణాం శబ్దాదీనాం చ ఆదిః కారణం ఏతదేవోపపాదయతి (యత ఇతి.) యతః
భూతాదే స్సకాశా, ఛాత్మనో బ్రహ్మణో యల్లింగం ప్రమాపకం శబ్ద, స్ప, తతో లింగాత్, ఖ మాకాశం
చాభూదిత్యర్థః. బ్రహ్మణశ్చైకప్రమాణకత్వం శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధం. నభః కార్మమాహ (కారే
త్వాది.) మాయాత్వాదిగుణాః “సోప్యంశగుణకాలాత్మే” తి పూర్వము క్తత్వాత్, అంశో జీవః. కాలాది
యోగేన, హేత్వర్ధే తృతీయా. కాలాదియోగేన హేతునా, భగవద్వీక్షితం భగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయం.
నభోఽభూత్.

33

ఏవంభూతా న్నభసో అనుసృతం ఉద్భూతం, స్పర్శం స్పర్శతన్మాత్రం, వికుర్వత్ విక్రియ
మాణం సత్, అనిలం. నిర్మమే అన్యజత్, స్పర్శాదుత్పన్నోఽనిలో వాయురపి, వికుర్వాణః నభసా
నభోగుణేన శబ్దేన. సహితః, స్వయం చోరుబలాన్వితః ఆధిక్యబలయుక్తః, బల మితి ప్రాణనౌజః

(క్షత్త్రే మహామునినా భగవన్బ్రీలాదికథనం)

ససర్జ రూపతన్మాత్రం జ్యోతిర్లోకస్య లోచనమ్.

౩౩

అనిలే నాన్వితం జ్యోతి ర్వికుర్వత్పరపీక్షితమ్.

అథత్తా ఓమౌరసమయం కాలమాయాంశయోగతః.

౩౪

జ్యోతిషాఽ మ్మౌఽనుసంస్పృష్టం వికుర్వ ద్రుహ్మా పీక్షితమ్.

మహీం గంధగుణా మాధా త్కాలమాయాంశయోగతః.

౩౫

భూతానాం నభఆదీనాం యద్య ద్భవ్య పరాత్పరమ్.

తేషాం పరానుసంసర్గా ద్యథాసంఖ్యం గుణా న్విదుః.

౩౬

స్వహసా మప్యసలక్షణం. రూపతన్మాత్రం ససర్జ. రూపతన్మాత్రం చ, లోకస్య లోచనం ప్రకాశకం జ్యోతి స్తేజః ససర్జ.

౩౩

తచ్చ జ్యోతిరనిలేనాన్వితం స్పర్శగుణేనాన్వితం. అనిలేతి నభసో వ్యసలక్షణం. ఏవ మగ్రేపి. శబ్దస్పర్శాభ్యాం స్వకారణభూతగుణాభ్యాం, స్వగుణేన రూపేణ చాన్వితం. జ్యోతి ర్భగవత్సం కల్పవిషయం సత్. కాలమాయాంశయోగతో హేతోః, రసమయం రసగుణకం, అంభః జలం, అథ త్త అస్పృశత్ - భగవద్వీక్షణకాలమాయాంశయోగో సర్వత్రాన్వేతవ్యో. రసమయమంభ స్ససర్జే త్యనేన, ప్రథమం రసతన్మాత్రం, తతోఽంభ ఇతిక్రమో వేదితవ్యః.

౩౪

తచ్చాంభో, జ్యోతిషా జ్యోతిస్స్పర్శశబ్దైః, అనుసంస్పృష్టం అనుసంహితం - బ్రహ్మ సంకల్పవిషయం. కాలాదియోగతో హేతోః, గంధగుణాం మహీ, మాధాత్ - ప్రథమం గంధం, తతో మహీం చాదాత్ అస్పృశత్.

౩౫

హే భవ్య విదుర, నభ ఆదీనాం భూతానాం, మధ్యే, యద్యత్పరాత్పరం చోత్తరోత్తరం భూతం, తత్తత్పరానుసంసర్గాత్ కారణద్రవ్యగుణానువృత్త్యా, యథాసంఖ్యం, గుణా న్విదుః - ప్రథమ స్త్రైకో గుణః, ద్వితీయస్య భూతస్య ద్వి, తృతీయస్య త్రయః, చతుర్థస్య చత్వారః. పంచమస్య పంచగుణా, ఇత్యేవం విదుః.

౩౬

ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః కాలమాయాంశలింగినః.

నానాత్వా త్వక్రియా నీకాః ప్రోచుః ప్రాంజలయో భృశమ్.

౩౭

అథైతాని మహదాదిపృథివ్యంతాని తత్త్వాని. పరస్పరసంబంధకరణరూపసంమేళనాభావా
 ద్భృహ్మాండరచనాయా మనమరాసీశ్వరం తుష్టువు రిత్వాహ (ఏత ఇతి.) నను “భగవద్బృష్టి
 గోచరః” భగద్వీక్షితం నభః” పరవీక్షితం “బ్రహ్మవీక్షిత” మిత్యేషాం తత్త్వానాం భగవత్సంకల్ప
 రూపజ్ఞానవిషయతోక్త్యా సృష్టిసామర్థ్యావగమా తుప్తస్త్రిప్రీతపరమేశ్వరానుప్రవేశకృతసామర్థ్యోక్తి
 ర్విరుద్ధతే. నచాన్య ఏవ వక్ష్యమాణోఽనుప్రవేశ ఇతి వత్తుం శక్యం. విభో రీశ్వరస్య. జ్ఞానేనైవాను
 ప్రవేశస్య వాచ్యత్వాత్. తావత్తైవ తేషాం శరీరత్వోపపత్తేః ఆదేయత్వవిధేయత్వశేషత్వానాం శరీరత్వ
 నిర్వాహకత్వాత్ “యన్య చేతనన్య యద్భవిష్యమాదేయం విధేయం శేషం చ తత్తన్య శరీర మితి హి
 శరీరలక్షణం (మైవం.) పూర్వం మహదాదీనాం స్వస్వకార్యోత్పాదనస్యార్థావహేశ్వరానుప్రవేశస్సోక్త
 త్వేష్యేభి స్సర్వై స్సంహత్యాండోత్పాదనసామర్థ్యాపాదకానుప్రవేశస్యానుక్తత్వే నైవంవిధానుప్రవేశాయ
 స్తుతే. స్రుతః ప్రీతపరమాత్మనోఽనుప్రవేశస్య. తతోఽదస్మష్టే శోపపత్తేః. ఏతే మహదాదయో దేవాః.
 దేవన్య భగవత శరీరత్వా. దేవా ఇత్యుక్తిః. యథా “హస్తాహ మిమా స్తిస్సో దేవతా” ఇత్యాదౌ
 కాలమాయాంశలింగినః. కాలమాయాంశరూపాణి లింగాన్యన్య సంబంధ కాలమాయాంశలింగీ. తన్య
 కాలగుణజీవశరీరకస్యేత్యర్థః. విష్ణో ర్భగవతః. కలాః శరీరభూతాః. నానాత్వాత్ పృథగ్భూతత్వాత్.
 పరస్పరసంబంధాభావా. త్వక్రియాయాం బ్రహ్మాండరచనాయాం. అనీకా అనమర్థా ససంతః విభుం
 భగవంతం. ప్రాంజలయో బద్ధాంజలయః. ప్రోచుః తుష్టువు. నన్వచేతనానాం మహదాదీనాం స్తోతృత్వాను
 పపత్తిః న చ తదధిస్థాత్వాణా ముపపన్న మితి శంక్యం. అందసృష్ట్యనంతరం చతుర్ముఖప్రక్ష్య
 మాణా దిత్యేన్ద్రాదీనా మండసృష్టేః ప్రా క్తదనుపపత్తేః. న చ తత్తశరీరకపరమాత్మన స్తోతృత్వ
 ముపపన్న మితి వాప్యం. స్తుత్యత్వస్తోతృత్వయో రేకస్మి న్నసంగతత్వా. ద్భృహ్మాణ స్సర్వోపాదాన
 త్వేన సర్వవికారాశ్రయత్వేపి సద్వారకవికారాశ్రయత్వేన తన్య జీవద్వారైవ స్తోతృత్వాత్ ఉచ్యతే.
 పరమాకాశవర్తస్య స్తత్త్వాభిమానిదేవతా స్తత్త్వా న్యధిష్ఠాయ తుష్టువుః “పృథం చతుష్షోడశసం
 శక్తిభి” రితి పరమాకాశే తత్త్వాభిమానిదేవతాస్థిత్యవగమాత్ యద్వా “పృథషేజాత్మభూతేన వీర్య
 మాధత్త వీర్యవా” నితి జీవద్వారైవ పరమాత్మనో మాయాదిపృథివ్యంతతత్త్వే ష్వనుప్రవేశకథనా.
 త్వరమాత్మాత్మకాదృష్టవిశేషనచిజీవానుప్రవేశసంపాదితసృష్టిసామర్థ్యానాం తత్త్వానాం స్వస్వ
 కార్యోత్పాదకత్వవత్. స్తోతృత్వోపపత్తేరితి.

(క్షత్రే మహామునినా భగవల్లీలాదికథనం)

దేవా ఉవాచ -

ననామ తే దేవ పదారవిందం ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రమ్,

యన్మూలకేతాయతయోఽంజసోరుసంసారదుఃఖం బహి రుత్తివంతి.

౩౮

ఋతే యద స్మిన్నవ ఈశ జీవా స్తావత్రయేణాఽభిహతా స శర్మ,

అత్యులభంతే భగవం స్తవాంఘ్రిచ్ఛాయాం స విద్యా మత ఆశ్రయేమ.

౩౯

మార్గంతి య త్తే ముఖపద్మనీడై చ్చందస్సుపక్షై ర్మృషయో విచిత్రే,

ప్రథమం కారణత్వవ్యాప్తోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వగుణవిష్టం ప్రణమంతి (ననామేతి.) హే దేవ భగవన్. తే తవ, పదారవిందం, ననామ నమస్కుర్మః, కథంభూతం పదారవిందం, ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రం- ప్రపన్నాః శరణాగతాః, తేషాం యే తాపాః అద్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికా, స్నేహం, ఉపశమే నిర్వరణే ఆతపత్రం చత్ర మివ వర్తమానం, అనేన తావత్రయభూతోపాస్యత్వ ముక్తం. యన్మూలకేతాః యత్పాదారవిందమూల మేవ కేత ఆశ్రయో యేషాం తే యతయః మనోనియమనే ప్రయతమానాః, అంజసా సుఖేన, సంసారదుఃఖం అనేన మోక్షప్రదత్వ ముక్తం, బహి ర్దూరత ఏవ ఉత్తివంతి త్యజంతి, సంసారికసుఖ మపి దుఃఖశబ్దేన వివక్షితం, ముముక్షో రిష్టప్రాప్తివిరోధిత్వా త్సుఖస్యాపి దుఃఖశబ్దవాచ్యత్వాత్.

౪౦

ఏతద్వ్యతిరేకముఖేనాపి కథయంతో నమస్కుర్వన్తి (ఋతే ఉతి.) హే ఈశ, అస్మిన్ భవే సంసారే, యదృతే యద్భగవత్పాదామ్ముజం వినా భగవత్పాదారవిందోపాసనం వినా, తావత్రయేణాఽభిహతాః, జీవాః, అత్యులభంతి, సంబోధనం వా, శర్మ సుఖం, న లభస్తే, అతోఽన్యయవ్యతిరేకాభ్యాం భగవత్పాదామ్ముజోపాసనస్యైవ తావత్రయనివృత్తిపూర్వకముక్తిసాధనత్వాద్దేతోః. హే భగవన్. తవాఽంఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యాం, ఆశ్రయేమ, విద్యా ముక్త్యుపాయభూతోపాసనా తత్సహితాం అంఘ్రిచ్ఛాయాం ముక్తిం, ఆశ్రయేమ ఉపాసనాని కృత్వా ముక్తిం ప్రాప్నువామేతర్థః.

౪౧

నను కథం మత్పాదామ్ముజోపాసనమాత్రేణాత్యంతికసాంసారికసుఖదుఃఖనివృత్తి రుచ్ఛతే. తత్సుఖదుఃఖోత్పాదకపుణ్యపాపరూపకర్మణా మవినిష్టత్వా దిత్యాశంకాయాం తదపాసన స్యైవాఽఽత్యంతికకర్మవినాశకత్వ మపీతి సూచయంత స్తద్భగవత్పాదామ్ముజస్యైవ ముముక్షుపాస్యత్వా ద్యయ మపి తదేవ శరణం గతా ఇత్యాహః, (మార్గంతీతి.) తీర్థపద స్తవ పాదామ్ముజం వయం

యచ్చాఘమర్షోదసరిద్వలాయాః పదం పరం తీర్థపదః ప్రపన్నాః.

౪౦

యచ్చద్ధయా శ్రుతవత్త్యా చ భక్త్యా సంస్పృజ్యమానే హృదయేఽవధార్య.

జ్ఞానేన వైరాగ్యబలేన ధీరా వ్రజేమ తత్తేంఘ్రిసరోజపీఠమ్.

౪౧

ప్రపన్నాః శరణం గతా ఇత్యన్వయః. తీర్థపదః పవిత్రపాదస్య. స్వాశ్రితదురితనివర్తకపాదకమలస్యేత్యర్థః. కథంభూతం త్వత్పాదమ్బుజం, యత్. అఘమర్షోదసరిద్వలాయాః, అఘమర్షాణి పాపక్షపణికాని ఉదాని ఉదకాని యాసు తాసు సరిత్సు మధ్యే, వాయూః శ్రేష్ఠాయాః, గంగాయాః, పరం పద ముత్కృష్ట ముత్పత్తిస్థానం, ఏతేనాఽనేవమానసమస్తజనదురితనివర్తకసరిద్వలాయా ఏవ దురితనివర్తకత్వా తదుత్పత్తిస్థానభగవత్పదమ్బుజస్యాఽఽశ్రితదురితనివర్తకత్వం కైముత్యనయసిద్ధం. “యథా పుష్కరపలాశ ఆపో నల్లెష్యంత ఏవ మేవం విది పాపం కర్మ నల్లెష్యతే” ఇత్యాదికా శ్రుతిరత్రాఽనునందేయా. ఉపాసకానా మాత్యంతికపుణ్యపాపనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాపకత్వా దేవ త్వత్పదమ్బుజ మృషయ ఉపాసత ఇత్యాహ (మార్గంతితి.) తే తవ, ముఖపద్మసిద్ధేః ముఖకమలినిలయైః, ముఖకమలే ఉత్పన్నై రితి యావత్ “తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేత ద్యదృగ్గేద” ఇతి శ్రుతేః, భవన్ముఖకమలోత్పత్తిస్థానై. శృన్దస్సుపరైః వేదపక్షిభిః “నీదం శకున్తా ఇవ జాతపక్షే” ఇతి న్యాయేన సామ్యం బోధ్యం, యథా నీదే జాతపక్షేః పక్షిణ ఉద్దీనా ఇతస్తతః పరిత్రామ్య పున స్తత్రైవ ప్రవిశంతి తథా వేదా అపి త్వన్ముఖా దుగ్ధతా స్త్యయ్యేవ పర్యవస్యంతి త్యభిప్రాయః. ఏనంవిదై చందస్సుపరైః విచిత్రే నిస్సంగే, మనసి ఋషయః, మార్గంతి పరిశీలయంతి, వేదోక్తకర్మజ్ఞానోపాసనాప్రవృత్తియోగై ర్యత్పరిశీలయంతి తత్పదారవిన్దం వయం ప్రపన్నా ఇత్యన్వయః

౪౦

నను కథం మార్గన్తి, విషయప్రవణచిత్రైః కథం వా మనసోఽనంగ స్సంపాదనీయః, యేన విచిత్రే మార్గన్తి త్యుచ్యేతేత్యాశంక్య త్వత్ప్రసాదానుగృహీతత్వద్భక్త్యైవ సర్వం సంవత్సృత ఇత్యాహుః (యదితి.) శ్రద్ధయా శ్రద్ధాయుక్తయా, శ్రద్ధా నామాఽఽస్తిక్యం స్వచిక్షీర్షితాదవితి శేషః, శ్రుతవత్త్యా శ్రుతివిహితపంచమహాయజ్ఞాదిరూపానంగస్య యోగయుక్తయా, భక్త్యా ఉపాసనయా, వైరాగ్యం శబ్దాదిష్వనానక్రిః, తదేవ నిలం యస్య, తేన. జ్ఞానేన ప్రకృతివిచిత్రాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, జ్ఞానకర్మ యోగానుగృహీతభక్తియోగేన సంస్పృజ్యమానే బోధ్యమానే, హృదయే, అవధార్య అవధారణావిషయం కృత్వా, ధీరాః జితేంద్రియాః, యదన్వేషయంతి, త, త్రవాంఘ్రిసరోజపీఠం, శరణం వ్రజేమ అనేన మార్గజప్రకార ఉక్తః.

౪౧

(క్షత్త్రీ మహామనినా భగవన్లీలావికథనం)

విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమాద్ధే కృతావతారస్య పదాంబుజం తే,
వ్రజేమ సర్వే శరణం యదీశ స్మృతం ప్రయచ్ఛ త్యభయం స్వపుంసామ్. ౪౨

య త్సానుబంధే సతి దేవ దేహే మమాఽహ మిత్యూఢదురాగ్రహణామ్,
పుంసాం సుదూరం వసతోపి పుర్యాం వ్రజేమ త త్తే భగవ న్పదాబ్జమ్. ౪౩

తా న్వా అసద్వృత్తిభి రక్షిభి ర్యే పరాహృతాన్తర్మనః పరేశ.

అథ భగవతో భక్తానుగ్రహకత్వం స్మరంత ఆహుః (విశ్వస్యేతి.) హే ఈశ, య, త్తే పదాంబుజం స్వపుంసాం స్వభక్తానాం, అభయం శబ్దాదిభి రప్రతిహతం, స్మృతం, భావేత్తః, ద్రువాను స్మరణం యద్వా అభయం - న విద్యతే భయం సంసారో యస్మా త్తథాభూతం, స్మృతం, ప్రయచ్ఛతి దదాతి, నిర్వర్తయతీత్యర్థః. త త్త్వత్పదాంబుజం, వయం సర్వే, శరణం వ్రజేమ, కథం భూతస్య, తే విశ్వస్య జగతః, సర్గస్థితిసంయమాద్ధే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, కృతావతారస్య కృతబ్రహ్మ రుద్రానుప్రవేశస్వావతారస్య, ఇద మేవ హి స్వభక్తానుగ్రహకత్వం, యత్ప్రాప్తయాభివశినివర్తక నిత్యనిరతిశయానందసాధనభూతద్రువానుస్మృతినిర్వర్తకత్వం, స్వభక్తానాం, స్మృతం, ప్రయచ్ఛ తీత్యనేనాభక్తాననుగ్రహిత్యం సూచితమ్. ౪౨

తత్ప్రీతిపాదయంత శరణం ప్రజంతి (యదితి.) సానుబంధే అనుబధ్యంత ఇత్యనుబంధాః పుత్రదాదయః పాత్రవస్త్రాదయః దేహానుబంధినో గృహానుబంధిన శ్చ, తై స్సహితే, అసతి అచేతన పరిణామరూపే, దేహగేహే, సమాహారద్వంద్వే ఏకత్వం, మమాఽహం, దేవోఽహం మనుష్యోఽహ మిత్యూఢః నిరూఢః దురాగ్రహః దేహదే రభిమానో యేషాం తేషాం పుంసాం పుర్యాం శరీరే, హృదయగుహాయా మిత్యర్థః. వసతోపి వాత్సల్యాతిరేకాత్ పురీ ముచితస్యతోపి. తే తవ, హే భగవన్, య త్పదాంబుజం సుదూరం అతివిప్రకృష్టం, తత్పదాంబుజం, శరణం వ్రజేమేత్యర్థః. ౪౩

అహంమమాభిమానగ్రస్తచిత్తానాం సత్సంగతి రేవ దుర్లభా, కుత సత్సంగతికుశ్రూషా చార్యోపసత్తిప్రణాద్యా భవత్పదాంబుజోపాసనానిర్వృత్తిస్సాన్య దిత్వాహుః (తా నితి.) హే పరేశ, పరేషాం బ్రహ్మాదీనాః మిశ నియంతః, అసద్వృత్తిభిః అచేతనపరిణామరూపశబ్దావిప్రవక్షైః రక్షిభి రిన్ద్రియైః పరాహృతం దూరమవకృష్టం అన్తస్థం మనో యేషాం తే, యే లోకా స్తా, స్మ పశ్యన్తి, వై ప్రసిద్ధం, కేన పశ్యన్తీత్యత ఆహ. హే ఉరుగాయ బహుగేయ, తే తవ, పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యః-

అథో న పశ్యంత్యురుగాయ నూనం యే తే పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యః.

౪౪

పానేన తే దేవకథానుధాయాః ప్రవృద్ధభక్త్యా విశదాశయా యే,

వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్య బోధం యథాఽంజసాఽన్వీయు రకుంఠధిష్ఠ్యమ్,

౪౫

పదయోః యో న్యాసః స్వాత్మసమర్పణం తస్య విలాసో విలసితం, యేషాం తే శమాదయో గుణా, ధైర్యాం లక్ష్మీః సంచ ద్యేషాం తే, భవత్పాదారవిదాత్మసమర్పణవిలసితశమాదిగుణసంపత్సమృద్ధా ఇత్యర్థః, “లక్ష్మ్యేతి తృతీయాన్తపాఠే” తయా ఉపలక్షితా ఇత్యర్థః, అథో అత ఏవ, న పశ్యన్తి న వీక్షన్తే, కిము తత్సంగతిం న కుర్వన్తీతి, “పథ ఇతి పాఠే” భ్రష్టా నిత్యద్యాహర్తవ్యం, పథః మార్గా, దృష్టా, న్ను పశ్యన్తీత్యర్థః, లక్ష్మీనితి ద్వితీయాన్తపాఠే “పథ ఇతి పాఠే చ” అపదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ నితి పదచ్ఛేదః, పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీరహితాః, అత ఏవ, పథః మార్గా దృష్టాన్ “మార్గన్తి యత్త” ఇతి పూర్వ ప్రస్తుతా భగవదుపాసకా న పశ్యన్తీత్యర్థః, “త్వాం వేత్త్యపి పాఠః” అస్మి న్నారే మమాహమిత్యాధదురా గ్రహణాం పుంసాం, భగవత్పదాముజం సుదూర మిత్యక్తం, తేషామప్యపాసనాధికృతానాం సంనికృష్టం స్యాదిత్యాంకాయా ముపాసనాధికార ఏవ దుర్లభ ఇత్యాహ (త్వా మితి.) అస్మి న్నారే భ్రష్టా ఇతి ప్రథమాన్తర్యాహరః, యే అసద్యుత్తిభిః పరాహృతాన్తర్మనసో లత ఏవ, “సన్మార్గభ్రష్టా, ఏతే త్వాం న పశ్యన్తి నోపాసతే, తర్హి తే ఉపాసత ఇత్యత ఆహ (యే ఇతి.) త్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యస్తు పశ్యన్తీత్యర్థః, “లక్ష్మ్యే ఇతి వంచమ్యన్తపాఠే” పథ ఇత్యన్య విశేషణం, పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ రూపా త్పథో భ్రష్టాః న పశ్యన్తి, అస్మి న్నారా, అథో ఇతి పారాభ్యుపగమే, లక్ష్మ్యే భ్రష్టాః అథో లత ఏవ న పశ్యన్తీత్యర్థః.

౪౪

ఏవ మనుగ్రాహకత్వాఽననుగ్రాహకత్వే ఉత్తే, అథానుగ్రహవిషయేష్వపి భగవత్కథా శ్రోతృజాం సమాధిసరేభ్య స్సౌకర్య మాహ ర్వాణ్యామ్ (పానేనేతి.) హే దేవ, తే కథానుధాయాః అమృతతుల్యకథాయాః, పానేన శ్రవణేన, ప్రవృద్ధభక్త్యా ప్రవృద్ధప్రేమాత్మకజ్ఞానేన, విశదాశయాః నిర్మలాన్తఃకరణాః, అనేనో పాయోత్పత్తిప్రతిబద్ధకపుణ్యపాపనివృత్తి రుక్తా భవతి, వైరాగ్యసారం వైరాగ్యేణ సారభూతం వైరాగ్యం నామ, విమోకావరవర్యాయం కామే ష్టలాలసత్వరూపం కామా నభిష్టంగత్వం, ఇదం చ వివేకాదీనా మప్యపలక్షణం, వివేకాదిసాధనవస్తానుగృహీతం, బోధం తై లదారావ దవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతాపరూపం ప్రత్యక్షతాపన్నం ప్రియాత్మకం జ్ఞానం, ప్రతిలభ్య అంజసా సుఖేన, అకుంఠధిష్ఠ్యం కాలసత్త్వాదిగుణాదిభి రప్రతిహతం వైకుంఠాఖ్యం ముక్తప్రాప్యం స్థానం, యథాఽన్వీయుః ప్రాప్నుయుః.

౪౫

(క్షత్త్రే) మహామునినా భగవల్లీలాదికథనం)

అథాపరే చాత్మసమాధియోగబలేన జిత్వా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్.

త్వా మేవ ధీరాః పురుషం విశంతి తేషాం శ్రమ స్వాస్తి న్నతు సేవయా తే. ౪౬

త త్తే వయం లోకసిన్మక్షయాఽఽద్య త్వయాఽనుసృష్టా త్రిభి రాత్మని స్వే.

సర్వే నియుక్తా స్సవిహారతంత్రం న శక్నుమ స్తత్ప్రతిహర్తవే తే. ౪౭

యావ ద్బలిం తేఽజహరామ కాలే యథా వయం చాన్న మదామ యత్ర,

అథ అపరే చ అన్యేపి, అత్మసమాధియోగబలేన ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య, య ససమాధి
స్మైర్యం, న ఏవ యోగః ఉపాయ, స్తస్య బలేన, యద్వా, ఆత్మనః పరమాత్మనః, య ససమాధిః
పరమాత్మవిషయక ససమాధిః, న ఏవ యోగః, తస్య బలేన నిష్పాదనేన, పరిపక్వభగవత్సమాధినా
బలిష్ఠాం దుస్తరాం, ప్రకృతిం భగవన్మాయాం, జిత్వా తీర్త్వా, ధీరాః జితేంద్రియాః, పురుషం పరమ
పురుషం, త్వా మేవ, విశంతి ప్రాప్నువన్తి. తథాపి, తేషాం శ్రమ స్వాస్తి. అష్టాంగయుక్తభక్తయోగ
నిష్ఠానాం శ్రమ స్వాస్తి, ఏకైక స్వాఽంగస్యైవ దుస్సంపాదత్వాత్, న తు సేవయా తే కథాశ్రవ
ణాదిరూపత్వత్యేవయోపలక్షితానాం తు న శ్రమ ఇత్యర్థః. ౪౬

తదేవం స్తుత్వాఽథ స్వాభిప్రాయ మావిమ్కర్షంతీత్యాహః (తదిత్యాదిభి శ్చతుర్భి) తత్.
అస్మాకం కరణాగతత్వా ధైతోః, హే ఆద్య, పరమకారణ, తే వయం త్వత్సంబంధినో వయం, లోక
సిన్మక్షయా లోకాః ప్రప్త మిచ్ఛయా, త్వయా, త్రిభి ససృష్టాదిభి ర్గుణై, స్వే ఆత్మని, ఆధారభూతే,
సృష్టాః, ఆత్మభి స్సేతి పాతే, ఆత్మభిః శరీరభూతై త్రిభి రిత్యర్థః, అనుసృష్టాః మహదాద్యనుక్రమ
జేన సృష్టాః, సర్వే, నియుక్తాః పరస్పర మనంమిళితాః, తే తుభ్యం, స్సవిహారతంత్రం స్వాధికార
నిర్వహణం, ప్రతిహర్తవే ప్రత్యుపకర్తుం, త్వల్లిలోపకరణబ్రహ్మాండరచనారూపప్రత్యుపకారార్థం,
న శక్నుమః. ౪౭

ప్రతిహరణాసామర్థ్య మేవ ప్రపంచయతి (యావదితి.) హే అజ, కాలే తత్తదవసరే, తే
తవ బలిం ఆరాధనం యథా, హరామ సమర్పయామ, కరవామేతి యావత్. వయం చ భవత్క్రిడోప
కరణభూతాః వయమపి, అన్నం శబ్దాదిభోగ్యం, యథా, అదామ అనుభవామ, యథా చ, ఉమే లోకాః
ప్రక్ష్యమాణా దేవాదయో లోకాః, ఉభయేషాం జ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం, బలిం శబ్దాదీః గంధవ్యాదీం శ్చ
విషయాః, హరంతః ఉపసావయంతః. అనూహః నిస్సంశయాః, అన్న మదంతి సుఖ మనుభవంతి

యతోభయేషాం త ఇమే హి లోకా బలిం హరన్తోఽన్న మద స్త్యనూహః. ౪౮

త్వం న స్సురాణా మపి సాన్వయానాం కూటస్థ ఆద్యః పురుషః పురాణః,

త్వం దేవ శక్త్యాం గుణకర్మయోనౌ రేత స్త్యజాయాం కలి మాదధేఽజః. ౪౯

త త్రై వయం సత్రముఖా యదర్థే బభూవి మాత్మనా కరవామ కిం తే,

తథా కర్తం న శక్నుమ ఇత్యర్థః. యావచ్చట్తోఽవధారణే, న శక్నుమో యావత్, న శక్నుమ ఏవేత్యర్థః. ౪౮

ఏవం బ్రహ్మాండసృష్టే వాత్మనా మసామర్థ్య మావేద్యాఽథ తత్సామర్థ్యం ప్రార్థయిష్యంత
స్త్య మేవ తత్ప్రదానసమర్థ ఇత్యాహః (త్వం న ఇతి.) సాన్వయానాం సకార్యాణాం, సురాణాం నః
అస్మాకం, త్వ, మాద్యః కారణభూతోఽపి ఆద్యత్వేన వికారాశ్రయత్వ మాశంక్యాహః, కూటస్థః
విర్వికారః, తద్వ్యాద్యత్వ మయుక్త మిత్యాశంక్యోక్తం (పురుష ఇతి.) పురి శేత ఇతి పురుషః,
త త్తదంతరాత్మతయాఽవస్థితః, న తు త త్తద్వస్తుగతవికారాశ్రయ ఇత్యర్థః. తస్మాపి కారణాంతర
మాశంక్యోక్తం (పురాణ ఇతి.) సర్వాపేక్షయా త్వ మేవ పురాణః, న తు త్వదపేక్షయా పురాణ
మస్తీత్యభిప్రాయః. ఏవంభూతోఽజ స్త్వం. హే దేవ, గుణకర్మయోనౌ శబ్దాదిగుణగ్రాహక
జ్ఞానేంద్రియాణాం, కర్మేంద్రియాణాం చ, యోనౌ కారణభూతాయాం, శక్త్యాం స్వావృథక్పిద్ధవిశేషణ
భూతాయా, మజాయాం ప్రకృతౌ, రేతః సృష్టిసామర్థ్యం, కలిం సమష్టిపురుషం । బ్రహ్మాణం, చాదధే
నిహితవాన్, “పురుషే జాత్మభూతేన వీర్య మాధత్త వీర్యవా” నితి పూర్వము క్త్యాన్ ౪౯

(త దితి.) త త్రస్మా త్రవైవ పరమకారణత్వాత్, సత్రముఖాః సమష్టిపురుషప్రభృతయః,
తే వయం త్వచ్ఛరీరభూతా వయం, యదర్థే యదర్థం, బభూవిమ అభూమ. త, త్కింతే కార్యం
కరవామ, సృష్టి మితి చేత్రత్రాహః, తర్హి, నోఽన్యభ్యం, హే దేవ, త్వం క్రియార్థే సృష్ట్యర్థం,
స్వచక్షుః స్వాదికారానురూపం విజ్ఞానం, శక్త్యా సామర్థ్యేన సహ యదనుగ్రహణా మితి. యస్యాను
గ్రహణో యేషాం తేషా మితి వ్యధికరణబహువీహిః. యస్య తవాఽనుగ్రహణా మస్మాకం దేహీ
త్యర్థః, యద్వా, అనుగృహ్యంతే యేన భవతేత్యనుగ్రహః, సంసారిణాం ఫలనిష్పత్తా వనుగ్రాహకతయా
ఽనుగృహీతాః, తేషాం, నః క్రియార్థే స్వస్వప్రవృత్తయే, య, చక్షు ర్జ్ఞానం, త ద్దేహీత్యర్థః.
“అత్రేదం త త్వం” పురుషేజ్ఞాఽఽత్మభూతేన వీర్య మాధత్త వీర్యవాన్ “రేత స్త్యజాయాం కలి
మాదధేఽజ” ఇతి పరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషసంసృష్టాయా మాయాయః మహదాద్యారంభకత్వ.

(క్షత్త్రీ మహామునినా భగవల్లీలాదికథనం)

త్వం న స్వచ్ఛతః పరిదేహి శక్త్యా దెవక్రియాద్ధే త్వదనుగ్రహాణామ్.

౫౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయ స్కంధే,
పంచమోఽధ్యాయః.

మనగమ్యతే, తత్ర మహదాదిపృథివ్యంతాః అచేతన న్యైవావస్థావిశేషాః, తత్రాఖండితాయా ఏవ మాయాయాః
ప్రదేశభేదేన మహద్భూత్యేన పరిణామః, ఏవం మహతోవ్యఖండితాత్ప్రదేశభేదేనాఽహంకారరూప
పరిణామః, ఏవ మహంకారాది స్వపి ద్రష్టవ్యం, న తు కార్తృత్వేన మహదాదీనా ముత్తరోత్తర
కార్యరూపపరిణామః, తథా న త్యుత్తరోత్తరకార్యరూపేణ కృత్స్నస్యాఽపి మహదాదేః పరిణతత్వా
న్మహదాదీనాం పృథ క్షిప్యమపవత్త్వా “పృథివ్యపు ప్రలీయత” ఇత్యారభ్య “మహా నవ్యక్తే
లీయత” ఇత్యంతేన అయశ్రవణం విరుద్ధ్యేత, అయమేవ హి అయః, యత్సూర్యపూర్వావస్థయాఽవస్థితేన
ద్రవ్యేణ తదేకదేశ స్తోత్తరోత్తరావస్థా మాపన్నస్య, తదవస్థా ప్రహణేన సంక్షేపః, ఏవం చ పంచీకరణో
పపత్తిః, అన్యథా పృథ క్తత్వానా మభావా త్తదనుపపన్నం స్యాత్, ఏవం చ మహత్త్వాహంకారత్వాకాత్వాది
పృథివీత్వపర్యంతావస్థా మాపన్నస్య ప్రధానద్రవ్యస్య, పరమాత్మాత్మకనమష్టిపురుషబ్రహ్మనుప్రవేశేన, పర
మాత్మశరీరత్వవ్యవదేశ ఉపపన్నః, కార్యవస్థకారణావస్థద్రవ్యవ్యక్త్యేన, తత్త్వైవాఽనుప్రవేశమాత్రేణ
“యన్య పృథివీ శరీర” మిత్యాదీనా ముపపత్తిః న తు పృథివీత్వాద్యవస్థా స్వనుప్రవేశ ఉపపన్నః, న
చైవం “యస్యావ్యక్తం శరీర” మిత్యేతావతైవ మహదాదిపృథివ్యంతానాం శరీరత్వసిద్ధేః, “పృథ
గ్యన్య పృథివీ శరీరం” యస్యావశ్యరీర మితి పృథివ్యాదీనాం శరీరత్వకథనం వ్యర్థమితి వాచ్యం”
పరస్పరమవస్థానా, మవస్థావస్థావతో శ్చ భేదవ్యవస్థావద్భివ్యానా మేకత్వా త్సర్వావస్థద్రవ్యస్య
పరమాత్మశరీరత్వమేవ, నతు వైశేషికమతరీత్యా కార్యకారణయో ర్నిన్నద్రవ్యత్వేనాఽశరీరత్వ మితి
ప్రతిపాదనార్హత్వాత్, న చ మహదాదీనాం కేవలాచేతనపరిణామరూపత్వే విశిష్టోపాదానత్వాసిద్ధిః, ప్రకృతి
పురుషవిశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపదానత్వం హి విశిష్టోపాదానత్వం, భావ్యవస్థావిశేషాశ్రయత్వం
హ్యుపాదానాత్వ మితి వాచ్యం, విశిష్టోపాదానత్వేపి త్రయాణా మసాంకర్యేణ కార్యభాగ్యపగమేన
విరోధాభావాత్, అచేతన మచేతనం ప్రతి, చేతన క్షేత్రం ప్రతి, ఈశ్వర ఈశ్వరం ప్రతి, కారణ
మిత్యంగీక్రియతే, తత్రాఽ చేతనస్య కార్యతా మహదాదిపృథివ్యవస్థాశ్రయతా రూపా, స్వరూపాన్యథా

భావలక్షణా" చేతనస్య కార్యతా తు, సంకుచితజ్ఞానస్య తద్వికారరూపా, స్వభావాన్యథాభావలక్షణా, సైవాఽగ్రిమాద్యాయే ప్రతిపాదయిష్యతే. తత్ర హి "అథ తస్మాదభిత్తస్య కతి చాయతనానీ" త్యుపక్రమ్య, జీవసంఘాతసంస్థాస్య సమష్టిపురుషస్య చతుర్ముఖస్య వాగాదీన్ద్రియేభ్యో వ్యప్తిభూతానాం దేవాదీనా మిన్ద్రియోత్పత్తిం, చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిం, చాభిదాయ "ఏతే వర్ణా స్వసధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిం శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్ఞాతా సహ వృత్తిభి" రితి ప్రళయదశాయాం సంకుచితజ్ఞానానా మచేతనప్రాయాణాం జీవానాం భగవదారాధనోపయు క్తకరణకళేబరోత్పత్తిద్వారా విజ్ఞానవికాసరూప కార్యతా హ్యభిదాన్యతే, కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనరూపాద్వారకావస్థాశ్రయతారూపా, చేతనాచేతనగత కార్యతా నిర్వాహకత్వరూపానద్వారకావస్థాశ్రయతా, చేత్యుభయవిదావస్థాశ్రయతేశ్వర స్యానుప్రవేశే, చేతనాచేతనసామానాదికరణ్యాదిభి రస్మిన్ శాస్త్రే బహుదా ప్రతిపాద్యతే" అతోఽస్మి న్నద్యాయే ఽచేతనం న పరిణామవరం పరమాత్ర మభిహిత మితి.

౫౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్యవసయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీపీఠరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధనమాఖ్యాయాం, పంచమోఽధ్యాయః.

అథ షష్ఠో ఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం సతీనా మనమేత్య సః,

ప్రసుప్తలోకతంత్రాణాం నిశామ్య గతి మీశ్వరః.

౧

కాలసంజ్ఞాం తతో దేవీం బిభ్రచ్ఛక్తి మురుక్రమః,

త్రయోవింశతితత్త్వానాం గణం యుగప దావిశత్.

౨

సోఽనుప్రవిష్టో భగవాం శ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్,

అథ షష్ఠో ఽధ్యాయః

ఏవం నివేదితహార్దానాం తత్త్వానా మంత్రప్రవేశే నాహితస్పష్టిసామర్థ్యానాం బ్రహ్మాండ స్పష్టిః, తత్ర సమష్టిపురుషచతుర్ముఖోత్పత్తి, స్తత్సమష్టింద్రియాదిభ్యో వ్యష్టింద్రియోత్పత్తి శ్చ కథ్యతే షష్ఠే నాధ్యాయేన, తత్ర తావ దసంహతానాం సరమాత్మానుప్రవేశేన స్పష్టిసామర్థ్య మాహ. ఇతితి త్రిభిః (ఇతితి,) ఈశ్వరో భగవాః, ఇతి ఉక్తరీత్యా సమేత్య మిశిత్యా సతీనాం వర్తమానానాం స్వశక్తీనాం “యస్య పృథివీ శరీరం” యస్మాఽఽత్మా శరీరం “యస్య చక్షు శ్శరీరం” మిత్యాది ప్రకారేణ శరీరభూతానాం, ప్రసుప్తం అనుద్బుధం లోకతంత్రం లోకరచనాసామర్థ్యం, యాసాం తాసాం, సమష్టి చేతనప్రముఖమహాదితత్త్వానాం, గతిం స్థితిం, నిశామ్య దృష్ట్వా, గణ మావిశ దిక్కుత్తరేణాఽ న్యయః.

(కాలసంజ్ఞామితి.) తతః నిశామనానంతరం, కాలసంజ్ఞాం కాలాఖ్యాం దేవీం, దేవస్య స్వస్య, సంబంధినిం. శక్తిం అపృథక్స్పర్ధవిశేషజఘాతాం, రూపాంతరమిత్యర్థః, బిభ్రత్ అంతః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన దారయః, త్రయోవింశతితత్త్వానాం మహదహంకారవంచటాతవంచతన్మాత్త్రైకా దశేంద్రియరూపాణాం తత్త్వానాం, గణం సమూహం. ఉరుక్రమో విస్తృతపాదవిన్యాస త్రివిక్రమో భగవాః. యుగపత్ ఏకదా, ఆవిశత్ అనుప్రవిష్టోఽటూత్.

(స ఇతి.) స భగవాః. చేష్టారూపేణ ప్రేరణాత్మకచేష్టోపలక్షితః. భిన్నమసంహతం. తం గణం త్రయోవింశతిత్త్వగణం, సంయోజయామాస సంయుక్త మకరోత్, భూతానాం పంచీకరిణం

భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధయన్.

3

ప్రబుద్ధకర్మా దేవేన త్రయోవింశతికో గణః,

ప్రేరితోఽజనయ త్వాభి రాత్రిత్రాభి రధిపూరుషమ్.

4

పరేణాఽఽవిశతా స్వస్మి న్మాత్రయా విశ్వసృద్గణః,

చుక్షోభాఽన్యోన్య మాసాద్య యస్మిన్ లోకా శ్చరాచరాః.

5

హిరణ్మయ స్స పురుష స్సహస్రపరివత్సరాన్,

ఇంద్రియాణాం భూతై రాప్యాయనం చోక్తం భవతి, కథంభూతః, సుప్తం కర్మ తద్వ్యాపారం, ప్రబోధయన్ ఉద్బోధయన్.

3

ఆహితసామర్థ్యస్య తత్త్వగణస్య బ్రహ్మాండోత్పత్తిద్వారా చతుర్ముఖశరీరారమృకత్వం సంగ్రహేణాహైకేన (ప్రబుద్ధకర్మేతి) దైవేన భగవత్సంకల్పేన, ప్రబుద్ధ ముద్బుద్ధం, కర్మ స్వవ్యాపారో, యస్య సః త్రయోవింశతితత్త్వాత్మకో గణః, ప్రేరితః, దైవేనేత్యనుషంగః, స్వాభి రాత్రిత్రాభి రధిపూరుషః, అదిపూరుషం బ్రహ్మాణం, అజనయత్ అస్పృశత్.

4

కథ మజనయ దిత్యపేక్షయాం తదేవ వివృణోతి (పరేణేతి) మాత్రయా అంశభూత సంకల్పరూపజ్ఞానేన, స్వస్మి, నిశితా అనుప్రవిష్టేన, పరేణ భగవతా, ఉపలక్షితః, హేతౌ వా తృతీయా, విశ్వసృద్గణః విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృద్గణః, త్రయోవింశతితత్త్వజాతం, యస్మి న్గణే చరాచరాః స్థావరజంగమాః, లోకాః కార్యత్వేనాఽవస్థితాః, ఏనం భూతో గణః, అన్యోన్యం పరస్పర మాసాద్య సంహత్య, చుక్షోభపరిణతోఽభూత్, సమష్టిపురుషగర్భబ్రహ్మాండరూపేణ పరిణతోఽభూ చిత్యర్థః.

5

(హిరణ్మయ ఇతి.) హిరణ్మయ ఇత్యజ్ఞకోశవిశేషణం, స పురుషః సమష్టిపురుషసహితః, యవ్యా, అప్పు వర్తమానే ఆజ్ఞకోశే, హిరణ్మయః స్వర్ణమయాజ్ఞకోశావృతత్వా ద్దిరణ్మయః స పురుషః, సః ప్రసిద్ధః, సమష్టిపురుష శ్చతుర్ముఖః, దేవాదిసర్వసత్త్వై, రుపబృంహితః యుక్తః, సహస్రం పరివత్సరాన్, యావ దండర్య పరిపాక, స్థావ, దువాస ఉపితవా విత్యర్థః, అత్రాఽహ్నవాసేత్యనేన అండకోశోత్పత్తేః పూర్వ మపాం స్థిత్యవగమాత్ “ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం తదాసీ” దితి వక్ష్యమాణత్వా చ్చావరణజలర్య సృష్టి రజ్ఞోత్పత్తేః పూర్వ మవగత్తవ్యా, సర్వసత్త్వోపబృంహిత ఇత్యనేన,

(విరాటనాః సృష్టివకారః)

అండకోశ ఉవాసాఽపు సర్వసత్త్వోపబృంహితః.

౬

స వై విశ్వసృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మకక్రిమాః.

విబభాజాఽఽత్మనా ఽఽత్మాన మేకథా దశధా త్రిధా.

౭

ఏష హ్యశేషసత్త్వానా మాత్మాంశః పరమాత్మనః.

చతుర్ముఖస్య సమష్టిపురుషత్వ మావేదితం. ఏతేనాఽఽవరణజలేయనస్య భగవతో నాభ్యాః ప్రసూత త్వారద్భవద్మకోశరూపబ్రహ్మాణ్డోత్పత్తి రర్థసిద్ధా వేదితవ్యా. “స వస్తుకోశ సహసోదతిష్ఠ” దితి వక్ష్య మాజైకార్థ్యాత్. ఏవం తత్త్వానాం సమష్టిపురుషశరీరార్మకత్వ ముక్తం. సమష్టిపురుషత్వం నామ. భూతసంఘాతారబ్ధస్వసంశ్లిష్టజీవసంఘాతమనఃప్రాణేంద్రియార్మకశరీరవత్త్వం. న చ పుత్రాదిశరీరార్మక శరీరవత్త్వాత్ప్రాదీనాం సమష్టిపురుషత్వ శంకా కార్యా. “సంవయ్యా మామతా వాపః పురుషవససో భవన్తి” తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్కృతః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం. “శరీరం యదవాప్నోతి యచ్ఛాఽఽప్యక్త్యాగ్రామ తీశ్వరః. గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయు ర్గన్తా నివాళయా “దిత్యాపిఘ్నతి సూత్రస్మృత్యాదిప్రామాణ్యేన, మన ఆదీంద్రియవిశ్లేషాభావేన పిత్రాదిశరీరాణాం తదార్మకత్వాభావాత్. తదింద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రత్వాత్.

౮

ఏవం సమష్టిపురుషోత్పత్తి మభిధాయాశాస్మా త్సమష్టిపురుషశరీరా ద్వ్యష్టిశరీరేంద్రియాణా ముత్పత్తిం వక్ష్యం స్థావ దస్య సమష్టిపురుషత్వం వదన్. కరణభోక్తృవిషయరూపేణ త్రిధా విభాగం, కరణాంశే ఏకాదశధా చ విభాగం స్వకర్తృక మాహ (స ఇతి.) విశ్వసృజాం మహదాదీనాం, గర్భః అవత్యరూపః, దైవం భగవత్సంకల్పః. కర్మాత్మకక్రిః, కర్మరూపా, ఆత్మానాం జీవానాం, శక్తిః “అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తి రిష్యత” ఇత్యుక్తే. తద్వా విత్యర్థః, యద్వా, దైవం భగవత్సంకల్పః, కర్మ జీవానాం కర్మ, ఆత్మానో జీవా, శక్తిః జీవసంఘశరీరద్వారమ్మకా చిచ్ఛక్తి శ్చాస్య స స్థితి తద్వాన్. అనేన సమష్టిపురుషత్వముక్తం. ఏవం భూత సృ వై సమష్టిపురుషః. ఆత్మనా కర్త్రా ఆత్మానం. ప్రథమం, త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ, తత్రాపి కరణాంశే, ఏకథా దశధా, మనఃపర్యన్తేంద్రియరూపేణ ఏకాదశధేత్యర్థః, విబభాజ విభక్త మకరోత్, స్వసంశ్లిష్టజీవసంఘం భోక్తృత్వేన, స్వేంద్రియైకదేశాం స్తద్భృగ్భగవత్సత్వేనాఽఽకారేణాఽకరో విత్యర్థః.

౯

అస్యైవంవిధవిభాగసామర్థ్యమాహ (ఏష ఇతి.) ఏష బ్రహ్మ అశేషసత్త్వానాం సమస్తవ్యష్టి

అద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే.

౮

సాధ్యాత్మ స్సాధిభూత శ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా,
విరాట్ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ.

౯

స్మర నిశ్శస్యజ్ఞా మీశో విజ్ఞాపిత మదోఽక్షణః,
విరాజ మతప త్స్విన తేజనైషాం వివృత్తయే.

౧౦

పదార్థానాం, ఆత్మా ఆధారః, తచ్చరీరకపరమాత్మదృష్టేద ముక్తం, పతమాత్మనోఽంశః అన్యథ క్షిద్ధవిశేషణభూతః, నన్విదం సర్వజీవసాధారణ మత అహ (ఆద్య ఇతి.) ఆద్యః ప్రథమః, అవతారః, పరమాత్మన ఇత్యనుషంగః. పరమాత్మన ఆవేశావతారో బోధ్యః “సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వా మావిశ్య ప్రజాపతే” ఇత్యుక్తేః, యత్ర పరమాత్మాత్మకే సమష్టిపురుషే పరమాత్మాంశావతారభూతే అసౌ భూతగ్రామః వ్యష్టిపదార్థజాతం, విభావ్యతే వివిధ ముత్పాద్యతే, అత ఈదృశవిభాగసమర్థః ఇత్యర్థః. ౮

ప్రస్తుతప్రతిపదికాదశవిధవిభాగా వుసపాదయన్ సమష్టిపురుషత్వ మేవోపపాదయతి (సాధ్యాత్మ ఇతి.) వివిధం రాజతి వ్యష్టిరూపేణ భాతీతి విరాట్, యన్యపి విరాట్పూర్వోఽనిర్వర్ధపరః తథాపీహ సమష్టిపురుషో ద్విభక్తవ్యష్ట్యుత్పత్తిప్రకరణా చ్చతుర్ముఖపరః, స బ్రహ్మ సాధ్యాత్మః ఆధ్యాత్మసహితః సమష్టిరూపేణ స్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృవర్గసహితః, ఆత్మని దేహే వర్తమానో జీవో హ్యధ్యాత్మకణ్డోక్తః స చాలివిభక్తరూప సమష్ట్యవస్థః, సాధిభూతః భూతేషు వర్తమానశబ్దాదివిషయ సహితః బ్రహ్మశరీరార్థభోగ్యజాత మవిభక్తం, సాధిదైవః ఇంద్రియసమష్టిసహితః ఆదిత్యమండ లాదిషు స్థానేషు వర్తమానా ఆదిత్యాదయో దేవశబ్దవాచ్యాః, తదదిష్టేయఇంద్రియవర్గ ఇహోఽధిదై వశబ్దోక్తః సమష్ట్యవస్థస్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృభోగ్యకరణగ్రామవా నిత్యర్థః, అత్రాఽఽధిదైవాంశం వివృణోతి (ప్రాణ ఇతి.) ప్రాణశబ్ద ఇంద్రియపరః త ముత్కాగ్రమస్తం, సర్వే ప్రాణా అనుత్కాగ్ర మస్తితి శ్రుతిప్రయోగాత్ దశవిధః శ్రోత్రాదిరూపేణ ఏకధా, హృదయేన మనసా వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదీనాం బ్రహ్మజాతివిభక్తత్వం వక్ష్యతే.

౯

తత్త్వ స స్వాత స్త్యేణ కృతం, కింతు, భగవదనుప్రవేశా దిత్యాహ (స్మర నితి) ఈశః నియన్తా, అధోఽక్షణో భగవాన్ విశ్వసృజాం మహదాదితత్త్వానాం, విజ్ఞాపితం “యావ ద్భులిం తేఽజహరామ” ఇత్యాదినా విజ్ఞాపితం స్మరన్, ఏషాం ఇన్ద్రియాదీనాం వివృద్ధయే వ్యష్టిరూపేణ విస్తారాయ స్వేన స్వీయేన, తేజసా జ్ఞానేన, విరాజం బ్రహ్మణం, అతపత్ అలోచయత్, తప అలోచనే, అయం వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియవిభాగసామర్థ్యవా న్యథా భవే త్తథా త మసంకల్పయ చిత్కర్మ.

౧౦

(విరాటనోః సంప్లిప్రకారః)

అథ తస్యాఽభితప్తస్య కతి చాయతనా నిహ.

నిరభిద్యంత దేవానాం తాని మే గదత శృణు.

౧౧

తస్యాఽగ్నిరాస్యం నిర్పిండం లోకపాలోఽవిశ త్పదమ్.

వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే.

౧౨

నిర్పిణ్ణం తాలువరుణో లోకపాలోఽవిశ త్పదమ్.

జిహ్వయాంశేన చ రసా న్యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే.

౧౩

వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాం బ్రహ్మణ స్పృశా ద్విభాగప్రతిపాదనం ప్రతిజానీతే. (అథేతి.) అథ అలోచనాంతరం, అభితప్తస్య ఉత్తపంకల్పవిషయస్య. తస్య, తస్మా ద్భృహ్మణ ఇత్యర్థః. నటస్య శృణోతీతివ త్వంచమ్యర్థ స్సంబంధసామాన్యపరతయా షష్ఠ్యా వివక్షితః. దేవానాం వ్యష్టిన్ద్రియాణాం, కతిచాయతనాని స్థానాని, నిరభిద్యంత ఉదభూవః, తాని స్థానాని, గదతః. మే మత్తః శృణోత్యర్థః.

౧౧

విభాగ మాహ (తస్యేత్యాది చతుర్థశ్చిః.) అథ, అత్ర ప్రతిష్ఠాకే ప్రస్తుత స్సమష్టిపురుషో భగవదాత్మక శృతుర్ముఖ, స్తస్యాస్యేత్యాదిషష్ఠ్యంతైః పరామృశ్యతే. తస్య భగవదాత్మకా చృతుర్ముఖా నిర్పిణ్ణం విభక్త ముత్పన్న మితి యావత్, వ్యష్టిభూతజాతస్య, ఆస్యం, పదం స్థానం, ఆస్యరూపం స్థానం, స్వాంశేన స్వాధిష్ఠేయభూతేన, వాచా, వాగ్నియేణ, సహ లోకపాలోఽగ్నిః అవిశత్ ప్రావిశత్. కథంభూతయా వాచా. అసౌ వ్యష్టిజీవః, యయా వాచా, వక్తవ్యం ఉచ్చార్యం శబ్దం, ప్రతిపద్యతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః, సమష్టిపురుషా ద్విభక్తోఽగ్ని స్తస్మా దేవ విభక్తస్య వ్యష్టిజీవస్య విభక్త మాస్యం విభక్తేన వాగ్నియేణ సహ ప్రావిశ దిత్యర్థః. ఏవ మగ్రేహ్యహ్యం. సర్వత్రాఽసౌ వితి ప్రథమాంత మధ్యాత్మపరం. వాచేత్యాది తృతీయాంత మదిదైవసమర్పకం వక్తవ్య మిత్యాదిప్రతిపత్తవ్యం, శబ్దాదిక మధిభూతసమర్పకం వేదితవ్యమ్.

౧౨

(నిర్పిణ్ణ మితి.) నిర్పిణ్ణం పృథ గ్విభక్తం, తాలుస్థానం. లోకపాలో వరుణః, అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన. జిహ్వయా ఇన్ద్రియేణ, అవిశత్. అసౌ వ్యష్టిజీవః, యయా జిహ్వయా. రసాన్ ఆంఘ్ర మధురాదిరసాః, ప్రతిపద్యతే జనాతి.

౧౩

నిర్విణ్ణే అశ్వినౌ నానే హరే రావిశతాం పదమ్,
ఘ్రాణేనాఽంశేన గంధస్య ప్రతిపత్తి ర్యతో భవేత్.

౧౪

నిర్విణ్ణే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలోఽవిశ త్పదమ్,
చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తి ర్యతో భవేత్.

౧౫

నిర్విణ్ణా న్యన్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్,
ప్రాణేనాఽంశేన సంస్పర్శం యోనాఽసౌ ప్రతిపద్యతే.

౧౬

కర్ణా వస్య వినిర్విణ్ణౌ ధిష్ణ్యం స్వం వివిశ ర్దిశః,
శ్రోత్రేణాఽంశేన శబ్దస్య సిద్ధం యేన ప్రపద్యతే.

౧౭

త్వచ మస్య వినిర్విణ్ణాం వివిశ ర్దిష్ణ్యమోషధీః,

(నిర్విణ్ణే ఇతి.) హరేః హర్యాత్మకా త్పమష్టిపురుషా, నిర్విణ్ణే, నానే స్థానే అశ్వినౌ దేవతే, అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన ఘ్రాణేంద్రియేణ, సహ, విశతాం, యతః ఘ్రాణేంద్రియేణ, గంధస్య సుగంధ దుర్గంధాదీః, ప్రతిపత్తిః జ్ఞానం. భవేత్.

౧౪

(నిర్విణ్ణే ఇతి.) విభో ర్భృహ్మణ స్సకాశా నిర్విణ్ణే, అక్షిణీ స్థానే, లోకపాల స్త్వష్టా అదిత్యః, స్వాధిష్ఠేయఃక్షరిన్ద్రియేణ సహ, అవిశత్, రూపాణాం నీలవీతాదినాం రూపాణాం, ప్రతిపత్తి, ర్యతః యేన చక్షుషా భవేత్.

౧౫

(నిర్విణ్ణా నీతి.) అన్య బ్రహ్మణః, నిర్విణ్ణాని చర్మాణి, లోకపాలోఽనిలః వాయుః, అంశేన ప్రాణేన, త్వగిన్ద్రియేణ ప్రాణవ త్సౌత్సాదేహవ్యాపినేత్కర్మః, అవిశత్, అసౌ వ్యష్టిజీవః, యేన త్వగిన్ద్రియేణ, సంస్పర్శం మృదుత్వకఠినత్వైత్యాప్త్యాదినంస్పర్శం, ప్రతిపద్యతే.

౧౬

(కర్ణా వస్యేతి.) అన్య బ్రహ్మణః, వినిర్విణ్ణౌ కర్ణౌ, న్యధిష్ణ్యం స్వస్థానం, దిశః దేవతాః శ్రోత్రేణాంశేన శ్రోత్రేంద్రియేణ, సహ వివిశుః, శబ్దస్య సిద్ధిః జ్ఞానం, యేన శ్రోత్రేణ, ప్రపద్యతే ప్రాప్తోతి.

౧౭

(త్వచ మితి.) అన్య బ్రహ్మణః, విభిన్నాం త్వచం, ఓషధీః ఓషధ్యభిమానిదేవతాః- విభక్తి

(విరాటనోః వృష్టిప్రకారః)

అంశేన రోమభిః కంఠాం యై రసౌ ప్రతిపద్యతే. ౧౮

మేఢ్రం తస్య వినిర్భిణ్ణం స్వధిష్ఠ్యం క ఉపావిశత్,
రేతసాఽంశేన యేనాసౌ వానందం ప్రతిపద్యతే. ౧౯

గుదం పుంసో వినిర్భిణ్ణం మిత్రోధిష్ఠ్యం స్వ మావిశత్,
పాయునాఽంశేన యేనాఽసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే. ౨౦

హస్తా వస్య వినిర్భిణ్ణా వింద్ర స్వర్పతి రావిశత్,
వార్తయాఽంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే. ౨౧

వ్యత్యయ ఆర్షః. రోమభిః అంశేన రోమరూపస్వాధిష్ఠేయేనేంద్రియేణ, వివికః ప్రావిశత్, ఆసౌ వృష్టిజీవః. యైః రోమభిః. కంఠాం. ప్రతిపద్యతే జానాతి, త్వగింద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కంఠాః స్పర్శశ్చ - తత్రాయం నామభేదేన దేవతాభేదశ్చేతి ద్వితీయ ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్. ౧౮

(మేఢ్రమితి.) తస్య బ్రహ్మణః, వినిర్భిణ్ణం మేఢ్రం ఉపస్థేంద్రియస్థానం, స్వధిష్ఠ్యం స్వస్థానం, కః ప్రజాపతిః, రేతసాఽంశేన రేతోరూపస్వాధిష్ఠేయేనేంద్రియేణ, ఉపావిశత్, యేన రేతసా. ఆసౌ వృష్టిజీవః ఆనందం రతిసుఖం జానాతి. ౧౯

(గుదమితి.) పుంసో బ్రహ్మణః, వినిర్భిణ్ణం, గుదం పాయ్వింద్రియస్థానం, లోకేశః మిత్రః, పాయునాంశేన పాయ్వింద్రియేణ సహ. ఆవిశత్, యేన పాయునా విసర్గం పురీషత్కాగం, ప్రతిపద్యతే కరోతి. ౨౦

(హస్తావితి.) అస్య బ్రహ్మణః, వినిర్భిణ్ణా, హస్తౌ కరౌ, స్వర్గస్య పతి రింద్రః, వార్తయా కృష్ణ్యాదివ్యాపారరూపవృత్తిసాధనేన, అంశేన పాణేంద్రియేణ, ఆవిశత్. పురుషో వృష్టిజీవః, యయా వృత్తిసాధనపాణేంద్రియేణ, వృత్తిం జీవనప్రకారం, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి. అత్తి హస్తావిత్యనేన. అక్షిణీ ఇతి ద్వివచనేన చ, ఏషాం శ్లోకానాం చతుర్ముఖశరీరా ద్విభక్తవృష్టిదేహవిషయత్వం స్పష్టం. న తు తస్యైవ హస్తాద్యుత్పత్తివరత్వం. చతుర్ముఖస్య భుజవత్ప్రయనేత్రాప్తకనద్భావాత్. ౨౧

పాదా వస్య వినిర్విణ్ణౌ స్వధిష్ఠ్యం విష్ణు రావిశత్.

గత్యా స్వాంశేన గంతవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే.

౨౨

హృదయం చాస్య నిర్విణ్ణం చంద్రమా దిష్ఠ్య మావిశత్.

మనసాఽంశేన యేనాఽసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే.

౨౩

బుద్ధిం చాస్య వినిర్విణ్ణాం వాగీశో దిష్ఠ్య మావిశత్.

బోధేనాఽంశేన బోధ్యవ్యప్రతిపత్తి ర్యతో భవేత్

౨౪

ఆత్మాన చాస్య నిర్విణ్ణ మభిమానోఽవిశ త్పదమ్,

కర్మణాఽంశేన యేనాఽసౌ కర్తవ్యం ప్రతిపద్యతే.

౨౫

సత్త్వం చాస్య వినిర్విణ్ణం మహాం దిష్ఠ్య ముపావిశత్.

(పాదావితీ.) అస్య వినిర్విణ్ణౌ, పాదౌ చరణౌ. లోకేశో విష్ణుః, గత్యా, గతిసాధనేన, అంశేన స్వాధిష్ఠ్యపాదేంద్రియేణ సహ, అవిశత్.

౨౨

యేన మనసా, అసౌ వ్యప్తిజీవః, విక్రియాం సంకల్పవికల్పరూపాం, ప్రతిపద్యతే. ఏకస్యైవాస్త్రకరణస్య, విక్రియాబోధాభిమానవివేకరూపవృత్తిభేదేన మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తభేదస్య చంద్రవాగీశరుద్రప్రజాపతయోఽధిష్ఠాతారో బోధ్యాః, తత్ర సంకల్పవికల్పాత్మకవృత్త్యవచ్చిన్న స్వాంతఃకరణభేదస్య చంద్రమసాఽధిపితస్య సమష్టిపురుషౌ ద్విభాగ ఉక్తః.

౨౩

ఆథ బుద్ధ్యాదీవిభాగమాహ (బుద్ధిమిత్యాదినా త్రయేణ.) అస్య బ్రహ్మణః, వినిర్విణ్ణాం బుద్ధిం, దిష్ఠ్యం స్థానం, వాగీశః బ్రహ్మ, బోధేన నిశ్చయాత్మకజ్ఞానజననసామర్థ్యేన సహాఽవిశత్, యతః బోధేన, బోధ్యవ్యప్రతిపత్తి ర్థానం, భవేత్.

౨౪

(ఆత్మానమితి, ఆత్మానం అహంకారం, అస్య బ్రహ్మణో నిర్విణ్ణం. పదం స్థానం, అభిమానః అభిమన్యతేఽనేనేత్యభిమానః, అనాత్మన్యాత్మాభిమానకృద్వేదతా, రుద్రః “సర్వాత్మనోఽంతః కరణం గిరిత్ర” మితి ప్రాగుక్తత్వాత్. కర్మణా దేహాభిమానేన అంశేనావిశత్, యేన కర్మణా, అసౌ జీవః, కర్తవ్యం అభిమానవిషయం. ప్రతిపద్యతే అభిమన్యతే.

౨౫

(సత్త్వ మితి.) అస్య బ్రహ్మణో వినిర్విణ్ణం, సత్త్వం దేహాత్మవివేకజ్ఞానహేతుం

(విరాటనోః సృష్టిప్రకారః)

చిత్తేనాంశేన యేనాంసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే. ౨౬.

శీర్ష్టోఽస్య ద్యౌ ర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభే రుదపద్యత.
గుణానాం వృత్తయో యేషు ప్రతీయంతే సురాదయః. ౨౭.

ఆత్యంతికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే,
ధరాం రజస్స్వభావేన పణయో యే చ తానను. ౨౮.

తార్తీయేన స్వభావేన భగవ న్నాభి మాశ్రితాః,

బుద్ధ్యాఖ్యమంతఃకరణం, బుద్ధిచిత్తయో రభేదేనాయం నిర్దేశః, చిష్ట్యం స్థానం, మహా ప్రజాపతిః, చిత్తేనాంశేన, సమ్యగర్థచింతనరూపేణ మనసా, ఉపావిశత్, యేన చిత్తేనాంశేన, ఆసౌ జీవః, విజ్ఞానం సమ్యక్చింతయితవ్యార్థవిషయం జ్ఞానం, ప్రతిపద్యతే లభతే. ౨౬

ఏవం వ్యష్టిందియవిభాగ ముక్త్యాఽథ దేవాదీనాం భౌగ్యస్థానవిభాగ మహా (శీర్ష్ట ఇతి)
అస్య బ్రహ్మణః, శీర్ష్టః శిరసః, ద్యౌః, పద్భ్యాం పాదాభ్యాం, ధరా భూమిః, అస్య నాభేః, ఖం అన్తరిక్ష
లోకః, ఉదపద్యత ఉదభూత్, యేషు ద్యుధరాభేషు గుణానాం, సత్త్వరజస్తమసాం, వృత్తయః
వృత్తిమంతః దేవమనుష్యాదయః, వృత్తిభిర్దోఽజహల్లక్షణయా వృత్తిమత్పురః, ప్రతీయంతే దృశ్యంతే,
తే దేవాదయః ఉదపద్యంతేతన్వయః. ౨౭

గుణానాం వృత్తయ ఇత్యేతదేన ప్రపంచయతి ద్వాభ్యామ్ (ఆత్యంతికేనేతి) ఆత్యంతికేన
ఊర్జితేన, ఔత్పత్తికేనేత్యపి పాఠః. తదా నైసర్గికేజ్ఞేత్యర్థః, సత్త్వేన సత్త్వగుణేన, ఉపలక్షితాః దేవాః,
దివం సాత్త్వికర్మానుషాసవిషౌదితఫలభాగానురూపద్యులోకం, ప్రపేదిరే ప్రాప్తాః, పణయః పణవ్యవ
హారే, పణంతే ఆయాసాదినా వ్యవహారేణ జీవంతీతి పణయో మనుష్యాః, స్త్రా ననుసృత్య, యేతదుప
కరణభూతా గవాదయ, స్త్రై సర్వే, రజస్స్వభావేనోపలక్షితాః, రాజసకర్మఫలభోగానుకూలాం, ధరాం
భూమిం. ప్రపేదిరే. హేత్వర్థే వా తృతీయా. సాత్త్వికాదిస్వభావేన హేతునా. ద్యుపృథివ్యాదీన్ లోకాన్
దేవాదయః ప్రపేదిర ఇత్యర్థః. ౨౮

(తార్తీయేనేతి.) తృతీయం తమః, తదీయేన తార్తీయేన తమ స్వభావేన, భగవన్నాభిం భగవతః

ఉభయో రంతరం వ్యోమ రుద్రపారిషదాం గణాః.

౨౯

ముఖతోఽవర్తత బ్రహ్మపురుషస్య కురూద్వహ,

యత్తస్మృఖత్వా ద్వర్జానాం ముఖ్యోఽభూ ద్బ్రాహ్మణో గురుః.

౩౦

బాహుభ్యోఽవర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదనువ్రతః,

యో జాతస్త్రాయతే వర్జాన్ పౌరుషాః కంటకక్షతాత్.

౩౧

విశోఽవర్తంత తస్యో ర్వో ర్లోకవృత్తికరీ ర్విభోః,

వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం సృణాం య సమవర్తయత్.

౩౨

వైరాజధరణాయాం “సభస్తలం నాభినరో గృణన్తి” భూః పాదో యస్య నాభిర్యయ” దిత్వాదిభి, ర్నాభిత్వే నానుసంధీయమానం, యద్వా, భగవన్నాభిం భగవత శ్చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతః నాభిజం” నాభ్యా ఆసీ దంతరిక్ష మితి క్రుతేః, ఉపచారా త్కార్యే కారణకర్తృః, ఉభయో ర్ద్వావా పృథివ్యో, రంతరం మధ్యస్థం, అంతరిక్షం వ్యోమ, రుద్రపారిషదాం గణాః భూతప్రేతపిశాచాద్యాః ఆశ్రితాః.

౨౯

చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిమాహ (ముఖత ఇతి.) పురుషస్య సమష్టిపురుషస్య ముఖతః బ్రహ్మ, య-ద్బ్రాహ్మణవృత్తి రద్యయనాది, త, స్మృఖతోఽవర్తత ప్రవృత్తం, ఏత దేవ హి బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మముఖోద్భూతత్వం నామ, యత్తస్మృఖవ్యాపారభూతాధ్యాపనాదివృత్త్యాశ్రితత్వం, ఏవం క్షత్రి యాదివృషి ద్రష్టవ్యం. హే కురూద్వహ విదుర, యద్యస్మా, ద్బ్రాహ్మణః తస్మృఖత్వాత్ తస్మృఖోద్భవ త్వాత్. తస్మృఖోద్భూతాధ్యాపనాదిముఖవ్యాపారత్వా, ద్వర్జానాం ముఖ్యః ముఖ మివ ప్రధానః, గురు శ్చాభూత్.

౩౦

(బాహుభ్య ఇతి.) క్షత్రం క్షత్రియధర్మః, పాలనరూపావృత్తిః, త ద్బాహుభ్యోఽవర్తత, తదనువ్రతః క్షత్ర మనువ్రతః, క్షత్రియశ్చ, స్యవృత్తిద్వారా బాహుభ్యోఽవర్తత, యో, బ్రహ్మణో బాహుభ్యః, జాతః, పౌరుషః, సమష్టిపురుషాంశః, క్షత్రియః కంటకవర్ణోకౌపద్రవకారిణ శ్చోరాదయః, తెభ్యో జాతం యత్క్షతం ఉపద్రవః, తస్మాత్, వర్జాః త్రాయతే రక్షతి.

౩౧

(విశ ఇతి.) తస్య విభోః ప్రభోః బ్రహ్మణః ఊర్వో, రపాదానన్వైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ, లోకవృత్తికరీః క్రయవిక్రయకృష్యాదిలోకజీవికాహేతవః, విభక్తిలింగవ్యత్యయావార్తా, విశః వైశ్యాః, అవర్తంత, తదుద్భవః బ్రహ్మణః ఉద్భూతః, యే వైశ్య, స, సృణాం వార్తాం ఆజీవికాం, సమవర్తయత్ సంపాదితవాః.

౩౨

(విరాటనోః సృషిప్రకారః)

పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే కుశ్రూషాధర్మసిద్ధయే.

తస్యాం జాతః పురా కూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః.

౩౩

ఏతే వర్ణా స్వధర్మేణ యజంతి స్వగురుం హరిమ్.

శ్రద్ధయాఽఽత్మవికుద్ధ్యర్థం య జ్ఞాతా స్సహ వృత్తిభిః.

౩౪

ఏత త్తత్ర ర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః.

క శ్రద్ధధ్యాయపాకర్తుం యోగమాయా బలోదయమ్.

౩౫

(పద్భ్యామితి.) భగవతః భగవదాత్మకస్య, బ్రహ్మణః, పద్భ్యాం, కుశ్రూషాధర్మసిద్ధయే స్వపూర్వవర్ణకుశ్రూషాపూర్వధర్మసిద్ధ్యర్థం, జజ్ఞే, కథంభూతా కుశ్రూషేత్యత ఆహ (తస్యా మితి.) యద్వృత్త్యా, యస్య కూద్రస్య వృత్త్యా, హరి స్తుష్యతే, తస్యాం తాదృశకుశ్రూషావృత్తే నిమిత్త భూతాయాం, కూద్రో జాతః, భగవత్పద్భ్యాపాదకస్వపూర్వవర్ణకుశ్రూషావృత్తినిమిత్తకం కూద్రజన్మేత్యర్థః, అనేన స్వవృత్త్యా భగవత్సంతోషజనన మేవ పరో ధర్మ ఇతి సూచితమ్.

౩౩

తదేవోపపదయతి (ఏత ఇతి.) ఏతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయ శ్చత్వారో వర్ణాః, స్వధర్మేణ స్వవర్ణోచితధర్మేణ, శ్రద్ధయా, ఆత్మవికుద్ధ్యర్థం ఆత్మనః అనాదిపాపవాసనాదూషితస్యాంతఃకరణస్య వికుద్ధ్యర్థం, స్వగురుం స్వజనకం, హరిం స్వాశ్రితసంసారబంధహరం హరిం, యజంతి యజేయు ర్హ్యర్థః, కథంభూతం హరిం, య జ్ఞాతాః, య, ద్యస్మాచ్ఛత్రుర్ముఖశరీరకా త్పరమాత్మనో హరే స్సకాశా, ద్వృత్తిభి స్సహ జాతా, స్తం హరిం యజంతీ త్యర్థః.

౩౪

ఏవం సృష్టిలీలాం వర్ణయిత్వా పునః ప్రశ్నావసరప్రదానాయాపారమహిమ్నో భగవత స్సాకల్యేన మహిమాన ముపవర్ణయితుం న కోపి శక్త ఇతి వదన్నుపసంహరతి (ఏతదితి.) దైవ కర్మాత్మరూపిణః, దైవం కాలః, దేవనిరూప్యత్యేన తత్సంబంధిత్వాత్, కర్మశబ్దేన జీవాదృష్టస్య పృథగుపాదానాత్, ఆత్మానః కాలకర్మవశ్యా జీవాః, దేవాచిరూపాశీ శరీరాశ్చాస్య సంతీతి దైవకర్మాత్మరూపీ, తస్య భగవతః పూర్ణషాద్గుణ్యస్య, యోగమాయాబలోదయం యజ్యత ఇతి యోగా, అధిష్ఠేయా, సా చాసౌ మాయా, తస్యాః, బలం జననసామర్థ్యం, తస్యోదయః విభవో యస్మిన్, తదేత ద్విశ్వం, హే క్షత్తః, ఉపాకర్తుం సాకల్యేన వ్యాకర్తుం, వర్ణయితు మితి యావత్, కః పుమాః, శ్రద్ధధ్యాత్ శ్రద్ధాం కుర్యాత్, న కోపీత్యర్థః.

౩౫

అథాపి కీర్తయామ్యంగ యథామతి యథా శ్రుతమ్,
కీర్తిం హరే స్వాం సత్కర్తుం గిర మన్యాభిదా సతీమ్.

36

ఏకాంతలాభం వచసోనుపుంసాం సుశ్లోకమాశేర్గుణవాద మాహుః,
శ్రుతే శ్చ విద్వద్భి రుపాకృతాయాం కథాసుధాయా ముపసంప్రయోగమ్.

37

అత్యునోఽప్యాదికవి నా మహిమాఽవసితోపి కిమ్,
సంవత్సరసహస్రాంతే ధియా యోగవిపక్వయా.

38

అహో భాగవతీమాయా మాయినా మపి మోహినీ,

కస్యా వ్యక్తౌ కథం భవతా వర్ణిత ఇత్యత ఆహ (అథాపీతి.) కార్త్యేన్నైన వర్ణయతుం కస్యవ్యక్తౌ వపి, యథా శ్రుతం గురుముఖా చ్యుత మనతిక్రమ్య, తత్రాపి, యథామతి యావత్స్వబుద్ధి విషయ మనతిక్రమ్య, హరేః కీర్తిం, అంగ హే విదుర, కీర్తయామి, న హ్యహం సాకల్యేన వర్ణయా మీతి ప్రతిజ్ఞాతవా నస్తీత్యభిప్రాయః, తస్మి కిమేకదేశవర్ణనేన ప్రయోజన మిత్యత ఆహ, స్వాం స్వీయాం, అన్యాభిదా, హరివ్యతిరిక్తార్థాభిదానం, తయా, అసతీం దుష్టాం, గిరం వాచం, సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తృ మిత్యర్థః.

39

ఏతదేవోపపదయతి (ఏకాంతలాభమితి) సుశ్లోకమాశేః శ్లోకనీయప్రధానస్య భగవతో, గుణ వాదం గుణకథనమేవ పుంసాం వచనః, ఏకాంతలాభం ఏకాంతఫల, మాహుః. శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణతజ్ఞాః, విద్వద్భి, రుపాకృతాయాం ఉపవర్ణితాయాం, కథాసుధాయా, ముపసంప్రయోగం సంచిధావర్ణనఽబంధమిత్యర్థః. శ్రుతేః శ్రోత్రేంద్రియస్య, ఏకాంతలాభ మాహు రితివ్యర్థః.

40

న కేవల మస్మాభి రేవ భగవన్మహిమా కార్త్యేన్నైన దుర్జేయః, కిం తు, బ్రహ్మచిద్భి రపి జానాధితై రిత్యాహ (అత్యున ఇతి.) హే వత్స విదుర, ఆదినా కవినా చతుర్ముఖేన, అత్యునో భగవతో, మహిమా, జహునంవత్సరాంతయోగవిపక్వయా ధియా, అవసితః కిమితి కా క్వా ఏతావానితి న జ్ఞాతి ఏవే త్యుక్తం, యద్వా, అవసితః అపరిచ్ఛిన్నత్వేనేత్యధ్యాహారః.

41

న కేవల మాదికవిరేవాపరిచ్ఛిన్నత్వేన వేద, కింతు, భగవానపి స్వయం తదైవ వేదేత్యాహ (అహో ఇతి.) భగవతీ భగవతస్సంబంధినీ, మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, మాయినామపి ఆశ్చర్యశక్తిమతా మపి, మోహినీ ఆశ్చర్యజనయిత్రీ, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, యద్యస్మాత్, అత్యవర్తూత్వా, అత్యవర్తనః

(విరాటనోః సృష్టిప్రకారః)

యత్స్వయం చాత్మవర్తమాత్మా న వేద కిముతాపరే.

౩౯

యతోఽప్రాప్య న్యవర్తంత వాచశ్చ మనసా సహ,

అహం చాన్య ఇమే దేవా -స్తస్మై భగవతే నమః.

౪౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే, షష్ఠోఽధ్యాయః.

స్వప్రాసకమార్గభూతస్య వేదస్య ఆత్మా వేదమూర్తిః న వేద ఇయత్తయా న వేద, అపరే బ్రహ్మ దయః, న విదు రితి కిముత కిము వత్తస్య మిత్యర్థః.

౩౯

నను వాఙ్మనసే ఆతీంద్రియార్థదర్శినో ఋషయో దేవాశ్చ జానీయు రేవ, సర్వేషా మపి దుర్జ్ఞేయత్వేననుపాన్యత్వప్రసంగా దిత్వతఆహ (యత ఇతి.) వాచో వేదవచంపి, మనః యోగపరిశుద్ధం మనః తేన సహఽహం ఆతీంద్రియార్థదర్శినోన్యత్ప్రిభృతయః ఋషయః, దేవాః బ్రహ్మరుద్రదయశ్చ అప్రాప్య కార్త్యేన్యైవ యన్మహిమాన మనవగమ్య, యతో భగవతః, న్యవర్తంత, తస్మై భగవతే నమః. నహి కార్త్యేన్యైవ వాఙ్మకసాదయో విదుః, కింతు, తన్మహిమాన మపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ విదుః. న చానుపాన్యత్వప్రసంగాః. తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనా మపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవోపాసనోపపత్తేః, అత ఏవ న భగవతోపి కార్త్యేన్యైవ స్వస్వరూపాద్యజ్ఞానేన సర్వజ్ఞతా హానిః, అపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానస్య సర్వజ్ఞతానిర్వాహకత్వాత్. యద్వస్తు యథావిధం ప్రమితం, తస్య తద్యాదాత్మ్యజ్ఞానం హి సర్వజ్ఞతా పాదకం, నహ్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం పరిచ్ఛిన్నస్య వాఽపరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం సర్వజ్ఞత్వం నిర్వోధు మలం. అత ఏవ “యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః, అవిజ్ఞాతం విజ్ఞానతాం విజ్ఞాత మవిజ్ఞానతామ్, యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ, ఆనందం బ్రహ్మణో విద్యా” నితి వేదనావిధిప్రతిపేదయో రుపపత్తిః. అపరిచ్ఛిన్నత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాభ్యాం తయో ర్య్యవస్థికవిషయత్వాత్.

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్చరణకమలపరిదయప్రసన్నతత్సృక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవత్కార్యహృదయేన

శ్రీవైష్ణవరాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం. తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

షష్ఠోఽధ్యాయః.

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

శ్రీ కుక ఉవాచ—

ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః,

ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత

౧.

శ్రీవిదుర ఉవాచ—

బ్రహ్మ స్కంధం భగవత శ్చిన్మాత్రస్యాఽవికారిణః.

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలనియంత్రపరమేశ్వరాదిష్టితా త్ప్రధానా నృహదాదివృథివ్యంతత త్వేషు సృష్టేషు తేషు స్వానుప్రవేశాహితసృష్టిసామర్థ్యేషు, అఖండచతుర్ముఖశరీరారమ్బద్వారా సమష్ట్యవస్థయా ఽవస్థితేషు కథితేషు, పునః ప్రత్యేక ఏవ వ్యష్టిశరీరేంద్రియాదివిభాగే పరమాత్మాత్మకచతుర్ముఖకర్తృకేఽఽహితే, పునః క్షత్తా కాంశ్చి త్ప్రకృత్యమాణః. ప్రథమం భగవతో జగదుపాదానత్వప్రయుక్తదోష సంస్పర్శశంకాపరిహరబుభుత్సయా వప్రచ్యేత్యాహ వైయాసకిః (ఏవ మితి.) ద్వైపాయనసుతః శ్రీఃగవద్బాదరాయణపుత్రః, బుధః తత్త్వదర్శి, విదురః, భారత్యా స్యగిరా, ప్రీణయన్నివ ప్రీతిం జనయన్నివ, ఏవ ముక్తప్రకారేణ, బ్రువంతం కథయంతం. మైత్రేయం, ప్రత్యభాషత.

ప్రథమం భగవత స్సృష్టత్వ ముపాదానత్వం చాక్షిపతి (బ్రహ్మన్నితి ద్వాభ్యామ్.) హే బ్రహ్మ మైత్రేయ, భగవతః, పూర్ణషాఙ్గజ్ఞానస్య, చిన్మాత్రస్య జ్ఞానైకరసస్య, మాత్రచాక్వాపి జడత్వ వ్యావృత్తిః. అత ఏవావికారిణః అవరిణామనః. అత ఏవ, విరుణస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య, గుణాః గుణకార్యభూతాః క్లేశాదయః క్రియాః పరిణామాదయశ్చ. లీలయా వాపి, కథం యుజ్యేరన్నిత్యన్యయః. ఆయ వక్షిప్రాయః “భగవత స్సృష్ట్యాదికర్తృత్వం జగదాకారేణ పరిణామ శ్చ లీలయైవేతి వక్తవ్యం. న తు కిర్లజా అపహతిపాశే” త్యాదిశ్రుతేః, ఏతదేవ హి “స ప్రయోజనసత్త్వాదికరణే” “లోకవత్తు లీలాకైవల్య” మిత్యనేన సూత్రేణ నిర్ధారితం, ఏవం చైకస్యైవ కర్తృత్వోపాదానత్వయో ర్ద్వైతక ప్రయోజనయో ర్భేదగమ్యమానయో ర్విర్వికారిణో నిర్గుణస్య పరిణామాదయః క్రియాః గుణకార్యగర్భ జన్మకారవరణక్లేశాదయశ్చ దుర్వారా అపరివ్యంజితీ, అతః కథం జగత్కారణత్వ మితి “అనేన స ప్రణవసత్త్వాదిరజసిద్ధాంతే దూషణముక్త్యంభవతి. తత్ర హి సప్తద్వీపవలీం మేదిన్ మదితిష్ఠతో షహరాజస్య కింధికాద్యారవృష త్పురస్థపాఙ్గజ్ఞానమూర్తే రవాప్తసమస్తకామస్య స్వపరప్రయోజన

(క్షత్రకృతనానాప్రశ్నోదీరణమ్)

లీలయా వాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గుణాః క్రియాః.

౨

క్రీడాయాముద్యమోఽర్చస్య కామ శ్చిక్రీడిషాఽన్యతః.

స్వత స్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య సదాఽన్యతః.

౩

అస్రాక్షీ దృగ్భవా నిశ్శ్వం గుణమయ్యాఽఽత్మమాయయా.

తయా సంస్థాపయత్యేత ద్భూయః ప్రత్యపిదాన్యతి.

౪

రహితస్యాఽపి భగవతః కేవలలీలైకప్రయోజనో జగద్వ్యాపార ఉపపన్న ఇతి స్థాపితం. “తత్ర విషమోఽయం దృష్టాంతః. మహారాజస్య షాఢ్గుణ్యాపూర్ణత్వేనానాప్రసమస్తకామత్వా తృప్త్యాది గుణవశత్వా ద్వికారిత్యా ద్భృహ్మణ స్తద్విపరీతత్వా దుక్తదోషాపాతాచ్చేతి.

౫

దృష్టాంతాంతర మన్యనుపపన్న మిత్యాహ (క్రీడాయా మితి.) అర్చస్య బాలకస్య, క్రీడాయా ముద్యమః ప్రయత్న, సద్దేతుభూతః కామః, అన్యతః, క్రిదోపకరణైః, బాలంతరప్రవర్తనేన వా, చిక్రీడిషా క్రీడేచ్ఛా చ, స్వాత్, ఈశ్వరస్య తు. స్వత స్తృప్తస్య స్వానుభవేనైవ తృప్తస్య, కథం, కామః, సదా, అన్యతః స్వవ్యతిరిక్తస్వతంత్రక్రిదోపకరణక్రీడాప్రవర్తకపుష్పాంతరైశ్చ, నివృత్తస్య విరహితస్య, చిక్రీడిషా చ, కథం స్వాత్, అతోఽర్చకదృష్టాంతోఽనుపపన్న ఇతి భావః.

౬

నన్విదం దోషాపాదన మయ్యుక్తం యదుపాదనత్వే పరిణామిత్వక్లేశాద్వాక్రయత్వ మితి, యతః ప్రకృతిపురుషశరీరకస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన, గుణక్రియాణాం స్వశరీరభూత ప్రకృతిపురుషగతత్వాదితీమాం శంకాం “భగవా నేక ఏవైష ఇతి పూర్వార్థేన (అత్ర వ్యాఖ్యానాయాం గ్రన్థః కించి ద్గత ఇవ ప్రతిభాతి) అముష్య దుర్భగత్వ” మిత్యుక్తార్థేన “దేశతః కాలతః” ఇతి శోకే చ, దోషాంతరాపాదనేన పరిహరతి. (అస్రాక్షీదిత్యాది.) గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రమరయా, ఆత్మ సంబంధిన్యా మాయయా, భగవా, నిశ్శ్వం, అస్రాక్షీత్, తయా మాయయా. ఉపలక్షితః, ఏతద్విశ్వం, సంస్థాపయతి నమ్యక్ స్థాపయతి, ప్రతిష్ఠాపయతి పాలయతితి యావత్, పున ర్భూయః, ప్రత్యపిదాన్యతి ప్రాతిలోమ్యేన పిదాన్యతి, అపిదాన్యతి తిరోహితం కరిష్యతి, అపిపూర్వోధాతు ప్తిరోధానే వర్తతే, స్వాధిష్ఠేయం గుణమయీం మాయాం మహదాదిరూపేణ పరిణమయ్య స్వయం గుణత్రయయుక్త త్రిమూర్తిరూపేణ సృష్ట్యాదీః కరోతి.

౭

దేశతః కాలతో యోసా వవస్థాత స్వస్థోఽన్యతః.

అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యేతాజయా కథమ్.

భగవానేక ఏవైష సర్వక్షేత్రే ష్వవస్థితః.

అముష్య దుర్బుగత్వం వా క్లేశో వా కర్మభిః కుతః.

ఏతస్మి న్మే మనో విద్య నిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే.

అతః పరిణామాదయస్సాద్విధిషేయమాయాగతా. న స్వగతా ఇతి చే త్రత్రాహ. (దేశత ఇతి.) యోఽసౌ పరమాత్మా, దీపప్రభాయా ఇవ దేశతః, విద్యుత ఇవ కాలతః స్ఫుటే రివావస్థాతః, స్వప్నవత్ స్వతః, జీవవదన్యతః. ప్రకృత్యాదిభి రవిలుప్తావబోధాత్మా, విశేషేణ బు ప్రజ్ఞానరూపో న భవతి, సర్వగతత్వాత్. చిత్తత్వాత్. అవిక్రియత్వాత్, అనితదానుభావ్యత్వతత్కాలమాత్రావసాయిత్యా భావా, త్కర్మవశ్యత్వాభావత్, అత ఈదృశ స్స పరమాత్మా. అజయా మాయయా, కథం యుజ్యేతః యది యేన కేనాపి దేశాదినా బుప్తావబోధో భవే, తద్వ్యవిద్యాసంబంధ స్సమభివ్యక్తః. అత స్తదభావా త్కృత మజయా యుజ్యేతేతి శంకాభిప్రాయః.

ఏవం జీవశరీరకత్వే తద్గతక్షేత్రాద్యనాశ్రయత్వ మర్ధేనాశంక్యార్ధేన పరిహరతి (భగవానితి.) ఏష భగవాన్. ఏక ఏవ. సర్వక్షేత్రేషు సమస్తశరీరేషు, అవస్థితః జీవాంతరాత్మతయా అవస్థితః అంతఃప్రవిష్ట శ్శాస్త్రా జనానాం “య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతర” ఇత్యాది శ్రుతేః. అతో దుఃఖి త్వసంసారిత్వాదయో గుణకార్యభూతా న పరమాత్మానం స్పృశంతితి చే త్రత్రాహ (అముష్యేతి.) అముష్య భగవతః, దుర్బుగత్వం. కర్మభిః, క్లేశో వా, కుతస్సాద్విధిత్వం. అయ మభిప్రాయః - యది పరమాత్మన స్సర్వత్ర వ్యాప్తి రుచ్యతే, తర్హిజాగరస్వప్నసుప్తిమూర్ఛోత్థాన్నిషు, జీవస్య త త్తత్త్వానప్రయుక్తా యే దోషా, స్తే తదంతర్యామిణః పరస్య బ్రహ్మణోఽపి సంభవంతి. న చ పరమాత్మనోఽకర్మవశ్యత్వేన దోషాభావ ఇతి వాచ్యం. కర్మణాం దేహసంబంధాపాదనద్వారా క్లేశాద్య పురుషార్థజనకత్వేన దేహసంబంధస్థావ్యపురుషార్థత్వా దన్యథా కర్మణా మేవ దుఃఖాదిజనకత్వేన దేహసంబంధస్య ప్రయోజనకూన్యతావత్తిక్చ పరమాత్మనః కర్మవశ్యత్వాభావేపి “సర్వక్షేత్రే ష్వవస్థిత” ఇతి దేహసంబంధాభ్యవగమా, న్నానావిధాకుచిదేహసంబంధ న్యైవాపురుషార్థత్వాత్, అత ఏవ, తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రసేవేష్యపురుషార్థసంబంధోఽవర్జనీయః, పూయశోణితాదిమజ్జనం పి, స్వేచ్ఛాకారితమస్యపురుషార్థ ఏవ.

అతో యద్యపి, జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరం చ పరం బ్రహ్మ. తథాపి

(క్షత్రకృతనానాప్రశ్నోదీరణమ్)

తన్నః పరాణుద విభో కశ్మలం మానసం మహత్.

౭

శ్రీ కుక ఉవాచ—

న ఇత్థం చోదితః క్షత్రా తత్త్వజిజ్ఞాసునా మునిః.

ప్రత్యాహ భగవచ్చిత్త స్మయన్నివ గతస్మయః.

౮

మైత్రేయ ఉవాచ—

నేయం భగవతో మాయా యన్నయేన విరుధ్యతే.

“యః పృథివ్యాం తిష్ఠః” “య ఆత్మని తిష్ఠః” న్యశ్చక్షుః తిష్ఠః “యో రేఽపి తిష్ఠః” నిత్యాదివచనా త్తత్ర తత్రావస్థితస్య తత్సంబంధరూపాపురుషార్థా స్సస్తీతి ప్రశ్నముపసంహరతి (ఏతస్మిన్నితి.) హే విద్వన్మైత్రేయ, ఏతస్మిన్. అజ్ఞానసంకట ఇతి పదచ్ఛేదః. అజ్ఞానరూపసంకటే, మే మనః భిద్యతే. తస్మాత్ హే విభో మైత్రేయ, నః అస్మాకం. మానసం మనస్సంబద్ధి, మహత్కశ్మలం భేదం, పరాణుద అపాకురు.

౯

ఏవ మాపృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయాసకీః (న ఇతి.) తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్రా ఇత్థ ముక్తరీత్యా, చోదిత అపృష్టో. ముని రైత్రేయః భగవచ్చిత్తః భగవత్త్వవచిత్తం యస్యనః, గతస్మయః తత్త్వదర్శితేన విగతస్మయః, స్మయన్నివ, ప్రశ్నస్య సుపరిహరత్వాదితి భావః, ప్రత్యాహ ప్రత్యభాషత.

౧౦

యదుక్తం, చేతనాచేతననియమనార్థం తదస్తరాత్మతయా స్వేచ్ఛయాప్యవస్థితస్య తత్సంబద్ధ ప్రయుక్తపరిణామిత్వదుఃఖిత్వాద్యపురుషార్థసంబద్ధోఽవర్ణనీయ ఇతి, నైతద్యుక్తం, నహ్యచిద్వస్త్యపి స్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం, కర్మవశ్యానాం తు, కర్మస్వభావానుగుణ్యేన పరమపురుషసంకల్పా, దేకమేవ వస్తు, కాలభేదేన పురుషభేదేన చ, సుఖాయ దుఃఖాయ చ భవతి. వస్తుస్వరూపప్రయుక్తత్వే తు తాద్రూప్యే, సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయ దుఃఖాయైవ వా స్పాత్, న చైవం దృశ్యతే. తథాచోక్తం, నరకస్వర్గసంజ్ఞేవై సాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ, వస్త్రేక మేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్వ్యాగమాయ చ. కోపాయ చ యత స్తస్మాద్వస్తువస్తాత్మకం తతః, తదేవ ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే. తదేవ కోపాయ తతః ప్రసాదాయ చ జాయతే, తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాప్తి న చ కించి, త్సుఖాత్మక మితి. అతో జీవస్య కర్మవశ్యత్వా తత్తత్కర్మనుగుణ్యేన తత్తద్వస్తుసంబద్ధ, ఏవాపురుషార్థస్యాత్.

ఈశ్వరస్య విముక్తస్య కార్పణ్య ముత బంధనమ్.

—

యదర్థేన వినా పుంసో మృషైవాత్మవిపర్యయః,

ప్రతీయత ఉపద్రష్టు స్వశిరశ్చేదనాదికః

౧౦

యథా జలే చంద్రమనః కమ్పాది స్తత్కృతో గుణః,

పరస్య తు బ్రహ్మణో విర స్రనిఖిలదోషస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరస్య స్వాధీనస్య వివిధవిచిత్రస్వాభావిక శక్తిమతోఽపురుషార్థాశ్రయచేతనాచేతనసంబంధః, తద్విచిత్రనియమనరూపశీలా రసాయైవ స్వాత్, జీవస్య త్వివిధ్యానంబంధోఽపురుషార్థజననాయ స్వాదిత్యాహ (సేయమితి త్రిభిః.) ఈశ్వరస్య కృపణత్వం ముక్తస్య బద్ధనం చ, యేన హేతునా, న విరుద్ధ్యతే, సేయం, భగవతో, మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, జీవత్వా వ్యాపిణో భగవతో వ్యాప్యకృపణబద్ధజీవగతదోషాస్పర్శహేతుభూతాశ్చర్యశక్తియోగా, ద్వాప్యవ్యవస్తు గతదోషాస్పర్శకారిహేతో ర్న విరోధ ఇత్యర్థః. “పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబల క్రియా చే” తి శ్రుతేః. వివిధవిచిత్రానస్తశక్తియోగా తత్తద్వత్స్వవస్థానప్రయుక్తతద్గతదోషా స్పర్శ ఉక్తః.

—

అనేనైవ బ్రహ్మస్కంధం భగవత ఇతి కారణత్వాక్షేపోపి పరిపూతః. గుణక్రియాణాం చేతనా చేతనద్వారకత్వేన బ్రహ్మణస్తత్సంస్పర్శాభావాత్ ప్రకృతిపురుషవిజ్ఞప్తస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన ప్రకృతిపురుషగతివికారణాం శుక్లకృష్ణరక్త త్వాన్వరభివశే శౌక్ల్యకార్ణాదీనాం తత్తద్బుద్ధితన్మ సంయుక్తప్రదేశైకా న్తస్థితివ, చ్చరీరగతబాల్యయౌవనాదీనామాత్మన్యస్పర్శవచ్ఛ, పరమాత్మని ప్రసక్త్య భావాత్. అత స్పర్శక్షేత్రేష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో, న క్షేత్రగతదోషసంస్పర్శః, జీవస్య తు, స్వతోఽనపాతపాపమృత్యాదివిజ్ఞప్త్యేపి. తత్స్వరూపస్యానాద్యవిధ్యాకర్మవాసనాదుచిత్రకృతిసంబంధాది స్తిరోహితత్వేన త త్తద్దేవాదిదేహాత్మాభిమానేనాపురుషార్థసంబంధోఽపరస్థనీయ ఇతి సదృష్టాస్త మాహ (యదర్థేనేతి.) యద్యతః, అముష్య కర్మవశ్యస్య, పుంసో జీవస్య, అర్థేన పురుషార్థభూతేనాత్మన్యరూపేణ వినా, ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః విపర్యయః దేవమనుష్యత్వాదిభావః, తత్ప్రయుక్తః, స్వశిరశ్చేదనాదికః స్వశిరభూతదేవమనుష్యాదిగిరిసి చ్చిన్నే మమేదం శిరశ్చిన్నమితి శోకశ్చ, ఉపద్రష్టుః, దేహమాత్మ తాదాత్మ్యేనానుసందధతః, ప్రతీయతే అనుభూయతే, సేయమపి భగవతో మాయేత్యర్థః.

౧౦

ఏతదేవ దృష్టాంతేనోపపాదయతి (యదేతి.) యథా జలే, చంద్రమనః స్వత శ్చంద్రస్య, సన్నపి, తత్కృతః జలాద్యుపాధికృతః. కమ్పాది శ్చలనాదిరూపో. గుణః, దృశ్యతే, ఏవ మాత్మనో ఽనన్మపి అవిద్యమానోపి అనాత్మనో దేహస్య, గుణః ఉపద్రష్టుర్దేహస్యాత్మతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య..

(క్షత్రకృతనానాప్రశ్నోదీరణమ్)

దృశ్యతేఽసన్నపి ద్రష్టు రాత్మనోఽరాత్మనో గుణః.

౧౧

స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకమ్పయా,

భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనై రిహ.

౧౨

దృశ్యతే కర్మవశ్యస్య జీవస్యానాద్యవిద్యాసంబంధేన స్వరూపావ్రతీతి దైహాత్మబ్రాంతి. స్తయా చ. శోకమోహాదయః, పరమార్థతస్తు, న దేహగతై ర్ద్రవ్యైః స్పృశ్యత ఇత్యభిప్రాయః. పరమాత్మన స్తస్య విద్యయాఽతిరోహితస్వరూపస్య ప్రకృతిపురుషయో ర్నియన్తున్నావిద్యాతత్కార్యససంగ ఇత్యర్థః - ఏత దేవ “దుక్తభోగా పరిత్యక్తా దృష్టదోషా చ నిత్యకః. నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వమహిమ్ని స్థితస్య చే” త్యుక్తం. జీవేశయో రుభయో రపి ప్రకృతినంబంధోఽవిశిష్టః, “ఇయాంస్తువిశేషః” ప్రకృతి రేకస్య స్వవశ్యస్యాశుభం ధత్తే, అన్యస్య తు స్వనియన్తు ర్గోలోపకరణాయ భవతి. తథా చ శ్రుతిః - అస్మాన్మాయా సృజతే విశ్వమేత త్రస్మింశ్చాన్యో మాయయా సంనిరుద్ధః, మాయా తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వర మితి, మాయా మాయేశ్వరః. అత్ర “యథార్థేన వినాముష్యేత్యపి పారః” తత్రాయ మర్థః, పరమాత్మనో వ్యాప్య చిదవిదగతదోషాన్నర్థే దృష్టాస్తమాహ (యథేతి.) యథా అముష్యజీవస్య. అర్థేన వినా పురుషార్థభూతస్వస్వరూపేణ వినా, ఆత్మస్వరూపావ్రతీతిదశాయా మిత్యర్థః. ఆత్మవివర్యయః ఆత్మనః జీవస్య వివర్యయః దేహాకారః, ప్రతీయతే, ఉపద్రష్టుస్తస్యైవ దేహతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య. శిరశ్చేదాదికోఽ పురుషార్థశ్చ ప్రతీయతే, పురుషార్థభూతస్వాత్మప్రతీతి దశాయాం తు, న వివర్యయ శ్శిరచ్ఛేదాదికో వా ప్రతీయతే, తస్య దేహవిలక్షణత్వా, తస్య దేహాత్మ ఋద్ధే ర్భ్రాంతత్వా. దైహాతిరిక్తత్వసిద్ధిః, ఏవం జీవస్యాపి పరమాత్మశరీరత్వాత్తస్య న తద్గతదోషస్సర్వ ఇత్యర్థః. దృష్టాంతాంతరమాహ (యథేతి.) యథా చంద్రమసో జలాద్యుపాధినా తృప్తీయ మానః కంపాది, ర్న పరమార్థతోఽస్తి. కింతు, బ్రాంత్యా, తథా ద్రష్టు స్సర్వజ్ఞస్య. ఆత్మనః పరమాత్మనః, అనాత్మనః అవరమాత్మనః. గుణః అవరమాత్మభూతచేతనాచేతనగతో ధర్మః, అసన్నపి బ్రాన్త్యా, ప్రతీయతే, పరమాత్మన శ్చేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శశంకా మూలభూతా ఋద్ధి ర్భ్రాంత్యేర్థః.

౧౧

స కేవలం భగవత స్తద్దేయాకరణీవాంతరాత్మయాఽవస్థితస్య దోషస్సర్వాభావరూపః కల్యాణగుణ ఏవ ప్రతిపాదితః, కింతు, తస్య జీవగతహేయనివర్తకత్వం చేత్యాహ (స వై ఇతి.) స వై హేయగుణః. కర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తిజన్యభగవత్కృపయా తిరోధత్త ఇత్యర్థః. యద్భక్త్యా హేయనివృత్తి స్తస్య హేయప్రత్యసీకత్వ మర్థసిద్ధిమ్.

౧౨

యదేంద్రియోపరామోఽర్థాః దృష్టాత్మని పరే హరౌ,

విలీయంతే తదా క్లేశా స్సంసుప్తస్యేవ కృత్స్నశః.

౧౩

అశేషసంక్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః,

కిం వా పున స్తద్గురణారవిందపరాగనేవారతి రాత్మలబ్ధా.

౧౪

విదుర ఉవాచ—

సంచిన్న స్సంశయో మహ్యం తవ సూక్తాసినా విభో,

యత్పర్యంతభక్త్యా హేయనివృత్తి రిత్యత ఆహ (యదేతి.) యదా అర్థాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతి. ఇంద్రియోపరతి రింద్రియనివృత్తి. స్తదా, పరే ప్రకృతిపురుషవిలక్షణే, హరా వాక్రితబంధహారిణి, అత్మని పరమాత్మని, పూర్వోక్తభక్త్యా, దృష్టే సాక్షాత్కృతే సతి. దృష్టే అత్మనీతి పదచ్ఛేదః. ఆయాదేశే యలోపే చార్థో గుణః, కృత్స్నశః, క్లేశా విలీయంత ఇత్యర్థః. “తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇతి” శ్రుతిః. తేషా మస్థితే దృష్టాంత మాహ (సంసుప్తస్యేతి.) న హి సంసుప్తస్య కార్తవ్యేష్యన దుఃఖనివృత్తిః. తస్మైవ జాగ్రతః పునః క్లేశాశ్రయత్వాత్, దృష్టాత్మనీత్యపి సాతః. తదా అర్థాన్ దృష్ట్యా, ఇంద్రియోపరతిః ఇంద్రియాణా మవికృతిః యథా తథా, పరే హరౌ, అత్మని జీవేస్థితే సతి క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః, అథ ద్రష్టాత్మనీత్యపి సాతః. తదా, సర్వజ్ఞే అత్మని హరౌ. ఇంద్రియాణా ముపరామో నైశ్చల్యం యథా, అథ అనంతరం ప్రత్యక్షతాపన్నాత్మికా ద్రువానుస్మృతి ర్భవతి. తదా కార్తవ్యేష్యన క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః.

౧౩

సాక్షాత్కారపర్యంతభగవద్భక్తేః కైముత్యనయేన క్లేశవివర్తకత్వమాహ (అశేషేతి.) హరే గుణానువాదశ్రవణం, అనువాదః అనువర్ణనం, శ్రవణం చేత్యేత, దుభయమేవాశేషక్లేశశమం, విధత్తే కరోతి, కిం వా పునః కిం పునః, అత్మలబ్ధా మనసా లబ్ధా, తస్య భగవత శ్చరణరవిందయో, యః సరాగః తస్య, సేవారతిః, తై లదారావ దవిచ్చిన్నస్మృతిసంతతి రితి యావత్. అశేష క్లేశశమం విధత్త ఇతి వక్తవ్య మిత్యర్థః.

౧౪

స్వాభిప్రేత మావిహ్కుర్వ న్నుత్తర మభినందతి విదురః (సంచిన్న ఇతి,) సంశయః ఈశ్వరస్య కారణత్వవిషయ స్సంశయః, హే విభో మైత్రేయ, మహ్యం, తవ త్వదీయేన, సూక్తాసినా

(క్షతకృతనానాప్రశ్నోదీరణమ్)

ఉభయత్రాపి భగవ న్మనో మే సంప్రదావతి.

౧౫

సాధ్వేత ద్వాహృతం విద్వ న్నాత్మమాయాయనం హరేః,

యద్భా త్యపార్థం నిర్మూలం విశ్వమూలం నయ ద్భహిః.

౧౬

య శ్చ మూఢతమో లోకే యశ్చ బుద్ధేః పరం గతః,

తా పుభౌ సుఖ మేదేతే క్లిశ్య త్యంతరితో జనః.

౧౭

సూక్తం సోపపత్తికం వాక్యం. తదేవాసిః ఖద్గః, స్తేన, మదుపదేశ్యేన త్వయాభిహితవాక్యఖద్గేన సంభిన్నస్స మూలం చిన్నః, అపి తు, ఉభయత్ర గుణానువాదశ్రవణే చరణారవిందపరాగసేవాయాం. చ మే మనః, సంప్రదావతి ప్రవణం భవతి. అనేన స్వాభిప్రేత మావిష్కృతమ్

౧౮

ఉత్తర మేవ ప్రపంచయ స్సభినందతి (సాద్వితి.) ఆత్మా జీవః, మాయా ప్రకృతిఃఉభయ మేవ, ఆయనం హరే స్తస్య వాసస్థాన, మిత్యేత. త్సాదు వ్యాహృత మిత్యర్థః. పూర్వం హి శరీరగత చేదనాదే రాత్మ న్యస్పర్శం దృష్టాంతీకృత్య హి శరీరభూతచిదచిదతదోషాభావః పరమాత్మన ఉక్తః, అత స్తస్య భగవత భిదచిద్వాస్తిః పూర్వార్థేనానూరీకృతా, కథం చేతనాచేతనం తస్యాయనం న హీదం జగ త్తదాత్మకత్వేన ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ (యద్భాతీతి.) విశ్వమూలం విశ్వకారణం, య ద్రుహ్మ, న య ద్భహిః యస్య జగతః బహిః న, అంతః ప్రవిష్టం, తదిదం జగత్, నిర్మూలం మూలభూతపరబ్రహ్మరహితం, అతదాత్మకం భాతీతి యత్ తదిద మపార్థం అర్థభూత్యం నిర్విషయం, బ్రాంతిరూప మితి యావత్, అనేనాబ్రహ్మాత్మకత్వప్రతిభాసో మిథ్యారూప ఇత్యుక్తమ్.

౧౯

ఏవం దేహాత్మప్రతీతి రపి బ్రాంతిరూపేతి వక్ష్య స్సబ్రహ్మాత్మకన్యతంత్రాత్మభ్రమదేహాత్మ భ్రమవతాం క్లేశిత్య మాహ (య శ్చేతి.) య శ్చ లోకే మూఢతమః, య శ్చ బుద్ధేః, పరం విలక్షణం, బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానం, గతః కర్తరి క్తః. అవగతవాః, తా పుభౌ మూఢతమాత్మన్వరూపాభిజ్ఞౌ, సుఖ, మేదేతే వర్ధేతే. మూఢతమస్యాపి మోఢ్యమేవ కించి త్సుఖజనక మిత్యభిప్రాయః, ఇదం చాంతరితస్య సర్వథా క్లేశిత్యాభిప్రాయకం, అంతరితః, నామూఢతమః నాపి బుద్ధేః పరం గతః, కిం తు సంశయాత్మా జనః, క్లిశ్యతి.

౨౦

అర్థాభావం వినిశ్చిత్త్య ప్రతీతస్యాఽపి నాఽఽత్మనః,

తాం చాపి యుష్మచ్ఛరణ సేవయాఽహం పరాణుదే.

౧౮

యత్సేవయా భగవతః కూటస్థస్య మధుద్విషః,

రతిరాసో భవే తీవ్రః పాదయో ర్వ్యసనార్దనః.

౧౯

దురాపా హ్యల్పతపసా సేవా వై కుంఠవర్త్యసు,

యత్రోపగీయతే నిత్యం దేవదేవో జనార్దనః.

౨౦

సృష్ట్యాఽగ్రే మహదాదీని సవికారాణ్యనుక్రమాత్,

తేభ్యో విరాజ ముద్భృత్య త మనుప్రావిశ ద్విభుః.

౨౧

దేహాత్మప్రతీతి ర్ప్రాంతిత్వం వదం స్తన్నివర్తనే మూలకారణ మాహ (అర్థాభావ మితి.) ప్రతీతస్యాపి అత్మతాదత్వేన ప్రతీయమానస్యాపి, నాఽత్మనః అనాత్మనః దేహస్య, విషేధార్థకో న శబ్దః, అర్థాభావం అత్మత్వాభావం, వినిశ్చిత్త్య, తాం చాపి దేహాత్మప్రతీతి మపి, యుష్మచ్ఛరణ సేవయా సత్సేవాప్రణాద్యేత్యర్థః, అహం పరాణుదే అపాకరోమీత్యర్థః.

౧౮

సత్సేవాయా ఏవ ప్రథమకారణ మాహ (యత్సేవయేతి.) యత్సేవయా యేషాం సతాం సేవయా కూటస్థస్య నిర్వికారస్య, మధుద్విషః భగవతః, పాదయో స్తీవ్రః విఘ్నానుసహతః వ్యసనార్దనః తావత్రయనివర్తకః, రతిరాసః రతే రుల్లాసః అనురాగోల్లాసః, భవేత్.

౧౯

సత్సేవాపి బహుతపోలభ్యేతి వ్యతిరేకముఖేనాహ (దురాపేతి.) అల్పతపసః తపోహీనస్య, వై కుంఠవర్త్యసు ప్రాపకేషు భాగవతేషు, సేవా, దురాపా హి దుర్లభా హీత్యర్థః, కథంభూతేషు, యత్ర వై కుంఠవర్త్యసు, దేవదేవః బ్రహ్మాదీనా మపి దేవః, జనార్దనః ఉపగీయతే, అనేన సత్సేవాయా శృవణాదిప్రణాద్యైవ భక్త్యుత్పాదకత్వ మితి సూచితమ్.

౨౦

అథాఽర్థాంతరాఽప్రస్తుతామ స్తదుక్త మనువదతి (సృష్ట్యేతి.) వికారై రింద్రియాదిభి స్సహితాని సవికారాణి మహదాదీని ఆగ్రే వ్యష్టిసృష్టేః పూర్వం సృష్ట్యా, తేభ్యో మహదాదిభ్యః విరాజం వ్యష్టీరూపై ర్నివిధం రాజతీతి విరాట్ బ్రహ్మ తం ఉద్భృత్య అఖండసృష్టిద్వారోత్పాద్య, విభుర్భగవాన్, తం విరాజం, అనుప్రావిశత్, కథంభూతో, విభుః.

౨౧

(క్షత్రకృతనానాప్రోహీదీరణమ్)

య మాహు రాద్యం పురుషం సహస్రాక్ష్యైరుబాహుకమ్,

యత్ర విశ్వ ఇమే లోకా న్సవికాసం సమాసతే.

౨౨

యస్మిం దశవిధః ప్రాణ స్సేంద్రియాద్ధేంద్రియ త్రివృత్.

త్వయేరితా యతో వర్ణా స్తద్విభూతీ ర్వదస్వ నః.

౨౩

యత్ర పుత్రై శ్చ పౌత్రై శ్చ సప్తభి స్సహ గోత్రజైః,

ప్రజా విచిత్రాకృతయ ఆనః యాభి రిదం తతమ్.

౨౪

యం పురుషశబ్దవాచ్యం, ఆద్యం సర్వకారణకారణం, సహస్రాక్ష్యైరుబాహుకం, ఆహుః, “సహస్రశీర్షా పురుష” ఇత్యాద్యా శ్చుతయః, సోఽనుప్రావిశ దిత్యన్వయః. యద్వా తద్విభూతీ ర్వదస్వ నః ఇత్యనేనాఽన్వయః. త మేవ, విశిష్ట (యత్రేతి.) యత్ర చతుర్ముఖశరీరకే విశ్వే సర్వే, ఇమే లోకాః వ్యష్టిలోకా, స్సవికాస మసంకోచేన, సమాసతే తిష్ఠంతి.

౨౨

(యస్మిన్నితి.) దశవిధః ప్రాణాపానాదయః, పంచ నాగకూర్మకృకరదేవదత్తదనంజయః పంచోపప్రాణాః, ఇంద్రియార్థా శ్చబ్దాదయః, ఇంద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయాత్మకాని, తత్సహితో యత్రి వృత్ త్రిగుణాత్మకః ప్రాణః యస్మిన్ వైరాజే, సమాప్తే, యత శ్చ వైరాజా, త్వయేరితా స్తద్విద్యుక్తా వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయోఽభూవః, తద్విభూతీ స్తస్య వైరాజస్య విభూతీః, ప్రాధాన్యేన వియూఢ్యవర్గాః, నః అన్మభ్యం, వదస్వ వర్ణయ.

౨౩

ద్వితీయేఽష్టమేఽధ్యాయే “యదధాతువతో బ్రహ్మ” న్నిత్యాదినా రాజకృతప్రశ్నానాం కేషాంచి దుత్తరాణ్యభిధాయాఽనశిష్టేనా ముత్తరాణ్యభిధాతుం విదురమైత్రేయసంవాదః ప్రస్తావితః. “ఏవ మేత త్పురా పృష్ట” ఇత్యాదినా, ఇదాసీం కేషా మేవ ప్రశ్నానా ముత్తరవివక్షయా త ఏవ విదుర కృతప్రశ్నా ఇత్యాహ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి. (యత్రేతి.) యత్ర బ్రహ్మాండే పుత్రాదిభి స్సహ ప్రజాః, విచిత్రాకృతయః నానావిధదేహా, ఆనః. యాభిః ప్రజాభిః ఇదం బ్రహ్మాండం తతం వ్యాప్తమ్.

౨

(ప్రజాపతీనాం సవతి శ్చక్లపే కాన్ ప్రజాపతీన్.

సర్గాంతై చివానుసర్గాంశ్చ మనూన్ మన్వంతరాధిపాన్.

౨౫

ఏతేషా మపి వంశ్యాంశ్చ వంశానుచరితాని చ,

ఉపర్యధశ్చ యే లోకా భూమే ర్మిత్రాత్మజాసతే.

తేషాం సంస్థాం ప్రమాణం చ భూలోకస్య చ వర్ణయ.

౨౬

తిర్కజ్మనుష్యదేవానాం సరీసృపపత్రజామ్,

వదన స్సర్గసంఘ్యాహం గార్భస్వేదాండజోద్భిదామ్.

౨౭

గుణావతారై ర్విశ్వస్య సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్,

(ప్రజాపతీనాం) మరీవ్యాదీనాం. పతిః స బ్రహ్మ కాన్ ప్రజాపతీన్. చక్లపే సృష్టవాన్. తదేత త్సర్వం వర్ణయే త్యుపరితనేనాన్వయః, సమష్టిపురుషో నవ ప్రజాపతిస్సృష్టిద్వారా తత్పుత్రాదిభి రిదం బ్రహ్మాండ మాపూరితం యదాఽకరో, తత్రప్రకారం వర్ణయేత్కర్థః. తథా సర్గా వక్ష్యమాణనవవిధ ప్రాకృతసర్గా అనుసర్గా చతుర్ముఖసర్గాత్పాత్యసర్గా, మనూన్ స్వామంభువాదీం శ్చతుర్దశమనూన్, మన్వంతరేషు యేఽధిపా స్తాన్.

౨౫

(ఏతేషాం) మనుమన్వంతరాధిపానాం యే వంశ్యా స్తాన్, వంశానా, మనుచరితాని చ, హే మిత్రాత్మజ మైత్రేయ, భూమే రుపర్యధపరిష్టా. దధః అదస్తాచ్చ, యే లోకా, ఆసతే, తాం శ్చ - తేషాం లోకానాం సంస్థాం అవయవవిన్యాసం. ప్రమాణం పరిమాణం, భూలోకస్య సంస్థాం పరిమాణం చ వర్ణయ కథయేత్కర్థః.

౨౬

(తిర్కగితి.) తిరశ్చాం పశ్యాదీనాం, మనుష్యాణాం, దేవానాం, సరీసృపానాం సర్ప గోధాదీనాం, పత్రజాం పక్షిణాం, గార్భాణాం జరాయుజానాం, స్వేదజానాం, అండజానాం, ఉద్భిదాం చ సర్గసంఘ్యాహం సర్గవికల్పనం, నః అస్మభ్యం వద కథయ.

౨౭

(గుణావతారై) రజఅదిగుణప్రదానై, రావేశావతారై ర్బ్రహ్మాదిభి స్సృజితో జగద్వ్యాపారం కుర్వతః, శ్రీనివాసస్య, ఉదారవిక్రమంఽఉదారవ్యాపార, మాచక్ష్య, కథంభూత ముదారవిక్రమం, విశ్వస్య

(క్షత్రకృతనానాప్రశ్నోద్ధీర్ఘమ్)

సృజత శ్రీనిభాసస్య వ్యావక్ష్యదారవిక్రమమ్.

౨౮

వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ రూపశీలస్వభావతః,
ఋషీణాం జన్మకర్మాణి వేదస్య చ వికర్షణమ్.

౨౯

యజ్ఞస్య చ వితానాని యోగస్య చ పథః ప్రభో,
నైష్కర్మ్యస్య చ సాంఖ్యస్య తంత్రం వా భగవత్స్మృతమ్.

౩౦

పాషండపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్,
జీవానాం గతయో యాస్తు యావత్తిర్గుఃకర్మజాః.

౩౧

ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః,

సర్గస్థిత్యయాశ్రయం సర్గస్థితిసంహారణా మాశ్రయం హేతుభూతం, సర్గాదయః ఆశ్రయో విషయో
యస్య త మితి వా.

౩౨

తథా, రూపశీలస్వభావతః, రూపం లింగం, శీల మాచారః, స్వభావ శ్శబ్దాదిః. తృతీయార్థే
తనః, రూపాదిభి సృహవర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ, వర్ణాదీనాం పరస్పరవిచిత్తస్వరూపం చ, ఆఖ్యాహీత్యుత్త
రేణాన్వయః, ఏవమగ్రేపి, ద్వితీయాంతానాం తేనైవాన్వయః, దేవస్య వికర్షణం వ్యాసం విభాగమితి
యావత్.

౩౩

(యజ్ఞస్య వితానాని) విస్తారాః, యోగస్య అనభిసంహితకర్మయోగస్య, పథః మార్గాః,
నైష్కర్మ్యస్య ప్రవృత్తిధర్మత్వాగస్య, సాంఖ్యస్య జ్ఞానయోగస్య చ, వితానాని, పథ ఇతి వా. యద్వా
జ్ఞానయోగాదీనాం ప్రతిపాదకం, యద్భగవతా స్మృతం, తంత్రం సాత్వతమ్.

౩౦

(పాషణ్డానాం) వేదవైదికబహిష్కృతానాం, పథాః ప్రవృత్తిః, తస్యాః వైషమ్యం ప్రతిలోమ
నివేశనం, వర్ణప్రతిలోమజ్ఞానాం ప్రతికల్పనం. జీవానాం, సత్త్వాదిగుణధర్మజాః, యాః గతయా,
ఫలాని తాశ్చ.

౩౧

(ధర్మాదీనాం) అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన, నిమిత్తాన్యపాయాన్, వార్తాయాః కృష్యాది

వార్తాయా దండనీతేశ్చ క్రతుస్య చ విధిం పృథక్. ౩౨

శ్రాద్ధస్య చ విధీః బ్రహ్మ నిత్యాణాం స్వర్గమేవ చ,
గ్రహనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసంస్థితిమ్. ౩౩

దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్,
ప్రవాసస్థస్య యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది. ౩౪

యేన వా భగవాంస్తుష్యే ధర్మయోనిర్జనార్దనః,
సప్రసీదతి వా యేషా మేత దాఖ్యాహి మేఽనఘ. ౩౫

అనువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్తమ.

వ్యాపారస్య, దండనీతేశ్చ, దండోఽఘకారిలోకశిక్ష, తద్విషయాయాః నీతేః, న్యాయస్య, క్రతుస్య
క్రతుహితస్య, సంధ్యోపాసనాదేశ్చ, పృథక్ ప్రవిభక్తం విధిమ్. ౩౨

హే బ్రహ్మ మైత్రేయ, పితౄణాం ఆర్యమాదీనాం, సర్గం గ్రహాః సూర్యోదయా నవ
గ్రహాః, నక్షత్రాణి అశ్వినాదీని, తారాణి తదితరాణి నక్షత్రాణి, తేషాం కాలావయవసంస్థితిం కాలావయ
వాచచ్చేదకతయా స్థితిమ్. ౩౩

(దానస్య,) తపసః కృచ్ఛాచంద్రాయణాదేః. ఇష్టాపూర్తయోః శ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చ
యత్ఫలం, తదపి, ప్రవాసస్థస్య దేశాంతరగతస్య, యోఽన్యుషేయో ధర్మ, స్తం, ఉత అపి చ-పుంసః
ఆపది విపది, యశ్చాన్యుషేయో ధర్మ, స్తం చ. ౩౪

ధర్మప్రసర్తకో జనార్దనః జనానా మంతరాత్మా, భగవాన్, యేన మార్గేణ, తుష్యేత్,
యేషాం యాదృశానాం వా, సంప్రసీదతి, తదేతత్సర్వం, మే మహ్య, మాఖ్యాహి కథయ, హే
అనఘ మైత్రేయ. ౩౫

తస్య అంతరాపృష్టప్రతివచనోత్పక్య మాపాదయ న్మన్యదపి పృచ్ఛతి (అనువ్రతానా
మిత్యాదినా.) హే ద్విజోత్తమ, అనువ్రతానాం సేవమానానాం, శిష్యాణాం, పుత్రాణాం చ, అనాపృష్ట
మపి బ్రాయుః, చో హేతో, యతో, గురవో, దీనవత్సలాః దీనేషు వాత్సల్యవంతః, పుత్రాణా మితి

(క్షత్రకృతనానాప్రసాదీరణమ్)

అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః.

౩౬

తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా సంప్రతిక్రమః.

తత్రేతేషాం క ఉపాసీరన్క ఉస్విదనుశేరతే.

౩౭

పురుషస్య చ సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ,

జ్ఞానం చ నైగమం యేన జ్ఞానం యద్గురుశిష్యయోః.

౩౮

నిమిత్తాని చ తస్యైవ ప్రోక్తాన్యనఘసూరిభిః,

స్వతో జ్ఞానం కుతః పుంసాం భక్తిరైవరాగ్యమేవ వా.

౩౯

దృష్టాంతార్థం. యథా పుత్రేభ్యోఽపృష్టమపి బ్రూయు. సతాశిష్యేభ్యోపీత్యర్థః. అపృష్టోపి రహస్యార్థః కల్పిదన్తి చెత్సోపి వత్తవ్య ఇత్యర్థః.

౩౬

హే భగవన్ మైత్రేయ, తత్త్వానాం పృథివ్యాదీనాం. ప్రతినంక్రమః ప్రళయః. కతిధా కతి ప్రకారః, కిం పృథివ్యాదీని సర్వాణి సంహత్య స్వపరమకారణే లీయంతే ఉతోత్తరోత్తరేషాం పూర్వ పూర్వస్మిన్ లయః, ఉతోభయవిధోపీత్యాది సంశయానాం ప్రవృత్తేః కతిభేత్కుక్తిః, తత్ర ప్రళయే, ఇమం పరమాత్మానం. కే ఉపాసీరన్ అనుపసంహృతా స్సేవనైముక్తా ఇత్యర్థః. క ఉస్విత్ కే వా అనుశేరతే ఉపసంహ్రాయంత ఇత్యర్థః.

౩౭

(పురుషస్య) జీవస్య, సంస్థానం స్వాసాధారణప్రకారం, స్వరూపం ధర్మిన్స్వరూపం చ, తథా పరస్య పరమాత్మనః, సంస్థానం స్వరూపం చ, నైగమం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం చ, కథంభూతం, యద్గురుశిష్యయోః ప్రయోజనభూతం జ్ఞానమ్.

౩౮

(తస్య) జ్ఞానస్య నిమిత్తాని సాధనాని, యాని, సూరిభిః ప్రోక్తాని, తాని చ, హే అనఘ, బ్రూహీత్యర్థః. గురూపదేశమంతరేణ సర్వమేత న్నసంపత్సృత ఇత్యాహ (స్వత ఇతి.) స్వతః, గురూపదేశ మంతరా, పుంసాం, జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం, తతో భక్తిః. తతో వైరాగ్యం చ, కుత స్స్వాత్.

౩౯

ఏతా న్యే సృష్టతః ప్రశ్నాన్ తే కర్మవివిత్సయా,
బ్రూహి మేఽంధస్య మిత్రత్వా దజయా నష్టచక్షుషః.

౪౦

సర్వే వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ తపో జ్ఞానాని చాఽనఘ,
జీవాభయప్రదానస్య న కుర్వీరత్ కళామపి.

౪౧

శ్రీశుక ఉవాచ—

స ఇత్థ మాపృష్టపురాణకల్పః కురుప్రధానేన మునిప్రధానః.

తతో జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదే ధురూపదేశ మంతరేణాసంపత్తే. (ర్హరేః) కర్మవివిత్సయా భగవద్విచేష్టితబుభుత్సయా, ఏతాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రశ్నవిషయాన్తాన్, సృష్టతః. అజయా ప్రకృత్యా నష్టచక్షుషః హృతజ్ఞానస్య. అత ఏవాంధస్య, మే మహ్యం, బ్రూహి అన్వయభేదా, న్న మే పదస్య పానదుక్తమ్.

౪౦

భవభయభీత్యస్య తత్త్వేపదేశేనాభయప్రదానా న్నోత్తమో ధర్మో ప్రీత్యాహ (సర్వ ఇతి.) వేదాః వేదాధ్యయనాద్యాసన్తార్థజ్ఞానాని వేదశబ్దేన వినశితాని. యజ్ఞాదయో వేదాథానుష్ఠానరూపాః యజ్ఞాః, పంచమహాయజ్ఞాదయః, తపః అనశనాది, జ్ఞానం ఉపాసనం, ఏతాని సర్వాణి జీవాభయప్రదానస్య జీవస్య సంసారవివృత్త్యుపాయోపదేశరూపాభయప్రదానధర్మస్య కలా మపి కలామాత్రా మపి, న కుర్వీరత్.

౪౧

విదురకృతప్రశ్నా నువనంహరం ప్రేషా ముత్తరప్రధానాయ మైత్రేయః ప్రారభతేత్యాహ వై యాసకిః (స ఇతి.) ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ, ఆపృష్టపురాణకల్పః, కల్పిత ఇతి కల్పః పురాణార్థః మంత్రకల్ప ఇతివత్, రహస్యప్రకాశకతియా కల్ప ఇత్యుక్తం. ఆపృష్టః, ఆ సమంతా, త్పృష్టః పురాణకల్పః యస్య సః. మునిప్రధానః మునిశ్రేష్ఠః, మైత్రేయః, కురుప్రధానేన విదురేణ, భగవత్కథాయాం సంబోధితః ప్రవర్తితః, అత ఏన, ప్రవృద్ధహర్షః, ఉత్కటహర్షః, ప్రహసన్నివ, ప్రశ్నానాం సుందరత్వా త్సుఖేనోత్తరయితుం శక్యత్వాచ్చ హసన్నివ, తం ప్రత్యాహేత్సర్వః. అత్రేదం జ్ఞేయం - తావ ద్రాజప్రశ్నానాం విదురప్రశ్నానాం చైకరూప్యం ప్రతీయతే, ఉభయత్రోభయేషాం ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, అప్రత్యభిజ్ఞాతా స్తూపలక్షణతయా యుక్తాః. అత్రైషాం కేషాంచి త్పృశ్నానాం మైత్రేయోక్తా

(క్షత్రకృతనానాప్రశ్నోదీరణమ్)

ప్రవృద్ధహర్షో భగవత్కథాయాం సంఘోదీత స్తం ప్రహసన్నివాహ. ౪౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
సప్తమోఽధ్యాయః.

న్యేవోత్తరాణి తృతీయకురీయాభ్యాం స్కన్ధాభ్యా మహా వైయాసకిః. అన్యేషాం తు స్వయ మేవ తత్త
దాభ్యానప్రవర్తనేనోపరితనై స్సున్దై రాచరక్షే. మైత్రేయస్య కార్త్యేన్యన ప్రశ్నానా ముత్తరా నభి
ధానం తు విదురస్య మహాత్మనో భగవద్గర్భప్రవర్తకస్యోత్తరితప్రశ్నై రేవ బుభుత్సాయా శ్చాస్తత్వా
దుపసద్యత ఇతి. ౪౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుకేవ
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
సప్తమోఽధ్యాయః.

అథ అష్టమోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

సత్సేవనీయో బత పూరువంశో యల్లోకపాలో భగవత్ప్రధానః,

బభూవిభేహాజితకీర్తిమాలాం పదే పదే నూతనయస్యభీక్షమ్.

౧-

సోఽహం నృణాం జ్ఞుస్సుఖాయ దుఃఖం మహద్గతానాం విరమాయతస్య.

అథ అష్టమోఽధ్యాయః

ఏవం భగవత్కథాయాం జ్ఞాత్వా ప్రవర్తితో మైత్రేయ స్వత్కృతప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యభి
 ధాన్యమానః ప్రథమం భగవన్నాథే ర్భృహ్మణః ఉత్పత్తిం భగవన్త మజానత స్తస్యైవ జలే బిభ్యత
 స్తపసా భగవతోషణం చాష్టమే నాధ్యాయే నాహ. తత్ర భగవత్కథాయాం ప్రవర్తయితారం శ్రోతారం
 జ్ఞాత్తార మభినందతి (సత్సేవనీయ ఇతి.) బత అహో. పూరువంశః, సత్సేవనీయః సద్భి సన్నిహిత
 నీయః, యద్యస్మా, ద్భగవత్ప్రధానః భగవానేవ ప్రాప్యతయా ఉపాయతయా చ ప్రధానః యస్య సః,
 లోకపాలః ధర్మరాజాంశభూతత్వా ద్విదురో లోకపాల ఇత్యుచ్యతే. ఏవంభూత స్త్వం, ఇహ పూరువంశే
 బభూవిభ ఉత్పన్నోఽభూః, అత సత్సేవనీయ ఇత్యర్థః. భగవత్ప్రాధాన్య మేవ విశదయతి (అజిత
 ఇతి.) అజితః పరమపురుషః, తస్య కీర్తీనాం యశసాం, యా, మాలా పంక్తి స్తాం. పదే పదే పునః
 పునః, ఆభీక్షం భృశం, నూతనయసి నవాం నవాం కరోషి.

౧

ఏవమభినంద్య, త్వత్కృతప్రశ్నా న్న కేవల మస్యద్భుద్భిగోచరై రేవోత్తరయామ్యపి తు
 సత్సంప్రదాయాదాగతశ్రీభాగవతాఖ్యానేనైవేత్యాహ (సోఽహమితి.) సః భగవతా వృష్టః, అహం
 సదాచార్యశ్రీపరాశరకృపయా పరావరతత్త్వదర్శి. భగవత్కృతప్రశ్నోత్తరవివక్షయా, భాగవతాఖ్యం
 పురాణం ప్రవర్తయే. ప్రవర్తనాఫలమాహ - జ్ఞుస్సుఖాయ అల్పసుఖాయ, అల్పసుఖసంపాదనార్థం.
 మహత్ అధికం, దుఃఖం. గతానాం ప్రాప్తానాం, లోకానాం, తస్య మహతో దుఃఖస్య, విరమాయ
 నాకాయ, అనేన లోకోజ్జిజీవిషయైవాయం సంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యవగమ్యతే. ఉభయో రపి బహుజ్ఞ
 త్వేన ప్రష్టస్యవక్త్రవాంతరాభావో, కథంభూతం, పురాణం యద్భాగవతం పురాణం, భగవాన్
 సంకర్షణః ఋషిభ్య స్సనకాదిభ్యః, సాక్షిదాహ, తథాభూతమిత్యర్థః. ద్వేదా హి భాగవతసంప్రదాయః,
 ఏకం హి భగవంత మారభ్య చతుర్ముఖనారదకృష్ణద్వైపాయనపర్యంతం చతుశ్శోకీరూపేణప్రవృత్తం,

(విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్భావః, తేన కృతహరితోషణం చ)

ప్రవర్తయే భాగవతం పురాణం యదాహ సాక్షిద్భగవా నృసింహః.

౧

ఆసీన ముర్వాణం భగవంత మాద్యం సంకర్షణం దేవమకుంతస త్త్వమ్,
వివిత్సవ స్తత్త్వమతః పరస్య కుమారముఖ్యా మునయోఽన్వపృచ్ఛ.

౨

స్వ మేవ ధిష్ణ్యం బహుమానయంతం యం వాసుదేవాభిధ మామనంతి.
ప్రత్యగ్ధృతాక్షిమ్ముజకోశ మీషదుస్మీలయంతం విబుధోదయాయ.

౩

తదేవ వ్యాసేన వివృతం. దశలక్షణం, శ్రీశుకేనాధీతం, రాజ్ఞే ఉపదిష్ట మష్టాదశసహస్రాత్మకం. ఆపరం తు భాగవతం సంకర్షణ మారభ్య సనత్కుమారసాంఖ్యాయనపరాశరమైత్రేయవర్యంతవరం పరయా చతుర్శ్లోకీరూపేజైవ ప్రవృత్తం మైత్రేయేణ వివృతం విదురాయోపదిష్టం చ, ఏతదేవ ద్వైపాయనేన స్కంధద్వయాత్మానా స్వవిస్తరిష్యమాణేతర్వావ్యద్వాదశస్కంధాత్మకం పురాణం చక్ర ఇతి బోధ్యం.

౪

అన్య సాంకర్షణభాగవతస్య సంకర్షణప్రభృతిన్యవర్యంతసత్సంప్రదాయప్రవృత్తి మభిధాన్య మాన స్సనకాదీనాం విధివ త్సంకర్షణోపసత్తి మాహ చతుర్భిః (ఆసీనమిత్యాదినా) ఉర్వాణం పాతాళ తలే, ఆసీనం ఉపవిష్టం, భగవంతం, ఆద్య. మకుజసత్త్వం రజస్తమోభ్యామప్రతిహతం సత్త్వం యన్య తం. శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః. ఏవంభూతం, సంకర్షణం దేవం, కుమార ముఖ్యాః సనత్కుమారప్రభృతయః, చత్వరో మునయః, అన్వపృచ్ఛ, విధిదుపసత్త్వా అనువృష్టవంతః కథంభూతా మునయః, అతః చేతనాచేతనాత్మకజగతః, పరస్య విలక్షణన్య, పరమాత్మనః. తత్త్వం యాథాత్మ్యం, వివిత్సవః వేత్తుమిచ్ఛనః.

౫

తమేవ సంకర్షణం విశిషిష్ట (స్వ మితి.) యం వాసుదేవాభిధం వాసుదేవశబ్దవాచ్యం. ఆమనంతి తం, స్వధిష్ణ్యం స్వావాసభూతం స్వకారణం. భగవంత మిత్యర్థః, బహుమానయంతం సర్వోత్కర్షేణ పూజయంతం ప్రత్యగ్ధృతాక్షిమ్ముజకోశం, ప్రత్యక్ ఆత్మని, అభిముఖ్యేన నిమిత్తేన. ధృతం ముకుళితం యన్నేత్రామ్ముజకోశం తద్విబుధోదయాయ విదుషాం అభ్యుదయాయ, ఈషదల్పం, ఉస్మీలయంతం అన్వపృచ్ఛన్తి పూర్వేణాన్వయః.

౬

స్వర్ధన్యదార్ద్రై స్వస్జటాకలాపై రుపస్సృశంత శ్చరణోపదానమ్.

పద్మం యదర్చంత్య హి రాజకన్యా స్సప్రేమనానాబలిభి ర్వరార్థాః.

ముహు ర్గృణంతో వచసాఽనురాగస్థల త్పదేనాస్య కృతాని తజ్ఞాః.

కిరీటసాహస్రమణిప్రవేకప్రద్యోతితోద్దామఫణాసహస్రమ్.

ప్రోక్తం కిలైత ద్భగవత్త మేన నివృత్తధర్మాభిరతాయ తేన.

సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్ట సాంఖ్యాయానాఽథ ధృతవ్రతాయ.

మునీ న్విశిషి సార్థేన (స్వర్ధన్యదార్ద్రైరితి.) స్వరున్యాః గంగాయాః, ఉదకేనార్ద్రైః స్వజటా

కలాపైః శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకా త్పాతాళ మవతరంతో నిరంతరం గంగామధ్యత ఏవావతీర్ణా ఇతి తత్సానేనార్ద్రాజటాకలాపా ఇతి భావః. ఏవంభూతై ర్జటాకలాపైః. చరణోపదానం చరణా ఉపదీయేతే ఏతస్మిన్ పద్మ ఇతి తచ్ఛరణోపదానం. పాదపీఠం. ఉపస్సృశంతః సమస్కర్షంత నివృత్తాః. కథం భూతం చరణోపదానం. యత్పద్మం. అహిరాజకన్యాః అహిరాజన్య సంకర్షణన్య కన్యాః, వరార్థాః పతికామాః, సప్రేమ ప్రేమనహితం యథా భవతి తథా, నానాబలిభిః నానోపహరైః, అర్చంతి, తథాభూత మిత్యర్థః.

అన్య భగవతః కృతాని కర్మాణి. తజ్ఞాః తాని జ్ఞానంతీతి తద్విచేష్టితాభిజ్ఞాః. అనురాగేణ ప్రేమాతిశయేన స్థలంతి. పదాని, యస్మిన్, తేన వచసా, ముహు ర్గృణంతః గాయంతః, మునయః కిరీటానాం మకుటానాం, సహస్రమేవ సాహస్రం, తస్మిన్ యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః, తైః ప్రద్యోతితం ఉద్దామఫణానాం ఉదారఫణానాం, సహస్రం యన్య తం, సంకర్షణమన్యవృష్ణన్నితి పూర్వేణాన్వయః.

ఏవంవిధివ దాచార్యోపసత్తి మభిదాయోపపన్నేభ్య స్తేభ్య శ్రీభాగవత ముపదిదేశేతి, వదం స్తదర్వాచీనామప్యార్చార్యపారంపరీ మాహ (ప్రోక్తమితి.) నివృత్తధర్మాభిరతాయ మోక్షధర్మేష్వాసక్తాయ సనత్కుమారాయ, భగవత్తమేన తేన, సంకర్షణేన, తద్భాగవతం, ప్రోక్తం కిల, సనత్కుమారాయైత్యే కత్వం సంఘాభిప్రాయకం. స చ సనత్కుమారః పృష్టః విధివ దుపసత్త్యా పృష్టః, సాంఖ్యాయనేనేతి శేషః. ధృతవ్రతాయ ధృతాని వ్రతాని శిష్యధర్మాః యేన తస్మై.

(విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్వానః, తేన కృతఘృతితోషణం చ)

సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవ ద్విభూతీః,
జగద సోఽన్మద్ధరవేఽన్వితాయ పరాశరాయాఽథ బృహస్పతే శ్చ.

ప్రోవాచ మహ్యం సదయాశునోక్తో మునిః పులస్త్యేన పురాణ మాద్యమ్.
సోఽహం తవైత త్కథయామి వత్స శ్రద్ధాశ్రవే నిత్య మనువ్రతాయ.

ఉదాప్లుతం విశ్వ మిదం యదాసీ త్తన్నిద్రయా మీతదృజ్జ్యమీలయత్.

పారమహంస్యే ధర్మే, ముఖ్యః ప్రధానః, సాంఖ్యాయనః, భగవద్విభూతీ ద్వివక్షమాణః
వక్తృమిచ్ఛుః, బ్రూణాదేశస్య వచే రుభయపదిత్యా ద్వివక్షమాణ ఇత్యాత్మనేపదం, అన్వితాయానుగతాయ,
అనువర్తమానాయేతి యావత్, అన్మద్ధరవే పరాశరాయ, అథ బృహస్పతేశ్చ, ఉవాచ.

దయాశుః, స మునిః, పరాశరః, పులస్త్యేనోక్తః త్వం పరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవాన్
పురాణవక్తా చ భవేతి దత్తవరః, ఏవం హ్యేషాంకా - పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో
రాక్షససత్రే ప్రవృత్తః, తతః పులస్త్యేన స్వసంతతిరక్షణా త్పుష్టేన వరో దత్తః, “పురాణసంహితాకర్తా
భవా న్వత్స భవిష్యతి, దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావ ద్వేత్సృతే భవానితి” ఏవంభూతః పరాశరః,
మహ్యం పురాణం, ప్రోవాచ, సోహం శ్రీపరాశరేణోపదిష్టశ్రీభాగవతపురాణోహం, హే వత్స
విదుర, శ్రద్ధాశ్రవే, నిత్య మనువ్రతాయ చ, తవ తుభ్యం, నిత్యమితి పూర్వపరాన్వయి, తవేతి
విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, ఏతత్ శ్రీభాగవతం కథయామి.

ఏవం సంకర్షణా త్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్య వస్తుతః ప్రశ్నానా ముత్తరాణి వివక్ష్య
పూర్వోక్తా మేవ మహాదాదిపృథివ్యంతతత్త్వసృష్టి ముపజీన్య బ్రహ్మాండరూపపద్మోత్పత్తిం వక్ష్య
న్నస్తరా జగద్వ్యాపారాధికృతానిరుద్ధరూపిభగవదవస్థితిప్రకార మాహ (ఉదాప్లుతమితి ద్వాభ్యామ్.) యత్
యదా, అహింద్రతల్పే శేషశయ్యాం, శయానః, ఏకః అసహాయః, కృతక్షణః తాత్కాలికజగద్వ్యాప్తి
పారా దుపరతత్వేన లద్ధియోగనిద్రావసరః, స్వాత్మరతో స్వానుభవనుభే, అహీనః పూర్ణః, అసహ
ఇత్యపి పాతః, తదా స్వాత్మరతో కృతక్షణః అసహః నిష్క్రియః, నిద్రయా స్వాత్మానుభవరూపయోగ
విద్రయా న్యమీలయత్, లోచనే ఇతి శేషః, తదా, ఇదం విశ్వం చేతనచేతనాత్మకం జగత్, ఉదా,
ఆవరణోదకేన, అప్లుతం వ్యాప్తమిత్యర్థః, అన్యథా బ్రహ్మాండరూపపద్మోత్పత్తేః వక్ష్యమాణత్వా

అహింద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః కృతక్షణ స్వాత్మరతావహీనః.

౧౦

సోఽంత శృరీరేఽర్చితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తి ముదీరయానః.

ఉవాస తస్మి న్సలిలే పదే స్వే యథాఽనలో దారుషు రుద్ధవీర్యః.

౧౧

చతుర్యుగాణాం చ సహస్ర మపు స్వపః స్వయోగేరితయా స్వశక్త్యా.

కాలాఖ్యయాఽఽసాదితకర్మతంతో లోకా నిష్పీతాః దదృశే స్వదేహే.

౧౨

యోగాత్, ఇద ముదాప్లుత మితి నై తత్కాలికావస్థయావస్థిత స్వోదాప్లుతత్వ ముచ్యతే. అపి త్వేతత్కారణభూతజాతస్యావరణజలస్పృష్టిద్వారా స్వకార్యోదకవ్యాప్తి రుచ్యతే. అవరణజలవర్యంతం సృష్ట్యా తస్మిన్ అవరణజలే శయితవా నిత్యక్తం భవతి.

౧౦

పున నైవేన విశిష్ట (స ఇతి.) అంతశ్శరీరే శరీరాంతః, అర్చితభూతసూక్ష్మః అర్చితాని భూతసూక్ష్మేణి యేన సః దివ్యవిగ్రహస్య భోక్తృకరణవిషయనిరూపకశక్తిత్రయాశ్రయత్వా త్కారణ తత్త్వానాం తదంతర్గతత్వం యుక్తం, కాలాత్మికాం శక్తిం స్వాపృథక్స్వీధవిశేషణభూతం కాలం, ఉదీరయానః ప్రేరయన్, కాలశక్తిప్రేరణం పునస్సృష్ట్యవసరే ప్రబోధనార్థం, స్వే స్వకీయే, పదే స్థానే సలిలే, విష్ణో రాయతనం హ్యేవ ఇతి హి స్మర్యతే, ఉవాస ఉపితవా, బహిర్యోపారాభావే దృష్టాంతః (యథానల ఇతి.) దారుణీ కాష్ఠే, అనలోఽగ్నిః రుద్ధవీర్యః నిరుద్ధప్రకాశకత్వపింగళత్వ దాహకత్వాదిస్వభావోఽవతీప్యతే, ఏవం సోపి స్వేచ్ఛయైవానావిష్కృతప్రస్ఫుత్వాదిసామర్థ్య ఆనేత్యర్థః.

౧౧

ఏన మంతరావస్థితప్రకార మభిధాయ, తస్య బ్రహ్మాండస్య ష్టైస్త్వత్వమాహ (చతుర్యుగాణా మితి.) సహస్రశబ్దోఽనంతవాచీ, అనేకకాల మిత్యర్థః, చతుర్యుగాణాం కృతాదీనాం, సహస్ర, మపు స్వపః, అత ఏవాసాదితలోకతంత్రః అనంపాదితలోకరచనః, స్వయోగేరితయా స్వసంకల్పప్రేరితయా, స్వశక్త్యా స్వాపృథక్స్వీధవిశేషణభూతయా, కాలరూపశక్త్యా, హేతుభూతయా, తయోపలక్షిత ఇతి వా, విపీతా అర్చితా, లోకా, స్వదేహే దదృశే, లోకకారణభూతా భూతసూక్ష్మరూపానర్థా దృష్టవానిత్యర్థః, స్వదేహ ఇత్యస్య దివ్యవిగ్రహాశ్రయే తత్త్వాదిష్టితే ప్రధాన ఇత్యర్థః, శ్రీవత్సనంస్థాన ధర్మమనంతేన చ సూత్రితం ప్రధాన “మితి హి సరాశరవచనం. దేహశబ్దస్య దివ్యమంగళవిగ్రహ పఃత్వం, అర్చిత త్వం, సద్వారకం, దేహశబ్దః ప్రధానపరో వా. యస్యావ్యక్తం శరీర మితి హి శ్రుతిః, అత చతుర్యుగాణాం సహస్రం స్వపత ఇత్యుక్త్యా నాభిదేశా త్సంద్యకోశ సహసోదతిష్ఠ దిత్యభిధానేన క్రమేణ చ వివృద్ధం తజ్జలబుద్ధుదవ త్సమమితి వచనార్థ స్సాన్నితో భవతి, అండస్పృష్ట ప్రారణాయాం గృహగోపురాదినిర్మాణేష్యవ విలంబో నేతి హి తస్యార్థః.

౧౨

(విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్వాహః, తేన కృతహరితోషణం చ)

తస్యాగ్ధసూక్ష్మభినివిష్టద్భుష్టే రంతర్గతోఽర్థోరజసా తనీయాన్,
గుణేన కాలానుగతేన విద్ధ సూష్యం స్తదాఽభిద్యత నాభిదేశాత్.

౧౩

సపద్మకోశ స్సహసోదతిష్ఠ త్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన,
స్వరోచిషా తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయ న్నర్క ఇవాత్మయోనిః.

౧౪

తల్లోకపద్మం స ఉ ఏష విష్ణుః ప్రాచీవిశ త్వర్వగుణావభాసమ్,

అథ బ్రహ్మాండోత్పత్తి మాహ ద్వాభ్యామ్ (తస్యేతి) అర్థసూక్ష్మభినివిష్టద్భుష్టే భూత సూక్ష్మేషు ప్రవర్తకసంకల్పరూపజ్ఞానస్య, తస్య భగవతోఽంతర్గతః దేవః తర్గతః, తనీయాన్ సూక్ష్మతరః, అర్థః భూతసూక్ష్మవర్గః, కాలానుగతేన కాలవశా దున్మిషితేన, రజసా గుణేన, విద్ధః స్పృష్టః, సూష్యః ఉద్భవిష్యః, నాభిదేశా, నిరభిద్యత ఉదభూదిత్యర్థః, ఉద్రిక్తరజసా, భూతసూక్ష్మజాతం జగ త్పద్మరూపేణ పరిణత మిత్యర్థః, రజశ్శబ్దేన పద్మరాగసమాధి శ్చ సూచ్యతే.

౧౩

కథంభూతో నిరభిద్యతేత్యత ఆహ (సః) తనీ మానర్థః, ఆత్మయోనిః ఆత్మా యోనిః కారణం యస్య సః ఆత్మయోనిః, పరమాత్మస్పృష్టః, పద్మకోశః లోకాత్మకపద్మరూపః, కర్మ జీవాద్భుష్టం, తత్ప్రతిబోధ్యతేఽనేనేతి తథా, కాలేన, సహసా, స క్రమేణేత్యర్థః, ఉదతిష్ఠత్. కథంభూతః పద్మకోశః, స్వరోచిషా విశాలం తత్సలిల మావరణజలం, సూర్య ఇవ విద్యోతయన్.

౧౪

అథ భగవన్నాభిదేశా దుత్పన్నబ్రహ్మాండరూపపద్మకోశే చతుర్ముఖోత్పత్తి ముత్పన్నస్య తస్య వ్యాపారం చ వక్ష్యం స్తస్య తదధిష్ఠితపద్మస్య చ భగవదాత్మకత్వ మాహర్ధేన (తదితి,) ఉ ఇతి సంబోధనే, విన్మయే వా. సర్వగుణావభాసం సర్వగుణాన్ జీవోపభోగ్యానర్థానవభాసయతీతి తథా, తల్లోకపద్మం, స ఏవ యస్మాజ్జాతం స ఏవ విష్ణుః, ప్రాచీవిశత్ అంతర్యామితయా ప్రవిష్టోఽభూత్, విపృత్తప్రేరణా ద్విశేర్ణిచ్, ధిష్ణ్యమితిపారాంతరం. తథా సర్వే గుణాః ప్రప్యత్వోపయికా గుణాః, తై రవభాస్యత ఇతి తథాభూతం, స్వాత్మకం జీవవిశేషః లోకపద్మరూపం, ధిష్ణ్యం, ప్రాచీశత్ ప్రవిష్ట మకరోత్, నాభిసరసిజే స్థాపయామాసేత్యర్థః, కోఽసౌ స్వాత్మకో జీవ ఇత్యపేక్షయాం తద్విశదయం స్తస్య తత్రోత్పత్తి మాహ (తస్మిన్నితి,) యం న్వయంభువం. ప్రపదంతి, స వేదమయో వేదప్రచురః, విధాతా స్రష్టా తస్మిన్ పద్మే, ఆభూత్ ఉత్పన్నః, ఉదాహృత మిత్యాదయ శ్లోకాః అవాంతరప్రళయ పరా వా పర్ణనీయాః, తదానీ మర్థ సుగమః, తథాహి-పూర్వం సర్గాంత్రైవానుసర్గాంశ్చేతి చతుర్ముఖా

తస్మిన్ స్వయం వేదమయో విధాతా స్వయంభువం యం ప్రవదంతి సోఽభూత్. ౧౫

తస్యాం స చామ్నోరుహకర్ణికాయా మవస్థితో లోక మవశ్యమానః,

పరిక్రమ న్యోమిన్ వివృత్తనేత్ర శ్చత్వారి లేభేఽనుదిశం ముఖాని. ౧౬

తస్మా ద్యుగాంతశ్వననావమూర్ఛమహోర్మిచక్రాత్సలిలా ద్విరూఢమ్.

తూర్వోత్తరసృష్టిః పృష్ఠత్వా తత్ర “భగవానేక ఆసేద మగ్ర ఆత్మాఽఽత్మనాం విభు” రిత్యాది మహాప్రళయకథనపూర్వకం చతుర్ముఖా త్పూర్తనసర్గస్య కథితత్వా తదుపజీవ్యేదానీ మవాంతర ప్రళయకథనపూర్వక మవాంతరసర్గః చతుర్ముఖపాశ్చాత్యః దైనందినః కథ్యతే “తత్ర దైనందిన సర్గాణాం తత్ప్రళయాణాం చ బహుత్వా తత్కథనస్య తచ్ఛ్రవణస్య చాకళ్యత్వాత్ పూర్వపదార్థాంతిమం పాద్యాఖ్యం కల్ప మేతత్కల్పాపేక్షయా సన్నిహితత్వా త్కథయితుం ప్రళయపూర్వకత్వా త్సృష్టేః సృష్టిప్రకరణేషు సదేవసౌమ్యేద మిత్యాది ప్రళయకథనపూర్వకమేవ సృష్టికథనా చ్చ ప్రథమం పాద్యకల్పా త్పూర్తనం ప్రళయమాహ (ఉదాహృతమితి.) ‘నిశాయా మనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కర’ మిత్యారభ్య “స్లావయన్త్యత్కటాబోపపండవతేరితోర్మయ” ఇత్యన్తం వక్ష్యమాణరీత్యా. విశ్వం త్రిలోక్యాత్మకం జగత్, ఉదాహృతమానీదిత్యర్థః, అన్యత్పూర్వవత్, ఏవం ప్రళయ మభివాయ సర్గం వక్తు మారభతే (తస్యేత్యాదినా) ప్రాక్కల్పాంతే దాతా భగవతో యోగనిద్రయాం త్రిలోక్యా నహ భగవతి తిరోహితః, తస్మిం శ్చ ప్రబుద్ధే తత ఏవ పాద్యే కల్పే పద్మద్వారేణాభివ్యక్తిం ప్రాప్త ఇతి కథయితుం పద్మోద్భవ మాహ (తస్యేతి ద్వాభ్యామ్.) దిష్ట్యం ప్రావీచిత స్వస్థానప్రవిష్ట మకరోత్. నాభినరసి స్థాపయామాసేత్యర్థః, అన్యత్పూర్వవత్. ౧౫

అన్య చతుర్ముఖాఖ్యజీవవిశేషస్య కర్మణా సంకుచితజ్ఞానస్య భగవదుపాసనయైవావిర్భూతజ్ఞాన క్రియాశక్తే ర్లోకకర్తృకత్వం న స్వత ఇతి వక్తుం తస్య ప్రథమం మోహనమాహ (తస్యామిత్యాదినా ద్వాభ్యామ్.) స చ స్వయంభూః తస్యాం జగత్పద్మకర్ణికాయాం, అవస్థితః తిష్ఠన్, లోకం ప్రపంచ, మవశ్యమానః తద్దర్శనార్థం, వ్యోమిన్, వివృత్తే విస్తారితే నేత్రే యన్య సః, పరిక్రమన్ కమలమధ్యే చతుర్దిక్షు పరిభ్రమన్, చత్వారి ముఖాని, లేభే ప్రాప్తవాన్. ౧౬

తస్మా తతః యుగాంతే ప్రళయాంతే, య శ్వననః పవనః, నేనాఽవమూర్ఛం భ్రమ, ద్యు, స్మహోర్మిణాం ఆత్మచ్ఛతరగ్గణాం చక్రం తిద్యస్య, తస్మా త్సలిలా, ద్విరూఢం, కంజం జగత్పద్మం.

(విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్భావః, తేన కృతహరితోషణం చ)

అప్యాశ్రితః కంజ ము లోకతత్త్వం నాత్మాన మద్ధాఽవిద దాదిదేవః. ౧౭

క ఏష యోఽసా వహ మబ్జపృష్ఠ ఏత త్కుతో వాఽబ్జ మనన్య దప్పు,
అస్తి హ్యధస్తా దిహ కిం చ నై త దధిష్ఠితం యత్ర సతాఽనుభావ్యమ్. ౧౮

స ఇత్థ ముద్వీక్ష్య తదబ్జనాశనాదీభి రంతర్జల మావివేక,
నాఽర్వా గ్గత స్తత్థరనాశనాభిం స వై విచిన్వం స్తదవిందతాఽజః. ౧౯

తమస్య పారే విదు రాత్మసర్గం విచిన్వతోఽభూ త్స మహాం ప్రినేమిః,

ఉపాశ్రితః అధిష్ఠితః, అదిదేవ శ్చతుర్ముఖః, లోకతత్త్వం లోకాత్మకపద్యతత్త్వం, ఆత్మానం చ, ఆద్వా
తత్త్వేన న వేద ఉ ఇతి విన్వయే. ౧౭

అవేదన మేవ ప్రపంచయతి (క ఇతి.) అబ్జపృష్ఠే కమలకర్ణికాయాం స్థితో, యోఽసా
వహ మిత్యేషః, కః, అనన్యత్ అద్వితీయం, ఏత దబ్జ, మప్పు, కుతో వా జాతం, ఏవ మబ్జన్య తస్య
తర్క మాహ (అస్తీతి,) అత్రాఽదిష్ఠానే, ఏతత్పద్యం, అధిష్ఠితం తదధిష్ఠానభూతం కించన వస్తు,
అదస్తా దస్తిహి, యస్మా, త్సత్రైవానుభావ్యం, విద్యమానాదిష్ఠానే నైవాధిష్ఠేయేన పద్మేన భవితవ్యం,
అధిష్ఠానాభావే ఽధిష్ఠేయస్య పద్యస్యాఽనంభవా దిత్యర్థః. ౧౮

సః బ్రహ్మ, ఇత్థం ఉ క్రవ్రకారేణ, ఉద్వీక్ష్య ప్రతర్క్య, తదబ్జనాశనాదీభి స్తల్లోకపద్యనాశ
చ్చిద్రైః, అంతర్జలం జలస్యాంతః, ప్రవివేక ప్రవిష్ట శ్చ, అజః బ్రహ్మ, ఖరం కరినం నాశం యన్య
తస్య, పద్యస్య, నాభిం అధిష్ఠానం, విచిన్వన్నేవ్యేష్య, స్పర్శాగ్గతోపి, తదా, తదధిష్ఠానం, నావిందత
న లేభే. ౧౯

(తమసీతి.) హే విదుర, అపారే, తమసి, తమోవద్రూపదర్శనప్రతిబంధకే జలే, ఆత్మ
సర్గం, సృజ్యతేఽనేనేతి కర్తు రేవ కరణత్వవివక్షయాం వా, అధికరణే వా ఘణో, ఆత్మకారణమిత్యర్థః.
విచిన్వత స్సతః, త్రినేమిః మ్యానాదికనమదినసరూపనేమిత్రయయుక్తః, మహాఽ దీప్తః, సః కాలః,
అభూత్, సంవత్సరశతమతిక్రాంతమిత్యర్థః, కథంభూతోసౌ త్రిణేమిః, అజన్య భగవతః. హేతిః

యో దేహభాజాం భయ మీరయాణః పరిషీణో త్యాయు ర్జజన్య హేతిః. ౨౦

తతో నివృత్త్యాఽప్రతిలబ్ధికామ స్వదిష్ట్య మాసాద్య పున స్స దేవః.

శనై ర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీద దారూఢసమాధియోగః. ౨౧

కాలేన సోఽజః పురుషాయుషాఽభిప్రవృత్తయోగేన నిరూఢబోధః.

స్వయం తదంతర్హృదయేఽవభాత మపశ్యతా పశ్యత య స్స పూర్వమ్. ౨౨

మృణాళగౌరాయతశేషభోగపర్యజ్కు ఏకం పురుషం శయానమ్,

ఘణాతపత్రాయతమూర్ధరత్నద్యుభిర్వృతధ్వాంతయుగాంతతోయే. ౨౩

కాలపక్రం, సుదర్శనరూపం శక్రం, దేహభాజాం దేహధారిణాం, భయ మీరయ స్పృత్వాదయ, న్నాయః పరిషీణోతి, ౨౦

ఏవం లోకవద్బాధిష్ఠానభూతః, పరమాత్మానాన్వేషణా దవగతః, కింతుపాసనయైవేత్యాహ (తత ఇతి ద్వాత్యామ్.) స దేవః బ్రహ్మ, అప్రతిలబ్ధికామః, న ప్రతిలబ్ధః కామః అధిష్ఠానదర్శనరూప మనోరథః యేన సః, తతోన్వేషణాత్పృతినివృత్త్య, పునః స్వదిష్ట్యం కమలకర్ణికా, మాసాద్య శనైః జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, నివృత్తం విషయవిముఖీకృతం చిత్తం చ, యేన సః, అత ఏవ, అరూఢ సమాధియోగః, అరూఢః ఆశ్రితః సమాధిరేవ యోగః యేన తథాభూత స్సన్, న్యషీదత్ ఉపవిష్టవాః. ౨౧

(కాలేనేతి.) సోఽజః బ్రహ్మ, పురుషాయుషా కాలేన శతసంవత్సరపర్యంతకాలేన, అభిప్రవృత్తో యో యోగః సమాధియోగ, ప్రేన, నిరూఢ ఉత్పన్నో బోధో యన్య సః, యత్పూర్వం విఘ్నజలనాపశ్యత్, తత్స్వయమేవాంతర్హృదయేఽవభాత మపశ్యత్. ౨౨

తద్వర్ణయతి (మృణాళేశ్యాది నవభిః,) నవస్వప్నప్రాప్తీదిత్యన్వైవానుషంగః, మృణాళవత్పద్మ తస్తువ ద్గౌరశ్వాసా వాయతశ్చ, యశ్శేషన్యభోగస్స ఏవ పర్యంక, స్తస్మిన్, శయాన, మేకం పురుష, మపశ్యత్, కుత స్థితే పర్యంకే ఘణ ఏవాతపత్రాణి, తై రాయతాః సర్వతో యుక్తా, యే మూర్ధాన, ప్రేషాం, రత్నాని కిరీటస్థాని, తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః, హతం నిరస్తం, ధ్వాంతం, అంధకారం యస్మిన్ తస్మిన్, యుగాంతతోయే స్థిత ఇత్యర్థః. ౨౩

(విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్వాహః, తేన కృతహరితోషణం చ)

ప్రేక్షం శీవంతం హరితోపలాదే సృంద్యాభ్రసీవేరు రురుక్మమూర్ధ్నః,
రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్య వనస్రజో వేణుభుజాంఘ్రిపాంఘ్నేః.

౨౪

ఆయామతో విస్తరత స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ,
విచిత్రదివ్యాభరణాంకుకానాం కృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్.

౨౫

పుంసాం స్వకామాయ విచిత్రమార్గై రభ్యర్చతాం కామదుఘాంఘ్రివద్మమ్,

కథంభూతం పురుషం. (హరితోపలాదేః) మరకతశిలామయవర్ణతస్య. ప్రేక్షం శోభాం. శీవంతం స్వలావణ్యాతిశయేన తిరస్కుర్వంతం, కథంభూతస్య. హరితోపలాదేః, సంద్యాభ్రమేవ సీవిః పరిధానం యస్య. సంద్యాభ్రస్య. శోభాం, పీతామ్బరేణ శీవంత మిత్యర్థః. ఉరురుక్మమూర్ధ్నః భూయిష్టకనకశృంగస్య. కిరీటైః, కనకశృంగశోభాం, శీవంతమిత్యర్థః, రత్నాని చ, ఉదకధారాశ్చ, ఓషధయః, పుణ్యజ్యోతింషి చ, సౌమనస్యాని పుష్పాణి, సుమనసాం సమూహో ఏవ వా, తేషాం, వనస్రజో వనమాలాశ్చ, యస్య. వేణవ ఏవ భుజాః అంఘ్రిపాః వృక్షే ఏవ అంఘ్రయః పాదాః. యస్య. స్వీయరత్నతులసీముక్తాపుష్పదామభిః. భుజైరంఘ్రిభిశ్చ హరితోపలాదేః రత్నాదీ నంఘ్రిపాస్త్రాన్, శీవంత మివేత్యర్థః. యది మరకతాదేః రత్నాదయో వనచాలా ఇవ, వేణవో భుజా ఇవ, వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ. వర్తేరన్ తర్హితస్య శోభాం స్వీయరత్నాదిభిః శీవంతమివేత్యభూతోపమేయమ్. ౨౪

కింఛ, (ఆయామతః) దైర్ఘ్యేణ. విస్తరతః విస్తారేణ చ, స్వమానదేహేన స్వానురూప ప్రమాణదేహేన. ఆత ఏవ, లోకత్రయసంగ్రహేణ లోకత్రయం సంగృహ్యతేనేనాస్మిన్నితి వా లోకత్రయసంగ్రహ, స్తేన, చిత్రాణి అద్భుతాని, దివ్యాని అమానుషాణి. ఆభరణాన్యంకుకాని చ యేషాం తేషాం, తృతీయార్థే షష్ఠీ. తైః. కృతా సంపాదితా శ్రీశ్శోభా యస్య, తేనేతి దేహవిశేషణం. యద్వా. ఆభరణాంకుకైః కృతాయా శ్రీ, స్తయా, లోకత్రయసంగ్రహకస్వమానదేహేన చ, ఉపాశ్రితః స్వీతః, వేషో యస్య స ఉపాశ్రితవేషః, ఏవంభూతో దేహో యస్య త మితి. బహుప్రీహి గర్భో బహుప్రీహిః. ౨౫

(పుంసామితి.) స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ విచిత్రమార్గై రనంకిరైర్వర్ణాశ్రమాదిధర్మై రభ్యర్చతాం ఆరాధయతాం, పుంసాం, కామాకా సమీహితఫలాని. దోగ్ధీతి కామదుఘం, య. దంఘ్రి

ప్రదర్శయంతం కృపయా నభేందుమయూఖిన్నాంగుళిచారుపత్రమ్. ౨౬

ముఖేన లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుండలమండితేన,
శోణాయితేనాధరబింబభాసా ప్రత్యర్హయంతం సుననేన సుభ్రావ్య. ౨౭

కదమ్బకింజల్కపిశంగవాససా స్వలంకృతం మేఖలయా నితమ్బే,
హారేణ చానంతధనేన వత్స శ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన. ౨౮

పరార్థ్యకేయూరమణిప్రవేకపర్యన్తదోర్దండసహస్రశాఖమ్,
అవ్యక్తమూలం భువనాంఘ్రిపేంద్రమహేంద్రభోగైరభివీతవల్కమ్. ౨౯

పద్మం, త త్కృపయా ప్రదర్శయంతం, పురుష మవశ్యత్, కథంభూత మంఘ్రిపద్మం, నభా
పీపేందవః, తేషాం, మయూఖైః, కిరణైః భిన్నాః సంభిన్నాః, వ్యాప్తా ఇత్యర్థః, తే చాంగుళయ ఏవ,
చారూణి సుందరాణి పత్రాణి యన్య తత్, ౨౬

(ముఖేనేతి.) లోకానాం ఉపాసకానాం, ఆర్తిహరం దుఃఖహరం, స్మితం యస్మిన్, తేన
పరిస్ఫురద్భ్యాం కుండలాభ్యాం మండితేన, అధరబిమ్బదీప్త్యా, శోణాయితేనశోణవదాచరితేన, సునసా
శోభనసానికాయుక్తేన, సుభ్రువా చ, ఆననేన, ప్రత్యర్హయంతం ఉపాసకాన్ సంమానయంతమ్. ౨౭

కించ కదమ్బకింజల్కవత్పిశంగవర్జేన, వాససా, మేఖలయా చ, నితమ్బే స్వలంకృతం,
హేవత్స విదుర, అనంతధనేన బహుమాల్యేన, శ్రీవత్సయుక్తం యద్వక్షస్థలం, తన్య వల్లభేన,
సుందరతరభూషణభూషితేన హారేణ, స్వలంకృతమ్. ౨౮

పునశ్చ, చందనవృక్షరూపేణ రూపయితుం తం విశిష్ట-పరార్థాని కేయూరాణి అంగదాని
ప్రవేశకః మణ్ముత్తమాః తైః పర్యస్తాః వ్యాప్తాః, యే దోర్దండాః భుజదండా ఏవ, సహస్ర మనంతాః
శాఖా, యన్య తం, వృక్షోపి కేయూరాదితుల్యైః పుష్పఫలాదిభిర్వ్యాప్తశాఖో భవతి, అవ్యక్తం బ్రహ్మ,
మూలం, యన్య తం, బ్రహ్మభివ్యక్తిరూపత్వాత్, వృక్షస్యాపి మూల మవ్యక్తం, భువనాంఘ్రిపేంద్రం
భువనకారణ, మంఘ్రిపేంద్రం, వృక్షశ్రేష్ఠం, అహేంద్రస్యానంతస్యభోగైః ఫణైః దేహవయవైర్వా,
అధివీతా స్సంవేష్టితాః, వల్కాః స్కందా యన్య తం, వృక్షోపి హి సర్పవేష్టితో భవతి. ౨౯

(విష్ణోః నాభ్యాత్ బ్రహ్మవిర్భావః, తేన కృతహరితోషణం చ)

చరాచరాకో భగవ న్మహీద్ర మహీంద్రబంధుం సలిలోపగూఢమ్.

కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృంగ మావిర్భవ త్కొస్తుభరత్నగర్భమ్.

౩౦

నిపీతమామ్నాయ మధువ్రతశ్రియా స్వకీర్తిమయ్యా వనమాలయాహరిమ్,

సూర్యేందువాయ్యగ్న్యగమం త్రిధామభిః పరిక్రమత్ప్రాథమికై ర్దురాసదమ్.

౩౧

తర్హ్యేవ తన్నాభినరస్సరోజ మాత్మాన మమ్మ శ్వస్వసనం వియచ్ఛ,

దదర్శ దేవో జగతో విధాతా నాతః పరం లోకవిసర్గదృష్టిః.

౩౨

ప్రేక్షం ఓవంత మిత్యత్రైవ పర్వతరూపేణ రూపితమపి విశేషణాంతరైః పునరుపయతి (చరాచరేత్యాది.) భగవానేవ మహీద్రః పర్వతః, తం, కథంబూతం. చరాచరాణామోకః స్థానం, పర్వతోపి తథా, అహీంద్రస్య శేషస్య బంధుం. పర్వతోష్మహీంద్రాణాం బంధుః. సలిలోపగూఢం జలేనావృతం. పర్వతోపి మైనాకాది స్తథా కిరీటానాం సహస్రమేవ హిరణ్యశృంగాణి యన్య తం. మేర్వాది స్తథా, అవిర్భవత్ స్వప్తం దృశ్యమానం కొస్తుభరత్నం, గర్భే మూర్తిమద్యే, యన్య తం. పర్వతస్యాపి హి గర్భే క్వచిద్రత్న మావిర్భవతి.

౩౦

కించ వనమాలయా నిపీతం కంతభిమ్మవ్యాప్తం. కథంబూతయా వనమాలయా, అమ్నాయ మధువ్రతశ్రియా, అమ్నాయా వేదాః, త ఏవ మధువ్రతా భ్రమరా, సైః శ్రీర్యస్యాస్తయా, స్వకీర్తి మయ్యా స్వకీర్తిప్రచురయా. స్వకీర్తిం గాయద్భి ర్వేదరూపభ్రమరై రాహితశోభయేత్కర్థః. సూర్యేందు వాయ్యగ్న్యగమం సూర్యాదిభిరగమం అగమ్యం. స్వవ్యాపారై రాకలయతు మశక్యమిత్యర్థః. సూర్యేన్దు తారాగ్న్యగమమిత్యపిసాతః, తదా సూర్యాదిభి రప్రకాశ్యమిత్యర్థః. తథా చ శ్రుతిః - న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారిక మిత్యాదికా, త్రిధామభిః త్రిషు లోకేషు ధామ స్ఫూర్తి ర్యేషాం తైః, రక్షణార్థం పరిక్రమద్భిః. ప్రాథమికైః ప్రథమం సంగ్రామః, తత్ప్రయోజనకైః, సుదర్శనాదిహేతిభిః, దురాసదం దుష్ప్రొపమ్

౩౧

(తర్హీతి.) యదైవ హరి మవశ్యత్, తర్హ్యేవ తదైవ, లోకవిసర్గదృష్టిః లోకసృష్ట్యర్థం జ్ఞానం యన్య సః, జగతాం వ్యష్టినాం, కర్తా స్రష్టా. దేవః బ్రహ్మ, తస్య భగవతః, నాభినరసి సరోజం శ్వస్వసనం ప్రళయకాలవాయుం, తాత్కాలిక మమ్మ, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ దదర్శ, తత స్సరో జాదిభ్యః, పర మన్యత్, సృష్టిప్రకారాదికం, న దదర్శేత్కర్థః.

౩౨

స కర్మబీజం రజసోపరక్తః ప్రజా సిన్ధుక్ష నియదేవ దృష్ట్యా.
అస్తౌ ద్విసర్గాభిముఖ స్త మీడ్య మవ్యక్తవర్త్య న్యభివేశితాత్మా.

ఇతి

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
అష్టమోఽధ్యాయః.

అథాఽలబ్ధజగత్సృష్టిజ్ఞాన స్తల్లబ్ధయే భగవంతం తుష్టా వేత్త్యాహ (స ఇతి.) సః బ్రహ్మ, రజసారజోగుణేన, ఉపరక్తః, యుక్తః అత ఏవ, ప్రజాః సిన్ధుక్షన్ సప్త మిచ్ఛన్, ఇ యదేవ నాభినరో జాదివంచక మేవ దృష్ట్యా, విసర్గాభిముఖః విసర్గే అభిముఖః ఉన్ముఖః, సిన్ధుక్షన్ విసర్గాభిముఖ ఇత్యాఖ్యా మిచ్ఛాప్రయత్న వృత్తా వితి న పౌనరుక్త్యం, అవ్యక్తవర్త్య న్యనభివ్యక్తగతౌ పురుషోత్తమే, అదివేశితః నివేశితః ఆత్మా చిత్తం యన్య సః, ఈడ్యం స్తుత్యం, కర్మబీజం క్రియత ఇతి కర్మ జగత్ “యన్య చై త త్కర్మే” తి శ్రుతేః, తన్య బీజం కారణం, భగవన్త మస్తౌత్ స్తుతవాన్.

ఇతి

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరన్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టమోఽధ్యాయః.

(అజేనలోకసర్గచిక్కిర్యయా ఏకార్ణవేషీదనం)

అథ నవమోఽధ్యాయః.

బ్రహ్మో వాచ —

జాతోఽసి మేఽద్య సుచిరా న్ను న దేహభాజాం న జ్ఞాయతే భగవతో గతి రిత్యవద్యమ్.

అథ నవమోఽధ్యాయః

అథ స్తుతిప్రకారం తయా ప్రసన్నస్య భగవతోఽనుగ్రహవిశేషం చాహ నవమేన. తత్ర కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపంచస్య భగవచ్ఛరీరత్వేన జ్ఞాతవతః స్వస్య కృతార్థతా మావిమర్శ్య స్మిద్యశజ్ఞానవిధురా మ్నిందన్ అబ్రహ్మత్మకవత్స్వంతరాభావ ముపపాదయతి (జ్ఞాతోఽసీతి) నను హే భగవన్, సుచిరా దృహకాలోపార్జితా, త్రవస ఇతి శేషః, మే మయా, అద్య ఆధునా, జ్ఞాతోఽసి యథావస్థితత్వేన దృష్టోసి, కార్యావస్థకారణావస్థకృత్స్నచిదచిదన్తర్యామిత్వస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృత పంచోపనిషన్మయదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టత్వజ్ఞానసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్య సంకల్పత్వాత్రితవాత్సల్యైక జలధిత్వాద్యాకారవిశిష్టత్వేన, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపత్వ మ్, తి వివక్షితం. తస్మై నమో భగవతే భువన ద్రుమాయ తిర్యజ్మనుష్యవిబుధాదిభు, నాతః పరం పరమే, త్యాదినా హ్యేతదేవ ప్రపంచయవ్యతి ఈద్యశజ్ఞానవిధురా మ్నిస్తతి భగవతః షాద్గుణ్యపూర్ణస్య తవ గతిః స్వరూపం, న జ్ఞాయత ఇతియత్ ఏతదేవ, దేహభాజాం కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపశరీరభాజాం జేత్రజ్ఞానాం, అవద్యం దోషః అబ్బిశో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్, భగవత ఏవేత్యవధారణం వివక్షితం. ఆత్మని ఖల్వరేదృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి “యేన శ్రుతం శ్రుతం భవతి, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యా ప్రతిష్ఠా” మితి చ భగవజ్జ్ఞానేనైవ కృత్స్నస్య జ్ఞా తత్వశ్రవణాత్. అబ్రహ్మత్మకస్య స్వతంత్రపస్తునో ఽభావాత్ “త మేన విదిత్వాఽతిమృత్యు మేతీ” తి బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మృత్యుతరణోపాయత్వ శ్రవణా చ్చ భగవానేవ జ్ఞాతవ్య ఇతి తజ్ఞానవిధురా దుష్టా ఇత్యభిప్రాయః. ఏత దేవోపపాదయతి (నాన్యదితి.) హే భగవన్ పూర్ణషాద్గుణ్యమూర్తే, త్వత్ త్వత్తః, అన్యత్ అత్వదాత్మకం నాస్తి. సర్వస్య త్వదాత్మకత్వా త్త్వజ్ఞానేనైవ సర్వస్య జ్ఞాతత్వాత్ జ్ఞాతవ్యంతరాభావా త్వమేవ జ్ఞాతవ్య ఇత్యభి ప్రాయః. నను స్వతంత్రత్వేనైవ దేవమనుష్యాదివస్తుప్రతీతే స్వదన్యన్నాస్తితి కథ ముచ్యతే. ఆత అహ. అపి, స్వతంత్రత్వేన ప్రతీత మపి, త, దేవాదివస్తు న శుద్ధం నాబాచితం, అత్రాఽబ్రహ్మత్మక

నాఽన్య త్త్వద స్తి భగవ న్నుపి తన్నకుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరా త్త్వము రుర్విభాసి. ౧

రూపం యదేత దవబోధరసోదయస్య శశ్వ న్నివృత్తతమస సుదనుగ్రహాయ,

స్వతంత్రబుద్ధిస్త్వేషేత్యర్థః. కుత ఏత దిత్యత అహ (మాయేతి.) య ద్యతః. మాయాయాః ప్రకృతేః గుణానాం వ్యతికరాద్వైషమ్యా త్పరిణామా దిత్యర్థః, త్వ మేవ, ఉరుః బహుధా. విభాసి ప్రకాశనే. “ఏక స్సౌ బహుధా విభాసి “బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి” తత్సృష్ట్యా తదేవాఽనుసౌవిశత్. తదనుప్రవిశ్య, సచ్చ త్యచ్ఛాభవత్ ఇతి ప్రక్రమ్య సత్యం చాఽన్యతం చ సత్య మమభవ దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా. స్వయ మపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానందస్వభావోఽత్యంతసూక్ష్మతయా సంకల్ప్య, స్వలీలోపకరణచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తన్మయః పరమాత్మా విచిత్రానంతక్రీడనకోపాదిత్సయా స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషసమష్టిపరంపరయా మహాభూతపర్యంత మాత్మానంత తత్తచ్ఛరీరకం పరిణమయ్య తన్మయః, పునః స త్త్వచ్ఛబ్దివాచ్యవిచిత్ర చిదచిన్మిత్రదేవాద్దిస్తావరాంతజగద్రూపో భవసీత్యర్థః. బ్రహ్మణి జగద్రూపతయా విక్రియమాణేపి తత్ప్రకారభూతా చిదంశగతాన్సర్వే వికారా న్తత్ప్రకారభూతక్షేత్రజగతా శ్చాపురుషార్థాః. బ్రహ్మ తు విర న్తనిఖిలదోషగంధ మపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానంద మేకస్వరూప మేవాభవ దితి వివేకః. ఏవం కృత్స్న చిదచిదంతరాత్మనో భగవత ఏవ జ్ఞానస్య ముక్తిసాధనత్వం తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యస ఇతి క్రుతం, తస్య, సర్వం బ్రహ్మత్వకత్వే నోపాసీన స్యేత్యర్థః. తథాచ శ్రుత్యంతరం సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీతేతి.

అథ జన్మకర్మ చ మే దిన్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః. త్యక్త్వా దేహం పున ర్జన్మ నైతి మా మేతి సోఽర్హునేతి భగవదవతారరహస్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షసాధనత్వస్మరణా దవతారయాథాత్యయమపి శోధయతి (రూప మితి.) అవబోధరసోదయస్య, అవబోధరూపస్య రస స్యోదయః స్వాభావికా విర్భావో యస్యేతి బహుప్రీహిః, నిరుపాధికనిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నానందరూపజ్ఞానవత ఇత్యర్థః. అత ఏవ శశ్వ న్నివృత్తతమసః. శశ్వత్ సదా, నివృత్తం తమోఽజ్ఞానం యస్మా త్స్య, అనేన విశేషణ ద్వయేన, త్రివిధచేతనాచేతనవ్యావృత్తిః. ఆద్యే నాచేతనవ్యావృత్తిః, ద్వితీయేన చేతనవ్యావృత్తిః, బద్ధానా మనివృత్తమస్తావత్ ముక్తానా మపి సంసారదళాయాం తమస్సంబంధా చ్చశ్వ న్నివృత్తతమస్తావ భావత్. నిత్యానాం తథాత్వస్య పరసంకల్పాయ త్తత్వేన సోపాధికత్వాత్, ఏవంభూతస్వరూపస్య తవ య ద్రూపం విగ్రహః కథంభూతం, అవతారశత్రైకబీజం, అవతారశతానాం ఏకబీజం మూలం. తదేవ ప్రదర్శయతి - యస్య పరిగృహీతైవంవిధరూపస్య, తవ, నాభివద్భువేవ భవనం గృహం తస్మా దహం త్వదావేశావతారరూపోఽహం “సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వా మువిశ్య ప్రజాపతే” ఇతి చతుర్ముఖస్య

(అజేన లోకనర్గచిక్కిర్యయా ఏకార్ణవే సీదనం)

అదౌ గృహీత మవతారశత్రై కబీజం యన్నాభిపద్మభవనా దహ మావిరాసమ్. ౨

నాతఃపరం పరమ యద్భవత స్వరూప మానందమాత్ర మవికల్ప మవిద్ధవర్చః,
పశ్యామి విశ్వసృజ మేక మవిశ్వమాత్మ న్నూతేంద్రియాత్మకమద స్తకపాశితోఽస్మి. ౩
యద్వా ఇదం భువనమంగళమంగళాయ ధ్యానేస్మనోదర్శితం త్వ దుపాసకానామ్,
తస్మై నమో భగవతే ఽనువిధేమ తుభ్యం యోనాదృతో నరకభాగ్ని రసత్పుణ్ణైః. ౪

భగవదావేశావతారరూపత్వప్రసిద్ధేః, ఏతద్రూపం ఆదౌ సగ్గదౌ, సదనుగ్రహాయ సత్పు అనుగ్రహాయ
సాధూనాం పరిత్రాణాయేత్యర్థః, గృహీత మావిష్కృతం, న తు జీవవ త్కర్మాయత్తనుభదుః
ఖోపభోగాయ గృహీత మిత్యర్థః. తథా చ శ్రుతిస్మృతి- “అజాయమానో బహుధా విజాయతే అజోపి
సన్నవ్యయాత్తా భూతానా మివ్వరోపి న” స్మిత్యాదికే, ౨

ఏవం చిదచిద్విలక్షణత్వేన శోధితస్వరూపస్య జీవశరీరవిలక్షణత్వేన శోధితరూపస్య చోభయో
రేవోపాస్యత్వం వదన్ పున రన్వై రపి ధర్మైః స్వరూపరూపే విశిష్ట (నాత ఇతి.) హే పరమ పరో
మా న విద్యతే యస్మా త్నః పరమః, తస్య సంబుద్ధిః, భవత స్తవ, యత్స్వరూపం, కథంభూతం,
ఆనందమాత్రం, మాత్రదా దుఃఖసంభేదనిరాసః, అవికల్పం జాతిగుణాదిరహితం, ఆఖ్యాం చిదచిద్వా
ప్యత్తిః, అవిద్ధవర్చః, అవిద్ధం అప్రతిహతం వర్చః సంకల్పరూపజ్ఞానం యశ్చ త, దేవం భూతం
స్వరూపం, యద్వావిశ్వం విశ్వవిలక్షణం, విశ్వసృజం విశ్వస్య కారణం, భూతేంద్రియాత్మకం పంచో
పనిషన్మంత్రప్రతిపాద్యాప్రాకృతభూతేంద్రియాత్మకం రూపం చేతి యత్, అతః అస్మా. త్వరం
విలక్షణం స్వరూపం, రూపం చ న పశ్యామి, అతః, అదః ఏతదుభయ మేవ. ఆత్మన్ హే పరమాత్మన్,
ఉపాశితోఽస్మి నమ్య గనువృత్త్యా శరణం గతోఽస్మి. ౩

పున రుక్తాకారవిశిష్టస్య భగవతో భక్త్యైకలభ్యత్వం వదం స్త మేవ నమస్కరోతి (యద్వేతి.)
హే భువనమంగళ విశ్వస్య మంగళరూప, యత స్వయం ఉపాసకానాం, నోఽస్మాకం ధ్యానేన,
మంగళాయ అన్మదభ్యుదయాయ యద్వా వేదాంతేమ ప్రసిద్ధం ఇదం రూపం దర్శితం, తస్మై
ఈర్ష్యశస్వరూపరూపగుణవిభూతిమతే. భగవతే పూర్ణపాద్గుణ్యమూర్తయే, తుభ్యం నమో ఽనువిధేమ
నమస్కర్మహే. య స్వం. అసత్పునంగైః అసత్పు శబ్దాదిమ ప్రకృష్ట స్సంగో యేషాం తై
రత ఏవ, నరకభాగ్ని, ర్దేహిభిః నాదృతః నాభాజి. ౪

యే తు త్వదీయచరణాఘ్నికోశగంధం జిఘ్రంతి కర్ణవివరైః శృణోతివాతనీతమ్,
భక్త్యా గృహీతచరణాః పరయా చ తేషాం నాపై పి నాథ హృదయాఘ్నిరుహో త్వస్వపుంసామ్.

తావ ద్భయం ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం శోక స్పృహోపరిభవో విపులశ్చ లోభః,
తావ న్మమే త్వసదవగ్రహ ఆర్తిమూలం యావ న్న తేఽంఘ్రి మభయం ప్రవృణోత లోకః.

దైవేన తే హతధియో భవతః ప్రసంగా త్సర్వాభవోపశమనా ద్విముఖేంద్రియా యే,

అదరేణ త్వా మభజన్తో నరకభాజ స్త్వా మాదరేణ భజంత స్తు కృతార్థా ఇత్యాహ (యేత్సితి,) శ్రుతి శృణవణం తదేవ వాతః పవనః, తేన నీతం ప్రాపితం, త్వదీయచరణాఘ్నికోశస్య గంధం కర్ణవివరైః, యే తు జిఘ్రంతి, యేషాంచ, పరయా అవ్యభిచారిణ్యాః. భక్త్యా గృహీతో చరణో యస్య స, తథాభూతో భవాః, భవతి తేషాం స్వపుంసాం స్వభక్తానాం, హృదయాఘ్నిరుహోత్ హృదయకమలాత్, హేనాథ, నాపై పి నావసరసి, యే త్వత్కథాశ్రవణ మత్యాదరేణ కుర్వంత ఏకాంతభక్త్యా త్వాం ప్రపన్నాస్తేషాం హృది భవాన్నిత్యం సన్నిహితో భవతీత్యర్థః.

భవతు మత్సాన్నిధ్య మేతావతా కథం తేషాం కృతార్థతేత్యత ఆహ (తావ దీతి,) తే తవ. ఆభయం న విద్యతే భయం యస్మా త్తదభయం. సంస్మృతినివర్తక. మంఘ్రి లోకో యావ న్న ప్రవృణోత. నిరతిశయప్రియతమత్వేన నోపాసీత. తావదేవ, భయాదయ ఇత్యన్వయః. అగామి దుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం. భయం, తచ్చ ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం. ద్రవిణం ధనం, సుహృన్నిత్రం భావిద్రవిణాదివిపత్తినిమిత్తదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయ మిత్యర్థః. శోకః, అతీతపుత్రమరణాదిన్మరణ విషయం జ్ఞానం, శోకః, తాదాత్మికప్రతికూలవిషయవిషయం వా జ్ఞానం. స్పృహో అనుకూలవిషయే స్విచ్ఛా, పరిభవ స్తిరస్కారః, విపులః విస్తృతః, లోభః తృష్ణా అసదవగ్రహః, అనాత్మభూతే శరీరే అవగ్రహః ఆత్మత్వాభిమానః, ఆయం చోక్తానాం భయాదిరూపాణా మార్తీనాం మూలం కారణం, ఏతే సర్వే తావ త్కార్త్యైస్స తావ ద్భవచ్ఛరణారవిందప్రసరణావధి, అనువర్తంత ఇత్యర్థః. త్వచ్ఛరణవరణేన తు సాంసారికభయాదివిపత్త్యా ఆవిర్భూతాపహతపాపృత్వాదిగుణాష్టకవిఙ్గః కృతార్థో భవతీత్యభిప్రాయః.

ఏవం భగవతో భక్త్యైకలభ్యత్వ మభిదాయ యోనాదృతో నరకభా గ్ని రసత్పునజ్జై రితి ప్రస్తుతా విషయలాలసాన్నింద స్తానేవ శోచతి (దైవేనేతి ద్వాభ్యామ్,) సర్వాభవోపశమనాత్

(అజేన లోకనర్గచిక్ష్వయా ఏకార్థవే సీదనం)

కుర్వంతి కామసుఖలేశలవాయ దీనా లోభాభిభూతమనసో ఒకుశలాని శశ్యత్. ౭

క్షుత్తృప్తిధాతుభి రిమా ముహు రర్ద్యమానా శ్శీతోష్ణవాతవర్షై రిరేతరా చ్చ,
కామాగ్నినా అచ్యుతరుషా చ సుదుర్బరేణ సంపశ్యతో మన ఉరుక్రమ సీదతే మే. ౮

యావ త్పుథ క్త్వ మిద మాత్మన ఇన్ద్రియార్థం మాయాబలం భగవతో జన ఈశ పశ్యేత్,
తావన్న సంస్మతి రసౌ ప్రతిసంక్రమేత వ్యర్థాపి దుఃఖనివహం వహతి క్రియార్థా. ౯

సర్వా ణ్యుభవాని భయకోకాదీ న్యుపశామ్యన్తేఒనేనేతి తథాభూతా. దృగవత స్తవ, ప్రసంగాత్. దర్శన శ్రవణాదిరూపాత్, విముఖా సింద్రియాణి చక్షుశ్శృత్రాదీని యేషాం తే. అకుశలా న్యక్షేమకరాణి కర్మాణి శశ్య నిరంతరం, కామసుఖాని శబ్దాదివిషయసుఖాని. తేషాం లవాయ, లోభేన తృప్త్యాతి శయేన అభిభూతం మనో యేషాం తే. అత ఏవ దీనాః, కుర్వంతి, తే, దైవేన హతాః ప్రతిహతాః దియో యేషాం తే తథోక్తాః, మందభాగ్యా ఇత్యర్థః. ౭

(క్షుత్తృప్తిత్యాది) క్షుత్ ఆశనయా, తృప్త్ పిపాసా. ఇమే శోకమోహజరామృత్యూనా మప్య పలక్షణం, క్షుదాదిషడూర్మిభిః, త్రిదాతవః వాతపితృశ్లేష్మాణః, తై శ్చ, తథా శీతాదిభిః. ఇరేతరైః పరస్పరైశ్చ, కామాగ్నినా కామ ఏవాగ్నిః తేన, కథంభూతేన. సుదుర్బరేణ అచ్యుతరుషా చ అప్రమ్యతక్రోధేన చ, అచ్యుతేతి సంబోధనం వా, ఏతై ర్యుహః పునః పున రర్ద్యమానాః ప్రజాః సంపశ్యతో, మే మనః, హే ఉరుక్రమ, సీదతే క్లిశ్యతి. ౮

అనదవగ్రహ ఆర్తిమూల మితి దేహోత్పత్తవస్యార్తిమూలత్వ ముక్త ముపపాదయతి (యావ దితి ద్వాభ్యామ్,) భగవత స్తవ, మాయా, యా, తస్యాః. బలం బలకారితం, ఇంద్రియార్థం బాహ్యేంద్రియవిషయభూతం, పుథ క్త్వం దేవమనుష్యాదిదేహగతపుథక్త్వం, ఆత్మనః అత్మసంబంధి తయా, జనః యావ త్పశ్యేత్, హే ఈశ, తావ, దసౌ సంస్మతిః న ప్రతిసంక్రమేత న నివర్తేత, న కేవల మనివృత్తి రేవ, కింతు క్రియార్థా. క్రియా అర్థః ప్రయోజనం యస్యా స్సా క్రియార్థా, సంస్మతిః వ్యర్థా పరమపురుషార్థభూన్యాది, దుఃఖనివహం దుఃఖనమూహం, వహతి ప్రాపయతి, అహంకారమూలా సంస్మతి రుత్తరోత్తరకర్మార్థసహేతు, స్తస్మాన్మోక్షవిరోధినీ దుఃఖావహా చెత్యర్థః. ౯

అహ్వోపృథాగర్థకరణా నిశి నిశ్చయానా నానామనోరథధియా క్షణభగ్నునిద్రాః,
దైవాహతార్థరచనా ఋషయోపి దేవ యుష్మత్ప్రసజ్గవిముఖా ఇహ సంసరన్తి. ౧౦

త్వం భావయోగపరిభావితహృత్సరోజ ఆస్మే శ్రుతేక్షితపథో నను నాథ పుంసామ్,
యన్యద్ధియా త ఉరుగాయ విభావయంతి తత్తద్వపుః ప్రణయనే సదనుగ్రహాయ. ౧౧

నాతి ప్రసీదసి తథోపచితోపహారై రారాధిత స్సురగజై ర్హృది బద్ధకామైః.

(అహ్వీతి.) అహ్వోపృథాగర్థకరణాః. అహని వ్యాపృతాని అర్థకరణాని శబ్దాదివిషయేంద్రియాణి
యేషాం తే. ఆర్ద్రేతి పాఠే, వ్యాపృతాని అర్థాని దుఃఖితాని కరణానియేషాం త ఇత్యర్థః. నిశి రాత్రౌ. నిశ్చ
యానాః నితరాం శయానాః. నిష్పృతాహ్వోంద్రియవ్యాపారాః విషయసుఖలవోపి నాస్తీ త్యభిప్రాయః.
నానాభూతేషు మనోరథేషు, ధియా స్వప్నదర్శనేనేత్యర్థః. క్షణే క్షణే భగ్ను నిద్రా యేషాం తే,
దైవాహతార్థరచనాః దైవేన ఆహతాః వితథీకృతాః అర్థరచనాః ప్రయోజనవిషయవ్యాపారాః యేషాం తే,
ఋషయోపి తద్వృత్తివిరహితా శ్చేదేవంవిదాభూత్వా సంసరన్తిత్యర్థః. ౧౦

ఏవం దేహాత్మమానినాం భగవద్వృత్తివిధురాణాం సంస్కృత్యనిష్పృత్యభిదానేన భక్త్యేకలభ్యత్వ
మేవ సుద్రధయ్య నిష్కామేమాపాసకేషు భగవత్సౌలభ్య మాహ (త్వమితి ద్వాభ్యాం.) హే నాథ,
పుంసాం స్వభక్తానాం, భావయోగో భక్తియోగ, స్తేన పరిభావితే శోధితే. హృత్సరోజే హృదయకమలే.
శ్రుతేక్షితపథః, శ్రుతం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం ఈక్షితం వివేకాదిజన్య ముపాసనాత్మకం, ఈక్షిత మితి
భావేక్తః. శ్రుతేక్షితే, వస్తాః ఉపాయో యన్య ప్రాప్తౌ స శ్రుతేక్షితపథః, ఏవంభూత స్త్వం, ఆస్మే
శిష్టసి, హే ఉరుగాయ, తె స్వపుమాంసః, ధియా, తే తవ, యద్య ద్వపుః ద్యాయంతి తత్తద్వపు స్సత్సు
అనుగ్రహాయ, ప్రణయనే ప్రకటయనే, యాదృశవిగ్రహవిజ్ఞం త్వాం విశేషతో చావయంతి
తాదృశవిగ్రహవిజ్ఞో భవసీత్యర్థః, అనేన సౌలభ్యముక్తమ్. ౧౧

నిష్కామానా మేవ భవాః సులభ ఇత్యాహ (నేతి.) సురగజై రనుకూలజనైః “విష్ణు
భక్తిపరో దైవో విపరీత ప్రభాసుర” ఇతి వచనాత్ కథంభూతై ర్హృది బద్ధకామైః ప్రసక్తకామైః.
సకామాసి భగవద్వృత్తి రాసురప్రకృతీనాం న సంభవతీత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతై ర్సురగజైః కర్తృభిః.
ఉపచితోపచారైః పుష్కలోపచారైః, రారాధితో భవ, న్నాతి ప్రసీదసి. ఆత్యంతం ప్రసన్నో న భవసి.
విరతికయమోక్షసుఖప్రదో న భవసి, కింత్వల్పసుఖప్రదో భవసీత్యర్థః, కుత ఇత్యత ఆహ - య ద్యస్మాత్
అస దలభ్యయా, అసద్భిః దేహ మాత్మతయా అనుసంధదద్భిః, లబ్ధ ముక్త్యయా సర్వభూతదయయా.

(అజేన లోకసర్గచిక్కిరయ ఏకార్ణవే పీదనం)

యత్సర్వభూతదయయాఽసదలభ్యయైకో నానాజనే వ్యవహిత స్సుహృదంతరాత్మా. ౧౨

పుంసా మతో వివిధకర్మభిరధ్వరాద్యై ర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ,

అరాధనం భగవత స్తవ సత్త్రియాఝో ధర్మోఽర్పితః కర్హిచి న్మియతే న యత్ర. ౧౩

శశ్వ త్స్వరూపమహనైవ నిషిద్ధభేదమోహాదిబోధధిషణాయ నమః పరనైట్ర.

నర్వేషు భూతే ష్వాత్మతయాఽవస్థితే సతి త్వయి, కస్మి న్నపి భూతే కృతో ద్రోహ స్త్యయ్యేవ కృతో భవతీతి బుద్ధ్యా నర్వేషు భూతేషు క్రియమాణయా స్సార్వధనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచిక్కిరపరసర్యా యయా దయయా భవాః ప్రసీదతి, సర్వభూతానా మీశ్వరశరీరత్వానుసంధానపరాజా మేవ సులభ ఇతి భావః, శరీరాత్మభావ మేవోపపాదయతి - నానాజనేషు సమ స్తజనేషు, అవహితః స్థితః, కథ మవస్థితః. అంతరాత్మా జీవాంతః ప్రవేశనేపి తద్గతదోషై రసృష్టుష్టః, ప్రశాసిత్వత్వేన దారకత్వేన స్థితః, అత ఏవ, సుహృత్, కామనాపూర్వకాద్యజ్ఞానకర్మణోపి, సర్వభూతదయా త్వత్ప్రసాదహేతు రిత్కర్మః. ౧౨

యతోఽభినంహితవలై రుపచారై ర్నాతి సన్నః, అత ఏవ సత్కర్మణా మీశ్వరాధాన వేషేణానుష్ఠానం కార్య మిత్యాహ (పుంసా మితి.) అతః అభినంహితవలానాం కర్మణా మీశ్వరా ప్రసత్తిహేతుత్వా త్సర్వాత్మక బ్రహ్మోపాసనస్వైవ తత్ప్రసాదహేతుత్వా చ్చ హేతోః పుంసాం భగవంత మారాధయిత్యాణాం సంబంధిభిః, అధ్వరాద్యైః యజ్ఞాదిభిః నానావిధశ్రౌతస్మార్తకర్మభిః, దానాదయః, ప్రదర్శనాఢాః, తపః కృచ్ఛవాన్త్రాయణాదిః, వ్రతచర్యా వ్రతానుష్ఠానం, ఏః, భగవత స్తవ, య, దారాధనం, త త్సత్త్రియార్థః సత్త్రియాణాం సత్కర్మణాం, అర్ఘః ప్రయోజనం, త్వదారాధనై కప్రయోజనవేషేణ సర్వాణి కర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యర్థః. ఏవం విధకర్మానుష్ఠాన స్సాక్షయిష్టు ఫలసాధనత్వ మాహ. ధర్మః యజ్ఞాదిరూపః, యత్ర యస్మిన్ త్వయి, అర్పితః తత్సత్కారై కప్రయోజనః, న తు స్వర్గాదిపరద ఇతి బుద్ధ్యా, త్వ య్యర్పితః, కర్హిచి త్కదాచి త్కథంచి దపి న మ్రియతే న వినశ్యతి. భగవదుపాసనాద్వారా నిత్యపురుషార్థహేతు ర్భవతీత్యర్థః. తథా చ గీతం భగవతా, నేహభిక్రమనాకోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే, స్వల్ప మప్యన్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయా దితి. ౧౩

ఏవ మభినంహితఫలకర్మయోగస్య భగవదారాధనరూప స్సాక్షయిష్టుఫలసాధనత్వ మభిధాయ తస్యైవ ప్రకృతివిచిత్రత్వయాభాత్యజ్ఞానపూర్వకానుష్ఠేయత్వ ముభయో రపి భగవదుపాసనాంగత్వ

విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే చక్రమహే నమ ఈశ్వరాయ. ౧౩

యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్మనాని నామాని యేఽసువిగమే వివళా గృణంతి,

తేఽనేకజన్మశమలం సహనైవ హిత్యా సంయాన్త్యపావృత మృతం త మజం ప్రపద్యే.

ముపాసనస్య కారణవిషయత్వం చాభిప్రాయ స్మమస్కరోతి (ఈశ్వ దీతి,) ఈశ్వరే నదా స్వరూపమహానైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ, భేదః దేవమనుష్యాదిభేదః మోహః దేహాత్మభ్రమస్వతస్త్వాత్మబ్రహ్మాదినిమిత్త మజ్ఞానం, ఆదిశబ్దేన తత్ప్రయుక్తకోకాదయో వివక్షితాః నిరస్తాః భేదాదయో యేషాం యోగిణాం, తేషాం, యోఽవబోధః స్వస్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, దివజ్ఞా భగవదుపాసనాత్మికా బుద్ధిః, ఏతే స్వప్రాప్త్యపాయభూతే యస్య తస్మై, ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననిరస్తభేదమోహప్రభృతిసాంసారికధర్మయోగ్యుపసంహృతజ్ఞానయోగకర్మయోగాంగకోపాసనావిషయభూతాయేత్యర్థః, యద్వా చతుర్థ్యంతపాలే, స్వస్వరూపావిర్భావేన స్వస్థి న్నసంస్పృష్టదేవమనుష్యాదిభేదరూపమోహాయ, అంతరాత్మతయాఽవస్థితస్యావ్యనాత్మగతదోషాన్పుష్టాయేత్యర్థః, అతఏవ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, తత్ర హేతుః, విశ్వస్య జగతః, స్థితిలయేషు నిమిత్తభూతా, యా, లీలా క్రిడా, తస్యాః, రాసో రసో, యస్య తస్మై, ఈశ్వరాయ నియంత్రే, ప్రకృతిపురుషయో రసంభావితస్వల్పై కప్రయోజనజగద్వ్యాపారాయేత్యర్థః, అనేన ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతన్నియంతృజగత్కారణవిషయకోపాసన మేవ ముక్తిసాధనమిత్యభిప్రేతం, ఏవంభూతాయ, తే తుభ్యం, నమ శ్చక్రమహే నమః కరవామ.

౧౪

నమ పరిపూర్ణ స్వావాప్తసమస్తకామస్య లీలార్థ మపి జగద్వ్యాపారో నోపపద్యత ఇత్థా శంక్య భవభయాభితప్తసాంసారికజీవానుజిమ్ముక్షయా సంఘటిత ఇత్యభిప్రాయం స్తదవతారగుణకర్మణా మనువచనస్య తత్ప్రాప్త్యపాయతా మావిమర్శ్యం చరణం ప్రజితి. యస్య తవ, అవతారగుణకర్మణాం విడమ్మనాని అనుకరణాని, యేషు తాని, నామాని దేవకీసందన, దాశరథే, సర్వజ్ఞ, భక్తవత్సల, గోవర్ధనధర, కంసారాతే, రావణాంతకేత్యాదీని, అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణకాలే, వివళాః పరవళా ఆపి. యే. గృణంతి ఉచ్చారయంతి, తే అనేకజన్మరితం, శమలం పుణ్యపాపరూపం, సహసా అచిరేణ హిత్యా విధూయ. అపావృతం నిరస్తావరణం, ఋతం బ్రహ్మ, సంయాంతి ప్రాప్నువంతి, త మజం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం, త్వాం, శరణం ఉపాయం, ప్రపద్యే అధ్యవస్యామి, అనేన భక్త్యాఽసువిగమానుస్మరణాదీనాం తత్ప్రసత్తిమాత్రహేయత్వం, ఉపాయత్వం తు భగవత ఏవేత్యభిప్రేతం. తథాచ శ్రూయతే, అమృతస్వైష సేతు రితి సేతుః ప్రావళిః, స్వకీయావతారగుణకర్మప్రతిపాదక నామాద్యనుస్మరణా, దీప్తివతితరేయ, రిత్యనుజిమ్ముక్షయైవ భగవతో జగద్వ్యాపార ఇతి భావః. ౧౫

(అజేన లోకనర్గచికిర్షయా ఏకార్థవే నీదనం)

యో వా అహం చ గిరిశ శ్చ విభు స్వయం చ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఆత్మమూలమ్.
మత్వా త్రిపాద్వ్యవృధ ఏక ఉరుప్రరోహ స్తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ. ౧౬
లోకో ౭వికర్మనిరతః కుశలే ౭ప్రమత్తః కర్మణ్యాయ త్వదుదితే భవదర్శనే స్వే.

భవతు భగవద్గుణానుకీర్తనాదే స్తత్ప్రాప్త్యుపాయత్వ మభావి సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం
చతుర్ముఖాదికర్తృకత్వశ్రవణా త్కృతం “విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలా రాసాయే” త్యక్త మత
అహ (య ఇతి.) ప్రథమ, మేకః అవిభక్తనామరూపః, స్థిత్యుద్భవప్రలయానాం హేతవః కర్తారః,
స్వయం విభుః భగవాన్, అహం బ్రహ్మ, గిరిశో రుద్ర శ్చ, యో వై భగవా నేవేత్యర్థః, హిరణ్య
గర్భరుద్రతన్మద్భవర్త్యవతారరూపవా నిత్యర్థః, స్వయ మిత్యనేన, స్థితిం స్వావతారరూపేణ
సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాంతఃప్రవేశేన కరోతీతి ద్యోతితం “సృష్టిం తతః కరిష్యామి”
తి స్మరణాత్, స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఇతి చతుర్వ్యంతం వా, భావప్రదానో నిర్దేశః, స్థిత్యాదికర్తృ
త్వాయ హిరణ్యగర్భరుద్రస్వావతారరూపో భూత్యేత్యర్థః, ఆత్మమూలం ఆత్మైవ మూలం యస్య
తదాత్మమూలం, అకార్య మిత్యర్థః, ఏవంభూతం, త్రిపాత్ నిత్యవిభూతిం, మత్వా అతీత్య “భిత్వేత్యపి
పాతే” అయ మేవార్థః, యద్వా, స్థిత్యాదిహేతుభూతస్వావతారాదిరూపేణ త్రిపాత్ త్రిస్కంధః, ఆత్మ
మూలం ప్రధానం, భిత్వా మహదాదిసమష్టిప్రభృతివ్యష్టివర్యంతం, పరిణమయ్య, ఉరుప్రరోహః, ఉరవః
ప్రరోహః దేవతిర్యజ్ఞునుష్ఠ్యాదిస్థావరాదిరూపా శ్చాఖోపశాఖవత్రపుష్పవలాదయో యస్య సః, ఏవంభూతో
యః ప్రవవృధే, తస్మై భువనద్రుమాయ భగవతే నమః, హిరణ్యగర్భాదిరూపేణ సృష్ట్యాదివ్యాపార
స్త్యయైవ క్రియత ఇత్యభిప్రాయః. ౧౬

ఏవ “మూర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ” మిత్యాదినా నిరూపితవృక్షం భగవంత మాకారాంతరేణ
వృక్షరూపం నమస్కృత్య, ప్రకృతం తస్య భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ (లోక ఇతి.) యో భగవాన్
త్వదుదితే వేదాత్మికయా వాచా త్వయా గదితే, భవదర్శనే భవదారాధనరూపే, స్వే స్వవర్ణాశ్రమోచితే,
కుశలే క్షేమంకరే కర్మణి, యోయం లోకః అప్రమత్తః ప్రమాదరహితః, అవికర్మనిరతః, వికర్మ
ఆసక్కుర్మ అతన్నిరతి శ్చ భవతి తస్య లోకస్య, జీవితాశాం సంసారశ్రద్ధాం, నద్యః అచిరేణ,
చింతి, కుతః, బలవాన్ సర్వశక్తిత్వా దిత్యర్థః, తస్మై సర్వశక్తయే అనిమిషాయ వై రాగ్యో
త్పాదనావసరాపేక్షయ, భగవతే, తుభ్యం నమో, ౭స్తు స్థాత్, ఆనఖసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మై
రారాధయతాం సాంసారికధర్మశ్రద్ధాం విదుస్వన్ వై రాగ్యోత్పాదనే నానుగృహ్ణా తీత్యర్థః, యద్వా

యస్తావ దస్య బలవా నిహ జీవితాశాం సద్య శ్చిన్ త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై-

యస్తాద్భిభేమ్యహ మపి ద్విపరార్థధిష్ఠ్య మధ్యాసిత స్సకలలోకనమస్కృతం యత్.

తేపే తపో బహుసవో ఽవరురుత్సమాన స్తస్మై నమో భగవతేఽధిమఖాయ తుభ్యం. ౧౮-

తిర్మజ్జనుష్యవిబుధాదిషు జీవయోని ష్వాత్మేచ్ఛయా ఽఽత్మకృత సేతుపరిష్లవాయ,

వికర్మనిరతః ప్రమత్త ఇత్యేన చేదః. ఆత్ర వ్యతిరేకముఖేన భక్తానుగ్రహకత్వ మాహ. వికర్మను
స్వరూపాననుబంధిషు. అహంమమాభిమానగర్భేషు వైషయికసుఖసాధనేషు నిరతః. త్వదారాధనరూపే
తు కర్మణి, యో లోకః, ప్రమత్త. స్తస్య అభక్తలోకస్య, జీవితాశాం జీవనేచ్ఛాం, కాలశరీరకో యో
భగవాన్, చిన్తా, తస్మై నిమిషాయ కాలరూపిణే, నమః. అనేన భక్తానుగ్రహకత్వ మర్థసిద్ధం.
స్వానురూపభగవదారాధనరూపకర్మభి రారాధితో భగవా నుపాసనాం నిర్వర్తయన్నిరతిశయమోజ్జ్వల్య
పలం ప్రయచ్ఛతీత్యుక్తమ్.

౧౭

ఇమ మేవార్థం సదృష్టానేన ద్రథయ న్నమస్కరోతి (యస్మా దితి.) య ద్విపరార్థ
ధిష్ఠ్యం ద్విపరార్థకాలస్థాయ స్థానం సత్యాఖ్యలోకం, కథంభూతం సకలలోకనమస్కృతం సకలై
రవాచినోక్తై ర్నమస్కృతం సంమానితం, అధ్యాసితః ఆరూఢోఽవ్యహం. యస్మా త్కాలశరీరకా
త్వత్వ, విభేమి “భీషాస్మాద్వాతః పవత” ఇత్యుక్తరీత్యా త్వదధీనః స్వాదికారే ఽప్రమత్తోఽహ
మపీద మపి ధిష్ఠ్యం ద్విపరార్థావసానే వినంక్ష్యతీతి విభేమి, భీత స్సన్ యం త్వా మేవాఽవరురుత్స
మానః అవరోద్ధు మిచ్ఛన్ ప్రేష్టు రిత్యర్థః. బహునవః బహవ స్సవాః త్వదారాధనరూపా, యాగా
యస్య స ఏవంభూత స్తవ స్తేపే కరోమి పాకం పవతీతివ న్నిర్దేశః, తస్మై భగవతే అధిమఖాయ
మఖారాద్యాయ, మఖఫలప్రదాత్రే చ నమః. “అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవ చే”తి
గీతత్యాత్ “విసఖాయేతి పాతాంతరం” తదా. అనహాయేత్యర్థః.

౧౮

ఏవం నమః పరస్మై ఇత్యాదినా పరత్వభక్తానుగ్రహకత్వాదివిధిష్ఠం భగవంతం
నమస్కృత్య పరత్వప్రయక్తోపాస్యత్వనిర్వాహకసౌశీల్యసౌలభ్యగుణవిధిష్ఠం నమస్కరోతి (తిర్య
గిత్యాదినా.) సౌశీల్యం హిమవతో మన్తై సుహా నైరన్యేణ సంక్షేపస్వభావవత్త్వం సౌలభ్యం నామ
స్వతోవాజ్ఞనసాగోచరస్య సకలమనుజనయనవిషయతాం గతత్వం. ఏతద్ద్యయం సూపాస్యత్వాపాదక
మవతారకథనే నోపపాదయతి, తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు, ఆత్మేచ్ఛయా ఆత్మీయనంకల్పేనైవ,
న తు కర్మణేత్యర్థః. అవరుద్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః, రేమే, కిమర్థం, ఆత్మకృత సేతుపరిష్లవాయ స్వకృత

(అజేన లోకసర్గచీర్షయా ఏకార్ణవే సీదనం)

రేమే నిరస్తరతి రపుషలబ్ధదేహ స్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ. ౧౯

యోఽవిద్యయా నుపహతోపి దశార్ధవృత్త్యా నిద్రా మువాహ జఠరీకృతలోకయాత్రః,
అస్తర్జలే హి కళిపుస్సర్వానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య సుఖం వివృణ్వః. ౨౦

యం న్నాభిసదృభవనా దహ మాస మద్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ,

మర్యాదానాం పరిష్టవాన ఉన్మజ్జనాయ రక్షణాయేత్యర్థః, పరీష్టయేతి పాలే అధ్యయనేన వసతివ
ద్దేత్వర్థే తృతీయా సరిస్సా రిరజ్ఞ, తదర్థ మిత్యర్థః, స్వయం కథంభూతోపి, నిరస్తరతి రపి,
నిరతిశయానందస్వస్వరూపానుభవే నైవ కదాచి దవ్యస్పృష్టవైషయికముఖోపి, రేమే తిర్యగావినజాతి
చేష్టితాని కుర్వః రేమే, తిర్యక్స్వవతారా మత్స్యకూర్మ వరాహహంసాదయః, మనుష్యేషు రామకృష్ణా
దయః, విబుధేషు వామనాదయః, ఏవం స్వసంకల్పేనైవ స్వస్వభావ మజహదేవ తత్తద్యోని ష్యవతీర్య
తత్సజాతీయదివ్యచేష్టితాని కుర్వ స్సక్రూరోద్ధవమాలాకారగుహాశబ్దీప్రముఖా ననవధికదయాసౌహృద్ధా
నురాగభావావలోకనాలాపామృతదాసేనాఽఽప్యాయయః సకలమనుజనయనవిషయతాం ప్రాప్నోషీత్యభి
ప్రాయః, ఏవంభూతాయ భగవతే పురుషోత్తమాయ త్రివిధచేతనచేతనవిలక్షణాయ, తే, నమః ౧౯

ఏవం స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టం భగవంతం నమస్కృత్యాథ స్వమనీషితం విజ్ఞాప
యిషు స్తాత్కాలికం పరిదృశ్యమాన మనిరుద్ధరూపం ప్రస్తుత స్తమస్కరోతి (యోఽవిద్యయేతి ద్వాభ్యామ్)
దశార్థం పంచ వృత్తయో యస్యా స్తయా. తామిస్రాంధతామిస్రమోహమహామోహతమోరూపాః
పంచావిద్యావృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతాః పంచపర్వా జ్ఞానవృత్తయః, తమోమోహదయ
ఇతి కేచిత్, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణే ష్యజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, ఏవంభూతయా
అవిద్యయా నిద్రాహేతుభూతయా, అనుపహతోపి అనభిభూతోపి, యోగనిద్రాం, ఉవాహ ప్రాప్తవాన్.
తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాఽన్వయః. కథంభూత ఉవాహ, జఠరీకృతలోకయాత్రః ఉదరే నివేశిత
జగద్వృత్తాంతః, అహి రనంత ఏవ, కళిపు శ్చయ్యా, తయా స్పర్శోఽనుకూలో యస్యా స్థాం నిద్రాం
భీమాన మూర్ఛిణాం మాలాః విద్యంతే యస్మి న్నంతర్జలే. నిద్రాణస్యాఽవివేకినో జనస్య, నిద్రాసుఖ
మీదృ గితి, వివృణ్వన్ ప్రదర్శయన్ నివేత్యర్థః. ౨౦

కించ, యస్య నాభిసదృ మేవ భవనం, తస్మా ల్లోకత్రయోపకరిణః లోకత్రయ ముప
కరణం యస్య స లోకత్రయోపకరణః త్రైలోక్యపతి రిత్యర్థః, ఏవంభూతోఽహం, యదనుగ్రహేణ

తస్మై నమస్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నశీక్షణాయ.

౨౧.

సోయం సమస్తజగతాం సుహృదేక ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృదయతే భగవాన్ భగేన,
తేనైవ మే దృశ మనుస్సుకతాద్యథాఽహం స్రజ్యోమి పూర్వవ దిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ.

ఏష ప్రసన్నవదనో రమయా లలత్కళక్త్యా య ద్య త్కరిష్యతి గృహీతగుణావతారః,
తస్మిన్ స్వవిక్రమ మిదం సృజతోపి చేతో యుజ్జీత కర్మశమలం చ యథా విజహ్యమ్.

యన్య భగవతో లనుగ్రహేణ, ఆసం ఆవిరభవం, తస్మై ఉదరస్థభవాయ ఉదరస్థః భవః కార్యవర్గో
యన్య తస్మై యోగనిద్రావసానే వికసన్నలినవ దీక్షణం యన్య తస్మై, తే. నమ ఇత్యర్థః.

౨౧

ఏవం సుత్వా మనీషితాని ప్రార్థయతే (సోలయ మిత్యాదిభి శ్చతుర్భిః) సమస్తజగతాం
చేతనాచేతనానాం, ఆత్మా, అతఏవ సుహృత్. సోయం భగవాన్, యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన, విజ్ఞానసత్త్వమయ.
విగ్రహేణ వా భగేన ఐశ్వర్యేణ చ విశ్వం, మృదయతే సుఖయతే, తేనైవైశ్వర్యేణ మే, దృశం
ప్రజ్ఞాం, అనుస్సుకతాత్ యోజయతాత్, దత్తా దితి యావత్. యథా, ఇదం విశ్వం పూర్వకల్పన
త్ప్రిజ్యోమి, సృష్టిక్షమావయికిం ప్రజ్ఞా మనుస్సుకతా దిత్యర్థః, ప్రార్థనాయా నైష్కల్యశంకాం వారయతి
అసౌ సమస్తసుహృత్సర్వాంతర్యామీ భగవాన్, ప్రణతేమ ప్రియః నిరతిశయప్రీతియుక్తః “ప్రియో హి
జ్ఞానినోలత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియ” ఇతి గీతత్వాత్, ప్రణతప్రియత్వా త్ప్రిణతార్థితార్థసందిదాన
దీక్షిత ఇత్యభిప్రాయః.

౨౨

నను విశ్వసృష్ట్యర్థ మేవ సృష్ట స్త్వం స్వబంధకరీం విశ్వసృష్ట్యసయక్తాం ప్రజ్ఞాం ప్రార్థ
యితుం నార్హసీ త్యాశక్యాం నిరాకుర్వ న్మన్యదపి ప్రార్థయతే (ఏష ఇతి.) ఏష భగవాన్ ప్రసన్న
వదనః, ఆత్మకళక్త్యా ఆత్మన స్వస్యాఽవృథక్రీర్ధవిశేషణభూతయా, రమయా లక్ష్మ్యో సాకం, గృహీతాః
ఆపరిత్యాక్తాః, గుణాః స్వాధావికసర్వజ్ఞత్వావహతపావృత్వాదయః జ్ఞానశక్త్యాదయ శ్చ గుణాః, యేషు
తథాభూతా అవతారాః యన్య నః, యద్య త్కరిష్యతి య ద్య, ద్వేషతిర్యజ్మనుష్యాదినజాతీయచేష్టితం,
కరోతి, తస్మిన్ కర్మణి, మే, చేతః చిత్తం, యుజ్జీత, తత్తదవతారగుణకర్మానుభవయుక్తం స్యాత్,
కథంభూతస్యాఽపి మే, స్వవిక్రమం స్వన్యతవ విక్రమః ప్రభావో యస్మిన్, తదిదం, విశ్వం, సృజతోపి
తవాఽఽజ్ఞయా త్వద్విభూతిభూత మిదం విశ్వం సృజతోపి మే, చేత స్త్వద్గుణకర్మానుభవం యథా భవే
త్తథాఽనుగృహ్యో త్విత్యర్థః, కిం గుణకర్మానుభవనక్రిప్రార్థ నేనేతి శక్యానిరాసాయాహ, యథా చ
దురితనివ రక్తగుణకర్మానుభవనక్ర్యా కర్మశమలం సంస్కృతిహేతుభూత మనాదిపుణ్యపాపరూపమాలిన్యం,
విజహ్యం త్యజేయం, భవదనుగ్రహేణ త్వదవతారగుణకర్మా జ్యనుభవన్ త్వద్విభూతిభూతం జగ
త్స్వత్కైర్జగర్వవేషేణ సృజతో మే త్వత్కైర్జగర్వ వ్రార్థనాయక్తే వేతి భావః.

౨౩

(అజేన లోకనర్గచికిర్షయా ఏకార్ణవే సేదనం)

నాభిహ్రదా దిహ సతోఽమృసి యస్య పుసో విజ్ఞానశక్తి రహ మాన మనంతశక్తే.
రూపం విచిత్ర మిద మస్య వివృణ్వతో మే మారీరిషీష్ట నిగమస్య గిరాం విసర్గః. ౨౪

సోఽసా వద్రభకరుణో భగవాన్వివృద్ధప్రేమస్మితేన నయనామ్బురుహం విజృమ్భృః,
ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వాన్య గిరాఽపనయతా త్పురుషః పురాణః.

మైత్రేయ ఉవాచ —

స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః,

యావన్మనో వచ స్తుత్వా విరరామ స భిన్నవత్.

౨౫

ఏవం నృష్ట్యాపయికిం ప్రజ్ఞాం మనస స్తదవతారగుణకర్మాసక్తిం చ సంప్రార్థ్య, అథ తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిపరిపాదకవేదరాశ్యవిస్మరణం ప్రార్థయతే (నాభిహ్రదా దితి.) ఇహోఽమృసి అస్మి స్మృదతే, సత శ్చయానస్య, యస్య అనంతశక్తేః. అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానబలక్రియాశక్తేః. పుంస స్తవ. నాభిహ్రదా, ద్విజ్ఞానశక్తిః విజ్ఞానం శక్తిః రసృభక్తిర్ద్రవిశేషణం యస్య సః. జ్ఞానగుణకోఽహం. ఆసం జాతః, అస్య భగవతః తవ, విచిత్రం అద్భుతం రూపం శరీరం, ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్ విస్తార యతో, మే, నిగమస్య వేదస్య, గిరాం వేదావయవభూతానాం వాచాం విసర్గః ప్రసరః ఉచ్చారణ మితి యావత్, మారీరిషీష్ట మాక్షీణ స్పృశత్, తథాఽనుగృహ్ణా త్విత్యర్థః. ౨౪

అథాఽఽభిముఖ్యేన తత్సంభాషణం ప్రార్థితస్య సర్వస్య నిదానభూతం ప్రార్థయతే (స ఇతి.) అద్రభకరుణః అనల్పకృపః, పురాణః పురుషః, సోసా భగవాన్. వివృద్ధప్రేమస్మితేన, వివృద్ధః ప్రేమా యస్మిన్ తథాభూతేన స్మితేన, నయనామ్బురుహం, విజృమ్భృః ఉల్లాసయన్, వికాసయన్ నితి యావత్. విశ్వస్య విజయాయ ఉద్భవాయ, చకారా దన్మదనుగ్రహాయ చ, ఉత్థాయ మాధ్వాన్య మధురయా గిరా, నః విషాదం, అపనయతాత్ నిరాకుర్యాత్. ౨౫

స్తుతి మువసంహరతి (స్వసంభవ మితి.) స్వస్య సంభవో యస్మా త్తం, భగవంతం, తపో విద్యాసమాధిభిః కర్మజ్ఞానభక్తిభిః, నిశామ్య దృష్ట్వా. ఏవం ఉక్తప్రకారేణ, యావన్మనోఽపః స్వమనో వాగనుసారేణ, యథాశక్తి, స్తుత్వా స తు సాకల్యేనేత్యర్థః, ఇమక్షయా నివర్తంతేనాఽంతరిక్షక్షితి క్షయాత్, మతిక్షయాన్నివర్తంతేన గోవిందగుణక్షయా దితి వచనాత్, భిన్నవత్ శాంతవత్ విరరామ. ౨౬

అథాఽభిప్రేత మాలక్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః.

విషణ్ణచేతన స్తస్య కల్పవృత్తికరామ్భసా

౨౭

లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిభిద్యతః.

త మాహాఽగధయా వాచా కశ్మలం శమయ నివ.

౨౮

శ్రీ భగవా నువాచ—

మా వేదగర్భగా స్తస్మిం సర్గ ఉద్యమ మావహ.

తస్మయాఽఽపాదితం హ్యగ్రే య న్మాం ప్రార్థయతే భవా.

౨౯

భూయ స్త్వం తవ ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్.

తాభ్యా మంతర్హృది బ్రహ్మ లోకా ద్రక్ష స్వపావృతా.

౩౦

తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్త సమహితః.

ఆత్మనః స్వస్య. లోకసంస్థానవిజ్ఞానవిషయే పరిభిద్యతః కల్పవృత్తికరామ్భసా. విషణ్ణచేతనః బ్రహ్మణో హిరణ్యగర్భస్యాఽభిప్రేతం. అస్వీక్య. మధుసూదన. స్తం బ్రహ్మణం. అగధయా గభీరయా వాచా. కశ్మలం మోహం శమయ నివాహ. ఉవాచేతి ద్వయో రన్వయః. ౨౭-౨౮

వచన మేవాహ (మేతి.) హే వేదగర్భ బ్రహ్మణ. తంద్రిం విషాదకృతపారనశ్యం. మాగాః మాప్రాప్నుహి. కింతు. సర్గే నృష్టే. ఉద్యమం ప్రయత్న. మావహ కురు. భవా యత్ “తేనైవ మే దృశ మనుస్సుశతా” దిత్యాదినా ప్రార్థయతే. త దగ్రే పూర్వ మేవ. మయా ఆపాదితం సంపాదితమ్. ౨౯

తర్హి కథ మహం సృష్టిప్రకారం న జానామీత్యత ఆహ (భూయ ఇతి.) భూయః పునః. తవః కర్మయోగం. మదాశ్రయాం మద్విషయాం చ విద్యాం ఉపాసనాం. తంత్రేణ జ్ఞానయోగోపి విద్యాశబ్దేన వివక్షితః. ఆతిష్ఠ కురు. తాభ్యాం తపోవిద్యాభ్యాం. అంతర్హృది హృదయకమలమధ్యే. హే బ్రహ్మణ. అపావృతాన్ లోకాన్. యథావ ద్దృశ్యసి. ౩౦

(తతః) యథావ ద్లోకదర్శనానంతరం. మద్భక్తియుక్తః సమహితచిత్త స్త్వం. ఆత్మని స్వస్మి లోకే చ సర్వస్మి శ్చేతనచేతనాత్మకే జగతి చ తతం వ్యాప్తం. మాం. మయాత్మనీతి. సామానాధికరణ్యం. “ఆత్మన ఇతి పాఠే” ఆత్మనో జీవా నిత్యర్థః. యద్వా. ఆత్మనో మమ. లోకా

(అజేన, లోకసర్వచిక్ష్వయా ఏకార్జవే సీదనం)

ద్రష్టాసి మాం పరం బ్రహ్మ మయి జీవాం స్త్వ మాత్మనః.

౩౧

యదా తు సర్వభూతేషు దారు ష్వగ్ని మివ స్థితమ్,
ప్రతిచక్షీత మాం లోకో జహ్యో త్రర్హ్యేవ కశ్మలమ్.

౩౨

యదా రహిత మాత్మానం భూతేంద్రియగుణాశయైః,
స్వరూపేణ మయోపేతం పశ్యన్ స్వారాజ్య ముచ్చతి.

౩౩

శరీరభూతాః, యద్వా ఆత్మనో మత్తః ప్రసూతాః, లోకాః, మయి యథావ ద్దృష్టాసి ద్రష్టు మర్హ
సీత్యర్థః, సర్వచేతనచేతనాంతర్యామిణం దారకం మాం మద్వ్యావ్యాక దార్యాక లోకాం శ్చ పశ్య
సీత్యర్థః, సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షిత్వారేణ మోహో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః.

౩౧

ఇద మేవ కృత్స్నచిదచిద్విలక్షణత్వేన తదంతర్యామితయా చోపాసనం కర్మకమలం చ
యథా విజహ్యో మిత్యర్థిత ముక్తుపాయోపిత్వాహ (యదా త్సితి.) దారు ష్వగ్ని మివ సర్వభూతేషు
స్థితం, మాం, లోకః, యదా తు ప్రతిచక్షీత పశ్యేత్, దారుష్వగ్ని మివేతి దృష్టాంతసామర్థ్యా
ద్విలక్షణాకారయోగోఽభిప్రేతః. కౌటిల్యదైర్ఘ్యాదిభిర్మో హి దారుగతో న త్వగ్నిగతః, ఏవం కృత్స్న
చిదచిదంతరాత్మతయాఽవస్థితే పరమాత్మని చేతనచేతనగతకర్మవశ్యత్వసృజ్యసృజ్యత్వపాల్యత్వ
నియామ్యత్వశేషత్వశరీరత్వాదయో న సంగచ్ఛంత ఇత్యభిప్రాయః. తర్హ్యేవ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణ
తయా తదంతరాత్మతయా చ దర్శనానంతర మేవ, కశ్మలం దుఃఖం, మోహం వా జహ్యేత్.

౩౨

ఏవం సర్వాత్మకప్రహ్మోపాసనసన్య సాధనత్వ మభిధాయ బ్రహ్మశరీరతయా ప్రకృతివిలక్షణ
తయా చ స్వాత్మోపాసన మపి తత్సాధన మిత్యాహ (యదేతి.) ఛూతాని పృథివ్యాదీని ఇంద్రియాణి
జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియాణి, ఆశయో వాసనా, అంతఃకరణం వా, ఏతై ర్విరహితం తత్సంబంధే సతి
తదభావాసంభవాదేభ్యో విలక్షణ మిత్యర్థః, స్వరూపేణ “సత్యం జ్ఞానమనంత” మితి శ్రుత్యుక్త
స్వరూపేణ, మయా ఆత్మనా దారకేణ, ఉపేతం వ్యాప్తం, ఆత్మీయం దార్యం, ఆత్మానం జీవాత్మానం,
పశ్యన్ ఉపాసినః, స్వారాజ్యం అకర్మవశ్యత్వం, ఋచ్చతి ప్రాప్నోతీత్యర్థః.

౩౩

నానాకర్మవితానేన ప్రజా బహీష్వ సిస్సృజతః.

నాత్మావసీద త్యస్మి నైవ వర్షీయా నృదనుగ్రహః.

౩౪

ఋషి మాద్యం న బద్ధాతి పాపీయాం స్త్వాం రజోగుణః.

య స్మనో మయి నిర్బద్ధం ప్రజా సుంస్పృజతోఽపి తే.

౩౫

జ్ఞాతోఽహం భవతా త్వద్య దుర్విజ్ఞేయోఽపి దేహీనామ్.

నన్యస్తు సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనబ్రహ్మశరీరభూతస్వాత్మోపాసనయో ర్ముక్తిసాధనత్వ మేవ మపి కథం మే శృష్టిరూపవ్యాపారాంతరాన క్తస్య సర్వాత్మకబ్రహ్మనుసంధానం స్యా దితి శోచంత మనుగృహ్లాతి (నానేత్యాది.) నానాకర్మణాం జీవసంబంధ్యనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం, వితానేన విస్తారేణ అనాదికర్మవాసనానుసారేణ, బహీష్వః బహువిధాః, విచిత్రా ఇత్యర్థః. ప్రజాః దేవతిర్యజ్ఞు నుష్యస్తావరాదిరూపాః సిస్సృజతః, తే తవ. అత్మా చిత్తం, నావసీదతి న మోహం ప్రాప్నోతి. కింతు, మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాన క్త మేవ భవతి. కుత ఏత దత ఆహ, మదనుగ్రహః వర్షీయాః బలవ త్తర ఇత్యర్థః, వ్యాసంగాంతరాన క్తస్యా తవ చేతో మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యను సంధానాన క్త మేవస్యా దిత్వమనుగృహ్లామీత్యర్థః.

౩౬

అనేన తస్మిన్ స్వవిక్రమ మిదం సృజతోపి చేతో యుంజీతేతి విజ్ఞాపిత మనుగృహీతం. అనుగ్రహస్య వర్షీయ స్త్య మేవ దర్శయతి (ఋషి మితి.) ఆద్యం ఆదౌ తవ మాద్యం, ఋషిం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకకృత్స్నవేదరాశిద్రష్టారం, త్వాం, పాపీయాః బంధకః, రజోగుణః. న బద్ధాతి న సంపారయతి, కుతః, యస్మా నృదనుగ్రహత్, ప్రజా సుంస్పృజతోపి, తే, మనః, మయి నిర్బద్ధం నితరా మాన క్తమ్.

౩౭

ఏవ మనుగ్రహస్య వర్షీయ స్త్యం ప్రదర్శ్య, మత్స్వరూపాదివిషయకం జ్ఞానం మద్విష యకస్తవనం చేత్యేత త్వర్వం మదనుగ్రహ దేవ సంపన్న మిత్యాహ (జ్ఞాతోఽహ మితి త్రిభిః.) దేహీనాం దేహానక్తానాం అభక్తానా మిత్యర్థః. దుర్విజ్ఞేయోపి దుఃఖేనాపి విజ్ఞాతు మశక్యో, ప్యహ, మద్యాదునా, భవతా జ్ఞాతః, యథావత్స్వరూపరూపగుణవిభూతివిస్తృత్యేన జ్ఞాతః, మయా జ్ఞాత ఇతి కథం జ్ఞాయత ఇత్యత ఆహ - యద్యస్యా, త్వం, భూతేంద్రియగుణాత్మభిః, గుణా స్పృత్యాదయః, అత్మా చునః, ప్రాకృతై ర్భూతాదిభి, రయం క్తం, మాం షన్యసే సర్వకర్మ సర్వకామ స్సర్వగంధ స్సర్వరస ఇత్యాదిప్రత్యక్షక్రీత్యా ప్రాకృతశుద్ధన త్వవంచోపనిషత్ప్రయభూతేంద్రియాదియం క్తం మన్యస ఇత్యర్థః.

(అజేన లోకనర్గచిక్కిర్యయా ఏకార్థవే సిదనం)

యన్మాం త్వం మన్యసేఽయుక్తం భూతేంద్రియగుణాత్పత్తిః.

౩౬

తుభ్యం మద్విచికిత్సాయా మాత్మా మే దర్శితో బహిః.

నాశేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః.

౩౭

య చ్చకర్థాఽగ్ల మత్స్నేత్రం మత్కథాభ్యుదయాఙ్గితమ్.

యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః.

౩౮

ప్రీతో ఽహ మస్మి భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛయా,

య దస్తౌషీ ర్గుణమయం నిర్గుణం మాఽనువర్ణయఞ్.

౩౯

రూపం యదేత దఃఖోధరసౌదయేనేత్యాదినా తదైవ ప్రతిపాదనాత్. యద్వా యుక్త మిత్యేవ చేర్చెద. ఆత్మానో జీవా భూతాదిభి రచేత నై, రాత్మభి శ్చేతనై శ్చ. విశిష్టం మాం మన్యసే. మచ్ఛేషతయా మచ్ఛరీరతయా మత్సృజ్యపాల్యసంహార్యతయా చ చేతనాచేతనవిశిష్టం మాం. సర్వజ్ఞత్వ సత్యసంకల్పత్వసత్యకామత్వప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వా ద్యనంతాకారవిశిష్టం మన్యస ఇత్యర్థః.

౩౬

కిం చ మద్విచికిత్సాయాం “అస్తి హ్యధస్తా దిహ కించ నైత దధిపితం యత్ర సతాఽనుభావ్య” మిత్యేవం రూపాయాం మద్విషయాయాం విచారణాయాం నిమిత్తభూతాయాం, సలిలే, పుష్కరస్య, మూల మధిష్ఠానం, నాశేన మార్గేణ, విచిన్వతః అన్వేషతే తుభ్యం. మే మయా, ఆత్మా విగ్రహః, బహిర్దర్శితః.

౩౭

కించ. అంగ హే బ్రహ్మన్. మత్కథాభ్యుదయాంకితం. మత్కథైవాఽభ్యుదయః తేనాంకితం. మత్స్నేత్రం మద్విషయకం స్తోత్రం. చకర్థ కృతవా నసీతి యత్, యద్వా, యచ్ఛ, తే తవ తపసి నిష్ఠా చేతి య, దేత త్వర్వం, స ఏష మదనుగ్రహః.

౩౮

సర్వస్య మదనుగ్రహకారిత్వా త్తుభ్య మహం ప్రసన్న ఇత్యాహ (ప్రీతోఽహమితి.) యద్గుణమయం కల్యాణగుణప్రమరం, నిర్గుణం హేయగుణరహితం, మా మాం. అనువర్ణయన్. త్వం, లోకానాం, విజయేచ్ఛయా సర్గేచ్ఛయా, ఆస్తౌషీః స్తుతవాఞ్, అతోఽహం. ప్రీతోస్మి నిరతిశయ ప్రీతియుక్తోస్మి. తే తుభ్యం, భద్ర మస్త్యిత్వర్థః.

౩౯

య ఏతేన పుమా నిత్వం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం భజేత్,
తస్యాఽన్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః.

౪౦.

పూర్తేన తపసా యజ్ఞే ద్దానై ర్యోగై స్సమాధినా,
రాద్ధం నిశ్చేయసం పుంసాం మత్ప్రీతి స్తత్త్వవిన్మతమ్.

౪౧

అహ మాత్మాఽఽత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠ స్సన్ప్రేయసా మపి,
అతో మయి రతిం కుర్యా ద్దేహాది ర్యత్కృతే ప్రియః.

౪౨

సర్వవేదమయేనేద మాత్మానాఽఽత్మాత్మయోనినా,

తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్య మిత్యాహ (య ఇతి.) ఏతేన భవత్కృతేన, స్తోత్రేణ, పుమాన్ నరః, నిత్వం స్తుత్వా మాం భజేత్ తస్య పుంసోపి, అకు, అహం. సర్వేషాం, కామ్యమానానాం, వరాణాం, ఈశ్వరః దాతా, సంప్రసీదేయం ప్రసన్నో భవామి, తవ ప్రసన్న ఇతి కిము వక్తవ్య మిత్యా శయః.

౪౦

మత్ప్రీతే రదిక మన్య చ్చేయో నాస్తీత్యాహ (పూర్తేతి.) పూర్తం స్మార్తం పూర్తాదిభిః, రాద్ధం సిద్ధం, నిశ్చేయసంలం “రాజ్య మితి పాతే” రాజ్యాని నిశ్చేయసం చ. మత్ప్రీతిః యజ్ఞాదిజన్య మత్ప్రీతినిబంధనా భోగమోక్ష విత్యర్థః. ఇతి తత్త్వవిదాం మతమ్.

౪౧

ఏతదేవ సహేతుక ముపపాదయతి (అహ మితి.) హే ధాతః బ్రహ్మన్. ఆత్మనాం జీవానాం, అహ మాత్మా అంతఃప్రవిశ్య ప్రకాశనేన ధారకః, అతఏవ. ప్రేయసా మపి ప్రీతివిషయాణా మపి మధ్యే. ప్రేష్ఠః నిరతిశయప్రీతివిషయ స్సన్, స్థితః, య త్సంబంధసంబంధా త్సర్వం ప్రియవ దాభాతి. తస్య ప్రియతమత్వం కైముత్యనయసిద్ధం. అతః ఆత్మత్వాత్ ప్రేష్ఠత్వా చ్చ మయ్యేవ రతిం భక్తిః కుర్వాత్, ప్రియః ప్రియత్వేన పరిగృహీతో దేహాది రపి, యత్కృతే యదర్థం రత్యర్థం, భవతి మద్భక్తి రేవ జన్మనో లాభ ఇత్యర్థః.

౪౨

మదనుగ్రహవిషయతయా కృతార్థ స్త్వం మదాజ్ఞారూపజగత్సర్గం కుర్విత్యాహ (సర్వవేద మయేనేతి.) ఆత్మాత్మయోనినా ఆత్మనాం జీవానా, ఆత్మా పరమాత్మా యన్య యోనిః కారణం తేన మద్భక్తే నేత ర్థః. సర్వవేదమయేన మదపదిష్టసర్వవేదప్రచురేణ, ఆత్మనా జ్ఞానేన, ఆత్మశబ్దో హి మతివాచీ.

(అజేన లోకసర్గచిక్కిర్చయా ఏకార్ణవే సీదనం)

ప్రజా స్పృహ యథాపూర్వం యాశ్చ మయ్యనుశేరతే.

౪౨.

మైత్రేయ ఉవాచ —

తస్మా ఏవం జగత్సృష్టే ప్రధానపురుషేశ్వరః,

వ్యజ్ఞేదం స్వేన రూపేణ కంజనాథ స్తిరోదధే.

౪౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం తృతీయస్కంధే,
నవమోఽధ్యాయః.

మద్దత్త్వానేనేత్యర్థః. ఇదం జగత్ ఏతదంతర్గతాః ప్రజాః, దేవాదీన్, యథాపూర్వం పూర్వకల్పవత్.
సృజ. కథ మవస్థితాః ప్రజాః యాశ్చ యా హి ప్రజాః, మయ్యనుశేరతే ఉపసంహృతా స్తిష్ఠంతి
తాస్సజేత్యర్థః.

౪౩

భగవద్బ్రహ్మసంవాద ముపసంహరతి (తస్మా ఇతి,) ప్రధానపురుషేశ్వరః ప్రకృతి
పురుషయో ర్నియంతా కంజనాథః జగదాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య సః, ఏవంభూతో భగవాన్.
తస్మై జగత్సృష్టే. ఇదం జగన్నిర్మాణప్రకారాదికం, వ్యజ్ఞ జ్ఞాపయత్వా. స్వేన రూపేణ తిరోదధే
స్వకీయదివ్యమంగళవిగ్రహం తిరోహిత మకరో దిత్వర్థః.

౪౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సాక్షిసమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థాహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరామపవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

నవమోఽధ్యాయః.

అథ దశమోఽధ్యాయః

విదుర ఉవాచ —

అంతర్హితే భగవతి బ్రహ్మ లోకపితామహః,
ప్రజా సుసర్జ కతిధా దైహికీ ర్మానసీ ర్విభుః.

౧.

యే చ మే భగవ స్పృష్టా స్త్వ మద్ధా బహువిత్తమ,
తా వదస్వాఽఽనుపూర్వ్యేణ చ్చిన్ధి న సర్వసంశయాః.

౨

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏవం సంబోధిత స్తేన శ్చత్రా కౌషారవో మునిః,

అథ దశమోఽధ్యాయః

ఏవం భగవన్నాభీకమలసముద్భూతచతుర్ముఖకృతస్తుతిప్రకారే, స్తుతిప్రీతభగవదనుగ్రహే చ, చతుర్ముఖవిషయేఽఽహితే “యత్ర విశ్వ ఇమే లోకా సువికాసం నమానతే” త్యాదినా కృతప్రశ్నోత్తర శుశ్రూషయా విదురః పృచ్ఛతి (అంతర్హిత ఇతి.) అత్ర ప్రశ్నోత్తరయోః క్రమ స్త్వవివక్షితః. భగవతి పూర్ణషాద్గుణ్యే, బ్రహ్మణ మనుగృహ్యఽంతర్ధానం గతే సతి, లోకానాం పితామహః బ్రహ్మ చతుర్ముఖః, ప్రభుః వశీకృతేంద్రియః వ్యష్టినాం ప్రభుః స్వామీతి వా, దైహికీః దేహజాః మానసీ సుంకల్పజా శ్చ, ప్రజాః, కతిధా, ససర్జ సృష్టవాః.

౧.

(యే చేతి.) హే ఓగవాః మైత్రేయ, మే మయా, యే చాన్యే పృష్టా స్తాన్ సంశయ విషయాన్, పృష్టాన్, ప్రశ్నాన్ ఆనుపూర్వ్యేణ ఏకైకతః. న తు ప్రశ్నక్రమానుసారేణ, ఉత్తరేషు తస్మాదదర్శనాత్, అథా తత్త్వేన, వదస్య ఉత్తరయ కథయేతి వా, హే బ్రహ్మవిత్తమ బ్రహ్మవిదగ్రేనర, నః అస్మాకం, సర్వసంశయాన్ చింధి చిద్వస్తే సర్వసంశయా ఇతి శ్రుతేః, స్వపరసంశేయచ్ఛేదనం బ్రహ్మవిద స్తవ యుక్త మిత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మవిత్తమేత్యుక్తమ్.

౨

(ఏవ మితి.) ఏవ ముక్తప్రకారేణ తేన శ్చత్రా విదురేణ, సంబోధితః ఉత్తరదానే ప్రసర్జితః, కౌషారవః మైత్రేయః మునిః, ప్రీతః నిరతిశయప్రీతిరూపభగవద్భక్తిజనకప్రశ్నవిశేషేణ.

(సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్)

ప్రీతః ప్రత్యాహతాన్ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేన భారత.

౩.

మైత్రేయ ఉవాచ —

విరిఞ్చోపి తథా చక్రే దివ్యం వర్షశతం తపః,

అత్మ న్యాత్మాన మావేశ్య యథాఽఽహ భగవా నజః.

౪

త ద్విలోక్యాఽఽజ్ఞసంభూతో వాయునా య దధిష్ఠితః,

పద్మ మమ్మ శ్చ తత్కాలకృతపీఠ్యేణకమ్పితమ్.

౫

తపసా హ్యేదమానేన విద్యయా చాత్మసంస్థయా,

వివృద్ధవిజ్ఞానబలో న్యపా ద్వాయుం సహోఽమృతా.

౬

న్వయం విరతిశయపీఠియుక్తః, హే భారత రాజక, హృదిస్థా తా ప్రశ్నా. ప్రత్యాహ ప్రత్య భాషత ఉత్తరయామాసేత్యర్థః. హృది స్థా నిత్యనేన, భూతప్రశ్నా స్తే, న విస్మృతా ఇత్యభిప్రాయః. ౩

ఏవ మాపృష్టో మైత్రేయః స్తుతిప్రీతభగవదనుగృహీతవతుర్ముఖస్య నాభీకంజస్తస్య తాదాత్మికం కర్మ సంగ్రహేణాహ. (విరిఞ్చోపిత్వాదిభిష్టద్భిః.) భగవాన్ షాద్గుణ్యపూర్ణః, అజః జన్మక్షయాదివికారశూన్యః. యథాహ “భూయ స్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయా” మితి యథాహ, తథా విరించోపి బ్రహ్మపి, అత్మని పరమాత్మని, ఆత్మానం మనః, ఆవేశ్య స్థితీకృత్య, దివ్యం దేవమానమితం, వర్షశతం వత్సరశతం, తప శ్చక్రే చికార. ౪

(తదిత్యాదిశ్లోకద్వయ) మేకాన్వయమ్. అజ్ఞసంభూతో బ్రహ్మ, య దధిష్ఠితః యత్పద్మ మధిస్థాయ స్థితః, కర్తృరిక్తః, తత్పద్మ, మమ్మ శ్చ, విలోక్య కథంభూతం పద్మ మమ్మ శ్చ, తత్కాలకృతపీఠ్యేణ, తేన ప్రళయకాలేన కృతపీఠ్యేణ ఉత్పన్నవ్యాపారేణ వాయునా, కమ్పితం, తత్పద్మ మమ్మ శ్చ, విలోక్యాఽఽత్మసంస్థయా పరమాత్మవిషయయా, విద్యయా ఉపాసనయా. ఏదమానేన ఉత్తరోత్తరప్రవృద్ధేన, తపసా కర్మయోగేన చ. వివృద్ధం విజ్ఞానం వివిధసృష్టివిషయజ్ఞాన మేవ, బలం యన్య తథా భూతిః, అమృతా సహ. వాయుం, న్యపాత్ పీతవాక్. ౫-౬

తద్విలోక్య వియద్వాపి పుష్కరం యదధిష్ఠితః.
అనేన లోకా న్నాగ్నీనాః కల్పితాఽస్మేత్యచింతయత్.

పద్మకోశం తదాఽఽవిశ్య భగవత్కర్మచోదితః.
ఏకం వ్యభాజీ దురుధా త్రిధా భావ్యం ద్విసప్తదా.

ఏతావాః జీవలోకస్య సంస్థాభేద స్సమాహృతః.
దర్శస్య హ్యనిమత్తస్య విపాకః పరమేష్వస్యౌ

స వాయుః పానానంతరకర్మాహ (త దితి.) యదధిష్ఠితః యత్పద్మ మధిషాయస్థితః, తద్వియద్వాపి అంతరిక్షవాపి, అత్యున్నత మిత్యభిప్రాయః, పద్మం పుష్కరం, విలోక్య, అనేన పుష్కరేణ, న్నాగ్నీనాః పూర్వకల్పాన్తే లీనాః, లోకాన్, కల్పితాన్మి తి స్రజ్యమీతి అచింతయత్ చింతితవాః.

(పద్మకోశ మితి.) భగవత్కర్మచోదితః, భగవతా, స్వయం కరణీయే కర్మణి, చోదితో నియుక్త స్స, త, త్పద్మకోశ, మావిశ్య అధిష్ఠాయ, త మేవైకం పద్మకోశం, వ్యభాజీత్ విభజి, ఉరుధా బహుధా, విభాగ మేవ వివృణ్వ స్నేకేన కమలముకుళేన కథం త్రిలోకీసృష్టి రిత్య సంభవనాం నివారయతుం తస్య విశాలతా మహిమ, భావ్యం చతుర్థలోకాత్మనా భవతుం యోగ్యం. అఽనేన త్రిలోకీకరణం న చిత్ర మిత్యర్థః. త్రిధా దేవాదిభోక్తృరూపేణ, శబ్దాదిభోగ్యరూపేణ, జ్ఞానకర్మేంద్రియాత్మకకరణరూపేణ, తేనం త్రిధా వ్యభాజీ దిత్యర్థః.

కృత్స్నం జగ దేత త్కమలాంతర్భూత మిత్యాహ (ఏతావనితి.) జీవలోకస్య కార్యవర్గస్య సంస్థాభేదః సన్నివేశవిశేషః, ఏతావాః విభక్తభోక్తృభోగ్యభోగోపకరణభోగస్తానాంతర్గతప్రపంచాత్మకః పద్మకోశః ఉక్త ఇత్యర్థః. నను పరమేష్ఠిన స్తత్త్వానస్య చ కార్యవర్గాంతర్గతత్వా త్ప్రతిహేయం సృష్టిః త్రిలోకీవ త్కిం న స్యాదిత్యాశంకాం విరస్యతి (దర్శస్యేతి) అనిమిత్తస్య నిష్కామస్య, దర్శస్య, అసౌ పరమేష్ఠీ, విపాకః, ఫలభూతః, పరమేష్ఠి పరమేష్ఠిలోకోఽప్యవ్యతే, తేన తస్మాఽ దిష్ఠితత్వాత్, యద్వా, ధావప్రదానో నిర్దేశః, పరమేష్ఠిత్య మిత్యర్థః, నన్యనిమిత్తదర్శస్య ముక్తి రేవ ఫలం న తు పరమేష్ఠిత్యం, తల్లోకప్రాప్తి ర్వా, మైవం. “తే బ్రహ్మలోకే తు పరాంతకాలే పరామృతా త్పురిముచ్యంతి సర్వే “బ్రహ్మజా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతినంచర ఇతి” బ్రహ్మణ స్తత్ర త్యానాం చ ద్విపరార్థావసానే ప్రాయశో ముక్త్యభిదానాత్.

(సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్)

శ్రీవిదుర ఉవాచ—

యదాత్థబహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మణః,

కాలాఖ్యం లక్షణం బ్రహ్మ న్యథావర్ణయ నః ప్రభో.

౧౦

మైత్రేయ ఉవాచ—

గుణవ్యతికరాకారో నిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః,

పురుషస్తదుపాదాన మాత్మానం లీలయాఽశృజత్.

౧౧

విశ్వం యద్రూపా తస్మాత్తం సంస్థితం విష్ణుమాయయా.

ఏవం జగన్నిర్మాణప్రకారే సంగ్రహేణాభిహితే, విదుర “స్తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పిత” మితి ప్రళయేఽపి కాలనద్బావాభిధానేన నిత్యత్వాపాతప్రతీతే, స్తన్నిత్యత్వజిజ్ఞాసయా తత్స్వరూపం పృచ్ఛతి (యదితి.) చిదచిదాత్మకప్రపంచరూపస్య అద్భుతకర్మణః అచింత్యవ్యాపారస్య, హరే స్సంబంధి, య త్కాలాఖ్యం, లక్షణం రూపం ఆత్మ ఉక్తవా “తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పిత” మిత్యనాదిత్యేన కథితవా, త త్కాలాఖ్యం భగవచ్ఛరీరం హే బ్రహ్మ, నః అన్మభ్యం యథా యథావ, ద్వర్ణయ, హే ప్రభో, వర్ణయితుం త్వం సమర్థ ఇత్యభిప్రాయః, కింకారః కల్ప్యః, ఉతాఽ కల్ప్యః కింవా తస్య, స్థూలం సూక్ష్మం చ రూప మిత్యాది యథావ ద్వర్ణయేత్యభిప్రాయః.

౧౦

ఏవ మాన్యష్టో మునిః, కాలస్వరూపం వక్తుం. తావ త్కాలకాల్యవస్తుస్పష్టి మనువదతి గుణవ్యతికరేత్వాదినా యావదద్యాయనమాప్తి. తత్ర ప్రథమం పరమాత్మన ఏవ కర్తృత్వం కారణత్వం కార్యతాం చాహ (గుణవ్యతికరేతి) గుణై ర్వ్యతికరః పరిణామో యన్య గుణవ్యతికరం ప్రదానం, త, దాకారో రూపం శరీరం యన్య స తథోక్తః, నిర్విశేషః పృథివ్యాదిరహితః, అప్రతిష్ఠితః కారణాంతరరహిత ఇత్యర్థః. కార్యాణాం హి కారణే ప్రతిష్ఠా ప్రలయ, స్తదభావా క్కారణాంతర రాహిత్యం ఫలితం, ఏవం విధః పరమపురుషః, త, దుపాదానం ఉపాదానభూతం యస్యేతి బహువీహిః ఉపాదానభూతేన ప్రదానేన విశిష్ట మాత్మానం జగద్రూపేణాఽన్యజ దిత్యర్థః, అత్ర గుణవ్యతికరాకారోఽన్యజ దిత్యనేన, చేతనాచెతనయో ర్నియన్తుః పరమపురుషస్య నిష్కృష్టస్య నిమిత్తత్వం, తదుపాదాన మాత్మాన మిత్యనేన, ప్రకృతిపురుషకాలవిశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం చోక్తం భవతి. తథావ త్రూయతే - “తదాత్మానగ్గన్యయ మకురుతేతి” సూత్రితం చ “సాక్ష చోభయామ్నా” దితి.

౧౧

ఏకస్యైవ బ్రహ్మణ భేదచిద్విశిష్టస్యాఽవస్థాభేదేన కార్యకారణభావా వుపపాదయన్ సృష్టేః

ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా.

౧౨

యథేదానీం తథాఽగ్రే చ పశ్యాదప్యేత దీదృశమ్.

ప్రాగవస్థా మాహ (విశ్వ మితి.) విశ్వం బ్రహ్మేత్యనేన “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” తి శ్రుతిః స్మరితా. అత్ర చ సామానాధికరణ్యేన నిర్దేశః కార్యకారణభావనిబంధన ఇతి భాష్యే ప్రపంచతః. ఏవం చ విశ్వం విశ్వాకారం. బ్రహ్మ. తన్మాత్రం ప్రకృత్యవస్థామాత్రవిశిష్టం, సంస్థితం సంహృతం. న తు. మహదాద్యవస్థావిశిష్టం, విష్ణుమాయయా భగవత్సంకల్పేన, య త్కార్యావస్థాయాం స్థూలచిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మ. విశ్వాకారం. తత్సంహారవిషయస్వకీయసంకల్పేన ప్రకృతిత్వావస్థామాత్రావశేషిత్యే నోప సంహృత మిత్యర్థః. ఏకస్యైవ మృద్ధ్రవ్యస్య కాలభేదేన పిణ్డత్వఘటత్వా ద్యవస్థాద్వయయోగేన కార్య కారణభావవ దేకస్యైవ బ్రహ్మణ భేదచిద్విశిష్టస్య స్థౌల్యసౌక్ష్యవస్థాభ్యాం కార్యకారణభావ ఉపపన్నః. తన్నిబంధన ఏవ, మృదయం ఘట ఇత్యాదివ త్సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయః. ప్రళయేపి కాలసాచివ్య మాహ (ఈశ్వరేజ్ఞేతి.) కాలేన వినా సృష్ట్యాద్యయోగా త్తస్యేశ్వరత్వం. ఈశ్వరశరీరత్వా ద్వా తస్యేశ్వరత్వవ్యవదేశః. కాలస్యేశ్వరశరీరత్వం “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రాశనే గర్మిముహూర్తాన్యర్థ మాసా ఋతవ స్సంవత్సరా విధృతా స్త్విస్తస్తి” త్యాదిశ్రవణాత్. యావ త్సత్త్వం స్వశక్యవియస్తవ్య స్వభావత్వ మేవ హి శరీరత్వం. అతఏవ శరీరశరీరభావేన సామానాధికరణ్యనిర్దేశా ఉపపన్నః. అవ్యక్తమూర్తినా. ప్రత్యక్షేణ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం, మూర్తిః రూపం యస్య, తేన, అనుమేయేన కాలేన పరిచ్ఛిన్నం ప్రలయదశాయాం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టకాలపరిచ్ఛిన్నం, నదేవ స్థిత మిత్యర్థః. ౧౨

సృష్టిసంహారదశాసు సర్వత్ర కాలస్యానుగతి మాహార్దేన (యథేతి.) ఇదానీం సృష్టిదశాయాం యథా. సర్వం కాలపరిచ్ఛిన్నం. తథా. అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్. ప్రలయే పశ్యాదపి, భావిప్రలయసృష్టికో రపి. ఏతత్ జగత్, ఈదృశం కాలపరిచ్ఛిన్న మేవేత్యర్థః. నచ కాలపరిచ్ఛిన్నత్వే నాచిత్త్యత్వం శంక్యం. అవస్థానాం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వే వ్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య చిత్తత్వాత్. తథాచ వైష్ణవం వచః. తదేత దక్షయం చిత్త్యం జగత్సావరజంగమమ్, అవిర్భూతారోభావజన్మనాశవికల్పవ దితి ఏవం సర్వస్యాఽపి పరిచ్ఛేదకః కాల ఇతి సామాన్యతః కాలస్వరూప మవ్యక్తం భవతి. ఏవం కాలకాల్యవస్తు సృష్టి మనూద్యాఽథ తత్సర్గభేదాన్ ప్రలయభేదాం శ్చ కాలాదీ ననువదతి “సర్గో నవవిధ ఇత్యాదినా” దత్తైతే విదు రాఖ్యాః ఇత్యంతేన. తస్య కాలకాల్యస్య వస్తునః. ప్రాకృతో వైకృతశ్చ. యః.

(సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్)

సర్గో నవవిధస్తస్యప్రాకృతో వైకృత శ్చ యః.

౧౩

కాలద్రవ్యగుణై రన్య త్రివిధః ప్రతిసంక్రమః,

ఆద్య స్తు మహత స్సర్గో గుణవైషమ్య మాత్మనః.

౧౪

ద్వితీయ స్త్వహమో యత్ర ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాదయః,

ఉభయాత్మకః సర్గః స నవవిధః, ఆద్యో మహత్సర్గః, ద్వితీయ స్త్వహంకారసర్గః, భూతసర్గ స్తృతీయః. ఇంద్రియసర్గ శ్చతుర్థః. మనససర్గః పంచమః, అందసర్గ షష్ఠః, ఏతే షట్సర్గాః ప్రాకృతాః, తస్థుషాం. సర్గ స్సప్తమః. తిరత్సాం సర్గోఽష్టమః, నృణాం సర్గో నవమః, ఏతే త్రయే వైకృతాః మిశిత్వా నవవిధ ఇత్యర్థః.

౧౩

అథ ప్రలయో విభజతి (కాలేత్కర్ధేన) అన్య కాలకాల్యన్య, ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః కాలద్రవ్యగుణై త్రివిధః, కాలేనాఽస్మి న్కాలేఽన్య మృతి రితి నియతేన, ప్రలయో విత్యప్రలయాఖ్యః కాలిక ఏకః, ద్రవ్యేణ సంకర్షణముఖ్యాగ్నిదినా ప్రలయో నైమిత్తికలయాఖ్యః, ద్రవ్యప్రలయో ద్వితీయః, గుణై స్సత్త్వాదిభి స్సామూహవైర్ణాతః ప్రాకృతప్రలయాఖ్య స్తృతీయః నవవిధానేన సర్గాః ప్రపంచ యతి (ఆద్య ఇత్యాదినా అర్వా క్రోధితస్తు నవమ ఇత్యంతేన.) ఆత్మనః కార్యోన్ముఖప్రకృతిపుడష శరీరకాత్ పరమాత్మన స్సకాశా ధ్గుణవైషమ్యకృతో, యో మహత్తత్త్వస్య సర్గః స ఆద్యః, వైషమ్యా వన్నగుణత్రయాత్మకప్రకృతివికారవిశేషో మహత్సర్గః ప్రథమ ఇత్యర్థః.

౧౪

అహమః అహంకారస్య, ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాదయః, ద్రవ్యం భూతపంచకం జ్ఞానక్రియాశబ్దా బ్యాం జ్ఞానకర్మేంద్రియోక్తిః, అదిశబ్దా న్మనస్తన్మాత్రాణి చోక్తాని, ఏతే యత్ర యస్మా, దహమః, ఉత్పన్నా, స్తస్యాఽహమ స్సర్గో ద్వితీయ ఇత్యర్థః. భూతసర్గ స్తృతీయః. త మేవోపపాదయతి -తన్మాత్ర ద్రవ్యశక్తిమా నితి, తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని పంచద్రవ్యా బ్యాకాశాదీని పంచ, ఏతా న్యేవ శక్తయోఽన్య సంతీతి తద్యాన్, తన్మాత్రద్రవ్యాణాం భగవచ్చరీరత్వా చ్చక్తిశబ్దేనోక్తిః, యథా “పరస్య బ్రహ్మణ శ్చక్తి స్తదేవ మఖిలం జగత్” యన్య పృథివీ శరీర మిత్యాది తద్వత్ తన్వంశశక్త్యాదిశబ్దాః పర్యాయా ఇతి పురస్తా దేవోక్తం, అత్ర మతుప్రప్రత్యయేనావగతసంబంధసామాన్యం విషయవిషయ భావరూపసంబంధవిశేషే పర్యవసన్నం, యథా గా మానయేత్యుక్తే, గోపదన్య వివిక్షితప్రకృతగోవ్యక్తి విశేషసర్వపసానం తథా చాలయ మర్థః, భగవచ్చరీరభూతతన్మాత్రద్రవ్యవిషయకసర్గ స్తృతీయ ఇతి.

భూతసర్గ స్తుతీయ స్తు తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమాణా.

౧౫.

చతుర్థ ఐంద్రియ స్ఫుర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మకః.

వైకారికో దేవసర్గః పంచమో యన్మయం మనః.

౧౬.

షష్ఠ స్తు తమస స్ఫుర్గో యస్త్యబుద్ధికృతః ప్రభోః.

తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమా నితి సాతేతు తృతీయో భూతసర్గో ద్వివిధః. తన్మాత్రః శబ్దాదితన్మాత్రసర్గః, ద్రవ్యశక్తిమాన్ ద్రవ్యశక్తివిషయ శ్చేతి సమాసవ్యాసరూపేణ వ్యాఖ్యేయమ్.

౧౭.

జ్ఞానకర్మక్రియాత్మకః జ్ఞానకర్మేంద్రియవిషయః. యస్త్యేంద్రియసర్గ స్సచతుర్థ ఇత్యర్థః. వైకారికస్సత్త్వద్విక్రః దైవసర్గః ఇంద్రియాభిమానీ దిగ్వితాదిదైవసర్గో యస్స పంచమః, యన్మయం మనః యద్వైవకారికాహంకారకార్యం మనః, తద్వైకారికాహంకారోద్రిక్తో దైవసర్గః. పంచమఇత్యర్థః. యద్యపేంద్రియాభిమానిదేవతానాం సర్గస్యాండసృష్ట్యనంతరం చతుర్ముఖకర్తృకత్వేన వైకారికసర్గాంత ర్భావః, అత ఏవ వైకృతా త్రయ ఏవైతే దేవసర్గ శ్చ సప్తమేతి దేవసర్గస్య వైకృతత్వం వక్ష్యతే. తథా పేంద్రియప్రసంగా ద్బుద్ధిస్థతయా తేషాం కథనం. న తు వైకారికత్వవివక్షయా, సర్వేషామింద్రి యాణాం వైకారికాహంకారా దేవత్వత్తే ర్దిగాదిదేవతాదిష్టేయశ్రోతాదీంద్రియోత్పత్త్యభిప్రాయేణ వా, దేవసర్గ ఇత్యుక్తం. నను సర్వేంద్రియాణాం వైకారికత్వే కథం చతుర్థ స్త్యేంద్రియ స్ఫుర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మకః ఇతి పంచమసర్గానంతర్భావేన చతుర్థసర్గత్వకథన మితి చేన్న. అంతరింద్రియత్వ బాహ్యేంద్రియత్వరూప వైధర్మ్యేణ మనస్సర్వేంద్రియవర్గసర్గయోః పృథగ్గణనాత్, నచైతావ తేంద్రియాణా మవైకారికత్వశ్చాకార్యా. తైజసస్య వైకారికభూతాద్యనుగ్రాహకత్వేన, స్వత ఇంద్రియోత్పాదకత్వస్య ద్వితీయే నిరస్తత్వాత్.

౧౮.

(షష్ఠ స్త్రితి.) తామసః తమశ్శబ్దేనప్రకృతిమండలాత్మక మ్మణ ముచ్యతే “అదిత్యవర్ణం తమసః పంస్తా” దిత్యాదౌ తమశ్శబ్దేన ప్రకృతిమండలాభిధానాత్. తద్విషయ స్సర్గ స్తామసః షష్ఠః, తమేవ విశిష్టః. అబుద్ధికృతః ప్రభో రితి ప్రభో శ్చతుర్ముఖస్య అబుద్ధికృతః తదంతర్యామివరమాత్మన స్సంకల్పకృత ఇత్యర్థః. తామసస్యాబుద్ధికృతత్వకథనం పూర్వేషా మప్యవలక్షణం, షష్ఠా మపి చతుర్ముఖసృష్టేః ప్రాక్తనత్వేన చతుర్ముఖబుద్ధిపూర్వకకృతత్వాభావత్. షష్ఠస్తు తమస స్సర్గ ఇతి పరిత్యా. అబుద్ధి ర్జీవానా మావరణం నిజేపశ్చ తాం కరోతీత్యబుద్ధికృతస్య తమసః పంచవర్సణో య స్సర్గ స్స షష్ఠ ఇత్యర్థవర్ణనం త్వయుక్తం. విష్ణుపురాణే స్థావరాదిసృష్టే శ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వ

(సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్)

షడిమే ప్రాకృతా స్సర్గా వైకృతా నపి మే శృణు.

౧౭

రణోధాణో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః.

సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధ స్తప్తపాం చయః.

౧౮

వనస్ప త్యోషధిలతాత్వక్సరావీరుధో ద్రుమాః.

ఉత్రోతన స్తమః ప్రాయా అంతస్సర్పానిశేషిణః.

౧౯

ప్రదర్శనేన ఇహోఽపి తదైకార్థ్యస్య న్యాయత్వా చ్చతుర్ముఖాబ్దికృతత్వ మేవైష్టవ్యం. నను స్థావరాదిస్పష్టే రవ్యబ్దిపూర్వకత్వ ముక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే ఇహ ప్రాకృతానాం షడ్భామివాఽబ్దికృతత్వం కథ ముక్త మితి చే దుచ్యతే. సాధకా మనుష్యా ఇతి తద్వ్యతిరిక్తానాం స్పష్టి రబ్దిపూర్వకేతి భగవత్పరాశరాభిప్రాయః. స్థావరతిరక్తాం యజ్ఞోపకరణత్వా ద్వేవానాం కర్మారాధ్యత్వా చ్చ మనుష్యవద్యజ్ఞాపయికత్వ మస్తీతి స్థావరాదిస్పష్టి రపి బ్దిపూర్వకేతి భగవతో ద్వైపాయనస్యాఽభిప్రాయః. అతో న విరోధః. నను చతుర్ముఖస్పష్టిస్వేవ స్థావరేషు తదబ్దికృతత్వం తద్బ్దికృతత్వం చ పరస్పరవిరుద్ధ ముభయం కథ ముపద్యత ఇతి చేత్, యజ్ఞానుపయుక్తస్థావరాభిప్రాయకత్వా త్పరాశర్యోక్తేః, యజ్ఞానుపయుక్తేః చతుర్ముఖస్య సిన్ధుజ్వలాయా అభావేపి తదంతర్యామిపరమాత్మనంకల్పాదేవ తత్స్పృష్ట్యపవత్తేః. ప్రాకృతసర్గా నిగమయః వైకృతసర్గవిభాగ మవతారయతి (షడీతి.) ఇమే షట్, ప్రాకృతా స్సర్గాః అనుక్రమితా ఇతి శేషః. మే మత్తః వైకృతా నపి సర్గా ననుక్రమిష్యమాణాన్. శృణు.

౧౭

నన్వచింత్యవివిధవిచిత్రచనయా బ్రహ్మణః శ్రమ స్సాన్వదిత్వాఽఽశజ్జ్య ముని రాహు (రణోభాజ ఇతి.) చతుర్ముఖశరీరకత్వా ద్రణోభాజః, రజ ఉద్రిక్తస్య భగవతో హరిమేధసః మేధసాబుద్ధ్యా, హరతి సాంసారికక్షేత్ర మితి హరిమేధాః యద్విషయబుద్ధిః, సంసారక్షేత్రా హరతి సహరిమేధా ఇత్యుచ్యతే. తస్య హరే రియం స్పష్టి ర్గీలా, న తు తస్యాం క్షేత్ర ఇత్యర్థః. వైకృతసర్గాననుక్రమం ప్రేషాం స్థావరసర్గస్య పూర్వానుక్రాంతప్రాకృతసర్గాపేక్షయా సప్తమత్వ మాహ (సప్తమ ఇతి) ఓషధయః ఫలపాకాంతాః, లతాః అరోహణాపేక్షాః. త్వక్సరాః కదళీవేణ్యదయః, వీరుథః గుల్మరూపాః. ద్రుమాః పుష్పఫలాః, తేషాం సాధారణం రక్షణ మాహ, ఉత్రోతనః ఉత్క్రాంతా స్సోతనః గతే రాహారా ద్వా గతికూన్యాః ఆహారకూన్యా వా, తమఃప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః, అంతస్సర్పా విశేషిణ ఇత్యేకం పదం. అంతఃస్పర్శాః శీతోష్ణాదిసుఖదుఃఖదాః స్పర్శా యేషాం తే చ తే. అవిశేషిణ శ్చ బాహ్యవిశేషానభిజ్ఞాశ్చ, అంతర్గతానేన స్పర్శా జానంతి న తు బాహ్య నిత్యర్థః.

౧౮-౧౯

తిరళ్చా మష్టమ స్సర్గ అష్టావింశ ద్విదో మతః.

అవిదో భూరితమసో ఘ్రాణజ్ఞా హృద్యవేదిన్యః.

౨౦

గౌ రజో మహిషః కృష్ణ స్సూకరో గవయో రురుః.

ద్విశఫాః పశవ శ్చేమే అవిరుష్ట్ర శ్చ సప్తమః.

౨౧

ఖరో ఒశ్వోఒశ్వతరో గౌర శ్శరభ శ్చమరీ తథా.

ఏతే చై కశఫాః క్ష త్త శ్శృణు పంచనఖా నృకూః.

౨౨

శ్వస్థుగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జార శ్శశశల్యకౌ.

సింహః కపి ర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయః.

౨౩

కఙ్కగృద్ధ్రబకశ్శ్వేనా శ్చాషభల్లూకబర్హణాః.

హంససారసచక్రాహ్వీః కాకోలూకాదయః ఖగాః.

౨౪

తిర్యక్సర్గస్యాష్టమత్వం కథయః పున స్తస్యాష్టావింశ ద్విధత్వమాహ (తిరళ్చామితి.)
తిరళ్చాం తిర్యగ్గచ్ఛతాం య స్సర్గ స్సోష్టమః స చ పున రష్టావింశద్విదో మతః జ్ఞాతః తేషాం సాధా
రణం లక్షణ మాహ (అవిద ఇతి.) హృద్యస్తనాద్యతనశ్వస్తనాదిజ్ఞానకూన్యః, భూరితమనః కేవలాహార
విద్రామైఘనమాత్రనిష్ఠాః ఘ్రాణజ్ఞాః ఘ్రాణేనైవ ఇష్ట మర్థం జానంతీతి ఘ్రాణజ్ఞాః గంధేన గావః
పశ్యంతీతివత్, హృద్గతసుఖాద్యభిజ్ఞాః దీర్ఘానుసంధానరహితా ఇతి భావః, తథాచ శ్రుతిః, అథాఒపరేషాం
పశూనా మశనాయాపిపాసే ఏవ విజ్ఞానం స విజ్ఞాతం వదంతి స విజ్ఞాతం పశ్యంతి న విదుః
శ్వస్తనం సలోకాలోకా వితి.

౨౦

అష్టావింశతిభేదా నేవాహ (గౌ రితి.) గవాదయః ఉష్ట్రానిత్రాః ద్విశఫాః నవ. ఖరాదయః
చమర్యంతాః ఏకశఫాః షట్, శ్వాదయో గోధాంతాః పంచనఖాః ద్వాదశ, మిశిత్వా భూచరా నృప్త
వింశతిః, మకరాదయో జలచరాః కఙ్కాదయశ్చ ఖగాః భూచరభేదేనైకీకృత్య గృహీతాః, ఏవ మష్టావిం
శతిభేదాః, మకరాదిమ స్వస్వజాతిభిన్నే ష్వప్యభూతచరత్వోపాధ్యవచ్చిన్నత్వే నైకకోటిత్వం బోధ్యం.
గవాదిమ పరితౌ రురుగౌరౌ మృగవిశేషౌ ఛత్రిన్యాయేన పశవ శ్చేమ ఇతి నిర్దేశః. ఏవ
మన్యాత్రాపి.

౨౧-౨౪

(సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్)

అర్వాక్రోశీతస్తు నవమ స్సర్గ ఏకవిదో నృణామ్.

రణోఽధికాః కర్మకరాః సుఖే చ సుఖమానినః.

౨౫

వైకృతాశ్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమ.

వైకారికస్తు యః ప్రోక్తః కౌమార దుభయాత్మకః.

౨౬

దేవసర్గ శ్చాష్టవిదో విబుధాః పితరోఽసురాః.

గంధర్వాప్సరస స్సిద్ధా యక్షరక్షాంసి చారణాః.

౨౭

అథ నవమం సర్గ మాహ (అర్వాక్రోశీత ఇతి.) అర్వాక్ అధస్రోతః గతి రాహరో వాయస్యనః అర్వాక్రోశీతః. హస్తవత్సమార్దం. హేక్షత్తః. నృణాం అర్వాక్రోశీతో య స్సర్గః. ఏక విధః న తు ఖగానా మివ నానావిధః స నవమ స్సర్గః. అర్వాక్రోశీత ఇతి క్రియావిశేషణం వా, అర్వాక్రోశీతో యథాభవతి తథా, యో నృణాం సర్గ ఇతి నృణాం సాధారణం లక్షణ మాహ (రణోఽధికా ఇతి) రణోఽధికాః రజఃప్రచురాః, అతఏవ కర్మకరాః.

౨౫

శ్రయ ఏతే వైకృతా ఏవ న తు కౌమారవ దుభయాత్మకా ఇత్యర్థః. దేవసర్గేత్యాదిష్టోక్త ఇత్యంత మేకాన్వయః. ప్రాకృతేషు యో దేవసర్గః ప్రసంగాత్ వైకారికోఽభిహిత, స్స చ వైకృతాంత ర్భూత ఏవేత్యర్థః. హే సత్తమ విదుర, వైకృతదేవసర్గాంతర్భూతకౌమారసర్గ స్తోభయాత్మకత్వ మాహ (కౌమార స్త్వితి) వైకృతసర్గాంతర్భూతస్య కౌమారసర్గస్య ప్రాకృతత్వం కథ మితి చేత్ కుమారాణా మదా వేవ బ్రహ్మణా సృష్టత్వా త్రాకృతాంతర్భూతః కుమారే ష్వంతర్భూతో నీలలోహితస్తు ననకాదిభి స్సహ సృష్టోపి ప్రతికల్పం సృజ్యతే. అత స్తస్య వైకృతత్వ మిత్యుభయాత్మక ఇత్యభిప్రాయాత్.

౨౬

దేవసర్గస్యాష్టవిదత్వం ప్రతిజ్ఞానం స్తద్భేదా నాహ (దేవసర్గ ఇతి.) పితర శ్చైకకోటిః, వైదికకర్మారద్యత్వాత్. అసురా ఏకకోటిః, గంధర్వాప్సరస శ్చైకకోటిః, సిద్ధా ఏకకోటిః, యక్ష రక్షాంస్యేకకోటిః, చారణా ఏకకోటిః, భూతప్రేతవిశాచా ఏకకోటిః, కిన్నరాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన, అశ్వ ముఖాః కింపురుషాదయ శ్చ గృహ్యంతే. కిన్నరా ఆదయో ఏషాం తే విద్యాధరా ఏకకోటిః. ఏవ మష్ట విదత్వం, అనుక్రాంతా స్సర్గాన్నిగమయతి (దశేతి.) సర్గో నవవిధ ఇత్యుపక్రమే కథితం. అవాంతర

భూతప్రేతపిశాచాశ్చ విద్యాద్రాః కిన్నరాదయః,

దశైతే విదురాఖ్యాతా సుర్గా స్తే విశ్వసత్కృతాః.

౨౮

అతఃపరం ప్రవక్ష్యేమి మనూ నృన్వంతరాణి చ,

ఏవం రజఃప్లుత స్రుష్టా కల్పాది ప్వాత్మభూర్హరిః.

సృజ త్యమోఘసంకల్ప ఆత్మేవాఽఽత్మాన మాత్మనా.

౨౯

గుణవ్యత్యయ ఏతస్మి న్మాయావిత్వా దధీశతుః,

న పౌర్వాపర్య మిచ్ఛంతి నద్యాం బ్రాహ్మ్య ద్రుమేరివ.

౩౦

విభాగాభిప్రాయేణ దశేత్యుపసంహార ఇత్యవిరోధః. హేవిదుర, విశ్వసృజా చతుర్ముఖరూపేణ, కేవలేన స్వాత్మనా చ, కృతా ఏతే దశ సర్గా. స్తే తుభ్య. మాఖ్యాతాః కథితాః.

౩౧-౩౮

“సర్గాం శ్చైవానుసర్గాం శ్చ మనూ మన్వంతరాణి చే” తి చతుర్ముఖసృష్టేః పూర్వా పరేషు సృష్టేషు సగ్గేషు కథితే వ్యవసంతరసృష్టేషు మనుమన్వంతరే పూర్వత్రవణే త్వరాన కార్యా సంగతివిశేషేణ తాన్యపి కథయిష్యామీత్యాహ (అతః పరమితి.) అతఃపరం సర్వసప్తపరిచ్ఛేదక కాలస్వరూపకథనానంతరం మనూ నృన్వంతరాణి చ ప్రవక్ష్యేమి పురుష స్తదపాదాన మాత్మానం లీలయాఽసృజ దిత్తుప్రకాంత మేకస్త్వైవ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం విమిత్రత్వం చోపసంహరతి (ఏవ మితి.) కల్పాదిషు, స్రుష్టా. ఆత్మభూర్హరిః చతుర్ముఖశరీరకో హరిః. రజః ప్లుతః చతుర్ముఖద్వారా రజ ఉద్రిక్తః, అమోఘసంకల్ప సృత్యసంకల్పః, ఇదం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదే రుపలక్షణం. ఆత్మాన మేవ, ఆత్మనైవ, ఆత్మైవ సృజతి, అమోఘసంకల్ప ఇత్యనేన లోకపరిదృష్టవిమిత్రోపాదానభూత మృత్కులాలభేదన్యాయస్యాఽతానవతారఉక్తః, కులాలస్యాఽనసర్వశక్తిత్వా న్నోపాదానత్వం, మృద స్తస్జ్ఞత్వా న్నిమిత్తత్వం. ఇహ త్వేస్మి న్నేవోభయోః ప్రతిపన్నత్వా న్న కర్తృంతరకర్మాంతర కరణాంతరాద్యపేక్షేతి భావః.

౩౯

ఉక్తనవవిదసర్గాణాం మద్యే అండసృష్టిః యుగవత్, న త్వాకాశాదీనా మివ క్రమేణేత్యాహ (గుణవ్యత్యయ ఇతి.) గుణవ్యతికరాత్మకే. ఏతస్మి న్నజ్ఞే, పౌర్వాపర్యం నేచ్ఛంతి. సృష్టే మహదాది తత్త్వే, బ్రహ్మాండసృష్టి ర్యుగవ దిత్యర్థః. తత్కృతః. ఆధీశతుః ఆధీశస్య. స్రుష్టః పరమాత్మనో. మాయావిత్వాత్ ఆశ్చర్యశక్తి క్త్యపేతత్వాత్, అండసృష్టి ర్యుగవదేవేత్యర్థః. న త్వాకాశాది వ్యపి యోగ వద్యం శంక్యం, ఆకాశా ద్వాయుః వాయో రగ్ని రిత్వాదే ర్సిరోధాత్.

౩౦

(సర్గస్య ప్రాకృతవైకృతాదిభేదకథనమ్)

దేవాసురాదయః క్షత్త్రః కల్పేఽస్మి న్యైః ప్రకీర్తితాః,

త ఏవ నామరూపాభ్యా మాస మ్మన్వంతరాంతరే.

౩౧.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే.

దశమోఽధ్యాయః.

యుగవ దుత్పత్తౌ దృష్టాంత మాహ (నద్యా మితి.) త్రమిశ్టః ఆవర్తబుద్ధుదాదివరః, నద్యాం త్రమత ఆవర్తబుద్ధుదాదే ర్యశా యుగవదేవోత్పత్తి స్తథేత్యర్థః, నను ప్రతికల్పమింద్రాదయో భిన్నాః. ఉత్తైతత్కల్పస్థానా మేవ జీవానా మింద్రత్వాద్వైశ్వర్యభాజాం పునః కల్పాంతరేఽనువృత్తి రితి సంశయం నిరాహ (దేవాసురాదయ ఇతి.) హే క్షత్త్రః. నామరూపాభ్యాం ఇంద్రాదినామ్నా. సహస్రాక్షత్వాదిరూపేణ, అస్మిన్ కల్పే యే దేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః, త ఏవ మన్వంతరాంతరే ఆస నిత్యర్థః, యద్వా, య ఇదానీం దేవాసురాదయః, త ఏవ మన్వంతరాంతరే, నామాంతర రూపాంతరాభ్యా ముపలక్షితా ఆస నిత్యర్థః, అన్యథా ప్రతిమన్వంతర మింద్రాదిసృతకర్మరణపరాశర వచనవిరోధాత్. అనేన శ్లోకేన ఇంద్రాద్వైశ్వర్యవతా మనాదిత్వం పునరావృత్తి శ్చ జ్ఞాప్యతే. ౩౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పూక్తినమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

పండితాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

దశమోఽధ్యాయః.

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః.

చరమ స్పద్విశేషాణా మనేకా సంయుత స్సదా.

పరమాణు స్స విజ్ఞేయో నృణా మైక్యభ్రమో యతః.

సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్.

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

ఏవం కాలకాల్యస్పష్టముక్త్యా కాలస్వరూపం తస్య స్థౌల్యసౌక్య్యరూపప్రకర్షావకర్షరూపకాష్ఠే ప్రతిపిపాదయిషు స్తావత్కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షావకర్షకాష్ఠే నిరూపయతి (చరమ ఇతి శ్లోకద్వయేన) నను కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షావకర్షనిరూపణం కిమర్థ మప్రకృతత్వా దితి చేన్న, కాలో హి పరమాణ్యాదినంవత్సరాంతః స్థూలసూక్ష్మరూప సూర్యగత్యా లక్ష్యతే, యత్ర సూర్యో యావత్పరమాణుదేశ మతిక్రామతి, తావత్కాలః పరమాణుః, యావతా చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశ మతిక్రామతి, స పరమమహా నంవత్సరాత్మకః ఏవం చ సూర్యగతివిషయదేశప్రకర్షావకర్ష నిరూపణ మంతరేణ సూర్యగత్యనుమేయకాలప్రకర్షావకర్షనిరూపణాయోగాత్ యుక్తం తావత్కాల కాల్యస్య వస్తునో నిరతిశయస్థౌల్యసౌక్య్యనిరూపణం. తత్ర ప్రథమం కాలపరిచ్ఛేద్యస్య నిరతిశయ సౌక్య్యరూపావకర్షకాష్ఠా మాహ (చరమ ఇత్యేకేన.) కేచి దిమం శ్లోకం వై శేషికోక్తపరమాణునద్వాపర మాహుః, తదయుక్తం. వేదాంతోపబంధావసరే ప్రబుద్ధే పరమాణునద్వావాఘ్యవగమాసంభవాత్, పరమాణ్యాదినా సంవత్సరావసానే నేతి వక్ష్య మాణత్వా చ్చ. సద్విశేషాణాం సతః కార్యస్య విశేషాణాం అంశానాం, య శ్చరమోఽంత్యాంశః. అత్యల్పః, యస్య ఘన రంజో నాస్తి స ఇత్యర్థః. త మేవ విశిష్ట - అనేకః, కార్యావస్థా మప్రాప్తః, అసంయుతః సముదాయావస్థాం చాప్రాప్తః, అత ఏవ కార్యసముదాయావస్థయో రసగమేష్యస్తీ స పరమాణు ర్విజ్ఞేయో నృణాం, యతః కాలావకర్షాత్, ఐక్య భ్రమః ఈదృశం సూక్ష్మం విభాగ మజ్ఞాత్వా అనేకేషు కాలాంశే ష్వేకః కాల ఇతి భ్రమస్త్యర్థః ఏవ మవకర్షకాష్ఠాభిహితా.

అథ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ (సత ఇతి.) యస్య కార్యస్య చరమోంశః పరమాణుః, తస్యైవ సతః కార్యావస్థయాఽవస్థితస్య, స్వరూపావస్థితస్య వికారంతరరహితస్య పదార్థస్య, యత్కైవల్యం.

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

తైవల్యం పరమమహా నవిశేషో నిరంతరః.

౨

ఏవం కాలో వ్యనుమితః సౌఖ్యే స్థైర్యే చ సత్తమ.

సంస్థానభుక్త్యా భగవా నవ్యక్తో వ్యక్తభు గ్విభుః.

౩

స కాలః పరమాణు రైవ యో భుజ్జే పరమాణుతామ్,

సతో విశేషభు గ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్.

౪

అణు రైవో పరమాణు స్వాస్త్రినరేణు త్రయ స్సృప్తతః.

కేవలం స్వరూపం, స ఏవ పరమమహా నిరంతరప్రకర్షః, త మేవ విశిష్ట, అవిశేషః పునః ప్రకర్షాంతరరహితః. నిరంతరః స్వపమవేతాగృహీతభేదావయవః.

౫

కాలపరిచ్ఛేద్యే పదార్థే ఉపపాదితే ప్రకర్షాసకర్షకాష్టే కాలేవ్యతిదిశతి (ఏవ మితి ద్వాభ్యామ్.) ఏవం పరిచ్ఛేదప్రకర్షకాష్టావత్, కాలోపి సౌఖ్యే పరమాణ్వాదిరూపే అపకర్తే. స్థైర్యే నంవత్సరాది రూపే ప్రకర్తే చ. సంస్థానభుక్త్యా అపరిచ్ఛేద్యార్థగతావస్థావిశేషసంయోగలక్షణయా, యద్వా, స్వావచ్ఛేద కాణుత్వాద్యవస్థారూపసంస్థానవిశేషసంయోగలక్షణయా భుక్త్యా, అనుమితః, కథంభూతః. భగవాన్ భగవదాత్మకః, స్వయ మవ్యక్తః. వ్యక్తభుగ్విభుః, వ్యక్తవస్తుపరిణామహేతుః.

౬

అతిదిష్టా మేవాపకర్షకాష్టా ముపపాదయ త్యర్థేన (స ఇతి.) పరమాణుతాం అత్యంతాల్పితాం, యః, కాలః, భుంక్తే భజతి, స కాలః పరమాణు ర్జ్ఞేయః. ప్రకర్షకాష్టా మాహ (సత ఇత్యర్థేన) సతః నిరంతరసూక్ష్మవస్థయావస్థితస్య స్వస్య. యో విశేషః, నిరంతరసూక్ష్మసంవత్సరాత్మకత్వవిశేష, స్తంభజతీతి విశేషభు, గ్యః కాలః. స పరమో మహాన్ నిరంతరప్రకర్ష ఇత్యర్థః, సంవత్సరాత్మకత్వ మేవ హి కాలస్థౌల్యం. ద్విపరార్థత్వం తు తస్యైవ సంవత్సరస్యావృత్త్యా యుగమన్వంతరాదిక్రమేణ ఉపతీతి స త త్స్థైర్యమ్.

౭

ఏవ మసకర్షప్రకర్షా పుపపాద్యాపవాంతరకాలవిశేషావచ్ఛేదకావస్థాః ప్రతిపాదయతి (అణు రైవో పరమాణ్వాస్యా దిశ్యాదినా) ద్వా తా వృతు స్పదయనం దక్షిణం చోత్తరం దివీత్యంతేన. అణు రిశ్యాది స వై శేషికప్రక్రియయోక్తిః. కింతు, తై స్వాస్థ్యభ్యుపగతవస్తుషు పరిభాషితానాం శబ్దానాం

జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖ మేవానుపత న్నుగచ్ఛే.

౫౦

త్రసరేణు త్రయం భుజ్జేయః కాల స్సా త్రుటి స్మృతౌతా.

శతభాగ స్తు వేదస్య తై త్రిభి స్తు లవ స్మృతః.

౫౧

నిమేష త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాత స్తేత్ర యః క్షణః,

క్షణానాం చ విదుః కాష్ఠాం లఘుతా దశ పంచ చ.

౫౨

కాలావయవేషు ప్రయోగమాత్రం, పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి హి వక్ష్యతే. ద్వాభ్యాం పరమాణ్వాభ్యా, ఘణురిత్యేకః కాల స్సాదిత్యర్థః. త్రిభి రణుభి త్రసరేణు రిత్యేకః కాలస్సాత్. త్రసరేణుసంజ్ఞికా త్కాలా త్సార్వోత్తకకాలాంశానా మత్యంతసూక్ష్మతయా తదవచ్ఛేదకకథనస్యాఽ కక్యత్వాత్త్రసరేణుసంజ్ఞికకాలస్యాఽవచ్ఛేదక మాహ (జాలార్కేతి.) జాలకరంద్రనిష్క్రాంతా దిత్యర్కశ్మిషు దృష్టః, ఖం ఆకాశమేవ, అనుపతన్ గతః. న భూమిం అనుపతన్, పాంసు ర్య, స్య, త్రసరేణుకాల ఇత్యన్వయః.

౫౩

అవచ్ఛేద్యస్య కాలస్య అవచ్ఛేదకపాఞ్సురూపపదార్థస్య చోపచారా త్సామానాదికరణ్యం, జాలార్కరశ్మ్యవగతపాంసో రీష త్పుండనావచ్చిన్నః కాలః త్రసరేణుసంజ్ఞిక ఇత్యర్థః. త్రసరేణు సంజ్ఞికకాలాంశత్రికం, భుజ్జే వ్యాప్తోతి, యః కాల, స్య త్రుటి రిత్యర్థః, త్రసరేణుకాలత్రయం, త్రుటి రిత్యక్తం త్రిభవతి, సా త్రుటిః వేదాభ్యాన్య కాలస్య, శతభాగః శతగుణః, కాల ఏక స్త్రత వేదావచ్చిన్న త్రిభి పై ర్వేదైః లవ ఏకః కాలః స్మృతః.

౫౪

లవత్రయం నిమేష ఇత్యాహ (నిమేష ఇతి.) శతభాగస్తు వేద ఇతి శ్రుతశతశబ్దోఽనేక వాచి, తథా సతి నిమేషశతభాగస్య సహస్రాంశః క్షణో నృప, తస్మాప్యయతభాగాంశై ర్భవ త్యుపపయో నృణామితి శౌనకవననైకార్థ్యం స్యాత్, ఈదృశకాలవిభాగః కథ మవగమ్యత ఇతి చేత్ ఏక క్షణే విద్యుదాలోకాదయోఽనేకయోజనం వ్యాప్నువంతి, ఏకస్మిన్ క్షణే ఆదిత్యరథస్యాఽనేకయోజనగతి శ్చస్మ్యతే. తత్రైకయోజనేషు ప్రదేశే సముదితాః కేశా స్సర్వపా శ్చ నళక్యా స్సంఖ్యాతుం. తత శ్చ కేశాదీన త్పురిమితదేశవ్యాప్త్యవచ్చిన్నాః కాలావయవాః ఏకక్షణవ త్పురితినన్నా అస్యసంఖ్యయా సంతీక్య పవన్న మేతత్, తే త్రయో నిమేషాః, ఏకః క్షణః స్యాత్, పంచక్షణాన్, కాష్ఠాం విదుః తాః కాష్ఠాః, పంచదశ. ఏకా లఘుతా లఘ్యాభ్య ఏకః కాలః.

౫౫

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

లఘూని వై సమాఖ్యాతా దశ పంచ చ నాడికా.

తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహర ష్టద్యమ స్సప్త వా నృణామ్.

౮

ద్వాదశార్థవలోన్మానం చతుర్భి శ్చతురజ్జాలైః.

స్వర్ణమాదైః కృతచ్ఛిద్రం యావ త్రప్తం జలప్లవమ్.

౯

యామా శ్చత్వార చత్వారో మర్త్యానా మహానీ ఉభే.

పక్షః పంచదశాహాని శుక్లః కృష్ణ శ్చ మానద.

౧౦

తయో స్సముచ్చయో మాసః పితౄణాం త దహర్నిశమ్.

పంచదశలఘూని, ఏకా నాడికా సమామ్నాతా, ద్వే తే నాడికే, ఏకో ముహూర్తః షణ్మానాడికా స్సప్త వా ప్రహరః, స ఏవ యామో దినస్య రాత్రే శ్చతుర్థో భాగః, హృషే షట్, వృద్ధౌ సప్త, సంధ్యాముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞాతవ్యం, తత్రాపి నియమాద్ధౌ వా శబ్దః, నృణా మిత్యనేన మనుష్యమాన ముక్తం, ప్రత్యహం తద్బేదానాం గణయితు మశక్యత్వాత్.

౮

నాశికాయా మానం జ్ఞాపయితుం ప్రస్థలిక్షణ మాహ (ద్వాదశార్థేతి.) ద్వాదశార్థవలోన్మానం ఉన్నీయతే అనే నేత్యన్మానం, పాత్రం, తచ్చ ద్వాదశార్థవలం అర్థాధికద్వాదశపలపరిమితపాత్రమరచితం, ఏకపంచగుంజాః మాషః, తై శ్చతుర్భి, స్వర్ణమయమాదై శ్చతురంగులాయామశలాకారూపేణ రచితైః, కృతమూలచ్ఛిద్రం, తేన చ్ఛిద్రేణ ప్రస్థపరిచ్ఛిన్నజలభరణయోగ్యత్వా త్ప్రస్థశబ్దవాచ్యం పాత్రం, జలే ప్లవం స్థాపితం, యావత్ యావతాకాలేన, విమజ్జతి స నాడికేత్యర్థః, మాషచతుష్టయ మితస్వర్ణకృతచతురంగులసాఘ్యాకృతచ్ఛిద్ర మర్థాధికద్వాదశపలపరిమితం ప్రస్థపరిమితజలభరణేణైవ విమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం, తన్నిమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం, తన్నిమజ్జనావచ్ఛిన్నః కాలో నాడికేతి సమవాయార్థః, అత్ర పలచ్ఛిద్రయో రాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్జ్యేత్, అల్పత్వే చ విలప్సే నేతి పలశలాకయో ర్నియమః.

౯

చత్వార శ్చత్వారః అష్టా విత్యర్థః, అష్టౌ యామాః, మర్త్యానాం ఉభే అహానీ, అహోరాత్రం, పంచదశాహాని, అహోరాత్రాత్మకా న్యహాని, శుక్లః కృష్ణః పక్షః, పంచ దశాహాని శుక్లః పక్షః, పునః పంచదశాహాని కృష్ణ పక్ష ఇత్యర్థః, హే మానద.

౧౦

(తయోః) శుక్లకృష్ణయోః పక్షయో, స్సముచ్చయః సముదాయః, ఏకో మాసః నృణా

ద్వౌ తా వృతుష్టదయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి ౧౧

అయనే అహనీ ప్రాహు ర్వత్సరో ద్వాదశ స్మృతః,
సంవత్సరశతం నృణాం పరమాయు ర్నిరూపితమ్ ౧౨

గ్రహర్షతారాచక్రస్థః పరమాణ్వాదినా జగత్,
సంవత్సరావసానేన పరేత్య నిమిషో విభుః ౧౩

సంవత్సరః పరివత్సరః ఇలావత్సర ఏవ చ,
ఇద్వత్సరో వత్సరశ్చ విదురైవం ప్రభాష్యతే ౧౪

య స్సృజ్యక క్తి మురుదోచ్ఛ్వాసయ స్వకక్త్యా
పుంసో భ్రమాయ దివి ధావతి భూతభేదః,

మిత్యనుషంగః పితౄణాం విశేష మాహ, పితౄణా మితి, త, త్సూర్యోక్తో మాసః, పితౄణా మహర్నిశం అహోరాత్రం యత్తదో రనియమే నోద్దేశ్యవిధేయాన్యతరలింగత్వా త్తదితి నపుంసక విర్దేశః, తౌ పూర్వోక్తౌ, ద్వౌ మాసౌ, నృణాం, ఋతుః, షణ్మాసా స్వయన మిత్యుచ్యతే, తచ్చాఽ యనం దక్షిణోత్తరభేదేన ద్వివిధం, షణ్మాసాః దక్షిణాయనం పున షణ్మాసా ఉత్తరాయణం, దేవానాం విశేష మాహ, అయనే దక్షిణోత్తరాయణే, దివి, అహనీ, ప్రాహుః, దేవానా మహోరాత్ర మిత్యర్థః, ద్వాదశ పూర్వోక్తాః ద్వాదశమాసాః, నృణాం, వత్సరఃస్మృతః, ప్రసంగాన్ముతా మాయుఃపరిమాణ మప్యహ (సంవత్సరశత మితి) స్పష్టార్థః, నృణా మిత్యుపలక్షణ మన్యేషా మపి స్వస్వమానేన శత సంవత్సరాయుషః ఆనేన క్రమేణాఽసౌ సూర్యో నిత్య మాయుః క్షిపతీత్యాహ, గ్రహరేత్యాదిన్యా అనిమిషః నిత్యకాగరూకః విభు సూర్యః, గ్రహర్షతారాచక్రస్థః గ్రహ శ్చంద్రాదయః, ఋజ్ఞ జ్యోతిన్యా దీవి, తారా ఆన్యాని నక్షత్రాణి, తదుపలక్షితం య త్కాలచక్రం, తత్ప్రీతః, జగత్ ద్వాదశరాశ్వాత్మకం భువనకోశం, పరమాణ్వాదినా సంవత్సరాంతేన కాలేన, పర్యేతి పర్యటతి, ౧౧ - ౧౨ - ౧౩

ఉక్త వైష్ణవ వత్సరాత్మకకాలస్య సూర్యాదిగతిభేదేన నామభేద మాహ (సంవత్సర ఇత్యేకేన క్లోకేన) అదిత్యగత్యా సంవత్సరః, బృహస్పతిగత్యా పరివత్సరః, త్రింశద్దినైర్మాసై రాదిత్యగతివిశేషా దిలావత్సరః, చాంద్రనక్షత్రగతిభ్యాం ఇద్వత్సరవత్సరౌ ఇత్యేవం ప్రభాష్యతే తథ్యతే, ౧౪

ఏవం సూక్ష్మత్వేన స్థూలత్వేన చ సర్వస్యాఽవచ్ఛేదకత్వేన కాలస్వరూపం నిరూఢ్యోక్త

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

కాలాఖ్యాయా గుణమయం క్రతుభిర్వికన్యం
స్తస్మై బలిం హరతవత్సరపంచకాయ.

౧౫

విదుర ఉవాచ —

పితృదేవమనుష్యాణా మాయుః పర మిదం స్మృతం.
పరేషాం గతి మాచక్ష్య యే స్యుః కల్పా ద్భూమి ర్విదః.

౧౬

భవా న్ని వేదకాలస్య గతిం భగవతో నను,
విశ్వం విచక్షతే ధీరా యోగరాధ్దేన చక్షుషా.

౧౭

విధికాలశరీరకస్యాఽకాలకాలస్య సూర్యాత్మనః పరమాత్మన ఉపాసన మకాలకాల్యత్వ మిచ్ఛద్భిః
కర్తవ్య మిత్యాహ (య ఇతి.) భూతాని చిన త్తీతి భూతభేదః, భూతవికారకృ-త్పరమాత్మా. కాలాఖ్యాయా
స్వక క్త్యా స్వతన్వా, సృజ్మానాం కర్మక క్తిం పరిణమయన్, పుంసో జీవస్యాఽభ్రమాయ, భ్రమో మోహః.
తన్నివృత్తయే త త్తత్కాలానుష్ఠేయధర్మవిషయమోహం నివర్తయతు మిత్యర్థః. క్రతుభి స్సాధ్యం.
యద్గుణమయం సత్వాదిగుణభేదేన త్రిగుణాత్మకం. ఫలం వికన్యకా విస్తారయన్. దివి అంతరిక్షే
ధావతి సూర్యాంతర్వరీభూత్వా పర్యటతి. తస్మై సూర్యశరీరాయ, వత్సరపంచకాయ పూర్వోక్త
సంవత్సరాదిపంచకాత్మనే. బలిం హరత పూజాం కురుతేత్యర్థః.

౧౫

ఏవం కాలకాల్యస్వరూపే ఆయుఃపరిమాణే కాలస్య నియన్తు సూర్యాంతర స్మోపాసనే
కర్తవ్యేఽభిహితే “పితృణాం తదహర్నిశం దివి ఆయనే అహనీ ప్రాహుః, సంవత్సరకతం నృణాం
పరమాయు ర్నిరూపిత మితి త్రైలోక్యాంతర్వర్తినా మేవ పితృదేవమనుష్యాణా మాయుఃపరిమాణం
కథితం, త్రైలోక్యాద్భూమిర్భూతానాం తు కియ దాయుఃపరిమాణ మితి బుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః,
పితృదేవమనుష్యాణాం పరమాయుః ఇదం స్వస్వమానేన వర్షకతం స్మృతం. పరేషాం గతిం
ఆయుర్యానం, అచక్ష్య. తే కే ఇత్యత్రాహ - కల్పాత్కల్పావస్థాత్ త్రైలోక్యా. ద్భూమి, యే స్యుః
సంతీతి విదుః, తేషా మిత్యర్థః, విద ఇతి పాఠాంతరం, తత్ర కల్పా ద్భూమిర్భూతా యే జ్ఞానినః తేషా
మిత్యర్థః.

౧౬

అహం న జానామీతి మా వోచ ఇత్యాహ (భవా నితి.) భగవదాత్మకస్య కాలస్య, గతిం.

మైత్రేయ ఉవాచ—

కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చ త్రిచతుర్ముగమ్.

దివ్యైర్ద్వాదశభి ర్వర్షైర్సావధానం నిరూపితమ్.

౧౮

చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్.

సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చ.

౧౯

సంధ్యాసంధ్యాంశయో రంత ర్యః కాల శ్శతసంఖ్యయోః,

భావిసి మపి గతిం, భవాః, వేద జానతి, నను హే మైత్రేయ, నిశ్చయే వా అహం కథం జానీయా
మిత్యత అహ, దీరాః భవాదృశా జ్ఞానినః, యోగరాధేన యోగసిద్ధేన, చక్షుషా, విశ్వం జగత్, విదక్షతే
పశ్యంతి, యోగిప్రత్యక్షేవిషయం న కించి ద స్తీత్యర్థః. ఏవ మాపృష్టో మునిః, త్రైలోక్యా దృహి
రవస్థితానా మాచతుర్ముఖా త్సర్వేషాం యుగసాహస్రం దినపరిమాణం, ఏవంవిధష్యుత్తరత్రిశత
దినాత్మికవర్షకత మాయుఃపరిమాణ మితి కథయతుం తావ ద్యుగపరిమాణం యుగస్వరూపం యుగేషు
ర్మానుష్యుత్తితారతమ్యం చాహ (కృత మిత్యాదిభి శ్చతుర్భిః) తత్ర ద్వాభ్యాం యుగపరిమాణ మాహ
(కృత మితి.) కృతాదిచతుర్ముగం సావధానం అవధీరయత ఇత్యవధానం, సంధ్యా ష్ఠాంశ్చ తత్సహితం
ప్రత్యేకం “దివ్యైర్దేవమానమితైః, ద్వాదశసాహస్రైర్వర్షైర్నిరూపితం, అపిచ, కృతాదిషు చ, యథా
క్రమం, చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం చేతి సహస్రాణి సంఖ్యాతాని శతాని తు ద్విగుణాని సంఖ్యాతా
నీత్యర్థః, అయ మర్థః-తావ త్కృతయుగస్య దేవమానేన ద్వాదశ చత్వారి చేతి వత్సరాణి, సంధ్యాసం
ధ్యాంశయో శ్చత్వారి చత్వారి శతా నీత్యష్టై శతాని. దేవమానే నాష్టకతోత్తరషోడశసాహస్రవత్సరాః
ససంధ్యాంశస్య కృతస్య పరిమాణం, త్రేతాయా స్తు పంచదశసాహస్రాణి షట్పతా నీత్యేవం ససంధ్యాం
శాయా స్త్రేతాయా షట్పతతోత్తరపంచదశసాహస్రవత్సపరిమితిః, ద్వాపరస్య తు ససంధ్యాంశస్య చతు
శ్చతోత్తరచతుర్దశసాహస్రాణి, కలేస్థు ససంధ్యాంశస్య ద్విశతోత్తరత్రయోదశసాహస్రాణి.
యుగస్యాదౌ సంధ్యా, యుగా న్నే సంధ్యాంశః, సహస్రాణా ముపర్యుక్తాని, క్రమేణ త త్తత్సంధ్యాంశయోః
పరిమాణ మిత్యవగంతవ్యం. నను ససంధ్యాంశస్యైవ యుగత్వ మత తాభ్యామంతరేణ
మధ్యస్యైవేతి సంశయం నిరాకర్తవ్యం చతుర్థ యుగేషు త త్తద్వర్షాశ్రమధర్మాణా మవశ్యక త్తవ్యతా
మాహ (సంధ్యాంశయో రితి.) శతసంఖ్యయోః ఉక్తాని శతాని సంఖ్యాయయో స్తయో, ససంధ్యాంశయో

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

త మేవాహు ర్యుగం తజ్ఞా యత్ర ధర్మో విధీయతే. ౨౦

ధర్మ శ్చతుష్పా న్మనుజాః కృతే సమనువర్తతే.
స ఏవాన్యే ష్వధర్మేణ ప్రతిపాదేన వర్ధతా. ౨౧

త్రైలోక్యా ద్యుగసాహస్రం బహి రాబ్రహ్మణో దినమ్,
తావత్తేన నిశా తాత యన్నిమీలతి విశ్వస్పట్. ౨౨

నిశావసాన ఆరణ్ధో లోకకల్పో ఽనువర్తతే.
యావద్దినం భగవతో మనూ భుజ్జం శ్చతుర్దశ. ౨౩

రంతరేణ మధ్యే. యః కాలః, త మేవ కాలం యుగ మితి, యుగజాః ప్రాహు రిత్యర్థః. యత్ర యుగే, ధర్మః నిత్యనైమిత్తికకార్యభేదేన త్రివిధోపి ధర్మః, విధీయతే కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యర్థః. ౧౭-౨౦

కృతే చతుష్పదో ధర్మ స్యానువృత్తిం త్రేతాదిషు తత్సంకోచం చాహ (ధర్మ ఇతి) కృతయుగే మనుజాః చతుష్పాద్ధర్మోనువర్తతే, అన్యేషు త్రేతాదిషు ఏకైకేన పాదేన. వర్ధతా, అధర్మేణ హేతునా ధర్మోఽప్యేతి అవగచ్ఛతీత్యర్థః. ౨౧

అథ త్రైలోక్యా ద్భూషిష్ఠానాం దినపరిమాణ మాహ (త్రైలోక్యా దితి) త్రైలోక్యా ద్భూషిః స్థితానాం ఆబ్రహ్మణః బ్రహ్మపర్యంతానాం సర్వేషాం, యుగసాహస్రం, దిన మహ రిత్యర్థః. హే తాత తావత్తిరాత్రిః, మిళితం దినం, యత్ యస్యాం, రాత్రౌ, విశ్వస్పట్ బ్రహ్మ, నిమీలతి స్వపితి. ౨౨

బహిష్ఠానా మహోరాత్రగతానాం స్థితి మాహ (నిశావసాన ఇత్యాదినా అంతస్సలిల ఇత్యంతేన.) నిశావసానే నిశాయాః రాత్రేః, అవసానే అత్యయే, నిశాయా మవగంతాయా మిత్యర్థః. ఆరణ్ధో యో లోకకల్పః, కల్పావచ్ఛిన్నో లోకః, యద్వా. కల్పనం కల్పః. సర్గ ఇత్యర్థే. లోకసర్గః పశుర్దశమనూః, భుంజన్ పరిచ్ఛిందః, భోగవతో బ్రహ్మణో యావద్దిన మనువర్తతే. ౨౩

స్వం స్వం కాలం మను ర్భుజ్జే సాదికాం హ్యేకసప్తతిమ్.

మన్వంతరేషు మనవ స్తద్వంస్యా ఋషయ స్సుతాః.

భవంతి చైతే యుగవ త్పురేశా శ్చాను యే చ తాః.

౨౪

ఏష దై నందినః కల్పో బ్రాహ్మ నైలోక్యవర్తనః,

తిర్యజ్ఞుపితృదేవానాం సంభవో యత్ర కర్మభిః.

౨౫

మన్వంతరేషు భగవా న్నిత్ర త్సత్త్వం స్వమూర్తభిః,

మన్వంతరాదిభి ర్విశ్వ మవ త్యుదితపౌరుషః.

౨౬

తమోమాత్రా ముపాదాయ ప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః,

మన్వాయఃసరిమాణ మాహ (స్వం స్వమితి.) సాదికాం కించి దదికాం, యుగానా మేకసప్తతిం, స్వం స్వం కాలం, మను ర్భుంజ్జే అనుభవతీత్యర్థః, మన్వంతరగతాం స్థితి మాహ (మన్వంతరేష్వీతి.) మనూనా మంతరాణి మన్వంతరాణి పూర్వపూర్వమను మారభ్య ఉత్తరమనువర్యంతా మధ్యకాలా, స్తేషు మనవః మనువంశ్యాః పృథివీపాలకాః రాజానః, ఋషయః సురాశ్చ సురేశా ఇంద్రాదయః. తా ననువర్తంతే, ఏతే సర్వే యుగవత్ భవంతి ప్రభవంతి, త్రిలోకిం పరిపాలయంతీత్యర్థః.

౨౪

అధైవం త్రైలోక్యబహిష్కమానమితత తద్దినకాలావచ్చిన్నసర్గస్య దై నందినసర్గత్వం వదన్ మన్వాదిభి ర్ద్వారభూతై ర్భగవా నేవ విశ్వ మవతి నతు మన్వాదయః స్వయ మవితార ఇత్యాహ (ఏష ఇతి.) బ్రాహ్మ శ్చతుర్ముఖకర్తృకః ఏషః, దినం దినం క్రియమాణో య సర్గః స ఏష దై నందిన సర్గః, కథంభూతః, త్రైలోక్యవర్తనః త్రైలోకస్య వర్తనం వృత్తిః యస్మి న్నస్తీతి త్రైలోక్యవర్తనః “వర్తన ఇతి పారాంతరం” తత్రైలోక్యం వర్తయతీతి తథా, యత్ర యస్మిన్ దై నం దినే సర్గే, తిరశ్చాం నృణాం పితౄణాం దేవానాం చ, కర్మభిః పుణ్యపాపరూపైః కర్మభిః, సంభవః ఉత్పత్తి ర్భవతి.

౨౫

మన్వంతరేషు భగవాన్ స్వమూర్తిభిః సత్త్వం, కుద్దసత్త్వం కుద్దసత్త్వం బిభత్ కుద్దసత్త్వ మయమూర్తిభి ర్నిభాణ ఇత్యర్థః, ఉదితపౌరుషః ఆవిష్కృతపురుషాకార స్స, మన్వాదిభి ర్ద్వారభూతై రివం విశ్వ, మవతి రక్షతి, అతో న భగవతో రక్షకత్వవిహతి రిత్యభిప్రాయః.

౨౬

దినగతాం స్థితి మభిధాయాఽథ రాత్రిగతాం స్థితి మాఖ్యాతు ముపక్రమతే (తమోమాత్రామితి.)

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

కాలే నానుగతాశేష ఆస్తే తూష్ణీం దినాత్యయే.

౨౭

త మేవాన్వపిదీయంతే లోకా భూరాదయ త్రయః.

నిశాయా మనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కరమ్.

౨౮

త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా.

యాంత్యాష్మణా మహర్లోకా జనం భృగ్వాదయోఽర్దితాః.

౨౯

తావ త్త్రిభువనం సద్యః కల్పాన్తేధితసిద్ధవః.

స్థావయన్యతక్కుటాబోపచండవాతేరితోర్మయః

౩౦

తవసో, మాత్రాం లేక, ముపాదాయ స్వీకృత్యోద్రిక్తమస్క ఇత్యర్థః. ప్రతినంరుద్ధః వివృతః విక్రమో వ్యాపారో యన్య సః. కాలేనానుగతం అనుప్రవిష్టం ఆశేషం యన్య సః, కాలోఽప్యేన మనుసరతీత్యర్థః. బ్రహ్మ, దినాత్యయే దినాంతే తూష్ణీ మాంతే ఉపవిశతి. ౨౭

అనుగతాశేషత్వ మేవ దర్శయతి (త మేవేతి.) త మే వానుగతం కాల మేవాను వశ్చా ద్భూరాదయః, త్రయో లోకాః, అపిదీయంతే తిరోహితా భవన్తీత్యర్థః. కథ మపిదీయంత ఇత్యత ఆహ-నిశాయాం అను వృత్తాయాం ప్రవర్తమానాయాం సత్యాం, నిర్ముక్తః శశీ చంద్రః భాస్కర శ్చ యథా భవతి తథా అపిదీయంత ఇత్యర్థః. ౨౮

పున స్తమేవానుధానప్రకార మాహ (త్రిలోక్యా మితి ద్వాభ్యామ్.) శక్త్యా భగవచ్చక్తి రూపేణ, సంకర్షణాగ్నినా సంకర్షణముఖోద్భూతరుద్రగణాగ్నినా, త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం సత్యాం, తస్మాదగ్నే రూష్మణా అర్దితాః పీడితాః, మహర్లోకవాసినో భృగ్వాదయః, తస్మా ల్లోకా జ్ఞనలోకం యాంతి. ౨౯

(తావ) త్రదా, సంకర్షణాగ్నినా దగ్ధం త్రిభువనం. కల్పాంతే ఏధితాః ప్రవృద్ధా, సిద్ధవః ఉత్కటాః ఆబోపః ఊభః యేషాం. తే చ తే, చండవాతేరితోర్మయ శ్చ, సద్యః స్థావయంతి సంస్థా వయంతి. ౩౦

అంత స్స తస్మి న్నలిల ఆస్తేఽనంతాసనో హరిః,

యోగనిద్రామీలితాక్ష స్త్వాయమానో జనాలయైః.

౩౧

ఏవంవిధై రహోరాత్రైః కాలగత్యోపలక్షితైః,

అపక్షిత మివాస్యాపి ఆయు ర్వర్షశతం పరమ్.

౩౨

యదర్థ మాయుష స్తస్య పరార్థ మభిధీయతే.

పూర్వః పరార్థోఽవక్రాంతః అపరోఽద్య ప్రవర్తతే.

౩౩

పూర్వస్యాఽఽదౌ పరార్థస్య బ్రాహ్మో నామ మహా నభూత్,

ఏవం త్రిలోక్యపిదాన మఙ్గదాయ, తస్మి న్స్థిలయామృసి భగవతోఽవస్థాన మాహ-తస్మిన్ నలిలే. అంతః మధ్యే, అనంత శ్చేష ఏవ ఆననం యన్య, న హరిః యోగ స్వాస్థిసుభవరూపః, న ఏవ నిద్రా, తయా మీలితే అక్షిణీ యన్య సః, జనాలయై ర్జనలోకః అలయో యేషాం తైః స్త్వాయమానః ఆస్తే.

౩౧

ఏవం త్రైలోక్యబహిష్ఠానా మాయుఃపరిమాణ మభిధాయ “ఏతే వై విరయా స్తాత స్థానస్య పరమాత్మన” ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మభువనాంతానాం హేయత్వమాఖ్యాతుం బ్రహ్మయుషో వ్యవక్షయ మాహ. కాలగత్యా పరమాజ్ఞాదినంవత్సరాస్తరూపగత్యా, ఉపలక్షితై, రేవంవిధైః పూర్వోక్త పరిమాణపరిచ్ఛిన్నై రహోరాత్రై రన్య బ్రహ్మణః, పరం ప్రాణినా మాయుషః పర మధికం, వయశ్శతం స్వమానేన సంవత్సరకతాత్మకం య, దాయు స్తదపి, అపక్షిత మివ అపక్షిణ మివేత్యర్థః, ఇవశబ్దేన కించి దాయు రపక్షిణం కించి దవశష్ట మితి సూచ్యతే.

౩౨

తత్ర, కియ దపక్షిణం, కియ దవశష్ట మిత్యత్రాహ (య దితి.) తన్య బ్రహ్మణో, య దాయుః తన్మానేన సంవత్సరకతాత్మకం, తస్యాఽఽయుషః, అర్థం, పరార్థ మితి కథ్యతే. తన్య ద్విపరార్థాత్మకస్యాఽఽయుషః, పూర్వః పరార్థోఽవక్రాంతః, అవగతః, అపరః ఉత్తరపార్థః, అద్య అధునా, ప్రవర్తతే.

౩౩-

పూర్వోత్తరయోః పరార్థయోః, ప్రతిదై నందినకల్పం, నామభేదోఽస్తి నేతి సంశయం విరాకుర్వత్. కల్పానాం బహుత్వా త్పుర్వపరార్థస్యాఽర్థం, తయోః కల్పయో రుత్తరపరార్థాద్య కల్పన్య చాఽన్యర్థాని నామా న్యాహ (పూర్వ స్వేత్యాదిభి త్రిభిః.) పూర్వన్య పరార్థస్యాఽఽదౌ.

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

కల్పో యత్రాభవ ద్రుహ్యో శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః.

౩౪

తస్యైవాంతే చ కల్పో ఒభూ ద్యం పాద్య మభిదక్షతే.

య ద్ధరే ర్నాభిసరస ఆసీ ల్లోకసరోరుహమ్.

౩౫

అయం తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత.

వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాంతసీ త్సృకరో హరిః.

౩౬

కాలోఽయం ద్విపరార్థాఖ్యో నిమేష ఉపచర్యతే.

అవ్యాకృతస్యాచంతస్య అనాదే ర్జగదాత్మనః

౩౭

బ్రాహ్మో నామ బ్రహ్మిఖ్యః మహాః కల్పో. అహాత్, నామ్నో ఒన్వర్థతాం వదన్ మహత్త్వం చాహ. యత్ర పూర్వాపరార్థాద్యకల్పో. బ్రహ్మ అభవత్. ఇద మేవాన్వర్థతానిమిత్తం. కోసా బ్రహ్మ, య త్సంబంధ త్కల్పస్య బ్రహ్మత్వ. మత ఆహ, యం, శబ్దబ్రహ్మేతి వేదమయ ఇతి, విదుః, ఇద మేవ హి మహత్త్వే నిమిత్తం. య, త్పురబ్రహ్మ తదుపాసనతదారాధనప్రకాశకవేదమయబ్రహ్మణో యత్రోత్పత్తి రితి.

౩౪

తస్యైవ చ పూర్వపరార్థస్యాంతే, యం కల్పం పాద్య మిత్యాచక్షతే మనీషిణ ఇతి శేషః. స కల్పో ఒభూత్. తస్య పాద్యాఖ్యత్యే నిమిత్త మాహ. యత్ యత్ర కల్పో. హరే ర్భగవతో ఒనిరుద్ధస్య, నాభి రేవ సర, స్తస్మాత్. లోకసరోరుహం భువనకోణాత్మకం కమల, మానీత్ ఉదపద్యత.

౩౫

ద్వితీయస్యాపి ద్వితీయపరార్థస్యాపి అయం కల్పో కథితః “కోసా విత్యత ఆహ” వారాహ ఇతి విఖ్యాతః ప్రసిద్ధిః, అన్వర్థతానిమిత్తమాహ - యత్రాంతస్మిన్ హరి స్సృకరరూపేణాంతసీత్. ౩౬

నను చతుర్ముఖవర్ణంతానాం కాలకాల్యత్వ ముక్తం. తద్వ త్పురమాత్మనోఽపి కాలకాల్యత్వ మస్తీ త్యాశక్యం నేత్యాహ (కాలో ఽయ మిత్యాదినా) ద్విపరార్థాఖ్యోఽయం కాలః, అనాదే ర్భగవతో. నిమేష ఉపచర్యతే నిమేష ఇవాంతపత్తివ్యతీత్యర్థః, నిమేష ఇత్యుక్తే కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం స్యా దిత్యా శక్యం ఉపచర్యత ఇత్యుక్తమ్, అనాదిత్యా న్న తస్య కాలకాల్యత్వ మిత్యభిప్రాయేణానాదే రిత్యుక్తమ్.

కాలోఽయం పరమాణ్వాదిద్విపరార్థాంతఃకరితః,

నై వేళితుః ప్రభు ర్భూమ్నః ఈశ్వరో ధామ మానినామ్.

౩౮

వికారై షోడశై ర్యుక్తో విశేషాదిభి రావృతః.

అండకోశో బహి రయం పంచాశత్కోటివిస్తృతః.

౩౯

దశోత్తరాధికై ర్యత్ర ప్రవిష్టః పరమాణువత్.

లక్ష్మ్యంతే ంతర్గతా శ్చాన్యే కోటిశో హ్వాండాశయః.

౪౦

తదాహం రక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణకారణమ్,

అనాదేరపి హిరణ్యగర్భాదీక్షేత్రజ్జన్య కాలవరిచ్ఛిన్నతా త్వయాఽభిహితా, తద్వ త్పురస్యాఽపి సా స్యా
దిత్యత అహ-అవ్యాకృతస్య ప్రాకృతనామరూపరహితస్య, హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రాకృతనామరూప
భాక్త్యేనాఽఽదిమత్సమిత్కథిప్రాయః, కథం తస్య నామరూపరాహిత్యం, ఉపాదానకరణత్వేన నామరూప
భాక్త్యస్యాఽవర్జనీయత్వా దిత్యత ఉక్తమ్, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఆత్మతయా నామరూపనిర్వో
ధ్యత్వేనోపాదానత్వేపి స్యతో నామరూపభాక్త్యాభావాత్, (కాల ఇతి.) పరమాణ్వాదిద్విపరార్థాంతోయం,
కాలాత్మాఽయం, ఈశ్వరశరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వాత్, కాలః, అన్యేషాం ధామ మానినాం, ఉజ్వలం
మన్యమానానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం, మీశ్వరః ప్రభు రపి, ఈళితుః స్వేళితుః, భూమ్నః త్రివిధపరిచ్ఛేద
రహితస్య భగవతో, న ప్రభుః,

౩౭-౩౮

భూమత్స్వ మేవాహం (వికారై రితి త్రిభిః) షోడశభిః శబ్దాదివిషయాః పంచ, వాగాదివ్యాపారాః
పంచ ప్రాణాదివాయువృత్తయః పంచ, ఏకో మనోవికారః సంకల్పాదిః, ఏతై షోడశభి ర్వికారై
ర్యుక్తః విశేషాదిభిః స్పృహ్యదిభిః స్పృశ్యదిభిః పృథ్వీపైజోవాాయుకాకాహంకారమహాత్ప్రకృతిభిః కథంభూతై
ర్విశేషాదిభిః, దశోత్తరాధికైః దశగుణ ముత్తరోత్తరమధికైః, బహి రావృతః, పంచాశత్కోటియోజన
విస్తృతః అయ మండకోశః,

౩౯

(యత్ర) మూలప్రకృతౌ, ప్రవిష్టః, పరమాణువ ద్దృశ్యతే, ఏవంవిధా శ్చాన్యే, అండరాశయః,
కోటిశః ప్రవిష్టాః, పరమాణువ ద్దృశ్యంతే.

౪౦

(తత్) సర్వేషాం కారణానాం మహదాదీనా మపి కారణం మూలప్రధానం, మహాత్మనః
షరపస్య, యస్య విష్టో, ధామ శరీరం, అహం రిత్యన్వయః “యస్యాఽవ్యక్తం శరీర” మితి శ్రుతే.

(కాలవిశేషనిరూపణమ్)

విష్ణోర్ధామ పరం సాక్షి త్పురుషస్య మహాత్మనః.

౪౧.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయ స్కంధే,
ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఏవ మచింత్యవివిధవిభవమూలప్రకృతిశరీరకస్య చ పరమాత్మనః కథం కాలః ప్రభు స్సాన్ని
దిత్యభిప్రాయః.

౪౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిరుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయ స్కంధసమాఖ్యాయాం,
ఏకాదశోఽధ్యాయః.

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ప్రేక్షేయ ఉవాచ —

ఇతి తే వర్జితో రాజకా కాలాఖ్యః పరమాత్మనః
మహిమా వేదగర్భో ఒథ యథాఒస్రాక్షీ నిబోధ మే.

ససరాఒగ్రేందతామిన్ర మథ తామిన్ర మాదికృత్,
మహామోహం చ మోహం చ తమ శ్చాజ్ఞానవృత్తయః.

దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టిం నాఒఒత్మానం బహ్వామన్యత,

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

ఏవం కాలస్వరూపం నప్రపంచ మభిదాయ, ప్రకృత మనునర్గ మేవ విశేషేణ ప్రతిపిపాద
యః; తమేవాఒనునర్గకథనం వృత్తకథనపూర్వం ప్రతిజానీతే (ఇతితి.) హేక్షత్రః, పరమాత్మనః
కాలాఖ్యో మహిమా, తే తుభ్యం, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, వర్జితః, అథ అనంతరం, వేదగర్భః బ్రహ్మ,
యథా అస్రాక్షీత్, తథా తత్ప్రకారం వర్ణ్యమానం, మే మత్తః, నిబోధ శృణు.

ప్రథమ మజ్ఞానపంచకపర్వసృష్టి మాహ (సనర్థేతి.) అగ్రే వ్యష్టిసృష్ట్యాదౌ, ఆదికృత్
ఆదికర్తా బ్రహ్మ, అంధతామిస్రాదీని, సనర్థ. ఏతేఒజ్ఞానవృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్పజగత
పంచవర్సఒజ్ఞానవృత్తయ, స్తమోమోహదయ ఇతి కేచిత్, జాగత్స్వస్వసుషుప్తిమూర్ఛామరణే
ష్యజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, పాతంజలోక్తా అవిద్యాస్మితా రాగద్వేషాభివిహితా ఇత్యన్యే, తత్తైవోక్తం
వైష్ణవే, తమోఒవివేకో మోహ స్ఫూర్తం తఃకరణవిభ్రమః, మహామోహ స్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగ
సుఖేషణా, మరణం హ్యంధతామిన్ర స్రామిన్రః క్రోధ ఉచ్యతే, అవిద్యా పంచపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా
మహాత్మన్ర ఇతి. తమః స్వరూపాప్రకాశః మోహో దేహాది వ్యహంబుద్ధిః, మహామోహో విషయే
భోగేచ్ఛా, తామిన్ర స్తత్సృతిమాతే క్రోధః, అంధతామిన్రః తన్నాశే అహ మేవ వినష్టోస్మితి బుద్ధిః,
ఉత్పథగ్రాహణ శైప్రతే తేఒజ్ఞానేజ్ఞానమానినః అహంకృతా అహంమానా అవేదిన ఇతి విశేషణోక్తా
జ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, అవేదినః స్వరూపానభిజ్ఞాః, అహంకృతాః దేహే అహంబుద్ధిమన్త
అహంమానాః స్వతంత్రాభిమానవంతః, అన్య త్సుబుద్ధిమ్.

పాపీయసీ ఒజ్ఞానవృత్తీనాం నిరయసాధనత్వేన పాపీయ స్త్వా తత్సృష్టేః పాపీయ స్త్వం.

(బ్రహ్మణః అవయవేభ్యః కుమారాదీనాం సృష్టిః)

భగవద్ధ్యానపూతేన మనసాఽన్యం స్తతోఽస్పృజత్. ౩.

సనకం చ సనందం చ సనాత్మన మథాత్మభూః,
సనత్కుమారం చ మునీ స్సత్కియా నూర్ధ్వరేతసః. ౪

తాఁ బభాషే స్వభూః పుత్రాఁ ప్రజా స్సృజత పుత్రకాః,
తనైచ్చ నోక్షధర్మాణో వాసుదేవపరాయణాః. ౫

సోఽవద్యత స్సుతై రేవం ప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః,
క్రోధం దుర్విషహం జాతం నియంతు ముపచక్రమే. ౬

ధియా నిగృహ్యమాణోపి భువో ర్మద్యా తృణాపతేః,

సృష్టిం పాపీయసీం, దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా, ఆత్మానం పాపీయస్సృష్టారం స్వాత్మానం, న బహ్యమన్యత న సమీచీన మమన్యతేత్యర్థః. తతః ఆత్మనోఽబహుమానానంతరం, భగవతో ధ్యానేన పూతం, య, న్మన, పైన అన్య నస్పృజత్. ౩

తా నాహ (సనకం చేతి.) ఆత్మభూః బ్రహ్మ, సనకాదీన్, మునీన్ కుఠాశ్రయసంశీలన పరాన్, సత్కియాన్ నివృత్తిధర్మపరాయణాఁ, ఊర్ధ్వరేతసః జితేంద్రియాఁ, అస్పృజత్. ౪

(స్వభూః) బ్రహ్మ, తాన్ సనకాదీన్ పుత్రాఁ, బభాషే, బాషణ మేవాహ. హే పుత్రకాః ప్రజాః సృజతేతి తే, సనకాదయః. మోక్షధర్మాణః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, వాసుదేవ ఏవ పరం అయనం ప్రాప్యం ప్రాపకం అధార శ్చ యేషాం తే తథోక్తా స్సన్తో, నైచ్చౌ పిత్రనుజ్ఞాతాం సృష్టిం కర్తుం నైచ్చ నిత్కర్త్యః. ౫

(సః) బ్రహ్మ, ప్రత్యాఖ్యాతం అనంగీకృతం అనుశాసన మాజ్ఞా యై పై, స్సుతై, రేవం అవద్యతః అవజ్ఞాతః. దుర్విషహం, దుష్పహం జాతం ఉత్పన్నం, క్రోధం, నియంతు, ఉపచక్రమే ఉపక్రాంతవాః. ౬

(ధియా) బుద్ధ్యా, నిగృహ్యమాణోపి విష్టభ్యమానోపి, తన్మన్య స్స చాసౌ మన్య శచి

సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః.

౭

స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః.

నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ జగద్గురో.

౮

ఇతి తస్య వచః పాద్యో భగవాన్ పరిపాలయన్.

అభ్యధా ద్భద్రయా వాచా మారోదీ స్తత్కరోమి తే.

౯

య దరోదీ సురశ్రేష్ఠ సోద్యేగ ఇవ బాలకః.

తత స్త్వా మభిధన్యంతి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః.

౧౦

హృదింద్రియాణ్యసు ర్వ్యోమ వాయు రగ్ని ర్జలం మహీ.

సూర్య శ్చంద్ర స్తవ త్తైవ స్థానాన్యగ్రే కృతాని తే.

౧౧

తన్మన్యుః క్రోధః, ప్రజాపతే ర్భృహ్మణః భ్రువో ర్మద్యాత్, నీలలోహితః, కుమారః, అజాయత, నిగృహ్యమాణోఽప్యఽనిగృహీతః భ్రూమధ్య మాగత్య తస్మా న్నీలలోహితకుమారరూపేణఽజాయత ౭

కోఽసౌ నీలలోహితః కుమారో యో జాతో భ్రువో ర్మద్యాత్, జాత శ్చ కి మకరో దిత్యత ఆహ (స వా ఇత్యాది.) ఏవ మాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతి" మిత్యంతేన దేవానాం స్రక్ష్యమాణానాం దేవానాం. పూర్వజో, భగవాన్ భవః సదాశివః, స చ జాతో రురోద. రోదనప్రకార మేవాహ నామానీత్యాదినా.

౮

(ఇతీతి.) మారోదీః రోదనం మాకురు, తే తవ. త్వ, దుక్తం కరోమితి.

౯

నామకరణ మేవాహ (య దితి.) హే సురశ్రేష్ఠ. సోద్యేగః భయనహితో, బాలక ఇవ, యత్ యస్మా, త్వం, ఆరోదీః రోదన మకర్షీః, తతః రోదనా న్నిమిత్తభూతాత్, రుద్ర ఇతి నామ్నా, ప్రజాః, త్వా మభిధన్యంతి అభినక్ష్యంతి.

౧౦

స్థానకరణ మాహ (హృదిత్యాదినా.) ఆహంకారాధిదేవతాత్వేన రుద్రస్య హృత్స్వత్వం. స త్వంతరాత్మతయా అనుః ప్రాణః, హృదాదీని స్థానాని, అగ్రే పూర్వమేవ, మయా కృతాని. ౧౧

(బ్రహ్మణః అవయవేభ్యః కుమారాదీనాం సృష్టిః)

మన్యు ర్మను ర్మహాకాలో మహా జ్ఞోవ ఋతధ్వజః,

ఉరురేతా భవః కాలో వామదేవో ధృతవ్రతః.

౧౨

ధీవృత్తి రశనో మాచ నియు త్సర్పి రిశాఽమ్బికా,

ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే త్రియః.

౧౩

గృహా జైతాని నామాని స్థానాని చ సయోషణః,

ఏభి స్సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానా మసి యత్పతిః.

౧౪

ఇత్యాదిష్ట స్స గురుణా భగవా న్నీలలోహితః,

సత్వాకృతిన్వథావేన ససర్జాఽఽత్మసమాః ప్రజాః.

౧౫

రుద్రాణాం రుద్రస్సృష్టానాం సమంతా ద్గ్రీవతాం జగత్,

నిశామ్యఽసంఖ్యశో యూధాః ప్రజాపతి రశజ్జిత.

౧౬

ఏకదశస్థానస్థస్య పున స్థానభేదా న్నామభేదా నాహ (మన్యు రితి.)

౧౨

ద్వాదయో రుద్రా ఇన్ధంతా ఏకాదశ. హే రుద్ర. తే, త్రియః పత్న్యః.

౧౩

(సయోషణః) సప్తీకః, ఏతాని, నామాని స్థానాని చ, గృహాః, ఏభి స్థానై ర్నామభి శ్చ. యుక్త, స్తవ, మాభి స్తీర్నిభి స్సహ, బహ్వీః ప్రజా, సృజ, యతః, ప్రజాసర్గా, త్వ మపి ప్రజానాం పతి, రసి భవసి.

౧౪

(గురుణా) పితౄ. భగవాన్ ఉత్పత్తివలయాదిజ్ఞానవాన్. నీలలోహితః కుమారః, ఇతి ఉత్తప్రకారేణ, ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః, సత్త్వ మాకృతి ర్యవ్య తేన. సాత్త్వికేన స్వభావేన, ఆత్మనా సమాః కుల్యాః. ప్రజాః, ససర్జ.

౧౫

రుద్రేణ నీలలోహితకుమారేణ, సృష్టానాం రుద్రాణాం, కథంచూతానాం. జగత్ విశ్వం. సమంతా ద్గ్రీవతాం, యూధాః, సంఘాః అసంఖ్యశః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ప్రజాపతిః, అశంకక. ఆశంక్యాహేత్యభిప్రాయః.

౧౬

అలం ప్రజాభి స్సృష్టాభి రీదృశీభి స్సురో త్రమ.

మయా సహ దహంతీభి ర్దిశ శృక్షర్పి రుల్బణైః.

౧౭

తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్.

తపనై వ యథాపూర్వం ప్రష్టా విశ్వమిదం భవాః.

౧౮

తపనై వ పరం జ్యోతి ర్భగవంత మధోక్షజమ్.

సర్వభూతగుణావాస మజ్ఞసా విందతే పుమాః.

౧౯

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఏవ మాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిమ్,

బాధ మిత్యము మామంత్ర్య వివేక తపసే వనమ్.

౨౦

ఉక్తి మేవాహ (అల మితి త్రిభిః.) హే సురోత్రమ రుద్ర, ఈదృశీభిః స్వతుల్యాభిః, సృష్టాభిః. ఉల్బణై శృక్షర్పి ర్మయా సహ, దిశో దహంతీభిః ప్రజాభిః. అలమ్. ౧౭

అత స్తపః. ఆతిష్ఠ పర, తే, భద్ర మస్తు. తపః కథం భూతం. సర్వేషాం భూతానాం. సుఖ మావహతి ప్రాపయతీతి త త్రతోక్తం. తపః ప్రశంసతి (తపనై వేతి సార్థేన) భవాః త్వం. ఇదం విశ్వం. యథాపూర్వం తపనై వ, ప్రష్టా ప్రక్ష్యతి. తపనై వ, పుమాః, అంజసా సుఖేన. భగవంతం, విందతే ప్రాప్నోతి, కథంభూతం, అధోక్షజం ఆధఃకృతేంద్రియవ్యాపారం, నిరస్తప్రా కృతేంద్రియవ్యాపార మిత్యర్థః, సర్వభూతగుణావాసం సర్వేషాం భూతానాం, గుణానాం కల్యాణ గుణానాం చ. అవాసం ఆశ్రయం. అత్రాధోక్షజశబ్దేన అప్రాకృతేంద్రియతవ్యాపారతద్విషయ సంపత్తి స్సూచ్యతే. తథాహి శ్రూయతే “సర్వకర్మా సర్వకామ స్సర్వగంధ స్సర్వరస” ఇతి, అనేన భోగ్యతాతిశయ స్సూచ్యతే, గుణశబ్దేన ప్రాప్యత్యైవయికాః జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణా వివక్షితాః. భగవచ్చబ్దేన ప్రాప్యవిశేషనిర్దేశః, భూతావాసశబ్దేన తదుపాసనస్య స్వస్వరూపానుగుణత్వం వ్యజ్యతే. ౧౮-౧౯

ఏవ మాదిష్టో రుద్రః కి మకరో దిత్యత్రాహ (ఏవ మితి.) ఆత్మభువా బ్రహ్మణా, ఏవ ముక్తప్రకారేణాఽఽదిష్టః, గిరాంపతిం బ్రహ్మణం, పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, అముం గిరాంపతిం, బాధం ఓ మిత్యామంత్ర్య, భవదజ్ఞా మంగీకరో మీత్యుత్తేవ్యత్యర్థః, తపసే తపశ్చర్తుం. వన మరణ్యం. వివేక ప్రవిష్టవాః. ౨౦

(బ్రహ్మజః అనయవేభ్యః కుమారదీనాం స్పృష్టిః)

అథాభిధ్యాయత స్సర్గం దశపుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే.

భగవచ్చక్తియుక్తస్య లోకసంతానహేతవః.

౨౧

మరీచి రత్యజ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః.

భృగు ర్వశిష్టో దక్ష శ్చ దశమ స్తత్ర నారదః.

౨౨

ఉత్సజ్ఞా న్నారదో జజ్ఞే దక్షోఽజ్ఞాప్తౌ తస్వయంభువః.

ప్రాణా ద్వసిష్ఠ స్సంభూతో భృగు స్త్వచి కరా త్రక్రతుః.

౨౩

పులహో నాభితో జజ్ఞే పులస్త్యః కర్ణయో రృషిః

అజ్గిరా ముఖతోఽక్షోఽత్రి ర్మరీచి ర్మనసోఽభవత్.

౨౪

దర్మ స్తనా ద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణ స్వయమ్.

అచర్మః పృష్ఠతో యస్మా న్మృత్యు ర్లోకభయంకరః.

౨౫

హృది కామో భ్రువోః క్రోధో లోభ శ్చౌతాఽధరచ్చదాత్.

అథ దుద్రాక్షాపనానంతరం, పున స్సర్గం. ధ్యాయత ధ్వింతయతః. దశపుత్రాః. ప్రజజ్ఞిరే జాతాః. ధ్యాయతః కథంభూతస్య. భగవచ్చక్తియుక్తస్య భగవతో యా శక్తిః లోకరచనాసామర్థ్యం తేన యుక్తస్య పుత్రా నివసన్తి లోకసంతానహేతవః లోకసంసృతివృద్ధికరః. ఏతే దశపుత్రాః. ౨౧

కః కస్మా జ్ఞాత ఇత్యత్రాహ (మరీచి రిత్యాదిభి త్రిభిః.) భృగు స్త్వచి త్వచః. చర్మణో భృగు ర్జాత ఇత్యర్థః. కరాత్ హస్తాత్. నాభితః నాభేః. కర్ణయోః కర్ణభ్యాం. పులస్త్యముషి ర్జాతః. ముఖతః ముఖాత్. అక్షః నేత్రాత్. అత్రి ర్జాతః. ౨౨-౨౪

(దర్మ ఇతి.) పున స్సర్గం ధ్యాయత ఇత్యనుషంగః. దక్షిణతః స్తనాత్ ధర్మో జాతః. కథంభూతః, యత్ర ధర్మే, నారాయణః, స్వయం స్థితః తదదిదేవత్యర్థః. “ధర్మస్య ప్రభు రచ్యుత” ఇతి వచనాత్. పృష్ఠతః పృష్ఠాత్. జజ్ఞే, కథంభూతః. యస్మాత్ యత్ర అధర్మే. లోకభయంకరో. మృత్యు స్తిష్ఠతి మృత్యు రధర్మదేవతేత్యర్థః. ౨౫

(హృది) హృదయాత్. కామః, భ్రువోః, భూభ్యాం. క్రోధః, అధరచ్చదాత్ అధరోష్ఠాత్

అస్యా ద్వా క్సింధవో మేద్రా న్నిర్మతిః పాయో రఘుశ్రయః, ౨౬

భాయాయాః కర్దమో జజ్ఞే దేవహూత్యాః పతిః ప్రభుః,
మనసో దేహత శ్చేదం జజ్ఞే విశ్వకృతో జగత్. ౨౭

వాచం దుహితరం తస్మిం స్వయంభూ ర్హరతీం మనః,
అకామాం చకమే క్షత్త సృకామ ఇతి న శ్శుతమ్. ౨౮

త మధర్మే కృతమతిం విలోక్య పితరం సుతాః,
మరీచిముఖ్యా మునయో విస్రమ్భా త్ప్రత్యబోధయన్. ౨౯

నై త త్సూరైః కృతం త్వద్య న కరిష్యంతి యే పరే.
య త్స్వం దుహితరం గచ్ఛే దనిగృహ్యైః జం విభుః. ౩౦

లోభః, అస్యాత్ ముఖాత్, వాక్ వాగధిష్ఠాత్మదేవతా. మేద్రాత్. సింధవః. పాయో ర్ఘదాత్. అఘా శ్రయః పాపాధిష్ఠాతా నిర్మతిః. ౨౬

(భాయాయాః) దేహచ్ఛాయాయాః, కర్దమః, కథంభూతః, దేవహూత్యాః స్వావయంభువమను కన్యాయాః పతిః, ప్రభుః, జితేంద్రియః, అవాంతరకథాం స్తోతు మువసంహరతి (మనన ఇతి.) మనసో, దేహత శ్చ, ఏవ ముక్తరీత్యా, విశ్వకృతః బ్రహ్మణ సృకాకా, జగ జజ్ఞే. ౨౭

వాక్ప్రసంగా దవాంతరకథాం స్తోతి (వాచ మిత్యాదినా, తాం దిశ ఇత్యంతేన,) స్వయంభూః బ్రహ్మ, స్వదుహితరం, తస్మిం ప్రీరూపాం, మన శ్చిత్తం, హరంతీం, స్వయ మకామయమానాం, వాచం వాగధిష్ఠానీం దేవతాం, స్వయం సకామః చకమే ఐచ్ఛత్, ఇతి. నః అస్మాభి కృతమ్. ౨౮

అధర్మే దుహితృకామనూరూపే ప్రత్యవాయకరే కర్మణి, కృతా ఉత్పన్నా మతి ర్యస్య తం. పితరం బ్రహ్మణం, విలోక్య మరీచిప్రభృతయః పుత్రాః, మునయః, విస్రమ్భాత్ పితరి విశ్వాసాది క్యాత్. పితరం ప్రత్యబోధయన్ జ్ఞాపితవంతః. ౨౯

అవబోధవప్రకార మేవాహ. (నై త దితి.) పూర్వై రేత న్న కృతం. అద్యనకృతం. అద్య న కుత్స్వంతి అపరే భావినో లోకా, న కరిష్యంతి, కిం తస్మాద్దిత్యత ఆహ. స్వయం, ప్రభుః ధర్మమర్యాదాపాలన తనమర్థస్వం, అంగజం కామ, మనిగృహ్య, స్వాం దుహితరం గచ్ఛే దితి యత్. ౩౦

(బ్రహ్మణః ఆవయవేభ్యః కుమారాదీనాం స్పృహిః)

తేజీయసా మపి హ్యేత న్న సుశ్లోక్యం జగద్గురో.
యద్వృత్త మనుతిష్ఠ నైవ లోకః క్షేమాయ కల్పతే

౩౧.

తస్మై నమో భగవతే య ఇదం స్వేన శోచిషా,
ఆత్మస్థం వ్యజ్ఞయామాస స ధర్మం పాతు మర్హతి.

౩౨

స ఇత్థం గృణతః పుత్రా స్సురో దృష్ట్వా ప్రజాపతీః,
ప్రజాపతిపతి స్తన్వం తత్యాజ వ్రీడిత స్తదా.

౩౩.

తాం దిశో జగృహు ర్హోరాం నైహారం యద్విదు స్తమః,

తేజీయసాం అస్మాకం నైత తృత్యవాయకర మిత్యత ఆహ (తేజీయసా మితి.)
హే జగద్గురో జగన్మర్యాదాపాలక, తేజీయసాం తేజిష్ఠానా మపి, ఏతత్, న సుశ్లోక్యం న శ్లాఘ్యం.
కుతః. హి యస్మాత్, ఏషాం శ్రేష్ఠానాం, వృత్త మాచార, మనుతిష్ఠః, లోకః జనః, క్షేమాయ
కల్పతే. తథా చ గీయతే - య ద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్త దేవేతరో జనః. న య తృమాణం
కురుతే లోక స్త దనువర్తత ఇతి.

౩౧

ఏవం పితరం ప్రబోధ్య త మేతస్మా ద్ధర్మా వివర్తయితుం భవా నేవ సమర్థః నాన్య
ఉపాయో స్తీతి తస్మై నమస్కర్వంత స్తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యాహ (తస్మై నమ ఇతి.)
తస్మై భగవతే నమః. యో భగవాన్, ఆత్మస్థం ఆత్మని నామరూపవిభాగాన్తర్హ సూక్ష్మదళావత్యా స్థితం,
చేతనాచేతనాత్మకం. ఇదం జగ, త్వేన శోచిషా సంకల్పరూపజ్ఞానేన, వ్యంజయామాస విభక్తనామ
రూపాపన్నత్వేన వ్యక్త మకరోత్, సః కృత్స్నజగత్కారణభూతః. పరమాత్మా. ధర్మం అధర్మా
వివృత్తిరూపం ధర్మం. పాతుం రక్షితుం, అర్హతి.

౩౨

ఏవ ముక్తవత్సు పుత్రేషు పితా కిమకరో దిత్యత ఆహ (న ఇతి.) ఇత్థ ముక్తరీత్యా, పురః
అగ్రే, గృణతః భాషమాణాః ప్రజాపతీః, పుత్రాన్, దృష్ట్వా. ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం, పతిః.
బ్రహ్మ, వ్రీడితః లజ్జితః, తదా తన్వంతనుం, తత్యాజ త్యక్తవాః.

౩౩

తాం త్యక్తాం, ఘోరాం, తనుం, దిశః, జగృహుః గృహీతవత్యః, కుతఏతత్ జ్ఞాయత

కదాచి ద్ధ్యాయత స్రస్పష్ట ర్వేదా ఆసం శ్చతుర్ముఖాత్.
కథం స్రజ్యే మ్యహం లోకాః సమవేతా న్యథాపురా.

౩౪

చాతుర్వోత్రం కర్మతంత్ర ముపవేదనయై స్సహ,
ధర్మస్య పాదా శ్చత్వార స్తథైవాఽశ్రమవృత్తయః.

౩౫

శ్రీవిదుర ఉవాచ—

స వై విశ్వసృజా మీశో వేదాదీ న్ముఖతోఽన్యజత్.
యద్య ద్యేనాఽన్యజ ద్వేవ స్త న్మే బ్రూహి తపోధన.

౩౬

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఋగ్యజుస్సామాధర్వాఞ్శాః వేదా న్పూర్వాదిభి ర్ముఖైః,

ఇత్తిత్రాహ - య ద్వ్యక్తాం తను మేవ, తమోదాసం వీహారం, విమః జానీయుః, అత్ర తనుత్యాగో నామ కాముకత్వభావత్యాగ ఏవ తద్గ్రహణం నామ తద్భావగ్రహణ మేవ, భావస్య తనుశబ్దేన నిర్దేశ స్తు, తనువ ద్విశేషణతయా వేదితవ్యమ్. తనుత్యాగానంతరం బ్రహ్మ కి మకరో దిత్విత్రాహ - (కదాచి దితి.) సమవేతాః సంగతాః. లోకాః యథాపురా పూర్వకల్పవత్, కథ మహం స్రజ్యేమితి కదాచి ద్ధ్యాయత శ్చతుర్ముఖా ద్వేదా ఋగదయ, ఆసః, ఆవిర్యూతాః, చాతుర్వోత్రం చతుర్వోత్యశబ్దవాచ్య మంత్రవేద్యం, చతుర్ణాం హోతృజ్ఞానం సంబంధి వా, స్రష్టః కర్మతంత్రం. యజ్ఞవిస్తారః ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః, తే చ, న్యాయా శ్చ తై స్సహ, ధర్మస్య. చత్వారః పాదాః “తప స్సత్యం దయా శోచ మితి” ప్రథమస్కంధోక్తాః పాదాః ఆశ్రమా, స్తద్వృత్తయ శ్చ, ఆస నితి పూర్వేజ్ఞా ఽన్యయః.

౩౪-౩౫

ఏవం సామాన్యేన వేదాదీనాం సర్గేఽభిహితే, తేషాం మధ్యే కస్య కస్మా న్ముఖా దుత్పత్తి రితి వివిత్సయా పృచ్ఛతి విదురః (స వా ఇతి.) విశ్వసృజాం ప్రజావతీనా మీశః పతి, స్సః బ్రహ్మ, వేదాదీ, న్ముఖతోఽన్యజ దితి జ్ఞాత మస్మాభిః, ఇదం తు న జ్ఞాయతే. దేవః బ్రహ్మ యేన యేన, యద్య, దన్యజ దితి, హే తపోధన, త, న్మే మహ్యం, వద.

౩౬

ఏవ మాపృష్టో మునిః క్రమేణ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఋగాదీ నన్యజ దిత్వాహ (ఋగిత్యాది.) పూర్వాదిభి ర్ముఖై ర్ముఖేభ్యః చాతుర్వోత్రక్రమ మాహ (శత్రు మితి.) శత్రుమత్ర

(బ్రహ్మణః అవయవేభ్యః కుమారాదీనాం సృష్టిః)

శస్త్ర మిజ్ఞానం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యధాత్కమాత్. ౩౭

ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాంధర్వం వేద మాత్మభూః,
స్థావర్యం చాఽస్పృశ ద్వేదం క్రమా త్పూర్వాదిభి ర్ముఖైః. ౩౮

ఇతిహాసపురాణం చ పంచమం వేద మీశ్వరః,
సర్వేభ్య ఏవ వత్సేభ్య స్ససృజే సర్వదర్శనః. ౩౯

షోడశ్యుక్త్యా పూర్వవక్త్రా త్పురీష్యగ్నిష్టుతా వథ,
అప్రోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజపేయం సగోసవమ్. ౪౦

గీతమంత్రస్తోత్రం, తత్, హోత్రా కర్తవ్యత్వేన హోత్ర మిత్యుచ్యతే. ఇజ్ఞా ఆధ్వర్యవం, స్తుతిస్తోమం, స్తుతి స్సంగీతరూపం స్తోత్రం, స్తోమం తదర్థ మృక్కుముదాయం, “తృవృత్సేమో భవతీ” త్యాదివిహితం, తదుద్గాత్రప్రయోజ్య త్వేనోద్గాత మిత్యుచ్యతే స్తుతయే స్తోమ మితి చతుర్థీసమాసః, ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మణా ప్రయోజ్యం, ఏతాని చత్వారి, క్రిమా త్పూర్వాదిముఖేభ్యో, వ్యధాత్ అస్పృశత్. ౩౭

ఉపవేదక్రమ మాహ (ఆయుర్వేద మితి.) ఆయుర్వేదం భిషక్తంత్రం, ధనుర్వేదం ధనుర్విద్యాం, గాంధర్వం భరతతంత్రం, స్థావర్యం వేదం లిప్తాశ్రయం. పూర్వాదిభి ర్ముఖైః, క్రమా దస్పృశత్. ౩౮

పంచమవేదస్య తు సర్వేభ్యో ముఖేభ్య ఉత్పత్తి మాహ (ఇతిహాసేతి.) ఇతిహాసా శ్చ పురాణాని చ తేషాం సమాహారః, పంచమవేదాఖ్య మితిహాసపురాణం, సర్వదర్శనః సర్వజ్ఞః, ఈశ్వరో బ్రహ్మ, సర్వేభ్యో ముఖేభ్య స్ససృజే. ౩౯

కర్మతంత్ర మాహ (షోడశ్యుక్త్యా దితి.) షోడశ్యుక్త్యశబ్దౌ షోడశ్యుక్త్యనామకసంస్థా విశిష్టకర్మసరౌ, పురీషీపయనః, అగ్నిష్టుత్, అగ్నిషోమః, అప్రోర్యామశ్చ, అతిరాత్ర శ్చ, తౌ కర్మ విశేషౌ, గోసవేన సహితం సగోసవం, వాజపేయం షోడశ్యుక్త్యా పూర్వముఖాత్ పురీష్యగ్నిష్టుతౌ దక్షిణముఖాత్, అప్రోర్యామాతిరాత్రౌ పశ్చిమాత్, గోసవవాజపేయా వుత్తరతః, అస్పృశ దిత్యర్థః. ౪౦

విద్యా దానం తప స్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ,

ఆశ్రమాం శృణ్వ యథాసంఖ్య మస్పృజ త్సహ వృత్తిభిః.

౪౧

సావిత్రం ప్రాజాపత్యం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహ త్తథా,

వార్తాసంచయశాలీనశిరోఞ్చ ఇతి వై గృహే.

౪౨

వై భానసా వాలఖిల్వాదుమ్పరాః ఫేనపావనే,

ధర్మస్య పాదానా మాశ్రమాణాం చ క్రమ మాహ- విద్యాదానాదీని ధర్మస్య చత్వారి పదాని, బ్రహ్మచర్యాదీం శృణుర ఆశ్రమాం శృ, యథాసంఖ్యం వృత్తిభి స్సహ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఆస్పృజత్. నను, తప స్సత్యం దయా శౌచ మితి ప్రథమస్కందే దయాశౌచయోః పాదత్వం కీర్తితం, ఆత్ర తు విద్యాదానయో రితి విరోధః, మైవం, దయాశౌచయో ర్విద్యాదానకార్యత్వా త్కారణకర్తృత్వం కార్యే ఉపచర్య తథోక్త మిత్యవిరోధాత్. శౌచం హీశ్వరజ్ఞానకార్యం “క్షేత్రజ్ఞ స్వేశ్వరజ్ఞానా ద్విశుద్ధిః పరమా మతే” తి స్మృతేః. ఏవం “భూతాభయప్రదానస్య కలాం నార్హంతి షోడశీ” మితి పూర్వోక్తరీత్యా దయయైవ హి భూతాభయప్రదానం. అతో న విరోధః.

౪౧

కా ఏతా వృత్తయః, యా ఆశ్రమై స్సహ జాతా ఇత్యపేక్షయాం వృత్తి ర్వదం స్తాసా మవాంతరభేదాం శృహ (సావిత్ర మితి ద్వ్యాఖ్యామ్.) సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం శ్రీనంగవిరహాదిహాసం, ఉపనయనా దారభ్య గాయత్రీ మదీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం, వ్రతాన్యావరత స్సంవత్సరం బ్రాహ్మం, వేదగ్రహంతం బృహ, నైషిధికం ఏతాః బ్రహ్మచర్యాశ్రమవృత్తయః, వార్తా అనిషిద్ధ కృష్ణాదివృత్తిః, సంవయో యావజ్జీవనం వృత్తిః, శాలీన మయాచితవృత్తిః, శిలం కణికా ద్యార్జనం, ఉంఘః కణక ఆదానం, ఉభయ మేకా వృత్తిః, ఏకవచన మార్జనం, సమాహారద్వంద్వే తు పుంస్త్య మార్జనం వేదితవ్యం, ఏతే గృహే గృహాశ్రమవృత్తయ ఇత్యర్థః.

౪౨

వనస్థితా శృణుర్విధా ఇత్యాహ (వై భానసా ఇత్యాదిహ.) వై భానసాః ఆకృష్టపవ్యాశినః, వాలఖిల్వాః లభ్యే నవే నవే అన్నా ద్యే పురాణపరిత్యాగినః, ఉదుమ్పరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యన్తి తత ఆహృతైః ఫలాదిభి ర్జీవంతః, ఫేనపాః స్వయం జీర్ణాశినః, వనే, ఏతే వనవాసిన ఇత్యర్థః. తుర్యాశ్రమస్థానా మపి చాతుర్విధ్య మాహ (న్యాయ ఇతి.) కుటీచకః స్వాశ్రమ ధర్మప్రదానః, బహుదకః కర్మోపసంక్షేపకృత్య జ్ఞానప్రదానః, హంసో జ్ఞానాభ్యాసవిష్ణుః, నిష్క్రియః పరమహంసః ప్రా ప్రత త్స్యః, ప్రవృత్తిధర్మహీనత్వా నిష్క్రియ ఇత్యుక్తం, న తు నివృత్తిధర్మ

(బ్రహ్మణః అవయవేభ్యః కుమారాదీనాం సృష్టిః)

న్యానే కుటివకః పూర్వం బహూదోహం సనిష్క్రియౌ.

౪౩

అన్వీక్షకీ త్రయీ వార్తా దండనీతి స్తథైవ చ.

ఏవం వ్యాహృతయ శ్చాస న్ప్రణవో యస్య దహ్రతః.

౪౪

తస్యోష్ఠిగాసీ ల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః,

త్రిష్టు రామసా త్స్పృతోఽనుష్టు జ్జగత్యస్య ప్రణవతేః.

౪౫

మజ్జాయాః పంక్తి రుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్.

స్పర్శా స్తస్యాఽభవ జ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః.

౪౬

రాహిత్య మస్యనేనోచ్యతే. విద్యాంగత్వేన తస్యాఽవశ్య మనువర్తనీయత్వాత్. న్యానే, ఏతే సన్న్యాసాశ్రమే స్థితాః.

౪౩

నయాదీనాం పూర్వోత్పత్తిక్రమేణోత్పత్తి మాహ (అన్వీక్షకీతి.) అత్మనాత్మవివేకవిద్యా మోక్షఫలా త్రయీ కర్మవిద్యా స్వర్గాదిఫలా వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా, దండనీతి రర్థఫలా. అథ వ్యాహృతీనాం క్రమః మాహ (ఏవ మితి.) ఏవం పూర్వాదిముఖక్రమేణైవ, వ్యాహృతయ శ్చాస న్నిత్యర్థః, భూర్భువస్సువ రితి వ్యస్తా స్త్రీసో వ్యాహృతయః, సమస్తా చతుర్థీ వ్యాహృతిః, తథా చాహోఽశ్వలాయనః “ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తా సమస్తా ఇతి” యద్వా “మహ ఇతి చతుర్థీ వ్యాహృతిః తథావ క్రుతిః “భూర్భువస్సువ రిత్యేతా స్త్రీసో వ్యాహృతయః, తాసా ముహస్మై తాం చతుర్థీం. మహావమస్యః ప్రవేదయతే. మహ ఇతి ఏవం ముఖోత్పన్నానాం పూర్వాదిముఖక్రమ మభిధాయాఽదాఽన్యేభ్యోపి శరీరదేశేభ్యోఽన్యేషా ముత్పత్తిమాహ (ప్రణవో యస్య దహ్రత ఇత్యాదినా.) యస్య బ్రహ్మణః, దహృతః హృదయాకాశాత్, ప్రణవ ఆస.

౪౪

(తస్య) బ్రహ్మణః, లోమభ్యః, ఉష్ణిగాభ్యం ఛంద అనీత్. అక్షరాణా మియతా ఛందః, విభో ర్భూమణః త్వచః, గాయత్రీఛందః, మాంసా త్త్రిష్టువ్. స్పృతః స్పృయోః, అనుష్టువ్, ప్రణవతేః అన్తుః జగతీ.

౪౫

(మజ్జాయాః పంక్తిః ఉత్పన్నా) ప్రాణాత్, బృహతీ అభవత్, తస్య బ్రహ్మణః జీవః స్పర్శాః కారణకబ్ధిః కార్యే ఉపవరితః, ఏవ మగ్రేపి, దేహః స్వరః దేహో తస్యైర ఉత్పన్నః.

౪౬

ఉష్మాణ ఇంద్రియాణ్యాహం రంతస్థా బల మాత్మనః.

స్వరా స్సప్త విహారేణ భవంతి స్మ ప్రజాపతేః.

౪౭.

శబ్దబ్రహ్మాత్మన స్తాత వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః పరః.

బ్రహ్మ చాఽఽభాతి వితతో నానాశక్త్యుపబృంహితః.

౪౮

తతోఽపరా ముపాదాయ స సర్గాయ మనో దధే.

ఋషీణాం భూరివీర్యాణా మపి సర్గ మవిస్తృతమ్.

౪౯

జ్ఞాత్వా తద్వృద్ధయే భూయ శ్చింతయామాస కౌరవ.

(ఇంద్రియాణి) ఇంద్రియేభ్యః, ఉష్మాణః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, బలం అంతస్థాః తస్మా త్తే ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః, “కదయో మావసానా స్పృహః, అచ స్వరారా, శషసహ ఉష్మాణః, యరలవా అంతస్థా ఇతి వైయాకరణో క్తరీత్యా స్పృహదయ శ్శబ్దః ప్రయుక్తాః, ప్రజాపతే, ర్విహారేణ క్రిడయా, సప్తస్వరారా, షడ్జఋషభగాన్ధారవంచమధైవతనిషాదాః, భవంతి స్మ అభవ నిత్వర్థః. ౪౭

ఏవం వర్ణనా ముత్పత్తి మభిధాయాఽథ తస్మా దేతద్బ్రహ్మనామరూప మన్నం చ జాయత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శబ్దార్థరూపప్రపంచాత్మకే బ్రహ్మణి అర్థరూపస్య బ్రహ్మణో దేవాదిరూపేణ యథావితత త్వ మేవం బ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకారాది వర్ణనంఘాతాత్మకశబ్దబ్రహ్మణోపి వితత త్వ మస్తీత్యాహ (శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇతి.) శబ్దాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మా శరీకం యస్య, తస్మాచ్ఛబ్దబ్రహ్మాభి వ్య క్తిస్తానస్య తచ్ఛరీరత్వా చ్ఛబ్దబ్రహ్మాపి తచ్ఛరీర మేవేత్యభిప్రాయేణ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇత్యుక్తం, వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః చతుర్ముఖశరీరేపి చతుర్వింశతితత్త్వసంభవా ద్వ్యక్తావ్యక్తత్వం, ఏవంభూతా చ్ఛతుర్ముఖాత్. హే తాత, పరః అర్థాత్మకా దన్యః, బ్రహ్మ శబ్దాత్మకో బ్రహ్మపి, వితతః శ్రుతిస్మృతీతి హాసాదిరూపేణ ప్రకృతిప్రత్యయపదవాక్యాదిరూపేణ తత్త్వావారూపేణ చ విస్తృతః, నానాశక్త్యుప బృంహితః, అత్ర శక్తిశబ్దేనాఽర్థోపమానసామర్థ్యరూపాభిలక్షణాగోఞ్ఞాదిరూపా వృత్తయ ఉచ్యంతే, నానాశక్తిభిః అభిదాదిభిః ఉపబృంహితః. ౪౮

వర్ణస్వరసర్గానంతరం కి మకరో దిత్యత్రాహ (తత ఇత్యర్థేన.) శబ్దబ్రహ్మాత్మకతన్వాః అపరాం తనుం, ఉపాదాయ స్వీకృత్య, సృష్ట్యర్థం మనో దధే ధృతవాః, మనసా అచింతయ దిత్యర్థః. ౪౯

కేయ మపరా తనుః, యా ముపాదయ మనో దధే, కీదృశీ వా సా చింతేత్యపేక్షయాం

(బ్రహ్మణః అవయవేభ్యః కుమారాదీనాం సృష్టిః)

అహో అద్భుత మేత న్మే వ్యాపృత స్సాపి నిత్యదా. ౫౦

నహ్యేధనై ప్రజా నూనం దైవ మత్రవిఘాతకమ్,
ఏవం యుక్తకృతస్తస్య దైవం చాపేక్షత స్తదా. ౫౧

కస్య రూప మభూద్దేవదా యత్కాయ మభివక్షతే,
తాభ్యాం రూపవిభాగాభ్యాం మిథునం సమవద్యత. ౫౨

యస్తు తత్ర పుమా నో భూ స్మను స్సాయంభువస్స్వరాట్,
శ్రీయాసీ చ్చతరూపాభ్యా మహిష్యస్య మహాత్మనః. ౫౩

ఋషీణా మిత్యాదినా “శ్రీయాసీ చ్చతరూపాభ్యే త్యంతేన తత్సృష్టవచయతి. తావ చ్చింతావ్రకార మాహ (ఋషీణా మితి.) భూరివీర్యం ప్రజననసామర్థ్యం యేషాం, తేషా మపి ఋషీణాం. సర్గ మవిస్తృతం. జ్ఞాత్వా దృష్ట్వా, తద్వివృద్ధయే సర్గవృద్ధయే. భూయః పునః, చింతయామాన హే కారవ. ౫౦

కి మితీత్యత అహ (నహీతి.) నిత్యదా సర్వదా, వ్యాపృతస్సాపి ప్రజాసర్గే వ్యాపారం కుర్వతో, మే మమ నకాకాత్, ప్రజాః న హ్యేధంతే న వర్ధంతే, ఏతిత్, అద్భుత మహో ఆశ్చర్యం ఖలు, అత్ర ప్రజావృద్ధౌ, దైవం విఘాతకం ప్రతిబంధకం. నూనం నిశ్చయః. ౫౧

ఏవం యుక్తకృతః ఉచితచింతనరూపయుక్తం కుర్వతః, దైవం దేవానుకూల్యం. చాపేక్షతః అపేక్షమాజస్య, తస్య, కస్య బ్రహ్మణో, రూపం దేవదా అభూత్ ప్రాక్తనే రూపే సత్యేవ ద్వితీయం రూప మభూత్, ప్రాక్తనేన సహ దేవ రూపే భవత ఇత్యభిప్రేత్య దేవదాభూ దిత్యుక్తం, రూపస్య ద్విధాభవనం దేవానురాదిసృష్టౌ ప్రభావత్వలోలుపత్వాదిభావగ్రహణవ న్నభావ గ్రహణం, కిం తు తస్య శరీర మేవ ద్విధాభూత మిత్యావేదయితుం రూపం విశిష్ట (యత్కాయ మితి) యత్ యద్రూపం, కాయం శరీర మితి, అభివక్షతే వ్యాహరంతి. ౫౨

(తాభ్యాం.) రూపస్య విభాగాభ్యాం విభక్తాభ్యాం రూపాభ్యా మిత్యర్థః మిథునం శ్రీపుంసాత్మకం ద్వంద్వ మభూ దిత్యర్థః తత్ర మిథునే, యః పుమాన్, సః మనుః స్సాయంభువః స్సాయంభువమ వ్యాఖ్యః, స్వరాట్ సార్వభౌమః అభూత్, యా శ్రీ సా, అస్య మహాత్మనః మహాబుద్ధేః, స్వాయం భువమనోః, మహిషీ భార్య, శతరూపాభ్యా. అభూత్. ౫౩

తదా మైథునధర్మేణ ప్రజాహ్యేదాం బభూవిరే.
స చాపి శతరూపాయాం పంచాపత్యా న్యజీజనత్.

౫౪

ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ తిస్రః కన్యా శ్చ భారత.
ఆకూతి ర్దేవహూతి శ్చ ప్రసూతిరితి సత్తమ.

౫౫

ఆకూతిం రుచయే ప్రాదా త్కర్దమాయ తు మధ్యమామ్.
దక్షియాదాత్ప్రసూతిం చ యత ఆపూరితం జగత్.

౫౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే.
ద్వాదశోఽధ్యాయః.

తతః ప్రభృతి కి మాసీ జ్ఞాత శ్చ మనుః కి మకరో దిత్వత్రాహ (తదేత్యాదియావదధ్యాయ
పరిసమాప్తి.) తదా మనుశతరూపప్రాదుర్భావప్రభృతికాలే, మైథునధర్మేణ ప్రజాః ఏదాం బభూవిరే
అవర్ధంతేత్యర్థః (స చేతి.) స చాపి స్వామంభవమనురపి. శతరూపాయాం స్వభార్యాయాం.
అవత్యాని పంచ అజీజనత్ జనయామాన.

౫౪

అపత్యశబ్దస్య సాదాశణిత్వా త్తత్ర శ్రీ పుంసవిభాగ మాహ (ప్రియవ్రతేతి) ప్రియవ్రతోత్తాన
పాదౌ పుత్రౌ. ఆకూతిదేవహూతిప్రసూత్యాఖ్యా స్తిస్రః కన్యా శ్చ అజీజన దితి పూర్వేణాన్వయః.

౫౫

(రుచయే) రుచ్యాఖ్యాయ మునయే. ప్రథమాం, కర్దమాయ మధ్యమాం, దేవహూతిం, దక్షియ
ప్రసూతిం, అదాత్ దత్తవాణ్, యతః యాభ్యః ఆకూత్యాదిభ్యః. ఉత్పన్నాభిః ప్రజాభిః, కృతన్నం
జగత్, ఆపూరితం, బహుసంతానకర్యః కన్యా ఇత్యర్థః.

౫౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయవయఃపారావారకాసుధాకరస్య నర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తవృరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం. తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

ద్వాదశోఽధ్యాయః.

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీకృత ఉవాచ—

నిశమ్య వాచం వదతో మునేః పుణ్యతమాం నృప,
భూయః సప్రచృ కౌరవ్యో వాసుదేవ కథాఽదృతః.

౧

స వై స్వాయంభువ స్సమాప్తీయః పుత్ర స్వయంభువః,
ప్రతిలభ్య ప్రియాం పత్నీం కిం చకార తతో మునే.

౨

చరితం తస్య రాజర్షే రాదిరాజస్య సత్తమ,
బ్రూహి మే శ్రద్ధధానాయ విష్యక్సేనాశ్రయో హ్యసౌ.

౩

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

ఏవ మతీతాధ్యాయాంతే సహజానే ర్మనో ర్జన్మని తచ్చరితే చ సంగ్రహేణాఽభిహితే
స్వాయంభువః స్వరాట్ మహాత్మన ఇతి విశేషణసూచితచ్చరితవిస్తారవివిత్సయా విదురః పృచ్ఛతీ
త్యాహ కుకః (నిశమ్యేతి.) వదతః గదతః, మునేః మైత్రేయస్య, పుణ్యతమాం వాచం, నిశమ్య క్రుత్వా,
హేన్యవ రాజన్, కౌరవ్యో విదురః, వాసుదేవకథాయాం ఆదృతః, కర్తరిక్తః, ఆదరణయుక్తః, భూయః
పునః, సప్రచృ పృష్టవాః.

౧

విదురప్రశ్నప్రకార మేవాహ. (స వా ఇతి త్రిభిః) స్వయంభువః బ్రహ్మణః, ప్రియః
పుత్రః, పుత్రాణాం మధ్యే ఆయం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఇతి భావః. సమాప్తీ సార్యభౌమః, సః
స్వాయంభువః మనుః, ప్రియాం పత్నీం శతరూపాం ప్రతిలభ్య లభ్యా, తతః కి మకరోత్, హే మునే
మైత్రేయ.

౨

ప్రకృతమనుసర్గప్రశ్నం విహాయ కి మితి మనుచరితం పృచ్ఛసీత్యాశంకాం నిరాకర్యన్
పృచ్ఛతీ (చరిత మితి.) హే సత్తమ, ఆదిరాజస్య తస్య రాజర్షే ర్మనో శ్చరితం. శ్రద్ధధానాయ
శ్రద్ధధతే, మే మహ్యం, బ్రూహి కథయ, హి యస్మాత్, అసౌ మనుః, విష్యక్సేనాశ్రయః విష్యక్సేనో
హరి స్స ఏవాఽశ్రయో యస్య తతోక్తః. భగవద్భక్త్యా తచ్చరిత మవశ్యం శ్రోతవ్య మితి
తచ్చరితం ప్రష్టవ్య మేవేతి భావః.

౩

శ్రుతస్య పుంసాం సుచిరశ్రమస్య నన్వజ్ఞాసా సూరిభి రీడితోఽర్థః,
త త్తద్గుణానుశ్రవణం ముకుందపాదారవిందం హృదయేషు యేషామ్.

౪

శ్రీ శుక ఉవాచ—

ఇతి బ్రువాణం విదురం విసీతం సహస్రశీర్ష శ్చరణోపధానమ్,

ప్రహృష్టరోమా భగవత్కథాయాం ప్రణీయమానో ముని రభ్యవష్ట.

౫

మైత్రేయ ఉవాచ—

యదా స్వభార్యయాసాకం జాత స్వాస్థ్యంభువో మనుః,

ప్రాంజలిః ప్రణత శ్చేదం వేదగర్భమభాషత.

౬

నన్వేషం తర్హి సాక్షి ద్భగవచ్చరిత్ర మేవ ప్రష్టవ్యం కిం భాగవతపరిత్రానుప్రశ్నే నేత్యాఽఽ
శంక్త్యాహ (శ్రుతస్యేతి.) సుచిరశ్రమస్య సుచిరం శ్రమో యస్మిన్ తస్య చిరకాలపరిశ్రమాద్భిత్తస్య,
పుంసాం, శ్రుతస్య అధ్యయనస్య, అర్థః ప్రయోజనం, సూరిభిః విద్యద్విరయ మేవేతి, ఈడిత స్తుతః,
కిం తత్ యత్సూరిభి రీడిత మిత్యత్రాహ - యేషాం హృదయేషు ముకుందపాదారవింద ముపాస్యతే,
తేషాం భాగవతానాం, గుణానుశ్రవణ మితి య త్త దిత్యర్థః. భగవద్గుణవద్భాగవతగుణా అపి శ్రోతవ్యా
ఏవేత్యభిపాయః.

౪

ఏనం వైదురికప్రశ్న మాశ్రుత్య ముని రభ్యభాషతేత్యాహ శుకః (ఇతీతి.) ఇతి ఉక్త
ప్రకారేణ, బ్రువాణం పృచ్ఛంతం, విసీతం వినయాదినంవన్తం, సహస్రశీర్షః పరమపురుషస్య
“సహస్రశీర్షా పురుష” ఇతి శ్రుతేః, చరణో ఉపధీయేతే అస్మిన్నితి చరణోపధానం భగవత్పాదపీఠం,
భగవత్ప్రియోఽసౌ విదురః, అతః, స్తస్య శిరస ఉపరి, భగవాన్ శ్రీపాదౌ ప్రసారయతీత్యర్థః, ఏనం
భూతం విదురం ప్రతి ముని రైతిత్రేయః, అభ్యవష్ట అభ్యభాషత, కథంభూతః, భగవత్కథాయాం,
ప్రణీయమానః ప్రస ర్త్యమానః, అతఏవ ప్రహృష్టాని ఉదంచితాని రోమాణి యస్య స తథోక్తః.

౫

అభిభాషణ మేవాహ (యదేత్యాదినా.) యదా, స్వభార్యయా శతరూపయాసహా, యం స్వాస్థ్యం
భువో మను, రుత్పన్న, స్తదాఽయం మనుః, ప్రణతః సమో, భూత్వా ప్రాంజలి, రేనం వేదగర్భం,
బ్రహ్మణం ప్రతి, అభాషత.

౬

(శ్రీయజ్ఞవరాహమూర్త్యవతారకథా)

త్వ మేవ ఏకో భూతానాం జన్మకృద్వృత్తిదః పితా,

అథాపి నః ప్రజానాంతే కుశ్రూషా తేన వా భవేత్.

౭

తద్విధేహీ నమ స్తుభ్యం కర్మస్వీద్యాత్మక క్రిషు,

యత్కృతే హి యశోవిష్వగముత్ర చ భవేద్గతిః.

౮

(ఇహోవాచ —

ప్రీత స్తుభ్య మహం తాత స్వస్తి స్తాదానం ఊతీశ్వర,

యన్నిర్వ్యళికేన హృదా శాధి మే త్యాత్మనార్పితమ్.

౯

ఏతావత్యాత్మజై ర్ధీర కాగ్యాహ్యపచితి ర్గురౌ,

శక్త్యా ప్రమత్తై ర్గుహ్యేత సాదరం గతమత్సరైః.

౧౦

(త్వ మితి.) సర్వేషాం భూతానాం, త్వ మేక ఏవ. పితా జన్మ కృ, ద్వృత్తిదః పోషక శ్చ, అతో, యద్య ప్యన్యాపేజే నాస్తి, తథాప్యస్మాకం, తే కుశ్రూషా పరిచర్యా, తేన కర్మజా భవేత్ తద్విధేహీ త్యుత్తరేణాఽన్వయః, హే ఈద్య, ఆత్మక క్రిషు ఆత్మక క్త్యనురూపేషు కర్మసు మధ్యే, య త్కృతే, యస్మిన్ కర్మణి కృతే నతి, యత్కృత్యేతి పాఠాంతరం, తదాప్యయ మేవార్థః, ఇహోఽస్మిన్ లోకే విష్వక్ సర్వత్ర చ యశః, అముష్మిన్ పరలోకే, గతి శ్చ భవేత్, తద్విధేహీత్యన్వయః. ౭-౮

ఏవం మనునా పృష్టో బ్రహ్మహ (ప్రీత ఇతి.) హే తాత తుభ్య మహం ప్రీతః, ఊతీశ్వర, వాం యువయోః స్వస్తి, స్తాత్ భూయాత్. కుతఏవ తత్రాహ, య ద్యస్మాన్నిర్వ్యళికేన విద్ధృషేన హృదా మనసా, మా మాం, శాధి అంశిక్షయేతి, ఆత్మనా స్వయ మేవార్పితం ఆవేదితమ్. ౯

హే ధీర, గురౌ పితరి, ఆత్మజైః పుత్రైః ఏతావతీ అపచితిః పూజా, కర్తవ్యా, కియతీ చాసౌ అపచితిః. యా కర్తవ్యత్యేన చోద్యత ఇత్యత్రాహ (శక్త్యేతి.) అప్రమత్తైః నిర్మత్సరైః. శక్త్యా శక్త్యనురూపేణ, సాదరం గృహ్యేత, ఆజ్ఞేతి శేషః, యథాక్రిపితు రాజ్ఞా గ్రాహ్యే త్యేతావ త్యేన పితరి కుశ్రూషేత్యర్థః. ౧౦

స త్వ మస్యా మపత్యాని సదృశాన్యాత్మనో గుణైః,

ఉత్పాద్య శాసధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ.

౧౧

పరం శుశ్రూషణం మహ్యం స్యా త్రప్రజా రక్షయాన్మవ,

భగవాం స్తే ప్రజాభర్తు ర్హృషీకేశోఽనుతుష్యతి.

౧౨

యేషాం న తుష్టో భగవా న్యజ్జలిజ్గో జనార్దనః,

తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా నాదృతస్వయం.

౧౩

శ్రీమనురువచ—

అదేశేఽహం భగవతో వర్తే యామీవసూదన.

స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో.

౧౪

యదోక స్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహామృసి.

తర్హి కావా పితు స్తవాఽఽజ్ఞా. యా, మయా కర్తవ్యా చోద్యత ఇత్యత్రాహ (స త్వ మితి.) సః మచ్ఛరీరా దుత్పన్న స్త్వ మస్యాం స్వమహిష్యాం, ఆత్మన స్తవ, గుణైః సదృశా న్యవత్యాని, ఉత్పాద్య, గాంభూమిం ధర్మేణ, శాస అనుశీక్షస్య, యజ్ఞైః, పురుషం పరమపురుషం, యజ ఆరాధయ, ఇద మేవ మహ్యం పరం శుశ్రూషణం స్యాత్.

౧౧

అనేన భగవా నపి తుష్యతీత్యాహ హే నృప ప్రజారక్షయా. భగవాన్ హృషీకేశః, ప్రజా భర్తు స్తే ప్రజాభర్త్రే తుభ్య మిత్యర్థః. ప్రజారక్షయేతి వాన్వయః. అనుతుష్యతి సంతుష్టో భవతి.

౧౨

కిం భగవత్సంతోషేణే త్యత్రాహ (యేషా మితి.) యజ్జలింగః యజ్ఞమూర్తిః, సనాతనో భగవాన్, యేషాం న తుష్టః, తేషాం శ్రమః అపార్థాయ నిష్ప్రయోజనాయ, భవతీత్యర్థః. యత్ యతః ఆత్మా భగవాన్, స్వయం, నాఽదృతః ఉపేక్షిత ఇతి యావత్.

౧౩

ఏవ ముక్తో మనుః కి మువాచేత్యత్రాహ (అదేశ ఇతి.) హే అమీవసూదన పాప నాశన, భగవత స్తవ, అదేశే అజ్ఞాయాం, వర్తేయ. కింతు హే ప్రభో ప్రజానాం. మమ చ ఇహ అస్మిన్ లోకే, స్థానం వివాసస్థానం, అనుజానీహి అనుజ్ఞాపయ, ప్రదర్శయేత్యర్థః.

౧౪

నను భూమి రేవ నర్వభూతానాం స్థానం కి మువ్యతే స్థాన మనుజానీహీతి తత్రాహ

(శ్రీయజ్ఞవల్క్యమూర్త్యవతారకథా)

అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవదేవ్యా విధీయతామ్.

౧౫

మైత్రేయ ఉవాచ -

పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తదాఽఽసన్నా మవేక్ష్య గామ్.

కథ మేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యా ధియా చిరమ్.

౧౬

పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా,

ప్రజాదేవాసురపితౄ నృసుష్యా నృకుపక్షిణః.

౧౭

సరీసృపా న్నగా న్నాగా భూతా న్యుచ్చావచాని చ,

సృజతో మే క్షితి ర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా.

౧౮

అథాఽత్ర కి మనుష్యేయ మస్మాభి స్సర్గయోజితైః.

యస్యాఽహం హృదయాదాఽఽసం స ఈశో విదధాతు మే.

౧౯

(య దితి.) సర్వసత్త్వానాం సర్వభూతానాం, య దోకః స్థానం స్థానభూతా, మహీ భూమిః మహామృసి మహతి జలే, మగ్నా స్తర్గతా, అసీక్. అతోఽస్యాః దేవ్యాః భూమే రుద్ధరణే, యత్నః హే దేవ, విధీయతాం క్రియతామ్.

౧౫

ఏవ ముక్తో బ్రహ్మ కి మకరో దిత్యత్రాహ (పరమేష్ఠితి.) పరమేష్ఠీ బ్రహ్మ. తదా, అపాం మధ్యే, అసన్నాం నిమగ్నాం, గాం, అవేక్ష్య జ్ఞాత్వా, ఏనాం భూమి, మహం, కథం సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామితి, ధియా చిరం దధ్యా చింతయామాస.

౧౬

చింతామేవ ప్రపంచయతి (పీత మితి.) సర్వం కృత్స్నం, జలం ప్రాలయకం జలం, మయా, పీతం, తతః పృథివీ చ, నివేశితా స్థాపితా, తతో దేవాసురాదీః ప్రజాః, మే మమ, సృజత స్సతః, వార్భిః జలైః ప్లావ్యమానా నిమజ్జ్యమానా, రసాం రసాకలం గతా ప్రాప్తా.

౧౭-౧౮

(అథ) ఆనంతరం, సర్గే యోజితైః ప్రయుక్తైః అస్మాభిః కి మనుష్యేయం కిం విధేయం, యస్య భగవతో హృదయా త్సంకల్పాత్. అహ మాసం ఉదభూవం, స ఈశో భగవాన్, మే విదధాతు అనుష్యేయం సంపాదయతు.

౧౯

ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరా త్సహసాఽనఘ,

వరాహతోకో నిరగా దజ్ఞప్రపరిమాణతః.

౨౦

తస్మాఽభివశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత,

గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్యుత మివాఽభవత్.

౨౧

మరీచిప్రముఖై ర్విప్రైః కుమారై ర్మనునా సహ,

దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా.

౨౨

కి మేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్య ముపస్థితమ్,

అహో బతాఽశ్చర్య మిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్.

౨౩

చింతాం నిగమయాః వరాహావతారం ప్రస్తాతి (ఇతీతి.) ఇతి ఉక్తరీత్యా, అభిధ్యాయతః, బ్రహ్మణో నాసావివరాత్ నాసికావివరాత్, వరాహతోకః వరాహపోతః, అజ్ఞప్రపరిమాణః, ప్రాతిపదికాద్ తస్య, నిరగాత్ నిర్గతోఽభూత్, హే అనఘ విదుర, న చానేన చతుర్ముఖ ఏవ వరాహరూపోఽభవ దితి శబ్దసీయం “తర్కయామాస చిత్రధా” కి మేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్య మితి, చతుర్ముఖేనాఽవ్యక్తాయమానతయా విచారితత్వవచనాత్.

౨౦

(తస్య) చతుర్ముఖస్య అభివశ్యత స్సతః సూక్ష్మే వరాహః ఖస్థః ఆకాశే స్థిత స్సః క్షణేన గజమాత్రః గజపరిమాణః, ప్రవవృధే తదద్యుత, రాకాశారోహణం, వృద్ధి శ్చేత్యేతత్, వశ్యతా మాశ్చర్య మివాఽభూత్, ఇవశబ్దేన వశ్యతా మేవాఽఽశ్చర్యం న తు భగవతో వరాహస్యేతి సూచితమ్.

౨౧

తతో మరీచిప్రభృతిః విప్రైః కుమారై స్సనకాదిభి ర్మనునా సహ, తత్సౌకరం వారూపం రూపం దృష్ట్వా, బ్రహ్మ, చిత్రధా బహుధా తర్కయామాస.

౨౨

తర్కమేవ ప్రపంచయతి (కి మితి ద్వాభ్యామ్.) దివ్యం దివి భవం దివ్యం, పరమవ్యోమ నిలయం, సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, పరబ్రహ్మ, సూకరః వ్యాజః ఛద్య వేషో, యస్య, తదేత, దుపస్థితం, కింశబ్దో విచారద్యోతకః, మే మమ, నాసాయా, ఇదం వారూపరూపం, వినిస్సృతం వినిర్గతం, అహో బతాఽఽశ్చర్యమ్.

౨౩

(శ్రీయజ్ఞవల్క్యసూక్త్యవతారకథా)

దృష్టోఽఙ్గష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గంధశిలామయః.

అపిస్వి దృగవా నేష యజ్ఞో మే ఖేదయ న్మనః.

౨౪

ఇతి మీమాంసత స్తస్య బ్రహ్మణ స్సహ సూనుభిః.

భగవాన్ యజ్ఞపురుషో జగర్జాగేంద్రసన్నిభః.

౨౫

బ్రహ్మణం హర్షయామాస హరి స్తాం శ్చ ద్విజోత్తమాన్.

స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా విభుః.

౨౬

నిశమ్య తే ముద్దురితం స్వఖేదక్షపిష్టుమాయామయసూకరస్య.

జన స్తవ స్సత్యనివాసిన స్తే త్రిభిః పవిత్రై ర్మునయోఽగృణన్ స్మ.

౨౭

అఙ్గష్ఠస్య శిరః క్షార్వం పర్వతదేవమాత్రాప్రమాణం యస్య సః. ప్రథమం దృష్టః, పశ్చాత్, తజేన, గంధశిలామయః స్థూలపాషాణమాత్రో దృష్టః, యజ్ఞః విష్టుః “యజ్ఞో వై విష్టు” రితి శ్రుతేః, మే మనః ఖేదయన్ నిజరూపతిరోధనేన మోహయన్, ఏష భగవాన్ నపిస్విత్ ఏష వరాహమూర్తి రృగవా నపిస్విత్, అపిస్వి చ్చబ్ధః సమ్భవనాయాం, భగవాన్ స్వాదిత్యర్థః.

౨౪

తర్క ముపసంహరన్ వారాహతనో రృగవత శ్చురితం సంగ్రహేణాహ యావదధ్యాయ పరిసమాప్తి. (ఇతీతి.) ఇత్యుక్తరీత్యా, సూనుభి ర్మన్వాదిభి స్సహ తస్య బ్రహ్మణః మీమాంసత స్తర్కయత స్సతః అగేంద్రసన్నిభః గిరీంద్రసదృశో, భగవాన్ యజ్ఞపురుషః అగర్జత్.

౨౫

(బ్రహ్మణ మితి.) స విభు రృగవాన్ హరిః, కకుభః దిశః ప్రతిస్వనయతా ప్రతిధ్వనయతా గర్జితేన, బ్రహ్మణం, తాం శ్చ ద్విజోత్తమాన్, ప్రహర్షయామాస.

౨౬

(నిశమ్యేతి.) మాయామయసూకరస్య అశ్చర్యప్రచురసూకరతనో, దుద్దురితం తజ్ఞాతీయాను కారముద్దురితధ్వనిం నిశమ్య, తే జన స్తవస్సత్యలోకనివాసినః, జనస్తవ ఇత్యత్ర సుడాగామ ఆహ్వానమునయః, కథంభూతం ముద్దురితం స్వఖేదక్షపిష్టు, స్వేషాం స్వనంబంధినాం యః ఖేదః, తం క్షయతి తచ్ఛిలం ఆత్మీయదుఃఖవిరసనస్వభావం, తే మునయః పవిత్రై ర్త్రిభిః ఋగ్యజుస్సామసూక్తైః అగృణన్ స్మ అస్తువన్ ఖలు, త ఇతి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాననాయ.

౨౭

తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తి ర్భూహ్మై వధార్యాత్మగుణానువాదమ్.
వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేంద్రలీలో జల మావివేళ. ౨౮

ఉత్తిప్తవాలః ఖచరః కఠోరసటావిదున్వ స్థరరోమకత్వక్
ఖురాహతాభ్ర స్నితదంష్ట్రీఈజ్జ్యోతి ర్భదానే భగవా స్మహీధ్రః. ౨౯

ఘ్రాణేన పృథ్వాః పదవీం విజిఘ్రన్రోదాపదేశ స్వయ మధ్వరాఙ్గః.
కరాళదంష్ట్రోఽవ్యకరాళదృగ్భ్యా ముద్యీక్ష్య విప్రా స్సృణతోఽవిశ త్కమ్. ౩౦

స వజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షి స్తనయ స్నుదన్వాః,
ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మికరై రివార్త చ్చుక్రోశ యజ్ఞేశ్వర పాహి మేతి. ౩౧

(తేషా మితి.) వేదవితానమూర్తిః వేదై ర్వితన్యత ఇతి వేదవితానః. వేదవిహితో యజ్ఞః. స ఏవ మూర్తి ర్యన్య స భగవాన్. తేషాం సతాం మరీచ్యాదీనాం, అత్మనో యే గుణాః కల్యాణగుణాః తా ననుపదతీతి తద్భూహ్మై వేద మవదార్య క్రుత్వా. భూయః వినద్య ముద్భురితం కృత్వా. విబుధానాం బ్రహ్మాదీనాం ఉదయాయ శ్రేయసే, జల మావివేళ, కథంభూతః గజేంద్రస్యేవ లీలా యస్య సః. ౨౮

పునః కథంభూతో వివేళేత్యపేక్షయా ముత్తిప్త ఇతి ద్వాభ్యాం విశేషి-ఉత్తిప్తః వాలః పుష్పం యేన, ఖచరః అకాశచారీ, కఠోరాః కఠినాః, సటాః కంధరస్థాః కేశాః, తాః విధున్వన్ కమ్పయన్. ఖరాణి రోమాణి యస్యాం సా. త్వక్ యన్య సః ఖురై రాహతా న్యభ్రాణి యేన సః. సితే దంష్ట్రే యన్య సః. ఈజ్జ విరీక్షణ మేవ జ్యోతి రాలోకో యన్య. ప్రకాశమాననేత్ర ఇత్యర్థః. మహీధ్రః మహ్యః ఉద్ధర్తా భగవాన్ బధానే. ౨౯

కించ, క్రోదాపదేశః వరాహచ్ఛద్భా. అత స్వయ మధ్వరాఙ్గోపి పశు రివ ఘ్రాణేన పృథ్వాః పదవీం జిఘ్రన్ అన్వేషయన్నివేత్యర్థః. కరాళే భయంకరే దంష్ట్రే యన్య తథాభూతో. వ్యకరాళదృగ్భ్యాం సౌమ్యదృష్టిభ్యాం గృణతః స్తోత్రా నిప్రా నుద్యీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య. కం జల మావిశత్. ౩౦

తదానీంతనం సముదధ్వని ముత్ప్రేక్షతే (స వజ్రేతి.) సః ఉదన్వాన్ సముద్రః, వజ్రకూటో వజ్రవర్షత. స్తద్వ దగ్గం య దృగవత స్తన్య నిపాతవేగేన విశీర్ణా విలుబితా కుక్షి ర్యన్య సః. అత ఏవ ఆర్త ఇవ, స్తనయన్ శబ్దం కురన్. భో యజ్ఞేశ్వర మాం పాహి మాభివీత్యేవం చుక్రోశ. ఆర్తసాదృశ్య మాహ - ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః దీర్ఘా ఊర్మయ ఏవ భుజాః తై ర్విజిష్టాః. ౩౧

(శ్రీయజ్ఞపరాహమూర్త్యవతారకథా)

ఖురైః జీరప్తై ర్దరయం స్తదాప ఉత్పారపార శ్రీపరూరసాయామ్,
దదర్శ గాం తత్ర సుమపు రగ్రే యాం జీవధానీం స్వయ మభ్యధత్త. ౩౨

స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం విలగ్నాం స ఉత్థిత స్సంరుచుచే రసాయాః,
తత్రాదిదైత్యం గదయా పతంతం సునాభసందీపితతీవ్రమన్యుః. ౩౩

జఘాన రుధాన మసహ్యవిక్రమం సలీలయేభం మృగరాడివాఽమృసి,
తద్రక్తపక్ష్యాఙ్గీతగండతుండో యథా గజేంద్రో జగతీం విభిందత్. ౩౪

జలం ప్రవిష్టో భగవాన్ కి మకరో దిత్యత్రాహ (ఖురై రితి.) త్రిపరుః త్రిణి పరూషి సవనాత్మకాని పర్వాణి యస్య త్రిపరుః, యద్వా, త్రిణి పరూషి రేఖాః కకుత్స్థలే యస్య త్రిపరుః, ఉత్పారపారః ఉత్పార శ్చాసౌ పారశ్చ ఉత్పారపారః ఉద్వేల ఇవ పార మతిక్రాంతః. పారః సంసారా త్పారయితా చేత్యర్థః “ఉత్పారపార” మితి ద్వితీయాన్తోపి పాఠః, తదా, ఉత్పారపారం, దరయన్నితి క్రియావిశేషణత్వేన యోజ్యం. ఉత్పారాణాం పారభూన్యానాం అపాం పారమవసానం యథాభవతి తథా. అసః జలాని ఖురైః, తదా, దరయత్ విదళయన్. కథంభూతైః ఖురైః, జీరప్తైః జీరప్తాయైః, రసాయాం రసాతలే, గాం భూమిం. దదర్శ. కథంభూతాం గాం. అగ్రే ప్రళయసమయే, తత్ర, తాన్వపు సుమపుః శిశయిషు స్సత్. జీవధానీం జీవాః దీయంతే యస్యాం, ప్రాజ్ఞాశ్రయభూతాం. యాం గాం, స్వయ, మభ్యధత్త ఆభిముఖ్యేన దధార, జతరే ధృతవాన్ తా మిత్యర్థః. ౩౨

స్వస్య దంష్ట్రయా విలగ్నాం మహీం, ఉద్ధృత్య, సః భగవాన్, రసాయాః సకాశాత్. ఉత్థితః సంరుచుచే, తత్కౌస్యమృసి గదయా అపతంతం గదా ముద్యమ్య అగచ్ఛంతం, రుధానం ప్రతిభిద్ధంతం అసహ్యః, విక్రమాః యస్య తం, ఆదిదైత్యం హిరణ్యాక్షం, సునాభేన సందీపితః ఉజ్వలన్, సచాసౌ తీవ్ర మన్యుశ్చ, స భగవాన్, మృగరా ట్సంహః, ఇభ మివ గజ మివ, లీలయా జఘాన హతవాన్, యథా గజేంద్రః జగతీం వప్రాదిభూమిం క్రీడయా విభిందత్ విదారయత్ గై రికయా అరుణగండతుండో భవతి, తద్వ, తస్య రక్త మేవ పంకం. తేనాంకితౌ గంధౌ తుండం చ యస్య స జఘనేతి పూర్వేణాఽన్వయః. ౩౩-౩౪

తమాలనీలం సితదంతకోట్యా జ్ఞౌ ముత్తిపంతం గజలీలయాఽఙ్గ.

ప్రాజ్ఞాయ బద్ధాంజలయో అనువాకై ర్విరించిముఖ్యా ఉపతస్థు రీశమ్.

౩౫

ముషయ ఉచుః —

జితం జితం తేఽజిత యజ్ఞభావన త్రయీం తనుం స్వాం పరిధున్వతే నమః.

య ద్రోమగర్తేషు విలిల్య రబ్ధయ స్తస్మై నమః కారణసూకరాయ తే.

౩౬

రూపం తస్మై త న్నను దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనం దేవ యదధ్వరాత్మకమ్.

తమాలవ స్నీలం సితయా దంతకోట్యా దంష్ట్రాగ్రేణ జ్ఞౌ మహీం గజస్వేన లీలయా ఉత్తిపంతం ఉద్ధరంతం ఈశం భగవంతం ప్రాజ్ఞాయ ఆరిక్ష్య. అంగ హేవిదుర, విరించిప్రభృతయః బద్ధాంజలయ స్సన్త్రా అనువాకైః. అనువాకో వైదికం సూక్తం. తత్సద్భూతై. ర్వాక్యైః, ఉపతస్థుః సమీపే స్థిత్యా, అభిదధుః తుష్టవు రిత్యర్థః.

౩౫

ఉపస్థానప్రకార మేవాహ (జిత మిత్యాదినా.) హే అజిత. తే త్వయా. జితం సర్వోత్కర్షణే వర్తితం. జితం జిత మితి సంభ్రమా ద్వీప్నా. హే యజ్ఞభావన. యజ్ఞై ర్భావ్యతే సంభావ్యత ఇతి యజ్ఞభావనః. యజ్ఞారాధ్యేత్యర్థః. యద్వా. యజ్ఞాణ భావయతి నిర్వర్తయతీతి తథా. యజ్ఞాధిపతే ఇత్యర్థః. యద్వా యజ్ఞై ర్భావ్యతే యజ్ఞై రవయవత్సేన ఉపావ్యత ఇతి. తథేతి యావత్. అతఏవ హ్యుత్తరత్ర యజ్ఞావయవాః చందఆదీం స్తదవయవత్సేన జల్పయిత్వా స్తుతి ర్వక్ష్యతే. త్రయీం వేద మయీం. త్రయీనిహితయజ్ఞమయత్సేనోపాసనా త్రదారాధ్యత్వం. యద్వా త్రయీమయత్వం తన్వా జ్ఞేయం. స్వాం స్వకీయాం తనుం. పరిధున్వతే పరితః సర్వతః కమ్పయతే. తుభ్యం నమః. బహుష కల్యాణగుణేషు సత్సు కిం విశేషణతనుపరిధూనన మేవ స్త్రాయత ఇత్య త్రాహ (య ద్రోమేతి.) య ద్యస్యాం తన్వాం. రోమాణి తేషాం గర్తేషు రద్ధేషు. అబ్ధయ స్సముద్రాః. విలిల్యః లీనా బభూవుః. అత ఇద మత్కాశ్చర్య మితి తదేవ ప్రథమం స్త్రాయత ఇతి భావః అతఏవ, కారణసూకరాయ జగత్కారణభూతాయ అప్రాకృతసూకరరూపిణే. యద్వా. కారణాత్ షీత్యుద్ధర్తణనిమిత్తా. త్సూకర రూపదారిణ ఇత్యర్థః. న హి ప్రాకృతసూకర స్వేద్యశం సామర్థ్యం దృష్టమిత్యభిప్రాయః. ఏవం భూతాయ తస్మై. తే నమః.

౩౬

రూప్యప్రాకృతతత్వం వదన్తి న్నుక్తయజ్ఞభావనత్వమేవ ప్రపంచయతి (రూప మిత్యాదిని శ్చతుర్భుః) హే దేవ. య. దధ్వరాత్మకం తవ రూపం. తదేత ద్దుష్కృతాత్మనాం దుష్కృత

(శ్రీయజువరాహమూర్త్యవతారకథా)

చందాసి యస్య త్వచి బర్హి రోమ స్వాజ్యం దృశి త్వజ్జ్విషు చాతుర్హోత్రమ్. ౩౩

(సుక్తుండ ఆసీ త్పువ ఈశ నాశయో రిదోదరే చమసాః కృష్ణరంద్రే.

ప్రాశిత మాన్యే గ్రసనే గ్రహాస్తు తే య చర్వణం తే భగవ న్నగ్నిహోత్రమ్.

మఘమలినః ఆత్మా మనః యేషాం తేషా, మయోగినాం, దుర్దర్శనం దర్శనవిషయం, ప్రాకృతం హి రూపం ప్రాకృతమనోగ్రాహ్యం, ఇదం తు రూపం “దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మ దర్శిభిః” ఇత్యాదిక్రతుశ్చ క్రియధయా, యోగశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వా దప్రాకృత మిత్యర్థః, నన్యయోగిభి రపి తాదాత్మ్యే ర్మగవతో విభవరూపం దృశ్యత ఏవ, తథ మేత దుద్యతే, దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శన మితి ఉద్యతే, సహ్యయోగినో భగవతో విభవరూప మప్రాకృతం పంచోపవిషన్మయం స్వేచ్ఛయైవోపాత్ర మితి యథావజ్ఞానంతి, కింతు, తిర్యగాదిసజాతీయం ప్రాకృత మిత్యేవ జానంతి, అతో న విరోధః, అత్ర యజ్ఞాంగానాం ఛందఆదీనాం భగవదవయవత్వేనానుసంధానరూపదృష్టుపాసనవిధార్థం పూర్వోక్త యజ్ఞభావనత్వం యదధర్మరాత్మక మిత్యనూద్యతే, ఇదం ఛంద ఆదీనాం భగవత్త్వగాఽత్వరూపణం దృష్టుపాసనార్థ మేవ “నామ బ్రహ్మ మనో బ్రహ్మే” త్యాదివత్, న హి కాలత్రయవర్తినాం ఛంద ఆదియజ్ఞాంగానాం సంఘాతస్య తాత్కాలికభగవద్వరాహాతనుత్వసంభవః, యద్యపి, భగవత స్పర్శ శరీరకత్వా ద్యజ్ఞావయవానా మపి తదంగత్వకథనం సంభవతి, తథాపి ప్రాకృతానాం యజ్ఞావయవానా మప్రాకృతతన్వవయవత్వాసంభవ ఏవ, తస్య సర్వశరీరకత్వేన యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరీత్వేపి, ప్రత్యేక మేవ యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వా త్రేషాం తచ్ఛరీరావయవత్వకీర్తన మనుపపన్న మేవ, తస్మా దృష్టుపాసనవిధాన మేవేతి మంతవ్యం, అతఏవ, చందాసి త్వచి బర్హిః రోమసు ఇత్యాది క్వచి ద్య్యుతిరేకవిధేః, క్వచి దగ్నిహోత్రం చర్వణం, ఉపనదః శిరోధర మిత్యభేదవిధేశ కోపపన్నః, యస్య తవ, త్వచి చందాసి గాయత్రీత్రిష్టుభాదీని యజ్ఞాంగాని ఛందాసి, ఆన ప్నిత్యవకృష్ణక్రియా పదవిపరీణామేనాన్వయః, రోమసు, బర్హిః కుశాః, బర్హిరోమ స్విత్యత్రాఽఽర్షత్వా ద్ధృరోప ఇతి దీర్ఘాభావః, దృశి దృష్టే, ఆజ్యం, అంఘ్రీషు, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోత్యభివాచ్యమంత్రపేద్యం కర్మ. ౩౩

(సుక్ జహూః.) తుందే ముఖాగ్రే, ఆసీత్ సృవః ఉతరదర్శి, నాసికయో, రాసీ దిత్వసు పంగః, ఏవ ముత్తరత్రాపి, ఇదా హవిరృక్షణపాత్రం, ఉదరే, చమసాగ్రహశ్చ సోమపాత్రాణి చ తత్ర, చమసాః కర్ణరంద్రే ఆనన్, ప్రాశితం బ్రహ్మభాగపాత్రం, అన్యే ముఖే, ఆసీత్, గ్రహాః, గ్రసనే, గ్రస్య తేఽనేనేతి గ్రసనం, ముఖాంతర్వర్తి చ్చిద్రం తస్మిన్, ఆనన్, హే భగవన్, య, దగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రనామకం కర్మ, త, త్రే తవ, చర్వణం భక్షణ, మాసీత్. ౩౪

దీక్షానుజన్మోపసద శ్శిరోధర స్త్వం ప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః.

జిహ్వో ప్రవర్గ్య స్తవ శీర్షకం క్రతో స్పృహ్యవసభ్యం చ తయోఽసవో హి తే. ౩౯

సోమస్తు రేత స్సవనా న్యవస్థితి స్సంస్థావిభేదా స్తవ దేహదాతవః.

సత్రాణి సర్వాణి శరీరసంధి స్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతు రిష్టిబంధనమ్.

౪౦

నమో నమస్తేఽఖిలమంత్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే.

(దీక్ష) దీక్షణీయేష్టిః, తవాఽనుజన్మ, వారం వార మభివ్యక్తిః, ఉపసదః ఉపసదాభ్యా ఇష్టయః, తవ శిరోధరం గ్రీవా ప్రాయణీయః ఆరమ్యేష్టిః, ఉదయనీయః అవసానేష్టిః, ప్రాయణీయో దయనీయో దంష్ట్రే యన్య స త్వం, ప్రవర్గ్యః మహావిదః జిహ్వో అసీత్, నభ్యో హోమరహితోఽగ్నిః, అవసభ్యః ఔపాసనాగ్నిః, తయో ర్వ్యంద్యైక్యం, క్రతోః క్రతు రూపన్య తవ, శీర్షకం శిరః, చితయః ఇష్టకాబంధవిశేషాః, తే తవ అసవః ప్రాణాః.

౩౯

(సోమ) స్తవ రేతః, సవనాని ప్రాతస్సవనాదీని, తవ, అవస్థితి రవస్థానం, బాల్యాద్యవస్థా వా, సంస్థావిభేదాః, అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమఉక్త్యష్టోదశివాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామ ఇతి స స్తసంస్థాభేదాః, తవ దేహదాతవః, త్వజ్ఞాంసాదిన ప్రదాతవః, సత్రాణి బహుయజమానకాని కర్మాణి, సర్వాణి, తవ శరీరసంధయః, త్వం సర్వయజ్ఞక్రతుః, అసోమాః యజ్ఞాః, ససోమాః క్రతవః తద్రూప స్త్వమిత్యర్థః, యద్వా, యజ్ఞరూపః క్రతుః, క్రతుశబ్దోఽనుష్ఠేయమాత్రవః, ఉపాసనే ష్వపి క్రతుశబ్దప్రయోగాత్, తత శ్చ, యజ్ఞరూపః క్రతుః అనుష్ఠేయం కర్మ యస్యాఽఽరాధనం, స సర్వయజ్ఞక్రతు స్త్వ మిత్యర్థః, ఇష్టి ర్యాజమాన మనుష్ఠానం, తదేవ బంధనం మధ్యకాయప్రదేశో యన్య స త్వ మిత్యర్థః.

౪౦

ఏవం భాగద్యయాత్మకవేదపూర్వభాగవిహితయజ్ఞతదంగాని స్తవ్యత్వేన ప్రకృతభగవద్వ రాహితన్వవయవత్వేన రూపయిత్యాఽథ భగవతో భాగద్యయాత్మకవేదతదుపబృంహణరూపస్మృతివేద్యతా ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వభాగోదితయజ్ఞతదవయవానాం భగవచ్ఛరీరతాం తిదారాధనరూపతా ముత్తర భాగోదితన్యాసోపాసనానాం తత్ప్రసాదహేతుత్వేన తస్యాపి భాగన్య భగవత్పరతాం చ వదన్తో నమ స్కూర్వంతి (నమో నమ ఇతి.) తే తుభ్యం, నమో నమః అదరా ద్విరుక్తిః, యద్వా పూర్వభాగవేద్యత్వ తదుపబృంహణవేద్యత్వరూపగుణభేదవిష్టాకారభేదా తదపేక్షయా నమసో ద్విరుక్తిః, కథంభూతాయ, తే, క్రియాత్మనే క్రియా ఆత్మా శరీరం యన్య తస్మై, యద్వా క్రియాయః ఆత్మా తస్మై ఇత్యర్థః.

(శ్రీయజ్ఞవల్క్యసూక్త్యవతారకథా)

వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావితజ్ఞానాయ విద్యాగురవే నమో నమః.

౪౦

దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవం స్త్వయా భృతా విరాజతే భూధరభూ స్సభూధరా,

అనేన, స్మార్తదానాదిక్రియాత్మకత్వము క్తం, సర్వక్రతవే సర్వక్రతుశరీరామేత్యర్థః, అనేన త్రోతయజ్ఞాత్మకత్వము క్తం, యజ్ఞసాధనా మపి తదాత్మకత్వ మువ్యతే, అఖిలమంత్రదేవతాద్రవ్యాయేతి, మంత్రాః ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకాని వేదవాక్యాని, దేవతా ఉద్దేశ్యవిశేషాః ఇంద్రాదయః, ద్రవ్యాణి అజ్యురదిపయ సోమాదీని, అఖిలాని మంత్రదేవతాద్రవ్యాణి యస్య, తస్మై అఖిలమంత్రాదిశరీరామేత్యర్థః, తత్త్వంత్రప్రకాశితత్వద్వీప్యదేవతానిష్పాద్యయాగహోమాదిక్రియాబోధకపూర్వభాగశరీరవాచికబిర్య శరీర పర్యంతతస్యాయేన భగవత్పురతస్య ముక్తం భవతి, యజ్ఞానం భగవత్పురీతత్వం బృహదారణ్యకే మాధ్యందినపాతే “యస్మాత్కా శరీర” మిత్యారభ్య “యస్య యజ్ఞా శరీర” మితి క్రతుం గుఱక్రియానా మపి శరీరత్వ మాశ్రయద్వారోపపన్న మిత్యన్య దేతత్, ఏవం పూర్వభాగస్య భగవత్పురతస్య ముక్తం, అథోత్తరభాగస్య తత్పురతస్య వక్త్రం విశిష్ట (వైరాగ్యేతి) వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయే ష్వనాసక్తిః, భక్తిః శ్రవణకీర్తనస్మరణార్చనవందనాదిరూపా సాధనభక్తిః, ఆత్మజయోంతఃకరణజయః, ఏతై రనుభావితం నిష్పాదితం, జ్ఞానం ద్రువానుస్మృతిరూపం జ్ఞానం, యస్య తస్మై, అన్యవద్భావప్రధానబహు ప్రీహిబలభ్యసంబంధసామాన్యస్య ప్రసాదయితృత్వప్రసాదనీయత్వరూపవిశేషే పర్యవసానం, తత శ్చ వైరాగ్యాదినిష్పాద్యద్రువానుస్మృత్యాత్మకం జ్ఞానం యత్ప్రసాదహేతు స్తస్మై ఇత్యర్థః, అత్ర వైరాగ్యశబ్దేన వివేకాదిసాధనసప్తకాంతరూపతవిమోక ఉచ్యతే, భక్తిశబ్దేన క్రియా, ఆత్మజయశబ్దేనానుద్భవః, ఇయం చ, కేషాంచి దుక్తి రన్యేషా మప్యుపలక్షణార్థా, ఏవం చానేన పదేన వివేకాదిసాధన సప్తకానునిష్పాద్యభగవత్ప్రసాదహేతుభూతద్రువానుస్మృతిబోధక స్వోత్తరభాగస్య భగవత్పురతస్యం సిద్ధం, విద్యాగురవ ఇత్యనేన, న్యాసవిద్యాప్రతిపాదకోత్తరభాగై కదేశకతుపబ్బంహజానా మపి తత్పురతస్య ముక్తం విద్యాగురవే న్యాసవిద్యాప్రదర్శనే ఇత్యర్థః, న్యాసవిద్యాప్రదర్శితత్వం, భగవద్వరాహరామకృష్ణా ద్యవతారాణాం వారాహపురాణ శ్రీరామాయణ శ్రీభగవద్గీతాదిషు ప్రసిద్ధం, అత్రాపి గుణభేదవిష్టాకారభేదా న్నమసో ద్విరుక్తిః.

౪౧

ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యం భగవంతంతం నమస్తృత్యాఽథ స్వాభీష్టం విజ్ఞాపయిష్యంతః ప్రకృతవరాహవతారచరిత్రం తదవతారసౌప్తవం చ విజ్ఞాపయంతి (దంష్ట్రాగ్రేతి ద్వావ్యామ్.) హే భగవన్-త్వయా కర్తా, దంష్ట్రాగ్రకోట్యా కరణేన, సభూధరా సపర్వతా, భూమః మహీధృతా సతి, విరాజతే.

యథావనాన్నిస్సరతోదతా దృతా మతజ్జజేంద్రస్య సపత్రపద్మినీ.

౪౨

త్రయీమయం రూప మిదం చ సౌకరం భూమండలే నాథ దతా దృతేన తే.

చకాస్తి శృంగోధమనేన భూయసా కులాచలేంద్రస్య యథైవ విభ్రమః.

౪౩

సంస్థాపయేనాం జగతీం సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీ మసి మాతరం పితా.

విధేమ హవ్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోఽగ్ని మివారణావధాః.

హే భూధర భూధర్తః. తత్ర దృష్టాంతః, యథా. వనాత్ జలాత్, విస్సరతో విగ్గచ్ఛతః, మతంగజన్య గజశ్రేష్ఠస్య, దతా దస్తేన, దృతా, పంకయుక్తపద్మినీ, విరాజతే, తథేత్యర్థః, అభూతోపమేయం. న హి క్వచి దపి పద్మినీ గజదంతేనోద్ధృతా దృష్టా.

౪౪

(త్రయీమయ మితి.) హే నాథ, దతా దంతేన, దృతేన భూమండలేన, తే తవ. ఇదం త్రయీమయం అవయవత్వేన రూపితవేదవిహితకర్మప్రచుర మిదం సౌకరం రూపం, చకాస్తి శోభతే. అత్ర దృష్టాంతః, భూయసా విపులేన, శృంగోధమనేన, శృంగేజ ఉధో, యో ఘనో మేఘ, స్తేన కులాచలేంద్రస్య కులాచలశ్రేష్ఠస్య, విభ్రమో విలాసో యథా, తద్వ దిత్యర్థః.

౪౫

స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయంతో నమస్కర్వంతి (సంస్థాపయేతి.) సతస్థుషాం సంస్థాపరాణాం, జగతాం జంగమానాం, లోకాయ స్థావనార్థం, తవ పత్నీం, జగతాం మాతర, మేనాం భూమిం, సంస్థాపయ ప్రతిష్ఠాపయ, యత స్త్వం, జగతాం, పితాసి పాలకో జనక శాసన, ఏవంసతి, తత్ర స్థితా స్సన్తో వయం, పిత్రా త్వయా సహవ్యై మాత్రే, నమసా విధేమ నమసం కరిష్యామః, నమస్కారేణ పరిపరేమేతి వా, స్వతేజోధారణాక్రీం, యజ్ఞికాః మంత్రతోఽగ్నిం, అరణావివ మంథనకాష్ట ఇవ, యస్యాం భూమో, అధాః నిహితవా ససి, ఏవం స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాప్య స్వకృతార్థతా మావిష్కరిష్యంత తస్య భగవతోఽనంతాచింత్యవివిధవిచిత్రకత్తే స్తవ కర్మేతరై రచింత్య మిత్యాహః (క ఇతి) హే ప్రభో, అన్యతమః ఇతరః ప్రాకృతః. కః పురుషః, తవ, రసాం రసాతలం ప్రతి గతాయాః భువః, ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం, శ్రద్ధదీత ఇద మిత్థ మితి చింతయితు ముత్సహేత, అత్యాశ్చర్యత్వేన న కోపి విర్వక్తుం ప్రభవే దిత్యర్థః. త్వయి పున రసౌ విస్మయో న భవతి, యతః విశ్వవిస్మయః విశ్వే సర్వే విష్మయాః యస్మిన్, విశ్వస్య విస్మయో యస్మిన్ న విశ్వవిస్మయ ఇతి వా, ఏవంభూతః భవాన్.

(శ్రీయజ్ఞవల్క్యసూక్తవ్యాఖ్యానం)

క శ్రుద్ధధీతాఽన్యతమ స్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్,
న విస్మయోఽసౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే స్వమాయయేదం సస్పజేఽతివిస్మయమ్.

విధూన్వతా వేదమయం నిజం వపు ర్జన స్తవస్సత్యనివాసి నో వయమ్.
సటాశిఖోద్ధూతశివామ్నుభిస్తుభి ర్విమృజ్యమానా భృశ మీశ పావితాః.

స నై బత భ్రష్టమతి స్తవేష తే యః కర్మణాం పార మపారకర్మణః,
యద్యోగమాయాగుణయోగమోహితం విశ్వం సమస్తం భగవన్ విధేహి శమ్.

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఇత్యవస్థీయమాన నై ర్మునిభి ర్బ్రహ్మవాదిభిః.

స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యకర్త్రా, అతివిస్మయం అత్యాశ్చర్యం, ఇదం జగత్, సస్పజే స్పష్టవాన్,
అచింత్యవివిధవిచిత్రసన్నివేశజగ. తృప్తిజక స్తవేదం భువ ఉద్విబర్హణం కియ దాశ్చర్యకర మితి
భావః.

౪౪-౪౫

స్వకృతార్థతా మవిస్కర్వంతి (విధూన్వతేతి.) హే ఈశ. వేదమయం నిజం, వపుః
శరీరం విధూన్వతా కమ্পయతా, త్వయా కర్త్రా, సటానాం శిఖాభి రగ్రైః ఉద్భూతాః ఉచ్చలితాః, తే
చ తే. శివామ్నుభిందనః, తైః కరణైః, విమృజ్యమానాః విశేషేణ శుద్ధ్యమానాః. జన స్తవస్సత్య
నివాసి నో, వయం, పావితాః పవిత్రీకృతాః, కృతార్థా అభూమేతి భావః.

౪౬

ఏవం కృతార్థతాం విజ్ఞాప్యాథ ప్రకృతం భగవత్కర్మణోచింత్యత్వం వ్యతిరేకముఖేన
వదంత స్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం ప్రార్థయంతే (స వా ఇతి.) అపారకర్మణః జగత్స్పృష్ట్యాద్యనంత
వ్యాపారస్య, తవ, కర్మణాం, పారం అవధిం, యః, ఈషతే కాఙ్క్షతి, జ్ఞాతు మిచ్ఛతీత్యర్థః. సవై
భ్రష్టమతిః, అపారాణాం కర్మణాం పారం జిజ్ఞాసు ర్బుద్ధిహీన ఇత్యర్థః, హే భగవన్, యస్య తవ, యా,
యోగమాయాసంబంధినీ విచిత్రసగ్గతాణీ శక్తి, స్తస్యా, యే గుణాః సత్త్వాదయః, తెషాం యోగేన
సంబంధేన మోహితం సమస్తం విశ్వం, శం సుఖవిశ్వాం సుఖం యథాభవతి తథేతి క్రియావిశేషణం
వా, విధేహి కురు.

౪౭

ఏవం స్తుతః ప్రార్థితో భగవాన్ స్తుతః కి మకరోదిత్యత్రాహ (ఇతితి.) తై ర్బ్రహ్మవాదిభిః.

సలిలే స్వఖురాక్రాంత ఉపాధత్తాఽవితావనీమ్.

౪౮

స ఇత్థం భగవా నుర్వీం విష్వక్సేనః ప్రజాపతిః.

రసాయా లీలయోన్నితా మప్పు న్యన్య యయౌ హరిః.

౪౯

య ఏవ మేతాం హరిమేధసో హరేః కథాం సుభద్రాం కథనీయమాయినః.

శృణ్వీత భక్త్యా శ్రవయేత వోశతీం జనార్దనోఽస్యాశు హృది ప్రసీదతి.

౫౦

తస్మి న్నసన్నే సకలాఽఽశిషాం ప్రభౌ కిం దుర్లభం తాభి రలంబవాత్మభిః.

అనన్యదృష్ట్యా భజతాం గుహాశయ స్వయం విదత్తే స్వగతిం పరః పరామ్.

౫౧

పేదతుల్యవాక్యాని భాషిభి, ర్మువిభి ర్మరీచ్యాదిభిః. ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, ఉపస్తేయమానః సమీపస్థితై
స్తూయమానః, అవితా రక్షితా, భగవాన్, స్వఖురాక్రాంతే సలిలే, అవనీం భూమిం, ఉపాధత్త స్థావయా
మాసేత్తిర్థః, స్వఖురాక్రాంత ఇత్యనేన విగ్రహస్యాఽత్యున్నతత్వం సూచ్యతే.

౪౮

వరాహావతారకథా ముపసంహరతి (స ఇతి.) ప్రజాపతిః ప్రజానాం సంరక్షకః, భగవాన్
పూర్ణషాడ్గుణ్యః, విష్వక్సేనః, సః వరాహః హరిః, లీలయా క్రీడయా, రసాయా స్సకాశాత్, ఉన్నీతాం
ఉద్భృతా, ముర్వీం భూమిం, అప్పు, న్యన్య ప్రతిష్ఠాప్య యయౌ అంతర్ధ ఇత్యర్థః.

౪౯

ఏత త్కథాశ్రవణఫల మాహ (య ఇతి.) వర్జనీయాశ్చర్యశక్తిమతః, హరిమేధసః
యద్విషయా మేధా హరతి సంసారం తస్య, హరే ర్గుగవతో వరాహస్య, సుభద్రాం సుమంగళా
ముశతీం కమనీయాం, పవిత్రాం. ఏతాం కథాం. ఏవ ముక్తప్రకారేణ, యః పురుషః, శృణ్వీత
శృణుయాత్, శ్రవయేత శ్రావయేత వా. తస్య హృది, జనార్దనః, ఆశు, ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవేత్. ౫౦

కిం త త్ప్రసాదేనేత్యత్రాహ (తస్మిన్నితి.) సకలాశిషాం సర్వపురుషార్థానాం, ప్రభౌ దాతరి
తస్మిన్ భగవతి ప్రసన్నే సతి దుర్లభం అలభ్యం కి మస్తి కి మపి నాస్తీత్యర్థః, అతో, లవాత్మభిః
అల్పరూపాభిః తుచ్ఛరూపాభి రిత్యర్థః, తాభి రాశీర్భిః, అలం. య ద్యపి సులభా, స్తథాపి న ప్రార్థనీయా
ఇతి భావః, న చైతావతా తద్భజనస్య విఫలత్వం శంకనీయ మిత్యాహ, అనన్యదృష్ట్యా ఏకాంతభక్త్యా
స్వాత్మశరీరకబుద్ధ్యేత్యర్థః. భజతాం సేవమానానాం, గుహాశయః హృదయకుహరే నివిష్టః, పరః
పరమపురుషః, స్వయం, పరాం నిరతిశయం, స్వగతిం స్వప్రాప్తిం, విదత్తే సంపాదయతి. ౫౧.

(శ్రీయజ్ఞవల్క్యసూక్త్యవతారకథా)

కో నామ లోకే పురుషార్థసారవి త్పురాకథానాం భగవత్కథాసుధామ్,

ఆపీయ కర్ణాజ్జలిభి ర్భవాపహా మహో విరజ్యేత వినా నరేతరమ్.

౫౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే.

త్రయోదశోఽధ్యాయః.

అతో విరజితపురుషార్థసాధనభూతాం కర్ణరసాయనం పవిత్రాంకథాం శ్రుణ్వన్నరేతరం
వినా కోనామ తృప్యేదిత్యాహ (కో నామేతి.) పురుషార్థానాం ధర్మాదీనాం సారం వేత్తీతి తథా
“ధర్మస్య హ్యవస్థస్య నార్థోఽర్థాయ ప్రకల్పిత” ఇతి ప్రథమస్కంధోక్తరీత్యా పురుషార్థ
సారాభిజ్ఞః కో నామ, పురాకథానాం పూర్వపుత్రాంతానాం మధ్యే భగవత్కథైవ సుధా, తాం, కర్ణా
వేవాఽంజలయః, తై రాపీయ సమంతా తీప్సిత్వా, కథంభూతాం, భవాపహం సంసారనివర్తినీం
నరేతరం పశుం వినా విరజ్యేత పశుం వినా న కోపి విరక్తో భవేదిత్యర్థః. అహో ఇతి భగవచ్ఛరీ
తృప్త్యాశ్చర్యద్యోతక మవ్యయమ్.

౫౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుకేన

తద్గుణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తినమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం. తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

త్రయోదశోఽధ్యాయః.

అథ చతుర్థశోఽధ్యాయః.

శ్రీ కుక ఉవాచ—

నిశమ్య కౌషారవి జోషవర్జితాం హరేః కథాం కారణసూకరాత్మనః,

పున స్స పప్రచ్ఛ సముద్ధతాంజలి ర్న చాపి తృప్తో విదురో ధృతవ్రతః.

౧

తేనైవ స మునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినా,

ఆదిదైత్యో హిరణ్యాక్షో హత ఇత్యనుకుశ్రుమ.

౨

తస్య చోద్ధరతః షోణీం స్వదంష్ట్రాగ్రేణ లీలయా,

దైత్యరాజస్య చ బ్రహ్మకా కస్మా ధేతో రభూ న్మృతః.

౩

అథ చతుర్థశోఽధ్యాయః

ఏనం సంగ్రహేణ శ్రుతవరాహవతారచరితో భగవాన్ విదురః పున స్తచ్చరితాంతర్భూత
హిరణ్యాక్షవధవృత్తాంతవి స్తరబుభుత్సయాఽపృచ్ఛ దిత్వాహ భగవాన్ కుకః (నిశమ్యేతి.) కౌషార
విజా మైత్రేయేణ, ఉపవర్జితాం, కారణసూకరాత్మనో హరేః కథాం, నిశమ్య శ్రుత్వా, ధృతవ్రతః
ధృతం వ్రతం నిరంతరభగవత్కథాకుశూషాయాసం వ్రతం యేన, అతఏవ, నచాపి తృప్తః సంక్షేపత
స్తకథాశ్రవణేన తృప్తి మలభమానః, సముద్భుతః హస్తద్వయ మేకికృత్యోద్భుతః అంజలిః “అంజలిః
చరమా ముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదసి” త్యుక్తవిధో, యేన సః, విదురః పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్.

౧

ప్రక్షుప్రకార మేవాహ తేనైవేతి ద్వాభ్యామ్. శ్రుతోపజీవనేన ప్రక్షుప్తవతారద్యోతనాయోక్త
మనువదన్ పృచ్ఛతీత్యాహ (తేనేతి.) హే మునిశ్రేష్ఠ మైత్రేయ, తేనైవ. యేన భూమి రుద్భృతా తేనైవ,
యజ్ఞశరీరకేణ, హరిణా ఆదివరాహేణ, ఆదిదైత్యో దైత్యానాం ప్రథమః, వరాహకల్పస్థాపేక్షయా
ప్రాథమ్య మత్ర వివక్షితం, హిరణ్యాక్షః, హతః ఆదివరాహేణ నిహత ఇతి, అనుకుశ్రుమ త్వత్త
శ్చృతవన్తో వయమ్.

౨

ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి (తస్యేతి.) స్వదంష్ట్రాగ్రేణ, షోణీం భూమిం, లీలయా, ఉద్ధరత,
స్తస్య ఆదివరాహస్య, దైత్యరాజస్య హిరణ్యాక్షస్య చ, మృతః యుద్ధం, కస్మా ధేతో రభూత్,
యుద్ధనిమిత్తం కిమిత్కర్షః.

౩

(దితేః కళ్యాణా త్సంధ్యాయాం గర్భనంభవః)

మైత్రేయ ఉవాచ—

సాధు వీర త్వయా పృష్ట మవతారకథాం హరేః,

య త్త్వం పృచ్ఛసి మర్త్యానాం మృత్యుపాశనిశాతనీమ్.

౪.

యయోత్తానపదః పుత్రో మునినా గీతయాఽర్చకః,

మృత్యోః కృత్యైవ మూర్ధ్వఙ్ఘ్రి మారురోహ హరేః పదమ్.

౫.

అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా,

బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానా మనుపృచ్ఛతామ్.

౬.

దితి ర్దాక్షయణీ శ్చ త్త ర్మారీచం కాళ్యణం పతిమ్,

అపత్యకామా చకమే సంధ్యాయాం హృచ్చయార్దితా.

౭

ఏవ మాపృష్టో మైత్రేయ స్సవిస్తరం తత్కథాం ప్రస్తోష్యం స్తావ త్ప్రీళ్న మభినందతి (సాద్వితి ద్వాభ్యామ్.) హే వీర, త్వయా సాధుపృష్టం, సాధుత్వం కుతః, యతః, మర్త్యానాం మరణశీలా నాం, మృత్యుపాశం నిశాతయతి మోచయతీతి మృత్యుపాశనిశాతనీం, హరే రవతారకథాం, త్వం పృచ్ఛసి

౪

యయా, మునినా నారదేన గీతయా భగవత్కథయా. ఉత్తానపాదః పుత్రోఽర్చకో ద్రువః మృత్యో ర్మూర్ధ్ని అంఘ్రిం కృత్వా పాదం విన్యస్య. హరే ర్భగవతః, పదం స్థానం ప్రతి, అదురోహ ఆరూఢవాః. ఈదృశభగవత్కథాప్రశ్న స్సాదిష్ట ఇత్యప్రాయః.

౫

ఏవం ప్రశ్న మభినంద్య హిరణ్యాక్షోత్పత్తిప్రబృతివృత్తాంతం వక్ష్యే. తద్వృత్తాంతస్య సాంప్రదాయకత్వ మాహ- అథ నను, హేవిదుర, అత్రాపి త్వయా పృష్టేఽర్థేపి, అయం ఇతిహాసః, మే మయా, శ్రుతః దేవానా మపి దేవేన బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, అనుపృచ్ఛతాం దేవానాం, పురా పూర్వకాలే వర్ణిత, స్స ఏవ పరంపరయా మయా శ్రుత శ్చేత్యర్థః.

౬

దేవబ్రహ్మనంబాదరూప మితిహాసం ప్రస్తోష్యం నైదుషోద్ధాతరూప మన్య మితిహాసం ప్రస్తాతి (దితి రిత్యాదినా.) దాక్షయణీ దక్షస్యావత్యం ప్రీ, దితిః దితినామ్నీ, హే శ్చ త్తః, మారీచం మరీచేః పుత్రం, కాళ్యణం, పతిం భర్తారం, స్వయ మవత్యం కామయమానా, హృచ్చయః కామః, శ్చేన్నాఽర్దితా పీడితా, సంధ్యాయాం, చకమే కామితపతీ, ఆహో ఇత్యర్థః.

౭.

హతాగ్నిజిహ్వం పయసా పురుషం యజ్ఞాషాం పతిమ్,
నిమ్రోచత్యర్క ఆసీన మగ్న్యగారే సమాహితమ్.

దితి రువాచ—

ఏష మాం త్వత్కృతే విద్య న్గామ ఆత్తకరాసనః,
దునోతి దీనాం విక్రమ్య రమ్భా మివ మతగ్గజః!

తద్భవాః దహ్యామానాయాం సపత్నీనాం సమృద్ధిభిః,
ప్రజావతీనాం భద్రం త మయ్యాయుజ్ఞా మనుగ్రహమ్.

భర్త ర్యాప్తోరుమానానాం లోకా నావిశతే యశః,
పతి ర్భవద్విధో యాసాం ప్రజయా హ్యనుజాయతే.

కథంభూతం చకమ ఇత్యుక్తాహ (హతేష్వతి,) యజ్ఞాషాం యజ్ఞానాం పతిం, పురుషం పరమపురుషం, అగ్నిజిహ్వం అగ్నిశరీరకం, అర్కే సూర్యే, నిమ్రోచతి అస్తంగతే సతి. అగ్న్యగారే అగ్నిహోత్రకాలాయాం, ఆసీనం ఉపవిష్టం సమాహితచిత్తం చ.

ఉక్తి మేవాహ (ఏష మా మిత్యాది.) అథ మే కుర్విత్యంతేన, హే విద్య కాశ్యప. ఆత్తం ఉపాత్తం శరాసనం ధను ర్యేన సః. ఏషః, కామః మన్మథః, త్వత్కృతే త్వయా సహ సంగ త్యర్థం, దీనాం కృపణాం, మాం, విక్రమ్య, దునోతి పరితాపయతి, పీడయతి వా, తత్ర దృష్టాంతః. రమ్భా కదళీం మతంగజో గజ ఇవేతి.

తత్ తస్మా, తృప్తిజావతీనాం పుత్రవతీనాం, సపత్నీనాం, సమృద్ధిభిః, దహ్యామానాయాం మయి, భవాః, అనుగ్రహం ఆయుతాం ఉర్యాత్, తే తుభ్యం, భద్రం మంగళమస్తు.

భర్తరి, భర్త సృకాకాత్, విభక్తివ్యత్యయ అన్యః. ఆప్తోరుమానానాం ప్రాప్తవిహమానానాం, త్రీణాం, యశః లోకాః ప్రత్యావిశతే, లోకేషు విస్తృతం భవతీత్యర్థః, కీదృశస్తత్సన్మాన ఇత్య పేజాయాం తద్విశదయతి. భవద్విధః భవదృశః. పతిః భర్తా, యాసాం మాదృశత్రీణాం. ప్రజయా ప్రజారూపేజ, అనుజాయతే, హితః “తజ్ఞాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పున” రితి శ్రుతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, ఇద మేవ తత్సన్మానసం యత్స్వభార్యాయాం పతిః ప్రజారూపేజ జాయత ఇతి భావః.

(దీతేః కళ్యపా త్సంధ్యాయాం గర్భసంభవః)

పురా పితా నో భగవాన్ దక్షో దుహితృవత్సరః,
కం వృణీత చరం వత్స ఇత్యపృచ్ఛత నః పృథక్. ౧౨

స విదిత్వాఽఽత్మజానాం నో భావం సంతానభావః,
త్రయోదశాఽదద త్తాసాం యా స్తే శీల మనువ్రతాః. ౧౩

అథ మే కురు కల్యాణ కామం కంజవిలోచన,
ఆర్తోపసర్పణం భూమ స్స మోఘం హి మహీయసి. ౧౪

ఇతి తాం వీరమారీచః కృపణాం బహుభాషిణీమ్,
ప్రత్యాహోఽనునయ న్వాచా ప్రవృద్ధా నజ్జకశ్మలామ్. ౧౫

ఏష తేఽహం విధాస్యామి ప్రేయం భీరు యదిచ్ఛసి.

కించ పురా పూర్వకాలే అస్మాకం పితా, దుహితృసు పుత్రీసు వత్సరః వాత్సల్యవాన్
దక్షః, నః అస్మాక్ ప్రతి, పృథక్, హేచత్సే, కం వరం వృణీత, ఇతి ఆపృచ్ఛత్. ౧౨

నః సంతానం భవయతి వర్ధయతీతి సంతానభావనో, దక్షః, ఆత్మజానాం దుహితృజ్ఞాం,
నః, భావ మభిప్రాయం, విదిత్వా జ్ఞాత్వా, తాసా మాత్మజానాం మధ్యే, యా స్తవశీలం స్వభావం,
అనువ్రతా, స్తాః, అస్మాక్ త్రయోదశ, అదదత్, త్రయోదశానా మప్యస్మాకం త్వయి భావసామ్యే
సతి వై షమ్యాచరణ మనుచిత మిత్యభిప్రాయః, ౧౩

అథ హే కాళ్యప, హే కల్యాణమంగళరూప, మే మమ కామం అభిలషితం, కురు
హే కంజవిలోచన, హే భూమన్, మహత్తమ, మహీయసి మహత్తరే, పురుషే, ఆర్తానా, ముపసర్పణం
అనుచ్ఛందనం, మోఘం న భవతి హి ౧౪

ఏవ ముక్తః కాళ్యపః కిమాహే త్యత్రాహ (ఇతీతి.) ఇతి ఉక్తరీత్యా, బహుభాషిణీం
కృపణాం దీనాం దీతిం ప్రతి వీరమారీచః జితేంద్రియః కాళ్యపః, ప్రవృద్ధానంగకశ్మలాం ప్రవృద్ధానంగేన,
కశ్మలం మోహతో యస్యా స్తాం, వాచా, అనునయన్ సాంత్యయన్, ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ. ౧౫

ఉక్తి మేవాహ (ఏష ఇత్యాదినా.) బ్రహ్మదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యంతేన, తత్ర.

తస్యాః కామం న కః కుర్యాత్సిద్ధిః ప్రైవర్గికీ యతః.

౧౬.

సర్వాశ్రమా నుపాదాయ స్వాశ్రమేణ కళత్రవాః,

వ్యసనార్ణవ మత్యేతి జలయానై ర్యథార్ణవమ్.

౧౭.

యా మాహు రాత్మనో హ్యర్థం శ్రేయస్కామస్య మానిని,

యస్యాం స్వధుర మధ్యస్య పుమాం స్తరతి విజ్వరః.

౧౮

యా మాశ్రిత్యేంద్రియారాతీ స్థుర్జయా నితరాశ్రమైః,

సంద్యాకాంతేపాయ భార్యాం ప్రశంసతి. ఏష త ఇతి | పంచదశభిః, హేభీరు. య దిచ్ఛసి, తత్, ప్రియం ప్రీతివిషయం, తే తుభ్య, మహం, విధాస్యామి కరిష్యామి, తస్యా స్తాదృశ్యా భార్యాయాః, కామ మభిలషితం, కో న కుర్యాత్, సర్వోపి కుర్యా దేవేత్యర్థః.

౧౬

కీదృశీ చాసౌ యస్యాః కామం సర్వః కుర్యా దిత్వత్రాహ (సిద్ధి రితి.) యతః యస్యాః పత్న్యా స్సకాశాత్, త్రైవర్గికీ ధర్మార్థకామరూపాసిద్ధిః ఫలం బవేదీత్యర్థః. పరంపరయా తురీయ పురుషార్థోపి భార్యత సిద్ధ్యంతీత్యాహ- కళత్రవాన్ భార్యవాః. పురుషః స్వాశ్రమేణ గృహస్థాశ్రమేణ, సర్వాశ్రమా ఇతరా శ్రీ నాశ్రమస్థాః, ఉపాదాయ ఉపకృత్య, సర్వాశ్రమోపకారకో గృహస్థాశ్రమ ఇతి భావః. వ్యసన మింద్రియాణాం విషయప్రావణ్యరూపం దుఃఖ మేవార్ణవ, స్తం, అత్యేతి తరతి, తత్ర దృష్టాంతః- జలయానై ర్నౌభి, రర్ణవం సముద్రం యథేతి. ఇంద్రియజయాదిద్వారా తురీయపురుషార్థసాధనభూతా పత్నీత్యర్థః.

౧౭

శ్రేయస్కామస్య స్వర్గాపవర్గాఖ్యశ్రేయస్కామస్య, అత్మన స్వస్య, అర్థం అర్థశరీరం, అత్మన శరీరార్థ మితి వా, యాం పత్నీం, ఆహాః క్రుతయ ఇతి శేషః. “అర్థోవా ఏష అత్మనో యః పత్నీ.” త్యాదయః, శ్రేయస్కామస్యా అత్మనోర్థ మాహు రిత్యనేన, స్వర్గాపవర్గసాధనేషు ధర్మేషు, ద్వయో స్సహాధికారత్వం సూచ్యతే, యచ్చద్వానాం శాంత్వా మితి తృతీయశ్లోకస్థ తచ్ఛబ్దే నాన్వయః, యస్యాం పత్న్యాం, స్వస్య ధురం దృష్టాదృష్టకర్మభారం, అధ్యస్య నిక్షిప్య, విజ్వరో నిశ్చింతః పుమా ఇతి.

౧౮

యాం పత్నీ, మాశ్రిత్య, ఇతరాశ్రమైః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమైః, ద్దుర్జయాన్ జేతు మశక్యాః.

(దితేః కళ్యాణా త్సంధ్యానాం గర్భనంభవః)

వయం జయేమ హేలాభి ర్దన్యా స్థగ్రపతి ర్యథా. ౧౯

న వయం ప్రభవ స్తా త్వా మనుకర్తుం గృహేశ్వరి,
అప్యాయుషా వా కార్తేన్న్యున యేచాన్యే గుణగృహ్ణవః. ౨౦

అథాపి కామ మేతం తే ప్రజాత్యై కరవాణ్యలమ్,
యథా మాం నాతిశోచంతీ ముహూర్తం ప్రతిపాలయ. ౨౧

ఏషా ఘోరతమా వేణా ఘోరాణాం ఘోరదర్శనా,
చరంతి యస్యాం భూతాని భూతేశానుచరాణి హి. ౨౨

ఇంద్రియాజ్యేవాఽరాతయ శ్శత్రవస్తా- హేలాభి స్త్రీలాభిః, వయం, జయేమ. తత్ర దృష్టాంతః
దుర్గపతిః దన్యాః దుష్టజీవాః చోరాదీన్, యథేతి. ౧౯

తా ముత్పదోపకర్త్రీం, త్వాం. కార్తేన్న్యున అనుకర్తుం ప్రత్యుపకర్తుం. హే గృహేశ్వరి
పురుషాయుషాపి వా, వయం న ప్రభవః న నమర్థాః, ఏవ మన్యేపి, యే గుణగృహ్ణవః గుణకాంక్షిణః
గుణధర్మిణ ఇతి యావత్, తేఽపి. పూర్వేనాప్యాఽఽయుషా, వాళద్వా జ్ఞన్మాంతరై రపి, న ప్రభవ
ఇత్యుక్తం. ౨౦

అథాపి త్వదుపకారానురూపేణోపకర్తృ మళక్తతేషి, తే, ప్రజాత్యై ప్రజననాయ పుత్రో
త్పత్తయ ఇతి యావత్, యః కామః, త మేతం కామం, అలిం పర్యాప్తం, కరవాణి, యథా, కృతే,
మాం ప్రతి, త్వం, నాతిశోచంతీ భవసి, తథా కరవాణ్యేవ, కింతు, ముహూర్తం ముహూర్తకాలం,
ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్య. ౨౧

కిమర్థం ముహూర్తప్రతీక్షణ మిత్యాఽఽశంకాయాం. తస్య ముహూర్తస్య రత్యనుష
యుక్తకాం కథయతి (ఏషేత్యాదిన్.) ఏషా వేలా, ఘోరతమా ఉగ్రతమా, ఘోరాణా మపి ఘోర
దర్శనా, ఘోరం దృశ్యత ఇతి తథా. యస్యా మస్యాం సంధ్యావేలాయాం, భూతేశో రుద్ర, స్తస్యాఽ
నుచరాణి, భూతాని ప్రమథాభ్యుభూతాని, చరంతి సంవరంతి, అతోపి నాయ మవసర ఇతి భావః. ౨౨

ఏతస్యాం సాద్వి సంధ్యాయాం భగవాన్ భూతభావనః,
పరీతో భూతపార్షద్భి ర్స్వషేణాఽటతి భూతరాట్.

౨౩

శృణానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః,
భస్మావకుంతామలరుక్మదేహో దేవప్రిభిః పశ్యతి దేవర స్తే.

౨౪

స యస్య లోకే స్వజనః పరో వా నాత్యాద్యతో నోత కశ్చి ద్విగర్హ్యః,

వయం వ్రతై ర్యచ్ఛరణాపవిద్ధా మాశాస్మహేఽజాం బత భుక్తభోగామ్.

౨౫

చరంతి చే ద్భూతాని తర్హి తత్సంచారవిషయః ప్రదేశో వర్జనీయ ఇత్యత్రాహ (ఏతస్యా మితి) హేసాద్వి, ఏతస్యాం సంధ్యాయాం, భూతభావనో భూతానాం భావయతి సుఖయతి తతా, భగవాన్, భూతరాట్ రుద్రః, భూతపరిషద్భిః ప్రమథగణైః, పరీతః పరిషేష్టతః వృషేణ స్వహాసన భూతేన వృషభేణ నందికేశ్వరేణ సహ ఆటతి చరతి.

౨౬

కింఽ శృణానేమ య శృక్రావిలో వాల్మీకీ, తేన యో ధూళిః తేన ధూమ్రః వికీర్ణః విక్షిప్తః విద్యోతా శ్చ, యా, జటా, స్తాసాం కలాపో యస్య సః, భస్మనా, అవకుణ్ఠితః అవలిప్తః, అమః, రుక్మవ, దేహో యస్య సః, దేవః రుద్రః ప్రిభిః, నయన్తై రితి శేషః, పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి, అత స్తద్భగవా విషయః ప్రదేశో నాస్తీతి భావః,

౨౭

పశ్యతు దేవర స్తథాపి త మనాదృత్య ప్రవర్తేవేత్యత్రాహ- స తు రుద్రస్తే దేవరః త్వద్భగిన్యా ఉమాయాః పతి రిత్యర్థః, నతు పతిభ్రాతృత్వం. తదసంభవాత్, కాశ్యపో హి మరీచిపుత్రః న తు బ్రహ్మపుత్రః స్వజనత్వాదాదరణీయ ఏవేతి భావః, యది స్వజనత్వా దాదరణీయ, స్తర్హిత త ఏవ స్వజనానా మస్మాకం సర్వం క్షమేతైవ రుద్ర ఇత్యత్రాహ (న యస్యేతి.) యస్య రుద్రస్య స్వజనః, పరః అస్వజనో వా. లోకే, నాస్తి, నావ్యతీవాదరణీయవిషయః, కశ్చిద్విగర్హ్యః వింద్యోపి, స, ఉత నాస్త్యేన. ప్రాకృతస్య హి విషమదృష్టే స్సార్థాపేక్షిణ స్స్వజనాదివిభాగః అస్య తు సమదృష్టే రుపేక్షితసాంసారికలోకతద్విభూతే ర్న స్వజనాదివిభాగోఽస్తీతి భావః, ఏత దేవాహ (వయ మితి.) సాంసారికలోకాభిప్రాయేణ వయ మిత్యుక్తం. తత్త్వదర్శినోపి, స్వస్య తన్మండలస్థత్వా ద్వయం సంసారిణో లోకాః యస్య రుద్రస్య, చరణాభ్యా, మపవిద్ధాం నిర్మాల్యవ ద్ధూరతః పరిత్యక్తాం, తేన భుక్తభోగాం అజాం మాయాం తన్మయ్యాం విభూతిం, వ్రతై ర్నానావిదైశ్చర్యసాధనై ర్వ్రతైః ఆశాస్మహే ప్రార్థయామహే.

౨౮

(దితేః కళ్యాణ త్సంధ్యాయాం గర్భసంభవః)

యస్యా నవద్యం చరితం మనీషిణో గృణ స్త్యవిద్యాపటలం బిభిత్సవః.

నిరస్తసామ్యాతికయోఽపి య స్వయం పిశాచచర్యా మచర ధృతి స్సతామ్. ౨౬

హసంతి యస్యాచరితం హి దుర్బగా స్వాత్మన్ రతస్యాఽవిదుష స్సమీహితమ్.

యై ర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనై శ్శృభోజనం స్వాత్మతయోపలాలితమ్. ౨౭

బ్రహ్మాదయో యత్కృతనేతుపాలా యత్కారణం విశ్వ మిదం హి మాయా.

నను శ్మశానేషు పిశాచవ చ్చరతోఽకుచే రస్మా త్కి మాశజ్ఞున ఇత్యత్రాహ (యస్యేతి.)
యస్య రుద్రస్యాఽనవద్యం నిర్దష్టం. చరితం చరిత్రం మనీషిణః బుద్ధిమంతః అవిద్యాయాః పటల
మావరణం. బిభిత్సవః భేత్తు మిచ్ఛవః, జ్ఞానార్థిన ఇత్యర్థః. గృణంతి “ఆరోగ్యం భాస్కరా దిచ్ఛేన్ద్రియ
మిచ్ఛేదుతాకనాత్, శంకరా జ్ఞాన మన్విచ్ఛే న్మోక్ష మిచ్ఛే జ్ఞనార్థనా” దిత్కుక్తరీత్యా పరివిశేషార్థిభి
రూపాన్యత్వా త్కైశ్చిత్ జ్ఞానార్థిభి స్తచ్చరిత్ర ముపాదేయ మితి న పిశాచవ చ్చరతీతి న నిందనీయ్యైతి
భావః. తర్హి కిమర్థం న పిశాచవచ్ఛరతి తత్రాహ. స్వయం నిరస్తసామ్యాతికయోఽపి నిరస్తం సామ్య
మతికయ శ్చ యస్మా త్తథా భూతోపి. సతాం గతిః జ్ఞానోపాయ స్సౌ పిశాచచర్యాం. చరతి
స్వోపానకై రపి జిజ్ఞాసుభి రేవం వర్తితవ్య మితి తచ్చిజ్ఞేర్థం పిశాచచర్యాం చరతీతి భావః. తథాచ
శ్రుతిః - యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతీతి నిరస్తసామ్యాతికయత్వం చ జ్ఞానప్రదత్వే
వేదితవ్యం ప్రకరణాత్, యద్వా, ఏతత్సర్వం రుద్రశరీరకవరమాత్మదృష్టిక్రమితి వేదితవ్యమ్ ౨౬

ఏవ మన్వయముఖేన తచ్చరిత్రస్యాఽనిందిత్య మభిదాయ వ్యతిరేకముఖేనాఽస్యాహ
(హసంతీతి) స్వాత్మక రతస్య స్వాత్మానుభవైకనిరతస్య సమీహితం చేష్టితం. అవిదుషః, అర్షత్వా
ద్యుత్యయేన ద్వితీయా. అవిద్వాంసః యస్య రుద్రస్య. ఆచరితం హసంతి నిందంతి, తే దుర్బగాః. తే
తే అవిద్వాంసః, యే తస్యాఽచరితం హసంతీత్యత్రాహ- యైః కర్తుభిః ప్రస్తాదిభిః కరణై. శ్శృభోజనం
కునాం భోజ్యం స్వశరీరం, స్వాత్మతయా స్వాత్మాభిన్నత్వేన. ఉపలాలితం ఆయ మాత్మేతి బుద్ధ్యా
దేహం యై ర్వస్త్రాదిభి రుపన్మృతం. తే అవిదుష ఇత్యర్థః. ౨౭

ఏవ మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తచ్చరిత్ర మనిందిత్యమిత్యభిదాయ కస్య పిశాచచర్యావిదమ్నున
మాత్ర మేవేత్యాహ (బ్రహ్మాదయ ఇతి.) బ్రహ్మాదయో యత్కృతనేతుపాలా ఇత్యాద్యుక్తిః రుద్రప్రళం

అజ్ఞాకరీ యస్య పిశాచచర్యా అహో విభూమ్న శ్చరితం విడమ్బనమ్. ౨౮

నై వం సంవేదితే భర్తా మన్మథోన్మథితేంద్రియా,

జగ్రహ వాసో బ్రహ్మర్షే ర్వృషలీవ గతత్రపా. ౨౯

స విదిత్వా స్వభార్యాయా స్తం నిర్బంధం వికర్మణి,

నత్వా దిష్టాయ రహసి తయాఽథోపవివేశ హ. ౩౦

సాదోఽతీసి, బ్రహ్మదయ ఇత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహుప్రీహిః చిత్రగు మానయేతివత్ బ్రహ్మణోఽ
ర్వావీనా ఇత్యర్థః. అన్యథా పూర్వాపరవిరోధాత్. బ్రహ్మణః సృష్టత్వం తద్దత్తనామధేయస్థానత్వం చ
ప్రాగుక్తం, తేన బ్రహ్మణో నమస్కార్యత్వం చ వక్ష్యతే, అతో యథోక్త ఏవార్థః. యద్వా. బ్రహ్మదయః
పులస్త్యపులహమరీన్ద్యాదయః “నర్సే బ్రహ్మణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతా” ఇతి తేషాం బ్రహ్మ
శబ్దవాచ్యత్వావగమాత్. యద్వా. రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్టేదముక్త మిత్యవగంతవ్యం. బ్రహ్మదయో,
యేన రుద్రేణ, కృతా స్సేతవః మర్యాదా స్తాః సాలయంతీతి తథా. ఇదం విశ్వం, యత్కారణం. యో
రుద్రః కారణం యస్య తదితి బహుప్రీహిః. విశ్వం యత్కారణక మిత్యర్థః. రుద్రస్య విశ్వసం
హర్తృత్వా తదభిప్రాయేణ విశ్వం యత్కారణ మిత్యుక్తం. మాయా చ యస్యాఽఽజ్ఞాకరీ, మాయా
అహంకృతిః తత్కార్యత్వాత్. యస్యాజ్ఞాకరీ. అధిష్ఠాతృత్వాత్, తస్య విభూమ్నో రుద్రస్య. పిశాచచర్యా
పిశాచచర్యరూపచరితం, విదంబన మనుకరణమాత్ర మేవ, అహో ఇత్యాశ్చరే. స్వత ఏవంవిధస్య
మహీయనః పిశాచచర్యానుకరణ మాశ్చర్య మిత్యర్థః. ౨౮

ఏవ ముక్తా దితి స్తతః కిమకరో దిత్యత్రాహ. భర్తా కాళ్యణేన, ఏవ ముక్తప్రకారేణ.
సంవేదితే జ్ఞాపితే సతి. మన్మథేన ఉన్మథితా ఉద్దీపితా సింద్రియాణి యస్యా స్సా. అత ఏవ, వృషలీవ
వేళ్యేవ. గతత్రపా నిర్లజ్జా సతి. విప్రర్షేః కాళ్యవస్య. వాసః వత్సం. జగ్రహ వాసో గృహీత్వా
విచక్షణేతి భావః. ౨౯

సః కాళ్యపః స్వభార్యాయా దితే ర్వికర్మణి, సంధ్యాయాం ప్రతిషిద్ధే రతికర్మణి నిర్బంధం
వాసోగ్రహణరూపం నిర్బంధం, విదిత్వా దృష్ట్యా. దిష్టాయ దైవరూపా యేశ్వరాయ. నత్వా. తయా
భార్యాయా నహ. రహసి ఏకాంతే. ఉపవివేశ, హ ఇత. ఉపవివేశేత్యనేన మైథున్యం లక్ష్యతే. ౩౦

(దితేః కళ్యాణా త్సంధ్యాయాం గర్భసంభవః)

అథోపస్పృశ్య సలిలం ప్రాణా నాయమ్య వాగ్యతః,

ధ్యాయ స్వజాప విరజం బ్రహ్మజ్యోతి స్సనాతనమ్.

౩౧.

దితి స్తు వ్రీడితా తేన కర్మావద్యేన భారత,

ఉపసంగమ్య విప్రర్షి మధోము ఖ్యభ్యభాషత.

౩౨.

మా మే గర్భ మిమం బ్రహ్మ స్ఫూతానా మృషభోఽవధీత్,

రుద్రః పతి ర్హి భూతానాం యస్యాఽకరవ మంహసమ్.

౩౩.

నమో రుద్రాయ మహాతే దేవాయోగ్రాయ మీధుషే,

అథ ఉపవేశానంతరం. సలిల ముపస్పృశ్య సలిలే స్నాత్వేత్యర్థః. ప్రాణా నాయమ్య-
వాగ్యతః దృఢమానః. విరజం నిర్వికారం. జ్యోతిః జ్ఞానస్వరూపం. సనాతనం నిత్యం. బ్రహ్మ
ధ్యాయః, అత్ర విరజభేదేన సత్యపదస్యార్థః. జ్యోతిశ్భేదేన జ్ఞానపదస్యార్థః. సనాతనభేదేనానంత
పదస్యార్థ స్సోస్పృశి. విరజభేదేన రజఃకార్యవికారరాహిత్యస్య. జ్యోతిశ్భేదేన ప్రకాశరూపత్వస్య
సనాతనభేదేన కాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యస్య. చోక్తత్వాత్. జ్ఞాప. ఏవంవిదబ్రహ్మప్రతిపాదకం ప్రజపం
జ్ఞాపేత్యర్థః.

౩౪.

అథాఽధ్యాయశేషో దితికాశ్యపయో రుత్తరప్రత్యుత్తరరూపేణ ప్రవృత్త స్తత తావ ద్దితి
రువాచేత్వాహ (దితి స్త్వీతి.) తేన కర్మావద్యేన కర్మణో దోషేణ. వ్రీడితా లజ్జితా దితి. హేభారత
విదుర, ఉపసంగమ్య సమీపే ఆగత్య, అథోముఖీ సతీ, విప్రర్షిం కళ్యపం, ప్రత్యభ్యభాషత ఉక్తవతీ. ౩౨

భాషణ మేవాహ (మేతి.) హే బ్రహ్మ కాశ్యప. భూతానాం, మృషభః పతిః రుద్రః.
మే మమ ఇమం గర్భం. మాఽవధీత్ మా హన్యాత్. హి యతః, భూతానాం, రుద్రః, పతిః యతః
యస్య రుద్రస్య. అంహస మహాధం, అహ మకరవం కృతవతీ. ఆతో మావధీ దిత్యర్థః.

౩౫

ఏవం స్వాఖిప్త మావేద్య నమస్కర్వః రుద్రం ప్రసాదయతి (నమ ఇతి ద్వాభ్యామ్).
రుద్రాయ నమః కథంభూతాయ, మహాతే దేవాయ మహాదేవాయేత్యర్థః. విశ్వసంహర్తృ త్వా దింద్రాద్య
పేక్షయా మహత్త్వం వివక్షితం, ఉగ్రాయ ఉగ్రరూపిణే. మీధుషే సకామేషు ఫలసేవనకర్త్రే.

శివాయ న్యస్తదందాయ ధృతదందాయ మన్యవే.

34

స నః ప్రసీదతా ధామో భగవా నుర్వసుగ్రహః.

వ్యాధస్యాఽవ్యసుకమ్ప్యనాం శ్రీజాం దేవ సృతీపతిః.

35

మైత్రేయ ఉవాచ—

న్యగర్చస్యాఽఽశిషం లోక్యా మాశాసానాం ప్రవేపతీమ్.

నిర్వృత్తసంద్యానియయో భార్యా మాహ ప్రజాపతిః.

36

కాశ్యప ఉవాచ—

అప్రాయత్యా దాత్మన స్తే దోషా న్మోహూర్తికా దుత.

మన్నిదేశాతిచారేణ దేవానాం చాపి హేళనాత్.

37

భవిష్యత స్తవాఽభద్రా వభద్రే జాతరాధమౌ.

యద్వా, రేత స్సేకక్షమాయ, నిష్కా-మేషు శివాయ, వస్తుతో న్యస్తదందాయ, క్రుద్ధేషు ధృతదందాయ, సంహారే మన్యవే,

38

ధామో భగిన్యా భర్తా, ఉరు రనుగ్రహో యన్య, సత్యా ఉమాయాః పతిః, భగవాన్ స దేవో రుద్రః, వ్యాధస్యాఽవ్యసుకమ్ప్యనాం దయనీయానాం, శ్రీజాం, నః ఆస్మాకం, ప్రసీదతాత్ ప్రసన్నో భూయాత్,

39

ఏవ మాభాషమాణాం కశ్యప ఆహేత్యాహ మైత్రేయః- 'న్యగర్చన్య, లోక్యాం లోకనీయాం, సాద్వీం, ఆశిషం కుభం, ఆశాసానాం ప్రార్థయంతీం, ప్రవేపతీం పరితపంతీం, భార్యాం, నివృత్తా సంధ్యాయాం, యో నియమాః, స యన్య నః, ప్రజాపతిః, కాశ్యపః, ఆహ ఉవాచ,

36

ఉక్తి మేషాహ చతుర్హి, తే అత్మనః చిత్తస్యే, అప్రాయత్యాత్ అకుద్ధభావత్. మోహూర్తికా త్సంద్యాముహూర్తసంబంధినో దోషాత్, ఉత అపి, మమ, యో నిర్దేశః, అజ్ఞా, తన్య-యోఽతిచారోఽతిక్రమ, స్తేన, దేవానాం రుద్రాదీనాం, హేళనా దపవారణా దపి, అభద్రా-లోకా మంగళకరౌ, అతఏవ, జాతరాధమౌ పుత్రాధమౌ, హే అభద్రే, తవ, భవిష్యతః, జాతరామౌ శభద్రత్వ

(దితేః కళ్యాపా త్సంధ్యాయాం గర్భసంభవః)

లోకా నృపాలాం శ్రీం శృంధౌ ముహూ రాక్రందయిష్యతః,

౩౮

ప్రాణినాం హన్యమానానాం దీనానా మకృతాగసామ్.

శ్రీణాం నిగృహ్యమాణానాం కోపి తేషు మహాత్మసు.

౩౯

తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః,

హనిష్య త్యవతీర్యాఽఽజౌ యదాఽద్రీ ఞ్చతపర్వధృత్.

౪౦

దితి రువాచ—

వధం భగవతా సాఙ్గ త్సునాభోదారబాహునా,

అకాసే పుత్రయో ర్మృత్యుం మా క్రుద్ధా ద్వాహ్మణా త్ప్రభో.

౪౧

న బ్రహ్మదండదగ్ధస్య న భూతభయదస్య చ.

మేవ విశదయ త్యర్ధేన, చండౌ క్రుద్ధౌ, సపాలాన్ లోకపాలై స్సహితాన్, త్రీన్, లోకాన్, ముహూః పునఃపునః, ఆక్రందయిష్యతః రోదయిష్యతః. -

౩౭-౩౮

ప్రాణినాం, హన్యమానానాం, సతాం, కథంభూతానాం, దీనానాం కృపణానాం, అకృతం అగః అవరాధో యై స్తేషాం, శ్రీణాం చ నిగృహ్యమాణానాం సతీనాం, మహాత్మసు కోపితేషు సత్సు,

౩౯

తదా క్రుద్ధః కోపితః, విశ్వేశ్వరః, లోకం భావయతి సుఖయతీతి లోకభావనోఽసౌ భగవాన్, అవతీర్య వరాహస్యసింహరూపాభ్యా మావిర్భూయ, హనిష్యతి, తత్ర దృష్టాంతః, అద్రీన్ పర్వతాన్, శతపర్వధృత్ వజ్రాయుధధరః ఇంద్రః యథేతి.

౪౦

ఏవ ముక్తే పున ర్దితి రాహ ద్యాభ్యామ్. సునాభం చక్రం, తేన, ఉదారః సుందరో బాహూ ర్యస్య, తేన భగవతా, సాఙ్గ, నృహ్యం మమ, పుత్రయో ర్వధం అకాసే అనుమన్యే, కింతు మేవైతే క్రుద్ధా ద్వాహ్మణా, ద్వధం తు, నాఽనుమన్యే “కోపితేషు మహత్సు చే” త్యుక్తత్వా, త్కోపితా ద్వాహ్మణా ద్వధ మాశంకమానా, ఏవం ప్రార్థయతే. క్రుద్ధా ద్వాహ్మణా న్యాభూ దితి.

౪౧

నన్వస్తు బ్రాహ్మణా దన్యతో వా కుతల్పి తద్వధ స్తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ (నేతి.)

నారకాశ్చానుగృహ్లాంతి యాం యాం యోని మసౌ గతః.

౪౨

కౌశ్యప ఉవాచ—

కృతావరాధతాపేన సద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్,

భగవత్పురుమానాచ్చ భవే మయ్యపి చాదరాత్.

౪౩

పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం భవితైక స్సతాం మతః,

గాస్యంతి యద్యశక్తుద్ధం భగవద్యశసా సమమ్.

౪౪

యోగైర్హేమేవ దుర్వర్జం భావయిష్యంతి సాధవః,

నిర్వైరాదిభి రాత్మానం యచ్ఛీల మనువర్తితుమ్,

౪౫

బ్రహ్మదండదగ్ధస్య బ్రాహ్మణకాపహతస్య, భూతానాం భయనంపాదకస్య చ, నారకా అపి సరకవాసినో
ఽపి, నామగృహ్లాంతి అనుగ్రహం న కుర్వంతి, సరకవాసినో హి సర్వస్మై లోకాయ స్వదుఃఖం
మాభూదితి మన్యంతే, తేఽప్యేతయోః కృపాం న కుర్వంతి, అతోఽతిపాపినో బ్రహ్మదండదగ్ధౌ భూత
భయదా విత్యర్థః, కించ, యాం యోనిం ఆసౌ బ్రహ్మదండదగ్ధో, లోకభయద శ్చ, గతః ప్రాప్తో
భవతి, తత్రస్థా అపి నామగృహ్లాన్తిత్యర్థః.

౪౬

ఏవ ముక్తః పున రాహ కళ్యప స్సప్తభిః (కృతావరాధేత్యాదిభిః,) కృతో యోఽవరాధ
స్తస్మాత్, యోఽనుతాపః, తేన సద్యః, ప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్, భగవతి పరమ
పురుషే, ఉరుమానాత్ బహుమానా చ్చ, భవే రుద్రే, మయ్యపి, అదరాచ్చ హేతోః పుత్రాణాం, అర్హత్వా
దృహవచనం, పుత్రయో ర్మధ్యే, ఏకస్య పుత్రస్య హిరణ్యకశిపోః, ఏకః సతాం, మతః సంమతః,
ప్రహ్లాదః, పుత్రో భవితా భవిష్యతి, త మేవ వర్జయతి గాస్యంతీతి సార్థేః పంచభిః, యస్య త్వత్సౌ
త్రస్య, యశః భగవద్యశసా సమం, సహ సదృశం వా, గాస్యంతి స్తోష్యంతి, యచ్ఛబ్దస్య సవా
ఋత్యుత్తరత్రాన్వయః.

౪౭-౪౮

కించ యస్య త్వత్సౌత్రస్య, శీల, మనువర్తితుం, నిర్వైరాదిభి ర్గుణైః, ఆత్మానం అంతః
కరణం, సాధవో భావయిష్యంతి, తత్ర దృష్టాంతః, యోగైః షెరాదిసంయోగైః, దుర్వర్జం, హేమ
మవర్జ మివేతి.

౪౯

(దితేః కళ్యాణా త్సందాయాం గర్భసంభవః)

యత్ప్రసాదాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకమ్,

స స్వద్భగ్గుగవా యస్య తోష్యతేఽనన్యయా దృశా.

౪౬

స వై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః,

ప్రవృద్ధభక్త్యానువిభావితాశయే ప్రవేశ్య వై కుంతమతద్విహాస్యతి.

౪౭

అలంపటశ్శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పరర్థ్యా వ్యథితో దుఃఖితేషు.

అభూతశత్రుర్జగతశ్శౌకహర్తా నైదాఘికం తాప మివోడురాజః.

౪౮

అంతర్బహిశ్చామల మజ్జనేత్రం స్వహరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్.

కించ, యస్య భగవతః, ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్, ఇదం విశ్వం, ప్రసీదతి భగవదను గ్రహవిశేష ఏవ కృత్స్నం విశ్వ మపి ప్రసాద మేవ కుర్యా దిత్యర్థః. యదాత్మకం, యో భగవా నేవాత్మా యస్య త ద్విశ్వం, య, తద్భగవదాత్మకం. సః స్వద్భక్ స్వేనైవ పశ్యతీతి స్వద్భక్. కరణనిరపేక్షం సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణ ఇత్యర్థః. భగవాన్, యస్య త్వత్సౌతస్య, అనన్యయా అవ్యభిచారిణ్యా. దృశా భక్త్యా, తోష్యతే సంతోషం ప్రాప్నోతి.

౫౬

సవై త్వత్సౌతః మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తః, మహానుభావః మహాప్రభావః, మహాత్మా నిర్మలాంతకరణః, మాహతాం మహాత్మ్యవతా మపి మధ్యే, మహిష్ఠః నిరతిశయమాహాత్మ్య వాన్, ప్రవృద్ధయా భక్త్యా, అనుభావితే సంశోదితే, ఆశయే చిత్రే, వైకుంఠం భగవంతం, వివేశ్య అవస్థావ్య, అతత్. భగవద్వ్యరిక్త మైశ్వర్యాదికం, విహాస్యతి త్యక్ష్యతి.

౪౭

కించ, అలంపటః ఆలోలుపః, శీలధరః సుస్వభావః, గుణానా మాకరః, పరర్థ్యా పరేషాం ఋద్ధి స్సమృద్ధిః, తయా హృష్టః, దుఃఖితేషు పరేషు దుఃఖితేషు సత్పు, స్వయ మపి, వ్యథితః దుఃఖితః, స తూతో స జాత శ్శత్రు ర్యస్య సోఽభూతశత్రుః, జగతశ్శౌకం హరతీతి తథా. తత్ర దృష్టాంతః, నైదాఘికం, నిదాఘో గ్రీష్మకాలః తత్రభవం తాపం, ఉడురాజ శ్చంద్రో యథా హరతీతి.

౪౮

కించ తవ పాత్రః, శ్రీలంకాలలామం, శ్రీః లక్ష్మీ రేవ లంకా, తస్యాః లలామం

పౌత్ర స్తవ శ్రీలలనాలలామం ద్రష్టా స్ఫురత్కుండలమండితాస్యమ్.

౪౯

మైత్రేయ ఉవాచ—

శ్రుత్వా భాగవతం పౌత్ర మమోదత దితి ర్భృశమ్,

పుత్రయోశ్చ వధం కృష్ణా ద్విదిత్వాఽఽసీ న్మహామనాః.

౫౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
చతుర్థశ్లోఽధ్యాయః.

భూషణం “భర్తానా మపరం నార్యా భూషణం భూషణా దసీ” త్యుక్తరీత్యా, భూషణభూతం శ్రీయః పతిం, అంతఃస్వహృదయకమలమధ్యే, బహి శ్చ, ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి, కథంభూతః, శ్రీలలనాలలామం, స్ఫురంతీ యే కుండలే, తాభ్యాం, మండితం భూషితం, ఆననం ముఖం, యన్య తం. కుండలయో శ్శ్రోత్రాలలంకారత్వేపి, గండస్థలాదిషు తత్ప్రతిఫలనవశాత్ మ్ముఖస్యాపి కోభాతిరివ్యతే, స్వపూరుషాః స్వభక్తాః, తేషా, మిచ్ఛానురూపం, గృహీతం రూపం అప్రాకృతదివ్యశరీరం, యేన తం, ఆబ్జనేత్రం కమలనేత్రం, అమలం నిరస్తహేయగుణమ్.

౪౯

దితికాశ్యపయోః ప్రశ్నోత్తరే విగమయతి- దితిః భాగవతం పౌత్రం, జనిష్యమాణం శ్రుత్వా భృశ. మమోదత జహర్ష, కృష్ణా ద్భగవతః పుత్రయో ర్వధం చ భావినం. విదిత్వా జ్ఞాత్వా. మహామనాః, హరిణా సహ యుద్ధేన పుత్రయో ర్మరణా తీర్తి స్సద్గతి శ్చ భవే దితి మహాత్మన చిత్రా ఆసీత్.

౫౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావరరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిదేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరివయప్రసన్నతత్పూక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

చతుర్థశ్లోఽధ్యాయః.

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

ప్రాజాపత్యం తు తత్రైజః పరతేజోహనం దితిః,
దధార శతవర్షాణి శంకమానాఽసురార్దనాత్.

౧

లోకే తేన హతాలోకే లోకపాలా హతాజనః,
న్యవేదయన్విశ్వస్సృజే ధ్వాంతవ్యతికరం దిశామ్.

౨

దేవా ఉచుః—

త్వమేనైత ద్విభో వేత్త సంవిగ్నా యద్వయం భృశమ్,

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

ఏవం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపేతిహాసోపొద్ధౌతరూప మితిహాసాంతరం ప్రస్తుత్య, ఇవాసీం బ్రహ్మనారదసంవాదం ప్రస్తోతుం తావ ద్వేవానాం బ్రహ్మజ న్సన్నిచా పునసత్ప్రహేతుం వదన్, వృత్త మితిహాసం వర్తిష్యమాణే నేతిహాసేన సంగమయతి మైత్రేయః- పరతేజోహనం పరేషాం తేజో హంతీతి తథా, ప్రాజాపత్యం కశ్యపసంబంధి, తేజో వీర్యం, దితి, రసురార్దనాత్, ఇంద్రా చ్ఛంకమానా ఇంద్రః కదా కిం కుర్యా దితి శంకమానా సతి. శతం వర్షాణి దధార, గర్భం ధృతవత్తీత్యర్థః.

౧

తేన గర్భతేజసా, హతాలోకే విరస్తసూర్యాదిప్రకాశే లోకే, హతాజసో హతప్రభావాః, లోకపాలాః, దిశాం ధ్వాంతేన అంధతమపేన వ్యతికరం వ్యత్యాసం, ఇయం పూర్వా దిగియం పశ్చిమేతి జ్ఞానాభావం, విశ్వస్సృజే చతుర్ముఖాయ, న్యవేదయన్. బ్రహ్మవమిషమాగత్య ల్లస్మై విజ్ఞాపయామాసు రిత్యర్థః.

౨

నివేదన మేవాహ (త్వ మేవేతి.) హేవిభో బ్రహ్మన్, త్వ మేవ. ఏత, ద్వేత్త జ్ఞానసి, కిం త దిత్వత్రాహూః. యత్ యస్మాత్, వయం, భృశం. సంవిగ్నాః భీతాః. త త్వమేవ వేత్తీత్యర్థః, అహ మపి త్వాదృశ ఏవ, అతః, కథం జానా మీత్యాశంకాయాం పరమాత్మన అవేశావతారత్వా త్వం సర్వం జానాసీత్యభిప్రేత్యాహూః (నహీతి.) కాలేన, ఆస్పృష్టం వర్త్య జ్ఞానం యన్య, కాలవశా

న హ్యవ్యక్తం భగవతః కాలేనాఽస్పృష్టవర్తనః.

౩

దేవదేవ జగన్నాథ లోకనాథశిఖామణే,
పరేషా మపరేషాం త్వం భూతానామసి భావవిత్.

౪

నమో విజ్ఞానవీర్యాయ మాయయేద ముపేయుషే,
గృహీతగుణభేదాయ నమస్తే వ్యక్తయోనయే.

౫

యే త్వా మనన్యభావేన భావయంత్యాత్మభావనమ్,

చనంకుచితజ్ఞానినో భగవతః “సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వా మావిశ్వే” త్యుక్తస్య. తే త్వయా, అవ్యక్త మవిదితం, భగవచ్చరీరభూతస్య, త న్న హ్యస్తీత్యర్థః.

౬

ఏతదేవ విశదయంతి - హేదేవదేవ దేవానా మింద్రాదీనా మపి, దేవ, హేజగద్ధాతః, జగన్నిర్మాతః. లోకనాథశిఖామణే లోకానాం నాథానాం శిఖామణే, పరేషా, మపరేషాం అస్మదపేక్షయా పూర్వేషాం అర్వాచీనానాం చ, భావవిత్ అభిప్రాయజ్ఞః, అసి.

౭

ఏవం పరమాత్మావేశావతారత్వేన బ్రహ్మశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యా తస్య సర్వజ్ఞతా మఖిదాయ, పున స్తద్దృష్ట్యా తద్దర్శై ర్విశిష్టత్వేన నమస్కర్వంతి (నమ ఇతి.) తే తుభ్యం, నమః, కథంభూతాయ తే, వ్యక్తయోనయే వ్యక్తం కార్యావస్థం జగ, త్వస్య యోనయే కారణాయ, నాఽహం వ్యక్తయోనిః కింతు పరమాత్మేత్యత్రాహ- గృహీతగుణభేదాయ, గుణానాం భేదః రజోగుణో యస్య స గుణభేదః బ్రహ్మ గృహీతః శరీరత్వేన, గుణభేదః రజోగుణప్రధానః బ్రహ్మ యేన తస్మై, రజోగుణ ప్రధానబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మా, యో జగత్సృష్టా, స త్వమేవేత్యర్థః, నేదం త్వద్రూపేణాఽవస్థానం పరమాత్మనః, కర్మాయత్త మిత్యాహ - మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ. ఇదిం బ్రహ్మఖ్యం శరీరం, ఉపేయుషే గతాయ, ఏతదుపసాదకత్వేన విశిష్ట (విజ్ఞానవీర్యయేతి.) విజ్ఞాన మేవ వీర్యం యం యస్య తస్మై.

౮

ఏవంవిధస్య తివ, ప్రజానాం త్వన్నిర్దేశవర్తినా హస్తాక మన్తైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచయంతో నమస్కర్వంతి త్రిభిః (యే త్వా మితి.) ఆత్మభావనం, ఆత్మనో జీవాన్ దేవమనుష్యాది

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః)

ఆత్మని ప్రోతభువనం వరం సదసదాత్మకమ్.

౬

తేషాం సుపక్ష్మయోగానాం జితశ్వాసేంద్రియాత్మనామ్,

లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చి త్పరాభవః.

౭

యన్య వాచా ప్రజా సర్వా గావస్తంత్ర్యేవ యంత్రితాః,

హరంతి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః.

౮

స త్వం విధత్స్వ శం భూమం స్తమసా లుప్తకర్మణామ్,

అద్రభదయయా దృష్ట్వా ఆపన్నా నర్హసీక్షితమ్.

౯

రూపేణ భావయతీత్యాత్మభావన స్తం ఆత్మని స్వాత్మనేవ ప్రోతం సందర్శితం భువనం యేన తం, ఆతపవ, సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం, వస్తుత, స్తాభ్యాం, వరం విలక్షణం, త్వాం యే, అనన్యేన అవ్యభిచారేణ, భావేన భక్త్యా, భావయంతి ఉపాసతే.

౬

తేషాం, కథంభూతానాం, జితశ్వాసేంద్రియాత్మనాం- జితాః శ్వాసాః ప్రాజాః ఇంద్రియాణి జ్ఞానకర్మభయేంద్రియాణి, ఆత్మా అంతఃకరణం చ, యై స్తేషాం, అత పవ, సుపక్ష్మయోగినాం సుపక్ష్మః పరిపక్ష్మః, యోగః భక్తియోగో యేషాం తేషాం, ఆతపవ లబ్ధః యుష్మత్ప్రసాదః భవదనుగ్రహః యై స్తేషాం, కుతశ్చి దపి కస్మా దపి, పరాభవో నాస్తి.

౭

యన్య తవ, వాచా వేదాత్మికయా, సర్వాః ప్రజాః, తంత్ర్యా దామన్యా గావ ఇవ, యంత్రితాః బద్ధాః, ఆయత్తాః త్వదదీనా సృత్యః, బలిం త్వత్పూజాం, హరంతి కుర్వంతి, తస్మై ముఖ్యాయ శ్రేష్ఠాయ, తే నమః, అనేన స్వసంబంధినాం స్వనిదేశవర్తినా మనైః పరిభివోఽనుచిత ఇతి సూచితం భవతి.

౮

ఏవం నమస్కృత్వాఽథ స్వాభీప్సితం ప్రార్థయంతే (స త్వ మితి.) హేభూమః, సః ఉక్తవిధ స్త్వం, తమసా అహోరాత్రవిభాగాభావేన అప్రాని కర్మాణి, యేషా మస్మాకం, శం సుఖం విధత్స్వ కురు, ఆపన్నా ఆపద్గతాః, సః, అద్రభా అనల్పా, దయా యస్యా స్తయా దృష్ట్వా ఈక్షితం ద్రష్టు మర్హసి.

౯

ఏష దేవ దితే గర్భ ఓజః కాశ్యప మర్పితమ్,

దిశ స్తిమరయ త్వర్వా ఏధతేఽగ్ని రివై ధసి.

౧౦

మైత్రేయ ఉవాచ—

స ప్రహస్య మహాబాహో భగవా ఞ్చబ్ధిగోచరః,

ప్రత్యాచష్టాఽఽత్మభూ ర్దేవా స్ప్రిణ న్మధురయా గిరా.

౧౧

బ్రహ్మోవాచ—

మానసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వే వై సనకాదయః,

చేరు ర్విహాయసా లోకా లోకేషు విగతస్సృహః.

౧౨

త ఏకదా భగవతో వై కుంతస్యాఽమలాత్మనః,

యయు రైవకుంతనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్.

౧౩

కి.మిదానీం భవతాం వ్యసన ముపస్థిత మిత్యత్రాహః (ఏష ఇతి.) హే దేవ దితే గర్భే అర్పితం నిహితం. కాశ్యపసంబంధి, ఓజః వీర్యం. సర్వాః దిశః తిమిరయత్ అందీకుర్వత్. ఏధసి దారునివయే, అగ్ని రివ ఏధతే వర్ధతే. ౧౦

ఏవం దేవై రుక్తో బ్రహ్మ తా నృప్రత్యాహేత్యాహ మునిః (స ఇతి.) శబ్ధిగోచరః వేద వేద్యః. సత్త్వభగవాన్ స్వభూః బ్రహ్మ ప్రహస్య విహస్య, హే మహాబాహో విదుర, మధురయా గిరా. ప్రీణన్ తర్పయన్, దేవాః ప్రత్యాచష్ట ఉక్తవాః. ౧౧

ఉక్తి మేవాహ ఇత ఆరభ్యఽనేనాఽధ్యాయశేషేణాగ్రిమేణ చాధ్యాయేన (మానసా ఇతి.) హే మానసాః మనస్సముత్పన్నాః, యుష్మత్పూర్వే యుష్మదపేక్షయా పూర్వం జాతాః, మే సుతా సనకాదయః, లోకేషు విగతా స్సృహ విషయాభిలాషో యేషాం తథోక్తా అపి, లోకాః, విహాయసా నభోమార్గేణ, చేరుః సంబరితవంతః. ౧౨

తే సనకాదయః, ఏకదా ఏకస్మి న్కాలే, అమలాత్మనః కుద్దన త్వమయదివ్యమంగళవిగ్రహస్య వై కుంతస్య ఆశ్రతిహతైశ్వర్యస్య, భగవతః వై కుంతస్య సంబంధి విలయం స్థానం ప్రతి కథం భూతం. సర్వలోకనమస్కృతం సర్వై రర్వాచీనై ర్లోకాలోకవాసిభిర్నమస్కృతం. యయు గ్గతవంతః. తత్ర వై కుంతనిలయ మితి విష్ణులోకే ఉపరిస్థాన ముచ్యతే, న తు నిత్యవిభూతిః. అష్టమర్కండే

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదీప్రకారః)

వసంతి యత్ర పురుషా స్సర్వే వైకుంఠమూర్తయః,
యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణాఽఽరాధయన్ స్మరిమ్.

౧౪

యత్ర చాద్యః పుమా నాస్తే భగవా శ్చుబ్ధిగోచరః,
స త్వం విష్ణుభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్ స్వృషః.

౧౫

యత్ర నిశ్శేయసం నామ వనం కామదుమై ద్దుమైః,

“వైకుంఠః కల్పితో యేన లోకాలోకనమస్కృతః” ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్. బ్రహ్మణాపి సమాదిగమ్యన్యపరమాకాశస్య ప్రకృతియైర్నైర్గస్త మకళ్యత్వాత్ “స్వకృద్దామణి మాత్మధిష్ఠ్య” మితి స్వర్గలోక చూడామణితేన వక్ష్యమాణత్వా చ్చ “తైవల్య మివ మూర్తిమ” దితి వక్ష్యమాణతేన ముక్తప్రాప్య భూమిత్వాణావాపగమా చ్చ వైకుంఠశబ్దవాచ్యత్వం. వికుంఠస్య భగవత స్థానత్వా దుపవన్నమితి జ్ఞేయం తదేవ వైకుంఠస్థానం వర్ణయతి (వసంతీత్యాదినా ద్వాదశభిః.) యత్ర వైకుంఠే. అనిమిత్త నిమిత్తేన నిమిత్తం. ఫలం. అనిమిత్తం ఆశ్రవర్తకం. నిమిత్తం ఫలం యస్మిన్ తేన కామాది నిమిత్తరహితేనైవ్యర్థః, ధర్మేణ హరిం ఆరాధయన్ ఆరాధయంతో, యే పురుషా వసంతి, తే సర్వే వైకుంఠస్య భగవత ఇవ మూర్తి రాకారో యేషాం. తే తథోక్తాః, ఆరాధయన్యసంతీత్యనేన విష్ణు లోకవాసినా మపి భగవదుపాసకత్వ ముక్తం “ధర్మద్రువాద్యా ప్రిష్ఠంతి యత్ర తే లోకసాక్షిణ” ఇత్యాదినా ఐకాద్వాత్. పూర్వ మారాధ్య. ఇహోఽఽగత్య వసంతీత్యర్థేపి న విరోధః. నన్యకామేన ధర్మేణ భగవంత మారాధయతాం నిత్యవిభూతి రేవ ప్రాప్యా, స త్వసాపండాంతర్వర్తి వైకుంఠలోకః, సత్యం, త ఏవ కుతశ్చి త్ప్రీతిబంధా త్ప్రీతిభవం నిత్యవిభూతి మనవాప్య, ఇమం వైకుంఠ మగత్య, తత్ర భగవదనుభవేన నిరస్తప్రతిబంధాః కల్పంతే తతో నిత్యవిభూతిం గమిష్యన్తీత్యవిరోధః. అత్ర యత్రేత్యాదీనాం లోకపరాణాం యచ్ఛానాం “తద్విశ్వగుర్వధికృత” మిత్యుత్తరత్ర అన్వయః.

౧౩-౧౪

(యత్ర చ) శ్రీవైకుంఠే. శబ్దగోచరః శాస్త్రైకప్రమాణకః భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః, ఆద్యః పరమకారణభూతః, పృషః శ్రేష్ఠః పుమాన్ పరమపురుషః, విరజం రజోగుణేనాఽననువిద్ధం, స త్వం కుద్ధస త్వమయం. దేహం విష్ణుభ్య ధృత్వా, స్వానాం నః, స్వకీయా నస్మా, నృడయన్ సుఖయ, న్నాంతే.

౧౫

(యత్ర) శ్రీవైకుంఠే, నిశ్శేయసం నామ నిశ్శేయసాఖ్యం, వన మస్తి, కథంభూతం

సర్వర్తుశ్రీభి ర్విభాజితై గ్నవల్యమివ మూర్తిమతే.

౧౬

వైమానికా స్ఫలలనా శ్చరితాని యత్ర గాయంతి లోకశమలక్షణాని భర్తృః,
అంతర్జాలేనువికసన్మధుమాధవీనాం గంధేన పిండితధియోఽప్యఽనిలం ఊపన్తః.

పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాక

దాత్యూహహంసశుకతి త్తిరిబర్హిణాం యః,

కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్ర ముచ్చైచ్చ

ర్భృణ్గాధిపే హరికథా మివ గాయమానే.

౧౮

విశ్వేయనం, సర్వర్తుశ్రీభిః సర్వేషు ఋతుషు యా శ్రీః పుష్పాదినమృత్వా యేషాం తైః కామదుష్టైః
అభీష్టాని వర్షద్భిః. ద్రుమై, ర్విభాజితై విశేషేణ భాజమానం పున ర్మూర్తిమత్కైవల్య మివ
స్థితం.

౧౬

పున స్త మేవ వనం వర్షయతి త్రిభిః, వైమానికాః విమానారూఢాః, స్ఫలలనా స్ఫుటీకాః,
యత్ర నిశ్చేయనే వనే. లోకభర్తృ ర్భగవతో, లోకానాం, యాని శమలాని పాపాని, తాని,
క్షపయంతి నిరస్యంతీతి తథా, చరితాని చరిత్రాణి, గాయంతి కథంభూతా స్సంతో గాయంతి, అంతర్జాలే,
అనువికస దనుస్కందమానం, మధు మకరందో, యాసాం, మాధవీనాం వాసంతికమాధవీపుష్పాణాం,
గంధేన సుగంధేన, పిండితా అంతరితా దీ ర్యేషాం, తథాభూతా అపి, అనిలం తద్గంధప్రాసకం
వాయుం, ఊపంత స్థిరస్కుర్వంత శ్చరితాని గాయంతీత్యర్థః.

౧౭

అనేన భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసాన్నిద్యేపి తదనాదరేణ తల్లోకస్థానాం భగవద్గుణాను
భవ ఏవ నిరతిశయాఢిలాష స్ఫుచితః, కిము తద్వనస్థానాం పురుషాణాం గుణానుభవాసక్తి రితి,
యత స్థిరశ్చాం స్థానరాజా మపి తద్వనస్థానాం భగవత్పురతాస్తీత్యాహ (పారావతా ఇతి ద్వ్యాభ్యామ్.)
ప్రథమం తిరశ్చాం భగవత్పురతా మాహ- పారావతాదయః శకునివిశేషాః, అన్యభృతాః కోకిలాః,
దాత్యూహ శ్చాతకః, బర్హిణో మయూరాః, పారావతాదీనాం యః కోలాహలాః కలకలధ్వనిః
భృంగాదిపే భృంగశ్రేష్ఠే హరికథా మివ, ఉచ్చైచ్చ ర్గాయమానే గానం కుర్వంతి సతి, అచిరమాత్రం
క్షణమాత్రం, విరమతే నమాప్తో భవతి, వనస్థాః పారావతాదయః కోలాహలం కుర్వంతో భృంగధ్వని
మాశ్రుత్య కిమయం భృంగరాజో హరికథాం గాయంతీత్యభిప్రాయేణ స్వకోలాహలం త్యక్త్వా
క్షణమాత్రం భృంగధ్వని మేవోపకృణ్వంతీత్యర్థః.

౧౮

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః కావదానాదీనకారః)

మందారకుందకురవోత్పలచమ్పకార్ణ

పున్నాగనాగవకుళామ్ముజపారిజాతాః,

గంధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా

యస్మిన్ స్తవ స్సుమనసో బహుమానయంతి.

౧౯

య త్సంకులం హరిపదానతిమాత్రదిష్టై

రై వైదూర్యమారకతహేమమయైర్విమానైః,

యేషాం బృహత్కటితటస్మితశోభిముఖ్యః

కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదదు రుత్సమ్యాద్యైః.

౨౦

వనస్థానాం స్థావరాణా మపి భగవత్పరతా మాహ (మందారేతి.) మందారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ, కుందోఽతిముక్తలతా, కురవకః తిలకవృక్షవిశేషః, ఉత్పలం రాత్రివికాసి, అమ్ముజం దివావికాసి, నాగో నాగకేసరః, ఆర్ణవః పుష్పవృక్షవిశేషః, మందారాదయ స్సుమనస స్సుగంధయోఽపి, తులసికా శ్రీతులసీ, అభరణం యన్య, తేన, తులస్యా అలంకృతేన భగవతా గంధే తులసీసుగంధే, అర్చితే సమ్మానితే సతి, యస్మిన్ వనే, తస్యాః తులస్యాః, తవః బహుమానయంతి. తద్వనస్థాః పారిజాతాదయో మాదృశేషు సుగంధిపుష్పేషు సత్స్వపి, తులస్యా, అలంకృతో భగవాన్ తులసీ మేవ బహుమనుజే, అహో తులస్యాః పురాకృతం, తవ ఇతి తులసీ మేవ మాత్పర్య ముత్సార్య బహుమానయంతీత్యర్థః. “అత్ర గందై ర్వి నా తులసికాభరణేనేత్యపి పాఠః” యత్ర స్వగంధసదృశగంధ రహితతులస్యాః, అభరణేన భగవదాభరణం దృష్ట్వా, తస్యాః తులస్యా, స్తవో, మహా, త్పురాకృత మితి బహుమానయంతీత్యర్థః.

౧౯

ఏవం నిశ్చేయనవన మనువర్జ్య పున స్తమేవ లోకం వర్జయతి (య త్సంకుల మితి) య ద్వైకుంఠం, భక్తానాం విమానై, స్సంకులం వ్యాప్తం, కథంభూతై ర్విమానైః, హరే ర్భగవతః పదయోః పాదయోః, యా, అనతిః ప్రహీయభావః, అనేన తత్పూర్వికా భక్తి ర్లక్ష్యతే, అనతిమాత్రేణ దిష్టైః, న కర్మయోగాదిభిః ప్రాప్తై రిత్కర్థః. వైదూర్యాదీనాం వికారైః. యేషాం తద్విమానాదాధానాం, కృష్ణాత్మనాం, బృహంతి, కటితటాని, యాసాం, స్మితేన శోభిని ముఖాని యాసాం, తా అపి ప్రియః, ఉత్సమ్యాద్యైః పరిహాసాదిభిః, రజః కామం, నాఽదదుః న జనయామాసుః, కృష్ణాత్మనా మితి హేతుగర్భం విశేషణం, కృష్ణే భగవత్సేవ ఆత్మా చిత్తం యేషాం, భగవత్సేవ నిహితచిత్తత్వా న్న కామ మాదధు రిత్కర్థః.

౨౦

శ్రీరూపిణీ క్వణయతీ చరణారవిందం

లీలామ్ముజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా,

సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్యఉపేతహేమ్ని

సమూర్జితీవ యదనుగ్రహణేఽన్యయత్నః.

౨౦.

వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాపు

ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభి రీశమ్,

అభ్యర్చతీ స్వలక మున్నస మీక్ష్య వక్త్ర

ముచ్చేషితం భగవతేత్యమతాన్ల య చ్చిః

౨౧

శ్రీః లక్ష్మీః, రూపిణీ మూర్తిమతీ విగ్రహదారిణీ, హరిసద్మని యద్వైఖంతలోకస్తే భగవద్వేశ్వని, లీలామ్ముజేన లీలార్థం దృతేన కమలేన, సమూర్జితీ సమూర్జనం కుర్వతీ, సంలక్ష్యత ఇవ, కథంభూతా శ్రీః చరణారవిందం క్వణయతీ నూపురేణ శబ్దయంతీ, ముక్తదోషా ముక్తో దోషః రాగాదిదోషః యయా సా, యద్వా ముక్తదోషేతి లీలామ్ముజస్య విశేషణం, ముక్తః ప్రసారితః, దోః భుజో, యన్య తేనేతి, కథంభూతే వేశ్వని, స్ఫటికమయాని కుడ్యాని యస్మిన్, ఉపేతహేమ్ని శోభార్థం మధ్యే తత్ర ఉపేతం సంయుక్తం హేమ సువర్ణం యస్మిన్, పున శ్చియం విశిష్ట, య దనుగ్రహే, యస్మాః క్రియః అనుగ్రహే నిమిత్తే, శ్రీ రస్మా స్వనుగ్రహం కుర్యా దితి బుద్ధ్యా, అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్నః ఆరాధనరూపో యత్న స్సాస్య దిత్యర్థః, యద్యపి భగవద్వేశ్వని సమూర్జనీయ రిణో నాప్త్యేవ తథాపి, స్వర్ణపట్టికాలాంఛితస్ఫటికమయభిత్తిభాగేషు హేమచూరై రివ లీలావద్మపరాగ పుంజై ర్విచిత్రకరణార్థం సమూర్జయంతీ నిరతిశయనిర్మలాసు స్ఫటికమయభిత్తిషు ప్రతిఫలితా సతీ తత్త్రైవం లక్ష్యత ఇవాఽభూ దితి భావః,

౨౨

(వాపీ ష్మితి.) అగ్ల హే దేవాః, యద్యత్ర లోకే, శ్రీః భగవతా ఉచ్చేషితం చుంబిత మితి, అమత అమన్యత, కిం కుర్వతీ, కిం కృత్వా విద్రుమమయాని తటాని యాసాం తాసు, అమలాః నిర్మలాః అమృతతుల్యా అపి, యాసు తాసు, వాపీషు, నిజవనే స్వకీయక్రీడావనే, ప్రేష్యాభిః స్వసరిదారికాభిః త్రీక్ష రిన్వితా, తులసీభి, రీశం భగవంత మభ్యర్చతీ పూజయంతీ, తదా ఉదతే ప్రతిబింబితం స్వలకం శోభనా అలకాః చూర్ణకుంతలాః యన్య ఉన్నతా నానికా యన్య తద్వక్త్రం, వీక్ష్య దృష్ట్వా, నిరతి శయవిమలాసు వాపీనా మప్పు, తులసీభి రీశ మర్చయంతీ లక్ష్మీ రుదకసమీపే స్వముఖం నిధాయ, తత్ర ప్రతిబింబితం స్వముఖం భగవన్ముఖ మనుసంధాయ, ఆహో భగవాన్మన్ముఖం చువృతీతి మేనే ఇత్యర్థః, అనేన లక్ష్మ్య మౌగ్ధ్యం సూచ్యతే.

౨౩

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః)

యన్న ప్రజంత్యభిదో రచనానువాదా

చృణ్వంతి యేఽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నాః,

యాస్తుశ్రుతా హతభగైర్నృభిరాత్తసారా

స్తాంస్తాః క్షిప్త్యశరణేషు తమస్సు హంత.

౨౩

యేఽభ్యర్థితా మపి చ నో నృగణిం ప్రపన్నా

జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మయత్ర.

నాఽఽరాధనం భగవతో వితరన్త్యముష్య

సంమోహితా వితతయా బత మాయయా తే.

౨౪

పునః కథంభూతం తద్వైకుంఠస్థాన మిత్యత్రాహ (యదితి.) య ద్యద్వైకుంఠస్థానం తే న ప్రజంతి న ప్రాప్నువంతి, కే తే ఇత్యత్రాహ. అభిధః అఘం పాపం భిన్నతి నిరన్య తీత్యమఙ్గత్, హరి, స్తస్మాత్, అన్యవిషయాః అర్థకామాదివిషయాః, అతఏవ రచనానువాదా నృతిఘ్నాః రచ్యంతే సంపాద్యంతే అనయేతి రచనా ఉపాయః, తస్యాఽనువాదాత్, అనుకీర్తనాత్. స్వసంపాదనోపాయ బోధకదండనీతికామతంత్రాద్యనుకీర్తనాత్, మతిఘ్నాః బుద్ధిభంకరీః, కుకథాః యే శృణ్వంతి త ఇత్యర్థః, పునః కుకథా ఏవ విశిష్ట, యాస్తు కుకథాః, హతభగైః నిర్బాగైః, నృభిర్నరైః, శ్రుతాః అత ఏవ, ఆత్తసారాః ఆత్తః స్వీకృతః సారః శ్రోతృజ్ఞానం పుణ్యం యాభి, రేవంభూతా స్సత్యః, తాంస్తాః శ్రోతృజ్ఞానం ఆశరణేషు, నిరాలంబునేషు, తమస్సు సరణేషు క్షిప్యంతి పాతయంతి.

౨౫

ప్రసంగాత్తానేవాఽర్థకామవరాః శ్రోతృజ్ఞానోచయతి (య ఇతి.) యే హతభాగ్యాః, అభ్యర్థితాం ప్రార్థనీయాం, నృగణిం మనుష్యజన్మ, ప్రపన్నా ఆపి యత్ర మనుష్యజన్మని, సహధర్మ వివృత్తిధర్మసహితం జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం, నో ప్రపన్నాః న ప్రాప్తాః, అతఏవ భగవత ఆరాధనం, భజనం, న వితరంతి న కుర్వంతి, కిం త్వముష్య భగవతః, వితతయా దురత్యయయా, మాయయా, సంసిద్ధిసాధనం హతభాగ్యా సంమోహితా భవంతి, బతేతి ఖేదే, యద్వా తత్త్వజ్ఞానం స ధర్మ యత్ర యస్మి నృమనుష్యజన్మని, య నృమనుష్యజన్మసాధ్యం, తాచ్చశీం గణిం ప్రపన్నా భగవత ఆరాధనం న కుర్వంతి, కిం తస్య మాయయా సంమోహితా ఏవేత్యన్వయః, అస్మి నృజ్ఞే అభ్యర్థితా మపి చ నో ఇత్యత్ర నః ఆస్తాభి, రన్యభ్యర్థనీయాం ప్రార్థనీయాం నృగణి మిత్యర్థః.

౨౬

యచ్చ వ్రజ స్త్యనిమిషా మృషభానువృత్త్యా
 దూరే యమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః.
 భర్తు ర్మిత స్సయశసః కథనానురాగ
 వైక్లబ్యభాషకలయా పులకీకృతాఙ్గాః.

౨౫

తద్విశ్వగుర్వధికృతం భవనై కవన్ద్యం
 దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః.
 ఆపుః పరాం ముద మపూర్వ ముపేత్య యోగ
 మాయాబలేన మునయ స్త దథో వికుంతమ్.

౨౬

ఏవం భగవత్కథాదిషు విముఖానాం తల్లోకప్రాప్యత్వ మభిదాయ, తాం శ్చానుశోచ్య. తత్కథాశ్రవణప్రవణచిత్తై స్తల్లోకస్య ప్రాప్యత్వ మాహ (యచ్ఛేతి.) య ద్వైకుంతనిలయం, అనిమిషాం దేవానా, మృషభః శ్రేష్ఠో భగవాం. స్తస్య, అనువృత్త్యా భక్త్యా, వ్రజంతి, కథంభూతా వ్రజంతి, దూరే యమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః, దూరే చిరకాలేన, యమాద్యుచితశ్లాఘ్యశీలాః “దూరే యమాహ్వాపరి న స్సప్రహణీయశీలా” ఇత్యపి పాఠః, తత్ర, ఉపరి ఉపరిస్థితం, యద్వైకుంత నిలయం వ్రజంతి, కథంభూతాః, నః అస్తాభి రపి స్సప్రహణీయం శ్లాఘనీయం, శీలం, యేషాం తే, దూరే చిరకాలేన, యమః యమోపలక్షిత శృమదమాదిగుణో యేషాం తే, కించ, భర్తుః హరేః సుయశసః మితః పరస్పరం, కథనేన, యోఽనురాగ, ప్రేన యద్వైక్లబ్య మధార్ద్యం, తేన యా నాష్పకలా తయా పులకీకృతం ఉపజ్ఞితరోమ, అంగం శరీరం యేషాం తే వ్రజంతీత్యర్థః.

౨౭

ఏవం వై కుంతనిలయ మనువర్ణ్య అథానంతరకథాం స్థాతి (త దితి.) మునయ స్సనకాదయః తత్ ఉక్తవిధం, వికుంతం వైకుంఠనిలయం, యోగమాయాబలేన అణిమాద్వైశ్వర్యబలేన, ఉపేత్య ప్రాప్య, అథో కార్తేన్నీయ పరాం ఉత్కృష్టాం ముదం సంతోషం, ఆపుః ప్రాపుః, కథంభూతం వైకుంఠం, అపూర్వం అద్భుతపూర్వం, విబుధాగ్ర్యః దేవశ్రేష్ఠాః తేషాం, విమానై శోచిః ప్రకాశో యస్మిన్, విచిత్రం అద్భుతం, దివ్యం అమానుషం, చువనైః, ఏకం ప్రాధాన్యేన, వంద్యం బహు మంతవ్యం, తత్రహేతుః, విశ్వగురుణా భగవతా, అధికృతం అధిష్ఠితం.

౨౮

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాసనాదీప్రకారః)

మైత్రేయ ఉవాచ —

తస్మిన్నతీత్య మునయః షడనజ్ఞమానాః

కఙ్కెస్సమానవయసా వథ సప్తమాయామ్,

దేవా వచక్షత గృహీతగదౌ పరాధ్యౌ

కేయూరకుండలకిరీటవిటంజ్కువేషౌ.

౨౩

మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ

విన్యస్తయాఽనితచతుష్టయబాహుమధ్యే,

వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం

రక్తేక్షణేన చ మనా గ్రభసం దధాన్.

౨౪

ద్వా ర్యేతయో ర్నివివికు ర్మిషతో రపృష్ట్యా

పూర్వా యథా పురటవజ్రకవాటికాయాః,

(తస్మిన్) వైకుంఠే, షట్కంకెః ప్రాకారద్వారాణి, అతీత్య అతిక్రమ్య, అనజ్ఞమానాః భగవద్దిదృశ్యశ్రద్ధయా తత్తదద్భుతదర్శనే ఆసక్తి మకుర్వాణాః, మునయ స్సనకాదయః, అథ అనంతరం, సప్తమాయాం కంకెయ్యాం, దేవా అచక్షత దృష్టవంతః, కథంభూతౌ దేవా. సమానం వయో యయౌస్తౌ గృహీతే గదే యాభ్యాం తౌ, పరాధ్యౌః శ్రేష్ఠైః కేయూరాదిభిః విటంజ్కు రుచిరః వేషః యయౌః ౨౩

పున స్తా వేన వర్ణయతి (మత్తేతి.) అనితం నీలం, య ద్బాహుచతుష్టయం తస్య మధ్యే విన్యస్తయా మత్తాః ద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం తయా, వనమాలయా, నివీతౌ, వనమాలాం కంఠాలమ్బునీం కృతవంతా విత్యర్జః, కింఛ కుటిలయా భ్రువా. స్ఫుటౌ వికసితౌ యౌ, నిర్గమా శ్వాసమార్గానాసాపుటే, తాభ్యాం, రక్తేక్షణేన చ రక్తనేత్రేణ చ, మనా గీషత్ రభసం ఉగ్రం యథాభవతి తథా, వక్త్రం దధాన్. ౨౪

(ద్వారీతి.) ఏతయో ర్దేవయోః మిషతోః పశ్యతో స్సతోః తా, వనదృశ్యాఽపృష్ట్యైవ యాః పూర్వా ద్వారః కనకవజ్రమయకవాటికాః యథా నివివికుః, తథాఽస్యాం సప్తమాయాం ద్వారి నివివికు

సర్వత్ర తేఽవిషమయా మనయ స్వదృష్ట్యా
య త్సంచరన్త్యవిహతా విహతాభిశక్జాః.

౨౯

తా స్వీక్య వాతరశనాం శ్చతురః కుమారా
స్వృద్ధా దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్,
వేత్రేణ చాఽస్థలయతా మతద్వర్ణణాం స్రా
తేజో విహస్య భగవత్ప్రతికూలశీలౌ.

౩౦

తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానా,
హ్యార్హత్తమా అపి హరేః ప్రతిహారపాభ్యామ్,
ఊచు స్సుహృత్తమదిదృక్షితభంగ ఈష
త్కామానుజేన సహసా త ఉపప్లుతాజ్ఞైః.

౩౧

రిత్యర్థః. అసృష్టైవ నివేశే కారణ మాహ. య ద్యస్తా త్రే మనయః, అవిషమయా సమయా “విద్యా
వినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తినీ” త్యుక్తవిధయా, స్వదృష్ట్యా, విగతాభిశక్జాః అత ఏవ
సర్వత్ర, అవిహతాః అనివారితా, శ్చరంతి “యే సంచరంతీ”తి పాతే యే మనయ స్సర్వత్రావిహతా
శ్చరంతి తే నివివికు రిత్యేకాన్వయః.

౨౯

(తా నితి.) భగవత్ప్రతికూలశీలౌ, తౌ దేవా, వాతరశనా న్నగ్నా వృద్ధా నపి దశార్ధ
వయసః పంచవర్షబాలకవ దవస్థితా విదితం ఆత్మతత్త్వం పరమాత్మయాతాత్మ్యం యై స్తా మునీ
స్వీక్య, తేజః తేషాం ప్రభావం, విహస్య అహో అత్రాపి భవతాం ధార్మ్య మిత్యేవం పరిహస్యేత్యర్థః,
అతద్వర్ణాన్నివారణాన్వర్ణా, న్వేత్రేణ చకారా ద్వావా చ, ఆస్థలయతాం నివారితవన్తౌ, భగవత్ప్రతికూల
శీలా వితి హేతుగర్భం, భగవత్ప్రతికూలశీలత్వాన్నివారితవంతా వితి భావః.

౩౦

(తాభ్యా మితి.) హరే ర్భగవతః ప్రతిహారపాభ్యాం ద్వారపాలాభ్యాం, తాభ్యాం దేవాభ్యాం,
అనిమిషేషు అన్యేషు దేవేషు, మిషత్సు సత్సు, అర్హత్తమాః స్వయం పూజ్యా అపి, నిషిధ్యమానాః
నివారణేష్ఠపరిభూతాః, అత ఏవ సుహృత్తమో భగవాన్, తస్య, దిదృక్షితం దర్శనేచ్ఛా, తస్య భంగేన
యః ఈషత్కామానుజః అర్చుకోధ, స్తేన సహసా ఆకు, ఉపప్లుతాని వ్యాకులాని, అక్షీణే యేషాం
తథాభూతా స్సంతః, ఊచుః.

౩౧

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః)

కుమారా ఉచుః—

కోవా ఇహైత్య భగవత్పురిచర్యయోచైచ
స్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్వభావః,

అస్మిన్ప్రశాంతపురుషే గతవిగ్రహే వాం

కో వాఽఽత్మవత్కుహకయోః పరిశంకనీయః.

౩౨

న హ్యంతరం భగవతీహ సమస్తకుక్షి

వాత్మాన మాత్మని నభో నభిసీవ ధీరాః,

ఉక్తి మేవాహ (కో వేత్కానిభి త్రిభిః) ఉచైచ ర్మహత్యా, భగవత్పురిచర్యయా ఇహోఽస్మిన్
వైకుంఠలోకే, ఏత్య ప్రాప్య, ఇమం లోకం ప్రాప్యే త్యర్థః. నివసతాం, తద్ధర్మిణాం భగవత్సమాన
ధర్మిణాం, కోవా విషమస్వభావః. ఇహ నివసతాం విషమస్వభావోఽనుపపన్న ఇత్యర్థః. నను ద్వార
పాలకయో రావయో రయం ధర్మ ఏవ నూతనపురాతనప్రతినిరోధనిరోధ, వన్యధా స్వామికృతదండ
పాతాపతే రిత్త్యాకంకాయా మాహుః (అస్మిన్నితి.) ప్రశాంతాః పురుషాః యస్మిన్, గతో విగ్రహః
కలహః యస్మాత్తస్మి, న్నస్మిన్లోకే, వాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితేఽస్మిన్లోకే, ఆత్మవత్ ఆవామివ,
అన్యోపి కశ్చిత్కుటిలః ప్రవిశే దిత్యేవం పరిశంకనీయః, కుహకయోః కుటిలచిత్తయోః, వాం
యువయోః, కోవాప్తి, యది పరిశంకనీయ స్వాదృశః కశ్చిత్కుటిలోఽత్రాప్తి చే ద్వయం శంకనీయా
నివారణీయా శ్చ, అన్యథా ప్రభో ర్థండాపాతాపత్తి శ్చ, యత స్తు ఖలు, ప్రాకృతవాక్పారుష్యవివాదాది
దోషరహితోఽయం దేశః, అత ఇయ మాశంకాఽనుపపన్నేత్యర్థః.

౩౩

నన్వన్వయం లోక ఏవం విధః నన్వన్వయత్రత్యః కశ్చిత్కుహకః, తథాపి భవతా మంతః
ప్రవేశో భగవతోఽనిష్ఠ ఇతి మత్వా వారయావ ఇత్యత్రాహుః (నహీతి.) సమస్తం విశ్వం కుక్షి యన్య,
తస్మిన్ భగవతి, అంతరం, అయ మంతఃప్రవేశయోగ్యో, నాయ మిత్యేత దంతరం. వైషమ్యం, న
హ్యస్తీత్యర్థః, సమస్తకుక్షి వితి విశేషణేన, భగవతా స్వోదరే నివేశ్యమానం జగ ద్భవద్భ్యాం కిం
నివారిత మిత్యభిప్రేతం, భగవత్కంఠరాజావ మేవాహ, యత్ర యస్మి, న్నాత్మని పరమాత్మని,
ఆత్మానం జీవాత్మానం. నభసి మహాకాశే, నభః ఘటాద్వాకాశ మివ, ధీరా యోగినః పశ్యంతి,
అనుభక్సిద్ధత్యే నాఽనుసందధత ఇత్యర్థః. అత్ర, అవిభాగే సామ్య ఏవ నభోదృష్టాంతః, న తు
తాదాత్మ్యే దృష్టాంతేప్యాకాశప్రదేశానాం, సార్థివానాం ఘటపటాదీనా మివ భిన్నత్వేన తాదాత్మ్య

పశ్యంతి యత్ర యువయో సురలింగినోః కిం

వ్యుత్పాదితం హ్యదరభేదిభయం యతోఽన్యః.

33.

తద్వా మముష్య పరమస్య వికుంతభర్తుః

కర్తుం ప్రకృష్టమిహ ధీమహి మందదీభ్యామ్.

సంభవాత్, ఆకాశస్య ప్రదేశభేదానభ్యుపగమే. ఘటాదే ర్విభుత్వమాకాశస్యాఽల్పత్వం వా ప్రసజేత్. తథాహి. కిం ఘటాదేః కృత్వానృకాశేన సంబంధః, ఉత ప్రదేశభేదేన, పూర్వస్మిన్ పక్షే, ఘటాదే ర్విభుత్వ మాకాశస్యాఽల్పసరిమాణత్వం వా, ద్వితీయే తు, ప్రదేశభేదాంగీకార ఏవ. వేదాంతిభి ర్నభసో నిరవయవవాదోఽపసిద్ధాంతః. వేదాంతేషు తస్యాంశభేదేన పంచీకరణోపదేశా, దేశదేశాంశేన వాయుత్వేన పరిణామవాదా, దుత్పత్తిప్రలయదర్శనా చ్చ, అతఏవ “ఘటద్వంసే ఘటాకాశో న భిన్నో నభసా యథా, బ్రహ్మణా హేయవిద్వంసే విష్ణ్వభ్యేన తథా పుమా” నితి శౌనకవచన మపి. సభ స్యంశభేదాభిప్రాయేణ, జీవస్య పరస్మాదాత్మన జాపాధికవైషమ్యవిరహే దృష్టాంతసమర్పణవరం వేదిత్యనం “యథాఽగ్ని రగ్నో సంక్షిప్త స్సమానత్వమనుప్రజే” దితి తత్త్వేన సామ్యదృష్టాంతాభి దానాత్, తస్మా జీవాత్మనః పరమాత్మానం ప్రతిశరీరత్వా, చ్చరీరస్యాఽపృథక్సిద్ధతైకస్వాభావ్యా జీవ పతయో రవాంతరవైధర్మ్యేషి, జ్ఞానైకాకారత్వేన సామ్యా చ్చావిభాగ ఏవ నభోదృష్టాంతః, అతఏవ హ్యవిభాగే నోపాసనం ముక్తా వనుభవ శ్చ సూత్రితం “అత్యేతి తూపగవృంతి గ్రాహయంతి చ” “అవిభాగేన దృష్టత్వా” దితి చ, అతో యథోక్త ఏవార్థః, అతో భగవత స్సర్వాత్మకత్వా న్న వైషమ్యమస్తీత్యర్థః సురలింగినోః అనుకూలవేషయోః, యువయోః, సురలింగిభ్యాం యువాభ్యా మిత్యర్థః. కిం వ్యుత్పాదితం రాగద్వేషరహితేఽస్మిన్ దేశే, కిం భవద్భ్యా మన్యనివారణవ్యుత్పత్తిః కృతా. న హ్యత్రేదృశవ్యుత్పత్తినంభవః, అన్య దేశస్య, ఉదరభేది, ఉత్, అపి, అరం అల్పం, భేదః అంతరం, వైషమ్య మితి యావత్, తద్వత్, ఉదరభేది అల్ప మన్యంతరనిమిత్త మిత్యర్థః, ఏవంవిధం భయం, యతః కారణా దవగమ్యతే, తాదృశీ వ్యుత్పత్తిః కిం కృతేత్యర్థః, యద్వా యథాఽన్యస్య రోగాదే రుదరభేదయుక్తం భయం భవతి, తథాఽన్య హరే స్తాదృగ్భయం యేన కారణేన సురవేషధారిణో ర్యువయో ర్విశేషే జోత్పాదితం, త త్కిం. న కించి దిత్యర్థః.

33

త త్రస్మా దముష్య పరమస్య సమాభ్యుధికరహితస్య, వికుంతభర్తు రైషకుంతనాథస్య, మందఙ్గిభ్యాం, వాం యువాభ్యాం, వికుంతభర్తు స్సంబంధిభ్యాం యువాభ్యాం, కర్తుం, య త్సృక్పృష్టం యుక్తత్వం, ధీమహి విచారయామః, కిం తదితి చేత్, ఇతః లోకా, ల్లోకాః, ప్రజత గచ్ఛత, కాః లోకా నిత్యత్రాహః - అంతరభావదృష్ట్యా పరకీయన్వకీయవైషమ్యనద్భావబుద్ధ్యా.

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః)

లోకా నితో వ్రజత మంతరభావదృష్ట్యా

పాపీయస త్రయ ఇమే రిపవోఽన్య యత్ర.

౩౪

తేషా మితీరిత ముఖా వవధార్య ఘోరం

తద్రూహృదంధ మనివారిత మత్రపూగైః.

పాపీయస, త్రయః, కామక్రోధలోభరూపాః, రిపవః శత్రవః, యత్ర యేషు లోకేషు, భవంతి, తాన్యజితేత్యర్థః. యది భగవదభిప్రాయేణ వయం నాపరాధినః, యవా మేవాఽపరాధినౌ తతో వ్రజత మిత్యాశయః “అస్మానువాదుషచితోద్ధియతాం సదందో యేఽనాగసౌవయ మయుంక్షృహి కిల్బిషేతే” తి వక్ష్యమాణత్వాత్” నను “స మహాత్మా సుదుర్లభ” ఇతి భగవతా గీతత్వా త్కథం నిత్యసిద్ధానాం శాపానుభవః, తే హి, సదా సమస్తహేయరహితాః నిత్యానంకుచితక్షానైశ్వర్యాదిగుణా శ్చ “నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యభోగోపకరణాన్వితా” ఇతి హ్యుచ్యతే, సత్యం. తథావిధాః పరమాకాశవర్తినః పురుషాః, ఇయో తు ద్వారపాలౌ, పరమవ్యోమనిలయనిత్యసిద్ధభగవత్పరిజననమానరూపౌ, సుకృత విశేషా ల్లబ్ధిద్వాస్థానిధికారౌ, అన్యథా భగవద్భక్తప్రాతికూల్యాయోగాత్. లక్ష్మ్యైః ప్రవేశేనివారణాయోగా శ్చ, సాక్షి దృగవత్పరిజనానాం హి నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యవచనా దృగవదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వం నోప పద్యతే. భగవదనువరత్వప్రాప్తి శ్చానుష్ఠానవిశేషా దృవతీతి స్వర్యతే, భూమా ప్రస్తరకాయీ చ విష్ణో రనుచరో భవే” దిత్వాది యథా. అనంతవై నతేయవ్యతిరేకేణ నాగసుపర్ణజాతీయా బహవో విద్యంతే. ఏవం సుకృతవశాద్భగవత్పరిజనకుల్యరూపతా మాపన్నా బహవ స్సంభవంతి, అత్రాపి “వసంతి యత్ర పురుషా స్సర్వే వైకుంఠమూర్తయః. యేఽనిమి త్రనిమి త్రేన ధర్మేణాఽఽరాధయన్ హరి” మితి సామాన్యత ఉక్తః. కోవా ఇహైత్యభగవత్పరివర్యయోచ్చైచై రిత్యనయో ర్భగవదారాధనేన తిద్దేశప్రాప్తి ర్విశేషత ఉక్తా. కిం చ “వంద స్సునందోఽథ జయో విజయః ప్రబలౌ బలః, కుముదః కుముదాక్ష శ్చ విష్వక్సేనః పతత్రిరాట్, జయ శ్చ శ్రుతదేవ శ్చ పుష్పదంతోఽథ సాత్వతః. సర్వే నాగాయతప్రాణా శ్చమూ ప్రే జమ్నురాసురీ” రితి. త్రివిక్రమజకాలే జయవిజయస్థానావగమా శ్చ, శాపాభీభూతౌ జయవిజయౌ సాక్షి జయవిజయాభ్యా మన్యో నిభీతో, కృష్ణావతారే శాపా న్యోక్ష్య మాణయో నయో, ర్వామనావతారే పారిషదత్వాప త్యనుసవ త్రే, అన్య లోకన్య పరమాకాశా దన్యత్వం పూర్వ ముపసాదితం. అత ప్రాపాద్విభూతివ ర్తిభగవత్పరిజనవ్యతిరి క్తత్వ మనయో సిద్ధ మితి న ప్రమాణాంతరవిరోధః.

౩౪

అదైవం మునిభి రుక్తౌ భగవద్వాస్థ్యా తేషాం పాదమూలే పతితౌ విజ్ఞాపయామాసతు.

సద్యో హరే రనుచరా వురు బిభ్యతస్త
త్పాదగ్రహోవపతతా మతికాతరేణ.

౩౫:

భూయా దఘోని భగవద్వి రకారిదందో
యోఽసౌ హరేత సురహేళన మప్యశేషమ్.
మా వోఽనుతాపకలయా భగవత్స్మృతిఘ్నా
మోహో భవే దపి తు నౌ వ్రజతో రధోఽధః.

౩౬.

ఏవం తదైవ భగవా నరవిందనాభ
స్సాన్వనం విబుధ్య సదతిక్రమ మార్యహృద్యః.

రిత్యాహ (తేషా మితి ద్వాభ్యామ్.) తేషాం మునీనాం, తత్, ఈరితం భాషణం, కథంభూతం, బ్రహ్మ దండం బ్రహ్మకాపరూపం, అతఏవ అప్రపూగైః అప్రసమూహైః, రవివారితం అనివారణీయం, ఇతి ఉత్తప్రకారేణ, అవధార్య క్లుత్వా, సద్యః తదైవ, హరే, రనుచరా భృత్యైః, అతికాతరేణ, తత్పాద గ్రహౌ తేషాం మునీనాం పాదగ్రహౌ పాదౌ గృహీతవన్తే, ఉరు బిభ్యతః, ఉరు ఆదికం, బిభ్యతః భీతాః, అహో అస్మాభి ర్నిరవరాధాభ్యాం భగవద్వక్తృభ్యా మవరార్థ, మనేన భాగవతాపచారేణ వయ మపి సంసరేమేతి భయకమ్పితాః మునీన్వతి, అపతతాం, దండవత్ప్రణామపూర్వకం విజ్ఞాపయా మానతు రిత్యర్థః.

౩౫

విజ్ఞాపన మేవాహ (భూయా దితి.) అఘోని అవరాధవతి, యో ఉచితో దండః, స భగవద్వి ర్యుష్మాభి రకారి కృతః, నాత్ర కళ్ళి దృవతా మవరాధః, అతోఽసౌ దండః నౌ, అవయోః భూయాత్, అశేషం సురహేళనం, భవత్తిరస్కారరూపపాపం చ, హరేత అపనుద్యా చ్చ, కింతు, అధోఽధః, మూఢయోనిమ వ్రజతోరపి, నౌ అవయోః, భగవద్విషయస్మృతినాశకః, మోహః, వః యుష్మాకం, అను తాపకలయా, యః, కృపానిమిత్రోఽనుతాపః, తస్య, కలయా లేశేన, మా భవేత్, న భవే దిత్వనుగృహ్ణీ తేత్యర్థః.

౩౬

ఏవం స్సాన్వనం మహ త్స్వతిక్రమ మవరాధం, తదైవ తత్క్షణ మేవ, అవబుధ్య జ్ఞాత్వా, ఆర్యాణాం భక్తానాం, హృద్యః మనోజ్ఞః, అరవిందనాభో భగవాన్, తస్మిన్ యత్ర దేశే సవకాదయో ద్వాస్థౌ చ తత్ర దేశే, యయో జగమ, కథంభూత స్సన్, సహశ్రీః లక్ష్మీసహితః, పరమహంసా, యే మహామనయః సవకాదయన్తే రన్వేషణీయౌ సంశీలనీయౌ, చరణౌ, చలయన్ మచ్ఛరణదర్శన.

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః)

తస్మిన్మయౌ పరమహంసమహామునీనా
మన్వేషణీయచరణౌ చలయన్సహశ్రీః.

౩౭.

తం త్వాగతం ప్రతిహృతోపయికం స్వపుంభి
స్తేఽచక్షతాఽక్షివిషయం స్వసమాధిభాగ్యమ్.
హంసశ్రీయో ర్వ్యజనయో శ్శివవాయులోల
చ్చుభ్రాతప్రతళితేనరశీకరాంబుమ్.

౩౮

కృతస్సప్రసాదసుముఖం స్పృహణీయధామ
స్నేహావలోకకలయా హృది సంస్పృశంతమ్.

ప్రతిహతహేతుకం క్రోధం తౌ దర్శయన్ భ్రామయిష్యామితి త్వరావ్యాజేన పద్భ్యా మేవ యయా వితి భావః. మిథునవైశ్వానరసంస్కృత్యప్రాప్యత్వద్వ్యోతనాయ, మాతృనన్నిధౌ సుతరాం తేషాం కోప ముపశమయితుం చ, నశ్రియ ఆగమన మిత్యభిప్రాయః.

౩౩

అథాఽఽగచ్ఛంతం భగవంత మనువర్ణయతి పంచభిః (త మితి.) ఆగత హగచ్ఛంతం భగవంతం. తే మునయః అచక్షత అపశ్యన్. అపంచమా దిద మేవ క్రియాపదం. కథంభూతం భగవంతం. స్వపుష్పి స్వపార్షదైః, ప్రతిహృతం ప్రత్యాహృత, మౌపయికం ఛత్రచామరవ్యజన పాదుకాది, యన్య తం, స్వానాం భక్తానాం, య స్సమాధి, స్తన్య, భాగ్యం ఫలం, అక్ష్యేః విషయం అక్షివిషయం, సమాధిభాగ్య మధునాక్షివిషయతాం గత మివ స్థిత మిత్యభిప్రాయః, హంసశ్రీః శ్రీః యయో, స్తయో, ర్వ్యజనయో శ్చామరయోః, యః శివః సురభిసుమందో, వాయు, స్తేన, యల్లోల, చ్చుభ్రమాతప్రతం ఛత్రం, తదేవ శశీ, తన్య, కేనరాః ముక్తాదామవిలమ్బ, స్తేభ్య శ్శీకరామ్బుని తేభ్యో గళంతి అంబుకణాని. యస్మిన్ తం, హంససద్భిశ్చామరసురభిసుమందసుఖస్సర్పవాయ్వాషల్లోల చ్చంద్రమండలసదృశకుభ్రాతప్రతవిలంబిముక్తాదామగళదమ్బుతబిందునందోహంలంకృత మిత్యర్థః.

౩౪

కించ కృతస్సప్రసాదసుముఖం కృతస్సప్రసాదః పూర్ణానుగ్రహః. తస్మిన్ సుముఖం పూర్ణ మనుగ్రహం కుర్వంత మివ స్థిత మిత్యర్థః. స్పృహణీయానాం కాంతిసౌకుమార్యాదిగుణానాం, ధామ ఆశ్రమం, స్నేహాయుక్తో యోఽవలోకః తన్య, కలయా ప్రసరణేన హృది సంస్పృశంతం చిత్త

శ్యామే పృథా వురసి శోభితయా శ్రియా స్య
ఘృదామణిం సుభగయంత మివాత్మధిష్ఠ్యమ్. ౩౯

పీతాంశుకే పృథునితంబిని విస్ఫురంత్యా
కాంచ్యాఽశిభి ర్విరుతయా వనమాలయా చ,
వల్లుప్రకోష్ఠవలయం వినతాసుతానే
విన్యస్తహస్త మితరేణ ధునాన మబ్జమ్. ౪౦

విద్యుత్పిపన్మకరకుండలమండనార్హ
గండస్థలోన్నసముఖం మణిమత్కిరీటమ్,
దోర్దండషండవివరే హరతా పరార్థ్య
హరేణ కంధరగతేన చ కౌస్తుభేన. ౪౧

మవహరంత మిత్యర్థః. పృథా పీనే విశాలే చ శ్యామే. ఉరసి. శోభితయా ప్రకాశమానయా. శ్రియా
లక్ష్మ్యై స్వర్లోకస్య ఘృదామణి మివ స్థిత మాత్మధిష్ఠ్యం స్థానం. వై కుంఠలోకం. సుభగయంత మివ
శోభయంత మివ స్థితమ్. ౩౯

కించ పృథునితంబిని విపులనితమ్మనతి, పీతామ్బరే, విస్ఫురంత్యా. కాంచ్యా మేఖలయా.
పృథునితమ్మోపరి ధృతపీతాంబరోపరి విరాజమానయా కాంచ్యేత్యర్థః. అశిభి ర్భ్రమరైః. విరుతయా
నాదితయా, వనమాలయా చ, మధుసానమత్రనదద్రుమర యేత్యర్థః. ఉపలక్షిత మిత్యధ్యాహరః. యద్వా
సుభగయంత మితి పూర్వేణైవ సంబంధః, వల్లుపు సుందరేషు ప్రకోషేషు వలయాని యన్య తం.
వినతాసుతో గరుడ స్తస్యాఽసే స్కంధే విన్యస్తః నిహితః హస్తః వామహస్తో యేన తం, ఇతరేణ
దక్షిణహస్తేన, ఆబ్జం సనాళం కమలం, ధునానం లీలయా బ్రామయంతమ్. ౪౦

కించ విద్యుతం తటితం క్షిపంతీ, తిరస్కుర్వతీ, యే మకరాకృతీ కుండలే, తాభ్యాం, య.
స్మండన మలంకరణం తస్మి న్నర్హే గండస్థలే యస్మిన్ తచ్చ త. దున్నసం చ ఉదగ్రనాసికం.
ముఖం చ, యన్య తం, మణిమత్ మణియుక్తం కిరీటం యన్య తం, దోర్దండానాం, యష్షండ
స్పృమాహ స్తన్య, వివరే మధ్యే. స్థితేన, హరతా మనోహరేణ, పరార్థ్య ఉత్కృష్టో. యో హరో
ముక్తాహర, స్తేన, కంధరాయాం కంఠే గతేన స్థితేన కౌస్తుభేన చ ఉపలక్షితమ్. ౪౧

(వైకుంఠే విష్ణుభుక్తయోః శాపనాదీప్రకారః)

అత్రోపసృష్ట మితి చోత్స్నిత మిందిరాయా

స్వానాం ధియా విరచితం బహుసౌష్ఠవాధ్యమ్,

మహ్యం భవస్య భవతాం చ భజంత మంగా

నేము ర్నిరీక్ష్య న విత్తప్రదృశో ముదా కైః.

౪౨

తస్యాఽరవిందనయనస్య పదారవింద

కింజల్కమిశ్రతులసీమకరందవాయుః,

అంతర్గత స్వవివరేణ చకార తేషాం

సంక్షోభ మక్షరజుషా మపి చిత్తతన్వోః.

౪౩

తే వా అముష్య వదనాసితపద్మకోశ

ముద్వీక్ష్య సుందరతరాధరకుండహాసమ్.

కించ (ఇందిరాయా ఇతి.) ఆహం నిరతిశయసౌందర్యనిధి రితి. య, దుత్స్నితం. య స్మయ ఇతి యావత్. త, దత్ర భగవతో దివ్యదేహవిన్మయే. ఉపసృష్టం అంతర్భూతం. అహో మమేదం నిరతిశయం సౌందర్యమితి యల్లక్ష్యై ఉత్స్నితం. తదత్ర దివ్యదేహే అంతర్భూతం. నిరతి శయసౌందర్యవత్కా లక్ష్యై అపి సుందర మిత్యర్థః. స్వానాం భక్తానాం ధియా విరచితం, భృత్యై స్వమనస్యేవం వితర్కిత మిత్యర్థః. బహుసౌష్ఠవేన నిరతిశయసౌందర్యేణాఽఽధ్యం యుక్తం. మహ్యం మమ, బ్రహ్మణః, భవస్య రుద్రస్య, భవతాం దేవతానాం చ, భజంతం భజనీయం, కర్మణి శతృపత్యయ ఆర్షత్వాత్. అంగ హే దేవాః, నిరీక్ష్య దృష్ట్వా. న విత్తప్రదృశః న విత్తప్రాః దిదృక్షే పర్యాప్తి మప్రాప్తాః, దృశః అక్షీణి, యేషాం తే, మునయః, కై శ్చిరోఽః ముదా నేముః సమశ్చక్రః. ౪౨

తస్య అరవిందనయనస్య పుండరీకాక్షస్య, భగవతః పదారవిందయోః కింజల్కా అంగుళయః తై ర్మిశ్రః తద్రజోమిశ్రః, య స్తులసీమకరంద, స్తస్య, వాయుః స్వవివరేణ స్వనాసారంధేణ అంతర్గతః అంతఃప్రవిష్ట స్సౌ, అక్షరజుషామపి అత్మానుసంధానేనాఽవికృతమనసా మపి. తేషాం మునీనాం చిత్తతన్వో స్సంక్షోభం చకార, చిత్తసంక్షోభః అనందపారవశ్యం, తనుక్షోభో రోమాంచః. ౪౩

సంక్షోభకారితం సంభ్రమ మాహ (త ఇతి.) తే వై మునయః, అముష్య భగవతః, వదన

లబ్ధాశిషః పున రవేక్ష్య తదీయ మంఘ్రి

ద్వంద్వం నఖారుణమణిశ్రయణం విదధ్యుః.

౪౪

పుంసాం గతిం మృగయతా మిహ యోగమార్గై

ర్యానాస్పదం బహుమతం నయనాభిరామమ్,

పౌంస్త్వం వపు ర్దర్శయాన మనన్యసిద్ధై

రాత్పత్తికై సమగృణన్యత మష్టభోగైః.

౪౫

కుమారా ఉచుః—

యోఽంతర్హితో హృది గతోపి దురాత్మనాం త్వం

సోద్యైవ నో నయనమూల మనంతరాధ్యః.

మేవ అసితపద్మకోశః తం వీక్ష్య ఉర్ధ్వం వీక్ష్య. శ్యామవర్ణత్వా దసితపద్మకోశో దృష్టాంతితః. అఘాతోపమా చేయం, కథంభూతం, సుందరతరాధగకుందహాసం సుందరతరే అరుణే, అధర్మోషే, కుందవ ద్ధాసో యస్మిన్, తం లబ్ధాశిషః లబ్ధిమనోరథా స్సంతః, పున, స్తదీయం భగవత్సంబంధి, నఖా ఏవ అరుణమణయ, స్తేషాం, శ్రయణం ఆశ్రయం, అంఘ్రిద్వంద్వం చరణద్వయం, నిరీక్ష్య, పునః పునరేవం నిరీక్ష్య, యుగవ త్సర్వాంగలావణ్యాగ్రహణశక్తాః, వశ్యాన్నిదధ్యుః ధ్యాతవంతః. ౪౪

ఏవం నిరతిశయస్వాంగలావణ్యయుక్తం భగవంతం స్వహృది ధ్యాత్వా, అథాఽస్తువన్నిత్యాహ (పుంసా మితి.) ఇహోఽస్మిన్ లోకే, యోగానాం కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదీనాం, యే మార్గాః ప్రకారా, సై, ర్గతీం స్వరూపం, మృగయతాం చింతయతాం, కర్మజ్ఞానయోగయోః ప్రకారో భక్తియోగసాధనతై కరూపౌ, భక్తియోగన్య తు ముక్తిసాధనతై కరూపః ప్రకారః, తైః, మృగయతాం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన, స్వరూపం, చింతయతా మిత్యర్థః, తేషాం పుంసాం, ధ్యానాస్పదం ధ్యానన్య విషయభూతం, బహుమతం అత్యాదరాస్పదం, ఏతఏవ, నయనయో రభిరామం, పౌంస్త్వం పౌరుషం, వపుః శరీరం, దర్శయానం దర్శయంతం, అనన్యసిద్ధైః స్వాసాధారణైః బౌత్పత్తికైః స్వాభావికైః, అష్టభోగైః అణిమార్గష్టవిభూతిభిః, యద్వా, అహింసా వ్రథమం పుష్పం పుష్ప మింద్రియనిగ్రహ ఇత్యాదుక్తై, ద్యుతం యుక్తం భగవంతం సమగృణా సమ్య గస్తువన్. ౪౫

స్తతి మేవాహ యావ దధ్యాయపరిసమాప్తి - తత్ర చిర మస్మాభి ర్హృదయే ధ్యాత స్తస్య

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః కాపదాదిప్రకారః)

యద్వైవ కర్ణవివరేణ గుహం గతో నః

పిత్రానువర్ణితరహః భవదుద్భవేన.

౪౬

తం త్వా విదామ భగవంతరమాత్మతత్త్వం

సత్త్వేన సంప్రతి రతిం రచయంత మేషామ్.

యత్తేనుతాపవిదితై ర్దృఢభక్తియోగై

రుద్ధ్రింధయో హృది విదు ర్మునయో విరాగాః.

౪౭

మన్మద్భాగ్యవశా దద్య నయనవిషయతాం గతోసిక్యాఽఽత్మనః కృతార్థతా మాహః (య ఇతి.)
దురాత్మనా మయోగినాం హృది. గతోపి విద్యమానోపి. అంతర్హితః తిరోహితో, య స్స. త్వ మద్వైవ
నోఽస్మాకం. నయనమూలం నయనవిషయతాం. హే అనంత, రాద్ధః ప్రాప్తః, యద్వైవ యదైవ
భవత ఉత్పన్నేన, పిత్రా అస్మత్ప్రతా చతుర్ముఖేన, అనువర్ణితరహః ఉపదిష్టస్వరూపరూపగుణవిభూతి.
ర్భవా, నభూ. తద్వైవ కర్ణవివరేణ, నః అస్మాకం, గుహం హృదయగుహం, ప్రవిష్టః త్వత్పుత్రా
దస్మత్ప్రతు శృతుర్ముఖా దుపదిష్టరహః స్త్వం తత్ప్రభృత్యేతావంతం హృదయే ధ్యాత ఇదానీం నయన
మూలం గతోపి, అతో వయం కృతార్థా ఇతి భావః.

౪౮

నను భవత్ప్రత్యేపదిష్ట మాత్మతత్త్వ మన్య, దహం త్వన్య, స్తక్కథం మద్దర్శనేన
కృతార్థతే త్వత్రాహ (త మితి.) హేపరమ పరో, మా న యస్మా త్ప పరమ, స్పర్శోత్కృష్ట, స్తస్య
సంబోధనం, హే సర్వోత్కృష్ట భగవన్, సత్త్వేన శుద్ధన త్వమయదేహేన, ఏషాం భక్తానాం, సంప్రతి
సమ్యక్ ప్రతిక్షణం, రతిం ఆనురాగం రచయంతం. తం అనేన “న వా అరే పత్యః కామాయ పతిః
ప్రియో భవ త్యాత్మన స్తు కామయే”తి స్మారితం, పూర్వోక్తవిధం త్వా మేవ, ఆత్మతత్త్వం పిత్రో
పదిష్ట మాత్మతత్త్వం విదామ, ప్రత్యభిజానీమః, కిం తదాత్మతత్త్వం య స్మదభిన్నం జానీథేత్యత్రాహః.
అనుతాపవిదితైః, అనుతాప స్సంసారవిర్వేద ప్రేన లబ్ధైః దృఢభక్తియోగైః విశృంభక్తియోగైః,
విరాగాః విగతశబ్దాదివిషయాభిలాషాః, ఉద్ధ్రింధయః నిరహంకారాః, తే ప్రసిద్ధాః మునయో హృది యత్
ఆత్మతత్త్వం విదు రుపాసీరన్ మునిభి రుపాస్యం శుద్ధన త్వమయవిగ్రహవ దేవాఽఽత్మతత్త్వ
మన్మద్ప్రత్యపదిష్టమితి ప్రత్యభిజ్ఞాత స్త్వా మేవ జానీమ ఇతి కృతార్థతోపసన్నేతి భావః.

౪౯

నాత్యంతికం విగణయంత్యపి తే ప్రసాదం

కిం వాన్యదర్శితభయం భ్రువ ఉన్నయై నే.

యేఽంగ త్వదంఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః

కీర్తన్యతీర్థయశసః కుశలా రసజ్ఞాః.

౪౮

కామం భవస్వప్నవృజినై ర్నిరయేషు నస్సాన్య

చ్చేతోఽశివ ద్యది నుతే పదయో రమేత,

వాచ శ్చ న స్తులసివ ద్యది తేఽఘ్రిశోభాః

పూర్వేత తే గుణగణై ర్యది కర్ణరంధ్రం.

౪౯

నను కథం మద్దర్శనమాత్రేణ కృతార్థతా, యతో ధర్మాదీనా మేవ పురుషార్థత్వ మిత్యాశక్యం
తై ముత్యన్యాయేన దర్శనస్వైవ కృతార్థతాపాదకత్వ మాహుః (నాత్యంతిక మితి.) అంగ హేభగవన్,
యే త్వదింఘ్రి రేవ శరణం స్వరక్షణోపాయో యేషాం తే, భగవచ్చరణాగతా ఇత్యర్థః. అతఏవ
కుశలాః దుష్కరోపాయేభ్యో నివృత్త్యాత్, కీర్తన్యం కీర్తనీయం, తీర్థం పవిత్రం యశో యస్య,
తస్య, భవతః, కథాయాః రసజ్ఞాః రసానుభవపరా స్సంతః. తే తవ, ప్రసాదరూప మాత్యంతికం మోక్ష
మపి న విగణయంతి, తే తవ, భ్రువః ఉన్నయై ర్నిత్యైః అర్చితం నిహితం భయం యస్మిన్ త
త్స్వర్గస్వారాజ్యాదికం, న విగణయంతీతి కిము వక్తవ్య మిత్యర్థః, త్వత్కదాశ్రవణమాత్రేణ స్వాత్మనః
కృతార్థతాం మన్యమానా స్తస్వచ్చరణాగతాః, పరమపురుషార్థమోక్ష మపి నాఽఽద్రీయంతే, కిముత
వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావభవద్దర్శనేనాఽస్మాకం కృతార్థతేతి భావః.

౪౮

కింబహునా దర్శనస్య కృతార్థతాపాదకత్వం కథనీయ, మేతావతైవ సర్వేషాం కృతార్థతా
స్యాదితి సూచయంత స్తదేవ ప్రార్థయంతో నమస్కుర్వంతి ద్వాభిమ్ (కామ మితి.) హే భగవన్
స్వప్నజినైః స్వేషా మస్మాకం వృజినైః దురితైః కామం, నః అస్మాకం, నిరయేషు నిరయప్రాయేషు
నీచయోనిషు, భవో జన్మ, స్వాత్ ను వితర్కే యది నూనం తే తవ పదయోః నశ్చేతః
చిత్తం, ఆశివత్ భృంగవత్ రమేత, యది నః వాచః గిరః తులసివత్, తే అఘ్రిశోభాః అఘ్రి
శోభయంతీ త్యఘ్రిశోభాః స్తుతివరా స్స్యు రిత్త్యర్థః. యది నః కర్ణరంధ్రం, తే గుణగణైః పూర్వేత,
నిత్యం తద్గుణగణశ్రవణపరం స్యాదిత్యర్థః. ఇదం శిరఃపాణ్యాదీనాం భగవద్వందనార్చనాదే
రుపలక్షణం తత్తద్దురితానుసారేణ జన్మస్యా న్న తత్ర శోకః. ఇదం తు భవంతం ప్రతిప్రార్థనీయ హవ
శిష్యతే, యచ్చేతఆదీనాం భవత్పాదారవిందధ్యానాదిప్రావణ్య మితి. ఏతావతైవ కృతార్థా భవేయ రిత్త్యర్థః.
ఇదం తు లోకదృష్టోక్తమ్.

౪౯

(వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః శాపదానాదిప్రకారః)

ప్రాదుశ్చక్రర్థం యదిదం పురుహూతరూపం

తేనేశనిర్వృతిమవాపు రలం దృశో నః

తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విదేమ

యోఽనాత్మనాం దురుదయో భగవాన్ప్రతీతః.

౫౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
పంచదశోఽధ్యాయః.

అథ న్వద్భుష్ట్యా న్యకృతార్థతాం వదంతో నమంతి (ప్రాదు రితి.) హే పురుహూత,
పురుభిః బహుభిః హూత స్తుత్య, నర్వోపనిషద్వేద్యేత్యర్థః. యద్వా రూపవిశేషణం పురుభిః
హూతం వేద్యం పంచోపనిషత్ప్రతిపాద్య మిత్యర్థః. య దిదం రూపం దివ్యమంగళవిగ్రహం.
ప్రాదుశ్చక్రర్థం ప్రకటికృతవా నసి, తేన రూపేణ తద్దర్శనేనేత్యర్థః. హేఈశ అస్మాకం, దృశః నేత్యాణి
నిర్వృతిం సుఖం, ఆలం భృశం. ఆవాపుః ప్రాపుః, అనాత్మనాం - న విద్యతే ఆత్మా అంతఃకరణం
న్వవశం యేషాం, తేషా మయోగినాం, దురుదయః దుర్బలగమః. యో భగవాన్. ఇత్, ఇత్థం ప్రతీతః
దృష్టః, అస్మాభి రితి శేషః, తస్మై భగవతే నమః, కుర్మ ఇత్యర్థః.

౫౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవత్కార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

పంచదశోఽధ్యాయః.

అథ షోడశోఽధ్యాయః

బ్రహ్మోవాచ —

ఇతి తద్గుణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణామ్,
ప్రతిసంద్య జగదేదం వైకుంఠనిలయో విభుః.

శ్రీ భగవానువాచ —

ఏతా హి పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ,
కదర్థీకృత్య మాం య ద్వో బహ్వకార్షా మతిక్రమమ్.

యస్త్యేతయో ర్ధృతో దండో భవద్వి రామ మనువ్రతైః,
స ఏవానుమతోఽస్మాభి రున్మయో దేవహేళనాత్.

అథ షోడశోఽధ్యాయః

ఏవం మునిభి రావేదితస్వరూపరూపగుణవిభూతి, స్తత్ప్రసాదితో భగవానాశ్రితసులభః
“ప్రియో హి జ్ఞానినోత్కర్ష మహం స చ మమ ప్రియః జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతః” మితి, స్వగీతోక్త
రీత్యా, నిరతిశయస్వప్రీతివిషయా మునీ స్ప్రసాదయితు మువాచేత్యాహ బ్రహ్మ (ఇతీతి.) మునీనాం
శుభాశ్రయసంశీలనశీలానాం, యోగధర్మిణాం భగవద్భక్తియోగ ఏవ ధర్మో యేషా మస్తీతి తేషాం,
ఇతి ఉక్తప్రకారేణ. గుణతాం స్తుతాం. తేషాం సనకాదీనాం. తద్భాషితం. ప్రతిసంద్య శిరసా
సంక్లామ్య, వికుంఠస్థానం నిలయో యన్య, స, విభు ర్భగవాన్. ఇదం వక్ష్యమాణం జగద
ఉక్తవాన్

ఉక్తి మేవాహ (ఏతా విశ్వాదిభి రేకాదళః) జయో విజయ ఏవ చెత్సేతా, మహ్యం మమ,
పార్షదౌ, మాం కదర్థీకృత్య అవజ్ఞాయ, య ద్యస్మాత్, వః యుష్మత్భ్యం, బహుభృశం అతిక్రమం
అపచారం, అకారా మకురుతామ్.

తస్మా న్నాం, అనువ్రతైః భజద్విః భవద్విః, ఏతయో ర్యో దండో ధృతః కృతః స ఏవ
దండః, అస్మాభిః. హే మునయః, దేవహేళనాత్ దేవానాం యష్మాకం హేళనాత్ అవజ్ఞానాన్నిమిత్తాత్
అనుమతః అస్త్యేత్యంగీకృతః.

(హరికృతవిప్రసాంతవనం. జయవిజయయో ర్భూమ్యవతరణం చ)

తద్యః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మదైవం పరం హి మే,
తద్ధి హ్యేత్యకృతం మన్యే యత్స్వప్నమ్మి రసత్కృతాః.

య న్నామాని చ గృహ్లాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి,
సోఽసాధువాద స్తత్కీర్తిం హంతి త్వచ మివాఽఽమయః.

యస్యాఽమలామృతయశశ్రవణావగాహ
స్పద్యః పునాతి జగదాశ్వపదా ద్వికుంఠః,

త త్రస్మాత్, అన్యచ్ఛృత్యకృతయుష్మద్విషయాపచారాత్, సః యష్మాఽ, అద్య
అధునా, ప్రసాదయామి క్షమాపయామి, నను, సత్యవ్యపరాధే ఉత్కృష్టే ఏవ క్షమాపయితవ్యా
ఇత్యత్రాహ. హి యస్మాత్, బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః, మే మమ, పరం, ఉత్కృష్టం, దైవం, అతో సః
ప్రసాదయామి నను కి మపరాధం భవతా, యేన ప్రసాదయామితి భావనే ఇత్యత్రాహ స్వప్నమ్మి
మదీయైః పుమ్మిః, అసత్కృతా అవజ్ఞాతా, ఇతి యత్, తద్ధి ఆత్మకృతం మయా కృత మిర్ధేవ,
మన్యే.

భృత్యకృత మాగ స్వామిన్యేవ పర్యవస్య తీత్యాహ (య న్నామనీతి.) భృత్యే కృతాగసి
కృతాపరాధే సతి, యన్నామాని యస్య స్వామినో నామాని చ, జనః, గృహ్లాతి, అనేన స్వామినా
భృత్యద్వారా, ఏవ మేవ, మసాధుకృత మతోయం దూత్యే ల్యాదివినివికరమాని, లోకో వచత,
సః అసాధువాదః, తత్కీర్తిం తస్య స్వామినః కీర్తిం, హంతి నాశయతి, త్వచం, ఆమయ ఇవ,
ఆమయోఽత్ర శ్వేతకుష్మాదిరోగ, స్ప యథా త్వచ్ఛృత్యన్న స్తద్గతం సౌందర్యం హంతి తదేత్యర్థః.
భృత్యకృతాపరాధనిమిత్తోఽసాధువాద స్వామిని పర్యవసన్న స్తత్కీర్తి మేవ నాశయతీతి భావః.

తస్మా దాత్రసౌలభ్యాదికల్యాణగుణ ఇతి యశ స్సంపన్నోఽహం నిరతిశయవియాజాం
భవతాం విరోధితే త్వాన్వంగ మపి బునామిత్యాహ (యన్యేతి.) యస్య మమ, అమలామృతయశశ్ర
వణావగాహః, అమలం పవిత్రం, అమృతతుల్యం, య ద్యశ, స్తస్య, శ్రవణావగాహః శ్రోత్రప్రవేశః
ఆశ్వసనం శ్వపాకపర్యంతం, జగత్, సద్యః పునాతి పవిత్రయతి, సోఽహం, వికుంఠః శ్రోత్రప్రవేశ
మాత్రేణ సద్యో జగత్పావనకరయశ స్సంపన్నః వికుంఠః ప్రతిహతిరహితః, భవద్భి ర్నిమిత్తభూతైః

సోఽహం భవద్భి రుపలబ్ధసుతీర్థకీర్తి

శ్చింద్యాం స్వభాహం మపి వః ప్రతికూలవృత్తిమ్.

౬

య తేనవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం

సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలమ్.

న శ్రీ ర్విరక్త మపి మాం విజహాతి యస్యాః

ప్రేక్షలవార్ధ మితరే నియమా న్వహంతి.

౭

నాఽహం తథాఽద్భి యజమాన హవిర్వితానే

శ్చోత్సృజ్యతస్తుతమదస్తు తభుజ్మభేన.

ఉపద్యు ఇతి పంచమ్యంతపాఠోపి. తదా, భవద్భ్యో హేతుభ్యః, ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిః, ఆశ్రితదుర్లభ ఇత్యదిక్షిప్తకీర్తి రహం. వః యుష్మాకం, ప్రతికూలా వృత్తి ర్యన్య తం, స్వభాహం మపి, చింద్యాం, వః ప్రతికూలవృత్తి శ్చేత్స్వభాహం మపి అనియేత్యర్థః.

౮

ఏవం న్యన్య భక్తేషు నిరతిశయప్రీతిం తద్విరోధిని రసనం చాభిప్రేత మావిష్కృత్య “ప్రళప్తి స్సా రాజ్ఞో యదపి చ పురీ కోశకథన” మితి న్యాయేన, న్యప్రళంసార్థం న్యభక్తా బ్రాహ్మణాః, ప్రళంసతి (యతేనవయేత్యాదిః పంచభిః) నను కథ మాత్మప్రళంసా నిందితా భగవతా క్రియత ఇతి స శంకనీయం, అవిద్యమానగుణారోపణేనాఽఽత్యప్రళంసాయా నిందితత్వా, దియం తు ప్రళంసా “స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే” తి శ్రుత్యక్తవిధయా, స్వాభావికగుణానుకథనరూపేతి న దోషః, య తేనవయా యేషాం బ్రాహ్మణానాం సేవయా, చరణపద్మయో స్థితః పవిత్రో రేణుః యన్య తం న్యపాదరేణానాం పవిత్రత్వం బ్రాహ్మణసేవయా లబ్ధ మితి భావః, అతఏవ, సద్యః క్షతో నిరస్తః అఖిలన్య లోకన్య మలో యేన తం, ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన తం, ఏతే గుణాః బ్రాహ్మణ సేవయైవ స్వేన లబ్ధా ఇతి భావః, ఏవంవిధం విరక్త మనాదృత మపి, మాం, శ్రీః లక్ష్మీ, ర్న జహాతి. తదత్యాగోపి బ్రాహ్మణసేవయైవేతి హృదయం. కీదృశీ చాసౌ లక్ష్మీ, యా మాం. న జహాతీత్యన్యత ఇత్యత్రాహ యస్యాః లక్ష్మ్యోః, ప్రేక్షలవార్ధం కటాక్షలేశప్రసరణాయ, ఇతరే బ్రహ్మదయః నియమా వ్రతాని, వహంతి కుర్వంతి, బ్రహ్మాదిభి రుపాస్యాసౌ లక్ష్మీ రనాదృతవంత మపి మాం బ్రాహ్మణ సేవావ్రభావేణైవ న విజహాతీత్యర్థః.

౯

కింఽ, వితానే యజ్ఞే శ్చోత్సృజ్యతస్తుతం శ్చోత్సృతా కరతా ఘృతేన ప్లుతం విరోధితం.

(హరికృతవిప్రసాంతవనం, జయవిజయయో ర్భూమ్మవతరణం చ)

య ద్రాహ్మణస్య ముఖత శ్చరతోఽనుమానం
తుష్టస్య మయ్యవసితై ర్నిజకర్మపాతైః.

౮

యేషాం బిభర్మ్యహమఖండవికుంఠయోగ
మాయావిభూతిరమలాంఘ్రిజఃకిరీటైః,
విప్రాంస్తు కో న విషహేత యద్వర్షణాంభ
స్పద్యః పునాతి సహకంద్రలలామలోకాః.

౯

యజమానహవిః యజమానసంబంధిహవిః తేన దేవతోద్దేశ్యేన తృప్తం చరుపురోదాశాదిరూపం హవి
రిత్యర్థః, హతభుజ్ముఖేన అగ్నిముఖేన, అదన్నశ్చన్నప్రహం, తదా, నాస్మి నాశ్చామి, యత్, యదా,
మయి, అవసితైః అర్పితైః, నిజకర్మపాతైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మవర్తై స్తుష్టస్య, నిజకర్మఫలాని మయి
సమర్ప్య స్వత ఏవ తుష్టస్యేత్యర్థః, అనుగ్రాసం ప్రతికబళం, చరతో భుంజానస్య బ్రాహ్మణ్యర్థ,
ముఖః ముఖేన, అద్వి “అహం హి సర్వభూతానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవ చ” తృక్తరీత్యా,
సర్వయజ్ఞఫలప్రదః “తదే వాగ్ని స్తద్వాయు” రితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అగ్నివ్యవసారామిత్యేన
యాగీయం హవిః భుంజానో భగవాన్ యథా బ్రాహ్మణముదేన భుంజాన స్తుష్టతి, తథా న తుష్ట
తీత్యర్థః, “యజమానహవిర్విలానై” రితిపి పాఠః తదా, నిజకర్మపాతైః స్వప్రజ్ఞాఫలంబావై,
మయ్యవసితై రిర్పితై, ర్యజమానహవిర్విలానైః యజమానసంబంధిహవిర్విస్తారై ర్ముఖభుజ్ముఖేన తథా
నాస్మి యథా శోచ్యతద్భుతప్రతం, అనుగ్రాసం, చరతః, స్వత ఏవ తుష్టస్య బ్రాహ్మణ్యర్థ, ముఖేనా
ద్రీత్యన్వయః, ఫలాభినందిరహితయజ్ఞై ర్భగవద్రాధానిష్కామభగవచ్చక్రబ్రాహ్మణముఖేన భగవదా
రాధనస్య భగవత్సంతోషాతిశయాధాయకత్వ మిత్రోక్తం భవతి,

౧౦

కించ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, అమలం పవిత్రం య దంఘ్రిజః పాదంజ స్త, ఏషం
కిరీటై ర్పిభర్మితా నిస్పృశా, కో న విషహేత, తిరస్కర్యతోపి బ్రాహ్మణాః, కో న జైష్యేత
కథంభూతోఽహం, అఖండా అనంతా వికుంఠా ప్రతిహతిరహితా, మోగమయా విభూతి, స్వాస్యథ
క్సిద్ధత్యేన యుజ్యమానాశ్చర్యశక్తి, ర్విభూతికార్యాత్మకా విభవా యన్య నః, యన్య మమ,
అర్హణామ్నః తీర్థోదకరూపా గంగా, సహ చంద్రలలామలోకాః, చంద్రో లలామ చిహ్నం యన్య, స
మహాదేవ, స్తప్సహితా లోకాన్, పునాతి తథా చ వక్ష్యతే “య చౌచవసన్పుతసరిత్సృవరోచికేన
తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృత స్స కిం భివో భూ” దితి, ఏవం పరమపావనోఽవ్యహం తత్సాచరణో
బిభర్మ్యేతి భావః,

౧౧

యే మే తనూర్ద్విజవరాఽ దుహతీ ర్మదీయా

భూతాన్యలబ్ధకరణాని చ భేదబుద్ధ్యా.

ద్రక్ష్యంత్యఘక్షతద్యుశో హ్యహిమన్యవ స్తాన్

గృధ్రా రుషా మమ కృషంత్యధిదండనేతుః.

౧౦

యే బ్రాహ్మణా స్మయి ధియా ఊపతోఽర్చయంత

స్తుష్యద్ధృదః స్మితసుధోషితపద్మవక్త్రాః,

వాచ్యానురాగకలయాత్మజవద్గుణంత

స్సంబోధయం త్యహ మివాహ ముపాకృత స్తైః.

౧౧

తన్మే స్వభర్తురవసాయ మలక్ష్యమాణా

యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిం ప్రతిపద్య సద్యః,

ఏనం బ్రాహ్మణాఽ ప్రస్తుత్యాథ తానేవ స్తువః, తేషు కృతాపరాధా మన్నిగ్రహవిషయాః, కృతోపచారా స్తు మదనుగ్రహవిషయా ఇత్యాహ ద్వాభ్యామ్ (యే మే ఇతి.) మే మమ తనూః శరీరభూతాన్, ద్విజవరాఽ, మదీయాః మచ్ఛరీరభూతాః, దుహతీః గాశ్వ. ప్రళంసా ప్రసంగా ద్దుహత్యా ద్యుక్తిః, అలబ్ధకరణాని రక్షకహీనాని, భూతాని మచ్ఛరీరాణి, భూతాంతరాణి చ, యే పురుషాః, అఘం పాపం, తేన క్షతాః అనువిద్వాః, ద్యుశో యేషాం తే, అత ఏవాఽహిమన్యవః, అహి స్పర్శ, స్స ఇవ మన్యః క్రోధో యేషాం తదాభూతా స్సన్తో భేదబుద్ధ్యా మదాత్మకత్వవిరహబుద్ధ్యా, ద్రక్ష్యంతి, తాన్ మమ మన్నియామ్యన్య, దండనేతుః యమన్య అధి అధీనాః గృధ్రాః అయోముఖా గృధ్రాః, కృషంతి నేత్రాణి బుష్పంతీత్యర్థః.

౧౦

యే పునః, ఊపత స్తీర్నుర్కర్వతోపి, బ్రాహ్మణా. స్మయి ధియా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా, అర్చయంతః, తుష్యద్ధృదః సంతుష్టచిత్తాః, స్మితం హాస, స్తదేవ సుధా, తయోషితం సిక్తం పద్మ మివ వక్త్రం యేషాం తే. అనురాగకలయా అనురాగేణ కలయా కలితయా యుక్తయా, వాచా గిరా, ఆత్మజవత్ పుత్ర మివ, గృణంతో భాషమాణాః, సంబోధయంతి. తైః, అహ మివ, ఉపాకృతః ఉపకారితః, తే మదనుగ్రహవిషయా ఇతి భావః.

౧౧

ఏనం బ్రాహ్మణా నృశస్యాఽథ మునివిహితం దండం స్వయ మన్యమనుతే (తేన ఇతి.) తస్మా, తస్విభర్తు స్వయో రాత్మనో ర్పర్తు, ర్మమ, అవసాయం ఉక్తవిధం విశ్వయ, మలక్ష్యమాణా

(హరికృతవిప్రసాంతవనం, జయవిజయయో రూఢ్యవతరణం చ)

భూయో మమాంతికమితాం తదనుగ్రహా మే

యత్కల్పితా మచిరతో భృతయో ర్వివాసః.

౧౨

బ్రహ్మోవాచ —

అథ తస్యోశతీం దేవీం ఋషికుల్యాం సరస్వతీం,

ఆస్వాద్య మన్యుదష్టానాం తేషా మాత్మా వ్యతృప్యత.

౧౩

సతీ మదాయ శృణ్వంతో లఘ్వీం గుర్వర్థగహ్వరామ్.

వజాననౌ, యుష్మాసు యో వ్యతిక్రమోఽపరాధ, స్తస్య గతిం ఫలం, ప్రతిపద్య, సద్యః ఆశు భూయః పునః, మమాంతికం సమీపం ఇతాం ప్రాప్నుతాం, య ద్యన్మద్భృతో దండ ఏవ భవతా మనుమత స్తర్హి, తవ కో భృత్యానుగ్రహకారితేత్యతాహ - భృతయోః భృత్యయోః, అచిరతః ఆశు. వివాసః యుష్మద్వ్యతిక్రమగతినమాప్తి, కల్పితాం కల్పిత ఇతి య. తదేవ, మే అనుగ్రహః మహదతిక్రమఫల మవాప్య, పునరాశు మత్సమీపాగమన మేవ మదనుగ్రహ ఇత్యర్థః.

౧౪

ఏవ మాత్రతసౌలభ్యసౌశీల్యాదిగుణగణసంపన్నైన భగవతోక్తాని “బ్రహ్మ దైవపరం హి మే” మత్సేవయా చరణవద్భవవిత్తరేణుం న శ్రీ ర్విరక్త మపి మాం విజహాతి “యేషా మమలాంఘ్రి రజఃకిరీటై ర్విభ ర్మహ” మిత్యాదివచాంస్యాశ్రుత్య, మునయ “స్తం దైవతానాం పరమం చ దైవత” మిత్యాదిశ్రుతిభిః, పరమదైవతత్వేన కీర్తితో భగవా, ని మన్మద్భవనామైవం వదతి. ఆహోస్విత్, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ “య ద్యదావరతి శ్రేష్ఠ స్తత్ర దేవేతరో జన” ఇతి స్వగీత్యనుసారేణ వదతీతి తత్తాత్పర్య మజానంతో, నూన మసౌ, న భక్తా న్వంచయతి కింతు ధర్మసంస్థాపనామైవ వదతీతి పున ర్నిచ్చిచ్ఛయా, తదుక్తాని వాక్యా న్యన్యతాత్పర్యకత్వేన ప్రతిపాదయిష్యంత స్తం ప్రత్యూహ రిత్యాహ బ్రహ్మ త్రిభిః, అథ ఉక్తవిధభగవద్వాక్యశ్రవణానంతరం, తస్య భగవతః, ఋషికుల్యాం వేదసజాతీయాం, ఉశతీం కమనీయాం, దేవీ మమానుషాం, సరస్వతీం, ఆస్వాద్య ఆనుభూయ, ఆశ్రుత్య, మన్యునా విషసమానేన క్రోదేన, దష్టానాం వ్యాప్తానాం, తేషాం మునీనా, మాత్మా అంతఃకరణం, న వ్యతృప్యత, తద్వాక్యతాత్పర్యాజ్ఞానా న్మన్యుదష్టత్వా చ్చ చిత్తం నాతిప్రసన్న మభూదిత్యర్థః.

౧౫

(సతీం) సాధ్వీం, లఘ్వీం లఘుక్షరాం, గురుభిర్పహతి ర్వేదైః, రత్నైరభిధేయై ర్గహ్వరాం

విగాహ్యగాధగంభీరాం న విదుస్తచ్చిక్రీర్నితమ్.

౧౪

తే యోగమాయయాఽఽరబ్ధిపారమేష్వమహోదయమ్,
ప్రోచుః ప్రాంజలయో విప్రాః ప్రహృష్టాః కుపితత్వచః.

౧౫

కుమారా ఉచుః—

న వయం భగవన్నిదృష్టస్తవ దేవచిక్రీర్నితమ్,
కృతో మేఽనుగ్రహశ్చేతి యదధ్యక్షః ప్రభాషసే.

౧౬

బ్రహ్మణ్యస్య పరం దైవం బ్రాహ్మణాః కిల తే ప్రభో.

దుర్విజ్ఞేయాం అగాధగంభీరాం, అభిప్రాయతోఽగాధా, మర్థతో గంభీరాం, సరస్వతీ మిత్యనుషంగః. శ్రుజ్ఞాంతః విగాహ్య విలోఽద్య, అదాయ అహృత్య, ఇద మేషాం వాక్యానాం తాత్పర్య మితి పరిష్కృత్యేత్యర్థః. తేన భగవతా చిక్రీర్నితం కర్తు మిష్టం, న విదుః విచార్య పరిష్కృత్య న విదుః, కింతు తూష్ఠీ మాపాతతో విదు రిత్యర్థః.

౧౪

(యోగమాయయా) అతీయయా విచిత్రసర్గకారిణ్యా ప్రకృత్యా, అబ్ధిస్య కృత్స్నస్య జగతః, య, త్పారమేష్వం సర్వోత్కృష్ట మాధిపత్యం, తస్య ఉపయో యస్మా త్తం, అస్మదాధిపత్య ప్రదాతా మిత్యర్థః, ౦౦ భగవంతం. తే విప్రాః, కుపితత్వచః, సంశయావహవాక్యశ్రవణక్రుద్ధా, త్వక్ యేషాం తే, ప్రహృష్టాః, విరతిశయకల్యాణగుణగణాకరస్యాఽఽత్మదైవతస్య భగవతో దగ్ధనతత్పం భాషణతత్కృపావలోకనాదివితహ్నాయక్తా శ్చ, ప్రాంజలయః, ప్రోచుః.

౧౫

ఉక్తి మేవాహుః (న వయ మిత్యాదిభి ర్తతః.) హే భగవన్ దేవ, తవ త్వయా, చిక్రీర్నితం వయం, న విద్యుః, కిం భవా నస్మా ననుజిఘృక్షతి, ఉత నానుజిఘృక్షతీ త్వత్తాత్పర్యం విష్య న జానీమః, కింతు, మే మహ్యం, ప్రత్యేకాభిప్రాయేణైకవచనం, అనుగ్రహః కృత ఇత్యాపాతతో విద్మః, అపాతతో వాఽనుగ్రహః కృతః కథం జానతేత్యత్రాహుః - య ద్యస్మాత్ అధ్యక్షః వాఙ్మనసా గోచర, స్వ మక్షివిషయః ప్రభాషసే.

౧౬

ఏవం స్వాత్మనాం తదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వ మావేద్య, తదుక్తీనాం తాత్పర్యం క్రోడీకర్షంతో “బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే” ఇత్యాద్యుక్తయో, ధర్మమర్యాదాపస్తావనాయైన ప్రవృత్తా ఉపసన్నా నన్యథేత్యాహుః (బ్రహ్మ జ్యేష్ఠేత్యాదిభిష్టద్భిః) హేప్రభో బ్రహ్మణ్యస్య బ్రాహ్మణస్య తన్మర్యాదాపాలకస్య

(హరికృతవిప్రసాంతవ్వనం. జయవిజయయో ర్హృమ్మనతరణం చ)

విప్రప్రాణాం దేవదేవానాం భగవా నాత్మదైవతమ్.

౧౩

త్వత్త సునాతనో ధర్మో రక్ష్యతే తనుభిస్తువ.

ధర్మస్య పరమో గుహ్యో నిర్వికారో భవా న్మతః.

౧౪

తరంతి హ్యంజసా మృత్యుం నివృత్తా యదనుగ్రహాత్.

యోగిన స్స భవాః కిం స్వి దనుగ్రహ్యేత యత్పరైః.

౧౫

తవ బ్రాహ్మణాః, పరం దైవతం కిల. కిలేత్యనేన లోకజ్ఞ సూచితా. యది భవాః బ్రాహ్మణాః పరదైవతభావేన నానువర్తనే. తత స్తతోఽపరే జనా బ్రాహ్మణా, న బహుమన్యంతో నశ్యేయు. రతో లోకజ్ఞైర్థ మేవ బ్రహ్మ దైవం పరం హి మ ఇత్యుక్త మితిభావః. వస్తుతస్తు. దేవదేవానాం దేవేన త్వయాపి దేవానాం బహుమంతవ్యానాం. విప్రప్రాణాం. భగవాన్ షాఙ్గుజ్యోహర్షః ఆత్మదైవతం త్వమేవ పరం దైవతం. ఆత్మదైవత మితి హేతుగర్భం విశేషణం. ఆత్మదైవతస్య తవన దేవతాంతరం సంభవతీత్యర్థః. తథా చ శ్రూయతే - పతిం విశ్వస్యాఽఽత్మేశ్వరం “యస్మా త్పురం నాపరమస్తి” న తస్యేవే కళచన తస్య నాను మహ ద్యః స్యే మహిమిప్రతిష్ఠిత, ఇత్యాది.

౧౬

బ్రాహ్మణ్యత్వ మేవ ప్రపంచయతి (త్వత్త ఇతి.) ధర్మః, చాచుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయాఽవస్థితః, సనాతనో ధర్మ. స్తత్త్వ ఏవ ప్రవృత్తః. తవ తనుభి రవతారైః, రక్ష్యతే చ ఈదృశస్య ధర్మస్య. పరమః నిత్యో నిరతిశయః గుహ్యః ఫలం నిర్వికారో భవా నేవ, సుతః జ్ఞాతః శ్రుతిభి రితి శేషః. తథా చ శ్రూయతే “ఇష్టాపూర్తం బహుధాజాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః” “ఏష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణః” అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృత ముక్తుతే ఇత్యాది నిర్వికార ఇత్యనేన. కర్మసు రుచిమాత్రజనకానా మవాంతరఫలానాం క్షయిష్టుత్వం సాత్వికయత్వం, భగవత స్తు అనంతస్థిరఫలత్వం సూచితం. అతో ధర్మసంస్థాపనార్థ మేవ బ్రహ్మ దైవ మిత్యుక్తమ్.

౧౭

అన్యథేద మనుషవన్న మేవేత్యాహుః (తరంతీతి.) నివృత్తాః నివృత్తిధర్మవిప్రాః, యోగినః మృత్యుం సంసారం. యదనుగ్రహాత్ యన్య తవానుగ్రహాత్, అంజసా సుఖేన తరంతి. తథాచ శ్రుతిః “అమృతస్యైష సేతు” రితి సేతుః ప్రాపకః స భవాః పరై రన్యైః అనుగ్రాహ్యేత కింస్విత్ కింస్విదితి కాకుః, నానుగృహ్యేత ఇత్యర్థః. “అనుగ్రాహయతే పర” మితి పాఠాంతరం తదా, పరం బ్రాహ్మణ. మనుగ్రహకర్తారం కరోషి కి మిత్యర్థః.

౧౮

యం వై విభూతిరుపయాత్యనువేల మన్యైః

రథార్థిభిః స్వశిరసా ధృతపాదరేణుః.

ధన్యార్చితాంఘ్రితులసీనవదామదామ్నై

లోకం మధువ్రతవతే రివ కామయానా.

౨౦

యస్తాం వివిక్తచరితై రనువర్తమానాం

నాత్యాద్రీయ త్వరమభాగవతప్రసంగః.

యదుక్తం న శ్రీ ర్విరక్త మపి మాం విజహాతీతి. తదపి, యథాశ్రుతాభిప్రాయకత్వే. అత్యంతానుపసన్న మితి మత్వా, తత్రాత్పర్యం పరిష్కర్యంత అహం స్పార్ధేన (యమితి) యం త్వాం విభూతి ర్లక్ష్మీః, కథంభూతా, అర్థార్థిభిః చతుర్విధపురుషార్థిభిః స్వశిరసా, ధృతః పాదరేణు ర్యస్యా స్సా, తథాచోక్తం “అకించన్యైకకళణాః కేచి ద్భాగ్యాదికాః పునః తత్పాదామ్నైరుహద్వంద్వం ప్రపద్య ప్రీతమానసాః, లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవంతో వరానన ఇతి ఏవంభూతా లక్ష్మీః, ధన్యార్చితాంఘ్రితులసీనవదామదామ్నః, ధన్యై ర్భాగవతైః అర్చితం నూతనతులసీమాలాయాః స్థానం యస్య, తస్య మధువ్రతవతేః భృంగరాజస్య. లోకం స్థానం, శ్రీపాదపద్మం కామయానేవ, యం త్వా మనువేలం త త్రదుచితావసరేషు, ఉపయాతి సేవతే.

౨౦

(తాం) లక్ష్మీం వివిక్తైః పరిశుద్ధైః, రచితైః స్పష్టమర్శజైః, అనువర్తమానాం సేవమానా చపి,

యో భవాః, నాత్యాద్రీయత్ నాత్యాదృతవాః, కుతః, యతః, స్తస్యం, పరమభాగవతే ష్టేన ప్రకృష్టసంగ వాః, ఆయం భావః - ఏవం హి సా లక్ష్మీర్ధేనే, అయం హి సారగ్రాహీ మధువ్రతోఽతిచంచల శ్చ అర్చితాంఘ్రికతాయాం తులస్యా మపరిహారో నిశ్చల స్సః రమతే. అతోఽంఘ్రిలావణ్య మధికం స్యా త్తతోఽహం వక్షసి స్థితాపి యోగిజనాదిబహుసేవకసంమర్దమంగీకృత్యాపి తులస్యా సహ, సావత్సేయ నాపి చరణో సేవిష్యామితి. ఏవ చూత్పుక్త్యేనానువర్తమానా మపి, తాం, త్వం. పరమభాగవత ప్రసంగేనావసర మలభమానో నాతీవాదృతవానితి యదుక్తం యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణు మితి తదపి పావిత్ర్య మిచ్ఛన్తి ర్భాగ్యాణాం సేవితవ్యా ఇత్యేత త్రాత్పర్యక మిత్యభిప్రేత్యాథ యేషా మమలాంఘ్రిరణో విభర్త్యత్యస్య తాత్పర్యం పరిష్కర్యంత అహం రధేన (త మితి.) తం ధర్మమర్యాద్రావతిష్యాపయితారం. శ్రియాపి సమాశ్రయణీయం లావణ్యనిధిం త్వాం, ద్విజానా, మమ పథం పథి లగ్నం, యత్పుణ్యం, రజః తథా శ్రీవత్పలక్ష్యచ శ్రీవత్సచిహ్నం చ. కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః కిం, కిమర్థం చ, తే ఉభే. భగధాజనః నిరతిశయసౌందర్యాశ్రయ, స్తస్య, మగాః

(హరికృతవిప్రసాంత్యనం, జయవిజయయో ర్భూమ్యవతరణం చ)

తం త్వాం ద్విజానుపథపుణ్యరజఃపునీతః

శ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగా భగభాజన స్త్వమ్.

౨౦

ధర్మస్య తే భగవత త్ప్రియుగ త్రిభిన్నైః

పద్భి శ్చరాచర మిదం ద్విజదేవతార్థమ్.

నూనం భృతం తదభిఘాతిరజస్తమశ్చ

స త్త్వేన నో వరదయా తనునా నిరస్య.

౨౧

న త్వం ద్విజో త్తమకులం యదిహోత్మగోపం

గోప్తా వృష స్త్వమర్హజేన చ సూనృతేన.

ప్రాప్తవానసి, భూషణత్వేన స్వీకృతవానసి. “పునీతేతి పారాంతరం” తదా, ద్విజానుపథపుణ్యరజః పునీతే కిం, న పునీత ఇత్యర్థః. తర్హి కిమర్థం రజో విభిన్నైః శ్రీవత్సలక్ష్మ కిం కిమర్థ మగాః, భూషణత్వేనేతి చే, ద్రజోపి భూషణత్వేనైవ విభిన్నైః కంకోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయమ్. ౨౦

ఏవ మలంకారాయైన రజో విభిన్నైః త్యభిధాయ. అథ లోకమర్యాదాపాలితేన భవతాఽవశ్యం భర్తస్య మేవేతి ప్రతిపిపాదయిషవోఽవశ్యం లోకమర్యాదా భవతా పాల్యా ఏవ, అన్యథా “శిత్పిదేయం రిషే లోకా” ఇత్యముమర్థ, మన్వయన్యతిరేకావ్యా ముసహదయంత ఆసూ ప్రిభిః, హే తియుగ త్రిజీ యుగాని యుగ్మాని జ్ఞానశక్త్యాదిషణ్ణాం గుణానాం యస్యేతి త్రియుగ, స్తస్య, సంబోధనం. ధర్మస్య ధర్మరూపస్య భగవత, ప్రే తప, త్రిభిః, నైః ఆసాధారణైః, పద్భిః తపోదానదయాత్మకైః, ద్విజదేవతా సంరక్షణార్థం “విజదేవతార్థ” మితి పాతే తు, స్వకీయదేవతాసంరక్షణార్థం, తదభిఘాత రేషాం ధర్మస్యవదానాం అభిఘాతి అభిఘాతుకం యద్రజః తమశ్చ, రిజస్తమఃప్రచురాం, స్తాన్, స త్త్వేన శుద్ధనత్వమయేన, తనునా మూర్త్యా, అనతారైః కిత్యర్థః. నిరస్య చరాచరాత్మక మిదం జగత్, భృతం, నూనం, స్వేచ్ఛోపాత్తాపకృతిదివ్యమంగళవిగ్రహశుద్ధనత్వమయమూర్త్యా ద్విజదేవతార్థం ధర్మనిరోధినో రిజస్తమఃప్రచురా నిరస్య కృత్స్నం జగత్తపోదానదయాత్మకైః చర్మపాదైః పోషయసీత్యర్థః. ౨౧

(న త్వమితి.) అత్మనా భవతా గోపం గోపనీయం రక్షణీయం, ద్విజోత్తమానాం కులం అర్హజేన సమర్హజేన, సూనృతేన ప్రియవాక్యేన చ, యసి, శ్రేష్ఠస్త్వం, గోప్తా రక్షితా, న చేత్.

తర్హ్యేవ సంక్ష్యతి శివస్తవ వేదపంథా

లోకోఽగ్రహీష్యద్భవభస్య హి తత్రమాణమ్.

౨౩

తత్తేనభీష్టమివ సత్త్వనిధే ర్విదితోఽః

క్షేమం జనాయ నిజశక్తిభి రుద్భృతారేః.

నైతావతా త్ర్యధిపతే తవ విశ్వభర్త

స్తేజః క్షతం త్వవనతస్య స తే వినోదః

౨౪

యం వానయో ర్దమ మధీశ భవాఽ విచప్తే

వృత్తిం తు వా తదనుమన్మహి నిర్వ్యశికమ్.

స్వయం ధర్మాననుత్పన్నా లోకాంస్తేషు ప్రవర్తయసే న చేదిత్యర్థః. తర్హ్యేవ తదైవ. శివః శ్రేయస్సంపాదకః. తవ త్వత్సంబద్ధి, వేదపంథాః వేదమార్గః కర్మోపాసనాత్మకః, సంక్ష్యతి నాశం యాస్యతి, హి యస్మాత్, ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య. య, దాచరితం. తదేవ, లోకః, ప్రమాణం ప్రమాణత్వేన, అగ్రహీష్యత్. తదేవ గీతం “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తతదేవేతరో జనః, స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత” ఇతి “న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన, నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి” యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతంధ్రితః, మమ వర్త్యానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః” “ఉత్పిదేయు రిమే లోకా న కుర్యాం కర్మ చే దహమ్, సంకరస్య చ కర్తా స్యా ముపహన్యామిమాః ప్రజా” ఇతి.

౨౫

త్వయైవ గీతత్వా ద్వేదమార్గనాశనం తవాఽనుచి మేవేత్యాహః (తత్తే ఇతి.) సత్త్వనిధే శుద్ధసత్త్వాశ్రయస్య, అతఏవ జనాయ, క్షేమం, విధాతుం కర్తమిచ్ఛో, ర్విజశక్తిభి ర్విజాపతారై రుద్భృతాః నిర్మూలితాః అరయో ధర్మవిరోధినో యస్య, తే తవ, తత్ వేదమార్గనాశనం, అనభీష్ట మివ అనభీష్ట మేవేత్యర్థః. హే త్ర్యధిపతే, త్రిలోకాధిపతే విశ్వస్య భర్తృ ధారకస్య పోషకస్య చ, అవనతస్య బ్రాహ్మణా స్పృణతస్య, అత్ర ప్రణతస్యేతి రజోధారణస్యాప్యసంక్షయం. తవ, ఏతావతా ప్రణతి మాత్రేణ, తేజఃప్రభావః, న క్షతం న విహతం, కింతు, సః, ప్రజామా, తే వినోదః లోకప్రేరణ రూపః.

౨౬

ఏవం యథామతి భగవదుక్తీనాం తాత్పర్యం పరిష్కృత్య తచ్చిక్షిత్త మజ్ఞానంత స్సాన్వవ రాధానుగుణదండధారణం చ నివేదయంత ఆహు రేకేన (య మితి,) హే అధీశ, భవాఽ, అనయో

(హరికృతవిప్రసాంతవ్వసం. జయవిజయయో ద్భూమ్యవతరణం చ)

అస్మాసు వాయ ఉచితో ద్రియతాం స దండో

యేనాగసౌ వయ మయుంక్ష్యహి కిల్బిషేణ.

౨౫

శ్రీభగవానువాచ—

ఏతౌ సురేతరగతిం ప్రతిలభ్య సద్యః

స్సంరంభసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ

భూయ స్సకాశ ముపయాస్యత ఆకు యో వ

శ్చాపో మయైవ విహితస్తదవేత విప్రాః

౨౬

అథ తే మునయో దృష్ట్వా నయనానందభాజసమ్,

వైకుంఠం తదధిష్ఠానం వికుంఠం చ స్వయంప్రభమ్.

౨౭

భగవంతం పరిక్రమ్య ప్రణివత్యానుమాన్య చ,

ర్భూత్యయోః యం వా, దమం, అస్మాభి ర్విహితమన్యం వా దండం, వృత్తిం వా యథాపూర్వ మత్ర లోకే వర్తనం వా విధత్తే తత్, నిర్వ్యళేకం సత్యం యథాతథా, అనుమన్మహి అనుమన్యామహే, అస్మాసు చ, ఉచితః స్వాపరాధానురూపః, యో దండ, స్సద్రియతాం విధీయతాం, భవద్భిః కిమపరాద్ధ మితి చేత్, యే వయః, అనాగసౌ నిరపరాధినౌ, కిల్బిషేణ శాపేన, అయుంక్ష్యహి యోజివంతః, ద్వాష్ట్రయో రపూర్వజననివారణం స్వాభావిక మిత్యభిప్రాయేణానాగసౌ విత్యుక్తమ్

౨౮

ఏవం మునిభి రావేదితహార్దో మునీనాం భృత్యయో శ్చానుగ్రహం కర్తుమనా భగవాన్ మునీ స్సృత్యాహైకేన. (ఏతౌ) పార్షదౌ, సురేతరగతిం అసురం జన్మ, ప్రతివద్య, సద్యః జన్మప్రభృతి, మయి, య స్సంరమ్భః క్రోధః, తేన సంభృతః సంజాత, స్సమాధి రనవరతభావనా, తేన, అను బద్ధః, అనువృత్తః, యోగో మత్సంబంధో యయోస్తా, అత ఏవ ఆకు, పున, స్సకాశం మత్సమీపం. ఉపయాస్యతః, హే విప్రాః, వః యుష్మాకం, యశ్చాపః, స మయైవ త్వన్ముఖేన మయైవ విహితః. తత్ విహిత ఇతి, అవేత అవగచ్ఛత.

౨౯—౩౦

ఏవం భగవతోక్తా మునయో యయు రిత్యాహ ద్వాభ్యామ్ (అథ) అనంతరం, నయనయో

ప్రతిజగ్ముః ప్రముదితాః శంసంతో వైష్ణవీం శ్రియమ్.

౨౮

భగవా ననుగా వాహ యాతం మా భైష్ట మస్తు శమ్.

బ్రహ్మతేజ సృమర్థోఽపి హంతుం నేచ్ఛే మతం హి మే.

౨౯

ఏతత్పురై వ నిర్దిష్టం రమయా క్రుద్ధయా యదా.

పురా నివారితా ద్వారి విశంతీ మయ్యుపారతే.

౩౦

మయి సంరమ్భయోగేన విస్తీర్య బ్రహ్మహేశనమ్.

ప్రత్యేష్యతం నికాశం మే కాలే నాల్పీయసా పునః.

౩౧

ర్య అనంద, స్రస్య, భాజనం విషయం, వైకుంఠం తస్య వైకుంఠస్య అధిష్ఠానం స్థానం స్వప్రకాశం వికుంఠలోకం చ దృష్ట్వా, తే మునయః, భగవంతం పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణమ్య, అనుమాన్య అనుజ్ఞాప్య, వైష్ణవీం భాగవతీం, శ్రియం సంపదం, శంసంతః ప్రశంసంతః, ముదితాః హృష్టాః, ప్రతిజగ్ముః.

౩౨

మునిగమనానంతరం ద్వైష్ణవీం సాంత్వయన్ భగవా నువాచేత్యాహ (త్రిభిః.) భగవాన్, అనుగో భృత్యై ప్రతి, అహ ఉవాచ, ఉక్తి మేవాహ - యాతం గచ్ఛతం మాభైష్టం భయం మా కురుతం శం సుఖ మేవ, గచ్ఛతో రపి, యువయో, రస్తు, య ద్యావయో రనుగ్రహ ఏవ భవతా క్రియతే తర్హి, బ్రహ్మదండ ఏవ కిం న నిరస్యత ఇత్యత్రాహ, తేజః బ్రహ్మదండం తేజఃకార్యత్వా ద్దండస్యాపి తేజ శ్శబ్దేన నిర్దేశః, హస్తుం నిరసితుం, సమరోపి, నేచ్ఛే, కుతః హి యస్మాత్, మే మమ, మతం సంమతమ్.

౩౩

నకేవలం మమైవేదం బ్రహ్మతేజో మతం, కింతు లక్ష్మ్యై అపీత్యాహ (ఏత ద్దితి.) ఏతత్ యువయో రితో నిర్గమనం, పురా పూర్వకాలే, క్రుద్ధయా రమయా లక్ష్మ్యైవ, నిర్దిష్టం, పురేత్యుక్తే, పురాపి కదేత్యత్రాహ, మయి ఉపారతే ప్రణయకలహవశా త్త్వాక్షిం శయానే నతి, మన్నిలయా దృహి ర్నిర్గత్య, పున రంతఃప్రవిశంతీ ద్వారి యువాభ్యాం. యదా నివారితా తదేత్యర్థః.

౩౪

అతో, మయి, సంరమ్భః క్రోధః తస్య యోగః అనవరతసంబంధః, బ్రహ్మవిదపరాధ జన్యం ఫలం, విస్తీర్య నిరవశేష మబోహ్య, అల్పీయపైవ కాలేన, పునః, మే, నికాశం సమీపం, ప్రత్యేష్యతం ప్రత్యాగచ్ఛతమ్.

౩౫

(హరికృతవిప్రసాంతవనం. జయవిజయయో ర్నామ్యవతరణం చ)

ద్వాస్తానా వాదిశ్య భగవాన్విమానశ్రేణీభూషణమ్,
సర్వాతిశయయా లక్ష్మ్య జుష్టం స్వం దిష్ట్య మావిశత్.

౩౨

తౌ తు గీర్వాణముషభౌ దుస్తరా ధ్ధరిలోకతః,
హతశ్రియౌ బ్రహ్మకాపా దభూతాం విగతస్మయౌ.

౩౩

తదా వికుంతభవనా త్రయో ర్విపతమానయోః,
హాహాకారో మహా నాసీ ద్విమానాగ్రేషు పుత్రకాః.

౩౪

తావేవ హ్యధునా ప్రాప్తౌ పార్షదా మృషభౌ హరేః.
దితే ర్జుతరినిర్విష్టం కాశ్యపం తజ ఉల్బణమ్.

౩౫

తయో రసురయో రద్య తేజసా యమయో ర్ని వః.

ఏవం ద్వాస్తానా వాదిశ్య భగవాన్ స్వస్థాన మావివేశేత్సాహ - భగవాన్ ద్వాస్తానా వాదిశ్య
అజ్ఞాప్య, విమానశ్రేణయ ఏవ భూషణం యస్మిన్, సర్వాతిశయయా విరతిశయయా. లక్ష్మ్య సంపదా.
జుష్టం యద్వా జుష్టం ప్రియం, స్వదిష్ట్యం స్వకీయస్థానం, లక్ష్మ్య సహ, అవిశత్.

౩౨

(అథ తౌ) కి మభూతాం కి మకుర్వతాం చేత్య త్రాహ (తా వితి.) గీర్వాణముషభౌ పార్షద
ప్రవరా. ద్వాస్తానా దుస్తరా ధ్ధరిహ్మకాపా ద్దేతోః. హరిలోకతః హరిలోక ఏవ. హతశ్రియౌ భ్రష్టతేజస్తా.
అతఏవ. విగతస్మయౌ వినష్టగర్వౌ అభూతామ్.

౩౩

(తదా) వికుంతస్థానా, త్రయో ర్విపతమానయో స్పృతోః, హే పుత్రకాః. దేవాః, విమాన
గ్రేషు వనతాం, మహా నుచైస్త్రిః, హాహాకార అసీత్.

౩౪

(తావేవ) హరేః పార్షదశ్రేష్ఠౌ. దితే. ర్జుతరే కుష్ఠే, నిర్విష్టం ప్రవిష్టం, కాశ్యపసంబంధి
ఉల్బణం తేజః వీర్యం ప్రతి, ఆధునా, ఆశు ప్రాప్తౌ.

౩౫

తయో రసురయో రాసురజన్మనో ర్యమయో, స్పృహేవ గర్భం ప్రవిశ్య ఉత్పత్స్యమానయోః

అక్షిప్తం తేజ ఏతర్హి భగవాం స్తద్విదాన్యతి.

౩౬

విశ్వస్య య స్థితిలయోదయహేతురాద్యో
యోగేశ్వరై రపి దురత్యయయోగమాయః,
క్షేమం విధాన్యతి స నో భగవాన్ప్ర్యధీశ
స్తత్రాఽస్మదీయవిమృశేన కియా నిహార్థః.

౩౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
షోడశోఽధ్యాయః.

తేజసా, అద్య వః యుష్మాకం, తేజః, అక్షిప్తం అభిభూతం, ఏతర్హి ఇదానీం, భగవాన్, త, ద్భవతాం
తేజః, విధాన్యతి, తౌ నిహత్య భవత్రేజో యథావస్థితం కరిష్యతీత్యర్థః.

౩౮

భగవాన్ కదా విధాన్యతి, విధాతుం స ప్రభవే న్నవేతి శంకాద్వయం పరిహర నితిహాసం
విగమయతి (విశ్వస్యేతి.) విశ్వస్య జగతః, స్థితిలయోత్పత్తిహేతుః త్వమితి ఫలితం, ఏవం భూత,
ప్ర్యధీశః త్రిలోకాధిపతిః, యో భగవాన్, స ఏవ, నోఽస్మాకం, క్షేమం విధాన్యతి, సత్త్వగుణో
త్కర్షకాలే కరిష్యతి, తత్రేహ, తథాభూతే, ఏతస్మిన్ భగవతి అస్మదీయస్య అస్మదిష్టస్య విమృశేన
కియా సర్థః కియ త్పురియోజనం, కృతస్సవిశ్వస్థితిలయోద్భవలీలస్య అచింత్యవివిధవిచిత్రరచనా
సమర్థసమాధీశస్య పాద్యుజ్యహర్జస్య త్రిలోకాధిపతేః స్వాశ్రితాస్మదీయనివర్తన మత్యల్పం ప్రయోజన
మిత్యర్థః,

౩౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయసయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య వర్సవిద్యానిదేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరివయస్రసన్నతత్సక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
షోడశోఽధ్యాయః.

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ —

నిశమ్యాఽఽత్మభువా గీతం కారణం శంకయోజ్ఞితాః,

తత స్సర్వే న్యవర్తంత త్రిదివాయ దివౌకసః.

౧

దితిస్తు భర్తు రాదేశా దపత్యపరిశంకయా,

పూర్ణే వర్షశతే సాధ్వీ పుత్రౌ ప్రసుషువే యమా.

౨

ఉత్పాతా బహవస్తత్ర నిపేతు ర్ణాయమానయోః,

దివి భువ్యంతరిక్షే చ లోకస్యోరుభయావహాః.

౩

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః

ఏవం “అథాత్రాపీతిహాసోయం క్రతుః మే వర్జితః పురా, బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానా మనుష్యవృతా” మిత్యుపక్రాంతం దేవబ్రహ్మసంవాదరూప మితిహాసం ప్రస్తుత్య, త మేవ నిగమయాన్ సరమప్రకృతం హిరణ్యాక్షవధం ప్రతుష్టాః బ్రహ్మనారదసంవాదోపేద్ధాత మితిహాసాంతరం పరమ ప్రకృతేన సంగమయన్ హిరణ్యాక్షజన్మప్రభృతివృత్తాంత మాహ మైత్రేయః. ఆత్మభువా బ్రహ్మణా, గీతం, కారణం స్వవ్యసనకారణం. నిశమ్య, శంకయా, ఉజ్ఞితాః క్షేమం విధాన్యతీతి బ్రహ్మవచనా చ్ఛంకయా త్యక్తాః, సర్వే త్రిదివౌకసః దేవాః, తతః బ్రహ్మణో లోకాత్, త్రిదివాయ త్రిదివం ప్రతి, జగ్ముః.

౧

(దితి స్తు) భర్తః కాశ్యపస్య, ఆదేశాత్ “లోకా సపాలాం త్రీం శృణౌముమా రాక్రంద యిష్యత” ఇతి వాక్యా, త్వాప్సత్వాభ్యాం, దేవోవద్రవ, మాశంకమానా సతీ. వర్షశతే పూర్ణే సతి యమా పుత్రౌ, ప్రసుషువే ప్రసూతవతీ, యుగస జ్ఞాతౌ యమా విత్యుచ్యతే.

౨

(తత్ర) తజ్జన్మదేశే, తయోః జాయమానయౌ సృతోః, దివి భువి అంతరిక్షే చ బహవః, చిత్రాః, లోకస్యోరు భృశం, భయావహాః భయంకరాః, ఉత్పాతాః, నిపేతః పతితాః.

౩

సహచలా భువ శేలు ద్విక స్పర్వాః ప్రజజ్వలుః,
సోల్కా శ్చాశనయః పేతుః కేతవ శ్చార్తిహేతవః.

వవౌ వాయుస్సుదుస్పర్శః షాట్కారానీరయ స్మహః,
ఉన్మూలయ న్నగపతీ న్వాత్మానీకోరజో ధ్వజః.

ఉద్ధన త్తటిదంభోదఘటయా నష్టభాగణే,
వ్యోమ్ని ప్రవిష్టతమసా న స్మ వ్యాదృశ్యతే పదమ్.

చుక్రోశ విమనా వార్ధి రూర్మిభిః జ్జుభితోదరః,
సోదపానాశ్చ సరిత శ్చుక్షుభు శ్చుష్క-పంకజాః.

ముహః పరిధయోఽభూవన్ సరాహ్వో శ్శశిసూర్యయోః,
నిర్ఘాతారథనిర్ఘ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్జిరే

ఆ ర్తిహేతవః లోకపీడాసూచకాః, కేతవః ధూమకేత్వాదియః, ఉద్భూభూవు రితి శేషః.

సుదుస్పర్శః కఠినస్పర్శః, షాట్కారా నితి, తీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం తా, స్మహః, ఈరయన్ ధ్వనయ, న్నగపతీః పృక్షశ్రేష్ఠాః, ఉన్మూలయః, వాత్మా శ్చక్రవాయవః, తేషా మనీక స్సమూహో యన్య, రజ ఏవ ధ్వజో యన్య తం “వాత్మానీతేతి వాతే” వాత్మాభి రాసీతం ఉద్భృతం రజ ఏవ ధ్వజో యస్యేత్యర్థః, ఏవం విధో వాయు ర్వవౌ ప్రాసరిత్.

ఉచ్చైర్హసంత్య ఇవ తటితో యేషు, తేషా మమౌదానాం మేఘానాం, ఘటయా సమూహేన, నష్టో భాగణః సూర్యాదిప్రభాసమూహో యస్మిన్, వ్యోమ్ని, ప్రవిష్టతమసా ప్రవిష్ట గాఢాంధకారేణ, పదం త త్తత్త్వానం న వ్యాదృశ్యతే స్మ ఈషదపి నాదృశ్యతేత్యర్థః.

వార్ధిః సముద్రః, విమనాః దుఃఖితచిత్త ఇవ, ఊర్మిభిః తరంగైః, జ్జుభిత ముదరం ఉదరస్థాన మకరారయో యన్య సః, చుక్రోశ, శుష్కాని పంకజాని యసు తా, ఉదపానాః ఉదకాని ఏబి స్త్యస్మిన్నిత్యుదపానాః వాపీకూపతటాకాదయః, తై స్సహితా నద్యః, చుక్షుభుః జ్జుభితపత్యః.

సరాహ్వోః రాహుగ్రస్తయో, శ్శశిసూర్యయోః, ముహః పునః పునః, పరిధయః పరివేషాః, అభూవన్, నిర్ఘాతాః నిరభ్రగగిజ్జితాని రథనిర్ఘ్రాదాః రథద్వనితుల్యధ్వనయః, వివరేభ్యః గిరిగహ్వరేభ్యః, ప్రజజ్జిరే జాతాః,

(హిరణ్యకశిపుహిరణ్యాక్షయోః జననం)

అంతర్గామేషు ముఖతో వమంతో వహ్ని ముల్బణమ్,

సృగాలోలూకటంకారైః ప్రణేదు రశివం శివాః.

సంగీతవ ద్రోదనవ దున్నమయ్య శిరోధరాః,

వ్యమంచన్ వివిధా వాచో గ్రామసింహస్తతస్తతః.

ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖరైర్హస్తంతో ధరాతలమ్,

ఖాత్కారరభసామత్తైః పర్యధావన్ వరూధకః.

రుదంతో రావసంత్రసా నీడా రుదపతః ఖగాః,

ఘోషేఽరణ్యే చ పశవ శ్శకృన్మాత్ర మకుర్వతః.

గావోఽత్రసన్నస్యగ్ధోహః స్తోయదాః పూయవర్షిణః.

(అంతర్గామేషు) గ్రామమధ్యేషు ముఖతో ముఖైః, ఉల్బణం వహ్నిం, వమంత్యః ఉద్గిరంత్యః, శివాః గోమాయవః, సృగాలాలానాం ఉలూకాలానాం చ టంకారైః ధ్వనిభి స్సహ, ఆశివం యథాతథా, ప్రణేదుః ధ్వనితవత్యః, శివాః సృగాలజాత్యవాంతరజాతీయాః, గ్రామేషు యాసాం ధ్వని మత్యన్తరిష్టనూచకం లోకా వదంతి.

గ్రామసింహః శ్వానః, శిరోధరాం కంధరాం, ఉన్నమయ్య ఉద్భృత్య, సంగీతవ, ద్రోదనవ చ్చ, వివిధాః వాచో భాషణాని, తత స్తతః తత్ర తత్ర, వ్యామంచః అకుర్వ నిత్యర్థః.

ఖరాః గర్దభాః కర్కశైః కఠినైః, ఖరైః, ధరాతలం, ఘ్నంతః తాడయంతః, ఖాత్కారో గర్దభజాతిశబ్దః, తస్మిన్ రభసః సంభ్రమ, స్తేన, ఆమత్తైః, రభస స్సంభ్రమో యేషాం త ఇతి వా, వరూధక స్సంఘకః, పర్యధావన్.

రావసంత్రస్తాః అశుభధ్వనిభీతాః, రుదంతో ధ్వనిం కుర్వంతో నీడాత్, ఉదపతః ఉద్గమ్య నిపేతుః, ఘోషే ఆభీరపల్ల్యాం, అరణ్యే చ, యే పశవ, స్తే శకృత్ పురీషం మూత్రం చ, అకుర్వత ఉత్ససర్దుః.

(గావః) అన్యగ్ధోహః రక్తం దుహంత్యః, అత్రసః ఉద్వేజితవత్యః, తోయదాః మేఘాః.

వ్యరుదన్ దైవలింగాని ద్రుమాః పేతు ర్విनाఽనిలమ్.

౧౩

గ్రహో న్పుణ్యతమా నన్యే భగణాంశ్చాతిపీడితాః,

అతిచేరు ర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్.

౧౪

దృష్ట్యాఽన్యాంశ్చ మహోత్పాతా నతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః,

బ్రహ్మపుత్రా నృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్.

౧౫

తా వాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ,

వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాఽద్రవతీ ఇవ.

౧౬

దివిస్సుకౌ హేమకిరీటకోటిభి ర్నిరుద్ధకాష్టౌ స్ఫురదంగదై ర్భుజైః.

పూయవర్షిణః కశ్యలవర్షిణోఽభూవన్, దేవలింగాని దేవతావ్రతిమాః, వ్యరుదన్ అగ్రా జ్యముంచన్, అనిలం వాయుం, వినా అంతరేణాపి, ద్రుమాః పేతుః పతితవంతః

౧౩

పుణ్యతమాన్ శుభకరాన్. గ్రహాన్ గురుబుధాదీన్, భగవాన్, బహుని నక్షత్రాణి చ అన్యే క్రూరగ్రహాః అంగారకాదయోఽపి, పీడితాః పుణ్యగ్రహైః పీడితాః, యద్వా, కర్తరిక్తః ఆర్షత్వా త్రీదాకరాః అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగన్ముః, వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్య పరస్పరం యుయుధుశ్చ, ౧౪

అన్యాం శ్చ ఉక్తాన్ అన్యాం శ్చ, ఉత్పాతాన్, దృష్ట్యా, అతత్తత్త్వవిదః తత్తదుత్పాతపల మజానంత్యః, బ్రహ్మపుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్, ఋతే అంతరేణ, సర్వాః ప్రజాః, భీతాః, విశ్వసంప్లవం కృత్స్నజగత్సంహరం, మేనిరే అమన్యంత, బ్రహ్మపుత్రా స్తు త్రైకాల్యవస్తువిషయజ్ఞానసంపన్నా, న భీతాః.

౧౫

తౌ జాతావాదిదైత్యౌ, సహసా ఆశు, వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయో స్తౌ అశ్మసారేణ అయస్తుల్యేన కాయేన, అద్రవతీ ఇవ పర్వతశ్రేష్ఠా వివ వవృధాతే,

౧౬

పునస్తావేవ వినిష్ఠి (దివీతి) హేమకిరీటకోటిభిః స్వర్ణమయమకుటాగైః, దివి స్సుకౌ దివం స్ఫుళంతౌ, నిరద్ధాః కాష్ఠా దిశో యాభ్యాం తౌ “నిరుద్ధకోష్ఠా వితి పాలాంతరం” తదా భూషణబద్ధ ప్రకోష్ఠా వికర్ణభిః, స్ఫురంత్యంగదాని యేషు తే భుజాః యయో స్తౌ ఆంగదేభి టాబంతత్వ మార్షన్.

(హిరణ్యకశిపుహిరణ్యాక్షయోః జననం)

గాం కంపయంతౌ చరణైః పదే పదే కట్యాః సుకౌచ్ఛార్క-మతీత్య తస్థతః. ౧౭

ప్రజాపతి ర్నామ తయో రకార్షీ ద్యః ప్రాక్స్వదేహో ద్యమయో రజాయత.

తం వై హిరణ్యకశిపుం విదు ర్యథా యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాఽగ్రే. ౧౮

చక్రే హిరణ్యకశిపు ర్ద్వోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ,

చకే సపాలాన్ లోకాం శ్రీ నకుతోమృత్యు రుద్ధతః. ౧౯

హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృ దన్వహమ్,

గదాపాణి ర్దీపం యతో యుయుత్సు ర్మృగయన్ రణమ్. ౨౦

చరణైః పాదైః పదే పదే ప్రతిపదవిన్యాసం. గాం భూమిం కమ్పయంతౌ చలయంతౌ, సుశోభనా కాంచి ర్మేఖలా యస్యాం. తయా కట్యా. అర్కం సూర్యం అతీత్య అతిక్రమ్. తస్థతః స్థితవంతౌ. ౧౭

తయో త్యమయో ర్మద్యే, యః, స్వదేహో, తృప్తిధమం. అజాయత, తం, హిరణ్యకశిపుం యథా విదుః, సా దితిః. యం ప్రథమ. మసూత. తం, హిరణ్యాక్షం. యథావిదుః, తదా, నామ నామదేయం, ప్రజాపతిః కశ్యపః. అకార్షీత్ కృతవాణ, అయం భావః- యదా హి గర్భాధానసమయే యోనిపుష్పం విశద్వీర్యం ద్విదా విభక్త మౌదితః, ప్రా కృశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదా యమో భవతః, తయో స్వస్తిపితృతః ప్రవేశక్రమవిపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః “యదాఽవిశ ద్విదాభూతం వీర్యం పుష్పం పరిక్షరత్, ద్వా తదా భవతో గర్భౌ సూతి ర్వేళవిసర్యయా” దితి పిండసద్విస్మరితాత్, ఆతః స్వదేహో త్పూర్వం యో జాత. స్తస్య హిరణ్యకశిపురితి. దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి నామకృతవానితి. ౧౮

హిరణ్యకశిపు స్స్వదోర్భ్యాం స్వభుజాభ్యాం. ఉద్ధతః, బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్య. వరేణ. ఆకుతోమృత్యుః కుతస్త్వి దపి మృత్యురహితః. సపాలాన్ లోకపాలనహితాన్, శ్రీన్ లోకాన్, చకే చక్రే స్వాధీనా నాకార్షీత్. ౧౯

తస్య హిరణ్యకశిపో రనుజః ప్రియః క్రమా దనుజః, హిరణ్యాక్షః, ప్రియః ప్రీతివిషయః అన్వహం. స్వయ మగ్రజే ప్రీతికృత్. గదా పాణో హస్తే యన్య సః, యుయుత్సుః యోద్ధ మిచ్ఛుః. అతవివ రణం యుద్ధం, మృగయన్, దీపం, యతో గతః. ౨౦

తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాంచరనూపురం.

వైజయంత్యా స్రజా జుష్ట మంసన్యస్తమహాగదమ్.

౨౧

మనోపీర్యవరోత్పిక్తమస్పృణ్యమకుతోభయమ్.

భీతా విలిల్విరే దేవా స్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాఽహయః.

౨౨

స వై తిరోహితాః దృష్త్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్.

సేంద్రాన్ దేవగణాః క్షీణో న పశ్య న్న్యనద దృశమ్.

౨౩

తతో నివృత్తః క్రీడిష్యః గంభీరం భీమనిష్ఠనమ్.

విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః.

౨౪

తస్మిన్ప్రవిష్టే వరుణస్య నైనికాః యాదోగణా స్సన్నధియ స్ససాధ్వసాః.

తం హిరణ్యాక్షం, దుస్సహజవం దుర్దర్శబలం, రణంతీ ధ్వనంతీ కాంచనమయే నూపురే యన్య తం, వైజయంత్యా స్రజా, పుష్పవల్లవాదినిర్మితసగ్నిశేషో వైజయంతీ తయా స్రజా, జుష్టం అలంకృతం, అంసే స్కంధే, న్యస్తా విహితా, మహతీ గుర్భీ, గదా, యేన తమ్.

౨౧

మనసా, వీర్యేణ బలేన వరేణ చ, ఉత్పిక్తం గర్వితం, అస్పృణ్యం నిరంకుశం, అకుతో భయం కుతశ్చి ద్భీతి మకుర్వాణం వీక్ష్య, దేవాః భీతా స్సంతో, నిలిల్విరే అంతర్హితాః, తత్ర దృష్టాంతః తార్క్ష్యాత్ గరుత్మతః, తస్మాదే, అహయః సర్వా ఇవేతి.

౨౨

స దైత్యరాట్ హిరణ్యాక్షః, స్వేన మహసా తేజసా తిరోహితాః. ఇంద్రసహితాన్ దేవసమూహాః, దృష్త్వా జ్ఞాత్వా, క్షీణో మత్తః, నపశ్యః తానపశ్యః “క్లీణా న పశ్య దితి పాతే” పౌరుషహీనా నపశ్యత్ జ్ఞాతవాః, అతఏవ, భృశం. చ్యనదత్ అధ్వనత్.

౨౩

తతో, దివః, నివృత్తః ప్రత్యాగతః క్రీడిష్యః విహరిష్యః, గంభీరం అగాధం, భీమః నిష్ఠనః తరంగజన్యో ధ్వని ర్యస్మిన్, తం వార్ధిం నముద్ర్యం, మహాసత్త్వో మహాబలః హిరణ్యాక్షః ద్విపో గజ ఇవ, విజగాహే విలోడితవాన్.

౨౪

(తస్మిన్) హిరణ్యాక్షే, ప్రవిష్టే సతి, వరుణస్య నైనికాః, యాదసాం గణాః ససాధ్వసాః

(హిరణ్యకశిపుహిరణ్యాక్షయోః జననం)

అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్రదుద్రువుః. ౨౫

సవర్షపూగానుదధౌ మహాబల శృలన్మహోర్మీః శ్వసనేరితాన్ముహూః,
మౌర్వాభిజఘ్నే గదయా విభావరీ మానేదివాం స్తత్ర పురం ప్రచేతసః. ౨౬

తత్రోపలభ్యాఽసురలోకపాలకం యాదోగణానా మృషభం ప్రచేతసమ్,
స్మయన్ప్రలుబ్ధం ప్రణిపత్య సీవవ జ్ఞగాద మే దేహ్యాధిరాజ సంయుగమ్. ౨౭

త్వం లోకపాలాధిపతిర్భూహచ్ఛవా వీర్యాపహో దుర్మదవీరమానినామ్,
విజిత్య లోకే కిల దైత్యదానవాః యద్రాజసూయేన పూఽయజః ప్రభో. ౨౮

భయయుక్తాః, అతవీవ, సన్నదియః విశీర్ణబుద్ధయః, యద్వా, అవసన్నబుద్ధయః, దుఃఖితచిత్తా ఇతి
యావత్. అహన్యమానా అపి, తస్య అసురస్య, వర్చసా తేజసా, ప్రధర్షితా అభిభూతా స్పంతో
దూరతరం, ప్రదుద్రువుః పలాయితవంతః. ౨౫

సః మహాబలోఽసురః, వర్షపూగాన్ బహూన్ సంవత్సరాః, ఉదధౌ సముద్రే, చలన్-
చరన్, శ్వసనేన పవనేన, ఈరితాన్ ఉత్తితాః, మహోర్మీ నుచైస్తరాం తరంగా, మ్ముహూర్ముహూః
మౌర్వా అమౌమయ్యా, గదయా, అభిజఘ్నే ప్రజహార, తత్ర విభావరీం విభావర్యాభ్యాం ప్రచేతసః
వరుణస్య, పురీం, ఆనేదివాః ప్రాప్తవాః. ౨౬

(తత్ర) విభావర్యాం, అసురాణాం యో లోకః పాతాళం, తస్య పాలకం, యాదోగణానాం,
ముషభం అధిపతిం, ప్రచేతసం వరుణం, ఉపలభ్య సమీపే ప్రాప్య, స్మయన్ ఈషద్దనః, ప్రలుబ్ధం
సీవవ, త్ప్రణిపత్య ప్రణమ్య, హేఅధిరాజ వరుణ, మే మహ్యం, సంయుగం దేహీతి జగద, మయా
సహ యుధ్య స్యేత్సుక్తవాః. ౨౭

తస్య యుయుత్సా ముత్పిపాదయసు రాహు (త్వ మితి.) త్వం లోకపాలానాం అధిపతిః,
బృహచ్చ్రవాః మహాయశాః, దుర్మదా, యే, వీర మాత్మానం మన్యంతే తేషాం, వీర్యాపహర్తా కథ
మహ మేవం విధ స్వయా నిశ్చిత ఇత్యత్రాహ, యత్ యస్మాత్, పూనా పూర్వం, అఖిలాన్
దైత్యాన్, దానవాం శృ, విజిత్య, రాజసూయేన, అయజః ఇష్టవాః, హేప్రభో. ౨౮

న ఏవముత్పిక్తమదేన విద్విషా దృఢం ప్రలబ్ధో భగవా నపాం పతిః,
రోషం సముత్థం శమయన్ స్వయా ధియా న్యవోచ దంగోపశమం గతా వయం...

పశ్యామి నాన్యం పురుషా త్సనాతనా ద్య స్సంయుగే త్వాం రణమార్గకోవిదమ్,
ఆరాధయిష్య త్యసురర్షభే హితం మనస్వినో యం గృణతే భవాదృశాః. ౩౦

తం వీర మారా దభిపత్య విస్మయ శ్శయిష్యసే వీరశయే శ్వభి ర్వృతః,
య స్త్వద్విధానా మసతాం ప్రశాంతయే రూపాణి ధత్తే సదనుగ్రహేచ్ఛయా. ౩౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
స ప్రదశోఽధ్యాయః.

నః భగవా, నపాం పతిః వరుణః, ఉత్పిక్తమదేన విద్విషా అసురేణ, ఏవ ముక్తః దృఢం
యథాతథా, ప్రలబ్ధో విప్రలబ్ధిః, సముత్థం రోషం ఉత్పన్నం క్రోధం, స్వయా ధియా, శమయన్
ఉవాచ, అంగ హేఅసుర, వయం, ఉపశమం యయుత్సాయా ముపరమం గతాః ప్రాప్తాః. ౨౯

కిం చ సనాతనాత్ పురుషా త్పురమపురుషాత్. హే అసురర్షభ, యుద్ధమార్గేషు కోవిదం
విపుణం త్వాం, యః, సంయుగే, ఆరాధయిష్యతి తోషయిష్యతి, త మన్యం, న పశ్యామి, అత
స్తం పరమపురుషం, ఇహి గచ్ఛ, కీదృశోఽసౌ పురుషః, య మిహీత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ- భవాదృశాః
మనస్వినః నైవరాః, యం పురుషం, గృణతే స్తువంతి. ౩౦

వీరం తం పరమపురుషం, ఆరా త్సమీపే, అభిపత్య, విఘ్నయో విగతగర్వః వీరశయే
రణప్రదేశే, శ్వభి, ర్వృతః పరివేష్టితః, శయిష్యసే భవా నివ సోపి న యయుత్పతి చెత్కిం విధేయ
మిత్యత్రాహ- యో భగవాన్, త్వద్విధానా, మసతాం, ప్రశాంతయే, వినాశాయ, సతా మనుగ్రహేచ్ఛయా
చ, రూపాణి వరాహోద్యవతారాన్, ధత్తే భిభర్తి. ౩౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారకానుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

స ప్రదశోఽధ్యాయః.

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ —

తదేవ మాకర్ణ్య జలేశభాషితం మహామనాస్తద్విగణయ్య దుర్మదః,

హరే ర్విదిత్వా గతి మంగ నారదా ద్రసాతలం నిర్వివికే త్వరాన్వితః.

౧

దదర్శ తత్రాభిజితం దరాధరం ప్రోస్నియమానావని మగ్రదంష్ట్రీయా,

ముష్టంత మజ్ఞే స్వరుచోఽరుణశ్రియా జహాన చాహో వనగోచరో మృగః.

౨

ఆహైవ మేహ్యజ్జమహీం విముంచ నో రసౌకసాం విశ్వస్పజేయ మర్పితా,

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః

ఏవం వరుణేనాఽఽభాషితోఽసుర స్తం భగవంత మన్వేషయన్ గత ఇత్యాహ మునిః (త దితి) త త్తతః. ఏవ ముక్తప్రకారేణ, జలేశభాషితం వరుణభాషిత, మాకర్ణ్య నిశమ్య, మహామనాః ప్రతియోధారం క్రుత్వా. హృష్టచిత్తః, దుర్మదః, అతఏవ. తత్ శయిష్యత ఇతి యదుక్తం త దగణ యిత్వా, అంగ హే విదుర, హరే ర్భగవతో, గతిం మార్గం, నారదా, ద్విదిత్వా జ్ఞాత్వా, త్వరాన్వితో, రసాతలం నిర్వివికే ప్రవిష్టవాః.

౧

తత్ర రసాతలే, అభిత స్సర్వతః, జయతీకృభిజితం, హరిం, కథంభూతం, ధరాధరం భూధరం. పర్వత మివ స్థితం. అగ్రదంష్ట్రీయా దంష్ట్రాగ్రేణ, ప్రోస్నియమానా ఊర్ధ్వం నీయమానా అవని ర్యేన తం అరుణశ్రియా, అజ్ఞే స్వరుచా. హిరణ్యాక్షతేజాంసి, ముష్టంతం హరంతం “అమ్బురుహోరుణశ్రియ మితి పాలేతు” అజ్ఞే, అరుణామ్బురుహశ్రియం ముష్టంత మిత్యర్థః, దదర్శ, అహో, వనగోచరః వనేషు లక్ష్మమాణో, మృగః, అత్ర దృశ్యత ఇతి జహాన చ అపహసితవాః.

౨

తత ఏనం భగవంత మాహ ఉవాచ ఉక్తి మేవాహ. ఏహి ఆగచ్ఛ, హే అజ్ఞ, మహీం. విముంచ, రసౌకసాం పాతాళవాసిం, నః అస్మాకం, విశ్వస్పజా బ్రహ్మణా, ఇయం భూమిః. అర్పితా, అన్యథా పాతాళావతరణ మస్యా న ఘటత ఇతి భావః, హిరణ్యాక్షేణాఽదిక్షేపార్థం ప్రయుక్తా పీయం భారతీ వస్తుతో భగవంతం సౌతి తథాహి. వనగోచరః, జలశయో నారాయణః, న ఏవ యోగిభిః మృగ్యత ఇతి మృగః దుష్టా నిహస్తం మృగయత ఇతి వా మృగః, అజ్ఞ జ్ఞో నాస్తి యస్మా

న స్వస్తి యాన్యన్యనయా మమేక్షత స్సురాధమాసాదితసూకరాకృతే. ౩

త్వం న స్వపత్నైరభవాయ కిం భృతో యో మాయయా హంస్యసురా స్పరోక్షజిత్.
త్వాం యోగమాయాబల మల్పపౌరుషం సంస్థాప్య మూఢ ప్రమృజే సుహృచ్చచః. ౪

త్వయి స్థితే గదయా శీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భుజచ్యుతయా యే చ తుభ్యమ్.

బలిం హరన్త్యౌషయో యే చ దేవా స్వయంచ సర్వే న భవిష్యంత్యమూలాః. ౫

త్వర్వజ్జేత్యర్థః. హే సురాధమ, మమ, ఈక్షతః పశ్యత స్సతః, అనయా భూమ్యా నహ, స్వస్తి మంగళం యథాతథా, న యాన్యసి, స్తుతిపక్షే తు సురాః అధమాః యస్మాత్, హేసురోత్తమ, మమేక్ష మాణస్యాపి సతః మా మనాదృత్య త్వ, మనయా నహ వర్తమానో నః అన్మదీయం, స్వస్తిసమస్తం మంగళం, రాజ్యం యాన్యసి ప్రాప్యసి, తథా వ్యస్మత్కృపయా విముంచేత్యర్థః, ఆసాదితా లీలయా స్వీకృతా సూకరాకృతి ర్యేన నః, తస్య న మోఘదనమ్. ౩

నపత్నైః సురైః, అస్మాకం, అభివాయ నానాయ, త్వం, భృతః పుష్టః కిం, యః పుష్టః, త్వం, పరోక్షజిత్ పరోక్షం జయతీతి పరోక్షజిత్, మాయయా, అసురాః, హంసి. త్వాం, యోగ మాయా అత్యీయమాయన బలిం యన్య తం, అతఏవాల్పపౌరుషం అల్పబలిం, సంస్థాప్య హత్వా, హేమూఢ, సుహృదాం, కుచః అక్రూణి, ప్రమృజే “స్తుతిపక్షే తు” న స్వపత్నైః. అభవాయ మోక్షయ భృతః కిం ఆశ్రితః కిల, యో భవాః, పరోక్షేణ ఇంద్రాదిద్వారేణ, జిత్, మాయయా అత్యీయసంకల్పేన అసురాన్, హంసి న తు తవాల్పస్తి వైషమ్యం, కిం తు లీలై వేత్యర్థః, యోగమాయాబలం అత్యీయ మచింత్యబలిం, అతఏవాల్పం పౌరుషం యస్మాత్తం, త్వాం, సంస్థాప్య హృది నమ్య గృక్త్యా స్థానయిత్వా, దృఢీకృత్యేర్థః, హేమూఢ ప్రమూఢాన్ ప్రత్యాస్యాయయతీతి తథా మూఢప్రహర్తా వితి ధాతుః, సుహృదాం బంధూనాం, కుచః సంసారదుఃఖాని, ప్రమృజే నాశయామి, యత స్త్వం, స్మర్తు ర్బాంధవా నపి మోచయసీత్యర్థః. ౪

(త్వయాతి,) అన్మద్భుజచ్యుతయా అన్మద్ధస్తవిస్సప్తయా, గదయా విశీర్ణం భిన్నం శిరః యన్య, తస్మిన్. త్వయి, సంస్థితే హతే సతి, తుభ్యం, బలిం పూజాం, యే చ, ఋషయో, యే చ దేవాః హరంతి కుర్వంతి, సర్వే స్వయ మేవ ప్రయత్న మంతరేణ, అమూలాః ఆనాశయాః, న భవిష్యంతి నశ్యంతి. స్తుతిపక్షే తు అన్మద్భుజచ్యుతయా గదయా, శీర్ణశీర్షణ్యపి, త్వయి. సంస్థితే సమ్యక్స్థితేసతి, తుభ్యం, యే బలిం హరంతి ఋషయో దేవా శ్చ, తే సర్వే, అమూలా న భవిష్యంతి కింతు దృఢమూలా ఏవ భవిష్యంతీత్యర్థః. ౫

(నరాహపరణ్యాక్షయోః యుద్ధమ్)

స తుద్యమానోఽరిదురుక్తితోమరై ర్దంష్ట్రాగ్రగం గా ముపలక్ష్య భీతామ్.

తోదం మృష నిరగా దభిమధ్యా ధ్రాహోహత స్సకరేణు ర్యభేభః.

౬

తం నిస్సరంతం సలిలా దనుద్రుతో హిరణ్యకేశో ద్విరదం యథా యుషః,

కరాశదంష్ట్రోఽశనినిస్వనోఽబ్రవీ ధ్గతప్రియాం కిం న్వసతాం విగర్హితమ్.

౭

స గా ముదస్తా త్సలిలస్య గోచరే విన్యస్య తస్యా మదధా త్వస్సత్త్వమ్,

అభిష్టుతో విశ్వస్సృజా ప్రసూనై రాపూర్యమాణో విబుధైః పశ్యతోఽరేః.

౮

పదానుషక్తం తపనీయోపకల్పం మహాగదం కాంచనచిత్రదంశమ్,

స భగవాన్. అరే రసురస్య. దురుక్తయ ఏవ తోమరాః శత్రువిశేషాః తైః తుద్యమానః
వ్యథమానః, భీతాం దంష్ట్రాగ్రగతాం. గాం భూమిం, ఉపలక్ష్య. తోదం దురుక్తివ్యధాం మృషన్
సహమాన ఏవ అభిమధ్యాత్. గ్రాహేణ మకరేణ. ఆహత. స్సకరేణుః హస్తినహితః, ఇథో గజ
ఇవ నిరగాత్ నిర్గతః.

౬

నిస్సరంతం సలిలా నిర్గచ్ఛంతం. భగవంతం. ద్విరదం గజం యథా. యుషో మకిర.
స్తథా. అనుద్రుతః అనుదావన్. హిరణ్యకేశో హిరణ్యాక్షః. కరాణా భయంకరా దంష్ట్రా యస్య.
అశని రివ నిస్వనో యస్య సః, అబ్రవీత్. త దేవాహ - గతప్రియాం అసతాం నిర్లజ్జానాం. కిం ను
విగర్హిత మస్తి. నిందాభయాభావా త్సలాయనం నాఽయుక్త మితి భావః. స్తుతిపక్షే తు గతప్రియాం
ఆస్మాకం, కిం విగర్హిత మస్తి. లోకోపకారార్థం భువ ముద్ధరంతం భగవంతం ప్ర త్యసతా మస్మాక
మనుద్రవణ ముచిత మేవేత్యర్థః.

౭

స భగవాన్, సలిలస్య, ఉదస్తాత్ ఉపరి, గోచరే వ్యవహారగోచరే దేశే, గాం భూమిం,
విన్యస్య విధాయ, తస్యాం గవి, స్వసత్త్వం స్వబలరూపా మాధారశక్తిం, అదధాత్ నిహితవాన్,
కథంభూతో నిహితవాన్, అరే రసురస్య, పశ్యత స్సతః, విశ్వస్సృజా బ్రహ్మజా, అభిష్టుతః విభుధైః
కర్తృభిః, ప్రసూనైః పుష్పైః, ఆపూర్యమాణః వికీర్యమాణః యద్వా అభిష్టుతః, తం బిభాషే
ఇత్యుత్తరేణాఽన్వయః.

౮

పదా పృష్ఠతః, అనుషక్తం అనులగ్నం, అనుద్రవంతం, తపనీయోపకల్పం సువర్ణమయ

మర్మాణ్యభీక్షం ప్రతుదంతం దురుక్తైః ప్రచండమన్యుః ప్రహసం స్తం బభాషే. ౯

శ్రీ భగవా నువాచ—

సత్యం వయం భో వనగోచరా మృగా

యుష్మద్విధాన్ మృగయన్ గ్రామసింహాన్,

న మృత్యుపాతైః ప్రతిముక్తస్య ధీరా

వికత్తనం తవ గృహ్లాంత్యభద్రం.

౧౦

ఏతే వయం న్యాసహరా రసౌకసాం

గతప్రియా గదయా ద్రావితాస్తే.

తిష్ఠామహేఽథాపి కథంచి దాజౌ

స్థేయం క్వ యామో బలినోత్పాద్యవైరమ్.

౧౧

ఘోషణం, మహతీ గుర్వీ గదా యన్య తం, కాంచనమయః విచిత్రః దంశః కవచః యన్య తం, దురుక్తైః దుర్మాత్యైః అభీక్షం పునః పునర్మర్మాణి, ప్రతుదంతం విధ్వంశం. త, మనురం ప్రతి, ప్రచండః ఉత్కటః క్రోధో యన్య, స భగవాన్, ప్రహసన్. బభాషే. సోపాలిం మితి శేషః. ౯

భో హే, ఆసుర, వయం, వనగోచరా మృగా ఇతి, యదుక్తం, తత్సత్య మేవ, కిం తు, యుష్మద్విధాన్ భవాదృశాన్, గ్రామసింహాన్ శునః, మృగయన్ అన్వేషయన్, మృగయతు మహం మృగో జాత ఇత్యర్థః, మృగయే ఇతి పాఠే తు అన్వేషయామీత్యర్థః, మృత్యోః, పాతైః, ప్రతిముక్తస్య బద్ధస్య, తవాఽభద్ర మమంగళం. వికత్తనం శ్లాఘనం, వీరా నానుగృహ్లాంతి నాభినందంతి, మృత్యుపాతైః ప్రతిముక్తస్యేతి హేతుగర్భం. మృత్యుపాశప్రతిబద్ధత్వా ద్యద్వికత్తనం త న్నగృహ్లాంతీత్యర్థః. ౧౦

తదుక్తీ ర్విపర్యయే పర్యవసాయయన్నాహ రసౌకసాం రసాతలవర్తినాం, యుష్మాకం, న్యాసహరాః, ఏతే వయం న్యన్యంతి విక్షిపంతి పాదా వస్మిన్నితి న్యాస ఆధారః, భవతా మాధర భూహరా వయం, అయం కాకుః, న హీయం భూమిరసాతలవర్తినాం న్యాస ఇత్యర్థః, ఏతే వయం, గతలజ్ఞాః. తే త్వయా కర్తా, గదయా, ద్రావితాః దావితాః, అయ మపి కాకుః, అస్మాభి రేవ యూయం ద్రావయిష్యంత ఇతి భవః. అథాపి, గదయా ద్రావితా అపి, కథంచిత్ కేనాపి ప్రకారేణ, ఆజౌ యద్దే, తిష్ఠామహే, బలినా, త్వయా సహ, వైరం విరోధం, ఉత్పాద్య, క్వ యామః గమిష్యామః, అత్రాపి భవదపేక్షయా విలక్షణేనైవ ప్రకారేణ ఆజౌ తిష్ఠామహే స్థాతు మిచ్ఛామహే, బలిభి రస్మాభి ర్విరోధ ముత్పాద్య క్వ యాన్యసీతి విపర్యయే పర్యవసాన మభిప్రేతమ్. ౧౧

(వరాహహిరణ్యాక్షయోః యుద్ధమ్)

త్వం పద్రథానాం కిల యూధపాదిహో

ఘటస్య నోఽస్యస్తయ ఆశ్వనూహః,

సంస్థాప్య చాస్మాన్ప్రమృజాశ్రు స్వకానాం

యస్వాంస్వం ప్రతిజ్ఞాం నాతిపిపర్వసభ్యః.

౧౨

సోఽదిక్షిప్తో భగవతా ప్రలబ్ధశ్చ రుషా భృశమ్,

ఆజహరోల్బణం క్రోధం క్రీడ్యమానోఽహిరాడివ.

౧౩

సృజ న్నమర్షితశ్వాసం మన్యుప్రచలితేంద్రియః,

ఆసాద్య గదయా దైత్యస్తరసాఽభ్యహనద్ధరిమ్.

౧౪

భగవాంస్తు గదావేగం విసృష్ట మరిణోరసి,

అవంచయత్తిరశ్చీనో యోగారూఢ ఇవాంతకమ్.

౧౫

(త్వ మితి.) పద్రథానాం పదాతీనాం, యే యూధపా ప్రేషాం, అధిపతి స్త్యం, నః అస్మాక, మస్యస్తయే పరిభవాయ, అశు, ఘటయస్య యతస్య, అనూహః అశంక స్త్యం, అస్మాక, సంస్థాప్య హత్వా, స్వకానాం అశ్రు, ప్రమృజ, యః పుమాః, స్వాం స్వీయాం, ప్రతిజ్ఞాం, నాతి పిపర్షి న పూరయతి, ప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వర్తనేన న సమాపయతి, నః, అనభ్యః సభాయా మనర్హః, అత్రాపి త్వం పద్రథానా మిత్యాదీనాం వివర్యయవర్యవసాయిత్యం భగవతోఽభిప్రేతమ్.

౧౬

భగవతాఽదిక్షిప్తః తిరస్కృతః ఉక్తరీత్యా, నః, రుషా, భృశం ప్రలబ్ధః ప్రహసిత శ్చా సురః, ఉల్బణం క్రోధం, ఆజహర స్వీకృతవాః, చుక్రోధేత్యర్థః, యథా క్రీడ్యమానః, అహిరాట్ సర్వశ్రేష్ఠ స్తథేతి దృష్టాంతః.

౧౭

అమర్షితః క్రుద్ధః, అతపివ, శ్వాసం నిశ్వాసం, సృజన్ త్యజన్, అతపివ, మన్యునా ప్రచలితాని ఇంద్రియాణి యస్య, సదైత్యః ఆసాద్య సమీప మాగత్య, తరసా బలేన, గదయా, హరిం అభ్యహనత్ తాడితవాః.

౧౮

భగవాం స్తు, రిపుణా అనురేణ, ఉరపి, విసృష్టం, గదాయాః వేగం, తిరశ్చీనః తిర్యగ్గమన స్సక, అంతకం మృత్యుం, యోగారూఢః నిష్పన్నయోగీవ, అవంచయత్ పరిహృతవాన్.

౧౯

పునర్గదాం తా మాదాయ బ్రామయంత మభీక్షశః,

అభ్యదావ ద్దరిః క్రుద్ధ స్సంరంభా ద్దష్టదచ్చదమ్.

౧౬

తత స్స్వగదయారాతి ర్దక్షిణాంసభువి ప్రభుః,

అజఘ్నే స తు తాం సౌమ్య గదయా కోవిదోఽహనత్.

౧౭

ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం హర్యక్షో హరిరేవ చ,

జిగీషయా సుసంరంభా వన్యోన్య మభిజఘ్నుతుః.

౧౮

తయో స్పృధో స్త్రిగ్మగదాహతాంగయోః క్షతాస్రవాఘాణవివృద్ధమన్యోః,

విచిత్రమార్గాం శ్చరతో ర్జిగీషయా వ్యభా దిశాయామివ శుష్మిణోర్మృతః.

౧౯

దైత్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయయా గృహీతవారాహతనో ర్మహాత్మనః,

పున స్తాం అప్రాప్తా మేవ గదా, మాదాయ, అభీక్షశః పునః పునః, బ్రామయంతం, అసురం ప్రతి క్రుద్ధో హరిః, అతఏవ, సంరంభాత్క్రీడా, ద్దష్టదచ్చదః దష్టాధరః, అభ్యదావత్ అభిముఖ మగాత్.

౧౬

తతః అభిధావనంతరం, ప్రభు ర్భగవాన్. స్వగదయా, అరాతిం శత్రుం. దక్షిణాభువి దక్షిణపార్శ్వే, అజఘ్నే ప్రజహార. హేసౌమ్య విదుర. సః అసుర స్తు, కోవిదః గదాయుద్ధే కుశలః. అతఏవ, దక్షిణాంసభువి హరిణా వ్రయుక్తా. మప్రాప్తా మేవ. గదయా, అభ్యహనత్ అజఘ్నే. ౧౭

హర్యక్షో హిరణ్యాక్షః హరి శ్చ, సుసంరంభా, జిగీషయా అన్యోన్యం జేతు మిచ్ఛయా, గుర్వీభ్యాం గదాభ్యాం. అన్యోన్యం పరస్పరం, అభిజఘ్నుతుః.

౧౮

తయోః హర్యసురయోః, స్పృధోః స్పృధమానయోః. తిగ్మాభ్యాం తీక్షణ్యాం, గదాభ్యాం అహతాని తాడితా న్యంగాని యయో, రత ఏవ, క్షతాత్ గదామూతా, దానవతీ త్యానవం, రుధిరం. తస్య ఘాతేన అఘాతేన, వివృద్ధః మన్యుః యయో స్తయోః అతఏవ. ఇలాయాం భూమ్యాం, నిమిత్త భూతాభయం, ఇలార్థ మిత్కర్థః, జిగీషయా పరస్పరజయేచ్ఛయా, విచిత్రమార్గాన్ గదాయుద్ధక్రమణ ప్రభేదాన్, చరతో ర్మృతః సంగ్రామః, శుష్మిణో రివ మత్తవృషథయో రివ, వ్యభాత్ బభౌ. ౧౯

దైత్యస్య, యజ్ఞావయవస్య యజ్ఞమూర్తే. రాయయా స్వసంకల్పేన, గృహీతవారాహతను

(వరాహహిరణ్యాక్షయోః యుద్ధమ్)

కౌరవ్య మహ్యం ద్విషతోర్విమర్దనం దిదృక్షు రాగా దృషిభి ర్వృత స్వరాట్. ౨౦

ఆసన్నశౌండిర్య మపేతసాధ్యసం కృత్తప్రతీకార మహార్యవిక్రమమ్,
విలక్ష్య దైత్యం భగవాన్ సహస్రణీర్జగాద నారాయణ మాదిసూకరమ్. ౨౧

బ్రహ్మోవాచ —

ఏష తే దేవ దేవానా మంఘ్రిమూల ముపేయషామ్,
విప్రాణాం సౌరభేయాణాం భూతానా మప్యనాగసామ్. ౨౨

ఆగస్కృ దృయకృ ద్దుష్కృ దన్మద్రాద్ధవరోఽసురః,
అన్వేష న్న ప్రతిరథో లోకా నటతి కంటకః. ౨౩

ఏనం మాయావినం దృష్టం నిరంకుశమసత్తమమ్.

ర్యన్య, తన్య మహాత్మనః దైత్యేఽవ్యనుగ్రహప్రవణచిత్తన్య, భగవత శ్చ, హేకౌరవ్య మహ్యం భూమ్యాం విమిత్తభూతానాం, ద్విషతో ర్యధ్యమానయోః, విమర్దనం యుద్ధం, దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః, స్వరాట్ బ్రహ్మ, ఋషిభి ర్మరీచ్యాదిభి, ర్వృతః పరిపృతః, అగాత్ ఆగతవాః. ౨౦

ఆగత శ్చ, సహస్రణీ ర్దేవసహస్రం నయతీతి దేవసహస్రనేతా, భగవాన్ బ్రహ్మ, దైత్య, మాలక్ష్య, ఆదిసూకరం నారాయణం, జగాద, కథంభూతం దైత్యం, ఆసన్నం ప్రాప్తం శౌండిర్యం మదో, యేన, తం, అహార్యః అసహ్యః విక్రమో యన్య తం. ౨౧

ఉక్తి మేవాహ యావ దధ్యాయసమాప్తి, ఏష దైత్యః, హేదేవ, తే తవ, అంఘ్రిమూలం పాదమూలం, ఉపేయషాం శరణం గతానాం, దేవానాం విప్రాణాం, సౌరభేయాణాం ధేనూనాం, అనాగసాం నిరసరాధినా మపి భూతానాం, ఆగస్కృత్ నిర్మిమిత్త మసరాధకృత్, తత్పరిహారాయ ప్రవృత్తై భయకృత్, భీతాః జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ అర్థప్రాణాదిహర్తా, అన్యతో రాద్ధో లద్ధో వరో యేన సః స్వయ మప్రతిరథః, ప్రతిపక్షరహితః, అన్వేషన్, ప్రతిరథం మృగయన్, కంటక ఇవ, లోకాః స్రవ్యటతే చరతి ౨౨-౨౩

హేదేవ, మాయావినం విచిత్రచతురంగాదిబిరోత్పాదకాశ్చర్యశక్తిసంపన్నం, అతఏవ

మా క్రీడ బాలవ దేవ యథాశీవిష ముత్థితమ్.

౨౪

న యావదేష వర్ధేత స్వాం వేలాం ప్రాప్య దారుణః,
స్వాం దేవమాయా మాస్థాయ తావజ్జహ్యోఘ మచ్యుత.

౨౫

ఏషా ఘోరతమా సంధ్యా లోకచంపట్కరీ ప్రభో,
ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయమావహ.

౨౬

అధునై షోఽభిజిన్నామ యోగో మౌహూర్తికోఽభ్యగాత్,
శివాయ న స్త్యత్సుహృదా మాకు నిస్తర దుస్తరమ్.

౨౭

దిష్ట్యా త్వాం విహితం మృత్యుం మాయా మాసాదిత స్స్వయమ్.

దృష్టం గర్వితం, నిరంకుశం నిరంకుశగజమివ స్థితం, అనత్తమం దూరాత్మానం, ఏనం దైత్యం ప్రతి ఉత్థిత, మాశీవిషం సర్పం. పుచ్చాకర్షణాదినా, బాలకవత్. మాక్రీడ. ౨౪

దారుణః ఉగ్రః, ఏష దైత్యః, యావ, త్వాం స్వబలకరీం, వేలాం, సంధ్యారూపాం, ప్రాప్య, న వర్ధేత, తావ దేవ, తతః పూర్వ మేవ, హేదేవ, స్వాం అత్మీయాం, మాయాం బల మాస్థాయ ఆశ్రిత్య, జహి. యద్వా స్వాం పూర్వోక్తవిధాం, మాయా మాస్థాయ స్వాం వేలాం ప్రాప్య, యావ దేష న వర్ధేత, తావ జ్జహ్యోఘనస్వయః, హేదేవ అచ్యుత, ఆశ్రితా న్న చ్యవత ఇత్యచ్యుత. ౨౫

కాఽసౌ వేలా ఆయాస్యతి, యాం ప్రాప్య వర్ధేతేత్యత్రాహ - హేప్రభో లోకచ్ఛమృట్కరీ లోకానాం ప్రతికూలకరీ “లోకచ్ఛమృత్కరీతి” పాతే మోహనకరీత్యర్థః. ఘోరతమా భయంకరా, ఏషా సంధ్యా, ఉపసర్పతి ఆయాస్యతి, హే సర్వాత్మన్, సురాణాం, జయం, అవహ సంపాదయ, అసురాణాం జయావహేతి పాతే సంధ్యావిశేషణమ్. ౨౬

అధునా ఇదానిం, ఏషః, అభిజిన్నామా అభిజిదాఖ్యః, మౌహూర్తికః మధ్యాహ్న ముహూర్తరూపః, యోగః యుక్తః కాలః, అగాత్ అగతః, త త్రస్యా, త్సుహృదాం త్వత్సుహృదాం న, శివాయ స్వస్తయే, దుస్తరం దుర్జయం, దైత్య, మాకు, నిస్తర జహి. ౨౭

విహితం త్వయైవ కాపానుగ్రహకాలే విహితం యద్వా తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్

(వరాహహిరణ్యాక్షయోః యుద్ధమ్)

విక్రమ్యైనం మృథే హత్వా లోకా నాదేహి శర్మణి.

౨౦

ఇత్తిశ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
హిరణ్యాక్షయుద్ధం నామ అష్టాదశోఽధ్యాయః.

లోకభావనః, హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీం చృతసర్వధృ దితి, పితౄకళ్యపేనైవ విహితం మృత్యుం
త్వాం. ఆయ మనురః. స్వయం. దిష్ట్యా దై వేనైవ. ఆసాదితః. ఏన మనురం. మృథే యుద్ధే.
విక్రమ్య పరాక్రమ్య. హత్వా, లోకాః. శర్మణి సుఖే, ఆదేహి, సుఖో త్తరాః కుర్విత్యర్థః.

౨౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయవయఃపారావారరాకాసుధాకరన్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేవ
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీపీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం. తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టాదశోఽధ్యాయః.

అథ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

అవధార్య విరించస్య నిర్వ్యశీకామృతం వచః,

ప్రహస్య ప్రేమగర్భేణ తదపాంగేన సోఽగ్రహీత్.

౧

తత స్సవత్సం ముఖత శ్చరంత మకుతోభయమ్,

జఘానోత్పత్య గదయా హనా నసుర మక్షజః.

౨

సా హతా తేన గదయా విహతా భగవత్కరాత్,

విఘూర్ణితాఽపత ద్రేజే తదద్భుత మివాఽభవత్.

౩

అథ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

ఏవం బ్రహ్మణా భాషితో భగవాన్ స్తద్వచోఽభినంద్యాసురాణాం బలకర్యా మపి వేలాయాం స్వపరాక్రమ మేవ ప్రదిదర్శయిషుః పున ర్యుయధ ఇత్యాహ మునిః - విరించస్య బ్రహ్మణో, నిర్వ్యశీకం నిర్దోష. మమృతతుల్యం, వచోఽవధార్య క్రుత్వా, ప్రహస్య కాలాత్మనా సర్వసంహర్తు ర్మమాప్యఽరిబలా ద్భయం బ్రవీతీతి ప్రహస్య. సః భగవాన్, ప్రేమగర్భేణ ప్రేమనసహితేన, అపాంగేన కటాక్షేణ, తత్ “విక్రమ్యైనం మృతే హత్వా లోకా నాధేహి శర్మణీ” తి వచః. అగ్రహీత్ గృహీతవాః.

౧

తతః వచోగ్రహణానంతరం, అకుతోభయం కుతశ్చి దభీతం. అతఏవ, ముఖతః అభి ముఖత, శ్చరంతం. సవత్సం అసురం అక్షణో బ్రహ్మణో ఘ్రాణేంద్రియా దావిర్భూతో భగవాన్, ఉత్పత్య ఉద్భుత్య. గదయా, హనా కపోలాధోదేశే, జఘాన.

౨

సా భగవత్ప్రియ క్రా, అప్రాప్తేన గదా, తేనాఽసురేణ కర్త్రా గదయా. హతా, భగవత్కరాత్. విహతా చ్యుతా సతీ విఘూర్ణితా ధ్వనయంతీ. అపతత్, తతో రేజే రరాజ. త-ద్భగవత్కరా ద్విహత్య పతనం, అద్భుతం పశ్యతా మాశ్చర్య మివాఽభూత్.

౩

(హిరణ్యాక్షవధః)

స తదా లబ్ధతీర్థోఽపి న బబాధే నిరాయుధమ్.

స మ్మానయ స్మృథే ధర్మం విష్యక్సేనం ప్రకోపయః.

గదాయా మపవిద్ధాయాం హాహాకారే చ నిర్గతే,

మానయామాస తద్ధర్మం సునాథ చాస్మర ద్విభుః.

తం వ్యగ్రచక్రం దితిపుత్రాభిదేన స్వపార్షదముఖ్యేన విషజ్జమానమ్,

చిత్రా వాచ స్తద్విదాం భేదరాజాం తత్రస్మాసః స్వస్తి తేఽముం జహీతి.

స తం నిశామ్యఽఽత్తరథాంగ మగ్రతో వ్యవస్థితం పద్మపలాశలోచనమ్,

విలోక్య చామర్షపరిష్లుతేంద్రియో రుషా స్వదంతచ్ఛద మాదశ చ్ఛ్వసః.

సోఽసుర. స్తదా, లబ్ధతీర్థోపి లబ్ధావశోపి నిరాయుధం, విష్యక్సేనం భగవంతం, మృతే యుద్ధే, ధర్మం, సమ్మానయః, ప్రకోపయ న్నపి న బబాధే న ప్రాహరత్. “స మృతే” ఇతి పాఠేతు స లబ్ధతీర్థోపి న బబాధే, సః మానయః బభావేతి వాక్యభేదేనాఽన్వయా దపొనరుక్త్యం బోధ్యమ్.

గదాయా మపవిద్ధాయాం స్వహస్తా ద్విహతాయాం సత్యాం, పశ్యతాం, హాహాకారే చ నిర్గతే సతి, విభు ర్భగవాః. తస్య దైత్యస్య, ధర్మం నిరాయుధాభాధనరూపం ధర్మం, మానయామాస బహ్యమన్యత. సునాథం చక్ర. మస్మర చ్ఛ, స్మరణేన స్వహ స్థిత మకరో దిత్యర్థః.

తం భగవతా స్మృతం దితిపుత్రాభిదేన దితిపుత్ర ఇతి నామ్నా వ్యవహీయమాణేన, స్వపార్షదముఖ్యేన, విషజ్జమానం విశేషేణ సంగం ప్రాప్నువన్తం, వ్యగ్రచక్రం సంభ్రమయుక్తం చక్రం ప్రతి, దృష్ట్వేతి శేషో వా. తద్విదాం తచ్ఛక్రప్రభావవిదాం, భేదరాజాం, చిత్రాః బహువిధాః వాచః. అము చుసురం జహి, తే స్వస్త్వస్తిత్యేనమాదికాః, తత్ర యుద్ధదేశే, ఆసన్ స్మ.

సః అసురః, పద్మపలాశాక్షం, ఆత్తం ధృతం రథాంగం చక్రం యేన తం. భగవంతం. నిశామ్య దృష్ట్వా, అగ్రతో వ్యవస్థితం చ. విలోక్య అమర్షేణ క్రోధేన, పరిష్లుతాని క్షుణ్ణితా సింద్రియాణి యస్య సః, రుషా క్రోధేన, శ్వసః విశ్వసః, స్వదంతచ్ఛదం స్వాధరోష్ఠం, ఆదశత్ సమంతా ద్దష్టవాః.

కరాళదంష్ట్ర శృంగార్యాం సంవక్షణో దహన్నివ.

అభిద్రుత్య స్వగదయా హతోఽసీ త్యహన ధ్ధరిమ్.

౮

పదా సవ్యేన తాం సాక్షే దృగవా న్యజ్ఞసూకరః.

లీలయా మిషత శృంగతోః ప్రాహర ద్వాతరంహసమ్.

౯

అహ చాయుధ మాధత్స్వ ఘటస్య త్వం జిగీషసి.

ఇత్యుక్త స్స వరాహాయ తాం గదాం వ్యనద దృశమ్.

౧౦

తాం స అపతతీం వీక్ష్య భగవా న్సమవస్థితః,

జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మా నివ పన్నగీమ్.

౧౧

స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః,

కరాళదంష్ట్రః భయజ్కరదంష్ట్రోఽసురః, చక్షుర్యాం, దహన్నివ, సంవక్షణః పశ్యణః, అభిద్రుత్య అభిముఖ మాగత్య, హరిం భగవంతం, హతోఽసీ త్యుచ్చరణః, స్వగదయా, అహనత్ ప్రజహత్.

౮

యజ్ఞసూకరః యజ్ఞమూర్తి రాదిసూకరో భగవాన్. వాతరంహసం వాయువేగాం, తా మప్రాప్తా మేవ గదాం, సవ్యేన పదా వామపాదేన, శతో, ర్మిషతః పశ్యత స్సతః, లీలయా ప్రాహరత్.

౯

తతః, అయుధం, ఆధత్స్వ గృహణ, ఘటస్య యతస్య, త్వ మవశ్యం జిగీషసి, త్యాహ చ ఉక్తవాం శృణ్వ ఇతి ఏవ, ముక్తః, నః అసురః, తయా గదాతాడితయా పునర్గృహీతయా గదయా, భూయః పున, ర్భగవంతం, తాదయన్, భృశం వ్యనదత్.

౧౦

తాం అసురేణ ప్రయుక్తాం, అపతంతీ మాగచ్ఛంతీం, గదాం, వీక్ష్య, భగవాన్, సమవస్థితః యథావ దేవాఽవతిష్ఠన్. ప్రాప్తాం స్వసమీపం ప్రాప్తాం, గదాం, గరుత్మాన్. పన్నగీం సర్పీ మివ, లీలయా జగ్రాహ.

౧౧

ఏవం స్వపౌరుషే స్వశౌర్యే, ప్రతిహతే నిహతే సతి, హతః విగతః మానో గర్వో యస్య.

(హరిత్యాక్షవధః)

నైచ్చద్దదాం దీయమానాం హరితా విగతప్రభః.

౧౨

జగ్రహ త్రిశిఖం కౌలం జ్వలజ్వలనలోలుపమ్,

యజ్ఞాయ దృతరూపాయ విప్రాయాఽభిచరన్యథా.

౧౩

తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదంతఃఖడిర్దండీధితి,

చక్రేణ చిచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరి ర్యథా తార్క్ష్యపతత్ర ముజ్జితమ్.

౧౪

వృక్షే స్వకూలే బహుదాఽరిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీర్ణ మురో విభూతిమత్.

ప్రవృద్ధరోష స్సకతోరముష్టినా నద న్నహత్యాఽంతరధీయతాఽసురః.

౧౫

సోఽసురః, అతఏవ, విగతప్రభః వినష్టతేజాః, హరిణా దీయమానా మపి. గదాం, నైచ్చత్, గ్రహీతు మితి శేషః.

౧౨

కింతు త్రిశిఖం తిస్రః శిఖాః అగ్రభాగాః యస్య తం, జ్వలన్, యో జ్వలనోఽగ్ని స్తద్య ల్లోలుపం స్వకార్యకరణే వ్యగ్రం, కౌలం, దృతవరాహరూపాయ, యజ్ఞాయ యజ్ఞమూర్తయే. జగ్రహ ప్రాహిణోత్. యజ్ఞాయ దృతరూపాయేతి, సర్వయజ్ఞలింగే సర్వయజ్ఞభోక్తరి తత్ఫలప్రదే స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహరూపే భగవతి కౌలన్య స్వకార్యకరణం సూచితం. ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి విప్రాయ బ్రహ్మవిదం విప్ర ముద్దిశ్య, అభిచర మారణయోగం కుర్వన్, యథా న మారయతి, తథేత్యర్థః.

౧౩

ఓజసా వీర్యేణ, దైత్యానాం మధ్యే మహాభీన మహాకూరేణ, అర్పితం ప్రయుక్తం, ఉదీర్ణ ఉగ్రతా దీధితి ర్యన్య తత్, అంతః ఖే ఆకాశమధ్యే, చకాసతం ప్రకాశమానం, తత్త్రికౌలం, నిశాతనేమినా నిశతధారేణ, చక్రేణ, చిచ్ఛేద. హరి రింద్రో, యథా ఉజ్జితం తార్క్ష్యపతత్రం తార్ష్యజోజ్జితం త్యక్తం పతత్ర మివే త్యర్థః, పురా కలు దేవా నిర్విత్వాఽమృతకలశం నయతా గరుడే నేంద్రప్ర యుక్తన్య వజ్రాయుధస్యాఽమోమన్య మానం దాతుం పత్ర మేకం త్యక్తం, తచ్ఛేంద్రో వజ్రేణ చిచ్ఛేదెతీతిహాసోఽత్రానుసంధేయః.

౧౪

అరిణా చక్రేణ, స్వకూలే బహుదా, వృక్షే చిన్నే నతి, ప్రవృద్ధః రోషో యన్య, సోఽసురః, ప్రత్యేత్య అభిముఖ మాగత్య, స్వకఠినతరముష్టినా, విభూతిమత్ లక్ష్మ్యే ఆశ్రయభూతం, విస్తీర్ణం, హరే ర్యగవతః, ఉరః వక్షః నదా, ప్రహృత్య ప్రతాడ్య, అన్తరధీయత అంతర్నితవా.

౧౫

తేనేత్థ మాహతః క్షత్త ర్భగవా నాదిసూకరః,

నాకమ్పిత మనాత్పాఽపి స్రజా హత ఇవ ద్విషః.

౧౬

అథోరుథా సృజ న్మాయా యోగమాయేశ్వరే హరా.

యా విలోక్య స్రజా త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమమ్.

౧౭

ప్రవపు ర్వాయవ శృండా స్తమః పాంసవ మైరయః,

దిగ్భ్యో నిపేతు ర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ.

౧౮

ద్యౌ ర్మష్టభగణాఽఞ్ఞామై స్సవిద్యుత్తనయిత్నుభిః.

వర్షద్భిః పూయవిణ్మూత్రకేకానన్ధీని చాఽసకృత్.

౧౯

గిరయః ప్రత్యదృశ్యంత నానాయుధముచోఽనఘ.

హేక్షత్తః, తేన అసురేణ, ఇథం ముష్టినా, ఆహతః తాడికః, ఆదివరాహో భగవాన్, మనాక్క్షృతఃష దపి, నాఽకమ్పిత న చలితవాన్. స్రజా పుష్పదామ్నా, హతో గజ ఇవ. ౧౬

అథ అంతర్దానాంతరం, యోగమాయేశ్వరే యుజ్యంత ఇతి యోగాః, తాసాం, మాయానా, మీశ్వరే స్వసంబంధినీనా మాశ్చర్యశక్తీనాం నేతరి హరా భగవతి, ఉరుధా బహుధా, మాయాః, అసృజత్. కథంభూతా మాయా, యా అసృజ దిత్తువ్యత ఇత్యత్రాహ, యాః మాయాః, విలోక్య దృష్ట్యా, త్రస్తా భీతా. స్పర్శాః ప్రజాః, అన్య విశ్వన్య, ఉపసంయమం ప్రలయం. మేనిరే ఆమన్యంత. ౧౭

మాయాః ప్రపంచయతి (ప్రవపు రిత్యాదిః శృతుర్భిః) ప్రచండాః ప్రచండవేగాః, వాయవః, పాంసవం పాంసుకృతం, తమః, పైర్గిరయః. ప్రవపుః ప్రసృతవంతః, గ్రావాణః ఆశ్మానః, దిగ్భ్యః, క్షేపణైః యంత్రవిశేషైః, ప్రహితాః ప్రయుక్తా ఇవ. ౧౮

పూయం దుర్గంది అస్పగ్రక్తం, విబ్ విష్ణాపూయాదీ న్యసకృత్ పునః పున ర్వర్షద్భిః సవిద్యుత్తనయిత్నుభిః విద్యుత్సహితం యథా తథా ధ్వనద్భి ర్మేమైః ద్యౌ ర్మష్టభగణా నష్టో నక్షత్ర గణో యస్యా స్నా ఆటూత్. నష్టభగణేత్యనేన చతుర్ముఖోక్తసంధ్యావేలాతిక్రమ స్సూచితః, అహ్నినక్షత్రాణా మనంభవాత్. ౧౯

గిరయః పర్వతాః, నానాయుధముచః నానాయుధం ముంచంతః, ప్రత్యదృశ్యంత దృష్టా

(హిరణ్యాక్షవధః)

దిగ్వాససో యాతుధాన్య క్షూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః. ౨౦

బహుభి ర్యక్షరక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుంజరైః,
ఆతతాయభి రుత్సృష్టా హింసావాచోఽతివైశసాః. ౨౧

ప్రాదుష్కృతానాం మాయానా మాసురీణాం వినాశయః,
సుదర్శనాత్తం భగవా న్రాయంక్త దయితం త్రిపాత్. ౨౨

తదా దితే సమభవ త్సహసా హృది వేపథుః,
స్మరన్త్యా భర్తు రాదేశం స్తనాచ్ఛాసృ కృసుస్రువే. ౨౩

వినష్టాసు స్వమాయాసు భూయ శ్చాభ్యేత్య కేశవమ్.

బభూవుః, తథా యాతుధాన్య శ్చ, ప్రత్యదృశ్యంత, కథంభాతాః, దిగ్వాససః దిగమ్పరాః, క్షూలిన్యః
క్షూలిధారిణ్యః, ముక్తాః ప్రసారితాః మూర్ధజాః కేశా యాసాం తాః. ౨౦

(తథా.) ఆతతాయభిః హింసాశీలైః బహుభిః యక్షరక్షోభిః, పత్తిః పదాతిః, పత్త్యాదిభి శ్చ,
ఉత్సృష్టాః ప్రయుక్తాః, అతివైశసాః అత్యుగ్రాః, హింసాః క్రూరాః, చింధిభిందీ త్యేవంరూపాః,
వాచః, ప్రత్యక్రుణ్వంత, అశ్వాదిశబ్దై రశ్వాద్యారూఢా ఉచ్యంతే. ౨౧

(ప్రాదుష్కృతానాం) ప్రాదుర్భూతానాం ఆసురీణా మసురసంబంధినినాం, మాయానాం,
వినాశయః వినాశయతుం, మాయానా మితి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ. “వినాశన మితి పాఠే తు” యథా
శ్చుతైవ షష్ఠ్యవపన్నా, దయితం స్వస్య నిరతిశయప్రియం, సుదర్శనాత్తం, త్రిపా ద్భగవాః,
త్రిపాచ్ఛబ్దేన త్రిపాద్విభూతిమా నుపచారా ద్వివక్షితః, ప్రియుక్త ప్రయుక్తవాః. ౨౨

(తదా) భర్తుః కళ్యణస్య, ఆదేశం లోకభావనో భగవా నవతీర్థోర్వ్యా మిత్యేవంరూపం
విదేశం, స్మరంత్యా దితే, ర్హృది, సహసా ఆకు, వేపథుః కమ్పః, సమభవత్ ఉత్పన్నః, స్తనాత్,
అస్మక్ రుధిరం చ, ప్రసుస్రువే. ౨౩

(స్వమాయాసు) వినష్టాసు సతీమ, అసురః, భూయః పున శ్చ, అభిముఖమాగత్య, రుషా.

రుషోపగూహమానోఽముం దదృశేఽవస్థితం బహిః.

౨౪

తం ముష్టిభి ర్వినిఘ్నంతం వజ్రసారై రధోక్షజః,

కరేణ కర్ణమూలేఽహస్యథా త్వాష్ట్రం మరుత్పతిః.

౨౫

స ఆహతో విశ్వస్సృజా హ్యవజ్జియా పరిభ్రమద్గాత్రఉదస్తలోచనః,

విశీర్ణబాహ్వంఘ్రిశిరోధరోఽపత ద్యథా నగేంద్రో లులితో నభస్వతా.

౨౬

క్షితౌ శయానం త మకుంఠవర్చసం కరాళదంష్ట్రం పరిదష్టదచ్చదమ్.

అజాదయో వీక్ష్య శశంసు రాగతా అహో ఇమాం కోఽను లభేత సంస్థితమ్.

౨౭

యం యోగినో యోగసమాధినా రహో ధ్యాయంతి లింగా దసతో ముముక్షయా,

కేశవం భగవంతం ఉపగూహమానః బాహ్వో రంతరే విధాయ, సంఘట్టయన్, అముం కేశవం, బహిః బాహుమధ్యా ద్బహి, రవస్థితం దదృశే.

౨౪

(వజ్రసారైః) వజ్రవ దేవాఽభేద్యైః, ముష్టిభిః, విఘ్నంతం తాడయంతం, త మసురం. కరేణ హస్తేన, కర్ణమూలే, అహన్ జహున, యథా, మరుత్పతి ంద్రః, త్వాష్ట్రం విశ్వరూపమ్. ౨౫

(విశ్వస్సృజా) భగవతా. అవజ్జియా నిమిత్తభూతయా, ఆహత, స్పృఙ్మురః, భగవద్భాగ వతావహేళన మేవ తద్వధనిమిత్త మిత్యవజ్జయేత్యనేన సూచితం. పరిభ్రమత్ గాత్రం శరీరం యస్య, ఉదస్తే బహి ర్నిగతే లోచనే యస్య, విశీర్ణాః క్షిప్తాః బాహ్వదయో యస్య, స్పృఙ్మురః, యథా, నభస్వతా వాయునా, లులితః ఉత్పాటితః, నగేంద్రః మహాద్రుమః.

౨౬

క్షితౌ భూమ్యాం. శయానం. తథావ్యవ్రతిహతేశజన్మం. భయంకరదంష్ట్రం, పరితో దష్టాధరోష్ఠం, త మసుర. మాగతా, అజాదయో బ్రహ్మాదయో వీక్ష్య దృష్ట్వా. శశంసుః ప్రశశంసుః. తదేవాహ, అహో ఆశ్చర్యం, ఇమాం ఈదృశీం, భగవతేశ్వర్యః, సంస్థితం మరణం, కోను లభేత న కోపీత్యర్థః.

౨౭

ఏతదేవ ప్రపంచయతి ద్వాభ్యామ్ (యోగినః.) అసతః అచేతనపరిమాణా, ల్లింగా ద్దేహత్. ముముక్షయా మోక్ష మిచ్ఛయా. సంసారనివృత్తయ ఇత్యర్థః, యోగసమాధినా సమాధియోగేన యద్వా, కర్మజ్ఞానయోగాభ్యాం యక్తో య స్సమాధి స్తేన, యద్వా, యుజ్యంత ఇతి యోగాః.

(హిరణ్యాక్షవధః)

తస్యైష దైత్యఋషభః పదాహతో ముఖం ప్రవళ్యం స్తను ముత్ససర్జహ. ౨౮

ఏతో తౌ పార్షదా వన్య కాపా ద్యాతా వన గ్గతిమ్,

పునః కతివయై స్థానం ప్రవత్సేతేహ జన్మభిః.

౨౯

దేవా ఉచుః —

నమో నమస్తే లిలయజ్జతంతవే స్థితౌ గృహీతామలసత్త్వమూర్తయే.

దిష్ట్యా హతోఽసౌ జగతా మరుంతుదత్త్వాత్పదభక్త్యా వయ మిశ నిర్వృతాః. ౩౦

మైత్రేయ ఉవాచ —

ఏవం హిరణ్యాక్ష మనహ్యవిక్రమం సంసాదయిత్వా హరి రాదినూకరః.

వివేకవిమోకాదయః, తద్యుక్తో య సృమాధి, స్తేన, రహః ఏకాంతే, యం భగవంతం, ద్యాయంతి, భజంతి, తస్యైవ భగవతః. పదాపాదేన, దైత్యఋషభః దైత్యశ్రేష్ఠో హతః, పదాహస్య పూర్వపాదయో రేవ కరత్వా త్కరేణాహ నిష్ఠి పదాహత ఇతి చావిబద్ధం, ముఖం భగవతో ముఖం, ప్రవళ్య, తనుం శరీరం. ఉత్సనర్జ, తత్కాజ. హేత్యాశ్చర్యే. ౨౮

ఏతో హిరణ్యాక్షహిరణ్యకళిపా. అన్య భగవతః పార్షదౌ, కాపాత్. అనగ్గతిం అసుర యోనిం, యతో ప్రాప్తా. పునః కతివయైః జన్మభిః, స్థానం భగవతః స్థానం, ప్రవత్సేతే గమిష్యతః. ౨౯

ఏవం తత్సంస్థితిం ప్రశన్య భగవంత మాహ రేవాః అలిలయజ్జతంతవే నమస్తయజ్ఞాచ్ఛితి హేతవే ప్రవర్తకాయేత్యర్థః. స్థితౌ జగద్రక్షణే నిమిత్తే గృహీతా స్వేచ్ఛోపాత్తా, అమలా రజస్త మోత్థా మనసువిద్ధా సత్త్వమూర్తి ర్యేన తస్మై, తే నమో నమః. అదరా ద్విరుక్తిః. జగతాం లోకానా, మరుంతుదః మర్మభేత్తా, అయ మసురః, దిష్ట్యా దైవా, దృతః. హేతాశ. త్వత్పదయోః భక్త్యా, వయం నిర్వృతాః సుఖితాః, త్వత్పదభక్తి రేవా లిలపిత శ్రేయస్సాధనీ, అతఏవ వయం నిరస్తకత్రవ స్సుఖితా ఇతి భావః. ౩౦

ఏవం విదురేణ “తేనైవ తు మునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినే” త్యాదినా పృష్టం.

జగము లోకం స్వ మఖండితోత్సవం సమీడితః పుష్కరవిష్టరాదిభిః.

౩౧.

మయా యథాఽనూక్త మవాదితే హరేః కృతావతారస్య సుమిత్రచేష్టితమ్.

తథా హిరణ్యాక్ష ఉదారవిక్రమో మహామృధే క్రీడనవ నిర్రాకృతః.

౩౨.

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి కౌషారవాఙ్మతా మాశ్రుత్య భగవత్కథామ్.

క్షత్తాఽఽనందం పరం లేభే మహాభాగవతో నృప.

౩౩

హిరణ్యాక్షవృత్తాంతం సప్రపంచ మభిదాయ తన్నిగమయతి మైత్రేయో ద్వాభ్యామ్. అసహ్యవిక్రమం దుర్ధర్షపరాక్రమం హిరణ్యాక్ష. మేవ ముక్తప్రకారేణ, సంసాదయిత్వా నిహత్య. ఆదిమాకరః, న, భగవాన్ పుష్కరవిష్టరాదిభిః, సమీడిత స్సంస్తుతః, అఖండితః అనంతః ఉత్సవో యస్మిన్ తం, స్వం స్వీయం, లోకం వైకుంఠం జగము.

౩౪

అతిదుష్కర మిదం భగవతా కృత మితి త్వయా న విస్తయః కార్య ఇత్యాహ (మయేతి) హేసుమిత్ర విదుర, కృతావతారస్య ధృతవరాహరూపస్య, హరే, శేష్ఠితం. మయా. తే తుభ్యం, ఆనూక్తం అనుక్రమ్యోక్తం, యథాతథా, యథా అనాయాసే నైవాఽవాదికథితం, తథా, ఉదారవిక్రమః హిరణ్యాక్షః, మృధే యుద్ధే, క్రీడనవత్ క్రీడన మివ. నిరాకృతః హతః భగవతేతి కేషః, యథా హిరణ్యాక్ష ఇతి పాలే తు, యథా యేన ప్రకారేణ, క్రీడనవ ద్భగవతా హిరణ్యాక్షో నిరాకృతః, తం ప్రకార మనతిక్రమ్యైవ యథా నూక్తం గురుక్తి మనతిక్రమ్య. హరే శేష్ఠితం మయాఽవాదితి నిగమనపరత్వేనాఽన్వేతవ్యమ్

౩౫

ఏవం “నిశమ్య వాచో వదతో మునే” రిత్యాదిసోపక్రాంతం భగవద్వర్ణితప్రసక్తాను ప్రసక్త్యా ప్రసక్తస్వాయంభువమనువర్ణితతదనుప్రసక్తవారాహవర్ణితప్రశ్నోత్తరరూపం విదుర మైత్రేయసంవాద ముపసంహరతి భగవాన్ శ్రీశుకో యావ దధ్యాయవరసమాప్తి (ఇతి) ఉక్తప్రకారేణ, కౌషారవాఙ్మతాం మైత్రేయకథితాం, భగవత్కథాం భగవత్కథాగర్భాం, స్వాయంభువకథా మిత్యర్థః. భగవత్కథాయా ఏవ ప్రాధాన్యేన కథనీయత్వాత్ భగవత్కథా మితి నిర్దేశః, భగవత్కథానిగమనేనైవ తదుపక్రమరూపా స్వాయంభువకథా నిగమితప్రాప్తౌ వేత్యభిప్రేత్య భగవత్కథా మిత్యుక్తం. ఆశ్రు త్యాఽఽలకర్ణ్య, మహాభాగవతః, క్షత్తా విదురః. ఉత్కృష్ట మానందం, లేభే లబ్ధవాన్, హేమృప పరీక్షిద్రాజ, మహాభాగవత ఇతి హేతుగర్భం, యతోఽసౌ క్షత్తా మహాభాగవత స్తతో భగవత్కథా మాశ్రుత్య పరమానందం లేభే ఇత్యర్థః.

౩౬

(హిరణ్యాక్షవధః)

అన్యేషాం పుణ్యశీలానా ముద్దామయశసాం కథామ్.

ఉపశ్రుత్య భవే న్మోద శ్రీవత్సాఙ్గస్య కిం పునః.

౩౪

యో గజేంద్రం యుషగ్రస్తం ద్యాయంతం చరణామ్బుజమ్.

క్రోశంతీనాం కరేణునాం కృచ్ఛాచ్చాచ్యమోచయద్ధృతమ్.

౩౫

తం సుఖరాధ్య మృజుభి రనన్యశరణై ర్నృభిః.

కృతజ్ఞః కో న సేవేత దురాధ్య మసాధుభిః.

౩౬

యో వై హిరణ్యాక్షవధం మహద్భుతం విక్రీడితం కారణసూకరాత్మనః.

ఏతదేవ కైముత్యనయే నాహ (అన్యేషా మితి.) పుణ్యశీలానాం పుణ్యైకాచారాణాం, ఉద్దామయశసాం ఉదీర్ఘకీర్తిమతాం, అన్యేషా మపి. కథా. మాశ్రుత్య. మోదో, భవేత్. శ్రీవత్సాంకస్య భగవతః, కథా ముపశ్రుత్య మోదో భవేదితి కింపున ర్వక్తవ్య మిత్యర్థః.

౩౪

ఏవం కైముత్యనయేన భగవత్కథాశ్రవణా దానందావాప్తి మభిధాయ ఆశ్రితార్థినిరసనైక శీలస్యాఽఽశ్రీతసులభస్యాఽర్థిపురుషార్థదస్య భగవతః కథాం కృతఘ్న మంతరేణ కో న సేవేతేత్యాహ ద్వాభ్యామ్. (య ఇతి.) యుషేణ మకరేణ, గ్రస్తం గృహీతం. న్వచరణామ్బుజం ద్యాయంతం గజేంద్రం కరేణునాం హస్తీనాం క్రోశంతీనాం రుదంతీనాం సతీనాం, యో భగవాన్ కృచ్ఛార్థే యుషగ్రహణదుఃఖాత్, ద్రుత చూకు, అమాచయత్ త్యాజితవాన్.

౩౫

(తం) భగవంతం, కథంభూతం, అనన్యశరణైః రక్షకాంతరహీనైః నృభి ర్నరైః ఋజుభి రుపాయై రితి శేషః, సుఖేనఽఽరాధయితుం శక్యం, అసాధుభి, దురాధ్యం కృతజ్ఞః, కో, న సేవేత కృతఘ్ననంతరేణ సర్వోపి సేవేత్తై వేత్కర్థః.

౩౬

ఏవం భగవత్కథా సర్వై రవ్యుపాదేయేత్యభిధాయ ప్రకృతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాంతశ్రవణ కీర్తనానుమోదనఫల మవాంతరం ప్రధానం చాహ (యో వై ఇతి ద్వాభ్యామ్.) మహద్భుతం భృశం విస్మయనీయం, కారణసూకరాత్మనః జగద్రక్షణకారణా ద్భృతసూకరశరీరస్య, భగవతో, విక్రీడితం క్రీడారూపం, హిరణ్యాక్షవధం, యో ద్విజః, శృణోతి, గాయతి కథయతి, అనుమోదతే అభినందతి చ.

శృణోతి గాయ త్యనుమోదతేఽజ్ఞసా విముచ్యతే బ్రహ్మవదా దపి ద్విజః. ౩౭

ఏత న్మహాపుణ్య మలం పవిత్రం ధన్యం యశస్యం పద మాయు రాశిషామ్,
ప్రాణేంద్రియాణాం యుధి శౌర్యవర్ధనం నారాయణోఽంతే గతి రజ్ఞ శృణ్వతామ్.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
హిరణ్యాక్షవధో నామైకోనవినోఽధ్యాయః.

సః. అంజసా ఆశు, బ్రహ్మవదాత్ “బ్రహ్మసత్వాశ్వమేదాభ్యాం నావరం పుణ్యపావయో” రితి
విరతిశయపావత్వేన కీర్తితాత్ బ్రహ్మవదా దపి, విముచ్యతే త్యజ్యతే. ౩౭

ఏత ద్ధిరణ్యాక్షవధవృత్తాంతరూపం భగవచ్ఛరీతం, మహాపుణ్యసంపాదకం, అతపవ, అలం
భృశం, పవిత్రం, ధన్యం ధనసంపాదకం, యశస్యం యశస్సంపాదకం, ఆయుషః, ఆశిషాం ప్రార్థిత
పురుషార్థానాం చ, పదం, పద్యతేఽనేనేతి పదం సాధనం, యుధి యుద్ధే ప్రాణానా మింద్రియాణాం
చ, శౌర్యవర్ధనం సామర్థ్యవర్ధనం, ఏవ షవంతరిఫల ముక్తం, ప్రధానఫల మాహ- అంగ హేరాజన్,
శ్రుణ్వతాం నృణాం, అంతే దేహంతే, నారాయణో గతిః ఫలం, తత్ప్రాప్తి రేవ ఫల మిత్యర్థః. ౩౮

ఇతి శ్రీవత్సాస్వయంవయఃవారావారికాసుదాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్త్వాక్రినమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

ఏకోనవినోఽధ్యాయః.

అథ వింశో ఽధ్యాయః

శౌనక ఉవాచ—

మహీం ప్రతిష్ఠా మధ్యాన్య సౌతే స్వాయంభువో మనుః,

కా న్యన్వతిష్ఠ ద్ద్వరాణి మార్గాయాఽవరజన్మనామ్.

౧

క్షత్తా మహాభాగవతః కృష్ణన్యైకాంతిక స్సుహృత్.

అథ వింశో ఽధ్యాయః

ద్వితీయస్కంధాంతే “యథాసౌ భగవాన్ సూత క్షత్తా భాగవతోత్తమ” ఇత్యాదినా విదుర మైత్రేయనంవాదో రాజ్ఞా పృష్టః, కుతేనోక్తః, అతో రాజకుశ్రప్నోత్తరానుసారేణైవ, విదుర మైత్రేయనంవాదం ఎర్ఙ్గాయామీత్యుపకరమ్యుక్తః, సూతేన ఏకోనవింశత్యధ్యాయగణేన వర్ణితే సతి, పునః శౌనకః “న వై స్వాయంభువ స్సమాగ్” డిత్వాదినా విదురపృష్టం “యదా శ్వభార్యయా సాక” మితి మైత్రేయేణోపకాంతం స్వాయంభువచరిత్రం, పృష్టుకామః, పరమప్రకృతాః, దశమాధ్యాయాదౌ అంతర్నితే భగవతి బ్రహ్మ లోకపితామహః, పృజా స్ససర్జ తతిదేతి విదురపృష్టాః దైహికమానసిక పృజానృష్టిభేదాః కాంఛి నైత్రేయేణ వర్ణితా నేవ, సూతమఖా దాశ్రుత్యాఽవశిష్టాం స్తద్భేదాః ప్రకృతమనుచరితం పృచ్ఛతి (మహీ మిత్యాదిభి ర్నవభిః) యద్యపి పారీక్షిత ప్రశ్న ఏవ శౌనకేన ప్రష్టవ్యః, కుకోత్తర మేవ సూతేనాపి వక్తవ్యం న తు విదురపృష్టం ప్రష్టవ్యం, నాపి మైత్రేయేణోక్తం సూతేన వక్తవ్యం సూతశౌనకసంవాదన్య కుకపరీక్షత్పింబావరూపత్వా, త్తథాపి విదుర ప్రశ్న ప్రశ్నేనైవ పారీక్షితప్రశ్నోపి పృష్టప్రాయ ఇత్యభిప్రేత్య సాక్షాద్విదురప్రశ్న మేవ పృచ్ఛతి శౌనకః, హే సౌతే సూతన్య రోమహర్షజన్య పుత్ర, మహీం భూమిం, పృతిష్ఠాం యథాస్థానం, అధ్యన్య ప్రావయ్య, స్వాయంభువో మనుః అవర మర్వాచీనం జన్మ యేషాం తేషాం, మార్గాయ మృగ్యత ఇతి మార్గః, ధర్మాదివతుర్విధరూపః పురుషార్థ, స్తస్మై, కాని ద్వారాణి ఉపాయాః, అన్వతిష్ఠత్ అనుతిష్ఠితవాః, యద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ ఇతి న్యాయేన కాన్ పురుషార్థోపాయాః, లోకమర్వాదా పాలనాయ స్వయ మన్వతిష్ఠ దిత్వర్థః.

౧

ఏవం ప్రకృతం మనుచరితం పృష్ట్యా పంమప్రకృతపృజానృష్టిభేదాః వైదురికప్రశ్న ప్రశ్నేనైవ పృష్టప్రాయ ఇత్యభిప్రేత్య వైదురికప్రశ్నపిపృచ్ఛయూ పృథమం విదురం పృశంసతి

య స్తత్యాజాఽగ్రజం కృష్ణే సావత్య మఘవా నితి. ౨

ద్వైపాయనా దనవమో మహత్త్వే తస్య దేహజః,
సర్వాత్మనా శ్రితః కృష్ణం తత్పరాం శ్చాప్యనువ్రతః, ౩

కి మన్యపుచ్చ నైత్రేయం విరజా స్థీర్ధనేవయా,
ఉపగమ్య కుశావర్త ఆసీనం తత్త్వవిత్తమమ్. ౪

తయో స్సంవదతో స్సూత ప్రవృత్తా హ్యమలాః కథాః,

(క్షత్తేత్యాది ద్వ్యాఖ్యామ్) క్షత్తా విదురః మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తియుక్తః అతఏవ కృష్ణస్య భగవతః. ఐకాంతిః అసాధారణ, స్సుహృత్ నిరతిశయప్రీతివిషయః. అత్ర “ప్రియో హి జ్ఞానినోత్కర్ష మహం స చ మమ ప్రియ” ఇతి భగవదుక్తరీత్యా. భగవా నపి తస్య సుహృదితి బోధ్యం. సుహృత్వ మేవ స్పష్టయతి. యః క్షత్తా, సావత్యం దుర్యోధనాద్యవత్సనహితం. అగ్రజం ధృతరాష్ట్రం. కృష్ణే భగవతి. అఘవాః కృతాసరాధ ఇతి, తత్యాజ త్యక్తవాః. శ్రీకృష్ణోక్తమంత్రా నాదరా ధ్భగవత్ప్రియేషు ధర్మమర్యాదానువర్తిషు పాండుతనయేషు ద్రోహచరజాచ్చ కృష్ణే అఘవా నితి భావః. ౨

కించ మహత్వే మాహాత్మ్యే. ద్వైపాయనాత్. ద్వైపాయనదేహజో విదురః. అనవమః అన్యూనః సర్వాత్మనా నమస్తభావేన మాతా పితా బ్రాతా నివాసశృరణం సుహృద్గతి శ్చ నారాయణ ఇత్యుక్తభావే నేత్యర్థః. కృష్ణం భగవంత మాశ్రితః. తత్పరాః భగవత్పరాం శ్చ. అనువ్రతః అనువర్తమానః. సేవమాన ఇత్యర్థః. ౩

ఏవం విదురం ప్రస్తుత్య తత్పుష్ట మనుపువృత్తి (కి మిత్యాదిభి ప్రీతిః) తీర్థానాం గంగాది పుణ్యతీర్థానాం. సేవయా త్రిషవణస్నానాదినా, విరజాః విధూతబాహ్యభ్యంతరమలః, విదురః కుశావర్తే హరిద్వారకుశావర్తభిల్యకనీలపర్వతకన్యలాఖ్యాని పంచతీర్థాని గంగాద్వారీ సంతి. తత్ర కుశావర్తే ఆసీనం, తత్త్వవిదగ్రేసరం. మైత్రేయ, ముపగమ్య ప్రణిపాతపురస్సర ముపవద్య. కి మన్యపుచ్చత్ అనుపుష్టవాః. ౪

య త్కిమన్యఽపుచ్చత్, కిం త దిత్యత్రాహ - హేనూత. తయో ర్విదురమైత్రేయయో. స్సంవదతో స్సంవాదం కుర్వతో స్సతోః. అమలాః శ్రుజ్ఞాన్ లోకపావన్యః, కథాః భగవత్కథాః.

(మనువంశవర్ణనం)

ఆపో గంగా ఇవాఽఘమ్నో హరేః పాదామ్బుజాశ్రయాః.

౫

తా నః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తనోదారకర్మణః.

రసజ్ఞః కో ను తృప్యేత హరిలీలామృతం పిబన్.

౬

ఏవ ముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభి ర్నైమికాయనైః.

భగవ త్యర్చితాధ్యాత్మ స్తా నాహ శ్రూయతా మితి.

౭

శ్రీ శుక ఉవాచ—

హరే ర్థతక్రోడతనో స్వమామయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్,

ప్రవృత్తాః భవేయః, అమలత్వే దృష్టాంతః హరే ర్భగవతః, పాదామ్బుజాశ్రయాః పాదామ్బుజ ప్రసూతాః, అమన్యుః ఉపర్పుతా మమనివర్తకాః, గంగాః గంగాసంబంధిన్యః ఆప ఇవేతి.

౫

కీర్తనోదారకర్మణః కీర్తనీయజగద్వ్యాపారాదివిస్తరచేష్టితవ్య. భగవతః తాః కథాః, నః అన్యభ్యం, కీర్తయ కథయ. తే తుభ్యం, భద్రం మంగళ మస్తు. పునః పున ర్భగవత్కథా మేవ కిం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ- రసజ్ఞః భగవత్కథారసజ్ఞః హరే ర్గీర్తయైవ ఆమృతం. త త్పిబన్ కోఽను తృప్యేత న కోపీత్యర్థః, అతోఽతృప్యన్ పృచ్ఛా మీత్యభిప్రాయః.

౬

నైమికం నిమిశక్షేత్రం అయనం స్థానం యేషాం. తైః నైమికక్షేత్రవాసిభిః శౌనకాదిభిః, ఏవ ముక్తప్రకారేణ. పృష్టః, ఉగ్రశ్రవా స్సుతః. భగవతి అర్చితం నిహితం అధ్యాత్మం అంతఃకరణం యేన నః, తా నైమికాయనా నృప్రి. శ్రూయతా మిత్యాహ. ఏవంవిధాని వచనా న్యేతద్గ్రంథకృతా త్రైకాల్పజ్ఞానేన భగవతా బాదరాయణేన స్వకృతగ్రంథస్య తత్తచ్ఛ్రోత్వవక్తృక్రమేణ భావిసీం ప్రవృత్తి మాలోచ్య తత్సందర్భార్థం న్యస్తాని. అత ఇదం వచనం ద్వైపాయనీయ మేవేతి సాంప్రదాయికాః తచ్చిన్యప్రతిష్ఠైః సందర్భాయ విరచయ్య న్యస్తా వీత్యవరే.

౭

ఏవ మాపృష్ట స్సూతో వృత్తవారాహకథాశ్రవణజాతహరో విదురః ప్రకృతం స్వాయం భువచరితం ప్రక్ష్యణ పరమప్రకృతాన్ ప్రజాసృష్టిభేదా నపృచ్ఛ దిత్వాహ (హరే రిత్యేకేన.) స్వమామయా స్వసంకల్పేన, ధృతక్రోడతనో ర్థతవరాహరూపస్య. హరే ర్గీలాం లీలరూపం, రసాతలా.

లీలాం హిరణ్యాక్ష మవజ్జయా హతం సంజాతహర్షో ముని మాహ భారతః. ౮

శ్రీవిదుర ఉవాచ—

ప్రజాపతిపతి స్సృష్ట్యా ప్రజాసర్గే ప్రజాపతీః.

కి మారభత మే బ్రహ్మ స్రుబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవితే. ౯

యే మరీచ్యాదయో విప్రాః య స్తు స్వాయంభువో మనుః.

తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశా త్కథ మేత దభావయః. ౧౦

స ద్వితీయాః కి మసృజ స్వతంత్రా ఉత కర్మసు.

అహోస్వి త్సంహతా స్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్. ౧౧

మైత్రేయ ఉవాచ —

దై వేన దుర్వితర్కేణ పరేణానిమిషేణ చ.

ద్గో రూపే, రుద్ధరణం, అవజ్జయా, హతం, హిరణ్యాక్షం చ, నిశమ్య శ్రుత్వా, సంజాతహర్షో, భారతః, విదురః, మునిం మైత్రేయం, ఆహ. ఉక్త మేవాహ త్రిభిః- ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మ, ప్రజాసర్గే నిమిత్తే, ప్రజాపతీన్, సృష్ట్యా, కి మారభత కి మకురుత, మే మహ్యం. స్రుబ్రూహి హేబ్రహ్మణ, యత స్తస్య మవ్యవ్యక్తమార్గవితే న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం అతీంద్రియం తస్య మార్గం స్వరూపం వేత్తీతి తథా, అత స్తస్య ప్రబ్రవీతుం సమర్థ ఇత్యర్థః. ౮-౯

మరీచ్యాదయో, యే విప్రాః, య శ్చ, స్వాయంభువో మనుః తే వై, బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్య, ఆదేశా నిదేశా, దేత ద్విశ్వం, కథం, అభావయన్ అసృజః. ౧౦

కథ మితి స్వాయంభువకల్పసృష్ట మేవం ప్రకారం మునిముఖా నిచ్చివీషయా వికల్పయతి (సద్వితీయా ఇతి.) సద్వితీయా సృభార్యాః, కి మసృజన్, కింశబ్దః ప్రశ్నే, ఉత ఆహోస్విత్ కర్మసు సృష్ట్యాదివ్యాపారేషు, స్వతంత్రాః భార్యానిరపేక్షాః, అహోస్వి త్సర్వే మరీచ్యాదయ, స్సంహతాః పరస్పరసాపేక్షాః, ఇదం విశ్వం సమకల్పయః స్మ అసృజన్ స్మ. ౧౧

ఏవ మాపృష్టో మైత్రేయ స్సర్గభేదానాం ప్రతిపాదయిషయా పూర్వోక్తాం మహదాద్య వివ్యాపంచపర్యాంతాం సృష్టి మనువదతి (దై వేనేత్యాదిభి స్రుతభిః.) దుర్వితర్కేణ అచింత్య

(మనువంశవర్ణనం)

జాతక్షోదా దృగవతో మహా నాసీ గుణత్రయాత్.

౧౨

రజఃప్రధానా నృహత శ్రీలింగో దైవచోదితాత్.

జాత స్పృశర్ణ భూతాది ర్వియదాదీని పంచళః.

౧౩

తాని చైత్రైశ స్సప్త మసమర్థాని భౌతికమ్,

సంహత్య దైవయోగేన హైమ మండ మథాఽన్యజాత్.

౧౪

ప్రధానేన దైవే నేశ్వరేణ కర్త్రా. పరేణ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణసరమాత్మాత్మకేన. అనిమిషేణ చ కాలేన చ హేతునా. జాతః క్షోభః, కార్యాన్ముఖ్యరూపవ్యాపారో యన్యః, తస్మా దృగవతః, భగవత్పం బందినః తచ్ఛరీరభూతా దిత్కర్తృః, గుణత్రయా త్సత్వాదిగుణత్రయాత్మకా త్ప్రధానాత్. మహాఽ అసీత్. అత్ర భగవతో గుణత్రయా దిత్కర్తేన బ్రహ్మాత్మకప్రధాన సోపాదానత్వకథనేన, విశిష్టోపాదా నత్వం, దైవేత్యనేన కేవలన్య బ్రహ్మణో నిమిత్తత్వం. పరేణ కాలేనేతి కాలస్యాపి పరమాత్మాత్మ కత్వకథనేన బ్రహ్మణ స్సృష్ట్యాదివ్యాపారే ఉపకరణాంతరనై రపేక్ష్యం. అనిమిషేణ గుణత్రయాది త్రికాలప్రధానయో స్సృష్టేః ప్రాగపి సద్భావావగమేన. తదా విజాతీయవస్తునత్వం. దుర్వికర్మేణ జేత్యనేన. నిమిత్తత్వోపాదానత్వోపయుక్తాచింత్యసర్వజ్ఞత్వసర్వకర్తృత్వసత్యకామత్వాదిప్రభావవత్త్వావ గమేన, స్వగతభేద స్తత్వం. తయో రుపలక్షణత్వేన సజాతీయజీవభేద స్తత్వం చోక్తం భవతి. ౧౨

(దైవేన) భగవతా. చోదితా త్ప్రేరితా, (రజః ప్రధానాత్. మహతః, స్వ త స్సత్త్వ ప్రధానత్వేపి మహతః కార్యాన్ముఖ్యరశాయాం రజన స్తమస్సత్త్వయో రుభయో రప్యనుగ్రాహకత్వేన రజఃప్రధానా దిత్కృత్తం. జాతః, శ్రీలింగః పంచమహాభూతజ్ఞానకర్మేంద్రియాత్మకః, భూతాది రహంకారః, వియదాదీని ఆకాశాదీని, ఆదిత్యేన తన్మాత్రాణి జ్ఞానేంద్రియాణి కర్మేంద్రియాణి చోక్తాని. పంచళః ప్రత్యేకం పంచసంఖ్యాకాని ససర్గ. ౧౩

(తాని చ) వియదాదీని, ఏతైకళః పరస్పర మునమేతాని, భౌతిక మండం (స్పష్ట మసమర్థా న్యభూతా. అథ దైవయోగేన భగవదనుప్రవేశేన, సమేత్య, అనేన పంచీకరణం వివక్షితం. హైమం ప్రకాశబహులం అందం బ్రహ్మాండం అన్యజాత్. ౧౪

సోఽఽశయిష్టాధిసలిల మండకోశో నిరాత్మకః,

సాగ్రం వై వర్షసాహస్ర మన్వవాత్మీ త్త మీశ్వరః.

౧౫

యస్య నాభే రభూ త్పద్మం సహస్రార్కోరుదీధితి,

సర్వజీవనికాయాకో యత్ర స్వయ మభూ త్స్వరాట్.

౧౬

సోఽనువిష్టో భగవతా య శ్శేతే సలిలాశయే,

లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా.

౧౭

ససర్జ ఛాయయాఽవిద్యాం పందపర్వాణ మగ్రతః,

తామిస మంధతామిసం తమో మోహం మహాతమః.

౧౮

(సః) అండకోశః నిరాత్మకః అధిష్టాత్మచేతనరహితః, అధిసలిలం సలిలే, అనేనాండస్పష్టే ప్రాగుదకస్పష్టి రర్థసిద్ధా. ఆశయిష్ట అధ్యవనత్, త మండకోశ, మీశ్వరోఽనిరుద్ధః సాగ్రం సంపూర్ణం సంవత్సరసాహస్రం, అన్వవాత్మీజ్ జలవేష్టితం జలపూర్ణమండం భగవా నధ్యశేతేత్యర్థః ౧౫

కోసో భగవాన్, యోఽన్వవాత్మీ దిత్వత్రాహ (యస్య) అందే శయానస్య భగవతో, నాభే స్పృకాత్. సహస్రసంఖ్యాకాఽఽదిత్యవత్ ఉరు ప్రకాశం. పద్మ, మభూత్, స ఈశ్వరోఽవాత్మీ దిత్వర్థః, కీద్వశం పద్మం, యన్నాభే రభూ దిత్వత్రాహ - సర్వేషాం జీవానాం. వికాయః సమూహ, స్తస్య, ఓకః స్థానం, యత్ర వర్షే, స్వరాట్ బ్రహ్మ స్వయ, మభూత్ ఉత్పన్నః. తత్పద్మ మభూ దిత్వర్థః. ౧౬

(సః) బ్రహ్మ, భగవతా. అనుదిష్టః సంకల్పరూపజ్ఞానేనాఽఽనుప్రవిష్టః, కోసో, భగవాన్, యేనాఽనుప్రవిష్ట ఉత్పత్రాహ- సలిలాశయే గర్భోదకస్యాఽంతే. య శ్శేతే, తేనేత్యర్థః, భగవతాఽను ప్రవిష్టో, బ్రహ్మ, యథాపూర్వం పూర్వకల్పానుసారేణ, లోకసంస్థాం లోకానాం, సంస్థానం విన్యాసం స్వయా ఆసాదారణయా సంస్థయా దేవాదినామరూపాత్మకయా, అకల్పయత్ కృతవాన్. ౧౭

(ఛాయయా) తమోగుణేన, పందపర్వాణ మపి ద్యాం ససర్జపర్వాణ్యేవాహ (తామిస మిత్యర్థేన) తామిస్రాదిస్వరూపం తు పూర్వ మేవ ప్రపంచితమ్. ౧౮

(మనువంశవర్ణనం)

విససర్జాఽఽతృనః కాయం నాభినందం స్తమోమయమ్,

జగృహం ర్యక్షరజేంసి రాత్రిం క్షుత్తృప్నముద్భవామ్.

౧౯

క్షుత్తృద్భ్యా ముపసృష్టా స్తే తం జగ్ధు మభిదుద్రువుః,

మా రక్షతై నం జక్షధ్వ మిత్థ్యాచుః క్షుత్తృదర్దితాః.

౨౦

దేవ స్తానాహ సంవిగ్నో మాం మా రక్షత జక్షత,

అహో మే యక్షరజేంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ.

౨౧

దేవతాః ప్రభయా దీవ్య స్పృహౌ ప్రముఖతోఽసృజత్.

ఏవం సాధారణీం సృష్టిమనూద్యాఽసాధారణాః సృష్టిభేదా నాహ యావదధ్యాయం. నాఽభినందన్ అనభినందన్, తమోమయం తమః ప్రచురం, కాయం ఛాయారూపాం తనుం, విససర్జ, సర్వత్ర తమత్వాగో నామ, తత్తదవస్తాపరసర్వాయథావత్వాగో వివక్షితః, గ్రహణం చ తత్తద్భావావస్థితః, యక్షరజేంసి, విసృష్టా త్కాయా ఉపముత్పన్నాని యక్షరజేంసి, య మేవ కాయం, స్వాత్మనాం క్షుత్తృప్నోః క్షుత్తిపాసయోః సముద్భవో యస్యాం తాం రాత్రిం రాత్రిధర్మరూపేణ పరిచయ్యమానం. జగృహః.

౧౯

తే యజ్ఞదయః క్షుత్తృద్భ్యా, ముపసృష్టాః పీడితాః తం కాయం, జగ్ధం అత్తుం, అభిదుద్రువుః అభ్యుదావన్, యతో వయం క్షుత్తృద్భ్యా మర్దితా, స్తతః. ఏనం కాయం, పితేతి కృపయా మా రక్షతేత్యేతే ఊచుః, అసరే పునః జక్షధ్వం భక్షయతేత్థ్యాచుః.

౨౦

దేవో బ్రహ్మ, సంవిగ్నః భీతః, తా యజ్ఞదీః ప్రతి, మాం మత్కాయం, మా జక్షత స భక్షయత, కింతు, రక్షతేత్థ్యాహ. అహో మే యక్షరజేంసి, యూయం, మే, ప్రజాః పుత్రా బభూవిథ జాతాః, ఏవం తమస్వభావా జాతా ఇత్యర్థః, తత్ర యే జక్షధ్వ మిత్థ్యాచుః, తే యజ్ఞా, యే తు మారక్షతేత్థ్యాచుః, తే తు రాక్షసా ఇతి విజ్ఞేయమ్.

౨౧

ప్రభయా ఛాయాప్రతియోగిన్యా తేజసేత్యర్థః, దీవ్యః ప్రకాశమానః, బ్రహ్మ, ప్రముఖతః

తేఽహారిషు ర్దేవయంతో విస్మష్టాం తాం ప్రభామహః. ౨౨

దేవోఽదేవాః జఘనత స్సృజతి స్మాఽతిలోలుపాః,
త ఏనం లోలుపతయా మైఘనాయాఽభిషేదిరే. ౨౩

తతో హసన్ భగవాన్ సురై ర్నిరపత్రపైః,
అస్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధో భీతః పరాపతత్. ౨౪

స ఉపప్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరిమ్,
అనుగ్రహాయ భక్తానా మనురూపాత్మదర్శనమ్. ౨౫

పాహి మాం పరమాత్మం నే ప్రేక్షణేనాస్మజం ప్రజాః,
తా ఇమా యభితుం పాపాః ఉపక్రామంతి మాం ప్రభో. ౨౬

ప్రాజ్ఞుః దేవతాః దేవాః అస్మజత్, తే దేవాః, దేవయంతః ద్యోతమానాః, విస్మష్టాం త్యక్తాం.
అహః అహర్దర్శరూపాం, ప్రభాం, అహారిషుః హృతవంతః. ౨౨

దేవః బ్రహ్మ, జఘనతః జఘనత్, అతిలోలుపాః అతీవకామానక్తాః, అదేవా నసురాః
సృజతి స్మృ, అతిలోలుపేన భావేనాఽస్మజత్, తేఽదేవాః, అతిలోలుపతయా అతికామానక్తతయా,
మైఘనాః, ఏనం బ్రహ్మాణం, అభిషేదిరే అభితః ప్రాప్తాః. ౨౩

స భగవాన్ బ్రహ్మ, హసన్, నిరపత్రపైః నిర్లజై, సురై, రస్వీయమానః అభివద్య
మానః, అశవన, క్రుద్ధో భీత శ్చ, తరసా ఆశు, పరాపతత్ పర్యధావత్. ౨౪

సః బ్రహ్మ, భక్తానా మనుగ్రహాయ, అనురూపం తత్తద్భక్తబుద్ధ్యనురూపం, ఆత్మానం
దర్శయతి తం, ప్రపన్నమఃఖహరం, వరద మభీష్టార్థదం, హరిం భగవంత, ముసప్రజ్య సమీప
మేత్య, అహేతి శేషః. ౨౫

ఉక్తి మేవాహ ద్వాభ్యామ్, హేవరమాత్మయే, మాం, పాహి పాలయ, తే తవ,
ప్రేక్షణేన సంకల్పేన, ప్రజాః, అహ మస్మజం, రాస్త్యత్సంకల్పేన మయా స్మష్టాః, పాపాః,
ఇమాః అసురరూపాః, ప్రజాః యభితుం మైఘనం కర్తుం, మా ముపక్రామంతి పరివేష్టంతే. ౨౬

(మనువంశవర్ణనం)

త్వ మేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశనః,
త్వమేవ క్లేశద స్తేషా మనాసన్నపదాం తవ.

౨౭

మైత్రేయ ఉవాచ—

సోఽవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః,
విముంచాత్మతనుం ఘోరా మిత్యుక్తో విముమోచ హ,
కామోద్రిక్తా తద్విస్మయస్తా సాయంసంధ్యా బభూవ సా.

౨౮

తాం క్వణచ్చరణామ్పాశాం మదవిహ్వలలోచనామ్,
కాంచీకలాపవిలసద్దుకూలచ్చన్నరోధరమ్.

౨౯

అన్యోన్యాశ్లేషణోత్తుంగనిరంతరపయోధరమ్,

హే ప్రభో, త్వ మేక ఏవ, క్లిష్టానాం దుఃఖితానాం లోకానాం. క్లేశనాశనః బాధానివర్తకః
కిల, తవ, అనాసన్నపదాం, అనాసన్నా వనాత్రో పాదో యై స్తే, తవ పాదమనాగ్రతానాం, తేషాం
లోకానాం, త్వ మేవ క్లేశదః క్లేశసంపాదకః.

౩౦

వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః వివిక్తం విశదం యథాతథా, ఆధ్యాత్మదర్శనః పరాభిప్రాయజ్ఞః స
భగవాన్, ఆస్య బ్రహ్మణః, కార్పణ్యం క్లేశ, మువధార్య జ్ఞాత్వా, ఘోరాం అతిలోలుప్యరూపాం
అత్మతనుం అత్మనోభావం, విముంచే, త్యాహేతి శేషః. ఏవ ముక్తో భగవతా బ్రహ్మ, తాం తనుం
భావం, విముమోచ వినసర్జ, సా, తేన వినృష్టా తనుః, సాయంతనీ సంధ్యా, బభూవ, సా చ
కామోద్రేకవేలా,

౩౧

అసురా శ్చ రాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః యత స్తాం సంధ్యా మేవ త్రియం కల్పయిత్వా
సంముముహూ రిత్వాహ (తిఖి) తాం సంధ్యారూపాం, స్త్రీత్వేన కల్పితాం తనుం, కథంహతాం, క్వణ
చ్చరణామ్పాశాం నూపురాభ్యాం ధ్వనచ్చరణకమలాం, మదేన విహ్వలే లోచనే యస్యా స్తాం,
కాంచీకలాపేన మేఖలారత్నభూషణేన, విలస, ద్య, దుకూలం క్షౌమవాస, స్తేన, చన్నం పిహితం
రోధః వితమ్బప్రదేశో యస్యా స్తామ్.

౩౨

అన్యోన్యాశ్లేషణేన పరస్పరోపమర్దేన. ఉత్తుంగో ఉన్నతో, నిరంతరౌ సంశ్లిష్టౌ పయో

సునాసాం సుద్విజాం స్నిగ్ధహాసలీలావలోకనామ్.

30

గూహంతీం వ్రీడయాఽఽత్మానం నీలాలకవరూఢినీం,

ఉపలభ్యాసురా ధర్మ తాదృశీం ముముహూ త్ప్రియమ్.

31

అహో రూప మహో నైర్వ మహో అస్యా నవం వయః,

మధ్యేకామయమానానా మకామేవ విసర్పతి.

32

వితర్కయంతో బహుధా తాం సంధ్యాం ప్రమదాకృతిం,

అభిసంభావ్య విస్రమ్భా త్పర్యవృచ్చ స్కుమేధసః.

33

కాసి కస్యాసి సుశ్రోణీ కోవార్థ స్తేఽత్ర ధామిని,

రూపద్రవిణపణ్యేన దుర్బగా నోఽవిబాధనే,

34

ధౌ స్తనౌ, యస్యా స్తాం సునాసాం తిలపుష్పతుల్యనాసికాం. సుద్విజాం కుందకుట్టుంసదృశ దంతపంక్తిం స్నిగ్ధోహాసో యస్మిం స్తల్లిలావలోకనం యస్యా స్తామ్.

30

వ్రీడయా లజ్జయా, అత్మానం దేహం, ఉపగూహంతీం వస్త్రాంచరేనాఽఽవృణ్వతీం నీలానాం అలకానాం చూర్ణకుంతలానాం వరూఢ సముహో యస్యా స్తాం. ప్రియ, ముపలభ్య మత్వా. సర్వే అసురాః, హే ధర్మ విదుర, సంముముహూః,

31

మోముహూమానానా మసురాణాం ప్రలపన మాహ (అహో ఇతి పంచః) అహో ఇత్యాశ్చర్యే, రూప మాకారః, నైర్వం లావణ్యం, వయః యౌవనం, కామయమానానా మస్మాకం మధ్యే, అకామేవ అకామయమానేవ, విసర్పతి గచ్ఛతి.

32

బహుధా వితర్కయంతః రూపజ్ఞై రీదృశ మీదృశ మస్యా రూపాదిక మిత్యాహయంతః. ప్రమదాకృతిం త్రీరూపవత్సేన కల్పితాం తాం సంధ్యాం. అభిసంభావ్య సత్కృత్య, విస్రమ్భాత్ ప్రణయాత్, కుమేధసః కుబుద్ధయోఽసురాః పర్యవృచ్చః.

33

ప్రచ్ఛా మేవహ. కాఽసి కిం దేవతా. అథ మానుషీ, ఉతాఽన్య వా, కన్య సంబంధిన్యసి. హేరమ్మోరు రిమ్మా కదశీ తద్వ దూరూ యస్యా స్సా, హేభామిని కోవనే అత్ర అస్మి నృధ్యే, తే కోవాఽర్థః కిం ప్రయోజనం, రూప మేవ ద్రవిణ, మనర్థం వస్తు తదేవ పణ్యం క్రయార్హం. తేన తత్సమర్పణేన, దుర్బగా భాగ్యహీనా నోఽస్మా దాధనే క్షేకయసి.

34

(మనువంశవర్ణనం)

యా వా కావా త్వ మబలే దిష్ట్యా సందర్శనం తవ.

ఉత్సునోషీక్షమాణానాం కందుకక్రీడయా మనః.

32

నైకత్ర తే జయతి శాలిని పాదపద్మం

ఘ్నంత్యా ముహూః కరతలేన పతత్పతంగం.

మధ్యం విషీదతి బృహత్సనభారభీతం

శ్రాంతా చ దృష్టి రమల సుశిఖాసమూహః.

33

ఇతి సాయంతనీం సంధ్యా మనురాః ప్రమదాయతీమ్.

ప్రలోభయంతీం జగృహం రృత్వా మూఢదియ స్త్రియమ్.

34

కిం జాతికులాదిప్రశ్నేన యా వా కాచి ద్భవసి, హే అబలే, దిష్ట్యా అన్యద్భాగ్యవశేన తవ, సందర్శనం జాతం ఈక్షమాణానాం పశ్యతాం నోఽస్మాకం. మనః కందుకక్రీడయా, ఉత్సునోషి హరసి మథ్వాసి వా.

35

మనీతమనసాం చాక్యం, హే శాలిని సుందరి, పతత్పతంగం ఉత్సుత్య పతంతం కందుకం, ముహూః కరతలేన ఘ్నంత్యాః తవ, పాదపద్మం, ఏకత్ర, న జయతి న తిష్ఠతి. బృహతోః స్తనయో ర్భారాత్ భీతం, తవ, కృశం మధ్యం, విషీదతి క్లిశ్యతి, శ్రామ్యతి వా, దృష్టిః, శ్రాంతా, మందః ప్రసరతి, సుశిఖాసమూహః శోభనః కేశకలాపః “సుశిఖా బిభానేతి పాతే” శోభనకేశా వికీర్ణమాణాః. బిభానేత్యర్థః. అత్ర చాస్తంగవృక్ష సూర్య ఏవ పతంగః మేఘవిచ్ఛేదో మధ్యవిషాదః. తారకరూపా దృష్టిః తమ ఏవ కేశాః, ఇత్యాద్యాహ్వామ్.

36

ఇతి ఉక్తరీత్యా ప్రమదాయతీం స్త్రీవాఽఽచరంతీం. సాయంతనీం సంధ్యాం, ప్రలోభయంతీం మోహయంతీం స్త్రియం, మర్వా, మూఢదియోఽనురాః, జగృహః ఉపాదమః, నను కథం ఛాయా, ప్రభాలౌఽప్యానాం బ్రహ్మణోపాల్లత్యక్తానాం రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలయావత్త్వం, కాలో హి చ్ఛాయాదీనా మపి పరిచ్ఛేదకస్తేభ్యో విలక్షణ ఏవ సత్యం, ఛాయాదయో హి రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలైః పరిచ్ఛిన్నంతే. అతః పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకయో రభేదవివక్షయా ఛాయాం రాత్రిం ప్రభా మహః లౌఽవ్యం సంధ్యా మిత్యభేదనిర్దేశః, పరమార్థత స్తు - యం యం ధర్మ ముపాదాయ యా న్యా నస్పృజ త్తే తే తత్తద్ధర్మ ప్రధానా జాతాః, రాత్ర్యాదికాలవిశేషాణాం నిద్రాదితమః కార్యాదిహేతుత్వా తస్యగుణానుసారేణ తత్తత్కాలవిశేష మేవ స్వవ్యవహారాయోపాదదు రిత్యభిప్రాయః.

38

ప్రహస్య భావగమ్భీరం జిఘ్రు న్నాత్మాన మాత్మనా,
కాంత్యా ససర్జ భగవా న్గంధర్వాప్సరసాం గణాః.

౩౮

విససర్జ తనుం తాం పై జ్యోత్స్నాం కాంతిమతీం ప్రియామ్,
త ఏవ చాదదుః ప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగమాః.

౩౯

సృష్ట్యా భూతపిశాచాం శ్చ భగవా నాత్మతంద్రిణా,
దిగ్వాససో ముక్తకేశా స్వీక్ష్య చామీలయ ద్దృశౌ.

౪౦

జగ్రహు స్తద్విసృష్టాం తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం ప్రభో,
నిద్రా మింద్రియవిక్లేదో యయా దూతేషు దృశ్యతే,

భగవాన్ బ్రహ్మ భావేన అభిప్రాయవిశేషేణ, గమ్భీరం యథా తథా ప్రహస్య, ఆత్మానం దేహం ఆత్మినా, స్వయం జిఘ్రుః, కాంత్యా సౌందర్యేణ గంధర్వాణా, చుప్సరసాం చ గణాః, ససర్జ ప్రహసనం స్వాత్మావప్రాణనం చ సౌందర్యానుభవచాతుర్యవికారః.

౩౮

తాం కాంతిమతీం కాంతిజహ్నుశాం, ప్రియాం స్వాభిమతాం, జ్యోత్స్నాం ప్రాకృన్ద్యారూపాం తనుం, విససర్జ త ఏవ గంధర్వాప్సరసాం గణాః, విశ్వావసుః పురోగమో ముఖ్యో యేషాం తే ప్రీత్యా తాం తను, మాదదుః.

౩౯

భగవాన్ బ్రహ్మ, ఆత్మితంద్రిణా ఆత్మనః తంద్రిణా ఆలస్యేన భూతాని పిశాచాం శ్చ, సృష్ట్యా ఏతాః, ముక్తకేశాః షక్తిరీకేశాః దిగ్వాససః దిగమ్పూరా భూతాని పిశాచాం శ్చాస్వీక్ష్య దృశౌ నేత్రే ఆమీలయత్ నిమీలితవాన్.

౪౦

తంద్రి రాలస్యజృమ్భణనిద్రోన్మాదరూప శ్చతుర్విధః, తత్రాఽఽలస్యాదీనా ముత్తరోత్తర హేతుత్వం సూచయ నిద్రోన్మాదయోః స్వరూపం చ కథయన్ భూతపిశాచానాం చతుర్విధతంద్రి ప్రధానత్వ మాహ (జగ్రహు రితి సార్ధేన.) తేన బ్రహ్మణా, నిసృష్టాం, ప్రభో ర్భ్రహ్మణః, తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం, జగ్రహుః ఉపాదదుః, తంద్రిచాతుర్విధ్యసూచనాయ తదవాంతరభేదేన జృమ్భణాఖ్యా మితి నిర్దేశః, యయా జృమ్భణాఖ్యాయా ఇంద్రియవిక్లేదః ఇంద్రియవిరసత్వం ఇంద్రియ వైక్లబ్యం, భూతేషు దృశ్యతే తాం నిద్రాం, ప్రచక్షత ఇత్యుత్తరాన్వయః, యేనేంద్రియవిక్లేదేన

(మనువంశవర్ణనం)

యేనోచ్ఛిష్టా న్ధ్వయంతి త మున్మాదం ప్రచక్షతే.

౪౧

ఊర్జస్వంతం మన్యమాన ఆత్మానం భగవా నజః,
సాధ్యా న్గణా నితృగణా న్పరోక్షేణాఽస్పృష తృభుః.

౪౨

త ఆత్మసర్గం తత్కాయం పితరః ప్రతిపేదిరే,
సాధ్యేభ్య శ్చ పితృభ్య శ్చ కవయో యద్వితన్వతే.

౪౩

సిద్ధా విద్యాధరాం త్రైవ తిరోధానేన సోఽస్పృషత్,
తేభ్యోఽదదా త్త మాత్మాన మంతర్ధానాఖ్య మద్భుతమ్.

౪౪

ఉచ్ఛిష్టా అపరిశుద్ధాన్, ధ్వయంతి సహంతే, స్వార్థేణిచ్. తం ధర్మ, మున్మాద మితి ప్రచక్షతే.
భూతపితావా ఆప్యేత చ్చతుర్విధతంద్రిప్రదానా ఇతి భావః.

౪౧

ప్రభు ర్భగవా నజో బ్రహ్మ ఆత్మాన మూర్జస్వంతం బలవంతం, మన్యమానః సాధ్యా
గణా, గుణగుణినో ర్భేదావివక్షయా సామానాధికరణ్యనిర్దేశః, పితృజాం గణాం శ్చ పరోక్షేణాఽ
నభిముఖం, అస్పృషత్.

౪౨

ఆత్మసర్గం ఆత్మనాం సాధ్యానాం పితృజాం చ సర్గః ఉత్పత్తి ర్యస్మా త్తం, తత్కాయం,
బ్రహ్మణః ఉగ్రగ్రాసం కాయం పితరః, ప్రతిపేదిరే, పితర ఇతి సాధ్యానా మప్యసలక్షణం, ఊర్జస్వన్తో
ఽభూవ నితృ భావః, అత ఏవోర్జస్వత్త్వ మిచ్ఛద్భి ప్రే ఇజ్యంత ఇత్యాహ- కవయః కర్మకుళలాః.
సాధ్యేభ్య శ్చ పితృభ్య శ్చ, య ద్యదూర్జం వితన్వతే యజ్ఞే రాధాయంతి “సాధ్యాన్ సంసాధకో
విశాం తంతుం తన్వః పితృణాం యజే” దితి ద్వితీయస్కంధోక్తరీత్యా విబృతిత్వసంతత్యాదిభి
రాత్మనో బలసంపాదనాయ సాధ్యా పితౄణాం శ్చ యజంతీత్యర్థః. యద్వా ఊర్గ ప్రాణసం
ప్రకృష్టం జీవనం తద్వంతం మన్యమాన సాధ్యాదీ నస్పృషత్, అతఏవ విబృతిత్వసంతత్యాదిభి రిహ
ముత్ర చ ప్రాణన మిచ్ఛద్భి రిజ్యంత ఇత్యర్థః.

౪౩

సః బ్రహ్మ, తిరోధానేన స్వేతరై రదృశ్యత్వకక్త్యా, సిద్ధా విద్యాధరాం శ్చాఽస్పృషత్,
తేభ్య స్సిద్ధవిద్యాధరేభ్యః ప్రమంతర్ధానాఖ్య, మాత్మానం కాయం, అద్భుతం ఆశ్చర్యం, దదౌ, తే
అంతర్ధానాఖ్యకీప్రదానా అభూవ నితృభ్యః.

౪౪

స కిన్నరా క్రింపురుషాన్ ప్రత్యాత్మేనాఽస్పృశ తప్తభుః,
మానయ న్నాత్మనాఽఽత్మాన మాత్మాభాసం విలోకయన్॥

౪౫

తే తు తజ్జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా,
మిథునీభూయ గాయంత స్త మేవోషసి కర్మభిః.

౪౬

దేహేన వై భోగవతా శయానో బహుచింతయా,
సర్గేఽనుపచితే క్రోధా దుత్పన్నస్థ హ తద్వపుః.

౪౭

యేఽహీయంతాఽముతః కేశా అహయ స్తేఽన్గ జజ్జిరే,
సర్వాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకంధరాః.

౪౮

ప్రభు ద్విహ్యత ఆత్మాభాసం ఆత్మప్రతిబింబం, విలోకయన్ తమాత్మానం ప్రతిబింబరూపం
కాయం, మానయన్ ప్రత్యాత్మేన ప్రతిబింబేన కిన్నరసహితాన్ కింపురుషా నన్యజత్.

౪౫

తే తు కిన్నరాదయః, పరమేష్ఠినా, యత్యక్తం, తత్ప్రత్యాత్మరూపం కాయం, జగృహూః,
అతపవ, తే కిన్నరాః కింపురుషా శ్చ, పరస్పరం మిథునీభూయ, విష్ణుప్రతిబిమ్బయో ర్యాద్యశోఽభిమాన
స్తమభిమానం కృత్వా, త మేవ బ్రహ్మజ, ముషసి, కర్మభిః తచ్చేష్టికస్తుతిరూపై, స్తే గాయంతో
బభూవుః. “ఆత్మభాసం విలోకయన్నితి” పాఠే తు, ఆత్మభాసం స్వప్రకాశం, విలోకయన్ త
మాత్మానం స్వవిశేషణత్వేన స్వాభిన్నం మన్యమాన. స్తేన ప్రత్యాత్మేనాత్మప్రకాశేన అన్యజత్, అతపవ,
తత్పుష్టాః, గానాఖ్యే కర్మణి, పరస్పరం గుణప్రదానభావేన అభిన్నప్రయోజనా నాత్మనో మత్వా, మిథునీ
భూయ గాయంతో బభూవు రిత్యర్థః.

౪౬

భోగవతా సాకుమార్యవతా దైర్ఘ్యవతా, దేహేన బహుచింతయా శయానః, సర్గే, అనుపచితే
అప్రసృద్ధే పతి, క్రోధాత్, తద్వపుః భోగక్రోధబహుచింతారూపం వపుః ఉత్పన్నస్థ హ.

౪౭

అముతః భోగవతో దేహాత్, యే కేశాః, అహీయంత ప్రవ్యథాః, తే కేశాః, అహయో
జజ్జిరే, అంగ హేవిదుర, ప్రసర్పతః పాదా ద్యాకుంచనైః ప్రపలతోఽముష్కా ద్దేహోత్పన్నాః, ప్రజజ్జిరే,
ప్రసర్పతో జాతత్వా దేవ తే నాగాః న గచ్ఛంతిత్యగాః న అగాః నాగాః అతివేగా ఇత్యర్థః, క్రోధా
త్త్యక్తకాయా జ్ఞాతత్వా క్రూరాః బహుచింతాక్రాంతాః భగవతో జాతత్వా దోభగా, స్ఫులిన్సర్పరదేహా
ద్విరా శ్చ శయానా జ్ఞాతత్వా దీర్ఘకంధరాః.

౪౮

(మనువంశవర్ణనం)

స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్య మివాఽఽత్మభూః,

తదా మనూః ససర్జంతే మనసా లోకభావనాః.

౪౯

తేభ్య సోఽత్యసృజ దృహమ్మి పురం పురుష మాత్మనః,

తా స్థప్త్వా యే పురా సృష్టాః ప్రళళంసుః ప్రజాపతిమ్.

౫౦

అహోః ఐత జగత్సృష్ట సుకృతం ఐత తే కృతమ్,

ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మి న్నాక మన్న ఐదామహే.

౫౧

తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధిః,

ఋషీ నృషి ర్హృషీకేళ ససర్జాఽభిమతిః ప్రజాః.

౫౨

(సః) ఆత్మభూ, ర్యదా, ఆత్మానం, కృతకృత్య మివ, మన్యమాన ఆసీత్. తదా, అంతే, సాఙ్గ తస్యకర్తృకసర్గాంతే మనసా లోకభావనాః ప్రజాసృష్టౌ మనూః, అన్యజిత్. ౪౯

(తేభ్యో) మనుభ్యః, సః బ్రహ్మ, ఆత్మన స్వసృజ, పురుషం పురుషాకారం, పురం దేహం, అత్యసృజిత్ దదౌ, ఆత్మవత్ పురుషాకారదేహవిష్టానకరోదిత్కర్తృః, పురా పురుషాకారదేహేన, తద్విష్ట త్వేన రూపేణేత్యర్థః. యే పురా సృష్టా ఇతి హేతుగర్భం, యతః, పురుషాకారదేహవిష్టత్వేన సృష్టాః, అత స్తే, పురం, దృష్ట్యా ప్రజాపతిం ప్రళళంసుః. ౫౦

ప్రళంసా మేవాహ (అహో ఇతి.) హేజగత్సృష్టః, తే త్వయా కృతం నిర్మితం. ఏత త్పురుషాకారం శరీరం. అహో, సుకృతం సుష్టు కృతం, యస్మి పౌరుషే దేహే. క్రియాః వ్యర్గావవర్గసాధనభూతాః క్రియాః ప్రతిష్ఠితాః, సర్వాః క్రియాః పౌరుషశరీరసాధ్యా ఇత్యర్థః. అతః, సాకం పౌరుషశరీరేణ సహ, అన్నం భోగ్యజాతం, ఆదామహే అనుభవేమ. ౫౧

విద్యా భగవదుపాసనా, తపః వివేకాదిసాధనసప్తకం, తాభ్యాం యుక్తః, హృషీకాణాం వ్యష్టింద్రియాణాం ఈశః జితేంద్రియః, ఋషి ర్బ్రహ్మ యోగేన ప్రకృతివివిత్రాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞాన యోగేన, సమాధినా చిత్తై కాగ్రేణ చ ఋషీః ఋషిరూపాః అభిమతాః, ప్రజాః ససర్జ. ౫౨

తేభ్యః శైచిత్రైకక స్వస్య దేహస్యాంశ మదా దజః.

య త్తత్సమాధియోగర్థితపోవిద్యావిరక్తిమత్.

౫౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
వింశోఽధ్యాయః.

అజః బ్రహ్మ స్వస్య దేహస్య శరీరస్య ఏకైక మంశం. తేభ్యః ఋషిభ్యః, ఆదాత్ దదౌ.
కిం తచ్ఛరీరం యస్యైకైక మదా దిత్యత ఆహ, యత్ శరీరం తపోవిద్యాసమాధియోగాః పూర్వోక్తాః
ఋద్ధి రణిమాద్యైశ్వర్యం, విరక్తిః విషయేషు నిస్సృహత్వం, ఏభి ర్యుక్త మిత్యర్థః.

౫౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయసయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరివయప్రసన్నతత్సూక్తిసమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

వింశోఽధ్యాయః.

అథ ఏకవింశోఽధ్యాయః

విదుర ఉవాచ —

స్వాయంభువస్య చ మనో ర్వంశః పరమసంమతః,
కథ్యతాం భగవ న్యత్ర మైఖనే నైదిరే ప్రజాః. ౧

ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయంభువస్య వై.
యథా ధర్మ్యం జగుపతు స్సప్తద్వీపవతీం మహిమ్. ౨

తస్య నై దుహితా బ్రహ్మ దేవహూతి రితి శ్రుతా.
పత్నీ ప్రజాపతే రుక్తా కర్దమస్య త్వయాఽనమ. ౩

తస్యాం స వై మహాయోగీ యుక్తాయాం యోగలక్షణైః.
ససర్జ కతిధా వీర్యం త న్మే శుశ్రూషవే చద. ౪

అథ ఏకవింశోఽధ్యాయః

ఏవ మసాధారణా నృప్తిభేదా నాకర్ణ్య ప్రకృతం స్వాయంభువమనుచరితం తద్వంశం
చ పృవృతి విదురః (స్వాయంభువ స్వేత్వాదిభిః పంచభిః) స్వాయంభువస్య మనోః పరమ ఉత్కృష్ట
స్సమ్మత, స్సతా మితి శేషః. కథ్యతాం యత్ర వంశే, మైఖనేన కర్మణా, ప్రజాః, ఏదిరే వవృదిరే. ౧

స్వాయంభువస్య పుత్రౌ, ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ ధర్మ్యం యథాతథా త త్తద్వర్ణాశ్రమధర్మా
ననతిక్రమ్యేత్కర్మః, సప్తద్వీపయుక్తాం పృథ్వీం యథా జగుపతుః, యథా రక్షితవంతౌ, తత్ప్రకార
శ్చ కథ్యతా మిత్యర్థః. ౨

తస్య స్వాయంభువస్య దుహితా పుత్రీ, దేవహూతి రితి శ్రుతా, త్వతో మయేతి శేషః.
హేబ్రహ్మ, న్ననమ కర్దమస్య ప్రజాపతేః, పత్నీతి త్వయోక్తా చ. ౩

యోగలక్షణై శ్శుమదమాదిభి ర్యుక్తాయాం, తస్యాం దేవహూత్యాం, మహాయోగీ పరిపక్వ
భగవదుపాసనాత్మకయోగవిష్ణుః, స వై, కర్దమః, కతిధా కతిభిః ప్రకారైః, వీర్యం, ససర్జ, కత్యవత్త్యా
న్యసృజ దిత్యర్థః, తత్, శుశ్రూషవేఽశోకుమిచ్ఛవే, మే మహ్యం, కథయ. ౪

రుచి రోగ్య భగవాన్ స్పృహతా దక్షో వా బ్రహ్మణ స్సుతః,
యథా ససర్జ భూతాని లబ్ధ్వా భార్యాం చ మానవీమ్.

౫

మైత్రేయ ఉవాచ —

ప్రజా స్సృజేతి భగవాన్ కర్తృమో బ్రహ్మణోదితః,
సరస్వత్యాం తప స్తేపే సహస్రాణాం సమా దశ.

౬

తత స్సమాధియుక్తేన క్రియాయోగేన కర్తవ్యః,
సంప్రపేదే హరిం భక్త్యా ప్రపన్నవరదాశుషమ్.

౭

తావత్ప్రసన్నో భగవాన్ సుషక్రాక్షః కృతే యుగే,
దర్శయామాస తం క్షత్త శ్శాబ్దం బ్రహ్మ దధ ద్వ్యభుః.

౮

హేబ్రహ్మణ, భగవాన్, రుచి ర్దక్ష శ్చ. బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్య, సుతః మానవీం మనుపుత్రీం, ఆకూతిం, ప్రసూతిం చ భార్యాం, లబ్ధ్వా, భూతా న్యసత్వాని, యథా ససర్జ, తత్ప్రకార మేవ వదేతి పూర్వేణాన్వయః.

౫

ఏవ మాపుష్టో మైత్రేయః తద్యథావ న్మనుపుత్రచరిత్రం వక్ష్యమాణ స్తావ దేవహూత్యాఖ్య భార్యాలాభాయ కర్తవ్యస్య తపశ్చర్యప్రకార మాహ (ద్వాభ్యామ్.) బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, ప్రజా స్సృజేత్సుక్తో, భగవాన్ కర్తవ్యః సరస్వత్యాభ్యాం నద్యాం, సహస్రాణాం దశ సమాః దశసహస్ర సంవత్సరాన్, తప, స్తేపే చకార, చ కం పదతీతివన్నిర్దేశః.

౬

తతః తస్మిన్ తపసి, కర్తవ్యః, సమాధి శ్చిత్తై కాగ్గ్యం, తేన యుక్తేన, క్రియాయోగేన స్యవర్ణాశ్రమోచితానభినంహితఫలభిగవదారాధనరూపక్రియామోగేన, భక్త్యా ధ్రువానుస్మృతిరూపాపాన సయా చ, ప్రపన్నానాం వరదాశుషం వరప్రదం, హరిం ప్రపేదే సిషేషే.

౭

కృతయుగే తావ, ద్దశనిహారవర్షవర్యంతపశ్చర్యాంతే పుండరీకాక్షో, భగవాన్, ప్రసన్నః తపసా తోషితః, హేక్షత్తః, శాబ్దం సంబోధనివన్మంత్రవేద్యం, బ్రహ్మ సౌగంధ్యసౌకుమార్యలావణ్య యౌవనాద్యనంతకల్యాణగుణకరిం, వపుః దివ్యమంగళవిగ్రహం, దధత్ బిభత్, తం కర్తవ్యం ప్రతి దర్శయామాస, స్వాత్మానమితి శేషః, యద్వా త మితి విగ్రహాపేక్షయా పుల్లింగన్నిర్దేశః, తం విగ్రహం, దర్శయామాసేత్యర్థః.

౮

(కర్తమన్య మనుపుత్రాశ్చ వివాహపుటనా)

స తం విరజ మర్కాభం సితపద్మోత్పలప్రజమ్,

స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాజ్ఞం విరజామృరమ్.

౯

కిరీటినం కుండలినం శంఖచక్రగదాధరమ్,

శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్పర్శస్మితేక్షణమ్.

౧౦

విన్యస్య చరణామౌజ మంసదేశే గరుత్మతః,

దృష్ట్వా ఖేదవస్థితం వక్షశ్చ్రీయం కౌస్తుభకంధరమ్.

౧౧

జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా షీతౌ లబ్ధమనోరథః,

గీర్భిస్త్యభ్యగృణా త్రీతిర్వభావాత్మా కృతాంజలిః.

౧౨

తమేవ భగవంత మనునర్ణయః, తం ప్రణమ్యుఽఽస్త్రా వీషిక్యాహ చతుర్విః - కర్తమః
తం భగవంతం, దృష్ట్వా, కథంభూతం, విరజం నిర్మలం ఆర్కాభం సూర్యప్రేవాఽఽభా యన్య తం.
సితానాం పద్మానాం ఉత్పలానాం చ. ప్ర గ్యన్య తం. స్నిగ్ధానిలా శ్చ. యే అలకాః కుంతలాః.
తేషాం వ్రాతో వక్త్రాజ్ఞే యన్య తం. విరజం నిర్మల మమృరం యన్య తమ్.

౯

కిరీటధారిణం కుండలచారిణం. త్రిభిర్హస్తై శ్శంఖచక్రగదాః వహంతం. శ్వేతోత్పలం
క్రీడనకం క్రీడాసాధనం యన్య తం. ఏకేన కరేణ. లీలార్థం శ్వేతోత్పలం వహంత మిత్యర్థః. మన
స్పర్శస్మితేక్షణం చిత్తావహారిహాసయుక్తావలోకనయుక్తమ్.

౧౦

గరుత్మతో గరుడన్య, అంసదేశే స్కంధప్రదేశే, విన్యస్తే విహితే, చరణసర్వే. యే
తం. వక్షసి శ్రీ ర్గన్య తం, కౌస్తుభం కంధాయాం యన్య తం. ఖే ఆతాశే. అవస్థితం తిష్ఠంతం.
భగవంతం, దృష్ట్వా, లబ్ధః మనోరథః యేన సః, అతఏవ. జాతః ఉత్పన్నః హర్ష ఆనందో యన్య
సః, షీతౌ భూమ్యాం, మూర్ధ్నా, అపకత్ దండవ త్ప్రజకవానిత్యర్థః, తతః ప్రీతి రేవ స్వభావో
యన్య. స ఆత్మా మనో యన్య. సః, కృతః అంజలి ర్దేన సః, గీర్భిస్త్యభావప్రతిపాదకవాగ్మిః.
అభ్యగృణాత్ స్వాభిప్రేతం నివేదయ న్నుస్తావీ దిత్యర్థః.

౧౧-౧౨

కర్దమ ఉవాచ—

జుష్టం బిఠాఽద్యాఖిలన త్వరాశే స్సాంసిద్ధ్య మక్షో స్తవ దర్శనా న్నుః.

యద్దర్శనం జన్మభి రీడ్య సద్భి రాశానతే యోగినో యోగరూఢాః.

౧౩

యే మాయయా తే హతమేధస స్త్యత్పాదారవిందం భవసింధుపోతమ్.

ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశకామా నిరయేపి యే స్యుః.

౧౪

తథాపి చాహం పరివోధుకామ స్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్,

తదేవాహ (నవభిః.) హే ఈడ్య స్తుత్య. అఖిలన త్వరాశేః పరిపూర్ణశుద్ధస త్వమయన్య. తవ. దర్శనా. న్నుః అస్మాభిః అక్షో స్సాంసిద్ధ్యం సంసిద్ధివిషయభూతం. ఫలం. అద్య జుష్టం ప్రాప్తం. బితేతి హర్షే “యదా తవ దర్శన మితి పాఠ” ప్రదా నోఽస్మాకం. సాంసిద్ధ్యం. సంసిద్ధి స్తవనః. ఫలా వ్యవహితసాధనత్వదశా. తయా సాధ్యం. యత్ఫలం త్వద్దర్శనరూపం. త. దక్షోః అక్షిణ్యం. జుష్ట మిత్యర్థః. దర్శనన్య సాంసిద్ధ్యత్వ ముపాదయతి. యన్య తవ. దర్శనం. యోగరూఢాః యోగః రూఢః ఆరూఢో యై స్తే. ప్రాప్తయోగా ఇత్యర్థః. సద్భి స్సాన్తికైః జన్మభిః ఆశానతే ప్రార్థయన్తే. ఆరూఢయోగై ర్భూజన్మభి రపి యత స్తవ దర్శన మేవ ప్రార్థ్యతే. అత స్తదేవ నిరతిశయం సంసిద్ధిఫల మిత్యర్థః.

౧౫

నను ధర్మాదిష్వన్యతమ ఏవ పురుషార్థః న తు మద్దర్శన మిత్యత్రాహ (య ఇతి.) తే మాయయా. యే హతమేధసః మోహితబుద్ధయః. తే జనాః. భవ స్సంసార. సృ ఏవ పిన్ధు స్సముద్రః తస్మిన్. పోతం నౌకారూపం. త్వచ్ఛరణారవిందం. కామలవాయ కామ్యంత ఇతి కామాః సుఖాని కామానాం లేశాయ. ఉపాసతే. నిరయేపి నిరయప్రాయే సంసారేపి. యే కామాః. స్యుః తాన్ కామాన్ తేషాం. కామలవార్ధం. త్వచ్ఛరణ ముపాసేనానం. రాసి దదాసి. యే భవసింధూ త్తరణస్థవరూపం త్వచ్ఛరణారవిందం నిరయే ష్వపి సంభవత్సుఖలేశలిప్సయోపాసతే. తేషాం తత్సుఖలేశా నపి దదాసి. తథాపి. తే. సుమేరు మావద్య వరాటికా ద్యన్వేషయంత ఇవ నిత్యనిరతిశయానందజలధిం త్వా మావ ద్యానందలేశ మాశాసానా త్వస్మాయయా హతబుద్ధయ ఏవ. అతో ధర్మాదిషు పురుషార్థత్వదృష్ట్యా త్వాం భజన్మూర్ఖ ఏవేతి భావః.

౧౬

యోఽహం కామకామినో నిందామి. సోహ మపి కామకామీత్యాహ (తథాపీతి.) తథా. అహ మపి. గృహమేధధేనుం గర్హ్యన్యవర్తసిం. సమానశీలాం. భార్యాం. పరివోధుకామః ఉద్యోధు మిచ్ఛన్.

(కర్దమస్య మనుషుత్ర్యాశ్చ వివాహమటనా)

ఉపేయివా న్యూల మశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాంఘ్రిపస్య. ౧౫

ప్రజాపతే నై వచసాధీశతంత్ర్యా లోకః కిలాఽయం కామహతోఽనుబద్ధః,
అహం చ లోకానుగతో వహామి బలిం చ కుక్లాఽనిమిషాయ తుభ్యమ్. ౧౬

లోకాంశ్చ లోకానుగతా స్పృశూంశ్చ హిత్యా శ్రితానై చరణాతపత్రం,
పరస్పరం త్వద్గుణవాదశీధుపీయూషనిర్యాపితదేహధర్మాః. ౧౭

న తే జరాక్షత్రమిరాయురేషాం త్రయోదశారం త్రిశతం షష్టిపర్వ,

అతఏవ, దురాశయః దృష్టాంతః కరణః, కామదుఘాంఘ్రిపస్య కల్పవృక్షవ దర్శితార్థదస్య. తవ.
అశేషమూలం అశేషపురుషార్థానాం మూలం కారణం, మూలం పాదమూలం, ఉపేయివాఁ
ప్రాప్తవాఁ. ౧౫

నన్వేపం హేయోపాదేయవిభాగకుశల స్త్వం కథం కామకామీ మా ముపేయివా నిత్యత్రాహ
(ప్రజాపతేరితి.) హేఅధీశ, ప్రజాపతే స్తవ. వచసా వేదాత్మకవచోరూపయా, తంత్ర్యా దామ్నా.
అయం లోకః సాంసారికలోకః, కామహతః కామై రభిభూతః, అనుబద్ధః పశు రివ బద్ధః “యా
మిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవద స్త్వవిపశ్చితః పార్థ నాన్య చ స్తీతి వాచినః. కా మాత్మాన స్వర్గపరా
జన్మకర్మఫలప్రదామ్, క్రియావిశేషదహణాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతీ” తి త్వదు క్తరీత్యా. కామాత్మానః
తైర్వివర్గిక మేవ ఫలం బహు మన్వానా, స్తత్రైవాఽఽనంతాః. అహ మసి, లోకాఁ సంసారిలోకాఁ.
అనుగతోఽనుసృతః. హేకుక్ల నిర్మల, అనిమిషాయ కాలరూపిణే, తుభ్యం, బలిం. హరామి
యద్యవ్యహం త్యాజ్యోపాదేయవివేకసంపన్నః. తథావ్యహం త్వన్నిదేశానువర్త్యస్మత్ప్రతా బ్రహ్మణా
ప్రజా స్ఫుజేత్యనుశిష్టో గృహమేధీయై రేవ ధర్మై స్తా మారాధయితుం ప్రార్థయామీతి భావః.
అనిమిషాయే హేతుగర్భం, యత స్త్వం, కాలరూపేణ సంసారిణాం నిరర్థక మాయుః, క్షపయసి
అతోఽహం సాంసారికధర్మా ననుశిష్ట న్కాలాత్మకా త్వస్తో భీత స్సౌ అన్యదాయుషః సద్యసయం
చికిర్షుః పితృనిర్దేశం చ పాలయౌ కాలరూపాయ తుభ్య మేవ పూజాం కరోమిత్యభిప్రాయః. ౧౬

అనిమిషాయే త్యనేనాఽభిప్రేతం సంసారిణా మేవ వృధాయుఃక్షపయత్వత్వం వ్యతిరేక
ముఖేనాప్యాహ (లోకాం శ్చేతి ద్వాభ్యామ్.) యే లోకాఁ సంసారిణః. తదనుగతా నజ్ఞాం శ్చ.

షణ్ణేమ్యంతచమదిత్తినాభి కరాశస్రోతో జగదాచ్చిద్య దావత్.

౧౮

ఏకస్వయం యో జగత స్పిస్తృక్షయా ద్వితీయయాత్మన్యధియోగమాయయా.

హిత్వా త్యక్త్వా, పరిస్పరం విధి. త్వత్తవ గుణానం వాదః కథనం తదేవ, శీఘ్ర మధురం, పీయూషం అమృతం, కేన నిరాశితాః నిరస్తాః, దేహధర్మాః జరామరణాదయో, యేషాం తే తవ చరిణా వేవాఽఽతఃపత్రం. తాపత్రయేనపర్తికత్వాదాతపత్రత్వరూపణం ఆశీతాః, తే, నజరాక్షుద్యుమిః జరామరణాదిక్షుప్తాపాసాదినస్పృహితుంకః, భృమిః భ్రమణం, తద్వంత ఇత్యర్థః అర్హ మేకవచనం. జరాక్షుద్రూపేణ భ్రమణం యస్యేతి కాలచక్రవిశేషణం వా, కాలచక్రరూపవిశేష్యం విశేషణం షుద్ధ్య సిద్ధం, అస్మి స్పృశే, యే, ఆశీతాః, తేషా మాయ రితి సంబంధః. తే తవ, సంవత్సరాత్మకం కాలచక్రం, జగ, దాచ్చిద్య, దావదపి, నైషా మాయ రాచ్చిద్య దావదిత్యర్థః, తేషా మాయ స్పృహ విత్కృత్తం భవతి "తే జరాక్షుద్రమి రితిపాతే అజరాక్షుద్రమి రితిచేదః, అజరః అనవరతః, అక్షభ్రమిః అక్షభ్రమణం యస్యేతి చక్రవిశేషణ మేవ. యద్వా అజరో అవిశిష్టః. అక్షో యన్య, నచాసౌ భ్రమి ర్యస్యేత్యర్థః, అజర మక్షరం బ్రహ్మ తస్మిన్నక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి వా, కథంభూతం కాలచక్రం. త్రయోదశా అధికమాసయుక్తాః ద్వాదశమాసాః, ఆరాః, యన్య తత్, త్రిశతం షష్టి శ్చ అసౌ రాత్రాణి పరాణి యన్య, శతశబ్దే విభక్తే రలు గార్హ, పడృతివో, నేమయో యన్య, అనంతాః క్షణలవాదయః, చదా దళాని, అన్య సంతీతి తథా, త్రినాభి సమాధికన్యూనగతిమంతి త్రిణి చాక్షుర్యాస్యాన్వేష నాభియో రింధాః యన్య, కరాశం తీవ్రం ప్రోతో వేగో, యన్య తత్, ఈడ్మకం, త్వదాత్మకం కాలచక్రం. కేవలసారిణా మేవాఽఽయు రాచ్చిద్య, దావత్, వృధా తదాయ ర్హ రితి, న త, త్సద్గణా నభవరాణా. మతిః కాలచక్రశరీరకస్మాఽఽత్రికామద్రుమన్య భగవత ఏవ పాద మూల ముపేయివా నహ మితి భావః.

౧౯-౧౮

నను, బ్రహ్మరద్రాఘ జహామ సత్స్వపి, తా ననదృత్య, మత్పాదమూల ఏవ కిం విశేషేణోపేయివా నిత్యాఽఽశంకాయాం, క శ్చ ద్యేయః, కారణం తు ద్యేయ ఇతి శ్రుత్యైవ ప్రశ్నోత్తరరూపేణ జగత్కారణ పైవోపాన్యత్వాభిదానాత్ జగత్కారణభూత స్వమేవోపాన్య ఇతిభిదాన్యతా, తాప త్కారణత్వ ముపాదయతి (ఏక ఇతి,) న్యయ మేక స్పృశ, ఏకశబ్దేన నదేవ సోమ్యేద మగ్ర అసే దేక ఏవాఽన్వీతీయం బ్రహ్మాతి కారణత్వరూప్రతి స్సాన్వీరితా. తథా చాయ షుద్ధః, స్పృశేః ప్రాక్, ఏక ఏవ నామరూపవిభాగస్వరూప్త్యుచితచిత్కాలశరీరక స్పృశ ఉపాదానత్వేన విద్యమనః, తత్రాపి, శ్రుతా ఏవ, ఏవకార్యగర్భ మిదం ఏక, ఏవ ఉపాదానకారణాంతర భూన్యః, ఏకత్వం చ వ్యష్టేనంతరభావినామరూపవిభాగనిబంధనబహుత్వప్రతిసమ్బంధినామరూపవిభాగా

(కర్తవ్య మనుపుత్రాశ్చ వివాహమదినా)

సృజన్యదః పాసి పున ర్గ్రసిష్యసే యథోర్జ్వునాభి ర్భగవన్ స్వశక్తిభిః.

౧౯

భవాదీన మేవ వివక్షితం, న తు ప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం, ఏక ఇత్యద్వితీయ మిత్యస్యాప్యవ
లక్షణం. తథా చ, నిమిత్తకారణాంతరభూన్యః సచిత్యనేన కారణత్వేనావప్తిః స్య ప్రమాణసంబంధార్హత్వ
రూపసత్తాయోగిత్యకథనా దనత్కార్యవాదో నిరస్తః, ఏకమిత్య నేనోపలక్షితా ద్వితీయబదేన చోపాదానత్వ
నిమిత్తత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మా ఆక్షిప్యంతే. ఏవం చ, మృత్కులాలయో రివ నిమిత్తో
పాదానయో ర్భేద ఏవ నాభేద ఉపపద్యత ఇతి శంకాః రాస్తా, మృద స్పృశ్జత్వా త్కులాలస్యా సర్వశక్తిత్వా
చ్చ నిమిత్తత్వోపాదానత్వయో రుభయో రపి మృత్కులాలయో రన్యత రస్మి న్నిసంభవః. ఇహ తు
బ్రహ్మణః. పరాన్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ య సర్వజ్ఞ సర్వవిదితి సర్వజ్ఞత్వ
సర్వశక్తిత్వాద్యనంతకల్యాణగుణాకరత్వేన కీర్తితవైకస్యే చోపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోభయ
మప్యవసన్నతర మేవ, ఏవం చ, నామరూపవిభాగానిర్లసూక్ష్మచిదచిద్విజ్ఞత్వాకారేణ ఉపాదానత్వేన
ప్రకృతిపురుషకాలనియంతృత్వాకారేణ నిమిత్తత్వేన చ తమమయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదగుణ
విజ్ఞత్వేన చ సృష్టేః ప్రాగ్విద్యమానః జగతః, నామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిద్విష్టేః బ్రహ్మాతిక
జగతః, సిన్ధుక్షయా ప్రప్థ మిచ్చయా హేతునా, అనేన “అదైక్షత బహుస్యా” మిత్యస్యారో వివృతిః.
ద్వితీయయా స్వరూపతి స్సృభావత శ్చ స్వస్మాదత్యంతభిన్నయా, యోగమాయయా, యజ్ఞత ఇతి
యోగా. స్వసంజంధినీ, స్వశరీరభూతేత్యర్థః. తయా మాయయా ప్రకృత్యా, అద్వితీయయేత్యపి చేస్తుం
శక్యం. తదా స్వాపృథక్స్థియో, అతిఏవ, యోగమాయయా స్వశరీరహితయా మాయయా, ద్వారేణ,
అత్యస్థిధి స్వాత్మన్యేవ అదః, నామరూపవిభాగార్హం చేతనాచేతనాత్మకం జగ, తస్మిజసి, పాసి రక్షసి,
పున ర్గ్రసిష్యసి సంహరసి, మాయాద్వారేణ సృజసితి సద్వారకోపాదానత్వకథనేన, సర్గాయత్ర
వికారాణాం ద్వారభూతప్రకృతిగతత్వాదగమాన్నిర్వికారశ్రుతివిరోధః పరిహృతః, అత్మని సృజసీత్యనేనా
ఽఽధారాంతరవ్యవృత్తిః. తథా చ శ్రుతిః - “బ్రహ్మచనం బ్రహ్మనవృక్ష ఆసి ద్యతో ద్యావాపృథివీ
నిష్టతక్షు” రితి అనయా శ్రుత్యా, నిమిత్త, ముపాదాన, మార, ఉపకరణాని చ, స్వయ మేవేత్సుక్తం.
ఏతి దేవోర్జ్వునాభిదృష్టాంతేన సృష్టయతి, హేభగవన్, ఇర్హా నాభో యస్య సః ఊర్జ్వునాభిః. తన్మూ
సంతన్యమానః కీటవిశేషః, స యథా, స్వశక్త్యా, సృజతే, తన్మూ నితి శేషః, పున ర్గ్రసిష్యతే, తథా,
త్వమపి, స్వశక్తిభి రేవ, స్వాపృథక్స్థివిశేషణభూతైః ప్రకృతికాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యైః,
సృజసి రక్షసి, పున సంహరసీత్యర్థః, తస్మా జ్జగత్కారణ మాశ్రితకల్పద్రుమం, త్వా మేవ,
కామకామిలోకా ననుసరన్, పరివోధుకామ ఉపేయివా నహ మితి భావః.

౧౯

నై తద్భూతాధీశపదం తవేప్పితం యన్మాయయాఽహం తనుషే భూతసూక్ష్మమ్,
అనుగ్రహాయా స్తస్యపి యర్హి మాయయా లసత్తులస్యా భగవాన్విలక్షితః. ౨౦

తం త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతంత్రమ్,
నమామ్యభీక్షం నమనీయపాదసరోజ మల్పీయసి కామవర్షమ్. ౨౧

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఇత్యవ్యశీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభ స్త మాబభాషే వచసామృతేన.

నను, ఐత ఏత క్లేచి త్కామకామినోఽన్యే త్వస్మదదయః, త్వత్పదానభిలాషిణ ఇతిత్యత్రాహ (నై తదితి.) హే అధీశ, మాయయా ప్రకృత్యా, వ్యసంకల్పేన వా, అహ మహంకారం తస్మా ద్భూతసూక్ష్మం, భూతా న్యాకాకాదీని, తత్సూక్ష్మేణి శబ్దాదీని చ, తనుషే సృజసి, భూతసూక్ష్మ మితి నమాహరద్వంద్వః, న స్తనుషే భూతసూక్ష్మ మితి పాఠే తు భూతానాం సూక్ష్మం, కారణ మహంకార మిత్యర్థః, కారణం హి కార్యా త్సూక్ష్మ మితి సూక్ష్మశబ్దేనాఽహంకార ఉక్తః, మాయయా భూతసూక్ష్మం సృజసీతి య, తేన తవ, పదం నేప్పితం నాఽభిలషితం, త్వత్సృష్టాహంకారవశ్యత్వా దస్మాభి స్త్యత్పదం నాఽభిలషిత మిత్యర్థః, ఇతేతి భేదే, యద్యవ్యహ మహంకారగ్రస్త స్త్యత్పదం నాభిలషామి, తథాపి, మా మనుగృహ్య త్వత్పద మపి మహ్యం దాన్యసీతి మే ప్రతిభాతీత్యాహ అపి తథాపి మయా త్వత్పదేఽనభిలషితేపి, యర్హి యదా, లసత్తులస్యా, లసంతీ తులసి మాలా యస్యా, స్తయా, మాయయా ఆశ్చర్యవిగ్రహేణ, భవాన్విలక్షితః దృష్టః, మయేతి శేషః, తదైవ, అను గ్రహాయ అన్విష్టదప్రాపణ రూపానుగ్రహార్థం, భవాన్ అస్తు స్యాత్, ఇతి నిశ్చినో మీత్యధ్యాహరః, అస్త్వీతితి పాఠే తు క్రియాపదసూత్ర మధ్యాహరవ్యమ్. ౨౦

నను స్వాత్మానుభవనందపూర్ణ ముదాసీనం మాం కథం జగత్కారణం ప్రతిపాదితవా నసీత్యాఽఽశంకాం పరిహరితా స్తుతి ముపసంహరతి, (తం) అన్మదనుగ్రహైకనిరతం, త్వాం, అభీక్షం పునః పునః, నమామి, కథంభూతం, అనుభూత్యా స్వాత్మానుభవేన, ఉపరతః అనపేక్షితః, క్రియార్థః జగద్వ్యాపారరూపక్రియాప్రయోజనం, యన్య, త మపి, స్వమాయయా స్వలీలానంకల్పమాత్రేణ, పర్తితం ప్రవర్తితం లోకతంత్రం జగద్వ్యాపారో యేన తం, అల్పీయసి “స్వల్ప మవ్యవ్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయా” దితి త్వదుక్తరీత్యా ఈషద్వనదీయాధనం కుర్వత్యపి పురుషే, కామాన్ వర్షతీతి తథా, త, మత ఏవ, నమనీయం వందనీయం పాదసరోరుహం యన్య తమ్. ౨౧

ఏవం కర్తమేన స్తుత స్తేన నివేదితాభిప్రాయ శ్చ భగవాన్ స్త మువాచేత్యాహ మైత్రేయః

(కర్దమస్య మనుషుత్ర్యాశ్చ వివాహమహి)

సుపర్ణసృష్టోపరి రోచమానః ప్రేమస్మితోద్విక్షణవిభ్రమద్రూపః.

౨౨

శ్రీ భగవా నువాచ—

విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్.

యదర్థ మాత్మనియమై స్త్వయైవాహం సమర్పితః.

౨౩

నైవ జాతు మృషేదం స్యా త్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్.

భవద్విధే ష్వతితరాం మయి సంగృభితాత్మను.

౨౪

ప్రజాపతిసుత స్సమాణ్మను ర్విఖ్యాతమంగళః.

బ్రహ్మవర్తం యోఽధివనం చ్ఛాన్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్.

౨౫

(ఇతి) ఏవం, వ్యశికం విగతాశికం, సత్యం యథాతథా, ఆవ్యశిక మితి పాఠేష్వయ మేవార్థః, ప్రణతః ప్రకృష్టగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతః, సుపర్ణస్య గరుడస్య, సృష్టోపరి స్కంధదేశే రోచమానః ప్రకాశమానః, ప్రేష్టా స్మితేన, ఉద్విక్షణేన చ, విభ్రమంతీ భూ ర్యస్య సోఽబ్జాభః పద్మనాభో, భగవాన్, ఆమృతేన ఆమృతతులేన, వచనా, తం కర్దమం, ఆబిభాషే ఉవాచ.

౨౬

(ఉక్తి మేవాహ దశభిః) తవ, చైత్య మఖిప్రాయం, విదిత్వా జ్ఞాత్వా, మే మయా, తత్, త్వదభిప్రేతం, పురైవ సమయోజి సంఘటితం, కిం తదిత్యతాహ- యదర్థం యత్ కన్యాలాబార్థం, ఆత్మనో నియమైః శమదమాదిభిః త్వయా, అహ మేవ సమర్పితః సమ్యగారాధితః.

౨౭

హేప్రజాధ్యక్ష, మదర్హణం మదారాధనం, జాతు కదాచి దపి, మృషా వ్యర్థం న స్యాదేవ, మయి సంగృభితః సమ్యగ్గృహీతః, ఏకాగ్రీకృతః, ఆత్మా మనః యై, ప్రేమ, భవద్విధేషు భవాద్యకేషు సుతరా మపి మదర్హణం న మృషేత్యర్థః. “సంగ్రభితాత్మనా మితి వ్యవ్యంతుపాఠే” సంగ్రభితాత్మనాం మదర్హణం న మృషైవ, భవద్విధేషు సుతరా మపి మృషేతి యోజ్యమ్.

౨౮

యః ప్రజాపతే ర్పృహ్మణః పుత్రః, సమాఖ్ సార్వభౌమో, విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం మంగళం మంగళాచారో యస్య సః, శ్రౌతస్మార్తసదాచారిణిౌ, మనుః బ్రహ్మవర్తం బ్రహ్మవర్తాఖ్యం దేశ, మధ్యవనత్ అదిష్టాయ అవసత్, సప్త అర్ణవా స్సముద్రాః యస్యాం తాం, మహీం పృథ్వీం, శాన్తి ధర్మతః పాలయతి.

౨౯

స చేహ విప్రరాజన్ది ర్మహిష్యా శతరూపయా,

ఆయాన్యతి దిదృక్ష స్త్వాం పరశోఽధర్మకోవిదః.

౨౬

ఆత్మజా మసితాపాంగీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్,

మృగయంతీం పతిం దాన్య త్యనురూపాయ తే ప్రభో.

౨౭

సమాహితం తే హృదయం యత్రేమా న్పరివత్సరాః,

సా త్వాం బ్రహ్మ స్మృపవధూః కామ మాకు భుజిష్యతి.

౨౮

యా త ఆత్మకా భృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి,

వీర్యే త్వదీయఋషయ ఆధాన్య స్త్యజ్ఞసాఽఽత్మనః.

౨౯

స చ రాజన్దిః మనుః, శతరూపయా శతరూపాఖ్యయా మహిష్యా భార్యయా సహ, ధర్మకోవిదం ధర్మేషు మదారాధనరూపేషు ధర్మేషు కుశలం, త్వాం దిదృక్షః ద్రష్టు మిచ్ఛుః. పరశ్వః ఇతో అనాగతే ద్వితీయేహని, ఆయాన్యతి ఆగమిష్యతి.

౩౦

ఆయాతు మమ కి మిత్యత్రాహ - అసితాపాంగీ మతిసీలకనీనికాయుక్తనేత్రాం, వయసా, శీలేన సుస్వభావేన సద్వృత్త్యా చ గుణై ర్జితేంద్రియత్వాదిభి శ్చాన్వితాం, పతిం స్వానురూపం భర్తారం, మృగయంతీం దూతప్రేషణాదిభిః పరిశీలయంతీం, ఆత్మజాం దేవహూత్యాఖ్యాం తనయాం, అనురూపాయ, వయశ్శీలాదిభి రనురూపాయ. తే తుభ్యం, దాన్యతి. హేప్రభో వశ్యేంద్రియ.

౩౧

యత్ర యస్యాం మనుకన్యాయాం, ఇమాః యావతః పరివత్సరాః సంవత్సరాః, అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా, తే, హృదయం చిత్తం, సమ్యక్. ఆహితం భోగానక్తం తావ త్సంవత్సరవర్తంతం. సా నృపవధూః మనుకన్యా, హేబ్రహ్మకా, త్వాం, ఆకు క్షణవత్, కామం, భుజిష్యతి అనుభవిష్యతి. త్వయా సహ బహువర్షవర్తంతం కామాః క్షణమాత్ర మివాఽనుభవిష్యతి త్యర్థః.

౩౨

యా మనుకన్యా, ఆత్మకా స్వస్యాం, తే త్వయా, భృతం నిహితం. వీర్యం. నవధా నవపుత్రీః, ప్రసవిష్యతి. త్వదీయే వీర్యే త్వదీయవీర్యజాతాసు నవసు పుత్రీషు, ఋషయః మరీచ్యాదయః, అంజసా ఆకు, ఆత్మనః శత్రావా, ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతుతేః, ఆధాన్యంతి ఉత్పాదయిష్యంతి.

౩౩

(కర్దమస్య మనువుత్పత్త్యాశ్చ వివాహఘటన)

త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః,
మయి తీర్థకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసి. ౩౦

కృత్వా దయాం చ జవేషు దత్వా చాభయ మాత్మవాఙ్,
మయ్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష స్వాత్మని చాపి మామ్. ౩౧

అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్విర్యేణ మహామునే,
తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్. ౩౨

ఏవం త మనుభాష్యాదథ భగవాన్ప్రత్యగక్షజః,
జగమ బిందునరస స్సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్. ౩౩

(త్వం.) మే మమ, నిదేశ ఆజ్ఞాం సమ్యక్, అనుష్ఠాయ పరిసార్య, ఉశత్తమః కమనీయమ చారాధనవిష్కః. మయి తీర్థకృతః. తీర్థకర్తవ్యేన పాత్ర ముద్యతే, తేన దానం అక్ష్యతే, తీర్థకృతః స నమర్చితః, అశేషక్రియార్థః సమస్తక్రియాపరిచయేన, యే మాం ప్రపత్స్యసి ప్రాప్స్యసి. ౩౦

(అత్మవాఙ్) జితాంతఃకరణ స్త్వం, ఛాతేషు చరాచరాత్మకేషు, దయాం, కృత్వా, అభయం చ దత్వా, మయి అంతఃప్రవిశ్య చారకే మయి, జగత్ కృత్స్నచరాచరాత్మకం జగత్, అత్మానం స్వాత్మానం చ, సహైవ ద్రక్ష్యసి వ్యాప్తం చార్యం చ ద్రక్ష్యసి. అత్మని చార్యే స్వాత్మని చ, మాం చారకం వ్యాపకం చ ద్రక్ష్యసీత్యర్థః. ౩౧

(స్వాంశకలయా) స్వాంశాంశేన, అహం చ, త్వద్విర్యేణ ద్వాభూతేన, హే మహామునే తవ, క్షేత్రే క్షేత్రభూతాయాం దేవహూత్యాం, అవతీర్యేతి శేషః. తత్త్వసంహితాం, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం స్వరూపవిచేదనీం సంహితాం, ప్రణేష్యే కథయిష్యామి. ౩౨

(ఏవం) కర్దమ మాభాష్య స్వస్థానం ప్రతి భగవాన్ గత ఇత్యాహ మైత్రేయః - ప్రత్యక్ష ప్రత్యాహృతేషు, అక్షేషు ఇంద్రియేషు, జాయతే ఆవిర్భవతీతి ప్రత్యగక్షణో భగవాన్. తం కర్దమ, మనుభాష్య, అథానంతరం, సరస్వత్యా నద్యా పరిశ్రితాత్ పరివేష్టితా, ద్విన్దునరసః బిన్దునరోపరతీరస్థా త్కర్దమాశ్రమాత్, జగమ.

నిరీక్షత స్తస్య యయాఽవశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః,
ఆకర్ణయ స్పత్రరథేంద్రోపక్షై రుచ్చారితం శ్రోమ ముదీర్ఘసామ. ౩౪

అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవా నృషిః,
ఆస్తే స్మ బిందుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్. ౩౫

మను స్యందన మాస్థాయ శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదమ్,
ఆరోఽప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్మహీమ్. ౩౬

తస్మి న్సుధస్య న్మహని భగవాన్ యత్సమాదిశత్,
ఉపాయాదాశ్రమపదం మునే శాంతివ్రతస్య తు. ౩౭

యస్మి న్భగవతో నేత్రా స్సృపతన్ హర్షబిందవః,

కథం జగమేత్కౌతూహ (నిరీక్షత ఇతి.) తస్య కర్దమస్య. నిరీక్షత స్వః పశ్యత స్వతః. అశేషసిద్ధేశ్వరై స్సర్వయోగీశ్వరై. రభిష్టుతః సిద్ధః స్వతస్సిద్ధః, మార్గః కల్యాణగుణజగద్రూప ప్రకారో. యస్య సః, పత్రరథేంద్రో గరుడ. స్తస్య, పక్షైః ఉచ్చారితం ఉదీర్ఘే అభివ్యక్తే, సామనీ బృహద్రథంతరే యస్మిన్. తం, శ్రోమం సామధారభూతం ఋక్సముదాయం “బృహద్రథంతరే పక్షైః శ్రోమ ఆత్మేతి” శ్రుతేః. ఆకర్ణయన్ శౌర్యయన్, యయో జగమ. ౩౪

గతే భగవతి కర్దమః కిమకరో దిత్యపేక్షయా మనంతరవృత్తంత మాహ (అధేత్యాదినా.) శుక్లే భగవతి, సంప్రస్థితే సమ్యక్ కృప్రియాతే నతి, భగవాన్, కర్దమః పుషిః శం కాలం “దిదృక్షు స్త్వాం పరశ్వ” ఇతి భగవతా నిర్దిష్టం కాలం ప్రతిపాలయన్ ప్రతీక్షమాన్, బిందుసరసి బిందుసరస్తపే, ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టః కిల. ౩౫

(మనుః) స్వాం దుహితరః, శాతకౌమ్భః సువర్ణమయాః, పరిచ్ఛిదః అలంకారాః యస్మిన్ తం, స్యందనం రథం, ఆస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆరుహ్యేత్వర్థః, తత్ర స్వాం దుహితరీ మారోఽప్య, సభార్యః శతరూపయా సహితః, మహీం, దుహితుః పత్యన్వేషణార్థం, పరిత స్సంపరన్, భగవాన్ యదహ ససమాదిశత్ నిర్దిష్టవాన్, తస్మి న్మహని, హే సుధస్య విదుర, శాంతివ్రతస్య ఉపశమశీలస్య, మునే రాశ్రమస్థానం ప్రతి, ఉపాయత్ ఉపాగాత్. ౩౬-౩౭

అశ్రమపదం వర్ణయతి సప్తభిః - (ప్రపన్నే) కర్దమే, భృశ మత్యంత, మర్చితయా నిహితయా

(కర్దమస్య మనువుత్రాశ్చ వివాహమటనా)

కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్.

౩౮

అద్వై బిందునరో నామ సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్,

పుణ్యం శివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్.

౩౯

పుణ్యద్రుమలతాజాలైః కూజత్పుణ్యమృగద్విజైః,

సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యం వనరాజిశ్రియాన్వితమ్.

౪౦

మత్తద్విజగజై ర్దుష్టం మత్తభ్రమరవిభ్రమమ్,

మత్తబర్హినటాటోప మాహ్వాయ నృత్తకోకిలమ్.

౪౧

కదమ్బవంజుశాశోకకరంజవకుశాసనైః,

కృపయా, సంపరీతస్య సమ్యక్ పరితో వ్యాప్తస్య, భగవతో, నేత్రాత్, హర్షబిందవః ఆనందాశ్రుణీ యస్మిన్ సరసి, అవతతః,

౪౨

అత్సరః బిందునరో నామ, బిందునర ఇతి ప్రసిద్ధం, ఇదమేవ బిందునరశృద్ధిస్య ప్రవృత్తి నిమిత్తం యద్ధరిహర్షబిందునిపతనా త్రవావిప్పావః, కథంభూతం, సరస్వత్యా నద్యా పరితః శ్రితం సరస్వత్యా వలయిత మిత్యర్థః, పుణ్యం ఉపరిదర్శనాదిభిః పుణ్యసాధనం, శివ మరోగ, మమృతతుల్యం జలం యస్మిన్, మహర్షిగజై సేవితం అహరహ రుపస్సృశ్యమానమ్,

౪౩

కూజంతః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాః శకునయ శ్చ యేష తైః పుణ్యానాం ద్రుమాణాం లతానాం చ జాలైః సమూహైః, సర్వర్తుఫల షట్సు ఋతుఫలయాని ఫలాని, పుష్పాణి చ, తై రాధ్యా శాలినీ, యా వనరాజి ర్వనపంక్తి, స్తస్యాః శ్రియా శోభయా అన్వితం యుక్తమ్.

౪౪

మత్తా యే ద్విజాః తై ర్దుష్టం నాదితం మత్తా మధుపానమత్తా, యే భ్రమరా, స్తేషాం విభ్రమో విలాసో యస్మిన్. మత్తా బర్హిణో మయూరా ఏవ నటా, స్తేషా మాటోపో నృత్తసంభ్రమో యస్మిన్, అహ్వయంతో మిథః మత్తాః కోకిలాః యస్మిన్.

౪౫

కదమ్బాదిభిః పుష్పవృక్షై రలంకృతం. కారండవాదిభిః పక్షిభి ర్వల్ల మధురం, సుందరం వా.

కుందమందారకుటజై శూచితపోతై రలంకృతమ్.

౪౨

కారండవైః ప్లవై ర్హంవైః కురజై ర్జలకుక్కుటైః,
సారవై శ్చక్రవాకై శ్చ చకోరై ర్వల్గకూజితమ్.

౪౩

తతై వ హరిజైః క్రోడైః శ్వావిధవయకుంజరైః,
గోవుచ్చై ర్హరిభి ర్మరై ర్మకులై ర్వాభిభి ర్వృతమ్.

౪౪

ప్రవిశ్య త త్తీర్థవర మాదిరాజ స్సహానుగః,
దదర్శ ముని మాసీనం తస్మిన్ హతహుతాశనమ్.

౪౫

విద్యోతమానం వపుషా తప స్యుగ్రయుజా చిరమ్,
నాతిజైమం భగవత స్సిద్ధిగ్ధాపాంగావలోకనాత్.

౪౬

తద్వ్యాహృతామృతకళాపీయూషస్రవణేన చ,
ప్రాంకుం పద్మపలాశాక్షం జటిలం చీరవాసనమ్,
ఉపసంస్మత్య మలినం యథార్హణమసంస్కృతమ్.

౪౭

యథాతథా, కూజితం, తథా హరిజాదిభిః మృగై ర్వృతం, తత్ర క్రోడసూకరః, స్వావిత్
శల్కః మర్కో మర్కుటః తద్విశేషో గోవుచ్చః, హరి స్సింహః, నాభిః కస్తూరీమృగః. ౪౨-౪౪

సహానుగః సభృత్యః, ఆదిరాజో మనుః, త త్తీర్థశ్రేష్ఠం, ప్రవిశ్య, తస్మిన్ తత్ర, హుతః
హుతాశనో యేన కృతాగ్నికార్య మిత్యర్థః, ఆసీన ముపవిష్టం, మునిం, దదర్శ. ౪౫

పున ర్ముని మేవ విశిష్ట సార్థద్వయేన - తపసి చిర ముగ్రో యుగ్యోగో యస్య, తేన
వపుషా, విద్యోతమానం భగవత స్సేహయంతం, యదపాంగావలోకనం కటాక్షప్రసరణం
తస్మాత్. ౪౬

తస్య భగవతో వ్యాహృతం భాషణ మేవామృతకలా, అమృతమయస్య చంద్రస్య కలా
తన్మయం పీయూషం, తస్య స్రవేణ చ, నాతిజైమం తపసా నాతికృశం, ప్రాంకుం ఉన్నతం ఉప
సంస్మత్య సమీప మాగత్య, మలినం దదర్శేతి హరైవ క్రియా, అర్హత్యేననే త్యర్హణం మహా
రత్నం, త దసంస్కృత మనిర్మితం, యథా మలినం దృశ్యతే తద్వత్. ౪౭

(కర్దమస్య మనుషుత్వాశ్చ వివాహమటనా)

అఖోటజ ముపాయాంతం నృదేవం ప్రణతం పునః,
సపర్యయా ప్రతిగృహ్ణా తృతీనంద్యాఽనురూపయా.

౪౮

గృహీతార్హణ మాసీనం సంయతం ప్రీణయన్మనిః,
స్మరన్భగవదాదేశ మిత్యాహ శ్లక్ష్యయా గిరా.

౪౯

నూనం చక్రమణం దేవ సతాం సంరక్షణాయ తే,
వధాయ చాసతాం య త్వం హరే శ్శక్తిర్ని పాలిసీ.

౫౦

యోర్గేంద్విగ్నింద్రవాయూనాం యమధర్మప్రచేతసామ్,
రూపాణి స్థాన ఆధత్తే తస్మై శుక్లాయ తే నమః.

౫౧

అథ అనంతర, ముటజం పర్వకాలా, ముపాయాంతం, ప్రాప్తం. పురః పాదయో స్సమీపే, ప్రణతం నృదేవం మనుం, ప్రతినంద్య, అశీర్వి రచినంద్యాఽనురూపయా. సపర్యయా పూజయా సత్కృతవాన్.

౪౮

గృహీతం ప్రతిగృహీతం, అర్హణం పూజనం యేన తం, ఆసీన ముపవిష్టం, సంయతం స్వవాక్యశ్రవణే సమ్యగ్ గృతమానం, మనుం, మునిః కర్దమః, శ్లక్ష్యయా మధురయా గిరా స్వాగతప్రశ్న రూపయా వాచా, నృపం ప్రీణయన్ తర్పయన్, ఇతి విక్ష్యమాణప్రకారేణ, అహ జగద.

౪౯

హే దేవ మనో, తే తివ, చక్రమణం పర్యటనం సతాం రక్షణాయ, అసతాం వధాయ చ, య ద్యస్మా, త్వం, పాలిసీ జగత్పాలిసీ హరే ర్భగవత శ్శక్తిః, హరే ర్భగత్పాలకత్విశక్తియుక్త స్త్వ మిత్యర్థః.

౫౦

ప్రసంగా తృప్తితం భగవంతం ప్రణమతి (య ఇతి.) యో విష్ణు ర్కాదీనాం రూపాణి, శిలాపుత్రకస్యేదం శరీర మితివ దిభేదనంసర్గే షష్ఠీ, అర్కాదిరూపాణి శరీరాణి, స్థానే తత్ర మచిత జగత్పరిపాలనసరే, ఆధత్తే బిభర్తి, తస్మై విష్ణవే, శుక్లాయ నిర్మలాయ, తే తుభ్యం, భగవతే, నమః,

౫౧

న యదా రథ మాస్థాయ జైత్రం మణిగణార్పితమ్.

విష్ణుర్జ్జం శ్చండకోదండో రథేన త్రాసయ న్నఘాఙ్.

౫౨

స్వనై న్యచరణక్షణ్ణం వేపయ న్మండలం భువః,

వికర్షన్మహతీం సేనాం పర్యట న్నంశుమా నివ.

౫౩

తదైవ సేతవ స్సర్వే వర్ణాశ్రమనిబంధనాః,

భగవద్రచితా రాజా భిద్యేరజా బత దన్యుభిః.

౫౪

అధర్మ శ్చ సమేదేత లోలుపై ర్వ్యజ్ఞుకై ర్నుభిః.

శయానే త్వయి లోకోయం దన్యుగ్రస్తో వినష్క్యతి.

౫౫

ఏవం విష్ణుం ప్రణమ్య ముని ర్మనో రాగమప్రయోజనం ప్రప్ణుకామః ప్రథమం తత్ప్రశ్నే జగద్రక్షణాయ పర్యటంతం మాం కిమర్థ మాగతోపీతి కిం పృచ్ఛసీతి మానాదీ రిత్యభిప్రాయేణ, ప్రధానప్రయోజనం జగద్రక్షణ మేవ, అనుషంగిక మిహాగమనప్రయోజనం, యత్కించి దత్తి చేత్కత్యతా మిత్యాహ యావదధ్యాయం, త్వం జైత్రం జయశీలం, మణిగణైః, రర్పితం ఖచితం, రథ మాస్థాయాఽధిరుహ్య చండం పరేషాం భయజనకం కోదండం, ధను ర్యస్య సః, విస్ఫుర్జయన్ ధ్వనయన్, కోదండ మితి శేషః. ద్వితీయాంతసారే తు కర్మధారయః. చండకోదండం విస్ఫుర్జయన్, రథేన అఘాఙ్ ధర్మవిరోధిన స్త్రాసయన్ ఉద్యేజయన్.

౫౬

స్వనై న్యనాం చరణైః క్షణ్ణం సంఘట్టితం, భువో మండలం, వేపయన్ కచ్చయన్, మహతీం సేనాం, వికర్షన్మికర్షయన్ సూర్య ఇవ, యదా య్వర్తి న పర్యటసి తదైవ, వర్ణాశ్రమ ప్రయుక్తా, భగవతా కల్పితా, స్సర్వే సేతవః ధర్మమర్యాదాః హేరాజా, దన్యుభిః ధర్మవిరోధిభిః, భిద్యేరజా, బతేతి ఘోరే.

౫౭-౫౮

వ్యజ్ఞుకైః నిప్రతిపక్షైః, లోలుపైః కేవలార్థకామపరాయణైః నృభి, రధర్మ శ్చ, సమేదేత వర్తేత, త్వయి శయానే సత్యయం లోకః దన్యుగ్రస్తః వినష్క్యతి నాశం యాస్యతి, అతో లోకరక్షణ మేవ శవాటనస్య ప్రధానం ప్రయోజనమ్.

౫౯

(కర్దమన్య మనువుత్రాశ్చ వివాహమటనా)

తథాపి పృచ్ఛే త్వాం వీర యదర్థం త్వ మిహోఽఽగతః,

తద్వయం నిర్వ్యళితేన ప్రతిపద్యామహే హృదా.

౫౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,

మన్వాగమనం నామైకవింశోఽధ్యాయః.

తథాపి, హేవీర, త్వం, యదర్థ మిహోఽన్మదాశ్రమే ఆగతః, తత్ప్రయోజనం, త్వాం ప్రతి
పృచ్ఛే, వయం తత్ త్వదాగమనప్రయోజనం నిర్వ్యళితేన నిష్కవచేన, హృదా చిత్తేన, ప్రతిపద్యామహే
అంగీకర్మహే.

౫౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరన్య నర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

ఏకవింశోఽధ్యాయః.

అథ ద్వావింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఏవ మావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయో మనుః,
సప్రీడ ఇవ తం సప్రమా డుపారత మువాచ హ.

౧

ముని రువాచ—

బ్రహ్మ సృజ త్వముఖతో యుష్మా నాత్మపరీప్సయా.
ఛందోమయాం స్తపోవిద్యాయోగయుక్తా సలమ్పటాః.

౨

తత్రాణాయాఽసృజ చ్ఛాస్మాక్ దోషసహస్రా త్సహస్రపాత్,
హృదయం తస్య హే బ్రహ్మ స్థిత మంగం ప్రవక్షతే.

౩

అథ ద్వావింశోఽధ్యాయః

ఏవం కర్తవేనోక్తో చును స్త మువాచేశ్యాహ మైత్రేయః (ఏవ మితి.) అవిష్కృతానాం
గుణానాం, కర్మణాం చ ఉదయ ఉత్క్లష్టో యస్య సః, అత ఏవ సప్రీడ ఇవ స్వకీర్తిశ్రవణా లజ్జిత
ఇవ స సంప్రాప్ మనుః ఉపారతం నివృత్తిధర్మనిష్ఠం, తం ముని మువాచ. హేతి హ్నారే.

౧

ఉక్తి మేవాహ (తయోదశభిః) మదీయేయం కన్యా త్వయా పరిణీయేతి విజ్ఞాపయిష్యం,
స్తావద్యుష్మదన్మత్సమ్బుంద ఈశ్వరేణ బ్రహ్మణా పూర్వ మేవ సంఘటిత ఇత్యాహ మనుః (బ్రహ్మేతి
సార్థద్వయేన) ఛందోమయో వేదప్రచురః, బ్రహ్మ స్వముఖాత్, తపః కర్మయోగః, విద్యా భగవదు
పాసనా, యోగః జ్ఞానయోగః, ఏతై ర్యుక్తాః, అలమ్పటాన్ విషయే ష్వలాలసాః, యుష్మాన్,
వేదమయాః బ్రాహ్మణాః ఆత్మపరీప్సయా వేదమయస్యాఽఽత్మనః రిరక్షిషయా వేదమయస్యాఽఽ
త్మనః పరీప్సా వేదరీరక్షిషైవ, ఆత్మపరీప్సయా ఆత్మజ్ఞానప్రసర్తనశ్రద్ధయా వా. చతుర్ముఖశరీరకః
పరమాత్మా, స్వముఖాత్, అన్మజిత్.

౨

తేషాం బ్రాహ్మణానాం, త్రాణాయ రక్షణాయ, అస్మాక్ క్షత్రియాః, సహస్రపాత్ సర్వతః
పాణిపాదాదికార్యకర్తా, భగవాన్, దోషసహస్రాత్ భజనసహస్రాత్, అన్మజిత్, తస్య బ్రహ్మణః
హృదయం బ్రహ్మకులం, క్షత్రం క్షత్రియకుల మంగం ప్రవక్షతే.

౩

(విష్ణోద్విష్టః మనుః స్వపుత్రీం దేవహూతిం కర్తవ్యాయ ప్రదానమ్)

అతో హ్యనోన్య మాత్మానం బ్రహ్మక్షత్రం చ రక్షతః,
రక్షతి స్తావ్యయో దేవ స్వయం సదసదాత్మకః.

౪

తవ సందిర్శనా దేవ చ్చిన్నా మే సర్వసంశయాః,
యత్స్వయం భగవా న్నిత్యా ధర్మ మాహ రిరక్షిషోః.

౫

దిష్ట్యా మే భగవా న్ద్వష్టో దుర్దరో యోఽకృతాత్మనామ్,
దిష్ట్యా పాదరజస్పృష్టశీర్షా మే భవత శ్శివమ్.

౬

దిష్ట్యా త్వయాఽనుశిష్టోఽహం కృతశ్చానుగ్రహో మహాః,
అపావృతైః కర్ణరంద్రైర్బుష్టా దిష్ట్యోశతీ రిరః.

౭

అతః వేదపాలనాయ బ్రాహ్మణాః, బ్రాహ్మణపాలనాయఽస్మాంశ్చ, యత స్పృష్టవా, సతః బ్రహ్మ, క్షత్రం చ అనోన్యం మిథః, ఆత్మానం, రక్షతః రక్షం కురుతః, ఏవం పరస్పరం రక్షిష్యమాణే, ఉభయ మపి, సదసదాత్మకః కార్యకారణరూపః, ఏవ మవ్యవ్యయః, కార్యగతివికారై రస్పృష్టః, యద్వా సదసదాత్మకః చేతనాచేతనశరీరకః, అత ఏవాఽవ్యయః నహి శరీరగతై ర్వికారై శ్శరీరే స్పృశ్యతే యో దేవ, స్స రక్షతి.

తస్మై స్వాఖిప్రేతం నివేదయితుకామః తద్దర్శనాదికం ప్రస్తౌతి త్రిభిః, తవ దర్శనా దేవ, మే, సర్వసంశయాః ప్రష్టవ్యార్థవిషయాః, చిన్నా, హేచగవః కర్షమ, య ద్యస్మా త్వయ మేవ, భవాన్ రిరక్షిషోః, సజా, పాలయితు మిచ్ఛోః, మమ, ధర్మం, ఆహ, న యదా రథ మాస్థాయేత్వాదినా ఉక్తవాన్.

అకృతాత్మనా మకృతసుకృతైః దుర్దర్శః ద్రష్టు మశక్యో భగవాన్ త్వం, మే మయా, దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యేన దృష్టః, భవత, శ్శివం మంగళకరం, పాదరజః మే, శీర్షా శిరసా, స్పృష్టం భృతమ్.

అనుష్టః అనుశీతః మహాన్, అనుగ్రహః అనుశాసనాదిరూప స్వయా కృతః, అపావృతై రనావృతైః కర్ణరంద్రైః, ఉశతీః ఉశత్యః, కమనీయాః, గిరః, దిష్ట్యా జాప్తాః.

స భవాఁ దుహితున్నేహపరికిష్టాత్మనో మమ,
శ్రోతు మర్హతి దీనస్య శ్రావితం కృపయా మునే.

ప్రియవ్రతోత్తానపదో స్వసేయం దుహితా మమ,
అన్విచృతి పతిం యుక్తం వయశ్శీలగుణాదిభిః.

యదా ను భవత శ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్,
అశృణో న్నారదా త్నైషా త్వయ్యాసీ త్కృతనిశ్చయా.

తత్రప్రతీచృ ద్విజాగ్ర్యేమాం శ్రద్ధయోపహృతాం మయా,
సర్వాత్మనానురూపాం తే గృహమేధిషు కర్మసు.

ఉద్యతస్య హి కామస్య ప్రతివాదో న శస్యతే,
అపి నిర్ముక్తనంగస్య కామరక్తస్య కిం పునః.

ఏవ మాత్మనః కృతార్థతా మావేద్య తం ప్రసాదయన్ స్వాభిప్రేతం నివేదయతి (స ఇతి సప్తభిః) దుహితరి స్నేహేన పరికిష్టః ఆత్మా మనో యస్య, ఆతపివ, దీనస్య. మమ మయా, శ్రావితం విజ్ఞాపితం, స భవాన్, కృపయా, శ్రోతు మర్హసి.

కిం తదిత్యత్రాహ- ఇయం దేవహూతిః ప్రియవ్రతోత్తానపదోః స్వసా భగినీ, మమ, దుహితా చ, ప్రియవ్రతోత్తానపదో స్వసేత్యనేన పుత్రీకరణశంకా నిరస్తా, మమ దుహితేత్యనేన క్షత్రియకన్యా, తవ యోగ్యేతి దర్శితం, వయశ్శీలాదిభి ర్యుక్తం పతి మన్విచృతిత్యనేన స్వయంవరేతి సూచితమ్.

తదేవ విశదయతి (యదేతి) యదాను యర్హ్యేవ, భవత శ్శీలాదీన్, నారదోపదేశా దశృణోత్. తర్హ్యేవ త్వయి, కృతః నిశ్చయః తవైవాహం భార్యేతి నిశ్చయో యయా సా.

త త్రస్మాత్. హేద్విజాగ్ర్య, మయా శ్రద్ధయా. ఉపహృతాం, తవ. గృహమేధిషు గార్హస్థ్యేషు కర్మసు సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైః అనురూపా మనుకులామిమాం కన్యాం, ప్రతీచృ ప్రతిగృహాణ

ప్రతిగ్రహప్రత్యాఖ్యానశంకయా తం ప్రోత్సాహయ న్నాహ తిభిః- ఉద్యతస్య దైవా త్వసతః ప్రాప్తవిషయస్య, కామస్యాఽభిలాషస్య, ప్రతివాదః ప్రత్యాఖ్యానం, నిర్ముక్తనంగస్యాపి న శస్యతే, కర్తృమితీశేషః, కామాన క్తస్య, కింపునః, ప్రతివాదో, న శస్యత ఇతి కిం పున ర్వక్తవ్య మిత్యర్థః

(విష్ణోద్విష్టః మనుః స్వపుత్రీం దేవహూతిం కర్తవ్యాయ ప్రదానమ్)

య ఉద్యత మనాదృత్య కీనాశ మభియాచతే.

క్షీయతే తద్యశ స్సీపుతం మాన శ్చావజ్జయా హతః.

౧౩

అహం త్వఽశృణవం విద్య న్ముద్వాహార్థం సముద్యతమ్,

అత స్త్వ ముపకుర్వాణః ప్రత్యాం ప్రతిగృహాణ మే.

౧౪

ఋషిరువాచ —

బాధ ముద్వోధుకామోఽహ మప్రత్యా చ తవాత్మజా.

ఆవయో రనురూపోఽసావాద్యో నై వాహికో విధిః.

౧౫

కామ స్స భూయా న్నరదేవ తస్యాః పుత్ర్యా స్సమామ్నాయవిధౌ ప్రతీతః,

క ఏవ తే తనయాం నాద్రియేత స్వయైవ కాంత్యా క్షిపతీమివ శ్రీయం.

౧౬

ప్రతివాదే కిం స్యాదిత్యత్రాహ (య ఇతి.) యః పుమాః. ఉద్యంతం కామ, మనాదృత్య, పశ్చాత్, తీర్థ-నాశం కృపణ. మభియాచతే స్సీపుతం ప్రవృద్ధ మపి తస్య పుంసో, యశః. క్షీయతే నశ్యతి. అవజ్జయా పరావమానేన. మానః, బహుమానశ్చ. హతః, వినష్టో భవేత్. ౧౩

నను సత్యం త్వదుక్తం సర్వం పరివోధుకామన్య అహం తు న తాదృశ ఇత్యత్రాహ (అహ మితి,) హేవిద్యః. తా ముద్వాహార్థం, సముద్యతం యతమానమహ మశృణవం శ్రుతవాః, అత స్తస్మా దుపకుర్వాణః నైష్ఠికేతరబ్రహ్మచారీ సావధికబ్రహ్మచర్యవాః. త్వం. మే మయా ప్రత్యాం దత్తాం, కన్యాం ప్రతిగృహాణ. ౧౪

ఏవం మనునా విజ్ఞాపితః కర్తవ్య స్తదుక్త మంగీకృత్వ న్నాహ (బాధ మితి షడ్వి.) బాధ మిత్యంగీకారే, అహ, ముద్వోధుకామః పరిణేతుకామః, తవాఽలత్మజా పుత్రీ, అప్రత్యా కన్యైది దప్రతిశ్రుతా చ, అత, ఆవయోః, అనురూపః, ఆద్యః బ్రాహ్మణః, నైవాహికః వివాహరూపః, విధి ర్విధాన మస్తితి కేషః. హేనరదేవ, తే తవ. అస్యాః పుత్ర్యాః, య స్సమామ్నాయవిధౌ, వేద రూపచోదనాయాం. ప్రతీతః ప్రఖ్యాత, స్సకామః వివాహః, ఖియాత్. ఏవం తద్విజ్ఞాపిత మనుమత్య నాహం త్వతోప్రిత్వాహేన ప్రతిగ్రహీష్యా మ్యపి త్వస్యా సౌందర్యనయశ్శిలాదిః శ్రుత్వాఽస్యా మేవ కృతనిశ్చయో భగవతాఽలద్విష్టప్రతిచ్ఛామీతి వదం స్తాం వర్ణయతి (క ఇత్యాదినా.) తే సార్వ భౌమన్య తవ, తనయాం కో నామ నాద్రియేత, కథంభూతాం, స్వయైవ అభరణాదిభి ర్వినా, కాంత్యా సౌందర్యేణ శ్రీయం భూషణాదికృతకోఽహం, క్షిపతీ మివ స్థితాం, భూషణభూషణాంగీ మిత్యర్థః. ౧౫-౧౬

యాం హర్యుపృష్ఠే క్వణదంఽప్రిశోభాం విక్రీడతీం కందుకవిహ్వలాక్షీమ్,
విశ్వావసు ర్న్యవత త్స్వా ద్విమానా ద్విలోక్య సమ్మోహవిమూఢచేతాః. ౧౬

తాం ప్రార్థయంతీం లలనాలలామ మనేవితశ్రీచరణై రదృష్టామ్,
వత్సాం మనోరుచ్చపదస్వసారం కో నానుమన్యేత బుధోఽభియాతామ్. ౧౭

అతో భజిష్యే సమయేన సాధ్వీం యావత్తుతేజో బిభృయాదాత్మనో మే,
అథో ధర్మాన్ పారమహంస్యముఖ్యాన్ శుక్లప్రోక్తాన్ బహుమన్యేఽవిహింసాన్.

యతోఽభవ ద్విశ్వ మిదం విచిత్రం సంస్థాప్య తే యత్ర చ వావత్తిషేత్.

కించ. హర్యుపృష్ఠే ప్రాసాదోపరి క్వణతో రూపురాభ్యాం శబ్దం కుర్వతో రజ్ఞోః
పాదయోః శోభా యస్యాస్తాం. విక్రీడతీం. కందుకే విహ్వలే చంచలే ఆక్షిణీ యస్యా స్తాం, యాం
తవ కన్యాం, విలోక్య. సంమోహేన విమూఢం వ్యాకులం చేతో యన్య సః, విశ్వావసుః స్వాద్విమానా
న్యవతత్, తాం కో నానుమన్యేత్యుత్తరేణాఽన్వయః, ౧౬

కథంభూతాం. ప్రార్థయంతీం పతి మితి శేషః. లలనాలలామం లలనానాం యోషితాం, భూషణ
భూతాం, శ్రేష్ఠా మిత్యర్థః, అనేవితో శ్రీయో లక్ష్మ్యో శ్చరణౌ యై, సై. రదృష్టాం ద్రష్టు మవ్యశక్యాం
మనో న్రవ, వత్సాం పుత్రీం, ఉత్తానపదః, భగినీం, స్వయ మేవ ప్రాప్తాం. బుధః శుశలః కో నాను,
నాఽనుమన్యేత నాఽంగీకర్యాత్. ౧౭

అతిః ఉక్తహేతుభ్యః, మే మమ, తేజః వీర్యం. యావత్, బిభృయాత్, తావతా సమయేన
కాలేన, సాధ్వీ, మిమాం భజిష్యే స్వీకరిష్యే, అపత్యజననావది స్వీకరిష్య ఇత్యర్థః, అథో అనంతరం,
పారమహంస్యే పరమహంసాశ్రమే. ముఖ్యాః ప్రాధాన్యే నోపాదేయాః, శుక్లే న భగవతా, ప్రోక్తాః
అవిహింసాః సాత్వికాః, ధర్మాః వివేకవిమోకాదీః, బహుమన్యే, అనుష్ఠాస్యామి. అవతో
త్పత్త్యనంతరం నివృత్తిధర్మనిషోఽహ మిమాం త్యజ్యేమితి భావః. ౧౮

అయం భాషాబంధో న కేవలం మయైవ కృతః, కింతు సమస్తజగదుదయవిభవలయబీలేన
భగవతైవ నిర్దిష్ట ఇత్యాహ (యత ఇతి.) ఇదం దేవతిర్యజ్ఞసుష్యస్థావరాదిభేదేన చ విచిత్రం. విశ్వం,
యతో భగవతః, అభవత్ ఉదపద్యత, యత ఇతి హేతో పంచమీ. హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదాన
పాధారణత్వాత్, తథాచ యతో నిమిత్తభూతా దుపాదానభూతా చేత్కర్తృః, యత్ర యస్మిన్ కారణభూతే

(విష్ణుదిష్టః మనుః స్వపుత్రీం దేవహూతిం కర్తవ్యాయ ప్రదానమ్)

ప్రజాపతీనాం పతి రేష మహ్యం పరం ప్రమాణం భగవా ననంతః. ౨౦

స ఉగ్రధన్వన్నియదేవాబిష ఆసీచ్ఛ తూష్టి మరవిందనాభం,
ధియోపగృహ్ణన్ స్మితశోభితేన ముఖేన చేతో బుబుభే దేవహూత్యాః. ౨౧

సోఽనుజ్ఞాత్వా వ్యవసితం మహిష్యా దుహితు స్సుబుటమ్,
తస్మై గుణగణాధ్యాయ దదౌ తుల్యాం ప్రహర్షితః. ౨౨

శతరూపా మహారాజ్ఞీ పారిబర్హా నృహాధనాన్,
దంపత్యోః పర్యదా త్ప్రీత్యా భూషావాసః పరిచ్ఛదాన్. ౨౩

భగవతి, సంస్థాస్యతే సంహారం యాస్యతి. యత్ర చ యస్మిన్ ఆంతఃప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకే
భగవతి, అవతిష్ఠేత్ ప్రశాసితవ్యత్వేన ధార్యత్వేన చావతిష్ఠేత్. తిష్ఠతి. స ఏషః, ప్రజాపతీనాం
బ్రహ్మాదీనా మపి, పతి రనంతః “సత్యం జ్ఞాన మనంత” మిత్యుక్తంజ్ఞానో భగవాన్, పరం కేవలం,
ప్రమాణం అన్మదుక్తిభాషాబిధే ప్రమాణ మిత్యర్థః. తదైవ హి భగవతాఽభిహితం “తే హృదయ”
మిత్యారభ్యేతి భావః. ౨౦

కర్తవ్యోక్తి ముపసంహరతి మైత్రేయః (స ఇతి.) హేఉగ్రధన్వ నిదుర, సః కర్తవ్యః,
ఇయదేవ ఏతావదేవ, అబిభాషే ఉక్తవాన్, అనంతర, మరవిందనాభం భగవంతం, చియా, ఉపగృహ్ణాన్
చింతయన్, తూష్టిం మోనేన, ఆసీత్ స్థితవాన్. స్మితేన మందహాసేన, శోభితం యన్ముఖం, తేన,
దేవహూత్యా స్మిత్రం. బుబుభే మోహితవాన్. ౨౧

అను అనంతరం, సః మనుః, మహిష్యాః భార్యాయాః, దుహితు శ్చ, వ్యవసితం నిర్మితం,
స్సుబుటం వ్యక్తం యథా భవతి తథా, జ్ఞాత్వా, గుణగణై, రాధ్యాయ యుక్తాయ, తస్మై కర్తవ్యాయ,
తుల్యాం వయశ్శీలాదిభి స్తుల్యాం. కన్యాం, ప్రహర్షితః దదౌ దత్తవాన్, ప్రధర్ష ఇతి పాఠే గుణవివశ
ఇత్యర్థః. ౨౨

మహారాజస్య మనోస్త్రి. శతరూపా, పారిబర్హా నుపాయనరూపాన్. భూషాదీన్,
వాసాంపి వస్త్రాణి, పరిచ్ఛదాః, క్రీడోపకరణాని, దంపత్యోః దుహితృజామాత్రోః పర్యదాత్. ౨౩

దత్వా దుహితరం సమా ట్నదృజాయ గతవ్యథః,

ఉపగూహ్య చ బాహుభ్యా మౌత్కంఠ్యోన్మథితాశయః.

౨౪

అశక్నువం స్తద్విరహం ముచ న్నాష్పకళాం ముహూః,

అసించ న్నంబ వత్సేతి నేత్రోదై ర్దుహితు శ్శిఖామ్.

౨౫

అమంత్య తం మునివర మనుజ్ఞాత సహానుగః,

ప్రతస్థే రథ మారుహ్య సభార్య స్వపురం నృపః.

౨౬

ఉభయో ఋషికుల్యాయా స్సరస్వత్యా సురోధసోః,

ఋషీణా ముపశాంతానాం పశ్య న్నాశ్రమసంపదః

౨౭

త మాయాంత మభిప్రేక్ష్య బ్రహ్మవర్తా త్రప్తజాఃపతిమ్,

సదృజాయ సదృశాయ, ప్రతాం దత్తాం, దుహితరం. సమాత్ మనుః. గతవ్యథః నిరస్తదుహితృపత్యస్వేషణదుఃఖః. బాహుభ్యా. ముపగూహ్య అలింగ్య, ఔత్కంఠ్యేన పుత్ర్యాం ప్రేమాతిశయేన, ఉన్మథితః జుభితః అశయోఽంతఃకరణం యస్య సః.

౨౪

అత ఏవ, తస్యాః దుహితు ర్విరహం విశ్లేషం అశక్నువన్, సోధు మితి శేషః. అత ఏవ, ముహూః బాష్పకలాః నేత్రామ్బుకణాన్, ముంచన్, హే అమ్మ హే వత్సేతి సంబోధయన్, నేత్రజలైః దుహితు, శ్శిఖాం అసించన్.

౨౫

మునివరం పర్వమ, మామన్త్రాస్సనుజ్ఞాప్య, లేనానుజ్ఞాతః, సభార్యో రథ మారుహ్య, నృపో మనుః, సహానుగ, స్వపురం ప్రతి, ప్రతస్థే గతవాన్.

౨౬

గచ్ఛంత మనువర్ణయతి ద్వాభ్యామ్ ఋషికుల్యాయాః. ఋషికులసహితాయాః. సరస్వత్యాః. ఉభయోః, సురోధసోః శోభనతలయోః ఉపశాంతానాం శమదమాదిగుణసమృన్నానా, మృషీణా. మాశ్రమేషు, సమృదః భగవదాధనోపయుక్తకులసీషష్టఫలాదినమృద్ధీః, పశ్యన్, ప్రతస్థ ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

౨౭

అయాంత మాగచ్ఛంతం, పతిం మను, మభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా, ప్రజాః, ప్రహర్షితాః.

(విష్ణోద్విష్టః మనుః స్వపుత్రీం దేవహూతిం కర్దమాయ ప్రదానమ్)

గీతసంస్తుతివాదితైః ప్రత్యుదీయుః ప్రహర్షితాః.

౨౮

బర్హిష్మతీ నామ పురీ సర్వసంపత్సమన్వితా,
స్యపతన్యత్ర రోమాణి యజ్ఞస్యాంగం విధూన్వతః.

౨౯

కుశకాశాస్త ఏవాస నృశ్వధ్ధరితవర్చసః,
ఋషయో యైః పరాభావ్య యజ్ఞఘ్నా నృజ్ఞ మీజిరే

౩౦

కుశకాశమయం బర్హి రాస్తీర్య భగవా న్మనుః,
అయజ ద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధా స్థానం యతో భువః.

౩౧

బ్రహ్మవర్తదేశా, దీతసంస్తుతిమృదంగాదివాద్యభ్యునిఖిః, ప్రత్యుదీయుః ప్రత్యుజ్జగ్ముః. బ్రహ్మవర్తానితి ద్వితీయాంతపాఠే. బ్రహ్మవర్తాన్ ప్రతి. అయాంతమిత్యన్వయః, ప్రజాపతి మితినమస్తపాఠే ప్రజానాం పతిం మనుం బ్రహ్మవర్తస్థా లోకాః, ప్రత్యుదీయు రిత్యన్వయః.

౨౮

కా సౌ పురీ యాం ప్రతస్థ ఇత్యుక్తమిత్యత్రాహ- బర్హిష్మతీ నామ పురీ, కథంభూతా, సర్వాభి స్సమృద్ధి రైశ్వర్యైః, ద్యుక్తా. సాపి కుత్రేత్యత్రాహ. యజ్ఞస్య ఆదివరాహస్య. అంగం శరీరం, విధున్వతః కమ్యయత స్పతః, రోమాణి తమారుహాణి, యత్రాపతన్, తత్రేత్యర్థః.

౨౯

పతితాని రోమాణి కిమాస నిత్యత్రాహ - త ఏవ. పతితానేన రోమాణి, శశ్వత్సదా, హరితవర్ణాః, కుశాః, కాశాశ్చ, ఆసన్నుత్పన్నాః - క స్తేషా ముపయోగ ఇత్యత్రాహ. యైః కుశైః కాశైశ్చ యజ్ఞఘ్నా యజ్ఞవిరోధినో రాక్షసాః పరాభావ్య అభిభావ్య, యజ్ఞం, ఈజిరే కృతవంతః, పాకం పంచతీతం నిర్దేశః, యద్వా యజ్ఞం భగవంతం, ఈజిరే ఇష్టవంతః, భగవదారాధనరూప యజ్ఞేషు ఉపయుక్తా ఇత్యర్థః.

౩౦

అత ఏవ, భగవన్మనుః, కుశకాశరూపం, బర్హి, రాస్తీర్య యతో భగవతో వరాహః, ద్భువ, స్థానం ప్రతిష్ఠాం, లబ్ధా లబ్ధివాః, తమేషాం యజ్ఞపురుష మయజత్ యజ్ఞే రారాధితవాః. అనేన, ఇద మేవ బర్హిష్మతీశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం యత్కుశకాశరూపబర్హిషాయుక్తత్వ మిత్యుక్తం భవతి, ౩౧

బర్హిష్మతీం నామ పురీం యాం నివిశ్య సమావసత్.

తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్,

కామా స్సర్వా స్సమాసీనో బుభుజే న్యావిరోధతః.

౩౨

సంగీయమానసత్క్రియై స్సత్త్రికై స్సురగాయకైః.

ప్రత్యూషే ష్వసుబద్ధేన హృదా గృహ స్థారేః కథామ్.

౩౩

నిష్టాతం యోగమాయాసు మనుం స్వాయంభువం మునిమ్,

యదా భంశయితుం భోగా నశేకు ర్భగవత్పరమ్.

౩౪

అయాతయామా స్తస్యాస న్యామా స్వాంతరయాపనాః,

శృణ్వతో ద్యాయతో విష్టోః కుర్వతో బృహతః కథాః.

౩౫

విభు ర్మను, రాం బర్హిష్మతీం నామ పురీం, నివిశ్య ప్రవిశ్య, పూర్వం సమావసత్. తస్యాం పూర్వం. అధ్యాత్మికాధిభౌతికాదిదైవికరూపతాపత్రయరహితం, భవనం స్వగృహం. ప్రవిష్ట స్సభార్య. స్సపుత్రశ్చ, అన్యావిరోధతః వర్ణాశ్రమప్రయుక్త భగవదారాధనరూపధర్మావిరోధేన, కామాః, బుభుజే అనుబభూవ.

౩౨

ఏత దేవ ప్రపంచయతి (సంగీయమానేత్యాదిభిష్టత్క్రియై) ప్రత్యూషేషు ప్రత్యుషస్సు, సత్త్రికైః త్రిభి స్సహితైః, సురగాయకైః. సురా గంధర్వకిన్నరాదయః, త ఏవ గాయకా సై. సన్మ్యక్ గీయమానా సతీ నిర్మలా కీర్తి ర్వస్య సోపి, అనుబద్ధేన ప్రేమానుబద్ధేన, హృదా. హరేః కథాః శృణ్వతః, కామాః, బుభుజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

౩౩

మునిం కుఖాశ్రయంశీలనవరం భగవత్పరం భగవద్గుణానుచింతనవరం, స్వాయంభువం మనుం భోగాః కామభోగాః, యోగమాయాసు భగవదాశ్చర్యశక్తికామేషు, నిష్టాతం అనంతం యథా తథా ఆభ్యంశయితుం ఈషదపి పాతయితుం, యత్ యస్మా న్న శేకుః సమర్థాః ఆత, స్తస్య. యామాః అయాతయామా అసన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః.

౩౪

విష్టోః కథా, శృణ్వతః, బుగ్గవతః కథయతః, కుర్వతః, భగవదారాధన మితి శేషః ద్యాయతః, విష్ట మితి శేషః తస్య మనోః స్వాంతరం మన్వంతరాఖ్యకాలం. యాపయంతి నయంతీతి. తే, యామాః కాలావయవాః, ప్రహరాః. అయాతయామా స్సఫలా ఆసత్, యామా ఇత్యనైక స్మిన్నపి యామే భగవదారాధనాభావరాహిత్యం సూచ్యతే.

౩౫

(విష్ణోద్విష్టః మనుః స్వపుత్రీం దేవహూతిం కర్తవ్యాయ ప్రదానమ్)

స ఏవం స్వాంతరం నిన్యే యుగానా మేకసప్తతిమ్.

వాసుదేవప్రసంగేన పరిభూతగతిత్రయః.

35

శారీరా మానసా దివ్యా వై య్యాసే యే చ మానుషాః.

భౌతికా శ్చ కథం క్లేశా బాధంతే హరిసంశ్రయమ్.

36

యః పృష్ఠో మునిభిః ప్రాహ ధర్మా న్నానావిధాం చ్ఛ్చుతాః.

నృణాం వర్ణాశ్రమాణాం చ సర్వభూతహిత స్సదా.

37

ఏత త్త ఆదిరాజస్య మనో శ్చరిత మద్భుతమ్.

స మను. రేవం భగవత్కథాశ్రవణకీర్తనద్యానతదారాధనాదిభి. ద్యుగానా. మేకసప్తతి
పరిమాణం, స్వాంతరం కాలం. వాసుదేవే పృథ్వీ స్థా సంగేన. పరిభూతం గతిత్రయం “ఉర్త్వం
గచ్ఛంతి సత్వస్థా మధ్యేస్థంతి రాజసాః. జహన్యగుజవృత్తిస్తా అధో గచ్ఛంతి తామసా” ఇత్యుక్తగతి
త్రయం యేన సః, నిన్యే యాసయామాన. యవ్యా. గతయోఽవగతయః. క్లేశావగతయః. తాసాం
త్రయం నిరస్తాద్యాత్మికాపితాపత్రయ ఇత్యర్థః.

35

ఏతదేవ విశదయతి (శారీరా ఇతి.) హే వై యాసే. విదుర శారీరాః వ్యాధిరూపాః
మానసాః, ఆధయః, ఏతే. ఆద్యాత్మికాః క్లేశాః దివ్యా అస్తరిజ్ఞా అశనితోష్ణవాతవర్షాదిప్రభవాః ఏతే
అధిదైవికాః క్లేశాః. భౌతికాః శత్రువ్యాఘ్రుచోరనర్పాదిభూతప్రభవాః, ఏతే అధిభౌతికాః. ఏతే
సర్వే. మానుషాః మనుష్యై రనుభవాః క్లేశాః. హరిః సంశ్రియ ఆశ్రయో యస్య తం. కథం
బాధేరః. ఆశ్రితక్షేత్రహరభగవదాశ్రయం మనుం న కథంచిదపి బాధేరన్నిత్యర్థః.

36

హరిసంశ్రియ మిత్యనేన సూచితం తస్య జ్ఞానాతిశయ మాహ (య ఇతి.) సర్వభూత
హితః. యో మనుః, మునిభిః పృష్టః. నృణాం, తత్సాపి వర్ణాశ్రమాణాం చ. అతఏన, నానావిధాః,
శుభాః స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాః, ధర్మాః, పాపా.

37

ఏవం వర్ణితం మనుచరిత్రం నిగమయం స్తదవత్సవరిత్ర మవతారయతి - వర్ణనీయస్య

వర్జితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు.

౩౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
ద్వావింశోఽధ్యాయః.

కథనీయకీర్తేః, ఆదిరాజస్య మనో, రద్భుతం విస్మయనీయ, మేత చ్చరితం, తే తుభ్యం, వర్జితం,
మయేతి శేషః, అథ తస్య మనో రవత్యం దేవహూతి, స్తస్యా, ఉదయం ప్రభవం, ఉత్కరం వా,
శృణు మత్త ఇతి శేషః,

౩౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరివయఃప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వావింశోఽధ్యాయః.

అథ త్రయోవింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

పితృభ్యాం ప్రస్థితే సాదీస్వ పతి మింగితకోవిదా,
నిత్యం పర్యవర త్ప్రీత్యా భవానీవ భవం ప్రభుమ్. ౧

విస్రమ్భేణాఽఽత్మశౌచేన గౌరవేణ దమేన చ,
శుశ్రూషయా సౌహృదేన వాచా మధురయా విభో. ౨

విసృజ్య కామం దంభం చ ద్వేషం లోభ మమం మదమ్,
అప్రమత్తోద్యతా నిత్యం తేజీయాంస మతోషయత్. ౩

స వై దేవర్షివర్య స్తాం మానవీం సమనువ్రతామ్,

అథ త్రయోవింశోఽధ్యాయః

తదపత్యోదయం శృణ్వేతి ప్రతిజ్ఞాత మేవ వర్తయతు మారభతే మైత్రేయః (పితృభ్యా మితి.) మనుశతరూపాభ్యాం, ప్రస్థితే గమనే కృతే పతి, సాదీస్వ ఇంగితకోవిదా పత్య రభిప్రాయాభిజ్ఞా దేవహూతిః, ప్రభుం, భవం రుద్రం. భవానీవ పతిం కర్తవ్యం. ప్రీత్యా, పర్యవరత్ ఆరాధితవత్. ౧

ఏతదేవ ప్రపంచయతి ద్వాభ్యామ్ (విస్రమ్భేణేతి.) విశ్వాసేన, ఆత్మశౌచేన ఆత్మనోఽంతః కరణస్య శౌచేన శమనేత్యర్థః. గౌరవేణ సర్వాతిశయబుద్ధ్యా, దమేన బాహ్యేంద్రియనిగ్రహేణ, శుశ్రూషయా హితాహితయోః శ్రోతు మిచ్ఛయా చ, సౌహృదేన. మధురయా వాచా చ. ౨

కామాదీ నిస్సృజ్య, తత్ర. దమ్భః కావత్స్యం, అమం నిషిద్ధాచరణం, మదో గర్వః, అప్రమత్తా అనవధానరహితా, ఉద్యతా తన్నిదేశాచరణోద్యుక్తా, తేజీయాంస మతిశయిత తేజస్సమ్మన్నం పతిం కర్తవ్యం, మతోషయత్. ౩

స వై. దేవర్షివర్యః కర్తవ్యః, తా మనువర్తమానాం. మానవీం మనోః పుత్రీం, దేవహూతిం ప్రేక్ష్య గర్గదస్వరయా, వాచా గిరా, పీడితః అవినిసృతవాక్, కృపయా అబ్రవీత్. కథంభూతాం.

దైవా ద్గరీయసః పత్య రాశాసానాం మహాశిషః.

కాలేన భూయసా జ్ఞమాం కర్మితాం వ్రతచర్యయా.

ప్రేమగద్గదయా వాచా పీడితః కృపయోఽబ్రవీత్.

త్రయమ ఉవాచ—

తుష్టోఽహ మద్య తవ మానిని మానదాయా

శ్శుశ్రూషయా పరమయా పరయా చ భక్త్యా.

యో దేహినా మయ మతీవ సుహృత్స్వదేహో

నాపేక్షిత స్సముచితః శిషితుం మదర్థే.

యే మే స్వధర్మనిరతస్య తపస్సమాధి

విద్యాత్మయోగవిజితా భగవత్ప్రసాదాః.

తా నేవ తే మదనుసేవనయాఽవరుద్ధాః

దృష్టిం ప్రవిశ్య వితరా మ్యభయా నశోకాః.

మానసిం. దైవాదపి, గరీయసః గరీయస్తేనానుసంహితాత్. యద్వా దైవభావేనానుసంహితాత్, శ్రేష్ఠత మాత్, పత్య ర్భర్తు, ర్భూషణం అపత్యప్రాప్తిరూపం. మహతీం ఆశిషం పురుషార్థం ఆశాసానం పార్థయంతీం, వ్రతచర్యయా కర్మితాం, తత్ర భూయసా కాలేన జ్ఞమాం అతికృశామ్.

(ఉక్తి మేవాహ త్రిభిః) హేమానిని. పరమయా శుశ్రూషయా, పరయా భక్త్యా, చ మయి సంమాన మేవ కుర్వత్యా. స్తే తుభ్య, మద్యాఽధునా అహం, తుష్టః ప్రీతోఽస్మి. దేహినా, మతీవ సుహృత్ ప్రియతమో. యో, దేహాః, స్వదేహాః, సముచితః శ్లాఘ్యేషి, మదర్థే. శిషితుం కర్మితుం, నాపేక్షితః ఉపేక్షితః, ఉచిత మపి దేహ మనాదృత్య స మదర్థే శిషిత ఇత్యర్థః.

స్వధర్మనిరతస్య స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేషు నిరతస్య, మే మయా, తపః కర్మయోగః సమాధి శ్చిత్రైకాగ్రిం, విద్యా భగవదపాసనా అత్మయోగః ప్రకృతివివిక్రాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః. ఏతై ర్విజితాః బ్రాహ్మణ్యభగవత్ప్రసాదాః భగవత్ప్రసాదహేతుకాః, ప్రసాదా దితి పాతాంతరం. తదా, తప ఆదిభిః హేతుభి, ర్యో భగవత్ప్రసాదః తస్మా ద్దేతో, ర్విజితాః, యే భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానా దయః, తా నేవ, న ఏద్యతే ణయం యేష తా, అతఏవాఽశోకాః అశోచ్యానిత్యర్థః. మదనుసేవయా మత్సేవయా. అవరుద్ధాః, త్వయా వివశీకృతాః, ప్రవిశ్య. తే తవ. దివ్యాం దృష్టిం వితరామి దిదామి.

(యోగమాయావినిర్మితవిమానేన కర్తృమదేవహూత్యో ర్విహరఃప్రసమ్)

అన్యే పున ర్భగవతో భ్రువ ఉద్విజృమ్భ

విభ్రంశితార్ధరచనాః కి మురు క్రమస్య.

సిద్ధాసి భుక్ష్య విభవా నిజధర్మదోహః

ద్రివ్యా న్మరై ర్ధరదిగా న్మృపవిక్రియాభిః.

౮

ఏవం బ్రువాణ మబలాఽఖిలయోగమాయా విద్యావివక్షణ మవేక్ష్య గతాధి రాసీత్,

సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయా గిరైషా వ్రీడావలోకవిలసద్ధనీతాననాఽఽహ.

౯

దేవహూతి రువాచ—

రాధం బత ద్విజవృషైతదమోఘయోగ

మాయాదిపే త్వయి విభౌ తదవై మి భర్తః.

నను సర్వోపభోగ్యా న్మోగాదీ ననాదృత్య తపఆదిభి రార్జితాః విలక్షణా నితరా మితి కి మువ్యత ఇత్యాఽశంకాయా మభయానశోకానితి సూచిత మితరభోగ్యాదీనాం తుచ్ఛత్వం వదన్ స్వసమ్పాదితానా మేవ సర్వోత్తమత్వ మాహ (౨న్య కితి.) ఉరుక్రమస్య భగవతః. యా భూః తస్యా ఉద్విజృమ్భః విక్షేపః, తేన విభ్రంశితా అర్ధరచనాః సమోఽనభలాషా యేషు తే. అన్యే పునః కిం తైః, అతితుచ్ఛా స్త ఇత్యర్థః. అతో యత స్తనం, సిద్ధాఽసి, పతిపారాభ్యాదిభిః. రుహ్యస్తే ప్రపూర్యస్తే సాధ్యంత ఇతి యావత్. తా నిభివాః భోగవిస్తారాః సృపవిక్రియాభిః సృపాణాం సార్వభౌమాణా మపి, విక్రియా భోగభిలాషో. యాసు, తాభి, ర్మోగ్యాదినమ్బుద్భి రితి కేషః, భుంక్ష్య అనుభవ.

౧౦

భర్తైవ ముక్తా దేవహూతి స్త మువాచేత్యాహ మైత్రేయః (ఏవ విత్కేనేన) ఏవం ఇతి బ్రువాణం భాషమాణం అఖిలాః, యాః యోగమాయాః ఏచిత్రసర్గకరిస్వసంబంధిసామర్థ్యాపరవర్యాయా శృక్తయ, స్తాసాం. విద్యా, స్వకార్యజననప్రవ ర్తనానుగుణం జ్ఞానం, తస్మిన్, వివక్షణం నిపుణం, పతిం, అవేక్ష్య అబలా దేవహూతిః, గతాధిః గతమనోవృథా, రాసీత్. తతస్సంప్రశ్రయః వినయః ప్రణయః ప్రేమా. తాభ్యాం, విహ్వలా గద్గదా తయా. గిరా వావా. ఈష ద్వీప్రదాసహితో, యోఽన లోక, స్తేన, విలసద్ధనీతం, యస్మిం స్తత్ ఆననం ముఖం యస్యా సృతీ, ఆహ.

౧౧

ఉక్తి మేవాహ (రాధ మితి ద్వాభ్యామ్.) హేద్విజవర, అమోఘాః సప్రయోజనాః, యా

యస్తేఽభ్యధాయ సమయస్సకృదంగసంగో

భూయాద్గరీయసి గుణప్రసవస్సతీనామ్.

౧౦

తత్రేతి కృత్య ముపశిక్ష యథోపదేశం

యేనైష మే కర్మితోఽతిరిరంసయాత్మా,

సిద్ధ్యేత తే కృతమనోభవధర్మితాయాః

దీనస్తదీశభవనం సదృశం విచక్ష్య.

౧౧

మైత్రేయ ఉవాచ —

ప్రియాయాః ప్రియ మన్విచ్ఛ స్కర్దమో యోగమాశ్రితః,

విమానం కామగం క్షత్త స్తర్హ్యేవాఽఽవిరచీకరత్.

౧౨

యోగమాయాః పూర్వోక్తా, స్తానా, మధిపే విభౌ, త్వయి, ఏత, త్వదుక్తం, సర్వం, రాధం సిద్ధ మేవే, త్యవైమి జనామి, బతేతి హర్షే, హేభర్త, తే త్వయా, య, స్సకృత్ అపత్యజననవర్యంతం, అంగసంగో యస్మిన్ సమయః కాలోఽభిహితః, స, భూయాత్, యస్మాత్. గరీయసి శ్రేష్ఠే, భర్తరి హేతుమాతే, సతీనాం శ్రీజాం, ప్రసవః అపత్యం, గుణః మహాన్లాభః, గుణప్రసవ ఇతి సమస్తసాతే తు గరీయసి పత్య, సతీనాం, యతో, గుణప్రసవః గుణవిస్తారో భవతి, అతః, పుత్రోత్పత్త్యా గుణ విస్తారే జాతే సతి “స్థితిం ప్రవిశ్య పి రామితీ” య, త్వదుక్తం తత్సర్వం భవతీతి భావః. ౧౦

అంగసంగార్థ మితికర్తవ్యతాం చ సంపాదయేత్వాహ (తత్రేతి.) హేళుళ, తత్ర అంగ సంగే ఇతి కృత్యం ఇతికర్తవ్యతాం, నాపకకలాపం యథోపదేశం కామతంత్రోక్తానుసారేణ, ఉపశిక్ష రామాయ, కిం తదితి కృత్యం, ముపశిక్షణీయం, తత్రాహ, తే త్వయేన కృతః ఉత్పాదితః, యో, మనోభవః కామ, స్తేన భర్తరియాః పీడితాయాః, మే మయా, అతిరిరంసయా భృశం రస్తు ముచ్ఛయా, పర్వతం, అతివివ, దీనః, ఏష ఆత్మా దేహః, యేన ఇతికృత్యేన సిద్ధ్యేతి కార్యదైన్యదిపరిహారేణ స్వస్థో భవే, త్త దితికృత్య, ముపశిక్షయేత్వర్త, తస్మా, తద్భృశం అనురూపం, భవనం భోగస్థానం ఇదం భోగ్యాదీనా మప్యసలక్షణం, విచక్ష్య కల్పయ.

౧౧

ఏవ ముక్తః కర్తమో భోగ్యాదీ నన్మజ దిత్వాహ మైత్రేయః, హేక్షత్తః, ప్రియాయాః భార్యాయాః, ప్రియం, అన్విచ్ఛ కర్తు మితి శేషః, కర్తమః యోగం ఉక్తయోగమాయాం, ఆశ్రితః, కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛతీతి త, ద్విమానం, తర్హ్యేన తత్తజ మేవ, ఆవిరచీకరత్ ఆవిర్భావయామాన.

౧౨

(యోగమాయావివిర్వికవిమానేన కర్తృమదేవహూత్యో ర్విహారవర్జనమ్)

సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్నసమన్వితమ్,

సర్వధ్యుపచయోదర్శం మణిస్తంభై రుపస్కృతమ్.

౧౩

దివ్యోపస్కరణోపేతం సర్వకాలసుఖావహమ్,

పట్టికాభిః పతాకాభి ర్విచిత్రాభి రలంకృతమ్.

౧౪

స్రగ్ధి ర్విచిత్రమాల్యాభి ర్మంజుశింజత్వడంఘ్రిభిః,

దుకూలక్షౌమకౌశేయై ర్నానావస్తై ర్విరాజితమ్.

౧౫

ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథ క్పుథక్,

క్షిప్తైః కశిపుభిః కాంతం పర్యజ్జ్వల్యజనాననైః.

౧౬

తత్ర తత్ర వినిక్షిప్తనానాశిర్వోపశోభితమ్,

(తదేవ విమానం వర్ణయతి నవభిః) సర్వకామదుఘం సర్వాభిలషితపూరకం, దివ్యమమానుషం సర్వరీనాం సర్వసంపదాం, య ఉపచయ, స్తస్యోదర్శిః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి, ర్యస్మిన్ మణిస్తంభైః స్తమ్భై రుపస్కృతం పరికర్షితం

౧౩

దివ్యై రుపస్కరణైః పరికరైః, రుపేతం యుక్తం, సర్విస్మి న్కాలే సుఖమేవావహతి ప్రాపయతి తథా, పట్టికా అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః, పతాకా వితితా, స్తాభి శ్చ, విచిత్రాభి రలంకృతమ్,

౧౪

విచిత్రాణి మాల్యాని మాలానిర్మాణయోగ్యాని పుష్పాణి, యాను, తాః, మంజు చుఘ్రం యథాతథా, శింజంతిః ధ్వనంతః, షడంఘ్రయో ఛ్రమరా, యాను తాభిః, స్రగ్ధిః, అలంకృతం, దుకూలైః, క్షౌమైః, ధౌతైః, కౌశేయైః, ర్విన్యై శ్చ నానావిధైః, వస్త్రైః, విశేషేణ రాజితమ్.

౧౫

ఉపర్యుపరి, న్యస్తేషు విరచితేషు, గృహేషు, పృథ క్పుథక్ విభక్తం, కల్పితైః కశిపుభిః, శయ్యాభిః, కాంతం కమనీయం, తథా, పర్యంకాదిభి శ్చ కాంతం,

౧౬

తత్ర తత్ర భిత్త్యాదిషు వినిక్షిప్తై ర్విరచితైః నానావిధై శ్చలైః, ఉపశోభితం,

మహామరకతస్థల్యాం జుష్టం విద్రుమవేదిభిః. ౧౭

ద్వార్షు ద్వారేషు, విద్రుమమయదేహల్యా భాంతం వజ్రకవాటయా,
శిఖరే స్వింద్రనీలేషు హేమకుంభై రధిశితమ్. ౧౮

చక్షుష్మత్పద్మరాగాద్యై ర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః,
జుష్టం విచిత్రవైతానై రనర్జై ర్హేమతోరణైః. ౧౯

హంసపారావతవ్రాతై స్తత్ర తత్ర నికూజితమ్.
కృత్రిమా నృన్యమానై స్సాన్వనదిరుహ్యౌవరుహ్య చ. ౨౦

విహారస్థానవిశ్రామసంవేశప్రాంగణాజిరైః,
యథోపజోషం రచితై ర్విస్తాపన మివాఽఽత్మనః. ౨౧

మహామర కతస్థల్యాం ఇంద్రనీలమణిమయభూమ్భ్యాం. రచితాభి. ర్విద్రుమవేదికాభి ర్జుష్టం యుక్తం.
స్త్రోత్రీ పాతే. తయా విద్రుమవేదికాభి శ్చ యుక్తమ్. ౧౭

ద్వార్షు ద్వారేషు, విద్రుమమయదేహల్యా ఉదుమ్బరేణ, భాంతం శోభితం, వజ్రఖచిత
కవాటయుక్తం. ఇంద్రనీలమణిమయేషు, శిఖరేషు, సువర్ణమయకంఠై రధిశితం. ౧౮

చక్షుష్మంత ఇవ యే పద్మరాగశేష్ఠాః, వజ్రభిత్తిషు భచితాః, తై ర్జుష్టం విచిత్రైర్వైతానై
ర్విస్తానసమూహై, రనర్జై, ర్హేమమయతోరణై శ్చ, జుష్టం. ౧౯

కృత్రిమానపి, హంసాదీన్, స్వాక్ స్వసజాతీయా, నృన్యమానై ర్హంసానాం పారావతానాం
చ సమూహై, స్తత్ర తత్ర, అధిరుహ్య, అవరుహ్య చ వికూజితమ్, ౨౦

యథోపజోషం యథాసుఖం, రచితైః కల్పితైః, విహారస్థానాదిభి ర్యుక్త మితి శేషః.
యద్వా. విహారస్థానాదిభి రాత్మనః, స్వన్య మాయావినోపి. విస్తాపన మివ విస్మయజనక మివాఽ
వస్థితం, ఆవిరచీకర దితి పూర్వేణాఽన్వయః, తత్ర, విహారస్థానం క్రిడావదేశః విశ్రామః శయనగృహం
సంవేశ. ఉపజోగస్థానం ప్రాంగణం గృహద్భూమిరచితం, అజిరం ప్రాకారా ద్భూమిః. ౨౧

(యోగమాయావినిర్మితవిమానేన కర్తృమదేవహూత్యై ర్విహారవర్ణనమ్)

ఈదృగ్గుహం తద్గుహ్యంతీం నాతిప్రీతేన చేతసా.

సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రాచోచ త్కర్తృమ స్వయమ్.

౨౨

నిమజ్జాఽస్మి స్త్విదే భీరు విమాన మిద మారుహ,

ఇదం శుక్లకృతం తీర్థ మాశిషాం హేతవే నృణామ్.

౨౩

సా చ భర్తు స్సమాదాయ వచః కువలయేక్షణా,

సరజం భిభ్రతీ వాసో వేణీభూతా స్వమూర్ధజాః.

౨౪

అంగం చ మలపంకేన సంఘన్నశబలస్తనమ్,

అవివేశ సరస్వత్యా సర స్పితజలాశయమ్.

౨౫

సాంత స్సరసి వేశ్మస్థా శ్శతాని దశకన్యకాః,

సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగంధయః.

౨౬

ఈదృగేవంవిధం, తద్గుహం విమానం నాతిప్రీతేన అనతిసంతుష్టేన చేతసా, సశ్యంతీం దేవహూతిం స్వయం, సర్వభూతానా మాశయ మభిషాయం జానాతీతి సః, కర్తృమః, ప్రాచోచత్. ౨౨

హేభీరు, ఇదం తీర్థం, శుక్లకృతం శుక్లేన భగవతా కృతం, అనందాశ్రువిపాతేన కృతం, నృణా, మాశిషాం కాంక్షితానాం. ప్రాపకం, అతోఽస్మి స్త్విదే బిందుసరసి, నిమజ్జ స్నాహి, ఇదం విమాన, మారుహ అదిరుహ. ౨౩

సా కువలయేక్షణా దేవహూతిః, భర్తుః కర్తృమన్యః, వచః, స్సమాదాయ గృహీత్వా, సరజం మలినం, వాసః వస్త్రం, వేణీభూతాః కేళాః, మలపంకేన సంఘన్నౌ అత ఏవ శబలౌ వివర్ణౌ, స్తనౌ యస్మిన్, తదంగం శరీరం చ. భిభ్రతీ సతీ. సితానాం నిర్మలానాం, జలనా, మాశయం ఆశ్రయం సతస్వత్యా పరిశ్రిత మితి కేషః, షష్ట్యంతపాలే. తన్మధ్యస్థ మిత్యర్థః, సరః బిందుసరః, అవివేశ ప్రవిష్టవతీ. ౨౪-౨౫

సా అంతస్సరసి నిమగ్నాసతీ, తత్ర, వేశ్మస్థాః మందిరస్థాః, దశశతాని, కన్యకాః, దదర్శు. కథంభూతాః, సర్వాః కిశోరవయసః, ఉత్పలస్థేన దేహగంధో యాసాం తాః. ౨౬

తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః ప్రాంజలయ త్త్రియః,
వయం కర్మకరీ స్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్.

౨౭

స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నాపయత్వా మనస్వినీమ్,
దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదు రన్యై చ మానదాః.

౨౮

భూషణాని పరాధ్యాని వరీయాంసి ద్యుమంతి చ,
అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చై వాఽమృతాసవం.

౨౯

అథాఽదర్శ్య స్వ మాత్మానం స్రగ్వీణం విరజోఽంబరం,
విరజస్కం స్వస్త్వయనం కన్యాభి ర్భూమా మానితం.

౩౦

స్నాతం కృతశిరస్సానం సర్వాభరణభూషితం,

తాం దేవహూతిం, దృష్ట్వా, దశశతాని, త్త్రియః, సహసా ఆకు, ప్రోత్థాయ, జలస్నా
ద్వైశ్శనో బహి ర్నిగత్య, ప్రాంజలయః, వయం, తుభ్యం, కర్మకరీః కింకరీః, నః అస్మాకా, శాధి
అనుశీతయ. కిందాన్యం కరవా మేతిప్రోచుః.

౩౧

మహార్హేణ శ్రేష్ఠతమేన, స్నానేన స్నానయోగ్యేన సుగంధితైలాదినా, తాం మనస్వినిం
దేవహూతిం స్నాపయత్వా, మానదా స్త్రియః, అన్యై దేవహూత్యా, ఏవ, నిర్మలే నూత్నే నవీనే
దుకూలే, దదుః దత్తవత్కః.

౩౨

తథా, పరాధ్యాని శ్రేష్ఠతమాని, ద్యుమంతి దీప్తిమంతి వరీయాంసి తత్ప్రియాణి భూషణాని
సర్వగుణోపేతం షడ్రసోపేతం, అన్నం, అమృతం స్వాదు, ఆననం చూడకం, పానం పేయం
చ, అన్యై, దదుః.

౩౩

అసౌ దేవహూతిః, స్వ మాత్మానం స్వదేహ మాదర్శ్యే దర్శణే, దదర్శేతి శేషః, కథం
భూతం, స్రగ్వీణం స్రజం బిభ్రతం. విరజః నిర్మలం అమృతం వాసో యన్యతం, విరజస్కం
మలహీనం కృతం, స్వస్త్వయనం మంగళానా మాచరణం యన్యతం, కన్యాభి స్సంమానితమ్. ౩౦

స్నాతం ఉద్వర్తనజ్ఞాతం, కృతం శిరస్సాన మభ్యంగో యేన తం. సన్యై రాభరణై

(యోగమాయావినిర్మితవిమానేన కర్దమదేవహూతోఽర్చితహరవర్ణనమ్)

నిష్కలగ్రీవం వలయినం కూజత్కంచననూపురం.

౩౧

శ్రోణ్యో రధ్యస్తయా కాంచ్యా కాంచన్యా బహురత్నయా,
హరేణ చ మహార్ద్రేణ రుచకేన విభూషితమ్.

౩౨

సుభ్రువా సుదతా శ్లక్షిన్నిద్ధాపాంగేన చక్షుషా,
పద్మకోశస్పృధానీలై రలక్తై శ్చ లసన్ముఖమ్.

౩౩

యదా సస్మార ఋషభ మృషీణాం దయితం పతిమ్,
తత్ర చాస్తే సహ త్రీభి ర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః

౩౪

భర్తుః పురస్తా దాత్మానం త్రీసహస్రవృతం తదా,
నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత.

౩౫

బూషితం అలంకృతమ్, ఏతదేవ ప్రపంచయతి - నిష్కలం పదకం గ్రీవాయాం యన్య తం, కూజంతి కాంచనమయే నూపురే యన్య తమ్.

౩౧

శ్రోణ్యో రధ్యస్తయో రధ్యస్తయా ధృతయా, కాంచనమయ్యా, బహువి రత్నాని యస్యాం, తయా, కాంచ్యా మేఖలయా మహార్ద్రేణ హరేణ, రుచకేన మంగళద్రవేణ్య చ కుంకుమాదినా, తనుక్తం విశ్వప్రకాశే “రుచకం మంగళద్రవ్యే గ్రీవాభరణదంతయో” రితి విభూషితమ్.

౩౨

సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా, సుదతా సుందరదంతనంక్తా, శ్లక్షిః మనోహరా, స్నిగ్ధోఽపాంగః నేత్రస్థాంతో యస్మిన్, పద్మకోశస్పృధా పద్మకోశస్పర్ధినా, చక్షుషా నేత్రేణ, సుభ్రువా చక్షుషేతి జాతావేకవచనం, తదా, నీలై, రలక్తై శ్చ, లసన్ముఖం, యన్య తమ్.

౩౩

ఏవంభూత మాత్మానం, దృష్ట్వా, యదా, ఋషీణా మృషభం శ్రేష్ఠం దయితం ప్రియం, పతిం భర్తారం, సస్మార స్మృతపతీ, తదా, యత్ర, సః ప్రజాపతిః కర్దమః, ఆస్తే తత్ర, స్వయ మపి, త్రీభి సహ ఆస్తే ఉపవివేకేత్యర్థః.

౩౪

భర్తుః, పురిస్తా దగ్రే త్రీసహస్రై ర్వృత, మాత్మానం నిశామ్య దృష్ట్వా, తస్య భర్తు ర్యోగగతిం యోగప్రభావం వ్రతి, సంశయం, ప్రత్యపద్యత, కీదృశీయం యోగగతి రితి సంశయం విన్మయం ప్రాప్తపతీత్యర్థః.

౩౫

స తాం కృతామలస్నానాం విభ్రాజంతీ మపూర్వవత్,
ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం సంవీతరుచిర స్తనీమ్.

౩౬

విద్యాధరీసహా నేణ సేవ్యమానాం సువాససమ్,
జాతభావో విమానం త దారోహయ దమిత్రహన్.

౩౭

తస్మిన్నులుప్తమహిమా ప్రియయానుషక్తో విద్యాధరీభి రుపచీర్ణవపు ర్విమానే,
బ్రాహ్మణ ఉక్తచక్రుముగ్ధణవా నవీచ్య స్తారాభి రావృత ఇవోడుపతి ర్నభస్థః.

౩౮

తేనాష్టలోకపవహరకులాచలేంద్రద్రోణీ శ్వనంగనఖమారుతసౌభగాను,

సిద్ధైర్నుతో ద్యుధుని పాతశివస్వనాను రేమే చిరం ధనదవ ల్లలనావరూఢీ.

౩౯

పైస్రమ్భకే స్వరసనే నందకే పుష్పభద్రకే,

మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రమయా తతః.

౪౦

హేఅమిత్రహణ విదుర, జితారిషడ్వర్గ, సః కర్దమః జాతభావ స్సన్ పూర్వవత్ వివాహః
త్పాగ్నీగృత్, ఆత్మన స్వస్యాః, రూపం బిభ్రతీం, అతఏవ, విశేషేణ బ్రాహ్మణమానాం, సంవీతో ప్రావృతౌ
రుచిరౌ స్తనౌ యస్యా స్తాం, పాతాంతరేతు, రూపవిశేషణం, శోభనే వాసనీ యస్యా స్తామ్. ౩౬-౩౭

ఆలుప్తమహిమా ఆలుప్తప్రభావః, ప్రియయా భార్యయానుషక్తః అనుసంగతః, విద్యా
ధరీభిః, ఉపచీర్ణం కుశ్రూషితం వపు ర్విన్యః, స, మునిః కర్దమః తస్మిన్విమానే బ్రాహ్మణే రరాజ, తత
దృష్టాంతః- ఉక్తచక్రుముగ్ధణవా వికసత్కుముదగణవా. అపీచ్యో దర్శనీయః, తాకాభి, రావృతో
నభస్థః, ఉడుపతిః పూర్ణచంద్ర ఇవేతి, పూర్ణచంద్ర ఇవ మునిః, నభ ఇవ విమానం, తారా ఇవ
ప్రియః, కుముదానీవ తాసాం సౌత్రాణీతి విజ్ఞేయమ్. ౩౮

తేన విమానేన, ఆష్టలోకపాలానాం విహారా యస్మిన్ సః, కులావలేంద్రో మేరు, స్తస్య,
ద్రోణీమ దరీమ, కథంభూతాను, అనంగస్య, య స్సఖా మారుతః, శీతసుగంధిమందానిలః, తేన
సౌభగం సౌందర్యం యాను, ద్యుధునీ గంగా, తస్యాః, పాతేన, శివః స్వనో, యాను తాను లలనా
వరూఢీ శ్రీరత్నసమూహవా, ముని, ర్ధనదవ త్కుచేర ఇవ రేమే. ౩౯

పైస్రంభకాదిమ దేవోద్యానేమ, మానసే చ సరసి, రతః ప్రీతస్స, రమయా
ప్రియా సహ, రేమే.

౪౦

(యోగమాయావినిర్మితవిమానేన కర్దమదేవహూతోఽద్విహారవర్జనమ్)

బ్రాహ్మిణ్ణనా విమానేన కామగేన మహీయసా,

వైమానికా నత్యశేత చరన్లోకాః యథాఽనిలః.

౪౧

కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసా ముద్దామచేతసామ్,

యై రాశ్రిత స్తీర్థపద శ్చరణోవ్యసనాప్యయః.

౪౨

ప్రేక్షయిత్వా భువో గోళం పత్న్యై యావా న్వసంస్థయా,

బహ్వశ్చర్యమయో యోగీ స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత.

౪౩

విభజ్య నవధాఽఽత్మానం మానసీం సురతోత్సుకామ్,

రామాం విరమయన్రేమే వర్షపూగా మ్ముహూర్తవత్.

౪౪

తస్మిన్విమాన ఉత్సృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా.

బ్రాహ్మిణ్ణనా ప్రకాశమానేన, మహీయసా శ్రేష్ఠేన, కామగేన, విమానేన, అనిల ఇవ, సర్వత్రాఽప్రతిహతగత్యా చరణ, వైమానికా లోకా, నత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః.

౪౧

కీదృశోయం మనః ప్రభావ ఇతి న విస్మయనీయ మిత్యాహ (కి మితి.) యైః పుష్పిః తీర్థపదః భగవతః, వ్యసనాప్యయః తాపత్రయనాశన, శ్చరణః సాద, ఆశ్రితః, తేషా, ముద్దామచేతసాం యోగపరిశుద్ధమనసాం. పుంసాం, కిం దురాపాదనం దుష్పాప్నం కి మస్తీర్థ్యర్థః.

౪౨

న్వసంస్థయా ద్వీపవద్వాదినంస్థానేన, యావాః, భుగోళ, స్థావంతం, బహ్వశ్చర్య మతివిస్మయనీయం, భువో గోళం, పత్న్యై భార్యాయై దర్శయిత్వా మహాయోగీ కర్దమః, పునః, స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత స్వాశ్రమం ప్రత్యాగతవాః.

౪౩

నవధా, ఆత్మాన మవత్యం, విభజ్య, నవధాఽపత్య ముత్పాదయిష్యామీతి మనసా న్వవీర్యం విభజ్యేత్యర్థః, సురతే ఉత్సుకాం ఉత్సాహవతీం, మనోః పుత్రిం, రామాం న్వత్రియం, విశేషేణ, రమయణ, వర్షపూగా వర్షగణాః. ముహూర్తవత్, రేమే.

౪౪

తస్మిన్ విమానే, ఉత్సృష్టాం నిర్జితయసుఖస్వర్ణాం రతికరీం రతివర్ధనీం, శయ్యాం,

న చాబుధ్యత కాలం తం పత్యాఽపీచ్యేన సంగతా. ౪౫

ఏవం యోగానుభావేన దమ్పత్యో రమమాణయోః,
శతం వ్యతీయు శ్శరదః కామలాలసయో ర్మనాక్. ౪౬

తస్యా మాధత్త రేత స్తాం ధావయ న్నాత్మనాఽఽత్మవిత్,
నోధా విధాయ తద్రూపం సర్వసంకల్పవి త్ప్రభుః. ౪౭

తత స్సా సుషువే సద్యో దేవహూతి త్రియః ప్రజాః,
సర్వా స్తా శ్చారుసర్వాంగ్యో లోహితోత్పలగంధయః. ౪౮

పతిం సా ప్రప్రజిష్యంతం తదాఽఽలక్ష్యేశతీ సతీ,
స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విదూయతా. ౪౯

శ్రితా, అపీచ్యేన సుందరేణ, పత్యా భర్తా, సంగతా సంయుక్తా సతీ, తం అనేకవర్షసమూహాత్మకం, కాలం, న చాబుధ్యత ఏతావాన్ కాలో వ్యతీత ఇతి న జ్ఞాతవతీ. ౪౫

కియాన్ కాలో వ్యతీత ఇత్యత్రాహ (ఏవ మితి,) యోగానుభావేన యోగప్రభావేన, కామాన క్తయోః, దంపత్యో, రమమాణయో సృత్యోః, శతం, శరదః సంవత్సరాః, మనాక్ ఈషత్కాల మిష, వ్యతీయుః అతిక్రాంతాః. ౪౬

ఆత్మవిత్ జీవపరమాత్మయాతాత్మ్యవి, త్కర్తృమః, తాం ప్రియాం ఆత్మనా స్వదేహార్థ రూపేణాఽతీప్రీత్యా, ఆత్మనా మనసా, ధావయన్ అభిష్రయన్, సర్వసంకల్పవిత్ తస్యాః బహ్వపత్య సంకల్పం జానన్, విభు స్తతా కర్తుం సమర్థః, స్వం స్వయం, రూపం వీర్యం, నోధా విధాయ నుధా విభజ్య, తద్రేతః, తస్యాం పత్న్యాం, అపత్త విహితవాన్. ౪౭

తతః అనంతరం, సా దేవహూతిః, సద్యః ఆకు, త్రియః త్రీః, ప్రజాః అపత్యాని, సుషువే ప్రసూతవతీ, కథంభితాః ప్రజాః, తా స్సర్వా, సప్తత్రియః, చారూణీ సర్వా జ్యంగవి అవయవా యాసాం, లోహితోత్పలన్య రక్తోత్పలన్యేష, గంధో యాసాం తాః. ౪౮

తదా అపత్యోత్పత్త్యనంతరం, ప్రప్రజిష్యంతం సన్యస్యంతం, పతిం, ఆలక్ష్య వికర్కన్.

(యోగమాయావినిర్మితవిమానేన కర్ణమదేవహూత్యో ర్విహారవర్ణనమ్)

లిఖ స్త్యధోముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా.

ఉవాచ లలితాం వాచం నిరువ్యాఽశ్రుకలాం శన్తైః.

౫౦

దేవహూతి రువాచ—

సర్వం తద్భగవ స్మహ్య ముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్,

అథాపి మే ప్రపన్నాయా ఆభయం దాతు మర్హసి.

౫౧

బ్రహ్మ దుహితృభి స్తుభ్యం విమృగ్యః పతయ స్సమాః,

కశ్చి త్స్వాన్మై విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనమ్.

౫౨

ఏతావతాఽలం కాలేన వ్యతిక్రాంతేన మే విభో.

ఉశతీ కమనీయా, సా, సతి దేవహూతిః, బహిః, స్మయమానా ఈషద్దనమానా, అంత స్తు విక్రజేన వ్యాకులితేన, విదూయతా పరితప్యమానేన, హృదయేన మనసా అధోముఖీ, నఖా ఏవ మణయః, తేషాం శ్రీశోభా యస్మిన్, తేన, పదా వరణేన, భువం లిఖంతీ, అనేన దురంతచింతా సూచ్యతే, ఆశ్రు కలాః, శన్తైః, నిరుధ్య లలితాం మృద్ధీం, వాచం, ఉవాచ,

౫౩-౫౦

హేభగవన్, మహ్యం, యత్ప్రతిశ్రుతం, తత్సర్వం, ముపోవాహ ఉపావహత్, సంపాదితవాన్, తథాపి, ప్రపన్నాయాః, మే, ఆభయం, దాతు మర్హసి ఆభయప్రదానం కరోషి చేత్కథయామీతి భావః.

౫౧

ఓం, తత్కి మిత్యత ఆహ, హేబ్రహ్మ, దుహితృభిః, సమాః వయశ్శిలగుణాదిభి స్తుల్యాః, పతయః తాసాం భిర్తారః, తుభ్యం ర్వయా, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, విమృగ్యః అన్వేషణీయాః, త్వయి, వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే నన్యన్య గతే సతి, మమ, విశోకాయ, విగతః శోకో యస్మా త్స విశోకః “బ్రహ్మజ్ఞానం తరతి శోక మాత్మనః” దితి శ్రుతేః, తేన తమపదేశో లక్ష్మితే, తస్మై, కశ్చి త్పుత్ర స్సాన్తే స్యాత్కి మిత్యర్థః, కచ్చి దితి పారాంతరం, తదా కిం స్యా, త్పుత్ర ఇతి శేషః.

౫౨

ఏవం స్యాభిప్రేతం వివేద్య అథ సంసారా తస్వనిర్వేద మావేదయంత్యాహ

ఇంద్రియార్థప్రసంగేన పరిత్యక్తపరాత్మనః.

౫౩

ఇంద్రియార్థేషు సజ్జంత్యాః ప్రసంగ స్త్వయి మే కృతః,

అజానంత్యాః పరం భావం తథా స్యస్త్వభయాయ మే.

౫౪

సంగో హి సంస్మతే ర్హేతు రసత్పు విహితోఽధియా,

స ఏవ సాధుషు కృతో నిస్సంగత్వాయ కల్పతే.

౫౫

నేహ య త్కర్మ ధర్మాయ న విరాగాయ కల్పతే.

(యావదధ్యాయం.) హేవిభో, ఇంద్రియార్థేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రసంగేన ప్రకృష్టాసంగేన. పరిత్యక్తః అనుపాసితః పరాత్మా పరమాత్మా యయా, తస్యాః, మే మమ, వ్యతీతేన అతిక్రంతేన, ఏతావతా శతవర్షపరిమితేన, కాలేన, అలమ.

౫౬

స్వకృత మనుశోచంత్యాహ- ఇంద్రియార్థేషు, సజ్జంత్యా అనంతాయాః, మే మయా, త్వయి, ప్రసంగః ప్రకృష్టాసంగః, కృతః, తథాపి, పరం భావం ఉత్కృష్టం భావం, త్వం బ్రహ్మవి దితి భావం, అజానంత్యా అపి, మే, అభయాయ, అస్తు. త్వయి కృత స్సంగ ఇత్యనుషంగః.

౫౭

కథ మింద్రియార్థప్రసంగో ముని కృతోవ్యభయాయ స్యా దిత్యత్రాహ (సంగ ఇతి.) అదియా అజ్ఞానేన, అసత్పు, విహితః కృతో, య, స్సంగః సంస్మతేర్హేతుః, స ఏవ, అధియా కృతోపి, సంగః. సాధుషు భవాదృశేషు. కృత శ్చే, నిస్సంగత్వాయ విరాగత్వాయైవ, కల్పతే అంతతో వైరాగ్య మేవ జనయతీత్యర్థః, దియేతి ఛేదే బుద్ధిపూర్వకోవ్యసత్పు విహిత స్సంగః సంస్మతే ర్హేతుః, కిముతాఽధియా, సాధుషు తూభయవిదోపి సంగః, నిస్సంగత్వాయై భవతీత్యర్థః.

౫౮

ఇహలోకే, యత్కర్మ, యస్య పుంసః స్వభావతః ప్రవృత్త మపి కర్మ. ధర్మాయ, న కల్పతే, నిసర్గతః ప్రవృత్త మప్యాహారవిహారచేష్టితనిద్రాదిరూపం కర్మ “యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య విత్యకః, యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహే” త్యుక్తరీత్యా సాత్త్వి కానేన సేవేత ఋతావుపేయా దిత్వాదిశాస్త్రానిమతద్రవ్యకాలాదివిశేషవిషయం న, తస్మిన్మయపరిహారేణ భగవదారాధనరూపకర్మయోగాఖ్యధర్మవిర్వృత్తయే, నభవే దిత్యర్థః, స ఏవ ధర్మః, విరాగాయ విగతో రాగో యస్మా త్పు, జ్ఞానయోగః, రసోఽవ్యవ్యవరం దృష్ట్వా నివర్తత ఇతి భగవతా గీతత్వాత్ తస్మై, న కల్పతే, చేదిత్యర్థః, యద్యపి కర్మయోగస్య భక్తియోగాంగస్య, జ్ఞానయోగాంగస్య

తృతీయ స్కంధే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః
(యోగమాయావివిక్తితవిమానేన కర్దమచేవహూతోఽర్విహారవర్ణనమ్)

325

న తీర్థపదనేవామై జీవ న్నుపి మృతో హి నః.

౫౬

సాఽహం భగవతో నూనం వంచితా మాయయా దృఢమ్,
య త్వాం విముక్తిదః ప్రాప్య న ముముక్షేయ బంధనాత్.

౫౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

మనుపపన్నం తథాపి "కర్మ జ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ య" ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మయోగ
జ్ఞానయోగయోః, పరస్పరావకర్తృత్వ మన్యస్తీతి తోధ్యం, న చ 'ధర్మో విరాగ శ్చ, తీర్థపదనేవామై
తీర్థపదన్య భగవతస్సేవామై భక్త్యై న కల్పితే చేత్. నః, జీవన్నేవ మృతో హి, జీవచ్ఛవః ఖల్విత్కర్మః.
తస్య జీవనం వ్యర్థ మితి తావః.

౫౮

స్వాత్మానం వ్రతి వివిద్యతి, సా, ఇంద్రియార్థేష్వేవ సజ్జంతీ అహం, భగవతో, మాయయా
"దై వీహ్యేషా గుణమయా" త్యుక్తవిధయా, దృఢం, వంచితా మోహితా, యాఽహం, విముక్తిదం
ముక్తిసాధనజ్ఞానప్రదం, త్వాం, ప్రాప్యసి, బంధనా త్పంసారాత్, న ముముక్షేయ మోక్షం
నేచ్ఛతి న్మ.

౫౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్యయవయఃపారావారరాకాసుధాకరన్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

అథ చ తుర్వింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ —

నిర్వేదవాదినీ మేవం మనో ర్దుహితరం మునిః,
దయాళు శృణ్వినీ మాహ శుక్లాభివ్యాహృతం స్మరణా.

౧

ఋషిరువాచ —

మా ఖిదో రాజపుత్రీత్థ మాత్మానం ప్రత్యనిందితే,
భగవాం నేఽక్షరో గర్భ మదూరా త్సంప్రపత్స్యతే.

౨

ధృతవ్రతాఽస్తు భద్రం తే దమేన నియమేన చ,
తపోద్రవిణదానై శ్చ శ్రద్ధయా చేశ్వరం భజ.

౩

స త్వయాఽఽరాధిత శుక్లో వితన్వ న్మామకం యశః.

అథ చతుర్వింశోఽధ్యాయః

ఏవం నిర్విద్యమానాం భార్యాం ప్రత్యాహ కర్దమ ఇత్యాహ మైత్రేయః (ఏవ మితి.)
నిర్వేదం కథయంతీం మనో ర్దుహితరం. శృణ్వినీ స్వగృహిణీం ప్రతి, మునిః కర్దమః, దయాళుః
శుక్లాభివ్యాహృతం “అహం చ స్వాంశకలయేతి” భగవద్వచనం స్మరణా, అహా.

౧

ఉక్తి మేవాహ (ఊహి.) హేరాజపుత్రీ, అనిందితే అనవద్యాచారే, ఆత్మానం ప్రతీ త్థం.
మాఖిదః ఖేదం మాకర్షిః, అక్షరో నిరస్తప్రాకృతగుణో. భగవాన్ అనంతకల్యాణగుణగణో హరిః,
ఆదూరాత్ ఆశు, తే తవ, గర్భం, ప్రపత్స్యతే.

౨

తే తుభ్యం, భద్రం మంగళం, అస్తు, ధృతం వ్రతం భగవదారాధనరూపం వ్రతం యయా,
సా సతీ, త్వం, దమేన బాహ్యేంద్రియనియమనేన నియమేన అంతరింద్రియనియమనేన చ పాతి
వ్రత్యస్యోచితతపసా, ద్రవిణానాం హిరణ్యాదీనాం, దానై శ్చ, శ్రద్ధయా ప్రారిప్సితే భగవదారాధనే
త్వరయా చే, శ్వరం భగవంతం. భజ.

౩

త్వయా, ఆరాధిత, స్ప, శుక్లో భగవాన్, మదీయం, యశో, వితన్వన్ విస్తారయన్.

(కపిలావతారకథా)

చేత్తా తే హృదయగ్రంథి మౌదర్యో బ్రహ్మభావనః.

మైత్రేయ ఉవాచ -

దేవహూత్యపి సందేశం గౌరవేణ ప్రజాపతేః,

సమ్యక్ కృద్ధాయ పురుషం కూటస్థ మభజ ధ్గురుమ్.

తస్యాం బహుతిథే కాలే భగవాన్మధుసూదనః.

కార్దమం వీర్య మావన్నో జజ్ఞేఽగ్ని రివ దారుణి.

అవాదయంస్తదా వ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః,

గాయంతి స్మ సగంధర్వా నృత్య స్త్యస్పరసో ముదా.

బౌదర్యః త్వదుదరే జాతః బ్రహ్మభావనః తవ బ్రహ్మోపసేష్ఠా, భూత్వా. తే, హృదయగ్రంథిం అజ్ఞానం, చేత్తా చేత్స్యతి

ఏవ ముక్తా దేవహూతి స్తదాఽకరో విత్యాహ మైత్రేయః. దేవహూతి రపి. ప్రజాపతేః కర్దమస్య, సందేశం నిదేశం. గౌరవేణ, సమ్యక్, క్రద్ధాయ విశ్వస్య. కూటస్థం నిర్వికారం, గురుం అజ్ఞాననివర్తకం, పురుషం పరమపురుషం, అభజత్.

బహుతిథే బహుతిరే కాలే, గతే సతి, భగవాన్ మధుసూదనః, తస్యాం దేవహూత్యాం కార్దమం కర్దమసంబంధి, వీర్య, మావన్నః ప్రాప్తః, దారు జ్యగ్ని రివ. జజ్ఞే. కార్దమవీర్యసంక్లిష్టజీన విశేష మావిభోజవతతారేత్వర్థః, అయ మావేశావతారో జామదగ్న్యవత్, ఆవేశావతారో నామ జీవాంత రాత్మతయాఽవస్థితస్యైవ భగవతః జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాదిగుణవిశేషాన్యతమావిర్భావః. తావత్తైవ ఆస్మిన్, జీవే స్వస్యాఽన్యేషాం చేత్స్వరత్వాభిమానః.

తదా అవతరణసమయే, వ్యోమ్ని. వాదిత్రాణి శంఖమృదంగదుందుభ్యాదీని, అవాదయన్ అధ్వనయన్, దేవా ఇతి శేషః, ఘనాఘన ఇత్యేకం పదం, వర్షంతో మేఘా, అభూవ నిత్యర్థః, సగంధర్వాః కిన్నరాదయః, గాయంతి స్మ గీతవంతః. అస్పరసః, ముదా హర్షేణ, నృత్యంతి స్మ అనృత్యన్.

పేతు స్సుమనసో దివ్యాః భేదరై రపవర్జితాః.

ప్రసేదు శ్చ దిశ స్సర్వా అమ్భాని చ మనాని చ.

౮

తత్కర్దమాశ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రీతమ్.

స్వయంభూ స్సౌక మృషిభి ర్మరీచ్యాదిభి రభ్యగాత్.

౯

భగవంతం పరం బ్రహ్మ సత్వే నాంశేన శత్రుహాః,

తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వా నజ స్స్వరాట్.

౧౦

సభాజయ నిశుద్ధేన చేతసా తచ్చిక్రీర్షితమ్.

ప్రహృష్యమాజై రసుభిః కర్దమం చేద మభ్యధాత్.

౧౧

బ్రహ్మోవాచ—

త్వయా మేఽపచితి స్తాత కల్పితా నిర్వ్యశీకతః.

భేదరై ర్దివిజై, రపవర్జితాః ముక్తాః, స్సుమనసః పుష్పాణి, పేతుః పతితవంతః. సర్వాః, దిశః, అమ్భాని జలాని, మనాని సర్వేషాం చిత్తాని చ, ప్రసేదుః ప్రసన్నాన్యభూవః.

౮

సరస్వత్యా పరిషేష్ఠితం, కర్దమాశ్రమస్థానం ప్రతి, స్వయంభూ శ్చతురాననో, మరీచ్యాదిభిః మృషిభి స్సహ, అభ్యాగచ్ఛత్.

౯

హేశత్రుహాః విదుర, అంశేన స్వాపృథక్సద్విశేషణేన, సత్వేన విత్థానంకుచితజ్ఞానగుణేన పరంబ్రహ్మైన తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం, సంఖ్యానం యథాత్మ్యరథనం. తేన విజ్ఞప్త్యై జ్ఞాపనాయ, ప్రకృత్యాదియాథాత్మ్యకథనేన త్యాగాత్మ్యం లోకం ప్రతిగ్రహయితు మిత్యర్థః, జాత మవతీర్ణం. భగవంతం విద్వాః జానః. స్వరా రజో బ్రహ్మ, భగవదావేశావతారత్వా ద్భగవద్భవస్త్వై బ్రహ్మణ స్స్వరాట్స్వ మకర్మవశ్యత్వము క్తమ్.

౧౦

తస్మాఽవతీర్ణస్య భగవతః, శ్చిక్రీర్షితం, విశుద్ధేన మనసా, సభాజయన్ సమ్మానయః, అభినందయ నితి యాచత్. అతఏవ, ప్రహృష్యమాజై, రసుభిః, ఇంద్రియై. రానందాశ్రుపూర్ణ రోమాంచితగర్గడస్వరాయిక్త నేత్రత్యగ్యాగాదీంద్రియై, రుపలీకతః, కర్దమం చ వకారా ద్వేవహృతిం చ ప్రతీదం వక్ష్యమాణం అభ్యధాత్ అభ్యధావత.

౧౧

తత్ర త్వయేతి పంచభిః కర్దమం ప్రత్యాహ. హేతాత పుత్ర, త్వయా, అపచితిః పూజా.

(కపిలావతారకథ)

యస్మై సంజగృహే వాక్యం భవా న్మానద మానయః, ౧౨

ఏతావత్కేవ శుశ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః,
బాధ మిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురో ర్వచః. ౧౩

ఇమా దుహితర సృత్య స్తవ వత్స సుమధ్యమాః,
సర్గ మేతం ప్రభావై నైన్వి ర్బృంహయిష్య స్త్యనేకథా. ౧౪

అత స్త్య మృషిముఖ్యేభ్యో యథా శీలం యథారుచి,
ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణేహి యశో భువి. ౧౫

వేదాహ మాద్యం పురుష మవతీర్ణం స్వమాయయా,
భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రాణం కపిలం మునే. ౧౬

నిర్వ్యతికతః ప్రేమాతిశయేన, మే మహ్యం, కల్పితా విహితా తస్మా కౌలపచితిర్మయా కల్పితేత్యత్రాహ-
హేమానద, భవాః, వాక్యం మద్యచః, మానయన్, జగృహే గృహీతవా, నితి యత్తదేవ,
మమాపచితిః. ౧౨

త్వద్వాక్యకరణమాత్రేణ కథ మపచితిః కల్పితేత్యత్రాహ పితరి పుత్రైః, కార్యా, శుశ్రూషా
అపచితి, రేతావత్కేవ, య, ద్గురోః పితృ, ర్వచః వాక్యం, గౌరవేణ, బాధ, మనుమన్యేత అంగీ
క్రియేతేతి, ప్రజా స్ఫుజేతి మయాఽభిహిత స్త్యం తదైవాఽకారీః అతో మదపచితిః కల్పితేతి భావః ౧౩

హేవత్స, సుమధ్యమాః శోభనాంగ్యః, ఇమా, సృత్యః సాధుశీలా, స్తవ దుహితరః,
నైః ప్రభావై రంశై స్సర్గం, అనేకథా త త్తదవత్సవరంపరాభిః, బృంహయిష్యంతి సర్వయిష్యంతి. ౧౪

అత, స్త్య, మృషిముఖ్యేభ్యో మరీచ్యాదిభ్యః, ఆత్మజాః దుహితృః, త త్తద్దుహితృరుచి
శీలానత్రికమేణ, పరిదేహి ప్రయచ్ఛ, అద్య అధున, భువి యః, విస్తృణేహి వితను. ౧౫

తవ పుత్ర స్తు సాక్షి దీక్షర ఇత్యాహ - హేమునే, స్వమాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన,
అవతీర్ణం, కిమర్థం, భూతానాం, శేవధిం నిపిం, దేహం, బిభ్రాణం, నిధి మివాఽభీష్టప్రదానాయ దేహం,
బిభ్రాణం, కపిలం, అద్యం జగత్కారణం, పరమపురుష, మేవాపహం, వేద జ్ఞానమి. ౧౬

జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణా ముద్ధరణః జటాః,
హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రాపదాంబుజః.

౧౭

ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః తైటభార్దనః,
అవిద్యాసంశయగ్రంథిం చిత్వా గాం విచరిష్యతి.

౧౮

అయం సిద్ధగణాధీశ స్సాంఖ్యాచార్యైః స్సుసంమతః,
లోకే కపిల ఇత్యాఖ్యాం గంతా తే కీర్తివర్ధనః.

౧౯

ప్రశ్నేయ ఉవాచ—

తా వాక్వాస్య జగత్సప్తా కుమారైః సహనారదః,
హంసో హంసేన యానేన త్రిధామ్నః పరమం యయౌ.

౨౦

దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః, హేమానవి చునుపుత్రి, తైటభార్దనః తైటభారి ర్భగవాః, జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన జీవపరయధాత్మ్యజ్ఞానయోగోపదేశేన, కర్మణాం, శుశ్రూషతాం పుంసాం అనాదిపుణ్య పాపరూపకర్మణాం, జటాః మూలాని, ఉద్ధరణః ఉత్పాటయితు మిత్యర్థః, తే తవ, గర్భం, ప్రవిష్టో జాత ఇత్యర్థః, కథంభూతః. హిరణ్యకేశః హిరణ్యవ త్ప్రకాశమానః కేశాః యస్య సః, పద్మాక్షః పుండరీకాక్షః, పద్మాకారా ముద్రా రేఖా యస్మిన్. త త్పదామ్నుజం యస్య. స ఏషః, అవిద్యాదేహాత్మాభి మానః, సంశయః అబ్రహ్మత్వకన్యతంత్రాత్మాభిమానః ఉభయాత్మకో, యః తవ గ్రంథిః, హృద్గత మజ్జానం, త చ్చిత్వా నిరస్య, గాం భూమిం. విచరిష్యతి, ౧౭-౧౮

అయం త్వత్పుత్ర, సిద్ధగణానాం యోగినమూహనా, మధీశః, సంఖ్యా బుద్ధిః, బుద్ధ్యాఽప ఛారణీయ మాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం, తత్ప్రతిపాదకం శాస్త్ర మపి సాంఖ్య మేవ. తస్యాఽపచార్యాః స్వయ మనుష్టానేనోపదేశ్ఠారః, తైః స్సుసంమతః బహుమతః. లోకే, కపిల ఇత్యాఖ్యాం నామధేయం గంతా గమిష్యతి, ప్రాప్స్యతిత్యర్థః. తే తవ, కీర్తివర్ధనః. ౧౯

ఏవ ముక్త్యా బ్రహ్మ స్వలోకం యయా విత్యాహ మైత్రేయః. తా కర్దమదేవహూతీ, అశ్వాస్య సాంత్యయిత్వా, జగత్సప్తా, హంసో బ్రహ్మ, కుమారైః సహనారదః, శేషః, సహనారదః నారదసహిత శ్చ, హంసేన, యానేన వాహనేన, త్రిధామ్నః స్వర్గాత్, పరమం ఉపరిస్థితం, సత్య లోకం ప్రతి, యయౌ. ౨౦

(కపిలావతారకథా)

- గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః,
యథోచితం స్వదుహిత్యాః ప్రాదా ద్విశ్వసృజాం తతః ౨౦
- మరీచయే కలాం ప్రాదా దనసూయా మథాఽత్రయే,
శ్రద్ధా మంగిరసేఽయచ్చ త్పులస్తాయ హవిర్భవమ్. ౨౧
- పులహాయ గతిం యుక్తాం క్రతవే చ క్రియాం సతీమ్,
ఖ్యాతిం స భృగవేఽయచ్చ ద్వసిష్ఠాయాఽస్యఽరుంధతీమ్. ౨౨
- అధర్వణేఽదదా చ్ఛాంతిం యయా యజ్ఞో వితన్యతే,
విప్రర్షభాః కృతోద్వాహో నృదారా సమలాలయత్. ౨౩
- తత స్త ఋషయః క్షత్తః కృతదారా నిమంత్ర్య తమ్,
ప్రాతిష్ఠ న్నంద మాపన్నా స్వం స్వ మాశ్రమమండలమ్. ౨౪

శతధృతౌ బ్రహ్మణి, గతే సతి, హేక్షత్తః. తేన బ్రహ్మణా, చోదితః ఆదిష్టః కర్దమః, తతః, స్వదుహిత్యాః, విశ్వసృజాం విశ్వసృజ్యః, యథోచితం యథానురూపం. ప్రాదాత్ ప్రాయచ్చత్.

౨౦

కస్తై కాం ప్రాదా దిత్వత్రాహ (మరీచయ ఇతి,) మరీచ్యత్వంగిరఃపులస్త్యపులహక్రతు భృగువసిష్ఠధర్వణ్యో, యథాక్రమం, కలానసూయాశ్రద్ధాహరిర్భుగతిక్రియాఖ్యాత్యరుంధతీకాంత్యాఖ్యాః దుహిత్యాః, ప్రాయచ్చ దిత్యర్థః. తత్ర, యుక్తాం, వయ ఆదిభి రితి శేషః, ఇదం సర్వాసా మప్యప లక్షణం, యయా శాంత్యా, యజ్ఞః క్రతు ర్వితన్యతే విస్తార్యతే, బహుయజ్ఞసర్వసీత్యర్థః, దంపత్యో సమహాదికారా ద్యయేత్సుక్తం, కృతోద్వాహోన్ కృతవివాహాః, సదారాః మరీచ్యాదీన్, సమలాలయత్ వై వాహికసప్రాభరణాదిప్రదానేన సంతోషితవాః.

౨౧-౨౪

హేక్షత్త, స్తతః, కృతదారాః ప్రతిగృహీతదారా, స్తే మరీచ్యాదయ ఋషయ. స్తం కర్దమం నిమంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య, నందం హర్ష, మాపన్నాః ప్రాప్తా స్సంతః. స్వం స్వ మాశ్రమస్థానం. ప్రాతిష్ఠా ప్రావిశా.

౨౫

స చావతీర్ణం త్రియుగ మాజ్ఞాయ భరతర్షభ.

వివిక్త ఉపసంగమ్య ప్రణమ్య సమభాషత.

౨౬

అహో పాపచ్యూమానానాం నిరయే నైవ రమంగళైః.

కాలేన భూయసా నూనం ప్రసీదంతి హి దేవతాః.

౨౭

బహుజన్మవిపక్షేన సమ్యగ్యోగసమాధినా.

ద్రష్టుం యతంతే యతయ శ్శూన్యాగరేషు యత్పదమ్.

౨౮

స ఏష భగవా నద్య హేళనా మగణయ్య నః.

గృహేషు జాతో గ్రామ్యాణాం యస్సాన్వనాం పక్షపోషకః.

౨౯

హేభరతర్షభ, నః కర్దమః, త్రిణి యుగాని జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయుగ్మాని, యన్యః, తం భగవంతం, కపిలరూపేణావతీర్ణ, మాజ్ఞాయ విచిత్వా, వివిక్తే ఏకాంతే, ఉపసంగమ్య వమీవ మేత్య. ప్రణమ్య సమ్యక్ ఆభాషత.

౩౦

భాషణ మేవాహ (అహో ఇత్యష్టభిః) తావ త్సామాన్యేన దేవతాప్రసాదో దుర్లభ ఇత్యాహ స్వీయై, రమంగళై ర్దుష్కృతై, ర్నిరయే సంసారే, పాపచ్యూమానానాం భృశం దహ్యమానానాం, భూయసా కాలేన, దేవతాః, ప్రసీదంతి ప్రసన్నా భవంతి, నూనం నిశ్చయః, అహో ఆశ్చర్యమ్.

౩౧

వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావ స్త్వం భక్తేషు స్వసౌలభ్యం చర్మయ న్నస్మద్భాగ్యవశా న్నయనవిషయతాం గతోసీత్యాహ (బహిష్కారాదీనా త్రయేణ) బహుభి ర్జన్మభి, ర్విపక్షేన పరిపాకదశా మాపన్నేన, బహుజన్మన్మస్థితకర్మజ్ఞానయోగాభ్యా మనుగృహీతేనేత్యర్థః, సమ్యగ్యోగసమాధినా, సమ్యగ్యోగో భగవద్భక్తియోగో యస్మిన్ తేన, సమాధినా చిత్తైకాగ్రేణ, యన్య తవ, పదం స్వరూపం, శూన్యాగరేషు రాగాదిరహితేషు హృదయస్థానేషు, ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుం, యతంతే అనేన ప్రాకృత మన ఆద్యగోచరత్వ ముక్తమ్.

౩౨

స ఏష, భగవాన్ భవాన్, హేళనాం, కథ మహం నిస్సమాభ్యధికో గ్రామ్యాణాం గృహేషు నిరయప్రాయేషు జాయేయేత్యవజ్ఞా మవిగణయ్య గ్రామ్యాణాం, నః అస్మాకం, గృహేషు, జాతః అవతీర్ణః, భక్తసులభస్య భవత స్త్విద ముచిత మేవేత్యాహ- య స్త్వం, స్సానాం స్వభక్తానాం, పక్షం పోషయతి తథా నః, అనేన భక్తసౌలభ్య ముక్తమ్.

౩౩

(కపిలావతారకథా)

స్వీయం వాక్య మృతం కర్తు మవతీర్ణోఽసి మేగృహే,

చిక్చీర్ష ర్భగవాన్ జ్ఞానం భక్తానాం మానవర్ధనః.

30

తాన్యేవ తేఽభిరూపాణి రూపాణి భగవంస్తవ,

యాని యాని చ రోచంతే స్వజనానా మరూపిణః.

31

త్వాం సూరిభి స్తత్త్వబుభుత్సయాఽద్దా సదాఽభివాదార్హణపాదపీఠమ్,

ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోఽవబోధపీఠ్యశ్రియా పూర్ణ మహం ప్రపద్యే.

32

పరం ప్రధానం పురుషం మహాంతం కాలం కవిం త్రివృతం లోకపాలమ్,

స్వీయం వాక్యం “అహం చ స్వాంశకలయే” తి వాక్యం. ఋతం సత్యం, కర్తృం, మమ గృహే, అవతీర్ణోసి, ఇదం సంకల్పితకరణ, మన్మద్భాగ్యమేవేతి భావః, అవతారప్రయోజన మాహ-జ్ఞానం జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానసాధనం, సాంఖ్యం తంత్రం, త, చిక్చీర్షః కర్తు మిచ్ఛుః, భక్తానాం. మానం బహుమానం, వర్ధయతీతి తథా సన్, అవతీర్ణోఽసి, సాధూన్ పరిత్రాతుం లోకోజ్జీవయిష్యూ సాంఖ్యతంత్రం చ కర్తు మవతీర్ణ ఇత్యర్థః.

30

పున ర్భక్తానుగ్రాహకత్వ మేవాహ (తాన్యేవేతి.) అరూపిణః కర్మాయత్తదేవమనుష్యాది రూపరహితస్య తవ, యాని యాని, చతుర్ముఖాదీని రూపాణి, స్వజనానాం స్వభక్తానాం, రోచంతే తాన్యేవ రూపాణి, తే తవాసి, అభిరూపాణి అభిమతాని, రూపాణి స్వజనాననుగ్రహీతు మేవ తద్రూ ప్యనుసారేణ దివ్యాని రూపాణి బిభర్షీత్యర్థః.

31

ఏవం సౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన ప్రస్తుత్య పున శృరణప్రజ్ఞోపయుక్తకల్యాణగుణాంతర విశిష్టత్వేన ప్రస్తుత్య శరణం ప్రణతి ద్వాభ్యామ్ - సూరిభి స్సృదీభిః, తత్త్వబుభుత్సయా స్వావగతాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాభాత్యం బోద్ధ మిచ్ఛయా. సదా, అభివాదనయోగ్యం పాదపీఠం, యస్య, తం ఐశ్వర్యాదిభిః, పూర్ణం, తత్రావబోధః జ్ఞానం, శ్రీ ప్రేక్షః, ఏవంభూతం, త్వాం, ప్రపద్యే శరణం ప్రణామి.

32

పరం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం. ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం, పురుషం జీవశరీరకం, కాలం

అత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపంచం స్వచ్ఛందశక్తిం కపిలం ప్రపద్యే.

33

అస్మాభిప్పచ్చేఽద్యపతిం ప్రజానాం త్వయాఽవతీర్ణర్ణ ఉతాప్తకామః,

పరివ్రజాం పదవీ మాస్థితోఽహం చరిష్యే త్వాం హృది యుంజన్విశోకః.

34

శ్రీభగవానువాచ -

మయా ప్రోక్తం హి లోకస్య ప్రమాణం సత్యలొకితే,

కాలశరీరకం, అనేన కారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వ ముక్తం. అథ కార్యావస్థచర్చరీరకత్వ ముచ్యతే. మహంతం మహ చ్ఛరీరకం, త్రివృతం త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం, వృత్ వర్తనం యస్మిన్, కార్యావస్థే జీవే, తచ్చరీరక మిత్యర్థః, శరీరవాచకశబ్ద శృరీరీ పర్యంత మభిధత్త ఇత్కితో పపత్తిః పూర్వ మేవాఽసక్పదుక్తా. అనేన కార్యావస్థకారణావస్థచిదచిదంతరాత్మకభనేన కారణత్వ ముక్తం, తదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగ మాహ కవిం సర్వజ్ఞం. స్వచ్ఛందశక్తిం స్వాయత్త సర్వశక్తిత్వాదియుక్తం, పాలకత్వ మాహ, లోకపాలం లోకపం చిదచిదాత్మకప్రపంచం పాలయతీతి తం, సంహర్తుత్వ ముచ్యతే. అత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపంచ మితి ఆత్మనః స్వస్య, అనుభూత్యా సంహారాద్యపయుక్తజ్ఞానశక్త్యా, అనుగతః స్వస్మిన్ లీనః, ప్రపంచో యస్య తం, అత్మానుభూత్యేతి పూర్వత్రాప్యన్వేతి. కాకాక్షిన్యాయాత్. తత శ్చ జగత్పాలనోపయుక్తస్సకీయజ్ఞానశక్త్యా లోకపాలక మిత్యర్థః. ఏవంవిధం, కపిలం, త్వాం ప్రపద్యే.

35

ఏవం భగవంతం ప్రస్తుత్య స్వాభిప్రేత మావేదయతి (అస్మా ఇతి.) ప్రజానా మదివతిం, త్వా. మహ, మాభిప్పచ్చే స్మ, ఈషదభిప్పచ్చామి స్మేత్యర్థః, కిం ఉచ్యమానా త్వయా ప్రజారూపేణ త్వయా, అవతీర్ణరః అపితారితిఋణత్రయః, ఆత్మః అనుభూతః కామ స్సాంసారికో భోగో యేన సోఽహ మిదానీం. త్వా మేవ, హృది, యుంజన్ ధ్యాయన్. అతఏవ విగతి శ్లోకః, తాసత్రయజనితదుఃఖం యస్య సః, పీఆశోక మితి పాఠాంతరం, తదా త్వా మిత్యస్య విశేషణం, తచ్చ అవహతపాపృత్వాదిగుణాష్టకోపలక్షణం. హృదీత్యనేన దహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్ పరివ్రజాం తుర్యాశ్రమిణాం, పదవీం మార్గం, సన్యాసధర్మ, మాశ్రితః, చరిష్యే సంపరిష్కామి

36

ఏవ ముక్తో భగవాన్ కపిలః స్వచిక్ష్ఠీతసాంఖ్యతంత్రస్య ప్రామాణ్యం తావన్నిదర్శనేన ప్రదర్శయన్మవతారప్రయోజనం చ కథయన్మభిప్రేతార్థే పితర మాదిశతి షడ్వి. (మయేతి) సత్యలొకితే సత్యం పుణ్యం. ఋతపర్యాయత్వాత్. ఋతం చ పుణ్య మేవ, అపుణ్యస్య కర్మణ “ఏవ మన్యతా

(కపిలావతారకథా)

అథాఽజని మయా తుభ్యం యదవోచ మృతం మునే.

౩౫

ఏత న్మే జన్మలోకేఽస్మి స్మృముక్షాణాం దురాశయాత్.

ప్రసంఖ్యానాయ తత్త్వానాం సమృతాయాత్మదర్శనే.

౩౬

దాత్వానం జగుష్మే చిత్తుక్తేః “ఋతం పిబంతౌ సుకృతస్య లోక” ఇతి చోక్తేః. తచ్చ పుణ్యం కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధ మత్ర వివక్షితం. కథం కర్మవాచి పుణ్యకర్తేనోపాసన మభిధీయత ఇతి న శంక్యం. ఉపాసనస్వాపి, మనోవ్యాపారరూపత్వేన తేనాభిదానసంభవాత్, అతఏవ హి “వాచితేః పక్షిమృగతాం మానసై రంత్యజాతితాం శరీరజైః కర్మచోష్టై ర్యాతి స్థావరతాం నర ఇతి, మానస వ్యాపారస్వాపి, కర్మచోష్టై రిత్యనేన. క్రియారూపత్వ మవగతం. భగవదనుగ్రహవిశేషస్యైవ పుణ్య స్వరూపత్వేనోపాసనస్వాపి తదనుగ్రహహేతుత్వేన తదభిదానస్య న్యాయత్వాచ్చ. లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం, తత్పాదనం లౌకికం. తచ్చాపి, స్వర్గావర్గసాధ్యభేదేన కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధం, తస్మి నిష్పయే, యన్మయా ప్రోక్తం. సాంఖ్యం, తత్ప్రమాణ మేవేత్యర్థః. వక్ష్యమాణే హి సాంఖ్యే “భగవద్వక్త్రయో గనిష్ఠానా మర్పిరాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తి ర్నివృత్తిదర్శనిరతా” ఇత్యారభ్య “సూర్యద్వారేణ తే యాంతి” త్యనేన “అథ యే గృహమేధీయాః ధర్మా” నిత్యారభ్య “గత్వా చాంద్రమనం లోకం సోమపాః పున రేష్యతీ” తి స్వర్గాన క్తమనసాం తత్పాదనానుష్ఠానేన పితృయాజగత్యా తద్యోగానుభవ శ్చ వక్ష్యతే, యద్వా. సత్యం బ్రహ్మ “సత్యం జ్ఞాన మనంత” మితి శ్రుతేః. లోక్యతే సాక్షాత్ప్రీయత ఇతి లోకః ఫలం, తత్పాదనం లౌకికం చేతి సమాహారద్వంద్వః, తస్మిన్ బ్రహ్మస్వరూపతదనుభవ రూపఫలతత్పాదనాదివిషయ ఇత్యర్థః తత్ర, య న్మయా ప్రోక్తం సాంఖ్యం, తత్ప్రమాణ మేవ హీత్యర్థః, ఏత నిదర్శయతి హేమునే, అథ అతఏవ, శుభ్య మహం. యత్ అహం చ స్వాంశ కలయా త్వద్విరోధేణ త్వవోచం త, దృతం సత్యం, కర్తు మితిశేషః, అత్రాఽవితథవాచీ ఋతశబ్ద బౌచిశ్యత్, ఋతం యథాతథా. మయా, అజని అవాతారి.

౩౫

అవతారప్రయోజనమాహ (ఏత చితి.) దురాశయాత్ దుష్ట ఆశయోఽంతఃకరణం యస్మిన్ తస్మా దాత్మ త్వేనాఽనుసంహితా ద్వేహో స్మృముక్షాణాం మోక్ష మిచ్ఛతాం, సంస్కృతి మనిచ్ఛతా మిత్యర్థః. తేషా, మాత్మదర్శనే ప్రకృతివిచిత్రజీవాత్మవరమాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానే, సంమతాయ అభిమతాయ, ఉపయుక్తాయేతి యావత్, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం, ప్రసంఖ్యానాయ ప్రకథనాయ వివేచనాయాఽస్మిన్ లోకే ఏత న్మమ జన్మాఽభూ దిత్యర్థః.

౩౬

ఏష ఆత్మవథోఽవ్యక్తో నష్టః కాలేన భూయసా.

తం ప్రవర్తయితుం దేహ మిమం విద్ధి మయా ధృతమ్.

32

గచ్ఛ కామం మయాఽఽపృష్టో మయి సన్యస్తకర్మణా.

జిత్వా సుదుర్జయం మృత్యు మమృతత్వాయ మాం భజ.

33

నను పూర్వ మేవాచిన్నత త్రవోత్పవక్తవరంవరాభి స్వయోక్త ఆత్మవథోఽవికల ఏవావతిష్ఠతే, కి మిదానీం త్వదవతారసాధ్య మిత్యాహ (ఏష ఇతి,) ఏష, ఆత్మవథః ఆత్మమార్గః. ఆత్మ తత్త్వ మితి యావత్. సః. అవ్యక్త స్సూక్ష్మః, పరమదుర్జయః, అత ఏష. మయా, పూర్వ. మునదిష్టోపి. భూయసా కాలేన బహుకాలవిలమ్యేన, నష్టః పరిభ్రష్టః, త మేవాఽఽత్మవథం ప్రవర్తయితుం, మయేమం దేహం ధృత మితి, విద్ధి జానీహి.

32

ఏష మవతారస్వయోజన మభిధాయ త మాదిశతి (గచ్ఛేతి.) మయా, ఆపృష్ట అదిష్టః. కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛ యాహి, మయి. సన్యస్తేన సమర్పితేన, కర్మణా అనభిసంహితఫలైన మదారాధనతైకవేషేణాఽనుష్ఠితేన కర్మణా, సుదుర్జయ ముపాయాంతరై రైతు మశక్యం, మృత్యుం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్యపాపరూపం ప్రాచీనం కర్మ జిత్వా అపోహ్య, అమృతత్వాయ మత్ప్రాప్తిరూపా మృతత్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయేతి భావః, మాం, భజ, అత్రేదం వేదితవ్యం, మే అనాదిపుణ్య పాపరూపం కర్మ కించి, న్యోక్షోపాయభూతభగవదుపాసనోత్పత్తివిరోధి కించి చ్ఛ కర్మోపేయ భగవత్ప్రాప్తివిరోధి. తత్రోపాయవిరోధినః కర్మణోఽనభిసంహితఫలకర్మణానివృత్తిః “ధర్మేణ పాప మవనుదతి, అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృత మశ్నుతే, కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తత” ఇత్యాదిభిః శ్రుతిభి రుక్తా, అత్రా విద్యయా అనభిసంహితఫలకర్మణా. మృత్యు ముపాయోత్పత్తిప్రతిబంధకకర్మ. తీర్త్వా అపోహ్య, విద్యయా జ్ఞానేన. అమృతత్వ మశ్నుతే ప్రాప్తోత్తితి శ్రుత్యర్థః. తథా చ స్మృతిః “ఇయాజ సోపి సుబహున యజ్ఞాః జ్ఞానవ్యపాశ్రయః బ్రహ్మవిద్యా మధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యు మవిద్యయే” తి. ఉపేయవిరోధిన స్తు కర్మణా, భగవదు పాసనాంశభక్త్యాద్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః, త మేవ విదిత్వాఽతిమృత్యు మేతి నాన్యః పంథాః, ఏవ మేవంవిధిపాపం. కర్మ న శ్లిష్ట్యతే క్షీయంతే చాన్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరాపరే. నివాయ తం మృత్యుముఖా త్ప్రిముచ్యతే, జ్ఞాత్వా దేవం ముద్యతే సర్వపాపైః జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా తదేత, దత్రాపి మయి సన్యస్తకర్మణేత్యాది నోచ్యత ఇతి సంక్షేపః.

33

(కపిలావతారకథ)

మా మాతానం స్వయం జ్యోతి స్సర్వభూతగుహాశయమ్.

ఆత్మన్యేవాత్మనా వీక్ష్య విశోకోఽభయ మృచ్ఛసి.

౩౯

మాత్ర ఆధ్యాత్మికీం విద్యాం శమనీం సర్వకర్మణామ్.

వితిరిష్యే యయా చాసౌ భయం చాతితరిష్యతి

౪౦

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఏవం సముదిత స్తేన కపిలేన ప్రజాపతిః,

ప్రదక్షిణీకృత్య సుతం వనమేవ జగామ హ.

౪౧

వ్రతం స ఆస్థితో మౌన మాత్మైకశరణో మునిః,

నిస్సంగో వ్యచరత్ క్షోణీ మనగ్ని రనికేతనః.

౪౨

తేన మద్భునేన, మా మాతృన్యేన స్వాత్మన్యేన, ఆత్మనా మనసా, అన్వీక్ష్య సాక్షాత్కర్ష్య, విశోకః విగత శృక శృకహేతుః మత్ప్రాప్తివిరోధిప్రాచీనం కర్మ యస్య సః. అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తం, మా మృచ్ఛసి ప్రాప్యసి. కథంభూతం, మాం. ఆత్మానం జీవాంతరాత్మానం, స్వయంప్రకాశం. సర్వభూతానాం గుహాయాం హృదయకుహరే శయానమ్.

౪౩

మయి గతే సతి కిం భవాన్ కరిష్యతీత్యత్రాహ (మాత్ర ఇతి.) అసౌ. మమ మాతా, యయా చ బ్రహ్మవిద్యయా, మదుపదిష్టయా భయం మృత్యుం, అతితరిష్యతి, తా మాధ్యాత్మికీం సర్వకర్మశమనీం పూర్వోత్తరాఘవివాశనీం విద్యాం, మాత్రే వితిరిష్యే ఉపదేశ్యమీత్యర్థః.

౪౦

ఏవం కపిలేనోక్తః కర్దమ స్తదుక్త మేవాకరో దిత్వాహ మైత్రేయః (ఏవ మితి.) తేన కపిలేన సముదిత స్సమ్యక్ గుక్తః ప్రజాపతిః కర్దమః. అం కపిలం, ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రక్రమ్య, ప్రీతస్తుష్టి. వనం ప్రత్యేవ జగామ హ, అనేన సర్వసమ్మత్సమ్మద్దన్వగృహత్యాగో విస్మయతే

౪౧

సః కర్దమః మౌనం వ్రత మాస్థితః ఆశ్రితః ఆత్మా పరమాత్మైవ, ఏకం, శరణ ముపాయో రక్షక శ్చ, యస్య సః మునిః. శుభాశ్రయసంశీలనవరః నిస్సంగః ఇంద్రియార్థే ష్వాసక్తిరహితః సంసారిజనసంగరహితో వా, అనగ్నిః త్యక్తగృహశ్రమత్వా దాహవనీయాద్యగ్నిరహితః, అనికేతనః వియతావసధరహితః. క్షోణీ భూమిం, వ్యచరత్.

౪౨

మనో బ్రహ్మణి యుంజానో య త్తత్సదసతోః పరమ్,
గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యానుభావితే.

౪౩

నిరహంకృన్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వంద్వస్సమదృక్ స్వదృక్,
ప్రత్యక్రృణాంతద్దీర్ఘః ప్రశాంతోర్మిరివోదధిః.

౪౪

వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని,
పరేణ భక్తియోగేన లబ్ధాత్మా ముక్తబంధనః.

౪౫

ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవంత మవస్థితమ్,
అపశ్య త్సర్వభూతాని భగవత్కృపి చాత్మని

౪౬

ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా.

య త్సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, తస్మిన్ బ్రహ్మణి గుణావభాసే గుణై రవభాసో
యస్యేతి బహువ్రీహిః, మంగళగుణావభాసితే విగుణే హేయగుణరహితే, మనో యుంజానః ఏకాగ్రీ
కుర్వణ, నిరహంకృతి ర్దేహాత్మాభిమానరహితః, నిర్మమః దేహావత్సకకత్రాదిషు స్వీయత్వబుద్ధిరహితః
నిర్ద్వంద్వః శీతోష్ణాదిదేహధర్మైరనాకులః, సమదృక్ “విద్యావినయనంవన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తినీ”
త్యాద్యుక్తరీత్యా సమదర్శనః, స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మత్వకస్వాత్మదర్శి, ప్రత్యక్ప్రణాంతదీః
ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మత్వతే జీవాత్మని ప్రశాంతా దీర్ఘస్థః, బ్రహ్మత్వకస్వాత్మానుభవతః నిస్తరంగితో
దధిరివ స్వయమ ప్యశనాయాపిపాసాకోకమోహజరామృత్యాభ్యోర్మిషట్కరహితః సర్వజ్ఞే ప్రతీచః
జీవస్య ఆత్మని అంతఃసవిశ్య నియంతరి, షాద్గుణ్యపూర్ణే, సర్వభూతధారకే, పరమపురుషే పరేణ
ప్రవాసుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్ననిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశా మాపన్నేన భక్తియోగేన లబ్ధాత్మా
లబ్ధమతిః ధార్యేషు సర్వభూతేషు సమస్థితం, భగవంతమాత్మానం, ధారకే పరమాత్మని భగవతి,
భూతాని, దార్యాణి, అపశ్యత్, పూర్వోత్తరాభ్యాం భగవతోవ్యాప్తి ధారకత్వం చోచ్యతే.

౪౩-౪౬

ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన, సర్వత్ర భూతేషు సమచేతసా తత్తత్కర్మాయత్త
దేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్యాగ్నినాదరేణ ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్, ప్రతిశరీరం జీవానాం
భేదేన సర్వత్ర జ్ఞానైకకారతయా ఏకరూపాన్ జీవాన్, తత్తత్కర్మానుసారేణ నియంతృత్వభేదేవ్యంత

(కపిలావతారకథా)

భగవద్భక్తియోగేన ప్రాప్తా భాగవతీ గతిః.

౪౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

ర్యామిత్యనిరస్తనమస్తదోషత్వానంతకల్యాణగుణాకరత్వేనఽచైకరూపమీశ్వరం చ, పశ్యతి, యచ్ఛ్రీతం
త, త్సమచేతః, తేన, భగవద్భక్తియోగేన చ, భాగవతీ గతిః ముక్తిః, ప్రాప్తా లబ్ధా, పాతాంతర్యేన
ఏవ, తాం, భాగవతీం గతిం, ప్రాప్తః.

౪౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

అథ పంచవింశోఽధ్యాయః

శౌనక ఉవాచ—

కపిలస్తత్త్వసంఖ్యాతా భగవా నాత్మమాయయా,
జాత స్వయ మజ సాంక్షి దాత్మప్రజ్ఞప్తయే నృణామ్.

౧

న హ్యస్య వర్షణః పుంసాం వరిష్ఠో స్వర్వయోగినామ్,
విశ్రుతో శ్రుతదేవస్య భూరి తృప్యంతి మేఽనవః.

౨

అథ పంచవింశోఽధ్యాయః

ఏవ మాకర్ణితమనుకదపత్యచరిత్ర శౌనకః, కపిలోక్తసాంఖ్యకుక్రూషు రుక్తాను
వాదిపూర్వకం పృచ్ఛతి త్రిభిః (కపిల ఇత్యాదినా) నను, శారీరకమీమాంసాయాం ఈక్షతే ర్నాశబ్దం.
రచనానుపపత్తే శ్చ నానుమానం విప్రతిషేధా చ్ఛాసమంజస మిత్యాది స్వబ్రహ్మత్మకప్రధానో
పాదానకారణత్వస్వస్వస్థుపపత్తిసరస్పరవిరుద్ధార్థత్వాదిభి ర్ద్వాపితం సాంఖ్యం, కేవలబ్రహ్మస్వరూప
రూపగుణవిభూతితదుపాసనతద్విరోధితత్వాప్రాప్తిప్రతిపాదకవేదాంతార్థోపబృంహణే, పరేఽన్యైః
స్వకర్తృకే పురాణే, కథం భగవతా బాదరాయణేన నివేతం, ఉచ్యతే, దూషితాంశపరిహారేణ, తదుక్త
వైదికపరిగృహీతసత్కార్యవాదాదిపరిగ్రహేణ చ, కాపిల మపి మతం శిక్షయితుం, తదేవ మతం
సముచితన్యాయోపపన్నం కర్తుం చ తదుక్తజ్ఞానయోగస్య భగవద్భక్తియోగాంగత్వకథనాయాత్ర నివేతం,
అతివేద, శారీరకవిరుద్ధః కపిలోక్తా ఆత్ర న నివేతాః, కథం పున ర్భగవదవతారరూపేణ కపిలేన
వైదికాపరిగృహీతా బ్రహ్మత్మకప్రధానకారణత్వాదివాదాః పరిగృహీతా ఇతి చేత్తస్య విశిష్టభగవద్భక్తిత్వేపి,
స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వేన స్వాజ్ఞానమూలత్వా ద్వేదవిరుద్ధార్థపరిగ్రహస్య యథా హిరణ్యగర్భస్య భగవద
వతారత్వేపి క్షేత్రజ్ఞస్వాజ్ఞానమూలాయోగస్మృతి స్తేన రచితా, తదేద మపీతి జ్ఞేయం, అజః కర్మాయత్త
జన్మరహితః భగవా, నాత్మమాయయా స్వసంకల్పేన, నృణా, మాత్మప్రజ్ఞప్తయే ఆత్మపరమాత్మ
యాథాత్మ్యవిశదీకరణాయ, తత్త్వసంఖ్యాతా తత్త్వత్రయప్రకథః, కపిలః, జాతః అనతీర్ఘః.

౧

పుంసాం, వర్షణః శ్రేష్ఠస్య, సర్వయోగినాం, వరిష్ఠోః పరిష్ఠస్య అస్య కపిలస్య, విశ్రుతో
కీర్త్యాం కీర్తిశ్రవణ ఇత్యర్థః, శ్రుతో దేవః కపిలో యేన, తస్య, మమానవః ఇంద్రియాణి, భూరి
భృశం, న తృప్యంతి.

౨

(కపిలదేవహూతిసంవాదరమృషుట్టః)

యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛందాత్మాఽఽత్మమాయయా,
తాని మే శ్రద్ధధానస్య కీర్తనీయాని కీర్తయ.

3

సూత ఉవాచ—

ద్వైపాయనసఖన్వేషం మైత్రేయో భగవాన్స్తథా.
ప్రాహేదం విదురం ప్రీత అన్విక్షక్యాం ప్రచోదితః.

4

మైత్రేయ ఉవాచ—

పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం మాతుః ప్రియచిక్ష్ణయా,
తస్మిన్నిస్తుసరేఽవాత్సి దృగవాన్కపిలః కిల.

5

తమాసీన మకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శినమ్,
స్వసుతం దేవహూత్యాహ ధాతు స్సంస్మరతీ వచః.

6

స్వచ్ఛందాత్మా స్వేచ్ఛోపాత్తకరీరో, భగవాన్ కపిల, ఆత్మమాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన, యద్యచ్ఛ, తం. విధత్తే కరోతి, ఆకరో దిత్వర్థః, తాని కీర్తనీయాని చరితాని, శ్రద్ధధానస్య శుశ్రూషా త్వరాన్వితస్య, మే మహ్యం, కీర్తయ.

3

ఏవ మాస్పష్ట స్సూతో విమిరేజైవ మేవ పృష్టో మైత్రేయ ఉక్తవా నిత్యాహ-ద్వైపాయనసఖః ద్వైపాయనస్య సఖా, భగవాన్ మైత్రేయః, ఏవం, అన్విక్షక్యాం తత్త్వనిరూపణే ప్రచోదితః విదురం ప్రవర్తితః ప్రాహ ఉవాచ.

4

ఉక్తి మేవాహ (పితరీత్యాదివా) పితరి కర్దమే, అరణ్యం ప్రతి ప్రస్థితే గతే సతి, భగవాన్ కపిలః, మాతు ర్దేవహూత్యాః, ప్రియం కర్తు మిచ్ఛయా తస్మిన్నేవ బిందుసరస్తరే, అవాత్సిత్ ఉపిత్వా.

5

అసీన ముపవిష్టం తత్త్వమార్గస్యాగ్రం పారం పశ్యతీతి తం, స్వసుతం తం కపిలం. దేవహూతిః, ధాతుః వచః “ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దవః, అవిద్యాసంశయగ్రంథిం చిత్వా గాం విదరిష్యతీ” తి బ్రహ్మవాక్యం “ధేత్వా తే హృదయగ్రంథి మౌడర్యో బ్రహ్మభావన” ఇతి కర్దమవాక్యం వా, సంస్మరంతీ ఆహ.

6

దేవహూతి రువాచ—

నిర్విణ్ణా నితరాం భూమ న్నసందింద్రియతర్పణాత్.

యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాఽంధం తమః ప్రభో.

౭

తస్య త్వం తమసోఽంధస్య దుష్పారస్యాఽద్య పారగః,

సచ్చక్షు త్జన్మనా మంతే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్.

౮

య ఆద్యో భగవాన్ పుంసా మీశ్వరో వై భవాన్ కిల,

లోకస్య తమసాఽంధస్య చక్షు సూర్య ఇవోదితః.

౯

అథ మే దేవ సమోహ మపాక్రష్టం త్వ మర్హసి,

యోఽవగ్రహోఽహం మమేతీత్యేతస్మి న్యోజిత స్త్వయా.

౧౦

తదేవాహ, హేభూమన్. అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణాం ఇంద్రియాణాం, తర్పణాత్, నితరాం భృశం, నిర్విణ్ణా భిన్నా ఇంద్రియతర్పణా న్యోదేనైవ భవితవ్యం, కథం నిర్వేద ఉదిత ఇత్యత్రాహ. హేప్రభో, సంభావ్యమానేన సంపాద్యమానేన. యేనేంద్రియతర్పణేన, ఆంధం అంధయ తీత్యంధం, తమః అజ్ఞానం. ప్రవిష్టాఽస్మి.

౭

దుష్పారస్య అపారస్య. తస్మాఽంధస్య తమసః. పారం గమయతీతి పారగః, త్వ మేవ, శ్రీ ౦, చక్షుః, మే మయా, జన్మనా మంతే బహుజన్మనామంతే త్వత్ప్రసాదా లబ్ధమ్.

౮

తదేవ ప్రపంచయతి (య ఇతి) పుంసాం జీవానా. మీశ్వరో వియంతా, ఆద్యో జగత్కారణభూతో, యో భగవాన్, స ఏవ, భవాన్ తమసా అంధస్య, లోకస్య, చక్షుః చక్షరధిష్ఠాతా సూర్య ఇవోదితః, యద్వా, సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాఽన్వయ, స్తదా, చక్షూరూప ఉదిత సూర్య ఇవ. మే మమ, సమోహ, మపాక్రష్టం అవనేతుం. హేదేవ, త్వ మర్హసి, కోసౌ సమోహః, యోపాక్రష్టస్య ఇత్యత్రాహ ఏతస్మిన్ దేహీ, అహం మమేతీత్యేవం రూపో, యోఽవగ్రహోఽభిమాన స్త్వయైవ యోజిత, సృ ఏవేత్యర్థః. త్వత్సంకల్పాదేవోత్పన్నో మోహ స్త్వయైవ నివర్త్యః. యో బంధక సృ ఏవ మోదక ఇతి న్యాయాదితి భావః.

౯-౧౦

(కపిలదేవహూతినందారమ్భపట్టః)

తం త్వాం గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృత్యసంసారతరోః కుతారమ్,
జిజ్ఞాసయా ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి నద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్.

౧౧

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఇతి స్వమాతు ర్నిరవద్య మీప్సితం నిశమ్య పుంసా మవవర్గవర్ధనమ్,
ధియాఽభినంద్యాఽఽత్మవతాం సతాం గతి ర్పభాష ఈషత్స్మితశోభితానసః.

౧౨

శ్రీ భగవానువాచ—

యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిశ్రేయసాయ మే,
అత్సంతోషరతి ర్యత్ర దుఃఖస్య చ సుఖస్య చ.

౧౩

త ముక్తవిదం. స్వభక్తానాం సంసార ఏవ తరు న్తస్య కుతారం. కర్తు రేవ యథాత్మ్యం
వివక్షితం. నద్ధర్మవిదాం నివృత్తిర్ధర్మవిదాం, వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం. శరణ్యం శరణార్హం. త్వా. మహం. ప్రకృతేః
పురుషస్య జీవస్య. ఇదం పరమాత్మనోఽప్యుపలక్షణం. జిజ్ఞాసయా జ్ఞాతు మిచ్ఛయా, శరణం గతా
సతీ నమామి.

౧౧

ఏవ ముక్తః కపిల స్తా మాబిభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః, పుంసా. మవవర్గవర్ధనం మోక్ష
రుచికరం, నిర్దుష్టం. మాతు రభిప్రేత, మేవం. నిశమ్య శ్రుత్వా, ధియా మనసాఽభినంద్య అత్మవతాం
నిగృహీతమనసాం. గతిః ముక్త్యుపాయః కపిలః, ఈషత్స్మితేన మందహాసేన. శోభిత మాననం ముఖం
యస్య సః, తాం దేవహూతి. మాబిభాషే.

౧౨

తత్ర జ్ఞానకర్మయోగాదిభి రనుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ సాక్షిస్మక్త్యుపాయత్వ
ముత్తరాధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదయిష్యమాణ మత్ర సంగ్రహేణ ప్రతిపాదయన్ ప్రథమం
జ్ఞానయోగ మవతారయతి (యోగ ఇతి ద్వాభ్యామ్.) ఆధ్యాత్మికః ప్రకృతివిచిత్రాత్మయాభాత్యజ్ఞానరూపో
యోగః, పుంసాం ముముక్షుజ్ఞానం, నిశ్రేయసాయ మోక్షయ. మే మయా, మతః జ్ఞానయోగో
ముముక్షుజ్ఞానం మోక్షసాధన మితి మన్మత మిత్యర్థః. ఆత్మజ్ఞానయోగం ప్రశంస న్నాహ (అత్యంతేతి)
యత్ర యస్మి న్నాధ్యాత్మికే యోగే, నిష్పన్నే సతి. దుఃఖస్య సుఖస్య చ. వైషయికసుఖదుఃఖయో
రత్యంత, మువరతి ర్వివాదః. భవతి.

౧౩

త మిమం తే ప్రవక్ష్యమి య మవోచం పురానఘే,
ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగ ముర్వంగనైపుణమ్.

౧౪

చేతః ఖల్వస్య బంధాయ ముక్తయే చాత్మనో మతమ్,
గుణేషు సక్తం బంధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే.

౧౫

అహంమమాభిమానోత్తైః కామలోభాదిభి ర్మలైః,
వీతం యథా మనశ్శుద్ధ మదుఃఖ మసుఖం సమమ్.

౧౬

తదా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్,
నిరంతరం స్వయంజ్యోతి రణిమాన మఖండితమ్.

౧౭

మయాఽఽత్మయోగం శ్రోతుకామానాం శుశ్రూషమాణానా మృషీణాం, పూర్వకారే, అహ
మవోచం ఉక్తవాః, త మిమ మాత్మయోగం, ఉరుభి ర్భహాభి, రజ్జే శ్శమదమాదిభి ర్నైపుణం
యథా భవతి తథా తే తుభ్యం, వక్ష్యమి.

౧౪

ఏవ మధ్యాత్మయోగ మవతార్య తత్ర ప్రకృతివిచిత్రత్వస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనన
స్వరూపం కథయిష్యే తావత్తనన ఏవ బంధమోక్షకారణత్వ మాహ (చేత ఇతి.) అస్మాత్తనో
జీవస్య, బంధాయ, మోక్షాయ చ. చేత ఏవ, మతం ఖలు, కారణ మితి శేషః, కీదృశం బంధాయ
కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ, గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు సక్త మాసక్తం, చేతః, బంధాయ, భవతి,
పుంసీశ్వరే, రక్తం వా అసక్తం తు ముక్తయే భవతి.

౧౫

ప్రకృతివిచిత్రత్వజ్ఞానస్వరూపగ్రహణయోగ్యమననస్వరూపమాహ (అహ మితి త్రివిః.)
అహం మమాభిమానాభ్యాం. అనాత్మవి దేహే ఆత్మాభిమానః అహ మభిమానః, అస్మ్యే స్వీయాభిమానః
మమాభిమానః, తథా చ స్వర్యతే “అనాత్మన్యాత్తబుద్ధి ర్వా అస్మే స్య మితి యా మతిః అవిద్యాతరునం
భూతం బీజ మేత ద్విధా స్థిత మితి.” అభ్యా మభిమానాభ్యా ముత్పన్నైః, కామలోభాదిభిః, మలైః,
కామాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపై ర్మలైః, వీతం రహితం, అనభినంహితఫలేశ్వరాధనరూప
తత్త్వద్వైతమోచితధర్మైః కామాదిరహితం, అత ఏవ, శుద్ధం, అతిఏవ అదుఃఖ మసుఖ
మైంద్రియకసుఖదుఃఖై రనభిభూతం. అత ఏవ సమం సదైకరూపం యదా భవతి తదా,
పురుషః ఉక్తవిధమనన్కుః పుమాః, జ్ఞానవైరాగ్యయైక్యేన జ్ఞానమాత్రశాస్త్రజన్య మాత్మ

(కపిలదేవహూతినంవాదారమ్భపుట్టిః)

జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా.

పరిపశ్యత్సు దాసీనం ప్రకృతిం చ హతౌజసమ్.

౧౮

న యుజ్యమానయా భక్త్యా భగవ త్యఖిలాత్మని.

స్వరూపయాథాత్మ్యావగాహిజ్ఞానం. వైరాగ్యం విషయే స్వనాసక్తిః, తాభ్యాం యుక్తేన విశేష్యభూత భగవద్భక్తియుక్తేన చ ఆత్మనా మనసా. ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేంద్రియమనఃప్రాణాదిభ్యః, పరం స్వరూపతః స్వభావతః శ్చాత్యంతవిలక్షణ, మత ఏవ, కేవలం సత్వాదిగుణరహితం, ప్రకృతి పరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్వ్యాకారరహితం, అత ఏవ, నిరంతరం ప్రతిశరీరం భిన్నశ్చేపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం “నిర్దోషో హి నమం బ్రహ్మ” తి చూచ్యతే. అణిమానం అణుతరం, స్వరూపకథన మిదం. జ్ఞానస్వరూపస్యాఽపూర్వవిలక్షణ మిదం అణిమత్వా ప్రాఖండీతం, ఖండనార్హం ఇద మదాహ్మత్వాక్షేద్యత్వాదినా ముత్యుపలక్షణం, ఖండనదహనక్షేదసాధనభూతా హి పరశ్వగ్నిజలాదియశ్చేద్యం దాహ్యం క్షేద్యం ప్రాప్య చేదనాదీ నిర్విర్రయంతి. ఆత్మనస్తు, నిరతిశయాణుత్వేన. సర్వాంతఃప్రవేశయోగ్యతయా. వ్యాపకత్వా, ద్వాన్విష్వపరశ్వాదిసాదృశ్యేః చేదనాదిభి ర్న వినాశ ఇత్యర్థః. స్వయంజ్యోతిః స్వయంప్రకాశం, దీపాదివపితి దృష్టాంతోఽత్రాభిప్రేతః, తత్ర, యథా దీపాది ప్రేక్షస్వరూప ప్రేక్షోదర్శక శ్చ స్వయంప్రకాశ, స్వస్వ, దయ మాత్మాపి జ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణక స్వప్రకాశ శ్చేతి భావః. ఏవంవిధ ముదాసీనం నింఘ్రిపార, మాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసం సంసారయత్పత్వరూపబలహీనం, ప్రకృతిం చ పశ్యతి, ౧౬-౧౮

ఏవ మాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్వరూపశిక్షా ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ. కృతా, అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనాం పశ్యతీత్వనేన, న కేవలప్రకృతివిలక్షణతయాఽఽత్మస్వరూపచింత నామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః, కిం తు బ్రహ్మత్వప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారోపి భవతీతి సూచ్యతే. బ్రహ్మత్వకత్వ మేవ తస్య ప్రత్యగాత్మన స్వాపిచికం స్వరూపం. తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మణోఽనుసంధానే విశేషణభూతప్రత్యగాత్మానుసంధానసంభవ ఏవ, న హి వ్యక్తిగుణ్యాదీనా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యంతే తస్మా త్ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మచింతన మపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం, ఏవంవిధం చ చింతన మేవ, పశ్చా ద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపా వన్నం ముక్తిసాధనం న కేవల మిత్యాహ (నేతి.) అఖిలాత్మని అఖిలానాం జీవానా మాత్మభూతే భగవతి, యుజ్యమానయా భక్త్యా, సదృశ స్తుల్యః బ్రహ్మసిద్ధయే, భావప్రధానోబ్రహ్మశబ్దః, ద్వేషకయో

సదృశోఽస్తి శివః పంథా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే.

౧౯

ప్రసంగ మజరం పాశ మాత్మనః కవయో విదుః,

స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వార మపావృతమ్.

౨౦

తితిక్షవః కారుణికా స్సుహృద స్సర్వదేహినామ్,

అజాతశత్రవ శ్శాంతా సాధవ సాధుభూషణాః.

౨౧

మయ్యనన్యేన భావేన భక్తిం కుర్వంతి యే దృఢామ్,

రిత్యాదివత్. బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః, బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః, బ్రహ్మప్రకారసిద్ధయే, బ్రహ్మవదపాతపాపమృత్యాదిగుణాష్టకావిర్భవసిద్ధయ ఇతి యావత్. యోగినాం. శివః అన్యానపేక్షః, పంథాః ఉపాయః, అన్యో నాస్తి. బ్రహ్మత్వకప్రత్యగత్వానుసంధానపూర్వకప్రత్యగత్వశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కల్పిదన్యో నాస్తిత్యర్థః, ఏవ మనభిసంహితఫలస్వధర్మనిరస్తకామాదిదోషవిఘ్నాంతః కరిణానుసంహితబ్రహ్మత్వకప్రత్యగత్వయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తి ర్లోకసాధనమిత్యుక్తమ్.

అథాన్య సర్వస్య నివృత్తిదర్శస్య రుచిజననే నత్సంగతి రేవ ప్రథమం కారణ. మనత్సంగతి స్సంస్మృతిహేతు రితి వదన్ నతాం స్వరూపం బాహు (ప్రసంగ మితి పంచభిః.) ప్రసంగం, అత్యిష్టచేషః, అసత్పు ఇంద్రియార్థేషు, తత్పూయజ్ఞేషు, ప్రసంగం ప్రకృష్టానక్తిం ఆత్మనో జీవస్యాజరం ఆశ్రిథిలం, పాశబంధనం కవయః సుధియో, విదుః, స ఏవ ప్రసంగ ఏవ, స ఇత్యనేనానందూగ్రపవిషయపరిహారేణ, ప్రసంగమాత్రస్య పరామర్శః, సాధుషు కృతః, అపావృత మవిఘ్నాపహతం, మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః.

౨౦

తే తే సాధవ ఇత్యత్రాహ తితిక్షవః మూర్ఖేష్వపి క్షితివత్సహనశీలాః, కారుణికాః స్వార్థ విరపేక్షపరదుఃఖనిరాచిక్లేష్టాః, అత ఏవ. సర్వదేహినాం, సుహృదః మిత్రాణి, అత ఏవ, అజాతాః అవిద్యమానా శ్వత్రవో యేషాం తే, శాంతాః, ఇదం దమాదీనా ముపలక్షణం, శమదమాదిసంపన్నాః. సాధవః పరకార్యసాధకాః, సాధుశీలం, తదేవ భూషణం యేషాం. తే, సాధవ ఇతి శేషః. యద్వా, సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం, ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః.

౨౧

కించ. మయి ఈశ్వరే, కపిలస్యానుప్రవేశావతారత్వేపి జీవశక్తే రభిభూతత్వా ద్భగవద్భక్తే రేవోద్భూతత్వా చ్చ, మయాతి వ్యవదేశః, అనన్యేన అవ్యభిచరితేన, భావేన అంతఃకరణేన, అభిప్రాయ

(కపిలదేవహూతినంవాదరమ్మపట్టః)

మత్కృతే త్యక్తకర్మాణ స్త్యక్తస్వజనబాంధవాః

౨౨

,మదాశ్రయకథా హృష్టా శృణ్వంతి కథయంతి చ,
తపంతి వివిధా స్తాపా నై నా నృగ్గతచేతసః.

౨౩

త ఏతే సాధవ స్సాద్వి సర్వసంగవివర్జితాః,
సంగ స్తేష్యథ తే ప్రార్థ్య స్సర్వదోషహరా హి తే.

౨౪

సతాం ప్రసంగా నృమ వీర్యసంవిదో భవంతి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః,

విశేషేణ, వా. యే, దృఢాం ఆవిచార్యాం, భక్తిం, కుర్వంతి తే సావన ఇత్యుత్తరత్రాఽన్వయః. తా నేవ విశిష్ట, మత్కృతే మదర్థం, త్యక్తాని కర్మాణి యై స్తే పరిత్యక్తమదరాఙ్గనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాస్తథా త్యక్తమదృజనవిరోధిస్వజనబాంధవాః.

౨౨

అహ మేవాశ్రయో విషయో, యాసాం, తాభిః, కథావిర్న్వహ్నాః, కథాహృష్టత్వ మేవ ప్రపంచయతి శృణ్వంతి కథయంతి చేతి మదాశ్రయకథాశ్రవణకథాదిభి ర్న్వహ్నా ఇన్వర్త్యః, కథాస్మరణేన హృష్టాః, పున స్తా ఏవ శ్రుణ్వంతి కథయంతి చ, యద్వా, హృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం, హృష్టా స్సంతుష్టా స్సంతో మదాశ్రయకథాః శృణ్వంతి, కథయంతి చేత్యర్థః, మయ్యేవ, గతం న్యస్తం, చేతో, యై స్తే, ఆత ఏవైనాః. వివిధా నానావిధా, స్తాపా ఆధ్యాత్మికాదయః, న తపంతి న క్లేశయంతి, ఐకాత్మ్యగతచేతన ఇతి సోపాంతరం ఏకస్య భగవత ఏవ ఆశృత్వం, అన్యేషాం చేతనాచేతనానాం తచ్చరీరత్వాత్, ఏక ఏవ పరమపురుష ఆత్మా, తద్గతం చేతః యేషాం తా నిత్యర్థః,

౨౩

హేసాద్వి, త ఏతే, సర్వైః సంగై ర్విషయానంగై ర్వివర్జితా విరహితా, స్సావనః, తేషు సాధుషు, అథేతి ప్రాథమ్యే ప్రథమం, తే త్వయా, సంగః, ప్రార్థ్యః ప్రార్థనీయః, హి యస్సాః, త్రే సాధవ, స్సంగదోషహరాః ఇంద్రియార్థప్రసంగహేతుకానాదిపుణ్యపాపరూపదోషహరాః.

౨౪

కథం సతాం ప్రసంగా నివృత్తిధర్మాభిరుచి రుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ (సతా మితి.) సతాం సాధూనాం, ప్రసంగాత్, మమ వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంపేదయంతీతి వీర్యసంవిదః, ణిజర్థ గర్భ మిదం, యద్వా, భాషే క్విప్ వీర్యాణాం సంవిత్ సంపేదనం యాను, తాః, కథాః, యద్వా, వీర్యేణ నిత్యాసంకుచితజ్ఞానగుణేన, సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావత శ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథా.

తజ్ఞోషణా దాశ్వపవర్గవర్త్యుని శ్రద్ధా రతి ర్భక్తి రనుక్రమిష్యతి. ౨౦

భక్త్యా పుమాన్జాతవిరాగ ఐంద్రియా ద్ధృష్టశ్రుతా న్మద్రదనానుచింతయా,
చిత్తస్య యత్తో గ్రహణేన యుక్తో యతిష్యతే ఋజుభి ర్యోగమార్గైః. ౨౧

అనేవయాఽయం ప్రకృతే ర్గుణానాం జ్ఞానేన వై రాగ్యవిజృంభితేన,

తస్య సర్వజ్ఞస్య. మమేత్యర్థః, కథాః. హృత్కర్ణయోః రసాయనాః అమృతవద్రుచికరాః, భవంతి ప్రవర్తంతే. తజ్ఞోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్, ఆశు, అపవర్గవర్త్యుని అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్యుని, ద్వారభూతే గురుజనదనే, శ్రద్ధాత్వరా, భవతి ఉత్పద్యతే, సత్సన్నిధౌ భగవత్కథా శ్రవణే సతి, తత్ర “తద్యధేహకర్మచిత్తో లోకః క్షీయత ఏవ మేవాఽముత్ర పుణ్యచిత్తో లోకః క్షీయతే, నాస్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం న గురు మేవాఽభిగచ్ఛేత్” ఆ బ్రహ్మభువనాల్లోకాః పున రావర్తినోఽర్జున మా ముమేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యత “ఇతి స్వర్గాదీనాం సుఖానాం, సాత్వికయత్వం క్షయిష్టుత్వం, బ్రహ్మోపాసనస్యాఽనంతస్థిరఫలత్వం, కేవలకర్మణా మనంతత్వా ద్దుష్కరత్వా త్పరిమితఫలత్వా చ్చ తుచ్ఛత్వం నివృత్తిధర్మాణాం తద్విపరీతత్వం చ శ్రుతవతః, జాతవిరాగస్య పున, స్తాదృశనివృత్తిధర్మా జాయంత ఇత్యర్థః. ప్రత్యేకాభిప్రాయేణాఽనుక్రమిష్యతీ త్యేకవచనవిధేః, ౨౨

సత్సంగతిప్రభృతిప్రజాభ్యా భగవతి ప్రీతిరూపావన్నభక్తౌ పుత్సన్నాయాం తత్త్రైవ చిత్తం సావధానం నియమేతేత్యాహ (భక్త్యేతి.) మమ రచనానాం సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం, చింతా యస్యాం, తయా భక్త్యా, అనేన బ్రహ్మస్వరూపవ ద్గుణానా మప్యూపాన్యత్వ ముక్తం, దృష్టశ్రుతా దై హికాముష్మికా ద్వ్యుష్ట్యన్నపశుభుతస్వర్గాదిరూపా త్పలా త్రస్మిన్నిత్యర్థః. జాత ఉత్పన్నో విరాగో యస్య సః, పుమాన్, యోగయుక్తః అనభిసంహితపలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్త స్సకా. ఋజుభి శ్చిత్రైకరూప్యసంపాదకైః, యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య. మార్గై స్సాధవై, ర్వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిః, చిత్తస్య, గ్రహణే నియమనే, యత్తః, ప్రమాదిరహితః, యతిష్యతే యత్నం కుర్యా దిత్యర్థః. ౨౩

యోగమార్గా నేవ దర్శయకా. అనయైవ భక్త్యా పుమాన్మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ప్రకృతే ర్గుణానాం సత్త్వాదిగుణసరిణామరూపాణాం, అవిహితప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం, కళంజగ్గంజనచందాం పతితాది సంబంధికేరోచ్ఛిష్టాద్యసహతరూపజాత్యాక్రయనిమిత్తదుష్టానా మన్నాదీనా మసేవయా, అనేన

(కపిలదేవహూతినంవాదరమ్మముట్టః)

యోగేన మయ్యర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగత్యాన మిహోఽవరుంధే. ౨౭

దేవహూతి రువాచ—

కాచి త్వయ్యుచితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరా,

వివేక ఉక్తః, వైరాగ్యేణ విజృంభితం యజ్ఞానం, తేన, వైరాగ్యం కామానభివ్యసంగః, శమదమాది రితి యావత్, జ్ఞానశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాభాత్యజ్ఞానయోగః, కుభాక్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ, విగతీతం, అనేనాఽభ్యాస ఉక్తః, యోగేన అనభినంహితఫలకర్మయోగేన అనేనక్రియా ఉక్తా. చకారేణ కల్యాణానవసావా నుద్ధర్నా వివక్షితాః, తత్ర సత్కార్యవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని, అనభిధ్యా పరకృతవోషాచింతనం పుత్రవిపత్త్యాదిస్మరణజనితభేదాభావోనవసాదః, అనుద్ధర్నః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాభినంతోషః, ఏతైః ప్రకృతిగుణా సేవాదిభి, ర్మయ్యర్పితయా సమర్పితయా, ఐశ్వర్యైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్వర్థః, భక్త్యా, ఇహైతద్దేహోవసానే, ప్రతిచోజీవస్యాఽఽత్మానం అంతరాత్మానం, మా, మవరుంధే ప్రాప్నోతి యద్వా, ప్రత్యగత్యశరీరిణం మా మిత్యర్థః, అథవా, ప్రత్యగీవ, ఆత్మానం మాం, అవరుంధ ఇత్యర్థః, అత్ర గుణాసేవాదిభిర్నృత్యేతి న సమోపాయః సముచ్చయః కిం త్వసేవాదిభి రనుగృహీతాయా భక్తేరేవ సాజ్ఞాత్పాదనత్వ, మితరేషాం తదనుగ్రహకత్వేనైవ పతంపరయా సాధనత్వ మిత్యభిప్రాయేణ గుణాసేవాదిభి ర్నృత్యేత్వక్తం, ఇహావరుంధ ఇత్యనేన ఇహ జీవద్దశాయా మేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తి రియ ముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యానం నాదర్శయం, జీవన్ముక్తే రప్రామాణికత్వాత్, తథాహ్యవస్తమేన జీవన్ముక్తి ర్నిరస్తా, “వేదానిమం లోక మముం చ పరిత్యజ్యాత్మన మన్విచ్ఛేత్, బుద్ధేక్షేమప్రావణం తచ్చాన్త్రై ర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధేచేత్ క్షేమప్రావణ మిహైవ న దుఃఖ ముపలభేత్తై తేనాఽపరం వ్యాఖ్యాత మితి కా చేయం జీవన్ముక్తిః, సశరీరస్సైవ మోక్ష ఇతి చేత్, మాతా మే వంద్యేతివ దనంగకార్థ మిదం, యత స్సశరీరత్వం బంధః, అశరీరత్వ మేవ మోక్ష ఇతి “న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయో రపహూతి రస్తి అశరీరం వా వసంతం న ప్రియాప్రియే స్పృశత” ఇత్యాదిశ్రుతిభి సేనైవోపపాదితత్వా దితి దిక్, విస్తరస్తు భాష్యాదిష్యమ సంధేయః “అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమకుత” ఇతి శ్రుతి ర్జీవన్ముక్తి మభిదధాతితి చే, న్ను, అత్ర ఉపాసనదశాయా మపి, బ్రహ్మిన్నుతే అనుభవతీతి, శ్రుత్యర్థవర్జనాత్, అన్యథా దేహపాతావధి విలంబుసరాయా “స్తన్య తావ దేవ చిరం యావ న్ను విమోక్ష్యేఽత సంవత్సర ఇతి” శ్రుతే ద్విరోధావత్తే, తస్మా ద్యథోక్త ఏవార్థః, ౨౭

ఏవం వివేకాదిభి ర్జ్ఞానయోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం

యయా పదం తే నిర్వాణ మంజసాఽస్వశ్చవా అహమ్.

౨౮

యో యోగో భగవద్భావో నిర్వాణాత్మం స్త్వయోదితః,

కీదృశః కతి వాఽంగాని యత స్తత్త్వావబోధనమ్.

౨౯

తదేత న్మే విజానీహి యథాఽహం మందధీ ర్హరే,

సుఖం బుద్ధ్యేయ దుర్బోధం యోషా భవదనుగ్రహాత్.

౩౦

సంగ్రహేణాఽఽశ్రుత్య పున స్తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి దేవహూతిః, యద్వా జ్ఞానయోగప్రతి
పాదనసాధుస్వరూపప్రతిపాదనప్రసంగా త్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య ప్రాధాన్యేన తత్స్వ
రూపతదంగస్వరూపవిస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి త్రిభిః, ఉచితా ముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా, త్వయి
భక్తిః కా చేతి భక్తిస్వరూప ప్రశ్నః, కాన్వ దిత్యపి పాలాంతరం, తదాప్యయ మేవార్థః, కీదృశీతి
మమ, గోచరయోగ్య, అనేన భక్త్యధికారానుసారేణ సంభావితోఽవాంతరభేద శ్చ పృష్టః, యయా
భక్త్యా, అహం తావత్ప్రయాతురా. తే తివ, నిర్వాణం నిరతిశయసుఖం, పద, మంజసా సుఖేన,
అన్వశ్చువై అనుప్రాప్నువాని, అత్ర, అహ మిత్యుపాసకప్రశ్నః, లే పదం స్వరూప మిత్యనేన,
ప్రాప్య పృశ్నః నిర్వాణ మితి ప్రాప్తిపరప్రశ్నః, అంజనేతి విఘ్నానుపహతత్వప్రతిత్వా విరోధిపర్గోపి
పృష్టః.

౩౧

హే నిర్వాణాత్మక నిరతిశయానందరూప, భగవద్భావః, లక్ష్యరూపే భగవతః బాణరూపేణ
ప్రయుక్తో యోగః త్వయా, ఉదిత ఉక్త. న్న కీదృశః కిం ప్రకారః, తస్యాంగాని, కతి కతినంభ్యాకాని
యతః యేభ్యోఽంగేభ్యః, తత్త్వస్య పరమాత్మతత్త్వస్యావబోధనం, అనబుద్ధ్యతేఽనేనేత్యవబోధనం
సాక్షాత్కారసాధన ముపాసనం, నిర్వర్తత ఇత్యర్థః, కీదృశ ఇతి ప్రకారప్రశ్నః, కతివాఽంగానీత్యంగ
గణనాప్రశ్నః, ఏవ మర్థపందకం పృష్టం భవతి.

౩౨

తదేతత్ ఉపాయోపేయోపేత్యవిరోధిఫలస్వరూపం, 'దుర్జ్ఞేయం, హేహరే, యోషా,
అతఏవ, మందధీ, రహం, భవదనుగ్రహాత్, సుఖం బుద్ధ్యేయ జానీయాం, తథా, మే మహ్యం
విజానీహి జ్ఞానయ.

౩౩

(కపిలదేవహూతినంవాదరమ్మపట్టః)

మైత్రేయ ఉవాచ —

విదిత్వాఽర్థం కపిలో మాతు రిత్థం జాతన్నేహో యత్ర తన్వాభిజాతః,

తత్త్వామ్నాయం యత్రప్రవదంతి సాంఖ్యం ప్రావోచ దైవ భక్తివితానయోగం. ౩౧

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ —

దేవానాం గుణలింగానా మానుశ్రవికకర్మణామ్,

సత్య ఏవైకమనసో వృత్తి స్వాభావికీ తు యా.

౩౨

ఏవ మాపృష్టః కపిలో భగవద్భక్తియోగ మవతారయామాసేత్యాహ మైత్రేయః (విదిత్వేతి) కపిలో. మాతు దేవహూత్యా. అర్థం భక్తియోగాదిరూపార్థసంబంధి కుక్కురీషితం స్వరూపం. విదిత్వా. జాతన్నేహః మాత ర్యుత్పన్నస్నేహః, ఇత్ర హేతుః. యత్ర యస్యాం, తన్వా దేహేన, అభిజాతః తత్త్వామ్నాయం తత్త్వకాత్రం సాంఖ్యం తత్త్వసంఖ్యానేనాఽతత్త్వస్వరూపప్రకాశకం య ద్వ్యంతి. తద్భక్తివితానయోగం భక్తివిస్తరరూపం యోగం. ప్రావోచత్. జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాంగత్వా దేకీకృత్యోక్తమ్.

౩౩

తత్ర భగవాన్ కపిల, సువిస్తరం సాంగం ముక్త్యపాయం భక్తియోగ మష్టావింశాధ్యాయేన ప్రతిపిపాదయిషు, స్తవంగభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగత్వస్వరూపం సవిస్తరం సప్త వింశాధ్యాయేన శోధయిష్యన్, భజనీయస్య పరస్య బ్రహ్మణో మాహాత్మ్యసూచనాయ జగత్సృష్ట్యాది లీలాష్టద్వింశేన కథయిష్యన్, తావద్భక్తియోగం సంగ్రహేణ తత్త్వరూపకథనపూర్వకం ప్రశంసతి (దేవానా మితి.) గుణలింగానాం గుణా శృణ్వాదివిషయాః, తేషాం లింగానాం జ్ఞానకానాం, దేవానాం దేవాధిష్ఠితానాం. స్వస్వదేవతాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేంద్రియాణా మిత్యర్థః, తథా, అనుశ్రవికకర్మణాం, అనుసృత్యాఽవిచ్ఛిన్నసాతవరంపరాం క్షాయిత ఇత్యనుశ్రవో వేదః, తద్విహిత మానుశ్రవికం, అనుశ్రవికం కర్మ యేషాం, శాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాం కర్మేంద్రియాణా మిత్యర్థః, తేషా ముభయవిధేంద్రియాణాం, ఏకాగ్రస్య మనస శ్చ, సత్త్వే కుద్ధసత్త్వమయే, భగవద్విగ్రహే, యా స్వాభావికీ అనిమిత్తా, ఫలాభినందిరహితేతి యావత్, వృత్తిః, సా, అనిమిత్తా. భాగవతీ భగవత్సం బంధినీ భక్తి రిత్యర్థః, ఉభయేంద్రియాణాం మనస శ్చ సత్త్వే వృత్తిర్నామ శ్రవణకిర్తనస్మరణాదిః.

అనిమిత్తా భాగవతీ భక్తి స్పిద్ధే గ్గరీయసీ.

జరయ త్యాశు యా కోశం నిగీర్ణ మనలో యథా

౩౩

నైకాత్మతాం మే స్పృహయంతి కేచి నృత్పాదసేవాభిరతా మదీహః,

యేఽన్యోన్యతో భాగవతాః ప్రసజ్య సభాజయంతో మమ పౌరుషాణి.

౩౪

పశ్యంతి మే రుచిరా ణ్యమ్న సంతః ప్రసన్నవక్త్రరుణలోచనాని,

రూపాణి దివ్యాని వరప్రదాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదంతి.

౩౫

తై ర్దర్శనీయావయవై రుదారవిలాసహానేషితవామసూక్తైః.

అథ భక్తిం ప్రస్తాతి- సిద్ధేః ఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః. గరీయసీ శ్రేష్ఠా విరతికయానందరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితి భావః. సిద్ధే గ్గరీయస్త్య మేవాహ, యా భాగవతీ భక్తిః కోశ, మనాదిపుణ్యాపుణ్యా రూపకర్మవాసనాకోశం జరయతి జీర్ణం కరోతి నాశయతీతి యావత్, తత్ర దృష్టాంతః, నిగీర్ణం భుక్త మన్నపానాది, అనలో జాతరాగ్ని ర్యథేతి.

౩౨-౩౩

పున ర్భక్తి మేవ ప్రస్తోతుం విరతికయానందభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠా స్తత్సాధర్య రూపముక్తి మపి నేచ్ఛంతీత్యాహ, కేచి నృత్పాదయోః సేవయా మభిరతా ఆసక్తాః మయ్యేవ ఈఁ సృర్వేంద్రియచేష్టాః యేషాం భాగవతాః, అన్యోన్యతః పరస్పరం మమ, పౌరుషాణి కల్యాణగుణ ప్రకాశకాని చేష్టితాని, ప్రసజ్య ప్రస్తూయ, సభాజయంతః సమ్య గనుమోదయంతః, పౌరుషప్రసంగ జనితానందసంప్లుతా స్సంతః, మే మమ, ఏకాత్మతాం ఏకస్వభావతాం, మత్సమానగుణకతాం, మమ, సాధర్య మాగతా ఇతి హ్యుచ్యతే, న స్పృహయంతి నేచ్ఛంతి.

౩౪

కింతు, హేఅంబ తే సంతః, మే మమ, రుచిరాణి సుందరాణి, ప్రసన్నాని, ఏర్త్రీరుణ లోచనాని యేషు తాని, దివ్యా న్యమానుషాణి వరప్రదా న్యభిమతార్థప్రదాని రూపాణి దివ్యమంగళ శరీరాణి పశ్యంతి ధ్యాయంతి, రూపై స్సాకం సహ, స్పృహణీయాం, వాచం మదుక్తిం వదంతి పరస్పరం కథయంతి.

౩౫

యద్యపి ముక్తి పై ర్ని ప్రార్థ్యతే తథాపి, తేషా మవశ్యం మద్భక్త్యా ముక్తి ర్భవితీత్యాహ (తై రితి ద్వాభ్యామ్.) దర్శనీయాః అవయవాః యేషు తైః విలాసో లీలా, మందహాసయుక్తమీక్షణ మనలోకసం, వామసూక్తం మధురభాషణం, ఉదారాణి విలాసాదీని యేషు, తైః మద్రూపైః హృత

(కపిలదేవమూతినంవాదరమ్మపుట్టః)

హృతాత్మనో హృతప్రాణాం శ్చ భక్తి రనిచ్చతో గతి మణ్షీం ప్రయంతే. ౩౬

అథో విభూతిం మమ మాయా విస్మయో మైశ్వర్య మష్టాంగ మనుప్రవృత్తం.

శ్రియం చ యేన స్పృహయంతి భాగవతీం పరస్య మే తేఽశ్చువతో తు లోకే. ౩౭

న కర్హిచి నృత్పూ శ్శాంతరూపే నజ్జ్యంతి నో మేఽనిమిషో లేధి హేతిః.

అత్మా మనః యేషాం, హృతాః ప్రాణాః జ్ఞానకర్మేంద్రియాణి యేషాం, తాన్ అనిచ్చతః ముక్తి మప్రార్థయమానా నపి. భక్తిః మద్భక్తిః, అణ్షీం సూక్ష్మేం ఏకపదీ మిత్యర్థః, గతిం అర్పిరాదికాం గతిం ప్రతి. అర్పిరాదిగతే ర్పహుభి రక్షణ్ణత్వా దణ్యే మిత్యుక్తం. ప్రయంతే ప్రారణ్ణాపసానే ప్రవర్తయతి గమయతీతి యావత్. ౩౬

అథో, అర్పిరాదిగత్యా గమనారమ్భానంతరం, మమ, మాయయా, విస్మయో, విశేషేణ సృష్ట్యాం, విభూతిం బ్రహ్మలోకపర్యంతభూతిం తథా, అనుప్రవృత్తం భక్తి మనుసృత్య ప్రవృత్త మష్టాంగం అణిమాద్యష్టప్రకారక మైశ్వర్యం. భాగవతీం శ్రియం ముక్తిం న స్పృహయంతి భాగవతీం శ్రియ మితి దృష్టాంతార్థం, యథా, భాగవతీం శ్రియం న స్పృహయంతి తథా మాయావిభూత్యాదీ నిత్యర్థః. కైముత్యనయద్యోతనార్థం వా, భాగవతీం శ్రియ మేవ న స్పృహయంతి కిం మాయావిభూత్యా దీన్న స్పృహయంతీతి వక్తవ్యమితి అథవా, బ్రహ్మాండాంతరూతభగవల్లోకస్థశ్రియ మపి నేచ్ఛంతి. కింతు తే, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య, మే మమ, లోకే నిత్యవిభూతౌ, అశ్చువతే ప్రాప్నువంతి క్షయిష్టాన్ సాతిశయసుఖాన్ లోకా న్న ప్రాప్నువంతి కింతు నిత్యనిరతిశయసుఖం మల్లోకం ప్రాప్నువంత్యీర్థః. ౩౭

నను లోకత్వావిశేషా తస్యైర్గాదివ దోష్కృతోగ్యభోగోపకరణానాం నాశ స్సాన్య త్రత్రాహ (నేతి.) హే శాంతరూపే యద్వా, శాంతరూపే శుద్ధసత్త్వమయాత్మకే. మల్లోకే మత్పూరా మదనుభవ పరాః కర్హిచిత్కదాచి దపి న నంక్ష్యంతి న మదనుభవహీనా భవంతి, మే మదీయ, మనిమిషో, హేతిః కాలవక్రం, న లేధి న గ్రనతి, తత్ర హేతు ర్యేషా మితి, యేషాం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఆత్మాఽహం. సుత ఇవ స్నేహవిషయః, సఖేవ విశ్వాసాన్నదం, గురు రివ హితోపదేష్టా, సుహృద ఇవ హితకారీ, ఇష్టదైవ మివ పూజ్యః, ఏవం సర్వభావేనోపాసీనాన్, అహరహరనుష్టియమానపర్వాశ్రమధర్మాను గృహీతమదుపాసనసూపమత్సమారాధనప్రీతో ఽహం మద్యాధ్యాత్మ్యానుభవరూపానందం ప్రాపయ్య, పున ర్నాన ర్తయామీతి భగవతోఽభిప్రాయః. తథా చ భగవతా స్వయ మేవోక్తం “మా ముపేత్య పునర్జన్మ

యేషా మహం ప్రియ ఆత్మా సుత శ్చ సఖా గురు స్సుహృదో దైవమిష్టమ్. ౩౮

ఇమం లోకం తదైవాము మాత్మాన ముభయాయినమ్.

ఆత్మాన మను యే చేహ మే రాయః పశవో గృహః

౩౯

విసృజ్య సర్వా నన్యాం శ్చ మా మేవం విశ్వతోముఖమ్.

భజన్త్యనన్యయా భక్త్యా తా న్మృతోః రతిపారయే.

౪౦

దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్. సాఽఽపునవంతి మహాత్మాన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః, ఆ బ్రహ్మభువనా ల్లోకాః. పున రావర్తినోఽర్జున మా ముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి చ. (శ్రుతి రపి) సఖత్వేనం వర్తయన్యాదాయుషం బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాదికా. ఏతేన “యది పరమపురుషాయ త్తం ముక్తేశ్వర్యం తర్హి తస్య స్వతంత్రత్వేన తత్సంకల్పా న్ముక్తస్య పున రావృత్తిసంభావనాశంకా పరాస్థా. న హి పరమపురుష స్సత్యసంకల్పోఽత్యర్థప్రియం జ్ఞానినం లభ్యా కదాచి దావర్తయిష్యతి. య ఏవ మాహ- ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః యోరా స్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మతమ్. అస్థిత స్స హి యుక్తాత్మా మా మేవాఽనుత్తమాం గతమ్. బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే. వాసుదేవ స్సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభ ఇతి.”

౪౧

నన్యపహతసామృత్వాదే స్సత్యసంకల్పత్వవర్యంతస్య గుణగణస్య ప్రత్యేకాత్మన స్సాన్నిభావిక స్యైవాఽపిర్వావః. అతో న ముక్తేశ్వర్యం పరమపురుషాయ త్త మితి చే, దుష్యతే. తస్య తథావిధత్వ మేవ పరమపురుషాయ త్తం. తస్య నిత్యస్థితి శ్చ తదాయత్తా. పరమపురుషస్యైతన్నిర్యతాయా నిఃశ్చేష్టత్వా నిత్యతయా వర్తత ఇతి న కల్పి ద్వైరోధః ఏవ మేవ పరమపురుషభోగోపకరణస్య రోపకరణస్య చ నిఃశ్చేతయా శాస్త్రోపగతస్య పరమపురుషస్య నిఃశ్చేష్టత్వా దేవ తథాఽవస్థాన మస్థితి శాస్త్రో దవగమ్యతే. ఏతత్సర్వ ముచితప్రత్యాహ (ఇమ మితి ద్వాభ్యామ్.) ఇమం లోకం. అమం లోకం పరలోకం చ, విసృజ్య, ఉభావం లోకౌ హేయా వితి విభిత్వేత్యర్థః. ఉభౌ లోకౌ యాత్యసేనేతి ఉచయాయ, త మాత్మానం ఉభయలోకేకధర్మసాధనం దేహ మిత్యర్థః, విసృజ్య, తస్మిన్ దేహే ఆత్మాభిమానం పరిత్యజ్యేత్యర్థః. తిధా. ఆత్మానం దేహ, మను, యే, అనుబంధినో. యే పుత్రకళత్రా యః, యే చ. రాయః ధనాని, పశవో, గృహేశ్చ, తా నన్యాం శ్చ. పరిగ్రహాదీన్విసృజ్య తేషు మమతా షపోహ్యేత్యర్థః, విశ్వతోముఖం సర్విజ్ఞం, మాం, ఏషం సుతసఖిగురుత్వాదిభావేన. అనన్యయా విషయాంతరవిత్పష్టయ. భిక్త్యా భజంతి ఆరాధయంతి, తా, న్మృతోః సంసారాత్. అతిపారయే ఆత్యంతం పారం నయామి పున ర్న సంసారయామి, ఏతన్మమ నిఃశ్చేష్ట మితి భావః.

౪౨-౪౦

(కపిలదేవహూతినంవాదారమ్మపుట్టః)

నాన్యత్ర మద్భగవతః ప్రధానపురుషేశ్వరాత్.

అత్మన స్సర్వభూతానాం భయం తీవ్రం నివర్తతే.

౪౧

మద్భయా ద్వాతి వాతోఽయం సూర్య స్తపతి మద్భయాత్.

వర్షతీంద్రో దహ త్యగ్ని ర్మృత్యు శ్చరతి మద్భయాత్.

౪౨

జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియోగేన యోగినః.

క్షేమాయ పాదమూలం మే ప్రవిశ న్యకుతోభయమ్.

౪౩

ఏతావా నేన లోకేఽస్మి స్పృంసాం నిశ్రేయసోదయః.

అనన్యయేత్వనేన సూచితం దేహం రథత్వే రముక్తిసాధనత్వం ఓక్తుం చేవితాంఠరాజాం క్షేత్రజ్ఞత్వా త్కర్మవశ్యత్వా న్మగ్నిదేశానువర్తిత్వా చ్చ, న తద్భజనా న్ముక్తి ర్నిహా (నాన్యత్రేతి) సర్వభూతానాం సర్వజీవానాం, అత్మనః ఛాకస్య, అనేన సర్వభూతానాం ఛార్మ్యేన శరీరత్వ ముక్తం. ప్రధానపురుషయో స్సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః, ఈశ్వరాత్ అంతః ప్రవిశ్య నియంతుః, అనేన కర్మాయ త్తసర్వావస్థావస్థితప్రధానపురుషయో ధ్వియామ్యత్వ ముక్తం. మద్భగవతః అహం చాసౌ భగవాం శ్చ, తస్మాత్. పూర్వపాదుక్యా న్మత్త ఉర్విర్భః, అనేన స్వస్వైచ్ఛ ముక్తిప్రదత్వ, మితరేషాం దుర్భగత్వేనాఽనుత్తరకత్వం చ సూచితం, అన్యత్ర అన్యస్మిన్, సేవ్యమాన ఇతి శేషః, తీవ్రం దుస్సహం, భయం గర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికభయం, న నివర్తతే.

౪౧

ప్రధానపురుషేశ్వరా దిత్వనేన సూచిత మితరేషా మాబ్రహ్మపర్యంతక్షేత్రజ్ఞానాం స్వనియామ్యత్వ మాహ (మద్భయా దితి.) వాయుసూర్యాదయః మహ్నిర్విష్టస్వస్వవ్యాపారాకరణే, ముప్పంజాత మహాభయనిమిత్తదండన ముద్భావయంతః స్వకీయవ్యాపారేష జాగరూకా ప్రిప్తంతిత్వర్థః. అత్ర “భీషాస్మా ద్వాత” ఇత్యాది శుత్యర్థ ఉక్తిః. మద్భజనా దేవ మోక్ష ఉచ్యతే సదాచారం ప్రమాణయతి తస్మా, ద్యోగినో మదుపాసకాః, జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం జ్ఞానయోగవిపేకాదిసాధనప్రాప్తాభ్యాం, యుక్తేన, మద్భక్తియోగేన, క్షేమాయ నిత్యనిరతిశయానందరూపమదనుభవాచ్యక్షేమాయ, అకుతోభయం కుతిశ్చిద్భయరహితం, మత్పాదమూల మేన, ప్రవిశంతి భజంతే ప్రాప్నువంతీతి వా.

౪౨-౪౩

“అలోద్య సర్వకాస్త్రిణీ” తి న్యాయేన, ఉక్తం వక్ష్యమాణం చ కృత్స్నకాస్త్రిర్థం సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్య నిర్దిశతి (ఏతావా నితి.) తీవ్రేణ్య అంతరాయానుపహతేన, భక్తియోగేన,

తీవ్రేణ భక్తియోగేన మనో మయ్యర్పితం స్థిరమ్.

౪౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
పంచవింశోఽధ్యాయః.

మన స్థిరత్వం, మయి అర్పితం నత్, తత్త్రైవ, స్థిరం నిశ్చలం, భవతీత్యేతావనేవ, అస్మిన్ ప్రకృతి
మండలే. పుంసాం బద్ధజీవానాం, నిశ్చేయసోదయః పరమపురుషార్థోత్కర్షః.

౪౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిదేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తద్వరణకమలపరివయప్రసన్నతత్పుక్తిసమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
పంచవింశోఽధ్యాయః.

అథ షడ్వింశోఽధ్యాయః

అథ తే సంప్రవక్ష్యేమి తత్త్వానాం లక్షణం పృథక్.
య ద్విదిత్వా విముచ్యేత పురుషః ప్రాకృతైః ర్గుణైః.

జ్ఞానం నిశ్రేయసార్థాయ పురుషస్యాఽఽత్మదర్శనమ్.
యదాహు ర్వర్ణయే త త్తే హృదయగ్రంథిభేదనమ్,

అనాది రాత్మా పురుషో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః,

అథ షడ్వింశోఽధ్యాయః

ఏవం ముక్త్యుపాయభూతం భగవద్భక్తియోగం ప్రస్తుత్య, తస్య జగత్కారణవిషయత్వస్య “కారణం తు ద్యేయ” ఇతి శ్రుత్యైవోక్తత్వా, దృఢబీయస్య భగవత్సంప్రదాదివ్యాపారా నివృత్తి, స్తస్య లక్షణభూతాసంప్రదాదికారణత్వం ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య ప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపకోధన మంతరేణ, తచ్ఛరీరకస్య తస్య, సంప్రదాదికారణత్వకథనాయోగా, తృప్తమం ప్రకృత్యాదిస్వరూపకోధనం తద్వివేకస్య ముక్త్యుపాయకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే (అథేతి.) తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం లక్షణం స్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం, పృథక్, గసంకరేణ తే తుభ్యం, వక్ష్యేమి, అప్రస్తుతప్రసంగాశంకాం వారయతి (య దితి.) య, తృప్తికృత్యాదితత్త్వానాం లక్షణం విదిత్వా, పురుషః, ముముక్షుః, ప్రకృతే ర్గుణైః సత్త్వాదిభిః, సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబంధకపుణ్యపాపరూపై ర్దురితై రిత్యర్థః, విముచ్యేత, ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేన భగదుపాసనద్వారా విముచ్యత ఇతి భావః.

య త్నాజ్ఞే స్మృత్యుపాయభూతం జ్ఞానం, త దపి వక్ష్యేమిత్వాహ (జ్ఞాన మితి.) ఆత్మదర్శనం ఆత్మా పరమపురుషః దృశ్యతే సాక్షాత్కీయతేఽనేనేత్యాత్మదర్శనం, య జ్ఞానం, పురుషస్య ముముక్షే, నిశ్రేయసాయ మోక్షయ, అహుః, వేదాంతా న్నజ్ఞా శ్చ తజ్ఞానం, హృదయగ్రంథిభేదనం అజ్ఞాననివర్తకం, తే తుభ్యం, యద్వా, తే తవ, హృదయగ్రంథిభేదనం, వర్ణయే.

తావ తృప్తికృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం కోధయతి, (అనాది రితి ద్వాభ్యామ్,) పురుషో జీవః,

ప్రత్యగ్ధామా స్వయంజ్యోతి ర్విశ్వం యేన సమన్వితమ్.

న జాయతే న మ్రియతే సహ దేహాద్యుపాధిభిః,

తస్య స్వరూపనిరూపకధర్మద్వయ మాహ- స్వయంజ్యోతిః స్వయంప్రకాశః, యస్సాన్వితాన మన్యాం శ్చ ప్రకాశయతి త త్స్వయంజ్యోతి రిత్కుద్యతే, యథా దీపాదిః, తద్వ దయ మపి స్వయంజ్యోతిః, తర్హి తద్వదేవ కింజద్వరూప ఇత్యత ఆహ ప్రత్యగ్ధామా, స్వస్మై భానమానత్వం ప్రత్యక్షత్వం పరస్మై భానమానత్వం పరాత్త్వం, ఏత దేవ జడత్వం, ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానం, ధామ స్వరూపం, యస్య సః, అనేన ఏరా గ్ధామ దీపాదిభ్యో జదేభ్యో వై లక్షణ్యసిద్ధ్యా జ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః, స్వయంజ్యోతి ర్విశ్వనేన, జానగుణకత్వసిద్ధిః, లేన హి స్వపరప్రకాశకత్వ ముచ్యతే, తత్ర, యథా దీపాది శ్చతురంగులపరిమిత స్తేజోరూప ఏకదేశస్థస్సాన్వితపృథగ్విధధర్మభూతయా ప్రభయా అన్యా స్ప్రకాశయతి స్వధర్మభూతప్రభా మనపేక్ష్యేన స్వయన్మపి ప్రకాశతే, తద్వ, దాత్మాఽపి స్వధర్మభూతజ్ఞానేనాఽన్యాఽప్రకాశయతి స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్ష మేవ స్వయ మపి ప్రకాశతి ఇతి హ్యుచ్యతే, ఏతావాంస్తు విశేషః, పరాగ్ధామా దీపాది స్సాన్వితాన మన్యాం శ్చ పరస్మై ప్రకాశయతి, అత్మా తు, ప్రత్యక్షేన స్సాన్వితాన మన్యాం శ్చ స్వస్మా ఏన ప్రకాశయతీతి, ప్రకాశో నామ, వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం, ఏవం చ, స్వయంప్రకాశత్వం దీపాది ష్వాత్మని చావిశిష్టం, ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాఽసాధారణ మితి జ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం చేతి జడా ద్విలక్షణ మాత్మస్వరూప మితి ఫలితం, తదేవాహ, ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపా చ్చరీరేంద్రియమనఃప్రాణాదేః, పరః స్వరూపత స్వభావత శ్చాత్మంతవిలక్షణః, ఆతవివ, సిద్ధుః ప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః, తథాప్యాత్మా, శరీరాంతఃప్రవేశేన తద్ధారకః, యేవాత్మస్వరూపేణ, విశ్వం అబ్రహ్మ ప్రమృపర్యంతస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం విశ్వం, వ్యాప్తం, యేనేత్యేకవచనవిధేశః, “ఏకో బ్రహ్మ సుసంపన్న స్సుసంష్టం కురుతే ప్రజా” ఇతివ జ్ఞాతృభిప్రాయ కృతిః, అనేన దేవాదిశరీరాణాం వ్యాప్యత్వ మాత్మనో వ్యాపకత్వం నిరతిశయసూక్ష్మత్వం చోక్తమ్. ౩

ఆతవివ, వ్యాపకత్వా నిరతిశయసూక్ష్మత్వా దనాదిత్వా దేహో ద్విలక్షణత్వా చ్చ దేహదీనా ముపాదిభి రుత్పత్తివిరాళాదిభి ర్దేహాదిరూపై రుపాదిభి ర్వా, న జాయతే మ్రియతే న నశ్యతి, నను దేహోఽహం దేహోయం మనుష్యోహం మనుష్యోయం స్థూలోఽహం స్థూలోఽయ మితి స్వస్య పరేషాం చ దేహాత్మనో రభేదేనైవ ప్రతీతేః కథం దేహాదిభి స్సహనజననాది రాత్మన ఇత్యత్రాహ- నిమిత్తైః పుణ్య

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణమ్)

నిమిత్తై రాత్రతథర్థా యథా స్వప్నై తదీక్షితా.

న ఏష ప్రకృతిం సూక్ష్మం దైవీం గుణమయీం విభుః.

పాసరూపైః ఆత్మః దేవోఽహం స్థూలోఽహ మిత్యాద్యారోపితః దేహధర్మో యస్య సః, అతో న దేహాదిభి స్సహ జననాది రిత్యర్థః, ఏత దేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి (యదేతి.) యథా స్వప్నద్రష్టా. స్వాప్నపదార్థనాశేపి న నశ్యతి, ఏషు జాగరాద్యవస్థాసు చృశ్యతే. దేహాదినాశేపి న నశ్యతీత్యర్థః, ౪

ఏవం ప్రకృతివిలక్షణ మాత్మస్వరూపం విశోధ్య, ఏవంవిధస్య తస్య కథం కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదిక మిత్యాఽలశంకాయాం, ప్రకృతినంసర్గకృతం కర్తృత్వాపైవైశిష్ట్య మితి వక్తుం, ప్రకృతి సంసర్గప్రకార మాహ (న ఇతి.) న ఏషః ఉక్తలక్షణః, విభుః నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వావస్థాస్వపన సమర్థః, ప్రత్యేగాత్మా, సూక్ష్మం సమరూపవిభాగాన్తర్ల నిరతిశయసూక్ష్మవిభా మాపన్నా మిత్యర్థః, అనేన జగదాదా విలీ సామూర్ధ్యా ల్లభ్యతే తదైవ ప్రకృతేః సూక్ష్మదశాసన్నత్వాత్. దైవీం దేవస్య విష్ణో స్తీలాధాం, ఆత ఏవ, లీలయా దేవసంబంధి పరమార్థలీలయా, హేతుభూతయా “పరాభిహ్వానేన” తి వక్ష్యమాణత్వా దైవీ మిత్యుక్తత్వా చ్చ, యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం, జీవస్య ప్రకృతినంబంధస్య సహజత్వాభావత్ రాదాచిత్తమిత్యర్థః, గుణమయీం సత్వాదిగుణప్రచురాం, మాయాం అభ్యవద్యత అసశ్యత్, అత్ర కేచి చావరణవిక్షేపశక్తిభేదేన ప్రకృతిం ద్వేధా విభజ్య, పురుష మపి జీవేశ్వరరూపేణ ద్వేధా విభజ్య ఏకస్య ప్రకృత్యవివేకేన సంసారః, ఇతరస్య ప్రకృతిం స్వపశీకుర్యత స్ఫుష్ట్యాది వ్యాపార, స్తత్ర, ప్రకృత్యవివేకేన య స్సంసర త్యావరణశక్త్యా తిరోహిత, స్తస్య సంసారప్రకారోఽ నేన శ్లోకే నోచ్యత ఇతి వ్యావక్షతే. త దయుక్తం, నిత్య మవిద్యాప్రత్యసీకస్వప్రకాశస్వరూపస్య ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః, స్వలీలారూపస్ఫుష్ట్యాదివ్యాపారవిర్వృత్తయే ఆవరణశక్త్యా ముహూర్తీతి చే న్ను, వికల్పానపహత్యాత్, కిం భ్రాంతిహేతుర్గీలా, ఉత భ్రాంతికార్యం, ఉత, భ్రాంతి రేవ, నాద్యః, లీలయా స్వప్రథమసంపాదనానుపపత్తేః “చిహ్నస్యా” మితి సంకల్పేన హీశ్వరోలీలారూపం, స్ఫుష్ట్యాదికం కరోతి, 'న హి కశ్చిద్భ్రాంతి స్యామితి సంకల్ప్య భ్రామ్యతి, కిం చే, శ్వర స్సర్వజ్ఞః శ్చే త్సాన్వనర్థరూప సంసారం న ప్రవర్తయతి, అజ్ఞ శ్చే త్సర్వజ్ఞత్వభ్రుతివిరోధః, వివేకనిష్ఠాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ జగత్సృజతీతి చే, త్రథాపి లీలాత్వ మనుపపన్నం, న హి వ్యాధ్యుపహత స్వాషదానయనప్రవృత్తి ర్గీలాభవతి, న ద్వితీయః, ప్రథమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః, తద్వ దేవోత్తరత్రాపి లీలా మంతరేణ భ్రమోపపత్తే శ్చ, నాపి తృతీయః, ద్వివంద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వాప్రసిద్ధేః, స్వయ మభ్రామ్య స్మీశ్వరో

యద్భుచ్చయై వోపగతా మభ్యపద్యత లీలయా.

౫

గుణై ర్విచిత్రా స్సృజతీం సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః,
విలోక్య ముముహే సద్య స్స ఇవ జ్ఞానగూఢయా.

౬

ఏవం పరాభిధ్యానేన కర్తృత్వం ప్రకృతేః పుమాన్,
కర్మసు క్రియమాణేషు గుణై రాత్మని మన్యతే.

౭

లీలాయా పరా న్యోహయతీతి చేత్, న త్వన్మతే భ్రాంత్యాదినా పరదర్శనాయోగాత్. పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వ జ్ఞానచ్చ. నిర్విశేషనన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వా దేవన లీలాసంభవః, ఈశ్వరస్యేతత్, సర్వజ్ఞత్వేన సంసారరహితత్వేన, జీవాన్ స్వానన్యత్వేన చ జ్ఞానతో జన్మమరణాది నిర్వర్తనసరకపతనాదివ్యాపారో న లీలా భవేతు మర్హతి. తస్మా. నిఖిలహేయప్రత్యనీకానంతకల్యాణ గుణగణమహోదధే రీశ్వరస్య లిలోపకరణభూతయా తన్నియామ్యయా మాయయా తన్నియామ్యస్య తచ్చరీరభూతస్యాఽనాదిత్వా ద్యుక్తధర్మకస్య తస్మా ద్విలక్షణస్య ప్రత్యగాత్మనః పరమార్థభూతేశ్వర లీలారూపజగత్సృష్ట్యాదివ్యా పారనిర్వృత్తయేఽభివర్తితనేన శ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం. అత్ర లీలయా యద్భుచ్చయా ఉపగతా మభ్యపద్యతేత్యన్వేతుం శక్యం. తదా, లీలయేతి, అభ్యయనేన వసతీతి, వ త్ఫలత్వ సైవ హేతుత్వేన వివక్షయా హేతుత్వతీయా, లీలయా భగవల్లీలారస నిర్వృత్త్యర్థం, యద్భుచ్చయా యాద్భుచ్చికభగవత్సంకల్పేన, ఉపగతం ప్రాప్తా మిత్యర్థః.

౫

అస్తు ప్రకృత్యభివర్తి, కర్తృత్వాదేః కి మాయాత మిత్యాశంకాయా మభివర్తిహేతుక స్వస్వరూపతిరోధానకృతమోహననిమిత్తం కర్తృత్వాదిక మితి వక్తుం ప్రకృతిం, సూక్ష్మ మిత్యుక్త సూక్ష్మ వస్థా ప్రతి సంబంధిన్మూలావస్థాం వదన్, తయా. ప్రకృత్యాప్రత్యగాత్మన స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహ మాహ (గుణై రితి.) విచిత్రాః దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహువిధాః. సరూపాః, సర్వాసాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనైకరూపాః, ప్రజాః. గుణై స్సృత్వాదిభిః, సృజతీం కార్యదశాయాం స్రష్టిం, ప్రకృతిం, విలోక్య తయా, జ్ఞానగూఢయా జ్ఞానతిరోధాయన్యాః, సద్యః. స ఇవ ముముహే తస్యాం స్వానన్యతా బుద్ధిమకరో దిత్కర్మః.

౬

ఏవం పరాభిధ్యానేన ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వకప్రకృతిచింతనేన, పుమాన్ జీవః ప్రకృతే ర్గుణైః, కర్మసు, క్రియమాణేషు నత్సు, తాని కర్మాణి, ఆత్మని మన్యతే, తాని న్యకర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః, సాంసారికప్రవృత్తి స్వస్య కర్మతా, సత్వరజస్తమోగుణసంగ కృతా. న స్వరూపప్రయుక్తేతి భావః.

౭

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

తదస్య సంస్కృతి ర్బంధః పారతంత్ర్యం చ తత్కృతమ్.

భవ త్యకర్తు రీశస్య సాక్షిణో నిర్వృతాత్మనః.

౮

కార్యకారణకర్తృత్వే కారణం ప్రకృతిం విదుః.

త త్తస్మా, త్సత్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా త్కర్తృత్వా, దస్య జీవస్య, సంస్కృతి ర్బంధః సంసారరూపో బంధః, తత్కృతం, కర్తృత్వప్రయుక్త మేవ పారతంత్ర్యం కర్మవశ్యత్వం చ భవతి. న తు, స్వరూపప్రయుక్తి మితి భావః. స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావ మేవ విశదయతుం తస్య ముక్త్యవస్థాయా మవస్థితం ప్రకృతివియుక్తం స్వరూపం విశిష్ట (అకర్తు రితి.) అకర్తుః, న త్వత్ర ప్రయత్నాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే, కింతు, గమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహిత స్వేత్వర్థః, తత్ర హేతు, రీశస్య అకర్మవివశస్య, సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య, జ్ఞానగుణకస్వేత్వర్థః, సాక్షి ద్దృష్టుత్వ మేవ హి సాక్షిత్వం “సాక్షి ద్దృష్టరి సంజ్ఞాయా” మిత్యనుశాసనానురోధాత్, అనేన జ్ఞానగుణకత్వ ముక్తం. జ్ఞానస్వరూపత్వ మాహ (నిర్వృతాత్మన ఇతి,) నిర్వృతం నిర్వృతిః భావే, అనందస్వరూపస్వేత్వర్థః, తథా చ శ్రుతిః “నిర్వాణమయ ఏవాయ మాత్మే” తి ఆనుకూలజ్ఞాన మేవ హ్యనందః, ఈశస్వేత్వనే నాఽకర్మవివశత్వేత్వా, అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితపహతపామృత్వాదిస్వాధావికగుణాష్టకస్య, ముక్తిదిశాయాం తిరోధానవివృత్త్యా ఆచిర్రావ న్ముచ్యతే, అనేన జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూపత్వా పహతపామృత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగాత్మస్వరూప మిత్యుక్తమ్.

౮

అత్రాయ మర్థోఽనుసంధేయః, జీవాత్మాన స్వయం మనంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞాన స్వరూపా స్సంతః, కర్మరూపావిద్యావేష్టితా, స్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమావన్నః, బ్రహ్మాది స్తస్మృతర్యంతవివిధవిచిత్రదేహేషు ప్రవిష్టా, స్తత్తద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరా, స్తత్తద్దేహాత్మాభిమానిన, స్తదుచితకర్మాణి కుర్వాణా, స్తదనుగుణసుఖదుఃఖోపభోగరూపసంసారప్రవాహం ప్రతిపద్యంతే నను జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా స్వయంప్రకాశ శ్చ, తస్య దేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే స్వరూపప్రకాశతిరోధాన మవశ్యాశ్రయణీయం, స్వరూపప్రకాశే సత్యాత్మన్యకారాంతరాధ్యాసాయోగాత్, తత శ్చ, స్వరూపప్రకాశతిరోధానే స్వరూపనాశప్రసంగః, మైవం, న హి స్వరూపభూతజ్ఞానస్య తిరోధాన ముచ్యతే, అపి తు ధర్మభూతజ్ఞానస్వైవ, నను ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి వా తిరోధాన మవశ్య మాశ్రయణీయం, తిరోధానం చ, కర్మరూపావిద్యయా ప్రకాశోత్పత్తిప్రతిబంధో వా విద్యమానప్రకాశ నివృత్తి ర్వేతి క్కోటిద్వయ మేవ హి సంభావితం, ఉభయభావి, నిత్యత్వేనాఽభిమతధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి

భోక్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్.

—

నాశప్రసంగ ఇతి చేత్. ఉచ్యతే, ఆత్మధర్మభూతస్య చైతన్యస్య స్వాభావికస్యాపి కర్మణా పారమార్థికం సంకోచం వికాసం చాఖ్యవగచ్ఛామః. తత్ర. దేవాదిభ్రమస్యాఽదిష్టానస్ఫురణసాపేక్షత్వా ధర్మస్వరూపం స్వయంప్రకాశరూప మదిష్టానతయా స్ఫురతి. నాఽత్ర జ్ఞానాంతరాపేక్షే, అజడత్వాత్. జడత్వా ద్ధి శుక్త్యాదే ద్జ్ఞానాంతరాపేక్షే. ఏవం ధర్మస్వరూప మదిష్టానం స్ఫురతి, భ్రమవిరోధినో నిత్యత్వాణుత్వాద్యాకారః. తే జ్ఞానాంతరవేద్యా ఇతి తత్తిరోధానా ద్భూమ ఉపపద్యతే. తిరోధానం చ ప్రకాశనివృత్తిః, ప్రకాశ శ్చ, న జ్ఞానస్వరూప, మపి తు. ప్రసరాభ్యో ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధర్మః. ప్రకాశః ప్రకాశరూపప్రసరాభావ శ్చ సంకోచః, భావస్యైవాఽభావాభావత్వాత్. సంకోచాభావః ప్రసరః. న ఏవ తిరోధాననివృత్తిః, న చ తదా భ్రమః, ఏవం చ సతి జ్ఞానం ధర్మస్వరూపం చ నిత్యం. జ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవ ప్రకాశత్వాత్. తదభావస్య చ సంకోచత్వాత్. ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తి రూపతిరోధాన ముపపద్యతే. నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మవాదే తు, ప్రకాశస్యైవాఽఽత్మస్వరూపత్వా త్తత్ర ధర్మాంతరానభ్యవగమా త్తత్తిరోధానే స్వరూపనాశో దుష్పరిహరః. న చ. జ్ఞానస్య జ్ఞానాంత రాశ్రయత్వం న దృష్ట మితి చేత్, త త్కిం వ్యాప్త్యా, ఉత శ్రుత్వా. నాఽఽద్యః. జ్ఞానస్య కస్యచి ధర్మత్వేనైవ దృష్టత్వా త్తస్య స్వతంత్రవస్తుత్వ మనుపపన్న, మతో జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా కన్యచి ధర్మ స్యాత్. శ్రుత్వా చేత్, యైవ జ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయత్వ మపి ప్రతిపాద్యతే, తథా చ శ్రుతిః “కర్తా బోధా విజ్ఞానాత్మే” తి నన్వత్ర “ప్రకృతేః పుమా కర్మసు క్రియమాణేషు గుణై రాత్మని మన్యత” ఇత్యనేన. స్వయ ముకరైవ స నృత్యగత్వాఽచేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వ మాత్మ న్యధ్యన్యతీ ర్కణగమ్యతే. యుక్తం చైతత్, ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం గుణానా మేవ చ కర్తృత్వ మధ్యాత్మకా ప్రేమ ప్రభూయతే, తథాపి కథవల్లిసు “న జాయతే మ్రియత” ఇత్యాదినా. జన్మజరామరణాదికం సర్వం పకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య. హననాదిషు క్రియాసు కర్తృత్వ మపి ప్రతిషిధ్యతే “హంతా చే న్మన్యతే హస్తుం హత శ్చే న్మన్యతే హతమ్, ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యత” ఇతి హంతార మాత్మానం జాన న్మజ్ఞానాత్మాత్మాన మిత్యర్థః. తథా చ భగవతా స్వయ మేవ, జీవస్యాఽ కర్తృత్వం స్వరూపం, కర్తృత్వాభిమాన స్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్తాణి నిత్యః అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహ మితి మన్యతే. నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యథా ద్విష్టాఽనుపకళ్యతి కార్మకరణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యత” ఇతి. అతః పురుషస్య భోక్తృత్వ మేవ, ప్రకృతే రేవ కర్తృత్వం, ఏవం చ “కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా” దిత్వణికణణవిరోధః, తత్ర హ్యేత్యైవ కర్తా, న గుణా, ఇత్యుచ్యతే. తథాపి “యజేత న్యర్థకామః ముముక్షు ర్భృహ్మోపాసితే” త్వేవమాదీని శాస్త్రాణి, స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తార మేవ

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

కర్తుత్వే నియుంజతే, న హ్యచేతనస్య కర్తుత్వేనోఽనియుంజతే. శాసనా చ్చ శాస్త్రం, శాసనం చ ప్రవర్తనం శాస్త్రస్య ప్రవర్తకత్వం బోధజననవ్యారేణ. అచేతనం చ ప్రధానం న బోధయతుం శక్యం. అత శ్వాస్త్రాణా మర్థవత్త్వం ణోక్తు శ్చేతనస్యైవ కర్తుత్వే భవేత్, తదుక్తం, శాస్త్రపఠం ప్రయోక్తరీతి అతః కథ మయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్, అశ్లోచ్యతే, కర్తృధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాత్మరూపకర్తుత్వ, మాత్మన ఏవేత్సుచ్యతే. హంతా చే దిత్యతాఽఽత్మనో నిత్యత్వా ద్దననాద్యభావ ఉక్తః. అత్ర “ప్రకృతేః క్రియమాణానీ” తి గీతాయాం చ, సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తుతా. అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానా మేవ కర్తుత్వ మిత్సుచ్యతే. న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తుత్వం గుణసంసర్గకృతి మిత్యేతావన్మాత్రకథనేన స్యతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తుత్వం ప్రతిపిద్యతే. తథా చ తత్త్రైవ గీతాయాం “కారణం గుణసంగోఽన్య సదసద్యోవిజన్మప్యి” తి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తుత్వం గుణసంసర్గకృత మిత్యభిహితం. తథా చ తత్త్రైవాత్మన శ్చ కర్తుత్వ చుభ్యుపేతోచ్యతే “శరీరవాఙ్మ నోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః, న్యాయ్యం వా విపరీతం వా సంచైతే తస్య హేతవః. తత్త్రైవం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు యః పశ్య త్యకృతబుద్ధిత్వా న్న స పశ్యతి దుర్ముతి, రితి “అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్, వివిధా చ పృథ క్షేష్టా దైవం చైవాత్ర సంఘమ” మితి. దైవ మీశ్వరః అధిష్ఠానాదైవవర్యంతసాపేక్షత్వే సత్వాత్మనః కర్తుత్వే య ఆత్మాన మేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే. న స పశ్యతీత్యర్థః, అతః కర్తృధికరణే పురుషస్యాఽధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాత్మత్వ రూపకర్తుత్వముచ్యతే “ప్రకృతేః క్రియమాణేష్యి” త్యాదౌ తు సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూప కర్తుత్వం ప్రకృతినంసర్గకృతం న స్వరూపప్రయుక్త మిత్సుచ్యత ఇత్యతో, న తదధికరణవిరోధ ఇతి ఏతదేవ సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తుత్వం ప్రకృతినంసర్గకృతం న స్వరూపకృత మితి విశదయః సాంసారికప్రవృత్తిష్యపి స్వశరీరాధిష్ఠాత్మత్వరూపకర్తుత్వాశ్రయత్వాత్ ప్రవృత్తిఫల సుఖదుఃఖాశ్రయత్వ మాత్మన ఏవేత్వాహ (కార్యేతి.) కార్యం శరీరం, కారణాని సమస్తాన్ద్రి యాణి, తేషాం, కర్తుత్వే బహిర్గమనాగమనాదుక్రియాకారిత్వే, ప్రకృతిం పురుషాధిష్ఠితాం శరీరాకారేణ పరిణతాం ప్రకృతిం, కారణం హేతుం, విదుః, పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయా ణోగ సాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః, పురుషస్య స్వాధిష్ఠాత్మత్వ మేవ తదపేక్షయాఽధికం కర్తా శాస్త్రార్థ వత్త్వా దిత్యాదిమాక్తం. శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వ మేవ హి పురుషస్య కర్తుత్వం. అత ఏవ సుఖదుఃఖానాం పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం, ణోక్తుత్వే ప్రకృతే శ్శరీరా త్పరం విలక్షణం. తదధిష్ఠాతారం పురుష మాత్మానం, కారణం, విదుః స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వా త్తదధిష్ఠేయహేతుక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః. =

దేవహూతి రువాచ—

ప్రకృతేః పురుషస్యాపి లక్షణం పురుషోత్తమ.

బ్రూహి కారణయో రస్య సదసచ్చ యదాత్మకమ్.

౧౦

శ్రీ భగవానువాచ—

యత్త త్రిగుణ మవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్.

ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రామా రవిశేషం విశేషవత్.

౧౧

పంచభిః పంచభి రాత శ్చతుర్నిర్దశభి స్తథా.

ఏవం ప్రకృతివిలక్షణే తత్సంస్పృష్టే ఆత్మస్వరూపే, కార్యకారణభావేనావస్థితే ప్రకృతిస్వరూపేదా భిహితే పున స్తయో రేవ సంస్పృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యావస్థా సప్రసంపద శుశ్రూషమాణా పృచ్ఛతి దేవహూతిః. హేపురుషోత్తమ, ప్రకృతేః కార్యావస్థప్రధానస్య, తథా పురుషస్యాపి కార్యావస్థస్య బ్రహ్మాత్మకస్య, కథంభూతయోః, అన్య జగతః కారణయోః, కార్యావస్థాయాః పూర్వం కృత్సన్ని జగత్కారణత్వేన నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మదశావత్త్యా భగవద్భరీరత్వేనావస్థితయోః, లక్షణం స్వరూపం, బ్రూహి, బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదా స్కృతయేత్యర్థః, సదసచ్చ యదాత్మకం, కారణభూతాః పితృదయః, కార్యభూతాః పుత్రాదయ శ్చ, యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం, తయో ర్లక్షణం బ్రూహీత్వార్థః. న హి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్య వా పితృపుత్రత్వాది, అత ఉపియాత్మకత్వం, సదసరితి చిదచిత్తముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితమ్.

౧౦

ఏవం పృష్టో బ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థా సప్రసంపద ముపపాదయిష్యణ, తావ త్ప్రకృతేః కారణావస్థాం కార్యావస్థాం సంగ్రహేణాహ (యత్తదితి,) య త్ప్రధానం, తదేవ ప్రకృతిం ప్రామా రిత్యన్వయః, కిం తత్ప్రధానం, అవిశేషం కారణావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషరహితం, అత ఏవావ్యక్తం నామరూపవిభాగానర్హం, త్రిగుణం సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం నిత్యం త్రిగుణాత్మక మిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మవై లక్ష్యణ ముక్తం, నిత్య మిత్యనేన మహదాద్యవస్థానా మనిత్యత్వేన్వయ సావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వ ముక్తం, ఏవం ప్రకృతేః కారణావస్థోక్తా, కార్యావస్థా మాహ- విశేషవత్, కార్యావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషవత్, సదసదాత్మకం, మహదాదిపృథివ్యంతకారణరూపేణ బ్రహ్మాది స్తద్భువర్యంతశరీరరూపకార్యరూపేణ చ, కార్యకారణ మిత్యర్థః.

౧౧

ఏవ మవస్థాద్వయ మభిదాయ తస్మైవ ప్రధానస్య కార్యాణాం మహదాదీనాం సృష్టి

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

ఏత చ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదుః.

౧౨

మహాభూతాని పంచైవ భూ రాషోఽగ్ని ర్మరు న్నభః.

తన్మాత్రాణి చ తావంతి గంధాదీని చ తాని మే.

౧౩

ఇంద్రియాణి దశశ్రోత్రత్వద్భ్రగసననాసికాః.

వాక్కరౌ చరణౌ మేఢం పాయు ర్దశమ ఉచ్యతే.

౧౪

మనో బుద్ధి రహంకార శ్చిత్త మిత్యంతరాత్మకమ్.

మనుక్రమిష్యం. స్తావ త్తత్కార్యాణి గణయన్ సుఖగ్రహణాయ నంగృహ్యతి (పంచభి రితి) పంచభిః పంచభిః పంచభి ర్భూతైః, పంచభి స్తన్మాత్రైః. చతుర్వి ర్మనోహంకారమహదవ్యక్తైః. దశభిః జ్ఞానకర్మభయేంద్రియై రిత్యేవం సంఖ్యాభేదేన ఏత చ్చతుర్వింశతికం. ఏతాని చతుర్వింశతి ర్యస్మిన్. తం, ప్రాధానికం ప్రధానకార్యాత్మకం, గణం సమూహం విదుః.

౧౨

ఏత ద్వివృణోతి (మహాభూతానీతి త్రిభిః.) మహాభూతా న్యాకాశాదీని పంచైవ ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః. తాని గణయతి (భూరితి.) స్పష్టోర్ధః. గంధాదీని గంధ ఆది ర్యేషాం. తాని తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః. గంధాదయో హి సృష్టివ్యాదీనా మవస్థావిశేషాః. తావంతి పంచైవ. మే మయా, మతాని జ్ఞాతాని, ఇదం. మమ భగవతో, మత మిత్యర్థః. ఏవం చ తేజోఽబిన్నాత్మకం భూత త్రయ మేవేతి మతాంతరవ్యావృత్తిః.

౧౩

ఇంద్రియాణి దశ గణయతి (ఇంద్రియాణీతి.) శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదీని కర్మేంద్రియాణి, తత్ర, పాయు ర్గుదమ్.

౧౪

అంతఃకరణం విభజతి (మన ఇతి.) అంతరాత్మక మంతఃకరణం, వృత్త్యా స్వగుణవృత్త్యా సంకల్పాద్యవసాయాభిమానచింతారూపయా, లక్షణరూపయా చిహ్నభూతయా. మనో, బుద్ధి. రహంకార. శ్చిత్త. మితి చతుర్థా లక్ష్యత ఇత్యన్వయః. అత్రాయం భావః, ఏక మేవాంతరింద్రియం సంకల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం, తత్ర చిత్తబుద్ధ్యహంకారజ్ఞాం క్రమేణ మూలప్రకృతిమహదహంకారా అనుగ్రహకాః మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రహ్యత్వనిబంధన శ్చిత్తాదిభేదవ్యవధేః.

చతుర్థా లక్ష్యతే భేదో వృత్త్యా లక్షణరూపయా.

౧౫

ఏతావా నేవ సంఖ్యాతో బ్రహ్మణ స్సగుణస్య హి.

సన్నివేశో మయా ప్రోక్తో యః కాలః పంచవింశతః.

౧౬

ప్రభావం పౌరుషం ప్రాహుః కాల మేకే యతో భయమ్.

అహంకారివిమూఢ న్యకర్తుః ప్రకృత మీయుషః.

౧౭

అనుగ్రాహ్యనుగ్రాహకయో రభేదవివక్షయా క్వచి దభేదనిర్దేశో “మహా నైవ బుద్ధిలక్షణ” ఇత్యాదీః. ఏషాం చావ్యక్తమహదహంకారాణా మధిష్ఠాతాలో వాసుదేవాదయో వక్ష్యంతే. ఏవం చాత్ర బుద్ధి శబ్దేనాంతరిందియస్య, స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననేనానుగ్రాహకం మహత్తత్వం చ వివక్షితం, చిత్తశబ్దేన చింతాజనకస్యాంతరిందియస్యానుగ్రాహకత్వా చ్చింతనీయత్వా చ్చావ్యక్తాఖ్యా మూల ప్రకృతి ర్వివక్షితా. తత్రానుగ్రాహ్యనుగ్రాహకయో రభేదవివక్షయా చతుర్వింశతీకం గణం విదు రిత్యక్తం. భేదవివక్షయోం తు. సప్తవింశతికో గుణో బోధ్యవ్య ఇతి.

౧౫

ఏవం తత్త్వాని సంకలయ్య సంగృహ్ణా కాలస్వరూపం లక్షయతి (ఏతావా నితి.) సగుణస్య సత్త్వాదిగుణకస్య, బ్రహ్మణః ప్రధానస్య “తస్మా దేత ద్భృహ్మ నామరూప మన్నం చ జాయతే, ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే” ఇత్యాదిశ్చుతో “మమ యోని ర్మహా భృహ్మ తస్మై గర్భం దదామ్యహ” మితి స్మృతౌ చ, ప్రకృతా వపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, ఉపక్రమానుగుణ్యా చ్చ, యద్వా. ఉక్తానాం తత్త్వానాం “యః పృథివ్యాం తిష్ఠః, య శ్చక్షుషి తిష్ఠ” నితి బ్రహ్మత్వతత్వశ్రవణాత్ సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యభూతపృథివ్యాదిశరీరకస్య. పరబ్రహ్మణః పరమాత్మన ఇత్యర్థః. సన్నివేశః అవస్థావిశేషః, మయా ప్రోక్తః, ఏతవానేవ చతుర్వింశతీసంఖ్యాక ఏవ, సంఖ్యాతః గణితః తత్త్వజ్ఞై రితి శేషః, అథ కాలస్వరూపం లిలక్షయిషు న్తస్య తావ త్త్వాంతరత్వ మాహ- యః కాల స్స, పంచవింశతః పూర్వం పరిగణితచతుర్వింశతిభి ససహస్య పరిగణనేయం పంచవింశకో భవతీత్యర్థః.

౧౬

తత్ర, కాలో న తత్త్వాంతర మితి మతాంతర ముపన్యస్యతి (ప్రభావ మితి) పౌరుషం పరమపురుషసంబంధినం ప్రభావ మేవ, కాల, మేకే, అహః, కోసౌ పౌరుష, ప్రభావ ఇత్యత్రాహ-యతః పౌరుషా త్సృజీవా. ద్భయం, జగత స్సర్గసంహారాదిరూపసంసారభయం భవతి, పరమపురుషస్య స్గర్గ సంహారాదిషు జగన్నియమనసామర్థ్యం కాలః, న తత్త్వాంతర మిత్యర్థః, ఏక ఇత్యుక్త్యామతాంతరత్వం

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

ప్రకృతే ద్గుణసామ్యస్య నిర్విశేషస్య మానవి,
చేష్టా యత స్స భగవా న్కాల ఇత్యుపలక్షితః.

౧౮

అంతఃపురుషరూపేణ కాలరూపేణ యో బహిః,
సమన్వేత్యేషన్ త్త్వానాం భగవా నాత్మమాయయా.

౧౯

దైవా త్తుభితధర్మిణ్యా మస్యాం యోనౌ పరః పుమాన్.

గమ్యతే, స్వమత మాహ (అహంకారేతి.) అనాత్మ న్యాత్మాభిమానోఽహంకార స్తేన, మూఢస్య తిరోహితస్వస్వరూపస్య, ప్రకృతిం “అక్షరం తమసి లీయత” ఇతి తమ శృద్ధివాచ్యం నిరతిశయ సూక్ష్మదశాపన్నం ప్రధానం ప్రకృతికారణం పరమాత్మానం వా. ఈయష స్సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య, కర్తు ర్జీవస్య, తథా, హేమానవి. ప్రకృతేః ప్రధానస్య, యద్గుణసామ్యం, తస్య, నిర్విశేషస్య నామరూపాదివిశేషశూన్యస్య, నామరూపాదివిశేషపరిహారేణ సంహారదశాయాం సామ్యావస్థాపన్న గుణత్రయస్య ప్రధానస్య చేత్యర్థః, యత, శేష్టా వ్యాపారో, భవతి, స భగవాన్, భగవదాత్మకః కాల ఇత్యుపలక్షితః, సంహారదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హ నిరతిశయసూక్ష్మవస్థా మాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మాత్మకయో స్తస్మి న్నేవ లీనయోః పున స్సృష్టిదశాయాం జగదాకారేణ పరిణామరూపో యో వ్యాపార స్తద్దేతుభూత స్సకాల, స్స చ భగవదాత్మక ఇత్యర్థః.

౧౭-౧౮

ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపం శోచితం తే, త్రయోపి భగవద్రూపాణి “ప్రధానపురుషా వ్యక్తకాలా స్తు ప్రవిభాగః రూపాణి” త్యుక్తేః, తేషు పృథివ్యాదిస్థూపరూపేణ పరిణతత్వా త్ప్రాయేణ ప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా, పురుషకాలయో స్తు, తాదృశస్థూలపరిణామాభివా త్తయోః ప్రతీయమానత్వం యుక్త్యా దర్శయన్, తయో శ్చాప్రైకసమధిగమ్యం భగవదాత్మకత్వ మంతరితి శ్లోకేనాహ- యః, అత్మ మాయయా స్వసంకల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదినంభూతదేహనా, మంతః, పురుషరూపేణ, ఇచ్ఛామి ద్వేషిత్, సుఖ్యామి దుఃఖ్యామి తీచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణాన్తఃప్రవిశ్య, తథా, భవ త్యభూ ద్భవిష్యతీతి, తేషా మేవ సత్త్వానాం విశేషణత్వేన బహిఃకాలాఖ్యరూపేణ చ, సమన్వేతి అవభాసతే, స భగవాన్ పరమపురుషః.

౧౯

ఏవం సృష్ట్యవయోగితయా ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం భగవత ఉక్తం, అథ సృష్టి మాహ (దైవా దితి.) పరః పుమాన్ పరమపురుషః, స్వస్యాం స్వీయాయాం, యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ.

అనత్త వీర్యం సాఽసూత మహత్తత్వం హిరణ్మయమ్.

౨౦

విశ్వ మాత్మగతం వ్యంజ స్కూటస్థో జగదంకురః,
స్వతేజసాఽపిబ త్రీవ మాత్మప్రస్వాపనం తమః.

౨౧

యత్త తస్మత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాంతం భగవతః పదమ్.

దైవా తస్యసంకల్పా త్సభితధర్మిణ్యాం “రజస్తమ శ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత రజ సత్త్వం తమ శ్చైవ తమ సత్త్వం రజ స్తదే” త్యుక్తరీత్యా త్సభితసత్త్వాదిగుణాయాం, వీర్యమహదాది ప్రపంచసృష్టిసామర్థ్యం. చేతనసమష్టిం వా, అధత్త ఆయుక్త తత, స్సా యోనిః హిరణ్మయం ప్రకాశబహులం మహత్తత్వం అసూత ప్రసూతవతీ.

౨౦

త్సభితధర్మిణ్యా మిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణాభీనో నామ, గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణేనాఽ న్యతమగుణాభిభవహుంకార మన్యగుణావిర్భావః, తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః, కన్య గుణస్యాఽభిభవా దిత్యత్రాహ (విశ్వ మితి.) జగదంకురః, జగ దంకురస్థావీయం, యన్య సః జగదంకురః, జగత్కారణభూతః. కూటస్థోఽద్వారకో నిర్వికారో భగవాన్, అత్మగతం సోఽభిభూయ శరీరా త్స్వా దితి ప్రకారేణ, స్వశరీరభూతప్రకృతిలీనం, విశ్వం, వ్యంజయన్ వ్యంజయతుం స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన, అత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం, తమ, స్తమోగుణం, అపిబత్ అభిభూత మకరో దిత్యర్థః.

౨౧

కన్య గుణస్యాఽఽవిర్భావా దిత్యపేక్షయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతో ర్వాసు దేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం తయో రంతఃకరణబేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ (య త్తదితి.) భగవతః పదం “తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక మనామయ” మిత్యుక్తరీత్యా, సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వా, త్రైగుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలమ్బస్థానత్వ మిత్యర్థః, శాంతం అభిభూతతమస్కం, అత ఏష స్వచ్ఛం ప్రకాశకం, సత్త్వగుణకం, య చ్ఛ, వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యభగవద్రూపాధిష్ఠితం య, చిత్తం అంతఃకరణబేదచిత్తానుగ్రాహకం, మూలప్రకృత్యవరసర్వాయ, మవ్యక్తం, తదేవ, మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనాఽవస్థిత మిత్యర్థః, అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్త మిత్యధిష్ఠాత్రధిష్ఠియయో రనుగ్రాహ్యనుగ్రాహకయో శ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః, నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకార్యాంతఃకరణ భేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే “చిత్తం చైత్య స్తోఽభవ” దితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాదిష్ఠితత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్, మహత్కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానా యోగా చ్ఛ, కారణం హి కార్యాత్మనాఽవస్థితే, న తు కార్యం కారణాత్తనా, తత్తు సంహారదశాయాం

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

యదాహు ర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్.

౨౨

స్వచ్ఛత్వ మవికారిత్వం శాంతత్వ మితి చేతనః.

వృత్తిభిః ర్లక్షణం ప్రోక్తం యథాఽపాం ప్రకృతిః పరా.

౨౩

మహత్తత్త్వా ద్వికుర్వాణా ద్భగవద్వీర్యచోదితాత్.

క్రియాశక్తి రహంకార త్రివిధ స్సమపద్యత.

౨౪

యద్యపి సంభవతి, తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథాఽవస్థాన మయుక్తం వక్తుం. నాపి మహదాత్మక మితి చిత్తస్యాఽంతఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వ ముచ్యతే. మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ “మహా నైవ బుద్ధిలక్షణ” ఇత్యుక్తే, న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధిరేవాఽంతఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం. బుద్ధే ర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానువవత్తే: (“బుద్ధే ర్గిరాం పతి” రితి వక్ష్యమాణత్వాత్. తస్మా దత్రాఽభిభూతతమస్య ముద్భూతనత్వగుణ మవ్యక్త మేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనా పరిణత మిత్యవధారణీయం, తత్ర య దవ్యక్తస్యాఽధిష్ఠాతా వాసుదేవ, సృ ఏవ మహతోఽవ్యధిష్ఠాతా ఆధిష్ఠాతంతరానుక్తే.

౨౫

కదాఽంతఃకరణ మవ్యక్తానుగృహీతం సచ్చిత్తమితి లక్ష్యత ఇత్యుక్తాహ (స్వచ్ఛత్వ మితి.) స్వచ్ఛత్వం భగవద్విష్ణుగ్రాహీత్వం, అవికారిత్వం విక్షేపాదిరాహిత్యం. అత ఏవ, శాంతత్వం రజస్త మోభ్యా మనభిభూతత్వం, ఇత్యేవంరూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభి, శేషసో వృత్తిభి, ర్లక్షణం, ప్రోక్తం. యదా స్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మన, స్తదా సత్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీత మితి చేతోవృత్తిభి ర్లక్ష్యత ఇత్యర్థః. స్వచ్ఛత్వాదౌ దృష్టాంత మాహ (యథేతి.) ఆపా మమృసాం, పరా ప్రకృతిః అనారోపిత స్వస్వభావః, యథా, అపాం స్వభావరూపం స్వచ్ఛత్వం ఫేనతరంగాదిరాహిత్యం ఏవం స్వచ్ఛత్వాదికం యదా భవతి. తదాఽవ్యక్తానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః.

౨౬

ఏవ మధ్యవసాయాదివృత్తిభి ర్బుద్ధే ర్మహత్తత్త్వానుగృహీతత్వం వేదితవ్యమ్ అథా హంకారోత్పత్తిప్రకారం వదం సత్త్వరూపం తదవాంతరభేదం తదధిష్ఠాతారం చాహ (త్రిభిః (మహత్తత్త్వా దితి.) భగవతో. వీర్యేణ సంకల్పరూపజ్ఞానేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్. అత ఏవ, వికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వా, ద్వైకారికతైజనతామనభేదేన. త్రివిధః, క్రియాశక్తిః, క్రియాశబ్దేన ప్రవర్తకరణోగుణ ఉచ్యతే, రజోగుణోద్రిక్త ఇత్యర్థః. అహంకారః, సమపద్యత ఉదాహిత.

౨౭

వైకారిక వ్రేజన శ్చ తామస శ్చ యతో భవః.

మనస శ్చేంద్రియాణాం చ భూతానాం మహతా మపి.

౨౫

సహస్రశిరసం సాక్షి ద్య మనంతం ప్రచక్షతే.

సంకర్షణాఖ్యం పురుషం భూతేంద్రియమనోమయమ్.

౨౬

కర్తృత్వం కరణత్వం చ కార్యత్వం చేతి లక్షణమ్,

శాంతమోరవిమూఢత్వ మితి వా స్యా దహంకృతేః.

౨౭

వైకారికా ద్వికుర్యాణా న్మనస్తత్త్వ మజాయత.

కోఽసావహంకార ఇత్యత్రాహ, యతః త్రివిధాహంకారాత్, మనసః ఇంద్రియాణాం జ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం, మహతాం భూతానాం ఆకాశాదీనాం, అపిశబ్దా చ్చబ్దాదితన్మాత్రాణాం చ. య ఏతత్ప్రతి. మన ఆదీనాం కారణమిత్యర్థః.

౨౫

తస్యాహంకారస్య సంకర్షణాదిపితత్వ మాహ (సహస్రశిరస మితి.) సహస్రశిరసం సహస్రపాద మనంతశబ్దవాచ్యం, సాక్షి త్సంకర్షణాఖ్యభగవద్వ్యాహం. పురుషం పరమపురుషం. భూతేంద్రియమనోమయం భూతాదీనాం కారణ, మహంకారం. ప్రచక్షతే సంకర్షణాదిపిత మహంకారం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః.

౨౬

అస్యాహంకారస్య లక్షణం తస్య స్వకార్యభూతాంతఃకరణభేదాహంకారానుగ్రహకత్వం. తద్వృత్తిభి ర్లక్ష్యత్వం చాహ (కర్తృత్వమితి.) కర్తృత్వాభిమానః ఆత్మని గమనాద్యాశ్రయత్వాభిమానో యదా మనసి స్సాత్. తదాహంకారానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః. ఏవం కరణత్వ మింద్రియత్వం. కార్యత్వం దేహత్వం, చేతి, లక్షణ మహంకారస్య లక్షణం, చిహ్నభూతేంద్రియకారణత్వా దహంకార స్వేత్వార్థః. శాంతత్వం ప్రకాశకత్వం, మోరత్వం విక్షిప్తత్వం, మూఢత్వం చేతి వాఽహంకృతే ర్లక్షణం. తత్తత్కారణగుణత్రయరూపేహంకారో లక్ష్యత ఇత్యర్థః.

౨౭

అథ మనస ఉత్పత్తిపూర్వకం తల్లక్షణ మధిష్ఠాతారం చాహ (వైకారికా దితి.) వికుర్యాణా ద్వైకారికా త్సృష్టికాహంకార, న్మనస్తత్త్వ మజాయత. య న్మన, స్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే. సంకల్పః, సమిత్వేకీకారే దేహాదిభి రాత్మనోఽపృథక్త్వేన చింతనం వికల్పో వివిధవిషయచింతనం. యదాంతఃకరణే తైజసాహంకారానుగ్రహాత్, సంకల్పవికల్పౌ భవతః. తదా తదేవాంతఃకరణం

(కపింకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

య త్సంకల్పవికల్పభ్యాం వర్తతే కామసంభవః.

౨౮

యం విదు ర్మృనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణా మధీశ్వరమ్,

శారదేందీవరశ్యామం సంసాధ్యం యోగిభి శ్శనైః.

౨౯

తైజసా త్తు వికుర్వాణా దృద్ధితత్త్వ మభూ త్సతి,

ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞాన మింద్రియాణా మనుగ్రహః.

౩౦

మన ఇతి జానీయా దిత్యర్థః. తస్య ప్రద్యుమ్నాదిస్థితత్వమాహ (కామసంభవ ఇతి.) వైకారిక ఇతి శేషః. కామః ప్రద్యుమ్నః. తస్య సంభవః సమ్యగ్భవతీతి సంభవః. తస్య విభూతి రిత్యర్థః. అయ మదిష్ఠాతా ప్రద్యుమ్నో మనఃకారణస్య వైకారికాహంకారస్య. న తు మనసః “మనస శ్చంద్రమా జాత” ఇతి తదధిపాతు ర్వక్ష్యమాణత్వాత్. అన్య మనసోఽనుగ్రహక స్తు. తైజసోఽహంకారః. “లోభః ప్రవృత్తి రారమ్భః కర్మణా మళమః స్పృహ రజస్యేతానీ” తి స్పృహదీనాం రజఃకార్యత్వి గానా. తస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తత్వా చ్చ. ఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాఽఽకాశాదే రపి స్వస్వకార్యజననే తైజసోఽహంకారోఽనుగ్రహకో వేదితవ్యః. ఏవం య త్సామాన్యే నోక్త మహంకారాధిష్ఠాతృత్వం సంకర్షణస్య. త త్తామసా హంకారాధిష్ఠాతృత్వ మేవేతి విశేషే పర్యవసన్నం బోధ్యమ్.

౩౦

అన్య తైజసాహంకారస్యాఽదిష్ఠాతారం వదన్ కోసా వింద్రియేషు తత్కృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవ సర్వేంద్రియే ష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యాహ (య మితి త్రిభిః.) హృషీకాణా మింద్రియాణా మధీశ్వరం అధిష్ఠాతారం అనిరుద్ధాధిష్ఠీయ తైజసాహంకారానుగ్రహశ్వా దింద్రియాణా మవ్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం. శరత్కాలీనేందీవరవ చ్ఛ్యామం ఋషిభి శ్శనై స్సమ్య గాధానీయ మనిరుద్ధాఖ్యవ్యాహం యం తైజసాహంకారం విదుః. అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదు రిత్యర్థః.

౩౧

తస్మా తైజసా ద్విక్రియమాణాత్. హేనతి. ఇంద్రియాణా మనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం. బుద్ధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః. జ్ఞానస్వరూపజననసామర్థ్య మభూత్. కథం బుద్ధితత్త్వస్యేంద్రియానుగ్రహత్వ మవగమ్యత ఇత్యాశంకాయాం స్వవృత్తిభి రిత్యాహ (ద్రవ్యేతి.) ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానదయో బుద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః. తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాతావభాసరూపం జ్ఞానం. వ్యావర్తకాకారజ్ఞానా భావత్.

౩౦

సంశయోఽథ వివర్యాసో నిశ్చయ స్మృతి రేవ చ.

స్వాప ఇత్యుచ్యతే బుద్ధే ర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్.

౩౧

తై జసానీంద్రి యజ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగళః.

(సంశయ ఇతి.) సంశయో వికల్పజ్ఞానం వివర్యాసశబ్దేనాఽన్యథాజ్ఞానవివరీతజ్ఞానే వివక్షితే తత్ర ధర్మాంతరస్య ధర్మ్యంతరే ప్రతీతి రన్యథాజ్ఞానం. యథా పీఠ శృంఖ ఇతి ధర్మ్యంతరస్య ధర్మ్యంతరత్వేన ప్రతీతి ర్వివరీతజ్ఞానం. యథేదం రజత మితి కుక్తికళలే. నిశ్చయః ప్రమారూపం స్మృతి రనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం. స్వాపో నిద్రాసంశయాదిస్వాపానైః. పృథ గసంకరేణ. వృత్తితః వృత్తిభిః బుద్ధే ర్బుద్ధితత్వస్య. లక్షణ మింద్రియానుగ్రహత్వరూపలక్షణ. ముచ్యతే. యదేంద్రియాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదీజనకత్వం. తదా. తానీంద్రియాని బుద్ధితత్త్వానుగృహీతా నీత్యుచ్యత ఇత్యర్థః. (యద్వా) ఇంద్రియాణా మితి కర్తరి షష్ఠీ. ఇంద్రియాణాం కార్యభూతం. ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం. ద్రవ్యస్ఫురణ మర్థేంద్రియసంబంధస్ఫురణం. తజ్జన్య విజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్వం. తై జసాహంకారా. దభూత్. తదనుగ్రాహ్యేంద్రియకార్యత్వా దిత్యర్థః. సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషా దిత్వాహ (సంశయ ఇతి.) బుద్ధే ర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారః వృత్తితః సదోషనిర్దో షేంద్రియవృత్తిభి రిత్యర్థః.

౩౧

ఉభయేంద్రియాణా ముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ (తై జసానీతి) క్రియాజ్ఞానవిభాగళః జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియవిభాగేనోభయవిదానీంద్రియాణి. తై జసాన్యేవ. ఏవకారోఽహంకారాంతర కార్యత్వవ్యుదాసార్థః. నను పూర్వ మింద్రియాణా మనుగ్రహ ఇతి తై జసాహంకార్యన్యేంద్రియాను గ్రాహకత్వముక్తం. అత్ర త్త్వింద్రియాణాం తత్కార్యత్వ మేవోచ్యత ఇతి విరోధః. మైనం. పూర్వత్ర. కోసా వింద్రియేషు తై జసకృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షయాం దృవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోఽనుగ్రహ ఇత్యుక్తం. న చ తత్రాంతఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్వ న్యైవోత్పత్తి రుచ్యత ఇతి వ్యక్తుం శక్యం. మహత్త్వానుగృహీతాంతఃకరణాధ్యనసాయాత్మకవృత్తివిశేషన్యైవ బుద్ధితత్త్వా “ద్వైకారికా ద్విక్రూర్యాణా న్మనస్తత్వ మజాయతే” తి మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధిత్వాత్. పృథ గ్బుద్ధ్యుత్పత్తి కథనస్యాఽనపేక్షితత్వాత్. అన్యథా చిత్రాహంకారయో రపి పృథగుత్పత్తికథనావత్తే శ్చ. న చ తత్ర. నిశ్చయస్మృతి రేవ చేతి బుద్ధే ర్బుద్ధివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనా దధ్యనసాయాత్మికా బుద్ధి రేవ బుద్ధితత్వనుభూ త్పతీత్యుచ్యత ఇతి చేన్మ. అధ్యనసాయాత్మకాంతఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః పున ర్బుద్ధ్యంతరానుపపత్తే. అన్యథా తస్యా అపి పున ర్బుద్ధ్యంతరం స్వా దిత్యనవస్థాప్రసంగః. తస్మా ర్బుద్ధితత్వ మభూ దిత్యనేన జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్య మభూత్. నిశ్చయః ప్రమాత్మకం

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తి ర్బుద్ధే ర్విజ్ఞానశక్తితా.

౩౨

తామసా త్తు వికుర్వాణా దృగవద్విర్యచోదితాత్.

జ్ఞాన మితి యథోక్త ఏవార్థ స్సాదుః, తస్మా త్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేంద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం. అత్ర తు, సర్వేంద్రియాణా మింద్రియకారణస్య వైకారికస్య చ తైజసానుగ్రాహ్యత్వ మేవ, న త్వహంకారాంతరానుగ్రాహ్యత్వ మిత్యుచ్యతే, అత ఏవోత్పత్తివాచక శ్చబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః, యుక్తం చైతత్, నహి తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యాఽనుగ్రాహకత్వ మంతరేణ పృథ క్కార్యజననసామర్థ్య మస్తి, న చైవం బుద్ధితత్త్వస్యాఽపి తైజసా దుత్పత్తి రనుపపన్నా తథ ముక్తే రితి వాచ్యం. తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకారపర్యవసానమాత్రపరత్వాత్, తస్మా తైజసానీంద్రియాణ్యే చేత్యస్యాఽయమర్థః, తైజసాహంకారానుగృహీతవైకారికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయవిధానీంద్రియాణీతి, ఇంద్రియాణాం తైజసానుగృహీతవైకారికా దేవోత్పత్తి ర్ని ద్వితీయ స్కంధేఽభిహితా, ఏతదేవ సహేతుక ముపపాదయతి (ప్రాణస్య హితి.) హి యస్మాత్, ప్రాణస్య కర్మేంద్రియగణస్య “ప్రాణ మనూత్కామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్కామంతీ” తి సర్వేంద్రియాణాం ప్రాణశబ్ద వాచ్యత్వేపి బుద్ధే రితి జ్ఞానేంద్రియగణస్య పృథ గుపాదానా, ద్గోబివర్దన్యాయేనాఽత్ర కర్మేంద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః, తస్య కర్మేంద్రియగణస్య, క్రియాగమనాదిక్రియరూపా, శక్తి, ర్బుధ్యతే. యత శ్చ, బుద్ధేః, బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః జ్ఞానేంద్రియవర్గః, తస్య, విజ్ఞాన మత్ర ప్రకాశనం, ప్రకాశనరూపశక్తితా దృశ్యతే, తత వైజసాహంకారానుగృహీతసాత్వికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయేంద్రియాణీత్యర్థః, బుద్ధే ర్విజ్ఞానశక్తితేత్యనేనాఽత్రాపి జ్ఞానేంద్రియగణస్య వైకారికత్వం సృష్ట మేవోక్తం “తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్పుకాశక” మితి సత్త్వవైష్ణవ ప్రకాశకత్వాత్, ననూభయేంద్రియాణా మపి తైజసానుగృహీతవైకారికత్వే, ఉభయేషా మపీంద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్స మేవ స్యా త్రత్తు న దృష్టమితి చేన్న, సత్త్వరజసో రుదృవాభివయోగేన జ్ఞానేంద్రియోత్పాదనవేలాయాం వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః, రజస్యోఽభివవః, కర్మేంద్రియోత్పత్తివేలాయాం తు రజస ఉద్భవ, సత్త్వస్యాఽభివవ, ఇత్యాశయాత్.

౩౩

అథ తస్మాత్రోత్పత్తిపూర్వక మాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యపరపర్యాయం లక్షణం చాహ (తామసాదితి పంచదశః.) భగవద్విర్యచోదితాత్ భగవత్సంకల్పచోదితాత్, అత ఏవ, వికుర్వాణాత్, తామసా దహంకారాత్, శబ్దమత్రం శబ్దతన్మాత్రద్రవ్యం, అభూత్ ఉదభూత్, తస్మా

శబ్దమాత్ర మభూ త్తస్మా న్నభ శ్రోత్రం తు శబ్దగమ .

33

అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టలింగత్వ మేవ చ,

తస్మాత్రత్వం చ నభసో లక్షణం కవయో విదుః.

34

భూతానాం చిద్రదాత్మత్వం బహిరంతర మేవ చ,

ప్రాణేంద్రియాత్మధిష్టత్వం నభసో వృత్తిలక్షణమ్.

35

చుబ్ధమాత్రాత్ నభః, ఉదభూత్, న శబ్దః కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ (శ్రోత్ర మితి,) శ్రోత్రం తు శబ్దగ మిత్యాదినా శ్రోత్యాదీనాం నభ అధిభ్యో నోత్పత్తి రుచ్యతే, శ్రోత్యాదీనాం తై జసానుగృహీత వైకారికా దుత్పత్తే రుక్తత్వాత్, కింతు శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనంతరం శ్రోత్యాదీనాం తత్సంబంధ మాత్ర ముచ్యతే, శ్రోత్రం శ్రోత్రేంద్రియం, శబ్దగం శబ్దజ్ఞావకమ్.

33

కిం తచుబ్ధతస్మాత్రం, కీదుశం తన్నభ, ఇత్యపేక్షయాం, తయోః కార్యముభేన స్వరూపం శోధయతి ద్వాభ్యామ్, అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం, ద్రష్టలింగత్వం ద్రష్ట స్సర్వజ్ఞస్య భగవతః లింగత్వం ప్రమాణభూతత్వం, భగవత శ్శాస్త్రయోనిత్వాత్, ద్రష్టః ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుః, లింగ్యతే ప్రతీయత ఇతి ద్రష్టలింగం, తస్య భావ స్తత్వ మితి వా, ఘటపటాద్యర్థద్రష్ట ర్హి తద్వాచక శబ్దః ప్రతీయతే యద్యపి శబ్దశ్రవణా దిపర్యః ప్రతీయతే, తథాపి తదపి శబ్దస్య లక్షణ మేవ తదేవ హ్యర్థా శ్రయత్వ మిత్త్యుక్తం, అర్థాశ్రయత్వం నామ శ్రోతు రర్థప్రత్యాయకత్వ మేవ, వత్తు ర్ద్రష్టత్వేనాను మాపకత్వం వా, అర్థం దృష్ట్వా హి వక్తాఽభివదతి తుద్యాద్యంతరితస్యాపి వత్తు ర్జ్ఞాపకత్వం వా, నభస స్తస్మాత్రం ఆకాశస్యాఽపాదారణగుణత్వం, సూక్ష్మత్వం వా, శబ్దస్య లక్షణం కాంక్ష్యం, కవయో విదుః.

34

నభసో లక్షణ మాహ (భూతానా మితి.) భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తమ్భపర్యంతభూతానాం చిద్రదాత్మత్వ మవకాశదాత్మత్వం, బహిరంతర్యవహారాస్పదత్వం, ప్రాణానాం ఇంద్రియాణా. మాత్మన శ్చ, ధిష్టత్వం స్థానత్వం నాధ్యాదిచిదరూపేణ నభస ఆకాశస్య, వృత్తిలక్షణం, వృత్తిః చిద్రదాత్మత్వాది కార్య మేవ, లక్షణం ఏవ ముత్తరత్రాప్యేకేన శ్లోకేన తస్మాత్రమహాభూతయో రుత్పత్తిః, ద్విత్వీయేన తస్మాత్రలక్షణంతృతీయేన మహాభూతలక్షణ మిత్యనుసందేయమ్.

35

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

నభస శృబ్ధతన్మాత్రా త్కాలగత్యా వికుర్వతః,

స్పర్శోఽభవ త్తతో వాయు స్త్యక్స్పర్శస్య చ సంగ్రహః.

౩౬

మృదుత్వం కఠినత్వం చ తైత్వ ముష్ణత్వ మేవ చ,

ఏత స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభస్వతః.

౩౭

చాలనం పూహనం ప్రాప్తి ర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః,

సర్వేంద్రియాణా మాత్మత్వం వాయోః కర్మాభిలక్షణమ్.

౩౮

వాయో శ్చ స్పర్శతన్మాత్రా ద్రూపం దైవేరితా దభూత్,

సముత్థితం తత స్తేజ శ్చక్షూరూపోపలమ్బనమ్.

౩౯

(నభస ఇతి.) శబ్ధతన్మాత్రాత్ శబ్దస్తన్మాత్ర మసాధారణో యస్య, తస్మా త్కాలగత్యా కాలశరీరక భగవత్సంకల్పేన, వికుర్వతో విక్రియమాణా, న్నభస ఆకాశాత్, స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్ర-మభవత్. తత స్పర్శాద్వాయు, రభవత్, కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహకఇత్యతాహ- త్వక్ త్వగింద్రియం, స్పర్శస్య, సంగ్రహః సమ్యగ్రాహకః. సమ్యగ్రహో యయా సేతి వా. సమ్యక్ గ్రహో యయా సేతి వేతి వ్యాఖ్యానం తు ప్రీలింగపాఠాభిప్రాయేణ.

౪౦

మృదుత్వాదయః, నభస్వతః వాయోః, తన్మాత్రత్వ మసాధారణగుణత్వం చ, స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణ మిత్యర్థః.

౪౧

చాలనం వృక్షకాణాదేః. పూహనం విభాగకరణం. ప్రాప్తి శ్చచలితయో స్సంయోజకత్వం ద్రవ్యశబ్దయో ర్నేతృత్వం ద్రవ్యనేతృత్వం, శబ్దనేతృత్వం, తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గంధవతో మూఞం స్రతి, శబ్దనేతృత్వం దూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం, సర్వేంద్రియాణా మాత్మత్వం ధారకత్వం. వాయోః కర్మైవాఽభిలక్షణమ్.

౪౨

(వాయో రితి.) స్పర్శః తన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య, తస్మా, దైవేరితా దీశ్వరప్రేరితా ద్వాయోః, రూపం రూపకన్మాత్ర మభూత్. తతః రూపా, తేజః సముత్థితం ఉత్పన్న మభూత్. కిం తదూపస్య గ్రాహక మిత్యతాహ-చక్షః చక్షురింద్రియం, రూపోపలమ్బనం రూపగ్రాహకమ్.

౪౩

ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతావ్యక్తిసంస్థాన మేవ చ.

తేజస్త్వం తేజస స్సాద్వి రూపమాత్రస్య వృత్తయః.

౪౦

ద్యోతనం పచనం పాన మదనం హిమమర్దనమ్.

తేజస్సో వృత్తయ వైతా శ్శోషణం ఊత్పదేవ చ.

౪౧

రూపమాత్రా ద్వికుర్వాణా తైజసా దైవచోదితాత్.

రసమాత్ర మభూ తస్మా దమ్నో జిహ్వరసగ్రహః.

౪౨

కషాయో మధుర స్తిక్తః కట్వప్లు ఇతి నైకథా.

భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్యతే.

౪౩

క్షేదనం పిండనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనోదనమ్.

ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాంతరవ్యావర్తకత్వం. గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయత్వం. వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తే ర్వ్యక్త్యంతరవ్యావర్తకత్వం. తేజసః తేజస్త్వ మసాధారణగుణత్వం చ. హేసాద్వి. రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య. వృత్తయః లక్షణావీత్యర్థః.

౪౦

ద్యోతనం ప్రకాశనం. పచనం తండులాడే. ఊత్పత్ అశనాయాపిపాసే చ. తద్వారేణ పాన. మదనం, చ హిమమర్దనం హిమాభిభవ, శ్శోషణం చ. తేజస్సో, వృత్తయః లక్షణాని, కార్యాణీతి యావత్.

౪౧

(రూపమాత్రా దితి) దైవేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్, వికుర్వాణా, ద్రూపమాత్రాత్, రూపం తన్మాత్రం యస్య. తస్మా, తైజసః. రసమాత్రం రసతన్మాత్ర, మభూత్. తస్మా ద్రసతన్మాత్రా. దమ్నః. అభూత్, కా రసతన్మాత్రస్య గ్రాహితేత్యత్రాహ-జిహ్వ రసనేంద్రియం, రసస్య గ్రహః, గ్రాహికా.

౪౨

(కషాయ ఇతి.) కషాయాదిషు లవణోపి ద్రష్టవ్యః. భౌతికానాం సాంసర్గికద్రవ్యాణాం. వికారేణ, ఏక ఏవ రసః, కషాయాదిభేదేన, అనేకథా విభిద్యత ఇత్యర్థః.

౪౩

క్షేదన మార్ద్రీకరణం. పిండనం మృదాదేః పిండికరణం. తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం. ప్రాణనం జీవనం “ఆపోమయః ప్రాణ” ఇతి శ్రుతేః, ఆప్యాయనం తృప్త్యైక్లబ్ధివివర్తనం. జ్ఞేందనం

(కపింకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

తాపాపనోదో భూయస్త్య మంభసో వృత్తయ స్త్విమాః.

౪౪

రసమాత్రా ద్వికుర్వాణా దమ్భసో దైవచోదితాః.

గంధమాత్ర మభూ త్తస్మా త్పుష్పీ ఘ్రూణ స్తు గంధగః.

౪౫

కరమ్బపూతిసౌరభ్యశాంతోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్.

ద్రవ్యావయవవైషమ్యా ద్గంధ ఏకో విభిద్యతే.

౪౬

భావనం బ్రాహ్మణస్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్.

సర్వస త్త్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తిలక్షణమ్.

౪౭

మృదూకరణం భూయస్త్యం కూపాదా పుద్గుతస్యాపి పున చుద్గమః. పాంచభౌతికేష్యపి జలాంశస్య భూయస్త్యం వా. శతా చ సూత్రకారః “త్రాతృకత్వా త్త ఖాయ స్తా” ఓతి. ఇమాః క్లేదనాదయః. తేజసో వృత్తయః.

౪౪

దైవచోదితా. ద్వికుర్వాణా. రసమాత్రా దమ్భసః. గంధతన్మాత్ర. మభూత్. తస్మా ద్గంధమాత్రా. త్పుష్పీ. అభూత్. ఘ్రూణః ఘ్రూణేంద్రియం. గంధగః. గంధగ్రాహకః.

౪౫

ఏక ఏవ గంధః. ద్రవ్యాణాం సంసర్గిద్రవ్యాణాం వైషమ్యా ద్వికారాత్. పృథ క్కరమ్బాది భేదేన విభిద్యతే. తత్ర కరమ్బో మిశ్రగంధః. యథా వ్యంజనాదీనాం హింఘ్వాదిసంస్కారైః. పూతి ద్దుద్గంధః. సౌరభ్యం కిర్పూరాదేః. శాంతః శతపత్రాదేః. ఉగ్రో లకునాదేః. అప్లుః పర్యుషితభుక్తా న్నాదేః.

౪౬

భావనం ఘటాదివిష్పాదనం. బ్రాహ్మణస్థానం బ్రాహ్మణశబ్ద శ్చరాచరౌపలక్షణార్థః. సర్వేషా మధారత్వ మిత్యర్థః. బ్రహ్మణ ఇతి పాతే. తు బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య. స్థాన మితి స ఏవార్థః. సద్విశేషణం సతాం కార్యాణాం విశేషకత్వం. ప్రీహ్యదికార్యాణాం దేశభేదేన సారాసారవత్త్వ లక్షణాత్. సర్వస త్త్వగుణోద్భేదః తత్తదేశస్థప్రాణినా మాకారవిశేషహేతుత్వం. యద్వా. శబ్దాది సర్వస త్త్వగుణవత్త్వం చేతి. పృథివ్యా వృత్తిః కార్య మేవ లక్షణ మిత్యర్థః.

౪౭

నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చోక్త ముచ్యతే,
వాయోర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తత్సర్వసం విదుః.

౪౮

తేజో గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చక్షు రుచ్యతే,
అంభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్రసనం విదుః,
భూమే ర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్ద్వైత ముచ్యతే.

౪౯

పరస్య దృశ్యతే ధర్మో హ్యపరస్మిన్ సమన్వయాత్,
అతో విశేషో భావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే.

౫౦

ఏతా న్యసంహత్య యదా మహదాదీని సప్త వై,
స శేకుః పురుషం స్రష్టుం భోగాయతన మంజసా,
కాలకర్మగుణోపేతే జగదాది రుపావిశత్.

౫౧

శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రహకత్వ ముక్తం, తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ సంపదీ రర్థైః.
సభసః ఆకాశస్య, గుణవిశేషః, శబ్దో, యస్యార్థః విషయః, గ్రాహ్య ఇతి యావత్, తత్, శ్రోత్ర,
ముచ్యతే, ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రహకత్వ మేవ శ్రోత్రత్వవిత్యర్థః, ఏవ ముత్తరత్రాపి
వేదితవ్యమ్.

౪౮-౪౯

యదుక్తం, పృథివ్యా స్పర్శస్వత్త్వగుణోద్భేద ఇతి లక్షణం త ద్విశదయతి (పరస్యేతి.)
హి యస్మాత్, పరస్య కారణస్య; ధర్మ శ్శబ్దాది, రపరస్మిన్ కార్యే వాయోదౌ, సమన్వయాత్ సమ
వాయూత్, దృశ్యతే, అత స్తస్మా, ద్భావానా మాకాశాదీనాం, విశేషః, శబ్దాదిః, భూమౌ పృథివ్యా
మేవ, ఉపలక్ష్యతే దృశ్యతే.

౫౦

ఏవం మహదాదిపృథివ్యంతభూతసృష్టి మథిదాయ తేభ్యోఽందోత్పత్తి మభిదాన్యన్
“నానావీర్యాః పృథ గ్భూతా స్తత స్తే సంహతిం వినే” త్యుక్తరీత్యా, ఈశ్వరానుప్రవేశ మంతరేణ
కార్యాసామర్థ్యం, వదన్, తేషీశ్వరానుప్రవేశ మాహ (ఏతానీతి.) ఏతాని మహదాదిపృథివ్యంతాని
సప్తతత్త్వాని తస్మాత్రాణి భూతేషు ఇంద్రియాణ్యహంతారే చాంతర్భావ్య సప్తేతి నిర్దేశః, యదా
అసంహత్య అమిశిత్వా, స్థితాని, తదా కాలకర్మగుణోపేతః, కర్మ అదృష్టం, గుణ స్సత్త్వాదిః, కాలాదిభి
రుపేతః, జగదాది రీశ్వరః, తాని మహదాదితత్త్వాని, ఉపావిశత్.

౫౧

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

తత స్తేనానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోఽండ మచేతనమ్.

ఉత్థితం పురుషో యస్మా దుదత్తిష్ఠ దసౌ విరాట్.

౫౨

ఏతదండం విశేషాఖ్యం క్రమవృద్ధై ర్దశో త్తరైః,

తోయాదిభిః పరివృతం ప్రధానేనాఽఽవృత్తై ర్పహిః.

౫౩

యత్ర లోకవితానోఽయం రూపం భగవతో హరేః.

౫౪

హిరణ్మయా దండకోశా దుత్థాయ సలిలేశయాత్.

మేఘం సంహతత్వసమాగతత్వభేదేన ద్వివిధం సంహతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యర్హం సంయోగమాత్రం. సమాగతత్వం పృథక్స్థిత్యన్తర్యంత్యేషవిశేషః. ఏతద్వయాభావా త్సృష్ట్యసమర్థా న్యవస్థితాని తత్వా నీశ్వరానుప్రవేశా దుభయం ప్రాప్తేభ్య స్తేభ్యోఽండం సృష్ట మిత్యాహ (తత ఇతి.) తతః ఈశ్వరానుప్రవేశానంతరం, తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా. అనువిద్ధేభ్య స్సమాగతేభ్యః, యుక్తేభ్య స్సంహతేభ్య స్తత్తేభ్యః, అచేతన మదిష్ఠాత్మచేతనరహిత, మండ ముత్థితం ఉత్పన్నం. కీదృశం తదేత దండ మిత్యత్రాహ, యస్మా దండాత్. ఆసౌ. విరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మ. ఉదత్తిష్ఠ ఉదభూత్.

౫౨

పున రండ మేవ విశిష్ట (ఏత దితి.) ఏతద్విశేషాఖ్య మండం బహిః, ప్రధానేన ప్రకృత్యా. అవృత్తైః క్రమవృద్ధైః క్రమశః ఉత్తరోత్తర మధికైః, కియ దాధిక్యం తత్రాహ - దశోత్తరైః. దశగుణితోత్తరైః ఉత్తరోత్తరం దశగుణాధికై రిత్యర్థః, తోయాదిభిః. తోయగ్రహణం పృథివ్యా ఉపలక్షణం, పృథివ్యాదిభి రిత్యర్థః, పరివృత్తం పరివేష్టితమ్.

౫౩

యత్ర యస్మిన్నండే, లోకవితానః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః భవతి తద్భగవతో హరే రూపం శరీరమిత్యర్థః.

౫౪

ఏవం మహదాది చతుర్ముఖాంతస్పష్టి, రుక్తా. అథ సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్య తత్త దవయవా ద్దేవాదివ్యష్టిశరీరాణా మింద్రియతత్త్వానంతరదభిమానిదేవతానాం విభాగం వివక్షి స్సోపి విభాగ శ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృక ఏవేత్యాహ (హిరణ్మయా దితి) సలిలేశయాత్ ఉషితాత్, హిరణ్మయా

తయాఽఽవిశ్య మహాదేవో బహుధా నిర్భిభేద భమ్.

౫౫

నిరభిద్యతాస్య ప్రథమం ముఖం వాణీ తతోఽభవత్.

వాణ్యా వహ్ని రథో నానే ప్రాణోఽతో ప్రాణ ఏతయోః.

౫౬

ప్రాణా ద్వాయు రభిద్యేతా మక్షిణీ చక్షు రేతయోః.

తస్మా త్సూర్యోఽన్వభిద్యేతాం కర్ణౌ శ్రోత్రం తతో దిశః.

౫౭

శ్రవణకాశబహులా, దండకోశా దుత్థాయ ఆండకోశే శయానోఽనిరుద్ధరూపీ భగవాన్, తతః, ఉత్థాయ ప్రవృత్తున్ముఖో భూత్వా, తం చతుర్ముఖ. మావిశ్య. మహాదేవో భగవాన్, ఖమింద్రియగణం, బహుధా అనేకధా, నిర్భిభేద. సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్థ మింద్రియగణం, వ్యష్టిరూపేణాఽనేకధా విభక్త మకరో దిత్వర్థః.

౫౮

విభాగ మేవాహ (నిరభిద్యతేత్వష్టభిః) అన్య బ్రహ్మణః, ప్రథమం ముఖం, నిరభిద్యత నటస్య క్రుణోతీతి వ దస్మేతి పంచమ్యుర్వస్వైవ శేషత్వవినశాయా శస్తి బోధ్యా. సమష్టిభూతబ్రహ్మ శరీరముఖా ద్వేవాదీనాం వాగింద్రియాధిష్ఠానం వ్యష్టిముఖం విభక్త మబూదిత్వర్థః, తతో వాణీ వాగ్యష్టి, రభవత్, వాణ్యాః వాగింద్రియాత్, తదధిష్ఠాతా వహ్ని. రభవత్. విభక్తోభూత్, ఆధో అనంతరం, అన్య, నానే ఘ్రాణేంద్రియాధిష్ఠానే నాసాఖిలే, వ్యష్టినాం నిరభిద్యేతామ్, అతః నాసాభ్యాం ఘ్రాణః ఘ్రాణేంద్రియవ్యష్టిః, ఏతయోః ఏతస్య ఘ్రాణేంద్రియన్య. అధిష్ఠానాపేక్షయా ఏతయో రితి ద్వివచన నిర్దేశః, యద్వా, ఏతయోః, నాసయోః ప్రాణః ప్రాణాదీనః, ఘ్రాణ, ఏతయో రభవ దిత్వనుషంగః.

౫౯

ప్రాణా దనంతరం. తదధిష్ఠాతా వాయు శ్చ. ప్రాణాదీనత్వం సర్వేంద్రియేష్యపి ద్రష్టవ్యం. తథాపి. చందోగవాణసనేయినాం ప్రాణవిద్యాయా “మేతాహవై దేవతా అహం శ్రేయసే వ్యూదిరే అహం శ్రేయసే వివదమానా” ఇతి చోపక్రమ్య. వాగాద్వైక్తే కాపక్రమణే అన్యేషాం సప్రాణానా మింద్రియాణాం, శరీరన్య చ స్థితిం తత్కార్యం చావికలం ప్రతిపాద్య. ప్రాణోత్క్రమణే సర్వేషాం విశరణ మకార్యకరత్వం చాభిధాయ. సర్వేషాంప్రాణాదీనస్థితిత్వమభిహితం. అక్షిణీ చక్షురింద్రియాధిష్ఠానే అభిద్యేతాం విభక్తే అభవత్. ఏతయో రక్షిః చక్షురింద్రియం. నిరభిద్యత, తస్మా చ్చక్షుః. సూర్య శ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా. అభవత్. కర్ణౌ శ్రోత్రేంద్రియాధిష్ఠానే, నిరభిద్యేతాం తతః శ్రోత్రేంద్రియం. తదధిదేవతా దిశ శ్చ, నిరభిద్యంత.

౬౦

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

నిర్విభేద విరాజ స్త్యగ్రోమశ్మత్త్వాదయ స్తతః.

తత ఓషధయ శ్చానన్ శిశ్నం నిబిభిదే తతః.

౫౮

రేత స్తస్మా దప ఆరన్ నిరభిద్యత వై గుదమ్,

గుదా దపానోఽపానా చ్చ మృతు ర్లోకభయంకరః.

౫౯

హస్తా చ నిరభిద్యేతాం బలం తాభ్యాం తత స్స్వరాట్,

పాదౌ చ నిరభిద్యేతాం గతి స్తాభ్యాం తతో హరిః.

౬౦

నాద్యోఽన్య నిరభిద్యంత తాభ్యో లోహిత మాభృతమ్,

నద్య స్తత సుమభవ స్నుదరం నిరభిద్యత.

౬౧

క్షత్విపాసే తత స్యాశాం సముద్ర స్తే వ్యతయో రభూత్,

అథాఽన్య హృదయం భిన్నం హృదయా న్మన ఉత్థితమ్.

౬౨

విరాజో బ్రహ్మణః, రోమశ్మత్త్వాదయ స్త్యగింద్రియాధిష్ఠానభూతా. స్తత స్త్యగింద్రియం తత స్తదధిదేవతా ఓషధయ శ్చానన్, ఏనం శిశ్న ముపస్థేంద్రియాధిష్ఠానమ్.

౫౮

రేత ఉపస్థేంద్రియం, తదధిదేవతా ఆపః, గుదం పాయ్యింద్రియాధిష్ఠానం, పాయ్యింద్రియ హపోఽపానః ప్యాణః, తదధిష్ఠాతా లోకసంహర్తా మృత్యుః.

౫౯

హస్తా పాణీంద్రియాధిష్ఠానం, బలాభ్యం పాణీంద్రియం, తదధిష్ఠాతా స్వరాట్ స్వరా డత్రేంద్ర్యః “నర్వాడింద్రః ప్రథమ మాసీ” దితి శ్రుతేః. పాదౌ పాదేంద్రియాధిష్ఠానం, గత్యాభ్యం పాదేంద్రియం, తదధిదేవతా హరి రుపేంద్రః.

౬౦

అన్య బ్రహ్మణః నాడ్యః అధిష్ఠానం, ఆభృతం పూర్ణం, లోహిత మింద్రియస్థానీయం తదధిదేవతా నద్యః, ఉదర మధిష్ఠానమ్.

౬౧

క్షత్విపాసే ఇంద్రియస్థానీయే సముద్రోఽధిదేవతా, హృదయపుండరీకాకార మధిష్ఠానం, మనస్సంకల్పాభ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాంతరింద్రియమ్.

౬౨

మనస శృంగద్రమా జాతో బుద్ధి ర్బుద్ధే గ్గిరాంపతిః,
అహంకార స్తతో రుద్ర ఛిత్తం చైత్య స్తతోఽభవత్. ౬౨

ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా నై వాస్యోత్థానేఽశకః,
పున రావివిరుః ఖాని త ముత్థాపయితుం క్రమాత్. ౬౪

వహ్ని ర్వాచా ముఖం భేజే వోదతిష్ఠ త్తదా విరాట్,
ఘ్రూణేన నాసికే వాయు ర్నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్. ౬౫

అక్షిణీ చక్షుషాఽఽదిత్యో నోదతిష్ఠ త్తదా విరాట్,
శ్రోత్రే చ కర్ణౌ చ దిశో నోదతిష్ఠ త్తదా విరాట్. ౬౬

చంద్రమా ఆదిదేవతా హృదయా దేవాధిష్ఠానా ద్వ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్చిన్నబుద్ధిరూపం తదింద్రియం, తదధిదేవతా గిరాం పతి ర్బుద్ధిహృత్. తథా హృదయ మేవాధిష్ఠానం, తత్రాభిమానాఖ్య వృత్త్యవచ్చిన్నాహంకారాఖ్య మంతఃకరణ మింద్రియం, తదధిదేవతా రుద్రః, స్తథా, హృదయ మేవాధిష్ఠానం, చిత్రాఖ్యవృత్త్యవచ్చిన్నచిత్రాఖ్య మంతఃకరణ మింద్రియం, తదభిమానీ చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః, నిరభిద్యతేత్వర్థః. ఆత్ర చతుర్ముఖశరీరా చతుర్ముఖస్యోపేంద్రస్య విభాగోక్తి రింద్రియాభి మానిదేవతాత్వాకారేణేతి న విరోధః. ౬౩

ఏవం సమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహస్థవాగాదీంద్రియతదధిష్ఠానేభ్యో దేవాదివ్యష్టినా మింద్రియ తత్త్వానతదధిదేవతాస్యష్టి రుక్తా, అథ, క్షేత్రజ్ఞభోగాయితనత్వా దేవాదిశరీరాణాం తత్ర ప్రాధాన్యం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం పృథిపిపాదయమ ర్వాగాదీంద్రియతదధిష్ఠాత్మదేవతానాం చ వ్యష్టినాం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానా మపి క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశ మంతరేణ వ్యష్టిశరీరభూత జాతస్య ప్రవృత్తిక్షమత్యసంపాదనాసామర్థ్య మాహ (ఏత ఇతి.) ఏతే దేవాః ఇంద్రియసహితా స్తదభిమానివాగానీదేవాః, అభ్యుత్థితాః సమష్టిచతుర్ముఖశరీరా దుత్పన్నాః. అన్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూప భూతజాతస్య ప్రవిశ్యేతి శేషః. ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యన్ముఖీకరణే, నాశకః అనమర్థా బహువుః, ఏత దేవ ప్రపంచయతి (పున రావివిరు రిత్యాదినా) పున శృద్ధోఽసామర్థ్యప్రతిపాదనారమ్భద్యోతకః, తం దేవాదివ్యష్టిశరీరం ఖాని దేవాధిష్ఠితానీంద్రియాణి, ఉత్థాపయితుం ప్రవృత్త్యన్ముఖం కర్తుం, క్రమాత్, ఆవివిరుః త త్తదధిష్ఠానం ప్రవివిరుః. ౬౪

కా దేవతా కేనేంద్రియేణ కుత్ర ప్రవిష్టా ఉత్థాపనాశ క్తాఽభూ దిత్యత్రాహ (వహ్ని రిత్యాదిభి

(కపిలకృతప్రకృతిపురుషవివేకవర్ణనమ్)

త్వచం రోమభి రోషధ్యో నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

రేతసా శిశ్న మాపస్తు నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

౬౭

గుదం మృత్యు రపానేన నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

విష్ణు ర్గత్యైవ చరణా నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

౬౮

హస్తా విద్దో బలేనైవ నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

నాడీ ర్నద్యో లోహితేన నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

౬౯

క్షేత్రృద్భ్యా ముదరం సిన్ధు ర్నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

హృదయం మనసా చన్ద్రో నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

౭౦

బుద్ధ్యా బ్రహ్మాదిహృదయం నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

రుద్రోఽభిమత్యా హృదయం నోదతిష్ఠ త్తతో విరాట్.

౭౧

చిత్తేన హృదయం చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః ప్రావిశ ద్యదా.

విరాటైవ పురుష స్సలిలా దుదతిష్ఠత.

౭౨

స్సప్తభిః.) వహ్నిరధిదేవతా, వాచా వాగింద్రియేణ సహ ముఖం దేవాదివృష్టిముఖః, భేజే ఆవిశత్, తదా. అసౌ, విరాట్ విరాట్యార్కభూతవ్యష్టిశరీరజాతం. నోదతిష్ఠత్, న ప్రవృత్త్యన్ముఖోఽభూత్ ఏవ ముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్, సర్వత్ర విరాట్పుట్టేన విరాట్యార్కభూతత్వా ద్వ్యష్టిశరీరభూతజాతం లక్ష్యతే. అన్యథా చతుర్ముఖసృష్టానాం వహ్నిదీపాం చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః.

౬౫-౭౧

ఏవం స్వత స్సేంద్రియాణాం దేవానా ముత్థాపనాశక్తి మభిదాయ క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషా ముత్థాపకత్వ మిత్యాహ (చిత్తేనేతి.) చైత్యః చిత్రాధిదేవః క్షేత్రజ్ఞః, హృదయ మధిష్ఠానం, చిత్తేన సహ, యదా, ప్రావిశ, తదైవ. విరాట్పురుషః విరాట్యార్కభూతో దేవాదిరూపః పురుషః సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాండాత్, ఇయం ల్యట్లోపే పంచమీ, సలిల మవశ్యేత్యర్థః. ఉదతిష్ఠత్, ప్రవృత్తిక్షమోఽభూ దిత్యర్థః.

౭౨

యథా ప్రసుప్తం పురుషం ప్రాణేంద్రియమనోధియః.

ప్రభవంతి వినా యేన నోత్థాపయితు మోఽజసా.

౭౩

తస్మిం స్తం ప్రత్యగత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా,

భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిద్యాత్మని చింతయేత్.

౭౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
షడ్వింశోఽధ్యాయః.

ఏతదేవ సదృష్టాంత మాహ (యదేతి.) యథా ప్రాణాదయః, ఓజసా స్వబలేన, ప్రసుప్తం, పురుషం, యేన వినా క్షేత్రజ్ఞేన వినా, యదిచ్ఛా మంతరేత్యర్థః, ఉత్థాపయితుం, న ప్రభవంతి న సమర్థాః తథా, వహ్నిర్దియోఽపి స్వాధిష్ఠ్యేయై రింద్రియై స్సహ. దేవాదిశరీరాణి ప్రవిశ్యాపి, క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశ మస్తరేణోత్థాపనాక క్తా ఇత్యర్థః.

౭౫

ఏవ మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యైవ ప్రాధాన్య ముక్తం. తస్యైతస్య క్షేత్రజ్ఞస్యానుచింతనం భగవద్భక్తియోగాజ్ఞతేన కార్య మిత్యాహ (త మితి.) ప్రత్యగత్మానం జీవం పరిశుద్ధస్వరూపం. యోగే తద్యాదాత్మ్యవివేచనరూపయోగే, ప్రవృత్తయా, ధియా అస్మిన్ దేహే, వివిచ్య శరీతబుద్ధీంద్రియప్రాణాదిభ్యః పృథక్కుత్య, భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా కామానభిష్వజ్జేణ జ్ఞానేన బ్రహ్మత్వతత్వజ్ఞానేన చ, ఆత్మని మనసి చింతయేత్, యద్వా, ప్రత్యగత్మానం, ధియా వివిద్యాత్మని తస్మిన్, ప్రత్యగత్మని, పరమాత్మాన మితి కేషః, విరక్త్యా అవిహితాపిషద్ధనిషద్ధ విషయవైరాగ్యేణ, అనేన కర్మయోగ ఉక్తః, జ్ఞానేన ప్రత్యగత్మయాదాత్మ్యజ్ఞానయోగేన, భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా, జ్ఞానకర్మ యోగాభ్యా, మనుగృహీతయా భక్త్యైత్యర్థః, చింతయేత్.

౭౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్యయవయఃపారావారరాకాసుధాకరన్య సర్వవిద్యావిదేః శ్రీశైలగురొః సుతేన

తచ్ఛరణకమలసరవయప్రసన్నతత్పూక్తినమదిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

షడ్వింశోఽధ్యాయః.

అథ సప్తవింశో ఽధ్యాయః

శ్రీ భగవానువచః—

ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః.

అథ సప్తవింశో ఽధ్యాయః

ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన భజనీయస్య భగవతః ఐశ్వర్య మావేద్య. తత్ప్రాప్త్యై పాయభూతభక్తియోగాగ్లాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ముపపిపాదయసు, రతీంద్రియ మాత్మస్వరూప కథ మనుసంధాతుం శక్య మిత్యాళిప్త్యాం వారయిషుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు విశదత రావభానం కథయిష్యే. తస్మైతస్యాఽఽత్మనః ప్రకృతసంస్కృత మేవ జాగరాద్యవస్థాబావ సాంసారికప్రవృత్తిసు, కర్తృత్వం, తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వం చ, న స్వరూపప్రయుక్త మితి పూర్వోక్త మనువచితి (ప్రకృతిస్థ ఇతి.) పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహసోపి, ప్రాకృతైర్గుణైర్ద్వైతైః దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః, సత్వాదిహేతుకైః సుఖదుఃఖాదిభిః శ్చ, నాజ్యతే స్వతో న స్పృశ్యతే కుతః, అవికారాత్ స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ, పరిణామాభావాత్, అకర్తృకత్వాత్ గమనాది బాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్, నిర్గుణత్వాత్ స్వతః స్వత్వాఽగుణాస్వయాభావాత్, స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాంతః (జలార్కవచితి.) మతాకాదే రఘ్యవలక్షణ మిదం. నను జలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాంత్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యంతే న సరహర్థత ప్రత్రస్తాః, అతో జలగతవృద్ధిహాస కమ్పనాదిదోషాస్పర్శ స్పూర్యాదిషు యుక్తః, ప్రత్యగాత్మన స్తు, దేవాదిశరీరే ష్వవస్థితేః కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతి చేత్, ఉచ్యతే, దేశవిప్రకర్షః, కాలవిప్రకర్షః, స్వభావవిప్రకర్ష శ్చేతి, త్రిధా విప్రకర్షః, అత్రైకవిప్రకర్షోపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః, అత్ర దేశవిప్రకర్షస్త్విదాహరణం జలసూర్యాదిః, స్వభావవిప్రకర్షస్త్విదాహరణ మాకాశాదిః, తత్ర, దేశవిప్రకర్షవత్ స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వా ద్యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహాసభాషు పృథక్పృథ క్సంయుజ్యమాన మప్యేకాశం వృద్ధిహాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే, యథా జలాధారేషు విషమేషు దృశ్యమానోవ్యంకుమాన్ దేశవిప్రకర్షా త్తత్తద్గత వృద్ధిహాసాదిభిర్న స్పృశ్యతే, తథాఽయం ప్రత్యగాత్మాపి దేవాదివతుర్విధశరీరే ష్వవస్థిత స్తద్గుణైర్ద్వైతైః స్వతో నాజ్యతే స్వభావవిప్రకర్షా దితి, తల్లూకాశ ఏవ దృష్టాంతీకర్తవ్యః, నార్క ఇతి చేన్న, దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వా త్తద్విష్టాంతీకస్య దృశ్యతే, చైవం, నర్వాత్మనా సాధర్యాభావేపి

అవికారా దకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్.

౧

స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జితే.

అహంక్రియావిమూఢాత్మా కర్తాస్మీత్యభిమన్యతే.

౨

తేన సంసారపదవీం మనసాఽభ్యే త్యనిర్వృతః.

ప్రాసంగికైః కర్మదోషై స్సదసన్నిశ్రయోనిషు.

౩

వివక్షితాంశసాధర్యాద్భ్రష్టాంతోపాదానం సింహో మాణవక ఇత్యాదౌ, యద్వా, ప్రకృతిగతా దేవత్వ మనుష్మత్వాదయః ప్రకృతే రేవ ధర్మాః, నాత్మనః, తస్య దేవమనుష్మాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్. దేవోఽయం మనుష్యోఽయ మితి ప్రతీత్యా తేఽప్యాత్మాకారా ఇతి చే, త్వా ప్రతీతి ర్భ్రాంతిరూపేతి సదృష్టాంత మాహ (ప్రకృతిన్థ ఇతి.) దేహస్థోపి పురుషో జీవః అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః ప్రాకృతై ర్గుణై ర్దేవత్వాదిధర్మై, ర్నాజ్యతే, అత్రాంవి ర్గత్యర్థః. స్వతో దేవత్వాది వైశిష్ట్యేన న గమ్యతే. తథా నానుసంధీయత ఇతి యావత్, తత్ర దృష్టాంతః జలార్కవదితి. యథా జలే ప్రతిబింబిత స్ఫూర్యో జలగతై ర్ధర్మై ర్విశిష్టత్వేన పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం జలగతత్వాత్, ఏవం ప్రకృతిధర్మై రాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే. తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాఽఽత్మాకారత్వాభావాత్, తేషా మాత్మ గతత్వేన ప్రతీతి ర్భ్రాంతిరూపేత్యర్థః.

౧

ఏవం విధస్యాత్మనః కథం దేవమనుష్మాదిదేహయోగః, కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం, సుఖదుఃఖానుభవ, శ్చేత్యాశంకాయాం, సర్వ మిదం దేహత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభి మానకృత మిత్యాహ (న ఇతి.) స ఏషః ప్రకృతివిలక్షణో ప్యాత్మా, అహంక్రియావిమూఢాత్మా అహంక్రియా అనాత్మవి దేహే ఆత్మాభిమానః, తయా, విమూఢః తిరోహితః. ఆత్మా స్వరూపం యస్య సః, యర్హి యదా. ప్రకృతే, ర్గుణేషు శబ్దాదిషు విషజ్జితే శబ్దాదివిషయప్రవణ స్పృహత్. యదా చ కర్తాఽస్మీతి స్వతంత్ర ఇత్యభిమన్యతే అనేన స్వతంత్రాభిమానోపి బద్ధహేతు రిక్కుక్తమ్.

౨

తదా, తేన ఉభయవిధాభిమానేన, అవశః కర్మపరతంత్ర స్పృహ, అత ఏవాఽనిర్వృతః కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన వితరాం సుఖ సుఖమానః, ప్రాసంగికైః ప్రకృతినంసర్గకృతైః. కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపై ష్చై, సదసన్నిశ్రయోనిషు ఉత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యజ్జు రాదిషు, సంసారపదవీ, మభ్యేతి ప్రాప్తోతి.

౩

(కపిలేన యోగసాధనతః మోక్షరీతివిరూపణమ్)

అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంస్మృతి ర్న నివర్తతే.

ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేనన్ధాగమో యథా.

౪

అత ఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రసక్త మసతాం పథి.

భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయే ద్వ్యశమ్.

౫

యమాదిభి ర్యోగమార్గై రభ్యసన్ శ్రద్ధయాన్వితః.

మయి భావేన సత్వేన మత్కుఢాశ్రవణేన చ.

౬

సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసంగతః.

నను దేవాద్యకారాణా మాత్మన స్సాన్విభావికాకారత్వాభావా త్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యుక్తాహ (అర్థేతి) అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యకారే స్వతోఽవిద్యమానేఽపి అస్యాత్మనః. విషయాః శబ్దాదీః, ధ్యాయతః చింతయతః, సంస్మృతి. ర్న నివర్తతే సంసారరూపోఽనర్థో న నివర్తతే, యథా స్వప్నశరీరాణా మాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయచింతనద్వారా నుభదుఃఖరూపానర్థ హేతుత్వం, తద్వ జ్ఞానగోచరే దేహకారాణా మాత్మాకారత్వాభావేఽపి, విషయప్రావణ్యజననద్వారానర్థరూప బంధహేతుత్వ మిత్యర్థః. హి యస్మా దేవమ్.

౪

అత ఏవ, మనో వియంతవ్య మిత్యాహ (అత ఏవేతి.) అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణా మింద్రియాణాం. పథి శబ్దాదిషు. ప్రసక్తం చిత్తరా మాసక్తం, చిత్తం తీవ్రేణ అంతరాయానుపహతేన, భగవద్భక్తియోగేన. విరక్త్యా కామానభివ్యంగేన చ శనైః, వశం నయేత్. స్వవశం కుర్యాత్. విరక్తి స్సాధనసప్తకోపలక్షణం. విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా స్వసమీహితభగవదనుచింతనపరం కుర్యా. దేవం చేద్బంధో నివర్తత ఇత్యుక్తిప్రాయః.

౫

భక్తియోగానుగ్రాహకా జ్యేష్ఠ వర్ణయః భక్త్యా మోక్షప్రకార మాహ షడ్విః-శ్రద్ధయా మనో వియమనవిషయయా త్వరయా, యుక్తః. యోగపథైః భక్తియోగేతికర్తవ్యతాభూతైః, యమాదిభి శ్చమదమాదిభిః, మయ్యాశ్వరే భావేన “మాతా పితా భ్రాతే” త్యుక్తవిధభావేన. సత్వేన సత్యవచనేన.

౬

సర్వభూతసమత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకేవ్వరాత్మకత్వానుచింతనేన, అతఏవ. నిర్వైరేణ

బ్రహ్మచర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా.

౭

యదృచ్ఛయోపస్థితేన సంతుష్టో మితభు జ్ఞునిః.

వివిక్తశరణ శ్శాంతో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్.

౮

సానుబందే చ దేహేఽస్మిన్న కుర్వన్న సదాగ్రహమ్,

జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ.

౯

నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః,

ఉపలభ్యాత్మనాఽఽత్మానం చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్.

౧౦

ముక్తలింగం సదాభాస మనతి ప్రతివద్యతే,

అప్రసంగతః శబ్దాదివిషయానసక్త్యా, బ్రహ్మచర్యేణ శ్రీసంగాదిరాహిత్యేన, మౌనేన మితవాక్యేన, బలీయసా భక్తియోగానుగ్రహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ చ అభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః.

౭

యదృచ్ఛయోపస్థితేన దైవా దుపసతేనాఽన్నాదినా, సంతుష్టః, దైవాదుపసత మపి మిత మేవ భుంజానః. మునిః భజనాదివశ్యాన్వపి కుభాశ్రయనంశీలనవరః, వివిక్తశరణః ఏకాంతవనతిః, శాంతః భయాదిరహితః, మైత్రః భయజనకై రపి భూతై రైత్రిత్రీ మేవ కాయమానః. కరుణః తేష్యపి కారుణికః, ఆత్మవాన్ ప్రకృతప్రపంచస్కః.

౮

సానుబందే పుత్రకళత్రాద్యనుబంధనహితేఽస్మిన్ దేహే, అనదాగ్రహం అహంమమాభిమతిం ఆకుర్వత్. దృష్టం తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్, తేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ జ్ఞానేన, ప్రకృతి పురుషయో ర్హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః.

౯

నివృత్తాని బుద్ధే ర్మనసోఽవస్థానాని సంకల్పవికల్పాదీని యన్య సః, అత ఏవ. దూరీభూత మన్యస్య భగవద్వ్యతిరీక్తస్య దర్శనం యన్య సః, ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శి అనతి దేహే. చక్షుషా ఆదిత్యాదిప్రతిచక్షురింద్రియే జాగృ మదిష్ఠాతార మాదిత్య మివ. ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా, ఆత్మానం పరమాత్మానం. ఉపలభ్య సాక్ష్యాత్కృత్య, పశ్చాత్తుక్తలింగః ప్రారబ్ధావ సానే ముక్తదేవాదిశరీరః, ద్వితీయాంతపాలే, ముక్తరూప తదేవాదిశరీరం. సదాభాసం నిత్యానంకుచిత

(కపిలేన యోగసాధనతః మోక్షరీతినిరూపణమ్)

సతో బంధు మసచ్ఛజ్ఞే స్సర్వానుస్యూత మద్వయమ్.

౧౧

యథా జలస్థోఽభాస స్థులస్థే నావదృశ్యతే,

స్వాభాసేన యథా సూర్యో జలస్థేన దివి స్థితః

౧౨

ఏవం త్రివృ దహంకారో భూతేంద్రియమనోమయైః,

జ్ఞానస్వరూపం. సతః ప్రత్యగాత్మనః బంధుం “పితా చ రక్షకః శేషీ భర్త్రే” త్యాద్యుక్తసర్వవిధ బంధుం, అసచ్ఛజ్ఞః అనతో దేహదే రపి చక్షురివ ప్రకాశకం “తస్య జ్ఞానా సర్వ మిదం విభాతీ” తిశ్రుతేః, సర్వానుస్యూతం సర్వాంతర్యామిణం. ఆద్వయం స్వసమాభ్యధికరహితం పరమపురుషం. ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి.

౧౦-౧౧

ఆత్మదృగాత్మానాఽఽత్మాన ముపలభ్యేత్సనేన ప్రకృతివిచిక్తస్వాత్మస్వరూపం పశ్య న్నేవ తదంతర్యామిణం పరమాత్మాన ముపలభ్య తం ప్రతిపద్యత ఇత్యుక్తం. తత్ర కథ మతీంద్రియం నిరతి శయసూక్ష్మ మాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్య మిత్యాశంకాయాం దేహేంద్రియాదిభ్యో విలక్షణాత్మ స్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకార మాత్మోపలబ్ధుస్య జాగరాద్యవస్థాన్వతివిశదతరత్వకథనముభేన సదృష్టాంత మాహ (యథేతి.) ప్రథమం దృష్టాంత శిక్షయతి (యదేత్యేకేన) స్థలస్థేన అభాసేన, తృణలోష్టాది ప్రకాశకేనాఽఽదిత్యాలోకేనైవే వేత్కర్తవ్యః, జలస్థ అభాసః, ఆదిత్య ప్రతిబిమ్బం, దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధి ర్హి సా, తథా, స్వాభాసేన స్వాలోకేన, జలస్థేన జలేపి ప్రతిబిమ్బం ప్రకాశయతా తేనైవ. దివిస్థిత స్సూర్యో దాదిత్యో, దృశ్యతే, అనాదిత్యాదిత్యయో రాదిత్యానలోకేనైవ ప్రతీతి రిత్కర్తవ్యః.

౧౨

దృష్టాంతేన శిక్షిత మర్థం దాష్టాంతికే దర్శయతి (ఏవ మితి.) ఏవంభూతేంద్రియమనో మయైః భూతేంద్రియమనాత్మకైః ప్రిభిః స్వకారైః, ప్రిప్రకారోఽహంకారాఖ్యః ప్రకృతిపరిణామవిశేషః, స్వాభాసైః స్వదర్శభూతజ్ఞానైః, ఆత్మవ్యతిరిక్తోఽప్యాత్మతయా గృహ్యతే. సాహేంద్రియమనోఽహంకారపంచభూతరూపదేహాత్మవిషయాత్మబుద్ధిః భ్రాంతిః. తథా, తేనైవ స్వాభాసేన స్వాభావిక స్వప్రవాభూతజ్ఞానేన. సత్యదృక్ విద్వికారజ్ఞానస్వరూప ఆత్మా, గృహ్యత ఇత్కర్తవ్యః, స్వాభాసై రితి బహవచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృశోఽహ మిత్యాది నానాకారవిషయత్వాభిప్రాయం. ఆయ మర్థః, న హ్యంధకారే ప్రతిబిమ్బజ్ఞానం, ఆతోఽనాదిత్యే ఆదిత్యభాగ్రింతిః, సాజ్ఞ దాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధి

స్వాభావై ర్లక్షితోఽనేన సదాభానేన సత్యదృక్.

౧౩-

భూతసూక్ష్మేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా,
 లీనే ష్వసతి య స్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః.

౧౪

మన్యమాన స్తదాఽఽత్మాన మనష్టో నష్టవ స్మృషా.

శ్వాదిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ, ఏవ మనాత్మని దేహే ఆత్మభ్రాంతి స్సాఙ్గే దాత్మన్యాఽఽత్మప్రతిపత్తి
 శ్వాత్మధర్మభూతజ్ఞానేనైవ భవతీతి.

౧౫

అథేంద్రియాద్యనవదానదశాయా మప్యాత్మావభాస మాహ (భూతేతి,) బుద్ధి ర్మహన్.
 అదిశబ్దా దహంకారద్రవ్యం, భూతసూక్ష్మేదిమ, నిద్రయా, లీనేషు అనవభాసమానేషు ఆకార్యకరేష్వితి
 వా, తదా, అసతి దేహే, యః, నిర్విద్రః, వీతనిద్రః, నిరహజ్జీయః, దేహాత్మాభిమానరహితః, త
 మాత్మానం ప్రతిపద్యత ఇతి తృతీయేనాన్వయః,

౧౬

నను, యది తదా వినిద్రోఽసా వప్తి, తర్హి, జాగ్రత్స్వప్నయో రివ స్ఫుటం కిం నావ
 భాసతే, తత్రాహ (మన్యమాన ఇతి,) పూర్వం, స ద్రష్టా దేహాదే ద్ధృష్టత్యేన సవికల్పకతయా స్ఫుటం
 ప్రతీత. స్తదా సుషుప్తౌ, దేహాదే రనాత్మ న్యాత్మాభిమానరూపాహంకారవిషయస్య లీనత్వా, తద్విషయేఽ
 హంకరణే నష్టే సతి, న్వయ మనష్టోఽపి, మృవైవాత్మానం నష్ట ఇవ మన్యమానో, యః, అన్యన్య
 నాకే అన్యన్య నష్టతుల్యత్వే దృష్టాంతః, నష్టవిత్తే, యథాఽఽతురో వివికః, నష్టవ ద్భవతి, తథేత్యర్థః,
 నను సుషుప్తౌ న కించి దనుభూయతే, తథావ శ్రుతిః, నాహం ఖల్వయ మేవం సంప్ర త్యాత్మానం
 జానా త్యయ మహ మస్మీతి, మైవం, తమోగుణాభిభవా త్పరాగర్థానుభవాభావా చ్చాహ మర్థస్యాఽఽత్మనో
 వివిక్తబ్రాహ్మణత్వాదిస్ఫుటప్రతిభాసాభావేస్యాప్రబోధా దహ మిక్యేకాకారేత్వాఽఽత్మనః స్ఫురణా
 త్సుషుప్తౌ వపి నాహ మర్థస్యాఽఽత్మనో విగమః, ఆత ఏవ హి, సుప్తోత్థితస్యైవం పరామర్శః, సుఖ
 మహ మస్వాప్నం న కించి దవేదిషం మా మవ్యహం న జ్ఞాతవా నితి, ఆనేన ప్రత్యవమర్శేన తదానీ
 మవ్యహ మర్థస్యైవాఽఽత్మన స్సుఖత్వం జ్ఞాతృత్వం చ జ్ఞాయతే, సుఖ మహ మస్వాప్న మితి పరా
 మర్శే హి, సుఖ మిత్యనేన, తదానీ మనుకూలతయా భాసమానస్వరూప మనుసంహితం భవతి, అహ
 మిత్యనేన స్వస్మై భాసమానత్వరూప్రత్యక్షత్వం చానుసంహితం భవతి, యథా మంద మగచ్ఛం,
 మధుర మగాయ, మితి పరామర్శే, పూర్వం గమనేన సహ తదానీతనతన్మాంద్యం గానేన సహ
 తదానీతనతన్మాదుర్యం చానుసంహితం భవతి, తద్వత్, నన్వేతావంతం కాలం న కించి దహ మజ్ఞానీషు

(కపిలేన యోగసాధనతః మోక్షరీతినిరూపణమ్)

నష్టేఽహంకరణే ద్రష్టా నష్టవిత్త ఇవాఽఽతురః.

౧౫

ఏవం ప్రత్యవమృశ్యాసా వాత్మానం ప్రతిపద్యతే.

సాహంకారస్య ద్రవ్యస్య యోఽవస్థాన మనుగ్రహః.

౧౬

దేవహూతి రువాచ—

పురుషం ప్రకృతి ర్భూత్వా న్న విముంచతి కర్త్రిచిత్.

మితి చ పరామృశతీతిచే, తతః కిం, న కించి దితి కృత్స్నప్రతిషేధ ఇతి చే. న్న. అహ మవేదిష మితి వేదితు రహ మర్థస్యానువృత్తేః, వేద్యవిషయో హి సప్రతిషేధః, మా మవ్యహం న జ్ఞాతవా నిత్యహమర్థస్యాఽపి తదానీ మననుసందానం ప్రతీయత ఇతి చేన్న. మా మవ్యహం న జ్ఞాతవా నితి పరామర్శే హి. అహ మర్థస్య జ్ఞాతు రనువృత్తే ర్న స్వరూపం నిషిధ్యతే. అపి తు ప్రబోధనమ యోఽనుసంధీయమానస్యాఽహమర్థస్య వ్యావర్తకబ్రాహ్మణత్వాదిభావ్యాధర్మవిశిష్టత్వేన బుద్ధిసుఖా ద్యాంతరధర్మవిశిష్టత్వేన చ ప్రతిభాసాధావోఽహం మాం న జ్ఞాతవా నిత్యుక్తే ర్విషయో వివేచనీయః. జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టోఽస్మదర్థో మా మిత్యంశస్య విషయః. స్వాసాప్యయావస్థాప్రసిద్ధా విశదస్యానుభవైకతాన శ్చాహమర్థోఽహ మిత్యంశస్య విషయః. అత్ర సుప్తోఽహ మీదృశోఽహ మితి చ మా మపి న జ్ఞాతవా నహ మిత్యేవ ఖల్వనుభవప్రకారః “నాహం ఖల్వయ మేవం సంప్రతీ” త్యుదాహృతశ్రుతా, నహ మయ మిత్యనేన, అహ మయ మీదృశజాత్యాదివిశిష్ట ఇతి న జానాతీత్యవ్యతే, తస్మా, దహ మర్థస్యాఽఽత్మన స్సుషుప్తౌ స్ఫురణ మస్త్యేవ.

౧౫

ఏత దేవాఽభిప్రయ న్నాహ (ఏవ మితి.) ఏవం సుషుప్తౌ వహ మర్థస్యాఽఽత్మనో వృత్తిం ప్రత్యవమృశ్య పరామృశ్య, అసౌ ప్రకృతివివిక్రాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుః. ఆత్మానం ప్రకృతివిచిత్తం ప్రత్యగత్మానం, ప్రతిపద్యతే యథావ జ్ఞానీయాత్. పున రాత్మాన మేవ విజినష్టి సాహంకారస్య. ద్రవ్యస్య పంచభూతనముదాయస్య, యః అవస్థానం అవస్థాపక ఇత్యర్థః, ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్య విశరణ స్వభావత్వాత్. అనుగ్రహః అనుగ్రహకః. దేహస్య ప్రవృత్తిహేతు రిత్యర్థః, నహి నిరాత్మకో దేహః ప్రవర్తతే.

౧౬

ఏవ మింద్రియాద్యనవధానదశాయాం తదవధానదశాయాం చ, త్మనో విశదతరావభాస ఉపపాదితః. అధైవంవిధప్రత్యగత్మస్వరూపచింతనం భగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారా మోక్షసాధన

అన్యోన్యాపాశ్రయత్వా చ్చ నిత్యత్వ మనయోః ప్రభో.

౧౭

యథా గంధస్య భూమే శ్చ న భావో వ్యతిరేకతః.

అపాం రసస్య చ యథా తథా బుద్ధేః పరస్య చ.

౧౮

అకర్తుః కర్మబంధోఽయం పురుషస్య యదాశ్రయః.

గుణేషు సత్సు ప్రకృతేః కైవల్యం తేష్వతః కథమ్.

౧౯

క్వచి త్తత్త్వావమర్షేన నివృత్తం భయ ముల్బణమ్.

అనివృత్తనిమిత్తత్వా త్పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే.

౨౦

మితి పుత్రస్య వివక్షా మాలోచ్యాంతరా ప్రకృతిపురుషయో రనాదిత్వా త్తయో ర్మిత స్సంఘ్నంధస్యా వ్యుపనాదిత్వా త్కృత ముభయో ర్విశ్లేష ఇతి ముక్త్యసమ్భావనా ముద్భావయంతీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః. (పురుష మితి చతుర్భిః) హే బ్రహ్మ, పురుషం జీవం. ప్రకృతిః, కదాచి దపి, న విముంచతి న త్యజతి. కుతః. అనయోః ప్రకృతిపురుషయో, రన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ పరస్పరం దృఢతరసంబంధ త్వాత్, న చాన్యతరవినాశేనాపి విశ్లేష సమ్భావ్యేత. యత స్తయో ర్నిత్యత్వం. చేతిహేతా, యత ఇత్యర్థః. హే ప్రభో, పృథ గవస్థానం న సంభవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః.

౧౭

ఇద మేవ పృథగవస్థానం దృష్టాంతేన దృఢీకరణీతి (యథేతి) యథా భూమేః పృథ్వీః గంధస్య తదపృథక్పిద్ధస్య గంధగుణస్య చ. వ్యతిరేకతః పృథక్ భావః అవస్థానం న సంభవతి. యథా చ. అపాం, రసస్య తదపృథక్పిద్ధరసగుణస్య చ పృథగ్భావో నాస్తి. తథా, బుద్ధేః ప్రకృతేః, తతః పరస్యాత్మనోశ్చ, పృథగ్భావో నాస్తి. యద్వా, బుద్ధేః పరస్య బోధ్య రాత్మనః, ప్రకృతే శ్చేత్కద్యాహారేణ యోజనా.

౧౮

కించ, కర్తుః స్వత స్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యాశ్రయస్య, పురుషస్యాఽఽత్మనః ఆయం కర్మబంధః కర్మరూపో బంధః. యదాశ్రయః యత్సంబంధాధీనః. యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః. తస్యాః ప్రకృతే. గుణేషు సత్త్విత్వస్వయః. యచ్ఛబ్ద స్సత్త్వాదిగుణవరో వా, తేష్విత్యన్వ యస్సారస్యాత్, తేషు ప్రకృతే గుణేషు, సత్త్వాదిషు. సత్సు. అతః గుణేభ్యః. ప్రకృతే ర్వా కైవల్యం విముక్తత్వం, కథం భవేత్.

౧౯

త త్త్వజ్ఞానేనాఽఽత్మానం విముంచశి ప్రకృతి రితి చేత్రత్రాహ (క్వచి దితి) ఉల్బణం సంసారరూపభయం, క్వచి, త్తత్త్వావమర్షేన పూర్వోక్తావమర్షనేన, నివృత్తం నివృత్తప్రాయ మపి, అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్. అనివృత్తప్రకృతిసంబంధత్వాత్, పునః, ప్రత్యవతిష్ఠతే ఉపస్థితం భవతి. ౨౦.

(కపిలేన యోగసాధనకః మోక్షరీతినిరూపణమ్)

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ—

అనిమిత్తనిమిత్తేన స్వధర్మేణామలాత్మానా,

తీవ్రయా మయి భక్త్యా చ శ్రుతసంభృతయా చిరమ్.

౨౧

జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన వైరాగ్యేణ బలీయసా,

తపోయుక్తేన యోగేన తీవ్రేణాత్మనమాధినా.

౨౨

ప్రకృతిః పురుషస్యేహ దహ్యమానా త్వహర్నిశమ్,

ఆరోభవిత్రీ శనక్తై రగ్నే ర్శోని రివాఽరణిః.

౨౩

సత్య మేవం తథాపి, బహ్వంగోపకృతభక్తియోగారాధితవరమపురుషప్రసాదా దాత్మానం విముంచతి ప్రకృతిః క్వచి దుద్భవ స్తు సాధనవైకల్యా దిత్యాహ కపిలః (అనిమిత్తేతి.) నిమిత్తం ఫలం. త. దనిమిత్త మప్రస ర్తకం. యస్మిన్, ఫలాభినన్దిరహితేనేత్యర్థః, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచిత ధర్మేణ, అమలాత్మానా విశుద్ధాంతఃకరణేన “ధర్మేణ పాప మవనుదత్తి” తి శ్రుతేః, శ్రుతసంభృతయా మత్కథాశ్రవణేన సంభృతయా వర్ధితయా, తీవ్రయా విఘ్నానుపహతయా, మయి భక్త్యా అనభినంహిత ఫలకర్మయోగసంవిశుద్ధాంతఃకరణవిష్పాన్యయా. మత్కథాశ్రవణాదిభి రుపకృతయా, మద్భక్త్యా. ప్రకృతి స్తిరోభవిత్రీత్యన్వయః.

౨౪

అన్యన్యపి భక్తియోగాంగన్యాహ - దృష్టం తత్త్వం ప్రకృతిపురుషయో ర్వాతాత్మ్యం హేయోపాదేయత్వరూపం. యస్మిన్, తేన, జ్ఞానేన, బలీయసా, వైరాగ్యేణ కామానభిష్కలేణ తపోయుక్తేన. యోగేన ప్రకృతివివిద్రాత్యయాతాత్మ్యచింతనేన, తీవ్రేణాత్మనమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చోపకృతయా మద్భక్త్యా.

౨౫

అహర్నిశం దహ్యమానా పీడ్యమానా, పురుషస్య, ప్రకృతిః ఆత్మబంధకరీ ప్రకృతిః. శనక్తై స్తిరోభవిత్రీ అబంధకరీ భవిష్యతి, నిశ్చేషం వర్తిష్యత ఇత్యర్థః. తత్ర దృష్టాంతః (అగ్నే రితి) అగ్నావిర్భావహేతు రవ్యంణి క్లాగ్నినా నిహతే, తథా, తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతు రపి ప్రకృతి, స్తేన దహ్యత ఇత్యర్థః. యద్వా, అగ్నితిరోదాయితాఽరణి రివ ఆత్మతిరోదాయితా ప్రకృతిర్దహ్యత ఇత్యర్థః.

౨౬

భుక్తభోగా పరిత్యక్తా దృష్టదోషా చ నిత్యశః.

నేశ్వరస్యాఽశుభం ధత్తే నేవ మహిమ్ని స్థితస్య చ.

౨౪

యథాహ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బిహ్వనర్థకృత్,

స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే.

౨౫

ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతి ర్మయి మానసమ్.

యుజ్జాతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్.

౨౬

యథైవ మధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా,

సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆ బ్రహ్మభువనా న్మునిః.

౨౭

ఏవం సతి న పున స్సంసరయత్యాత్మానం ప్రకృతి రిత్యాహ (భుక్తభోగేతి.) భుక్తః భోగో యస్యాః, నిత్యశః స్నదా, దృష్టి దోషో యస్యాః, అత ఏవ. పరిత్యక్తా సతీ, ప్రకృతిః ఈశ్వరస్యాఽకర్మవశస్య, నేవ మహిమ్ని స్థితస్య అపహతపాపృత్సాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతః, ఆత్మనః ఆశుభం సంసారం, న ధత్తే న సంపాదయతీత్యర్థః.

౨౪

అజ్ఞస్య ప్రకృతినందింధః, జ్ఞానవత స్తు న సంబంధ ఇత్యత్ర దృష్టాంత మాహ. (యథాహీతి.) యథా, అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రా ముపగతస్య పుంసః ప్రస్వాపః స్వప్నః, బిహ్వనర్థకృత్. స్వశిరశ్చేదాదిబిహ్వనర్థకారీ, స ఏవ ప్రస్వాపః, ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః, మోహాయాఽనర్థాయ, న కల్పతే న సమరో భవేత్, అనర్థస్యాఽస్థిరత్వాయ స్వప్నదృష్టాంతః.

౨౫

ఏవం విదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వత్రయస్య, మయి, మానసం యుంజత, ఆత్మాగామస్య ఆత్మనేవ రమమాణస్య, ప్రకృతివిలక్షణస్వాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య, కర్హిచిత్కదాచి దపి ప్రకృతి, ర్నాపకురుతే న బంధకీత్యర్థః.

౨౬

ఉక్తి ముపసంహరతి (యథేతి.) యథా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః, బహుని జన్మాని యస్మిన్, తేన కాలేన. ప్రతిబుద్ధాః విదితతత్త్వహితపురుషార్థః, ఆ బ్రహ్మభువనాత్ సత్యలోకపర్యంత లోకేషు, జాతవైరాగ్యః సాత్వికయిత్యక్షయిత్యబుద్ధ్యా భోగ్యతాబుద్ధిరహితః, మద్భక్తః నిరతిశయప్రీతి రూపమద్భక్తియుక్తః, భూయసా మత్ప్రసాదేన, నిశ్చేయసం పురుషార్థరూపం. మదాశ్రయం, అనేన నిష్కృష్టజీవన్మరూపస్య భగవద్ధార్యత్వ ముక్తం, ఇహ ప్రాప్నోతి ఉపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి.

(కపలేన యోగసాధనతః మోక్షరీతినిరూపణమ్)

మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా,
నిశ్శేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్.

౨౮

ప్రాప్నోతిహ తతో ధీర స్వదృశా చ్చిన్నసంశయమ్,
యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లింగవినిర్గమే.

౨౯

యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జలేఽమ్బు,
అనన్యహేతు స్వథ మే గతిస్స్యా దాత్యంతికి యత్ర న మృత్యుహాసః.

౩౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
సప్తవింశోఽధ్యాయః.

తతః, స్వదృశా భగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ, చిన్నసంశయః విగతదెహాత్మాభిమానః, యోగీ
మద్భక్తియోగనిష్ఠః, లింగవినిర్గమే ప్రారబ్ధవసానే యత్థానం, గత్వా ప్రాప్య, న నివర్తేత పున
ర్నానర్తేత. తత్పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి.

౩౧-౩౯

పూర్వకోక్తసాక్షాత్కారవతోఽవాంతరసిద్ధివిత్పష్టస్య భగవత్ప్రాప్తి మాహ. యదేతి)
అమ్బు హేమాతః, సిద్ధస్య పరినిష్పన్నభక్తియోగస్య పుంసః, శ్చేతః. యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు,
అనన్యహేతుషు యోగా దన్యో హేతు ర్నాస్తి యాసు, యత్ర యాసు, మృత్యో స్సంసారస్య, హాసో
నాశో. న భవతి. తాసు మాయాసు ఆశ్చర్యరూపా స్వణిమాదిసిద్ధిభు, యదా, న విషజ్జలే నాఽఽనక్తం
భవతి. అథ తదా. ఆత్యంతికి నిరతిశయా, మే గతిః మత్ప్రాప్తి స్స్యాత్.

౩౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య నర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవత్పార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం.

సప్తవింశోఽధ్యాయః.

అథ అష్టావింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ—

యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే,
మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పుథమ్. ౧

స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మా చ్చ నివర్తనమ్,
దైవా ల్లభ్యేన సంతోష ఆత్మవిచ్ఛరణార్చనమ్. ౨

గ్రామ్యధర్మనివృత్తి శ్చ మోక్షధర్మరతి స్తథా.

అథ అష్టావింశోఽధ్యాయః

ఏవం “పురుషం ప్రకృతి ర్భృహ్మ” నితి స్పష్టస్య బహ్వాంగోపకృతభక్తియోగారాధిత
భగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతి ర్విముంచ
తీత్యుత్తర ముక్తం. భక్తియోగాంగభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచింతనరూపజ్ఞానయోగ శ్చోక్తః.
అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదంగజాతం చ వివక్షః ప్రతిజానీతే కపిలః (యోగస్థేతి.)
హేనృపాత్మజే మనువుతి. సబీజస్య సకారణస్య. ససాధనకస్యేత్యర్థః. యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య
గతిం స్వరూపం ప్రకారం, చ, వక్ష్యే సప్రపంచం కథయిష్యామి. కోసౌ యోగ ఇత్యుక్తాహ. యేన
విధినా, విధీయత ఇతి విధిః. కర్మణ్యుపసంగే ఘోః కిః. విహితేన యేన, దైవయోగేన, మనః,
ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్, సత్పుథం శుభాశ్రయం యాతి తత్త్రైవ స్థిరం భవతీత్యర్థః. ౧

తత్ర ప్రథమం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యాననిధిధ్య సనచూపాష్టాంగ
యోగా న్వివక్షి ర్యమనియమాంతర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తక మాహ (స్వధర్మేతి.) శక్త్యా స్వశక్త్యను
సారేణ, స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుస్థానం, విధర్మా చ్చ నివర్తనం
అవిహితాప్రతిపిద్ధవిపిద్ధవ్యాపారా నివర్తనం, దైవా ల్లభ్యేనానాదినా సంతోషః, ఆత్మవిచ్ఛరణార్చనం
భాగవతసమారాధనమ్. ౨

గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః, త్రైవిర్గికధర్మా నివృత్తిః, మోక్షధర్మేషు రతి శ్చ ఏవం సాధన
సప్తకాంతర్భూతక్రియోక్తా. అథ వివేక మాహ. శక్యో నదా, విచిక్తతేమసేవనం, జాత్యాశ్రయ

(కపిలేన అష్టాంగయోగవిరూపణమ్)

మిత మేధ్యాదనం శశ్వ ద్విచిక్తక్షేమ నేవనమ్.

౩

అహింసాసత్య మస్తేయం యావదర్థపరిగ్రహః,

బ్రహ్మచర్యం తప శ్శౌచం స్వాధ్యాయః పురుషార్చనమ్.

౪

మౌనం సదాసనజయస్థైర్యం ప్రాణజయ శ్శనైః.

ప్రత్యాహార శ్చేంద్రియాణాం విషయా న్మనసా హృది.

౫

స్వదిష్ట్యానా మేకదేశే మనసా ప్రాణధారణమ్.

వైకుంఠలీలాభిధ్యానం సమాధానం తథాఽఽత్మనః.

౬

నిమిత్తదుష్టేభ్యోఽన్నాదిభ్యోః విచిక్తానాం పృథక్కృతానాం. క్షేమాణాం సాత్వికానా మన్నాదీనాం. సేవనం, తదపి మిత మేధ్యాదనం, మితం యథాభవతి తథా. మేధ్యానాం జాత్యాదిభి రదుష్టానాం, ఆదనరూపం, తత్ర, జాతిదుష్టాః కలంజగృంజనాదయః, ఆశ్రయదుష్టం చందారపతితాదిద్రవ్యం, నిమిత్త దుష్టం కేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతమ్.

౩

కల్యాణ మాహ (అహింసేతి.) ఏవం వివేకాది ష్వేవాస్తేయాదయోపి. యథాసంభవ మంతర్భావ్యాః, తత్ప్రాప్తేయ యావదర్థపరిగ్రహతపశ్శౌచస్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయః క్రియాయా మంతర్భావ్యాః, బ్రహ్మచర్యం విమోకేఽంతర్భావ్యం, మౌన మభ్యాస, శ్శుభాశ్రయసంశీలనరూపః, ఏవ మన్యేఽస్యనసాదాదయో వివక్షితా ద్రవ్యవాః, యావదర్థపరిగ్రహః యావత్తాఽర్థేనాఽన్నాదినా దేహయాత్రా భవే త్రావతోఽర్థస్య పరిగ్రహః, బ్రహ్మచర్యం జితేంద్రియత్వం, తపఃకృత్రవాంద్రాయ జాదిః, శౌచ మాచారః, స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనాదిః పురుషార్చనం భగవత్పూజనమ్.

౪

ఆసనాదీ న్యంగా న్యాహ త్తిభిః, సదా, ఆసనజయేన స్థైర్యం, శనైః, ప్రాణజయః ప్రాణ వాయో స్వస్వవశీకరణం. ఇంద్రియాణాం, మనసా, విషయాత్ శబ్దాదివిషయాత్, హృది ప్రత్యాహారః, మనసా ఇంద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రత్యాహృత్య హృద్యవస్థాపన మిత్యర్థః.

౫

తథా. స్వదిష్ట్యానాం ప్రాణాపానాదిస్థానానాం, హృదయగుదాదిస్థానానాం. మధ్యే ఏకస్మి న్మనసా సహ ప్రాణానాం ధారణం, వైకుంఠస్య భగవతో, లీలానాం జగత్పృష్ట్యాదివ్యాపారరూపాణాం, లీలానాం, అభిధ్యానం, తథా, ఆత్మనో మనస, సమాధానం ఏకాగ్రీకరణమ్.

౬

ఏతై రన్యై శ్చ పథిభి ర్మనో దుష్ట మసత్పథమ్,
బుద్ధ్యా యుజ్జీత శనకై ర్జితప్రాణో హ్యతంద్రితః.

౭.

శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్,
తస్మి న్స్వస్తిక ఆసీన ఋజుకాయ స్సమభ్యసేత్.

౮

ప్రాణస్య శోధయే న్మాత్సరం పూరకుంభకరేచక్రైః,
ప్రతికూలేన వా చిత్తం యథాస్థిర మచచ్ఛలమ్.

౯

మనోఽచిరా త్స్యద్విరజం జితశ్వాసస్య యోగినః,
వాయుగ్నిభ్యాం యథా లోహం ధృతం త్యజతి నై మలమ్.

౧౦

ఏతై రుక్తై స్స్వధర్మాచరణాదిభిః, అన్యై శ్చ వ్రతదానాదిభిః, పథిభి రుపాయైః అసత్పథ మింద్రియార్థప్రవణ, మత ఏవ, దుష్టం మనః, బుద్ధ్యా, శనకై, ర్యుజ్జీత శుభాశ్రయప్రవణం కుర్యాత్, కథంభూతో యుంజీత, జితప్రాణః, అతంద్రితః తంద్రాదరహితః.

౭

ఆసనాదీని ప్రపంచయతి (శుచౌ వితి.) విజితాసనః చిర ముపవిశ న్నపి క్షమరహితః. శుచౌ దేశే, ఆసనం చేలాజినకుశోత్తర మాస్తరణం, ప్రతిష్ఠాప్య, తస్మి న్నాసనే, స్వస్తికే స్వస్తికాసనే ఋజుకాయః అకుటిలదేహః, ఆసీనః, సమభ్యసేత్ ప్రణవ మితి శేషః “ఊరుజంఘాంతరా పాదౌ పాదాగ్రి శానుమధ్యగే, యోగినో యదవస్థానం స్వస్తికం తద్విదు ర్బుధా” ఇతి స్వస్తికాసనలక్షణమ్. ౮

బాహ్యవాయో రంతఃప్రవేశః పూరః, దారణం కుమ్భః, ధృతస్య బహిర్విస్తరణం రేచకః, ప్రతికూలేన రేచకపూరకకుమ్భుకై ర్వా, యద్వా, ఇదయా రేచనం పింగళయా పూరణం, పునః పింగళయా రేచన, మిదయా పూరణ, మిత్యేవం ప్రతికూలేన, చిత్తం, స్థిరం, స త్పునరవ్యచంచలం యథా స్యా త్తథా, ప్రాణస్య మార్గం శోధయేత్.

౯

ప్రాణే స్వవశే, తద్బంధనం మనోఽపి స్వవశం భవేత్, తథా చ శ్రూయతే. ఛాందోగ్యే యథా శకుని స్మృత్రేణ ప్రతిబద్ధో దిశం దిశం పతిత్వాఽన్యత్కాఽఽయతన మలభ్యా బంధన మేవోపశ్రయత ఏవం మనోఽపి” త్యారభ్య “ప్రాణ మేవోపశ్రయతే ప్రాణబంధనం హి సోమ్య మన” ఇతి, కింఛ, జితశ్వాసస్య జితప్రాణస్య, యోగినః, అచిరా దాశు, విరజం విగతరజోగుణం, రజోగుణేనాఽవిక్షిప్తం, నిర్మలం వా, స్యాత్, యథా, లోహం సువర్ణాది, వాయుగ్నిభ్యాం, ధృతం సుతప్తం సత్, మలం, త్యజతి తథా.

౧౦

(కపిలేన అష్టాంగయోగవిరూపణమ్)

ప్రాణాయామై ర్దహే ద్దోషా న్ధారణాభి శ్చ కిల్బిషాన్.

ప్రత్యాహారేణ సంసర్గాన్ ధ్యానేనాఽనీశ్వరా గ్గుణాః.

౧౧

యదా మన స్స్వం విరజం యోగేన సుసమాహితమ్.

కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయే త్వనాసాగ్రావలోకనః.

౧౨

ప్రసన్నవదనామౌజం పద్మపత్రారుణేక్షణమ్.

నీలోత్పలదళశ్యామం శంఖచక్రగదాధరమ్.

౧౩

లసత్పంకజకింజల్కపీతకౌశేయవాసనమ్.

శ్రీవత్సవక్షణం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్.

౧౪

ప్రాణాయామాదీనాం సమాధౌ శ్చిద్వారకార్యాణ్యాహ (ప్రాణాయామై రితి.) ప్రాణాయామైః ప్రాణవియమైః - దోషా న్వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్, దహేత్, ధారణాదిభిః, కిల్బిషం పాపం, ప్రత్యాహారేణ సంసర్గాన్ శబ్దాదివిషయసంసర్గాన్, ధ్యానేనాఽనీశ్వరాః గుణాః క్లేశాదీః, దహేత్, మనస క్కుభా శ్రయేఽవస్థాపనం ధారణం, ధృతస్య మనసోవృత్తిసంతతి ర్ద్వ్యానం, సంతతి ర్విజాతీయప్రత్యయాంతరా వ్యవహితత్వం, సమాధి రితి భేదః.

౧౧

అథ ధారణాపూర్వకం ధ్యాన మాహ (యదేతి.) యదా స్వం స్వీయం మనః- యోగేన, విరజం, సుసమాహితం సమ్యక్కుభాశ్రయే నిహితం స్థాితం, తదా, త్వనాసాగ్రారోపితదృష్టిః, భగవతః, కాష్ఠాం విగ్రహం, ధ్యాయేత్.

౧౨

విగ్రహ మేవ విశిష్ట (ప్రసన్నేతి సప్తభిః) ప్రసన్నం వదనామౌజం యస్య తం, ధ్యాయే దితి షష్ఠేనాఽన్వయః, పద్మగర్భవ దరుణే నేత్రే యస్య, నీలోత్పలదళవత్ శ్యామమ్.

౧౩

లసత్పంకజకింజల్కవ త్పితే, కౌశేయే వాససీ, యస్య, శ్రీవత్సలాంఛనంశ్రీవక్షసి యస్య, భ్రాజత్కౌస్తుభేనాముక్తాసంశ్లేష్టా కంధరా యస్య.

౧౪

మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాలయా,

పరాధ్యహారవలయకిరీటాంగదనూపురమ్.

౧౫

కాఞ్చిగుణోల్లసచ్ఛోణిం హృదయామ్బుజవిష్టరమ్,

దర్శనీయతమం శాంతం మనోనయనవర్ధనమ్.

౧౬

అపీచ్యదర్శనం శశ్వ త్సర్వలోకనమస్కృతమ్,

సంతం వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్.

౧౭

కీర్తన్యతీర్థయశనం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్,

ధ్యాయే దైవం సమగ్రాంగం యావన్న ద్యవతే మనః.

౧౮

స్థితం వ్రజంత మాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్

ప్రేక్షణీయే హితం ధ్యాయే చుద్ధభావేన చేతసా.

౧౯

మత్తద్విరేఫానాం కలో మథురధ్వని ర్యస్యాం, తయా వనమాలయా, పరీతం వ్యాప్తం, పరాధ్యా న్యమూల్యాని హారాదీని యన్య.

౧౫

కాంచీగుణేన వణిమయమేఖలాసూత్రేణోల్లసంతీ శ్రోణి ర్యన్య భక్తానాం మనోనయనాని వర్ధయతి హర్షయతీతి తథా.

౧౬

అపీచ్యదర్శనం అపీచ్య మతిసుందరం భక్తివిషయం దర్శనం యన్య, కైశోరే కౌమారే, వయసి సంతం, భృత్యానా మనుగ్రహే కాతరం వ్యగ్రమ్.

౧౭

కీర్తన్యం కీర్తనార్హం తీర్థం, యశో, యన్య, పుణ్యశ్లోకా బలిభీష్మాదయ, ప్రేషాం, యశస్కరం, సమగ్రాణి, అంగాని, యస్మిన్ యథాభవతి తథా, ఏవం ధ్యాయేత్.

౧౮

తత్రోపాసక స్వేచ్ఛానుసారేణ స్థిత ముత్తిష్ఠంత, మాసీన, ముపవిష్టం, శయానం వా, గుహాశయం హృదయకుహరే సంతం, ప్రేక్షణీయ మిహితం లీలా యన్య తం, భగవంతం, శుద్ధః, రాగాద్యకలషితః భావః సృత్తి ర్యన్య తేన చేతసా, ధ్యాయేత్.

౧౯

(కపిలేన అష్టాంగయోగనిరూపణమ్)

తస్మిన్లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్,
విలక్ష్యైకత్ర సంయుజ్యా దంగే భగవతో మునిః.

౨౦

సంచింతయే దృగవత శ్చరణారవిందం
వజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహలాఞ్ఘనాధ్యమ్,
ఉత్తుంగరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళ
జ్యోత్స్నాభి రాహతమహద్భదయాన్ధకారమ్.

౨౧

యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్రవరోదకేన
తీర్థేన మూర్ధ్న్యధిక్పతేన శివ శ్శివోఽభూత్,
ధ్యాతు ర్మన శ్శమలకై లనిస్సృష్టవజ్రం
ధ్యాయే చ్చిరం భగవత శ్చరణారవిందమ్.

౨౨

ఏవం ధ్యేయరూపసముదాయ ఉక్తః, అథ దివ్యాంగేష్వైకత్రోపాసనాకార్యే త్యాహ
(తస్మిన్నితి.) తస్మిన్ విగ్రహే లబ్ధం పదం స్థితి ర్యేన తత్సర్వావయవేషు సమ్యక్ స్థితం, చిత్తం,
విలక్ష్య విశేషేణ లక్షీకృత్య, భగవత ఏకత్వైకస్మిన్నంగే సంయుజ్యాత్.

౨౦

ఏత దేవ పాదాదిక్రమేణ ప్రపంచయతి (సంచింతయే దితి త్రయోదశభిః) భగవత శ్చరణార
విందం. సమ్యక్స్థితయేత్ కథంభూతం, పాదతలరేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాంఛనాని తై. రాధ్యం
యుక్తం, ఉత్తుంగా శ్చరక్తా శ్చ విలసంతో యే సఖా ప్రేషాం, చక్రవాళం మండలం తస్య,
జ్యోత్స్నాభి రాహతో, మహతాం ధ్యాతృతాం హృదయాంధకారో యేన తం, మహత్త్వ మంధకార
విశేషణం వా, ఏత చ్చ సర్వ ముపాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే.

౨౧

కించ యస్య చరణారవిందస్య, శౌచేన ప్రజ్ఞానజలేన, నిస్సృతాయా, స్ఫురిత్రవరాయా,
గంగాయా, ఉదకేన తీర్థేన, సంసారతారకేణ, మూర్ధ్న్యధిక్పతేన, శివోరుద్రః, శివః మంగళయుక్తోఽభూ
దిత్యర్థః. ధ్యాతు ర్మనసి య శ్శమలకై లః పాపవర్జతః తస్మిన్విస్సృష్టం క్షిప్తం, వజ్ర మివ, యద్వా,
శమలకై లే విస్సృష్టం స్వలాంఛనరూపం వజ్రం యేన త దృగవత శ్చరణారవిందం చిరం,
ధ్యాయేత్.

౨౨

జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా

లక్ష్మ్యైఃఖిలస్య సురవన్దితయా విధాతుః.

ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా య

తృంలాలితం హృది విభో రభవస్య కుర్యాత్.

౨౩

ఊరూ సువర్ణభుజయో రధిశోభమానా

వోజో నిధీ అతసికాకుసుమావధాసౌ,

వ్యాలమ్మిపీతవరవాససి వర్తమాన

కాంచీకలాపపరిరమ్మనితమ్మబింబమ్.

౨౪

నాభిహృదం భువనకోశగుహోదరస్థం

యత్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్.

(జానుద్వయ మితి) అఖిలస్య జగతః జనన్యా మాత్రా “నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణో శ్రీ రసపాయినీ” త్యక్తేః సురవందితయా బ్రహ్మాదిభి రాదితయా, జలజలోచనయా లక్ష్మ్యైః స్వస్యైః. ఊర్వో. ర్నిధాయ, కరపల్లవరోచిషా ప్రకాశమానకరపల్లవేన, సంలాలితం స్పర్శనచాత్యురేణ సంసేవితం, సంసారిత్వప్రతీతిం వారయతి (అభవస్యేతి) విధాతుః జగత్కర్తృః విభో ర్భగవతః జానుద్వయం పాదవర్యంతజంఘాద్వయం హృది కుర్యాత్ ధ్యాయేత్.

౨౫

(ఊరూ ఇతి.) సువర్ణస్య గరుత్మతః భుజయోః స్కంధయో రధి ఉపరి శోభమానౌ, ఓజసః బలస్య బైజ్వల్యస్య వా నిధీ ఆశ్రయౌ, అతసికాకుసుమకాంతివత్కాంత్యా భావమానౌ, ఊరూ, హృది కుర్యా దితి పూర్వేణాన్వయః. తథా, వ్యాలమ్మి అగుల్పం లంబమానం యత్పీతం పర మనర్హం వానస్తస్మి. స్వర్తమానో యః, కాంచీకలాపః తేన పరిరంభ స్సంశ్లేషో విద్యతే యస్య, తద్విభోః నితంబ బింబం చ హృది కుర్యాత్.

౨౬

(నాభిహృద మితి) అముష్మ భగవతః నాభిహృదం ధ్యాయేత్, కథంభూతం భువనానాం కోశస్య, గృహ మధిష్ఠానం య దుదరం తత్ర స్థితం యత్ర నాభిహృదే, ఆత్మయోనే ర్భృహ్మణః, దిషణం దిష్ట్యం ఆదిష్ఠానం అఖిలలోకాత్మకం పద్మం, వ్యూఢం ఉత్థితం. తథా, హరిన్మణివృషౌ

(కపిలేన అష్టాంగయోగనిరూపణమ్)

వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయో రముష్య
ధ్యాయే ద్ద్వయం విశదహారమరీచగౌరవమ్.

౨౪

వక్షోఽధివాస మృషభస్య మహావిభూతేః
పుంసాం మనోనయననిర్వృతి మాదధానమ్.
కంఠం చ కౌస్తుభమణే రధిభూషణార్థం
కుర్యా న్మన స్యఖిలలోకనమస్కృతస్య.

౨౫

బాహూం శ్చ మందరగిరేః పరివర్తనేన
నిర్జిక్తబాహువలయా నధిలోకపాలాః,
సంచింతయే ద్దశశతార మసహ్యతేజ
శ్శంఖం చ తత్కరసరోరుహరాజహంసమ్.

౨౬

మరకతమణిశ్రేష్ఠా వివ యౌ స్తనౌ తయౌ ద్ద్వయం విశదహారస్య మయూఖైః, గౌరం శ్వేతం
ధ్యాయేత్ వక్షోవిశేషణం వా.

౨౭

(వక్ష ఇతి.) మహావిభూతే ర్మహాలక్ష్మ్యేః ఆధివాసం స్థానం. పుంసాం ద్యాత్మాణాం మనో
నయనయోః నిర్వృతి మానంద మాదధానం ఋషభస్య వక్షః, ధ్యాయేత్. తథా, అఖిలై, ద్లోకై
ర్రృహ్మాదిభిః, నమస్కృతస్య సేవితస్య భగవతః కంఠం చ, మనసి కుర్యాత్ ధ్యాయేత్, కంఠభూతం
కౌస్తుభమణిర్యోః, భూషణార్థం కృత, స్తస్యాధికం భూషణ మర్థః ప్రయోజనం యస్య తం కౌస్తుభమణి,
మేవ స్వయ మలంకుర్వంత మిత్యర్థః.

౨౮

(బాహూనితి.) మందరగిరేః పరివర్తనేన పరిభ్రమణేన నిర్జిక్తమృజ్వలీకృతాని బాహువలయా
న్యంగదాని యేషు, అధిశ్రితా లోకపాలా యేషు తాః. బాహూః, సంచింతయేత్, తథా దశశతారం
సహస్రారం న సహ్యం తేజో యస్య తం చక్రం. తస్య భగవతః కరసరోరుహస్య రాజహంస మివ
స్థితం. శంఖం చ సంచింతయేత్.

౨౯

కౌమోదకీం భగవతో దయితాం స్మరేత
 దిగ్ధా మరాతిభటశోణితకర్దమేన,
 మాలాం మధువ్రతవరూధగిరోపఘుష్టాం
 చైత్యస్య తత్త్వ మమలం మణి మస్య కంఠే.

౨౮

భృత్యానుకమ్పితధియేహ గృహీతమూర్తే
 స్వంచింతయే ద్భగవతో వదనారవిందమ్,
 యద్విష్ణురస్మకరకుండలవల్గితేన
 విద్యోతితామలకపోల ముదారనాసమ్.

౨౯

యచ్ఛ్రీనికేత మఖిభిః పరిషేవ్యమాణం
 భూత్యా స్వయా కుటిలకుంతలబృందజుష్టమ్.

(కౌమోదకీ మితి.) తథా, భగవతో, దయితాం ప్రయాం అరాతయ శ్శత్రవో. యే. యోద్ధారః తేషాం శోణిత మేన కర్దవ, ప్రేన, దిగ్ధాం లిప్తాం కౌమోదకీం గదాం, స్మరేత, తథాఽన్య భగవతః కంఠే మాలాం, మణిం చ స్మరేత. కథంభూతాం మాలాం, మధువ్రతానాం భృంగాణాం, వరూధస్య సంఘస్య, గిరా, ఉపఘుష్టాం నాదితాం, మణిం, కథంభూతం. అమలం, చైత్యస్య జీవస్య. తత్త్వం స్వం రూపం జీవస్వరూపాదిష్టాత్పదేవతారూప మిత్యర్థః. తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే. “ఆత్మాన మచ్య జగతో నిర్వేష మగుణామలమ్, విభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్ హరి” రితి. ౨౮

(భృత్యేతి) భృత్యే వ్యనుకమ్పితా కృతానుకమ్పా యా, ధీ, స్తయా, గృహీతా మూర్తి ర్యేన తస్య, భృత్యానుగ్రహాయ స్వేచ్ఛోపాత్తతనో రిత్యర్థః, భగవతః, య. ద్వదనారవిందం, సంచింతయేత్, కథంభూతం, విష్ణురంతీ యే, మకరకుండలే, తయో, రస్మితేన వ్రచలితేన, విద్యోతితా వమలో, కపోలో, యస్మిన్. ఉదారా ఉన్నతా నాసా యస్మిం స్తత్. ౨౯

యచ్చ, స్వయా, విభూత్యా శోభయా, అఖిభిః, పరిషేవ్యమాణం, మీనద్వయాశ్రయం చ. శ్రీనికేతం పద్మం, అధిషివత్ అతివర్తయత్, త, ధ్యాయేత్, తత్ర, కుంతలై రళీనా మచిక్షేసః. నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం. అజ్ఞే ఇవ స్థితే ఇత్యుపమానాంతరం. ఉల్లసన్త్యై భువో

(కపిలేన అష్టాంగయోగనిరూపణమ్)

మీనద్వయాశ్రయ మధిక్షిపదజ్జనేత్రం

ధ్యాయే న్మనోమయ మతంద్రిత ఉల్లసద్ద్దుః.

౩౦

తస్యాఽవలోక మధికం కృపయాతిఘోర

తాపత్రయోపశమనాయ నిస్సృష్ట మక్షోః,

స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసాదం

ధ్యాయేచ్ఛిరం వితతభావనయా గుహాయామ్.

౩౧

హాసం హరే రవనతాఖిలలోకతీవ్ర

శోకాశ్రుసాగరవిశోషణ మత్యుదారమ్.

సంమోహనాయ రచితం నిజమాయయాఽస్య

భ్రూమండలం మునికృతే మకరధ్వజస్య.

౩౨

యస్మిన్, మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం వదనరవింద మతంద్రితోఽవహితమనాః, ధ్యాయేత్.

౩౦

(తస్యేతి.) తస్య భగవతః, అవలోకనం, హృది వితతభావనయా, చిరం ధ్యాయేత్. పాకం పవతీతి వత్ భావనయా ధ్యాయే దితి నిర్దేశః, భావనాం కుర్యా దిత్యర్థః, కథంభూత మవలోకం. అధిక మత్యర్థం, కృపయా, అక్షోః అక్షిభ్యాం, అతిదుస్సహధ్యాత్మికాదితాపత్రయోపశాంతయే. నిస్సృష్టం ప్రయుక్తం స్నిగ్ధేన స్మితేనానుగుణితం సంపృక్తం, విపులః ప్రసాదో యస్మిన్, త మిత్యర్థః.

౩౧

(హాస మితి.) అవనతా, యే, అఖిలలోకా, స్తేషాం, తీవ్రశోకేన యాన్యభూతి, తేషాం సాగరం, విశోషయతీతి తథా, హరే ర్హాసం, ధ్యాయేత్. అస్యాఽత్యుదారం భ్రూమండలం, ధ్యాయేత్. కథంభూతం, మునికృతే మునిసమ్మోహనాయ. ప్రవృత్తస్య, మకరధ్వజస్య కామస్య. సంమోహనాయ. నిజమాయయా అత్యయనంకల్పేన. రచితం పరిగృహీతమ్.

౩౨

ధ్యానాయనం ప్రహసితం బహుళాధరోష్ఠ

భాసాఽరుణాయితతనుద్విజకుందపంక్తి.

ధ్యాయే తస్యదప్రాకుహరేఽవసితస్య విష్ణో

భక్త్యాఽర్ధ్రియాఽర్పితమనా న పృథ గ్ద్విషేత్.

౩౩

ఏవం హరౌ భగవతి ప్రతిలబ్ధభావౌ

భక్త్యా ద్రవద్ధృదయశిత్పులకః ప్రమోదాత్.

ఔత్కంఠ్యబాష్పకలయా ముహు రర్ద్యమాన

స్తద్వాపి చిత్తబడిశం శనక్తై ర్వియుంక్తే.

౩౪

ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం

నిర్వాణ మృచ్ఛతి మన స్సహసా యథాఽర్హి.

మందహాసధ్యాన ముక్త్యా స్పష్టహాసధ్యాన మాహ (ధ్యానాయన మితి,) విష్ణోః ప్రహసిత ముచ్చైర్హసితం. ధ్యాయేత్, కీదృశం, అతిసుందరతయా ప్రయత్నం వినైవ ధ్యానవిషయభూతం, సౌందర్య మేవాహ, బహులయా అధికయా, అధరోష్ఠస్య భాసా, అరుణీభూతా, స్తనవ స్ఫుజ్జ్య, ద్విజా దంతా, ఏవ, కుందముకుళాని, తేషాం పంక్తిః, యస్మిన్, తత్, ఏవం ధ్యాన ముక్త్యాఽథ నమాది మాహ, స్వదహ్రాకుహరే హృదయకుహరే, అవసితస్య ధ్యాతస్య, విష్ణోః, ప్రేమరసేనాఽర్ధ్రియా, భక్త్యా, తస్మి న్నేవార్పిత మనస్సన్, పృథ గ్వ్యతిరిక్తం భగవద్విగ్రహవ్యతిరిక్తం, న ద్విషేత్, విజాతీయప్రత్యయం న కుర్యా దిత్కర్త.

౩౩

ఏవం చిన్మవిగ్రహచింతాసానే, దివ్యాత్మస్వరూపచింతాతత్ప్రకారత్వేన ప్రత్యగత్మచింతా వ కాఠేత్యాహ (ఏవ మితి ధ్యాన్యామ్,) ఏవ ముక్తవిధయా. హరౌ భగవతి, ప్రతిలబ్ధః భావః ప్రేమాతిశయో యేన, భక్త్యా, ద్రవద్ధృదయం యశ్య, ప్రమోదా దుగ్ధతాని పులకాని యశ్య, ఔత్కంఠ్యప్రవృత్తాశ్రుకలయా, ముహు రర్ద్యమాన ఆనందసంప్లవే నిమజ్జమానః, చిత్తబడిశం, మత్స్యబంధనం, దుర్గోహస్య భగవతో గ్రహణే, మత్స్యబంధన మివోహాయభూతం చిత్త మపి, దేహ్యాత్ భగవద్విగ్రహత్, శనక్తై, ర్వియుంక్తే వియూజ్యాత్, యద్వా, చిత్తస్య బడిశం చిత్తావహారిణం భగవద్విగ్రహం. ప్రతి, అపాదానన్యైవ కర్మత్వవివక్షయా ద్వితీయా, తత శ్చిత్తం వియుంక్తే ఇత్కర్త.

౩౪

తతః యథాఽర్హి నిర్హమదీపశిఖేవ, విరక్తం శబ్దద్యప్రపణం, అత ఏవ, నిర్విషయం

(కపిలేన అష్టాంగయోగవిరూపణమ్)

ఆత్మాన మత్ర పురుషేఽవ్యవధాన మేక

మన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః.

౩౫

సోష్యేతయా చరమయా మనసోఽనివృత్త్యా

స్వస్మి న్మహిమ్నోవసిత సుఖదుఃఖభాహ్యే.

హేతుత్వ మప్యసతి కర్తరి దుఃఖయో ర్య

త్వాన్విత్య నివృత్త ఉపలబ్ధిపరాత్మకావ్యః.

౩౬

శబ్దాదివిషయభూత్యం, యర్హి యదా, ముక్తాశ్రయం. ముక్తవిగ్రహచింతనం, మనః, నిర్వాణం బాహ్య వ్యాపారోపశాంతి, మృచ్ఛతి, తదా. అత్ర పరమాత్మని, అవ్యవధానం సాక్షి దేవ ప్రకారతయా సంబంధం, ఏకం దేవాదిభేదరహితం, ఆత్మానం విశుద్ధస్వరూపం, ప్రతినివృత్తగుణ ప్రవాహః అపగత దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమాన స్సౌ, ఈక్షతే. పరమాత్మప్రకారతయా జీవస్వరూపం చింతయే దిత్యర్థః.

౩౫

ఏవం సప్రపంచం భక్తియోగ ముపసాద్యాఽథాఽనయా భక్త్యా. ఆనయానా దనువర్త మానయా ప్రారబ్ధవసానే పరమాత్మానం ప్రాప్తస్య న పునస్సంసార ఇత్యాహ (సోపీతి,) చరమయా ప్రత్యాహారాద్యపేక్షయా చరమయా, యద్వా, ప్రారబ్ధవసానపర్యంత మనువర్తమానయా, ఏతయా ఉక్తయా, మనసః, అనివృత్త్యా, నివృత్తి ర్నిర్వాణపారః, తదితరా అనివృత్తిః, మనోవ్యాపారరూపయా భక్త్యేత్యర్థః, నివృత్త్యేతి చెప్పేదే, మనసో నివృత్త్యా న విద్యతే వృత్తి శృద్ధాదివిషయా, యస్యాం తయా, ఏతయా భక్త్యా, ఉపలబ్ధా, పరమాత్మనః, కాస్థా స్వరూపం, యన్య సః, అతఏవ సుఖదుఃఖాతిగే, స్వే మహిమ్ని అపహతపాపాత్మాద్విగుణాష్టకలక్షణే మహిమ్ని, అవసితః అధ్యవసితః స్థిత ఇత్యర్థః. పరమాత్మాన ముపసంప ద్యావిర్భూతస్వస్వరూప ఇత్యర్థః, పరమాత్మప్రాప్తిపూర్వకో హి స్వస్వరూపా విర్భావః, తథా చ శూన్యతే “ఏవ సంప్రసాదోఽస్మా చ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాఽభినిష్పద్యత, ఇతి. స్వాత్మన్ స్వాత్మని. పూర్వం దుఃఖయో సుఖదుఃఖయో. ర్యధేతు త్వం, హేతు ర్దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానాది, న్నస్య భావ స్తత్త్వం, తదపి కర్తరి, గమనాదిబాహ్య వ్యాపారాశ్రయే, అసతి దేహీ నిమిత్తభూతే, విధితే కరోతి, కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపదేహ సంబంధాయత్త మేవ సుఖదుఃఖాదిహేతుదేహాత్మాభిమానాదికం పశ్యతీత్యర్థః. దేహాత్మాభిమానాదికం పూర్వసిద్ధం పున ర్నుభవతీతి భావః.

౩౬

దేహం చ నశ్వర మవస్థిత ముత్థితం వా
 సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽద్యగమ త్వరూపమ్,
 దైవా దుపేత మథ దైవవశా దపేతం
 వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాంధః.

31-

దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మయావ
 త్స్వరమ్భకం ప్రతిసమీక్షిత ఏవ సానుః,

కిము వక్తవ్యం పూర్వసిద్ధదేహాత్మాభిమానాదికం న కరోతీతి యతః ప్రాక్తనం దేహ మపి న
 స్మరతీత్యాహ. (దేహ మితి.) పరమః ప్రారబ్ధావసానపర్యంత మనువుత్తప్రత్యయః. తత స్సిద్ధః
 పరమాత్మోపసంపత్త్యాఽఽవిర్భూతస్వరూపః, దైవా దీశ్వరసంకల్పా, దుపేతం ప్రాప్తం, పున రైవా
 దపేతం అపగతం అవస్థితం దాహదీనంస్కారరహితత్వేన స్థితం, ఉత్థితం దాహదీని స్సంస్కృతం వా,
 ఉత్థానం దాహదీన మవ్యుపలక్షణం, దేహం చ, న పశ్యతి న స్మరతి. అత్ర యదువాస్మిజ్ శవ్యం
 కుర్వంతి యదుచన, నోపజనం స్మర నిదం శరీర" మిత్వాది శ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః. శవ్యం శవనంబంది
 కర్మ ఉపజనం స్వజనానాం సమిపే ఉపశోచ్యం కుతో న పశ్యతి, యతః, స్వరూపం ఆనందిరూపం,
 అవిర్భూతగుణాష్టకం, స్వస్వరూపం, అద్యగమత్ ప్రాప్తవాక్, నిత్యనిరతిశయానందబ్రహ్మస్వరూపం
 తత్ప్రకారిం ప్రత్యగత్మానం చానుభవ న్నానందసంప్లవే నిమజ్జన్ ప్రాక్తనదేహాదికం న స్మరతీత్యర్థః,
 న పశ్యతీత్యత్ర దృష్టాంతః. మదిరాయా స్ఫురాయా మదేనాన్దః, పరవశః, పరికృతం, పరిధృతం,
 వాసః వస్తుం, న పశ్యతి. తద్వత్, కేచి దిమం శ్లోక ముపాసనాదణాయా మేవ తజ్జనితానందపూర్ణః
 కిము దేహాదికం న పశ్యతీత్యేవం పరత్వేన వ్యాచక్షతే. తన్మందం, యతోఽద్యగమ త్వరూప మితి
 హేతుపన్యాసాత్ "పరం జ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేజాభివిష్పద్యత" ఇతి పరమాత్మప్రాప్త్యా
 సంతర్కశ్రవణాత్స్వరూపప్రాప్తే సాక్షిత్వకృతపరమాత్మస్వరూపాజ్ఞా మపి సనకాదీనాం దేహాదిదర్శనా
 చ్చ, అతో యథోక్త ఏవార్థ సాధియాన్.

32

ఏవంవిధభక్తియోగవిష్టవ్య కదా ముక్తిః. కిము ముక్తవ్య పునరావృత్తి స్వాస్య దిత్వా
 శంతాం శమయ న్నాహ (దేహోఽపి.) దైవవశగః ఈశ్వరసంకల్పరూపపుణ్యాపుణ్యాయత్తః,
 దేహోఽపి స్వారమ్భకం స్వసత్తానిమిత్తం, కర్మ, యావత్ యావ న్న నశ్యతి. తావ, తానుః,
 ఇంద్రియప్రాణసహితః. ప్రతిసమీక్షిత ఏవ ఖలు, యావ త్స్వరమ్భకం కర్మ ప్రతిసమీక్షిత ఇతి
 వాఽన్వయః, ఖలు శబ్దేన శ్రుతిప్రసిద్ధి ర్ద్యోత్యతే. తథా చ శ్రుతిః "తవ్య తావదేవ చిరం యావ న్న

(కపిలేన అష్టాంగయోగవిరూపణమ్)

తం సప్రపంచ మధిరూఢసమాధియోగ

స్వాప్నం పున ర్న భజతే ప్రతిలబ్ధవస్తుః.

౩౮

యథా పుత్రా చ్చ మిత్రా చ్చ పృథ జ్ఞార్థః ప్రతీయతే.

అప్యాత్మత్వేనాభిమతా ద్దేహోదేః పురుష స్తథా.

౩౯

యథోల్ముగా ద్విస్ఫులింగా ధూమా ద్యాపి స్వసంభవాత్.

అప్యాత్మత్వేనాభిమతా ద్యథాఽగ్నిః పృథ గుచ్యతే.

౪౦

విమోక్ష్యేఽథ సంవత్సరస" ఇతి ప్రారబ్ధవసానావధి విలంబ ఇత్యర్థః. అధిరూఢ సమాధియోగో యేన సః తతః ప్రతిబుద్ధం ఆవిర్భూతం. వస్తుగుణాష్టకవిశిష్ట మాత్మస్వరూపం యత్య సః. ప్రారబ్ధవసానే ముక్తిం ప్రాప్త ఇత్యర్థః. స్వాప్నం స్వప్నవదార్థతుల్యం. శద్వదనిత్య మిశ్యర్థః. సప్రపంచం పుత్రకళ త్రాదినహితం. తం దేహం. పున ర్నభజతే న ప్రాప్తోతి "న చ పున రానర్తతే. నగ్దేహి నోప జాయంతే ప్రలయే న వ్యధంతి చే" త్యాద్యత్రానుసందేయమ్.

౪౦

ఏవం "కా చ త్వయ్యవితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోపరే" త్యస్యోత్తర ముక్తం. ఆథ "పురుషం ప్రకృతి ర్భృహ్మ న్నవిముంచతీ"తి ప్రశ్నస్య యదుత్తర ముక్తం ప్రకృతి విలక్షణాత్మస్వరూపచింతనపూర్వకస్వవర్ణాశ్రమధర్మాద్యనుగ్రహీతధగరదృక్తి మోగా త్పుకృతిసంబంధ రాహిత్యరూపతైవల్యసిద్ధి రితి తదుపసంహర్తుం పూర్వోక్త మేవ ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణామిదోఽత్యర్థః. వైలక్షణ్యం సదృష్టాంత మనువదతి (యథేతి సంబంధః) తత్త్రైకేన దేహార్థనోద్యైలిక్షణ్యం తతో ద్యాభ్యాం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం. పరమాత్మనః. తత ఏకేన జీవానాం పరస్పరసామ్యం. తత ఏకేన జీవానాం దేహకృతో దేవాదిభేదో న స్వత ఇత్యుచ్యత ఇతి వివేకః. యథాఽత్యంతప్రీతివిషయా త్పుత్రా. ద్విత్వా చ్చ. మర్త్యః. పృథగేవ. ప్రతీయతే. తథాఽప్యంతప్రియత్వేనాఽఽత్మత్వేన స్వాభిన్న త్వేనాభిమతా ద్దేహోదే రపి. పురుషః ప్రత్యగత్వా. పృథగేవేత్యర్థః.

౪౧

(యథేతి.) ఆత్మత్వేనాభిమతాత్ అత్యంతావివేకనోఽగ్న్యభిన్నత్వేనాభిమతా, త్వస్వసంభవా దగ్నే రుత్పన్నా ధూమా దుల్ముకా ద్విస్ఫులింగా చ్చా వ్యగ్ని ర్యథా పృథ గుచ్యతే. తథాభూతేంద్రి

భూతేంద్రియాంతఃకరణా త్ప్రధానా జీవసంజ్ఞితాత్.

అత్మా తథా పృథ గ్ధృష్టా భగవాన్ బ్రహ్మసంజ్ఞితః.

౪౧

సర్వభూతేషు చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని.

ఈక్షేతానన్యభావేన భూతేష్వపి తదాత్మతామ్.

౪౨

స్వయోనిషు యథా జ్యోతి రేకం నానా ప్రతీయతే.

యోసీనాం గుణవైషమ్యాత్తథాత్మా ప్రకృతౌ స్థితః.

౪౩

తస్మాదిమాం స్వప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్,

యాంతఃకరణరూపా త్ప్రధానా. జీవసంజ్ఞితా తేత్రజ్ఞాచ్యు. అత్మా తయో రంతఃప్రవిశ్య ప్రళాసనేన దారకః. ద్రిష్టా సర్వజ్ఞః భగవాన్ షాద్గుణ్యపూర్ణః. బ్రహ్మసంజ్ఞితః సాక్షి దృఢహృదవదాచ్యుః. పృథగేవేత్యర్థః. అత్ర దృష్టాంతో ధూమః ప్రధానస్థానే. ఉక్త్యాకాదికం జీవస్థానే వేదితవ్యమ్. ౪౦-౪౧

సర్వభూతేషు దేవాదిచతుర్విధభూతేషు. అత్మానం తేష్వంతఃప్రవిశ్య దారకత్వేనానవస్థితం జీవాత్మానం. అనన్యభావేన. సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారత్వాణుపరిమాణత్వా దైకరూప్యేనైవ. ఈక్షేత. అత్మాన మిత్యేకవచననిర్దేశ ఏకో వీహి రిత్వాదివ జ్ఞాత్యభిప్రాయకః. తథా. అత్మని. దారకతయానవస్థితాని సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని. అనన్యభావేన కర్మాయత్తావాంతరవైచిత్ర్యం పరిత్యజ్య ప్రకృతి పరిణామరూపత్వేనైకరూపేణ. పశ్యేత్. భూతేష్వపి. అపిశబ్దా జ్ఞేవేష్వపి. తదాత్మతాం పరమాత్మకత్వం. ఈక్షేత. ౪౨

స్వయోనిషు తృణదాద్వాదిషు ఏక మేవ. జ్యోతి రగ్నిః. యోసీనాం గుణవైషమ్యా ద్యోనిభూతతృణదాద్వాదిగతప్రాసదీర్ఘ త్వకుటిలత్వాదిగుణకృతవైషమ్యా. ద్యుభా. నానాప్రతీయతే. తథా ప్రకృతౌ దేవాదిభూతే స్థితః అత్మా ప్రత్యగాత్మాపి. దేవాదికృతభేదేన నానాప్రతీయతే. వస్తుతస్తు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయైకరూప ఏవేత్యర్థః. ౪౩

పురుషం ప్రకృతి ర్భృహ్మ నితి ప్రశ్నస్యోత్తర ముపసంహరతి (తస్మా దితి.) దైవీం దేవస్య విష్ణో స్సంబంధినీం. సదసదాత్మికాం కార్యకారణరూపేణానవస్థితాం. దుర్విభావ్యాం

(కపిలేన అష్టాంగయోగనిరూపణమ్)

దుర్విభావ్యాం పరాధావ్య స్వరూపేణావతిష్ఠతే.

౪౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
సాధనానుష్ఠానం నామ అష్టావింశోఽధ్యాయః.

దురత్యయా, మిమాం, స్వప్రకృతిం స్వసంబంధినీం ప్రకృతిం, పరాభావ్య ఉక్తవిధభగవద్భక్తియోగేన
తిరోభావ్య, స్వరూపేణ గుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణావతిష్ఠతే న పున స్సంసరతీత్యర్థః.

౪౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవత్పార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టావింశోఽధ్యాయః.

అథ ఏకోనశ్రింశోఽధ్యాయః

దేవహూతి రువాచ—

లక్షణం మహదాదీనాం ప్రకృతేః పురుషస్య చ.

స్వరూపం లక్ష్యతేఽమీషాం యేన తత్పారమార్థికమ్.

౧

యథా సాంఖ్యేషు కథితం యన్మూలం తత్ప్రవక్షతే.

భక్తియోగస్య మే మార్గం బ్రూహి విస్తరతః ప్రభో.

౨

విరాగో యేన పురుషో భగవ స్సర్వతో భవేత్.

ఆదక్ష్య జీవలోకస్య వివిధా మమ సంస్కృతీః.

౩

కాలస్యేశ్వరరూపస్య పరేషాం చ పరస్య మే.

అథ ఏకోనశ్రింశోఽధ్యాయః

ఏనం సప్రపంచ ముపాదితం సాంగం మోక్షసాధనభక్తియోగ మాశ్రుత్య. పున రుక్తాను వాచపూర్వకం తస్యైవ భక్తియోగస్య భేదా తదంగవైరాగ్యోత్పత్తిహేతుం జీవస్య స్వర్గనరకాది గమనాదిరూపనంస్కృతిం, కాలస్వరూపం చ, పృచ్ఛతి దేవహూతిః (లక్షణ మితి.) ప్రకృతేః మూల ప్రకృతేః తత్కార్యభూతానాం మహదాదీనాం, పురుషస్య ప్రత్యగాత్మనః, చకారా త్పరమాత్మన శ్చే. త్యమీషాం. పారమార్థిక మపాదితం, స్వరూపం, యేన, లక్ష్యతే జ్ఞాయతే, తల్లక్షణం కథితం, త్వయేతి శేషః.

౧

ఏవ ముక్తానువాదః కృతః, సాంఖ్యేషు సిద్ధాంతేషు, తత్ప్రకృత్యాదీనాం లక్షణం, యన్మూలం యస్య భక్తియోగస్య మూలం ప్రవక్షతే, తస్య భక్తియోగస్య. మార్గం భేదం, యథా యథావత్, విస్తరతః. మే మహ్యం, బ్రూహి, మే ప్రభో.

౨

యేన సంస్కృతివర్జనేన, పురుషః, ముముక్షుః, సర్వత్ర ఇహోఽముత్ర చ, విరాగః వీతరాగః భవేత్. తాః జీవలోకస్య, వివిధా, సంస్కృతీః, మమ ఆదక్ష్య కథయ.

౩

తథా ఈశ్వరరూపస్య ఈశ్వరశరీరస్య, పరేషాం బ్రహ్మాదీనా మపి పరస్య ప్రభోః.

(కపిలేన భక్తియోగవిరూపణమ్)

స్వరూపం వద కుర్వంతి యద్దేతోః కుశలం జనాః.

౪

లోకస్య మిథ్యాభిమతే రచక్షుః శ్చిరప్రసుప్తస్య తమ స్యనాశ్రయే.

శ్రాంతస్య కర్మ స్వనుబద్ధయా దియా త్వ మావిరాసీః కిల యోగభాస్కరః.

౫

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఇతి మాతు ర్వచ శ్శుక్ష్మం ప్రతినంద్య మహామునిః.

అబభాషే కురుశ్రేష్ఠ ప్రీత స్తాం కరుణార్దితః.

౬

భక్తియోగో బహువిధో మార్గై ర్పామిని భావ్యతే.

కాలస్య, స్వరూపం మే వద కథయ, యద్దేతోః, యస్మా త్కాలా ద్దేతోః. కుశలం నివృత్తిధర్మం. జనాః కుర్వంతి, యత్కాలహేతుకజన్మమరణాదిసాంసారికధర్మాతివృత్తయే కుశల మనుతిష్ఠంతి తస్య కాలస్య స్వరూపం కథయేత్కర్మ.

౭

ఏవం ప్రప్తస్యం పృష్ట్యా పుత్రం ప్రసాదయతి (లోకస్యేతి.) మిథ్యాభిమతేః మిథ్యా అభిమతి రభిమానో యస్య, మిథ్యాభూతదేహాత్మాభిమానస్వకంత్రాత్మాభిమానస్యేత్కర్మ, అత ఏవా రచక్షుః, స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మజ్ఞానరహితస్య, అత ఏవ కర్మసు స్వర్గనరకాదిసాధనేషు కర్మసు. ఆనుబద్ధయా ఆసక్తయా, దియా, శ్రాంతస్య, అత ఏవ, అనాశ్రయే ఆపారే, తమసి సంసారే, ప్రసుప్తస్య, లోకస్య, ప్రలోభాయ, త్వం, యోగభాస్కరః, ఆవిరాసీః ఆవిర్భూతోసి కిల.

౮

ఏవ మాప్యప్తః కపిలో భక్తియోగమార్గాదీన్ కథయతు మాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః (ఇతితి.) హేతురుశ్రేష్ఠ విమర, ఇతి ఉక్తవిధం, శ్శుక్ష్మం సరసం సుందరం వా మాతు ర్వచః ప్రతినంద్య, మహామునిః కపిలః, ప్రీత స్సమీచీనప్రశ్నేన జాతానందః, మాతరి, కరుణయా, ఆర్దితః, పరిప్లుతః, తాం మాతరం, ప్రతి, అబభాషే.

౯

తదేవాహ (భక్తియోగ ఇతి.) హేభామిని, పుంసాం, స్వభావగుణమార్గేణ సత్త్వాదిగుణ వృత్తివశేన, మార్గైః ప్రకారవిశేషైః, భక్తియోగో, బహుధా నానా, భావ్యతే నిష్పాద్యతే, హి యతః.

స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం భావో హి భిద్యతే.

౩

అభినందాయ యద్దీపాం దమ్భం మాత్సర్య మేవ చ,
సంరంభీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యా త్స తామసః.

౪

విషయా నభినందాయ యశ ఐశ్వర్య మేవ చ,
అర్చాదా వర్చయే ద్యో మాం పృథగ్భావ స్స రాజసః.

౫

కర్మనిర్హార ముద్దిశ్య పరస్మి న్వాతదర్పణమ్,
యజే ద్యష్టవ్య మితి వా పృథగ్భావ స్స సాత్త్వికః.

౧౦

పుంసాం, భావః మనోవృత్తిః, భిద్యతే, తత, స్తదధీనోపి భక్తియోగ, స్తామసరాజససాత్త్వికాదిభేదేన
భిద్యత ఇత్యర్థః.

౩

తానేవ భేదా నాహ (అభినందాయేతి) హింసాదమ్భమాత్సర్యాణా మన్యతమం ద్వయం
త్రితయం వా, అభినందాయ సంకల్ప్య, సంరంభీ క్రోధీ, భిన్నదృక్ అబ్రహ్మత్వకన్యతంత్రవస్తుదర్శి,
మయాశ్వరే, భావం భక్తి, యః కుర్యా, త్స, త్రివిధోఽపి, తామసః తామసభక్తియోగయుక్తః
తత్రాపి హింసాదమ్భమాత్సర్యాదిభి రధమమధ్యమోత్తమత్వం బోధ్యమ్.

౪

విషయాన్ శబ్దాదివిషయలాభం, యశః ఐశ్వర్యం వా అన్యతమం యథారుచి ద్వయం
త్రయం వా, అభినందాయ, పృథగ్భావః, పరమాత్మన స్వాత్మకరీరకత్వ మజ్ఞాత్వా దేవతామాత్ర
బుద్ధిత్వం పృథగ్భావత్వం, ఏవంవిధః, అర్చాదౌ, మాం యోజత్పయేత్, స రాజసః.

౫

కర్మనిర్హారం పాపక్షయం, పరస్మిన్ పరమపురుషే, తదర్పణం కర్మ సమర్పణం
భగవత్ప్రీతి ముద్దిశ్యేత్సర్వః, యష్టవ్య మితి శేషిణ, ఈశ్వరస్యాఽఽజ్ఞానాపత్వా ద్విధే రైస్థ
మన్యత్యం స్వరూపానుబంధిక ర్తవ్య, మకరణే భగవతా నిగృహీత స్వాత్మ మితి వా, అభినందాయ
అపృథగ్భావః స్వాత్మనో బ్రహ్మకరీరత్వం జానన్, యో, మాం, యజేత్, స సాత్త్వికో భక్తః, అత్ర
పృథగ్భావ ఇతి చ్చిత్వా భేదదర్శిత్యం త్రిష్వపి సమాన మితి కేచి ద్యోజయంతి, తత్ర సాత్త్వికత్వ
మసంగతం సత్త్వస్య యథావస్థితవస్తుప్రకాశకత్వస్య “సత్త్వత్పంజాయతే జ్ఞానం, తత్ర సత్త్వం
నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక” మితి భగవతా గీతత్వేన, పృథగ్భావస్య సత్త్వకార్యత్వాభావాత్, అతోఽ
పృథగ్భావ ఇత్యేవ చేర్చదః, అయ మపి సాత్త్వికః కర్మనిర్హారాద్యభినందిభేదా దధమమధ్యమోత్తమభేదేన
త్రివిధః.

౧౦

(కపిలేన భక్తియోగనిరూపణమ్)

మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుణాశ్రయే,
మనోగతి రవిచ్ఛిన్నా యథా గజామ్భసోఽమ్బుధౌ.

౧౧

లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హృదాహృతమ్,
అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే.

౧౨

సాలోక్యసార్వీ సామీప్యసారూప్యైకత్వ మిత్యుత.

ఏవం చ తామసాదయ శ్రుయో వ్యవాంతరభేదై ర్నవవిధాః. తత్ర నవమస్యైవ భక్తియోగస్య సాక్షి స్మృత్యుపాయత్వం వక్ష్యే, తస్య ఫలావ్యవహితదశాయావలక్షణ మాహ ద్వయేన (మద్గుణేతి) సర్వగుణాశ్రయే సర్వేషాం హృదయకుహరే వర్తమానే పురుషోత్తమే. మయి, మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ, గంగామృతః అమ్బుదావివ, అవిచ్ఛిన్నా విజాతీయప్రత్యయాంతరావ్యవహితా, అహైతుకీ ఫలాద్యుపాదిరహితా, అవ్యవహితా మోక్షం ప్రత్యుపాయాంతరవ్యవధానరహితా భక్తిః ప్రీతిపూర్వకానుస్మరణరూపా, మనోవృత్తి రితి. యా, నా, నిర్గుణస్య, సత్త్వాదిన్ద్రిగ్గుణ్యనంపాదకస్య, ముక్తిసాధనవ్యేత్యర్థః, భక్తియోగస్య లక్షణం స్వరూప మిత్యర్థః.

౧౧-౧౨

అహైతుకీత్య నేనోక్తం నిర్గుణభక్తియోగనిష్ఠానాం ఫలకామనారాహిత్యం కై ముత్యనయేన ద్రఢయతి. (సాలోక్యేతి.) మత్సేవనం మదనుభవ, మంతరేణ, మయా దీయమానం, సాలోక్యాదిరూపం పంచవిధం మోక్ష మపి న గృహ్లాంతి, జనాః నిర్గుణభక్తాః, కిముత, సాంసారికఫలం న గృహ్లాంతితి, అత్ర. ఏకత్వం ఏకాకారకత్వం, సాయుజ్య మిత్యర్థః సాలోక్యం సమానలోకవాసిత్యం. సార్వీ సృమానభోగః, సామీప్యం నికటవర్తిత్వం, సారూప్యం సమానవిగ్రహవత్త్వం, నను “ఏకలోపి ఽవిశిష్టఫలత్వా” దితి ముక్తౌ ఫలతారతమ్యం ప్రతిషిద్ధం, మైవం, ఏతే సర్వే సాయుజ్య ఏవాంతర్భూతాస్తత్ర సాయుజ్యం నామ, సమానగుణయోగః. గుణాష్టకావిర్భావరూపః, యుజ్యత ఇతి యుగ్ధర్మః. ధర్మో హి ధర్మిణాం యుజ్యతే, సమానః యుగస్య సయుక్ సయుజో భావస్సాయుజ్యం సాధర్మ్యం. తథావ గీతం భగవతా “మమ సాధర్మ్య మాగతా” ఇతి. అత్ర సాలోక్యాదివత్ప్రయస్యాపి బ్రహ్మ సాయుజ్యాంతర్భూతత్వజ్ఞాననాయ సాలోక్యాదీనాం భేదేనోపాదానం, సాధర్మ్యే సతి హి సాలోక్యాదికం సర్వం సంపన్నమేవేతి సాలోక్యాదే స్సాయుజ్యాంతర్భూతత్వం యుక్తం. దేవతాంతరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాది భేదావప్తిః, బ్రహ్మప్రాప్తౌ తు సాయుజ్యాంతర్భూతత్వేనైవ సాలోక్యాదిప్రాప్తి రితి విశేషః.

దీయమానం న గృహ్లాంతి జనా మత్సేవనం వినా.

౧౩

స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్మంతిక ఉదాహృతః,

యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణా నృద్భావా యోపపద్యతే.

౧౪

నిషేవితా నిమిత్తేన స్వధర్మేణ మహీయసా,

క్రియా యోగేన శస్తేన నాతిహింసేణ నిత్యశః.

౧౫

మద్విష్ట్యదర్శనస్సర్వపూజాస్తుత్యభివందనైః,

భూతేషు మద్భావనయా సత్త్వేనానంగమేన చ.

౧౬

మహతాం బహుమానేన దీనానా మనుకమ్పయా,

యద్వా, భగవత్స్పృష్టా వపి శ్రీవిష్ణులోకాదిషు ద్వారకాది స్వీవ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షితాం ప్రాప్యభేద ద్యోతనాయ పృథక్ విధేః, యదాహుః “లోకేషు విష్ణో ర్నివసంతి కేచి త్సమీప మృచ్ఛంతి చ కేచిద న్యే అన్యేతు రూపం సదృశం భజంతే సాయుజ్య మన్యే న తు మోక్ష ఉత్తః” ఇతి, తస్మా, న్ముక్తౌ ఫల తారతమ్యాఽలంకా న కార్యా.

౧౩

అన్య భక్తియోగస్య లక్షణ ముపసంహరతి (స ఏవేతి.) యేన, త్రిగుణా సత్త్వాదీ, న తిక్రమ్య, ప్రకృతినంబంధనిర్ముక్త ఇత్యర్థః. అనేన నిర్గుణస్యేతి పూర్వ ముక్తం. నిర్గుణత్వం సృష్టికృతం. మద్భావాయ మత్స్వభావాయ మత్సామ్యాపత్తయ ఇత్యర్థః, ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి. స ఏవ, భక్తియోగః, ఆత్మంతికః చరమకాష్ఠాం గత ఇత్యుదాహృతః, మత్స్వభావాపత్తిరూపఫలావ్యవసాతసాధనత్వ దత్తేన నవమస్య భక్తియోగస్య స్వరూప ముదాహృత మిత్యర్థః.

౧౪

తస్య సాధనాన్యహ పంచభిః, నిషేవితేనానుష్ఠితేన, అనిమిత్తేన ఫలాభిగంధిరహితేన, స్వధర్మేణ స్వసర్వాశ్రమోచితధర్మేణ, మహీయసా అంగనాం మధ్యే బలవత్తరేణ, శస్తేన ప్రశస్తేన, క్రియా యోగేన, పంచరాత్రాద్యుక్తపూజాయోగేన.

౧౫

మద్విష్ట్యం మత్స్పృతిమాయతనాది, వ్రస్య, దర్శనాదిభిః భూతేషు మద్భావనయా మదాత్మకత్వ బుద్ధ్యా, సత్త్వేన దైర్ఘ్యేణ, అనంగమేన వైరాగ్యేణ.

౧౬

మహతాం స్వాధికానాం, బహుమానేన, దీనానాం స్వాపేక్షయాఽధమానా, మనుకమ్పయా,

(కవితేన భక్తియోగనిరూపణమ్)

మైత్ర్యా చైవాత్మతుల్యేషు యమేన నియమేన చ.

౧౭

అధ్యాత్మికానుశ్రవణా న్నామసంకీర్తనేన చ.

అర్జవే నార్యసంగేన నిరహంక్రియయా తథా.

౧౮

మద్ధర్మిణో గుణై రేతైః పరిసంకుద్ధ ఆశయః.

పురుషస్యాఽంజసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణం హి మామ్.

౧౯

యథా వాతరథోఽమూణ మావృంక్తే గంధ ఆశయాత్.

ఏవం యోగరతం చేత ఆత్మాన మవికారి యత్.

౨౦

అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మాఽవస్థిత స్సదా.

విషయే షష్ఠీ. ఆత్మతుల్యేషు, మైత్ర్యా, తథా చ వక్ష్యతి “గుణాదిన్ న్ముదం లిప్సే దనుక్రోశం గుణాధమాత్. మైత్రీం సమానా దన్విచ్ఛే న్న తాపై రభిభూయత” ఇతి, యమేన, నియమేన చ. ఇద మాసనాదీనా మప్యుపలక్షణమ్.

౧౭

అధ్యాత్మికస్య వేదాంతశాస్త్రస్యాఽనుశ్రవణా దార్జవేన మనోవాక్కాయానామైకరూప్యేణ. ఆర్యసంగేన సత్సంగేన, నిరహంక్రియయాదేహాత్మాభిమానాదిరాహిత్యేన, త్యేతై ర్గుణై, ర్మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మానుష్ఠాతుః పురుషస్యాఽఽశయ శ్చిత్తం పరిసంకుద్ధః నిర్మలః, శ్రుతమాత్రః గుణః యస్య తం, మాం, అంజసా అప్రయత్నేన, అభ్యేతి, మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ మయ్యాసక్తో భవతీత్యర్థః.

౧౮-౧౯

ప్రయత్నం వినైవాఽభ్యేతీత్యత్ర దృష్టాంతః (యదేతి.) వాతః వాయుః రథః ప్రాహకో యస్య న. గంధః. అశ్రయా త్పుష్పాదే స్సకాకాత్. మూణేంద్రియం ప్రత్యయత్నేనైవ, అవృంక్తే ప్రాప్నోతి. ఏవం. యోగరతం, అత ఏవాఽవికారి, యచ్ఛేత, స్త, దాత్మానం, మా, మావృంక్తే. ఆత్మసాత్కరోతీత్యర్థః.

౨౦

ఏవం నిర్గుణభక్తియోగస్య సాంగస్య స్వరూప మభిదాయ త మేన ప్రస్తోష్యే. తామసాదిభక్తియోగా న్నిందతి (అహ మితి షడ్భిః.) యోఽహం, సదా, సర్వేషు భూతేషు, భూతాత్మాఽ

త మవజ్ఞాయ మాం మర్త్యః కురుతేఽర్చావిదమ్మనమ్. ౨౧

యో మాం సర్వేషు భూతేషు సంత మాత్మాన మీశ్వరమ్.
హిత్యాఽర్చాం భజతే మౌఢ్యా ద్భస్మన్యేవ జుహోతి సః . ౨౨

ద్విషతః పరకాయో మాం మానినో భిన్నదర్శినః,
భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనశ్శాంతి మ్భవచ్ఛతి. ౨౩

అహ ముచ్చావచై ర్ద్రివ్యైః క్రియయోత్పన్నయాఽనఘే,
నైవ తుష్కేఽర్చితోఽర్చాయాం భూతగ్రామావమానినః. ౨౪

అర్చాదా వర్చయే త్తావ దీశ్వరం మాం స్వధర్మద్యుక్.

పస్తితః. భూతానా మాత్మని ప్రత్యగత్మ న్యవస్థితః అంతరాత్మతయాఽవస్థితః, తం, నూ. మవజ్ఞాయ అభిఘాయ, అజ్ఞాత్యేత్యర్థః. మర్త్య స్సంసారీ, అర్చాయాం పూజాయాం, విదమ్మనం కురుతే, ఈశ్వరత్వ మిహ పుష్కల మితి జ్ఞానరహితానా మర్చనం విదమ్మన మిత్యుచ్యతే. న త్వవతార ప్రభావతిరస్కార ఇహ క్రియతే. ౨౧

ఏతదేవ స్పష్టయతి. (యో మా మితి.) సర్వేషు భూతేషు. ఆత్మానం సంతం అంతరాత్మ తయాఽవస్థితం, మాం, హిత్యా. హి గతౌ, అజ్ఞాత్యేత్యర్థః. అర్చాంభజతే య, సృ భస్మన్యేవ జుహోతి ఈశ్వర ఇహ స్థిత ఇతి జ్ఞానరహితానా మర్చనాదికం భర్మహతం అతోఽర్చావతారే పరత్వం జ్ఞాతవ్య మిత్యర్థః. అన్యథా “మద్దర్శనస్పర్శ, పశ్యంతి మే రుచిరాణి. అతో రూపాణి దివ్యాని వరప్రదానీ” త్యాదిప్రాకరణికగ్రంథవిరోధాత్. ౨౨

మానినో దేహత్మాభిమానినః, అత ఏవ, పరకాయే, మాం ద్విషతః, భిన్నదర్శినః అర్చాదా భేదదర్శినః, భూతేషు బద్ధవైరస్య, మన, శ్శాంతిం ఋచ్ఛతి న ప్రాప్నోతి. ౨౩

హేఅనఘే, ఉచ్చావచై ర్ద్రివ్యైః, రుత్పన్నయా అనుష్ఠితయా. క్రియయా పూజయా, అర్చాయా, మర్చితోఽస్యహం, భూతసమూహావమానినః, నైవ తుష్కే న తుష్టోస్మి. ౨౪

అతః, స్వహృది, సర్వభూతేషు చ. అవస్థిత, మీశ్వరం, మాం, యావ న్న వేద, తావత్.

(కపిలేన భక్తియోగవిరూపణమ్)

యావన్నవేదస్వహృది సర్వభూతే ష్వవస్థితమ్. ౨౫

అత్మన శ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యంతరోదరమ్.
తస్య భిన్నదృశో మృత్యు ర్విదధే భయ ముల్బణమ్. ౨౬

అథ మాం సర్వభూతేషు భూతాత్మానం కృతాలయమ్.
అర్హయే ద్దానమానాభ్యాం మైత్ర్యాఽభిన్నేన చక్షుషా. ౨౭

జీవా శ్రేష్ఠా హ్యజీవానాం తతః ప్రాణభృత శ్శుభే.
తతస్సచిత్తాః ప్రవరాస్తతశ్చేంద్రియవృత్తయః. ౨౮

స్వధర్మదృక్ స్వధర్మవిష్టః, అర్చాదా. వర్చయేత్, అర్చాదావర్చనం హృత్పద్మే సాక్షాత్కారసాధనం. అతస్తత్త్విద్ధితః ప్రాగర్చాయా మర్చనవిచ్ఛేదో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః. ౨౮

(అత్మన ఇతి.) స్వాత్మనః. పరస్యాపి. ఉదరం, ఉత్ అపి, అరం అల్పం ఈషదపీత్యర్థః, అంతరాభేదం. యః కరోతి, బ్రహ్మత్మకానాం సర్వేషాం జీవానాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యే సతి కర్మాయత్తదేవాదిశరీరకృతవైచిత్ర్య మాత్మగతత్వేన యోఽనుసంధత్తే. తస్య భిన్నదృశః, మృత్యు ర్యమః, ఉల్బణం భయం విధత్తే, స సరకపాతీత్యర్థః. ౨౯

నిర్గుణస్యాఽనుష్ఠానప్రకార మాహ- అథ అతః, సర్వేషు భూతేషు, కృతాలయం కృతావాసం, తత్ర హేతుః, భూతాత్మానం, భూతశబ్దో దేవాదిదేహవిశిష్టజీవసర్వంతః, తస్య తత్త్రైవ స్వారస్యాత్, తేషామాత్మాన మంతర్యామిణం, మాం అభిన్నేన సమేన, చక్షుషా జ్ఞానేన, మైత్ర్యా, దానమానాభ్యాం చాఽర్హయేత్, స్వాధీకేషు బహుమానం, సమేషు మైత్రీ, అథమేషు దానం. సర్వేషు జ్ఞానైకాకారత్వ బ్రహ్మత్మకత్వానుసంధాన మవిశేషేణ కర్తవ్యమిత్యర్థః, మా మర్హయే దిత్వనేన, మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా భూతేషు కృతం దానాదికం మత్స్సంతోషకర మిత్యుక్తం భవతి. ౩౦

అథ భూతేషు యథోత్తరం దానమానాద్యతిశయః కర్తవ్య ఇతి వక్తుం నిర్గుణభక్తస్య సర్వోత్తమత్వం చ వక్తుం భూతానాం తారతమ్య మాహ సార్వైష్వద్యిః, జీవంతీతి జీవాః, సర్గప్రలయాంతరకాలస్థితిజీవనా శ్శరీరీణః, తే, పృథివ్యాత్యచేతనేభ్యః, శ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః, అజీవానా

తత్రాపి స్ఫుర్నవేదిభ్యః ప్రవరా రసవేదినః,

తేభ్యో గంధవిద శ్రేష్ఠా స్తత శృణ్వవిదో వరాః.

౨౯

రూపభేదవిద స్తత తత శోభయతోదతః,

తేషాం బహువదా శ్రేష్ఠా శ్చతుష్పదా స్తతో ద్విపాత్.

౩౦

తతో వర్ణా శ్చ చత్వార స్తేషాం బ్రాహ్మణ ఉత్తమః,

బ్రాహ్మణే ష్వపి వేదజ్ఞో హ్యర్థజ్ఞో హ్యధిక స్తతః.

౩౧

అర్థజ్ఞా త్సంశయచ్ఛేత్తా తత శ్రేష్ఠయా స్వకర్మకృత్.

ముక్తసంగ స్తతో భూయా నదోగ్ధా ధర్మ మాత్మనః,

తస్మా న్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా నిరంతరః.

౩౨

మిక్యపాదనస్య శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ. తత్రాపి. ప్రాణభృతః ప్రాణవంతః, హేళుభే. తత. సుచిత్తాః జ్ఞానవంతః, ప్రవరాః, తత స్తేభ్యః. ఇంద్రయవృత్తయః, ఇంద్రియాణాం వృత్తయో యేషు తే వృక్షదయః, వృక్షేణా మపీంద్రియవృత్తయః సూక్ష్మ స్పృశ్యేవ. తథాహి మహాభారతే స్మర్యతే “తస్మా త్పశ్యంతి పాదపా. స్తస్మా జ్ఞిప్సుంతి పాదపా” ఇతి శేభ్య స్ఫుర్నవేదినః స్ఫుర్నవేదితాద్యవాంతరభేదా స్త్రియక్ష ద్రష్టవ్యాః. గృహీరా రు స్ఫుర్ననీంద్రియవృత్తి రేవ, శేభ్య స్ఫుర్నవేదిభ్యః. రసనీంద్రియవృత్తయో మత్స్యవిదాం శ్రేష్ఠాః, గంధవిదో భ్రమరాదయః, శబ్దవిద స్పృశ్యదయః, రూపవిదః కాకాదయః, క్షేప్య ఉభయతోదతః, తేభ్యో. బహువదాః. శేభ్య శ్చతుష్పదాః, తతో ద్విపాత్ మనుష్యః ద్విపాత్స్వపి చర్వారో బ్రాహ్మణాదయో వర్ణాః, వర్ణానాం మద్యే బ్రాహ్మణః, బ్రాహ్మణేష్వపి వేదాధ్యాయా, తతోపి వేదార్థజ్ఞః, అర్థజ్ఞా దపి సంశయచ్ఛేత్తా మిమాంసకః. తతోపి కేవలా త్పవ్యకర్మకృత్. తతో ముక్తసంగః, భూయాన్ శ్రేష్ఠః, తస్య లక్షణ, మార్కన్ ధర్మ మదోగ్ధా, నిష్కామ ఉత్కర్షః, తస్మా దపి. మయి అర్పితాశేషక్రియార్థాత్తా అర్పితాః అశేషాః క్రియార్థాః క్రియాఫలాని. అత్తా దేహః, స్వాత్మా చ, యేన సు “ఓమిత్యాగ్మానం యుంతీతే” త్యుక్తరీత్యా సన్యాస్తరజితర ఇత్యర్థః, అత ఏవ, నిరంతరః వేదరహితః “జ్ఞానీ త్యాత్మైవ మే మత” మిత్యుక్తరీత్యా మమూఽఽత్మ త్యేనాఽభిమత ఇత్యర్థః, ఏతస్మా. త్పర్పి. న్నాదీనోస్తీర్నాదా (మయాతి) మయి శేషిణ రక్షకే లంతర్యామిణి. అర్పితాత్మనః, న్యస్తాత్మ రజ్జవిరస్య, మయి ప్రయోజకకర్తరి క్రియాఫలప్రదే. సంస్యస్తం కర్మ యేన సః “మయి సర్వాణి కర్మాణి సంస్యస్యాఽధ్యాత్మచేతసా నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వే” త్యుక్తరీత్యా, సర్వేషా మాత్మనా మాత్మభూతే

యయో రేకతిరేణైవ పురుషః పురుషం వ్రజేత్.

3౫

ఏత ద్భగవతో రూపం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః,
పరం ప్రధానం పురుషం దైవం కర్మ చ చేష్టితమ్.

3౬

రూపభేదాస్పదం దివ్యం కాల ఇత్యభిధీయతే,
భూతానాం మహదాదీనాం యతో భిన్నదృశాం భయమ్.

3౭

యోఽంతఃప్రవిశ్య భూతాని భూతై రత్త్యభిలాశ్రయః,
సవిష్ణ్వభ్యోఽదియజ్ఞోసౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః.

3౮

విదుర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసత" ఇతి నిర్దిశ్య "శేఽర్చిష మభినంభవంతీ" త్యర్చిరాదిగత్యా
బ్రహ్మప్రాప్తి రామ్నాయతే.

3౯

అథ "ఆవక్ష్య జీవలోకస్య వివిధా మమ సంస్కృతీ" రితి ప్రశ్నస్యోత్తరాధ్యాయత్రయేణోత్తరం
వివక్షః కాలస్యేశ్వరరూపస్యేతి ప్రశ్నస్యోత్తర మాహ యావ దధ్యాయపరిసమాప్తి (ఏత దితి.)
ప్రధానం ప్రకృతిః పురుషో జీవః దైవ మిశ్వరసంకల్పః, కర్మ అదృష్టం, ప్రధానాదిభ్యః పరమిత్యర్థః,
దైవకర్మాత్మచేష్టిత మితి పాఠే దైవకర్మాత్మవస్తుస్వభావానుగుణచేష్టితం, ప్రధానపురుషాభ్యాం,
పరం విలక్షణం, కాలాభ్యాం భగవత ఏతద్రూపం శరీర మభిధీయతే, భగవానేవ కాలశరీరకక్షేపా
ఽవస్థిత ఇతి భావః, ప్రధానం పురుష మితి అర్హత్వా ద్వ్యత్యయేన పంచమ్యుద్ధే ద్వితీయా, దైవం
కర్మవిచేష్టిత మితి పాఠే, కర్మణా విచేష్టితం సంస్కృతిలక్షణం యస్మా, త్త త్ప్రధానాదిభ్యః
పరం భగవతో రూపం కాల ఇత్యర్థః, కాలప్రేరితకర్మకృతా హి సంస్కృతిః పున ర్భగవదాత్మికం
కాలం విశేషి. మహదాదీనాం భూతానాం రూపభేదాస్పదం రూపవిశేషహేతుః పరిణామహేతుః కాల
ఇత్యర్థః. ఉక్తం హి "కాలా ద్గుణవ్యతికర" ఇతి వక్ష్యతే చ "గుణవ్యతికరః కాల" ఇతి భిన్నదృశాం
సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారే ఆత్మని దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం వశ్యతాం దేహాత్మాధిపాతా మిత్యర్థః. యతః
కాలరూపా ద్భగవతః భయం జన్మమరణాదిభయం, భవతి, యః కాలరూపీ భగవాః, అంతఃప్రవిశ్య,
భూతై రేవ, భూతా న్యత్తి అభినంహరతి, అసౌ కాలః యోఽభిలాశ్రయః లభిలాహరో, విష్ణ్వభ్యో
భగవాః, స ఏవ, శరీరశరీరీభావనిబంధన మిదం సామానాదికరణ్యం, పూర్వ "మేత ద్భగవతో రూప"
మితి వ్యధికరణనిర్దేశేనాఽత్ర సామానాదికరణ్యనిర్దేశేన చ శరీరాత్మభావస్య నియతత్వం వివక్షితం,
శరీరవాచికభేదన శరీరపర్యంతబోధన మాకృత్యధికరణసిద్ధ మిత్యన్యత్ర విస్తరః, అధియజ్ఞః యజ్ఞాత్మకః,
కాలే హి కర్మ చోద్యతే, కలయతాం సర్వం స్వసశీకుర్వతాం బ్రహ్మాదీనా మపి, ప్రభుః
స్వవశీకర్త.

3౯-౩౮

(కపిలేన భక్తియోగనిరూపణమ్)

న చాస్య కశ్చిద్దయితో న ద్వేష్యో న చ బాంధవః,
ఆవిశ త్యప్రమత్తోఽసౌ ప్రమత్తం జన మంతకృత్.

౩౯

యద్భయా ద్వాతి వాతోయం సూర్యస్తపతి యద్భయాత్,
యద్భయా ద్వర్షతే దేవో భగణో భాతి యద్భయాత్.

౪౦

యద్వనస్పతయో భీతా లతా శ్చౌషధిభి స్సహ,
నేషే నేషే కాలేఽభిగృహ్ణంతి పుష్పాణి చ ఫలాని చ.

౪౧

స్రవంతి సరితో భీతా నోత్సర్పత్యుదధి ర్యతః,
అగ్ని రిన్ధే సహగిరి ర్భూ ర్న మజ్జతి యద్భయాత్.

౪౨

నధో దదాతి శ్వసతాం మార్గం యన్నియమా దధః,
లోకం స్వదేహం తనుతే మహా న్నస్తభి రావృతమ్.

౪౩

అస్య కాలాత్మనో భగవతః కశ్చిత్ప్రియో, ద్వేష్యో, బాంధవో వా న విద్యతే. స్వయం
మప్రమత్తోఽసౌ కాలాత్మకో భగవాన్. ప్రమత్తం జనం అంతకృత్సంహర్తా న న్నావిశతి పరిచ్ఛినత్తి. ౩౯

యద్భయాత్ యస్య కాలాత్మనో భగవతో భయాత్, వాతో, వాతి ప్రసరతి “భీషాఽస్మా
ద్వాతః పవత” ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిప్రేతః. దేవః పర్వస్యః గణో నక్షత్రగణః, యతో భీతా స్పరిత
స్రవంతి, యతో భీత, ఉదధి స్సముద్రః, నోత్సర్పతి నవృధిసీం ప్లావయతి. యతో భీతోఽగ్ని, రిన్ధే,
దీప్యతి, సహ గిరిభి ర్భూ ర్న నిమజ్జతి, అదో నభః, యన్నియమాత్. శ్వసతాం ప్రాణీనాం, మార్గ
మవకాశం, దదాతి మహా నృహతా మపి మహత్తమః, కాలాత్మకో భగవాన్, నస్తభిః పృథివ్యాదివస్తా
వరణైః, ఆవృతం, స్వదేహం స్వశరీరభూతం బ్రహ్మాండం, తనుతే ఉత్పాదయతి. యద్వా, యన్ని
యమనా దిత్యనువర్తతే, మహా మహత్తత్వం, నస్తభిః పృథివ్యప్తేజోవాయుకాళాహంకారేంద్రియై,
రావృతం, స్వదేహం స్వపరిణామరూపం జగత్తనుతే విస్తారయతి. యద్వా నస్తభిః, ధాతుభి
రావృతమ్.

గుణాభిమానినో దేవా స్సర్గాది ష్వస్య యద్భయాత్.
వర్తంతేఽనుయుగం యేషాం వశ ఏత చ్చరాచరమ్.

౪౪

సోనంతోఽంతకరః కాలోఽనాది రాదికృ దవ్యయః.
జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాఽంతకం.

౪౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

గుణాభిమానినః రజస్తమోగుణప్రధానా, దేవాః బ్రహ్మదయా, అన్య విశ్వస్య సర్గాదిషు
సృష్ట్యాదిషు, అనుయుగం ప్రతికల్పం, వర్తంతే యేషాం దేవానాం వశే, ఏతచ్ఛరాచరాత్మకం జగ
ద్వర్తతే చరాచరాత్మకం జగ తస్యవశీకుర్వంతో బ్రహ్మదయోఽపి కాలాత్మనో భగవతో భయా
త్స్వవ్యాపారేషు జాగరూకా వర్తంత ఇత్యర్థః.

౪౪

సః కాలాత్మా భగవాన్, అనంతః అన్యేనాపరిచిన్నః, జనేన పిత్రాదినా, జనం పుత్రాదిం
జనయన్ అదికృత్, మృత్యునా మృత్యో రపి మృత్యునా స్వేన అంతకం మృత్యు మపి, మారయన్,
అంతకరః స్వయం త్వనాది రసంతోఽవ్యయ ఇత్యర్థః.

౪౫

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃషారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమచితశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
పండికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

అథ త్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీకపిల ఉవాచ—

తస్యైతస్య జనో నూనం నాయం వేదోరువిక్రమమ్.

కాల్యమానోఽపి బలినా వాయో రివ ఘనావలిః.

౧

యం య మర్థ ముపాదత్తే దుఃఖేన సుఖహేతవే,

తం తం ధునోతి భగవాన్పుమాన్ శోచతి యత్కృతే.

౨

అథ త్రింశోఽధ్యాయః

ఏవం “కాలస్యేశ్వరరూపస్యే”తి ప్రశ్నోత్తర ముక్తం. అథ కాలప్రభావవర్ణనపూర్వకప్రాప్య భూతపరబ్రహ్మవ్యతిరీక్రవస్తువై తృప్త్యరూపవై రాగ్యరూపోపాసనారమ్భాభ్యర్చితోపాయసిద్ధ్యర్థ. మిహోఽ ముత్ర సంచరతో జీవస్య గర్భజన్మబాల్యకౌమారపాగంధయౌవనజరామరణాగ్రత్యస్పృశుషుప్తి మూర్ఛాదిషు క్లేశాన్ “అచక్ష్య జీవలోకస్య వివిధా మమ సంస్కృతీ” రితి పృష్టా నేవ ప్రపంచయ త్యధ్యాయత్రయేణ కపిలిః. తత్ర జీవా త్రివిధాః, కేవల జ్ఞప్తాపూర్తద్రాద్యకారిణః కేవలపాపకర్మాణః. అన్యే పునరిష్టాదికారిణః పుణ్యకర్మాణః, అపరే త్విష్టాదిపూర్వబ్రహ్మోపాసకాః, తత్ర కేవలేష్టాదికారిణాం భగవదుపాసకానాం చ యావజ్జీవం స్వానుష్ఠేయపరాణాం ధూమాద్యర్చిరాదిగతిభ్యాం చంద్రమన స్థానం భగవద్లోకం చ ప్రాప్తానాం తత్ర భోగానుభవం తత్ర భగవంతం ప్రాప్తానా మపునరావృత్తిః చంద్రమన స్థానం ప్రాప్తానాం తు పున రావృత్తి రితి ద్వాత్రింశేనాఽధ్యాయేన వక్ష్య. స్థానిష్టాదికారిణాం కేవల పాపకారిణాం యావద్దేహ మధర్తేణ దేహకళత్రపుత్రాదిపోషణరతిం తద్దేతుకక్లేశాన్, తతో మృతానాం యమయాతనానుభవప్రకారం పున ర్గర్భజన్మాదిక్లేశానుభవప్రకారం చోపపాదయత్యధ్యాయద్వయేన (తస్యేతి.) తస్య భగవదాత్మకస్య ఏతస్య ప్రకృతస్య. బలినః కాలస్య, ఉరువిక్రమ మయం జనః, కాల్యమానోఽపి స్వయం తేన పరిచ్ఛిద్యమానోఽపి న పేద, నూనం ద్రువం. వాయో ర్విక్రమం యథా మేఘపంక్తి ర్న పేద.

౧

విక్రమ మేవాహ (యం య మితి.) అయం పుమాన్, దుఃఖేన ప్రయాసేన సుఖహేతవే సుఖార్థం యం య మర్థ ముపాదత్తే సంపాదయతి. తం త మర్థం. కాలాత్మకో భగవాన్ ధునోతి విహతం కరోతి, యత్కృతే యదర్థనిమిత్తం, పుమాన్ శోచతి

౨

యదద్రువస్య దేహస్య సానుబంధస్య దుర్మతిః,
ద్రువాణి మన్యతే మోహో ధృహక్షేత్రవసూని చ.

౩

జంతు రైస్ భవ ఏతస్మి న్యాం యాం యోని మనువ్రజేత్,
తస్యాం తస్యాం న లభతే నిర్వృతిం న విరజ్యతే.

౪

నరకస్థోఽపి దేహం వై న పుమాం స్త్యక్తు మిచ్ఛతి,
నారక్యాం నిర్వృతౌ సత్యాం దేవమాయావిమోహితః.

౫

ఆత్మజ్ఞాయానుతాగారపశుద్రవిణబంధుషు,
నిరూఢమూలహృదయ మాత్మానం బహుమన్యతే.

౬

దందహ్యమానసర్వాంగ ఏషా ముద్వహనాదినా,
కరో త్యవిరతం మూఢో దురితాని దురాశయః.

౭

శోకే హేతుః య ద్యస్మా. త్సానుబంధస్య కళత్రాదినహితస్య, అద్రువస్య దేహస్య సంబంధీని గృహదీని, వసు ధనం, అను కనముచ్చయార్థ శ్చకారః, దుర్మతి, రయం జనః, మోహోత్, ద్రువాణి, మన్యతే అత స్తద్విహతౌ శోచతీత్యర్థః.

౩

దుర్మతిత్వం దర్శయన్ యౌవనజరయోః శోకం ప్రపంచయతి (జంతు రితి చతుర్దశభిః) ఏతస్మిన్ భవే సంసారే అయం జంతుః జీవః యాం యాం దేవమనుష్ఠాదియోనిం ప్రాప్నుయా, త్తస్యాం తస్యాం యోనౌ నిర్వృతిం సుఖం, న లభతే, న విరజ్యతే న విరక్తో భవతి చ.

౪

నరకస్థోఽపి పుమాన్, భగవన్తాయావిమోహితః, నారక్యాం నరకాహారాదిభి ర్జ్ఞాతాయాం, నిర్వృతౌ సత్యాం, దేహం నారకదేహ మపి త్యక్తుం, నేచ్ఛతి.

౫

ఆత్మా దేహః అగారం గృహం, ద్రవిణం ధన, మాత్మాదిషు, నిరూఢమూలం ప్రసృతమనో రథం, హృదయం, యస్య సః, ఆత్మానం, బహుమన్యతే జ్ఞాతుతే.

౬

ఏషాఽమాత్మాదీనా, ముద్వహనాదినా పోషణచింతయా, పరిత స్తసర్వాంగః, అత ఏవ, మూఢః, దురాశయః దుష్టచిత్తః, దురితాన్యేనాఽవిరతం కరోతి.

౭

(కపిలేన కామినాం తామసీపాపాదధోగతిగమననిరూపణమ్)

ఆక్షిప్తాత్మేంద్రియ స్త్రిణా మసతీనాం చ మాయయా,

రహో రచితయాఽలలాపై శ్శిశూనాం కలభాషిణామ్.

౮

గృహేషు కూటధర్మేషు దుఃఖతస్త్రే వ్యతంద్రితః,

కుర్వన్ దుఃఖప్రతీకారం సుఖవ స్మన్యతే గృహే.

౯

అర్థై రాపాదితై ర్గుర్వాన్ హింసయేత స్తత శ్చ తాన్.

పుష్టాతి యేషాం పోషేణ శేషభు గ్యాత్యధ స్వయమ్.

౧౦

వార్తాయాం బుధ్యమానాయా మారణ్ణాయాం పునః పునః,

లోభాభిభూతో నిస్సత్వః పరాధే కురుతే స్పృహమ్.

౧౧

దురాశయత్వ మాహ. అసతీనాం పుంశ్చలీనా మసి. స్త్రీణాం, మాయయా రహసి రచితయా, సమ్మోగాదిరూపయా మాయయా, కలభాషిణాం మధురభాషిణాం, శిశూనా, మాలాపై శ్చ, ఆక్షిప్తాని అన క్తాని ఆత్మేంద్రియాణి సమసస్కానీంద్రియాణి, యస్య సః.

౮

గృహే గృహేశ్రమీ కూటా అవిచాల్యా ధర్మా, యేషు, దుఃఖప్రధానేషు. గృహేషు. అతంద్రితో. దుఃఖప్రతీకారం దుఃఖనివృత్తికర మివ, కించి త్కర్మ. కుర్వన్. తత్పుణ మివ మన్యతే.

౯

ఇత స్తతః గుర్వాన్ బహులయా, హింసయా హింసాదినా ఉపాయేనఽలపాదితై స్సంపాదితై, రర్థై ర్విత్తాదిభిః, తాన్ పుత్రకళత్రాదీన్, పుష్టాతి, యేషాం పుత్రాదీనాం పోషేణ. శేషభుక్, తతోష్ణణోపయుక్తావశిష్ట మనుభవన్, తేకోపి తస్య దుర్లభ ఇతి భావః. స్వయం, అధః విరయే యాతి.

౧౦

వార్తాయాం జీవికాయాం, పునః పున రారణ్ణాయాం, బుధ్యమానాయాం దై వేన విహతాయాం సత్యాం, లోభేనఽభిభూతః వ్యాప్తః, నిస్సత్వః ఆశక్తః, పరాధే పరస్వే, స్పృహం కురుతే.

౧౧

కుటుంబభరణాకల్పో మందభాగ్యో వృథోద్యమః.

క్రియావిహీనః కృపణో ధ్యాయః స్వసతి మూఢదీః.

౧౨

ఏవం స్వభరణాకల్యం తత్కళత్రాదయ స్తథా.

నాద్రియంతే యథాపూర్వం కీనాశా ఇవ గోజరమ్.

౧౩

తత్రాప్యజాతనిర్వేదో భ్రియమాణ స్వయం భృతైః,

జరయోపాత్తవై రూపోఽయ మరణాభిముఖో గృహే.

౧౪

ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తం గృహపాల ఇవాఽఽహరన్.

ఆమయా వ్యవ్రదీప్తాగ్ని రల్పాహారోఽల్పచేష్టితః.

౧౫

వాయునోక్తామితోత్తరః కఫసంయద్ధనాదీనా.

కాసశ్వాసకృతాయానః కంఠే ఘురఘురాయతే.

౧౬

కుటుంబభరణే, అకల్పః అనమర్థః, మందభాగ్యః భాగ్యహీనః, అతఏవ, వృథోద్యమః వ్యర్థప్రయత్నః, క్రియావిహీనః సత్క్రియారహితః, కృపణో దీనః, ధ్యాయః వృథా చింతయః. మూఢదీ ర్వసతి.

౧౭

ఏవం స్వభరణే వ్యశక్తం, తత్కళత్రాదయః, పూర్వం కుటుంబపోషణదశాయాం, యథా ఆద్రియంతే తథా నాద్రియంతే నాదరం కుర్వంతి, యథా గోజరం వృద్ధబలీవర్ధం, కీనాశాః కృషీవలాః నాద్రియంతే తద్వత్, గోరజ మితి పారాంతరం. తదా, యథా గాం హిత్వా, అజం నేచ్ఛంతి, తద్వ దిత్యర్థః.

౧౮

తత్రాపి అనాదరణేఽపి, అజాతనిర్వేదః అనుత్పన్నపరితాపః. స్వయ మాత్మనా పూర్వం, భృతైః పృష్టైః, భ్రియమాణః పోష్యమాణః జరియా, ఉపాత్తం ప్రాప్తం వై రూప్యం. పలితవలితాది, యన్య సః మరణాయాఽభిముఖః, గృహే ఆస్తే, అవమత్యా, ఉపన్యస్తం పరిభవపూర్వక మగ్రే పాతిత మన్నాదికం. గృహపాలః శ్వేవ, ఆహరణ అదః ఆమయావీ రోగీ అప్రజ్వలితజాతరాగ్నిః, అత ఏవాల్పాహారః అత ఏవాల్పం చేషితం వ్యాపారో యన్య సః, కఫేన, శ్లేష్మణా సంరుద్ధః నాడయః యన్య తేన, వాయునా కఫనిరుద్ధనాదీరూపమార్గేణ వాయునా, ఉత్క్రిమితే బహి ర్నిర్గమితే, తారే నేత్రే యన్య, కాసశ్వాసాభ్యాం, కృత ఆయాసో యన్య సః, కణ్ఠే, ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి.

౧౪-౧౬

(కపిలేన కామినాం తామసీపాపాదధోగతిగమనవిరూపణమ్)

శయానః పరిశోచద్భిః పరివీత స్వబంధుభిః.

వాచ్యమానోఽపి న బ్రూతే కాలపాశవశం గతః

౧౭

ఏవం కుటుంబభరణవ్యాప్తతాత్మాఽజితేంద్రియః,

మ్రియతే రుదతాం స్వానా మురువేదనయాఽస్తదీః.

౧౮

యమదూతౌ తదా ప్రాప్తౌ భీమా సరభనేక్షణా.

స దృష్ట్వా తస్తహృదయ శృకృ స్మాత్రం చ ముంచతి.

౧౯

యాతానాదేహ మావృత్య పాతై ర్భద్రా గళే బలాత్.

నయతో దీర్ఘ మధ్వానం దండ్యం రాజభటా యథా.

౨౦

తయో ర్నిర్భిన్నహృదయ స్తర్జనై రాతవేషభుః.

శయానః పరిత. శోచద్భిః, స్వబంధుభిః పరివేష్టితః. వాచ్యమానోఽపి, సంబోధ్య. తాతేత్యాహుతోపి కించి దపి న బ్రూతే. యతః, కాలపాశవశం మృత్యుపాశవశం. గతః ప్రాప్తః ఏవం యౌవనజరయో గ్లాహ ఉక్తాః.

౧౭

అథ మరణక్షేణా నాహ ద్వాభ్యామ్. ఏవం కుటుంబభరణే, వ్యాప్తతా వ్యాపారితాః ఆత్మానః దేహేంద్రియాణి యేన సః, అత ఏవ అజితేంద్రియః. ఉరువేదనయా బహులయా మరణవేదనయా, అస్తదీః నష్టమతిః. స్వానాం స్వబంధునాం. రుదతాం సతాం. మ్రియతే.

౧౮

తదా మరణసమయే ప్రాప్తౌ వాగతౌ, సరభసం సక్రోధ. మీక్షణం. యయో హౌ, భీమా భయంకరౌ యమస్య దూతౌ, దృష్ట్వా. సః మ్రియమాణ. తస్తహృదయః. శకృన్మలం, స్మాత్రం చ ముంచతి.

౧౯

మృతస్య పుణ్యసాపాభ్యాం ద్వే గతీ. తత్ర పాపగతి మాహ యావదధ్యాయసమాప్తి. తౌ యమదూతౌ, మృతం యాతనాదేహే. అవృత్య విరుధ్య. కణ్ఠే బలా త్పాతై ర్భద్రా. దీర్ఘ. మధ్వానం. నయతః గమయతః, యథా లోకే దణ్డనార్హం రాజభృత్యా స్తద్యత్.

౨౦

తయో ర్దూతయో, స్తర్జనై. ర్నిర్భిన్నం హృదయం యస్య సః. అత ఏవ, సంజాత

పథి శ్వభి ర్భక్ష్యమాణ ఆర్తోఽఘం స్వ మనుస్మరణ్.

౨౧

క్షు త్తృట్పరీతోఽర్కదవానలానిలై స్సంతప్యమానః పథి తప్తవాలుకే,
కృచ్రేణ పృష్ఠే కళయా చ తాడిత శ్చల త్యకక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే.

౨౨

తత్ర తత్ర పతన్ శ్రాంతో మూర్ఛితః పున రుత్థితః,
పథా పాపీయసా నీత స్తరసా యమసాదనమ్.

౨౩

యోజనానాం సహస్రాణి నవతిం నవ చాధ్వనః,

త్రిభి ర్ముహూర్తై ర్ద్వాభ్యాం వా నీతః ప్రాప్నోతి యాతనామ్.

౨౪

ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్మూకాదిభిః,

అత్మమాంసాదనం క్వాపి స్వకృత్తం పరతోపి వా.

౨౫

శరీరకమ్పః, పథి శ్వభి. ర్భక్ష్యమాణః దశ్యమానశరీరః. ఆర్త స్పృశ, స్వీయ మఘం పాప మనుస్మరణ్
చలతీతి ద్వితీయేనాఽన్వయః.

౨౭

క్షు త్తృఢ్భ్యాం పరీతో వ్యాప్తః. తప్తాః వాలుకాః యస్మిన్, తస్మిన్ పథి సూర్యదావాగ్నిభ్యా
మనిలేన చ నంతప్యమానః. పృష్ఠే కళయా చర్మమయ్య రజ్జా. తాడితః, అశక్తో గన్తు మనమర్థోఽపి
నిరాశ్రమోదకే, నిర్గతః. ఆశ్రమః విశ్రమాదిస్థాన, ముదకం చ యస్మిన్ తస్మిన్. పథి కృచ్రేణాఽతి
ప్రయాసేన చలతి.

౨౨

తమసా తమఃప్రచురేణ, తామసకర్మప్రాప్యేణ వా, పాపిష్ఠేన పథా మార్గేణ, యమసాదనం
యమనన్నిధిం, ప్రతి నీతో భవతి.

౨౩

తత్రైవ విశేష మాహ- అధ్వన స్సంబంధినాం, యోజనానాం. నవతిం నవ చ సహస్రాణి,
త్రిభి ర్ముహూర్తైః. పాపాదికే, ద్వాభ్యాం ముహూర్తాభ్యాం వా. నీతః, యాతనాం ప్రాప్నోతి.

౨౪

యాతనా స్సంక్షేపతో దర్శయతి చతుర్భిః. ఉల్మూకాదిభి ర్వేష్టయిత్వా. స్వాంగానా, మాదీపనం
ప్రజ్వలనం, స్వేన కృత్తం చిన్న. మన్వేన వా కృత్తం, య త్వమాంసం తస్యాదనం భక్షణమ్.

౨౫

(కపిలేన కామినాం తామసీపాపాదభోగతిగమనవిరూపణమ్)

జీవత శ్చాంత్రాభ్యుద్ధార శ్వగృద్వై ర్మమసాదనే.

సర్పవృశ్చికదంశాద్వై ర్దశద్భి శ్చాత్మవై శసమ్.

౨౬

కృంతనం చాపయవశో గజాదిభ్యోఽభిదాపనమ్,

పాతనం గిరిశృంగేభ్యో రోదనం చామ్బుగ ర్తయోః.

౨౭

యస్తామిస్రాంధతామిస్రరౌరవాద్యా శ్చ యాతనాః,

భుంక్తే నరో వా నారీ వా మిథ స్సంగేన నిర్మితాః.

౨౮

అత్రైవ నరక స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే,

యా యాతనా వై నారక్య స్తా ఇహాప్యవలక్షితాః.

౨౯

ఏవం కుటుంబభరణ ఉదరంభర ఏవ వా,

విస్మజ్యేహోభయం ప్రేత్య భుంక్తే తత్ఫల మీదృశమ్.

౩౦

యమసాదనే శ్వగృద్వై, జీవత ఏవ, స్వస్యాంత్రాజా, మభ్యుద్ధారః బహి ర్నిష్కాసనం
శశద్భి, స్పర్పాదిభి, రాత్మవై శసనం ఆత్మపీడామ్.

౩౬

అపయవశః కృంతనం చేదనం, గజాదిభ్యః భిదాపనం భేదప్రాపణం, అమ్బుగ ర్తయో
ర్నిరోధన, మిత్యేవం రూపాః.

౩౭

యా శ్చ తామిస్సాదయః, పంచమే, విస్తరేణ వర్ణ్యమాణాః యాతనాః శ్రీ, పురుషో వా,
పరస్పరం, సంగేన, నిర్మితాః, సంపాదితాః, యాతనాః, భుంక్తే అనుభవతి.

౩౮

న చైతదసంభావిత మితి మంతవ్య మత్యాపి దృశ్యమానత్వా దిత్యాహ (అత్రైవేతి.)
హేమాతః, స్వర్గో నరక శ్చాత్రైవ లోకే వర్తత ఇత్యాచక్షతే, నారక్యః నరకసంబంధినోఽ, యా
యాతనా, స్తా, ఇహాప్యవలక్షితాః, దృష్టా వై.

౩౯

ఏవం కుటుమ్బభరణః కుటుమ్బపోషణపరః, ఉదరంభర స్వదేహపోషణమాత్రపరో వా,
ఉభయం కుటుమ్బం స్వదేహం చ విస్మజ్య, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య, ఈదృశం ఉక్తవిధం,
కేవలకుటుమ్బపోషణాదిఫలం, భుంక్తే.

౩౦

ఏకః ప్రపద్యతేఽద్వానం హిత్యేహ స్వకశేబరమ్.

కుశలేతతపాథేయో భూతద్రోహేణ యద్భృతమ్.

౩౧

దైవేనాసాదితం తస్య నిరయే శమలం పుమాః,

భుంక్తే కుటుంబపోషస్య హృతవిత్త ఇవాఽఽతురః.

౩౨

కేవలేన హ్యధర్మేణ కుటుంబభరణోత్సుకః,

యాతి జీవోఽంధతామిశ్రం చరమం తమసః పదమ్.

౩౩

అథస్తా న్నరలోకస్య యావతీ ర్యాతనా స్తుతాః,

క్రమశః స్సమనుక్రమ్య పున రత్రావ్రజే చ్చుచిః.

౩౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
త్రింశోఽధ్యాయః.

పాపార్జితం ధనం భుంజతే బహవః కరైవ నరకం యాతీత్యాహ (ఏక ఇతి,) భూత
ద్రోహేణ. య, ద్భృతం పుష్టం, తత్స్వకశేబరం, చే, హైవ, హిత్యా. కుశలా త్సుఖ్యా, దితర
త్సానం, తదేవ, పాథేయం భోగ్యం యస్య సః, అద్వానం నిరయమర్గ, మేక ఏవ ప్రపద్యతే. ౩౧

నను పాప మపి విహాయ గచ్ఛతు తత్రాహ (దైవేనేతి.) తస్య కుటుంబపోషణస్య,
శమలం పాపం, దైవేనేశ్వరేణ, ప్రాపితం, నిరయే, పుమా స్సంక్తే అపహృతవిత్త ఇవ, అతురః, ౩౨

నను కుటుంబపోషణం విహిత మేవ, తత్రాహ, కేవలేన ఈషదపి ధర్మలేఖరహితేనా,
ధర్మేణ, కుటుంబభరణాన క్తః, జీవః, తమసో నరకస్య, చరమం, పదం స్థాన, మంధతామిశ్రాఖ్యం
యాతి. ౩౩

పున ర్మనుష్యశరీరప్రాప్తి మాహ - నరలోకస్య మనుష్యదేహప్రాప్తే, రథస్తా దర్శా,
గ్యావత్యో, యాతనా, స్సర్వాః, క్రమేణ సంప్రాప్య, శుచిః భోగేన కర్మక్షయా చ్చుచి, స్స న్నత్ర,
పున ర్నరత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. ౩౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారకాసుధాకరస్య నర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన

తన్మరణకమలపరివయస్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

త్రింశోఽధ్యాయః.

అథ ఏక త్రింశో ఽధ్యాయః

శ్రీ భగవానువాచ—

కర్మాణా దైవనేత్రేణ జంతు ర్దేహోపపత్తయే,

అథ ఏక త్రింశో ఽధ్యాయః

ఏవం యౌవనజరామరణానంతరక్షేణః కథితాః, అథ గర్భజన్మాదిక్షేణా నాహ కపిలః, తత్ర, పున రత్రావ్రజే దిత్వక్తం, తదేవ విశేషతో దర్శయతి (కర్మణేతి.) దైవ మీశ్వర. సృ ఏవ, నేతృప్రసర్తకం, యస్య, తేన పూర్వకృతేన కర్మణా, జన్మః జీవః, దేహోపపత్తయే దేహప్రాప్తయే, పుంసః కన్యచి త్పురుషస్య, రేతః కణాశ్రయః, ఇద మిష్టాదికారిణోఽప్యవలక్షణం, సోపి స్వపుణ్య ఫలభోగావసానే రేతోద్వారా త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి, నను రేతఃకణాశ్రయః, రేతఃకణ ఆశ్రయో యస్య, పీఠ్య దోషదిద్వారా రేత ఆశ్రిత్య రేతోద్వారా త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి, నను భోగేన నిర్వకిర్మణాం విసష్టత్వా త్కర్మణా దైవనేత్రేణేతి కథ మేత దుచ్యతే, శ్రుతి రపి కృత్స్నకర్మఫలో పభోగ మాహ “యావ త్పుంసాత ముషిత్వాఽదైత మేవాఽధ్యానం పునర్నివర్తంత ఇతి” సంపతంత్య నేన స్వర్గనరకాదిక మితి సంపాతః కర్మోచ్ఛేదే, శ్రుత్వంచరం చ “ప్రాప్త్యాంతం కర్మణ స్తస్య యత్కించేహ కరోత్యయం లస్మా ల్లోకా త్పున రేత్యన్యై లోకాయ క్కృణ” ఇతి, అత ఇదం వివరిపిద్ధం కృత్స్నకర్మఫలభోగేన శుచిత్వం పున రత్రావ్రజమనం చేతి సైవ, ఉపక్రమణా మక్మత్తిప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మాణాం కర్మాంతరఫలానుభవేన వాకావసంభవా, శ్రేష్ఠ్యః పున రత్రాగమనోపపత్తేః, శుచిత్వ స్మృత్యుపక్రమకర్మవిషయత్వా త్, తథా ఉపక్రమతై, కర్మభి ర్విశిష్టః పున రాయాతీత శ్రుతిః స్మృతి శ్చాహ, శ్రుతి స్థానం “య ఇహ రమణీయచరితా అవ్యోశో హయ త్రై రమణీయాం యోని మాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోని ఉత్తమయోని వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇసా కుపూయవరణా ఆభ్యాశో హయ త్రై రపూయాం యోని మాపద్యేరన్ శ్వయోనిం సూకరయోనిం చండాలయోనిం వే” తి, ఆమస్మా ల్లోకాద్యే అధ్యాశః అగ్నిగంధారః, కేషాం మధ్యే, యే రమణీయకర్మాణ, స్తై రమణీయాం, బ్రాహ్మణాదియోనిం, కపూయవరణాః కుత్సిశకర్మాణః, కుత్సి తాం శ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యంత ఇత్యర్థః, స్మృతి రపి “వర్ణాశ్రమా శ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫల మనుభూయ తం శ్చేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపాయుర్భృతవృత్తవిత్తసుఖమిద్రో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే, విద్వంసో వివరీతా నశ్యంతి తథా తత్సరిష్వత్తై కర్మఫలకేషేణ జాతిం రూపం వర్ణం”

ప్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతఃకణాశ్రయః.

౧

కలిలం త్వేకరాత్రేణ పంచరాత్రేణ బుద్బుదమ్,
దశాహేన చ కర్కంధుః పేశ్యంధం వా తతః పరమ్

౨

మాసేన తు శిరో ద్వాభ్యాం బాహ్వంఘ్రియ్యద్యంగవిగ్రహమ్,
నఖరోమాస్థిచర్మాణి లింగచ్చిద్రోద్భవప్రిభిః.

౩

చతుర్భి ద్ధాతవ స్సప్త పంచభిః ఊత్తృడుద్భవః.
షడ్భి ర్జరాయణా వీతః కుక్షే భ్రామ్యతి దక్షిణే.

౪

సప్తమే జన్మకర్మాణి గతాని స్మరతే ఋషిః,
జగత్యాం నిజదేహస్య మాయయా బంధ మాత్మనః.

౫

మాతు ర్జగన్మసానాద్యై రేధద్ధాతు రసంమతే,
శేతే విణ్ముత్రయో ర్గర్తే స జంతు ర్జంతుసంభవే.

౬

మిత్యాదికా, యావ త్సంపాత మితి ఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయం, యత్కించేహ కరోత్యయ మిత్యపి తద్విషయ మేవ.

౧

తజ్జీవేనాఽఽశ్రితం రేతః, ప్రియా ఉదరం ప్రవిష్టం స, దేకరాత్రేణ, కలిలం శోణితమిశ్రం భవతి, పంచరాత్రేణ, బుద్బుదం వర్జులం, భవతి, దశాహాంతరం, కర్కంధుః బదరీఫలాకారం, కించి త్కరినం, పేశమాంసపిండాకారం, అఁడం వా, తిర్యగాదియోన్యంతరాపేక్షయా ఇద ముక్తం,

౨

తతో మాసేన శిరః, ద్వాభ్యాం మాసాభ్యాం బాహ్వంఘ్రియ్యద్యంగానాం, విగ్రహః విభాగో భవతి. తతః, ప్రిభి ర్మానై, ర్మఖాదీని, లింగం, చిద్రాణి చ. తేషా ముద్భవః.

౩

తత శ్చతుర్భి ర్మానై, సప్తధాతవః, తతః పంచభిః ఊత్తృబ్దుముద్భవః, తత షడ్భి ర్మానై, జరాయణా గర్భవేష్టనేన, వీతః ప్రావృతః కుక్షే దక్షిణపార్శ్వే భ్రామ్యతి, సర్వత్ర పంచరాత్రదశరాత్రమాసాదిసంఖ్యా ఉదరప్రవేశకాల మారభ్యైవ, న తు పూర్వపూర్వకాల మారభ్య. షోడశదినాధికసప్తవింశతిమాసగణనావత్తే రితి బోధ్యమ్.

౪

మాతు, ర్జగన్మేన భక్షితేనాఽన్యేన, సానాద్యై శ్చ, ఏదంతః పర్థమానాః, ధాతవో, యస్య నః, జంతూనాం సంభవో యస్మిన్, అసంమతే విణ్ముత్రయో ర్గర్తే, గర్భే శేతే.

౫-౬

(ప్రాణీనాం విమిశ్రపుణ్యపాపైః మనుష్యయోనిసంప్రాప్తివర్ణనమ్)

కృమిభిః క్షతసర్వాంగ సౌకుమార్యా తృతిక్షణమ్,
మూర్ఛా మాప్నోత్ త్యురుక్లేశ స్తత్రత్వైః క్షుచితై ర్యుహుః.

౭

కటుతీక్షోష్ణలవణకైరాఘాదిభి రుల్బణైః,
మాతృభుక్తై రుపస్పృష్ట స్సర్వాంగోఽఠితవేదనః.

౮

ఉల్బేన సంవృత స్తస్మి న్నాన్త్రై శ్చ బహి రావృతః,
ఆస్తే కృత్వా శిరః కుక్షో భుగ్గుప్సృష్టశిరోధరః,
అకల్యస్సాస్వింగచేష్టాయాం శకుంత ఇవ పంజరే.

౯

తత్ర లబ్ధస్మృతి ర్దైవా త్కర్మజన్మశతోద్భవమ్,
స్మర ద్దీర్ఘ మనుచ్ఛ్వాసం శర్మ కిం నామ విందతే.

౧౦

అరభ్య సప్తమా న్మాసా ల్లబ్ధబోధోఽతివేపితః,
నైకత్రాస్తే సూతివాతై ర్విష్టాభూ రివ సోదరః.

౧౧

తత్రత్వైః, క్షుచితైః. పునః పునః, క్రిమిభిః క్షతాని ఖాద్యమానాని, సర్వాణ్యంగాని, యన్య
సః, సౌకుమార్యా దురుః ఆధికః క్లేశో, యన్య సః, ప్రతిక్షణం, మూర్ఛా మాప్నోతి.

౭

ఉల్బణై ర్దస్పృహై, రాతృభుక్తైః, కటుదిభిః ఉపస్పృష్టః సర్వేష్యంగేషా, త్థితా వేదనా
యన్య స ఆస్త ఇత్యుత్తరేణాఽన్వయః.

౮

ఉల్బేన జరాయుణా, వీతః బహి రాన్త్రై రావృతః, భుగ్గుం కుటిరీభూతం, పృష్ఠం,
శిరోధరా గ్రీవా చ యన్య సః, శిరః కుక్షో, నిధాయ, స్వాంగానాం, చేష్టాయాం వ్యాపారే, పంజరే
నిబద్ధ, శ్శకుంతః పక్షీవ అకల్యః అనమర్ద ఆస్తే

౯

తత్ర, దైవా త్పుర్వకర్మవశా, ల్లబ్ధా స్మృతి ర్యేన సః, జన్మశతోద్భవం బహుజన్మసంచితం
కర్మ, స్మరణ, దీర్ఘం దూరతర, మనుచ్ఛ్వాసం, యథా భవతి తథా, తత్ర స్థిత స్సక, కింనామ,
శర్మ సుఖం విందతే లభతే.

౧౦

సప్తమా న్మాసా, దారభ్య, లబ్ధః బోధ స్సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానం, యేన, సూతిహేతుభి ర్వాతై,
రతివేపితః అతిదుఃఖితః, సోదిరః సమానోదరజన్మా, విష్టాభాః క్రిమి రివ, నైకత్రాస్తే.

౧౧

నాథమాన ఋషి ర్భీత స్సప్తవద్రీః కృతాంజలిః,
సంస్తౌతి తం విక్లబయా వాచా యేనోదరేఽర్చితః.

౧౨

జీవ ఉవాచ—

తస్యోపపన్న మవతుం జగదిచ్చయాఽఽత్త
నానాతనో ర్భువి చలచ్చరణారవిందమ్,
సోఽహం వ్రజామి శరణం హ్యకుతోభయం మే
యేనేదృశీ గతి రదర్శ్యనతోఽనురూపా.

౧౩

య స్త్విత్ర బద్ధ ఇవ కర్మభి రావృతాత్మా
భూతేంద్రియాశయమయీ మవలంబ్య మాయామ్,

నాథమానః ఉపతస్యమానః, యాథమాన ఇతి వా, ఋషి ర్భీతః, సప్తవద్రీః గర్భవాసే
సప్తవద్రయో బంధనభూతా వాతవో యస్య సః, భీతః ఉక్తవిధగర్భవాసాదిభయా ద్భీతః, విక్లబయా,
వ్యాకులయా, వాచా, యేన, ఉదరే ఆర్చిత, స్తం భగవంతుం కృతాంజలి స్సంస్తౌతి.

౧౨

స్తుతి మేవాహ (తస్యేతి.) ఉపపన్నం స్వేనైవ సృష్ట, మిదం జగ, దవతుం రక్షితుం,
స్వేచ్ఛయైవ గృహీతనానమూర్తే, స్తస్య భగవతో, భువి, చల, చ్చరణారవింద, ముకుతోభయం,
సోఽహం, శరణం వ్రజామి, అనతో, మమానురూపా యోగ్యా, ఈశ్వరీ గతి, చేష్టనాఽదర్శి దర్శితా,
తస్య, చరణారవిందం వ్రజామి అర్చయః, న స్వేనం శరణాగతం కథం భగవాన్ పరిత్యజతీతి నశంక్యం
సదాచార్యానుగ్రహభావా చ్చురుషకారసాన్నిధ్యాభావా చేతి ప్రష్టవ్యమ్.

౧౩

కోసో, యం శరణం వ్రజసి కోవా, తస్య శన చ విశేషః, యేన శరణ్యస్వశరణగంభృత్వ
భావ ఇత్యాకాంక్షయో మాహ (య ఇతి.) అగ్ర మాతు ర్దేహే, భూతేంద్రియాశయమయీం
భూతాదిరూపేణ పరిణతాం, మాయాం, అవలంబ్య ర్భుత్వా, కర్మభి రావృతాత్మా కన్మరూపానిద్వ్యాతిరోహిత
స్వస్వరూపః, బద్ధో, జీవ, సన, ఇవ, య, స్వయం మప్యాప్తే, తేన సహ ప్రకృతో పసతీయ్యర్థః,
ఏవం జీవేన సహ వసంత మపి, విబుద్ధం ప్రకృతిగతవోష్టై రస్పృష్టం, అనేనాఽపహతపామృత్వ
ముక్తం, అదికారం ఇవామృత్యురోకమోహాశనయాపిసాపావితారరహితం, అనేన హేయగుణరాహిత్య

(ప్రాణీనాం విమిశ్రపుశ్చాపాపైః మనుష్యయోవిసంప్రాప్తివర్జనమ్)

అస్తే వికుర్ధ మవికార మఖండబోధ

మాతప్యమానహృదయే అవసితం నమామి.

౧౪

యః పంచభూతరచితే రహిత శ్శరీరే

చ్చన్నో యథేంద్రియగుణార్థచిదాత్మకోహమ్.

ముక్తం, కల్యాణగుణజాత మాహ, అఖండబోధం నిత్యానంకుచితజ్ఞానగుణకజ్ఞానస్వరూపం, ఆత
ప్యమానే, హృదయే, అవసితం ప్రతీతం, నమామి, కర్మవశ్యో జీవ ఇవ స్వయ మకుచిదేహీ వసన్నపి
తదగతదోపై రస్పృష్టో య స్తం నమామీత్యర్థః.

౧౫

నను భగవతో అకర్మనశ్యత్స్వే సత్యపి నానావిధాకుచిదేహానంబంధో అపురుషార్థ ఏవ, తన్ని
యమనార్థం స్వేచ్ఛయా చర్యప్రవేశేష్యపురుషార్థసంబంధో అవర్జనీయః పూయశోణిశాదిమజ్జనం హి
స్వేచ్ఛాకారిత మవ్యపురుషార్థ ఏవ. అతో, యద్యపి జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరం చ
బ్రహ్మ, తథాపి “యః పృథివ్యాం చిద్ధృత్, య ఆత్మని తిష్ఠ, న్యో రేతిసి తిష్ఠ” నిత్యాదివచనా త్తత్ర
తద్రావణ్యోపస్థాపపురుషార్థా స్ఫుండ్యేవ, మైవం, నిరస్తనిధిలదోషత్వస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వస్య
చాత్మైవోక్త్యా అపురుషార్థవచనేన, జీవస్య తు, తత్స్వరూపం కర్మాణా తిరోహిత మిత్యపురుషార్థ
సంబంధో అవర్జనీయః. తి. సగ్ల కర్మనశ్యత్వా త్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన తత్తదవస్తనంబంధ ఏవాపురుషార్థః
పరస్య తు బ్రహ్మణః స్వాధీనస్య, స ఏవ సాంబంధ స్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవ న్యాత్,
నను, స్వేచ్ఛయా నిఃకుసుమ కుర్వతోపి, తత్తత్సమస్తస్వభావాయత్తో అపురుషార్థసంబంధో అవర్జనీయః,
మైవం, న హ్యపిద్వస్తస్వపి “స్వభావతో అపురుషార్థస్వరూపం, కర్మవశ్యానాం తు, కర్మస్వభావాను
గుణ్యేన సమపురుషసంకల్పా దేక మేవ సస్తు లాలభేదేన పురుషభేదేన న దుఃఖాయ సుఖాయ చ
భిచతి, వస్తస్వరూపప్రయుక్తే తు తాదాగ్నిస్యే సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయ దుఃఖాయైవ వా స్యా,
న్న చైవం దృశ్యతే, తథా చోక్తమ్ “సరకస్వస్వసంక్షేపై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ! వస్తేక మేవ
దుఃఖాయ సుఖాయేర్ద్వాగమాయ చ॥ కోపాయ చ యత స్తస్మా ద్వస్తు వస్త్రాత్మకం కుతః! తదేవ
ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే॥” ఇదేవ కోపాయ యతః ప్రసాదాయ చ జాయతే! తస్మా
ద్దుఃఖాత్మకం వస్త్రేన చ కించి ర్దుఃఖాత్మక” మితి, తస్మా త్కర్మవశ్యానాకర్మవశ్యత్వహేయార్హత్వ
హేయప్రతిభలత్వాది విధిసంపరయో రైవలిక్షణ్య మవిహత మేవ, ఏక దేవ వైలిక్షణ్యం స్పష్టయ
న్నమస్కరోతి (యః ..) పంచభూతరచితే పంచభూతకాశాదిభూతై రారబ్ధే, శరీరే యథా అహం.

తేనాఽవికుంతమహిమాన మృషిం త మేనం

వందే వరం ప్రకృతిపూరుషయోః పుమాంసమ్.

౧౫

యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబంధనేఽస్మి

న్సంసారికే పథి చరం స్తదభిశ్రమేణ,

నష్టస్మృతిః పున రయం ప్రవృణీత లోకం

యుక్త్యా కయా మహదనుగ్రహ మంతరేణ.

౧౬

జ్ఞానం యదేత దదధా త్కతమ స్సదేవ

స్త్రైకాలికం స్థిరచరే ష్వనునర్తితాంశః.

ఛన్నః అవృతః, శరీరేణావృతః, తథా ఛన్నోపి, యో భగవాన్. రహితః శరీరసంబంధాయ త్రదోషై రస్పృష్టః, తత్ర హేతుః, ఇంద్రియగుణార్థచిదాత్మకః, ఇంద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియాణి గుణార్థాః గుణపరిణామరూపా శృద్ధాదయః, యద్వా, గుణా స్సత్త్వాదయః, అర్థా శృద్ధాదయః, చిత్ జీవః, ఏతే. ఆత్మా శరీరం యస్య సః, చిదచిత్ ర్వియంతృత్వేనావస్థితః, న త్వహ మివ కర్మసంకుచితస్వభావః. ప్రకృతిపారవశ్యేన నియామ్యతయాఽవస్థిత ఇత్యర్థః, యద్వా, ఇంద్రియగుణార్థచిదాత్మక ఇత్యహ మిత్యస్య విశేషణం ఇంద్రియాణాం గుణపరిణామరూపేషు శృద్ధాదిష్టేవ, చిత్ భోగ్యతాజ్ఞానం. యస్య విషయాసక్తచిత్ఽహ మిత్యర్థః, తేన శరీరేణాఽవికుణ్డమహిమానం నిత్యానంకుచితజ్ఞానం, ఏనం, ఋషిం సర్వజ్ఞం, ప్రకృతిపూరుషయోః, పరం విలక్షణం, తం నియంతారం, పుమాంసం పరమ పురుషం, వందే సంస్మృతినివృత్తికామ శృరణం ప్రణామిత్యర్థః.

౧౫

కథం మవ్సరణవరణేన సంస్మృతి ర్వివర్తిష్యత ఇత్యపేక్షయాం “య ఏవ బంధక స్స ఏవ మోచక” ఇతి న్యాయేన, త్వత్సంకల్పాయ త్రావేవ బంధమోక్షవిశ్వాహ (యన్మాయయేతి,) ఆయం జీవః, యన్మాయయా యస్య భగవతస్సంకల్పరూపజ్ఞానేన, ఉరూణి సత్త్వాగ్నిగుణనిమిత్తకాని క్కాణి బంధసాధనాని, యస్మిన్, సాంసారికే సంసారసంబంధిని, పథి ప్రవృత్తిమార్గే, చరన్. తదభిశ్రమేణ తత్ర సంచారశ్రమేణ నష్టస్మృతిః వినష్టజీవపరయాధాత్మ్యజ్ఞానః, పునర్మహదనుగ్రహమంతరేణ మహత స్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం విసా, కయా యుక్త్యా కేనోపాయేన, పున, ర్లోకం స్వలోకం, అవిరూపత గుణాష్టకస్వస్వరూపం, ప్రవృణీత ప్రాప్నుయాత్, యద్వా లోకం స్వపరయాధాత్మ్యజ్ఞానరూపం ముక్త్యుపాయం, ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః.

౧౬

భగవానేవ జ్ఞానప్రదానద్వారా సంస్మృతే ర్మోచకః, న బ్రహ్మాది స్వస్వతమో జీవః, న హి

(ప్రాణీనాం విమిశ్రపుణ్యపాపైః మనుష్యయోనిపంప్రాప్తివర్ణనమ్)

తం జీవకర్మపదవీ మనువర్తమానా

స్తాపత్రయోపశమనాయ వయం భజేమ.

౧౭

దేహ్యాన్యదేహవివరే జఠరాగ్నినాఽస్య

గ్నిఞ్మాత్రకూపపతితో భృశతస్తదేహః.

ఇచ్చన్నితో వివసితం గణయ స్వమాసా

న్నిర్వాన్యతే కృపణధీ ర్భగవన్ కదాను.

౧౮

యేనేదృశీం గతి మసౌ దశమాన్య ఈశ

సంగ్రహితః పురుషయేన భవాదృశేన,

స్వయం నిగళితోఽన్యాన్నిగళనా న్మోచయేషితి, పదన్నాహ (జ్ఞానమితి.) యదేత, త్రైకాలికం త్రివృషి కాలేష్వనంకుచితం, జీవవరయాథాత్మ్యజ్ఞానం, మహదనుగ్రహమంతరేణ కతమో జీవః వ్యధాత్ దధ్యాదిత్యర్థః. కింతు, న ఏవ దేవః ఈశ్వర ఏవ, న త్వన్యః, త్వత్తః ప్రకృష్టో జీవో విదధాతు, నేన్యాహ, వయం బ్రహ్మాదయో వయం, జీవానాం ఆత్మనాం, యాని కర్మాణి, సంస్కృతికరాణి తేషాం, సదవీం పరంపరాం, అనువర్తమానాః, సర్వే వయం కర్మరూపావిద్యాతిరోపితజ్ఞానా ఇత్యర్థః. అతస్త్యద్వ్యతిరేకేణ కోపి న సమర్థ ఇత్యర్థః, అన్యస్యాసంభవ ముక్త్యా తన్య సంభవమాహ, స్థిర చరేషు స్థావరజంగమేషు శరీరేషు, అనువర్తితః, అంతరాత్మతయా, అంశః స్వాంశభూతో జీవో, యేన సః, జీవాంతరాత్మతయా వన, నిత్యానంకుచితజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణక, స్తం, భజేమ, ఏవం జీవాంత రాత్మతయాఽవస్థితన్య సర్వజ్ఞస్య భగవతో జ్ఞానప్రదానద్వారా మోపకత్వా తస్యైవ భజనీయత్వం, సత్వన్యేషా మిత్యక్తమ్.

౧౭

అథ విజ్ఞానయన్నాహ (దేహీతి.) హే భగవన్ అన్యదేహవివరే మాతురుదరకుహరే యః, అశ్మగ్నిఞ్మాత్రరూపః కూప, స్తస్మిన్. పతిత, స్తత్ర, జఠరాగ్నినా భృశం తప్తో దేహో యన్య సః, అత ఏవ, కృపణా ధీ ర్భగ్య సః. ఇతో వివరా. ద్వివసితం నిర్గస్తు మిచ్ఛన్, స్వమాసాన్. గణయన్. అసౌ, దేహీ జీవః, కదాను బహి ర్నిర్వాన్యతే నిర్గమిష్యతి.

౧౮

ఏవం స్వదైన్య మావేద్య జ్ఞానప్రదానరూపం భగవత్కృతం మహోపకారం స్మరిన్. తస్మాదప్రత్యుపకార్యా మాహ (యేనేతి,) హే ఈశ భవాదృశేన త్వత్పమేన, నిరుపమేనేత్యర్థః.

స్వేనైవ తుష్యతు కృతేన సదీననాథః

కో నామ తత్ప్రతివినాంజలి మస్య కుర్యాత్.

౧౯

సశ్యత్యయం ధిషణయాననుసప్తవధ్రి

శ్చారీరకే దమశరీర్యపర స్వదేహే,

యత్సృష్టయా సత మహం పురుషం పురాణం

పశ్యే బహి ర్హృది చ చైత్యమివ ప్రతీతమ్.

౨౦

సోఽహం వసన్నపి విభో బహుదుఃఖవానం

గర్భాన్ననిర్జిగమిషే బహిరంధకూషే.

పురుషయేన నిరతిశయదయావలా, యేన త్వయా, దశమాస్యః దశమానపరిమితో జీవః. ఈదృశీం, గతిం, వివేకం, సమ్యగ్గ్రహితః, సదీననాథో భగవాన్. స్వేనైవ కృతేన స్వకల్పితేనైవోపకారేణ. తుష్యతు స్వయమేవ తుష్యతు. అంజలిం విదా, కో నామ పుమాన్. తత్ప్రతిమర్యాత్. అక్కుతోఽకారప్రత్యవ కారం కుర్యాదిత్యర్థః.

౧౯

ఏవం భగవత్త ఏవ వివేకాదినంపత్తి స్తస్య మహోపకర్తుత్వం చోక్తం. ఇమామేవ భగవత్తో వివేకాదినంపత్తిం వివేకిజనవిదర్శనేన స్వస్మిన్నప్రార్థయతి (సశ్యతీతి) శారీరకే, శారీర్యపరమపురుషః, తత్సంబంధిని పరమపురుషాద్విస్తే బ్రహ్మపుర ఇతి యావత్. తస్మిన్ స్వదేహే స్వస్మ జీవస్య దేహే, జీవకర్తా యత్త ఇత్యర్థః. అవరః శారీరాద్విన్నః, సప్తవధ్రిః సప్తవ్యగ్నేష్టిరేవమాధారః. ఆయం దమశరీరీ శమదమాదియక్తో జీవః, యోగీతి యావత్. యత్సృష్టయా యస్మిన్ సృష్టయా, యేనేశ్వరేణ దత్తయా వా. ధిషణయా ఉపాసనస్మృత్యయా బుద్ధ్యా. యతః ఈర్ష్యరా దైత్యోః సృష్టయో కల్పితయేతి వా. అనేన నిరంతరాయ ముపాసననివృత్తిరపి పరమపురుషప్రసాదాదేవేయ్యుక్తం. యం, సశ్యతి సాక్షాత్కరోతి, తం చైత్యం యోగపరిశుద్ధచిత్తగ్రాహ్యం. పురాణం పురుషం స ఉవ దమశరీరీవ. అహ మపి. బహి ర్హృది చ. ప్రతీతం ప్రతీతివిషయం, యత్సృష్టయా ధిషణయా పశ్యామి సాక్షాత్కరో మిత్యర్థః.

౨౦

కిం విశేషేణ మదుపాసనతో మత్సాక్షాత్కారం ప్రార్థయనే. యథా పూర్వం గర్భాన్నిర్గత్య ప్రవృత్తిధర్మం నేచ్ఛసీ త్యత్ర. గర్భాన్నిర్గతస్య స్వస్యానర్థం స్వాభిప్రేతం చ నివేదయన్ముపసంహరతి (సోఽహమితి ద్వాభ్యామ్.) హే విభో. బహునాం దుఃఖానాం వాసో వసతి ర్యస్మిన్.

(ప్రాజీనాం విమిశ్రపుణ్యపాపైః మనుష్యయోవినంప్రాప్తివర్ణనమ్)

యత్రోపయాత ముపసర్పతి దేవమాయా

మిథ్యామతి ర్యదనుసంస్పృతివక్ర మేతత్.

౨౧

తస్మాదహం విగతవిక్లబ ఉద్ధరిష్య

ఆత్మాన మాకు తమస సుసహృదాత్మనైవ.

భూయో యథా వ్యసన మేత దనేకరంధ్రం

మామేభవిష్యదుపసాదితవిష్టుపాదః.

౨౨

శ్రీకపిం ఉవాచ —

ఏవం కృతమతిం గర్భే దశమాస్యం సపద్యృషిమ్.

సద్యః ఊపత్యవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతః.

౨౩

బహుదుఃఖాన్పదం గర్భం, ప్రతివసన్తుపి సోఽహం, గర్భాద్బహిః, ర్మన్విగ్దిగమిషే నిర్గతుం నేచ్ఛామి, కుతః, యత్ర గర్భాద్బహిః, రంధకూపే అంధకూపవత్స్వపరయాధాత్మజ్ఞానతిరోధాయకే గార్హ్యవర్తే, ఉపయాతం ఉపగతం, మాం, దేవస్య భగవత, స్పృంబంధినీ, మాయా “దైవీ హ్యేషా గుణమయా” ట్యుక్తవిధా, దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానకారిణీ, మాయా, ఉపసర్పతి, యదను, యస్యాః మాయాయాః, ఆను పశ్చాత్, మిథ్యామతిః దేహాత్మాభిమానాదిరూపమిథ్యాభిమాన, స్తత్ప్రయుక్త సుఖదుఃఖానుభవః, పున ర్గర్భవాసాది, రిత్యేత, దేవం భూతిం సంస్పృతివక్రం, చక్రవత్పరివర్తమానం సంసరణ ముపయాతి.

౨౧

తస్మాత్, విగతవిక్లబః విగతాధార్మ్యః, అహ, మత్మానం, సుసహృదాత్మనైవ సర్వభూత సుహృదాత్మనా త్వయైవ హేతుభూతేన, ఉచుః స్పృంస్పృతే రాహ, ధ్వరిష్యే, అనేకరంధ్రం నానగర్భ వానరూప, మేత, ద్యృసనం దుఃఖం, పునః, యథా, మే, మాభవిష్యత్, కి మత్ర సాధనం శత్రూహ ఉపసాదితో కరణం ప్రాప్తా విష్టోః, పాచౌ యేన, సోహమ్.

౨౨

ఏవం సప్రమాన్యాసా దారణ్యాదశమాంతం గర్భస్థజీవనిర్వేద మభిధాయానంతరావస్థా మాహ (ఏవమితి.) ఏవ ముక్తరీత్యా గర్భే, కృతివిశ్చయం, సపది తదా, దశమాస్యం దశమాసపరిమితం, ఋషిం, జీవం, సద్యః స్తత్తజమేవ, ఆవాచీన మవాఙ్మఖం, తం, ప్రసూతిహేతు ర్మారుతః, ప్రసూత్యై, ఊపతి ప్రేరయతి, బహి ర్నిస్సారయితం చాలయతీత్యర్థః.

౨౩

తేనాపసృష్ట సహసా కృత్వాఽవాక్చిర ఆతురః.

వినిష్కామతి కృప్తేణ నిరుచ్ఛ్వాసో హతస్మృతిః.

౨౪

పతితో భువ్యస్పద్ధిగ్ధో విష్టాభూరివ చేష్టతే.

రోరూయతే గతే జ్ఞానే విపరీతాం మతిం గతః.

౨౫

పరచ్ఛందం న విదుషా పుష్యమాణో జనేన సః.

అనభిప్రేత మాపన్నః ప్రత్యాఖ్యాతు మనీశ్వరః.

౨౬

శాయితోఽశుచిపర్యంకే జంతుస్వేదజదూషితే.

నేశః కంఠాయనేఽంగానా మాసనోత్థానచేష్టనే.

౨౭

తుదంత్యామత్వచం దంశా మత్కుణా మశకాదయః.

రుదంతం విగతజ్ఞానం క్రిమయః క్రిమికం యథా.

౨౮

తేన సూతివాయునా. అపసృష్టః స్వస్థానా చ్ఛాలితః, శిరః, అవాక్ అధః, కృత్వా, ఆతురః
దుఃఖితః, ఉచ్ఛ్వాసరహితః. హతస్మృతిః వినష్టగర్భస్థదశాస్మృతిః, అతికృచ్ఛేణ అతినంకఁపేన,
విష్కామతి.

౨౪

అన్యజాలోహితేన, దిగ్ధో లిప్తః, భువి పతితః, విష్టాభూః క్రిమిరివ చేష్టతే, జ్ఞానే
గర్భవాసకాలికే జ్ఞానే, గతే సతి, తద్విపరీతాం, మతిం, ప్రాప్తః, రోరూయతే భృశం రోదితి.

౨౫

పరస్య శిశోః, ఛంద మభిప్రాయ, మవిదుషా, జనేన, సః శిశుః, పుష్యమాణః, అనభి
ప్రేతం స్తన్యార్థం రోదనే ఉదరవ్యథాం పరికల్ప్య పాయయిష్యమాణం నిమ్బరసాదికం, ఉదరవ్యధయా
రోదనే దీయమానం స్తన్యాదికం, అపన్నః ప్రాప్తః.

౨౬

జంతవః మశకమక్షికాదయః, స్వేదజాశ్చ, తై, ర్దూషితే, అశుచిపర్యజ్ఞే, శాయితః
శయనం కారితః, అంగానాం కంఠాయనే, అసనాదౌ చ, నేశః అనమర్దః, రోరూయతీత్యనుషంగః.

౨౭

అమా కోమలా త్వ గృన్య, తం, దంశాః దంశనస్వభావాః మత్కుణాదయః, విగతం గర్భ
జ్ఞానం యస్య తం తుదంతివ్యధయంతి, యథా, క్రిమయః, క్రిమిమ్.

౨౮

(ప్రాణీనాం విమిశ్రపుణ్యపాపైః మనుష్యయోనిసంప్రాప్తివర్ణనమ్)

ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా దుఃఖం పౌగండ మేవ చ,

అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞానా దిద్ధమన్య కృచార్పితః.

౨౯

సహ దేహేన మానేన వర్ధమానేన మన్యనా,

కరోతి విగ్రహం కామీ కామిష్వంతాయ చాత్మనః.

౩౦

భూతైః పంచభి రారబ్ధే దేహే దేహ్యాబుధోఽసకృత్,

అహంమమేత్యసద్గ్రాహః కరోతి కుమతి ర్మతిమ్.

౩౧

తదర్థం కురుతే కర్మ యద్బద్ధో యాతి సంస్కృతిమ్,

యోఽనుయాతి దదత్క్లేశ మవిద్యాకర్మబంధనః.

౩౨

శైశవం పంచవర్షపరిమితం పయ శ్శిశుత్వం, తద్దుఃఖం, ఇతిః పౌగండం యౌవనాత్పాగ వస్థా, తద్దుఃఖం చ భుక్త్వా కరోతీత్యుత్తరత్రాన్వయః. పౌగండం దుఃఖమాహ అల్పబ్ధి శుభీప్సితం యేన, ఇత్థం. అజ్ఞానాత్ ఇద్ధః, ప్రవృద్ధః, మన్యః క్రోధో యస్య సః, కుచా, అర్పితః వ్యాప్తః, శోకం ప్రాప్తః.

౨౯

యౌవనదుఃఖ మాహ (సహేతి,) దేహేన సహైవ, వర్ధమానేనాభిమానేన, మన్యనా చ, ఆత్మనోఽంతాయ నాశాయ, కామిషు విగ్రహం విరోధం, కరోతి, ప్షయం కామీ స్వకామవిరోధిషు విగ్రహం కరోతీత్యర్థః.

౩౦

యౌవనావస్థా మేవ ప్రపంచయతి (భూతై రితి.) పంచభి ర్భూతైః, అరబ్ధే, దేహే అసదాగ్రహః, అహం మమేతి, కుమతిం కరోతి.

౩౧

(తదర్థం) దేహార్థం. కర్మ. కరోతి. యేన కర్మజ్ఞా, బద్ధః, సంస్కృతిం పున ర్యాతి, తదేవాహ యో దేహీ అవిద్యాకర్మబంధనః “అవిద్యాకర్మనంజ్ఞాఽవ్యా తృతీయా శక్తి రిష్యత” ఇత్యుక్తకర్మాఖ్యాః అవిద్యాదశ్యః. దద, క్లేశం. క్లేశావహం, దేహం అనుయాతి పునః పున రనువర్తతే.

౩౨

యద్యసద్భిః పథి హృత శ్శిశ్నోదరకృతోద్యమైః.

అశ్రితో రమతే జంతు స్తమోవిశతి పూర్వవత్.

౩౩

సత్యం శౌచం దయా మౌనం బుద్ధి ర్హి (శ్రీ) ర్యః క్షమా,

శమో దమో భగ శ్చేతి యత్సంగా ద్యాతి సంక్షయమ్.

౩౪

తేష్వశాంతేషు మూఢేషు ఖండితాత్మస్వసాధుషు.

సంగం న కుర్యా చోచ్చేష్య యోషిత్క్రిడామృగేషు చ.

౩౫

న తథాఽన్య భవే న్మోహో బంధ శ్చాన్యప్రసంగతః,

యోషిత్సంగా ద్యథా పుంసో యథా తత్సంగినంగతః.

౩౬

ప్రజాపతి స్సాన్వం దుహితరం దృష్ట్వా తద్రూపధర్షితః,

రోహిద్యూతాం సోఽన్వదావ దృశ్యరూపీ గతత్రపః.

౩౭

(అనద్భి) ర్ధరాదిభి. రాశితః. తేషాం పథి అనన్యార్థే. స్థితః శిశ్నోదరార్థం కృతప్రయత్నః, యది రమతే వైషయికేషు సుఖేషు. తర్హి. పూర్వవ. త్రమః “యాతనాదేహ ఆవృత్యే” త్యాదిపూర్వోక్త ప్రకారేణ నరకం ప్రవిశతి.

౩౩

అనత్సంగం నిందతి (సత్య మితి త్రిభిః.) యత్సంగాత్ యేషా మనతాం సంగాత్, సత్యాదయః. క్షయం నాశం. యాంతి.

౩౪

(అశాంతేషు) విషయవైత్పర్యరహితేషు. ఖండితాత్మసు దేహాత్మబుద్ధిషు, మూఢేషు. యోషితాం క్రిడామృగవదధీనేషు, శోచ్చేష్య వివేకిభి రితి శేషః. తేష్వసాధుషు, సంగం. న కుర్యాత్. ౩౫

యోషితాం సంగాత్, యోషిత్సంగినంగతే శ్చ. యథా పుంసో. మోహో. బంధ శ్చ, భవే త్తథాఽన్యప్రసంగతో, మోహాది ర్న భవేత్.

౩౬

యోషిత్సంగస్యాఽనర్థహేతుతాం ప్రపంచయతి (ప్రజాపతి రితి సప్తభిః) ప్రజాపతి ర్భృహ్మ సాన్వం దుహితరం సరస్వతీం, దృష్ట్వా తస్యా దుహితుః, రూపేణ శరీరసౌందర్యేణ ధర్మతః మోహితః, రోహిద్యూతాం మృగీభూతాం. సః, ఋశ్యరూపీ స్వయ మపి మృగరూపీ సః. గతలజ్జోఽన్వదావత్ అన్వవర్తత. తయా సహ రేమ ఇత్యర్థః.

౩౭

(ప్రాణీనాం విమిశ్రపుణ్యపాపైః మనుష్యయోనిసంప్రాప్తివర్ణనమ్)

తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషు కోన్యఖండితదీః పుమాన్.

ఋషిం నారాయణ మృతే యోషి నృయ్యేహ మాయయా.

౩౮

ఋలం మే పశ్య మాయాయా స్త్రీమయ్యా జయినో దిశామ్.

యా కరోతి పదాక్రాంతా న్నూవిజృంభేణ కేవలమ్.

౩౯

సంగం న కుర్యా త్ప్రమదాసు జాతు యోగస్య పారం పర మారురుక్షః.

మత్సేవయా ప్రతిలబ్ధాత్మలాభో వదంతి యా నిరయద్వార మన్యః.

౪౦

యోపయాతి శనై ర్మాయాయోషి ద్వేషవినిర్మితా.

తా మీక్షేతాత్మనో మృత్యుం తృణైః కూప మివాఽఽవృతమ్.

౪౧

యాం మన్యతే పతిం మోహః స్మన్మాయా మృషభాయతీమ్.

తేన బ్రహ్మణా, సృష్టా మరీచ్యాదయ, పై సృష్టాః కాళ్యపాదయః తై రపి సృష్టా దేవ మనుష్యాదయః. తేషు మధ్యే, కః పుమాన్. నారాయణ మృషిం వినా, యోషిన్మయ్యా, మాయయా భగవన్మాయయా, అఖండితదీ రనాకృష్టమనాః, సర్వోపి ఖండితదీ రేవ, భగవన్మాయాయా మోహకత్వా త్తత్సమానధర్మత్వా, ద్యోషి, న్మాయాత్సేన రూపితా.

౩౮

స్త్రీరూపాయా, మే మమ, మాయాయాః, ఋలం మోహకత్వరూపం సామర్థ్యం, పశ్య, యా స్త్రీ కేవలం భూవిక్షేపేణైవ, దిశాం జయినః దిగ్విజయిన శ్చూరా నపి, స్వాధీనం కరోతి.

౩౯

అతః యోగస్య, పరం పారం అంతం భక్తియోగఫలం మత్ప్రద మిత్యర్థః, ఆరోధు మిచ్ఛుః మత్సేవయా, ప్రతిలబ్ధః ఆత్మభోధః ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యస్య సః, ప్రమదాసు, కదాచి దపి, సంగం, న కుర్యాత్, యాః ప్రమదాః, అన్య ముముక్షోః నిరయద్వారం నరకద్వారం, వదంతి, అతస్త్వస్మాను సంగం న కుర్యా దిత్యర్థః.

౪౦

(యేతి.) శనైః శుశూషాదివ్యాజేన, దేవేన భగవతా, నిర్మితా యా యోషిద్రూపా మాయా, ఉపయాతి, తాం యోషితం, ఆత్మనో, మృత్యుం అనర్థకరీ, మీక్షేత, తృణై రావృతం కూప మివ. ౪౧

ఏవం ముముక్షుణా పురుషేణ స్త్రీసంగో న కార్య ఇత్యుక్తం, అథ ముముక్షోః స్త్రీయా

ప్రీత్యం ప్రీత్యంగతః ప్రాప్తో విత్తాపత్యగృహప్రదమ్.

౪౨

త మాత్మనో విజానీయా ద్విత్తాపత్యగృహత్మకమ్.

దై వోపసాదితం మృత్యుం మృగయో ర్గాయనం యథా.

౪౩

దేహేన జీవభూతేన లోకా ల్లోక మనువ్రజణః,

భుంజాన ఏవ కర్మాణి కరోత్యవిరతం పుమాన్.

౪౪

జీవో హ్యస్యానుగో దేహో భూతేంద్రియమనోమయః.

అపి పురుషనంగో న కార్య ఇత్యాహ (యా మితి ద్వాభ్యామ్.) అయ మాత్మా. ప్రీత్యంగా దంతకాలే ప్రీయ మేవ ద్వాదశా "యం యం వాపి స్మరణ భావం త్యజ త్యంతే కళేదర" మిత్తుక్తిరీత్యా ప్రీత్యం ప్రాప్తః. అహం ప్రీతి మన్యమానః. ఋషభవదాచరంతీం భర్తృరూపా మిత్యర్థః. మే యాం మాయాం, మోహాత్. విత్తాదిప్రదం. పతిం. మన్యతే. పత్య రసి మోహకత్వాదేవ మాయాత్వ రూపణం తం విత్తాద్యాశ్రయం పతిం. ఆత్మనో, దై వోపసాదితం. మృత్యుం. జానీయాత్. యథా. మృగయో ర్వాసదస్య. గాయనం. మృగస్య మృత్యుకరం. తథేత్యర్థః.

౪౨-౪౩

ఏవం గర్భజన్మాదియోననంతాః క్లేశా ఉక్తాః. జరామరణానిక్లేశా స్తు పూర్వస్మి న్నేవాఽ ద్భాయే ప్రపంచితాః. తత్ర. నిత్యస్యాఽఽత్మనః కథం జన్మమరణే సంభవతః. సంభవే వా. తయోః స్వరూపం కిం. భోగేన నర్వకర్మక్షయే సతి కథం శరీరా చ్ఛరీరాంతరగమనం. తత్సంభవేసి, కిం ప్రా క్తనై ర్భూతసూక్ష్మై స్సంపరిషక్తో గచ్ఛతి ఉత. తాని విహాయ గచ్ఛతీతిమా. ఆళంకా నిరాకుర్వణ వై రాగ్యసిద్ధ్యర్థం దేహస్యాఽనాత్మత్వప్రతిపాదనాయ త దేకదేశస్యేంద్రి యస్యాఽనాత్మత్వ మాహ (దేహేనేతి చతుర్వి) పుమాన్ జీవః. జీవభూతేన జీవాభిన్నత్వేనాఽభిమతేన. దేహేన భూతేంద్రియ మనఆత్మకేన, సూక్ష్మేణ దేహేన, లోకాత్ సూక్ష్మపరిణామరూపాత్ స్థూలా చ్ఛరీరాత్. లోకాంతరం తత్పరిణామరూపం దేహాంతర. మనువ్రజణః. కర్మాణి ప్రా క్తనస్థూల శరీరనిష్పాదితకర్మఫలాని, భుంజానః. పున. రు త్తరశరీరారమ్భకాణి కర్మాణి అవిరత మవిచ్ఛేదేన. కరోతి.

౪౪

కుత ఏతద్దేహేన లోకా ల్లోకాంతరగమనం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ సూక్ష్మే. యో. భూతేంద్రియమనోమయో దేహః. అన్య దేహస్యాఽనుగో జీవః అనుసృత్య గంతా. దేహేన సహితో గంతేత్యర్థః. యద్వా జీవః జీవత్వేనాఽభిమతః. భూతేంద్రియాత్మకో దేహః సూక్ష్మదేహః. అస్యాత్మనో

(ప్రాణీనాం విమిశ్రపుణ్యప్రాప్తేః మనుష్యయోనిసంప్రాప్తివర్ణనమ్)

తన్నిరోధ స్తు మరణ మావిర్భావ స్తు సంభవః.

౪౫

ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేజ్యయోగ్యతా యథా.

ఽనుగో, హీతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధం దోశతయతి. శ్రుతి స్తావత్ “పంచమ్యా మాహుతావహః పురుష వచసో భవంతీ” త్యాదికా స్మృతి రపి “మనష్షష్ఠాణీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి శరీరం యదవాప్నోతి యచ్ఛాప్యత్కామతీశ్వరః, గృహీత్వైతాని సంయాతీ” త్యాదికా. అత్రాఽవిరతం కర్మాణి కరోతీత్య నేన. కర్మణా మనమాప్తి రుక్తా. అభ్యుపగతప్రారణ్ణానాం భోగేన వివాశేవ్యనభ్యుపగతప్రారణ్ణానా మనినష్టత్వాత్ నన్వేషమపి కథం నిత్యస్యాఽఽత్మనో జన్మమరణే సంభవత ఇత్యత్రాహ (తన్నిరోధ ఇతి) తస్మిన్ సూక్ష్మే శరీరే, స్థూలస్య, నిరోధః సంహారః స్థూలావస్థాం పరిత్యజ్య సూక్ష్మేవస్థాప్రాప్తి రేవాఽస్య జీవస్య మరణం. అవిర్భావః పునః. సూక్ష్మేవస్థాప్రహణేన స్థూలావస్థాప్రాప్తి రేవాస్య సంభవః దేహద్వారకే ఉత్పత్తిమరణే, న స్వత ఇత్యర్థః.

౪౬

ఏతదేవోపపాదయన్ జన్మమరణస్వరూప మాహ (ద్రవ్యేతి) ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య దేహస్య యథా, ద్రవ్యేజ్యయోగ్యతాపార్థివావ్యతై జనాదిద్రవ్యాంశనిరీక్షణాయోగ్యతా, సూక్ష్మేవస్థేత్యర్థః. యథా పుంసో భవతి తదేవాస్య పంచత్వం మరణం. పృథివ్యాదిద్రవ్యత్వేన జ్ఞాయమానదేహస్యాత్మాభిమాన విషయత్వా త్తస్య ద్రవ్యాంశనిరీక్షణాయోగ్యతైవ పుంసో మరణ మిత్యర్థః. అహంమానా ద్భ్రవ్య దర్శన మేవ దేహస్యోత్పత్తిః, నైవ పుంశ ఉత్పత్తి రిత్యర్థః. అత్రేయ మవదేయమ్ “తదేత దక్షయం నిత్యం జగత్థానగమమ్. ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్వనాదీ ఉభావపీ” త్యాద్యుక్తరీత్యా, ప్రకృతి పూరుషయో రుభయో రపి విత్యత్వాన్నోత్పత్తివినిశో యద్యపి సంభవత, స్తథాప్యాత్మనోఽనిరజామిత్యా న్న సాజ్ఞ దుత్పత్త్యాదినంభవః, కింతు, ప్రకృతిద్వారా సంభవత్వేనోత్పత్త్యాదిః ప్రకృతే స్తు. సాజ్ఞ దుత్పత్త్యాదయ స్సంభవంత్యేన నచైవం తస్యాఽనిత్యతాళంక్యా ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్, ఉత్పత్తి వినిశాదయో హి సతో ద్రవ్యస్యాఽవస్థావిశేషాః. తస్తుప్రవృత్తిని హి ద్రవ్యాణి సంత్యేన రచనావిశేష యుక్తాః పటాదీన్యవ్యంతే ఆసత్కార్యవాదినా చై తదేవోపలభ్యతే న హి తత్ర తస్తుసంతానవిశేషాతి రేకేణాఽన్యత్పదారాంతరం ప్రతీయతే. కారకవ్యాపారనామాంతరభజనవ్యవహరవిశేషాతా మేతావత్తై వోపపత్తే ర్న ద్రవ్యాంతరకల్పనా యుక్తా. అత ఉత్పత్తివినిశాదయ స్సతో ద్రవ్యస్యాఽవస్థావి శేషాః.

తత్పంచత్వ మహం మానా దుత్పత్తి ర్ద్రివ్యదర్శనమ్.

౪౬

యథాఽక్షో ర్ద్రివ్యావయవదర్శనాయోగ్యతా యథా.

ఉత్పత్త్యాభ్యా మవస్థా ముపశాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాంతరప్రాప్తి ర్వినిశ ఇత్యుచ్యతే, మృద్ధ్రవ్యస్య పిండత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వాదీన త్పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామపరంపరాఽవర్జనీయా తత్ర చూర్ణత్వావస్థ ద్రవ్యసౌత్తరావస్థాప్రాప్తి ర్వినిశః, సైవ తదవస్థసౌత్పత్తి రితి. ౪౬

ఏవ ముత్పత్తివినాశస్వరూప ముపపాదితం. ఆథ వై రాగ్యోదయాయ సాక్షి దుత్పత్తివినాశ యోనిద్రవ్యస్య దేహస్యాఽనాత్మత్వం వత్తుం తదేకదేశస్యేంద్రియస్యాఽనాత్మత్వ ముపపాదయతి (యథేతి.) చక్షురింద్రియాధిష్ఠానం గోలక మక్షీత్యుచ్యతే “ఆదిత్య శృణు బూర్వాఽక్షీణీ ప్రావిశ” దితి శ్రుతేః, ఇహపి “నిరభిద్యేతా మక్షీణీ చక్షు రేతయో” రిత్యుక్తత్వాత్. అక్షేః ఇంద్రియగోళకయోః దర్శనాయోగ్యతా యథా, తదైవ చక్షురింద్రియస్యాపి దర్శనాయోగ్యతా సిద్ధా. కాచతిమిరాద్యుపహత దృష్టి శృణ్వోర్గోచరనద్వావే దర్శనాభావా దింద్రియగోలకస్య న ద్రష్టుత్వం, ఏవం శోభనదృష్టే రపి పురుషస్యాఽఽత్మన్యనభిమతే సత్కున్మీలిత మపి చక్షు ర్న పశ్యతీతి చక్షుషో ద్రష్టుత్వాయోగ్యతా భవతి, తస్మా చేతనస్యైవ ద్రష్టుత్వం, ద్రష్టుతాఽయోగ్యతాఽనయో రితి పాఠాంతరం, తత్ర ద్రష్టు శ్చేతనస్యైవ, ద్రష్టుతా ద్రష్టుత్వం అనయోః చక్షు ర్ద్రిష్ట్యోః, యోగ్యతాకరణత్వకిరణత్వరూప సంబంధయోగ్యతేత్యర్థః, ఏవం చ యథా చక్షుషోఽనాత్మత్వం తథా దేహస్యావ్యవృత్తత్వం సిద్ధం, అత్ర “తన్నిరోధ స్తు మరణ మావిర్భావ స్తు సంభవ” ఇత్యుపాఽసనంతరం “ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేజయోగ్యతా యథా, తత్రైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టుత్వాయోగ్యతాఽనయో” రితి క్వచి దధికః పత్యతే, తం చైవం కేచి ద్వాఽవక్షతే, ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదే ర్ద్రిష్టేజయో రూపాది దర్శనే, కాచకామిలాదిదోషేణ, యథాఽయోగ్యరా భవతి తత్రైవ, చక్షుః ఇంద్రియస్యాఽయోగ్యతా, అనయోః స్థానచక్షుషో ర్యథాఽయోగ్యతా, తదైవ ద్రష్టు ర్జీవస్య ద్రష్టుత్వాయోగ్యతా, నిరోధావిర్భావయో రేవ జన్మమరణత్వే దృష్టాంత ఇతి, తత్ర, స్థాన చక్షుషో రివ ద్రష్టు ర్జీవస్యాఽవ్యుద్రష్టుత్వే కన్యతర్హి ద్రష్టుత్వ మితి, ద్రష్టవ్యం, వ్యాపారం వై తద్దర్శిస్తురదర్శిష్టుత్వ మితి, దృష్టాంతోఽవ్యసంగతః, న హ్యనేన కించి దృష్టాంతదార్ఢాంతికగతం సాధర్య ముచ్యతే, తస్మా దేవం వ్యాఖ్యేయం, యది తన్నిరోధ ఏవ మరణం, తర్హి సూక్ష్మవస్థయాఽవస్థితస్య దేహసౌప్యవస్థు స్సాఽ త్రత్యాహ (ద్రవ్యేతి.) ద్రష్టు శ్శోభనద్రష్టు ర్జీవస్య, చక్షుః శ్చే, త్యనయో, ద్రిష్ట్యోపలబ్ధిస్థానస్య సృధివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య మూలదేహస్య, ద్రవ్యేజయోగ్యతాసార్థివాప్యతై జసాది ద్రవ్యదర్శనయోగ్యతా, యథా భవతి, స్థూలత్వాత్

(పాణినాం విమిశ్రపుజ్యపాపైః మనుష్యయోవినంప్రాప్తివర్తనమ్)

తథైవ చక్షుషో ద్రష్టు ర్దృష్టతాఽయోగ్యతాఽనయోః.

౪౭

తస్మాన్న కార్యస్సంత్రాసో న కార్పణ్యం న సంభ్రమః.

బుద్ధ్యా జీవగతిం ధీరో ముక్తసంగ శ్చరే దిహ.

౪౮

సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా యోగవైరాగ్యయుక్తయా.

మాయావిరచితే లోకే చరే న్మ్యస్య కశేబరమ్.

౪౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,

ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

అతస్తస్య యథాదర్శనవిషయతా స్వభావసిద్ధా, సూక్ష్మేపి శరీరే, అనయో శ్చక్షురత్మనో ర్దృష్టుత్వా
యోగ్యతా, సూక్ష్మత్వా తస్య దర్శనవిషయత్వయోగ్యతా నాస్తీత్యర్థ ఇతి.

౪౭

ఉపసంహరతి (తస్మా దితి.) తస్మా త్సాక్షి జ్ఞన్మమరణాదిహతో దేహస్యాఽనాత్మత్వాత్.
సంత్రాసః దేహప్రయుక్తాగామిజన్మమరణాదిదుఃఖవిషయజ్ఞానరూపభయం న కార్యః, కార్పణ్యం
అతీతపుత్రమరణాదిన్మృతినిమిత్తం దైన్యం, సంభ్రమః పుత్రజన్మాదినిమిత్తసంతోష శ్చ న కార్యః,
కింతు ధీరః సుఖదుఃఖనమః, జీవగతిం బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం, బుద్ధ్యా, ముక్తసంగః
దేహపత్యకశత్రాదిష్వనానక్తః, ఇహలోకే చరేత్.

౪౮

తథా. సమ్యగ్దర్శనయా, సమ్యక్ అబాధితం దర్శనం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం యస్యాం తయా,
జ్ఞానం ప్రకృతివిచిత్రాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం వైరాగ్యం తామానభిష్వంగః, న చ ప్రాప్య పరబ్రహ్మవ్యతి
రిక్తవస్తువైత్యవ్యవహార, స్తాభ్యాం యుక్తయా. ధియా వివేకాదిజన్యభగవదుపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా,
మాయావిరచితేఽస్మిన్ లోకే కశేబరం, న్యస్య త్యక్త్వా, కశేబరే అసక్తి మకృత్యేత్యర్థః. చరేత్
వివృత్తిధర్మ మితి శేషః.

౪౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిదేః శ్రీకైలగురోః సుతేన

తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

అథ ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ —

అథ యో గృహమేధీయా స్థర్మా నేవావస స్సహే,
కామ మర్థం చ తా స్థర్మా వ్దోగి భూయః పిపర్తి సః. ౧

స చాపి భగవద్ధర్మా త్కామమూఢః పరాజ్ఞుభః,
యజతే క్రతుభి ర్దేవా నిత్యం శ్చ శ్రద్ధయాన్వితః. ౨

తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాంతమతిః పితృదేవవ్రతః పుమాన్,
గత్వా చాంద్రమనం లోకం సోమపాః పున రేష్యతి. ౩

అథ ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః

ఏవ మతీతాధ్యాయద్వయేన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గర్భజరామళజాదిక్లేశాః, అనిష్టాదికారిణాం గతి శ్చేపసాదితాః, అభేష్టాదికారిణాం పరబ్రహ్మాపానకానాం చ గతి మాహ. తత్ర తావ దిష్టాదికారిణాం గతి మాహ (అధేతి చతుర్థి) అథ నను యో, గృహశ్రమీ, గృహ ఏవావసన్, గృహమేధీయాన్, గృహమేధో గృహశ్రమః తత్ప్రయుక్తాన్ ధర్మా నేవ. అనుతిష్ఠ నితి శేషః, ధర్మా నేవేత్యేవకారేణ నివృత్తివర్మవ్యాప్తుః, ధర్మానావసన్ కుర్వ నితి వా. స్వకాన్ ధర్మాన్ కామ, మర్థం చ, దోగ్ధి ప్రపూరయతి ధర్మా ననుతిష్ఠ కామార్థౌ లభత ఇత్యర్థః. స భూయ స్తాన్ ధర్మాన్, పిపర్తి పాలయతి. ౧

ఏవకారసూచిత మర్థ మాహ (స ఇతి.) స చాపి కేవలగృహమేధీయధర్మీ. కామేన, విషయాసంగేన, మూఢః, అత ఏవ, భగవద్ధర్మా, త్పరాజ్ఞుభః ప్రతినివృత్తః, శ్రద్ధయా ప్రవృత్తి దర్మత్వరయా. యుక్తః క్రతుభి, ర్దేవాన్ పితృం శ్చ యజతే. ౨

తచ్ఛ్రద్ధయా పితృదేవయజనశ్రద్ధయా, ఆక్రాంతా మతి ర్యస్య, పితృర్థం దేవార్థం చ వ్రతం నియమో యస్య సః. సోమయాజీ, పుమాన్, చాంద్రమనం లోకం, గత్వా, ధూమరాత్ర్య పరపక్షదక్షిణాయనషణ్మానపితృలోకాకాశచంద్రాక్రమేణ, ఆరుహ్య, పున శ్చంద్రమనః, స్థానా దాకాశ వాయుధూమాభ్రక్రమేణ, ఏష్యతి అవరోహతి. ౩

(సాత్త్వికధర్మైః కార్యగతిః, తత్త్వజ్ఞానవిహీనానాం పునరాగతి శ్చ వర్జ్యతే)

యదా చాహింద్రశయ్యాయాం శేతేనంతాసనో హరిః,

తదా లోకాలయం యాంతి త ఏతే గృహమేధిసమ్.

౪

యే స్వధర్మా న్నదుహ్యంతి ధీరాః కామార్థహేతవే,

నిస్సంగా న్యస్తకర్మాణః ప్రళాంతా శ్చుద్ధచేతసః.

౫

నివృత్తిధర్మనిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః,

స్వధర్మాభ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా.

౬

సూర్యద్వారేణ తే యాంతి పురుషం విశ్వతో ముఖమ్.

కల్పాస్తస్థాయినంద్రాదిలోకగతానాం క్షయప్టుపలత్వ ముక్తం అథ కేవలేష్టాదికారి ప్రాప్యానాం క్షయప్టుత్వ మాహ (యదేతి.) యదా కల్పాంతే అనంతాసనః శేషాసనో భగవాన్. అహింద్ర శ్చేష. స ఏవ శయ్యా, తిస్యాం, శేతే, తదా, యే, కేవలగృహమేధినాం ప్రాప్యా లోకా. స్త ఏతే లోకా లయం నాశం, యాంతి.

౪

అథ పరబ్రహ్మోపాసకానాం గతి మాహ (య ఇతి.) యే ధీరాః జితేంద్రియాః. కామార్థయో ర్నిమిత్తం. స్వధర్మాః పద్మాశ్రమోచితధర్మా. న్న దుహ్యంతి నానుతిష్ఠంతి కింతు నిస్సంగాః అసత్సంగరహితాః న్యస్తాని భగవతి సమర్పితాని కర్మాణి స్వపద్మాశ్రమోచితకర్మాణి, యై స్తే. ప్రళాంతా శ్చుద్ధచేతసః స్వధర్మానుష్ఠానేన నిర్మలాంతఃకరణాః.

౫

నివృత్తిధర్మా భగవద్గుణప్రవణకీర్తనాదయః, తేషు నిరతాః, సత్త్వేన “త్యాగో హి పురుష వ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సృజకీర్తితః, యస్తు కర్మఫలత్యాగస్స త్యాగ స్సాత్త్విక స్మృత” ఇత్యుక్తసాత్త్విక త్యాగయుక్తేన. స్వధర్మాభ్యేన పంచమహాయశాదినా. యద్వా, స్వధర్మాభ్యేన సత్త్వేనేత్యుపచారా దుక్తం. స్వధర్మజన్యేనేత్యర్థః, పరిశుద్ధేన చేతసా భగవత్ప్రవణేన చేతసా.

౬

అహంకారమమకారరహితాః తే సూర్యద్వారేణ సూర్యద్వారేణేత్యర్పిరాదీనా ముపలక్షణం. అర్పిరహస్పితపక్షిదగయనాబ్జమరుద్రేందువిద్యుద్వరుణేంద్రదాతృక్రమేణ. పురుషం పరమ పురుషం మా, ముపయాంతి పున రనావర్తయితృత్వసూచనాయ పురుషం విశేషస్థి. అన్య విశ్వస్య.

పరాపరేశం ప్రకృతి మసౌత్పత్త్యంతభావనమ్.

౭.

ద్విపరార్థావసానో యః ప్రళయో బ్రహ్మణ స్తు తే,

తావ దధ్యానతే లోకం పరస్య పరిచింతకాః.

౮

జ్యేష్ఠోఽనలానిలవియన్మనఃకంద్రియార్థ

భూతాదిభిః పరివృతం ప్రతినంజిఘృక్షః,

ప్రకృతిం బంధమోక్షకారణం, పరమపురుషనంకల్పా దేవ హి బంధో మోక్ష శ్చ అన్య విశ్వస్య. ఉత్పత్తిస్థితిసంహారాన్ భావయతి కరోతీతి తథా. విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం, పరో బ్రహ్మదయోఽవరో యస్మా. త్వ చాసా వీశ్వర శ్చ, అనేన విశేషణజాతేన స్వసంకల్పకృతజగదుదయవిభవలయమోక్ష లీలత్వాన్నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ స్వభక్తాన్ స్వపదం ప్రాపయ్య పున రనావర్తయితుం సమర్థ ఇత్యుక్తం భవతి. ప్రతిపాదితం చైత త్పురస్తాత్. అత్ర సూర్యద్వారేణేత్యనేన “సూర్యద్వారేణ తే వింజాః ప్రయాంతి యత్రామృత స్స పురుషో హ్యవ్యయాత్మే” తి శ్రుత్యర్థ ఉక్తిః.

౯

ఏవం భూమాది రర్చిరాది శ్రేణి మార్గద్వయ ముక్తం. అథ యోగియానేన చతుర్ముఖ లోకగతానా మపి బ్రహ్మణా సహ మహాప్రళయదశాయాం ముక్తి రుచ్యతే, ద్విపరార్థేత్యాదినా “ఉత్తరో దేవయాన స్తు యోగియాన స్తు మధ్యమః, దక్షిణః పితృయాన స్తు తత్రాంత్యానాగపీధితే” తి హ్యవ్యతే, ద్విపరార్థావసానః ద్వయోః పరార్థయోః పూర్వోత్తరయో రవసాన మంతో యస్మిన్, ద్విపరార్థావసాన రూపో వా యః బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్య ప్రలయ, స్తావ త్తదవది, పరస్య పరమాత్మనః. పరిచింతకాః యోగినః, లోకం బ్రహ్మణో లోకం లోకే “అధిశీంగస్థాసాంకర్మే” త్యాదారవైవ కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా. అధ్యానతే, అనేన, నిష్కామకర్మణా మపి పుష్కలజ్ఞానోత్పత్తే, ప్రాగేవ మరణే బ్రహ్మ లోకప్రాప్త్యా తత్ర జ్ఞానాభ్యాస ఉక్తిః.

౧౦

(జ్యేష్ఠు ఇతి) జ్యేదీని వియదంతాని సంపమహాభూతాని మన శ్చేంద్రియాణి. చార్థాశ్చ శబ్దదయః, భూతాది స్తామసాహంకారః, ఏవ మాదిభిః, పరివృతం యుక్తం, బ్రహ్మాండం, సఃకమృక్ష ససంహర్తు మిచ్ఛుః, గుణత్రయం సత్త్వాదిగుణమయం, జగ, ద్వస్యాత్మా శరీరం స్థూల చిదచిద్విశిష్ట ఇత్యర్థః, గుణత్రయస్యాఽఽత్మేతి వా, స భగవాన్, యర్హి యదా, అవ్యాకృతం విశతి. నామరూపవిభాగాన్వర్త వీరతిశయసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వావస్థాం, ప్రవిశతి ప్రాప్నోతి, తదా, పరః

(సాత్త్వికధర్మైః ఊర్ధ్వగతిః. తత్త్వజ్ఞానవిహీనానాం పునరాగతి శ్చ వర్జ్యతే)

అవ్యాకృతం విశతి యద్ద్వి గుణత్రయాత్మా

కాలం పరాఖ్య మనుభూయ పరస్స్వయంభూః.

౯

ఏవం పరేత్య భగవంత మనుప్రవిష్టా

యే యోగినో జితమరున్మనసో విరాగాః.

తేనై వ సాక మమృతం పురుషం పురాణం

బ్రహ్మప్రధాన ముపయాంతి గతాభిమానాః.

౧౦

అథ తం సర్వభూతానాం హృత్పద్మేషు కృతాలయమ్.

ఇంద్రాదిభ్య ఉత్కృష్టః. స్వయంభూ ర్భృహ్మ, ద్విపరార్ధాఖ్యం కాల, మనుభూయ, పురాణం పురుషం యాతీతి విభక్తి విపరిణామే నోత్తరత్రాన్వయః.

౯

ఏవం తథా, యే యోగినః, భగవంతం హిరణ్యగర్భ, మనుప్రవిష్టాః ప్రాప్తా, స్తేపి, తత్ర జితమరున్మనసః జితప్రాణేంద్రియాః, విరాగాః ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తాజీమాద్యష్టైశ్చర్యవైతృష్ట్య యుక్తాః, విగతదేహాభిమానస్వతంత్రాభిమానా, స్తేనై వ సాకం బ్రహ్మణా సహ, ప్రధానం సర్వోత్కృష్టం, బ్రహ్మన్వరూపతో గుణతశ్చ నిరతిశయబృహ, త్పురాణం పురాతనం, పురుషం పరమపురుషం, ఉపయాంతి, అత స్సన్యాసయోగాద్యతయ శ్చుద్ధనత్వాః “తే బ్రహ్మలోకే తు పరాంతకారే పరామృతా త్పరిముచ్యంతి సర్వే బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే నంప్రాప్తే ప్రతినంచరే, సర్వస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరం పద” మిత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యర్థ ఉక్తః.

౧౦

ఏవ మత్రాపరినిష్పన్నభగవద్భక్తియోగానాం కేషాంచి ధిరణ్యగర్భలోకప్రాప్తిపూర్వకం పరిపూర్ణభగవద్భక్తి విష్వాదనేన భగవత్ప్రాప్తిరుక్తా. అథాత్మైవ పూర్ణభక్తియోగానా మవిలంబేనాద్వి రాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తి రత, స్వమపి పూర్ణభక్తియోగం నిర్వర్తయేత్వాహ (అథేతి,) హే భామిని, అథ తస్మా, త్సర్వభూతహృత్పద్మావాసం, శ్రుతప్రభావం మత్తస్త్వయా శ్రుతప్రభావం, తం భగవంతం, శరణం, భావేన “మాతా పితా భ్రాతా నివాస శ్శరణం సుహృ” దిత్యాద్యుక్తభావేన, భజ వ్రజ, పూర్వం సాంగ స్సపరికరో భక్తియోగ ఉక్తః, అత్ర తదంగభూతశరణాగతి రుక్తా, ఏవం చరమశ్లోకోక్తరీతా

శ్రుతానుభావం శరణం భజ భావేన భామిని.

౧౧

అద్యః స్థిరచరాణాం యో వేదగర్భ స్సహర్షిభిః.

యోగేశ్వరైః కుమారాద్యై స్సిద్ధై ర్యోగప్రవర్తకైః.

౧౨

భేదదృష్ట్యాఽభిమానేన నిస్సంగేనాపి కర్మణా.

కర్తృత్వా త్సగుణం బ్రహ్మ పురుషం పురుషో వ్రజేత్.

౧౩

స సంసృత్య పునః కాలే కాలే నేశ్వరమూర్తినా.

జాతే గుణవ్యతికరే యథా పూర్వం ప్రజాయతే.

౧౪

శరణ్యో భగవాన్ భక్తియోగవిరోధీని పాపాని నిరస్య భక్తియోగం నిర్వర్తయతీతి హృదయం, ఉపయాంతి గతాభిమానా, ఇతి బ్రహ్మలోకవాసినా మపి దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానరహితానా మేవ భగవత్పూర్తిప్రకృతా, అథ యది కేనచిత్తుక్కుతవిశేషేణ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్తాః ఫలానంగరహిత కర్మాణోఽపి దేహాత్మాభిమానాదియుక్తా శ్చేత్తే పునః స్సంసరేయుః, అన్యే పునః స్యాభిమానా న్సంసరంతీతి కిము వ్యక్తమ్.

౧౧

బ్రహ్మపి సాభిమాన శ్చేతోపి సనకాదిభి స్సహ సంసరేదిత్యాహ (అద్య ఇతి చతుర్థిః) స్థిరచరాణాం స్థావరజంగమానాం. అద్యో యః కారణభూత స్సృష్టేత్కర్థః, స పురుష స్సమష్టిపురుషో వేదగర్భో బ్రహ్మపి, సనత్కుమారప్రభృతిభిః మరీచ్యాదిభిః ఋషిభిః, తథా, యోగప్రవర్తకై రన్యైశ్చ సిద్ధై స్సహ, భేదదృష్టి రబ్రహ్మత్వకస్వతంత్రవస్తుదృష్టిః, తయా, అభిమానశ్శరీరాత్మాభిమాన, స్తేన, నిస్సంగేనాపి కర్మణా, సగుణం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయవిశిష్టం, బ్రహ్మ సూక్ష్మచిదబిద్విశిష్టం, పురుషం పరమాత్మానం, వ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్, సూక్ష్మచిదబిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి లీనో భవేత్, కుతః, కర్తృత్వాద్భేదదృష్ట్యాభిమానపూర్వకం నిస్సంగకర్మకర్తృత్వాత్.

౧౨-౧౩

సంసృత్య సూక్ష్మచిదబిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి సంసర్గం ప్రాప్య, పునః, శీశ్వరమూర్తినా కాలేన, కాలే “తదైక్షత బహుస్యా” మితి బహుభవనసంకల్పదశాయం, గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యే, జాతే సతి, పునః స్సృష్టదశాయా మిత్యర్థః, యథాపూర్వం పూర్వవత్, ప్రజాయతే.

౧౪

(పాత్త్వికధర్మైః ఊర్ధ్వగతిః, తత్త్వజ్ఞానవిహీనానాం పునరాగతి శ్చ వర్జ్యతే)

ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యం తదపి ధర్మవినిర్మితమ్.

నిషేవ్య పునరాయాతి గుణవ్యతికరే సతి.

౧౫

యేత్విహోఽఽసక్తమనసః కర్మసు శ్రద్ధయాన్వితాః.

కుర్వంత్యప్రతిషిద్ధాని నిత్యాన్యపి చ కృత్స్నశః.

౧౬

రజసాకుంఠమనసః కామాత్మానో జితేంద్రియాః.

పితౄన్యజత్యనుదినం గృహేష్వభిరతాశయాః.

౧౭

త్రైవర్గికా నై పురుషా విముఖా హరిమేధసః.

కథాయాం కథసియోరుపక్రమస్య మధుద్విషః.

౧౮

నూనం దైవేన నిహతా యే చాఽచ్యుతకథాసుధామ్.

హిత్వా శృణ్వంత్యసద్గాథాః పురీష మివ విద్యుజః.

౧౯

పారమేష్ఠ్యమన్వైశ్వర్యం. ధర్మవినిర్మితం కర్మాయత్త మేన, అత, స్తదపి, నిషేవ్య అనుభూయ, పరమాత్మచిలీనః పునర్గుణవ్యతికరే సత్యాంతీత్యర్థః.

౧౫

ఏవం నిష్కామకర్మణా మపి సాధిమానానాం పున స్సంసార ఉక్తః. సాధిమానా స్సకామకర్మాణ స్సంసరేయ రితి కిం వక్తవ్య మితి వక్ష్యం స్తాన్నిందతి (యేత్వితి చతుర్వీ.) ఇహ పారమేష్ఠైశ్వర్యాంతేషానక్తచిత్తా న్తత్సాధనేషు కర్మసు, త్వరయా యుక్తాః. అప్రతిషిద్ధాని కామ్యాని నిత్యాన్యపి చ, కర్మాణి, స్వర్గాద్యర్థతయా కుర్వంతి.

౧౬

రజోగుణేన విక్లిప్తమనసః, కామానక్తచిత్తా. అతఏవాఽజితేంద్రియా అతఏవ, గృహే షానక్తాంతఃకరణా, అనుదినం. పితౄన్ యజంతి.

౧౭

కథసియనిరతిశయకీర్తనైర్హరిమేధసః సంస్మృతినాశకోపాసనాత్మకజ్ఞానవిషయస్య. మధుద్విషో భగవతః, కథాయాం విముఖా స్సంతో, యే, త్రైవర్గికాః ధర్మార్థకామపరాయణాః. తే, యేవాఽచ్యుత కథాసుధాం, హిత్వా, విద్యుజ స్సుకరాదయః. పురీష. మివ, అనతాం గాధాః, శృణ్వంతి తే చ. నూనం దైవేన నిహతాః.

౧౮-౧౯

దక్షిణేన పథాఽర్యః పితృలోకం జయంతి తే.

ప్రజా మనుప్రజాయంతే శ్మశానాంతక్రియాకృతః.

౨౦

తత స్తే క్షీణసుకృతాః పున ర్లోక మిమం ప్రతి.

పతంతి ఏవశా దేవై స్సద్యో విభంశితోదయాః.

౨౧

తస్మా త్త్వం సర్వభావేన భజస్వ పరమేష్ఠినమ్.

తద్గుణాశ్రయయా భక్త్యా భజనీయపదామ్బుజమ్.

౨౨

వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః.

జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం యద్భ్రహ్మదర్శనమ్.

౨౩

యదాఽస్య చిత్త మర్థేషు సమేష్ఠింద్రియవృత్తిభిః.

తేషాం కా గతి రిత్యత్రాహ (అర్యః) దక్షిణేన పథా. భూమాదిమార్గేణ పితృలోకం, ప్రజంతి, పితృలోకా, త్పునః, ప్రజామనుస్వపుత్రాదిషు, జాయంతే. తతో, గర్భాధానాదిశ్మశానాంత సంస్కారిణః, పున, రమం లోకం. ప్రాప్య, తత్ర, భోగేన, క్షీణసుకృతాః, తత్రత్వై ర్దేవై స్సద్య ఏవ, విభంశితాః ఉదయాభోగోత్పన్నా యేషాం తే. ఏవశాః, పున రిమం లోకం ప్రతి, పతంతి. ౨౦-౨౧

ఏవం కామ్యకర్మణాం గతి మభిధాయ మాతుః పూర్వోక్తభగవద్భక్తియోగశ్రద్ధాఽవై కల్యాయ ప్రోత్సాహయతి (తస్మాదితి.) తస్మాత్పరామకర్మణాం గతేరేవం విధత్వా, త్వం సర్వభావేన “యేషా మహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చే” త్యాద్యుక్తసర్వభావేన. పరమేష్ఠినం పరమవ్యోమాదిపతిం భజనీయం సురాధ్యం పదామ్బుజం, యస్య తం, భగవంతం, స భగవాన్, గుణాః జ్ఞానశక్తిబలాదయాః, త ఏవాశ్రయః విషయో యస్యాం, తయా స్వరూపరూపగుణవిషయయే త్యర్థః, భక్త్యా ప్రేమపూర్వా నుధ్యానాత్మికయా భక్త్యా, భజస్వ. ౨౨

కథం భక్తియోకారమృభ్యర్హి తోపాయవైరాగ్యమంతరేణ మమ భక్తియోగారఘ్న ఇత్య త్రాహ (వాసుదేవ ఇతి.) భగవతి వాసుదేవే, భక్తియోగః, ప్రయోజితః, యద్యస్మా, ద్భ్రహ్మ దృశ్యతే ౨నేనేతి బ్రహ్మధర్శనం. సాక్షాత్కారోపాయభూతం, భక్తియోగాత్మకం జ్ఞాన, ముత్పద్యతే. త ద్వైరాగ్య, మాకు, జనయతి, ఆరబ్ధభక్తియోగ ఏవ వైరాగ్యమపి జనయతీత్యర్థః. ౨౩

కదాయ మారబ్ధ భక్తియోగో బ్రహ్మసాక్షాత్కార్యాదిత్యత్రాహ (యదేతి.) అస్యోపానకస్య

(సాత్త్వికధర్మైః ఊర్ధ్వగతిః. తత్త్వజ్ఞానవిహీనానాం పునరాగతి శ్చ వర్జ్యతే)

స విగృహ్ణోతి వైషమ్య మప్రియం ప్రియ మిత్యుత.

౨౪

స తదైవాత్మనాఽఽత్మానం నిస్సంగం సమదర్శనమ్,
హేయోపాదేయరహిత మారాధం పద మీక్షతే.

౨౫

జ్ఞానమాత్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరః పుమాన్,
దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావై ర్భగవానేక ఈయతే.

౨౬

ఏతావానేవ యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః.

యుజ్యతేఽభిమతో హ్యర్థో యదసంగస్తు కృత్స్నకః.

౨౭

చిత్తం. యదా, ఇంద్రియవృత్తిభి, రధేషు శబ్దాదిషు, సమం, అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదివిషయాన్నిష్ఠా వికృతంన, దనుకూలాదివిషయసంబంధకృతం ప్రియాప్రియరూపం వైషమ్యం. స గృహ్ణోతి. యదా చ చిత్తం నిస్సంగం శబ్దాదివిషయాసంగరహితం. స, దతవివ హేయోపాదేయరహితం ద్వేష్యాద్వేష్య విషయరహితం. సమదర్శనం సమం దర్శనం యన్య తత్. సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వాఽనుసంధానపరం. పదం శుభాశ్రయం ప్రత్యారాధం భవతి. స తదైవాత్మనా ఉక్తవిధేన చిత్తేనాఽఽత్మాన మీశ్వర. మీక్షతే సాక్షాత్కారోత్తిత్యన్వయః. సమదర్శన మిత్యనేన సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసంధాన ముక్తిమ్.

౨౪-౨౫

కథం విశ్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వ మిత్యత్రాహ (జ్ఞానమాత్రమితి) జ్ఞానమాత్రం స క్వాపి జడ మిత్యర్థః. పరంబ్రహ్మ. పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యః. జ్ఞానమాత్రస్వరూపః పరమపురుషో భగవా, నేకవివ, దృశ్యాదిభిః పృథివ్యాదిభిః, పృథగ్భావైః పరస్పరవిలక్షణధర్మైః. ఈయతే ప్రతీయతే, భగవానేక ఏవ పృథివ్యాదిభింపభూతసంభూతాత్మకదేవాదిరూపభేదేన ప్రతీయతే, అత స్సర్వం జగద్భగవదాత్మక మిత్యర్థః.

౨౬

అత్రాంతరాచింతాన్యాయేన కిమన్య భక్తియోగస్య ఫల మిత్యత్రాహ (ఏతావానితి.) యోగినాం సమగ్రేణ సాంగేన. భక్తియోగేన, ఆభిమతః, అర్థః పురుషార్థః, యుజ్యతే, విరతిశయసుఖ రూపః పరమపురుషార్థరూపాపహతపాపహత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ యుక్తో భవతి. కృత్స్నకః కాద్రేష్ట్యానాఽసంగః ప్రకృతినంబంధరాహిత్యం చేత్యే. తావానేవ అనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిరేవ, భక్తి యోగఫల మిత్యర్థః.

౨౭

జ్ఞానమేకం పరాచీనై రింద్రియై ర్భ్రహ్మనిర్గుణమ్.

అవభాత్యర్థరూపేణ బ్రాంత్యా శబ్దాదిధర్మిణా.

౨౮

యథా మహానహం రూపస్త్రివృత్పంచవిధః స్వరాట్.

ఏకాదశవిధ స్తస్య వపురండం జగద్యతః.

౨౯

ఏత ద్వై శ్రద్ధయా భక్త్యా వైరాగ్యేణ చ నిత్యశః.

సమాహితాత్మా నిస్సంగో విరక్తః పరిపశ్యతి.

౩౦

ఇత్యేత త్కథితం గుర్వి జ్ఞానం తద్భ్రహ్మదర్శనమ్.

దృశ్యాదిభిరితి పరమాత్మనః పృథివ్యాదివిష్టత్వ ముక్తం. జీవస్య పృథివ్యాదివిష్టత్వే విశేషమాహ (జ్ఞానమితి,) నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణరహిత. మేకం, జ్ఞానస్వరూపం. బ్రహ్మజీవః బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహ" మితి జీవేపి క్వచిద్బ్రహ్మకల్పప్రయోగాత్. పరాచీనైః పరస్మైప్రకాశకై రింద్రియై, శృద్ధాదిధర్మిణా అర్థరూపేణ శబ్దాదిధర్మకాకాశాదిపంచభూతార్థదేవాదిరూపేణ బ్రాంత్యా అవభాతి. పరస్య సర్వవిశిష్టస్యాపి సర్వజ్ఞత్వా న్న బ్రాంతః. జీవస్య తు జ్ఞానస్వరూపస్య సత్త్వాదిగుణ రహితస్య స్థూలాకాశాదిదేహకారో బ్రాంతిరిత్యర్థః.

౩౧

పరమప్రస్తుతం సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వముపపాదియతి (యధేతి.) మహా న్మహాత్తత్త్వం. అహంరూపః అహంకారః, స చ, త్రివృత్ వైకారికాదిభేదేన త్రిపా వర్తమానః, పునశ్చ, భూతరూపేణ పంచవిధః, ఇంద్రియరూపేణైకాదశవిధః, ఏత త్తత్త్వాత్మకం, య దండం, స్వరాట్ బ్రహ్మ చ, యతః యత ఉత్పన్నం. తస్యైవైతత్సర్వం జగ ద్వపు శ్శరీరం యథా యథావ త్పరమార్థ ఇత్యర్థః.

౩౨

కేనోపాయేనాయం సర్వాత్మకత్వేన బ్రహ్మ సాక్షాత్కూర్యాదిత్యత్రాహ (ఏతదితి.) ఏత త్కృత్స్నస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం, శ్రద్ధయా భక్త్యా, వైరాగ్యేణ, పరిపశ్యతి శ్రద్ధాభక్తివైరాగ్యాదిభి స్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సాక్షాత్కూర్యాదిత్యర్థః.

౩౩

అథాష్టాధ్యాయ్యాప్రతిపాదిత మర్థ ముపసంహర్తుం సుఖప్రతిపత్తయే సంక్షేపేణానుపదతి (ఇతితి.) హేగుర్వి పూజ్యే, ఇతి ఉక్తరీత్యా. ఏత త్కథితం, కింతదిత్యత్రాహ - యేన ప్రకృతేః, అచేత నాయా భూమ్యాదిరూపాయాః "భూమిరాపొఽనలోవాయు" రిత్యాద్యుక్తాయాః. తథా "అసరేయ విత

(సాత్త్వికధర్మైః ఊర్ధ్వగతిః, తత్త్వజ్ఞానవిహీనానాం పునరాగతి శ్చ వర్జ్యతే)

యేనావబుధ్యతే, తత్త్వం ప్రకృతేః పురుషస్య చ.

౩౧

జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్ఠో నైర్గుణ్యో భక్తిలక్షణః.

ద్వయోరప్యేక ఏవార్థో భగవచ్ఛబ్దలక్షణః.

౩౨

యథేంద్రియైః పృథగ్భవై రర్థో బహుగుణాశ్రయః.

ఏకోననేయతే తద్వచ్ఛబ్దగవాన్ శాస్త్రవర్తమాని.

౩౩

క్రియయా క్రతుభి ర్దానైస్తపస్సాధ్యాయమర్చనైః.

ఆత్మేంద్రియజయేనాపి సంన్యాసేన చ కర్మణామ్.

౩౪

స్తవ్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేఽమా” మిత్యుక్తాయా జీవాత్మకప్రకృతేశ్చ, పురుషస్య పరమపురుషస్య చ తత్త్వం యాదాత్మ్య, మవబుధ్యతే, తద్బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మదర్శనసోపాయభూతం జ్ఞానం, కథిత మిత్యర్థః

౩౧

తథా జ్ఞానయోగః ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రకృతిగాత్మోపాసనరూపో జ్ఞానయోగః, నైర్గుణ్యస్సత్త్వాదిగుణరాహిత్యసంపాదకో, మన్నిష్ఠో మద్విషయః, భక్తిలక్షణః భక్తిరూపో, యోగశ్చ, కథితః, ద్వయోరపి జ్ఞానయోగభక్తియోగయోరుభయోరపి, భగవచ్ఛబ్దో, లక్షణం “తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తి పరిభాషానమన్విత” ఇత్యుక్తరీత్యాఽనుపచారేణబోధకో, యస్య, స ఏవ పరమపురుషః ఏక ఏవార్థః, ప్రయోజనం ఫలమితి “భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యదాహృత” ఇతి కథితః.

౩౨

కథం జ్ఞానయోగభక్తియోగాభ్యాం భగవానేవ ప్రాప్య ఇత్యుక్తాహ (యథేతి.) పృథగ్భవైః, పృథగ్భిన్నాని, ద్వారాణి రూపరసాదిగుణాణి, యేషాం తై రింద్రియైః బహునాం, గుణానాం రూప రసాదీనా, మాశ్రయోఽర్థః, క్షీరాదిరూపోఽర్థ, ఏక ఏవ, నానా ఈయతే ప్రతీయతే, రూపగ్రహకేణ చక్షుషా శుక్లాదిగుణవిశిష్టత్వేన రసనేంద్రియేణ మధురాదిగుణవిశిష్టతయా, త్వగింద్రియేణ శీతోష్ణాదిస్పర్శ విశిష్టతయా చ, యథా గృహ్యత ఇత్యర్థః, తథా భగవా, నేక ఏవ, శాస్త్రోక్తతత్త్వస్మార్గవిశేషైరారాధ్యత్వా కారేణ ప్రాప్యత్వాకారేణ చ బుధ్యత ఇత్యర్థః.

౩౩

శాస్త్రీయమార్గవిశేషాన్ప్రసవయతి త్రిభిః, క్రియయా సంపరాక్రోదితపూజాకలాపేన, క్రతుభి ర్వేదపూర్వభాగోదితయజ్ఞదానతపసీన్ముతిచోదితే, తత్ర, తపః కృత్రచంద్రాయణాది, స్వాధ్యాయః

యోగేన వివిధాంగేన భక్తియోగేన చైవ హి,
ధర్మేణోభయచిహ్నేన యః ప్రవృత్తినివృత్తిమాణః.

౩౫

అత్మతత్త్వవబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ,
ఈయతే భగవానేభి స్సగుణో నిర్గుణ స్వదృక్.

౩౬

ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్,
కాలస్య చావ్యక్తగతే ర్యోంతర్ధావతి జంతుషు.

౩౭

వేదాధ్యయనం, మర్శనం వేదార్థావమర్శనం, ఆత్మజయ శృణుః ఇంద్రియజయో దమః, కర్మజాం సంన్యాసః ఫలానంగరహితకర్మానుష్ఠానం, వివిధాంగేన బహ్వంగోపకృతేన, భక్తియోగేన, తథావిధేన యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన, ఉభయచిహ్నేన సకామవిష్కామలక్షణేన ధర్మేణ, తమేవాహ (య ఇతి.) సకామధర్మప్రాప్యం స్వర్గాద్యపి భగవత ఏవేత్యర్థః, అత్ర “ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం విభర్తి, భువనస్య నాభిః తదేవాగ్ని స్త త్సూర్య స్తదుచంద్రమాః, అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ, యో యో యాం యాం తనుం భక్త శృద్ధయాఽర్చితు మిదృశి, తస్య తస్మాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ నిదధామ్యహమ్, స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధన మీహతే, లభతే చ తతః కామా న్యయైవ విహితా హితాః, అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యర్చి మేధసామ్, ఫలమత ఉపపత్తే” రిత్యాదిక్రతుస్మృతిసూత్రార్థోఽభిప్రేతః, తస్మాదాత్మతత్త్వవబోధేన అత్మమూఢాత్మ్యజ్ఞానయోగేన దృఢేన, వైరాగ్యేణ చ ఏభిః క్రియాభిశ్చ, సగుణః మంగళగుణకః, నిర్గుణః హేయగుణరహితః, స్వదృక్ స్వప్రకాశః, భగవానేక ఏవ, ఈయతే ప్రాప్యతే, తత్ర, క్రత్వాదిభిరింద్రాది రూపేణారాధ్యమానోఽంతవత్ఫలప్రదం, సాక్షాత్ జ్ఞానయోగభక్తియోగాదిభి రారాధితస్తు నిరతిశయ మోక్షేభ్యఫలప్రద ఇతి భావః.

౩౪-౩౬

అన్యదపి పూర్వోక్త మనువదతి (ప్రావోచ మితి ద్వ్యాఖ్యాం) తథా, భక్తియోగస్య, చతుర్విధం శామసరాజససాత్త్వికభేదేన, సాత్త్వికావాంతరభేదనైర్గుణ్యరూపేణ చ, చతుర్విధం, స్వరూపం, నైర్గుణ్య భక్తియోగస్య సాత్త్వికభక్త్యంతర్భూతత్వేపి తస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్తదభిప్రాయేణ చతుర్విధ మిత్యుక్తం, జంతుషు అంతః, యో దావతి పరిచిన్నతి, తస్మాదవ్యక్తగతే, ర్యోంతర్ధా రింద్రియైర్ను వ్యజ్యత ఇత్యవక్తా గతి ర్యన్య తస్య కాలస్య, స్వరూపమ్.

౩౮

(సాత్త్వికదర్శైః ఊర్ధ్వగతిః. తత్త్వజ్ఞానవిహీనానాం పునరాగతి శ్చ వర్జ్యతే)

జీవన్య సంస్కృతీ ర్పహీన్ రవిద్యాకర్మనిర్మితాః.

యాన్వంబ ప్రవిశ న్నాత్మా న వేద గతి మాత్మనః.

౩౮

నై త త్థలాయోపదిశే న్నావినీతాయ కర్మిచిత్.

న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నై వ ధర్మధ్వజాయ చ.

౩౯

న లోబపాయోపదిశే న్న గృహారూఢచేతనే.

నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తిద్విషా మపి.

౪౦

శ్రద్ధధానాయ భక్తాయ వినీతాయా నసూయవే.

భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ.

౪౧

బహిర్జాతవిరాగాయ శాంతచిత్తాయ ధీమతే.

నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాఽహం ప్రేయసాం ప్రేయః.

౪౨

తథా, హే అంబ, ఆత్మా జీవః, యాను, ప్రవిశ, న్నాత్మనో గతిః, ప్రకారః. యాథాత్మ్య మిత్యర్థః. తాం న వేద, తా. అవిద్యాఖ్యకర్మనిర్మితాః. జీవన్య సంస్కృతీ శ్చ ప్రావోచం ఉక్తవా నహమ్, ౩౮

మయోక్త మిదం సర్వవేదాంతార్థరూప మితి గోప్య మనదికారిణే నోపదేష్టవ్య మదికారిణ ఏవోపదేష్టవ్య మితి పదన్నేతద్రుచవణకీర్తనాదిఫలం చ దర్శయ న్నువనంహరతి (నై త దితి.) ఖలాయ పరోద్వేషకాయ స్తబ్ధాయ మూర్ఖాయ భిన్నాయ దురాచారాయ ధర్మధ్వజాయ దామ్పికాయ. ౩౯-౪౦

అధికారిణ మాహ- శ్రద్ధధానాయ శుశ్రూషాత్వరాన్వితాయ, బహిర్జాతవిరాగాయేతి దమ ఉక్తః. శాంతచిత్తాయేతి శమ ఉక్తః. ఇదం చ శమదమాదిగుణజాతం శ్రవణోపయుక్తం న త్యాత్యంతిక ముచ్యతే, తన్య శ్రవణానంతరభావిన స్తతః పూర్వతనత్వానంభవాత్ “ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయే” త్యాదివత్. శుచయే సదాచారవిష్టాయ యన్య, ప్రేయసాం ప్రీతివిషయాణాం వస్తూనాం మధ్యే. అహం ప్రేయః నిరతిశయప్రీతివిషయః, తస్మై. ౪౧-౪౨

య ఇదం శృణుయా దమ్బ శ్రద్ధయా పురుష ససక్యత్,
యో వాఽభిధత్తే మచ్చిత్త ససహ్యేతి పదవీం చ మే.

౪౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

(య ఇతి.) హేతంబే, ఇత్తం మదుక్త మష్టాద్యాయాత్మకం, యః పురుషః శ్రద్ధయా,
సక్యదిపి, శృణుయా, ద్య శ్చాభిధత్తే, సోపి, మచ్చిత్తః, జాతవైరాగ్యో మదుపాసననిష్ఠో భూత్వా,
మే, పదవీం మార్గం, ముక్తిం ఏతి ప్రాప్నోతి.

౪౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయవయఃపారావారకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీకైలగురోః సుతేన
తచ్ఛరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్పూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

అథ త్రయ త్రింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ
సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః,
విస్రస్తమోహపటలా త మభిప్రణమ్య
తుష్టావ త త్వవిషయాంకితసిద్ధభూమిమ్.

౧

అథాప్యఽజోఽంతే సలిలే శయానం
భూతేంద్రియార్థాత్మమయం వపు స్తే,
గుణప్రవాహం సదశేషబీజం
దధ్యో స్వయం యజ్జితరాజ్జిజాతః.

౨

అథ త్రయ త్రింశోఽధ్యాయః

ఏవం శ్రుతతత్త్వహితపురుషార్థా దేవహూతిః కి మకరో దిత్యత్రాఽహ మైత్రేయః. ఏవ ముత్తరీత్యా, కర్దమస్య, దయితా భార్యా, కపిలస్య, జనిత్రీ మాతా, సా దేవహూతిః, కపిలస్య వచో, నిశమ్య శ్రుత్వా, విస్రస్తః ధ్వస్తః మోహః అజ్ఞానం స ఏవ పటల మావరకః యస్యా, స్నా సతీ తత్త్వవిషయాంకితసిద్ధభూమిం తత్త్వాని ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపాణి, తాని, విషయో యస్య తత్, జ్ఞానం, తేనాఽంకితాః ప్రసిద్ధా, సిద్ధా యోగినః లేషాం భూమి రాశ్రయ స్తం, విషయాంకితసిద్ధీతి సాతే తత్త్వవిషయేణాఽంకితా జ్ఞాపితా, సిద్ధి ర్యోగసిద్ధి, రేష్యాం, తేషా మాశ్రయ ఇత్యర్థః, తం కపిలం, ప్రణమ్య, తుష్టావ స్తుతవతి.

౧

స్తుతి మేవాహ సప్తభిః, తత్ర ప్రథమం బ్రహ్మజాపి నమాదిగమ్యవిగ్రహో జగదుత్పత్తి స్థితిలయలీల స్సర్వజ్ఞత్వాద్యనంతకల్యాణగుణనిధి స్త్వం మదుదరా జ్ఞాతః. అత ఏత దన్మద్భాగ్యఫల మిత్యాహ (అథాఽపీతి.) అథ హేభగవత్ యస్య తవ, జితరాజ్ఞా న్నాభికమలా, జ్ఞాతోఽజో బ్రహ్మపి, తే తవ, వపు ర్విగ్రహం దధ్యా ద్యానేన సాక్షిత్వతవా, వపుః కథంభూతం? అంతస్సలిలే శయానం భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇంద్రియా జ్యేష్ఠకాండ్రీయాణి, అర్థా శృద్ధాదయః, అత్మానో జీవా, స్తన్నయం తత్ప్రేమరం జితరగతచిత్తముదాయమిత్యర్థః, అతఏవాఽకేషస్యకార్యజాతస్య, బీజం కారణం, సత్, గుణప్రవాహం స్వాంతర్యూతప్రకృతిగతస త్త్వాదిగుణవృత్తిహేతుత్వా ద్గుణప్రవాహ మిత్యర్థః.

౨

స ఏవ విశ్వం భగవాన్విధత్తే
 గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః,
 సర్వాద్యనీహోఽవితథాభినంది
 రాత్మేశ్వరోఽతర్క్యసహస్రశక్తిః.

3-

స త్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ
 కథన్ను యస్యోదర ఏత దాసీత్,
 విశ్వం యుగాంతే వటపత్ర ఏక
 శ్రేతే స్త మాయాశిశు రంఘ్రిపానః.

4

త్వం దేహతంత్రః ప్రళమాయ పాపమనాం
 విదేశభాణాం చ విభో విభూతయే,
 యథావతారా స్తవ సూకరాదయ
 స్తథాఽయ మధ్యాత్మపదోపలబ్ధయే.

5

స ఏవ భగవాన్, గుణప్రవాహేణ బ్రహ్మాదీనాం రజ అదిగుణోన్మేషేణ, విభక్తవీర్యః బ్రహ్మాదిగుణోన్మేషానుగుణం ప్రవిభక్తసర్గాదిశక్తిః, బ్రహ్మాది స్వనుప్రవేశేన తద్గుణానుగుణమాహితా జగత్సర్గాదిశక్తి ర్యేనేతి యావత్, స్వయ మనీహో నిర్వాపారో వ్యవితథాభినంది స్సత్యసంకల్పః సంకల్పమాత్రకృతజగదుదయాదిలీల ఇత్యర్థః. ఆత్మేశ్వరః స్వయ మీశ్వరాంతరరహితః “పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర” మితి శ్రుతేః, కథం సంకల్పమాత్రనిర్వృత్తజగదుదయాదిలీల ఇత్యత్రాహ, అప్రతర్క్య అచింత్యా అనంతా శ్చక్తయో, యస్య, స భగవాన్ సస్య విశ్వస్య, సర్గాది సృష్ట్యాదీక విధత్తే.

3

యుగాంతే కల్పాంతే, ఇదం విశ్వం, యస్య, ఉదరే ఆసీత్ లీన మాసీత్, యశ్చ, తథా భగవాన్, మాయాశిశుః స్వసంకల్పేన శిశుభావం ప్రాప్త, ఏక ఏవ, వటపత్రే, శ్రేతే స్మ, స త్వం, మమ, ఉదరేణ, కథం భృతః? తత్ర కారణం న విద్యుః, అస్మద్భాగ్య మేవేతి భావః.

4

ఇదం తు ప్రసిద్ధం సర్వావతారసాధారణం కారణం జానీమ ఇత్యాహ (త్వ మితి.) పాపమనాం దుష్కృతాం విచారయ, విదేశభాణాం భవదాజ్ఞానువర్తినాం, విభూతయే పరిత్రాణాయ చ, త్వం, దేహతంత్రః దేహపరికరః, పరిగృహీతదేహోఽపి, యథాఽన్యే, తవ, సూకరాదయోఽవతారా, స్తథాఽయ మవ్యవతార, స్వాధూనా మాత్మమార్గజ్ఞాననాయోఽభూ దితి విద్య ఇత్యర్థః.

5

(కపిలోపదేశతః తస్మాత్ రీవన్ముక్తిః)

యన్నామధేయశ్రవణానుకీర్తనా

ద్యత్ప్రహ్వణా ద్యత్స్మరణా దపి క్వచిత్,

శ్వాదోపి సద్యః స్సవనాయ కల్పతే

కుతః పున స్తే భగవన్ము దర్శనాత్.

౬

అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయా

న్యజ్జిహ్వోగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్,

తేషు స్తవ స్తే జుహువు సస్సు రార్యా

బ్రహ్మ నూచు ర్నామ గృణంతి యే తే.

౭

తం త్వైదధాహం బ్రహ్మవరం పుమాంసం

ప్రత్యక్సోతస్యాఽఽత్మని ఛావితవ్యమ్.

కిం వా భవ త్వవతారప్రయోజనం నామైవ సర్వస్మజ్జనినిరసనేన నిరతిశయపాస్తనః కృతార్థయత స్తవ దర్శనా ద్వయం కృతార్థా ఆహూమేతి కైముత్కన్యాయేనాహ (యన్నామేతి.) క్వచిదపి, యన్య తవ, నామ్న, శ్శ్రవణా, దనుకీర్తనా, త్ప్రహ్వణా త్ప్రణామా, త్స్మరణా చ్చ, శ్వాదః శ్వపచోఽపి, సద్యః స్సవనాయ తత్పరిగ్రహవసరాయ, కల్పతే యోగ్యో భవతి, భవతాఽనుగృహీతో భవతి, హేభగవన్, తవ దర్శనా ద్వయం కృతార్థా ఇతి కుతః పునః కి.పున ర్వక్తవ్య మిత్యర్థః, ఏవంవిధాని నామస్మరణాదినా పాపినా మపి కృతార్థతాఽపరాదశాని వచనా స్యంతిమస్మరణవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని, తథాచోక్తం పునస్తాత్ "యస్యాఽపతారిగుణక్మవిడమ్బునాని నామాని యేఽనువిగమే వివశా గృణంతీతి.

౬

ఏత దేవ దేహాపిసానే భగవన్నామస్మరణం సర్వేషాం తవ ఆదీనాం బహుజన్మోపార్జితానాం ఫల మిత్యాహ (అహో ఇతి.) తుభ్యం తవ, నామ, యన్య జిహ్వోగ్రే, వర్తతే న, శ్వపచోఽపి గరీయా. కుత ఇత్యత ఆహ, యే, తె తవ, నామ, గృణంత్యంతకారే, తే, పూర్వం అంతిమస్మరణార్థ మేవ, ఆర్యాః శ్రేష్ఠాః, తవ స్తేషుః, చక్రః, జుహువు, హోమం కృతవంతః, సస్సుః తీర్థేషు స్నాతాః బ్రహ్మ వేద, మనూచు రిదీతవంతః, ప్రబలప్రతిబంధవశా చ్చస్వపచాదిజన్మప్రాప్తా వపి పూర్వజన్మసు తవఆదిభి ర్భగవంత మారాధితవంత ఇత్యనుమన్యామహ ఇతి భావః.

౭

స్తుతి ముపసంహరతి (త మితి.) ప్రత్యక్సోతసి ప్రత్యగ్గౌ ప్రత్యక్ప్రకాశే, స్వప్రైతి (59)

స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం
వందే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్.

౮

ప్రత్రేయ ఉవాచ—

ఈడితో భగవా నేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాః,
వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం మాతృవత్సలః.

౯

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ—

మార్గేణాఽనేన మాత నే నుషేష్యేణోదితేన మే,
ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠా మచిరా దవరోత్స్యసి.

౧౦

శ్రద్ధతై స్వితన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్రుహ్నవాదిభిః,
యేన మా మథయం యాయా మృత్యు మృచ్ఛంత్యతద్విదః.

౧౧

ప్రకాశమాన ఇతి యావత్ తస్మి న్నాత్మని జీవే, అంతరాత్మతయా భావితవ్యం చింతనీయం. బ్రహ్మ బృహత్త్వబృంహణత్వాదిగుణయుక్తం. స్వతేజసా స్వప్రకాశేన, ధ్వస్తః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం ప్రవాహః ప్రవృత్తి స్సంసారః. యన్య సః. జీవాంతరాత్మతయా వసతోఽపి నిత్యానంకుచితానంత స్వప్రకాశేన హేయప్రతిభట మిత్యర్థః, వేదాః గర్భే యన్య తం కపిలాఖ్యం, విష్ణుం పరమపురుషం, త ముక్తవిధం. త్వా త్వాం, వందే.

౮

కపిలాఖ్యః, పరమపురుషః, భగవా నేవం, ఈడితః స్తుతః, పితృవత్సలః పిత్రోః వత్సలః, అవిక్లబయా గమ్మీరయా వాచా, మాతరం ప్రతి, ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణాహ ఉవాచ.

౯

హేమాతః, మే మయా, ఉదితేన కథితేన, నుషేష్యేణ నుఖ మనుషేయేనానేన మార్గేణ, ఆస్థితేన త్వయా అనుష్ఠితేన. ఆశు, పరాం కాష్ఠాం ఫలపర్యంతదశాం. ముక్తి మితి యావత్, అవరోత్స్యసి ప్రాప్యసి.

౧౦

ఏత. నృహ్యం మమ మతం, శ్రద్ధత్స్వ. ఏతస్మి న్మతే శ్రద్ధాం కుర్విత్యర్థః, మతం విశిష్ట. యన్మతం. బ్రహ్మవాదిభిః బ్రహ్మోపదేష్టుభిః, జుష్టం పునః పున స్సంశీలితం, యేన మతేన అభయం మాం, యాయాః ప్రాప్నుయాః, అతద్విదః మన్మతానభిజ్ఞాః, మృత్యుం సంసార, మృచ్ఛంతి. ౧౧

(కపిలోపదేశతః తన్మాతు ర్ద్వీవన్ముక్తిః)

మైత్రేయ ఉవాచ—

ఇతి ప్రదిశ్య భగవా నుశతీ మాతృనో గతిమ్,
స్వమాత్రా బ్రహ్మవాదిన్యా కపిలోఽనుమతో యయా. ౧౨

సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్,
తస్మి న్నాశ్రమ ఆపీదే సరస్వత్యా స్సమాహితా. ౧౩

అభీష్టవగాహకపిశాఙ్ జటిలా స్కుటిలాలకాఙ్,
ఆత్మానం చోగ్రతపసా బిభ్రతీ చీరిణం కృశమ్. ౧౪

ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృంభితమ్,
స్వగార్హస్థ్య మనౌపమ్యం ప్రార్థ్యం వైమానికై రపి. ౧౫

పయఃఫేననిభా శృన్వా దాంతా రుక్మపరిచ్ఛదాః,
ఆననాని చ హైమాని సుస్పర్శాస్తరణాని చ. ౧౬

ఇతి ఏవం, భగవాన్ కపిలః, ఉశతీం కమనీయా, మాతృనో గతిం జ్ఞానమార్గం, మాత్రే-
ప్రదర్శ్య, తయా బ్రహ్మవాదిన్యా, మాత్రా, అనుమత అజ్ఞాపితః, యయౌ గతవాన్. ౧౨

సా చాపి దేవహూతి రపి, పుత్రోపదిష్టేన, యోగానుశాసనేన, తస్మి న్నేవ, సరస్వత్యా
నద్యా, ఆపీదే అలంకారభూతే ఆశ్రమే, సమాహితచిత్తా, అభూత్. ౧౩

కథంభూతా సతీ సమాహితా సా, అభీష్టవగాహః త్రిషవణస్నానం, తేన, కపిశాన్ పిశంగాన్
స్వత ఏవ, కుటిలా, నలకాన్ కేశాన్, తథా, ఉగ్రతపసా, కృశం, చీరిణం వల్కలధారిణం చా,
త్మానం దేహం బిభ్రతీ. ౧౪

కర్దమస్య ప్రజాపతేః స్తపోయోగాభ్యాం, విజృంభిత మతిశయితం, వైమానికై రపి
ప్రార్థ్యం, స్వగార్హస్థ్యం గృహాశ్రమసంబంధి గృహం హిత్వా పుత్రవిరహాతురా సతీ వదనం కించి
చ్ఛకారేతి షష్ఠేనాఽన్వయః. ౧౫

గార్హస్థ్యం విశిష్ట-యత్ర గార్హస్థ్యే, క్షీరఫేనవ స్మృదులా దాన్తా శ్శుక్రాశ్చ, స్వర్ణమయాః
పరిచ్ఛదాః పరికరా, ఆననాని పీతాదీని, సువర్ణమయాని, సుఖస్పర్శాని ఆస్తరణాని. ౧౬

స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామరకతేషు చ,

రత్నదీపార్చిషా భాంతి లలనా రత్నసంయుతాః

౧౭

గృహోద్యానం కుసుమితై రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః,

కూజద్విహంగమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్.

౧౮

యత్ర ప్రవిష్ట మాత్మానం విబుధానుచరా జగుః,

వాప్యా ముత్పలగంధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్.

౧౯

హిత్వా తదీప్సితతమ మప్యాఖండలయోషితామ్,

కించి చ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా.

౨౦

వనం ప్రవ్రజితే పత్యా వపత్యవిరహాతురా.

జ్ఞాతతత్త్వాఽప్యభూ న్నష్టవత్సా గౌరివ వత్సలా.

౨౧

మహా స్త్యన్ధాణి, మరకతాసీంద్రసీలా న్యలకారార్థం, సంయుక్తాని, యేషు తేషు, స్వచ్ఛ స్ఫటికమయకుడ్యేషు, లలనా ఏవ ప్రతిబింబితాః రత్నాని. తై స్సంయుతాః, రత్నాని పద్మరాగాదీన్యన దీపా, ప్రేషా మర్చిషా భాంతి.

౧౭

బహుభి రమరద్రుమైః పారిజాతాదిభిః కుసుమితైః రమ్యం గృహోద్యానం హిత్యేత్యుత్తర త్రాన్వయః. (గృహోద్యానం విశిష్టం) కూజంతి విహంగానాం మిథునాని యస్మిన్, గాయంతో మధు పానమత్తా భ్రమరా యస్మిన్, యత్ర గృహోద్యానే, ప్రవిష్ట. మాత్మానం దేహం. విబుధానుచరాః కిన్నరాదయాః, జగుః, ఉత్పలగంధిన్యాం వాప్యాం, కర్దమేనో పలాలితం. ఆత్మానం చ, హిత్వా ఆఖండలస్యేంద్రస్య యోషితా మపీప్సితతమ మభీష్టతమం త్యక్త్వా, తత్ర అహం మమతా మకృత్వాపి పుత్రస్య విశ్లేషణేనాలతురా దుఃఖితా సతీ, వదనం కించి త్సంకుచితం, చకార.

౧౮-౨౦

సుహృద్భ్యాం పతిపుత్రాభ్యాం వియోగస్య దుస్సహతా మాహ (వన మితి,) పత్యౌ కర్దమే. వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే సన్యస్య గతే సతి, నితరాం పుత్రవిశ్లేషేణ భిన్నా సతీ, జ్ఞాతం తత్త్వం చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యం యయా. సాపి, వత్సే నష్టే సతి, వత్సలా గౌరివాఽభూత్.

౨౧

(కపిలోపదేశతః తన్మాతృ రీషన్ముక్తిః)

త మేవ ధ్యాయతీ దేవ మపత్యం కపిలం హరిమ్,
బభూవాఽచిరతో వత్స నిస్సృహ తాదృశే గృహే. ౨౨

ధ్యాయతీ భగవద్రూపం యదాహ ధ్యానగోచరమ్,
సుతః ప్రసన్నవదనం సమ స్తవ్యస్తచింతయా. ౨౩

భక్తిప్రవాహయోగేన వై రాగ్యేణ బలీయసా.
యుక్తానుష్ఠానజాతేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా. ౨౪

విశుద్ధేన తదాఽఽత్మాన మాత్మనా విశ్వతోముఖమ్,
స్వానుభూత్యా విరహితమాయాగుణవిశేషణమ్. ౨౫

బ్రహ్మణ్యవస్థితమతి ర్భగవత్కౌత్యసంశ్రయే.

తమేవాఽపత్యం. కపిలాఖ్యం, హరిం దేవం, మేవత్స ఎదుర. అచిరతః బహుకాలం
ధ్యాయంతీ తాదృశే ఉక్తవిధే గృహే నిస్సృహః ఆభూత్. ౨౨

తత్సతః కపిలో భగవాన్, ధ్యానయోగ్యం, యద్భగవతో రూపం “ప్రసన్నవదనాంభోజ”
మిత్యాదినా అహ. తదేవ ప్రసన్నవదనవియుక్తం, భగవద్రూపం, కార్తవ్యేష్యసాఽవయవశ, శృ.
చింతయా. ౨౩

భక్తే, ర్యః ప్రవాహః ప్రవృత్తి. స్స ఏవ యోగః, తేన బలీయసా. వై రాగ్యేణ తథా
యుక్తానుష్ఠానం స్వోపచిత్తాబిరూపకర్మానుష్ఠానం, తేన. జాతేన జ్ఞానేన ఆత్మయాభాత్యజ్ఞానేన
బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మప్రాప్తిహేతునా జ్ఞానయోగకర్మయోగవై రాగ్యాదిభి రనుగృహీతేన ముక్త్యుపాయ
భూతేన భక్తియోగేనేత్యర్థః విశుద్ధేనాఽఽత్మనా మనసా. ఆత్మానః, విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం,
స్వానుభూత్యా స్వప్రకాశేన. విరహితా. మాయాగుణా స్సత్వాదయః, తేషాం విశేషణాని విశేషాః,
శోకమోహదయో యన్య తం, అశనాయాద్యూర్మిషక్కురహిత, మాత్మానం పరమపురుషం, ధ్యాయంతీ
ఆత్మానాం జీవానాం సంశ్రయే అశ్రయే, భగవతి బ్రహ్మణి, అవస్థిత మతి, ర్యష్యా స్సా, నివృత్త
జీవావస్థిః జీవస్యాఽఽవస్థిః క్లేశాద్యావస్థి. ర్యతః. సా ప్రకృతిః, యద్వా. అవస్థి రాప

నివృత్తజీవాపత్తిత్వా ద్వితీకే కా ప్రనిర్వృతిః.

౨౬

నిత్యారూఢసమాధిత్వా త్పరావృత్తగుణభ్రమా.

న సస్థార తదాఽఽత్మానం స్వప్నదృష్ట మివోత్థితః.

౨౭

తద్దేహః పరతః పోష్యో వ్యకృశ్చాన్యసంభవాత్.

బభౌ మలై రవచ్చన్న స్పృధూమ ఇవ పావకః.

౨౮

స్వాంగం తపోయోగమయం ముక్తకేశం గతామృరమ్.

దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవే ప్రవిష్టధీః.

౨౯

శ్లేశాదిరూపా, యత, సా ప్రకృతిః, నివృత్తా నివృత్తప్రాయా జీవాపత్తి ర్యస్యాః సా తస్యాః భావస్తత్త్వం తస్మాన్నివృత్తప్రాయప్రకృతినంబంధత్వా దిత్యర్థః. వీత్యేకా విగతశీతోష్టాదిశ్లేశా ఆప్తా పరమాత్మానుభవరూపా నిర్వృతి రానందో యయా సా,

౩౪-౩౬

నిత్య మారూఢః సమాధి ర్యయా సా తస్యాః భావస్తత్త్వం. తస్మాన్నిత్యం ప్రకృతి విలక్షణప్రత్యగత్మకరీరకపరమాత్మని సమాహితచిత్తత్వాత్ పరావృత్తః నివృత్తః తమ ఆదిప్రకృతి గుణకార్యదేహాత్మాభిమానాదివిసరీతభ్రమో యస్యాః సా సతీ ఆత్మానం శరీరం న సస్థార, స్వప్నా దుత్థితః పురుషః స్వప్నే దృష్టం వస్తుజాత మివ యథా స్వప్నాదుత్థితిః పురుషః స్వాప్నం వస్తవనిత్య మితి నిశ్చిత్త్య స్వాప్నవస్తాయత్తనుభదుఃఖాదిభి రనాకుల ఏవం దేహానుబంధి సర్వం కర్మాయత్త మస్థిరమితి మత్వా తత్సోషణాదినిమిత్తనుభదుఃఖై రనభిభూతా సతీ దేహః పుష్టః కర్మిత ఇతి వా న సస్మారేత్యర్థః.

౩౭

అత ఏవ తస్యాః దేహః పరతః పరైః పోష్యోఽపి పరాయత్తపోషణోఽవ్యక్యశః కుత ఆధ్యసంభవా తోష్సవజాభావప్రయుక్తమనఃపీడాయా అభావా న్యలై రవచ్చన్నః అభ్యంగోద్వర్తనాభావా న్యలై ర్యుక్తోఽపి సధూమః పావక ఇవ బభౌ.

౩౮

తపోయోగవచురం ముక్తకేశం విక్రీర్ణరోజం విగతవస్త్రమపి స్వాంగం దేహం, దైవగుప్తం దైవేన రక్షితం, న బుబుధే న బుద్ధపతీ. తత్ర హేతుః వాసుదేవే భగవతి ప్రవిష్టా ధీ ర్యస్యాః సా భగవదనుభవజనితానందసంప్లవే మగ్నత్వా న్న బుబుధే ఇత్యర్థః.

౩౯

(కపిలోపదేశతః తస్మాత్ రీషన్ముక్తిః)

ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః పరమ్,

అత్యానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవంత మవాప హ.

౩౦

తద్వీరాసీ త్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్,

నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధి ముపేయుషీ.

౩౧

తస్యా స్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్య మభూ త్సరిత్,

స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సిద్ధనేవితా.

౩౨

కపిలోఽపి మహాయోగీ భగవా న్నిత రాశ్రమాత్,

మాతరం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం దిశం యయౌ.

౩౩

సిద్ధచారణగంధర్వై ర్మునిభి శ్చాప్సరోగణైః,

స్త్రాయమాన స్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేతనః.

౩౪

ఏవం కపిలోపదిష్టేన జ్ఞానమార్గేణాశు సా దేవహూతిః పరబ్రహ్మనిరతిశయమానందరూపం భగవంత మవాప. హేతి విస్మయే.

౩౦

హే వీర విదుర, యత్ర సా ముక్తి మవాప తత్పుణ్యతమం క్షేత్రం నామ్నా త్రైలోక్యే విశ్రుతం ప్రసిద్ధ మాసీత్. కిం నామ తత్రాహ - యత్ర క్షేత్రే, సిద్ధపదం సిద్ధకర్తృః ప్రవర్తతే. సిద్ధాశ్రమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః. సిద్ధపదప్రవృత్తై నిమిత్త మాహ - యత్ర క్షేత్రే సా దేవహూతిః సంసిద్ధిం ముక్తి ముపేయుషీ ప్రాప్రసత్తి అత స్తత్సిద్ధక్షేత్ర మితి ప్రసిద్ధ మిత్యర్థః.

౩౧

హే సౌమ్య, తస్యాః, సుర్వ్యం శరీరం, తద్యోగవిధుతమార్త్యం, తస్యాః దేవహూత్యాః, యోగేన. విధుతాః నిరస్తాః, మార్త్యాః పలితపలితాదయోధర్యాః, యస్మిన్, తత్త్రైతాభూతం, సత్తయూ. త్యక్తం శరీరం, స్రోతసాం నదీనాం మధ్యే, ప్రవరా సిద్ధాదిభి స్సేవితా, సరిత్, అభూత్ సరిద్రూపేణ ప్రావహత్.

౩౨

కపిలోఽనుమతో యయా విత్యక్తం. క్వ యయా విత్యత్రాహ - హేవిదుర మహాయోగీ, భగవాన్ కపిలోపి, మాతరం సమనుజ్ఞాప్య మాత్రానుజ్ఞాతః, ప్రాగుదీచీం ఈశానదిశం ప్రతి యయౌ.

౩౩

తత్ర సిద్ధచారణాదిభి. స్త్రాయమానః, సముద్రేణ దత్త. మర్హణం సమర్హణం నికేతనం

అస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యై రభిష్టుతః,
త్రయాణా మపి లోకానా ముపశాంత్యై సమాహితః.

౩౫

ఏతన్నిగదితం తాతయత్పుష్టోఽహం తవాఽనఘ,
కపిలస్య చ సంవాదో దేవహూతేశ్చ పావనః.

౩౬

య ఇద మనుశృణోతి యోఽభిధత్తే కపిలమునే ర్మత మాత్మయోగగుహ్యం,
భగవతి కృతధీ స్సువర్ణకేతా వుపలభతే భగవత్పదారవిందమ్.

౩౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంసాం, సంహితాయాం, తృతీయస్కంధే,
కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయత్రింశోఽధ్యాయః.

ఇతి తృతీయస్కంధః సమాప్తః.

వివాసస్థానం చ యస్య సః, సాంఖ్యాచార్యైః కపిలోక్తసాంఖ్యప్రవర్తకయోగిభిః, అభిష్టుతః, లోకానా
ముపశాంత్యై జేమాయ, సమాహితమనా, స్వయం మపి యోగ మాస్థాయాధ్యాస్త ఇత్యర్థః.

౩౪-౩౫

“స్వాయంభువస్య చ మనో ర్వంశ” ఇత్యాదినా కృతస్య ప్రశ్నస్య గురుత్వ ముక్తం
తదుపసంహరతి (ఏతదితి) హేఅనఘ, అహం యత్పుష్టః యత్రప్రతి త్వయా పృష్టః. తదేత, త్రవ
తుభ్యం, నిగదితం, మయా, తత్ప్రసంగాత్కపిలస్య దేవహూతేశ్చ, లోకపాకన స్సంవాదోపి
నిగదితః.

౩౬

కపిలదేవహూతీసంవాదశ్రవణాదిఫల మాహ (య ఇతి.) కపిలే పూర్వం ఫలముక్త
మత్ర తు మైత్రేయేణేతి వక్తృభేదా న్న పానరుక్తమ్. ఇదమాత్మనో యోగిరూపం గుహ్యమం
కపిలమునే ర్మతం యః శృణోతి వక్తరి సలి, యోవాఽభిధత్తే శ్రోత్వః యస్య త్రావయతి స పుమాన్
సువర్ణకేతా గరుడధ్వజే భగవతి కృతధీః నిష్పన్నభక్తియోగో భూత్వా భగవత్పదారవిందం, లభతే
ప్రాప్నోతి.

౩౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుదాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుశేన

తచ్ఛరణకమలమరిదయప్రసన్నతత్సృక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన

శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత

చంద్రికాయాం, తృతీయస్కంధసమాఖ్యాయాం,

త్రయత్రింశోఽధ్యాయః.

ఇతి తృతీయస్కంధ సమాప్తః.

శ్రీమద్భాగవత తృతీయస్కంధీయ శ్లోకానుక్రమణికా

[అకారాదిక్రమేణ, అధ్యాయక్రమేణ చ]

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	శ్లోకాంకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	శ్లోకాంకం
	అ—107			25.	అసాక్షీర్ భగవాన్	7	4
1.	అజాతశత్రోః ప్రతియచ్ఛ	1	11	26.	అశేషసంక్షేపశమం	7	14
2.	అన్యాని చేహ	1	23	27.	అర్థాభావం వినిశ్చిత్య	7	18
3.	అపిన్సిదాస్తే	1	34	28.	అమృతానాం శిష్యాణా	7	36
4.	అపిన్సిదన్యే	1	35	29.	అహ్నివృత్తార్థకరణా	9	10
5.	అపిన్సిదోర్భ్యం	1	36	30.	అథాభిషేత మాలిక్య	9	27
6.	అహో పృథాఽపి	1	40	31.	అహమాత్మాఽఽత్మనాం దాతః	9	42
7.	అజన్య జన్మోత్పథ	1	44	32.	అంతర్హితే భగవతి	10	1
8.	అహో బకీయం	2	23	33.	అర్వాక్రోశ్చిత్తస్తు నష్టమః	10	25
9.	అయాజయద్గోసవేన	2	31	34.	అతః పరం ప్రవక్ష్యేమి	10	29
0.	అథ తే భ్రాతృపుత్రాణాం	3	12	35.	అణుర్వ్యో పరమాణూ	11	5
11.	అయాజద్ధర్మసుత	3	18	36.	అయనే చాహునీ	11	12
12.	అన్నం చోరురసం తేభ్యో	3	28	37.	అంతః న తస్మిన్	11	31
13.	అథ తే తదనుజ్ఞాతా	4	1	38.	అయం తు కథితః	11	36
14.	అహం చోక్తో భగవతా	4	4	39.	అలం ప్రజాభిః	12	17
15.	అథాఽపి తదభిషేతం	4	5	40.	అథాభిధ్యాయతః	12	21
16.	అద్రాక్ష మేక మాసీనం	4	6	41.	అథాత్రాపీతిహసోఽయం	14	6
17.	అస్మాల్లోకాదుపరతే	4	30	42.	అథ మే కురు కల్యాణ	14	14
18.	అథ తే భగవల్లీలా	5	22	43.	అథాఽపి కామ మేతం తే	14	21
19.	అహం (మహా) తత్త్వాద్వికుత్	5	29	44.	అథోపస్పృశ్య	14	31
20.	అనిరోఽపి వికుర్వాణో	5	33	45.	అప్రాయత్వాదాత్మనస్తే	14	37
21.	అనిలేనాన్వితం జ్యోతిః	5	34	46.	అలంపటః శీలధరో	14	48
22.	అథ తస్మాఽభితప్తస్య	6	11	47.	అంతర్వహిశ్చామలం	14	49
23.	అథాపి కీర్తయామ్యంగ	6	36	48.	అత్రోపస్యపమితి	15	42
24.	అతో భగవతో మాయా	6	39	49.	అథ తస్యోశతీం దేవీం	16	13

శ్లోకం సంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థము	అర్థము	శ్లోకాః	అర్థము	అర్థము
50.	అథ తే మునయో దృష్ట్వా	16	27	77. అథ మే దేవ సమ్మోహ	25	10
51.	అంతర్గామేషు	17	9	78. అహం మమాభిమానోత్తైః	25	16
52.	అథ నై షోఽజిన్నామ	18	27	79. అసేవయాఽయం ప్రకృతే	25	27
53.	అనధార్య విరించన్య	19	1	80. అనిమిత్తా భావతీ	25	33
54.	అధోరుధాఽనృజన్మాయాం	19	17	81. అథో విభూతిం మమ	25	37
55.	అన్యేషాం పుణ్యశ్లోకానాం	19	34	82. అథ తే సంప్రవక్ష్యేమి	26	1
56.	అన్యోన్యశ్లేషయోత్తుంగ	20	30	83. అనాదిరాత్మా	26	3
57.	అహో రూప మహోదైర్వ్యం	20	32	84. అంతః పురుషరూపేణ	26	19
58.	అహో ఏతజ్జగత్సృషః	20	51	85. అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య	26	34
59.	అథ సంప్రదితే	21	35	86. అక్షిణీ చక్షుషా	26	64
60.	అధోఽజముపాయాతం	21	48	87. అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి	27	4
61.	అధర్మశ్చ సమేదేత	21	55	88. అత ఏవ శనైశ్చిత్తం	27	5
62.	అథాపి (తథాపి) పృచ్ఛే	21	56	89. అకర్తుః కర్మబంధోఽయం	27	19
63.	అతోహ్యన్యోన్య	22	4	90. అనిమిత్తనిమిత్తేన	27	21
64.	అహం త్వా శృణవం	22	14	91. అహింసా సత్యమస్తేయం	28	4
65.	అతో భజిష్యే సమయేన	22	19	92. అపీచ్యదర్శనం శక్యత్	28	17
66.	అశక్తువం స్తద్విరహం	22	25	93. అభినందాయ యో హింసాం	29	8
67.	అయాతయామాః	22	35	94. అహం సర్వేషు భూతేషు	29	21
68.	అన్యే పున ర్మగవతో	23	8	95. అహ ముచ్చానచై ర్ద్రవ్యైః	29	24
69.	అంగం చ మలపంకేన	23	25	96. అర్చాదాచర్యయేత్	29	25
70.	అథాఽదర్శే స్వ మాత్మానం	23	30	97. అథ మాం సర్వభూతేషు	29	27
71.	అత (తత) స్సా సుషువే	23	48	98. అర్థజ్ఞా త్సంశయచ్ఛేత్తా	29	32
72.	అవాదయం నైవా వ్యోమ్ని	24	7	99. అర్థరాజ్ఞాదితైః	30	10
73.	అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యోః	24	15	100. అత్తైవ సరకస్త్వస్య	30	29
74.	అయం సిద్ధగణాధీశః	24	19	101. అధస్తా స్మరలోకస్య	30	34
75.	అధర్మజ్ఞేఽదదాచ్ఛాంతిం	24	24	102. అకల్యః స్వాంగచేష్టాయాం	31	9
76.	అహో పాపవ్యూహానాం	24	27	103. అథ యో గృహమేధీయాన్	32	1

ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం
104.	అథ తం పర్వభూతానాం	32	11	130.	అక్షిప్తాఽఽత్మేంద్రియః	30	8
105.	అథావ్యజ్ఞోంతః	33	2	131.	అస్తేఽనమత్యో	30	15
106.	అహో ఐత శ్వసవో	33	7	132.	అదీపనం స్వగత్రాణాం	30	25
107.	అభీజ్ఞానగాహకపితౄణాం	33	14	133.	ఆరభ్య నస్తాన్	31	10
	అ—29			134.	ఆద్య స్థిరచరాణాం	32	12
108.	అసాం ముహూర్త	3	8	135.	ఆత్మతత్త్వావబోధేన	32	36
109.	అత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ	4	35	136.	అస్తే యోగం సమాప్తాయ	33	35
110.	అత్మానం చాన్య	6	25		ఇ—34		
111.	అత్యంతికేన సత్త్వేన	6	28	137.	ఇత్యుచివాంస్తత	1	14
112.	అత్మనోఽవపితో	6	38	138.	ఇత్థం ప్రజ న్నారతమేవ	1	20
113.	అసీన ముద్వ్యాం	8	3	139.	ఇతి భగవతః పృష్ఠః	2	1
114.	అయామతో విస్తరతః	8	25	140.	ఇంగితజ్ఞాః పురుషౌధా	2	9
115.	అయుర్వేదం ధనుర్వేదం	12	38	141.	ఇమం లోక మముం	3	21
116.	అన్యక్షకీ త్రయా	12	44	142.	ఇత్యాదృతోక్త	4	14
117.	అకూఠిం రుచయే	12	56	143.	ఇత్యావేదితహార్దయ	4	19
118.	అదేశేఽహం భగవతో	13	14	144.	ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య	4	23
119.	అహైన మేహ్యత్ర	18	3	145.	ఇతి సహ విదురేణ	4	27
120.	అసన్నశౌండి	18	21	146.	ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం	5	1
121.	అగస్కృద్భయకృద్	18	23	147.	ఇత్థితే వర్ణితఃక్షత్రః	11	1
122.	అహా చాయుధమాధత్స్వ	19	10	148.	ఇతి తన్యవచః	12	9
123.	అత్మజామసితా	21	27	149.	ఇత్యాదిష్ట స్స గురుణా	13	15
124.	అమంత్ర్యతం మునివరం	22	26	150.	ఇతిహసపురాణాని	12	39
125.	అస్థాభివృచ్చేఽద్య	24	34	151.	ఇది బ్రువాణం విదురం	13	5
126.	అత్మానం పర్వభూతేషు	24	46	152.	ఇత్యభిద్యాయతో	13	18
127.	అధ్యాత్మికానుక్రమణా	29	18	153.	ఇతి మీమాంసతస్తన్య	13	23
128.	ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి	29	26	154.	ఇత్యుపసీయమానస్తే	13	46
129.	ఆత్మజాయానుతాగార్థ	30	6	155.	ఇష్ట్యాగ్నిజిహ్వం	14	8

శ్లోకానుక్రమణికా	శ్లోకా:	ప్రధానము:	శ్లోకం:	ప్రసంగము:	శ్లోకా:	ప్రధానము:	శ్లోకం:
156.	ఇతి తాం వీరమరీచ	14	15	181. ఉపద్యుపరి విన్యస్త	23	16	
157.	ఇతి తద్గుణతాం	16	1	182. ఉల్లేన సంవృత స్తస్మిన్	31	8	
158.	ఇతి కౌషరవాఖ్యాతాం	19	33	ఉ—3			
159.	ఇతి సాయంతనీం సంధ్యాం	20	37	183. ఉష్యాజ మింద్రియాజ్ఞాహుః	12	47	
160.	ఇత్యవ్యతీకం	21	22	184. ఉర్జస్వంతం మన్యమాన	21	42	
161.	ఇంద్రియార్థేషు సజ్జంత్యా	23	54	185. ఉయా సువర్ణభుజయో	28	24	
162.	ఇమాః దుహితరః సభ్య	24	14	ఋ—2			
163.	ఇచ్ఛాద్వేషవిహీన	24	47	186. ఋషి మాద్యం న విధ్వాతి	9	35	
164.	ఇతి స్యమాతుర్నిరవద్యం	25	12	187. ఋగ్యజుః స్సామాధర్వాజ్ఞాకా	12	37	
165.	ఇమం లోకం తదైవాముం	25	39	ఏ—72			
166.	ఇంద్రియాణి దశశ్రోత్రం	26	13	188. ఏవ మేత త్పురా పృష్టో	1	1	
167.	ఇతి మాతుర్వచ శృత్తం	29	6	189. ఏవం సంచిత్య భగవాన్	3	16	
168.	ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా	31	28	190. ఏవం త్రిలోకగురుణా	4	32	
169.	ఇత్యేత త్కథితం	32	31	191. ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః	5	37	
170.	ఇతి ప్రదర్శ్య భగవాన్	33	12	192. ఏష హ్యేషనత్త్వానాం	6	8	
	ఉ—2			193. ఏతే వర్ణా స్స్వధర్మేణ	6	34	
171.	ఈద్యుగ్గుహం తత్సక్యంతీం	23	22	194. ఏతత్క్షత్త ర్భగవతో	6	35	
172.	ఈడితో భగవానేవం	33	9	195. ఏకాంతలాభం	6	37	
	ఉ—10			196. ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం	7	1	
173.	ఉత్తరాయాం ధృతః	3	17	197. ఏతస్మిన్నే మనో	7	7	
174.	ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం	8	10	198. ఏతేషామపి వంశ్యాంశ్చ	7	26	
175.	ఉత్సంగా న్నూరదో	12	23	199. ఏతాన్ మే వృద్ధతః	7	40	
176.	ఉత్తిప్రవారిః	13	27	200. ఏష ప్రసన్నవరదో	9	23	
177.	ఉత్పాతా విహవస్తత్ర	17	3	201. ఏవం సంబోధితస్తేన	10	3	
178.	ఉద్ధవస్త్రడి దంభోద	17	6	202. ఏతావాన్జీవలోకస్య	10	9	
179.	ఉద్యతస్య హి కామస్య	22	12	203. ఏవం కాలోప్యనుమితః	11	3	
180.	ఉభయోః ఋషికుల్యాయాః	22	27	204. ఏష దైవందిన స్సర్గో	11	25	

ప్రస్తుతం	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకం	ప్రస్తుతం	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకం
205. ఏవం విదై రహోరాత్రైః	11	32	232. ఏతావత్కేష కుక్రూషా	24	13		
206. ఏవ మాత్మభువాఽఽద్భిః	12	21	233. ఏష మానవి తే	24	18		
207. ఏతావత్కాత్మజై ర్విర	13	10	234. ఏతస్మై జన్మ	24	36		
208. ఏష మాం త్వత్కృతే విద్య	14	9	235. ఏష ఆత్మపదో	24	37		
209. ఏష తేఽహం విచాస్యామి	14	16	236. ఏవం నముదితస్తే న	24	41		
210. ఏషా ఘోరతమా వేలా	14	22	237. ఏతావానేన లోకేఽస్మిన్	25	44		
211. ఏతస్యాం సాద్వి నంద్యాయాం	14	23	238. ఏవం పరాభిద్యానేన	26	6		
212. ఏష దేవ దితే గర్భం	15	10	239. ఏతావానేన సంఖ్యాతో	26	15		
213. ఏవం తదైవ భగవాన్	15	37	240. ఏతాన్యసంహృత్య యదా	26	50		
214. ఏతౌ తౌ పార్షదౌ	16	2	241. ఏతదండం విశేషాఖ్యం	26	52		
215. ఏతౌ సురేతరగతిం	16	26	242. ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా	26	62		
216. ఏతత్పురై న విద్ధిష్టం	16	30	243. ఏవం త్రిపుదహంకారో	27	13		
217. ఏతే వయం న్యాసహరా	18	11	244. ఏవం ప్రత్యవమృత్యాసా	27	16		
218. ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం	18	18	245. ఏవం విజితత్త్వస్య	27	26		
219. ఏష తే దేవ దేవానాం	18	22	246. ఏతై రన్యైశ్చ పథిభి	28	7		
220. ఏషా ఘోరతమా నంద్యా	18	26	247. ఏవం హరా భగవతి	28	34		
221. ఏతౌ తౌ పార్షదావన్య	19	29	248. ఏతద్భగవతో రూపం	29	36		
222. ఏవం హిరణ్యాక్షమనహ్య	19	31	249. ఏవం న్యభరణాకల్పం	30	13		
223. ఏతన్మహాపుణ్యమలిం	19	38	250. ఏవం కుటుంబభరణే	30	18		
224. ఏవ ముగ్రశ్రవాః పృష్ఠ	20	7	251. ఏవం కుటుంబం బిభ్రాజ	30	30		
225. ఏక స్వయం సంజగతః	21	9	252. ఏకః ప్రపద్యతే ధ్వాంతం	30	31		
226. ఏవం త మనుభాష్యాఽథ	21	33	253. ఏవం కృతిమతిర్గర్భే	31	21		
227. ఏవ మావిష్కృతాశేష	22	1	254. ఏవం పరేత్య భగవంతం	32	10		
228. ఏత త్త ఆదిరాజన్య	22	39	255. ఏతావానేన యోగేన	32	27		
229. ఏవం బ్రువాణ మబలా	23	9	256. ఏతద్వై శ్రద్ధయా	32	30		
230. ఏవం యోగానుభావేన	23	46	257. ఏవం నిశమ్య	33	1		
231. ఏతావతాలం కాలేన	23	53	258. ఏవం పా కపిలోత్తేన	33	30		

ప్రస్తుతం	కోడా	ప్రస్తుతం	కోడా	ప్రస్తుతం	కోడా
259. ఏతన్నిగదితం తాత	33	36	284. కాలవృత్తాతు	5	26
ఐ—1			285. కాలమాయాంశయోగేన	5	32
260. ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యం చ	32	15	286. కాలసంజ్ఞాం తదా దేవీం	6	2
క—79			287. కర్ణావస్థ వివిధిన్నై	6	17
261. కుత్ర క్షతుర్భగవతా	1	3	288. క్రీడాయా ముద్యమోఽర్చస్య	7	3
262. క ఏన మత్రోప	1	15	289. క ఏష యోఽసావహ	8	18
263. కచ్చిత్పురోణో పురుషో	1	26	290. కాలేన సోఽజః	8	22
264. కచ్చిత్కురూణాం వరమ	1	27	291. కవంఠకింజల్క	8	28
265. కచ్చిద్యరూదాధిపతి	1	28	292. కాలద్రవ్యగుణైరవస్య	10	14
266. కచ్చిత్కుఞం సాత్త్వత	1	29	293. కంకగృధవట	10	24
267. కచ్చిద్ధరేః సౌమ్య	1	30	294. కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ	11	18
268. కచ్చిద్దుధః	1	32	295. కాలోఽయం ద్విపర్ధాఖ్యో	11	37
269. కచ్చిచ్చివం	1	33	296. కాలోఽయం పరమాత్మాది	11	38
270. కిం వా కృతాద్యేష్య	1	37	297. కదాచిత్ ద్వాయతః	12	34
271. కచ్చిద్యశోధా	1	38	298. కన్య రూప మభూత్	12	52
272. కృష్ణద్యుమణి	2	7	299. కిమేత తస్మిన్ కరవ్యాజం	13	21
273. కోఽవా అముష్యాంఘ్రి	2	18	300. కఃశ్రద్ధధీతాన్	13	43
274. కౌమారీం దర్శయంశ్చేష్టాం	2	28	301. కో నామ లోకే	13	50
275. కకుద్మతోఽవిద్ధనసో	3	4	302. కృతశోకానుతాపేన	14	43
276. కాలమాగధకాల్యాదీన్	3	10	303. కో వా విహైత్య	15	32
277. కియాన్ భువోఽయం	3	14	304. కృతస్సప్రసాదసుముఖం	15	39
278. కోన్వీశ తే	4	15	305. కామం భవః స్వప్నజినై	15	49
279. కర్మాణ్యనీహస్య	4	16	306. కరాశదంష్ట్రశృఙ్ఖర్పాం	19	8
280. కాశింద్యః కతిభిః	4	36	307. కిమన్యపృథ్వ్యైత్రేయం	20	4
281. కరోతి కర్మాణి	5	5	308. కాసి కన్యాఽసి	20	34
282. క్రీడణ విధితే	5	7	309. కిరీటినం కుండలినం	21	10
283. కస్తృష్టుయాత్	5	11	310. కృత్వా దయాం చ జీవేషు	21	31

క్రమసంఖ్య	స్తోత్రాః	ప్రధానముః శ్లోకాంకుః	క్రమసంఖ్య	స్తోత్రాః	ప్రధానముః శ్లోకాంకుః
311.	కదంబచంపకాశోక	21 42	338.	క్రియయా క్రతుర్ద్వినైః	32 34
312.	కారండవైః పవైః హంసైః	21 43	339.	కపిలోఽపి మహామౌగే	33 33
313.	కాకః స భూయాన్	22 16		ఖ—3	
314.	కుశాః కాశాస్త	22 30	340.	ఖరోఽశ్వోఽశ్వకరో	10 22
315.	కుశకాశభయం బర్హి	22 31	341.	ఖరైః శరపైర్విరయం	13 30
316.	కాయేన భూయసా జైమాం	23 5	342.	ఖరాశ్చ కర్కశైః	17 11
317.	కిం దురాపాదనం తేషాం	23 42		గ—21	
318.	కపిలస్తత్త్వసంఖ్యాతా	25 1	343.	గాం పర్యటన్ మేధ్య	1 19
319.	కాచిత్త్వయ్యుచితాభక్తిః	25 28	344.	గుదం పుంసో విసృన్వంతం	6 20
320.	కార్యకరణకర్తృత్వే	26 68	345.	గుణావతారై ర్విశ్వస్య	7 28
321.	కర్తృత్వం కరణత్వం చ	26 26	346.	గుణవ్యతికరాకారో	10 11
322.	కషామౌ మధురస్త్రీతః	26 42	347.	గోరజో మహిషః కృష్ణ	10 21
323.	క్లేదనం పిండనం తృప్తిః	26 43	348.	గ్రహృతారాచక్రవః	11 13
324.	కరంభపూతిసౌరభ్య	26 45	349.	గృహజైతాని నామాని	12 14
325.	కృచిత్రత్వావమరేన	27 20	350.	గావోఽత్రసన్నన్యగ్	17 13
326.	కాంచీగుణోల్లసచ్	28 16	351.	గ్రహాః పుణ్యతమానన్యే	17 14
327.	కీర్తన్యతీర్థయశసం	28 18	352.	గదాయా మసవిధాయాం	19 5
328.	కౌమోదకీం భగవతో	28 23	353.	గిరయః ప్రత్యదృశ్యంత	19 20
329.	కాలన్యేశ్వరరూపస్య	29 4	354.	గూహంతీం వ్రీడయాత్మానం	20 31
330.	కర్మనిర్ధార ముద్దిశ్య	29 10	355.	గృహీతార్హణ మాసినం	21 49
331.	కుటుంబమరణాకల్ప	30 12	356.	గతే శతధృతౌ క్షత్తః	24 21
332.	కృంతనం చావయవో	30 27	357.	గచ్ఛనికామం మయా	24 38
333.	కేవలేన హ్యధర్మేణ	30 33	358.	గుణైః విచిత్రాః సృజంతీం	26 5
334.	కర్మణా దైవనేత్రేణ	31 1	359.	గుదం మృత్యురపానేన	26 66
335.	కలలం తేష్వకరాత్రేణ	31 2	360.	గ్రామ్యధర్మనివృత్తిశ్చ	28 3
336.	క్రిమిభిః క్షతసర్వాంగ	31 6	361.	గుణాభిమానినో దేవాః	29 44
337.	కటుతీక్షోష్ణలవణ	31 7	362.	గృహేషు కూబధర్మేషు	30 9

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	పుర్వా యోగః	శ్లోకాంకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	పుర్వా యోగః	శ్లోకాంకం
363.	గృహోధ్యానం కుసుమితైః మ—2	33	18	386.	జగృహస్తద్విస్మయంతాం	21	41
364.	ఘాతేన పృథ్వాః పదవీం	13	28	387.	జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా	21	22
365.	ఘాణాద్వాయురభిద్యేతాం చ—14	26	55	388.	జుష్టం బిభాద్యాభిలే	21	23
366.	చతుర్ముగానాం చ	8	12	389.	జానుద్వయం జలజలోచనయా	23	23
367.	చరాచరాకో భగవన్	8	30	390.	జీవాశ్చేష్టాహ్యజీవానాం	29	28
368.	చతుర్థః ఐంద్రియస్సర్గో	10	16	391.	జంతుర్వై భవ ఏతస్మిన్	30	4
369.	చరమ స్సద్విశేషాం	11	1	392.	జీవతశ్చాంత్రాభ్యుద్ధారః	30	26
370.	చత్వారి త్రిణి ద్వే	11	19	393.	జీవో హ్యస్యానుగోఽహో	31	44
371.	చాతుర్హోత్రం కర్మతంత్రం	12	35	394.	జీవన్య సంస్కర్తీర్బ్రహ్మీ	32	38
372.	చరితం తస్య రాజన్యే	13	3		త—214		
373.	చుక్రోశ విమనా	17	7	395.	తత్రాథ శుశ్రావ	1	21
374.	చక్రే హిరణ్యకశిపుః	17	19	396.	తస్యాం త్రితస్యోశసో	1	22
375.	చక్షుష్తద్గురగా	23	19	397.	తతస్తత్త్రివజ్యసురాష్ట్ర	1	24
376.	చేతః ఖల్వస్య బంధాయ	25	15	398.	తస్య ప్రపన్నాభిం	1	45
377.	చాలనం వ్యూహనం	26	37	399.	తథైవ చాన్యే నరలోకపీఠా	2	20
378.	చిత్రేన హృదయం చైతన్య	26	70	400.	తత్తస్య కైంకర్యమలం	2	22
379.	చతుర్విధాతవ స్సప్త చ—1	31	4	401.	తతో సంద్రవజమిత	2	26
380.	చాయాయాః కర్తవ్యా జ్ఞే జ—14	12	27	402.	తత స్స ఆగత్య	3	1
381.	జనస్య కృష్ణార్ద	5	3	403.	తత్రాహృతాస్తా	3	7
382.	జ్యోతిషాంభోను	5	35	404.	తాస్వపత్నాన్వజనయద్	3	9
383.	జహాన రుంధాన మనహ్య	13	32	405.	తస్యైవం రమమాజన్య	3	22
384.	జితం జితం తే జిత	13	34	406.	తతః కలిపయై ర్భావైః	3	25
385.	జగ్రహ త్రిశిఖం శూలం	19	13	407.	తత్ర స్నాత్వా పితౄణాం	3	26
				408.	తేషాం మైరేయదోషేణ	4	2
				409.	తస్మి న్మహాభాగంతో	4	9
				410.	తస్యానురక్తస్య మునేః	4	10
				411.	తత్పాదవర్యాదిశ వర్త్య	5	4

ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	శ్లోకం	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	శ్లోకం
412.	తాన్ శోభ్యశోచ్యానవదో	5	14	439.	తుభ్యం మద్విచికిత్సాయాం	9	37
413.	తదన్య కౌషారవ	5	15	440.	తస్మా ఏవం జగత్ప్రప్తే	9	44
414.	తతో భవన్మహత్తత్త్వ	5	27	441.	తద్విలోక్యాజ్ఞసంభూతో	10	5
415.	తై జసాసీంద్రియాణ్యేవ	5	31	442.	తవసా హ్యేధమానేన	10	6
416.	తాన్యై హ్యనద్వృత్తిభి	5	44	443.	తద్విలోక్య వియద్వయాపి	10	7
417.	తథావరే చాత్మనమాది	5	46	444.	తిరశ్చా మ్మష్టమ స్సర్గః	10	20
418.	తత్రే వయం లోకసిన్పక్షయాద్య	5	47	445.	త్రసరేణుత్రికం భుంక్తే	11	6
419.	త్వం న స్ఫురాణామసి	5	49	446.	తయో స్సముచ్చయోః మానః	11	11
420.	తతో వయం సత్రుసుఖ	5	50	447.	త్రిలోక్యా యుగసాహస్రం	11	22
421.	తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్విన్నం	6	12	448.	తమోమాత్రా ముపాదాయ	11	27
422.	త్వచమస్య వినిర్విన్నాం	6	18	449.	తమేవాన్వపి దీయంతే	11	28
423.	తా ర్తీయేన స్వభావేన	6	29	450.	త్రిలోక్యాం దహ్యామానాయాం	11	29
424.	తేషాం సంస్థాం ప్రమాణం చ	7	27	451.	తాప్త్రీభువనం సద్యః	11	30
425.	తిర్యజ్మానుషదేవానాం	7	27	452.	తస్యైవ చాంతే కల్పో	11	35
426.	తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం	7	37	453.	తదాహ రక్షరం బ్రహ్మ	11	41
427.	తస్యార్థసూక్ష్మేభివిష్ట	8	13	454.	తాన్ బధాపే స్వభూః	12	5
428.	తల్లోకపద్మం న ఉ ఏవ	8	15	455.	తవ ఆతిష్ఠ భద్రంతే	12	18
429.	తస్యాం న చాంభోరుహ	8	16	456.	తవస్థైవ వరం జ్యోతి	12	19
430.	తస్మాద్యుగాంతశ్వసన	8	17	457.	త మధర్మే కృతమతిం	12	29
431.	తమన్యపారే విదురాత్మనర్గం	8	20	458.	తేజీయసా మపి హ్యేతన్	12	31
432.	తతో నివృత్తోఽప్రతిరథికామః	8	21	459.	తస్మై నమో భగవతే	12	32
433.	తర్హ్యేన తన్నాభినరః	8	32	460.	తస్యోష్ఠిగాసీల్లోమఖ్యో	12	45
434.	తద్వా ఇదం భువనమంగళ	9	4	461.	తతోఽపరా ముపాదాయ	12	49
435.	తావద్భయం ద్రవిణగేహ	9	6	462.	తదా మిభునధర్మేణ	12	54
436.	త్వం ఛావయోగవరిభావిత	9	11	463.	త్వ మేక స్సర్వభూతానాం	13	7
437.	తిర్యజ్మానుష్యవిబుధాధిప	9	19	464.	తద్విదేహి నమస్తుభ్యం	13	8
438.	తత ఆత్మని లోకే చ	9	31	465.	తస్మాఽభివశ్యతః స్వస్థ	13	19

అంకం	శ్లోకం	అంకం	శ్లోకం	అంకం	శ్లోకం	అంకం	శ్లోకం
466.	తేషాం సతాం వేదవితాన	13	26	493.	తౌ తు గీర్వాణముషభౌ	16	33
467.	తమాలనీలం సితదంతకోట్యా	13	33	494.	తదా వికుంఠిషణ్ణాద్	16	34
468.	త్రయీమయం రూప మిదం చ	13	41	495.	తా వేప హ్యధునా ప్రాప్తౌ	16	35
469.	తస్మిన్నసన్నే సకలాశిషాం	13	49	496.	తయోరసురయోరద్య	16	36
470.	తేనైవ తు మునిశ్రేష్ఠ	14	2	497.	తావాదిదైత్యై సహసా	17	16
471.	తస్య చోద్ధరతః క్షోణీం	14	3	498.	తం వీక్ష్య దుఃసహజవం	17	21
472.	తద్దవాఽదహ్యామానాయాం	14	10	499.	తతో నివృత్తః క్రీడిష్యఽ	17	24
473.	తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో	14	40	500.	తస్మిన్ ప్రవిష్టే పరుణస్య	17	25
474.	తమ ఏతద్విభో వేత్త	15	3	501.	తత్రోపరిభ్యాసురిలోకపాలకం	17	27
475.	తేషాం సుపక్వయోగానాం	15	7	502.	త్వం లోకపాలోఽధిపతి	17	28
476.	త ఏకదా భగవతో	15	13	503.	తం వీరమారాదభివద్య	17	31
477.	తస్మిన్మగురవికృతం	15	26	504.	తదేవ మాకర్ణ్య జలేశ	18	1
478.	తస్మిన్నతీత్య మునయః	15	27	505.	త్వం న సప్తత్నైర భవాయ	18	4
479.	తాస్వీక్ష్య వాతరశనాం	15	30	506.	త్వయి సంస్థితే గదయా	18	5
480.	తాభ్యాం మిషశ్శ్వపిమిషేషు	15	31	507.	తం నిస్సరంతం సలిలాద్	18	7
481.	తద్వామముష్య పరమస్య	15	34	508.	త్వం ప్రద్రథానాం నిల	18	12
482.	తేషా మితీరిత ముఖా వవధార్య	15	35	509.	తతశ్చ గదయారాతిం	18	17
483.	తం త్వాగతం ప్రతి	15	38	510.	తయోః స్ఫురేన్తిగృగదా	18	19
484.	తస్యారచిందనయనస్య	15	43	511.	తతస్సవత్సం ముఖతశ్చరంతం	19	2
485.	తే వా అముష్య	15	44	512.	తం వ్యగ్రవక్రం దితి	19	6
486.	తం త్వాం విదామ భగవన్	15	47	513.	తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య	19	11
487.	తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య	16	4	514.	తదోఽసా దైత్యమహాభటా	19	14
488.	తస్మే స్త్రేభర్తృరవసాయ	16	12	515.	తేనేత్థమాహతః క్షత్ర	19	16
489.	తే యోగమాయయాఽఽతర్హి	16	15	516.	తదా దితే స్సమభవత్	19	23
490.	త్యక్త స్సనాతనో యోగీ	16	18	517.	తం ముష్టిభిర్వినిఘ్నంతం	19	25
491.	తరంతి హ్యంజసా మృత్యుం	16	19	518.	తం సుఖారద్య మృజుభి	19	36
492.	తత్తేనభీష్టమివ సత్త్వ	16	24	519.	తయోః సంవదతోః సూత	20	5

సంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రశ్నాంఖ్య	శ్లోకాంఖ్య	సంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రశ్నాంఖ్య	శ్లోకాంఖ్య
530.	తాః నః కీర్తయ భద్రం తే	20	6	547.	తుష్టిః హమద్య తవ	23	6
521.	తాని చైతైకకః ప్రస్తు	20	14	548.	తతేతికృత్య ముపశిక్ష	23	11
522.	తస్య నాభే రభూ తద్భృం	20	16	549.	తత్ర తత్ర వినిక్షిప్త	23	17
523.	తతో హనన్ స భగవాన్	20	24	550.	తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ	23	27
524.	త్వ మేకః కిల లోకానాం	20	27	551.	తస్మిన్నలుప్తమహిమా	23	38
525.	తాం క్వణచ్చరణాంభోజాం	20	29	552.	తేనాష్టలోకపవహర	23	39
526.	త ఆత్మసర్గం తం కాయం	20	43	553.	తస్మిన్ విమాన ఉత్కృష్టం	23	45
527.	తే తు తజ్జగృహూ రూపం	20	46	554.	తస్యామాధత్త రేతస్తాం	23	47
528.	తేభ్యః సోత్యసృజత్ప్రియం	20	50	555.	తస్యాం బహుతిథే కాలే	24	6
529.	తవసా విద్యయా యుక్తే	20	52	556.	తత్కర్తృమాశ్రమపదం	24	9
530.	తేభ్యః ప్రైతైకకః స్వస్య	20	53	557.	త్వయా మేఽవచితస్తాత	24	12
531.	తస్య వైదుహితా బ్రహ్మణ	21	3	558.	తా వాత్సాస్య జగత్ప్రస్థా	24	20
532.	తస్యాం స వైమహమోగీ	21	4	559.	తతస్త ఋషయః క్షతః	24	25
533.	తతః సమాధియుక్తేన	21	7	560.	తాన్యేవ తేఽభిరూపాణి	24	31
534.	తావత్ప్రసన్నో భగవాన్	21	9	561.	త్వాం సూరిభిస్తత్త్వ	24	32
535.	తథా స చాహం పరివోధుకామః	21	15	562.	త మాసీన మకర్మాణం	25	6
536.	తం త్వానుభూత్యోపరత	21	21	563.	తస్య త్వం తమసో	25	8
537.	త్వం చ సమ్య గనుస్థాయ	21	30	564.	తం త్వా గతాహం శరణం	25	11
538.	తస్మిన్ సుధన్యన్నహని	21	37	565.	త మిమం తే ప్రపజ్ఞామి	25	14
539.	తద్వై బిందుసరో నామ	21	39	566.	తదా పురుష ఆత్మానం	25	17
540.	తద్దేవ హరిణైః కోడైః	21	44	567.	తితిక్షవః కారుణికాః	25	21
541.	తద్దేవ సేతవ స్పర్శే	21	54	568.	త ఏతే సాధవః సాద్వి	25	24
542.	తత్రాణాయాస్పృశన్	22	3	569.	తదేత స్మే విజానీహి	25	30
543.	తవ సందర్శనాదేవ	22	5	570.	తైర్దర్శనీయావయవై	25	36
544.	తత్ప్రృతీచ్చ ద్విజాగ్ర్యే	22	11	571.	తదస్య సంవృత్తసంధః	26	7
545.	తాం ప్రార్థయంతీం	22	18	572.	తై జసాత్తు వికుర్వాణాద్	26	29
546.	త మాయాంత మభిప్రేత్య	22	28	573.	తై జస సంద్రియాణ్యేవ	26	31

శ్లోకం	శ్లోకా:	ప్రశ్నాంకం	శ్లోకం	శ్లోకా:	ప్రశ్నాంకం
574. తామసాచ్చ వికుర్వాణాద్	26	32	601. తతస్తే షీజనుకృతాః	32	21
575. తేజోగుణవిశేషోఽర్థో	26	48	602. తస్మాత్త్వం సర్వభావేన	32	22
576. తతస్తేనానువిదేభ్యో	26	51	603. త్వం దేహతంత్రః ప్రళమాయ	33	5
577. త్వచం రోమభి రోషద్యో	26	65	604. తం త్వా మహం బ్రహ్మ	33	8
578. త మస్మిన్ ప్రత్యగత్మానం	26	72	605. తమేవ ద్యాయతీ దేవం	33	22
579. తేన సంసారపదవీం	27	3	606. తద్దేహః పరతః పోషో	33	28
580. తస్మిన్ లబ్ధవదం చిత్తం	28	20	607. తస్మిన్ తస్మిన్ తత్త్వమం	33	31
581. తస్మాదేవలోకమధికం	28	31	608. తస్మాత్త్వద్యోగవిదుత	33	32
582. తస్మాదిహం స్వాం	28	44	ద—57		
583. తత్రాపి స్వర్గవేదిభ్యః	29	29	609. ద్యౌతే త్వదర్శేణ జితన్య	1	8
584. తతో వర్ణాశ్చ వత్సరః	29	31	610. దుర్బగో బత లోకోఽయం	2	8
585. తస్మాన్మయ్యర్పితాశేష	29	23	611. దేవన్య మాయయా సృష్టా	2	10
586. తస్యైతన్య జనో నూనం	30	1	612. దునోతి చేతస్మృతతో	2	17
587. తత్రాప్యజాతవిర్వేదో	30	14	613. దృష్ట్వా భవద్వి ర్మను	2	19
588. తయోర్నిర్నిన్నహృదయః	30	21	614. దై వాదీనేషు కామేషు	3	23
589. తత్ర తత్ర పతన్ క్రాంతో	30	23	615. దేహన్యానం చ తస్యైవం	4	34
590. తస్యోపసన్నమవితుం	31	12	616. ద్వారి ద్యువద్యా ఋషభః	5	1
591. తస్మాదిహం విగతవిక్లబ	31	21	617. దేశతః కాంతో యోఽసా	7	5
592. తేనావస్థస్థః సహసా	31	23	618. దురాపా హ్యర్బుతపనః	7	20
593. తుదంత్యామత్వచం దంశా	31	27	619. దానన్య తపసో వాఽపి	7	34
594. తదర్థం కురుతే కర్మ	31	31	620. దై వేన తే హతధియో	9	7
595. తేష్వశాంతేషు మూఢేషు	31	34	621. ద్వితీయ స్త్యహమో యత్ర	10	15
596. తత్స్పృష్టస్పృష్టస్పృష్టేషు	31	37	622. దేవసర్గశ్చాష్టవిధో	10	27
597. తా మాత్మనో విజానీయాద్	31	42	623. ద్వాదశార్థపతోన్మానం	11	9
598. తస్మా న్న కార్యః సంక్రాంతో	31	47	624. దశోత్తరాధితైర్యత్ర	11	40
599. తద్రుద్ధయాక్రాంతమతిః	32	3	625. దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టం	12	3
600. త్రైవర్గికాస్తే పురుషాః	32	18	626. దృష్ట్వోగుష్ఠరోమాత్ర	13	22

సంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థము	అర్థము	సంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థము	అర్థము
627.	దీక్షానుజన్యోపనదః	13	37	654.	దైవాత్తుతితధర్మిజ్యాం	26	19
628.	దంష్ట్రాగ్రగ్యకోట్యా భగవాన్	13	40	655.	ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణితా	26	39
629.	దితిర్దాక్షయణీ క్షత్త	14	7	656.	ద్యోతనం పదనం పానం	26	40
630.	దితిస్తు ప్రీడితా తేన	14	32	657.	దేహం చ తం న చరమః	28	37
631.	దేవదేవ జగద్ధాత	15	4	658.	దేహోఽపి దైవవశగః	28	38
632.	ద్వార్యేతయో ర్నివివితు	15	29	659.	ద్విషతః పరకాయేమాం	29	23
633.	ద్వార్ధ్వా వాదిశ్య భగవాన్	16	32	660.	దైవేసాదితం తన్య	30	32
634.	దితిస్తు భర్తరాదేశాత్	17	2	661.	దేహన్యదేహవివరే	31	17
635.	దృష్ట్వాఽన్యోఽన్య	17	15	662.	దేహేన జీవభూతేన	31	43
636.	దివిస్సృశౌ హేమకిరీట	17	17	663.	ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానన్య	31	45
637.	దదర్శ దత్రాభిజితం	18	2	664.	ద్విపరార్థావసానే యః	32	8
638.	దైత్యన్య యజ్ఞావయవన్య	18	20	665.	దక్షిణేన యథ్యార్థమ్మః	32	20
639.	దిష్ట్యా త్వాం విహితం	18	28		ధ—10		
640.	ద్యౌ ర్విష్టభగణాభౌదైః	19	19	666.	ధాతర్యదస్మిన్	5	39
641.	ద్వైపాయనాదనవరో	20	3	667.	ధర్మార్థకామమోక్షజాం	7	32
642.	దైవేన దుర్వితిర్మేణ	20	12	668.	ధర్మశ్చతుష్పాన్	11	21
643.	దేవస్తానాహ సంవిగోన్	20	21	669.	ధియా విగృహ్యమాణోఽపి	12	7
644.	దేవతాః ప్రభయా యాయా	20	22	670.	దీప్యత్తిరుశనోమా చ	12	13
645.	దేవో దేవస్థునతః	20	23	671.	ధర్మః స్తనాద్ దక్షిణతో	12	25
646.	దేహేన వైభోగవతా	20	47	672.	ధర్మన్య తే భగవతః	16	22
647.	దిష్ట్యా మే భగవాన్	22	6	673.	ధృతవ్రతానీ భద్రం తే	24	3
648.	దిష్ట్యా త్వయానుశ్ఛోహం	22	7	674.	ద్యాయానం ప్రహసితం	28	33
649.	దివ్యోపకరణోపేతం	23	14	675.	ద్యాయతీ భగవద్రూపం	33	23
650.	ద్యాను విద్రుమదేహల్యా	23	18		న—74		
651.	దేవహూత్యపి సందేశం	24	5	676.	న హ్యల్పార్థోదయస్తన్య	1	4
652.	ద్వైవాయననఖస్తేవం	25	4	677.	నూనం సృపాణాం త్రిమదోత్	1	43
653.	దేవానాం గుణలింగానాం	25	32	678.	నమ తే తత్త్వసంరాధ్య	4	26

కృమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రకారము	శ్లోకాః	కృమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రకారము	శ్లోకాః
679. నిధన్ముపగతేషు		4	28	706. నహ్యంతరం భగవతీహ		15	23
680. నోర్ధవోఽజ్జపి		4	31	707. నాత్యంతికం విగణయంత్యపి		15	48
681. నైతచ్చిత్రం త్వయి		5	19	708. నాహం తథాద్మి యజమాన		16	8
682. ననామ తే దేవ		5	38	709. న వయం భగవన్విద్యుః		16	16
683. నిర్విన్నం తాలు		6	13	710. న త్వం ద్విజోత్తమకులం		16	23
684. నిర్విన్నే అశ్వినౌ		6	14	711. నిశామ్యాత్మభువా		17	1
685. నిర్విన్నే అక్షిణీ		6	15	712. న యావదేష వర్ధత		18	25
686. నిర్విన్నాన్యన్య చర్మాణి		6	16	713. నమో నమస్తేభిం		19	39
687. నిమిత్తాని చ తస్యేహ		7	39	714. నైకత్ర తే జయత		20	36
688. నివీతిమాహ్నాయ		8	31	715. న తేజరాక్షభ్రమి		21	18
689. నాతః శరం పరమ		9	3	716. నైత దృశాదీశ పదం		21	20
690. నాతిప్రసీదతి తథోపచితో		9	12	717. న వైజాతు మృషైవ		21	24
691. నాభిహదా దిహ సతో		9	24	718. నిరీక్షత స్తన్య		21	24
692. నానకర్మవితానేన		9	4	719. నూనం చంక్రమణం దేవ		21	59
693. నిమేషప్రిలవౌ జ్ఞేయః		11	7	720. న యదా రథమాస్త్రాయ		21	62
694. నిశావసాన ఆరభ్యో		11	23	721. నిష్ఠాతిం యోగమాయాను		22	34
695. నైతత్సూర్యైః కృతం త్వద్య		12	30	722. నిమజ్జాన్మిత్రా హ్రదే		23	23
696. న హ్యేధిస్తే ప్రజా మానం		12	51	723. నేహ యత్కర్మ ధర్మాయ		23	60
697. నిశమ్య వాచం వదతో		13	1	724. నిర్వేదవాదీనీ మేను		24	1
698. నిశమ్య తే ఘర్షణితం		13	25	725. నిరహంకృతి ర్నిమమ శ్చ		24	44
699. నమో నమస్తే లభిం		13	39	726. న హ్యన్య వర్షజః పుంసాం		25	2
700. నిశమ్య కాషారవిణో		14	1	727. నిర్విణ్ణా నితరాం		25	7
701. న పయం ప్రభవ స్తాంత్యాం		14	20	728. న యుజ్యమానయా భక్త్యా		25	19
702. న యన్య లోకే న్యజన		14	26	729. నైకాత్మతాం మే స్పృహయంతి		25	34
703. న మో రుద్రాయ మహతే		14	34	730. న కర్షించి నృత్పరా		25	38
704. న బ్రహ్మదండదగ్ధస్య		14	42	731. నాన్యత్ర మద్భగవతః		25	41
705. నమో విజ్ఞానవీర్యాయ		16	5	732. సభవః శబ్దతస్మాత్తాత్		26	35

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	పుర్వాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	పుర్వాయః	శ్లోకాంకః
733.	నభోగుణవిశేషోర్థో	26	47	759.	పరావరేషాం భగవాన్	5	10
734.	నిరభిద్యతాన్య ప్రథమం	26	54	760.	పానేన తే దేవ కథాసుదాయాః	5	45
735.	నిర్విభేద విరాజ స్త్వగ్	26	56	761.	ప్రాబుద్ధకర్మాదై వేన	6	4
736.	నాద్యోన్య నిరభిద్యంత	28	59	762.	పరేణ విశతా స్వస్త్వికా	6	5
737.	నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో	27	10	763.	పాదా వన్య వినిర్విన్నో	6	22
738.	నాభిహ్రాదం భువనకోశ	28	25	764.	పద్భ్యాం భగవతో జ్ఞజ్ఞే	6	33
739.	నిషేవితే నానిమి తైన	29	15	765.	ప్రజాపతీనాం స	7	25
740.	న చాన్య కల్పిత	29	39	766.	పాఖండపథవైషమ్యం	7	31
741.	నభో దదాతి శ్వసతాం	29	43	767.	పురుషన్య చ సంస్థానం	7	38
742.	నరకస్థోపి దేహం వై	30	5	768.	ప్రోక్తం కిలై నన్	8	7
743.	నాథమాన ఋషి ర్భీతః	31	11	769.	ప్రోవాచ మహ్యం స	8	9
744.	న తథాన్య భవే న్యోహా	31	35	770.	ప్రేక్షాం క్షిపంతం	8	24
745.	నివృత్తిపర్యనిరీతా	32	6	771.	పుంసాం స్వకామాయ	8	26
746.	నూనం దై వేన విహతా	32	19	772.	పరార్హ్యకేయూరమణి	8	29
747.	నై త తృలాయోపదిశేత్	32	39	773.	పుంసా మతో వివిధకర్మభి	9	13
748.	న లోలుపాయోపదిశేత్	32	40	774.	ప్రీతోహ మస్తు భద్రం తే	9	39
749.	నిత్యారూఢనమాధిత్వాత్	33	27	775.	హూర్తేన తపసా యజ్ఞే	9	41
ప—90				776.	పద్యకోశం తదావిశ్వ	10	8
750.	పార్థాస్తు దేవో	1	12	777.	పితృదేవమనుష్యాణాం	11	16
751.	పురేషు పుణ్యోపవనాద్రి	1	18	778.	పూర్వస్యాదౌ పరార్థన్య	11	34
752.	పులకోద్భిన్ననర్వాంగో	2	5	779.	పులహో నాభితోజ్ఞజ్ఞే	12	24
753.	ప్రదర్శ్యాత ప్రతపసాం	2	11	780.	ప్రియవ్రతోత్తనసాదే	12	55
754.	పరీతో వత్సపైః	2	27	781.	ప్రీతస్తుభ్యమహం తాత	13	9
755.	ప్రయుక్తాన్ భోజరాజేన	2	30	782.	పరం శుశ్రూషణం మహ్యం	13	12
756.	ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ	3	5	783.	పరమేష్ఠీ త్వసాం మధ్యే	13	16
757.	పుర్యాం కదాచిత్	3	24	784.	పురా పితా నో భగవాన్	14	12
758.	పురా మయా ప్రోక్తమజాయ	4	13	795.	ప్రాణీనాం హన్యమానానాం	14	34

ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః
786. పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం	14	44	813. ప్రేక్షయిత్వా భువో గోం	23	43
787. ప్రాజాపత్యం తు త త్తేజః	15	1	814. పతిం సా ప్రవణిష్యంతం	23	49
788. పారాపితాన్యభృతసారస	15	18	815. పేతు స్సుమనసో దేవ్యాః	24	8
789. పీతాంశుకే పృథునితంబిని	15	40	816. పులహాయ గతిం యుక్తాం	24	23
790. పుంసాం గతిం మృగయతా	15	45	817. వరం వ్రదానం పురుషం	24	33
791. ప్రాదు శ్చకర్థ యదిదం	15	50	818. పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం	25	5
792. ప్రజాపతిర్నామ తయో	17	18	819. వ్రసనంగమజరం పాశ	25	20
793. వశ్యామి నాన్యం	17	30	820. వశ్యంతి తే మే	25	35
794. వరానుషక్తం తవసీయో	18	9	821. వ్రకృతేః పురుషస్యాఽపి	26	9
795. పునర్గదాం స్వా మాదాయ	18	16	822. వంచభిః వంచభి ర్బ్రహ్మ	26	11
796. వదా నవ్యేన తాం	19	9	823. వ్రధావం పౌరుషం వ్రాహ్మః	26	16
797. వ్రసవృ ర్వాయవ శ్చందాః	19	18	824. వ్రకృతే ర్గుణసామ్యన్య	26	17
798. వ్రాదుష్కృతానాం మాయానా	19	22	825. వరన్య దృశ్యతే ధర్మో	26	49
799. వ్రజాపతిపతిః సృష్ట్యా	20	9	826. వ్రకృతిస్థోపి పురుషో	27	1
800. పాహి మాం పరమాత్మం నై	20	26	827. పురుషం వ్రకృతిర్బ్రహ్మన్	27	7
801. వ్రహన్య భావగంభీరం	20	38	828. వ్రకృతిః పురుషస్యేహ	27	23
802. ప్రియవ్రతో త్రానపాదో	21	2	829. వ్రాప్నోతీహంజసా	27	29
803. వ్రజాః సృజేతి భగవాన్	21	6	830. వ్రాణన్య శోధయేన్యార్గం	28	9
804. వ్రజావతే నై వచసా	21	16	831. వ్రాణాయామై ర్దహేద్దోషాన్	28	11
805. వ్రజాపతిసుతః సమ్రాటో	21	25	832. వ్రసన్నవదనాంభోజం	28	13
806. పుణ్యద్రుమలతాజాలైః	21	40	833. వశ్యత్యయా భిషణయా	31	19
807. వ్రవిశ్య తం తీర్థవరం	21	45	834. వతితో భువ్యస్పజ్జీమూత్రే	31	24
808. వ్రాంశుం పద్మపలాశాక్షం	21	47	835. వరచ్ఛందం న విదుషా	31	25
809. ప్రియవ్రతో త్రానవదోః	22	9	836. వ్రజాపతి స్సాన్యం దుహితరం	31	36
810. వ్రత్రాం దుహితరం సమ్రాటో	22	24	837. వ్రావోచం తక్తియోగన్య	32	37
811. విత్పత్యం ప్రస్థితే	23	1	838. వ్రజాపతేః కర్తవ్యన్య	33	15
812. ప్రియాదూః త్రియమన్వివృన్	23	12	839. వయః ఫేననిధా శ్చయ్యాః	33	16

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	విద్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	విద్యాయః	శ్లోకాంకః
బ-19				865.	భూయస్త్యం తప ఆతిష్ఠ	9	30
840.	బ్రహ్మశాపాపదేశేన	4	29	866.	భూతప్రేతపిశాచాశ్చ	10	28
841.	బుద్ధిం చాస్య వినిర్మిన్నాం	6	29	867.	భగవాన్ వేదశాస్త్రస్య	11	17
842.	బాహుభ్యోఽపి ర్విత శ్చత్రం	6	31	868.	భర్తర్యాప్తోరుమానానాం	14	11
843.	బ్రహ్మక కథం భగవతః	7	2	869.	భవిష్యతస్తవాభద్రా	14	38
844.	బ్రహ్మణం హర్షయామాస	13	24	870.	భూయాదధోవి భగవన్	15	36
845.	బ్రహ్మదయో యత్కృతనేతు	14	28	871.	భగవంతం పరిక్రమ్య	16	28
846.	బ్రహ్మణ్యస్య పరం దైవం	16	17	872.	భగవాననుగావాహ	16	29
847.	బహుభిర్యక్షరశ్శేఖః	19	31	873.	భగవాంస్తు గదావేగం	18	15
848.	బ్రహ్మసృజత్స్వముఖతో	22	2	874.	భూషణాని పరార్ధ్యాని	23	29
849.	బాధ్యముద్వేషిభామోఽహ	22	15	875.	భర్తుః పురస్తాదాత్మానః	23	35
850.	బర్హిష్మతీ నామ పురీ	22	29	876.	భ్రాజిష్టునా విమానేన	25	41
851.	బర్హిష్మతీం నామ విభుర్యాం	22	32	877.	భగవంతం పరం బ్రహ్మ	24	10
852.	బ్రహ్మక దుహితృభి స్తుభ్యం	23	52	878.	భక్త్యా పుమాన్వాత	25	25
853.	బహుజన్మవిపక్షేన	24	28	879.	భూతానాం చిద్రదాతృత్వం	25	34
854.	బుద్ధ్యా బ్రహ్మఽపి హృదయం	27	69	880.	భావనం బ్రహ్మణః స్థానం	26	46
855.	బాహుళ్యం మందరగిరేః	28	27	881.	భూతసూక్ష్మేంద్రియచనో	27	14
856.	జలం మే పశ్య మాయాయాః	31	33	882.	భుక్తభోగా పరిత్యక్తా	27	24
857.	జహిర్జాతవిరాగాయ	32	4	883.	భృత్యానుకంపితధియేహ	28	29
858.	బ్రహ్మణ్యపన్థిమతి	33	26	884.	భూతేంద్రియాంతఃకరణాత్	28	41
భ - 31				885.	భక్తియోగో బహువిధో	29	7
859.	భగవానపి విశ్వాత్మా	3	19	886.	భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ	29	35
860.	భగవాన్ స్త్రీప్యాత్మమాయాయా	4	3	887.	భూతైః పంచభిరారబ్ధే	31	30
861.	భవాన్ భగవతోనిత్యం	5	21	888.	భేదదృష్ట్యాభిమానేన	32	13
862.	భగవానేక ఆసేదం	5	23	889.	భక్తిప్రవాహయోగేన	33	24
863.	భూతానాం నభ ఆదీనాం	5	36	మ-60			
864.	భగవానేక ఏవైష	7	6	890.	మాః భేదియత్యేతదజన్య	2	16

శ్లోక సంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థాంత సంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థాంత సంఖ్య	
891.	మన్యేఽనురాన్ భాగవతాం	2 24	918.	మహీం ప్రతిష్ఠా మధ్యర్య	20 1
892.	మిథో యదైషాం భవితా	3 15	919.	మనుః స్కందన మాస్తాయ	21 36
893.	మంత్రేషు మాం వా	4 17	920.	మత్తద్విజగదైర్మృష్టం	22 41
894.	మునిర్వివక్షిర్భగవద్	5 12	921.	మాభిదో రాజపుత్రీతం	24 2
895.	మాండవ్యశాపాద్	5 20	922.	మరీచయే కలాం	24 22
896.	మహత్తత్త్వాద్వికుర్యాణాద్	5 29	923.	మయా ప్రోక్తం హి లోకన్య	24 25
897.	మార్గంతి యత్రే ముఖపద్మ	5 40	924.	మామాత్మానం స్వయంజ్యోతిః	24 39
898.	మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం	6 19	925.	మాత్ర ఆధ్యాత్మికీం విద్యాం	24 40
899.	ముఖతోఽవర్తత బ్రహ్మ	6 30	926.	మనో బ్రహ్మణి యుంజానో	24 43
900.	ముహుర్గృణంతో	6 6	927.	మయ్యనన్యేన బావేన	25 22
901.	మృచాలగౌరాయతశేష	8 23	928.	మదాశ్రయాః కథామృష్టాః	25 23
902.	ముఖేన లోకాద్విహరస్మితే	8 27	929.	మద్భయా ద్వాతి వాతోయం	25 42
903.	మా వేదగర్భ గాస్తంద్రీం	9 29	930.	మహాభూతాని పంచైవ	26 17
904.	మన్వంతరేషు భగవాన్	11 26	931.	మనోబుద్ధిరహంకార	26 14
905.	మన్యుర్మను ర్మహిససో	12 12	932.	మహత్తత్త్వా ద్వికుర్యాణాత్	26 23
906.	మరీచి ర్త్వంఘ్రిసౌ	12 22	933.	మృదుత్వం కఠినత్వం చ	26 36
907.	మజ్జాయాః పంక్తి రుత్పన్నా	12 46	934.	మనన శృంధ్రమాజాతో	26 61
908.	మరీచిప్రముఖై ర్విప్రైః	13 20	935.	మక్తలింగం సదాభావ	27 11
909.	మా మే గర్భ మిమం బ్రహ్మన్	14 33	936.	మన్యమానస్తదాత్మాన	27 15
910.	మానసా మే సుతా	15 12	937.	మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధారో	27 28
911.	మందరకుండకురవో	15 19	938.	మౌనం సదాఽననవయ	28 5
912.	మత్తద్విరేఫవనమాలికయా	15 28	939.	మనోఽచిరాత్మాన్ ద్విరజం	28 10
913.	మయి సంరభయోగేన	16 31	940.	మత్తద్విరేఫకరియా	28 15
914.	ముహూః పరిధయోఽభూవన్	17 8	941.	ముక్తాశ్రయం యద్వి	28 25
915.	మనోవీర్యవరోత్పిక్త	17 22	942.	మద్గుణైశ్చతిమాత్రేణ	29 11
916.	మైనం మాయావినం దృప్తం	18 24	943.	మద్ధిష్ఠ్యదర్శనస్పర్శ	29 16
917.	మయా యథానూక్త మవాది	19 32	944.	మహతాం బహుమానేన	29 17

శ్లోకాంశము	శ్లోకాః	పుష్పాంశము	శ్లోకాంశము	శ్లోకాః	పుష్పాంశము
945.	మద్ధర్యణో గుణై రేత్రైః	29	19	970. యశ్చ మూఢతమో లోకే	7 17
946.	మనసైతాని ధూతాని	29	34	971. యత్సేవయా భగవతః	7 19
947.	మాసేన తు శిరో	31	3	972. య మాహు రాద్యం పురుషం	7 22
948.	మాతుర్జగ్దాన్నపానాద్యై	31	5	973. యస్మిన్దశవిధః	7 23
949.	మార్గేణానేన మాతస్తే	33	10	974. యత్ర పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ	7 24
	య—144			975. యజ్ఞస్య చ వితానాని	7 30
950.	యద్వా అయం మంత్రకృద్వో	1	2	976. యేన వా భగవాన్	7 35
951.	యదా తు రాజా	1	6	977. యే తు త్వదీయచరణాంబుజ	9 5
952.	యదా నభాయాం కురు	1	7	978. యావత్పుత్రక్తస్య	9 9
953.	యదా చ పార్థ ప్రహిత	1	9	979. యస్యావతారగుణ	9 15
954.	యదోపహూతో భవనం	1	10	980. యో వాఽహం చ	9 16
955.	యమా వుతిస్త్వితే	1	39	981. యస్మాద్భిభేష్యహుషి	9 18
956.	యః పంచహాయనో	2	2	982. యోఽవిద్యయానుపహితో	9 20
957.	యన్మర్త్యలీలోపయికం	2	12	983. యన్నాభివద్యభవనా	9 21
958.	యద్దర్మసూనోర్భుత	2	13	984. యదా తు సర్వభూతేషు	9 32
959.	యన్యానురాగప్లుత	2	14	985. యదా రహిత మాత్మానం	9 33
960.	యత్ర నారాయణో దేవో	4	22	986. యచ్ఛక్త్యాంగ	9 38
961.	యథా పునః స్వే	5	6	987. య ఏతేన పుమాన్	9 40
962.	యైస్తత్సభేదైః	5	8	988. మే చ మే భగవన్	10 2
963.	యచ్ఛుద్ధయా శ్రుతవత్యా	5	41	989. యదాఽభిమానపాపస్య	10 10
964.	యత్సానుబంధేఽనతి	5	43	990. యథేదాసీం చ తాగ్రే చ	10 13
965.	యావద్భులిం తేఽజ	5	48	991. యామాశ్చత్వారిశ్చత్వారి	11 10
966.	యతోఽప్రాప్యస్య	6	40	992. యః సృజ్యశక్తిమురుధో	11 15
967.	యద్దర్థేన విసాముష్య	7	10	993. యదర్థమాయుషస్తస్య	11 33
968.	యథా జలే చంద్రమనః	7	11	994. యదరోదీః సురశ్రేష్ఠ	12 10
969.	యదేంద్రియోపరామోఽథ	7	13	995. యస్తు చ త్ర పుమాన్	12 53
				996. యదా స్వభార్యయా సాతం	13 6

ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానముః	శ్లోకం	ప్రశ్నసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానముః	శ్లోకం
997.	యేషాం న తష్టౌ భగవాన్	13	13	1024.	యం వానయోర్దమ	16	25
998.	యదోక స్వర్సనత్వానం	13	15	1025.	యం యోగినో యోగ	19	28
999.	య ఏవ మేతాం హరిమేధసో	13	48	1026.	యో గజేంద్రం యష	19	35
1000.	యయోత్తానపదః పుత్రో	14	5	1027.	యో వై హిరణ్యక్ష	19	37
1001.	యామాహరాత్మనో	14	18	1028.	యే షరీచ్యాదయో	20	0
1002.	నూ మాశ్రిత్యేంద్రియా	14	19	1029.	యా వా కాచిత్త్యమబలే	20	35
1003.	యస్యానవద్యాచరిత	14	26	1030.	యేఽహీయంతాముతః	20	48
1004.	యోగై ర్హేమేవ దుర్వర్ణం	14	45	1031.	యే మాయుసూ తే	21	14
1005.	యత్ప్రాసాదిదం	14	47	1032.	యాత ఆత్మభృతం	21	29
1006.	యేత్వానన్యేన	15	6	1033.	యస్మిన్మగతో	21	33
1007.	యన్య వాచా ప్రజాః	15	8	1034.	యోఽర్కేన్ద్రగ్నిండ్ర	21	51
1008.	యత్ర చాద్య పుమాన్	15	15	1035.	యదా-తు భవతశ్శీల	22	10
1009.	యత్ర నైఃశ్రేయసం నామ	15	16	1036.	య ఉద్యత మనాదృత్య	22	13
1010.	యత్సకులం హరిపదా	15	20	1037.	యాం హర్మ్యపుష్పే	22	17
1011.	యన్మృజణంత్యఘభిరో	15	23	1038.	యతో భవద్విశ్వ	22	20
1012.	యేఽభ్యర్థితా మపి చ	15	24	1039.	యః సృష్టో మునిభిః	22	28
1013.	యాచ్య ప్రజం త్యనిమిషా	15	25	1040.	యేమే స్వధర్మనిరతస్య	23	7
1014.	యోఽంతర్హితో హృదిగతో	15	46	1041.	యదా సస్మార ఋషభ	23	24
1015.	యస్తేతయ్యోత్పతో దండో	16	3	1042.	యద్య ద్విదత్తే భగవాన్	25	3
1016.	యన్నామాని చ గృహ్వాతి	16	5	1043.	య ఆవ్యో భగవాన్	25	9
1017.	యస్యామృతామలయశ	16	6	1044.	యోగ ఆద్యాత్మికః	25	13
1018.	యత్యేవయా చరణపద్య	16	7	1045.	యో యోగో భగవద్బాహో	25	29
1019.	యేషాం విభర్ష్యహ	16	9	1046.	య త్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం	26	10
1020.	యే మే తనోర్ద్విజవరాన్	16	10	1047.	య త్తత్సత్త్వగుణం	26	21
1021.	యే బ్రాహ్మణాన్మయి	16	11	1048.	యద్విదుర్వ్యనిదుద్ధాఖ్యం	26	28
1022.	యం వై విభూతి	16	20	1049.	యథా ప్రసుప్తం పురుషం	26	71
1023.	యస్తాం విచిక్త	16	21	1050.	యమాదిభిరోగపతైః	27	6

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము శ్లోకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము శ్లోకం
1051.	యద్భవ్యమోపలబ్ధేన	27 8	1078.	యేనేద్యశీం గతిమసౌ	31 8
1052.	యథా జలస్థ ఆభాన	27 12	1079.	యద్యసద్భిః పథి పునః	31 32
1053.	యథా గంధశ్చ టూమేశ్చ	27 18	1080.	యోపయాతి శనై ర్మాయా	31 40
1054.	యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య	27 26	1081.	యాం మన్యతే పతిం	31 41
1055.	యదైవ మధ్యాత్మరతః	27 27	1082.	యథాక్షోర్భవ్యావయవ	31 46
1056.	యదా న యోగోపచితాను	27 30	1083.	యదా చాపీంద్రశయ్యాయాం	32 4
1057.	యోగస్య లక్షణం	28 1	1084.	యే స్వధర్మాన్న దుహ్యంతి	32 5
1058.	యదా మన స్స్వం విరజం	28 12	1085.	యేత్త్విహాన ర్తమనసః	32 16
1059.	యచ్ఛృణోతి నిస్సృత	28 22	1086.	యదాన్య చిత్తమర్థేషు	32 24
1060.	యచ్ఛీనికేతమ	28 30	1087.	యథా మహానహంరూప	32 29
1061.	యథా పుత్రాశ్చ పితౄశ్చ	28 39	1088.	యథేంద్రియైః పృథగ్	32 33
1062.	యథోఽన్యుకాద్	28 40	1089.	యోగేన వివిధాంగే	32 35
1063.	యథా సాంఖ్యేషు కథితం	29 2	1090.	య ఇదం శృణుయాదంబ	32 43
1064.	యథా వాతావదోఽమూః	29 20	1091.	యచ్ఛామధేయశ్రవణా	33 6
1065.	యో మాం సర్వేషు భూతేషు	29 22	1092.	యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం	33 19
1066.	యోఽంతః ప్రవిశ్య భూతాని	29 38	1093.	య ఇద మనుశ్యణోతి	33 37
1067.	యద్భయాద్వాతి వాతోఽయం	29 40	ర—14		
1068.	యద్వనస్పతయో భీతా	29 41	1094.	రూపం యదేత	9 2
1069.	యం యమర్థ ముపాదితే	30 2	1095.	రక్షోభాజో భగవతో	10 18
1070.	యదధృవస్య దేహస్య	30 3	1096.	రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం	12 16
1071.	యమమాతౌ తదా ప్రాప్తౌ	30 19	1097.	రూపం తవైతన్నను	13 35
1072.	యాతనాదేహ ఆపృత్య	30 20	1098.	రుదంతో రాసభత్రస్తా	17 22
1073.	యోజనానాం సహస్రాణి	30 24	1099.	రజః ప్రధానా స్మహతః	20 13
1074.	యాస్తామి సాంధతామి స్రా	30 28	1100.	రుచిర్యో భగవాన్	21 5
1075.	యస్త్యత్ర బద్ధఇవ	31 13	1101.	రాధం బత ద్విజవృష్టేతద	23 10
1076.	యః సంవభూతరచితే	31 14	1102.	రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాద్	26 41
1077.	యన్మాయమోరుగుణకర్మ	31 15	1103.	రసమాత్రాద్వికుర్వాణాద్	26 44

శ్లోకం సంఖ్య	శ్లోకాః	పాద సంఖ్య	శ్లోకం సంఖ్య	శ్లోకాః	పాద సంఖ్య
1104.	రేతస్తస్మాదాప అసన్	26	57	1129. విశ్వం వై బ్రహ్మతస్మాత్తం	10 12
1105.	రూపభేదవిదస్తత్ర	29	30	1130. వనస్పత్యోషచిలతా	10 19
1106.	రూపభేదాన్నదం దివ్యం	29	37	1131. వైకృతా త్రయ ఏవై తే	10 26
1107.	రజసా కుంతమనసః	32	17	1132. వికారైః సహితో	11 39
	ల—10			1133. వాచం దుహితరం తస్మిం	12 28
1108.	లోకో వికర్మనిరతః	9	17	1134. విద్యాదానం తపః శౌచం	12 41
1109.	లోకసంస్థానవిజ్ఞాన	9	28	1135. వైఖానసా వాలఖిల్యా	12 43
1110.	అమూని వై సమామ్నతా	11	8	1136. విధుస్వతా వేదమయం	13 44
1111.	లోకే తేన హతా లోకే	15	2	1137. వధుం భగవతా సాక్షత్	14 41
1112.	లోకాంశ్చ లోకానుగతాః	21	17	1138. వసంతి యత్ర పురుషాః	15 14
1113.	లిఖంత్యధోమఖీ భూమిం	23	50	1139. వైమానికాః సలలినాః	15 17
1114.	అనత్సంకజకింజల్క	28	14	1140. వాపీమ విదుమతిటా	15 22
1115.	అక్షణం మహదాదీనాం	29	1	1141. విద్యుత్త్వివన్మకర	15 41
1116.	లోకస్య మిద్యా	29	5	1142. విశ్వస్య యః స్థితి	16 37
1117.	అక్షణం భక్తియోగస్య	29	12	1143. వహోవాయుః సుదుఃస్పర్శః	17 5
	వ—59			1144. వృక్షే స్వకూలే	19 15
1118.	వసుదేవస్య దేవక్యాం	2	25	1145. వినష్టాసు స్వమాయాసు	19 24
1119.	విపన్నాన్ విషపానేన	2	31	1146. వినసర్ణాత్మనః కాయం	20 19
1120.	వర్జితీంద్రే ప్రజః	2	33	1147. వితర్కయన్తో బహుదా	21 33
1121.	వామ పూరా వధిశ్రిత్య	4	8	1148. వినసర్జ తనుం తాం వై	20 39
1122.	వేదాహ మన్తర్మనసి	4	11	1149. విన్యస్తవరజాంభోజ	21 11
1123.	విదురోఽప్యర్థవాద్	4	33	1150. విదిత్యా తవ చైతన్యం మే	21 23
1124.	వైకారికవైజనశ్చ	5	30	1151. విద్యోతమానం పుషపా	21 46
1125.	విశ్వస్య జన్మస్థితి	5	42	1152. విశ్రంభే జాత్యశోచేన	23 2
1126.	విశోఽవర్తంత తస్యో	6	32	1153. విన్మజ్య కామం దంభం చ	23 3
1127.	వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ	7	29	1154. విహరన్తానవిశ్రామ	23 21
1128.	విరించోఽపి తతా	10	4	1155. విద్యాధరీ నహాపేజ	23 37

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	విద్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	విద్యాయః	శ్లోకాంకః
1156.	వైప్రసంభవే సురసనే	22	40	1182.	త్రాద్ధస్య చ విధిం	7	33
1157.	విభజ్యనపదాఽఽత్మానం	23	44	1183.	శశ్వత్స్వరూపమహునైవ	9	14
1158.	వేదాహమాద్యం పురుషం	24	16	1184.	శ్వా స్మగాలో వృకో	11	28
1159.	వ్రతం స ఆస్తితో	24	42	1185.	శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్య	12	48
1160.	వాసుదేవే భగవతి	24	45	1186.	శ్రుతస్య పుంసాం	13	4
1161.	విదిత్యార్థం కపిలో	25	31	1187.	శ్మశానవక్ర్రాని	14	24
1162.	విసృజ్య సర్వాసన్యాం శ్చ	25	40	1188.	శ్రుత్వా భాగవతం	14	50
1163.	విశ్వమాత్మగతం వ్యంజన్	26	20	1189.	శ్రీరూపిణీ క్వణయతీ	15	21
1164.	వైకారికస్తైజన శ్చ	26	24	1190.	శతరూపా మహారాజ్ఞీ	22	28
1165.	వైకారికా ద్వికుర్వాణాత్	26	27	1191.	శారీరా మానసా దివ్యా	22	37
1166.	వాసాశ్చ స్పర్శతస్మాత్పాదే	26	33	1192.	శోణ్యోరధ్యస్తయా	23	32
1167.	వహ్ని ర్వాచా ముఖం భేజే	26	63	1193.	శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాయ	28	8
1168.	విష్ణు ర్గత్యైవ చరణౌ	26	67	1194.	శయానః పరిశోధద్విః	30	17
1169.	ఽక్షోధివాస మృషభస్య	28	26	1195.	శాయితోఽకుచివర్యంకే	31	26
1170.	విరాగో యేన పురుషో	29	3	1196.	శ్రద్ధధానాయ భక్తాయ	32	41
1171.	విషయా నభినందాయ	29	9	1197.	శ్రద్ధతైస్త్వితస్మతం మహ్యం	33	11
1172.	వార్తాయాం బుప్తమానాయాం	30	11		ష—2		
1173.	వాయునోక్త్రామతోత్తరః	30	16	1198.	షష్ఠస్త తమనః సర్గో	10	17
1174.	వాసుదేవే భగవతి	32	23	1199.	షోడశ్యుక్తో పూర్వవక్త్రాత్	12	40
1175.	వనం వ్రవణితే సత్యా	33	21		స — 176		
1176.	చికుధేన తదాఽఽత్మాన	33	25	1200.	స ఏవ మృషివర్యోయం	1	5
	శ—21			1201.	స ఏష దోషః పురుషద్విడాస్తే	1	12
1177.	శనక్తై ర్భగవల్లోకాః	2	6	1202.	స ఇత్థ మత్యుల్బణకర్ణ	1	16
1178.	శరచ్చక్రై ర్భృష్టం	2	34	1203.	స నిర్గతః కౌరవపుణ్య	1	17
1179.	శంఖరం ద్వివిధం బాణం	3	11	1204.	స వాసుదేవానుచరం	1	25
1180.	శ్యామావదాతం విశజం	4	7	1205.	సౌమ్యానుశోచో తమధః	1	41
1181.	శీర్షోస్య ద్యౌర్ధరా	7	27	1206.	సోహం హరేర్మర్త్యవిదంబనేన	1	42

కృతసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం	కృతసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయం	శ్లోకం
1207.	స కథం సేవయా తస్య	2	3	1234.	స ఇత్థం చోదితిః ఉత్త్రా	7	8
1208.	స ముహూర్తమభూత్తుష్టిం	2	4	1235.	సేయం భగవతో మాయా	7	9
1209.	స్వశాంతరూపేస్వితరైః	2	15	1236.	స వైనివృత్తిచర్యేణ	7	12
1210.	స్వయంతస్వామ్యాతిశయ	2	21	1237.	సంభిన్నః సంశయో మహ్యం	7	15
1211.	స ఏవ గోదనం లక్ష్మిః	2	29	1238.	సాధ్వేతత్ వ్యాహృతం	7	16
1212.	సాందీపనే సకృత్	3	2	1239.	సృష్ట్యాగే మూదాదీన	7	3
1213.	సమాహూతా భీష్మక	3	3	1240.	సర్వే మేవాశ్చ యశ్చాశ్చ	7	41
1214.	సుతం మృదేణం వపుషా	3	6	1241.	స తత్త మామృష్ట్యైరాలం	7	42
1215.	స కర్ణదుఃశాసన	3	13	1242.	సత్సేవనీయో బత	8	1
1216.	స్నిగ్ధస్మితావలోకేన	3	20	1243.	సోఽహం స్వకాంక్షల్లసంభాయ	8	2
1217.	స ఏష సాధో వరమో	4	12	1244.	స్వమేలం భిష్టం బహు	8	4
1218.	స ఏవ మరాధిశపాద	4	20	1245.	స్వర్థస్యదాదై	8	5
1219.	సోహం తద్దర్శనాహ్లాద	4	21	1246.	సాంఖ్యాయనః పారిమహంస్యం	8	6
1220.	స తం మహాభాగవతం	4	24	1247.	సోఽంతఃశరీరేఽర్చిత	8	11
1221.	సుఖాయ కర్మాణి కరోతి	5	2	1248.	స పద్మకోశః సచ సో	8	14
1222.	సా శ్రద్ధధానస్య	5	13	1249.	స ఇత్థ ముద్వీక్ష్య	8	19
1223.	స విశ్వజన్మస్థితి	5	16	1250.	స కర్మబీజం లబిసో	8	20
1224.	స ఏవం భగవాన్	5	17	1251.	సోఽయం సమస్తజగతం	9	22
1225.	సాధు పృష్టం త్వయా సాధో	5	18	1252.	సోఽసావద్రక్షరలచో	9	25
1226.	స వా ఏవ తదా ద్రష్టా	5	24	1253.	స్వసంభవం విశ్వైవం	9	26
1227.	సా వా ఏతస్య సంద్రష్టుః	5	25	1254.	సర్వవేదమయేనో	9	43
1228.	సోఽవ్యంగగుణకాలాత్మా	5	28	1255.	సత్యఏవ పదార్థస్య	11	2
1229.	సోఽనుప్రవిష్టో	6	3	1256.	స కాలః పరమాయురై	11	4
1230.	స వై విశ్వస్యజాం	6	7	1257.	సంవత్సరః పరిమల్పః	11	14
1231.	సాధ్యాత్మః సాధిదైవశ్చ	6	9	1258.	సంధ్యాంశయోర్లలంబం	11	20
1232.	స్మరన్ విశ్వస్యజా మీశో	6	10	1259.	స్వంక్షన్యంకాలం మను	11	24
1233.	సత్యం చాస్య వినిర్విన్నం	6	26	1260.	స సర్వాగ్రేఽన్తతామిద్ర	12	2

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	శ్లోకం	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	శ్లోకం
1261.	సనకం చ సనందం చ	12	4	1288.	సహచలా భువశ్చేలు	17	4
1262.	సోఽచద్యాతః సుతై రేవం	12	6	1289.	సంగీతవద్రోదనవద్	17	10
1263.	స వైరురోద దేవానాం	12	8	1290.	స వైతిరోహితాః	17	23
1264.	స ఇత్తం గృణతః పుత్రాన్	12	33	1291.	స వర్ణపూగానుదధౌ	17	26
1265.	స వై విశ్వసృజామీశో	12	36	1292.	స ఏవ ముత్సిక్తమదేన	17	29
1266.	సావిత్రం ప్రాజాపత్యంచ	12	42	1293.	స తుద్యమానోఽరి	18	6
1267.	స వైస్వాయంభువః సమాబ్ద	13	2	1294.	స గా ముదస్తాత్	18	8
1268.	స త్వ మస్యా మపత్యాని	13	11	1295.	సత్యం వయం భో	18	10
1269.	సృజతో మే క్షితిర్వార్షిః	13	17	1296.	సోఽధిక్షిప్తో భగవతా	18	13
1270.	స వక్రకూటాంగవిపాత	13	29	1297.	సృజన్నమర్తిష శ్వాసాః	18	14
1271.	స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం	13	31	1298.	సా హణా రేన గదయా	19	3
1272.	స్రుక్తుండ ఆసీత్సువ	13	36	1299.	స తదా లబ్ధతీర్థోఽపి	19	4
1273.	సోఽమస్తు రేతః సవనాన్య	13	38	1300.	స తం నిఃమ్యోత్తరథా	19	7
1274.	సంస్థాపయేనాం జగతాం	13	42	1301.	స్వపౌరుషే వ్రతిహలే	19	12
1275.	స వై బత భ్రష్టమతిః	13	45	1302.	స ఆహతో విశ్వజితా	19	26
1276.	స ఇత్తం భగవానుర్వ్యాం	13	47	1303.	సద్వితీయాయాః కిమసృజన్	20	11
1277.	సాధు వీర త్వయా	14	4	1304.	సోఽశయిష్టాబ్ధి	20	15
1278.	స విదిత్వాఽఽతృణానాం	14	13	1305.	సోఽనువిష్టో భగవతా	20	17
1279.	సర్వాశ్రమానుపాదాయ	14	17	1306.	ససర్జ ఛాయయా విద్యాం	20	18
1280.	నైవం సంవదితే భర్తా	14	29	1307.	స ఉపవ్రజ్య వరదం	20	25
1281.	స విదిత్వాఽఽథ	14	30	1308.	సోఽవధార్యాన్య కార్పణ్యం	20	28
1282.	స నః ప్రసీదతాం	14	35	1309.	సృష్ట్యా భూతిపిపావాంశ్చ	20	40
1283.	స్వస్వర్గస్యాశిషం	14	36	1310.	సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చైవ	20	44
1284.	స వై మహాభాగవతో	14	47	1311.	సకిన్నరాః కింపురుషాః	20	45
1285.	స త్వం విధిః	15	9	1312.	స ఆత్మానం మన్యమానః	20	49
1286.	స ప్రహన్య మహాబాహో	15	11	1313.	స్వాయంభువన్య చ	21	1
1287.	సతీం వ్యాదాయ	16	14	1314.	స తం విరజమర్కాభం	21	2

శ్లోకసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	కోకము	శ్లోకసంఖ్య	శ్లోకాః	ప్రధానము	కోకము
1315.	న చేహ విప్రరాజర్షి	21	26	1342.	న ఏష ప్రకృతిం సూక్ష్మం	26	4
1316.	సమాహితం తే హృదయం	21	28	1343.	స్వచ్ఛత్వ మవిచారిత్వం	26	22
1317.	సహాహం స్వాంశకళయా	21	32	1344.	సహస్రశరసం సాక్షత్	26	25
1318.	స్వనైన్యవరణజుష్టం	21	54	1345.	సంశయోఽథ వివర్యాసో	26	30
1319.	స భవాః దుహితృస్నేహ	22	8	1346.	స ఏష యద్విప్రకృతే	27	2
1320.	స ఉగ్రధన్వన్నియదేవా	22	21	1347.	సర్వభూతసమత్వేన	27	7
1321.	సోఽనుజ్ఞాత్వా వ్యవసీతం	22	22	1348.	సామబందే చ దేహీ	27	9
1322.	సభార్యః సప్రజః రామాన్	22	33	1349.	స్వధర్మావరణం శక్త్యా	28	2
1323.	స ఏవం స్వాంతరం తాన్యే	22	36	1350.	స్వధిష్ఠ్యానామేకదేశే	28	6
1324.	స వై దేవర్షిసర్వస్థాం	23	4	1351.	స్థితం ప్రజంత మాసీనం	28	19
1325.	సర్వరామదుషం దివ్యం	23	13	1352.	సంచితయేర్చగవతః	28	21
1326.	ప్రసిద్ధిర్విచిత్ర	23	15	1353.	సోఽప్యేతయా చరమయా	28	36
1327.	సా తద్గుర్తుః సమాదాయ	23	24	1354.	సర్వభూతేషు చార్మానం	28	42
1328.	సాంతస్సరసి	23	26	1355.	స్వయోవిషు యథా జ్యోతి	28	43
1329.	స్నానేన తాం మహార్హేణ	23	28	1356.	సాలోక్యస్థాస్థిసామీప్య	29	13
1330.	స్నాతం కృతశరఃస్నానం	23	31	1357.	స ఏవ భక్తియోగాఖ్య	29	14
1331.	సుదతా సుధ్రువా శ్లక్ష	23	33	1358.	ప్రవంతి సరితో భీతా	29	42
1332.	సతాం కృతమలస్నానం	23	36	1359.	సోఽనంతోఽంతకరః	29	45
1333.	సర్వం తద్భగవాః	23	51	1360.	సందహ్యమానసర్వాంగః	30	7
1334.	సంగో యః సంస్పృతే	23	55	1361.	సోహం వసన్తస్మి విభో	31	20
1335.	సాహం భగవతో నూనం	23	57	1362.	సహ దేహీన మానేన	31	29
1336.	స త్వయాఽఽరాధితః	24	4	1363.	సత్యం శౌచం దయా	31	33
1337.	స భజయన్ విభుర్దేవ	24	11	1364.	సంగం న కుర్యాత్	31	39
1338.	స చావతీర్ణత్రియుగ	24	26	1365.	సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా	31	48
1339.	స ఏవ భగవానద్య	24	29	1366.	స చాపి భగవద్	32	2
1340.	స్వీయం వాక్యమృతం కర్తం	24	30	1367.	సూర్యద్వారేణ తే యాంతి	32	7
1341.	సతాం ప్రసంగా నృమ	25	25	1368.	స సంస్పృత్య పునః కాలే	32	14

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థాంతము	శ్లోకాంతము	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అర్థాంతము	శ్లోకాంతము
1369.	స తదైవాత్మనాత్మానం	32	25	1391.	క్షత్త్రబ్ధ్రిధాతుభి	9	8
1370.	స ఏవ విశ్వస్య భవాన్	33	2	1392.	క్షితౌ శయానం	19	27
1371.	స త్వం భృతో మే జతరేణ	33	4	1393.	క్షత్రా మహాభాగవతః	20	2
1372.	స చాపి తనయోక్తేన	33	13	1394.	క్షత్త్రద్భ్యా ముపసృష్టాస్తే	20	20
1373.	స్వప్నస్పటికకుడ్యేషు	33	17	1395.	క్షత్తిపాసే తత స్స్యాతాం	23	60
1374.	స్వాంగం తపోయోగమయం	33	29	1396.	క్షత్త్రద్భ్యా ముదరం	26	68
1375.	సద్దచారణగంధర్వై	33	34	1397.	క్షత్త్రత్పురీతోఽర్క	30	22
	హ-14			1398.	క్షౌంభోనలానిల	32	9
1376.	హిరణ్యం రజతం శయ్యా	3	27		క్ష-13		
1377.	హిరణ్మయ స్స పురుషః	6	6	1399.	జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః	4	18
1378.	హస్తావస్య వినిర్భిన్నా	6	31	1400.	జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః	4	25
1379.	హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం	6	24	1401.	జ్ఞాతోఽసి మేఽద్య	9	1
1380.	హృదింద్రియాణ్యనుర్యోమ	12	11	1402.	జ్ఞాతోఽహం భవతా	9	36
1381.	హృది కామో భువః క్రోధో	12	26	1403.	జ్ఞాత్వా తద్ధృదయే	12	50
1382.	హసంతి యస్యాచరితం	14	27	1404.	జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన	24	17
1383.	హిరణ్యాక్షోఽనుజ స్తస్య	17	20	1405.	జ్ఞానవై రాగ్యయుక్తేన	25	43
1384.	హరేర్భృతక్రోడతనోః	27	8	1406.	జ్ఞానం సిశ్శ్రీయస్థాయ	26	2
1385.	హంసపారావతవ్రాతైః	28	20	1407.	జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన	27	22
1386.	హిరణ్మయాదండకోశాద్	26	53	1408.	జ్ఞానం యదేతదధర్మాత్	31	16
1387.	హస్తా చ నిరభిద్యేతాం	26	58	1409.	జ్ఞానమాత్రం పరంబ్రహ్మ	32	26
1388.	హసం హరే రవనతాఖిల	28	32	1410.	జ్ఞానమేకం పరావీన్యైః	32	28
1389.	హిత్యా తదీప్సితతమం	33	20	1411.	జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్యో	32	32
	క్ష-9						
1390.	జేమం న కచ్చిద్	1	31				

